

वीर सेवा मन्दिर
दिल्ली

क्रम गण्य

काल नं०

मार्ग

॥ नमो निधयस्स ॥

જૈન યુગ

[શ્રી૦ જૈન સ્વે૦ કાન્દેશ્વર-સનુ' માસિક-પત્ર]

પુસ્તક ૧

અંક ૮

બન્ને ચૈત્ર

૧૯૮૨

માનદ તંત્રી

મોહનલાલ દુલીચંદ હેશાઈ

બી. એ. એલએલ. બી.

વડોલ હાઇકોર્ટ, મુંબઈ

વિષયાનુક્રમ.

પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૨૭૭	શ્રી મહાવીર જયંતિ	૩૧૪-૨૨
૨૭૮-૭૯	શ્રી મહાવીર સ્તવન	૩૨૩
૨૮૦-૮૨	શ્રી વીરપ્રભુનો જન્મોત્સવ	૩૨૪
૨૮૨-૮૩	ભગવાન મહાવીર અને ભગવાન યુદ્ધ	૩૨૫-૪૦
૨૮૪	મહાવીર	૩૪૧-૪૭
૨૮૫-૯૦	ભગવાન મહાવીર	૩૪૮-૫૪
૨૯૧-૯૭	વીર ચરિત્રના સંસ્મરણ	૩૫૫-૬૦
૨૯૮-૩૦૦	ભગવાન મહાવીરના જીવનચરિત્ર	૩૬૧-૭૦
૩૦૧-૦૪	શ્રી મહાવીર ચરિત્રનું આલેખન અને સુત્ર	૩૭૦
૩૦૫-૦૬	પુરુષોને નિમંત્રણ	૩૭૫
૩૦૭-૧૩	ભગવાન મહાવીર અને યુદ્ધનો વાર્તાલાપ	૩૭૭-૮૦
	શ્રી વિરપુત્ર વીરચંદ્ર	૩૮૧-૮૮
	નિર્વાણ સમયની ચર્ચા	

જૈનયુગ

—જૈનધર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન, સાહિત્ય, પ્રતિષ્ઠાસ, જીવનચરિત્ર તે સમાજપ્રગતિને લગતા વિષયો ચર્ચાનું કિન્નમ જૈન માસિક.

—વિદ્વાન મુનિ મહારાજશ્રી તથા અન્ય જ્ઞાણધારી લખાણેલી કલમથી લખાયેલા મધ્યમ શૈલોમાં આપશે.

—શ્રીમતી જૈન શ્રી. કાન્દરન્સ (પરિપદ) સંપાદકી અને જ્ઞાન-કાવચાદીનો અભિલાષ સાથેસાથે આપશે.

—ત્રીજા પુસ્તક આ પત્રના આદક અને પોતાના નિર્માણ આદકો બનાવશે અને સંપ્રદેશના પુરિષદના કાર્યમાં પુષ્ટિ આપશે.

—પાંચિક લવાજમ ટપાલખર્ચ સહિત માત્ર રૂ. ૩. બે.

લખાણ-જૈન શ્રી. કાન્દરન્સ ઓફીસ

૨૦ પાદધુની મુખ્ય નં. ૩.

આ માસિક અહોળા પ્રમાણમાં ફેલાવો પામવાની ખાતરી રાખે છે તો જાહેરખબર આપનારાઓને માટે તે કપયોગી પત્ર છે; તો તેઓને કારને સરનામે લખવા કે મળવા બતાવણ છે.

આહુકોને સૂચના—જોઓએ પોતાનાં નામ આદક તરીકે લખી ન લખાવ્યાં હોય તેમને તે પૂરા ઠાણા સહિત લખી મોકલવા અને સાથે સાથે પાંચિક લવાજમના બે રૂપીઆ મનોઓડર થી મોકલી આપવા વિનંતિ છે, કે જોથી ત્રી. પી. કરવામાં અનેક મુશ્કેલીઓ અને નાહકતું ખર્ચ થાય તેમાંથી કાન્દરન્સ ઓફીસને અચાવશે.

લેખકો વગેરેને સૂચનાઓ.

૧. આ પત્રમાં પ્રકટ થતા લેખો માટે તે તે લેખના લેખકો જ સર્વ રીતે જોખમદાર રહેશે.

૨. અભ્યાસ, મનન અને શૈધખોળના પરિણામે લખાયેલા સર્વ લેખો, વાર્તાઓ તે નિબંધોને પ્રથમ સ્થાન મળશે.

૩. લેખકોએ તેમજ અવલોકન માટે પુસ્તકો મોકલવા ઇચ્છતા મજબૂતોએ તંત્રી સાથે પરભારો પત્રવ્યવહાર કરવો.

૪. કોઈ પણ લેખ પૂર્વે જાને કે ખામીએ અન્ય રચણે પ્રસિદ્ધ કર્યો હોય તો તે કૃપા કરી ન મોકલવો.

૫. દરેક લેખ તેમજ મોકલેલ ગ્રંથનો સમાચારના સમય સ્થળ વિચારીને જમ અને તેમ ત્વરાએ પ્રકટ કરવાની કાળજી લેવાશે.

તવામિલિંગ, ત્રીજો માળે, લોકારચાસ, મુખ્યાધ. } **મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ**
B. A. LL. B. વકીલ હાઇકોર્ટે, માનદ તંત્રી.

જૈન યુગ.

શ્રી મહાવીર જયંતી-ખાસ અંક.

વીરતાભર્ય વીરજીવન— આપણે ભૂલી ગયા છીએ કે આપણે વીર પ્રભુનાં ચંતાનો છીએ. ભારતવર્ષમાં કાંઈ દર્શને વીરતાભર્યું, વીરભાવે કામ કર્યાંનું ઉજ્જવળ દૃષ્ટાંત પુરું પાડ્યું હોય તો તે જન દર્શને છે. યુગોથી વાસતા આવેલા હિંસા-પ્રધાન વૈદિક ક્રિયા-કલાપને તોડી નાંખી, ધર્મનો અધિકાર એકલા બ્રાહ્મણને હોવાની માન્યતા નષ્ટ કરી તેને સર્વ-સાધારણ બનાવી, ભૂતિ અને કુળનાં સંકીર્ણ બંધનોના વિચ્છેદ પૂર્વક જનતાના અધિકારની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરી પ્રભુ મહાવીરે ભારતવર્ષના નૈતિક, સામાજિક, ધાર્મિક અને સમગ્ર જીવનમાં એક નવો યુગ પ્રવર્તાવ્યો હતો. તે પ્રભુના પ્રત્યેક કાર્યના અને તે કાર્યને પાર પાડવાની શૈલીમાં એ: અદ્ભુત વીરતા હતી. એમના જીવનનું મુખ્ય લક્ષણ જ વીરતા હતું. તેમના તપમાં, ત્યાગમાં, શીલમાં, સહિષ્ણુતામાં અને જીવનની પ્રત્યેક નાની મોટી પ્રવૃત્તિમાં વીરતા ઉભરાતી હતી. આથીજ તેમને જગને ‘મહાવીર પ્રભુ’ એ બહુમાન અર્પેલું છે.”

જૈન ૨૪-૬-૨૨.

પુ૦ ૧

વીરાત ૨૪૫૨ વિ. સં. ૧૯૮૨

બંને ચૈત્ર. અંક ૮

જય શ્રી મહાવીર. *

શત્રુજય મહાવીર,

પ્રભુ ! જય ! શત્રુજય મહાવીર.

જય જય શ્રી મહાવીર,

પ્રભુ ! જય ! શત્રુજય મહાવીર.

સૂક્ષ્મ છુપેલા શત્રુઓ દુર, કયાં શાન્તિથી ધીર,

એના શુભ શાસનમાં રહીને, તરીશું દુઃખાર્જીવ તીર-પ્રભુ !

બાર પરિષદમાં ઉપદેશ્યું, કેવલજ્ઞાની વીર,

‘પ્રથમ જ્ઞાન ને પછી દયા’ એ, પરમ સૂત્ર ગંભીર-પ્રભુ !

જન્મ્યા ચૈત્ર મનોહર માસે, પામ્યા એક અમીર,

લક્ષ્મણક લક્ષ્મી લઈ આવ્યા, સરસ વાડીના કીર-પ્રભુ !

જ્ઞાન પ્રભા સુન્દર પ્રકટાવી, મહાવીરમંદિર,

વર્ધમાન સ્વામિ ! તુજ ગૌતમ, લખિય રહેજો સ્થિર-પ્રભુ !

*આ કાવ્ય શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયને શેઠ વાડીભાઈ સારાભાઈએ એક લાખ રૂપિયા અર્પણ કર્યા તે માટે તેમને માન આપવા અંગે થયેલ સર પ્રભાશંકર પટ્ટણીના પ્રમુખપદે તા. ૯-૪-૨૬ શુક્ર દિનના મેળાવડા માટે રચેલું ત્યાં ગવાયેલું હતું. કવિન શબ્દોના અર્થ—દુઃખાર્જીવ-દુઃખનો સાગર; કીર-પોપટ. સરસ વાડીના કીર એટલે વાડીલાલ સારાભાઈ શેઠ. પ્રભા-કાંતિ તેમાં પ્રમુખ શ્રી પ્રભાશંકરની પ્રભા પશુ સમાય છે. [તંત્રી.

શ્રી મહાવીર-જયંતી ખાસ અંક.

તંત્રીનું નિવેદન.

મનોહર માસ ચૈત્રમાં શુકલપક્ષની તેરશને દિને શ્રી વર્ધમાન-મહાવીર પ્રભુનો જન્મ થયો હતો અને તે જન્મ-માસ ચૈત્ર માસના આ પત્રમાં પ્રકટ કરવા માટે આપણા પરમોપગારી તે પ્રભુના ચરિત્ર તેમજ અન્ય ઘટનાઓ સંબંધેના જુદા જુદા વિષયો પરવે જુદા જુદા વિદ્વાનોને ખાસ આમંત્રણ કરી તેમના લેખ મંગાવેલા; કે જે વિષયોની સૂચિ અમે ગત માગસર માસના અંકમાં પ્રકટ કરી ગયા છીએ. જે જે વિદ્વાનોએ તે આમંત્રણને માન આપી લેખો મોકલ્યા છે તે આ ખાસ અંકમાં પ્રકાશિત કર્યા છે અને તેમનો અમે ઉપકાર માનીએ છીએ. શ્રી બાલચંદ્રજીનો 'શ્રી મહાવીર અને વેદ' તેમજ બીજા બે ત્રણ લેખો પ્રકટ થઈ શક્યા નથી, તે માટે દિલગીર છીએ.

આ સર્વ લેખો ખાસ વિચારવા અને મનન કરવા યોગ્ય છે. તેમાં લખેલી સર્વ હકીકત અને જણાવેલા વિચારો સાથે અમે સર્વથા સંમત છીએ એવું માનવાને કોઈ સજ્જન કે સન્નારી પ્રેરાશે નહિ એની અમેને ખાત્રી છે. તે સર્વના પરવાંચકો લક્ષ આપી સદ્નું પ્રહણ કરી જીવનમાં ઉતારશે એવી તેમને અમારી વિનંતિ છે. વિશેષમાં 'સાગર'ના નીચેના કાવ્યનો બાવ સ્વીકારવાને અમે વાંચકોને વિનવીએ છીએ:—

શાન્તિથી વાંચજે ઠંડાલા !

ધીમેથી વાંચજે ઠંડાલા !

મધુરી મંજુલ વાણીથી, ઉર ભરજે હૃદયાર

સમજ સમજ વાંચતાં, કરજે તત્ત્વવિચાર

વિચારી વાંચજે ઠંડાલા !

સંજોગો રહેજે મળ્યા, યત્ન ના લેશ નિરાશ !

ઊઠું ઊઠું ઊતરી, જો ન્હાતા ધતિહાસ

તું ન્હનું વાંચજે ઠંડાલા !

કોણ હતા ? ને કોણ છે ? કોણ થશે કેવાય ?

ચંદ્રકાંતી પડતી સર્વની ! શા કારણ સમજાય ?

તું કારણ વાંચજે ઠંડાલા !

કેમ હાલ હતા અને કેવા હાલ જણાય ?

જોજો જો દુઃખને જડે કે ઉદ્ધરણ ઉપાય !

ઉપાયો વાંચજે ઠંડાલા !

વાંચાને વિસ્તારજે, ન્હારા પ્રૌઢ વિચાર,

સેવા વિશ્વની વાંછજે, સર્વ ધર્મનો સાર.

ઉરે એ વાંછજે ઠંડાલા !

કેમ વાંચના કરવી, શું વિચારણા કરવી, કેવો વિસ્તાર કરવો, કેવી ભાવના ભાવવી એ દ્રૂંકમાં ઉપરના દ્રૂંક કાવ્યમાં આજેખ્યું છે.

તીર્થંકર ભગવાન ગર્ભાવસ્થાથી મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન સહિત હોઈ બાહ્યાવસ્થા ગાળે છે: આવરયક ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે:

'તે ભગવાન દેવલોકમાંથી ન્યુત થઈ (અહીં જન્મ લઈ) અનુપમ શ્રીવાળા, દાસીદાસથી અને પીઠમંદથી પરિવૃત્ત, કાળા કેશવાળા, સુંદર નયનવાળા, ખિંબ (બિલ્વ) જેવા ઓઠવાળા, સ્વેત કાંતની પંક્તિવાળા, ઉત્તમ પદ્મના ગર્ભ જેવા ગૌર, ઉત્પલ પુષ્પના ગર્ભની જેવા શાસવાળા, વૃદ્ધિ પામે છે. ભગવાનને અપ્રતિપતિત એવા ત્રણ જ્ઞાન વડે અને તેમનામાં રહેલી ધર્મ મનુષ્યો કરતાં અતિ અધિક કાન્તિ અને પ્રજ્ઞિ વડે ભતિસ્મરણ થાય છે.' ગાથા ૬૯ થી ૭૧.

આ બાહ્યકાળે-૮ વર્ષથી ઓછી અવસ્થા એટલે શૈરાવકાલમાં પણ તેમનું પરાક્રમ અતુલ હોય છે. ઇદ્રે દેવસભામાં તે સંબંધે કહેલું છે:—

બાલો અબાલભાવો,

અબાલપરક્રમો મહાવીરો;

નહુ સક્રપ ભેસેઉં,

અમરેહિ સર્ધદ એહિપિ. ગાથા ૭૩

—અબાલ ભાવવાળો, અબાલ પરાક્રમવાળો, મહાવીર તે બાલ છે. તેને હરાવવા શકેદ્ર સહિત દેવો પણ સમથ નથી.

આ બાલ યુવાનવયે દીક્ષા-અભિનિષ્ક્રમણ સ્વી-
કારે છે તે વખતે 'દેવો' કહે છે કે:—

સવ્ય જગજીવહિઅં,

ભયવં ! તિત્થ પવત્તેહિ. ૨૧૫ આયસ્મક.

—હે ભયવન ! સર્વ જનના જીવ હિતાથે તીર્થ
પ્રવર્તાવો.

આજ પ્રમાણે નેમિચંદ્ર સૂરિ પોતાના વીર ચરિ-
તમાં જણાવે છે કે:—

હત્થાલંબોડસિ તુમં,

સામિય ! નિવડન્તયાણુ ભવક્રવે,

સવ્ય જગજીવહિઅં,

તા પહુ ! તિત્થં પવત્તેહિ.

૮૨૪

—હે સ્વામિ ! ભવક્રપમાં પડનારાઓનો તમે હસ્તા-
લંબન છો, તો પ્રભુ ! સર્વ જગજીવના હિતાથે તીર્થનું
પ્રવર્તન કરો.

દીક્ષા લેતાંજ મન:પર્યાવ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી તપ-
વિહાર કર્યો. 'ધર્મો મંગલ મુકિટ', અહિંસા સંજ્ઞો
તવો'—એ સ્વ-પ્રવચન આચરણમાં મૂક્યું. 'વીરસ્ય
ધોર' તપ:—તે પ્રમાણે શ્રી મહાવીરનું અન્ય તીર્થક-
રોની અપેક્ષાએ અતિ ઉચ્ચ-ધોર તપ હતું. આચાર્ય-
રાંગ દીકામાં (૨૭૭) જણાવ્યું છે કે:—

સવ્વેસિં તવોકમ્મં

નિરવસગ્ગં તુ વણિણુય જિણ્યાણું,

નવરં તુ વદ્ધમાણુસ્સ,

સોવસગ્ગં મુણેયવ્વં.

—સર્વ જિનોનું તપકર્મ નિરવસગ્ગ (ઉપસગ્ગ વપ-
રનું) વણિંત થયેલું છે, જ્યારે વદ્ધમાનનું કેવલ (ઉત્તમ)
સોવસગ્ગ (ઉપસગ્ગ સહિત) નજીક.

આ તપ કેવા ઉપસગ્ગવાળું હતું તે તેમના ચરિ-
ત્રપરથી જણાશે. તે ઉપસગ્ગ સંબંધીનો લેખ મુનિશ્રી
ન્યાય વિજયજી તરફથી આવ્યો છે તે ઉપયોગી છતાં
અતિ લાંબો હોવાથી આ અંકમાં પ્રકટ થઇ શક્યો
નથી તે માટે અમે ક્ષમા ઇચ્છીએ છીએ. તે અમે
આવતા અંકમાં ખંડશઃ પ્રકટ કરીશું.

આવા તપોમય જીવન સંબંધી આવશ્યક સૂત્ર
ઉપધાન શ્રુત અંકમાં ૨૮૪ ગાથામાં પૃ. ૩૦૦ પર
જણાવેલું છે કે:—

એવં તુ સમણ્ણિજ્ઞં

વીરધરેણુ મહાણુભાવેણું

જં અણ્ણચરિત્તુ ધીરા

સિવમચલં જન્તિ નિવ્વાણું.

—આવી રીતે-આવી વિધિથી મહાનુભાવ વીરવર્ય-
મહાવીરે સમ્યક્ પ્રકારે અનુષ્ઠિત કરેલું (ભાવોપધાન-
જ્ઞાનાદિ તપોનુષ્ઠાન) છે, તે અનુચરિત કરવાથી-અનુસર-
વાથી ધીર, શિવ, અચલ એકું નિર્વાણપદ પ્રાપ્ત થાય છે.

અત્યારના અસંયમના જમાનામાં-હડહડતા જડ-
વાદના યુગમાં સાક્ષાત્ સંયમાવતાર-સંયમ મૂર્તિ શ્રી
મહાવીરનું જીવન અને પ્રવચન અતિ ઉપયોગી અને
માર્ગદર્શક થાય તેમ છે. મહાત્મા ગાંધીજીએ અહિંસા-
સંયમનો જે માર્ગ બતાવ્યો છે તે શ્રીમન્ મહાવીર
પ્રભુના ઉપદેશોના સૂક્ષ્મતમ અહિંસા માર્ગના ખંડ
રૂપે છે, અને એ પ્રમાણે બતાવી આ યુગને એક
રીતે 'જૈનયુગ' તરીકે ધણે અંશે પરિણુમાવ્યો છે.

આવા, લલિત વિસ્તરમાં હરિભદ્ર સૂરિ ઉદ્દેશ્યે
છે તેમ;

જે દેવાણુવિ દેવો,

જં દેવા પંજલ્લી નમંસંતિ;

તં દેવ દેવ મહિઅં,

સિરસા વદે મહાવીરં.

—જે દેવાના પણ દેવ છે, જેને દેવો અંજલિ-
પૂર્વક (વિનયથી હાથ જોડી) તમે છે, તે દેવાધિદેવ
(ઈન્દ્રાદિ)થી પૂજિત મહાવીરને મસ્તકથી વંદું છું.

તેમને વાંદવાથી ઉક્ત હરિભદ્ર સૂરિ જણાવે
છે તેમ

એકકોડવિ જુમોક્કારો,

જિણુવરવસહસ્સ વધ્ધમાણુસ્સ,

સંસારસાગરાઓ

તારેષ નરં વ નારિં વા.

—જિનવર ઋષભને, વદ્ધમાનને એક પણ નમ-
સ્કાર નર કે નારીને સંસાર-સાગરથી તારે છે.

તો આપણે સૌ તે શ્રી મહાવીર પ્રભુને સમજી,
તેમના ચરિત્રને અનુસરી, તેમના ઉપદેશોને આચરી-
તેમને 'ત્રિકાલવંદન' કરી સંસાર-સાગરથી તરી
જઈએ એજ અભિલાષા પૂર્વક આ નિવેદન અમે
પૂર્ણ કરીએ છીએ. તથાસ્તુ.

શ્રી મહાવીર-જન્મ.

(લેખક—શ્રી જિનવિજયજી)

જયહ જગજીવજોળીવિયાળો જગગુરુ જગાળદો ।
જગનાહો જગવંધુ જયહ જગપિયામહો મયવં ॥
જયહ સુયાળ-મયવો તિન્ધગરાણમપચ્છિમો જયહ ।
જયહ ગુરુ લોચાણે જયહ મહપ્પા મહાવીરો ॥

ચૈત્ર શુદ્ધિ ૧૩ નો દિન મહાવીર-જન્મ દિવસ છે. આજની પુણ્ય તિથિએ સંસારના સર્વ શ્રેષ્ઠો-માંના એક મહાપુરુષનો જન્મ થયો હતો. આજના સ્મરણીય દિવસે એવા મહાપુરુષનો જન્મ થયો હતો, જેણે પરાધીન સંસારને શાશ્વત સ્વાતંત્ર્યનો રાજ-માર્ગ દેખાડ્યો હતો, સત્યના જિજ્ઞાસુઓને તેના સાક્ષાત્કારનો યથાર્થ સિદ્ધાંત બતાવ્યો હતો અને દુઃખી દુનિયાને સાચા સુખનો અમોઘ ઉપદેશ આપ્યો હતો. એ મહાપુરુષ તે જૈનધર્મના મહાન્ પ્રવર્તક શ્રમણ ભગવાન્ શ્રી મહાવીર છે. વર્તમાન સૈકાથી પૂર્વે રપમા સંકાતના એક ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ ના દિવસે, જ્ઞાત જાતિના ક્ષત્રિય કુલમાં એ મહાપુરુષનો અવતાર થયો હતો. જગતના સનાતન નિયમ પ્રમાણે જેમ દરેક મહાપુરુષના અવતારનું કોઈ વિશિષ્ટ રહસ્ય કે ઉદ્દેશ્ય હોય છે, તેમ ભગવાન્ મહાવીરના જન્મનું પણ તેવું ખાસ રહસ્ય-ઉદ્દેશ્ય હતું. તેમના એ જન્મ-રહસ્યને સહજવા માટે આપણે ભારતવર્ષની તટકાલીન પરિસ્થિતિના ઇતિહાસ સરોવરમાં એક ટૂંકા મારગી બેઠાએ. તેમ કરતાં જગ્યાએ કે તે વખતનું ભારતવર્ષ પણ ભગભગ આજની માફક એક પ્રકારની પરાધીનતાની સાકળથી જકડાયેલું હતું. એ પરાધીનતા તે કોઈ વિદેશી રાજસત્તારૂપે ન હતી, પરંતુ સ્વદેશી અંધશ્રદ્ધારૂપ હતી, સત્તાની ગુલામી કરતાં શ્રદ્ધાની ગુલામી વધારે બંધનકારક અને વધારે સ્વાતંત્ર્યવિધાનક હોય છે. સત્તાની ગુલામીથી મુક્ત થવું સહેલું છે, પરંતુ શ્રદ્ધાની ગુલામીમાંથી મુક્ત થવું કઠિન છે. શ્રદ્ધાની ગુલામીએ સંસારમાં

જેટલો લોભ અને ઉદ્વેગ મચાવ્યો છે તેટલો સત્તાની ગુલામીએ નહીં. જગતમાં હિંસા અને અધર્મના સામ્રાજ્યનું કારણ મૂળ અંધશ્રદ્ધા જ છે. એવી અંધશ્રદ્ધાની સત્તાથી તે વખતનું ભારતવર્ષ જકડા-યેલું હતું.

ભારતવર્ષ ધર્મપ્રધાન દેશ છે. ભારતની પ્રજાની બહુમૂલ્ય સંપત્તિ તે તેની ધર્મભાવના છે. છે. ધાર્મિક સત્તા એ ભારતીય પ્રજાના મને સર્વોપરિ સત્તા છે. જેમ એ ધર્મપ્રિયતાએ ભારતવર્ષને સંસારમાં સર્વ શ્રેષ્ઠપણું સમર્પ્યું છે તેમ તેને હીણુપણું પણ તેને આપ્યું છે. જેમ એક જાતની ધર્મપ્રિયતાએ ભારતને જગતના ગુરુપદે સ્થાપ્યું છે તેમ બીજી આજની ધર્મપ્રિયતાએ તેને જગતમાં ગુલામીના આસને પણ બેસાડ્યું છે. એમાંથી પ્રથમ પ્રકારની ધર્મપ્રિયતાને હું આદર્શ શ્રદ્ધાનું નામ આપું છું, અને બીજા પ્રકારની ધર્મપ્રિયતાને અંધશ્રદ્ધા તરીકે જણાવવા ઇચ્છું છું. ભગવાન્ મહાવીરના અવતાર સમયે આદર્શ શ્રદ્ધાનો લોપ થઇ, દેશમાં અંધ શ્રદ્ધાનું વાતાવરણ છવાઇ રહેલું હતું. ધર્મગુરુ બ્રાહ્મણોએ બ્રહ્મ-ચિંતા છોડી દ્રવ્ય-ચિંતાના મોહમાં સપડાયા હતા, અને તેના લીધે ધર્મગુરુના ઝખ્ખા નીચે તેઓ જાત્યભિમાન કુલાભિમાન અને સત્તાભિમાનનાં અનેક છુપા પહેરણો પહેરી રહેતા હતા. ધર્મ-કર્મની સર્વે સત્તા તેઓ પોતાના કબજામાં કરી બેઠા હતા અને જેઓ તેમના એ ઝખ્ખાને માન આપી તેમનું પ્રભુત્વ સ્વીકારતા તેમને જ તેઓ અસ્તિક કે આર્યપણાનો ખિતાબ આપી તેમના માટે મોક્ષના દ્વાર તેઓ ઉઘાડા રાખતા. તે સિવાયના લોકો તેમના મતે શુદ્ધ, પ્રાત્ય, અનાર્ય કે નાસ્તિક ગણાતા અને તેઓ મોક્ષના અનધિકારી કહેવાતા. એક તરફ તેઓ આવી રીતે પોતાના

વિરોધીઓને તિરસ્કારતા અને ખીજી તરફ તેઓ પોતાના ભક્તોને પણ યજ્ઞ-યાગના મદાન્ આડ-બરો અને દક્ષિણના જરૂરદસ્ત કરોધી અપ્રીતિ ઉપજાવતા, દેશ બહારની જે પ્રજાઓ ભારતવર્ષના આશ્રય લેવા આવતી તેમને અસ્પૃશ્ય અને અયોગ્ય કહી-ધર્મે અને જ્ઞાનના અનધિકારી બતાવી મનુષ્ય-તાની કોટિમાંથી પણ બદિષ્ટ કરતા-કરાવતા, અશ્વ મેધ, છાગમેધ, ગામેધ, નરમેધ જેવા હિંસક યજ્ઞમાં જીવહાન કરી સદ્ય અને ઉદાર આર્યોનાં અંતઃકરણ દુભાવતા. દેશમાં આવી રીતે અંધશ્રદ્ધાના યોગે દ્વેષ ક્રોધ અને ઝૂણાની ભાવના સર્વત્ર ફેલાઈ રહી હતી અને ધર્મેના નામે અધર્મેનું રાજ્ય ચાલી રહ્યું હતું. એવા જ સમયમાં ભગવાન મહાવીરનો જન્મ થયો હતો. આય પ્રજાનું ધર્મેના નામ નીચે આવું અધ-મોચરણ જોઈ તેમનું મન બહુ ઉદ્વિગ્ન થયું. અન્ધ-શ્રદ્ધાના બંધી થયેલા લોકોને પોતાના અંધિક સુખ માટે અસંખ્ય પ્રાણીઓના સંહાર કરતા જોઈ તેમનું દયાલુ હૃદય થરથરી ઉઠ્યું. તેમના અગાધ અંતઃકર-ણમાંથી ઉઠી ધ્વનિ ઉઠ્યો કે—

“ભુજ્જાહિ ખત્તિયવરવસદા ! સયત્ત જગજૂર્ણિય
હિય પવત્તેહિ ધમ્મતિત્થં. હિય સુય નિરસેયસકરં
સન્નલોએ સન્નજવાણું ભવિરસંઘ નિ ॥

“હે ક્ષત્રિયવરશ્રેષ્ઠ ! ઉઠ, જગતના જીવોના હિ-નાર્યે ધર્મ તીર્થ પ્રવર્તો ! તારો ધર્મ બધા જીવોને હિત, સુખ અને નિઐયરકર થશે !” પોતાના અંત-કરણમાં ઉઠેલા આવા અવાજને માન આપી એ ક્ષત્રિયકુલ નેતાએ સર્વસ્વના ત્યાગ ક્રીધા અને પૂર્ણ નિર્ઝન્ય બની જગતના ઉદ્ધારનો માર્ગ ખાળી કાઢવા માટે નિર્જનવનોની ગહન ઝાડિઓનો આશ્રય લીધો. સાદા બાર વર્ષની ઘેર તપશ્ચર્યાના અંતે એ મહાવીર નરને મુક્તિનો માર્ગ પ્રત્યક્ષ જણાયો અને પછી તદ-નુસાર જીવનના છેલ્લા ૩૦ વર્ષો સુધી સતત પરિ-બ્રમણ કરી આર્ય પ્રજાને તેમણે પોતાના મોક્ષમા-ર્ગનો સાચો સદ્બોધ આપ્યો. તેમણે જગતને પોતાના પેગામો આપનાં, અન્ધશ્રદ્ધાને દૂર કરવા માટે કહ્યું કે—

‘સતતં મૂઢે ધમ્મં જ્ઞાભિજ્ઞાતિ’

(અન્ધશ્રદ્ધાળુ ધર્મને જાણી શકતો નથી)
જાત્યભિમાનને દૂર કરવા માટે જણાવ્યું કે—

‘જો હીણે, જો અતિરિત્તે’

(જગતમાં કોઈ ઉંચ કે નીચ નથી.)

સંસારમાં સર્વ પ્રાણીઓને પોતાનું જીવિત પ્રિય હોય છે—માટે કોઈને પણ દુઃખ ન આપવું જોઈએ, નેવા અહિંસાના મહાન સિદ્ધાન્તને સમજાવતાં કહ્યું કે

“સન્ને પાણા પિયાથિયા, સુદસાયા, દુઃખપડિ-
દૂલા, અપ્પિયવહા, પિયજીવિણો, જીવિકામા
જ્ઞાતિવાએજ્જ કિંચણં ।”

‘સર્વ પ્રાણીઓને આયુષ્ય પ્રિય છે. સર્વ સુખને ઇચ્છે છે, દુઃખ બધાને પ્રતિકૂલ છે, વધ બધાને અપ્રિય છે. જીવિન સૌને પ્રિય છે. સર્વ જીવવા ચાહે છે. તેથી કોઈને મારવું કે દુઃખ નહીં આપવું.’ અહિંસાના સિદ્ધાન્તને આવી સરલ, સારી, વાચા-વિક અને સલ રીતે સંસારમાં ખીજી કોઈએ સમ-જાવ્યો હોય તેમ અમારી જાણમાં નથી.

આત્મસંયમ અને બન્ધ-મોક્ષના રૂઢિચુસ્ત રખા કરતાં એ વીરે જણાવ્યું કે—

“પુરિસા ! અત્તાજીમેવ અભિજિગિજ્જ, એવં
દુઃકખા પમોકખસિ—બન્ધમોકખા ચ તુજ્જ અજ્જ-
ત્થમેવ ।”

‘હે પુરુષ ! તું તારા આત્માનેજ આશા તૃપ્તિ-થી દૂર રાખ, જેથી દુઃખથી મુક્ત થશે—બન્ધ અને મોક્ષ એ બન્ને તારા અંતરમાંજ છે’ વ્યક્તિ કે રાષ્ટ્રના ઉદ્ધાર માટે તેમણે જે એ માર્ગ બતાવ્યો છે તે પૂર્ણ સત્ય અને સત્તાતન છે. પુરુષ કે દેશને બન્ધનમાંથી મુક્ત કરનાર અન્ય કોઈ નથી પણ કેવલ આપણું પોતાનું જ સમ્યક્દર્શન, જ્ઞાન અને આચરણ છે. શુદ્ધ શ્રદ્ધાપૂર્વક, સદસદ્વિવેકબુદ્ધિને જાગૃત રાખી જો આપણે સદાચારનું યથાર્થ પાલન કરીશું તો અવશ્ય પરાધીનતામાંથી મુક્તિ મેળવીશું.

એજ એ મહાવીરનો આર્ય પ્રગ્નને એક, નિત્ય અને અમોઘ ઉપદેશ છે.

એ ઉપદેશની મહત્તા આપણને જેટલી આજે જણાય છે તેટલી બાળ્યેજ અન્ય કોઇ સમયે જણાઇ હોત. મોક્ષમાર્ગના એ મહાન ઉપદેશ બગવાન મહાવીરના સિદ્ધાન્તો અને સત્યોને યથાર્થ સ્વરૂપમાં જનતા આગળ મુકવા માટે અને જૈન સમાજને

પણ પોતાના એ પરમ પિતાના વીરત્વનું ભાન કરાવી, તે પ્રમાણે પોતાનું કર્તવ્ય બજાવવા માટે, તૈયાર કરવાના ઉદ્દેશ્યથી આજે તે મહાપુરુષના પવિત્ર અને ઉત્સાહપ્રેરક ચરિત્રાંશોથી અંકિત એવા આ અંકનું પ્રકાશન થાય છે.

[‘મહાવીર’ પત્રના જન્મ સમયે બખેલ, અને તેમાંથી ઉદ્ભૂત. તંત્રી.]

વીર સ્તુતિઓ.

૧

અશૈષકર્મશતભઃસમૂહ-

ક્ષયાય ભાસ્વાનિવ દીપ્તેભઃ ।

પ્રકાશિતાશૈષજાતસ્વરૂપઃ

પ્રભુઃ સ જ્યાન્નિજન વર્ધમાનઃ ॥

—મહાયગિરિ-સપ્તતિકા-મગલાચરણ.

—જે સર્વ કર્મોના અંશ રૂપી અંધકારના સમૂહના ક્ષય માટે દીપતું જેનું તેજ છે એવા સૂર્ય રૂપ છે અને જેણે સર્વ જાતનું સ્વરૂપ પ્રકાશિત કર્યું છે એવા વર્ધમાન જિન જીવન્ત રહો.

૩

નમો દુર્વારરાગાદિ-

તૈરિવાર નિવારિણે ।

અર્હતે યોગિનાથાય,

મહાવીરાય તાયિને ॥

--હેમચંદ્રજી.

—દુઃખ કરી નિવારાય એવા રાગાદિ શત્રુઓના સમૂહને નિવારનાર, અર્હત યોગિનાથ, તારક મહાવીરને નમસ્કાર.

૨

નિરૂપમ મનન્તમનઘં.

શિવપદ્મધિરૂપમગતકલકં ।

દર્શિતશિવપુરમાર્ગ,

વીરજિનં નમત પરમશિવં ॥

—મહાયગિરિ-સપ્તતિકા પ્રશસ્તિ.

—નિરૂપમ, અનન્ત, અનઘ-નિષ્પાપ, શિવપદ પર આરૂઢ થયેલા, નિષ્કલંક, જેણે શિવપુરનો માર્ગ બતાવ્યો છે એવા પરમશિવ વીરજિનને નમસ્કાર કરો.

૪

ન વેદ સિદ્ધાર્થભોપિ યઃ સ્વયં,

ચકાર સિદ્ધાર્થલવત્વમાત્મનઃ ॥

સુસંવરઃ સંવર વૈરિનિર્જયાત,

સસમદં વીર જિનસ્તનોતુ વઃ ।

—મુનિભદ્ર કૃત શાન્તિ ચરિત.

—પોતે સિદ્ધાર્થભવ (સિદ્ધાર્થ રાજાના પુત્ર) હોવા છતાં તે ન ગણકારતાં પોતાની ભ્રેજેજ પોતાનું સિદ્ધાર્થ લવત્વ (જેણે અર્થ સિદ્ધ કર્યો એવા સિદ્ધા-

ર્થનું' હોવાપણું-અર્થસિદ્ધિ-મોક્ષ મેળવવાપણું) પ્રાપ્ત કર્યું; સંવર (કર્મનાં આચરણનો અટકાવ)ના વેરી એવા આત્મવ (કર્મનાં આવવાનાં દ્વારો) પર વિજય મેળવી પોતે સુસંવર (સમ્યગરીતે જેણે સંવર કર્યો છે એવા) થયા, તે વીરજિન આપણું કલ્યાણ કરે.

૫

યસ્થોપદેશપદમવગત્ય નિત્યં

મુક્તિશ્રિયં તન્મૃતઃ સપદિ શ્રયન્તે ।

સ્વર્ભૂલુપ્તઃ કમલકોશવિકાસનૈક-

પ્રદોતનઃ સજયતાન્નિજન વર્ધમાનઃ ॥

—રામભદ્ર કૃત પ્રયુક્તરૌદ્રિય નાટક.

—જેના ઉપદેશ-પદને જાણીને શરીરધારી-જીવે મુક્તિરૂપી લક્ષ્મીને એકદમ નિત્ય મેળવે છે, તે સ્વર્ગલોક-ભૂલોક-ભૂલોક (સરખાવે આદ્યજ્ઞાની ગાયત્રી 'હ્રીં ભૂર્ભુવસ્વસ્તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત.')-ના કમલકોશને વિકસાવનાર પ્રદોતન-સૂર્ય રૂપ જિન વર્ધમાન જય પામે.

૬

જયતિ વિનિર્જિતરાગઃ

સર્વગ્નિદ્વિદશકૃતપૂજઃ ।

સદ્ભૂતવસ્તુવાદિ,

શિવગતિનાથો મહાવીરઃ ॥

—જેણે રાગ જીત્યા છે, જે સર્વગ્ન છે, જેની દેવતાએ પૂજા કરી છે, જે સદ્ભૂત વસ્તુવાદી, અને શિવગતિનો સ્વામી છે તે મહાવીર જય પામે.

૭

સદષ્ટીનાં સમસ્તાર્થા,

ગોભિર્યસ્ય પ્રકાશિતાઃ ।

તં નત્વા શ્રી મહાવીર-

તિગ્મરશ્મિં તમોઽપહં ॥

—અભયદેવ સૂરિ પંચાશક વૃત્તિ.

—જેણે સમ્યગ્દષ્ટિના સમસ્ત અર્થો વાણીથી પ્રકાશેષ છે એવા તમોપહારી, તિગ્મરશ્મિ-પ્રખર તેજવાન મહાવીરને નમન કરીને.

૮

ચલનકોટિવિધનચંચલી-

કૃતસુરાચલવીરજગદ્ગુરે ।

ત્રિભુવનાશિવનાથ વિદ્યે જિન

પ્રભવતે ભવતે ભગવન્નમઃ ॥

—ચરણની અણીઓના ધસવાથી સુરાચલ-મેરુ પર્વત કાઢી ચંચલ-ચપલ જેણે, એવા શ્રી વીર ! જગદ્ગુરુ ! ત્રણ ભુવનના અશિવને નસાડવાની-નાશ કરવાની વિધિમાં સમર્થ એવા હે જિન ! હે ભગવન ! આપને નમસ્કાર હો.

—જિનપ્રભ સૂરિ.

૯

દાણાણ્ય સેટું અભયપયાણું,

સન્નેસુ યા અણુવન્નનં વયંતિ ।

તવેસુ થા ઉત્તમ અંચભેરં.

લોચુતમે સમણે નાયપુત્તે.

—જેમ સર્વદાનમાં અભયદાન શ્રેષ્ઠ છે, સત્ય વચનોમાં જેમ અનવદ્ય-દોષ કે પાપરહિત વચન શ્રેષ્ઠ છે, સર્વ તપોમાં જેમ અદ્વિત્ય શ્રેષ્ઠ છે, તેમ અમણ્ય માતપુત્ર (મહાવીર) લોકોત્તમ છે.

—સુત્રકૃતાંગ વીરસ્તુતિ ગાથા ૨૩.

હિતશિક્ષા સ્વાધ્યાય.

મંગલકરણુ નખીએ ચરણુ, જનમ મરણુ ચિહ્નું ગર્હકરણુ;
જીવ ન ગાવે હવે આપણો, ઇણે સંસારે રસીઓ ધણો. ૧
જીકિરે જીવ તૂં સૂતો ભણિ, જઈ જનવરને પાએ લાગિ;
વિકથા વાતતણો રસ છાંડિ, અરિહંતધ્યાન સમકિત મુહમાંડિ.

સત્ય સીધ પાલે આતમા, પાપે ભઈસ નરમે સાતમા;
દેવ પૂજે ગુરને ધે દાન, કરિ પડિકમણું કરિ પચખાણુ. ૩
ધંધો કરતાં દિન બહુ થઈ, પોરસિ કરે તો પોતે પડે;
વિણુ પચખાણુ દિન બહુ ગયો, કાંઈદે જીવ ગોરપરિ રયો.

બિહુ ધડી દિન બ્યાલુ કીજીઈ, અણુગલ પાણી નવિ પીજીઈ;
શતે કરે ત્રિવિહાર ચોવીહાર, ભણે ચિંતે અધિર સંસાર.

વહેલો ઉઠે શતિ પાછલી, સામાયકું તું લેજે વધી;
પહેલું લેજે દેવગુર નામ, જોઈ પૂજી કરજ્યે કામ. ૬

છાંણું ઇંધણુ નિત સોધીઈ, ચૂલો હાંડી પછે પૂંજીઈ;
ધરડી ભાજલ જોએ ધણું, દીવે મેલ્હે નિત ઠાંકણું. ૭

દે જીવ પહેલું દેહરે જઈ, ચૈત્ય વંદન કરે એકમનો યઈ;
પછે વંદે ગુરના પમ બિહુને, ધર્મવિચાર સુણે ગુર કન્હે. ૮
સાધુ અધર્મો દેખે જિહાં, નીચું સિર નામે વલી તિહાં;
વિનય વહે વડાનો ધણો, પંચ પવં કરે એકસણો. ૯

પ્રહ જીકિરે પઠયું ગણે, ધણું સંભાલે કેહશ્યું મમ વડે;
નોકરવાલી એક બે ગુણે, વાત તાત કેહની મમ સુણે. ૧૦
મનગમતો વલી સાચો ભાગિ, મ ભરીસ કેહની ફડી સાગિ;
ગાદિ મ બોલીસ રાતિ પાછલી, સૂતો મ જગાડીસ કેહને વલી.

ચોડાથી વાત ધણી મ જોડિ, અદેખાઈ અધિકરી છાડિ,
દે જીવ મ કરીસ કેહની તાતિ, ફડા કલંક સહે પાંચ સાત.
લોક અપવાદ તણો ભય ધરે, ફડા સાચા સમ મત કરે;
શાલ સાલમૂં જોઈને જિમે, સારેપસિં (સરપસિં) શમતિ

મતિ રમે.

પાંખી મ પીજે ઉંચે મુખે દુર્બાઓ થાઇ પરાઇ દુખે;
નીલ ફૂલ મ ચંપે સેવાલ. નાચ ગીતના બોણાં ઠાલિ. ૧૪

ફલફૂલ નીચું નવિ ફડીઈ, ચાપણુ દેણું દેઈ ફડીઈ;
પરચી દેખી નીચું જોઈ, પડયો વીસયો મ લેજ્યો કાચ.

આલિંગાલ ન દીજે કહી, કઠોલમાં મ જિમસ્યો કહી;
નિજ ગણુ ઠાંકી પરગણુ બોલિ, મરમ મોસા કેહનાં મમ બોલિ.

મંત્ર યંત્રનાં ભામાં છોડિ, જડીમૂડી મમ આંખે બોડિ;
સરજ્યો નિમિત્ત તણો નવિ ટલે, ચિંતાઈ ચિંતવૈક ફલે. ૧૭

મ કરીસ કેહસ્યું કલહ વિવાદ, આરતિ રૂદ્ર હોવે વિષવાદ;
હરખ ઉચાટ હીઈ મમ ધરે, નિશતિ વિરત ખિમા આદરે.

દે જીવ ભૂંજોઈ પમ મૂંકિ, દે જીવ રજ ધાલી ભૂંઈયૂંકિ;
આલત ઉઠત બેસત સયણુ, મત બોલે બિધાડે વચણુ. ૧૮

જતે આલે વટવાડિ મ ધાલિ, આડે બાલે મોડે ચાલિ;
ચૂડી ગંધે નાક મ ગોડિ, આખાં ફલ રાશ્યે હોઈ બોડિ.

છાનું લીધું દીધું માન, ખાધું પીધું કહે નિધાન;
ચોરું સૂએ ચાહું જિમે, ધોરું બોલે ચોરું બગે. ૨૧

બે જણુ વાત કરનાં હોએ જિહાં, ત્રીજો હલો મત રહેજ્યો તિહાં;
નવિ રહીઈ કાઈ કરતો હોઈ ગાહિ, વિરજ મ બોલીસ કેહને હોડિ

નિસુણી વાત કાને કેહતણી, આંખે દેખી પરતિખ ધણી;
કેહનો કલો પાછો મત કહે, માન કરી અણુબોધ્યો રહે.

આપનિંદા પરનિંદા બંધિ, ભૂખ્યાં તરસ્યાં ધાલે ધાન;
ફડાં કંઠિણુ કેહસ્યું મત બોલિ, આછો અધિકો કિમે મ તોલિ.

ગુણ કીધો પરનો ભાણીઈ, આપણુ પૂં નવિ વખાણીઈ;
વિજયસદ્રની એ સીખ કરે, ગરસજસ તે નહી અવતરે. ૨૫

વિજયસદ્ર (વિ. ૧૫ સું શતક).

ભગવાન મહાવીર અને જમાલિના મતભેદનું રહસ્ય.

તુલના.

[લેખક—પંડિત સુખલાલજી.]

જેમ યુદ્ધ ભગવાનના અનેક હરીફોમાં એક હરીફ તેમનો શિષ્ય દેવદત્ત હતો તેમ ભગવાન મહાવીરના પણ અનેક હરીફોમાં એક હરીફ તેમનો શિષ્ય જમાલિ હતો. આ દેવદત્ત અને જમાલિ વચ્ચે કેટલુંક સામ્ય હતું. આ સામ્ય જાણવાથી ભગવાન મહાવીર અને જમાલિ વચ્ચેના મતભેદના આંતરિક કે બાહ્યકારણો ઉપર કેટલોક પ્રકાશ પડવાનો સંભવ છે. તેથી પહેલાંજ તે જણાવી દઇએ. દેવદત્ત ક્ષત્રિય અને જમાલિ પણ ક્ષત્રિયજ. દેવદત્ત બિશ્નુકે સ્થિતિમાં યુદ્ધ ભગવાનનો શિષ્ય હતો અને સાંસારિક સ્થિતિમાં પણ તેઓનો સગોજ હતો. જમાલિ પણ ભગવાન મહાવીરનો શિષ્ય અને સગો હતો. ફેર એટલે કે દેવદત્ત યુદ્ધનો સાગોજ હતો. અને જમાલિ મહાવીરનો ભાણેજ તથા જમાઇ હતો. સગો અને શિષ્ય છતાં દેવદત્તને યુદ્ધ ભગવાનના શિષ્ય વર્ગમાં પ્રધાનપદ મળ્યું હતું. જમાલિના સંબંધમાં પણ તેમજ હતું. સગપણને લીધે મહત્તા પારખવાની સામાન્ય ઉણપ, જન્મસિદ્ધ ક્ષત્રિય સ્વભાવની ઉચ્ચતા અને પોતાના ગુરુ સમક્ષ પોતા સિવાય બીજાઓનું પ્રધાનપણું—આ ત્રણે કારણો જોનાથી સામાન્ય રીતે મતભેદનો વધારે સંભવ છે તે દેવદત્ત અને જમાલિમાં સમાન હતાં. તે બંનેને લગતી જે હકીકત મળે છે તે ઉપરથી એ વાત જાણી શકાય તેવી છે. જેવી રીતે દેવદત્તે અનેક પ્રયત્નો રચી યુદ્ધને મારવા કોશિષ કરી હતી તેણે જમાલિએ કાંઇ પણ કર્યું હોય તે માટે એક પણ પ્રમાણ નથી છતાં એટલું ખરું કે દેવદત્તે અને જમાલિએ પોતપોતાના ગુરુ વિરુદ્ધ પોતપોતાનો ખાસ અનુયાયિ વર્ગ સ્થાપ્યો હતો. દેવદત્ત અને જમાલિ પછી તેઓનો અનુમાધિવર્ગ કે તેઓના પંથનું સાહિત્ય કાંઇ પણ રહ્યું હશે તેમ માનવાને પ્રમાણ

નથી. દેવદત્તનો ઉલ્લેખ જૈન કે વૈદિક સાહિત્યમાં કયાંય નથી. માત્ર બૌદ્ધ સાહિત્યમાં છે. જમાલિનો ઉલ્લેખ પણ માત્ર જૈન સાહિત્યમાં છે. બૌદ્ધ સાહિત્યમાં દેવદત્તને સૌથી પહેલો સંધભેદક કહેવા છે. જૈન સાહિત્યમાં પણ જમાલિને પ્રથમ 'નિહવ' કહેવા છે. સંધભેદક અને નિહવ બંને શબ્દનું તાત્પર્ય એકજ છે. દેવદત્ત અને જમાલિ એ બંને પોતપોતાના ગુરુની હયાતીમાંજ કાળઘર્મ પામ્યા હતા.

વૈદિક અને બૌદ્ધ સાહિત્યમાં તો જમાલિનો ઉલ્લેખ નથીજ પણ જૈન સાહિત્યમાં સુદ્ધાં તેનો ઉલ્લેખ એકપાદિકજ છે. દિગંબરીય સાહિત્યમાં જમાલિનું મહાવીરના જમાનારૂપે વર્ણન ન હોય તે સ્વાભાવિક છે, કારણકે દિગંબરો મહાવીરને અવિવાહિતજ માને છે. પણ મહાવીરના ભાણેજ તથા શિષ્યરૂપે પણ જમાલિનું વર્ણન દિગંબરીય સાહિત્યમાં નથી એ વાત શ્વેતાંબર અને દિગંબર સાહિત્યના મૌલિક અભ્યાસી માટે ખાસ અર્થસૂચક છે.

જીવન સંબંધી સાહિત્ય.

શ્વેતાંબર સાહિત્યમાં અંગ અને ઉપાંગ એ બંને પ્રકારનાં શાસ્ત્રો પ્રાચીન ગણાય છે. તે બંનેમાં જમાલિનો ઉલ્લેખ છે. સ્થાનાંગ નામના ત્રીજા અંગમાં—સાતમા સ્થાનકમાં (પૃ. ૪૧૨ સુ. ૫૮૭) નિન્દવો (એટલે મહાવીરની આજ્ઞાના ઉલ્લાપકો) ના ઉલ્લેખમાં જમાલિનું પ્રથમજ નામ આવે છે. ઔપપાતિક નામના ઉપાંગમાં પણ જમાલિનો નિન્દવ તરીકે ઉલ્લેખ છે. આવશ્યક નિયુક્તિ, વિશેષાવશ્યક ભાષ્ય વિગેરે પાછળના અંશોમાં તેનું વર્ણન નિન્દવ તરીકેજ આવે છે, પણ વધારે વિસ્તૃત અને વધારે

માહિતી આપનાર વર્ણન તો ભગવતી નામના પાંચમા અંગના નવમા શનકમાં ને ત્રીશમા ઉદ્દેશકમાં છે. તે સમગ્ર વર્ણન આપવાનું આ સ્થળ નથી. માત્ર પ્રસ્તુત લેખના મૂળ વિષયમાં ઉપયોગિ થાય તેવી દૃષ્ટિથી અને તે વખતની સામાજિક મર્યાદા, ધાર્મિક જીવન અને તત્વજ્ઞાનની માન્યતા જાણવામાં ઉપયોગી થાય તે દૃષ્ટિથી જમાલિના જીવનવૃત્તિને કેટલેક ભાગ અહિં આપવો આવશ્યક છે.

જીવનવૃત્તિ.

ક્ષત્રિયકુમાર જમાલિ એ, મહાવીરના જન્મ-સ્થાન ક્ષત્રિયકુળનો નિવાસી હતો. તે મહાવીરની બહેન પ્રિયદર્શનાનો પુત્ર અને મહાવીરની પુત્રી સુદર્શનાનો પતિ હોઈ મહાવીરનો ભેવડો સગો હતો. એ મ્હોટો રાજા ન હતો. છતાં વૈભવશાળી તો હતોજ એક વખતે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ક્ષત્રિયકુળની બહાર ચૈત્યમાં (ઉદ્યાનમાં) પધાર્યા. તેઓને વંદન કરવા અનેક લોકોની જેમ મોટા દાઝાદા સાથે તે ઉદ્યાનમાં આવ્યો. ભગવાન પાસે ધર્મોપદેશ સાંભળ્યો અને તેથી આકર્ષાયો. ‘હેલાં તો તેણે ભગવાનને કહ્યું કે હું નિર્ગ્રંથપ્રવચન એટલે આપનું શાસન સ્વીકારું છું કારણકે તે મને રચ્ય છે; પછી તેણે લિહુ થવાની ઇચ્છા પણ પ્રકટ કરી. શ્રમણ ભગવાને તે માટે જરાએ દીલ ન કરવા કહ્યું કે તુરંતજ લિહુપદ માટે અનુ-મતિ મેળવવા જમાલિ ઘેર આવ્યો અને માતાપિતાને તે માટે બહુ વિનવ્યા. પુત્રના તીવ્ર વૈરાગ્યની ખાત્રી છતાં છેવટે માતાપિતાએ લિહુપદ માટે પોતાની ન છુટકે અનુમતિ આપી. મ્હોટી ધામધુમ પૂર્વક જમાલિએ ખીજા પાંચસો પુરોહિતો સાથે શ્રમણ ભગવાન પાસે દીક્ષા લીધી અને અધ્યયન શરૂ કર્યું. ટૂંક વખતમાં સામાયિકાદિ અગ્યાર અંગો શીખી ગયા અને પછી અનેક પ્રકારે ઉપવાસોના તીવ્ર તપોવ્રતથી આત્માને ઉત્તર કરતો વિચરવા લાગ્યો. ક્યારેક જુદા વિચરવાની ઇચ્છાથી જમાલિએ શ્રમણભગવાન પાસે પાવીને વંદનપૂર્વક કહ્યું કે ભગવન્! હું પાંચસો

લિહુકો સાથે આપની અનુજ્ઞા પૂર્વક જુદો વિચરવા ઇચ્છું છું. શ્રમણ ભગવાને મૌન સ્વીકાર્યું ને તેથી માગણીનો સ્વીકાર ન કર્યો. ત્રણવાર પુછ્યાં છતાં પણ જ્યારે શ્રમણ ભગવાને મૌન ન તોડ્યું ત્યારે છેવટે જમાલિ પોતાના પાંચસો સહચારી લિહુકો સાથે છુટો પડી સ્વતંત્ર વિચરવા લાગ્યો. અને વિચરતાં વિચરતાં શ્રાવસ્તીમાં આવી પહોંચ્યો.

નીરસ, રૂક્ષ, તુચ્છ અને અનિયમિત ખાનપાનથી તેને જવર આવ્યો. પિત્તજ્વરથી બહુ વેદના થતાં તેણે આરામ માટે સહચારી લિહુકોને શય્યા પાથરવા કહ્યું. લિહુકોએ વિનય પૂર્વક તેની આજ્ઞા સ્વીકારી. જવરની તીવ્ર વેદનાથી વ્યાકુળ થયેલ તેણે તુરંતજ ફરીથી લિહુકોને પુછ્યું કે શું શય્યા કરી કે કરે છે? લિહુકોએ ઉત્તર આપ્યો શય્યા હજી થઈ નથી પણ થાય છે. આ ઉત્તર સાંભળી જમાલિને વિચાર થયો કે શ્રમણભગવાન એમ કહે છે કે ‘જે કર્મ ચલિત થતું હોય, ક્ષીણ થતું હોય, અથવા આત્માથી છુટું પડતું હોય તે ચલિત થયું, ક્ષીણ થયું, આત્માથી મુક્ત થયું કહી શકાય’-એ કથન મિથ્યા છે કારણ કે એ કથન અનુભવથી વિરૂદ્ધ છે. આવો વિચાર આવતાં જ તુરંતજ તેણે સહચારી લિહુકોને બોલાવ્યા અને કહ્યું કે ‘જુઓ શ્રમણ ભગવાન કહે છે કે જે કર્મ ચલિત થવા, ક્ષીણ થવા અને વિપાક આપી આત્માથી છુટું રાખો તેનું ચલિત થયું, ક્ષીણ થયું, છુટું થયું એમ કહી શકાય. આ કથન કેટલું અનુભવ વિરૂદ્ધ છે? તમે સંચારો કરો છો ત્યારે તેને કયો એમ નથી કહેતા પણ કરીએ છીએ એમ કહો છો અર્થાત્ ચાલુ ક્રિયાને ચાલુજ માનો છો, પૂર્ણ નથી માનતા અને શ્રમણ ભગવાન તો ચાલુ ક્રિયાને પણ પૂર્ણ કહે છે. આ કથન ખરેખર અનુભવ વિરૂદ્ધ છે.”

આ વિચાર જમાલિ પાસેથી સાંભળનાંજ તે કેટલાક લિહુકોને પસંદ આવ્યો પણ કેટલાકને પસંદ ન આવ્યો. જેઓને પસંદ આવ્યો તેઓ જમાલિ સાથે રહ્યા અને ખીજા તેનાથી છુટા પડી શ્રમણભગવાનને જઈ મળ્યા.

૧ આ માટે જુઓ પં. ૧૦ બેચરદાસના અનુવાદવાળું ભગવતી સૂત્ર પૃ. ૪૧.

આ વખતે શ્રમણભગવાન ચંપાનગરીમાં હતા. જ્વર-મુક્ત થઈ શક્તિ મેળવ્યા પછી જમાલિ પણ શ્રમણ-ભગવાન પાસે આવ્યો અને વંદન નમસ્કાર કર્યા સિવાય એમજ ઉભો રહી કહેવા લાગ્યો કે જેમ તમારા અન્ય શિષ્યો અપૂર્ણ અવસ્થામાં તમારાથી છૂટયા પડયા અને પાછા અપૂર્ણ સ્થિતિમાંજ તમારી પાસે આવ્યા છે તેમ હું નથી આવ્યો. હું તો અર્હત જિન, સર્વજ્ઞ, અને પૂર્ણ થઈ અર્હિ આવ્યો છું. આ સાંભળી શ્રમણ ભગવાનને પાસે બેઠેલ તેઓના પ્રધાન શિષ્ય ગૌતમે જમાલિને કહ્યું કે, જો તું સર્વજ્ઞ હોય તો ‘લોક શાશ્વત છે કે અશાશ્વત ?’ તેમજ ‘જીવ શાશ્વત છે કે અશાશ્વત ?’ એ બે પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપ. જમાલિ વિચારમાં પડી ગયો અને ઉત્તર ન આપી શક્યો એ જોઈ શ્રમણ ભગવાને કહ્યું કે ‘જમાલિ, મારા ધણાં હઠ્ઠસ્થ (અસર્વજ્ઞ) શિષ્યો છે જેઓ આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર મારી પેટે આપી શકે છે. છતાં તેઓ તારી પેટે પોતાને સર્વજ્ઞ નથી કહેતા એમ કહી શ્રમણભગવાને તે પ્રશ્નોનો ઉત્તર આ પ્રમાણે આવ્યો. લોક અને જીવ શાશ્વત પણ છે કારણકે તે ઉત્પન્ન કે નષ્ટ થતા નથી તેમજ અશાશ્વત પણ છે કારણકે તે બન્ને અનેક પરિવર્તનો પણ અનુભવે છે. શ્રમણ ભગવાનનો આ ઉત્તર જમાલિએ ન માન્યો અને ત્યાંથી આવ્યો ગયો. છુટા પડી તેણે અનેક વર્ષ સુધી ભિક્ષુપદ પર કાયમ રહી શ્રમણ ભગવાન વિરૂદ્ધ હિલચાલ કરી. અને પોતાને તથા બીજા અનેકને આડે રસ્તે હોયાં. છેવટે પંદર દિવસની સંલેખના (અનશન) કરી મરી નીચ દેવરૂપે પેદા થયો.

મતભેદની બાબત.

જમાલિ ને શ્રમણ ભગવાન વચ્ચે બીજા કોઈ પણ બાબતમાં મતભેદ હતો કે નહી તેનું વર્ણન મળતું નથી. માત્ર એક બાબત વિષેના મતભેદનું વર્ણન મળે છે. અને તે આ-જમાલિનું કહેવું હતું કે ધારેલું ફળ ન આવે ત્યાં સુધી તે માટે ચાલતા પ્રયત્નને સફળ નજ કહી શકાય. શ્રી મહાવીરનું કહેવું હતું કે ધારેલું છેવટનું ફળ મળ્યા પહેલાં પણ તે માટેના ચાલુ પ્રયત્ન ને સફળ પણ કહી શકાય.

આ મતભેદ જો શબ્દોમાં અહીં મુકવામાં આવે છે, તેવા શબ્દો જો કે શાસ્ત્રોમાં નથી છતાં શાસ્ત્રોમાં વર્ણન કરેલ મતભેદનું સ્વરૂપ વ્યાવહારિક ભાષામાં આ રીતે મુકવું સરલ ને યોગ્ય કાઢને જણાયા વિના ન રહે.

મંખલિપુત્ર ગોશાલક મહાવીરની સાધક અવસ્થામાંજ તેઓ સાથે રહેલો અને છુટા પડેલો એવું વર્ણન જૈન ગ્રંથોમાં છે. પણ મહાવીરના ઉપ-દેશક જીવનમાં તેઓની આજ્ઞા અવગણી તેઓથી છુટા પડનાર અને ભુદો સંપ્રદાય ચલાવનાર તેઓના શિષ્યમાં આ જમાલિજ પ્રથમ ગણાય છે. તેથી જેમ બૌદ્ધશાસ્ત્રોમાં દેવદત્ત પ્રથમ સંધભેદક તરીકે વર્ણવાયેલ છે તેમ જૈન શાસ્ત્રોમાં જમાલિ પ્રથમ નિન્દક મનાયેલ છે.

અહીં વિચારક પાચકને રહેજો પ્રશ્ન થશે કે અર્હિસામાં ને ક્ષમામાં જગત્પુર ગણવા યોગ્ય દીર્ઘ તપસ્વી મહાવીરે પોતાના બાણેજ, જમાઇ અને શિષ્યનાં નજીવા મતભેદની ઉપેક્ષા ન કરતાં વિરોધ કર્યો અને પરિણામે સંઘમાં પ્રથમ જ કાંટો પડ્યો, એ કરતાં જો તેઓએ આટલા ન્હાના મત-ભેદને ખમી ખાધો હોત તો શું વધારે ગંભીર ન ગણાત ? અથવા શું તેટલા માત્ર મતભેદ ઉપરાંત સિધી રીતે વિરોધનાં કારણો હશે ? ઉપરના મત-ભેદ ઉપરાંત સિધી રીતે વિરોધનાં અન્યકારણો હોય તેમ માની લેવાને અત્યારે કાંઈ સાધન નથી. એટલે મહાવીરના વ્યક્તિત્વના વિચારની દૃષ્ટિએ પણ એ વિચારવું પ્રાપ્ત થાય છે કે એ મતભેદનો વિરોધ કરવામાં મહાવીરનું તાત્પર્ય શું હશે ? જો ધણા કારણ-સર આપણે એમ માની લઈએ કે મહાવીર એ ખરેજ મહાનવીર, દીર્ઘ તપસ્વી, સહિષ્ણુ અને ક્ષમા તથા અર્હિસાની પ્રત્યક્ષ મૂર્તિ હતા તો એ પણ સ્વીકારવું જોઈએ કે જમાલિના મતભેદની ઉપેક્ષા કરવામાં તેઓએ પરિણામે સંઘનું કાંઈ વધારે અહિત ધાર્યું હશે. એ અહિત તે શું ? એ અત્યારે આપણે આપણીજ દૃષ્ટિએ વિચારી શકીએ. તે વિચાર કરવો એજ પ્રસ્તુત લેખનું ધ્યેય હોવાથી નીચે તેના વિચાર કરીએ.

વાંધો લેવાનું રહસ્ય.

ભગવાન મહાવીરનો સિદ્ધાંત અનેકાંત હતો. અનેકાંત એટલે કોઈ પણ એક વસ્તુને પ્રામાણિકપણે અનેક દૃષ્ટિએ તપાસવી. અનેકાંત એ માત્ર વિચારનોજ વિષય નથી. પણ આચરણ સુદ્ધામાં તેનું સ્થાન છે. જો કે અનેકાંત પ્રામાણિક અનેક દૃષ્ટિઓનો (અપેક્ષાઓનો) સમુચ્ચય છતાં સંક્ષેપમાં તે બધી દૃષ્ટિઓને બે ભાગમાં વહેંચી નાખવામાં આવી છે. પહેલી વ્યવહાર દૃષ્ટિ અને બીજી નિશ્ચય દૃષ્ટિ-પારમાર્થિક દૃષ્ટિ.

વ્યવહાર દૃષ્ટિ એટલે સ્થૂલ અનુભવ ઉપર ધ્યાન એવી માન્યતા અને નિશ્ચય દૃષ્ટિ એટલે સૂક્ષ્મ અનુભવ ઉપર ધ્યાન એવી માન્યતા. પહેલી દૃષ્ટિમાં સ્થૂલતાને ક્ષીણ અનુભવોની વિવિધતા હોય છે. જ્યારે બીજીમાં સૂક્ષ્મતાને ક્ષીણ અનુભવોની એકતા હોય છે. પહેલીમાં ઉપલક્ષ્ય અને બીજીમાં ઉડાણ હોય છે. તેથીજ પહેલીમાં સાધ્ય ને સાધનનો ભેદ અને બીજીમાં સાધ્ય સાધનનો અભેદ મનાય છે. પહેલી દૃષ્ટિના અધિકારી સાધારણ અને ઘણા લોકો હોય છે, બીજીના અધિકારી બહુ ઓછા હોય છે.

મહાવીરનું કથન હતું કે વ્યવહાર અને નિશ્ચય એ બંને દૃષ્ટિને આધારેજ 'કોઈ' પણ માન્યતા સ્થિર કરવામાં આવે અગર પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે તોજ સર્વત્ર સમાધાન અને વ્યવસ્થા રહી શકે. જો નિશ્ચય વિનાની કેવલ વ્યવહાર દૃષ્ટિનું અનુસરણ કરવામાં આવે તો ભેદ તથા વિરોધસુદ્ધિ વધારે કેળવાય અને હુંફી દૃષ્ટિને ક્ષીણ ધૈર્ય જલ્દી ખુટી જવાથી લક્ષ્ય સુધી નજ પહોંચી શકાય. તેવી રીતે વ્યવહારવિનાની કેવળ નિશ્ચય દૃષ્ટિને ખરા અર્થમાં અનુસરવામાં આવે તો જો કે કોઈ નુકસાન નજ થાય પણ તેવી નિશ્ચય દૃષ્ટિને અનુસરનાર મજે કેણું? એકાદ વ્યક્તિ ભલે તેવી હોય પણ તેથી સામુદાયિક હિતની સંભાવના ઘણીજ ઓછી રહે છે. મોટે ભાગે તેવી દૃષ્ટિના નામ નીચે દંભજ ચાલવા માંડે છે. તેથી નિશ્ચય દૃષ્ટિને ધ્યાનમાં રાખી વ્યવહાર દૃષ્ટિને અનુસરવામાં જ ક્રમિક વિકાસનો વધારે સંભવ છે.

મહાવીરના અનેકાંતવાદનું ઉપર્યુક્ત ધ્યેય સમજી ક્ષીણ પછી જમાલિના મતનો તેઓએ શા સારું વિરોધ કર્યો એ વાત ધ્યાનમાં આવી શકશે.

ભગવાને અનુભવથી જૈન્યું કે સાધારણ જન-સ્વભાવ ધીરજ વિનાનો અગર ઓછી ધીરજવાળો હોય છે. તેથી દરેક માણસ કોઈ પણ પ્રયત્ન શરૂ કરી તેનું ફળ તરત મુઠ્ઠે છે, તે માટે આપવો જોઈતો ભોગ આપવા તે તૈયાર નથી હોતો. ઘણીવાર તો ફળપ્રાપ્તિ નજીક આવ્યા છતાં અધીરજને ક્ષીણ એકાદ નાની મોટી મુશ્કેલી આવતાં તે મોટે ભાગે સિદ્ધ થએલ પ્રયત્નને પણ નિરાશ થઈ છોડી દે છે. અને નિષ્ફળતા મળતાં પોતાની ધીરજની ઉણપને ન જોતાં તે બહારની મુશ્કેલીઓને તરછોડે છે, તેના ઉપર કંટાળો લાવે છે. કેટલાંક લોકોને પોતાના પ્રયત્નોમાં વિક્ષેપ નાખનાર ગણી તેની સાથે દુશ્મનાવટ બાંધે છે અને આ રીતે માનસિક ભૂમિકા મલિન કરી મૂકે છે. જેમ દુન્યવી કામોમાં તેમ પારમાર્થિક માર્ગમાં પણ અધીરજથી ઘણાએ પાછા હટી છે. કોઈ સાધક અમુક વખત સાધના કર્યા બાદ છાંટ પ્રમાણમાં ફળ ન મળતાં નિરાશ થઈ તરતજ તે સાધના છોડી બેસે છે, અને નિરાશ થઈ આડે રસ્તે દોરાય છે. ઘણા ભિક્ષુઓ ઘણાં તપસ્વીઓ એજ કારણથી અડધે માર્ગે જઈ નીચે પડ્યાના દાખલા આપણે ક્યાં નથી જાણતા? સામાજિક અને રાજકીય પ્રયત્નો પણ ઘણીવાર અધુરા રહી જાય છે તેનું એજ કારણ છે. એ વાત લક્ષ્યમાં રાખી ભગવાને કહ્યું કે કામ ચાલુ હોય, જેનો પ્રયત્ન હજી ચાલતોજ હોય તે કામ પણ કરાચું એમ કહી શકાય. ભગવાનના આ કથનનો સાર એ છે કે દરેક માણસ આરંભેલ પ્રયત્નને વચ્ચેથી ન છોડે, કારણ કે દેખી શકાય તેવું ધારેલ સ્થૂલ ફળ તો લાંબા પ્રયત્નને અંતેજ પ્રાપ્ત થાય છે, પણ પ્રયત્ન ચાલતો હોય ત્યારેજ જેટલે જેટલે અંશે પ્રયત્ન સિદ્ધ થયો હોય તેટલે તેટલે અંશે ફળની પ્રાપ્તિ પણ થએલી હોય છે. આ માત્ર આશાવાદ નથી પણ ઉંડું ખડું સત્ય છે. આ સત્ય

ધ્યાનમાં ન હોય તો પરમાર્થ કે વ્યવહારમાં ક્યાંએ પ્રયત્ન સ્થિર ચાલી ન શકે. તેથી ભગવાને નિશ્ચય અને વ્યવહાર બંને દૃષ્ટિએ ધ્યાનમાં રાખવાનો અનેકાંત ઉપદેશ આપ્યો અને જમાલિના મતનો વિરોધ કર્યો.

દૃષ્ટાંત અને તે દ્વારા સિદ્ધાંતનું સ્પષ્ટીકરણ,

ભગવાનનો સિદ્ધાંત 'કહેમાણે કહે'નો છે. જે કામ કરવામાં આવતું હોય, જે હથ ચાલુ હોય જેનું છેવટનું ફળ ન આવ્યું હોય, અર્થાત્ જે પૂર્ણ ન થયું હોય, તેને પણ થયું કહી શકાય. તેને પણ સફળ ક્ષેપી શકાય. આ 'કહેમાણે કહે'નો ભાવ છે. એ સિદ્ધાંત પ્રયત્ન અને ફળ વચ્ચે ભેદ નથી સ્વીકારતો. તેથી એ સિદ્ધાંત પ્રમાણે કોઈ પણ પ્રયત્નના આરંભના પ્રથમ ક્ષણથી તે પ્રયત્નની સમાપ્તિના છેલ્લા ક્ષણ સુધીની અખિલ પ્રયત્નધારા એજ ફળ છે, અને નહિ કે પ્રયત્નને અંતે તેનાથી નિષ્પન્ન થતું માત્ર જુદું જ ફળ.

પણ જમાલિનો વાદ એથી જુદો હતો. તે કહેતો કે કહેમાણે કહે નહિ પણ કહે કહે એટલે કે જે કામ ચાલુ હોય તેને કરાયું કે સફળ નજ કહી શકાય પણ જ્યારે તે કામ સમાપ્ત થાય, તેનું છેવટનું ફળ આવે ત્યારેજ અને તોજ તે કામ કરાયું અર્થાત્ સફળ કહી શકાય. આ વાદ પ્રયત્ન અને ફળને ભેદ સ્વીકારે છે. તેથી એ મુજબજ કોઈ પણ કામના આરંભથી તેની સમાપ્તિ સુધીનો પ્રયત્ન એ સાધન છે. અને તેને અંતે નિષ્પન્ન થનારું તેનું છેવટનું ફળ એ તે સાધનથી તદ્દન જુદું છે.

ભગવાનને જમાલિનો વાદ કબુલ છે. પણ તે એકજ દૃષ્ટિએ. તે દૃષ્ટિ એટલે વ્યવહાર; જ્યારે જમાલિને માત્ર વ્યવહાર દૃષ્ટિ કબુલ છે અને ભગવાનની બીજી નિશ્ચય દૃષ્ટિ કબુલ નથી. એટલે બંને વચ્ચે એકાંત અનેકાંતનું અંતર છે. આ અંતર જીવનમાં ઉતરે તો પરિણામ શું આવે તે એક દૃષ્ટાંતથી તપાસીએ.

કોઈ બે જાણુ ફળ પેદા કરવાની ઇચ્છાથી જુદાં જુદાં આંખાનાં વૃક્ષ રોપ્યાં. બંનેએ સરખી રીતે

ઉછેર આરંભ્યો. ઘણો વખત વિત્યો. મૂળો બાઝ્યાં, થડો જામ્યાં, ડાળો પુટી, પલ્લવ અને પત્રો વિસ્તર્યાં. અચાનક એકથી વધારે વાર આંધી અને બીજા પ્રાકૃતિક તોફાનો આવ્યાં કે બંને વૃક્ષો ઉપર મોર આવવાની ક્રિયા ધાર્યા કરતાં વધારે વખત માટે લંબાઈ. નિરાશતાનો અને આશાનો પ્રસંગ બંને જાણુ માટે એકજ સરખો ઉપસ્થિત થયો. જ્યારે એક જાણુ અત્યાર સુધીનાં પોતાનાં દીર્ઘ પ્રયાસને સર્વથા નિષ્ફળ માની કંટાળો અને અધીરજથી વૃક્ષના પોષણનું અને સંવર્ધનનું કાર્ય છોડી દે છે, ત્યારે બીજો જાણુ પોતાના તેટલાજ દીર્ઘ પ્રયાસને સફળ સમજી ધૈર્યબળથી વૃક્ષના સંવર્ધનનું કાર્ય વિધિવત્ ચાલુ રાખે છે. પરિણામે પહેલો જાણુ આંખાનું ફળ પેદા નથી કરી શકતો, અને બીજો કરી શકે છે.

અહીં આશ્ચર્યજનક રીપનાર બે જાણુ ભલે કાલ્પનિક પાત્રો હોય પણ વિશ્વના મનુષ્ય સમાજની બે માનસિક પ્રકૃતિઓ એ કાલ્પનિક પાત્રોમાં આબેહુબ ચિત્રિત થાય છે તેની ભાગ્યેજ ના પાડી શકાશે. આ બે પ્રકૃતિઓ માનુષિક માનસમાં છે, અને તે ઉંડી કે છીંછરી સમજ ઉપર રચાયેલી છે. પ્રથમ પ્રકૃતિનો (છીંછરી સમજવાળો) માણસ મૂળને બાંહેધ, થડને લાગેહું, ડાળોને પુટેલી, અંત પલ્લવ પત્રોને વિસ્તરેલાં જુએ પણ તેની નજરે હથ આપનું મધુર અને પકવફળ નથી ચડ્યું. તેતો એવા ફળને પૂર્વના મૂળ, રકંધ ચાવત મંજરી (મોર) સુધીના બધા પૂર્વવર્તિ પરિણામોને અને તે માટેના પ્રયત્નને પકવ એને મધુર ફળથી તદ્દન જુદાજ માની બેઠો છે, તેથી તે પહેપહેને કાણે કાણે પૂર્વવર્તિ અવશ્યભાવિ પરિણામો જેવા છતાં જ્યાં સુધી આશ્રય ફળને નથી જેતો ત્યાં સુધી પોતાના પ્રયત્નને નિષ્ફળ માનતો જાય છે, અને તેથી લયાનક આશ્રિત આવતાં તે સામે તે જાણુ ટકી શકતો નથી. વચ્ચેજ નિરાશ થઈ ચલ છોડી બેસે છે.

ત્યારે બીજી પ્રકૃતિનો (ઉંડી સમજવાળો) માણસ મૂળમાં, રકંધમાં, ડાળોમાં, પત્રોમાં, અને મંજરી

આદિમાં આમ્રફળનાં ક્રમિક અંશો જુએ છે. એવી સૂક્ષ્મદષ્ટિમાં આમ્રફળ એ બીજું કંઈજ નહિં પણ પૂર્વવર્તિ સમગ્ર પરિણામોનો સરવાળો. એમાંના જે પરિણામ આણવા સુધી પ્રયત્ન થયો હોય તેટલું આમ્રફળ તેની દષ્ટિએ થએલુંજ છે. આ કારણથી તેની સૂક્ષ્મ દષ્ટિ તેને ભયાનક આકતો સામે ઉભો રાખે છે, અને તેને કાઈ કારણસર વચેથી વૃક્ષમંવર્ધનનું કામ છોડવું પડે તોએ મારો પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયો—એવી ઉલટી સમજથી તેને તે દષ્ટિ-અચાવી લે છે. તે માણસ તેવી સૂક્ષ્મ દષ્ટિને લીધે એમ દટપણે માનતો હોય છે કે યથાવિધિ પ્રયત્ન એજ ફળ છે; અને જેટલા પ્રમાણમાં પ્રયત્ન સેવ્યો તેટલા પ્રમાણમાં ફળ આવેલુંજ છે. પકવ અને મધુરસયુક્ત ફળનો સરવાળો પૂર્ણ કરવા જેટલા અંકો બાકી રહ્યા છે તેટલુંજ તે ફળ બાકી છે. બીજું સિદ્ધ થઈ ગયું છે. આ માન્યતાને લીધે તે માણસ ફરી પ્રયત્નની તક શોધે છે, અને પરિણામે તક મળે છે; તેમજ ભાવના પ્રમાણે સંપૂર્ણ ફળનો અધિકાક્રી તે થાય છે.

આવો અધિકારીજ ભગવાનના સિદ્ધાંતનું તત્ત્વ જીવનમાં ઉતારનાર હોય છે, કહેમાણે કહેના સિદ્ધાંતમાં જે વસ્તુ સચવાઈ છે, તેજ વસ્તુ બીજા રૂપમાં અને

બીજા શબ્દોમાં ‘ગીતા’માં ગવાઈ છે. એનો બીજો અધ્યાય વાંચો તેમાં કહ્યું છે કે કર્મયોગમાં પ્રારંભેલ પ્રયત્નનો નાશ નથી, તેમાં પ્રયત્ન (અંતરાય) પણ નથી, કર્મયોગ ધર્મનું શ્રેષ્ઠ પણ આચરણ તેના આચરનારને મહાન્ ભયથી બચાવી લે છે.

કર્મપરજ (પ્રયત્નપરજ) તારો આધિકાર છે, ફળ ઉપર કદિએ નથી, માટે પ્રયત્નજન્ય ફળની તૃપ્તિનું તું નિમિત્ત ન થા. તેમજ અકર્મ (કર્મત્યાગ) પણ ન સંવ.

નેહાભિક્રમ નાશોસ્તિ પ્રત્યવાયો ન વિદ્યતે ।

સ્વરૂપમણ્યસ્ય ધર્મસ્ય ત્રાયતે મહતો

મયાન્ ॥ ૪૦ ॥

કર્મણ્યે વાચિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન ।

મા કર્મફલહેતુર્મૂર્મા ને સંગોસ્ત્વ કર્મણિ ॥ ૪૭ ॥

ગીતાના—કંટલાક સૂક્ષ્મ ભાવોનું જૈન દષ્ટિ સાથે સમીકરણ અથવા જૈન દષ્ટિએ ઉદ્ધાટન કરવું એ માર્ગ અત્યારના એક દેશીય સાંપ્રદાયિકે અભ્યાસીએને નવો ન લાગે તે માટે હુપાધ્યાય યશોવિજયજીની સાંપ્રદાયિક છતાં ગીતા આદિના સમન્વય વાળા અધ્યાત્મસાર, જ્ઞાનસાર આદિ કૃતિઓ તરફ વાંચકોનું લક્ષ્ય ખેંચી વિરમીશ.

વીર વિનતી.

સુજરો લેયો અરજ સુણેયો

થે' રાજો છો મોહલઉપરિ'

ખખર અરહાસરી લેયો.

આઠ પહર ઉભા સેવાંછાં, સાહિબ સુનજરિ' દેજયો,

ખાંહ અદ્ધારી લાજ વહેયો, પૂરણ પ્રીતિ ધરેયો—

દરસણરી અભિલાષ મહે' છાં, દરસણ મત વારેયો,
ઠરમ વિવર વિષુ ઓર પોલિયા, વિધન કરત ધાલેયો—

જળ મહે' થારો દરસણ પાવાં, સુખીયા તળ જાણેયો,
જળ મહે' તુમહ દસિસણથી ફરિ', હુખીયા તળ માનેયો—

સાહિબ માંન્હઈ દરસન થાઈ', સુરમણિ સાચ ગણેયો,

નિજસેવકમાંહિ લેખવયો, વિરહ વ્યથા ટાલેયો—

વર્દમાન જિન ઇણિપરઈ વીનવ્યો, સુજસવિલાસ કરેજયો,

શ્રી નયનવિજય વિશુધ સેવકને', ભવભયથી ઉધરેયો—

(મારવાડી ભાષાં)—યશોવિજયજી.

શ્રી મહાવીર પ્રભુની ખાસ વિશેષતાઓ.

વર્તમાન કાળમાં શ્રી મહાવીર પ્રભુનું શાસન ચાલે છે, એટલે શ્રી મહાવીર પ્રભુની વિશેષતાઓ કહીએ કે તેમણે જૈન ધર્મને છેવટનું રૂપ આપ્યું, તે જૈન ધર્મની વિશેષતાઓ કહીએ તો તેમાં મને તો ભેદ લાગતો નથી.

દરેક ધર્મ, જે ધર્મના નામને પાત્ર છે તેની અમુક ખાસ વિશેષતાઓ હોય છે જ. દાખલા તરીકે પારસી ધર્મનું ખાસ લક્ષણ મનની, વચનની, અને શરીરની પવિત્રતા છે. મહોમ્મદન ધર્મનું ખાસ લક્ષણ ઇસ્લામ-એટલે પ્રભુની ઇચ્છાને આધીન થવું એ છે. ખ્રીસ્તી ધર્મની વિશેષતા વ્યક્તિત્વની ખાલવાણી અને વ્યક્તિત્વનો પરમાર્થે ભોગ. બૌદ્ધધર્મનું મુખ્ય લક્ષણ ધર્મ છે, એટલે પોતાના વિકાસની અપેક્ષાએ પોતાને વાસ્તે જે આગલું પગથિયું લેવું તે તેના ધર્મ-કર્તવ્ય છે.

આજે આપણે આ લેખમાં શ્રી મહાવીર પ્રભુની -જૈનધર્મની ખાસ વિશેષતાઓ સંબંધમાં વિચાર કરીશું. તેમાં પ્રથમ વિશેષતા એ જૈનોનો સ્વાદ્વાદ અથવા એકાંતવાદનો સિદ્ધાંત છે, સ્વાદ્વાદ એટલે જેટલી જેટલી અપેક્ષાઓ જેટલા જેટલા દૃષ્ટિબિન્દુઓ હોય, તે બધી અપેક્ષાઓ અથવા દૃષ્ટિબિન્દુથી કોઇ પણ વસ્તુ અથવા સિદ્ધાંતને તપાસી તેના સંબંધમાં નિર્ણય બાંધવાની પદ્ધતિ. અને તેટલા દૃષ્ટિબિન્દુઓની વસ્તુને તપાસવાથી આપણે સત્યની વધારે સમીપમાં આવીએ છીએ. સત્ય એટલું વિશાળ, એટલું મહાન, એટલી બધી અપેક્ષાવાળું છે કે તે આમજ છે, અને આમ નથી, એમ કહેવામાં આપણે તે સત્યને અન્યાય આપીએ છીએ, અને આપણને અર્ધસત્યથી સંતોષ માનવો પડે છે.

સ્વાદ્વાદના સિદ્ધાંતને ધણા થોડા પુરૂષો સમજે છે, અને તેથી ધણીવાર સ્વાદ્વાદને અનિશ્ચિતવાદનું નામ અજાનતાથી આપવામાં આવે છે. વિવિધ ધર્મો અથવા વિવિધ ગુણો એકજ વસ્તુમાં શી રીતે રહી શકે એ ધણા વિદ્વાનોના પણ સમજવામાં આવતું નથી, અને તેથી જૈનો પાસે પણ નિશ્ચિત-એકસ કથન નથી, એવો આક્ષેપ મૂકવામાં આવે છે.

જો સ્વાદ્વાદનો સિદ્ધાંત ખરાબર સમજવામાં-સમજાવવામાં આવે તો આવા આક્ષેપોને સ્થાન મળી શકે નહિ.

દાખલા તરીકે જૈનો કહે છે કે રેત જારે છે, તેમજ રેત હલકી પણ છે. આ સાંભળી કોઇને લાગે કે જૈનો રેતને ભારે તથા હલકી એક સાથે કહેવામાં ભૂલ કરે છે. એક હાથમાં ભારો લઇ બીજા હાથમાં રેત લઇ પૂછવામાં આવે કે રેત ભારે કે હલકી, તો તરતજ જવાબ મળશે કે રેત ભારે છે. પણ એક હાથમાં રેત અને બીજા હાથમાં સીસાનો ભૂકો લઇ તેજ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે તો એવો જવાબ મળશે કે રેત હલકી છે, એટલે જૈનો રેતને ભારે અમુક અપેક્ષાએ કહે છે, અને હલકી અમુક અપેક્ષાએ કહે છે. તે દૃષ્ટિબિન્દુ સમજવાની જરૂર છે.

કોઇ મનુષ્યને ૧૦૫ ડીગ્રી તાવ આવ્યો હોય, હવે તે ઉતરીને ૧૦૨ ડીગ્રી થાય; તે વખતે કોઈ પૂછે કે તાવ કેવો છે તો કહે ઓછો છે. ૧૦૫ ડીગ્રીની અપેક્ષાએ ૧૦૨ ડીગ્રી તાવ ઓછો ગણાય, પણ હજાર ડીગ્રીની અપેક્ષાએ ૧૦૨ ડીગ્રી તાવ વધારે ગણાય તો તેમાં ખોટું શું? એટલે ૧૦૨ ડીગ્રી તાવ ઓછો પણ કહેવાય અને ભારે પણ કહેવાય. પણ તે અમુક અપેક્ષાએ.

આવા ઘણાં દૃષ્ટાંતો વિચાર કરવાને જડી આવશે ચંદુલાલ વાડીલાલનો પુત્ર, પણ કાલિદાસનો આપ થાય છે. હવે ચંદુલાલ પુત્ર તેમજ પિતા છે એમ કહેવું તે ગાંડા મનુષ્યના પ્રલાપ જેવું નથી. ચંદુલાલ પિતા છે, પુત્ર છે, એટલુંજ નહિ પણ કાકા છે, મામે છે. ભાઇ છે, ભત્રીજો છે. દુઓ છે, વગેરે. કઇ અપેક્ષાએ અમુક પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે છે, તેના પર તેના જવાબનો આધાર છે. જૈન ધર્મ તેથી એમ જણાવે છે કે ચંદુલાલ સ્વાત્-અમુક અપેક્ષાએ પુત્ર છે-પણ પુત્રજ છે, અને બીજો કાકા નથી એમ નથી. આ દૃષ્ટિબિન્દુથી શ્રીમદ્ આનંદ-ધનજીએ લખ્યું છે કે:—

વચન નિરપેક્ષ વ્યવહાર જુઠો કલ્હો,

વચન સાપેક્ષ વ્યવહાર સાચો.

સાપેક્ષ—અપેક્ષાવાળું વચન સત્ય છે, અને નિરપેક્ષ—અપેક્ષા વગરનું વચન અસત્ય છે.

ધર્મમાં, કોમમાં, વ્યક્તિઓમાં જે જે ઝઘડા, કલહો અને કંકાસો ઉભા થયા છે, તેનું મોટું કારણ એ છે કે સામાનું દૃષ્ટિબિન્દુ શું છે, તે સમજ જવાને દરકાર રાખવામાં આવતી નથી. જે મનુષ્ય અમુક વિચાર ઔણિને વળગીને ખેરી રહે, અને તેને જ સત્ય માને અને તે સિવાય બીજું કાંઈ સત્ય હોઇ શકે નહિ, તેનું જણાવે, તેમનું જે હજી વાદવિવાદની પદ્ધતિ પરાજય મેળવ્યો નથી, અને કલહ કર્યા વિના રહી શકે નહિ.

ખરે સ્વાદ્વાદ સર્વથા વિશાળ હૃદયનો અન ઉદારભાવના વાળો બને છે. તે અમુક બાબતમાં સત્યનો નિર્ણય કરવામાં પોતાના દૃષ્ટિબિન્દુ ઉપરાંત બીજાઓના દૃષ્ટિબિન્દુને વાને ઉત્સુક હોય છે; અને જ્યારે તે કોઇ નવીન અપેક્ષા અથવા દૃષ્ટિ બિન્દુ જોઇ શકે છે, ત્યારે બિન્ન થવાને બદલે કે તેની સાથે તકરાર કરવાને બદલે, વિશેષ આનંદી બને છે કે માફ સત્ય એટલું વિશાળ બન્યું.

આ વિશ્વમાં ઘણાં અર્ધ સત્યો છે. લોકો તેને સત્ય તરીકે માને છે, મનાવવા પ્રયત્ન કરે છે, તેથી જ તે સત્યની બીજી બાજુને માનનાઓ જોડે?

તકરારમાં ઉતરે છે. દાખલા તરીકે હાલના અમેરિકન માનશાસ્ત્રીઓ એવું પ્રતિપાદન કરે છે કે બધા રોગો મનથી. વિચારથી ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે રોગની દવા પણ શુદ્ધ વિચારો છે, આ તેમનું કથન અમુક અપેક્ષાએ સત્ય છે, પણ સર્વથા સત્ય નથી. કોઇ મનુષ્ય સારા વિચારો ધરાવતો હોય, છતાં જો હદ ઉપરાંત ખાસ તો તેને અજીર્ણ થાય. એમાં આશ્ચર્ય શું? ચિંતા, ઇર્ષ્યા, લોભ, વગેરે માનસિક અશાંતિના વિચારો શરીર પર અસર કરી રોગ, પ્રકટાવે છે. પણ માનસિક કારણો સાથે શારીરિક કારણો પણ રોગ લાવવામાં કારણભૂત હોય છે, એ તે લોકો ભૂલી જાય છે.

કોઇ પણ કાર્યની સિદ્ધિ વાસ્તે પાંચ કારણો જોના જણાવે છે. ઉલ્લભ, કર્મ, સ્વભાવ, કાળ અને નિયમિ હવે પુરુષાર્થવાદી એમ કહે કે બધું પુરુષાર્થથીજ થાય છે. ત્યારે જૈન એમ કહેશે કે “અને ઉલ્લભને. પુરુષાર્થને કાર્ય સિદ્ધિના એક કારણભૂત ગણીએ છીએ, પણ તે એકલું જ કારણ નથી. બીજાં કારણો જેવાં કે ભૂતકાળનાં કર્મો વસ્તુનો સ્વભાવ, અમુક યોગ્ય કાળ, નિયતિ, ભવિન્યતા આ પણ કાર્ય સિદ્ધિના કારણો છે.”

સ્માદ્વાદી કોઇને તેનું દૃષ્ટિબિન્દુ તજવાને કહેતો નથી. તેનું પણ વિશ્વમાં સ્થાન છે, તેમ સમજાવે છે, પણ સાથે એમ પણ જણાવે છે કે બીજાં પણ દૃષ્ટિબિન્દુઓ છે, અને પોતાના દૃષ્ટિબિન્દુ સાથે બીજાં દૃષ્ટિબિન્દુઓ ભેગવવાથી મનુષ્ય પૂર્ણ સત્યની સમીપ આવતો જાય છે.

આ સ્વાદ્વાદનો સિદ્ધાંત બીજા ધર્મ વાળાઓ સમજતા નથી. એટલુંજ નહિ પણ જૈનો પણ બહુ જ થોડો સમજે છે, અને તેથીજ સ્માદ્વાદી કહેવાના જૈનો પણ સામાનું દૃષ્ટિબિન્દુ નહિ સમજીને માંહો-માંહે લડી મરે છે.

શ્વેતાંખરો અને દિગંખરો વચ્ચે જે મતભેદનાં ચોડા ઘણા પ્રશ્નો છે, તેમાં એક પ્રશ્ન સ્ત્રીઓના મોક્ષમન સંબંધી છે. શ્વેતાંખરો માને છે કે સ્ત્રીઓ મોક્ષે જાય, ત્યારે દિગંખરો એમ માને છે કે સ્ત્રીઓ મોક્ષે જઇ શકે નહિ. હવે સ્ત્રી એટલે

કોણ ? જેનામાં પ્રકૃતિ કરતાં આત્મા, જડ કરતાં ચેતન-વધારે પ્રખળ હોય તે પુરુષ, અને જેનામાં આત્મા કરતાં પ્રકૃતિ જળમરી હોય, અને આત્માને દબાવતી હોય તે સ્ત્રી. આ દૃષ્ટિએ આપણે ત્રિચારીએ તો પુરુષ શરીર હોય કે સ્ત્રી શરીર હોય, પણ જ્યાં આત્મા પ્રકૃતિપર જય મેળવે ત્યાં તે આત્મા જરૂર મોક્ષ મેળવે. પણ જ્યાં આત્માને પ્રકૃતિ દાબી દેતી હોય ત્યાં પછી પુરુષ શરીર હોય કે સ્ત્રી શરીર હોય, પણ મુક્તિ મળતી નથી. માટે મુક્તિનો આધાર પુરુષ શરીર સ્ત્રી શરીર પર રહેલો નથી, પણ આત્માની સ્થિતિપર રહેલો છે. આવી દૃષ્ટિથી જો શ્વેતાંબરી કે દિગંબરી જુઓ તો વેરવિરોધનું અને મનભેદનું કારણ રહે નહિ, અને 'મને પંથો એક બીજાની સાથે વધારે પ્રેમથી રહી શકે, અને જૈન શાસનને વધારે ઉજવણ બતાવે.

તથાવૃત્તિ જ્ઞાન અને ક્રિયાનો સમન્વય.

કેટલાક એમ જણાવે છે કે જ્ઞાનથીજ મોક્ષ મળે છે, ત્યારે કેટલાક એમ નિવેદન કરે છે કે મોક્ષનું કારણ ક્રિયા છે. પણ જૈન શાસ્ત્ર એમ જણાવે છે કે જ્ઞાનક્રિયામ્યાં મોક્ષઃ ॥ લક્ષ્મીને બેસી રહેવાનું નથી, પણ જ્ઞાન પ્રમાણે ક્રિયા કરવાની છે, જ્ઞાનને વર્તનમાં મૂકવાનું છે. કેમકે પણ ક્રિયા કરવામાં આવે તે પૂર્વે જ્ઞાનની જરૂર છે, તે માટે જ કહેતાંમા આવ્યું છે કે **પદમં નાણં તઔ હયા.** “ પ્રથમ જ્ઞાન અને પછી અહિંસા. ” જો મનુષ્યને જ્ઞાન ન હોત તો અહિંસા-દયા કરવા જતાં હિંસા કરી બેસે. માટે દરેક ક્રિયા પાછળ જ્ઞાનની જરૂર છે, અને દરેક ક્રિયાનો હેતુ ચિત્તશુદ્ધિ છે. ક્રિયા ક્રિયાને માટે નથી, પણ ક્રિયા કરવાનો મુખ્ય હેતુ ચિત્તને શુદ્ધ કરવાનો છે. જ્યાં ક્રિયા કરવાનો આ હેતુ ભૂલી જવામાં આવે છે, ત્યાં ક્રિયા નિરર્થક થાય છે, અને જીવન વગરની ક્રિયા ઘણીવાર ખાલી ખોખાં અથવા વ્હેમ રૂપ થાય છે. પ્રતિક્રમણ, પૂજા, સામાયિક, દેવદર્શન આ અને બીજી અનેક ક્રિયાઓનો હેતુ ચિત્તને પવિત્ર કરવાનો છે.

વળી ઉમાસ્વાતી સ્વામીએ પ્રશ્નમરતિમાં લખ્યું છે કે જ્ઞાનરૂપ ફલં ચિરંતિ: એટલે જ્ઞાન-સદ્ અસદ્ વસ્તુનો વિવેક-જડ અને ચેતન વચ્ચેના ભેદનું જ્ઞાન-પ્રાપ્ત થતાં વૈરાગ્ય આવવોજ જોઈએ. જો જ્ઞાન દર થાય, જો તે જ્ઞાન ખરુંજ છે એવું દર્શન થાય-એવી શ્રદ્ધા થાય તો તે પ્રમાણે આચરણ થવુંજ જોઈએ. ઘણીવાર જ્ઞાનની વાતો કરનારા તે આચરણમાં મૂકી શકતા નથી. કારણ ભુદ્ધિએ તે કણ્ઠ્ય કર્યું હોય પણ હૃદયમાં તેની પ્રતીતિ થયેલી હોતી નથી, માટે તે ક્રિયારૂપે-કાર્યરૂપે પરિણામવાતો સમય આવે છે, ત્યારે મનુષ્યો સુસ્ત બની જાય છે, મંદ પડી જાય છે. માટે જ્ઞાનને આચરણમાં મૂકવા માટે ક્રિયાની જરૂર છે. જ્ઞાન વગરની ક્રિયા આંધળી છે, અને ક્રિયા વગરનું જ્ઞાન લુપ્ત છે. પણ પ્રશ્ન એટલો જ છે કે ક્રિયાઓનાં હેતુ ચિત્તશુદ્ધિ છે. માટે તે જ્ઞાનપૂર્વક થવી જોઈએ. પણ જો મનુષ્યને બ્રતકાળનાં કાળ કાર્યોના પરિણામે ચિત્તશુદ્ધિ થઈ હોય તેણે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવી કે કેમ ? તેને વાસ્તે ક્રિયાઓ જરૂરની નથી, પણ તે છતાં બીજાઓ ના હિત વાસ્તે જ્ઞાનીઓ ક્રિયા કરે છે. જે જે મોટા પુરુષો કરે છે, તે તે પ્રમાણે સામાન્ય મનુષ્યો આચરે છે, તેથી સામાન્ય જીવોના હિત વાસ્તે જ્ઞાનીઓ, પોતાને અમુક ક્રિયાઓની જરૂર ન હોય, છતાં આચરે છે. અમુક ધાર્મિક ક્રિયાઓજ ધર્મમય થવી જોઈએ, એટલુંજ નહિ પણ વ્યવહારિક કાર્યો પણ ધર્મમય થવાં જોઈએ. શ્રીમદ્ યશોવિજયજી લખે છે કે:-

નિશ્ચય દષ્ટિ હૃદય ધરીજી, પાલે શુદ્ધ વ્યવહારઃ
પુણ્યવંત તે પામશેજી, ભવસમુદ્રનો પાર,

આપણાં વ્યવહારિક કાર્યો પણ ધર્મથી રંગાવા જોઈએ. સત્ય, ન્યાય, નીતિ, દયા, વગેરે તત્ત્વો પ્રમાણે કરાવાં જોઈએ. તોજ આપણો વિકાસ થઈ શકે. તેથીજ દશ વૈકલિકમાં લખ્યું છે કે દરેક કાર્ય યતનાપૂર્વક કરવું. બેસવામાં, ઉડવામાં ખાવામાં, પીવામાં, દરેક કાર્યમાં યતના રાખવી. યતના-ઉપયોગ પૂર્વક સાધ્યખિન્દુને હૃદયમાં રાખી કરેલી

ક્રિયા જરૂર આત્મવિકાસનું મદદગાર નીવડે છે. મનુષ્યો ધર્મની ક્રિયાઓ સારી રીતે કરે પણ વ્યવહારમાં-ખીજાઓ સાથેના વર્તનમાં ધર્મના નિયમોનું ઉલ્લંઘન કરે, તો લોકોમાં ધર્મની છાપ પડતી નથી. વ્યવહાર એ ધર્મનું બાહ્ય સ્વરૂપ છે. જે દિવસથી વ્યવહાર અને ધર્મને જુદા પાડતાં શીખ્યા, ત્યારથી ધાર્મિક ક્રિયાઓ અને વ્યાવહારિક ક્રિયાઓ એવા ભેદ પડ્યા. અને વ્યાવહારિક કાર્યોમાં તો અન્યાય-સાચબુદ્ધ-અનુએ ચાલે એવી લોકોની માન્યતા થઈ, અને ત્યારથી ધર્મ પ્રત્યેનું લોકોનું સન્માન ઘટવા લાગ્યું. માટેજ દશ વૈકાલિકનાં વચનોની જરૂર છે કે દરેક ક્રિયા યતનાપૂર્વક-જ્ઞાનપૂર્વક-ઉપયોગ-પૂર્વક-સમજીને-ધર્મના નિયમો પ્રમાણે થવી જોઈએ. વળી દશવૈકાલિકમાં લખ્યું છે કે—

ધમ્મો મંગલમુક્ષિદ્દં અદિત્તા સંયમો તથો ॥

ધર્મ એ ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે, અને તે અદિસા સંયમ અને તપમાં સમાઈ જાય છે. સંયમ અને તપ એ ખેતો પ્રદેશ ઘણીવાર એક ખીજામાં આવી જાય છે, છતાં તેમાં આટલો ભેદ તો લાગે છે કે ઇન્દ્રિયો, શરીર, લાગણીઓ, મન વગેરેને કાબુમાં લાવવાને જે બાહ્યથી ક્રિયાપદ્ધતિ સ્વીકારવામાં આવે તેનું નામ અને તપ, તેજ ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવાને અંદરથી આત્માની શક્તિના ઉપયોગ કરવામાં આવે તે સંયમ, છતાં આ લેખમાં એવા ભેદ નહિ પાડતા જે વડે ઇન્દ્રિયો, મન, લાગણીઓ કાબુમાં રહે તેનું સંયમ અથવા તપના નામથી ઓળખીશું. તપશ્ચર્યા આત્માના સંકલ્પ બળને ખીણવવામાં પરમ કારણ ભૂત બને છે. મનુષ્યે અમુક નિશ્ચય કર્યો કે આજે હું એકાશન કરીશ, અથવા ઉપવાસ કરીશ, અને પ્રસોબનો આવવા છતાં પોતાના નિશ્ચય પ્રમાણે વર્તે, તેથી તેનું મનોત્થાન ઘણું ખીણે છે, તેથી તે ઉત્તમ ચારિત્રશીલ મનુષ્ય બને છે. આ સાથે એ વાત ઉપર વાચકોનું ખાસ ધ્યાન ખેંચવા માગું છું કે તપશ્ચર્યાનો હેતુ શરીરને મારી નાખવાનો નહિ પણ કાબુમાં રાખવાનો છે. ઉપદેશતરંગિણીમાં લખ્યું છે કે:—

સોય તઞ્જો કાયઠ્ઠો જેણ મળો મંગુલં ન ચિંતેહ જેણ હંદિમહાણી જેણ ચ જોગા ન હાયમ્મિ.

તપ એવું કરવું કે જેથી મન અશુભ ચિંતવે નહિ, ઇન્દ્રિયોને હાનિ ન પહોંચે, અને મન, વચન અને કાયાના જે ત્રણ યોગ તે મ્હાન ન થાય.

પણ તપશ્ચર્યા કરવામાં આ બધી બાબતો ભૂલી જવામાં આવે છે. અત્યારે ઘણીવાર શરીરની શક્તિ ઉપરાંત એવી તપશ્ચર્યા કરવામાં આવે છે કે તે કરનારાઓના મનમાં શાંતિ રહેતી નથી, શરીરે અશક્તિ આવી જાય છે, ધર્મધ્યાન ચાલ્યું જાય છે, શાસ્ત્ર શ્રવણમાં ચિત્ત રહેતું નથી, અને કોઈક વારતો મરણ પણ નીપજે છે. ત્યારે અહીં પ્રશ્ન થાય કે શ્રી મહાવીર પ્રભુએ આટલી બધી તપશ્ચર્યા કેમ કરી? જ્યારે ખરેખરા મહાન પુરુષો કોઈ એક જ વસ્તુના ચિંતનમાં પડ્યા હોય છે, ત્યારે કેટલા કલાક, કેટલા દિવસો અનન્ય વિના ચાલ્યા જાય તે તરફ તેમનું ધ્યાન રહેતું નથી. ઇનોઆદિ વગેરે અનેક યંત્રોનો શોધનાર પ્રસિદ્ધ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી મી. એડીસન જ્યારે કોઈ શોધની પાછળ એકાગ્રચિત્ત થયેલો હોય છે, ત્યારે ૪૮ કલાક—એ દિવસ સુધી ખોરાક પાણી વિના તેની પોતાની ખુરશીમાં પડી રહે છે. તે એક જાતનો જુદો—એ દિવસનો ઉપવાસ કરે છે. (આપણે તેની ને ક્રિયાનું છૂટું નામ ભણે ન આપીએ.) તેવીજ રીતે શ્રી મહાવીર પ્રભુ પોતાના વિચારોમાં તટલીન થઈ જતા ત્યારે કોઈ વાર એ દિવસ સુધી, કોઈવાર ત્રણ દિવસ સુધી, કોઈવાર પંદર દિવસ સુધી, કોઈવાર મહિના સુધી, અને કોઈ વાર છ માસ સુધી અનન્ય પાણી વિના ચલાવતા હતા. એટલે આત્મવિકાસમાં આગળ વધેલા મનુષ્યોને શરીર પર એટલો કાબુ આવે છે અને તેઓનું સંકલ્પબળ એટલું ખીણેલું હોય છે કે તેઓ કેટલાક દિવસ સુધી—કેટલાક મહિના સુધી પણ અનન્ય વિના રહી શકે છે; પણ તપશ્ચર્યાથીજ આત્મવિકાસ થાય છે, એમ ફક્ત થતું નથી. તપશ્ચર્યા એ આત્મવિકાસનું એક સાધન છે. કારણ કે તેથી શરીર તથા ઇન્દ્રિયો કાબુમાં આવે છે. તેથી સંકલ્પ-

ખળની વૃદ્ધિ થાય છે, અને આત્મા સાથે બંધાયેલાં કર્મોને છૂટાં કરવાને કર્મની નિર્જરા કરવાને તપશ્ચર્યા ઘણી મદદગાર થાય છે. જે સત્તામાં રહેલાં કર્મો, તેની ઉદીરણ કરી તેને ખાળી નાખવામાં તપશ્ચર્યા મોટો ભાગ ભજવે છે. આ હેતુથીજ શ્રી મહાવીર પ્રભુ અનાર્ય ગણુતા પ્રદેશોમાં વિચર્યા હતા. ત્યાં તેમને ઘણા પ્રતિકૂળ પ્રસંગોમાં આવવું પડ્યું હતું. છતાં તેમણે તે કષ્ટો વીરતાથી સહન કર્યા હતાં, અને તે ઉચ્ચ પ્રકારની તપશ્ચર્યા હતી.

**સહનં સર્વદુઃખાનામપ્રતિકારપૂર્વકમ્
ચિંતાવિલાપરહિતં તત્તપ ઉચ્યતે બુધૈઃ ॥**

-વેર લેવાની વૃત્તિ વગર, ચિંતા કે વિલાપ કર્યા વિના સર્વ દુઃખોને સહન કરવા તેને જ્ઞાનીઓ તપશ્ચર્યા કહે છે.

શરીરમાઘંજલુ ધર્મસાધનમ્-શરીર એ ધર્મનું પ્રથમ સાધન છે, એ વાત ભૂલી જઇ શરીરને કેવળ કષ્ટ આપવું તે દેહદમન અથવા અજ્ઞાન કષ્ટ છે, અને તેનો કાષ્ઠ પણ રીડે ઇષ્ટ નથી. તેથી તો શરીરને દુઃખ પડે છે. એટલું જ નહિ પણ શરીરમાં રહેલો આત્મા પણ દુઃખી થાય છે. માટે તપશ્ચર્યા પણ જ્ઞાનપૂર્વક અને અમુક હેતુ સિદ્ધ કરવાને થવી જોઇએ.

જૈનધર્મમાં પ્રાતઃકાળમાં કેટલાક જૈનગ્રંથોમાં તથા જ્ઞેનાં શ્રાદ્ધ નિયમ ધારે છે. તે પણ એક જાતની તપશ્ચર્યા છે. તેમાં નિયમો ઘણા નાના હોય છે પણ તેથી ઇચ્છાશક્તિ ખીલે છે, અને મનુષ્ય લાલચોની વચમાં પાતાના નિશ્ચયો પ્રમાણે વર્તવાને દોરાય છે. આથી મનુષ્ય ઉપાયોગપૂર્વકનું-સાવધ શુભ ગાળવાને દોરાય છે, અને તે બોલના પહેલાં-કાર્ય કરતાં પહેલાં વિચાર કરતો થાય છે.

તપશ્ચર્યાના બે બેદ પાડવામાં આવ્યાં છે-બાહ્ય અને આભ્યંતર. બાહ્ય તપ શરીરને વશ રાખવા માટે છે, અને આભ્યંતર તપ મનને સંયમમાં રાખવા માટે છે. બન્ને પ્રકારનાં તપ પરસ્પર ઉપકારી છે.

કેટલાક હિંદુ સંન્યાસીઓ તપ નિમિત્તે શરીરને ઘણુંજ કષ્ટ આપતા હતા. એક હાથ ઉંચો કરી

રાખતા હતા, કડવાં પાદકાં ચાવતા હતા. કેટલાક જીભ કાપી નાખતા હતા, કેટલાક આંખો ફાડી નાખતા હતા ત્યારે કેટલાક પોતાની ગુદા ઇન્દ્રિયને પણ કાપતા હતા. આવી રીતે અનેક પ્રકારે દેહને દમી રહ્યા હતા. વાસનાઓ દેહની નથી. પણ દેહનો વાસનાઓને પ્રકટ થવાનું સાધન છે, એ બાબત તેઓ ભૂલી જતા. અને પખાળીના વાંકે પાડાને ઝામ ! તેમ વાસનાઓની ભૂલને ખાતર શરીરને પીડા કરતા હતા. શુદ્ધ ભગવાને પણ તેજ માર્ગ શરૂઆતમાં અંગીકાર કર્યો, ઘણી કંઠાર તપશ્ચર્યા કરી, એક દાણાને પાણીમાં રાખી તે પાણીથી ચલાવ્યું. છેવટે શરીર જર્જરિત થયું. અને નિરંજના નદીના કિનારે થાકીને પડ્યા.

તે પછી તેમણે ધ્યાનનો માર્ગ સ્વીકાર્યો; મુળ-તાના હાથની ખીરનું ભોજન કર્યો પછી તેમના શરીરમાં શક્તિ આવી અને બોધિવૃક્ષ નીચે પ્રકાશ મેળવવા માટે ધ્યાન કરવા લાગ્યા. ચાર પહેરના ધ્યાનના અંતે સંપૂર્ણ પ્રગટ તેમણે મેળવ્યા અને તેમણે જે માર્ગના ઉપદેશ આપ્યો તે મધ્યમ માર્ગ છે. એક તરફ દેહને અજ્ઞાન કષ્ટ આપવું તે ખોટું છે, તેમ ખીજ બાજુ શરીરને કાલનપાલન કરી ઇન્દ્રિયોના સુખમાં આસક્ત રહેવું તે પણ તેટલું જ ખોટું છે. મધ્યમ માર્ગ ઉત્તમ છે, ઇન્દ્રિયોને તેમજ શરીરને મારી નાખવાના નથી, તેમજ જ્ઞેકાવવાનાં નથી પણ તેમને કાલુમાં રાખવાનાં છે.

શ્રી મહાવીર પ્રભુએ મોક્ષના સાધન તરીકે તપશ્ચર્યાને પાદ વગેરે કરતા વિશેષ પદ આપ્યું છે, એમ પ્રથમ ઇષ્ટિએ જાણવાને વાગે. પણ તપશ્ચર્યાના વિલાસો બોધે તો આપણને જણાશેકે શુદ્ધ ભગવાને ધ્યાનને જ અગત્ય આપી છે, તે ધ્યાનને શ્રી મહાવીર પ્રભુએ આભ્યંતર તપના એક ભાગ રૂપે વર્ણવ્યું છે. એટલે શ્રી મહાવીર પ્રભુએ ખતા-વેલી તપશ્ચર્યા કેવળ શરીરને નિયંત્રમાં લાવવા માટે જ નથી. પણ તેમાં કેટલાક અંગો એવા છે કે જે માનસિક સંયમ તથા વિકાસને, અને છેવટે આત્મ વિકાસને મદદગાર થાય તેવા છે. દાખલા તરીકે આભ્યંતર તપના બે વિભાગ ધ્યાન અને રૂવાધ્યા-

યનો વિચાર કરીએ. જ્ઞાન અને રોડ ધ્યાનના ચાર ચાર વિભાગોનો વિચાર નહિ કરતાં ધર્મ ધ્યાન અને શુકલ ધ્યાનના ચાર ચાર ભેદોનું ચિંતન કરવામાં આવેતો તેમાં સ્વર્ગ અને મોક્ષ અપાવવાનું સામર્થ્ય રહેલું છે. વળી સ્વાધ્યાયનો અત્યારે સંકુચિત અર્થ એવો થઈ ગયો છે કે અમુક અંથનું અથવા અમુક સ્તોત્રોનું પઠન પાઠન; પણ વિશાળ અર્થમાં વિચારીએ તો સ્વાધ્યાય એટલે સ્વનો-આત્માનો અધ્યાય-ચિંતન. મનુષ્યે વિચાર કરવો જોઈએ હું કોણ છું? મારું શું કર્તવ્ય છે? મારું સ્વરૂપ શું છે? હું કયાંથી આવ્યો? હું કયાં જવાનો? મારે કોની કોની સાથે વહવાના છે? તે રાખવા જેવી છે કે ત્યાગ કરવા જેવી છે? આ બધા વિચારો એ સ્વાધ્યાય છે, અને તે પણ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે આભ્યંતર તપનો એક વિભાગ છે. વળી શરીરને નિઃશ્રદ્ધમાં રાખવા માટે પણ બાહ્ય તપનાં છ સાધનો ખતાવવામાં આવ્યાં છે, તેમાંથી આપણે ઉણોદરી વ્રત અને વૃત્તિ સંલેપણનો વિચાર કરીશું.

ડોક્ટરોનો એવો અભિપ્રાય છે કે આપણું ખાવાથી દુઃખળતા વખતમાં મનુષ્યો મરે છે, પણ સુકાળના વખતમાં પણ વિશેષ ખાવાથી-હૃદ ઉપરાંત બોજન કરવાથી ઘણા લોકો મૃત્યુને શરણ થાય છે. ઘણા રોગોનું મૂળજ અજીર્ણ છે. આ અજીર્ણ શાથી થાય છે? શરીરમાં ખોરાક પચાવવા જેટલી શક્તિ હોય, તેના કરતા વધારે ખાવાથી અજીર્ણ થાય છે. માટે તે અજીર્ણ જ ન થવા પામે, તે માટે મહાવૈષ્ઠ મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે ઉણોદરી વ્રત લ્યો. એટલે ઉદરને જેટલો ખોરાક સમાવવાની-પચાવવાની શક્તિ હોય તેના કરતાં કાંઈક ઓછો લો. એક અમેરિકન ડોક્ટર આ સંબંધમાં લખે છે કે:—

Eat less, drink more, take exercise and your disease will starve.

થાંડું ખાઓ, વધારે પાણી પીઓ, કસરત કરો, અને તમારો રોગ જીવે મરી જશે.

માટે રોગની ઉત્પત્તિને અટકાવવાને રાખણ હવા ઉણોદરી વ્રત છે, તે છતાં કોઈ વખત લાલચને

વશ થઈ વધારે ખાવામાં આવે, અને અજીર્ણ થાય તો તેને વાસ્તે એકાશન, ઉપવાસ વગેરે સાધનો ખતાવવામાં આવ્યાં છે. એકાશન કે ઉપવાસને દિવસે જડરાશિને ઓછું કામ કરવાનું હોવાથી પ્રથમનો નહિ જીવું થયેલો ખોરાક પચાવવામાં ખાકીની શક્તિનો ઉપયોગ થાય છે.

આ રીતે તપશ્ચર્યા શરીરને નીરોગી રાખવામાં કારણભૂત બને છે પણ ઇન્દ્રિયોને કાણમાં રાખવાને શું કરવું? તો કહે છે કે વૃત્તિનું સંલેપણ કરો. અર્થાત્ ખાવાપીવાની બાબતોમાં તમારા મનના વળણને કાણમાં રાખો. દાખલા તરીકે આજે પાંચ કે સાત વસ્તુઓ જ ખાઈશ. એવો નિયમ લો. અને તે પ્રમાણે વર્તો. ખાવાની વસ્તુઓ થાળીમાં પડેલી હોય તે વખતે જીભ ના પાડશે. જીભ તમને તે ખાવાને લક્ષ્યાવશે, પણ તે વખતે જીભને તમે કહો કે “હું તારો સ્વામી છું”, અને તને આજ્ઞા કંઈ છું કે તું તે વસ્તુને ખાઈશ નહિ” જીભ થાંડી વારમાં કાણમાં આવશે. આવી રીતે પાંચ ઇન્દ્રિયોના સંબંધમાં આપણે જ્ઞાનપૂર્વક પ્રયત્ન કરી તેમને વશ કરી શકીએ. આનું નામ જ ખરી તપશ્ચર્યા, તપશ્ચર્યાથી શરીર, તથા ઇન્દ્રિયો કાણમાં આવે છે. અને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે આભ્યંતર તપ મનને કેળવવામાં અને સંયમમાં લાવવામાં મોટો ભાગ ભજવે છે.

આવી બાબતમાં તપનો હેતુ અને તપનાં સાધનોના વિવેક કરવાનો છે. શ્રી મહાવીર પ્રભુએ કદાપિ શરીરને મારી નાખવાની આજ્ઞા કરી નથી. તેમના ઉપદેશનો આશય એજ છે કે શરીરને મજબૂત બનાવો, પણ શરીર તમારા સંયમમાં રહે, અને તમારું સ્વામી ન બની જાય તેની કાળજી રાખો.

શ્રી મહાવીર પ્રભુએ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં મોક્ષનાં ચાર સાધનોમાં જ્ઞાન, દર્શન (શ્રદ્ધા), ચારિત્ર સાથે તપને પણ મહત્વનું પદ આપ્યું છે ૨૮ અધ્યાયમાં છેવટના બે શ્લોકોમાં તેમણે કહ્યું છે કે:

‘જ્ઞાનથી મનુષ્ય વસ્તુને જાણે છે, દર્શનથી તેમાં શ્રદ્ધા રાખે છે, ચારિત્રથી મનુષ્ય કર્મથી મુક્ત થાય છે, અને તપથી પવિત્રતા મેળવે છે. તપ અને

સંયમ વડે કમોનો નાશ કરી દુઃખમાં મુક્ત થવાની ઇચ્છાવાળા જ્ઞાનીઓ સિદ્ધિને પામે છે. જેમ કેાઇ શત્રુને મારવેા હોય તો અંદરથી તેના પર દબાણ લાવવું અને બહારથી તેને ખોરાક ન મળે તેવા ઉપાયો થોજવા. તેવીજ રીતે તપશ્ચર્યાનો પૂર્ણ અર્થ વિચારીએ તો તે અંદરથી આત્માની શક્તિ દારવી મનને, તથા ઇન્દ્રિયોને કાબુમાં લાવવા પ્રયત્ન કરે છે, અને બહારથી ઇન્દ્રિયોને તથા મનના વિકારોને જેથી પોષણ મળે તેવા પદાર્થોથી દૂર રહેવા ફરમાવે છે. આ રીતે જે તપશ્ચર્યાનો વાસ્તવિક અર્થ સમજવામાં આવે તો તપશ્ચર્યા કરનાર પોતાની ઇન્દ્રિયો શરીર, તથા લાગણીઓને કાબુમાં રાખનાર પ્રબળ જીતેન્દ્રિય બની શકે. અને તપશ્ચર્યાની સાથે સમ્યગ્ જ્ઞાન, સમ્યગ્ દર્શન, અને સમયકૂ ચારિત્ર હોય તો તેવો મનુષ્ય પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરે એમાં આશ્ચર્ય શું ?

શ્રી મહાવીર પ્રભુએ જગત ઉપર જગતની બાહ્ય વસ્તુઓ અને સંયોગો પર જય મેળવવા માટે એ

આજ્ઞા આપી કે પ્રથમ તમે તમારાં અંદર રહેલા કષાયોના જેતા બનો.

The earth's bravest truest heroes
Fight with an inward foe
And win a victory grander
Than you or I can know.

(જગતના ખરા વીર પુરુષો-મહાવીરો આંતર શત્રુઓ સાથે યુદ્ધ કરે છે, અને તમે કે હું જાણી શકીએ તેના કરતાં મોટો જય મેળવે છે.)

જેણે પોતાના આંતર શત્રુઓ પર જય મેળવ્યો છે, તે ત્રણ જીવનને જીતનાર વીર કરતાં મહાન છે, તેજ મહાવીર છે. જેને આંતર શત્રુઓ પર જય મેળવ્યો છે, તેને ત્રણ જગત્ નમે છે. તેના પગમાં ત્રણ જીવનની સમૃદ્ધિ આવી આવોટે છે. તેવા

નમો જિજ્ઞાસુ જિઅમયાણં

લયને જીતનાર જિનેશ્વરોને નમસ્કાર હો.

રતનપોળ અમદાવાદ. } મણિલાલ નથુભાઈ દોશી.
તા. ૨૪-૩-૨૬ B. A.

મેરૂ ઉપર જન્મોત્સવ

(પ્રિયે! હે! હે તે કથમ વિસરાય—એ પ્રો. મણિલાલની પ્રસિદ્ધ લાવણીની આલ.)

૧યતો રશું! ધાધા ધંટા ધોર!	વચ્ચા પ્રભુ ઇંદ્ર શ્રી મૂખે વાણ
દેવગણ કરતા શોર બકોર.	બાબલી ધંટા કરવા બાણ.
આજ છે આજ્ઞા શ્રી દેવેન્દ્ર ?	નંણી એ ઇંદ્ર તણે આદેશ
બાણવા તલસે એનું કેન્દ્ર !	આવી હું સજવા નાતમ વેશ !
કમલ નચણી નચન દીપ્તિથી વેરવી તેજનું નુર	અમર સહુ થઈ ગયા તૈયાર
ઉર દેશથી ઉછળી બેઠું ! મૂખે હાસ્યનું પુર !	પિયુ! તહમે કરો નહિ હવે વાર !
અતિ અતિ વેગવતિ સોહાય !	કહી આવી છું સખીવંદને આહું પ્રિયતમ સાથ;
અપજ્ઞતા અંગે અંગ બશાય !	ઉતાવળ કરવા એ કારણ બુદ્ધિ! બુદ્ધિ સહુ વાટ !
ધેલી તું દેવી કેમ છું આમ ?	પરસ્પર કરતા પ્રેમકલ્લોલ !
ઉત્સાહિત આટલો થઈ શા કામ ?	સદન સુર થયાં રંગ તરંગોળ
દબાઈ હૃદય આમ અતુલ !	વહે રાહુ દેવ દેવીનો વૃંદ
આજ શું ? કારણ એનું અમૂલ.	આવી જોસે ગયાં મેરૂશું
પ્રાણુ વલ્લભ ! કહું શું ! તહમે ! નંણી ન ! તહમે એ વાત ?	મચ્યા તૈયારી કરવા કાજ
દેવ ભૂવન સહુ હથે ગાળે તહમે કેમ ? અજ્ઞાત !	લાવતા દિશ દિશ ઉત્સવ સાજ
સુણો :- તો કયા કહું છું એહ-	પ્રભાસ માધવ ક્ષીર તીર્થનાં ભર્યાં મનોહર ! નીર !
રખે ને ! કરતા મમ સમ દેહ !	સ્નનરિત કળશા શ્યા સોભે ! ખરે ! સુદર્શિ ! પીન !
જંણુનું ભરતક્ષત્ર છે જેહ	સુગંધી વસ્તુ વિધવિધ જાત
આવીઓ મગધ દેશ ગુણગૃહ	મંળવ્યા પાંદુક વન એ ઠાઠ
સોભતું ક્ષત્રિયકુટુંબ ગ્યાં ગ્રામ	૪કર્ષાં છે રૂપ પંચ નિજ અંગ
ભૂપતિ સિદ્ધાર્થ જેનું નામ.	ભક્તિ સહ લેવા પ્રજુને સંગ
તીર્થપતિ જન્મ્યા ત્યાં આજે વધમાન ભગવાન !	આવીઆ હરિ લેઈ ઉદ્યાન ^૫
જન્મોત્સવ મેરૂ પર યાશે ! યાઓ સજ્જ તમામ	સિંહાસન શોભે ગ્યાં એ સ્થાન !

(ટીપ—જન્મોત્સવનો પ્રસંગ; જન ધાર્મિક ક્રિયામાં મંગલિક ક્રિયા તરિકેનું સ્થાન ભોગવતો હોઈ 'વિધિ લક્ષણ'નું સ્વરૂપ પામ્યો છે. 'સ્નાન લાણાવનું' એ રૂઢ શબ્દથી તેની પ્રસિદ્ધિ છે અને તેનો પ્રચાર સર્વ સાધારણ છે)

૧ દેવ લોકમાં જ્યારે ઇંદ્ર મહારાજને આજ્ઞા કરવાની હોય છે ત્યારે સુધાપા નામની ધટા તંબો વગડાવે છે. ૨ વચમાં (૧) ઉદ્દગાર ચિનહ સુકી શ્લેષ બતાવ્યો છે. સુ = સારી ધંટા - ધંટા સુધાપા : એ નામનો ધંટા.

૩ અભિષેક માટે જુદા જુદા તીર્થનાં જળ મન્વલોકની ભૂમિમાંથી લાવવામાં આવે છે (મધ્ય લોકની સમજ માટે જુઓ જન ગ્રંથોમાં વર્ણવેલું ભૂગોળ સ્વરૂપ).

૪ ઇંદ્ર મહારાજ તરત જન્મેલા તીર્થકરને લેઈ જન્મભિષેક માટે મેરૂ ઉપર તથ્ય છે. તાને માટે તેઓ વિક્રિય સક્તિના બળે પાંચ રૂપ કરે છે. એક રૂપે પ્રજુને લે છે એ રૂપે આમર ઢાળે છે એક રૂપે હન્ર ઉપર ધરે છે અને એક રૂપે આગળ વળ લેઈ ચાલે છે. આ કામ સૌધર્મેન્દ્ર નામના પહેલા દેવલોકના ઇંદ્ર કરે છે. અર્થાત્ તેમનો એ આચાર છે.

૫ ઉદ્યાન :—મેરૂ ઉપરનું પાંદુંકવન : ગ્યાં સિલા ઉપર અભિષેકમાં વાપરવા માટે સિંહાસન ગોઠવેલું હોય છે.

મહી અંક સુરપતિ બિરાજ્યા અનન્ય જેની સેવ !
અદભૂત રૂપ પ્રમા જિન કેરી ! આંખા બુઝો સહુ દેવ

દેવીઓ ચકિત નયન નિરખત !
ભાગ્ય ક્યાં ? સાંપડે આવો કંથ !

વધાયું અભિષેકને કાળ
૨૫૫૦૦ રૂપ ઇંદ્ર મહારાજ
નમ્યાં શંખો વહી ઉજવલ ધાર
ધોધણા હી જય ! જય ! કાર !

કલશ નમાવા જિનપતિ દેહે હેરે અતિ ઉલ્લસત !
થરો આજ્ઞા સુરપતિની કયારે ? બુઝો નયન વિકસત !

થયા તત્ત્વ ! કરવા અભિષેક !
ઇંદ્રને! થાય નહિ આદેશ !

થાય છે વિલંબ કેમ તે આમ ?
સ્તંભિયા અમરો કેમ ? તમામ ?
જેઈ પ્રભુ કારણુ જાણે એહ
કાળે; ઉપજા અવધિ સંદેહ !

અહો ! રાક ! ચિંતાએ પડિયા લઘુ પ્રભુનો દેહ !
કોટો ભર કળશો જળ ભરિયા જોજન ભર છે એહ

ખમે કયમ ? અભિષેકની ધાર !
સુઝે ના ! કરતાં કોઈ વિચાર !

હતા જે ત્રેવીશ જિનવર દેવ
કાળ બળ હતા એહ મહાદેહ

તીર્થપતિ ચાવીસમા જિન ચંદ
નાની શી ! જેણે દેહ ધરત !

સોહમ પતિ મુંગાઈશ મા તું ! જો ! મુજ બળ તું દેખ !
અનંતવીર્યવતા જિન જન્મે ! સૂત સનાતન જેખ.

હોય બલે ! શિશુ સિંહનું એહ !
વિકારે મસ્તક હસ્તિ તેહ !

પથશો ! અંગૂઠો ચાંપત !
કુણ્ડલો ! મેરનો ત્યાં શૂંગ !
ખળશળ્યાં ! સમુદ્રનાં સહુ નીર !
વિશ્વ સહુ થઈ ગયું ભયભિત.

યયાં રક્ત લોચન આ દેખી સુરપતિ કોપ ન માય !
કાણુ દુઃખ આ મંગળ સમયે કરે આમ અંતરાય —

જીવિત નો ખપ નહિ હોય જરાય ?
મતિ મન જાધી તેથી ભરાય.

૧૦ અવધિથી ભણ્યો સર્વ સંબંધ
અહો ! પ્રભુ બળ છે કેહું ! પ્રચંડ ?
રંક છું ! હું તો આપની પાસ
ખમાયું ! થયો અનાદર આપ.

પ્રયુક્ત વંદન થઈ હતી, આપે અભિષેક આદેશ
જળ વપ્સું થઈ રહું અહો ! શું ! હરો કયો આ મેષ ?

પ્રભા ! જ્યમ ચંદ્ર થકી વેરાય !
વિશ્વ એ તેજ થકી પુરાય !

૬ સૌધર્મેન્દ્ર અભિષેક માટે ઋષભનું રૂપ નહું વધારે છે અને એ રૂપે શિંખડાં નમાતી દુધ સરખા ઉજવલ નીરની ધારા એ શિંખડાંમાંથી ઝરાતી અભિષેક કરે છે.

૭ દરેક જિનેશ્વરો અવધિજ્ઞાન સહિત જન્મે છે. એ અવધિજ્ઞાન તેઓ જે ભવમાંથી જે સ્થળેથી આવ્યા હોય ત્યાં તેઓ જેટલું ધરાવતા હોય તેવું તે, તે-સ્થાન અને ભવ છોડવા છતાં-કાયમ રહે છે. એવો સનાતન નિયમ છે. (અવધિજ્ઞાન બાબત જેને વિશેષ જાણવા ઈચ્છા હોય તેને નંદીસૂત્ર, બગવતીસૂત્ર, અને ખાસ કરી વિશેષ આવશ્યકસૂત્ર જોવું. સિવાય ધણા જન તત્ત્વ ગ્રંથોમાં એની વ્યાખ્યા છે— જ્ઞાન પંથમીના દેવ વંદન નો ગ્રંથ જે શ્રી વિજયલક્ષ્મીસૂરિએ રચ્યો છે તેમાં પણ આ વિશેષ ઉપયોગી ઉલ્લેખ છે.

૮ પ્રથમ તીર્થંકરની પાંચસો ધનુષ્ય દેહથી માંડી ૨૩ મા પાશ્વનાથની દેહ નવ હાથ હતી. વર્ધમાન ભગવાન સાત હાથની દેહવાળા થયા (પુરેપુરી દેહની ઉંચાઈ)

૯ તીર્થંકરનું શરીર બળ અનંત હોય છે, બળના પ્રમાણવાળી તુલના-નું વજન કલ્પસૂત્રમાં છે. તેમ ખીલ ગ્રંથોમાં પણ છે. આ પ્રમાણવાળી ગાથાઓએ ધુરંધર આચાર્ય હરિભદ્રસૂરિ (ચાકિન મહત્તર સુત)ના જીવનનું અદ્ભુત પરાવર્તન કયું હતું. આજણુ ધર્મ તણ નિર્ગ્રંથ દીક્ષા લેવડાવનાર એ ગાથા બની હતી.

૧૦ દેવ અને નારક જીવોને જન્મથી અવધિજ્ઞાન હોય છે. એ જ્ઞાન ભવ પ્રલય છે. જેઓને સમ્મહત્વ હોય છે; તેનું તે જ્ઞાન અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે. પણ જેને તેમ નથી, તેને તેનું જ્ઞાન વિભંગ કહેવાય છે. દેવલોકના ચઢતા કમ પ્રમાણે એ જ્ઞાન પણ ઉત્તરોત્તર ચઢતી પાચરીનું હોય છે. -

ધવલ તેમ પ્રભુ દેહ સોહંત !
તેજ નીર ! દિશ દિશમાં વેશંત
સ્વર્ગપતિ ૧૧ચોસઠ નિજ પરિવાર
ભક્તિ દશવિ વિવિધ પ્રકાર !

પ્રગટે એમ હંદય હંદય ઉચ્છરંત !
ધન્યતા ! પામ્યા હરી ઉત્સંત !
બાળ રવિ સમ સોભે ભગવાન !
કોણ જન્મ ? એ સમ લે સન્માન !

આમર છત્ર હળ્યા કંઈ અમણિત ! કુસુમવૃદ્ધિ અનિમેષ ! ૧૩પ્રક્ષાલન પુરં થઈ ભતાં લીધા ઇંદ્ર પ્રભુ હાથ
દિવ્ય દુંદુભિ ગગન ગજાંતી વાગે વાચ વિરોધ જઈ ત્રિશલા માતાને સોંપ્યા પ્રભુ વીર ૧૪સાક્ષાત્
૧૨કિન્નરિ ! ગાન સુરસ મૂળ ગાય વદન થયું માતલુ અતિ પ્રસન્ન !
મોહનિ અજબ ! બધે પયરાજ ! ભાગ્ય વર ! પામી પુત્ર ૧૫રતન !

તલુખલા-વિંધ્યાટવી }
૧૩ - ૧ - ૨૬ }

ગોરધનબાઈ વીરઅંદ શાહ
સિનોરવાળા.

૧૧ જોનાની મુખ્ય બે શાખા:—સ્વેતાંબર અને હીમંબર: સ્વેતાંબર અંશે દેવલોક ૧૬ હોવાનું જણાવે છે ત્યારે હીમંબર અંશે ૧૪ હોવાનું કહે છે. તે સિવાય બીજાં દેવલોકો છે. દેવલોકના મુખ્ય બે ભાગ છે. એક કદપ અને કદપાતીત: એઓ કદપ વિદ્યામર્માના છે તેઓ ઇંદ્રની આજ્ઞાને આધિન છે, તેના ઇંદ્ર ચોસઠ છે. કદપ એટલે આચાર. આચારને આધિન જે દેવો છે તે કદપ અને સ્વયંચિત્તપણે વર્તનારા તે કદપાતીત. ચોસઠ ઇંદ્ર અને તેના પરિવારનો જન્માભિષેક અને બીજી ક્રિયા કરવાનો કદપ છે. અને તેથી તે ફરજ તરિકે મળી કરે છે. ધર્મ બુદ્ધિવાળા (સમ્યગ્દષ્ટિ) દેવો તેમાં ભક્તિ-ધર્મવૃત્તિ ભેળવે છે.

૧૨ સ્વર્ગભૂમિમાં (દેવલોક) ગણન કરનારી ભત: ૧૩ પ્રક્ષાલન: પખાલણું, ધોણું, સાફ કરણું, અભિષેક કરવો તે.

૧૪ ઇંદ્ર, તીથેકરના ચરીરને, અભિષેક માટે મેડ ઉપર લેઈ લય છે. તે પ્રણયું મૂળ રૂપ લેઈ લય છે અને માતા પાસે બીજું કૃત્રિમ રૂપ મૂકે છે. ઉત્સવ પુરો થયા પછી ઇંદ્ર તે મૂળરૂપ પાછું મૂકી લય છે અને કૃત્રિમ રૂપ અપહરિ લે છે.

૧૫ જેટલા જિનેશ્વરો જન્મે છે તેઓ ફરેકનો જન્માભિષેક-મહોત્સવ ઇંદ્રા કરે છે. એ મહોત્સવ કેવી રીતે કરવામાં આવે છે તેનું વર્ણન કદપસૂત્રમાં છે. એ કદપસૂત્ર અને તે ઉપરની ઉપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજીની કરેલી મુખ્યોપધિમ નામની દીઝનું ગુજરાતી ભાષાંતર શુકસેબર મેથળ હોરજીએ પ્રગટ કર્યું છે. સંસ્કૃત નહિ બલુનાર નિજાસુઓએ તે જોડું.

“ બુદ્ધ અને મહાવીર ”નું અવલોકન.

(મૂળ નિબંધ લેખક: અર્નસ્ટ લાથામેન).

લેખકના મુચ્ચ મુજબ તેની શરૂઆત ચમકાવનારી છે; પણ તે સંભવનીય તો છે. તે કહે છે કે આર્યો યુરપ અને એસીયા વચ્ચેના પ્રદેશમાં વસતા હતા, જ્યાંથી એક ટોળા પૂર્વમાં અને એક પશ્ચિમમાં ગઇ. અમુક મૂળ જગ્યાએથી આર્યો ભરતમાં આવ્યા તે સંભવિત તો લાગે છે કેમકે સામાન્યનઃ જોતાં જૈન નિર્ધિકરો, રામ, ધૃષ્ટણ, બુદ્ધ આદિના જન્મ સ્થાન ઉત્તર હિંદના પ્રદેશમાંજ હતા. પ્રથમના નિર્ધિકરો સંયુક્ત પ્રાન્તમાં જન્મ્યા હતા; એટલે તે કાળમાં પગ્ગલ અને સંયુક્ત પ્રાન્ત સુધી તેમનો ફેલાવો થયો હોય; પાછળથી મગધ, બિહાર અને ગંગાલ સુધી આગળ ફેલાયા; અને ત્યાર બાદ ચારે બાજુએ હિંદમાં સારી રીતે ફેલાયા. આ પ્રમાણે આર્યો હિંદમાં આવ્યા તે પ્રશ્નનો ઉકેલ થાય છે; પણ તે ક્યા સમયે તે ગરામ્યર ધ્યાનમાં આવી શકે તે નથી. આ રીતે આર્યો હિંદમાં આવ્યા તે સંભવિત તો લાગે છે—જો કે તે શરૂઆત ક્યારે થઇ તે કાળ સંબંધમાં મતભેદ હોઈ શકે.

તે વખતના આર્યોના ધર્મ પ્રકૃતિ હતી; અને તેથી તેઓ ઇંદ્ર, અગ્નિ, વરુણ, સમુદ્ર, નદી આદિને દેવસ્વરૂપે ઓળખતા. આ પણ કાંઈક વધારે સંભવિત લાગે છે કેમકે પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ થયા ત્યાર પહેલાં યુગલીક જીવો કલ્પવૃક્ષ પર નિર્વાહ કરતા હતા, એટલે કે જીવન નિર્વાહ માટે કુદરત-પ્રકૃતિ ઉપર આધાર હતો અને તેથી તે વખતે પ્રકૃતિ ધર્મ પ્રચલીત હોય તે સંભવનીય તો છે.

વખત જતાં અને નવીન જુમિના સ્વાદ સાથે જાતિ ધર્મ અને આજ્ઞાઓનું જોર, યજ્ઞયાગાદિની પ્રવૃત્તિ, તેમાં હિંસાની પ્રણાલિકા, કર્મ સિદ્ધાંતની

માન્યતા, પૂર્વજન્મના વિચાર અને તે માન્યતા, વળાંક્રમ ધર્મ, વાનપ્રસ્થાવસ્થા, મહામાં વસવાટ; આદિ મન્તવ્યોના ફેરફારો થતા ગયા અને છેવટે શ્રમણ સંપ્રદાયનો પણ ઉદ્ભવ થયો. ઉપરોક્ત મન્તવ્યો ઉપરાંત યજ્ઞમાં પ્રચલિત હિંસક પ્રવૃત્તિ, જાતિધર્મની પ્રમાણતા, અને મહામાં કાયમનો વસવાટ જનિત માનસિક અશાંતિ દર કરવા જે મહાન વિભૂતિ પ્રકટી અને તેમને શ્રમણ સંપ્રદાય સ્થાપ્યો. જો કે જૈન શ્રમણ સંપ્રદાય ચાલુ તો હતો, પણ તેની પુનઃ રચના થઇ; તે જે મહાન વિભૂતિ કરી? એક શ્રી મહાવીર ગ્યામી, બીજી શ્રી બુદ્ધ.

લેખક કહે છે કે શ્રી વીર મહાન તપસી હતા; દ્યોતિ અને લૌકિક સુખ અર્થે તપ કરવાને બદલે તેઓ મોક્ષને માટેજ તે કરતા હતા. તે તપમાં તેઓ પાર જિન્યો અને તે ઉપર પોતાના ધર્મની પુનઃ રચના કરી. બાલ્ય અને અવ્યંતર તપની સમાલોચના કરતાં લેખક કહે છે કે તેમના નૈતિક અને ધાર્મિક પ્રયત્નો તપ ઉપર છે; તેમને શારીરિક બંધનો અને સંસારીક પ્રલોભનોમાંથી બચાવવા મુકન થવું છે; અને તેથી તેઓ વિનય, સદાચાર આદિ નૈતિક અને માનવધર્મને પણ આત્મભોગ, આત્મસંયમ, આત્મશાસન અને આત્મ વિજયમાં લાવે છે.

વળી તે કહે છે કે શ્રી બુદ્ધ તપથી શરૂઆત કરવાં છતાં મધ્યમ માર્ગે ચાલ્યા અને તેમની ભાવના સમ્યક્ પર વળી—લેખક બુદ્ધને જ્ઞાની કહે છે. અહીં કાંઈક કહેવાનું પ્રાપ્ત થાય છે. જૈન સિદ્ધાંતમાં પણ સમ્યક્ પર ભાર મુકાયેલો છે; તે સમ્યગ્ દર્શન, સમ્યગ્ જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્રને મોક્ષ માર્ગ કહે છે તે પરથી સ્પષ્ટ છે. તપની જરૂરીયાત સૌને માટે

એક સરખી હોઈ શકતી નથી કેમકે શ્રી વીરને પોતાનાં અનેક કર્મો હતાં તેથી તે ચૂર્ણ થાય તે અર્થે તપની જરૂર હતી; જ્યારે તેમનાજ પહેલા શ્રી પાર્શ્વનાથનું તપ તેમના પ્રમાણમાં ન હતું, કેમકે તેમને તેવાં બારે કર્મ ન હતાં કે જેથી ચૂકા થવાનું હતું. એટલે કે શ્રી વીર આત્મસંયમ પર ધર્મ રચતા હોવા છતાં તે નપતા અંતિમ છેડાને મુક્ત માનતા નથી.

શ્રી. મહાવીર અને શ્રી બુદ્ધ તે બન્ને મદાન વ્યક્તિઓ હતી; બન્નેનું જ્ઞાન વિશાળ હતું અને બંનેએ હિંસા ત્યાગ માટે પ્રયત્ન કર્યો, મદનો વસવાટ ફર કરી શ્રમભૂષણ ચાલુ રાખ્યો, છતાં પણ જ્ઞાનમાં શ્રી બુદ્ધ પરિમિત લાગે છે: (૧) બોધિસત્વ પામ્યા પછી શ્રી બુદ્ધે વિચાર કર્યો “ મને જે ધર્મજ્ઞાન થયું છે તેનો બોધ સંસારી મનુષ્યને થવો શક્ય નથી; જે હું ઉપદેશ કરીશ અને જે લોકોને મારા ધર્મનું જ્ઞાન થશે તે મને વિના કારણ ત્રાસ થશે! તે હવે ધર્મોપદેશની ખટપટમાં ન પડતાં એકાંતમાં કાળક્રમણ કરવું તેજ સાઈ છે ”-આ મનોવૃત્તિ જ્ઞાનનું પરિમિતપણું, સંકુચિતવૃત્તિ અને ત્રાસની બીક સ્પષ્ટ કરે છે. બ્રહ્મદેવ ગૌતમને ઉપદેશ આપવા વિનંતિ કરે છે કે “ અજ્ઞાન મળનાં પડ આજાં હોય તેવા આ જગતમાં પુષ્કળ જીવ છે...તેથી તારા ધર્મ સમજનારા ઘણા લોક તને મળ્યા વગર નહિ રહે ” આ વસ્તુ સંપૂર્ણ જ્ઞાન હોત તો પોને જોઈ શકત અને (૨) ઉપદેશ આપવાનો વિચાર કરીકેને ઉપદેશ આપવો તે માટે આળાસ કાલામને પસંદ કર્યો અને તે પસંદગી કરતાં પહેલાં ને આ જગતમાંથી પરલોક ગયો હતો તે પછી ઉપયોગ મૂકતાંજ તે દેખી શક્યા. તેવીજ રીતે ઉપક રામ પુત્ર બાબત પણ બન્યું અને છેવટે પોતાના સાધુ જીવનની શરૂઆતના પાંચ તપસ્વી સાથીઓને ઉપદેશ દેવા બનારસ ગયા. આમાં પણ જ્ઞાનના પરિમિતપણાનાં ચિન્હ સ્પષ્ટ છે. જ્ઞાન પરિમિત હોવા છતાં તે કાળના સંપ્રદાયોની ધૂરિ વહન કરનારો પૈકી તેઓ એક ઉચ્ચ કક્ષીના હતા; જેમ શ્રી મહાવીર પણ હતા. શ્રીવીરના પ્રસંગમાં કૈવલ્યજ્ઞાન પ્રાપ્તિ પછી આવા પ્રસંગો નથી. કિંમત આપીને વસ્તુ મેળવનાર તે વસ્તુનો ઉપભોગ

સારી રીતે કરી શકે તેમ તપ દ્વારા આત્મ વિજયથી કૈવલ્ય પ્રાપ્ત કરી તરતજ ધર્મોપદેશ દીધાનું શ્રીવીરની બાબતમાં પ્રમાણ છે; તેમજ આવા પ્રકારની વિચાર પરંપરા પણ શંકાશીલ રીત બતાવે છે જે શ્રી વીરમાં નથી દેખાતું.

શ્રી બુદ્ધને લાગ્યું કે મનુષ્ય પોતા માટે નથી પણ સમાજ માટે છે; પોતાનું આત્મબલિદાન સૌ માટે છે અને તેથી તેમનો ધર્મ લોકધર્મ થયો; પણ ઉપરની વસ્તુસ્થિતિ પર વિચાર કરીયું તો આ વાત શ્રી બુદ્ધ કરતાં શ્રી વીરને વધારે લાગુ પડી શકશે; આ વસ્તુસ્થિતિ ખરી હોય છતાં રહેલા ધર્મ તરીકે બુદ્ધધર્મ લોકધર્મ બન્યો અને અન્ય ધર્મના પ્રબળ સંઘટ્ટમાં આવતાં તે જન્મભૂમિમાંથી દેશનિકાલ પામી બહાર સંઘર્ષોના અભાવમાં વિશાળ ક્ષેત્રમાં ફેલાયો અને ફાટ્યો ફૂટ્યો.

ઓછા અભાસને પરિણામે લેખક અણખણે એક બીજાને અન્યાય પણ કરે છે. શ્રી વીર સંકુચિત વૃત્તિના હતા કેમકે તેઓ ઉપદેશ સ્થાનમાંજ ઉપદેશ આપતા; પૂછનાર મનુષ્યની શક્તિ કે મંતવ્યો જાણ્યા વગર પોતાનો આકરા માર્ગનો ઉપદેશ દબદેતા. સર્વજીવોનું કલ્યાણ કરવું તે બન્ને વિભૂતિની સ્વાભાવિક ઇચ્છા હતી; પણ બન્નેના માર્ગોમાં ફરક હતો. જ્યાં ત્યાં ઉપદેશ દેવો અને ઉપદેશ સ્થાનમાંજ ઉપદેશ દેવો તે તો નજીવી બાબત છે; પણ લેખક કહે છે તેમ શ્રી વીર બેદરકાર હતા તો તે વાત પણ ખોટી ફરે તેમ છે. કડક ત્યાગીઓ વાળો ધર્મ અને ઉપર સૂચવી તે પ્રમાણની બેદકારી જરૂર અનુયાયીમાં ન્યૂનતા રૂપજ હોય. છતાં તેમના નિર્વોણ વખતની અનુયાયીઓની સંખ્યા જોતાં તે ખોટું ફરે છે.

શ્રી વીર ઉદાર હતા અને સંકુચિત ન હતા; કેમકે તેમને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિથીજ લિહુણી સંઘ સ્થાપ્યો હતો જ્યારે શ્રીબુદ્ધ પાસે મહાપ્રજ્ઞપતિ ગૌતમી પ્રજ્ઞા લેવા આવી ત્યારે પોતે તે સંઘ સ્થાપવા ના પાડી; આનંદના સલાહના જવાબમાં તેમણે કહ્યું કે આ ભાંજગડમાં તું ન પડીશ. આનંદે પૂછ્યું શું અહીં ધર્મ ન પામી શકે ? બુદ્ધે જવાબ આપ્યો પામી શકે.

ત્યારે આનંદ ફરી કહ્યું કે મહાપ્રજાપતિની વિનંતિ માન્ય કરી આઓથી પ્રવ્રજ્યા લેવાય તેવા નિયમ કરો; આમ ભિક્ષુણી સંઘની સ્થાપના યુદ્ધ સંપ્રદાયમાં થઈ. તે વખતે આ કારણથી પોતાનો ધર્મ ઓછો ચાલશે તેમ પણ તેમણે કહ્યું હતું. આ પ્રશ્ન પણ વિચારણીય છે.

અહિંસાની બાબતમાં બંને સરખી આજ્ઞાઓ કરે છે; પણ તેમની ભાવનાઓમાં ફેર છે. શ્રી મહાવીરની ભાવના જીવ રક્ષણની છે, ને કારણે “સૌ જીવ સરખા” એ રીતે સૃષ્ટિ જગત સાથે પોતાનો સંબંધ જોડી પાંચ મહાનનો ઉપદેશ કરે છે. શ્રી યુદ્ધ આત્મભોગના આધાર રૂપ દયા અને સહાનુભૂતિની ભાવનાને જોડી દુઃખનો ઉપદેશ કરે છે. અહિંસામાં આમ શ્રી મહાવીર આગળ વધે છે; તે સમસ્ત પ્રકૃતિમાં જીવનું આરોપણ કરી તેના રક્ષણ માટે આજ્ઞા કરે છે; મનુષ્ય, પશુ આદિ ઉપરાંત તે પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ તે એકેન્દ્રિય આદિ જીવોને રક્ષણ કરવા ઉપરાંત જીવવાળાં કે જીવ વગરના કોઈ પણ પદાર્થનો જરૂર પુરતોજ ઉપયોગ કરવાનો ઉપદેશ આપે છે; સૂક્ષ્મ જંતુ રક્ષણ માટે જમતાં વાસણનો ઉપયોગ, બોલતાં મુદ્ધપતિનો ઉપયોગ, તેમજ પ્રવાહી પદાર્થો ખુલ્લાં ન રાખવાં અને તે ગાળીને વાપરવાનો ઉપદેશ કરે છે. આ એક લઘ્ય સિદ્ધાંત છે. અશ્રૂતપૂર્વ ઉપદેશ છે. ગરમ અને વનસ્પતિએ ફાટ્યા પ્રત્યા દેશમાં સૂક્ષ્મ જંતુથી સાવધ રહેવું જરૂરી છે; બગડેલ પાણી, બગડેલ ફલ, કોઢવાએલી વનસ્પતિ, એકા કે વાસી ખોરાક આદિ ન વાપરવાનો ઉપદેશ તંદુરસ્તી જાળવવા કરતાં જીવ રક્ષણની ભાવનાથીજ પડેલા છે તેની તો ના નજ પાડી શકાય.

શ્રી યુદ્ધ દયા અને સહાનુભૂતિની ભાવનાને લઈ દુઃખ અને તે દુઃખથી મુક્ત થવાના ઉપાયો શોધવામાં પુરુષાર્થ માન્યો અને તેથી તેને ચાર આર્ય સત્યો: (૧) દુઃખ, જન્મ, જરા, મરણ આદિ સંસારદુઃખ, (૨) દુઃખોત્પાદ: અજ્ઞાન અને તૃષ્ણાદિ દુઃખના કારણો, (૩) દુઃખનિરોધ:દુઃખ રોકનાર સાધનો અને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ; (૪) અને દુઃખનિરોધમાર્ગ=

સંપૂર્ણ રીતે દુઃખથી મુક્ત થવાનો માર્ગ (આર્ય અષ્ટાંગિક માર્ગ) પ્રવર્તીવ્યાં. ક સમ્યગદર્શિ=સાચી શ્રદ્ધા, ક્ષ સમ્યક સંકલ્પ=સાચો વિચાર, મ સમ્યગ વાગ=સાચું વચન, ઘ સમ્યકકર્મ=સત્યકર્મ, ચ સમ્યગ આજીવ=સાચી જીવનચર્યા, છ સમ્યક પ્રયત્ન=ખરો પ્રયત્ન, જ સમ્યક સ્મૃતિ=સાચી યાદશક્તિ અને ણ સમ્યક સમાધિ તે આઠનો અષ્ટાંગિક માર્ગ બન્યો છે. આ રહી શ્રી યુદ્ધની ભાવના અને તેનો વિસ્તાર.

વિશેષ સમજવા ખાતર સ્પષ્ટ કરવુંજ જોઈએ કે દુઃખનું અસ્તિત્વ સ્વીકારી તેથી મુક્ત થવાનોજ શ્રી વીર પણ ઉપદેશ દેતા હતા, અને તદ્દનુસાર સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષના માર્ગ પણ બતાવ્યા છે. સમ્યગ દર્શિ, મન યુક્તિ, વચન યુક્તિ અને કાયયુક્તિ અને ચારિત્ર રૂપે તેમનો માર્ગ આલેખાયેલ છે. શ્રી યુદ્ધની દુઃખની ભાવના અને શ્રી વીરની ખાર ભાવના (૧) અનિત્ય, (૨) અશરણુ (૩) સંસાર (૪) એકલ્ય, (૫) અન્યત્વ (૬) અશુચિત્વ. (૭) આશ્રય, (૮) સંવર (૯) નિર્જરા (૧૦) લોકસ્વરૂપ (૧૧) બોધિ દુર્લભ અને (૧૨) અનુચિંતન-સરખાવી શકાય.

લંબક શ્રી વીર પ્રતિ માનપૂર્વક લખે છે કે તેઓ અઘૌંકિક પુરુષ હતા: તેમના વિચારની પ્રખળતા, તેમની તપશ્ચર્યા, સાધુ જીવનમાં (ઉપસર્ગ) દુઃખ સહન આદિ જોઈ આગળ વધતાં તેમને સંસારીક બંધનોથી બાંધનાર કર્મના સિદ્ધાંતના રચનાર તરીકે જોઈ શકીએ છીએ. તપસ્વીમાં તેઓ આદર્શ છે, વિચારકમાં મહાન છે, આત્મ વિકાસમાં અગ્રસર દર્શન-કાર છે અને તે સમયે પ્રચલીત સર્વ વિદ્યાઓમાં પારંગત પણ છે, તપના બળે તે વિદ્યાઓને રચનાત્મક સ્વરૂપ આપી તેમણે તે જનસમૂહ સમક્ષ મૂક્યા છે. (૧) પાંચ (ધર્મોસ્તિકાય: Fulcrum of motion અધર્મોસ્તિકાય: Fulcrum of stationariness આકાશ: space પુદ્ગલ: Matter અને જીવ. Atman) દ્રવ્યો અને તેના સ્વરૂપકેવ નત્વવિદ્યા: Ontology (૨) સાત નક, પૃથ્વી અને નક્ષત્ર પ્રદેશ, ખાર દેવલોક, નવ ઐથેકક, પાંચ અનુ-તર વિમાન આદિ તેવીજ માળના પ્રદેશ રૂપ વિશ્વ-

વિદ્યા: Kosmology (૩) દ્રશ્ય અને અદ્રશ્ય (નરક ભૂત, પ્રેત દેવ આદિ) જીવોના સ્વરૂપરૂપ જીવવિદ્યા: Biology (૪) ચૈતન્યરૂપ આત્માના આધ્યાત્મિક વિકાસના પગથીયાંના સ્વરૂપે માનસશાસ્ત્રી: Psychology આદિને તેમણે રચનાત્મક સ્વરૂપ આપ્યું અને જનસમૂહ પાસે મૂક્યું, આ ઉપરાંત તેમણે પરિધ અને વ્યાસ વચ્ચેના સંબંધના અંક પણ શોધી કાઢ્યો જે પરિધ=વ્યાસ $\times\sqrt{10}$ હતો જે અત્યારના ૩૬૫ ખરાબર છે. આ શોધન બહુ ચિંતનનું પરિણામ છે જે તેમના જેવા વિચારકને શોભારૂપ છે. પ્રવર્તમાન સર્વ વિદ્યાને વિચાર કરી તેને વિચારમાળામાં ગોઠવી તે સમયના બનાવ વિંગ, ગરમ પાણીના ઝરા વિષે તેમણે લખ્યું છે અને તપસ્વી જીવન અર્થે નિયમો અને પોતાનું દર્શનશાસ્ત્ર પણ રચ્યાં છે. આમ જોતાં શ્રી વીર માત્ર સાધુ નથી કે તપસ્વી નથી. પણ પ્રકૃતિના અભ્યાસક અને વિદ્વાતા ભર્યા નિર્ણય આપી સમસ્ત વસ્તુસ્થિતિનો વિચાર કરી પોતાની સાધુભાવના તે સાથે ગંઢે છે. અનંક કષ્ટના ચક્રાવનાર પુરૂષોને પોતાની નિર્ણયાત્મક અને વ્યવસ્થિત વિચાર સરણી વડે તેમણે આશ્ચર્ય પમાડ્યા છે.

શ્રી વીર સાધુજીવનના ચરમ ઉદ્દેશ મુક્તિને અચિંતનીય શન્યરૂપ આપે છે; તેને વિચારપૂર્વક ગોઠવી પોતાના દર્શન રૂપે વ્યવસ્થિત કરે છે અને પૂર્વે કથેલ તેત્રીશમાળના પ્રદેશની ટોચે મુક્ત જીવો પ્રદેશ યોજે છે; તેવા જીવો સાંસારીક કાર્યોથી, પુરુષાર્થથી, કર્મરૂપ ભારથી પરિપૂર્ણ મુક્ત થઈ ત્યાં ચડે છે; તે પ્રદેશ અત્યંત સફેદ અને હલકો છે, ત્યાં બધો કર્મભાર ઉતરી પડે છે અને આત્માને કર્મ બાંધનાર સૌ અશુદ્ધિ ત્યાં પહેંચતાં પહેલાંજ ધોવાઇ જાય છે. ત્યાં અપૂર્વ શાંતિ છે, આરામ છે, કમ્પાન્યમય ભારવિહીનતા અને શુદ્ધિ પણ છે.

આવાજ પ્રશ્નો શ્રી જુદને તેમના શિષ્યોએ કરેલા; જગત નિત્ય છે કે નહિ? તે સાન્ત છે કે અનન્ત છે? આત્મા શરીર સાથે જોડાયેલ છે કે સ્વતંત્ર છે? જીવન શક્તિ શું છે? મુક્ત જીવની હૈયાતી છે કે નહિ? આવા પ્રશ્નો શ્રી જુદે જરૂર વિચાર્યાં તો હશેજ પણ તેમનું ધ્યાન દુઃખ

રૂપ સંસાર પરજ હતું; તેમને માત્ર ધાર્મિક આચરણ કે આદર્શ જીવનની દરકાર હતી અને તેથી આવા પ્રશ્નોના ઉત્તરોમાં તેમને જોખમ જોયું. (૧) આવા પ્રશ્નોની પાછળ પડતાં સાચી જીવનચર્ચામાંથી લપસી જવાનો ભય અને (૨) જુદા જુદા દર્શનોના જુદા જુદા સ્વરૂપોની વિષમતા આ બે જોખમને જોઇ તેઓ આવા પ્રશ્નો પ્રસંગે મૂગા રહેતા. આ પ્રકારનું આવા પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપતનું મૌન હિતકર કે અહિતકર હતું તે આપણે કહી શકીએ તેમ નથી. કાં તો આ મૌન પૂર્ણજ્ઞાનનું પરિણામ પણ હોય, કાં તો તે પરિમિત જ્ઞાનનું પરિણામ પણ હોય કે કાં તો તે સંકુચિત દૃષ્ટિનું પરિણામ હોય. લોકના અહિતની ચિંતાને લઇ મૌન રાખ્યું હોય તો તે હિત દૃષ્ટિ હતી અને પૂર્ણ જ્ઞાનની સાબિતી રૂપ હોઇ શકે; વળી તેમના જેવા વિચારકને સ્પષ્ટ લાગવુંજ જોઇએ કે જેમ દરેક વસ્તુને સારી અને ખરાબ બાબુ હોય છે તેમ આવા પ્રશ્નોનો ઉકેલ કરવાથી તેનો સદુપયોગ કે દુરુપયોગ અધિકારી પર અવલંબે છે, માટે ગમે તેમ થવાનું હોય તે ચાઓ પણ આ સત્ય પ્રશ્નોનો ઉકેલ આ છે. આ ઉપરાંત આવા પ્રશ્નોના ઉકેલ દ્વારા કેટલાક જીવો જેમ અકલ્પ્યાણુ કરી જાત તેમજ આત્મકલ્પ્યાણુ પણ કરી શકે. પોતે આત્મભોગ દ્વારા જે સત્ય મેળવ્યું તે જનસમાજ સમક્ષ મૂકવાની જરૂર હતી કે જેથી સર્વ જીવોને તે પ્રકારનું જ્ઞાન મળે; એટલે કે આ પ્રકારના મૌનથી હુનીયા તે પ્રશ્નોના શ્રી જુદના વિચારોથી અજાતજ રહી.

લેખક મહાશય આ દેશના આચાર વિચાર, બંને દર્શનોના આચાર વિચાર, રહેણી કરણી આદિથી બીનવાકેફગાર છે; દરેક દર્શનોમાં ધણો અભ્યાસ પણ વધારવાનો હોય છે એટલે આજા અભ્યાસને લઇ અભણતાં ગમે તે દર્શનપર કે બંને દર્શનપરના સચિત્તાને આવા સરખામણીના પ્રસંગે અન્યાય થઇ જવા સંભવ રહે છે. એટલે આ લેખિનીનો ઉદ્દેશ લેખક પર ટીકા કરવાનો કે શ્રી જુદની ખોડ શોધી કાઢવાનો હતો, તેમ છેજ નહિ પણ તે નિબંધમાં જે કાંઇ વસ્તુસ્થિતિ બનાવી છે તેમાં ક્યાં

ક્યાં કંઈક ઉમેરો કરવો જરૂરી છે તેજ દર્શાવ્યું છે. પરિણામે જે કાંઈ સત્ય દેખાય તે રજુ કરવાની હું પણ સામાન્ય અભ્યાસી છું; સર્વ દર્શનના વિચારો ફરજ સમજી આ વસ્તુ રજુ કરી છે. વાંચકવર્ગ આ જાણત વિચારી ઉઠાપોહ કરશે.

ચીમનલાલ દ. શાહ.

શ્રી મહાવીર સ્વામી અને સ્ત્રી વર્ગ.

“નમો તિથ્યસ્ત” એમ કહી સમવસરણમાં ખી-રાજમાન શ્રી મહાવીરપ્રભુજી દેશના દેતાં પહેલાં તીર્થને નમસ્કાર કરે છે. આ તીર્થમાં સાધુ, સાધ્વી, શ્રોવક અને શ્રાવિકા એ ચારેનો સમાવેશ થાય છે અને એને આપણે ચતુર્વિધ સંધ કહીએ છીએ. વળી શ્રી મહાવીર પ્રભુજીએ ચંદનખાળાને અને સુવ્રસા શ્રાવિકાને સમાવસરણમાં ખીરાજ ધર્મલાલ કહાવેલા છે અને સ્વમુખે સલાસ-મુખ તેમની મહત્તાનાં વખાણ કરેલાં છે.

આપણાં શાસ્ત્રમાં સોળ સતીઓના પ્રભાવને વર્ણવેલા છે જેમના નામોને પવિત્ર ગણીને પ્રાતઃકાળમાં પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ ભક્તિભાવથી સંભાળીએ છીએ. વળી શ્રી મલ્લીકુમારી ઓગણીસમા તીર્થકર થયાં છે તે શું સુચવે છે? મહાપુરૂષો અને સ્ત્રીઓને જન્મ આપનાર સ્ત્રીઓ એ રત્નપ્રસુતાઓ છે. સ્ત્રીઓને ગૌરવ એજ સમાજનું અને ધર્મનું ગૌરવ છે. જે સમાજ કે દેશમાં સ્ત્રીઓમાં રહેલી મહત્તા જોવાતી નથી અને હલકી દ્રષ્ટિથી તેમને જુએ છે, અને સ્ત્રીઓ માટે હલકી ભાવનાઓ રાખે છે. તે સમાજ અને ધર્મની તથા દેશની પડતીની નીચાની છે. જેમના વડે મનુષ્ય જીવનને પ્રથમથી પોષણ મળે છે, જેમના વાતસલ્ય પ્રેમવડે મનુષ્યો ઉછરી શકે છે, જેમની કુક્ષીથી મહાન સ્ત્રીપુરૂષોએ જન્મ લીધેલો છે એમને જેમના સંસ્કારવડે ઉત્તમ પ્રકારનું સંસ્કારણ જન્મથીજ મળેલું છે અને જેઓ પોતાના જીવનના અતિ ભોગે માણસોને ઉછેરે છે, તેઓની મહત્તાને પગતળે છુંદી નાખવામાં આવે તો એ મહત્ત્વ પાપ છે અન્યાય છે-એમાંથી જયો અને જયો! સમાજને, અને ધર્મને, તથા પોતાની જાતને.

સ્ત્રી જાતિના વખાણ તો શ્રી મહાવીર પ્રભુએ કરેલાં છે અને સ્ત્રીઓને યોગ્ય સ્થાન તેઓશ્રીએ આપેલું છે. જ્યાં પ્રભુ પોતેજ નમસ્કાર કરે છે એવા ચતુર્વિધ સંધમાં ખીજે સ્થાને સાધ્વીજી અને ચોથે સ્થાને શ્રાવિકાઓની સ્થાપના કરેલી છે, કેવી મહત્તા અને ગૌરવ સ્ત્રીઓની જણાવી ગયેલા છે?

કદાચ સ્ત્રીઓમાં સુદ્ધિભળ ઓછું જણાતું હોય પણ હૃદયભળ એ તો સ્ત્રીઓમાં જન્મથીજ પુરૂષો કરતાં વધુ ભાગે ચઢીયાતું વારસામાં મળેલું હોય છે, ઉત્તમ ચારિત્ર, ઉત્તમ પ્રકારનો સંયમ, ઉત્તમ ત્યાગ અને વૈરાગ્ય પાળવાને માટે અને ઉત્તમ જીવન માળવા માટે જ્ઞાનની નહિ પણ હૃદયભળની જરૂર છે અને તે મોટા ભાગે સ્ત્રીઓમાં ઉત્તમ પ્રકારે જોવામાં આવે છે, માટેજ શ્રી વીરપ્રભુએ સાધ્વી અને શ્રાવિકા વર્ગની સ્થાપના કરેલી છે અને સંધ સ્થાપનામાં સ્થાન સ્ત્રીઓને આપેલું છે.

વર્તમાનમાં વિચાર કરી જોશો તો ગૃહસ્થ ધર્મમાં શ્રાવિકા કરતાં શ્રાવિકાઓ, વ્રત, તપ, નિયમ, સંયમ, ત્યાગ, વૈરાગ્ય, વૈયાવચ્ચ, અને દાન શીયલભાવના વિગેરે ધર્મકાર્યો વધારે પ્રેમથી કરતાં જોવામાં આવે છે, વળી દરેક તીર્થકરની વખતમાં ચતુર્વિધ સંધની સંખ્યામાં સાધુ અને શ્રાવિકા કરતાં સાધ્વી અને શ્રાવિકાઓની સંખ્યા વધુ હોવાની શ્રી કલ્પસુત્ર સાક્ષી પુરે છે. આ જોતાં સ્ત્રીઓનો દરજ્જો કાંઈ પણ રીતે શ્રી મહાવીરના શાસનમાં ઉતરતો હોય એમ જણાતું નથી, વીર પુત્ર પુત્રીઓને જન્મ આપનાર માતાઓજ છે એજ સ્ત્રીઓની મહત્તા સુચવે છે.

સ્ત્રીઓ પ્રભોભન કરનારી છે નરકની ખાણ છે

એવાં કેટલાંક અજાનતાં વચ્ચે શાસ્ત્રોમાં જોવામાં આવે છે, તે કદાચ પુરુષોને વૈરાગ્યભાવ શીખવા માટે મુકવામાં આવ્યાં હશે. પણ એ દ્રષ્ટિએ તો પુરુષો ક્યાં સ્ત્રીઓને ઓછા પ્રલોભનમાં નાખનારા છે? સ્વદારાસંતોષ વ્રત પુરુષો માટે તેમ સ્ત્રીઓ માટે શાસ્ત્રોમાં જુદાં નથી, અલ્પચર્ય પાળવું શ્રાવક શ્રાવિકા બન્નેને માટે છે. કર્મના અને નીતિના નિયમો પુરુષો માટે જુદા અને સ્ત્રીઓ માટે જુદા બતાવવામાં આવ્યાં નથી, ને કર્મના નિયમો પણ બન્નેને સરખાજ લાગુ પડે છે. તેમ સ્ત્રીઓ શરીરથી સ્ત્રીઓ છે પણ આત્માથી નહિજ. આત્મ શક્તિ પુરુષ સ્ત્રીમાં સરખીજ છે. પણ પુરુષો કરતાં હૃદયબળની શક્તિ સ્ત્રીઓમાં વધારે જોવામાં અને અનુભવવામાં આવે છે. માટે શાસ્ત્રના કોઇ અપવાદરૂપ વાક્યને પકડી નહિ ગણકારતાં સ્ત્રીઓ એ મહાન આત્માઓની જનેતા તરીકે માનને પાત્ર છે એવી દ્રષ્ટિથી જુઓ અને સુખી થાઓ.

વળી વિચાર કરતાં જણાય છે કે હાલમાં પુરુષોએ દોષારોપ કરીને સ્ત્રીઓને હલકી ગણી, અને સ્ત્રીઓ અજ્ઞાનવશ શાસ્ત્રોમાં સાંભળીને પોતાને હલકી ગણવા લાગી, જેના પરિણામે સમાજમાં ધર્મવીર અને કર્મવીર સંતાનો ઓછાં જોવામાં આવે છે. શ્રીમહાવીર પ્રભુ ક્ષત્રીપુત્ર હતા, અને આપણે એમનાં સંતાનો છીએ. સંતાનોને વારસામાં શ્રી વીર પ્રભુનું બળ, શુદ્ધિ, શક્તિ, શાન્તિ, ક્ષમા, દયા પુરુષાર્થ, સંયમ, ત્યાગ, વૈરાગ્ય વગેરે ગુણો મળવા જોઈએ પણ ક્યાં છે એ સ્થિતિ? વળી શ્રી મહાવીર પ્રભુનો માતૃપ્રેમ કેવો આદર્શ છે. જ્યારે ગર્ભાવાસમાં હતા ત્યારથી માતાના વાત્સલ્ય પ્રેમથી, માતાપિતા છતાં ચારિત્ર ન લેવું એ પ્રતિજ્ઞા કરેલી છે. આ પ્રતિજ્ઞા શું સુચવે છે? તે એજ કે માતૃભક્તિની પરિસીમા બતાવી પોતાનો દાખલો જગતના જીવો માટે મુકી ગયા છે, અને આ રીતે માતાના પ્રેમની મહત્તા જણાવી ગયા છે. પણ સ્ત્રીઓ એટલે અબળાઓ, આ માન્યતાથીજ સમાજની નબળી સ્થિતિ થઇ છે. અબળાઓના પુત્રો અબલ-નિર્બળજ જન્મે છે. આવા વિચારો કરતાં જણાય છે કે પુરુષની સ્ત્રી-

ઓ જન્મદાતા. બાલ્યાવસ્થાથી સંસ્કાર આપનાર માતાઓની અવગણના કરવામાં પાછળના આચાર્યોએ ભૂલ કરેલી જણાય છે. પુરુષો પોતાના વિકારોને કાચુમાં ન રાખે, અને તેને વારસે સ્ત્રીઓને કારણભૂત ગણે એ તો પારકા ખેતરમાં આપણી ગાયો ચરવા જાય અને તેને માટે ખેતરના માલિકને દોષ આપવા જેવી ભૂલ છે. સ્ત્રીઓ પુરુષોના સમાન છે એટલુંજ નહિ પણ પુરુષો કરતાં એ ઉત્તમ છે કારણકે ભવિષ્યની પ્રગતિ અને થઇ ગયેલા મહાન આત્માઓને જન્મ આપનાર ને સંસ્કાર આપનાર માતાઓ છે.

સ્ત્રીમતિને હલકી ગણનાર અથવા કહેનાર, પોતાની માતા પુત્રીઓ અને જહેનોને હલકી ગણે છે તેમનું અપમાન કરે છે. જ્યારે કોઇ પણ માણસને એમ સમજાય છે કે અમે તો બીજાઓને દુર્ગતિમાં લઇ જનાર છીએ, અને અમે પણ દુર્ગતિમાં પડનાર છીએ, ત્યારે તે માણસોના જીવનમાં નીરાશા અને હતાશપણું આવી જાય છે. આવી માન્યતા જેમના મનમાં થઈ તેઓના જીવન રસદોષ બની જાય એ સ્વાભાવિક છે. જ્યારે સંજ્ઞાની અંદર કથાઓમાં સ્ત્રીઓનું વર્ણન આવે છે ત્યારે કેટલાક તો એ વાતને એટલી તો શય્યગારીને કરે છે કે ત્યાં સાંભળનાર જહેનનાં મુખ એટલી વાર તો તદ્દન નિસ્તેજ થઇ જાય છે અને એમના હૃદયને માડી અસર થાય છે ને પરિણામ નબળાઇનાં આવે છે. માટે જે શાસ્ત્રોમાં સ્ત્રીઓની નિન્દા કરેલી હોય એવાં શાસ્ત્રોને બંદારમાંજ રાખવાં જોઈએ અને આ સંકટમાંથી સ્ત્રી જાતિનો બચાવ કરવો જોઈએ.

॥ ચાદચી માલના તાદચી સિદ્ધિ ॥ આ કહેવત પ્રમાણે સમાજની ભાવનાઓ ફેરવવા પ્રયત્ન કરો કે સ્ત્રીઓમાં નવું જીવન ને બળ આવે. મ્હારી જહેનો એવું સમજતાં થાય કે અમે આત્માઓ છીએ, અને અનંત શક્તિ અમારામાં રહેલી છે, અમે શક્તિરૂપ છીએ-આવી ભાવનાઓ સ્ત્રીઓમાં દૃઢ થાય તો તેઓ સંતાનોને નવુંજ જીવન આપી શકે અને પોતાના સંતાનોને ધર્મવીર અને પુરુષાર્થિ

બનાવે અને માતૃપદને શોભાવનાર થાય, દરેક સમાજ શિક્ષણમાં અને સુધારાઓમાં વધતી જાય છે અને કુધારાઓના પ્રત્યેનો તોડ કાઢતી થઈ છે, તેવી રીતે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાલ, ને ભાવ પ્રમાણે આપણી સમાજે શિક્ષણમાં અને રહીઓમાં સુધારો વધારો કરવો જોઈએ. બાળકમાં, વૃદ્ધવિવાહ, ક-પા-વિક્રય અને સાટાંઓના રીવાજો બંધ થવા જોઈએ અને સ્ત્રીઓને બ્યાવહારીક અને ધાર્મિક યોગ્ય સંસ્કારી શિક્ષણ આપવું જોઈએ, શ્રી મહાવીર પ્રભુના શાસનમાં અમારું સ્થાન છે એવું ઠસાવી એમના હૃદયમાં પડઘો પાડવો જોઈએ, અને દરેક ભાષાઓએ પણ એમજ માનવું જોઈએ, ને સ્ત્રીઓમાં મહત્તા

છે એ દ્રષ્ટિ કેળવવી જોઈએ. વર્તમાન જન્મમાં સ્ત્રી શરીર છે, પણ દરેક જન્મમાં સ્ત્રીઓ તે સ્ત્રીઓજ થવાની નથી, તેમ પુરુષો પુનર્જન્મમાં પુરુષોજ બનવાનું પ્રમાણ જણાતું નથી. માટે સ્ત્રી પુરુષ, બાળક અને વૃદ્ધ સર્વે સુખને ઇચ્છે છે અને શ્રી મહાવીર પ્રભુજીના શાસનમાં સર્વેને સર્વતા સ્થાનમાં યોગ્ય સ્થાન મળેલું છે. એવી રીતે આપણે પણ સૌને પ્રેમ ભાવની દ્રષ્ટિથી જોવાં અને સર્વને માટે સારી ભાવના કરવી એજ મંગળમય છે.

બાહ્ય વહાલી વીરચંદ.

વનિતા વિશ્રામ-શુભધ.

શ્રી મહાવીર જીવનની અદ્ભુત ઘટનાઓ.

૨૧. ન્યાયચંદ લક્ષ્મીચંદ સોની બી. એ. એલ. એલ. બી. વડોદરા સાદરા—મહીકાંઠા.

શ્રીમતે વીરનાથાય, સનાથાયત્વુત્તિયા ।
મહાનંદ સદાશાજ—મરાલાયોહતે નમઃ ॥
કૃતાપરાધેકષિજને, કૃપામંથરતાશયોઃ ।
ધૃષ્ટદ્યાપાદ્ધૃષ્ટોહદ્રં, શ્રી વીરજિનનેત્રયોઃ ॥
જયતિ વિજિતાન્યતેભઃ, સુરાસુરાધીશસેવિતઃ ।
શ્રીમાન્વિભભાસ વિરહિતઃ કિશુવનચુડામણિભવાન્ ॥
વીરઃ સર્વસુરાસુરેન્દ્રમહિતો

વીરં શુધાઃ સંત્રિતાઃ
વીરેણુભિહતઃ સ્વકર્મનિભયો

વીરાશ નિત્યં નમઃ
વિરાતીર્થં મિદં પ્રવૃત્તમણ્ડલં
વીરસ્થ ધોરં તપો

વીરે શ્રી ધૃતિશક્તિંકાંતિનિચયઃ
શ્રી વીર ! ભદ્રં દિશ

સર્વેષાં વેદસામાઘ માદિમં પરમેષ્ઠિનામ્ ।
દેવાધિદેવં સર્વજ્ઞં શ્રી વીરં પ્રજિહ્વશ્ચ ॥

ઉપર જણાવેલા મહદ્ અર્થ—ગાંભીર્ય યુક્ત શ્લોકોથી તેમજ તેવા અનેકાનેક શ્લોકો—સ્તવનો ભજનો અને પદોથી, જેમની સ્તુતિ કરીને સુરેન્દ્રો, નરેન્દ્રો, ગણધર મહારાજો, આચાર્ય ભગવાનો અને ઋષિ-મુનિઓએ પોતાના આત્માને કૃતકૃત્ય કરેલ

છે તેવા શ્રી વીર ભગવાનનું સંપૂર્ણ જીવનચરિત્ર લખવાનું કાર્ય મારી શક્તિ અને ગજ ઉપરાંતનું મન સમગ્રય છે તેમજ તે માટે હાલનો પ્રસંગ અને સ્થાન પણ અનુકૂળ જણાતાં નથી અને તેથી જ આ “જૈનયુગ” ના માનદ તંત્રીના સ્નેહ ભર્યા-આમહૂપૂર્વકના આમત્રણને માન આપી, પરમ ઉપગારી શ્રી મહાવીર જીવનની અદ્ભુત ઘટનાઓ સંબંધમાં યથાશક્તિ કંઈક લખવા પ્રેરણા થાય છે.

ચરમ તીર્થંકર શ્રી વર્ધમાન સ્વામિનું જીવન, હવે આ ચાલુ જમાનામાં ફક્ત જૈન બંધુઓના જ અન્યાસનો વિષય ગણી શકાય નહીં પરંતુ આધુનિક પરમ જગૃતિના યુગમાં—દુનીઆના એક છેડામાં બનતા બનાવોની માહિતી દુનીઆના બીજા છેડાના દૂરમાં દૂરના ભાગમાં વસતો જનસમુદાય ટુંક વખતમાં મેળવી શકે છે તેવા સમયમાં—પ્રતિદિન થતી જતી અવનવી વૈજ્ઞાનિક શોધખોળોથી જીવન કંઈક અંશે ધાર્મિક નજરે કિલ્લ થતું જાય છે તેવા વખતમાં—કેવળ આત્મિક ઉન્નતિની દૃષ્ટિએ આપણે આગળ વધતા જઈએ છીએ કે પાછળ પડતા જઈએ

છીએ તે એક વિચારવા યોગ્ય—સંશ્લેષસ્ત પ્રશ્ન થઈ પડેલ છે તેવા જમાનામાં—આપણા જૈનોના છેલ્લા—ચોવીશમા તીર્થંકર અને પરમ યોગીશ્વર શ્રી મહાવીર સ્વામિનું જીવન, આ પૃથ્વીની સપાટી ઉપર વસતા તમામ ધર્મશીલ—અભ્યાસી વિચારકોનું મુમુક્ષુ જનોનું, સારવસ્તુ માટે ખરી ખોજશુદ્ધિ ધરાવતા વિદ્વાનજનોનું, ઉચ્ચ ભૂમિકા ઉપર જવાની કોશેશ કરતા જૈન યા જૈનેતર સર્વકોષ મહાશયના પરમ અભ્યાસનો વિષય ગણાવો જોઈએ અને “સર્વ જીવ-કર્ષ શાસન રસી” એવી ઉચ્ચતમ ભાવના ધરાવતા જૈન ભાષ્યોએ—વિદ્વાન મુનિ મહારાજઓએ પોતાની અમોઘશક્તિને અયોગ્ય માર્ગે નહી ખર્ચી નાંખતાં, શ્રી મહાવીર સ્વામિના જીવનના ભાવો, સર્વ કોષના જીવનમાં વધારે અને વધારે ઉડા ઉતરે અને કેવળ સપાટી પરના ન રહેતાં હૃદયના દૂરના ખુણામાં સ્થાન મેળવી, તેમનું સદ્વર્તન રચવામાં (Character building) કારગત થાય તે રીતે અસાધારણ પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે.

આ વિષયના અભ્યાસી બંધુઓએ આકર્ષક શૈલીથી રસમય ભાષામાં—રચનાત્મક પદ્ધતિથી તેમજ સિદ્ધાંત-શાસ્ત્રને બાધા ન પહોંચે તે રીતે સ્વાતંત્ર્ય-મય વિવેચક દૃષ્ટિથી નથા તુલનાત્મક સમન્વય સાથે શ્રીમન્ મહાવીર પ્રભુના જીવનચરિત્રના જુદા જુદા અંશોને સંપૂર્ણ પ્રકાશ સાથે સમસ્ત પ્રજાગણ સન્મુખ રજુ કરવાની જરૂર છે અને તે નિમિત્તે જુદા જુદા પત્રકારો તરફથી જ્યંતી પ્રસંગે તેમજ નિર્વાણ તિથિ પ્રસંગે ખાસ અંકની યોજના કરી સમાજને જે લાભ આપવામાં આવે છે તે દરેક રીતે આવકારકદાયક છે પરંતુ તેમાં સવિશેષ સુધારાના માટે હજુ ઘણો અવકાશ છે તે હકીકત ખ્યાલ બહાર જવી જોઈએ નહી.

ઉપર જણાવ્યા મુજબ ચાલુ યોજનાનો લાભ ફક્ત જૈન ભાષ્યોને જ અને તે પણ ઉપલક્ષ રીતે જ મળે તેથી મહત્વાકાંક્ષી જૈનોને સંપૂર્ણ સંતોષ થાય નહી એ સ્વાભાવિક છે અને તેથીજ લખવાની જરૂર પડે છે કે આ યોજના સંબંધમાં સંપૂર્ણ વિચાર કરી તેને વધારે સારા અને મોટા પ્રમાણમાં સંગીન બનાવવાની જરૂર છે.

આ પ્રસંગે એક મહત્વની વાત ખાસ આપણું ધ્યાન ખેંચે છે અને તે એજ કે પરંપરાથી આવ્યા આવતા પ્રશસ્ત રીવાજને ખરાહૃદયથી માન આપી આપણે પ્રતિવર્ષ પર્વપણ પર્વમાં શ્રી મહાવીર સ્વામિનું અત્યંત યોગદાયક જીવનચરિત્ર ઘણાજ રસથી અને એકાગ્ર ચિત્તથી સાંભળીએ છીએ અને આવા અપૂર્વ જીવનની પ્રત્યેક ઉપયોગી ઘટનાઓ આપણી નજર સન્મુખજ આપણને જણાય છે—પર્વપણ પર્વના દિવસોમાં વ્યાખ્યાન પ્રસંગે—પ્રતિક્રમણ પ્રસંગે—સ્તવન—સ્વાધ્યાય તેમજ રાત્રિ જાગરણ પ્રસંગે એક યા યીજરૂપમાં આ પ્રત્યેક ઘટનાઓ આપણા દૃષ્ટિ-પથમાં—વિચારશ્રેણીમાં તેમજ ઉચ્ચારણમાં એત-ત્રોત થતી જોવામાં આવે છે. ક્રિયાનિષ્ઠ ધર્મબંધુઓ તો આખા વરસ ભર આવો અપૂર્વ લાભ મેળવી શકે છે છતાં આપણે દીલગીરી સાથે કમુલ કરવું પડશે કે મહાત્માઓનાં જીવનચરિત્રોની કેવળ સ્તુતિમાત્ર કરવાથીજ—કેવળ શ્રુતિ-સ્મૃતિથીજ આપણે સર્વસ્વ મેળવી લીધું એમ કહી શકાય નહી. આપણું સાધ્ય તો તદન જુદુંજ છે અને તે કોઈ પણ રીતે લક્ષ્ય બહાર જવું જોઈએ નહિ—પ્રતિક્ષણ આપણે યાદ કરવાનું રહે છે કે મહાત્માઓના જીવનચરિત્રના અભ્યાસની સાર્થકતા આપણા—પોતાના વર્તનની સુધારણામાંજ—ચારિત્રની ઉચ્ચતર ભૂમિ પ્રાપ્ત કરવામાંજ—અનેક ઉમદા ગુણોની ખીલવણીમાંજ રહેલી છે. સાધ્યની સમિપ પહોંચવામાં આપણી જે કંઈ ઉણપ જણાય તે આપણી નખખાઈને જ આભારી છે. ઉપર જણાવેલ પ્રસંગોને બધા અનુકુળ સાધનો ઉપલબ્ધ છતાં પણ આપણે જોઈએ તેટલો વિશેષ લાભ લેતા નથી—લભ શક્તા નથી તો તેનું શું કારણ ? તે સંબંધમાં ખાસ વિચાર કરવાની—પુરતો ઉઠાપોઠ કરવાની અનિવાર્ય આવશ્યકતા જણાય છે.

ખાલ્લ દેખાવ—આડંબર—ખ્યાલી ધામધુમે આપણું ધ્યાન એટલું બધું રોકી લેતી જણાય છે કે મૂળ-વસ્તુ તદન લક્ષ્ય બહારજ ચાલી જાય છે. અંદરની મુળ વસ્તુ લક્ષ્ય બહાર જતાં—ઉપરના ખાલી ફેાતરામાંજ આપણે ધુંચવાઈ જઈએ છીએ અને તેનું પરીણામ છેવટ એવુંજ આવે છે કે શ્રી મહાવીર-

સ્વામિ જેવા દેવાધિ દેવની જીવનકલાની ઉત્તમોત્તમ ઘટનાઓ પણ આપણે શુદ્ધ ચિત્તથીજ સાંભળ્યે જઈએ છીએ અને તેની સાર વસ્તુ બને તેટલે અંશે આપણા જીવનમાં ઉતારવા માટે પુરતો પ્રયાસ કરવાને બદલે-ખીજ સન્મુખ તે કહી જવા પુરતી-તેમજ આપણે તે જાણીએ છીએ તે બતાવવા પુરતીજ આપણે યાદ રાખતા હોઈએ એવો દેખાવ થાય છે. વરસોના વરસો સુધી આપણે જે પદ્ધતિથી-જે ધોરણે કામ લીધે જઈએ છીએ તેમાં કંઈ સુધારણાનો અવકાશ છે કે કેમ તે સંબંધમાં કંઈક શાંત ચિત્તે વિચાર કરવાની જરૂર છે એટલું પણ કહેવું અગર લખવું તે પણ સ્થિતિ-ચુસ્ત મહાનુભાવો-ને કદાચ વિશેષ પડતું લાગવા સંભવ ખરે પરંતુ આપણે તો આપણા વર્તનની સુધારણામાં-ચારિત્રની ખીલવણીમાં સ્ખલના ક્યાંથી થાય છે-પ્રત્યવાયો કયા માર્ગથી આવે છે અને તે કઈ રીતે અટકાવી શકાય વગેરે વગેરે બાબતોનો વિચાર કરવા જતાં હરેક સાધક બાધક કારણોનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ અને તે ખાસ આવશ્યક છે.

હવે મુળ મુદ્દા તરફ આગતાં આપણે વિચારીશું. શ્રી મહાવીર જીવન સંબંધીના લેખો જેનેતર લાઇ-ઓમાં પણ વિશેષ પ્રચાર પામે તે રીતે આપણા વિદ્વાન્ મુનિ મહારાજઓ અને સાક્ષર બંધુઓએ પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે; એટલુંજ નહીં પરંતુ તેથી કંઈક આગળ વધી, ઉદારતાથી જોઈએ તેટલું ખર્ચ કરી અન્ય સાક્ષરરત્નો પાસે જુદી જુદી અનેક ભાષાઓમાં શ્રી મહાવીર જીવનના પ્રસંગોને અવતરણ કરાવવાની આવશ્યકતા માટે સુશિક્ષિત જે ... !! મતભેદ હોઈ શકે નહીં. જે જીવનની જુદી જુદી અનેક ઘટનાઓમાંથી આપણને પ્રત્યેક વિષયમાં અવનવો બોધ અને પ્રભાવશાળી પ્રેરણા મળતા રહે છે-જે પ્રભુની સેવા કરવા માટે ચક્રવર્તિઓ અને દેવેન્દ્રો પણ સ્પર્ધા કરે છે-પંડિત જનો જેમનો આશ્રય હમેશાં શોધતા ફરે છે-પોતાના સઘળા કર્મના સમુહનો જેમણે સર્વથા નાશ કરેલ છે-જેમના ઉપદેશથી આ જૈન શાસન જ્યવંતું વર્તે છે-તેમની ધોર તપશ્ચર્યા, અપ્રતિમ ત્યાગ ભાવ-અપ્રતિબદ્ધ વિહાર

શક્તિ-ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનવૈભવ-અતુલ સહન શક્તિ અને અસાધારણ ધૈર્ય, અથાગ હીમત, ઉદાર સેવાભાવ, અનુકરણીય વહીવટ-ભક્તિ વગેરે અનેકાનેક ગુણો આપણને પરમ આદર્શરૂપ છે તેવા પ્રભુનું જીવન પરમ સરાલુત તત્વની બોજ કરતા સર્વકોઈ ધર્મશીલ મહાત્માઓને પરમ આકર્ષકજ ગણાવું જોઈએ. અન્ય કોઈ મતમતાં તફાના ધર્મ સંસ્થાપકોમાં જો શું બંદે અન્ય તીર્થંકર મહારાજોના જીવનચરિત્રમાં પણ શ્રી મહાવીર પ્રભુના જીવનચરિત્રમાંથી જેવી અદ્ભૂત ઘટનાઓ આપણને જે મોટા પ્રમાણમાં મળી આવેશે તેવી અદ્ભૂત ઘટનાઓ ઉપલબ્ધ થતી નથી અને તેથીજ ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર પ્રભુના જીવનમાંથી આપણને અનુકરણ કરવા યોગ્ય-આદરવા યોગ્ય કંઈક વસ્તુ અનુપલબ્ધ છે તે કહેવુંજ મુશ્કેલ છે. આવા જીવનની અદ્ભૂત ઘટનાઓ પૈકી અમુક ઘટનાઓ સંબંધમાં આ પ્રસંગે ઉદાહરણ કરવાનું બની શકશે અને તેટલી જિલ્લુપ માટે સ્થળ અને સમયના સંકોચ કરતાં મારી અલ્પશ્લોકિ કે અશક્તિજ વધારે જવાબદાર ગણાવી જોઈએ.

શ્રી મહાવીર સ્વામિનો જીવ દશમા દેવસોકમાંથી ચ્યવીને પ્રથમ જન્મધર કુળની દેવાનંદાની કુક્ષીમાં અવનયો હતો. આ દેવાનંદા, બ્રાહ્મણકુલ નામના ગામમાં રહેતા કુડાલસ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ રૂપભદ્ર નામના બ્રાહ્મણની ધર્મપત્ની હતો. ઇક્ષ્વાકુ વગેરે ઉત્તમ ક્ષત્રીય કુળ મુકી ઉપર જણાવેલ નીચ કુળમાં પ્રભુનું અવતરણ થવાનું શક્યદ્રના જણવામાં આવતાં તેમને તે અસંગત લાગવાથી પ્રભુ દેવાનંદાના ગર્ભમાં આવ્યા બાદ ખ્યાશી દિવસે, ઇક્ષ્વાકુ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલ, ક્ષત્રીયકુલ નગરના સિદ્ધાર્થ રાજાની મુખ્ય પટરાણી ત્રિશળા ક્ષત્રીયાણી તે વખતે દૈવયોગે ગર્ભવંતા હોવાથી કોઇને બાધા ન પડે એ તે રીતે દૈવી શક્તિથી આ દેવાનંદા બ્રાહ્મણી અને ત્રિશળા ક્ષત્રીયાણીના ગર્ભને અદલ બદલ કરવામાં આવ્યાની ઘટના સૌ કોઈનું લક્ષ્ય ખેંચે તેવી છે.

ઉપર્યુક્ત ઘટના સંબંધમાં નાસ્તિકમતવાદીઓ, વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓ અસુર તો માનસશાસ્ત્રના

ગ્રેફેસરો ગમે તેવા તર્ક-વિતર્ક કરી, ગમેતે અનુ-
માન બાંધી ફાવેતેવો અભિપ્રાય પ્રગટ કરે પરંતુ
દેવી શક્તિમાં જેમને શ્રદ્ધા છે તેમજ આ મનુષ્ય
લોકથી અલગ-જુદો સ્વર્ગ લોક અને સ્વર્ગ ભુવન
હોવાની જેઓ માન્યના ધરાવે છે તેમને આવા
બનાવો કોઈપણ સંયોગો વચ્ચે કલ્પિત-અધરીત કે
અસંભવીન લાસવા સંભવ નથી-સમજ આવી આ-
શ્ચર્યજનક ઘટનાથી આપણે શું સાર ગ્રહણ કરવાનો
છે તેમજ આ બનાવથી શ્રી મહાવીર સ્વામિના
સમય સંબંધમાં આપણને શું ભણવાનું કે શીખવાનું
મળે છે તે પ્રશ્ન ખાસ વિચારણીય છે. કર્મના સિદ્ધાં-
તમાં અડગ શ્રદ્ધા ધરાવનારાઓને એટલું તો સ્પષ્ટ
થાય છે કે હરકોઈ બાબતમાં અભિમાન કે મદને
વશ થતાં મનુષ્યને તેજ જન્મમાં અગરતો ભાવી
જન્મમાં તેનું માફું ફળ ભોગવવા માટે તૈયારજ
રહેવું પડે છે અને તેજ સિદ્ધાંત અનુસાર શ્રી
મહાવીરસ્વામિના જીવે મરીયાના ભવમાં અપ્રશસ્ત
કુળાભિમાન દાખવવાથીજ તેમને દેવાનંદાની કુક્ષીમાં
ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયેલ અને
તે પ્રસંગે એવું તો મહાન સ્વરૂપ ધારણ કર્યું કે જૈન
શાસ્ત્રની પરિભાષામાં લખતાં આ અવસર્પિણી
કાળમાં જે દશ અછેરા (આશ્ચર્યકારી ઘટના) થયાનું
કહેવામાં આવેલ તે દશ અછેરા પૈકીનું આ
એક અછેરું ગણવામાં આવેલ છે. બીજીરીને વિચાર
કરતાં આ ઘટના, વર્ણુશ્રમ ધર્મના સિદ્ધાંતને જે
મહોત્તું સ્વરૂપ આપવામાં આવે છે તેના સામે એક
પ્રતિકાર તરીકે ધરી શકાય તેમ છે. આજથી પચીસ
સો વરસ ઉપર પ્રાચીન કાળમાં શ્રી મહાવીર
સ્વામીના સમયમાં આપણા ભારત વર્ષમાં-આર્યાવ-
ર્તમાં-વર્ણુશ્રમ ધર્મને અને યજ્ઞયાગાદિ ક્રિયાઓને
જન સમુદાયમાં અસાધારણ અગત્ય આપવામાં
આવતી હતી-મનુષ્ય વર્ગના બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય, વૈશ્ય
અને શૂદ્ર એવા ચાર વિભાગ પાડી બ્રહ્મ વર્ગને
પ્રથમ દરજ્જે આપવામાં આવેલ અને તે દરજ્જે
ધરાવતા વર્ગને એટલા બધા અમ્મ હકો આપવામાં
આવેલ કે સામાન્ય રીતે મનુષ્યના ગુણ કર્મ તરફ
પુરતું લક્ષ્ય નહીં અપાતાં-કેવળ જન્મના સુયોગથી

તે જે ભતિમાં જન્મ્યો હોય તેજ ભતિના
દરજ્જાના સર્વ હક તેને સ્વતઃ આવી મળવાના.
બ્રાહ્મણ ભતિમાં જન્મેલ મનુષ્ય પ્રથમ દરજ્જાના
ઉચ્ચ વર્ગને અને શૂદ્ર ભતિમાં જન્મેલ મનુષ્ય છેલ્લા
દરજ્જાના નીચ વર્ગનોજ ગણવો પછી તેના ગુણ
કર્મ ભલેને ગમે તેવા ઉત્તમ અગર અધમ હોય. આ
ખ્યાલ સામાન્ય રીતે જન સમુદાયમાં એટલો બધો
રૂઠ થઈ ગયેલ કે તે સામે કંઈ વિચાર પ્રદર્શિત કરવો
અગરતો તે સામે કોઈ પણ રીતે કંઈ અવાજ ઉઠા-
વવો તેને એક પાપ કર્મ ગણવામાં આવતું હતું.
આ પ્રકારની પરંપરાથી 'ગુણ્યાઃ પૂર્ણસ્થાન' ગુણિયુ
ન ચ લિંગ' ન ચ વયઃ' એવા પરમ માન્ય સિદ્ધાંતને
અનેક રીતે બાધા પહોંચે એ સ્વાભાવિક થઈ પડ્યું.
બ્રાહ્મણ વર્ગે પણ ગમે તેવા ઉચ્ચ આશયથી વર્ણુ-
શ્રમ ધર્મના સિદ્ધાંતની યોજના તેના પ્રયોજકો તર-
ફથી કરવામાં આવેલ હોય છતાં તેનો લાભ યોગ્ય
યા અયોગ્ય રીતે એવી હદ સુધી લેવા માંડ્યો કે તે
વખતના અગર તો તે વખતને આશ્રયીને લખાયેલાં
પુસ્તકોમાં, નામ માત્રથી બ્રાહ્મણ કહેવાતા મનુષ્યને,
બ્રાહ્મણ કુળમાં જન્મ મેળવવાના સદ્ભાગ્ય માત્ર-
થીજ પરમાત્માના ઘેરથી અનેક હકોના પેટ-પેટો-
પરવાના આપવામાં આન્યાની માનીનતાના અનેક
દાખલા મળી આવે છે. ખુન જેવા ગુન્હા માટે પણ
બ્રાહ્મણ વર્ગને જવાબદાર ગણી શકાય નહીં અગરતો
અન્ય વર્ણુના પુરૂષના મુકાબલે તેને અલ્પ અગર
નજીવીજ સગ થઈ શકે. દાતણ જેવી સામાન્ય
વસ્તુના ઉપયોગમાં પણ બ્રાહ્મણ વર્ગ અમુક આંગ-
ળનું દાતણ કરી શકે અને અન્ય વર્ણુના મનુષ્યો
ઉત્તરોત્તર તેથી ઉતરતા માપનુંજ દાતણ કરી શકે
એવા નિયમોને ધર્મના સિદ્ધાંત તરીકે ઠોકી ખેસાડ-
વામાં આવ્યા અને ધાર્મિક તેમજ વ્યાવહારીક પ્રસ-
ંગોમાં પણ તેવા નિયમોનું અનુશીલન એટલું બધું
ફરજિયાત કરી દેવામાં આવ્યું કે તેના સાથે કોઈથી
કંઈ અવાજ જ ઉઠાવી શકાય નહીં. આવા ધર્મ-
શાસ્ત્રના યોજકો અને પ્રવર્તકો પણ ઘણે ભાગે બ્રાહ્મણ
વર્ગમાંથીજ બહાર આવ્યા અને તેને પરીણામે આવા
હકોના પેટ-પેટો તેમનાજ વર્ગમાં અવિચ્છિન્ન રીતે ઉત્ત-

રોત્તર વંશપરંપરા જળવાઈ રહે અને અન્ય વર્ગના મનુષ્યો પોત-પોતાના નિયત સ્થાનમાં જ ગોંધાઈ રહે અને પોતાનાથી નીચા ગણાતા વર્ગ ઉપર પોતાનું ઉચ્ચ સ્થાન જળવવા પુરતી મીઠી લાલચને વશ થઈ પ્રથમ દરજ્જે ભોગવતા મનુષ્યોને અપ્રતિમ માન આપવા પ્રેરાય તેવી યોજના યુક્તિપૂર્વકની ગોઠવણથી કાયમ કરી શેવામાં આવી અને ‘ગતાનુગતિકોલોકઃ’ એ ન્યાયે આવી પુરાણ સ્થાપિત રહીઓનાં બંધનો જન સમુદાય ઉપર વધારે અને વધારે મજબુત થતા ગયા. આવી રહીઓના અંતરપટમાં કંઈ પણ સ્વાર્થનો અંશ હોવાનું કોઈને જણાયું નહીં.

રહીનાં બંધનોથી તે વખતનો સમાજ એટલે બધો સ્થિતિચુસ્ત અને પરાધીન બનતો ગયો કે ગુણ કર્મના સિદ્ધાંતને પ્રધાનતા આપવાનું અશક્ય થઈ પડ્યું.

સામાન્ય રીતે ગુણ કર્મથી વિહીન તેમજ ધિક્કારવા યોગ્ય દુર્ગુણોનું સેવન કરતો ઉચ્ચ દરજ્જેનો મનુષ્ય પોતાનાથી ઉતરતા દરજ્જેના મનુષ્ય ઉપર અધિપતિ સરસાઈ ભોગવવા લાગ્યો.

આવા એક પ્રકારની અંધાકૃંધીના વખતમાં બનેલ ઉપર્યુક્ત ઘટનાએ તે સમયના સમાજ બંધન સામે એક પ્રકારનો ખેડો બળવો જગાવ્યાનું કહી શકાય. તે વખતે સર્વકોઈને પોતાની શક્તિથી આંજી નાંખતા ક્ષાત્રતેજ આગળ નમણું આપવાનું સદર ઘટના આપણને શીખવે છે.

સદ્વર્તનના બંધારણ માટે—ગુણ કર્મની ખીલવણી માટે, ઉચ્ચ કુળની ખાનદાની વગેરે ગુણોથી સંસ્કારી થયેલ આજીવ્યાજીવનું શુદ્ધ વાતાવરણ કંઈક અંશે મદદગાર થઈ પડે છે એવું કથુલ રાખવામાં આવે તો પણ આ ઘટનાથી વર્ણાશ્રમના રૂઢ બંધનને એક રીતે ફટકો પડેલ અને તે બંધન શ્રી મહાવીરના ઉપદેશથી વધારે વધારે ઢીલું પડતું ગયું. આ ઘટનાના મુંગા—ગર્ભિત ઉપદેશથી શ્રી મહાવીરના વધારે ઉદાર કાર્યક્ષેત્રના માટેની ભૂમિને યોગ્ય સિંચન મળતું રહ્યું.

અમુક વર્ણના મનુષ્યોજ અમુક ધાર્મિક ક્રિયા અને તેથી નીપજતા લાભો માટે અધિકારી ગણી શકાય એવો ખ્યાલ દિન પ્રતિદિન ધસતો ગયો અને છેવટે ચાલુ જમાનામાં ઉંચ નીચના ખ્યાલ સંબંધમાં જુદા જુદા અનેક પ્રકારના મત ભેદો અને જુદી જુદી ભૂમિકા ઉપરના અવનવા વાતાવરણ વચ્ચે આપણે ચારે તરફ નજર કરવાની રહે છે.

શ્રી મહાવીર જીવનની ખીજ અદ્ભુત ઘટનાઓ સંબંધમાં ક્રમસર ઉલ્લેખ કરવા જતાં—આપણું ધ્યાન ઉપરની ઘટના પછીથી તરતજ પ્રભુ એ ગર્ભમાં રહ્યા રહ્યા “માતા પિતાના જીવતાં હું દીક્ષા લઇશ નહીં” એવો જે અભિગ્રહ કરેલ તે તરફ જાય છે અને આપણે જોયું કે આ અભિગ્રહ નિશ્ચયપૂર્વક પાળવા ઉપરાંત—પોતાના જ્યેષ્ઠ બંધુ શ્રી નંદિવર્દનના આગ્રહથી માતા પિતાના વિયોગ પછી પણ શ્રી મહાવીર પ્રભુએ એક વરસ બાદ ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ કર્યો હતો.

આ ઘટના આગણને શ્રી મહાવીર પ્રભુના અપૂર્વ ત્યાગ ભાવ ઉપરાંત અપ્રતિમ વહીવટ ભક્તિ-વહીવટ તરફનો પૂજ્યભાવ વગેરે અનેક સદ્ભાવ સદ્ગુણો છે. ગર્ભસ્થિતિમાં મારા ફરકવાથી--હલનચલનથી મારી માતાને વેદના ન થાઓ એવા ખ્યાલથી હિતજીવિથી પ્રભુએ ગર્ભાવાસમાં યોગીની માફક નિશ્ચલ નિષ્ક્રમ્ય વૃત્તિ ધારણ કર્યાથી ત્રીશલા માતાને ચિંતા થઈ કે શું મારો ગર્ભ ગળી ગયો, યા શું કોઈએ હરી લીધો કે શું નાશ પામ્યો કે સ્થંભિત થયો? આવી રીતના આકંઠથી-આર્તધ્યાનથી ઘણોજ કલેશ કરવા લાગ્યા અને રૂદન કરવા લાગ્યા. આખા રાજ્ય કુટુંબમાં સૌ સ્વજનો પણ ખેદ પામ્યા. તે અવસરે ત્રણ જ્ઞાનના ધારક પ્રભુએ જ્ઞાનવડે પોતાના માતાપિતા વગેરે સ્વજનોની દુઃખદ સ્થિતિ જાણીને એક અંગુલી ચલાયમાન કરી એટલે પોતાનો ગર્ભ અક્ષત છે એમ જાણી ત્રીશલા દેવી હર્ષ પામ્યા અને રાજ્ય મહેલમાં સર્વત્ર આનંદ પસરી ગયો.

પ્રભુએ આ પ્રસંગે ચીંતનું કે હજી તો હું અદૃષ્ટ છું છતાં મારા માતા પિતાનો મારા ઉપર

આટલો બધો સ્નેહભાવ વર્તે છે માટે જો હું તેઓના જીવતાં દીક્ષા લઇશ તો જરૂર તેઓ સ્નેહના મોહ બંધનથી આર્તધ્યાનવડે ધણું અશુભ કર્મ ઉપાર્જન કરશે માટે તેમના જીવતાં હું દીક્ષા લઇશ નહીં. સંસારત્યાગ જેવા ઉત્તમ ધાર્મિક કાર્યમાટેના શ્રીમહાવીર પ્રભુના આવા દૃઢ નિશ્ચયથી-અભિગ્રહથી આપણને ધણું ધણું શીખવાનું અને સમજવાનું મળે છે. સ્નેહના મોહપાસના બંધનો વધારે મજબુત કરતા જવું: આ અસાર સંસારમાં કેવળ આનંદ માની રચ્યા પચ્યાજ રહેવું, ત્યાગ ભાવની ઝાંખી પણુ ન થવા દેવી એવી ભાવના તરફ આપણને ઉપરની ધટના પ્રેરતી નથી પરંતુ સદર ધટના ગર્ભ રથાનમાંથી દીક્ષા લેવાના નિશ્ચયને વધારે અને વધારે દઢીબૂત કરી તેમાં ત્યાગભાવનો ઉત્તમ સિદ્ધાંત આપણી નજર સન્મુખ ખડો કરે છે અને તેમાંથી આપણે આપણા ક્ષયોપક્ષમ અનુસાર લઈ શકીએ તેટલો સદ્ભાવ-સાર લેવા પ્રેરણા કરે છે. આ અભિગ્રહથી પ્રભુએ દીક્ષા લેવા માટે કરેલ નિશ્ચયની સાથે તે માટેના વખતની અંત આણુઆણુના સંયોગોની પણુ કંઈક ઝાંખી કરાવી છે.

શ્રી વીરના શાસનમાં ઘણી નાની ઉંમરે દીક્ષા લીધેલ વ્યક્તિઓ મ્હોટા ધુરધર શાસનોત્તતિકારક આચાર્યો થયાના છુટાછવાયા દાખલા મળી આવે છે ખરા, પરંતુ તેનો કંઈક અંશે અપવાદ રૂપજ ગણાવા જોઈએ. પ્રાચીન સમયમાં ભવ્ય મુખ્યાકૃતિ વિશાળ લલાટ ઉર્ધ્વ રેખા ચિત્રો વગેરે અનેક લક્ષણોથી ઉજવળ ભવિષ્યની આગાહીની ખાત્રી મેળવી પુત્રના લક્ષણ પારણામાંથી વર્તાય એ સૂત્રને સાર્થક કરતા આણુઆણુના સર્વ સંયોગોના અર્થગ અવ્યાસી શાસનના નાયકોએ કેવળ પરમાર્થ શુદ્ધિથીજ શાસનને અથાગ લાભ થવાની ગણતરીએ કોઈ કોઈ પુરોષોને બાળવયમાંજ દીક્ષા આપવાનું ઉચિત ધારેલ-તેવા દાખલાઓ આગળ કરી હાલમાં પણુ કોઈ કોઈ સ્થળે બાળ દીક્ષાના પ્રસંગને અસાધારણ મહત્વ આપવામાં આવે છે તે એક વિવાદસ્પત પ્રશ્ન છે. અને બાળુની દલીલ ઘણી રીતે વિચારવા યોગ્ય મનન કરવા યોગ્ય છે. એકજ પક્ષનો આગ્રહ ધરી કદાગ્રહ શુદ્ધિથી પોતાનોજ કંકો ખરો

માનવાની લાલસાથી એક બાળુ ન ઢળી જતાં દરેક પ્રસંગે આણુઆણુના સઘળા સંયોગો ધ્યાનમાં લેઈ શાસનની હીલનાના પ્રસંગ ઉપસ્થિત ન થાય તે ધોરણે પરમ વિવેક શુદ્ધિ અને ઉદાર ભાવનાથી કામ લેવાની જરૂર છે. અત્યુત્કટ શિષ્ય લાલસાની વૃત્તિનેજ વશ વર્તી, કેવળ એકજ બાળતને અણુઝા-જતું-અયોગ્ય મહત્વ આપી વગર કારણે કલેશકંકાશ વ્હોરી લેવામાં આવે, ન્યાયની કેટોમાં ધસડાવા પ્રસંગ આવે, કાવા દાવા અને પ્રતારણાના પ્રયોગોથી નાસભાગ કરાવવામાં આવે તે કોઈ પણુ રીતે ઇચ્છવા યોગ્ય નથી. અંધશ્રદ્ધા અને સ્થિતિચુસ્તતા હવે લાંબાકાળ સુધી જેની તે સ્થિતિમાં ટકી રહે તેમ જણાતું નથી. ધર્મગુરુઓના વિવેકહીન-અવિચારી સાહસોને સમાજ નભાવી લે તેમજ તેમના હરકોઈ કાર્ય તરફ સુશીલિત વર્ગ કેવળ આંખ વીચામણા કે આંખ આડા કાન કરે તેવી સ્થિતિ હવે રહી નથી.

દેશ કાળ અનુસાર સમાજ સ્થિતિનો યથાસ્થિત ખ્યાલ કરીનેજ આપણે આગળ વધવાની જરૂર છે. ધર્મભાવનાની વૃદ્ધિ થવાને બદલે ઉલટું તેને ક્ષતિ પહોંચે તેવા કાર્યમાં ઝંપલાવતાં પણુ ઘણી ઘણી રીતે વિચાર કરવાની જરૂર છે. શાસનની ઉન્નતિ કે રક્ષણ એ એકહથ્થુ સત્તાના ઇગ્ગરનો વિષય બની શકે તેમ નથી. આ આગળ વધતા અગર કહો કે કોઈ કોઈ બાળતમાં પાછળ પડતા જમાનામાં સર્વ કોઈ આગેવાન મનુષ્યનું જાહેર જીવન દરેક રીતે જાહેરની રીકાને પાત્ર છે તેવા સમયમાં સમુદાયના નાયકોએ કેવળ એકજ ધુનથી ધપ્યે જવું તે આપણા સ્વાદ્વાદ માર્ગને-અનેકાંતપ્રરૂપક સિદ્ધાંતોને કવચિત નુકશાનકારક થઈ પડે તેવો સંભવ છે. આ વિષયની ચર્ચામાં વધારે ઉંડા ઉતરવા જતાં વિષયાંતર થઈ જવાનો ભય રહેતો હોવાથી એટલુંજ પ્રતિપાદન કરવાનું આવશ્યક ધારવામાં આવે છે કે શ્રી વીર પ્રભુના ઉપર જણાવ્યા મુજબના અભિગ્રહની ધટના સંબંધમાં આપણે શાંત ચિત્તે આપણા પોતાના આત્માને તેમજ સામુદાયિક રીતે શાસનને વિશેષ લાભ થાય તે રીતે વિચાર કરવાની જરૂર છે. સમુ-

દાયના લાભમાંજ આપણું પોતાનું હિત રહેલું છે. સમાજના લાભ સાથેજ વ્યક્તિગત હિત પણ અવિચ્છિન્ન રીતે સંકળાયેલું છે: આવા સામાન્ય સિદ્ધાંતોની પણ અનેક દૃષ્ટિથી વિચારણા કરવાની જરૂર છે. ધરીલ-આમજનો તરફના ભક્તિભાવ-આપણા આત્મકિતપણાના ગુણને સવિશેષ ખીલતી આપણું ચારિત્ર વધારે ઉગ્ગ્ર બનતું રહે તે રીતે આપણે કામ લેવાની જરૂર છે,

ઉપલક્ષ્ય દૃષ્ટિએ તદ્દન સામાન્ય જણાતો એક લજ્જગુણ પણ ઉચ્ચ ચારિત્રના બંધારણમાં તેટલો ખમો લાભ કારક છે તે સંબંધમાં જૈન શાસ્ત્ર પ્રણીત કુલ્લક કુમારનું કથાનક ખાસ મનન કરવા યોગ્ય છે. યુવાન વર્ગને આ કથાનક ખાસ આદર્શ તરીકે પોતાની નજર સન્મુખ રાખવાની જરૂર છે. લજ્જગુણને ખીલ અનેક સદ્ગુણો ઉત્પાદક

અને પોષક તરીકે વર્ણવવામાં આવેલ છે.

શ્રીમહાવીર ચરિત્રની અનેક ઘટનાઓ પૈકીની આ એક ઘટના આપણને ન્યાય માર્ગની ઉત્કૃષ્ટતા તરફ લક્ષ્ય રાખવાનું આપણને શીખવે છે તે ઉપરાંત વડીલ સ્વજનો તરફ સ્નેહયુક્ત પૂજ્યભાવ-રાખવાનું તેમજ તેમની શુભેચ્છાઓ તરફ માનની દૃષ્ટિથી જોવાનું સદ્બોધે છે અને આ સ્વાતંત્ર્યપોષક જમાનામાં સ્વાતંત્ર્યને કવચિત્ સ્વાચ્છંદની હલકી કોટીમાં ઉતારી પાડના જમાનામાં ઉપર બતાવેલ ગુણોની ખીલવણી તરફ બહુજ સંભાળપૂર્વક લક્ષ્ય આપવાની જરૂર છે. પરમ ઉપકારી શ્રી મહાવીરના જીવનની ખીજ અનેક અદ્ભુત ઘટનાઓ સંબંધમાં અનુકુળ પ્રસંગે આપણે હવે પછી વિચાર કરીશું. ચાલુ પ્રસંગે આવી ઉત્તમ તક આપવા માટે વિદ્વાન તંત્રીનો આભાર માની હાલ તુરત વિરમું છું. ॐ શાંતિ.

અભિનંદન.*

— ૪૪૪ —

પધારો પધારો નાથ ! ભગવાન જ્ઞાતનંદન !
તમેને છે તમેને છે ! અમારાં કાંઠે વંદન.
ઐજસ આપના આજે પૃથ્વીતલને આપતાં
કૃતાર્થતા અવધિ પામી હૈયાં શાં ! અમ શોભતાં
નયનો આપને નિરખી તુમિ ના જામતાં હજી
જોઈ લેજી ! જરા જોઈ ! વાંચના વધતી જતી !
વસંતની નવી લક્ષ્મી વધામણી આપે અહીં
જગન્નાથનું આતિથ્ય અર્થે આતુર થૈ ઉભી !
વધાવા આપના પારો સમારંભો થઈ રહ્યા;
મંગળ વાણના નારો દિગંતમાં બ્યાપી ગયા.
આજનો ઉત્સવ પામી ધન્ય બલ ગણે ધરા;
અલંકારો સજી રહી છે નાથ-ચરણો પામવા.

મધ્યલોક પુર દોરે થાય પ્રવેશ આપનો !
ત્રેલોક્ય માંહેના જંતુ જપે છે ભપ આપનો.
રંગમાં છે પુરનાં જીવનો રજત ચેત રંગથી;
અંદ્રિકા ધન્ય થાય છે ! ભક્તિ કરી સ્વ અંગથી.
સ્વસ્તિકા પુરાએ છે મૌકિકોના શુદ્ધ શુદ્ધ
પંચરંગી પુષ્પોથી પૂજાઓ રથળે રથળે !
અર્ચા પૂજા કરે શાથી રંકતા હસ્તને વરી !
હૃતપુષ્પ થઈ છું આ, કાવ્યમાળ ગળે ઠવી !
સ્વામીનાથ પધાર્યા છે, અહો ક્ષદ્યાનંદન !
સ્વીકારોને સ્વીકારોને ! સ્નેહે આ અભિનંદન !

— ગોરધનભાઈ વીરચંદ શાહ

* ભગવાન વર્ધમાન-મહાવીર દેવ ચૈત્ર સુદ ૧૩ ની મધ્ય રાત્રીએ જન્મ્યા તે પ્રસંગનું અભિનંદન.

શ્રી મહાવીર જ્યંતિ.

(બોરસદમાં શ્રી મહાવીર જ્યંતિ વીરાત્ ૨૪૫૧ ના ચૈત્ર માસમાં થઈ હતી તે વખતે શ્રીયુત કિશોરલાલ ધનરયામલાલ મશરવાલાએ પ્રમુખ તરીકે જે ભાષણ આપ્યું હતું તે આ ખાસ અંકમાં ઉપયોગી ગણી અત્ર મૂક્યું છે. તંત્રી.)

શ્રી. ગોપાસદાસભાઈની ચિઠ્ઠી લખને રાયચંદ-ભાઈએ આવી જે આગ્રહ કર્યો, તેને ઠેલી ન શક-યાથી હું આજે હાજર થયો છું. એમના આગ્રહની પાછળ જે મારે માટે પ્રેમ રહ્યો છે, તેમને માટે હું તેમનો ઋણી છું. એ પ્રેમના બદલામાં હું કાંઈક સેવા કરી શકું તો સાફ એમ ઇચ્છું છું. પણ આ-જના પ્રસંગે એવું કાંઈ થઈ શકે એમ મને ઝાઝું લાગતું નથી. આનાં કારણોમાં મુખ્ય એ કે હું જૈન ધર્મ વિષે બહુ ઓછું જાણું છું. અને જૈન સમાજ વિષે એથીયે ઓછું જાણું છું. હું આશ્રમમાં રહેવા આવ્યો તે પહેલાં જૈન ધર્મ વિષે જરાયે જાણતા નહોતો. જે જાણતો તે જૈન ધર્મ પ્રત્યે અણુગમે ધરાવનારા મારફતે ગંધાર્વેલી કેટલીક કલ્પ-નાઓજ, અને જૈન કુટુંબોના સહવાસમાં આવવાનું પણ મને કદી થયું નહોતું. આજે પણ મને જૈન સમાજનો બહુ ઓછો પરિચય છે. જૈન કુટુંબોના સમાગમમાં હાલમાં હું આવ્યો છું તે સામાન્ય જૈ-નોથી ઘણા આગળ વધેલા કહેવાય. તેમની તરફથી જૈન ધર્મનું તત્ત્વજ્ઞાન હું જાણી શકું છું, પણ જૈન વાતાવરણ અને જૈન સંસ્કારોનો મને પરિચય થયો નથી. તેથી આજના પ્રસંગે મારા જેવાથી આપની શી સેવા થાય એ વિષે મને શંકા છે.

મારી ખીજ મુશ્કેલી પણ કહું. હું જાણતો તો હતો પણ હવે દિવસે દિવસે વધારે ચોખ્ખી રીતે જોઉં છું કે ગૂંજરાતના પ્રમુખવનને પણ હું બહુ પિઠાણતો નથી. માફે પ્રવૃત્તિન બધું શહેરમાં અને ગૂંજરાત બહારજ ગયેલું છે. એટલે બોરસદ જેવા

ગામમાં હું આવું છું, ત્યારે ગૂંજરાતી છતાં પરદેશી-ની માફક મને એક રીતે પારકાપણું લાગે છે. ગૂંજરાતી પ્રમુખવનમાં લગી જતાં હજી મને આવ-ડ્યું નથી. આને લીધે એવું બને છે કે તમારે માટે બોલું કે લખું તેના તમને તમારા જીવનમાં બહુ ઓછો ઉપયોગ થાય છે, અને માફે બોલેલું-લખેલું તમારા ઉપયોગાર્થે નહિ પણ મારા વિનાશાર્થે બની જાય છે. ખીજાં કારણો પૈકી આ પણ એક કારણને લીધે મને બોલવા-લખવા પ્રત્યે અભાવ ઉત્પન્ન થતો જાય છે. અને આવા પ્રસંગો મને મૂંઝવનારા થઈ પડે છે. તમારી હું સેવા કરી શકું તે પહેલાં તમારા જીવનમાં હું સારી રીતે લખું એ જરૂરનું છે.

આથી આજના પ્રસંગને શોભે એવી મારાથી કાંઈ સેવા ન થઈ શકે તો મને ક્ષમા કરશો. હું તમારી આગળ જૈન ધર્મના તત્ત્વજ્ઞાન વિષે, કે જૈન સંસ્કારો, રૂઢિઓ તથા પૂજન વિધિઓ વિષે પણ નહિ બોલી શકું, પણ કેટલીક સામાન્ય વાતો જ કરી શકીશ.

પ્રથમ તો આજના જેવી જ્યંતિઓ ઉજવવાની પાછળ રહેલો ઉદ્દેશ વિચારવા હું આપને વિનંતી કરું છું. આજે આપણે બધા બોલ-વા અને લખ-વા એટલે બોલવા અને લખવાના વાયુ-થી પીડાઈએ છીએ. બોલવાના અને લખવાના વિવિધ પ્રસંગો આપણે શોધ્યાજ કરીએ છીએ. જ્યંતિઓ ઉજવ-વાનો વા પણ એ વાયુનો જ એક પ્રકાર થઈ ગયો છે. ઘણી ખરી વાર આ પ્રવૃત્તિઓમાં મને કોઈપણ જાતની ગંભીર વૃત્તિનો અભાવ જણાયો છે. જેમહા-પુરુષની જ્યંતિ ઉજવીએ, તેમના પ્રત્યેના કોઈ કલ્પ-યના ઉમળકાથી પ્રેરાઈને અથવા તેમના જેવા ચવાની તીવ્ર ઇચ્છાથી પ્રેરાઈને આપણે આ પ્રવૃત્તિ માંડતા નથી, પણ વિનોદ-મનોરંજન કરવાની ઇચ્છા જ પ્રધાન હોય છે એવું મને જણાયું છે. આવી

સભાઓને નિમિત્તેજ મોટા વરદોડાઓ, સારા સારા સંવાદો, સંગીતો અને વ્યાખ્યાનો સાંભળવા મળે, એ ઘડી આનંદમાં જાય, એટલુંજ ફળ મેળવવાની ઇચ્છાથી આવી પ્રવૃત્તિઓ યોગ્ય છે. આમાં એક છેતરામણુ પણ થાય છે. સભા બોલાવનારાઓને અને સભામાં આવનારાઓને બંનેને એવો પણ ભાસ થાય છે કે આવી જયંતિ ઉજવવાથી આપણે એક મહત્વનું કામ કરીએ અને આટોપીએ છીએ અને તે મહાપુરુષની યોગ્ય કદર કરીએ છીએ.

હું બીજી રીતે ગંભીર માગુસ નહિ હોઉં, પણ આવા પ્રસંગો વિષે મારી વૃત્તિ અતિશય ગંભીર છે. જીવનને હું એક અતિશય ગંભીર વસ્તુ સમજું છું. અને મહાવીર જેવા પુરુષો જીવનના સાથી હોવાથી એમની જયંતિની ગંભીર પ્રસંગોમાં ગણુના કંઈ છું. મારી તુલના તમે કેટલે અંશે સમજી શકશો તે હું જાણુતો નથી, પણ ગાંભીર્ય એટલે શું તે તમને દાખલાથી સમજાવવા પ્રયત્ન કરું છું. જોરસદના સત્યાગ્રહ વખતે તમે વિચાર કરવા બેઠા હશો, અથવા બાબરની બાબતમાં વિચાર કરવા બેઠા હશો, અથવા તમારા ઘરમાં કોઇને મોટું ઓપરેશન કરાવવું હોય તેનો તમે વિચાર કરવા બેસો ત્યારે તમારા મનની વૃત્તિ કેવી ગંભીર હોય તેનો ખ્યાલ કરો. એ જેમ જીવનની સાથે જોડાયેલી વાતો છે, તેવાજ આ મહાપુરુષો તમારા જીવન સાથે જોડાયેલા તમને લાગવા જોઇએ. જેમ ઉપલા પ્રસંગોમાં તમને જન માલની ચિંતા હોય, તેમ આ પ્રસંગમાં એ તમને તમારા જીવની ચિંતા લાગવી જોઇએ. દરેક માત્ર એટલો જ કે પેલા પ્રસંગોમાં કદાચ કાંઈક ગભરામણુ અને ખેદ હોય તેને બદલે આ પ્રસંગમાં ઉત્સાહ અને હિંમત હોય. હું આ વૃત્તિને ગંભીર વૃત્તિ કહું છું.

જો તમે આવી ગંભીર વૃત્તિથી મહાવીર જયંતિ ઉજવો, તો તેમાંથી તમને ફાયદો થશે. પ્રત્યેક જયંતિએ તમે જીવન—વિકાસના માર્ગમાં એક એક પગલું આગળ માંડો છો એમ અનુભવ થશે. પણ એમ ન હોય તો આવી જયંતિઓ ઉજવવામાં હું કોઇ જાતનો લાભ જોતો નથી. જયંતિ ઉજવવાથી

શ્રી મહાવીરની કોઇ જાતની કદર થાય છે એવો ખ્યાલ હોય તો તે ભૂલ ભરેલો છે. મહાવીરની કદર કરવાની કોઇ જાતની આવશ્યકતા જ નથી, કારણ કે મહાવીરના જીવનની કિંમત, તમે એની કદર ન કરો તેથી ઘટવાની નથી, અને કદર કરવાથી એમના જીવનને વધારે ઉન્નત થવાનું રહ્યું નથી. તમારી પોતાનીજ ઉન્નતિને માટે તમે મહાવીરના ઉપાસક છો અને તેટલાજ માટે તમારે એમની જયંતિ ઉજવવી જોઇએ. જો જીવનને ઉન્નત કરવાની તમને તીવ્ર ઉત્કંઠા ન હોય તો જયંતિ ઉજવવાથી કોઇ હેતુ સરવાનો નથી.

આથી મારી તમને વિનંતિ છે કે તમે જો આ જયંતિ ઉજવવા ઇચ્છતા હો, તો ગંભીર ભાવેજ ઉજવજો. મનોરંજનની, કે તમારા પંથની વાહ વાહ કહેવડાવવાની, કે સ્વર્ગનું કે આ લોકનું કોઇ સુખ મેળવવાની તમને કાંઇ આશા રહેતી હોય તો તેને છોડી દેજો અને તે આશાઓ ન છૂટે તો જયંતિ ઉજવવાનું છોડી દેજો. અને એ ચિત્તરંજન, વાહ વાહ કે પુણ્ય કોઈ બીજે માર્ગે મેળવજો.

જો આવા ગંભીર ભાવથી તમારે જયંતિ ઉજવવી હોય, તો તે કેમ ઉજવવી જોઇએ એ વિષેના મારા વિચાર કહું છું. પણ એ વિચારમાંથી ઘટે તેટલાજ તમારે લેવાના છે. એમાંથી જે વિચારો તમારા સંસ્કારોને માટે અનુકૂળ ન હોય તે છોડી દેજો.

આવી જયંતિઓ કેવળ ઉપાસકો, ભક્તો કે જિજ્ઞાસુઓએજ બેગા થઇ ઉજવવી જોઇએ. આમાં મોટો સમારંભ કરવાની, ખૂબ માણસો બેગા કરવાની કે બધા માટે એકજ જાતનો કાર્યક્રમ રચવાની ખટખટ ન હોય.

દરેક પંથમાં પાંચ જાતના અનુયાયીઓ હોય છે. ઉપાસકો, ભક્તો, જિજ્ઞાસુઓ, પડિતો અને સામાન્ય વર્ગ. ઉપાસક એટલે જેમના હૃદયમાં મહાવીરના જેવું પોતાનું જીવન રચવાની, મહાવીરના મહાન ગુણો પોતાના જીવનમાં ઉતારવાની તીવ્ર ઇચ્છા હોય તે. ભક્તો એટલે જેમને મહાવીર પ્રત્યે એવો પ્રેમ ઉપજતો હોય કે એમને માટે પોતાના

જનન-માલને કોષને કોષ રીતે વાપરી નાખવાની તીવ્ર ઇચ્છા રહેતી હોય તે. એ પોતે મહાવીરના જેવા થવાની અભિલાષા નથી કરતો પણ મહાવીરને પોતાના નાથ, મિત્ર, માતા, પિતા જેવા સમજી એને માટે શું ને શું કરી નાખું એવી ઇચ્છા રાખે છે. જિજ્ઞાસુ એટલે જેને જૈન સંપ્રદાયનું તત્ત્વજ્ઞાન અનુભવમાં ઉતારી લેવાની ઇચ્છા છે તે. પંડિત એટલે જૈન શાસ્ત્રોના અભ્યાસી; અને સામાન્ય વર્ગ એટલે જે જીવતાં સુખી રહી કુટુંબ, ધન, વેપાર, રોજગારને જીવનનાં મુખ્ય અંગ માને છે, પણ જેમને એવી એક શ્રદ્ધા રહેલી છે કે એ બધી વસ્તુઓ મહાવીરની દિવ્ય શક્તિનો આશરો લેવાથી કાયમ રહે છે, અને એમના પંથમાં દાન, પુણ્ય કરવાથી અહીં સુખી રહેવાય છે અને ખીજે જન્મ સારો આવે છે તે.

મારા વિચાર પ્રમાણે કોષ પણ પંથ જગતની દૃષ્ટિએ પંડિતો અને સામાન્ય વર્ગની સંજ્ઞાથી ઓછો વેત્તો બળવાન જણાય છે. પણ પંથમાં જન્મ લઈ એનો સદુપયોગ કરી પોતાની ઉન્નતિ કરી લેનારા તો જે સાચે બાવે ઉપાસક, ભક્ત, કે જિજ્ઞાસુ હોય તેઓ જ છે. એ પંથનો ઉત્કર્ષ કે પંથ બદલના સામાન્ય મનુષ્ય સમાજનો ઉત્કર્ષ આ ત્રણ વર્ગના અનુયાયીઓથીજ થાય છે. એવું પણ બને છે કે આગળ જતાં એ ઉપાસક, ભક્ત કે જિજ્ઞાસુ પોતાના ભાઈપ્રિયથી એટલો બધો જુદો પડી જાય છે, કે એને પોતાના પંથનો માનવાને પણ કોઈ તૈયાર નથી હોતું. જતાં એ પંથનો પૂરેપૂરો લાભ ઉઠાવી લેનારા એ ત્રણમાંનાજ હોય છે. પારસનાથના પંથમાં જન્મ લઈ પોતાને અને આખા જૈન ધર્મને ઊંચે ચઢાવનાર મહાવીર સ્વામી આ વાતનુંજ એક દૃષ્ટાંત છે. કેટલેક અંશે રાજચંદ્રનું પણ આવુંજ દૃષ્ટાંત કહેવાય.

આ ત્રણ વર્ગના અનુયાયીઓ માટે જ્યંતિઓ બરાબર ઉજવાયતો વિશેષ લાભદાયી થઈ શકે. આવી જ્યંતિઓ ઉજવવાની રીત તો એજ કે સત્સમાગમનાં મંડળો રચી, પોતાના જેવાજ ઉપાસકો, ભક્તો અને જિજ્ઞાસુઓ સાથે એક ખીજની ઉન્નતિના માર્ગો

વિચારવા. આમાં ઉપાસકો ખેસી મહાવીરનાં ચરિત્રો અને ગુણોનો વિચાર કરી, તેનું અનુકરણ કરવાના માર્ગો શોધે; એવા ગુણોનો ઉદય થાય એવો કર્મ માર્ગ વિચારે. ભક્તો ભેગા મળી મહાવીરના ગુણાનુવાદ ગાય, એનો મહિમા વિચારે અને એની મૂર્તિને પ્રેમથી હૃદયમાં ધારે. જિજ્ઞાસુઓ જ્ઞાની સદ્ગુરુની શોધ કરી એમનો સમાગમ કરે અને સાધના કરે, અથવા પરસ્પર અનુભવની દૃષ્ટિથી તત્ત્વ ચર્ચા કરે.

આ ત્રણે વર્ગો એક ખીજથી તદ્દન જુદા હોય એમ માનવાનું નથી. બધામાં થોડા થોડા અંશે ત્રણે વૃત્તિઓના હોય; પણ પોતાના જીવનના અમુક કાળમાં દરેક માણસ વિશેષ કરીને ઉપાસક, ભક્ત કે જિજ્ઞાસુ હોય.

જ્યંતિ ઉજવવા માટે આવા અનુયાયીઓનાં નાનાં નાનાં અનેક મંડળો રચાય તેમાં દોષ નથી પણ લાભ છે. બહુ મોટાં મંડળોમાં વૃત્તિઓ ડોળાઈ જાય છે અને બાલ ઉપાધિઓ વધી પડે છે. આવાં મંડળો બહુ મોટાં નહિ તેમ બહુ નાનાં નહિ, એક ખીજની સાથે સુદાણુ થાય એવા સ્વભાવવાળા, લગભગ એક જ વૃત્તિનાં માણસોનાં હોય તો ધણે લાભ થાય. હું તમને આ વસ્તુ વિચારવા મૂકું છું કે તમે આવા મોટા જલસા અને વરધોડા કરવાને બદલે ઉપાસક, ભક્ત, અને જિજ્ઞાસુ બનો અને આવી જ્યંતિઓના પ્રસંગો નાનાં સત્સંગી મંડળો રચી તમારી શુભવૃત્તિઓનો ઉત્કર્ષ થાય એવી રીતે ઉજવો. તમે જો મંબીરપણે મહાવીરના અનુયાયી હો તો મોટા જલસાઓથી દૂર રહેવામાં તમને લાભ છે. અને જો એ ગાંભીર્ય ન હોય તો મારી દૃષ્ટિએ આવી જ્યંતિઓની કશી કિંમત નથી, અને મારા જેવા માણસને બોલાવીને ઉચ્ચે તમારો રસભંગ થવાનો સંભવ છે.

હવે જે મહાપુરુષની જ્યંતિ તમે આજે ઉજવી રહ્યા છો તેમના જીવન વિષે બે-ચાર વિચાર રજુ કરું છું.

તમારૂં પહેલું ધ્યાન હું મહાવીરની માતૃમક્તિ પ્રત્યે ખેંચું છું. મહાવીર વીષે એમના જીવન ચરિત્ર લખનારે કહ્યું છે કે ગર્ભમાં ફરકવાથી માતાને વેદના

થશે એ વિચારથી તેઓ ફરકતા પણ નહોતા. આ વાતમાં કવિની અનિશ્ચયોક્તિ હશે. પણ એમના વિવાહ વગેરેના પ્રસંગો પરથી સાફ જણાય છે કે એમનું હૃદય નાનપણથીજ માતૃપ્રેમ અને કામળ ભાવોથી તરબોળ હતું.

બીજાને માટે દુઃખી થયા વિના, અને તેનું દુઃખ નિવારણ કરવા માટે દોડી પહોંચ્યા વિના આલેજ નહિ એવો જેમનો સ્વભાવ પડી ગયો છે. એવા મહાવીર, યુદ્ધ, ગાંધી કે એન્ડ્રુઝ-કોષપણ સત્પુરુષનું કૌટુંબિક જીવન તપાસીશું તો ધણું ખર્ચ માલમ પડશે કે એમનું બાલ્ય જીવન એવા કુટુંબમાં વીત્યું હશે કે જ્યાં પરસ્પર અત્યંત સ્નેહ પસરેલો હોય, અને એનું મોટપણનું જીવન પણ એવી જ રીતે સ્નેહથી ભરેલું હશે. એણે કદી ભાગ-વિભાગના કળિયા નહિ ક્યાં હોય; પોતાનાં અને ભાઈનાં બાળકોમાં ભેદ નહિ માન્યો હોય; એણે સંકુચિત વૃત્તિને પોતાના હૃદયમાં પોષણ નહિ આપ્યું હોય. એથી ઉલટું જ્યાં માતા-પિતાએ પોતાનાં બાળકોને પૌષ્ટિક અને અવાડવાની અને છૂટથી પેસો ખરચી ઉછેરવાની વ્યવસ્થા કરી છે, છતાં હૃદયના ઉમળકાથી પોખ્યાં નથી, જ્યાં બાળકો માતા-પિતાથી ભયભીત રહીને જ ઉછર્યા છે, ગણે માતા-પિતા પારકાં માણસો હોય તેમ જ્યાં બાળકોને મન ખોલીને પોતાના હૃદયની સર્વે વાતો કહેવાનું વાતાવરણ નથી, જ્યાં નાના ભાઈએને મોટા ભાઈઓથી ગણે દુશ્મન હોય તેમ પોતાના અચાવ માટે પ્રયત્ન કર્યા કરવો પડે છે, જ્યાં સર્વે કુટુંબીઓ માત્ર સ્વાર્થનાજ સગાં છે એવો અનુભવ થાય છે, ત્યાં કોષપણ જાતના જાંચા ગુણો પોષાતા નથી. તેવા કુટુંબમાંથી પરદુઃખ-ભંજન માણસો નીકળવાં મુશ્કેલ છે. કારણ કે ત્યાં સમભાવનાની લાગણી ધણું ખર્ચ છુટી થઈ જાય છે.

આ કૌટુંબિક પ્રેમપર હું વધારે આગ્રહપૂર્વક આજના રાષ્ટ્રીય ભાવનાના યુગમાં જે ભાર મૂકું છું, કારણકે મારી દિવસેદિવસે વધારે ને વધારે ખાત્રી થતી જાય છે કે આપણા હિંદુ સમાજની નિર્બળતાનું-આપણી ઊંઘ બિન સ્થિતિનું-મૂળ કારણ આપણા કુટુંબોમાંજ છે. માઆપ અને પુત્ર, ભાઈ-

ભાઈ, ભાઈ-બહેન, પતિ-પત્ની, મિત્રો, શેઠ અને નોકર વચ્ચે રસબસ પ્રેમ એ હિંદુ કુટુંબની આજે સામાન્ય સ્થિતિ નથી. આપણે પોપેલી સર્વ વિચાર-રસરણીજ એ પ્રેમની વૃદ્ધિને વિરોધી છે. આપણે પ્રેમ વૃત્તિને વૈરાગ્યની વિરોધી માની છે; અને વૈરાગ્ય વૃત્તિ ઉન્નતિકર હોવાથી, આપણે કુટુંબમાં રહેતાં છતાં પણ જાણે-અજાણે એક એરી વૃત્તિ પોષી છે કે જે વૈરાગ્ય વૃત્તિના જેવી દેખાય છે છતાં વૈરાગ્ય વૃત્તિ નથી, પણ પ્રેમ-પ્રતિબંધક વૃત્તિ છે. આને પરિણામે આપણે વિવિધ અનર્થકારી ભાવનાઓ પોષીએ છીએ. પરણીએ છીએ ખરા, અને તે પણ ઉપરા ઉપરી, છતાં પત્ની પર પ્રેમની લાગણી બતાવતાં શરમાઇએ છીએ, ન બતાવવા માટે પ્રયત્ન કરીએ છીએ, અને એને દાખી નાંખવાને પુરુષાર્થ કરીએ છીએ. આપણને જે છોકરાં હોય છે, છતાં પાંચ વરસનો થયા બાદ આપણે એને પ્રેમથી સંબોધી શકતા નથી, વદાલથી રમાડી શકતા નથી, એના ઉપર મમતા દેખાડી શકતા નથી, એની વાતોમાં રસ લઇ શકતા નથી. કવચિત જ્યારે મોતનેા પંજે એના બપર આવી પડે, ત્યારેજ આપણે પ્રેમ-વૃત્તિ પર ઢાંકેલી શિલાને કાંઇક ઊઠવા દઇએ છીએ, અને જે સમયે ધૈર્ય રાખવું જોઇએ ત્યારેજ ધૈર્યહીન પ્રેમનું દર્શન કરાવીએ છીએ. કાષ્ટ પણ પ્રજા પોતાનાં બાળકોને પરણાવવાની ઇન્ટેન્ડરી રાખે તેના કરતાં આપણે બાળકોને ખૂબ વધારે ઇન્ટેન્ડરીથી પરણાવીએ છીએ, પણ ત્યાર પછી છોકરાંઓનું કૌટુંબિક સુખ કે દંપતીનું પ્રેમજીવન અણગમ્યા વિના નીરખી શકતા નથી. આ સર્વનું પરિણામ એ આવે છે કે કામ વાસનાની પાશવ વૃત્તિ કે સંસારનેા મોહ ઝોઝાં થતાં નથી. પણ ભાવનાહીન કૌટુંબિક જન્મજીવ વધે છે, જેમાં નથી અંકય, નથી સુખ, નથી વિકાસ.

આપણે પણ જાંચ-નીચના ભેદો, ન્યાત-જાત, ખેતીવાડી, દેશવતન બધુએ રાખી રહ્યા છીએ; એ બધાને ઉપયોગ કરી આપણું જીવન ચલાવીએ છીએ. એના વધવાથી આપણે પોતાને મોટા થયેલા માનીએ છીએ; આપણી ઉપરાણીની પાછે પાછે

વસુલ કરવામાં, ખમ્મરની રૂખની કાળજી રાખવામાં, સદા ખેલવામાં, ન્યાતવરા કરી વાહવાહ કહેવડાવવામાં, ગાનતાનનો આનંદ ભૂંટવામાં, સાધુ થયા હોય એ તો લુગડાં-લસાં, પોથીઓ અને લિક્ષા ભેગાં કરવામાં, આપણે કોઈ વ્રત, તપ કે દાન કર્યા હોય તો તેને જગજહેર કરવામાં, દુનિયાના કોઈપણ દેશની સંસારમાં રચેલી-પચેલી પ્રજાના જેટલાજ આપણે સાવધાન રહીએ છીએ; છતાં જ્યારે જે ગામમાં કે દેશમાં આપણે રહેતા હોઈએ તેને માટે ધસાવાનો કે કાળજી કરવાનો પ્રસંગ આવે, ત્યારે “એ સંસારના કુટણાથી કાંઈ જીવનો ઉદ્ધાર થાય છે?” “આપણી તો આધ્યાત્મિક સંસ્કૃતિ, એવી દુન્યવી વાતોની આપણને શી પરવા?” એવું તત્ત્વજ્ઞાન માંડી બેસીએ છીએ. બાઈઓ અને ખહેનો, હું તમને ખાત્રીપૂર્વક અને આગ્રહપૂર્વક કહું છું કે આ કેવળ શુષ્કજ્ઞાન છે. આથી તમારો કોઈ કાળે પણ ઉદ્ધાર નહિ થઈ શકે.

ખરી રીતે તો કોઈપણ માણસને પરણવાની, છોકરાં હોવાની, છોકરાંને પરણાવવાની, ધન-મિલકત સંધરવાની, કે ગામમાં કે શહેરમાં રહેવાની ફરજ નથી. પણ જો એણે એવા સંબંધો રચ્યા હોય, તો તે સંબંધોનો વિવેક અને પ્રેમથી નિર્વાહ કરવાની જરૂર ફરજ છે. પરણ્યા ત્યારેજ અંધન થઈ ગયું; ત્યારપછી તમારી સ્ત્રીને તમારા સુખ દુઃખની, ઉન્નતિ અને અધોગતિની આગીદાર કરી તમારો અને એનો અન્નેનો ઉદ્ધારનો માર્ગ સાથે રહીને કાપવાની ફરજ છે. એ સ્ત્રી ખરી ગયા પછી જેમ દોર ખરી નમ્ય અને ખીજી દોર લાવો તેમ ખીજી સ્ત્રી ન લાવી શકો. એ રામના માર્ગથી, મહાવીરના માર્ગથી, સર્વ સાધુ પુરુષોના માર્ગથી ઉલટું છે. એ પશુતા છે. માણસાઈ નથી. એ સ્ત્રીને તમે તુચ્છકારી ન શકો, મારી ન શકો, એનો ત્યાગ ન કરી શકો.

વિષયોપભોગ કરવાની તમારા ઉપર ફરજ નથી; પણ તમે સંસાર માંડો અને છોકરાં થાય, કે તેનું અંધન તમારે સ્વીકાર્યેજ છુટકો. જેમ બકરાં કે મરધાં પાળવાવાળા એનાં બચ્ચાંની કિંમતને માટેજ

એની કિંમત સમજે છે, તેમ કેટલા પૈસા કમાઈને લાવશે એ લાવનાથી તમે છોકરાંઓ તરફ દૃષ્ટિ ન માંડી શકો. એને માટે ખૂબ પૈસો ખર્ચા કે પૈસો મૂકી જઈ એનું પોષણ કરવાની તમારી ફરજ નથી. પણ એનું પ્રેમથી પોષણ કરવું, એમની શુભ ભાવનાઓને વધારવી, જે સંસારમાં તમે લુપ્ત થયા છો, તેમાં એ લુપ્ત થવા ન ઇચ્છે, તેમાંથી એ આગળ વધવા ઇચ્છે, તો તે જોઈ રાચવું એ તમારી ફરજ છે.

છોકરાંને પરણાવવાની તમારી ઉપર કોઈ જવાબદારી નથી; પણ તમે પરણાવો તો વહુઆરને દીકરી જેવી ગણવાની, છોકરાંઓનો સુખી સંસાર જોઈને રાજ થવાની તમારી જરૂર ફરજ છે.

તમને ઘટે તો ગામ કે દેશને છોડી જાઓ; પણ ગામ કે દેશમાં રહીને તમારાથી તમારા જન કે માલના જોખમે પણ એનું અહિન થાય એવું કાંઈ કામ ન થઈ શકે. જો તમારા ગામમાં પાણીનું દુઃખ હોય, અને તમારા કુવામાં પુષ્કળ પાણી હોય તો એ કુવો ગામને સોંપી દેવોજ જોઈએ; જો વિભાયતી કાપડના વેપારથી તમને પુષ્કળ નફો થતો હોય પણ એથી દેશનું તુકસાન થતું હોય તો તમારે એ વેપાર બંધ કરવોજ જોઈએ. જો તમારી શાળાઓ સરકારથી સ્વતંત્ર રાખવામાંજ દેશનું હિત હોય તો ગમે તેટલું તુકસાન વેળીને પણ તમારે એમ કરવુંજ જોઈએ. જો લોક-કલ્યાણને માટે તમારે ખાદી પહેરવાની, રેડિયો ફેરવવાની, મજૂરી કરવાની, ગરીબ થવાની, પ્રાણ અર્પણ કરવાની ફરજ આવે તો તે તમારે કરવુંજ જોઈએ. ગામમાં-દેશમાં રહીને એના પ્રત્યેની ફરજથી વિમુખ રહો તો તમે પરમાર્થ સાધવાની કદી આશા રાખશો નહિ. જેને તમે પરમાર્થની સિદ્ધિ માનશો તે પરમાર્થ નહિ હોય પણ કલ્પના હશે.

વૈરાગ્ય અને પ્રેમ એ બે વિરોધી વૃત્તિઓ છે. એવો જો તમારો ખ્યાલ હોય તો તે ખ્યાલ તદ્દન ખોટો છે, એમ હું તમને નિઃશયપૂર્વક કહું છું. એ ખ્યાલે આપણી પ્રજાને ઉન્નત કર્યા વિના શુષ્ક અને લાવના વિનાની અને સત્યમાં મિથ્યાદૃષ્ટિ અને

કંદપનામાં સત્યદષ્ટિ કરવાવાળી કરી મૂકી છે. એથી ઉલટું હું તમારી આગળ એ વિચાર મૂકું છું કે નિઃસ્વાર્થ અને શુદ્ધ પ્રેમ વિના કોઇ મનુષ્યની ઉન્નતિ થવીજ શક્ય નથી. જો તમારામાં વિવેક અને વૈરાગ્ય નહિ હોય, તો સંત સમાગમથી તે આવી શકશે; પણ જો તમારું હૃદય પ્રેમ વિનાનું હશે, તો તમારો ઉદ્ધાર ચોવીશે તીર્થકરો મળીને પણ નહિ કરી શકે પ્રેમ વિનાના હૃદયમાં ભગવાન પ્રત્યેનો ભક્તિ પણ ઊંડા મૂળ નહિ ધાલે; અને ભગવાન પ્રત્યેની ભક્તિ નહિ હોય છતાં એક પણ જીવને શુદ્ધ અને સાચા પ્રેમથી ચાહવાની તમારામાં શક્તિ હશે, તો તમે ઉન્નતિને માર્ગે જઈ શકશો. મેં એક પણ મહાન સંતનું ચરિત્ર એવું નથી જોયું કે જેનામાં મા, બાપ, બંધુ, ગુરુ, મિત્ર, દેશજન ઇલાદિમાંનાં કોઇક પ્રત્યે પણ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમની પરાકાષ્ટા જણાતી ન હોય. મહાવીરને ઇશ્વરનું આલંબન નહોતું, પણ જીવ પ્રત્યે પ્રેમનો પ્રવાહ વહેતો હતો તો એ તીર્થકરપદે જઈ શક્યા. અળભીલનેયે ઇશ્વરનું આલંબન ભાગ્યેજ હતું; પણ એ પુત્ર પર અપાર સ્નેહ રાખી શકતો હતો. એ જોઈ સંતોએ એના ઉદ્ધારની આશા રાખી. મહાવીર અને અળભીલની સરખામણી કરવાની નથી. અળભીલમાં મહાવીરની લાયકાત ન આવી શકે એ દેખીતું છે; પણ એનું કારણ બીજા પુરુષાર્થ, તપશ્ચર્યા, અને પૂર્વ જીવનની શુદ્ધતા છે. પણ અળભીલ જેવાયે કેવળ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમને બળે-સંત કૃપા અને ઇચ્છા હોયતો-મરણ પહેલાં શાંતિ અનુભવી શકે. દેવભક્તિનું, દેશાતુરાગનું, બીજા દયાનું મૂળ બાળપણમાં કુટુંબમાં પોષાયેલી પ્રેમવૃત્તિમાં છે. એજ પ્રેમ વધારે શુદ્ધ થાય અને વિસ્તૃત ક્ષેત્રમાં ફેલાય તો દેવભક્તિ, દેશભક્તિ, ભૂતદયા, અહિંસામાં પરિણમ પામે.

ત્યારે વૈરાગ્ય એટલે શું? વૈરાગ્ય એટલે કર્તવ્યનો સાગ કે બંધનોનો જખરદસ્તીથી ત્યાગ કે કંટાળો નહિ. પણ વૈરાગ્ય એટલે સ્વાર્થનો ત્યાગ, સુખ મેળવવાની ઇચ્છાનો ત્યાગ, ભોગ ભોગવવાની ઇચ્છાનો ત્યાગ.

મહાવીર સ્વામીના જીવનચરિત્રમાં જોશો તો

તીવ્ર વૈરાગ્ય અને તીવ્ર પ્રેમ, બીજા પ્રત્યે ભુદ્ધ જેવી કામળતા, અને પોતા પ્રત્યે વજ્ર જેવી કઠોરતા બંને સાથે રહેલાં જોશો. અને તેનું પોષણ કૌટુંબિક વાતાવરણથી થયેલું દેખાશે. જેવો એમના કુટુંબમાં મા દિકરા વચ્ચેનો પ્રેમ હતો, તેવાજ બંધુપ્રેમ પણ હતો. એમના મોટાભાઈ એમને ઘરમાં રાખવા માટેજ એમને રાજપાટ આપી દેવા તૈયાર જણાયા છે. ભાઈ પ્રત્યે કેવી સ્નેહવૃત્તિ છે! હું તમને અંતઃકરણથી કહું છું કે જો તમારે તમારું કે તમારાં બાળકોનું કે બીજાં કુટુંબી જનોનું કલ્યાણ સાધવું હોય, તો તમે તમારા કુટુંબનું વાતાવરણ પ્રેમયુક્ત કરો; સ્વાર્થ વૃત્તિ, ક્રુદ્ધ વૃત્તિથી કુટુંબનું વાતાવરણ અશુદ્ધ ન કરશો.

બાળપણથીજ મહાવીરમાં જણાતી એક બીજી વૃત્તિ તે એમનાં પરાક્રમ, પુરુષાર્થ અને દૃઢ નિશ્ચય છે. જૈન ધર્મમાં એવું મનાયું છે કે ક્ષત્રિયજન તીર્થકર પદનો અધિકાર થઈ શકે; એનો અર્થ હું એમ સમજું છું કે તીર્થકરપદને માર્ગે પુરુષાર્થ અને શૂર પુરુષજન ચાલી શકે. આ તદ્દન સાચી વાત છે. જ્યાં પુરુષાર્થ નથી ત્યાં કોઈપણ મહાન વસ્તુની પ્રાપ્તિ નથી. ઐહિક માર્ગમાં કે પરમાર્થિક માર્ગમાં જો કોઈપણ મહાન વસ્તુ તમારે સિદ્ધ કરવી હોય. તો શૂરતા અને પુરુષાર્થ જોઈએજ. શૂરતાનો અર્થ એ વસ્તુની પાછળ બીજાં બધું કુરબાની કરવાની તૈયારી; જીવવું તે પણ એનેજ માટે અને મરવું તેપણ એનેજ માટે, પુરુષાર્થ એટલે એ વસ્તુ સિદ્ધ કરવા માટે રાતદહાડો પ્રયત્ન. પરસહાયની અપેક્ષા ન કરવી, કાઉસગ કરીને રહેવું, દિગમ્બર દશા પર્યંત અપરિચ્છી થવું, ઉપસર્ગો અને પરિવહોને સહન કરવાં, કોઈના ઉપર અવલંબન ન કરવું-આ બધા નિશ્ચયો મહાવીરમાં રહેલા અખૂટ પુરુષાર્થને સુચવનારા છે. જે ગુણો આ દુન્યવી જીવનમાં મોટા થવાને જોઈએ છે, તેજ ગુણો પરમાર્થ સિદ્ધ કરવા માટે જોઈએ છે. આ ગુણોવાળો દુન્યવી પુરુષ વીર કહેવાય છે. એજ ગુણોનો પરમાર્થમાં ઉપયોગ કરવાથી શ્રી વર્ધમાન મહાવીર કહેવાયા.

મોક્ષને માર્ગે ચાલવા ઇચ્છનારો પુરુષ અત્યંત

દંડ નિઘ્વયી, શ્રદ્ધાવાળો, સાદસી, અને પુરુષાર્થમાં શ્રદ્ધાવાળો હોવો. નેષ્ઠએ એ વાતની સાક્ષી રામ, કૃષ્ણ, બુદ્ધ, મહાવીર ઇત્યાદિ દરેકનું જીવન પુરું છે. તેને બદલે આપણામાં આજે એવી માન્યતા પેસી ગઈ છે કે સાંસારિક કાર્યોમાં નાલાયક નીવડનારા મોક્ષના અધિકારી છે. પુરુષાતન એણું થઈ જાય, સ્ત્રી ખરાબ નીકળે, વ્યાપારમાં ખોટ આવે, છોકરો મરી જાય, લગ્નમાં હાર થાય, રાજકારણમાં ખોટ આવે, એટલે આપણા દેશમાં મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે. પોતાનામાં ઉત્પન્ન થયેલી નિરાશા અને ઓછા થયેલા પુરુષાર્થને પોતે વૈરાગ્યની અને મુમુક્ષતાની નિશાની માને છે. કામ કરવાનો ઉત્સાહ ન રહે, કંટાળો ઉત્પન્ન થાય એટલે એમ માની લે છે કે હવે એને સંસારની વાસના રહી નથી. બંગાળના મામલા પછી રાજકારણમાં જ્યારે ખોટ આવી હતી, ત્યારે અનેક રાજકારણી પુરૂષાએ હિમાલયનો આશ્રય લીધો હતો એવું મેં સાંભળ્યું છે. આજે પણ રાજકારણમાં ખોટ જણાતા કેટલાક યુવાનોને હિમાલયમાં જવાની ઇચ્છા કરતા જોયા છે. મારે વિનયપૂર્વક પણ સાચે સાચું જણાવવું નેષ્ઠએ કે ઇશ્વરનો માર્ગ લોઢાના ચણા ચાવવાનો છે. ઉત્સાહ ઓછો થઈ ગયેલા, પુરુષાતન ઘટી ગયેલા, જીવનથી કંટાળેલા માણસો મોક્ષ નહિ મેળવી શકે. કદાચ કોઈ બીજી વસ્તુને મોક્ષ સમજી લઈ સંતોષ માની લે એવો સંભવ છે, પણ ઉપશમનું પ્રત્યક્ષ સુખ એમને માટે છેડું છે.

ઉપર વૈરાગ્યનો એક અર્થ કલ્પો, બીજી રીતે સમજવું તો વૈરાગ્ય એટલે સંસારના કારભાર ચલાવવાની અશક્તિ નહિ પણ શક્તિ છતાં એની નિઃસારતા જાણી એને માટેનો રસ ઉઠી જવો અને કોઈ વિશેષ સાર રૂપ વસ્તુ ખોળવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થવી તે. જેમ તમે ગાંધીની દુકાન ચલાવતાં ચલાવતાં મુંખાઈનો વેપાર ખેડવા માંડો અને ગાંધીની દુકાન છોડીદો તેવું કારણ ગાંધીની દુકાન ચલાવવાની શક્તિ નથી રહી એમ ના હોય, પણ ગાંધીની દુકાન કરતાં મુંખાઈના વેપારમાં વધારે માલ જણાયો એજ હોય; તેમ સંસારનો કારભાર સારી રીતે ચલાવતાં ચલા-

વતાં એમાં કેટલો માલ છે, એ જાણી લઈ આત્મ-સુખનો વેપાર ખેડવા માટે એ છોડી દો ત્યારે જે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય તે ટકનારો અને તમારી તથા પ્રજાની ઉન્નતિ કરનારો થાય.

એવા એવા મહાવીરના કેટલાયે ગુણો ગણાવી શકાય. એ ગણાવા ખેસું તો રાત ચાલી જાય. ટૂંકામાં એટલુંજ કહું કે ગીતાના સોળમા અધ્યાયમાં જે જે દેવી સંપત્તિઓ ગણાવી છે, એ સંપત્તિને પ્રાપ્ત કર્યા વિના ધર્મને માર્ગે ચાલી નહિ શકાય.

પણ મહાવીરના સંબંધમાં બોલતાં હું અહિં-સાતું નામ ન લઉં તો તમે મને બૂલ્યો ગણીશો. અહિંસા તો જૈન ધર્મનુંજ ખાસ અંગ મનાયું છે. અહિંસા પરમધર્મ છે એમ સિદ્ધાંત રૂપે વૈદિક અને બૌદ્ધોએ માન્યો છે, પણ એને આચરણમાં ઉતારવાનાર મહાવીરજ એમ માન્યતા છે. જીવનો ધાત ન કરવો એ અર્થમાં જૈનોએ અહિંસા ધર્મ ખૂબ ગ્રીણવટમાં ઉતાર્યો છે એ વિષે ના નહિ. પણ છતાં આજની આપણી સ્થિતિ તપાસતાં ‘અહિંસા’ શબ્દ બોલતાંયે શરમ આવવા જેવું થાય છે.

આજે આપણા મનમાં અહિંસાનો અર્થ લોહી જેવા રંગની ચીતરી એના જેવો થઈ ગયો છે. લોહીને મળતું કાંઈ દેખાય કે આપણે તે નેષ્ઠ ન શકીએ. પછી એ કોઈ માણસ કે પ્રાણીનો ધા હોય, મસુરની દાળ હોય, પાકા ટમાટાનું કે લાલ નોલગોલનું શાક હોય, કે તડબુચ હોય, કે ગાજરનો કંદ હોય. એ રંગ દેખાયા વિના જો આપણા વર્તનથી કોઈ માણસ રિઆઈ રિખાઈને મરી જાય, આપણે એવું સર્વસ્વ ઝુટવી લઈને એનાં હાડકાં પાંસળાં ચૂસી લઈએ, તોપણ આપણે હિંસા કરીએ છીએ એવું જાન ન થાય. પણ કોઈ માડી તળે ચગદાઈ જવાથી કે કોઈનું ગુમકું ફૂટવાથી કે ઉલટીમાં લોહી દેખાય તો આપણી હિંમત નથી કે આપણે ચીતરી ચઢ્યા વિના કે ઉખડો આવ્યા વિના પાસે ઉભા રહી શકીએ અને તેની સારવાર કરી શકીએ. પણ અહિંસા એટલે લોહી કે લોહીને મળતા રંગની ચીતરી નહિ. અહિંસા એટલે પ્રેમ,

દયા. હિંસા એટલે ક્રોધ, વેર, નિષ્કુરતા, નિર્દયતા. જીવનો ધાત ન કરવો—કરાવવો એ અહિંસા ધર્મનો માત્ર એક ભાગજ. અહિંસાની પૂર્ણતા નહિ.

અહિંસા ધર્મને આપણે પ્રાપ્ત કરી શકીએ તે પહેલાં તો આપણે બીજાનું કેટલાએ ગુણો પ્રાપ્ત કરવા જોઈએ; અને તેમાંનો એક મુખ્ય ગુણ નિર્ભયતાનો છે. જ્યાં સુધી ભય છે, ત્યાં સુધી અહિંસા ધર્મની સિદ્ધિ થઈ શકેજ નહિ. સાપને આપણે મારવા ન દઈએ એ ઠીક છે; એ અહિંસાનો એક ભાગ છે. પણ આપણી અહિંસા પૂરી તો ત્યારેજ કહેવાય કે જ્યારે આપણે સાપનું નામ સાંભળતાંજ ચોકીએ નહિ, અને સાપની હિંસા કર્યા વિના સાપથી આપણું રક્ષણ કરવાની આપણી શક્તિ હોય. દ્રેષ કરવાની શક્તિ જ્યાં જે પ્રેમ કરે છે તે અહિંસક છે. અહિંસા એટલે વેરનો ત્યાગ. ડરનારાની અહિંસા તે અહિંસા નથી. જ્યાં વેર રાખવાની શક્તિજ નથી. ત્યાં અપ્રતિકારનું જે વર્તન થાય તે અહિંસા નથી.

દ્રેષ કરવાની, વેર રાખવાની શક્તિ હોવી એ શબ્દોનો કોઈ અનર્થ ન કરેશો. એનો અર્થ એ નથી કે આપણે બીજાઓ પ્રત્યે દ્રેષ કેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો. આપણે બીજાથી ભયભીત રહીએ છીએ કે નિર્ભય એ આપણું મન સારી રીતે જાણે છે; અને એ ભયવૃત્તિ આપણે વિવેકથી, અને પ્રસંગ આવે વર્તનથી કાઢી શકીએ છીએ. કોઈ ગેર સાહેબ આગળ, અમલદાર આગળ, પઠાણ આગળ, ચોર આગળ, સિપાઈ આગળ જતાં આપણું મન જાણે બીડાઈ જતું હોય, આપણું શરીર જાણે સંકોચ પામતું હોય, આપણે જાણે પૃથ્વી પાસે માર્ગ માગવાની તૈયારીમાં હોઈએ એવું લાગતું હોય તો તે બધી ભયની નિશાનીઓ છે. એને આપણે ઉપદ્રવ ન કરીએ, એને ખુશ કરીએ, એ પ્રેમ કે અહિંસા નથી. પણ એ આપણા જેવાજ માણસ છે એ વિચારથી આપણે નિઃસંકોચપણું ફેળવીએ, એની શેઠ આપણી મનોવૃત્તિ સુધી ન પહોંચના દૃષ્ટએ, એની જોડે આપણને સમાનતા લાગે તો આપણે એના પ્રત્યે અહિંસા વૃત્તિ ફેળવી શકીએ, અને

પ્રસંગ પડે ત્યારે દૃઢતા અને ધીરજ રાખી ઉપયોગ કરી શકીએ. એમાં કોઈવાર દ્રેષ—હિંસા થવાનોયે સંભવ આવી જાય. પણ ડરપોક વૃત્તિની અહિંસા કરતાં એ હિંસા સારી. સાંભળ્યું છે કે થોડા દહાડા ઉપર માંડળમાં જ્યેલાં રમખાણમાં આપણા વાણિયાઓ પોતાનાં સ્ત્રી અને બાળકોને નિરાધાર મૂકીને સંતાઈ ગયા. આ અહિંસકનું વર્તન ન હોય. એટલે અહિંસાનો ઉત્કર્ષ થાય તે પહેલાં આપણામાં નિર્ભયતાં આવવીજ જોઈએ.

અહિંસા ધર્મને પરાકાષ્ઠાએ પહોંચાડનાર મહાવીર સ્વામીની અહિંસા આવા પ્રકારની હતી. એ ધારે તો સર્પને પુલની માળાની માફક ઉંચકીને ફેંકી દેવાની, દુશ્મનને પછાડવાની શક્તિ ધરાવતા હતા. એમને મરીબાઇનો ભય નહોતો, તાઠ, તડકાનો ભય નહોતો, વિકરાળ કે ઝેરી પ્રાણીઓનો ભય નહોતો, પણ એ સર્વને જય પમાડવાની એમનામાં શક્તિ હતી. પણ એ સર્વને એમણે અભયદાન આપ્યું. અહિંસાનો બીજો અર્થ અભયદાન થઈ શકે. મારી પાસે ધન હોય તો હું ધનદાન કરી શકું; વસ્ત્ર હોય તો વસ્ત્રદાન કરી શકું; ખુદ્ધિ હોય તો ખુદ્ધિદાન કરી શકું; વિદ્યા હોય તો વિદ્યાદાન કરી શકું; તેમ મારી પાસે અભય હોય તોજ હું અભયદાન આપી શકું.

બહારથી જોનારને જેમ સમાજની બે વાતો ધ્યાન ખેંચે છે—એક તો એમની તપપ્રિયતા અને બીજી વરધોડા પ્રિયતા. આ બંને વિશેષી વસ્તુઓ છે. જેમ આશ્વજી ધર્મમાં કોઈપણ ધાર્મિક ક્રિયાની શરૂઆતમાં અને અંતમાં સ્નાન હોય છે, તેમ તમારામાં દરેક ક્રિયા સાથે વરધોડા હોયજ એમ જણાય છે. આધ્યાત્મિક ઉન્નતિની દૃષ્ટિએ વરધોડા—દરેક પ્રસિદ્ધિ માટે ચતાં કર્મો—વિવેચન છે. એથી જોને માટે વરધોડા થાય છે એની અવનતિ થાય છે, અને વરધોડા કરનારાને કશો લાભ થતો નથી. જેમ કોઈ માણસે ખૂબ અન્નના બંડાર ભર્યા હોય. અને તોફાની લોકો તે બંડારને તોડી નાંખે અને દાણો લઈ પણ ન જાય પણ ધૂળમાં વેરી નાંખે, તેમ કોઈ માણસ કંઈક તપ કરે, અને તેનો તમે વરધોડો કાઢો, એટલે એના તપનો એને એ લાભ ન લેવા દો, તમે એ લાભ ન લો, અને એ તપને ફેળ

ધૂળમાં મેળવી નાંખે છે. મહાવીરના ચરિત્રમાં કેાઇ ઠેકાણે પણ એમની બારે તપશ્ચર્યાના માનમાં વર-ધોડા નીકળ્યાનું મારા વાંચવામાં આવ્યું નથી. ઉલટું એ પ્રસિદ્ધિથી દૂરના દૂર નાસતા હોય એમ મારી ઉપર છાપ પડી છે. આ ઉપરથી વરધોડામાં ભાગ લેવાના રાયચંદભાઇના નિમંત્રણને હું કેમ સ્વીકારી ન શક્યો તે પણ આપ જોઈ શકશો.

મહાવીરનું-સર્વે યાની પુરુષોત્તમ-જીવન અને આવા વિચારો પ્રત્યે દોરે છે. આનો અર્થ એવો ન કરશો કે આવી કેાઇ લાયકાત હું મેળવી શક્યો છું, પણ ગમે ત્યારે પણ આવી લાયકાત મેળવ્યા વિના છુટકો નથી, એવી મારી ખાત્રી થઈ છે, અને સંતોના અનુગ્રહથી એવી લાયકાત મેળવવા શક્તિ-માન થઇશ, એવી અદા છે, એટલે આટલું બોલવા હિંમત કરી છે. નહિતો આ વાક્યો અધિકાર વિનાનાજ ગણાય.

આમાંની એકે એક વસ્તુ એકે એકને ઉપયોગી હશે એમ માનવાનું નથી. મેં કહ્યું છે તે બધું સાચુંજ છે એમ માની લેવાનું નથી, પણ તમને લાગુ પડે તેટલી વસ્તુનો એમાંથી વિચાર કરજો. અને તમારી વિવેકબુદ્ધિ જેટલું સાચું ઠરાવે તેટ-લાનો સ્વીકાર કરજો. આમાં જે જૈનોને ઉદ્દેશીને ટીકા જેવું કહ્યું છે તે જૈનોને લાગુ પડે છે અને બીજા હિંદુઓને લાગુ નથી પણ એમ માનશો નહિ. બ્રાહ્મણ ધર્મી કે જૈન ધર્મી બધા આપણે એકજ માટીનાં પુતળાં છીએ. બધામાં એકજ જ-તના સારા નરસા યુક્તો વસે છે. આજનો પ્રસંગ જૈનોનો હોવાથી જૈનોને નિમિત્ત કર્યા છે, એટ-લુંજ માનશો.

જે માર્ગે મહાપુરુષો ગયા, તે માર્ગે જવાની આપણામાં શક્તિ આવી. ઝૂં શાન્તિ:

શ્રી વીરજયંતીની સાર્થકતા.

‘પ્રભુ વીરની જયંતીની ખરી સાર્થકતા તો ત્યારે જ થઇ શકે કે જ્યારે આપણામાં રહેલા મોહ, મત્સર આદિ જન્મજોનાં ઓટણાં ઓછાં થાય. પ્રભુનાં ગાન ગાઇ ખેસી રહેવાથી આપણે કૃતાર્થ થતા નથી, પણ જીવનમાં હૃદયની કશ્ચા, વીરતા, ત્યાગ અને આત્મોન્નતિની ભાવના જગાડતાં તેમણે પ્રસન્ન-વેદો અહિંસાધર્મ આપણે હાથ ધરી તેને દુનિયાની દશે દિશાએ ફેલાવવા ચાલી પ્લીકણીએ, અને તેમનાં વચનામૃતોનું મનન કરી તેને મારે અગર ધર્મને કાળે જે કંઈ બલિદાન આપવું ઘટે તે વિના સંકોચે આપવાનું ન ચુકીએ. [જન ચત્ર વદ ૮, ૧૯૭૬]

‘આપણે પ્રભુની જયંતી ઉજવ્યાની સાર્થકતા ત્યારે જ કરી કહેવાય કે જ્યારે પ્રભુના (જીવનના) અનેક બોધપાઠોનું ચિંતન કરતાં સ્વમાન, સ્વધર્મ અને સ્વદયાને પીછાણી શકીએ. શાસનના ઉદ્દોલને ધુંદી રહેલી માયાવી સત્તાથી અંજાઇ ન જતાં પ્રભુની સરલતા, સમાનતા અને સત્યપ્રિયતાને જ્યારે આપણે પીછાણતા થઈ, ત્યારે જ શાસનસેનામાં છુપાઇ રહેલ માન, અહંકાર તેમજ આડંબર ખસી જવાથી શાસન તથા સમાજનું ગૌરવ દોપી નિકળશે. [જન ચૈત્ર શુદ્ધ ૮, ૧૯૭૬]

શ્રી મહાવીરસ્તવન.

[આમાં કવિ શ્રી મહાવીરના પત્નિ યશોદા પાસે પોતાની નણુંદને સંબોધી પોતાના પ્રભુ દીક્ષા લે છે તે સમયે બોલાવે છે. આ સ્તવન જૂના પાનામાંથી અક્ષરશઃ ઉતારી મુનિ જ્ઞાનવિજયજીએ મોકલી આપ્યું છે.

સિધારથ સુત સુંદરે, ગુણનિધિ બહુ ગુણવન્ત.	નંબુદત્ત ૦
ત્રિશલા કુખે ઉપનો, એક અમીણો કંદ.	નંબુદત્ત ૦ ૧
થાંકો વીરો ચારિત્ર લીધે, તું કિમ લેવણુ દેસ.	નંબુદત્ત ૦
માહરો મનાવ્યો માને નહિં, કાંઈક ઉપાય કરેસ.	નંબુદત્ત થા ૦ ૨
ભોગ બલા નવિ ભોગવે, નવી ખાઓ ફેફલ પાન.	નંબુદત્ત ૦
બોલાવ્યો બોલે નહિ, નવી દીધે કેહને માન.	નંબુદત્ત થા ૦ ૩
સેહજ સુંદલી નવિ સુએ, બોલે નહિં હેજે બોલ,	નંબુદત્ત ૦
યોવન લાહો નવિ લીધે, ન કરઈ છાકમ છોલ.	નંબુદત્ત થા ૦ ૪
કેઇ કેઇ વાંતા મે કર્યા, કેઇ કર્યા ઉપાય.	નંબુદત્ત ૦
પણુ નવિ બેલા બેદસું કરડુ મગ કહેવાય,	નંબુદત્ત થા ૦ ૫
જાણ્યો હતો ખટ ખડનો પાલસ્યે રાજદૂઆર,	નંબુદત્ત ૦
હય ગય રંથ પાપક ધણાં હોસ્યઈ વિવિધ પ્રકાર.	નંબુદત્ત થા ૦ ૬
છયલ છબીલા રાજવી, સેવના એહના પાય,	નંબુદત્ત ૦
વેરાગી જખ જાણીયો, તખ મનમે પછતાય.	નંબુદત્ત થા ૦ ૭
જનમ થયો જખ એહનો, ચોસઠ ઇન્દ્ર મલેસ.	નંબુદત્ત ૦
મેર શીખરે નવરાત્રીયો ભાવે ભગતિ કરેસ.	નંબુદત્ત થા ૦ ૮
ગુણ એહના કેતા કહું કમલ સરીખો સાસ,	નંબુદત્ત ૦
સોવ. વાંત તનુ જલકતું જોતાં ઉપજે ઉલ્લાસ.	નંબુદત્ત થા ૦ ૯
વિરહ એહના મેં સલાં ધરી એક સભો નવિ જાય,	નંબુદત્ત ૦
માસ વરસ દિન એહવિના કહોને કેમ સેવાય.	નંબુદત્ત થા ૦ ૧૦
કેહનો બોલ્યો નવિ ગમઇ, ચિત્તમાં કે ન સુદાય,	નંબુદત્ત ૦
સવિ સિણગાર અંગારડાં, એક દુખ દેહને કેવાય.	નંબુદત્ત થા ૦ ૧૧
રાણી જસોદા ઇ કલો, સુંદર મુણી ખાઇના બોલ,	નંબુદત્ત ૦
ખેને ભાષ સંમગવીયો, પ્રભુજી વીર અમોલ.	નંબુદત્ત થા ૦ ૧૨
ચોસઠ ઇન્દ્ર તિહાં મિથ્યા, સુરનર કોડા કોડિ,	નંબુદત્ત ૦
પંચ મહાવ્રત ઉચર્યા મદ મછર સવિ છોડિ.	નંબુદત્ત થા ૦ ૧૩
ખાર વરસ બહુ તપ તપ્યો; પામ્યો કેવલ નાણુ,	નંબુદત્ત ૦
ભવિક જીવ પડિબોહતા, સિદ્ધ થયા નિરવાંજુ.	નંબુદત્ત થા ૦ ૧૪
શ્રી મહાવીર જીજ્ઞાસુનો નામ જપતાં સુખ થાઇ.	નંબુદત્ત ૦
હર્ષવિજય કવિરાજનો પ્રીતવિજય ગુણ ગાઇ.	નંબુદત્ત થા ૦ ૧૫

શ્રી વીરપ્રભુનો જન્મોત્સવ.

(જ્યાં લગી આત્મા તત્ત્વ ચિંત્યો નહીં.....એ રાહ.)

ધન્ય દિન આજનો, ધન્ય આ સુભગ ધરી,
શ્રી પ્રભુ વીર ભગવંત જન્મે.
સ્વર્ગથી દેવ દેવેન્દ્ર આવે અહા !
ઉજવવા કાજ ઉત્સવ ઉમંગે. ધન્ય.....

પમરતી વાસ સુવાસ સહુ સૃષ્ટિ પર,
શાંતિ સામ્રાજ્ય અદ્ભુત વ્યાપે
અજળ આશ્ચર્ય પ્રભુ જન્મનું આજ છે,
શીવ થવા પ્રેરણા જીવ પામે. ધન્ય.....

અંગત્થળ દાખવ્યું બાળ-ક્રીડા કરી,
દેવપતિ-જીવન ફરી ગુમથું.
તાત ને બ્રાતના દિક્ષ ન દુલખ્યા જરી,
માસ પલુ બાર બહુ જ્ઞાન દીધું. ધન્ય.....

આત્મબળ સંયમે ચંડકૌશિક ભુજયો,
પૂર્વભવનો મહા ઉગ્ર તપસી.
શિષ્ય ગૌતમ પ્રભુના થયા પલકમાં,
જળવી જડેમણે વીર વાણી. ધન્ય.....

જેહના ચરણમાં ભવિકજન મુનિ મહા,
યોગી યોગેન્દ્ર દેવેન્દ્ર દળતા;
કેમ વિસરાય એવા પ્રભુ આપણા,
શાસનોદ્ધાર કરનાર પ્યારા ? ધન્ય.....

સ્મરણુ પ્રભુ ધ્યાનથી દિવ્ય આદિલનો,
નીતરે નયનમાં રસ-સમાધિ;
આત્મ ઉદ્ધાસ આદર્યા જામે અનિ,
ભરમ સર્વસ્વ મનની ઉપાધિ. ધન્ય.....

ધન્ય એ ધીર, મહાવીર ત્રિ-ભુવનતણા
ધન્ય એ જન્મ દેનાર ત્રિશલા;
ભાવથી જઇ પ્રભુ મંદિરે વંદવા,
ગાથયે ગીત ગુણગાન મધુરાં. ધન્ય.....

—દેશાઈ મગનલાલ દલીયંદ,

ભગવાન મહાવીર અને ભગવાન બુદ્ધ.

(તુલનાત્મક સિંહાવલોકન.)

લખનાર—૨૧. હરગોવિન્દ કાનજી ભટ્ટ.

[વીરાત્ ૨૪૫૦ માં ભાવનગરની શ્રી ચરોવિજયજી ઝૈન ગ્રંથમાળા તરફથી ઈનામી નિબંધ ત્રણ વિષયો નામે શ્રી મહાવીર અને બુદ્ધ, મહાવીરની સાધક દશા અને મહાવીરનો સંદેશ—એ પર માંડ્યા હતા તેના પરિણામે પહેલું ઇનામ આ લેખકને આ લેખ માટે મળ્યું હતું. તે અપ્રકટ લેખ અત્ર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. ભગવાન મહાવીર અને બુદ્ધ સમકાલીન હતા. બંનેમાં સમાનતા અને ભિન્નતા અનેક પ્રકારે છે તેથી તેઓશ્રીનાં જીવન, જીવદેશ, આચાર વગેરેમાં કીધું અભ્યાસથી ઉંડા ઉત્તરતાં ધણું મળી આવે તેમ છે. બંને એકજ હતા એવી ભ્રમવાળી માન્યતા દૂર થઈ છે તે આનંદની વાત છે છતાંય અનેક ભાળતોના જીમ ચાલી રહ્યા છે ને ચાલુ થતા જાય છે તે દૂર કરવા માટે તુલનાત્મક અભ્યાસ ઝૈન વિદ્વાનોએ કરી પોતાના લેખો-નિબંધો-પુસ્તકો બહાર લાવવાની જરૂર છે. તેવા વિદ્વાનોને ઉત્પન્ન કરવા, ઉન્નિષ્ઠ કરવા માટે શ્રીમંતો અને સંસ્થાઓ ભેટી નહિ રહે એટલી આશા રાખીશું. ત-શ્રી.]

૨૫૦૦ વર્ષ પહેલાંના ઇતિહાસની એ ધન્ય ધડી હતી. ભારતવર્ષના ધાર્મિક ઇતિહાસના પરિવર્તનનો એ અનેરો સમય હતો. પુણ્ય પળ હતી. કે જે “મહિસા” અને “સમાનતા”ના તીર્થકરો-ભગવાન મહાવીર અને ભગવાન બુદ્ધના પ્રાદુર્ભાવનો ચેતનવંતો-વીર પ્રભુત્વવાળો-સમય હતો.

બૂદ્ધોની પરંપરાવાળી સીડીપર ચડવાની મનુષ્ય જાતને આદત પડી ગઈ છે, એટલે કેટલીયે ગ્વાહીર જેવી વાતો માણસજાત બૂલી જાય છે. છતાં કેટલીયે વાતો બૂલાતી નથી, બૂલી શકાતી નથી; અને કદાચ બૂલી જવાય છે તો ઇતિહાસ સાક્ષીરૂપે સંસ્મરણ તાજ કરાવે છે. મહાવીર અને બુદ્ધને થયાંને ૨૫૦૦ વર્ષ જેટલો લાંબો સમય થઈ ગયો છે તો પણ એ પ્રાતઃસ્મરણીય પુણ્યવંતાં નામો હજી બૂલાયાં નથી; અને બૂદ્ધોની પરંપરાવાળો સમુદ્ર ગમે તેટલો મહાન હોય તો પણ બૂલાશે નહિ. બૂદ્ધોનો સમુદ્ર ઓળંગવા માટે માત્ર સ્મરણનો પુલ પુરતો છે. એ દિવ્યજ્યોતિ-જન્મયોગીઓના નામો સ્મરણ વખતે પણ વંદન હો!

બંને મહાનકોટિના પુરોનાં જીવન ચરિત્રો લખવાં હોય તો સંક્ષેપમાં લખી શકાય છે કે તેઓ જન્મ્યા, પરણ્યા, સાધુ થયા; અને નિર્ણય પામ્યા.

રાજપુત્રો છતાં ઝીજન પામર રાજપુત્રોની કથા પેઠે આમાં લખવાનું મળતું નથી કે “ખાધું પીતું અને રાજ્ય કર્યું.” પરંતુ મહાવીર અને બુદ્ધના જીવનમાં સત્ત્વનકાર્ય અને ત્યાગ એ બંને પ્રસંગોમાં કેંક અનોખી અને સંસારીઓને બોધપાઠ સમી વિશેષતા છે. “Leaders in the true sense of the word” ઘણા થોડાજ ઉત્પન્ન થાય છે. કે જેણે આશા અને લય વિનાનું જીવન જીવવા માટે જીવનની લાલસા અને મરણબયને ભસ્મ કરતાં શિખર્યું હોય; અને આપખળીજ સમ્યગ્ દર્શન અને સમ્યક્ ચારિત્ર્ય મેળવવા પોતાના ચારિત્ર્યથીજ પ્રજાને બોધપાઠો આપ્યા હોય. પૃથ્વિના પડપરથી એક પ્રજાની નાજૂદી થવાના લય ભરેલા પ્રસંગેજ મહાપુરુષો ઉત્પન્ન થાય છે. અને તેથીજ મહાપુરુષોનાં ચારિત્રો અનેક ચમત્કૃતિથી ભરપૂર હોય છે.

વર્ષાઋતુમાં ધોર અંધારી રાત્રિએ ધનધોર ધટા છવાઈ રહી સ્મશાન સમી શાન્તિ પ્રસરી રહી હોય ત્યારે એકાએક વીજળીનો ઝગકારો થાય અને આંખને આંજ નાંખે છતાંયે એકાદ આશાનું કિરણ પ્રકટાવે તે પ્રભાણે ભારતવર્ષની ધાર્મિક ધનધોર ધટામાં અદિસાના અરિહતોનો અદ્ભુત ચળકતો પૂર્ણ આશામય ઝગકારો થયો. વિદ્વાનશાસ્ત્રીઓ કહે છે કે

જડમાંયે ચેતન કિરણોના વિદ્યુત તણુખા ઉડે છે તે પ્રમાણે સમાજશાસ્ત્રના વિદ્વાનો કહે છે કે મહાન પુરુષોનાં જીવનચરિત્રોમાંથી પણ એવા ચેતન કિરણોના વિદ્યુત તણુખા ઉડે છે; પણ એ જોવા અને જાણવા માટે “દિવ્યચક્ષુ” વાળું સૂક્ષ્મદર્શક યંત્ર જોઈએ. મનુષ્ય પ્રાણીનું જીવન વસંતરતુનું સામ્રાજ્ય છતાં મોર વિનાના આંખા જેવું છે. અને કાંઈ કાંઈ પુણ્યશાળી જન્મ્યોગીઓને જ દિવ્યચક્ષુ પ્રાપ્ત થવાને બદલે દરેકને પ્રાપ્ત થતાં હોય તો કેવું સાઈ ! જીવતા જીવોને જીવતાં આવડે તો મહાપુરુષોનાં જીવનચરિત્રો પારસમણિ સમાં, અરે ! દિવ્યચક્ષુ સમાં છે, વાંચે તેનેયે દિવ્યચક્ષુ મળે છે તો પછી વિચારી સમજી પૂર્વક આચરણ કરે તેને કેવલ્યપદ પ્રાપ્ત થાય તેમાં શી નવાઈ !

દેવમંદિરનો ઘંટ વાગી રહે તોપણ તેનો રણકાર આલ્યાંજ કરે છે. શંખ ઝૂંકાતો બંધ થાય તોપણ થોડીક પળો સુધી તેના ધ્વનિનાં મોજાં અથડાયાંજ કરે છે. ચંદનનો ધુપ બળી રહે તો પણ તેની સુગંધી કેટલોક વખત સુધી વાયુ લહરીમાં રહી જાય છે. સમુદ્રની બરતી ઉતરી જાય તો પણ મોજાં તો આવ્યાંજ કરે છે. તે પ્રમાણે મહાવીર અને જીવંતે અઢી હજાર વર્ષો થઇ ગયા છતાં તેના “અહિંસા” “સત્ય” અને “સમાનતા”નાં-શંખધ્વનિનાં-મોજાં હજીપણ અથડાયાં કરે છે.

એ મોજાં કેમ અને કેવી રીતે ઉત્પન્ન થયાં અને જગતને બોધપાડે તેણે શા શા દિવ્ય સંદેશ આપ્યા તે બંનેના જીવનની તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ આપણે સંક્ષેપમાં જોઈએ.

તે સમયે વેદોક્ત ધર્મનાં શાસ્ત્રના બહાના નીચે આપણુદી ચાલી હતી. વૈદિકક્રિયાકાંડમાં શાસ્ત્રોક્ત સીધી લીટીની મર્યાદા રહી નહોતી. પ્રતિદિન હજારો અવાજ પશુઓનું વૈદિક હિંસાથી બલિદાન અપાતું એટલે લોહીની નદીઓ ચાલી રહેતી હતી. જાતિ-બેદ-ઉચ્ચનીચ-ની વિષમ ભાવનાથી લોકોનાં હૃદય તિરસ્કારપૂર્ણ હતાશ થઇ ગયાં હતાં; અને ધર્મનું સૂકાન માત્ર એક બ્રાહ્મણ જાતિના હાથમાં હોવાથી

મનુષ્યજાતિનો એક મોટો સમૂહ “શૂદ્ર” સંસારી ભિન્ન પડી ગયો હતો. એટલે એ વર્ગનું ધાર્મિક અને સામાજિક જીવન છેક પામર દશામાં મુકાઇ ગયેલું હોવાથી આત્મકલ્યાણનો માર્ગ વિકટ થઈ પડ્યો હતો. આવી વિષમતા જડમૂળથી ઉખેડી નાખી મનુષ્યજાતિ માટે ધર્મની અહિંસક સમાનતાનો વિશ્વગ્રેમી દરવાજો ખુલ્લો કરી આપવાના મહાન કાર્ય માટે-“ધર્મસંસ્થાપનાચાર્યા” કાળે જૈન ધર્મના છેલ્લા તીર્થંકર તરીકે ઋષભદેવ બ્રાહ્મણ અને દેવાનંદ બ્રાહ્મણીના^૧ વીર્યથી શરીર બંધાઇ ત્રિશલા નામની રક્ષત્રિયાણીના ઉદરથી મહાવીર સ્વામીનો જન્મ થયો (ઇ. સ. પૂર્વે ૫૯૯) અને એજ હેતુ પુરઃસર શુદ્ધાદન રાજની પત્ની માયાદેવીના ઉદરથી સિદ્ધાર્થ જીવંતો પણ હુંખીનીવનમાં શાલવૃક્ષ નીચે જન્મ થયો^૨ (ઇ. સ. પૂર્વે.....)

૧-૨ “ચાર્ય” શબ્દનું મૂળ ઝર (લડકું) ધાતુ વધુ સંભવિત છે. અને ચાર્ય શબ્દ નૈતિક અને સામાજિક ભાવના સાચવવા માટે વપરાયો છે. જે ભાવનામાં સુવ્યવસ્થિત જીવન, સરળતા, સવ્યતા, મહત્તા, પ્રામાણિકતા, હિંમત, નમ્રતા, પવિત્રતા, દયા, અયત્નાની રક્ષા, ઉદારતા, સામાજિક કર્તવ્યોનું પાલન, જ્ઞાનની પિપાસા, ડાહ્યા અને મોટા તરફ માનની લાગણી ઇત્યાદિ ગુણોનો સમાવેશ હોય. ખીલ શબ્દોમાં કહીએ તો બ્રાહ્મણની ભાવના (Ideal) અને ક્ષત્રિયની ભાવના એ બંનેનો સરવાળો તે આચર્ય; અને પૂર્ણતા પામેલો-એવા સંપૂર્ણ આચર્યવાળો-સિદ્ધિપાદને પામેલો-આચર્ય તેનું નામ સિદ્ધ; અને દરેક વખતના ચર્કમાં અમુક અમુક સમયે થનારા ૨૪ માંથી એક તે “અંજીત” (શ્રી ૦ અરવિંદ ધોષના વિચારો ઉપરથી “જૈન હિંતેચ્છુ” માં તંત્રીએ જણાવેલા વિચારોના આધારે) બાલ્યકાળમાં પવિત્ર સંસ્કારોવાળું શિક્ષણ લઇ સમ, દમ, તપ, શૌચ, સાન્નિત, આજ્ઞા, જ્ઞાન; અને વિજ્ઞાન એ નવ ગુણ પ્રાપ્ત કર્યા તે બ્રાહ્મણવિષ્ણુ, અને પછી મમ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર વિગેરે શત્રુઓ સામે ધીરપણે થઇ વિજય મેળવ્યો તે ક્ષત્રિયપણું. આમ બ્રાહ્મણ અને ક્ષત્રિયના ગુણોનો સંયોગ થયો.

૩ ડા ૦ હંટર જીવંતો જન્મ ઇ. સ. પૂર્વે ૬૨૩ અને નિર્વાણ ઇ. સ. પૂર્વે ૫૪૩ લખે છે. અચારે ખીલ જન્મ

માતાના ઉદરમાંથીજ મહાવીરે પડકાર કર્યો કે “ સર્વે જીવંતિ હૃદ્ધંતિ જીવિતં ન મરિજ્જતં ” દરેક જીવો જીવવાને ઇચ્છે છે મરવાને કોઇ ઇચ્છતું નથી. અને કલ્પું કે વૈદિક હિંસાના ઉપાસકો! “ મા દિવ્યાત્ સર્વે ભૂતાનિ ” એ તમારી શ્રુતિ યાદ કરો. બુદ્ધે એ પડકારને વધાવી લઇ વધુ ગતિ આપી.

પુણ્યશાલિ આત્માના પુનિત પગલાંથી રાજ્ય તેમજ પ્રજાનાં સુખસમૃદ્ધિમાં વૃદ્ધિ થતી રહેવાથી ‘ વર્ધમાન ’ એવું નામ રાખ્યું, અને એક મહાન આત્મા-બોધિસત્ત્વનો જન્મ થવાથી તેના દારા પ્રાણીમાત્રનું રક્ષણ થઈ મોક્ષનું દાર ઉપર એમ અસતિ ઋષિના કહેવાથી તેનું નામ ‘ સિદ્ધાર્થ ’ પાડ્યું.

વર્ધમાન જન્મ સંસ્કારી હોવાથી રાજકુમાર

ધ. સ. પૂર્વે ૫૫૭ અને નિર્વાણ ૪૮૭ માં થયાનું કહે છે. ડા૦ કનિમહામ નિર્વાણકાળ ધ. સ. પૂર્વે ૪૬૮ કહે છે. પ્રા૦ મેકસમુલર બારીક-ખજૂરીથી ધ. સ. પૂર્વે ૫૫૩ બુદ્ધનો જન્મકાળ માને છે અને ડા૦ બુલ્હર અચોક્કના શિલાલેખો ઉપરથી તેજ સમય ઠરાવે છે. પ્રા૦ ક્રિસ્ટો-વિટ્સ અને ડા૦ કેન તે કાળ કરતાં ૬૫ કે ૧૦૦ વર્ષ આ તરફ લાવવાનું કહે છે. ત્યારે પ્રા૦ ગાયરે છેલ્લી શોધ પ્રમાણે ઈ. સ. પૂર્વે ૫૬૩ જન્મકાળ અને ધ. સ. પૂર્વે ૪૮૩ થું વર્ષ બુદ્ધના નિર્વાણનો કાળ ઠરાવ્યો છે. લાલાલજીપતરાય બુદ્ધનો જન્મકાળ ઈ. સ. પૂર્વે ૫૭૭ કહે છે. એક ટેકાણે મેં એમ પણ વાંચ્યું છે કે મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ પછી બુદ્ધ ૧૬ વર્ષ પછી નિર્વાણ પામેલ છે, એ પ્રમાણે બુદ્ધનો નિર્વાણ કાળ ધ. સ. પૂર્વે ૫૧૧ કહે છે. શ્રીમદ્ ભાગવતમાં ગયા પ્રદેશમાં જન્મ લેનાર બુદ્ધને ‘ જિનસુત ’ કહેલ છે, અમરકોશમાં “ બુદ્ધ અને જિન ” બંને નામો એકજ જણનાં લખેલ છે પરંતુ દીકાકારે તેને અવાંતર ભેદ કહેલો છે.

બુદ્ધ અને મહાવીરના સમયમાં વિરોધ વક્રીવત રહેતો નથી. કેટલાકો બુદ્ધને પ્રથમ માને છે ત્યારે કેટલાકો મહાવીરને પ્રથમ માને છે જ્યારે કેટલાકો બુદ્ધમાંથી જૈન ધર્મ પ્રગટયાનું માને છે. આ વિષય ઘણો ચર્ચાઈ ગયો છે અને સંશોધકોએ નક્કી કર્યું છે કે ઉભય જિન છે અને ઉભય ધર્મો પણ જિન છે. પરંતુ બંને મહા પુરોહ સમકક્ષીન છે. અને જૈનધર્મ બુદ્ધની પહેલાનો છે.

છતાં ભોગવિલાસ અને લાલસા વિના માતાના ગર્ભમાંથીજ ચાર વેદ તથા શિક્ષા કલ્પ વ્યાખ્યાન વિગેરે છ અંગો ભણી બાલ્યકાળ વિતાવી યુવાનીને આંગણે આવી પહોંચ્યા. ત્યારે સિદ્ધાર્થનું મન શિક્ષણ અને ધનુષ્ય તરવાર ભાશે વિગેરે વાપરવાની યુદ્ધ-કળા શિખેલ છતાં ચિતામગ્નજ રહેતું હતું. સિદ્ધાર્થનાં માતા પિતાને પુત્રની ઉદાસિનતાથી સાધુદીક્ષા લેશે એ ભય ઉત્પન્ન થયો હતો; જ્યારે વર્ધમાન સાધુદીક્ષા લેશે એ એમનાં માતાપિતાથી અગ્નિપ્રયું નહોતું. છતાં બંને મહાપુરોહોએ માતાપિતાને આનંદ આપવા માટે વાત્સલ્ય પ્રેમની કદિયે અવગણના કરી નહિ. “ માતૃદેવો મમ ” “ પિતૃદેવો મમ ” એ સૂત્રનું કાયિક વાચિક અને માનસિક સંપૂર્ણપણે પાલન કર્યું. માતાપિતા પાસે પ્રભુના ન બતાવી, પરંતુ મહાવીરે મેરગેરિપરના અભિષેક મહોત્સવ પ્રસંગે ઇન્દ્રને ચમત્કારથી આત્મબળ બતાવી આપ્યું હતું.

બંને ઉમર લાયક થતાં લગ્નમંચિથી જોડવા તેમનાં માતાપિતાની ઇચ્છા થઈ એટલે નિર્વિકારી સંસ્કારી આત્માઓ સ્નેહબીક્ષાની આડે ન આવ્યા. જન્મયોગી વર્ધમાનનું લગ્ન રાજપુત્રી યશોદા સાથે; અને સિદ્ધાર્થનું લગ્ન રાજપુત્રી યશોધરા સાથે થયું એટલે બંને સાધુતાના શઠ એટલેવા પુણ્યશાસ્ત્રિ દેહ-ધારીઓ સંસારી બન્યા. મહાવીરે સંસારી તરીકે પ્રકૃતિને વિહરવા દીધી, અને સિદ્ધાર્થે પણ સંસારી વેશ ભજવ્યો. દુનિયાનાં સર્વ સુખ દુઃખથી જન્મ-સંસ્કારી મહાવીર માન લેતા. એટલે જાગૃકમગ્નની પેઠે અલિપ્ત રહેતા હતા. જ્યારે સુખ દુઃખના વિષયમાં બુદ્ધની દૃશા ભારેલા અસિ સમ હતી. લગ્નની ફલસિદ્ધિ રૂપે વર્ધમાનને એક કન્યાવત્ત સાંપડ્યું, સિદ્ધાર્થને એક પુત્ર સાંપડ્યો.

જ્યારે સંસારી વર્ધમાનને આનંદ, ઉદાસિનતા, સુખ, દુઃખ, અમીરી, ફરીરી સઘળું સમાન હતું ત્યારે સિદ્ધાર્થને સઘળું સુખમય ભાસતું હતું. એક વેળા નગર અને નગરજનોને જોઇ બહાર ગએલ

૪ જૈનશાસ્ત્રો એમ કહે છે. આશ્વ વિદ્વાનો માને છે કે આશ્વ જ.સે શિક્ષણ લીધું હતું.

તે વખતે જીવનભારરૂપ થઇ પડેલ દુઃખી વૃદ્ધને જોયો, રોગપિડિત મનુષ્ય જોયું, આત્મા વિનાના શરીર-શવને સ્મશાનભૂમિ તરફ લઇ જતાં જોયું અને તેની પાછળ થતી ત્રાસદાયક રોકકળ પણ જોઇ. આમ બધું દુઃખમય વાતાવરણ જોઇ તેને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું. માની લીધેલ સુખમાત્રમાં તેમણે દુઃખ છૂપાયેલું જોયું એટલે એની શાન્તિ અને આનંદ ઉડી ગયાં. જન્મ, જરા, અને મૃત્યુપર વિચાર કર્યો તો તેમનું હૃદય વધુ હલી ગયું. દુનિયાનાં દુઃખોથી સિદ્ધાથનું હૃદય ચીરાઇ ગયું; જ્યારે દુનિયા દુઃખમય છે એમ મહાવીર સ્વયં જાણતા હતા. તેમનું હૃદય ચીરાતું નહોતું એમ કંઇ નહોતું પરંતુ જગતને આત્મકલ્યાણનો માર્ગ બતાવવાના શુભ સમયની અવધિ હતી. સિદ્ધાર્થને એક દૈવી પુરુષે આદેશ આપ્યો કે “સંસાર છોડ અને સાધુ થા” ત્યારેજ સિદ્ધાર્થે નિશ્ચય કર્યો કે “હું વૈભવ માત્રને તિલાંજલિ આપીશ, નિર્વાણનો માર્ગ શોધીશ; અને શુદ્ધ થઇ લોક હિતાર્થે વિચરીશ.”—જ્યારે વર્ધમાનનો નિશ્ચય હતો કે “સંસાર છોડી સાધુ થઇશ અને મહાવીર બની નિર્વાણનો માર્ગ શોધીશ અને લોકોને મહાવીર બનાવવા લોકહિતાર્થે વિચરીશ.”

તેજ રાત્રીએ ૩૦ વર્ષની ઉંમરે સિદ્ધાર્થે ગૃહત્યાગ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય પત્ની અને બાળ રાજપુત્રના છેલ્લાં દર્શન વખતે હૃદય વલોવાવા લાગ્યું પણ ચિત્તને સ્થિર કરી:—

“જન પશુ જગતાં કલ્યાણ થઇ પર-
હોમું અંગ સહિ મારાં.....”

એમ ખોલી પ્રીતિ અને વિશ્વાસની મૂર્તિ-સ્ત્રી, પુત્ર; અને ધન ધામને ધરાવાળા રાજ્યસુખવાળા ગૃહનો ત્યાગ કર્યો, અને પ્રાતઃકાળે સાધુવેશ ધારણ કરી લીધો. તે વખતે અહિંસા અને સમાનતા રૂપી દેવી-ઓએ ઉલ્લાસિત હૃદયે મધુર હાસ્ય કર્યું.

વર્ધમાનની ૨૮ વર્ષની ઉંમરે માતાપિતા સ્વર્ગસ્થ થયાં તે સમયે માતાપિતા જીવતાં સંયમ નહિ લેવાનો અભિપ્રાય લીધેલો તે પૂર્ણ થવાથી મોટાભાઈની રજા માગી, પરંતુ બે વર્ષ લંબાવવાની મોટાભાઈની પ્રા-

ર્યાનાને માન આપ્યું. તો પણ કાયોત્સર્ગ, બ્રહ્મચર્યનું પરિશીલન, ધ્યાન વિં નિયમોનું પાલનતો શરૂજ રાખ્યું. હવે મોટાભાઈની રજાથી દીક્ષા પર્વાય શરૂ થયો અને રાજકુમારે વિરક્તાને છાજતો વેશ ધારણ કરી લીધો. સંયમની કફની પહેરી લીધી (ઉંમર વર્ષ ૩૦) પ્રિયપત્ની પુત્રી અને રાજ્યવૈભવવાળા ગૃહનો ત્યાગ કર્યો. ગૃહસ્થાશ્રમ વાસ મૂકી સાધુ થયા પંચ મહાવ્રતધારી થયા. મહાવીરનો દીક્ષામહોત્સવ મનુષ્યોએ અને દેવદેવીઓએ આનંદથી જીજ્ઞ્યો. અને મહાવીરને ચોથું જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

ભગવાન મહાવીરનો ગૃહત્યાગ શ્રેષ્ઠ છે. ભગવાન જુદો ગૃહત્યાગ અસાધારણ છે. કોનો ગૃહ-ત્યાગ સર્વશ્રેષ્ઠ છે એનો નિર્ણય કરવાનું કામતો પુણ્યશાલિ આત્માઓ-જન્મચોગીઓનું છે. પરંતુ બંનેના ગૃહત્યાગથી જનકલ્યાણ થયું એટલી વાત સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ છે.

“કુદરતની ગહન ક્રિયાઓ શાન્તિમાંજ થાય છે. પૃથ્વીના ઉદરમાં સોના ચાંદી અને હીરા પાકે છે ત્યારે બહારના પડળ ઉપર ઉત્પાત થતો નથી. મહાસાગરની ભીતરમાં અનેક મહાપ્રવાહો વહે છે તેથી તેની સપાટી ઉપર પાણી ઉછાળા મારતું નથી. જ્વાળામુખી ફાટવાની બચકર તૈયારીઓ તેના અંતરમાં ચાલતી હોય છે ત્યારે પણ તે તો શાંત જ દેખાય છે. વિચાર અને લાગણીના પરિવર્તન માટે તો શાન્તિ આર્થીયે વધારે આવશ્યક છે. અભ્યાસીઓ અને સાધુ સંતો નિરંતર અરણ્ય અને ગિરિ-શિખરની શાંતિ શોધે છે.”

બંને મહાપુરુષોને જનકલ્યાણ માટેની ચમકતી તલવારો ર્ધીરપાન કરી લેત્યાર પછીની સ્મશાન-સમી મુડદાલ પશુખલોત્પાદક શાન્તિ નહોતી જોઇતી; પરંતુ તેમને તો શુદ્ધ મર્દાંગવાળી વીર-ત્વયુક્ત આત્મજળની અંજર અંમર શાન્તિ જોઇતી

૫-અહિંસા, ૨-સત્ય, ૩-અસ્તૈય, ૪-બ્રહ્મચર્ય, ૫-અપરિગ્રહ. પ્રાચીન પ્રજ્ઞાલિકામાં બ્રહ્મચર્ય જિનન નહોતું. ઓ મહાવીરે બ્રહ્મચર્યને જિનન ગણી આરને બદલે પાંચ મહાવ્રત ગણ્યાં.

હતી. એવી શાન્તિ મેળવવાનો માર્ગ લીધો; અને કેવળ પેટભરા વેડા કરવા માટે પાપના પોટલા બાંધી મલકાય છે એવી મનુષ્ય જાતિને ઉન્નત પંથ બતાવ્યો.

શ્રી મહાવીર અને શ્રીબુદ્ધના ગૃહત્યાગ સુધીનું જીવન તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ જોયા પછી હવે એમનું સાધુજીવન જોવાનું રહે છે, પરંતુ એ જોયા પહેલાં બે મુદ્દા ધ્યાનમાં રાખવાના છે. (૧) મહાવીર નવો ધર્મ ચલાવ્યો નથી, ચલાવવાની ઇચ્છા પણ કરી નથી. જૈનધર્મનાં ચાલ્યા આવતાં તત્ત્વો અને નિયમોને ચુસ્તપણે વળગી રહી કેવલ્યજ્ઞાનપ્રાપ્ત કર્યું છે. (૨) બુદ્ધે નવા અખતરાઓ વડે જનવો ધર્મ ચલાવ્યો છે અને કેવલ્યજ્ઞાન મેળવ્યું છે. જૈનધર્મનાં સિદ્ધાંત પ્રમાણે મહાવીર તીર્થંકર થવાનાજ હતા કે જેને પૌરાણિક ભાષામાં “અવનાર” કહેવાય છે. મહાવીર સ્વામીનો જ્ઞાનવારસો વિશાલ હતો એ જેમ જન આગમોપરથી જણાય છે, તેમ બૌદ્ધશ્રેયો પણ શ્રીબુદ્ધને મહાસત્ય જ્ઞાની હોવાનું કહે છે. આમ છતાં કેવલ્યપદ પ્રાપ્ત કર્યા પહેલાંના બંનેના જીવનક્રમમાં જે તફાવત છે તેનો ખરો નિર્ણયતો એ ઉત્તમકોટિના પુરૂષ સમો કોઈ વિરાટ પુરૂષજ કરી શકે.

“જ્યારે જ્યારે ધર્મની દાનિ થાય છે અને અધર્મની વૃદ્ધિ થાય છે ત્યારે ત્યારે-પ્રાણાંતે પશુ”

૬-૭-કોઈ માને છે કે જૈનધર્મ શૈવ ધર્મમાંથી નીકળ્યો છે. જ્યારે જૈનો તેને અનાદિ માને છે. કોઈ માને છે કે બુદ્ધમાંથી જૈનધર્મ નીકળ્યો છે. પરંતુ બૌદ્ધ શ્રેયોજ એ વાતની ના પાડે છે. આ વિષય હજી પણ અચરિત્પદ રહેલો છે. આના સંબંધે સમર્થ અભ્યાસી વિદ્વાન પ્રાતઃસ્મરણીય લોકમાન્ય તીલક કહે છે કે:-

“જૈનધર્મની પેઠે બૌદ્ધધર્મ પણ વૈદિક ધર્મરૂપે “પોતાના પિતા પાસેથી જોઈએ તેટલી મીલકતનો હીસ્સો” લઈ કોઈ કારણને લીધે ભૂદા નીકળેલ પુત્રસ્થાને છે. “અર્થાત્ તે પારકો નથી.”

૮-શ્રીગીતા અ. ૪/૭-૮.

૯-સ્વધર્મ શબ્દ અતિશય વ્યાપક છે. ભૂદા ભૂદા પંથની દૃષ્ટિએ તેનો ભૂદા ભૂદા અર્થ થાય છે. પરંતુ પંથબદ્ધ ભૂદા જઈ સર્વવ્યાપિ સ્વધર્મ એ રીતે અર્થ લેવાનો છે.

સ્વધર્મનો ત્યાગ ન કરનારા-સત્પુરુષોનું સારી રીતે રક્ષણ કરવા માટે તથા પાપીઓનો નાશ કરવા માટે ધર્મનું સંસ્થાપન કરવા માટે” લગવાન અવતાર લે છે એ સનાતન ધર્મનો સિદ્ધાંત લઈએ કે “જ્યારે જ્યારે વહેમો અને ધર્માન્ધતા તથા જડવાદનું જોર વ્યાપીને અંધકાર છવાઈ રહે છે” ત્યારે ત્યારે તીર્થંકરનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે એ જૈન સિદ્ધાંત લઈએ, કે “વિશ્વશ્રેયી સમાનતા”ના પ્રચાર માટે બુદ્ધનું અવતરણ થાય છે એ બૌદ્ધનો સિદ્ધાંત લઈએ પરંતુ સરવાળે બધુંય સરખું છે. કેમકે એવો અવતારી વીર બુદ્ધ લાંબા વખત સુધી “સ્વાધ્યાય મનન, સત્ય-શોધન રૂપી તપ કરીને ઉચ્ચતમ આદર્શ શોધી કાઢે છે, અને પછી એ આદર્શને સમાજની દૃષ્ટિ સમક્ષ મુકવાને એક ક્ષત્રીય જેટલી વીરતાથી પ્રયાસ કરે છે. પરિણામે નતન જનજાતિ તેમની હયાતિ દરમિયાનજ આવે છે. હજારો-લાખો મનુષ્યો દૈવી જનન ગુળરતા થાય છે. અને પ્રાણી માત્રને સુખ ઉપજાવનારી” ભાવનાનો અવસ્થિત અમલ થાય છે. આ એક કેવળ નિર્વિવાદ સિદ્ધાંત છે કે “Acts are born of Ideals.” એટલે એટલું તો નિઃસંશય છે કે “દૈવી અને આસુરી સત્વોના વિગ્રહમાં જ્યારે આસુરી તત્વ પોતાના ઉચ્ચ પ્રકારના સ્થૂળ બળના પ્રભાવથી દૈવી સત્ત્વને દબાવી દે છે અને પોતાનું અધર્મશાસન પ્રવર્તાવે છે ત્યારે તેના પ્રતિશાસક તરીકે દૈવી સત્ત્વનો પક્ષ લઈ અસત્યનું નિકંદન કરવા અને સત્યધર્મનું પુનઃ સંસ્થાપન કરવા કુદરતના ગર્ભાગારમાંથી એક અમોઘ વીર્યવાન આત્મા જન્મે છે.” પછી આ આત્માને લોક દૃષ્ટિએ શ્રી મહાવીર, શ્રીબુદ્ધ, શ્રીરામ, કે શ્રીકૃષ્ણ, જરથોસ્ત, કે મહમ્મદ પેગંબર કે જીસસક્રીસ્ટ એવા નામ આપીએ; કે જગતને નવું બળ પ્રેરનાર અહ્મા, જૂની માન્યતાઓનો સંહાર કરનાર શંકર, રૂઝનકાર્યનું પાલનપોષણ કરનાર વિષ્ણુ એવું ભાવવાદક નામ આપી તેને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરીએ; પરંતુ એ મહાપુરૂષો ત્રણે કાર્યનો જ્ઞાતા બુદ્ધ (જાણુ-

૧૦-I creative works. II Active life of human service. III. Destructive work.

નાર), મહાવીર (સમર્થ પુરૂષ) હોય છે; કે જે અમોઘ વીર્યવાન આત્માના પુનિત પમલાથી જન-સમાજ અમોઘ વીર્યવાન બને છે.

એ આદર્શ વિરાટ પુરૂષ, મનુષ્ય પ્રાણીએ અમુક પ્રકારનાં ટીલાં ટપકાં કરવાં, અમુક પ્રકારનાં વસ્ત્ર પરિધાન કરવાં કે સત્ય-ન્યાયને નામે અમુક પ્રકારનો દંભ કરવો એ આરા કરી નથી અને કરશે પણ નહિ. એતો બુલંદ પહાડી અવાજે કહે છે કે:-
“આત્માનં રથિનં વિવિધ શરીરં રથમેવલ”

એ રીતિએ શરીર રથને આત્મા રથવાહકથી ચલાવી આત્મશુદ્ધિને પથે ચાલો, આત્મજ્યોતિ પ્રકટાવો; અને “અહં જ્ઞાત્સ્મિ” શબ્દિક આડ-બર વિના બનો; પોતાની અંદરની સર્વ શક્તિઓનું પ્રકટિકરણ કરી **બુદ્ધ મહાવીર** બનો. એનેજ “સર્વજ્ઞલ્લવિદ્ જ્ઞાન”નું જ્ઞાન થતાં કૈવલ્યજ્ઞાન થકીજ નિર્વાણ પદ-મોક્ષપદ મળે છે. જન્મમરણના ફેરા ટળે છે. મહાપુરૂષોના દિવ્ય સદેશાવાળા બોધ-પાઠો લાંબાં ટાપલાં સમાં નહિ, પરંતુ સૂત્રબૃત હોય છે.

નૈયાયિકા કહે છે કે “અનુકૂલ વેદનીયં સુખં” જે સંવેદન અનુકૂળ લાગે તે સુખ, અને “પ્રતિકૂલ-વેદનીયં દુઃખ”-જે સંવેદન પ્રતિકૂળ લાગે તે દુઃખ. આ વ્યાખ્યા તો મનુષ્યના મનના સમાધાન માટે છે કેમકે “દુઃખથી બરપુર” તેનુંજ નામ સંસાર. તો પછી એવા સંસારમાં સુખ હોયજ ક્યાંથી ? પરંતુ મહાવીરો મનુષ્યજાતિ માટે સન્માર્ગ સૂચક જે નિયમોવાળા જીવનક્રમ દર્શાવે તેમાં પ્રતિકૂળ સંવેદન જરૂર ઝોઝાંજ હોય છે; અને તેથીજ એ સ્વધર્મનું પાલન કરવાનો મનુષ્ય પ્રાણીનો પરમધર્મ છે. અને એ સ્વધર્મનું પાલન કરી રક્ષણ કરવું એ પણ મનુષ્ય પ્રાણીનો પરમધર્મ છે. પારકા રક્ષણ નીચે સ્વધર્મ સચવાતો નથી. સાચવી શકાતો નથી. પારકી રક્ષા નીચે કોઇ પણ પ્રજા મુડાલ બની જાય છે તો પછી તેનો સ્વધર્મ કંઈ સ્થિતિમાં મુકાય ! “પરધર્મો મયાવહઃ” એ ત્યારેજ ઉચ્ચારી શકાય કે “પરધર્મામચાવહ” એ સૂત્ર પણ બુલાયું ન હોય. આવું સંલગ્ન તો બુદ્ધ મહાવીરને

જ હોય છે. પ્રત્યેક જીવંત પ્રજા ગતિશીલ હોય છે પરંતુ પ્રજા મુડાલ, ઉન્માર્ગગામી, કે સંસ્કૃતિનો ખ્વંસ પામેલી ગતિશીલ છે કે કંઈ સ્થિતિમાંથી પસાર થાય છે એ જોઇ તપાસીનેજ લોકસંમત કરનારા “**બુદ્ધ મહાવીરો**” પ્રજામાં સંસ્કૃતિનું ચૈતન્ય જાગવાની કળા અજમાવે છે, આત્મકલ્યાણનો પરાવલંબી નહિ પરંતુ સ્વાધર્મી માર્ગ બતાવે છે; અને તેટલા ખાતરજ એ અમોઘ વીર્યવાન મહાવીર ગમે તેવાં ભયાનક કષ્ટોની-ઉપસર્ગોની સામે પોતાની આધ્યાત્મિકશક્તિના પ્રવાહને છૂટા મુકી દે છે. જાતે આપભોગ આપી આપભોગ આપતાં શિખવે છે, શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરે છે; અને શુભ આત્મશક્તિ ધરાવનાર જીતાં મેંદાંનાં ટોળાં જેવા મનુષ્ય વર્ગને ઈંદીમનાદથી કહે છે કે “પારકી રક્ષામાં શરમાઓ, ઉપસર્ગો-બચકર કષ્ટો સહન કરવાવાળાં જોખમો ખેડવામાં મજા માનો. આત્મશક્તિ ખીલવવામાંજ મનુષ્ય જીવન ખતમ થવું જોઇએ. આત્મબળ વિનાનું-“**બુદ્ધ મહાવીર**” થયા વિનાનું મનુષ્ય-જીવન નરપશુ સમું છે.”

અને શ્રી મહાવીર તથા બુદ્ધના સાધુ જીવનની શરૂઆત આપભોગથીજ થાય છે. આત્મશક્તિને વધુ ખીલવવા માટે જનસમાજના આત્મકલ્યાણના થઇ પડેલા વિકટ માગ સામે તપરૂપી બેઠો બળવો કર્યો; અને એમ કરવામાં ત્યાગ વૃત્તિને પ્રથમ સ્થાન આપી મહાવીર સ્વામી અને બુદ્ધદેવે સ્વાલંબી માર્ગ સ્વિકાર્યો, બીજા શબ્દોમાં ગૃહત્યાગ એટલે પારકા રક્ષણનો ત્યાગ કર્યો. આત્મરક્ષણથી મેદાને પડ્યાં. પારકી રક્ષામાં શરમ માની જોખમ ખેડવામાં મજા માનનારા મહાવીર સ્વામીની કસોટી પ્રથમ ઉપસર્ગ વખતેજ થઇ. વહેમાયલો ગોવાળ બળદ ચોરવાનો મહાવીર સ્વામીપર આરોપ કરે અને ઇન્દ્રને મદદ કરવા દોડવું પડે એ દેવ અને તીર્થંકરના સંબંધ પ્રમાણે અથવા તો મનુષ્ય દષ્ટિએ ગમે તેટલું ઇજ હોય, પરંતુ ગોવાળને સમજાવી લીધા પછી ઇન્દ્ર બાર વર્ષ સુધી મદદ રહેવાની પ્રાર્થના કરે અને શ્રી-મહાવીર તેનો પ્રવૃદ્ધ વદને અસ્વીકાર કરી કહે “તીર્થંકરો પારકાની સાહાય્યની કદિ પણ અપેક્ષા

રાખતા નથી. અદ્વૈતો બીજાની મદદથી કેવળ જ્ઞાન ઉપાળે તેમ કદિ બનતું નથી. આત્મા પોતાનીજ શક્તિથી કેવળજ્ઞાન પામે છે અને મોક્ષે જાય છે.” આ વચ્ચે એક તીર્થંકરને જેટલે દરજ્જે શોભા રૂપ છે તેટલેજ દરજ્જે મનુષ્ય દૃષ્ટિએ મહાવીર નામને પણ શોભા રૂપ છે. શ્રી મહાવીરે પારકી મદદની ઇચ્છા કરવામાં અપમાન અને પાપ માન્યાં; રક્ષાના બદના નીચે નિર્ભયતા જોઈ, આત્મબળનો ધ્વંસ જોયો; અને નિર્વાણને બદલે અ-નિર્વાણનો માર્ગ જોયો. આજે પણ શાસ્ત્ર અને ઇતિહાસ ઉજળે મોઢે કહે છે કે શ્રી મહાવીર આત્મદ્રોહી ન બન્યા. પણ કેમ બને? એને તો જગત્તા નરપશુએને આપભોગથી બોધપાઠ આપવો હતો. આ થઈ શ્રી મહાવીરના આરંભના તપની કસોટી. શ્રીબુદ્ધે આરંભના કે છેલ્લા જે કહીએ તે સાધુ થયા પછી, ૭ વર્ષ સુધી યંત્રવત્ તપ કરેલ છે અને તે દરમિયાન આ પ્રકારની કસોટી થઈ નથી. પરંતુ બુદ્ધે તપથી પરમ શાન્તિ ન મળતાં તપ છોડી બોજન લીધું; એ પ્રસંગને કેટલાકો કસોટી રૂપ ગણી ત્યાં બુદ્ધની નિર્બળતા જણાવે છે. હું માનું છું કે એમાં નિર્બળતાની ભાવના નથી કેમકે શ્રી મહાવીર ગર્ભગાની હતા એટલે સત્યશોધન માટે એમનો ક્રમ નક્કી હતો અને બુદ્ધને સત્ય શોધન માટે અખતરાઓ કરવાના હતા એટલે ઉપવાસનો ભંગ કરી તપ બંધ કરવામાં ક્રમના બીજા નંબરની ભાવનાને ત્યાં સ્થાન છે. તીર્થંકર તરીકે મહાવીર સ્વામીતું સ્થાન ચોક્કસ હતું એ એક પ્રકારે તેમને સરળતા હતી. જ્યારે બુદ્ધને સત્ય શોધનના નવા માર્ગમાં જરૂર કઠિનતા હતી. તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ બંનેનાં સ્થાન અને માર્ગ બિન્ન બિન્ન છે.

શ્રી મહાવીરને પહેલાં ૪ જ્ઞાન થયેલાં હતાં ૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન, ૩ અવધિજ્ઞાન, ૪ મનઃપર્યવજ્ઞાન, તેમણે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં સુધી ૧૨ વર્ષ અને ૧૨ દિવસ તપ કરી કષ્ટોની પરપરા સહન કરેલ છે તેમાં ૧૧૧ વર્ષ અને ૨૫ દિવસ નિરાહાર રહેલ છે, અને નિરંતર કાચોત્સર્ગ રહી ધરતીપર બેઠા વિના તપશ્ચર્યા કરી સર્વધાતી કર્મને ખપાવી દીધેલ છે. બુદ્ધે ૭ વર્ષના તપ પછી બોધિવૃક્ષ નીચે

ધ્યાન આરંભ્યું, અને એ ધ્યાનસ્થ સ્થિતિમાંજ ૪૬ મે દિવસે એમને^૧ ચાર સનાતન સત્યોનું દર્શન થયું, અને તે વખતે જ શ્રી બુદ્ધના મોહામાંથી પહેલું વાક્ય નીકળ્યું કે “ધર્મ કુરુ, ધર્મ કુરુ, પ્રસારય ધર્મધ્વજાં, પ્રતાહ્ય ધર્મદુ-કુમ્ભી, પ્રાપુરય ધર્મશંભાં, ઋતે જ્ઞાનાન્ન મુક્તિઃ”

શ્રી બુદ્ધે “ધ્યાન” થી સત્ય શોધ્યું—કેવલજ્ઞાન મેળવ્યું! તે પ્રમાણે શ્રી મહાવીરે ૧૫૨ વર્ષ સુધી મૌન ધારણ કરી કેવળ આત્મચિન્તનદ્વારા યોગાભ્યાસમાંજ જીવન વ્યતિત કર્યું હતું.^૨ ૭ પ્રકા-

૧-૧૬ આચંસત્વ. “જન્મ, જરા, વ્યાધિ અને મૃત્યુ કેવળ દુઃખ રૂપ છે. અપ્રિયનો સંયોગ એ દુઃખ છે અને તેથી મોટું દુઃખ પ્રિયનો વિયોગ છે. અને સૌથી મોટું દુઃખ અપ્રાપ્તિની લાલસા છે.”

૨૭ “પ્રત્યેક દુઃખ સફારણુ છે. દુઃખમાત્રનું મૂળ વાસના છે. અને વાસના સંયમી ઉત્પન્ન થાય છે. અહંતા અનિત્ય વસ્તુની તૃષ્ણા જગારે છે. અને એ તૃષ્ણા દુઃખ માત્રનું મૂળ છે.”

૩૭ “પ્રત્યેક દુઃખ નિવારી શક્ય છે જે મમત્વને છોડે છે તે શુક્ત છે. તેને ભોગે-આ પકડી શકતી નથી તૃષ્ણામાત્ર તેની આજળ સમી જાય છે.

૪૫ “દુઃખનિવારણનો માર્ગ આચં અષ્ટાંગ-માર્ગ છે.
આર્ય અષ્ટાંગમાર્ગ.

૧ સમ્યગ્દૃષ્ટિ—સારી સમજણ, જ્ઞાન.

૨ “સંકલ્પ—સારો સંકલ્પ (ક્રિયા કરવાનો નિશ્ચય).

૩ “વાક—સારી વાણી (અસત્ય બાપણ ન કરવું, આડી કે નિંદા ન કરવી, ખાજ ન દેવી, મિથ્યા બકવાદ ન કરવો).

૪ “કર્મ—સારાં કર્મ: શિલ અને દાન

૫ “આલ્સ—સારી આલ્સિકા, સારો બંધો કરીને મુજરાન ચલાવવું.

૬ “બાવામ—સારો પ્રયત્ન.

૭ “સ્મૃતિ—સારી સ્મૃતિ ચા વિચાર.

૮ “સમાધિ—સારી સમાધિ. ચિત્ત બેકાશ કરવું.

૧૨—“અજલજમ્જોબરિઆ વિર્લાસંરવેવળ રસજાઓ કાચકિલેહો સંલોળ યાવવઓ તપો હોઈ”

રનો બાહ્ય તપ અને^{૧૩} છ પ્રકારનો અભ્યંતર તપ શ્રી મહાવીરે જૈનધર્મના નિયમાનુસાર કરેલ છે. પરંતુ તપ એ આત્મશુદ્ધિનું જેમ એક અંગ છે તેમ^{૧૪} યોગાભ્યાસ (ધ્યાન) અને કાયોત્સર્ગ (સમાધિ) એ અંગવાળા ક્રમનો પણ કેવલ્યજ્ઞાન મેળવવામાં આત્મચિન્તન માટે શ્રી મહાવીરે અનુભવી પ્રયોગ કરેલો છે. એટલે બુદ્ધનો “ધ્યાન” નો ક્રમ જિન કે^{૧૫} નિંદાપાત્ર તો નથીજ. શ્રી મહાવીરે દેહદમનને અગ્રસ્થાન આપ્યું અને આત્મચિન્તન કર્યું, શ્રી બુદ્ધે દેહદમનને—કપ્પપ્રધાન તપને બદલે^{૧૬} મધ્યમ પ્રતિપ્રદા માર્ગ^{૧૭}ને અગ્રસ્થાન આપી આત્મચિન્તન કર્યું. અને

અર્થાત્—૧અનસન, ૨હલ્લોહરી, ૩વૃત્તિસંક્રેષ્ઠ, ૪સત્યાગ, ૫લોચાદિક દેહક્રમ, ૬આંગોપાંગ દેહાવયરનો કાણુ. આ છ પ્રકારનો સમાવેશ બાહ્યતપમાં થાય છે.

૧૩—“ પાયચ્છિત્તં વિણે વેયાવચ્ચં તહેવ સજ્જાઓ જ્ઞાણં ઉસ્સગોવિષ્ઠ અભિતરઓ તપો હોહ ॥ ”

અર્થાત્—૧પ્રાયશ્ચિત્ત, ૨વિનય, ૩સેવા, ૪અધ્યયન, ૫ધ્યાન, અને ૬પસર્ગોની સહનશિલતા આ છ ભેદ અભ્યંતર તપ થાય છે.

૧૪—જૈન સંપ્રદાયના મૌલિક ગ્રંથો “આગમ” કહેવાય છે તેમાં જે સાધુચર્યાનું વર્ણન છે તે જોતાં સ્પષ્ટ જણાય છે કે પાંચ ચમ, તપ, સ્વાધ્યાય, આદિ નિયમ ઇન્દ્રિયજન્ય રૂપ પ્રત્યાહાર ઇત્યાદિ જે ખાસ યોગના અંગો છે તેઓનેજ સાધુજીવનના મુખ્ય પ્રાણ માનવામાં આવેલ છે. (જુઓ આચારાંગ, સૂત્રકૃતિંગ, ઉત્તરાધ્યયન, દશ-વૈકલિક, મૂલાચાર આદિ) અને આગમોમાં યોગ અર્થ માટે ધણેકાંગે ધ્યાન સપ્તક વપરાયો છે. ધ્યાનનાં લક્ષણો તેના ભેદ, પ્રભેદ, આલંબન, આદિનું વર્ણન અનેક જૈન આગમોમાં છે (જુઓ સ્થાનાંગ, અ. ૪ ઉદ્દેશ ૧; સમવાયાંગ સ. ૪; ભગવતી શતક-૨૫, ઉદ્દેશ ૭; ઉત્તરાધ્યયન અ. ૩૦ શ્લો. ૩૫).

૧૫—જૈનશાસ્ત્રમાં યોગ ઉપર ત્યાં સુધી બાર આપવામાં આવ્યો છે કે આત્મચિન્તન માટે તૃતીય પ્રહર સિવાય ત્રણે પ્રહરોમાં મુખ્યપણે સ્વાધ્યાય અને “ધ્યાન” કરવું જોઈએ. (જુઓ ઉત્તરાધ્યયન અ. ૨૬)...(આ કુટનોટ ૩-૪ આર્ય વિદ્યાભ્યાસના માવાના “યોગદર્શન” લેખના આધારે લખેલ છે).

૧૬—અતિ તપશ્ચર્યા પણ નહિ અને અતિ દેહાભ્યાસ પણ નહિ એ “મધ્યમપ્રતિષ્ઠામાર્ગ”.

અંતેએ નિવૃત્તિતત્વની પ્રાધાન્યના સ્વિકારી. જ્યારે શ્રી મહાવીરે જગત્તં અનાદિમાની એમ પણ સ્વિકાર્યું કે આત્મા નિત્ય છે—કરેલાં કર્મનું ફળ આલોક ને પરલોકમાં ભોગવવું પડે છે—પાણીમાં પણ જીવ છે; ત્યારે શ્રી બુદ્ધે જગત્તં અનાદિ માન્યું પરંતુ બ્રહ્મ અને^{૧૭} આત્માને બ્રમમૂલક માન્યાં. જોકે આત્માનું અસ્તિત્વ શ્રી બુદ્ધને માન્ય નહોતું પણ મન શાંત વિરક્ત અને નિષ્કામ કરવું એ નિર્વાણ પ્રાપ્તિ માટે જરૂરનાં માન્યાં. તેની સાથે એમ પણ સ્પષ્ટ કર્યું કે ૧૮આત્મા એ બ્રમ છે તો પછી વિરામ કેને

૧૭ આ મહાપુરુષ આત્મવાદી છે. તોપણ તેમની પછીના તેમના કેટલાક અનુયાયીઓની તર્કજનને લીધે તેમના ઉપર “અનાત્મવાદી” તરીકેનો જે આરોપ આવે ધણા વખતથી ચૂકવામાં આવેલો છે તે અવિવેકથી થયેલો છે અને ખોટો છે. એ માટે એમના પાલી ભાષામાં હખા-એલા ગ્રંથોને મનનપૂર્વક વાંચવાની પાઠકોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે. “જૈનદર્શન” પૃ. ૬૩ની કુટનોટમાંથી.

૧૮—“જોઈકધર્મો લોક આત્મા અથવા પરબ્રહ્મનું અસ્તિત્વ માનતા નથી પણ બ્રહ્મજ્ઞાન કે આત્મજ્ઞાન તેમને માન્ય નથી તો તેમના ધર્મગ્રંથોમાંથી “અત્તના” (આત્માના) ચોદયઉત્તાન” ચોતે ચોતાની મેળેજ માર્ગ કરવો જોઈએ એમ ઉપદેશ કરવામાં આવેલો છે અને તેના સમર્થનમાં

“અત્તા (આત્મા) હિ અત્તનો નાથો અત્તાહિ અત્તનોગતિ ।
“તસ્મા સજ્જમયડત્તળં અરસં (અર્ચ) મહ વ વાણીજો ॥

“આપણે આપણા માલીક છીએ. આપણા આત્મા સિવાય આપણને તારનાર બીજો કોઈ નથી. માટે જેમ કોઈ વેપારી ચોતાના સારા ઘોડોને કાજમાં રાખે છે તેમ આપણે પણ આત્માનું સાફ સંચાલન કરવું જોઈએ.”

આ સંબંધી લો. માન્ય તીલક વધુ સ્પષ્ટ કરે છે કે—
“આત્મા અગર બ્રહ્મ-પરમેશ્વરનું અસ્તિત્વજ નાકબુલ
“ક્યાંથી ભક્તિવડે પરમેશ્વર પ્રાપ્તિ કરવાનો માર્ગ બુદ્ધ
“બુદ્ધને ચોતાની હયાતિમાજ ઉપદેશવો શક્ય નહોતો,
“અને તેની ભવ્યમૂર્તિ અને ચરિત્રક્રમ લોકોની નજર
“આગળ જ્યાં સુધી પ્રત્યક્ષ હતો ત્યાં સુધી તે માર્ગની
“જરૂર ન પડી પણ આ ધર્મ સામાન્ય લોકોને પ્રિય
“થાય અને તેનો વધારે ફેલાવો થાય તે માટે સંસાર
“છોડી અને સિદ્ધ થઈ મનોનિગ્રહથી ત્યાં ત્યાંજ

કહેવો ? અને તે શાથી મળે છે ? એ પ્રશ્નજ સિ-
લીકમાં રહેતો નથી અને ડાહ્યા પુરુષોએ આ ગૂઢ
પ્રશ્નોનો વિચાર કરવા એસવું નહિ. સર્વ પદાર્થોની
ક્ષણિકતા-પ્રત્યેક સમયે વિનશ્વરતા ઇષ્ટ છે એ શુદ્ધની
માન્યતા સ્પષ્ટ છે; ત્યારે શ્રી મહાવીરે માન્યું કે
સમસ્ત પદાર્થમાં પર્યાય (પરિવર્તન) રૂપે ક્ષણિકતાનો
અને વસ્તુના વસ્તુગત મૂલ સ્વરૂપે અક્ષણિકતા-અ-
વિનશ્વરતાનો એમ બંને ધર્મ છે. મહાવીરે કહ્યું કે
આત્મા પોતેજ પરમાત્મા થઇ શકે છે. એમણે જે
મહાવીરપણું પ્રાપ્ત કર્યું તે પત્થરને પૂછને નહિ પણ
પોતાના આત્માને પૂછને પ્રાપ્ત કર્યું. અને એના
મુખ્ય સાધન તરીકે ત્યાગ તપ અને કાયોત્સર્ગને
સિદ્ધ કર્યાં. વેદાંત અને જૈન તત્ત્વજ્ઞાન કરે છે કે
“મન જીત્યા પછી કેંક બાકી રહે છે;” ત્યારે શુદ્ધ
કહ્યું કે “મન જીત્યું. તેણે સર્વ જીત્યું,” પરંતુ
એકલા મનને જીતવાથીજ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી-
મોક્ષ મળતો નથી. આત્માનો સાક્ષાત્કાર થવો
જોઇએ છીએ. શ્રી મહાવીરે આત્માનો સ્વિકાર
કર્યો, પુનર્જન્મનું કારણ કર્મવિપાક માન્યું અને
“અહ્માંકે તે પીડે” એ સૂત્રમાં વિશાળ તત્ત્વજ્ઞાનનો
વારસો માની આત્માને પરમાત્માને સ્થાને આરૂઢ
કર્યો. અને વેદાંતી પરિભાષામાં “અહં બ્રહ્માસ્મિ”
હું પરબ્રહ્મ છું એ જોણે જાણ્યું તેણે સર્વ જાણ્યું
એમ કહી શકાય છે, અને શ્રી મહાવીરે પોતાના
આત્માને પૂજવાનો-ઓળખવાનો પ્રબળ દિવ્ય
સંદેશો આપ્યો તે પણ એકજ વાક્યમાં વેદાંતમાં
સમાઇ જાય છે કે “તત્ત્વમસી” તુ તારા ૧૯ આત્માને

“(રોમાંથી એમ ન સમજતાં) નિર્વાણ પદ પ્રાપ્ત.
“આ નિરીશ્વર નિવૃત્તિમાર્ગ કરતાં બીજો કોઇપણ
“સહેલો અને પ્રત્યક્ષમાર્ગ લોકોને બતાવવાની જરૂર
“પડી એટલે શુદ્ધના ભક્તોએ વૈદિક ભક્તિમાર્ગનું અનુ-
“કરણ કરી શુદ્ધને અનાદ્યનંત પુરુષોત્તમનું રૂપ આપ્યું.
૧૯ “જૈનં છિંદંતિ શક્ષાણિ જૈનં દહતિ પાવકઃ ।
“ન જૈનં ક્લેદયંત્યાપો ન શોષયતિ માલતઃ ॥

શ્રી ગીતા બ. ૨/૨૩.

અર્થાત્—આત્માને શક્ષો ઉદ્ધતાં નથી. અગ્નિ
બાળતો નથી. પાણી પલાળતું નથી કે પવન સુકવી

ઓળખીશ એટલે તને સધળું સમજશે. જૈન પરિ-
ભાષામાં કહીએ તો આત્માને ઓળખીશ એટલે તને
કેવલ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે, જ્યારે શુદ્ધની એકની એક
વાત છે કે વૈરાગ્યથી મનને નિર્વિષય કરવું. આત્મા-
ની કોઇપણ કલ્પના શુદ્ધને માન્ય નહોતી છતાં
પણ (૧) કર્મવિપાકના કારણથી નાશવંત દેહને
(આત્માને નહિ) નાશવંત જગતમાં-સંસારમાં ફરી
ફરીને જન્મ લેવો પડે છે અને (૨) આ આ પુન-
ર્જન્મનો ફેરા કિંવા એકંદર સંસારજ દુઃખમય
હોવાથી તેમાંથી છુટકારો લેવાની અને કાયમની શાન્તિ
કે સુખની જરૂર છે. એ બે વાતો શુદ્ધને સંપૂર્ણ
માન્ય હતી; અને એનો સમૂળગો નાશ કરવા માટે
દુઃખ, સમુદય, નિરોધ અને માર્ગ એ ચાર સત્યોનું
એને દર્શન થયું કે જે આર્યઅષ્ટાંગ માર્ગમાં વધુ સ્પષ્ટ
કર્યું. શુદ્ધને આ સિધ્ધાંત અધ્ધાત્મ દૃષ્ટિએ અના-
ત્મવાદિ છે, જો તો કર્મવિપાકને માની કાયમની શાન્તિ
કે સુખની જરૂરીયાત જણાવી. પરંતુ સુખ એ કાલ્પ-
નિક શબ્દના ઓઠા નીચે મોક્ષ મળતો હોય તો
કર્મવિપાકના સત્તાવીશ ભવ સુધી ફેરા ફરી મહાવીર
તરીકે જન્મ લેનારને બાર વર્ષની કદિન તપશ્ચર્યા
સાથે ઉપયોગ સહન કરવાની શી જરૂર હતી ? શ્રી
મહાવીર તો કહે છે કે કેવળ મનનેજ વૈરાગ્યથી
નિર્વિષય કરવાથીજ મોક્ષ મળતો નથી, ૨૦ એતો
એક સાધન છે; અને તેથી બીજી અનેક જરૂરીયાત
રહે છે. દુઃખ દુઃખમયજ હોય છે તેથી સુખ પણ
સુખમયજ હોય છે એમ કંઈ ઠરતું નથી. તેમ કેવળ
શકતો નથી. (આત્માનો નાશ કરવા કોઇપણ સમર્થ નથી.)

ત્યારપછીના ૨૪ અને ૨૫ માં શ્લોકમાં કહ્યું છે કે—
“આ આત્મા છેદી ન શકાય તેવો, બાળી ન શકાય તેવો,
“સૂકવી ન શકાય તેવો તેમજ નિત્ય રહેનારો સર્વદેહાણે
“જ્યાંપિ રહેલો, સ્થિર, અચ્ચલ, ને અનાદિ છે વળી
“આત્માને ઇન્દ્રિયોત્તરે જાણી ન શકાય તેવો, મનપડે
“ચિંતવી ન શકાય તેવો કહ્યો છે. તથા આ આત્મા
“વિકાર ન થઈ શકે એવો છે.”

૨૦ શ્રોમચ્ચક્રકરાચાર્ય પણ કહે છે કે “જ્ઞાન એજ
મોક્ષ મેળવવાનું મોક્ષ સાધન છે.” પરંતુ મોક્ષ કોને
દેહનો કે આત્માનો ?

મારેલા મનની શાન્તિથીજ મોક્ષ મળી જાય છે એમ પણ કંઈ નથી. સ્વયંપ્રકાશ પામેલાઓજ મોક્ષમાં બિરાજે છે. એ સ્વયંપ્રકાશ કેવો ? દેહનો કે આત્માનો ? આત્માનો કે ધર્મનો ? કે આત્મા એજ ધર્મનો ? શ્રી બુદ્ધ કહે છે કે “ સર્વક્ષણે પરંપરાનો અભાવ થયો-વાસનાનો નાશ થયો તેનું નામ મોક્ષ. ” શ્રી મહાવીર કહે છે કે “ સર્વ કર્મજન્ય ઉપાધિનું ઓલવાઈ જવું એટલે સર્વ કર્મોપાધિ રહિત સચ્ચિદાનંદમય આત્મસ્વરૂપ પ્રકટ થવું તેનું નામ મોક્ષ. ” શ્રી મહાવીરની નિર્વાણની વ્યાખ્યામાં ખુલ્લો અર્થ સમજાય છે ત્યારે શ્રી બુદ્ધની નિર્વાણની વ્યાખ્યામાં શબ્દાર્થની દૃષ્ટિએ અધુરાપણું છે. શ્રી બુદ્ધે નિર્વાણ એટલે “ વિરામ પામવું ” અથવા દીવો છુટાય છે તે પ્રમાણે વાસનાનો નાશ થયો, એવું ક્રિયાદશક નામ આપ્યું એટલે “ મૃત્યુ ” એ શબ્દ નિર્વાણને લગાડી શકાય નહિ. મરણ શબ્દ પુનર્જન્મ પહેલાંનો ભાવયુક્ત અર્થસૂચક શબ્દ છે, ત્યારે નિર્વાણ પામેલને પુનર્જન્મનો ફેરા ટળી જાય છે. એટલે નિર્વાણને મૃત્યુનું મૃત્યું કહેવું કે “ મૃત્યુ-નરી જવાનો માર્ગ ” કહેવો ? જ્યારે મહાવીર સ્વામીનો નિર્વાણ શબ્દાર્થ વધુ સ્પષ્ટ છે. “ સચ્ચિદાનંદમય આત્મસ્વરૂપ પ્રકટ થવું ” એનું નામજ ખરે મોક્ષ.

શ્રી મહાવીરે દર્શન—તત્ત્વજ્ઞાનમાં આત્માનું અસ્તિત્વ બતાવી તે આત્માનું અંતિમ લક્ષ સાધવા માટે એકલું જ્ઞાન એકલી ક્રિયા એકલું તપ એકલી ભાવના એકલું વીર્ય એકલી સાધ્યદૃષ્ટિ; એકલું કથન-કહેણી, એકલો આચાર-રહેણી એ નિષ્કળ છે. પણ તે સમસ્તની જરૂર છે—સફળતા માટે એ સમસ્તનો યોગ આવશ્યક છે જગત્ની અને આત્માની નિલેતા અનિત્યતા અસ્તિત્વ, નાસ્તિત્વ, વકતવ્યતા અવકતવ્યતા એમ બંને જૂદી જૂદી દૃષ્ટિથી જોતાં જણાય છે. આમ સર્વનું મિશ્રણ અને સર્વથી સ્વાતંત્ર્ય એ બંને સ્વરૂપ જણાવી વિશ્વવ્યવસ્થા આત્મસ્વરૂપ અને મુક્તિમાર્ગ વિશાલ દૃષ્ટિથી દર્શાવેલ છે અને તેથી તે સમગ્રવાદને સ્વાદવાદ અથવા તે દર્શનને અનેકાંત દર્શન એવું વ્યાપક નામ આપેલું છે.

કર્મવિપાકથી થતા જન્મમરણના ફેરામાંથી છુટવા માટે પ્રથમના આવશ્યક અંગ તરીકે શ્રી મહાવીરે સાધુદીક્ષાનું આચરણ કર્યું, તે પ્રમાણે શ્રી બુદ્ધે બિહુ ધર્મ સ્વિકારી લોકોને સન્માર્ગ દાખવ્યો. પરંતુ આ વિષયમાં પણ તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ જરા વધુ ચિંત્ય કરવાની અગત્યતા છે. શ્રી મહાવીરે વસ્ત્ર-પ્રાવરણ આદિક આદિક સુખોને તિલાંજલિ આપી અહિંસા-વ્રત પાળવાનો કડક નિયમ આચરણ કરી સાધુધર્મ ના આદર્શ તરીકે બતાવ્યો, ત્યારે શ્રી બુદ્ધે વસ્ત્ર સિવાય નન્ન દશામાં રહેવું એ ગુન્હો માન્યો. આ બંને નિયમોમાં શ્રી મહાવીર અને શ્રી બુદ્ધની માન્યતા પ્રમાણેના આચરણમાં આકાશ પાતાળનું અંતર છે. શ્રી બુદ્ધે તુંબડીનું બીક્ષાપાત્ર અને લાલ રંગી વસ્ત્રોથી બિહુનું આચરણ માન્ય કર્યું ત્યારે શ્રી મહાવીરે એ નિયમમાં ડાંકો માર્યો છે એમ મુક્ત કંઠે કહેવું જોઈએ. દીક્ષા સમયે શ્રી મહાવીરને ઇંદ્રે ડાબે ખભે દેવદુષ્ય વસ્ત્ર નાંખેલું તે પણ સોમ-દેવને આપી દધ ભગવાન વચ્ચરહિત થયા. અને તે પણ દીક્ષા લીધા પછી ફક્ત તેર મહિના જેટલા અદ્ય સમયમાંજ. દુનિયાની જળને દુનિયા તરફ ફેંકી દીધી. એટલે ઉચ્ચ કોટિને માટે વધુ લાયકાત પ્રાપ્ત કરી. અહિંસાવ્રત શ્રી બુદ્ધે પાળ્યું છે પરંતુ શ્રી મહાવીર જેટલું કડક તો નહિજ. “ ૨૧ હિંસા કરો નહિ એટલુંજ નહિ પણ એક છુદ્ર જંતુને સંરક્ષો ” એમ શ્રી બુદ્ધે પોતાના શિષ્યોને કહ્યું છે તે પ્રમાણે “ જે બુદ્ધમાં મનુષ્ય જીવનની હાનિ થાય તે બુદ્ધ ત્યાજ્ય છે ” એવે સિંહ નામના સેનાપતિને ઉપદેશ આપેલો છે અને બિંબિસાર રાજાના યજ્ઞ વખતે પણ ઉપદેશ આપેલો છે કે “ રાજન ! પ્રાણી માત્રને જીવવું ગમે છે. આ બિચારાં પશુઓને હોમવાથી ધર્મ થાય છે એમ આપ માનતા હો તો આપની મોટી બૂલ છે. બીજને દુઃખ દેવાથી આપણને પુણ્ય થાયજ નહિ. હિંસા તો બધા અધર્મનું મૂળ છે. ” પરિણામે રાજાએ આ ઉપદેશથી પશુઓ છોડી મુકેલાં. પરંતુ શ્રી બુદ્ધના અહિંસા-

૨૧. મનના હથેલીથી સહેવ મુક્ત રહેવા માટે શ્રી બુદ્ધે જે દશ નિયમો કરી આપ્યા છે તેના પહેલો નિયમ.

વ્રતમાં એક અતિશય આશ્ચર્ય જેવી દરિકત મળે છે કે પોતાને માટે-નિમિત્ત-હેતુપૂર્વક મુદ્દામ મારેલું ન હોય એવા પ્રાણીનું તૈયાર માંસ (“પવસ”-“પ્ર-વૃત્ત”) શ્રી શુદ્ધે આધેલું છે. છતાં સમસ્ત જીવન-માંથી “અહિંસા” ધર્મ પાળ્યાનું મળી આવે છે.

આમ છતાં તેજ:પુંજ શ્રી શુદ્ધે “અહિંસા” વ્રતનું શમા અને શાંતિથી ઉરવીલામાં કાચપને ત્યાં જમંકર સર્પના ઉપસર્ગ સામે પાલન કરેલું છે. મધ્ય રાત્રિએ પ્રચંડ અગ્નિ વર્ષાવતો સર્પ આસપાસનું સમજી જરમ કરે છે ત્યારે પણ શ્રી શુદ્ધે ધ્યાનરચ બેસી રહ્યા અને પરિણામે સર્પ પોતાની વિપજ્વા-ળામાં બળીને જરમ થયો; અને શ્રી મહાવીર ચંડ કૌશિક નામના દષ્ટિવિષ સર્પને કરડ્યા પછી પણ ક્ષમાપૂર્વક પ્રસન્ન મુખે શાંતપણે ઉપદેશ આપી પૂર્વ ભવની સ્મૃતિ કરાવે છે. ક્ષમા રૂપી પાવત્ર જળમાં સર્પને સ્નાન કરાવી કૃતકૃત્ય કરે છે. ખરેખર “ક્ષમા વીરસ્ય ભૂષણમ્.”

કલ્પસૂત્રકાર અને અન્ય ઇતિહાસોના કહેવા પ્રમાણે મહાવીરસ્વામીને ઘણાં કષ્ટો સહન કરતાં પડ્યાં છે તેમાં પ્રથમ ઉપસર્ગ ગોવાળે કયો તેમ છેલ્લો ઉપસર્ગ શ્રી મહાવીરના કાનમાં ચરકર વટાવી મેળો ઠોકવાનો પણ ગોવાળે કયો છે. બ્યારે ઉત્કૃષ્ટ ઉપસર્ગ કાનમાંથી મેળો કાઢવાનો થયો છે. ઉપ-સર્ગોની પરંપરામાં આ મહાવીરના આત્મા જેખમે બેઠી બેઠીને કૈવલ્યજ્ઞાનની આત્મદર્શની પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યો. તેમ શુદ્ધતા પર આવસ્તીમાં પુનઃનો આરોપ આવ્યો ત્યારે તેમણે અસાધારણ શાંતિ જાળવી છે. અને ગાંડા હાથીને પણ તેમણે ક્ષમાથી શાંત કર્યો છે. મહાવીર પર સંગમ દેવતા તરફનો મધ્યમ ઉપસર્ગ શ્રી શુદ્ધના મારના પ્રસંગને મળતો છે. મહાવીર સર્વજ્ઞ સુહૃદોના નાચમાં કે કામદેવના બાણમાં ન ફસાયા, વિપયના માધુર્યમાં ન ભોભાયા, યોગબ્રજ ન થયા. પણ જન્મયોગીઓ યોગબ્રજ શાય કેમ ? “વિકાર હેતૌ સતિ વિક્રિયન્તે, ચેવાં ન ચેતાંસિ તપચ્ચીરા.”

અને પુત્રી પ્રિયદર્શના તથા જમાઇ જમાલીને શ્રી મહાવીરે દીક્ષા આપી તે પ્રમાણે શ્રી શુદ્ધે પત્ની

યશોધરા પુત્ર રાહુલ અને માતાને દીક્ષા આપી આત્મ કલ્યાણનો માર્ગ બતાવ્યો. એટલુંજ નહિ પરંતુ મનુષ્ય પ્રાણી માત્રને આત્મ કલ્યાણને માર્ગ ચડાવવા બંનેએ ઢંઢેરો પીટાવ્યો. બ્રાહ્મણ ક્ષત્રીય વૈશ્ય”ની જેમ “હિયો કામ્રા” માટે પણ દરવાજો ખુલ્લો છે. એમ કરીને ઇતિહાસને પાને બંનેએ “વિશ્વ પ્રેમી” તરીકે અમરપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે. ઉચ્ચ નીચના જાતિભેદને આત્મ કલ્યાણના માર્ગમાં મુસા-ફરી કરવાનો સમાન હક્ક આપ્યો. બંનેએ જાતિ કરતાં શિલ્પને ત્રેષ્ઠ કરાવ્યું એટલે પછી આત્મકલ્યા-ણમાં જાતિભેદના નામને પણ સ્થાન ન રહ્યું. એ સમયના સંયોગો વચ્ચે “સમાનતા” થી મનુષ્ય પ્રાણીને અસાધારણ જન્મ સ્વાતંત્ર્ય હતું. તે કુદર-તી હક્ક ખરા સ્વરૂપમાં પાછો મળ્યો. સમાનતાનું પુનર્જીવન થયું. હક્ક આપનારની ધાર્મિક છત હતી. ઘણાં સ્ત્રી પુરુષો દીક્ષા લઈ આત્મકલ્યાણના પંથે પડ્યાં; અને ઇન્દ્રભૂતિ ગૌતમ તથા બીજા ગણધરો દીક્ષા લઈ “અહિંસા”ના રચનાત્મક કાયકમ પાછળ લાગી ગયા. શ્રી શુદ્ધના પણ આનંદ અને અન્ય ભિ-ક્ષુઓ એ પ્રમાણેજ કામે લાગી ગયા. આ પ્રમાણે “અહિંસક વિશ્વપ્રેમી સમાનતા”ના શ્રી મહાવીર અને શુદ્ધના ઝુંડા નીચે મનુષ્ય પ્રાણીને સ્થાન મળ્યું.

શ્રી મહાવીરસ્વામીએ વસ્ત્ર—પ્રાવરણ અને અહિંસ સુખનો ત્યાગ કરી અને અહિંસાવ્રત પાળી દાન, શિલ્પ, તપ અને ભાવના યુક્ત પાંચમહાવ્રતોથી કસીને ધર્મ પાળવા માટેની વ્યવસ્થાપૂર્વક સંઘવ્યવસ્થા કરી; અને શ્રી શુદ્ધે ભિક્ષુઓને વિહારોમાં એટલે મઠમાં શરીરને અતિ કષ્ટ ન થાય અને પ્રાણાયામાદિ યજ્ઞ શકે, અને લાલવસ્ત્રો તથા તુંબીપાત્ર ધારણ કરી શકે એવી વ્યવસ્થા કરી. ચાતુવર્ણ્ય ભેદ શ્રી મહાવીર અને શ્રી શુદ્ધને માન્ય ન હતો. તેમ ગાર્હસ્થ્ય ધર્મના હિંસાત્મક શ્રૌત યજ્ઞ યાગ પણ તેમને માન્ય ન હતા. પરંતુ પંચ મહાયજ્ઞ પ્રત્યેક ગૃહસ્થે એટલે ઉપાસકે કરવા એમ શ્રી શુદ્ધે કહેલું છે. અને અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, સર્વભૂત-અનુકમ્પા અને (આત્મા માન્ય નહોતો તો પણ) આત્મોપચ્ચ દષ્ટિ, શૈલ્ય કિંવા મનઃપૂતતા એ નિયમો બૌદ્ધ ઉપાસકે પાળવાનું

ગુમરવાનો મહા મોધો^{૨૨} સદેશો આપ્યો, અને કહ્યું કે આત્મારૂપી “સઘસઘ્સાણાય ઉવઠ્ઠિપ મેઘાવી મારં તરઈ” સત્યની આગાથી ઉભો થએલો પુરુષ સંસાર સમુદ્રને તરી ગય છે, ત્યારે શ્રી બુદ્ધે “જ ધનેન પ્રજયા ત્યાગે નૈકેન અમૃતસ્વ માનયુઃ” કહી ધર્મ અને અમૃતનો પ્યાલો સંસારને પાયો. એ સર્વસંગપરિભાગી પરિવ્રાજક-ભિક્ષુ અને તીર્થંકરે અંધકારનો પહાડબેદી માર્ગ કરી આપ્યો. લોકોને પૂર્ણ પ્રકાશ આપ્યો.

શ્રી મહાવીરે કહ્યું છે કે:—

૨૩(૧) પુરિસા ! તુમમેવ તુમંમિસં, કિં વહિયા મિસં મિચ્છહિ ?”

હે પુરુષ! (પ્રકૃતિનાયે સ્વામિ) તું પોતેજ તારો મિત્ર (દોસ્ત અથવા સૂર્ય) છે. શા માટે બહારથી મિત્ર મેળવવા છાએ છે?

(૨) “જે ષગં જામે સેં બહુ જામે, જે બહુ જામે સેં ષગં જામે.”

જે મનુષ્ય એકને (પોતાના બહિરાત્માને) નમાવે છે તે સર્વને (દૃશ્ય જગતને) નમાવી શકે છે અને જે સર્વને (દૃશ્યજગતને) નમાવે છે તે એકને (પોતાના બહિરાત્માને) નમાવવાને સમર્થ છે. (અંતરથી બહાર અને બહારથી અંતર એમ બંને રીતે શક્તિની પ્રગતિ થઇ શકે છે.)

(૩) “સઘવત્તો પમસઘ્સ મયં, સઘવત્તો અપમ-સઘ્સ જલ્થિ મયં.”

પ્રમત્ત (પ્રમાદી) ને સર્વ દિશાથી ભયજ હોય; અપ્રમાદિ (જમત આત્મભાનવાળા) ને કોઇ દિશાનો ભય રૂપેલો નહિ. (પ્રમાદ-આળસ, નિદ્રાવસ્થા, સ્વ-ભાનનું વિસ્મરણ, સ્વશક્તિનું વિસ્મરણ.)

૨૪ સર્વ પ્રાણીને, સર્વ જીવોને, સર્વ જીવો, સર્વ સત્ત્વોને હણવાં નહિ, તેમનાપર હક્કમત ચલાવવી નહિ, તેમને કબજે કરવાં નહિ તેમને પરિભ્રમ આપવો નહિ તેમને હેરાન કરવાં નહિ.

(આચાર્યમસમ્બકત્ય નામનું ચોથું અધ્યાયન)

૨૩ “મહાવીર કહેતા હવા” નામક પુસ્તકના પૃ. ૩૦ નો ઉત્તારો.

(૪) “જે આસવા તે પરિસ્સવા, જે પરિસ્સવા તે આસવા.”

જે જે ‘આશ્રવ’ (કર્મબંધના હેતુ) છે તે તેજ ‘પરિશ્રવ’ (અર્કર્મક્ષયના હેતુ) છે; અને જે જે કર્મ ક્ષયના હેતુ છે તે તેજ કર્મબંધનના હેતુ છે. (જે વડે અજ્ઞાની બંધાય છે તે વડેજ જ્ઞાની બંધમુક્ત થાય છે) જે વર્તનવડે એક વ્યક્તિ કે પ્રજા મુક્ત થાય છે તેજ વર્તનવડે બીજી વ્યક્તિ કે પ્રજા ઉલટી વધારે જકડાય છે. ક્રિયા પોતે સારી કે ખોટી નથી, ખોટો આધાર ક્રિયા કરવાની વૃત્તિ પર છે.

(૫) “સંમતવંસી જ કરેતિ પાપં.”

સમ્યક્ પ્રકારે જોઇ શકનાર “પાપ”જ કરતો નથી. રાજા ગુન્હાથી પર છે અને સમ્યગ્જ્ઞાની ‘પાપ’ થી પર છે કોઇ પણ કાર્ય એને બાંધતું નથી.

શ્રી બુદ્ધે કહે છે કે:—

૨૪(૧) “હિંસા કરો નહિ. એટલુંજ નહિ પણ એક ક્ષુદ્રમાં ક્ષુદ્ર જાતુંને સંરક્ષો.”

(૨) “ચોરી કરો નહિ એટલુંજ નહિ પણ પ્રત્યેક મનુષ્યને તેના અમતું ફળ પ્રાપ્ત કરવામાં વિશ્વ ન નાખો.”

(૩) “મલિનતાનો ત્યાગ કરો એટલુંજ નહિ પરંતુ વિશુદ્ધ જીવન ગાળો.”

(૪) “અસત્ય ન વદો એટલુંજ નહિ પરંતુ સત્યજ વદો, વિવેકપૂર્વક, ભય વિના અને પ્રેમપૂર્વક સત્યનું પાલન કરો.

(૫) “સોગંદ દ્યો નહિ. પરંતુ દૃઢતા અને વિનયથી સત્ય જોલો.”

(૬) “નિંદાનો ત્યાગ કરો. નિરંતર સારમાઠી બનો અને અસાર વસ્તુને તજો.”

(૭) “વૃક્ષા પ્રભાપમાં સમય વ્યતિત ન કરો; માત્ર જરૂર જેટલુંજ જોલો અથવા ભાન ધારણ કરો.”

૨૪ રી. બીજીસાધકૃત ભગવાન બુદ્ધ પૃ. ૫૧-૫૨ નો ઉત્તારો. આ ફરા નિયમો ભગવાન મહાવીરે પણ આચરણ કરી, પાળી બતાવી લોકોને સંદેશાર્થે આપ્યા છે.

(૮) “લોભ ન કરો, દ્રેષથી દૂર રહો, અન્યના સહભાગ્યથી સદૈવ હર્ષ પામો.”

(૯) “હૃદય નિર્મળ રાખો, દ્રેષને તેમાં સ્થાન ન આપો. શત્રુને પણ પ્રેમથી આહો અને પ્રાણી માત્ર પ્રતિ સમભાવ રાખો.”

(૧૦) “અજ્ઞાનને દૂર કરી સત્યને સેવો ત્યાગ એજ મહાન ધર્મ છે. એજ નિર્વાણનો માર્ગ છે.”

એજ પ્રમાણે શ્રી છુદ્દે જ્ઞાઓને દીક્ષા આપી ત્યારે બિહુએને સ્ત્રીઓ તરફ કેમ વર્તન કરવું તેના ૧૧ નિયમો બાંધી આપેલા છે તેનો સાર એટલેજ છે કે “કામવાસનાને બાળો. એ સ્ત્રી વૃદ્ધ હોય તો માતા જેવી જાણજો, યુવતી હોય તો ભગિની સમ લેખજો; અને બાળા હોય તો પુત્રીવત્ સમજશો.”

એક જન મુનિના અભિપ્રાય પ્રમાણે “મહા-પુરુષ મહાવીરના છાદ્યસ્થમાં આત્મશ્રદ્ધા બલ, સર્વજ્ઞ વિહાર (અપ્રતિબંધ) અને શાંત પ્રવૃત્તિની મહાવીરતા ઝળકે છે. પ્રભુ મહાવીરે સાડાબાર વર્ષ અને પંદર દિવસના આત્મભોજે કેવલ જ્ઞાન એટલે નિરાવરણ સર્વ વસ્તુના તાદામ્યદર્શક સ્વરૂપને પ્રકટ કર્યો હતો; જ્યારે ગૌતમ છુદ્દના છાદ્યસ્થવસ્થામાં પરાવૃત્તિ, શુભની અનાસ્થા; અને રીસામણાની ઝાંખપ લાગે છે. અને કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું તો પણ સર્વ વસ્તુના સમસ્ત ભાવો દેખાયા નહોતા.”

આરિઝ્ય, ચિત્તશુદ્ધિ, અને દૈવી સંપત્તિનો વિકાસ એ છુદ્ધે નિર્વાણનો પાયો માની મનનો નિરોધ કરવા અતિશય બાર મુક્યો છે. પરંતુ છાદ્યાનિરોધ કરવામાંજ જો શ્રી છુદ્દે સર્વસ્વ માન્યું હોય તો એને કેવળજ્ઞાન કહી શકાય કે કેમ? એ એક વાદમસ્ત ગંભીર પ્રશ્ન છે. અને દેહને છાદ્યા થાય છે કે નહિ? એ પણ પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે. દેહને તો પંચભૂત માટીનું પૂતળું કહેવામાં આવે છે. આલંકારિક ભાષામાં કહીએ તો દેહ એ આત્માનું મંદિર છે. ગૃહ-મંદિર મનુષ્યે બાંધ્યું છે તેમાં સૂર્ય પ્રકાશ આવરણક છે. આત્મમંદિર કેણે બાંધ્યું છે એ વિશે વધુ પિષ્ટ-પેપણ ન કરીએ તો પણ તે આત્મમંદિરમાં આત્મ-

જ્યોતિ પ્રકટવાની પણ જરૂર છે. અરે! એ આત્મ-જ્યોતિ અખંડ જળહળે છે. દિવ્યચક્ષુથી દર્શન કરો અને પાવન થાઓ.

તુલનાત્મક ઐતિહાસિક વિચાર પરંપરાને સીમાડે આવી પહોંચતાં હવે માત્ર એકજ પ્રસંગ બાકી રહે છે અને તે નિર્વાણનો.

શ્રી મહાવીર ૭૨ વર્ષની ઉંમરે બે પગે પલાંઠી વાળી બેઠા અને શિવ એટલે નિરપદ્રવ મોક્ષસ્થાનકે પહોંચ્યા-નિર્વાણ પામ્યા. શ્રી છુદ્દ ૮૦ વર્ષની ઉંમરે ધ્યાનસ્થ થયા એ સ્થિતિમાં સમાધિસુખ અનુભવી નિર્વાણ પામ્યા.

મહાપુરુષો લોકકલ્યાણ માટે આદર્શ રજુ કરી તે પ્રમાણે આચરણ કરી માર્ગ બતાવી આપ્યા જાય છે ત્યારે જનસમૂહને શોક થાય છે. શિષ્યવર્ગને વળા-ધાત થાય છે. પરંતુ ગૌતમ અને આર્નદને વીતરાગ નિરુનેહિ થવા સંકેત શિષ્યામણુ આપી તેમ સૌને એજ શિષ્યામણુ આપતા જાય છે.

શ્રી મહાવીર અને શ્રી છુદ્દને નિર્વાણ પામ્યાં ૨૫૦૦ વર્ષ થયાં તોપણ તેમણે ઉપદેશલા અમૃતસમા શંખધ્વનિનાં મોળાં હજી પણ અથડાયાં કરે છે કે:-

“માત્ર સત્યજ ચિરસ્થાયિ છે. પરરક્ષા વિના “મહાવ્રતોથી” અર્થિક સમાનતાના વિશ્વપ્રેમી બની

૨૫ ફેબ્રુઆરી ૧૯૬૭ છે કે અર્ધિસાધમંથી નરી લીરત્ત પેલા થાય છે અને અર્ધિસાનુ ઉપાસકો નામદં જની જાય છે. આમ કહેવાશેને ઇતિહાસના જ્ઞાનનું તો નહિ પરંતુ આત્મજ્ઞાનનું જ્ઞાન નથી એમ કહીએ તો જરૂર વળ આવે; અને ક્યાં નથી આવતો? છતાં પણ વિનયભાવથી એટલું પણ બે પૂછી શકાય હોય તો પૂછીશ કે અર્ધિસાના ઉપાસકોનાં ઉજળાં વ્રતાંતો ઇતિહાસને પાને નોંધાયાં છે તેમ અર્ધિસાના ઉપાસકોનાં ઉજળાં વ્રતાંતો નોંધાયાં છે કે નહિ? જલે આંજળને વેટે ગણાય તેટલાંજ નામો મળે પરંતુ શ્રી મહાવીર સમો એક ખડો વીર અર્ધિસક અનુ-કરણ માટે જસ છે. આકાશના તારા સમૂહની વચમાં ચન્દ્ર એકજ હોય છે અને જમે તેવા ગાઠ અંધકારને ભેદવા એક સૂર્યનારાયણ જસ છે. વર્તમાનયુગના અર્ધિ-સાના પરમ પૂજ્ય મહાત્મા ગાંધીજીને આપણે નામદં

“જનકદયાળુ કરો, સર્વ કર્મોપાધિ રહિત સચ્ચિદાન-
“નમઃ આત્મસ્વરૂપ પ્રકટાવો; અને નિર્વાણ પામો. ”

ઉપસંહાર.

અમોઘ વીર્યવાન આત્મશક્તિનો જળધોધન
લોકોનો રથવાહક-નેતા થઇ શકે છે. એ પ્રખર વિરાટ

હઠીયું કે વીરમર્દ? અવિધ્યનો ઇતિહાસકાર એમની શી
નોંધ લેશે? અઘાલીપ્રભ અહિંસા ધર્મ આચરી રહી છે
તેને યું નામદો? હઠીયું? યું લોહીની નદીઓ વહેવરાવ-
વામાં મર્દાનગી ઝળકી હોય છે? એ એમજ હોયતો
લોહીની સેંકડો નદી વહેવરાવનાર સમ્રાટ અરોઢે બોદ-
ધર્મ સ્વિકારી રાજમાન્ય કરી તે ધર્મનો દેશભરમાં
પ્રચાર કરવા હાં રાજ્યાશ્રય આપ્યો હતો? અને વધુ નહિ
તો બિંબીસાર, અરોઢનંદ, ચેટક, વિજયરાજ, રાજદત્ત,
પ્રિયવ્રત, કૃષ્ણમિત્ર, વાસવદત્ત અને નવચ્છેદિક
રાજાઓ સામ્રાટે અહિંસાધર્મ રિવઝ્યાં હતો? યું તેમને
લોહીની નદીઓ વહેવરાવવાવાળી મર્દાનગી નહોતી અમતી?
જેનધર્મ શ્રેષ્ઠ કે બોદધર્મ શ્રેષ્ઠ? એ મારો વિષય નથી.
મારો ધર્મ પણ નથી પરંતુ “અહિંસક વિશ્વપ્રેમી
સમાનતા” અને માન્ય છે. “કુવ મહાવીર” થઈ મને
ગમે છે.

વાંચક! વીરતાની મહાજ્યોતિ તો મારા અને તારા
સૌના હૃદયસાગરમાં જળનિધિ સમી વિસ્તીર્ણ અને
વ્યાપક છે, એ પ્રગટાવી જાણે તોજ નામદોનો મહાવીર
શાશ્વતરનો નારાયણ થાય. માત્ર પ્રમટીકરણ થવાનીજ
વાર છે. જડમાર્ગને પંથે સંકાંત જીવન થએલા યુદ્ધિ-
વાઈ-કૃતકવાઈ પારકાના રક્ષણ નીચે જીવતાઓની ફરા
ખરેખર ક્યાંને પાત્ર છે! હાલની માણસ ભત માટે એક
કવિ કહે છે કે “પશુઓથી પામર માનવી!”

ભારીમાંથી વિશાળ આકાશ જેને ભારી જેવડું
દેખાતું હોય તેને આત્મપ્રણ એવડાશા વેંટીયા અને
બીર-નામદો જાણીક, વીસમીસદીનાં પરતંત્ર પુતળાંઓને
આત્મામાં શ્રદ્ધા નથી તો પછી આત્મભજનાંતો ક્યાંથી હોય?

યું તમે આ જડવાદના જમાનામાં આત્માને માનો
છો? માનવા હોતો પડો મેદાને અને તમારી આત્મ-
જ્યોતિ પ્રકટાવો. એમાંથીજ અહિંસક વિશ્વપ્રેમી સમા-
નતાને તમને સાક્ષાત્કાર થયે આત્મયોગ, આત્મજીવન
અને આત્મસમાધિ પરમ સુખદાઈ છે. આત્મા એજ
પરમાત્મા છે એ જાણ્યું તેણે સઘળું જાણ્યું. આત્માવંદનો
સ્કાંતો અવધિ છે. શ્રેયદાયી છે.

લેખક.

પુરૂષ પ્રકૃતિથીજ નેતા “a leader by insti-
gation” હોય છે. પોતાને નેતૃત્વ મળે કે નહિ તેની
એને પરવા હોતી નથી. એ નિષ્કામકર્મયોગીને માત્ર
“લોકસંમદ”ની કાળજી હોય છે. એ પોતાની
અગાધ શક્તિના સામર્થ્ય થકી સ્વયં નેતૃત્વ ભોગવે
છે. “૨૭જુલ ૨૮મહાવીર” સાગર સમો ઉડો અને
વિશાળ હૃદયવાળો, તથા “અજ્ઞાદપિ કઠોરાણિ
મૃતુનિ કુલુમાદપિ” તેમજ અમદૃષ્ટા (my
stic) હોય છે.

આવા પ્રભાવશાલિ મહાત્માનો જન્મ “સર્વ-
ભૂતહિતે રતાઃ” પ્રાણી માત્રના હિત માટેજ હોય
છે. એટલેજ પ્રજાવર્મ આવા વીરોની વિભૂતિની પૂજા
કરે છે. તિથિઓ ઉજવે છે. પરંતુ એમના જીવન
રહસ્યનું-‘અહિંસા’ અને ‘વિશ્વપ્રેમીસમાનતા’
નું-પ્રભ અનુકરણ પૂર્વક આચરણ કરે તોજ પૂજા
સાચી ગણાય, પૂજનીય લાવ ઝળકી હોય તો
સ્થાને ગણાય. જે પ્રજા વીર અને છે તેજ વીરની
વિભૂતિની પૂજા કરી શકે છે. પૂજા કરવાને લાયક
ગણાય છે. ત્યારેજ પૂજ્યભાવની સાચકતા થાય છે.
કાર્લાઇલ કહે છે કે “valets cannot worship
heroes” શ્રુતિ પણ કહે છે કે “દેવો ભૂતવા-
દેવં ચજેત.” શ્રી મહાવીર અને શ્રી યુદ્ધે અહિંસા
અને વિશ્વપ્રેમી સમાનતાનો વરસાદ વરસાવ્યો અને
“magnanimity of soul” એજ મનુષ્ય
પ્રાણીએ જીવનખેચ રાખવાનું શિખર્યું. આત્મશ-
ક્તિનો ટુવારો વધુ ને વધુ હોય ત્યારેજ વીરપૂજા
સાચી ગણાય. બાકીતો શુલામેને શરવીરની પૂજા
કરવાનો હક્ક નથી. વીર બનો અને વીરની પૂજા કરો.

આ ચરિત્રોજ એવાં અગાધ સાગરદેવ સમાં
વિશાળ છે કે “અહ્યાન્તં ન વિદુઃ સુરા સુર-
મજાઃ” સર્વ દેશના અને સર્વ ભાષાના મનુષ્યોએ
ગુણનુવાદ ગાયા છે, છતાં કેમ પાર પામ્યા નથી;
અને મારો તો પણ પાર પામવાના નથી. વાણી

26—Natural knowledge of directing power.

27—કુવ (કોવ) To know or understand.

28—મહાવીર—great hero.

અનંત છે તેમ “કુધમહાવીર” સમા મહાપુર-
ષેના ગુણો પણ અનંત છે; એનો પારજ નથી. અને
તેથી જ “ગુણાઃ પૂજાસ્થાનં ગુણિષુ ન જ
લિફ્ફં ન જ વયઃ” અને એ સદ્ગુણોના બંડારનો
સામર્થ્ય ખળનો પણ અજો નિત્ય શાશ્વતોર્ય
પુરાણમ્” છે.

વાચક ! જન્મચોગીઓના ચમત્કૃતિથી ભરેલા
તુલનાત્મક ચારિત્ર્યમાંથી તને તારા ચારિત્ર્યબળ માટે
કંઈપણ સાઈ લાગે અને મળે તો તે “પત્રં પુણ્યં
ફલં” તરીકે તારા “કુધમહાવીર” આત્માને

ચરણે ધરજે; અને તું પણ “પુનરપિજનનં પુન-
રપિ મરણં”નો ભય ટાળવા તારી આત્મજ્યોતિ
પ્રકટાવજે. સચ્ચિદાનન્દ આનન્દ સ્વરૂપમય બનજે.
“યો યમુષાસતે સ તદેવ મયતિ” જે પુરૂષ
જેની ઉપાસના કરે છે તે તેના સ્વરૂપને પામે છે.
યતો વાદ્માની મૂતાનિ જાયન્તે યેન જાતાનિ
જીવન્તિ યત્ પ્રવન્ત્યમિસં વિશન્તિ તદ્ વિજિ-
જ્ઞાસસ્વઃ આનંદાદ્યય ચ્ચલિમાની જાયન્તે
આનન્દે ન જાતાનિ જીવન્તો આનન્દં પ્રવ-
ન્ત્યમી સંવિષતિ. ॥

મહાવીર.

[Superman.]

અહારના તેમજ અંદરના કલેષ માત્ર પર જ્ય મેળવનાર પુરૂષ ‘મહાવીર’ કહેવાય. દુનિયાનો ઓછો વધતો પણ અનુભવ પામેલો દરેક મનુષ્ય જાણે છે કે જીવન રથેલ તેમજ સૂક્ષ્મ કાંટાઓથી ભરપૂર છે અને એક કાંટા દૂર કરવા જતાં ચાર કાંટા ભોંકાય છે. તે છતાં કેાઇ એવા પણ કુશળ પુરૂષ હોય છે કે જીવનને નિષ્કંટક, કલેષ રહિત, આનંદમય બનાવી શક્યા છે. જનતાથી જે નથી બની શકતું તે જેનાથી બની શક્યું તેવા પુરૂષને Superman અથવા પુરૂષોત્તમ, મહાવીર, પુરૂષસિંહ, પરમપુરૂષ ઇત્યાદિ સંજ્ઞા અપાય છે.

એ અસાધારણ જ્ય કેવી રીતે મેળવ્યો એ જાણવું દરેક મનુષ્યને જરૂરનું છે. પરંતુ જાણવાની શક્યતા ત્યાંજ છે કે જ્યાં જાણવાની તીવ્ર જરૂર ઉત્પન્ન થઇ ચૂકી હોય; અર્થાત્ અહારના તેમજ અંતરના કલેષોથી એક વ્યક્તિ પૂરી મુંઝાઇ હોય. ‘આરામ’ અને ‘સુખ’ એવા કામના છે કે જે ‘જાણવાની ગરજ’ને ભડકાડતી જવાળામુખે પ્રકટવા દેતાજ નથી. આજ કારણ છે કે કેાઇ અનુભવી પુરૂષ દુનિયામાંથી દુઃખો અને કલેષોને સદંતર નાણુદ થયેલ જોવાનું ઇચ્છતો નથી. અને કહી પામતી વ્યક્તિને જેઠ તાત્કાલિક સહાય વડે ત્હેની દયા કરવાનુંય પસંદ કરતો નથી. તે મનુષ્ય પ્રકૃતિને જાણનારો હોઇ એને ખબર છે કે એક વ્યાધિને તાત્કાલિક દૂર કરનાર એલોપથીક ઉપચાર ચાર નવા વ્યાધિને જન્મ આપનાર થઇ પડે છે.

તીવ્રગરજ--એક પુરૂષે કલેષમાત્ર પર જ્ય કેવી રીતે મેળવ્યો એ જાણવાની ઉમ્મ ગરજ જ્યાં સુધી વ્યક્તિમાં ઉદ્ભવ પામે નહિ ત્યાં સુધી એને સઘળાં શાસ્ત્રો, સઘળાં ધર્મો, સઘળાં ફીલસુફીઓ, સઘળાં ચરિત્રો--માત્ર ધડીભરની ગમ્મત કે સાહિત્યની સ્થેલધા અથવા શુદ્ધિની સાફમારી જેવાં લાગે છે.

એનામાં ગંભીરતા (seriousness) અને અંતરથી લાગવાપાતું હોતું નથી. આવી વ્યક્તિઓએ સાંભળીને કે વાંચીને જે કાંઇ મંથો જયસ્વરૂપ, જયમાર્ગ જયવિધિ અને વિજેતાનાં લક્ષણો સંબંધે લખ્યા હોય છે તે એકદમ ઉપલકીઆ, છીછરા, ચેતન વગરના ખોખા જેવા, નિઃસાર હોય છે. કમનશીમે આજે દુનિયામાં આ કાટિના લેખોની એટલી બધી બહુલતા થઇ ગઇ છે કે જાણવાની તીવ્ર ગરજ ઉમ્મ થતાં શું વાંચવું અને શું ન વાંચવું, કોનો સંગ કરવો ને કોનો ન કરવો એ બાબતની પસંદગી કરવામાં ભારે મુશ્કેલી અનુભવવી પડે છે. ટુંકા આયુષ્ય અને કેાઇ પણ જમાના કરતાં વિશેષ ધાંધળ ઉપાધિ, આસ્થિરતા એ લક્ષણોવાળા આ જમાનામાં વાચન અને સંગ તરીકે જે કાંઇ મળી આવે છે તે બહુધા નુકસાનકારક નહિ તો નિરપયોગી તો હોય છે જ.

તે વ્યક્તિ ભાગ્યશાળી છે કે જેને જયમાર્ગ જાણવાની જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થયા બાદ કેાઇ વિજેતાની અંગત મુલાકાતનો જોગ મળે. જ્ય પિપાસાપરથી જ યોદ્ધાને પીછાની શકાય છે અને વિજેતા એવાનો રાહબર થવામાં સ્વભાવથી ઉત્સાહી હોય છે. જિજ્ઞાસુ અથવા યોદ્ધા અથવા સાધક પછી પોતાના રાહબરના જીવન પ્રવાહના અવલોકામાંથી જ ઉદ્ઘાપણ (Wisdom enlightenment) મેળવે છે અને એની મસ્તીના એપથી શક્તિ મેળવે છે. પરંતુ ‘વિજેતા’ને અદ્દે કેાઇ ‘વિજેતાનો પુરુષો’ અર્થાત્ જ્યની કલ્પનાઓ (concept) માં રમનારો કે વિજેતાની નકલ કરનારો નાટકી અથવા પાખંડી મળી ગયો--કે જેમ થવાના ૧૦૦૦ માં ૯૯૯ સંભવો છે--તો જિજ્ઞાસુની મુંઝવણમાં એટલો બધો વધારો થવા પામે છે કે વિજ્યની ખરી ઇચ્છાને અંતે ‘આત્મધાત એજ વિજ્ય’ એવા પરા-જયમાં તે વિરમે છે.

સાક્ષાત્ વિજેતા કે મહાવીરનો જોગ ન મળે ત્યાં તેથી ઉતરતી કોટિની વ્યક્તિ કે જે પોતાનું જીવન 'સાધના'ને અર્પણ કરી ચૂકી હોય તહેનો-અર્થાત્ 'સાધુ'નો સંગ ઇચ્છવા જોગ સાધન થઇ પડે. પણ તે સાધનરૂપ ક્યારે થઇ શકે? જો તે પોતાને વફાદાર હોય, જો તે પોતાની અશક્તિઓ જાણતો હોય અને તે તે અશક્તિઓને હટાવવા જે જે 'ઇલાજ' કોઈ શાસ્ત્ર કે કોઈ ચારિત્ર ંથને આધારે અજમાવતો હોય તે દરેકનાં 'પરિણામ'ની નોંધ રાખતો હોય, જો તે પોતાની પાસે આવનાર જિજ્ઞાસુને પોતાની ભૂમિકા અને પોતાના અખતરાની સફલતા કે નિષ્ફલતાના ખરા રિપોર્ટ આપવા જેટલો પ્રમાણિક હોય-તો જ એ સંગ 'ઉપયોગી' થઇ શકે પરંતુ આજે, પોતાની નિષ્ફલતાનું પોતે અવલોકન કરવા જેટલીજ સમ્મર્થતા જ્યાં નથી ત્યાં તે નિષ્ફલતા ખીમને જણાવી ચેતવવા જેટલી હિંમતની તો આશાજ શી રાખવી? ન્હાના કે મોટા, જે કોઇ 'સાધક'નાં જીવનચરિત્રો લખાયાં છે તે બધાં વાંચી જવા છતાં 'શત્રુંજય' 'પહાડ' પર ચઢવાની શ્રેણિ પ્રાપ્ત થવી અસંભવિત છે. આત્મ ચિકિત્સા માટે જોઈતી ઉંડી દષ્ટિ, પોતા પર બલાતકાર કરવા જેવી સંજ્ઞાપ, અને પોતાની નબળાઇ જાહેર થવા દેવામાં જોઈતી 'એશરમી'—એ શુણ્ણો વગર જેઓ પોતાનાં ચરિત્રો લખે છે કે લખાવે છે તહેમના જેવા એશરમા કે નફ્ટ આ દુનીયામાં ખીમ કેને કહેવા? આવી વ્યક્તિઓ તો ખરમ પુરૂષોના નામ પર અને એમના નામથી યોગ્યલી કદપનાઓ પર પોતાનું શુજરાન ચલાવનાર કીટ માત્ર છે. કાયમી પરાજયના-નિષ્ફલતાના એ નમુના છે. સાધના છે જીવનમંત્ર જેનો તેણે પ્રતિજ્ઞા સંકટ વચ્ચેજ રહેવું આવશ્યક હોય, સંકટની ન્યુનતા લાગે તો સંકટ સજીને પણ સંકટ સાથે નિરંતર યુદ્ધ કરવાની અને જયવંત ચહેરે બહાર નીકળી આવી ફરી એથી વધુ ઉમ્મોકોટિના સંકટને શોધવાની દરકાર કરવી પડે. આરામ, સગવડ, સહાય, સુખસાધન એ સર્વ જેને હજી પસંદ પડે છે તે 'સાધક' જ નથી, 'જ્ઞાસુ' જ નથી, 'જ્ઞાસુ' જ

નથી. તે હજી 'શત્રુંજય'ની તળેટીપર પણ નથી પણ 'શત્રુંજય પહાડ'—ઉચ્ચગામી વિકાસની દષ્ટિ મર્યાદાથી પણ દૂર છે અને માત્ર પહાડના પડ-છાયાના પ્રદેશમાં સડનો કીડા હોય છે. બાલકો અને સ્ત્રીઓનાં કે બાલક અને સ્ત્રી જેવાં ભગતડાઓનાં ટોળાં જમાવી તે વચ્ચે યોગના ચમત્કારો અને નિશ્ચય નય (Absolute Standpoint) ની કદપનાઓ ફૂદી ફૂદીને બોલનારા, એકાંત (Solitude and soliloquy) મુદ્દલ સહન ન કરી શકનારા, યશોગાન વગર ક્ષણ પણ ચેત ન પડે એવા, ઉપાલમ્બ (eye opener) તો શું પણ આડકતરા સ્વપ્ન-માત્રથી પણ દાઝી જનારા, સ્થૂલની મસ્તીને ચૈતન્યની દિવ્ય મસ્તી તરીકે ભૂલનારા, ઇચ્છા (desire) અને ઇચ્છાશક્તિ (will)નો ભેદ નહિ સમજનારા, ઇચ્છા શક્તિપર બુદ્ધિ (intellect)નો અંકુશ સ્થાપી તેણીને દિવ્ય બનાવવાની કળા ન જાણવા છતાં પોતાને યોગી બનાવનારા,—ખરેખર આવા કીડાઓની બહુલતાએ હિંદી વ્યક્તિગત જીવનને તેમજ જાહેર જીવનને તંદુરસ્ત બનાવું અને પ્રગતિ કરવું અટકાવી દીધું છે. મહાવીરોના સ્વરૂપના અને માર્ગોના ખ્યાલ પણ આવવો આવા અંકુશોને લીધે જનતા માટે અશક્ય થઇ પડ્યો છે.

સંગના સાધન પછી ંથનું સાધન તપાસીએ. માત્ર સ્વાનુભવથી લખાવવા ંથોજ ઉપકારી થઇ શકે છે. તર્કવાદ (rationalism) 'હકીકત' ને પહોંચી શકતો નથી. નરો નીતિવાદ પણ ખસ થતો નથી,—જો કે નીતિમય વર્તન વ્યક્તિને શ્રેણિ પર ચઢાવી 'જોવા'ની સ્થિતિમાં લાવી મૂકનાર તે અવશ્ય થઇ પડે છે. નીતિવાદ અને તર્કવાદની હઠ ઉલટી વિકાસક્રમને બાધક થવા પામે છે. અમુક હદ સુધીના વળાવા (guides) અને ભાવવાહક (conveyance) તરીકે તે ઉપયોગી છે. ભક્તિ અને ભજનો વિકાસક્રમની નીચલી ભૂમિકા પરની વ્યક્તિઓને ઉત્ક્રમણમાં લાગતા ચાકને બૂલવવામાં 'કેફ' તરીકે ઉપયોગી છે. એનો વિશેષ ઉપયોગ પુરૂષાર્થને મંદ કરનાર પ્રમાદી કવચિત્ 'અભિચારી' બનાવનાર થઇ પડે છે. આત્માને દષ્ટિમાં રાખી પરમ પુરૂષનાં ભજન ગાવાં અને

તે પણ 'પોતાના એકાંતમાં' એને કાંઈ ઉપલી કાટિમાં ગણાય નહિ; એ તો પોતાપણુને પરમાત્મપદમાં જોડવાનો પુરુષાર્થ છે. શાસ્ત્રગ્રંથો અને 'વિજેતાઓ'નાં જીવનચરિત્રો વાંચવા સાથી વધારે ઉપકારી થઈ પડે. પણ જ્યાં સુધી બની શકે ત્યાં સુધી મૂળ ગ્રંથોજ વાંચવા જોઈએ. ભાષાન્તરકારો અને રીકારોને પ્રાયઃ મૂળ લેખકના અનુભવને-આત્માને-ચેતન્યને-મારી નાખ્યો હોય છે કે ચગદી નાખ્યો હોય છે. અથવા ખેડાળ કરી નાખ્યો હોય છે. આજે લોકો ભાષાનાં વ્યાકરણ, કાવ્ય, ન્યાય આદિ શિષ્ય છે તે સાહિત્યશાસ્ત્રી બનવા માટે શિષ્ય છે, ભાષા-પઢાળા-ઉંચા-ઉંડા અનુભવી બનવા માટે નહિ, આધ્યાત્મિક દશા પ્રાપ્ત કરવા માટે નહિ. આજે સાહિત્ય નામની સ્ત્રી 'રાણી' બની છે. એક વખત પ્રખર વીરોના યુગમાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ સ્ત્રી દાસી ગણાવામાં ગર્વ લેતી. જે જમાનામાં 'સંયમ'નું મૂલ્ય ન રહ્યું હોય તે જમાનામાં પ્રજા રાજ થવા છડે અને દાસી રાણીપદ ઠાળે, ઇન્દ્રિયોના ગુલામો ઇન્દ્રના સ્વામીનું પદ માંગે એ બધું બનવા જોગજ છે. 'સમાન લક્ષ' ! 'બધું' બ્રહ્મ-ભેદ કાંઈ જ નથી ! અને ખરેખર બ્રહ્મ અને બ્રમ વચ્ચે હવે ગેદ રહેવા પામ્યો નથી !

શાસ્ત્રની ભાષા એ સ્થૂલ શરીર છે. એ ભાષાની અંદરનો ભાવ એ આંતર શરીર અથવા અંતઃકરણ છે, કે જે અંતઃકરણ પોતે વળી ચેતન્યને પડકો કરે છે. એ અંતઃકરણને-એ ભાવને પણ ચીરીને ચેતન્યના પ્રદેશમાં જવાય છે. અને ચેતન્યના પ્રદેશમાં જવું એટલે જ ચેતન્યમય બની જવું. ત્યાં કાંઈ 'જોવાનું' હોતું નથી, 'જોવા'નું-'જાણવા'નું ભાવનાપ્રદેશ સુધીજ હોય છે.

શાસ્ત્ર રચનાર અનુભવી નો આશય વાંચનારને ચેતન્ય પ્રદેશમાં લઈ જવાનો હોય છે. એ દષ્ટિ બિંદુને વક્ષાદાર રહી તે ભાવો સ્પર્શે છે અને ભાવોને ખરનાજ 'શબ્દો અને શબ્દ ગુચ્છણીઓ' (=આપા) રચે છે. શાસ્ત્રકારની ભાષા ખરાખર ભાષા જખરામાં જખરામાં જખરા પડિત થોજી ન શકે. અમુક ભાવ દર્શાવવા એ કલાવિદ્ (artist)નું ધ્યેય હોય છે,

અને ભાવ પ્રકટાર્વાને ભાવની પેલીપાર ખેંચી જવાની કલા તો વીરલો શાસ્ત્રકાર જ જાણતો હોય છે, અને તે પણ સાહિત્યનો અભ્યાસ કર્યા વગર જ જાણતો હોય છે ! શાસ્ત્રકારની યોજના સ્હેલી કદાપિ ન હોય; 'દાંત'ને અને 'હોજરી'ને પુષ્કળ શ્રમ આપે એવી જ હોય. જેને ખરી 'ભૂખ' હોય તેહી હોજરીતો પ્રદિષ્ઠ હોય છે અને દાંતની દયા ખાવાનું તેને પાલવતું નથી હોતું. આ લેખમાં આગળ જતાં શ્રી મહાવીરના અનુભવ પરથી ઉપદેશ લખનાર શાસ્ત્રકારનાં થોડાક વચ્ચોનાની વાનગી તપાસીશું.

પરમપુરુષો કે મહાવીરોના જીવનવૃત્તાંત શાસ્ત્રગ્રંથોમાંથી મળી આવે તે વાંચવાથી પણ જિજ્ઞાસુને પ્રકાશ અને શક્તિ મળી શકે છે. પરંતુ અહીં એકાદ બે વાતો ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. શાસ્ત્રગ્રંથોમાં જીવન વૃત્તાંત કે ઇતિહાસ રૂપે જે લખાયું હોય તે બહુધા 'કા' તરફ લખાયું હોય, -સ્થૂલ જગતમાં સ્થૂલ દેહરૂપી અનંતાં કાર્યો જ માત્ર કથવાનાં હોંમનો આશય નથી હોતો; ઘણીએક સ્થૂલ ઘટનાઓ આંતરિક ઘટનાઓને દર્શાવવા માટે યોજનાતી હોય છે. Historical sense અને Scientific Sense કરતાં Philosophic Sense શાસ્ત્રકારના ઇતિહાસ કથનમાં વિશેષ અંશે કામ કરતી હોય છે. બીજું એકે, સામાન્યગણ માટે યોગ્યતા ચરિત્ર ગ્રંથોમાં અનિશ્ચયોક્તિઓ, આડંબરો ઇત્યાદિ બુદ્ધિને અને અનુભવને ખુચે એવું ઘણું હોય છે, પણ તે તો 'પડિતો'નું લખાણ હોય છે અને જનરંજન માટે, પાણિસ પ્રદર્શન માટે પંથમોલથી, એવાં કાંઈ કાંઈ કારણથી થવા પામ્યું હોય છે. જિજ્ઞાસુએ સાંભેલું તેમજ સુપડું વાપરી જાણવું જોઈએ. ત્યાર બાદ ખાવા મળી ગય એવી ઇચ્છા જિજ્ઞાસુને ન પાલવવી જોઈએ. 'તપ' (exertion, self-imposed duty) એ તો જિજ્ઞાસુનું જીવનસૂત્ર હોય; અને સાંભેલું નથા સુપડું નિરંતર વાપરવાનો શ્રમ સેવવા જેવો લાલકારી બીજો કયો તપ જિજ્ઞાસુને મળી શકે ?

હવે આપણે એકાદ મહાવીર અથવા Super-magana ચરિત્ર તરફ નજર કરીએ. 'જૈનધર્મ' નામથી જાણીતી ધર્મસંસ્થાના ચોવીસમા અને છેલ્લા

સ્થંભરૂપ એક વ્યક્તિવિશેષ આજથી શુભરે અઠી હજાર વર્ષ ઉપર પ્રકટી હતી, જેને ગુણનિષ્પન્ન ‘મહાવીર’ એવું નામ પાછળથી અપાયું હતું. એમના જીવનનો દુંક ઇતિહાસ ‘આચારંગ સૂત્ર’ માં છે. એ શાસ્ત્રીય ગ્રંથ છે. એક વિદ્વાન ક્રાટિના પુરૂષ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય પશુ શ્રી મહાવીરનું ચરિત્ર વિસ્તારથી લખવા ઉદ્ધુક્ત થયા હતા અને હેમનો એ ગ્રંથ ‘ત્રિપદિશલાકા પુરૂષ ચરિત્ર’ નામે પ્રસિદ્ધ છે.

આ લેખનો આશય શ્રી મહાવીર નામક વ્યક્તિનો ઇતિહાસ શોધવાનો નથી તેમ આપું જીવનક્રાંતિ આપવાનો પણ નથી. આ લખનાર ‘સ્વાર્થી’ હોઈ અને સ્વાર્થથી પ્રેરાધનેજ ઇતિહાસો ફેંદતો હોઈ, ઇતિહાસો તક્ત ખરા હો વા અંશે ખરા હો વા સદંતર કલાની ક્રિયારૂપ હો, અમુક ગ્રંથોમાં આલેખાયેલી વ્યક્તિઓ સ્થૂલ જગતમાં સ્થૂલ દેહે જન્મી હો વા મૂઢલ જન્મીજ ન હો, -એ કથાથી આ લખનારને લાભ-હાનિ નથી. ખુદ શાસ્ત્રકારો કહે છે કે, સ્ત્રી સ્ત્રી ખાતર પ્રિય નથી, પણ પોતાખાતર પ્રિય છે, ધન ધનખાતર પ્રિય નથી પણ પોતાખાતર પ્રિય છે, ઇત્યાદિ. તેમ મહેને પણ શાસ્ત્ર, શાસ્ત્રકાર, ઇતિહાસ, ઇતિહાસકાર અને ઇતિહાસનું પાત્ર એ સર્વ મ્હારે ખાતર પ્રિય છે, નહિ કે તેઓની ખાતર-પછી હેમની સ્થૂલ વાસ્તવિકતા માટે મહેને ચિંતા કરવાની રહેતી જ નથી.

શ્રી આચારંગ સૂત્ર પ્રમાણે શ્રી મહાવીરનો જન્મ “આ અવસર્પિણીના સુખમસુખમા, સુખમા અને સુખમ દુઃખમા એવા ત્રણ ‘આરા’ વ્યતીત થવા ઉપરાંત ચોથા દુખમસુખમા નામના આરાના પણ માત્ર ૭૫ વર્ષ અને ૯ માસ બાકી રહ્યા હતા ત્યારે” થયો હતો. કાળની ગણતરીથી તે ઘટનાને આજે ૨૪૫૨ વર્ષ થયાં. આજે પાંચમો દુઃખમા નામનો આરો પ્રવર્તે છે, ને પછી દુઃખમદુખમા આરો આવશે અને ત્યારબાદ કાળચક્રની દિશા ‘ઉપરની નીચે અને વધુ નીચે’ ને બદલે ‘નીચેથી ઉપર અને વધુ ઉપર’ એ પ્રમાણેની થશે. અર્થાત્ જગતના અવકેમણુ કાળના છ લાગ કર્મનાં શ્રી મહા-

વીર પાંચમા ભાગની લગભગ શરૂઆતમાં થયા, કે જે વખતે પ્રાણી પ્રદાર્થના રસ-કસ-મહત્વ પ્રતિદિન ન્યુન થતાં જતાં હતાં અને એ ન્યુનતા પુરવાને મનુષ્ય સ્થૂલ તરફ વધુ ને વધુ આકર્ષાતો હતો. આજે-મહાવીર પછી અઠી હજાર વર્ષે-તે સ્થૂલ તરફનું વલણ જોર વિશેષ બન્યું છે. અને હજી વધુ બનશે. સ્થૂલ દેહ અને સ્થૂલ જગત સિવાય ખીજું જોવાની જગ્યાએ યોગ્યતાજ નહિ રહે એટલી હદ સુધી જડભાવનું સામ્રાજ્ય થશે અને વિનાશકારી શીઝીકલ સાયન્સની વધુમાં વધુ પ્રગતિથી એટલી હદની ખુવારી અને તુચ્છતા વ્યાપશે કે તે સ્થિતિજ મનુષ્યનાં આંતર્યાશ્રુ ખોલાવનાર થઈ પડશે અને નીચેને બદલે ઉંચે ગતિ કરવાનો પ્રારંભ થશે. જેમ જેમ ઉંચે ગતિ થતી જશે તેમ તેમ દુઃખમ-દુઃખમાને સ્થાને દુઃખમા, પછી દુઃખમસુખમા, સુખમદુઃખમા, સુખમા, સુખમ સુખમા કાળ આવશે, અર્થાત્ ક્રમશઃ પ્રાણી-પદાર્થનાં રસકસ-મહત્વ ખીલતાં જશે અને એ પ્રમાણમાં સુખની લાગણીની બહુલતા થતી જશે.

આમ બાર રૂપાંતર પામતી મનુષ્યજાતિ (human race) એ આખી મુસાફરીનો અનુભવસર્વ મનુષ્યખીજમાં નાખે છે અને એ ખીજ વધુ ને વધુ ઉત્તમ થતું જાય છે.

કાળના પ્રવહનમાં જ્યારે સુખની માત્રા વિશેષ હોય છે ત્યારે મુક્તિ (Freedom)ની કહીનતા વિશેષ હોય છે, કારણકે સુખમાં ફગવાનો ગુણ છે-તે એક કેદ છે. જેમ દુઃખની માત્રા વધતી જાય છે તેમ વ્યક્તિને અસ્પૃકાળમાં મુક્ત થવાની શક્યતા વધે છે, કારણ કે શુદ્ધિની ખીલવટ પછીનું દુઃખ આંખ ઉઘાડનાર સાધન થઈ પડે છે.

કાળનું રહસ્ય તપાસવા ખાતર થોભવાનું પ્રયોજન એ છે કે, જિજ્ઞાસુને એ જ્ઞાન થવા પામે કે આ જે વખત જાય છે અને હવે પછી આવવાનો છે હેમાં દુઃખની માત્રાની બહુલતા છે અને એમાં ટકી રહેવા માટે માત્ર ‘જાણપણું’ કામ લાગવાનું નથી પણ જાણપણું સાથે પોતાને કસવાની-કસરત

આપી રીઠો અનાવવાની-તાલીમ (Culture) વડે પોતાને દુઃખોનો સામનો કરવાને યોગ્ય અનાવવાની-દુઃખમાં તપનું શસ્ત્ર વાપરવાની અનિવાર્ય જરૂર છે. બહારથી આવતા પ્રહારો સહવાની શક્તિ કેળવવા માટે ઓંકા પોતાનાં બાળકોને માથે બંધાવે પીડાઓ નાખતા અને જોખમોમાં ધક્કેલતા. એકાએક ઓંક લગાયકે, સંકટમાં જ જીવી શકે એવી પ્રકૃતિવાળો, લાપરવાહ, જીવનરતે વળગી રહેવાની ઇચ્છા (will-to-live) વાળો નહિ પણ જીવનરતના મૂલ્યો જયની લહેજત આપવાની પ્રકૃતિ (will-to-Power) વાળો, કોઈની તાબેદારી નહિ સહવા છતાં પોતાપર પોતાનો સમ્પૂર્ણ કાબુ ધરાવતો (સંયમી), સારો છતાં તેજસ્વી હોતો. અંતે તે સંસ્કારેજ મુડીભર ઓંક પ્રગળે દુનિયાના દેવ અનાવ્યા હતા.

શ્રી મહાવીરે પણ સંકટોની ટેકરીઓ વચ્ચેજ જીવનપ્રવાહને વહેવડાવ્યો હતો. કેટલાંક બંધકર કહેા તેો સળી કરીને-‘ઉદીરણા’ provocation, invitation) કરીને ઉભા કરવા સુધીની હિમન (Courage) એમણે ખીલવી હતી. લાગણી વિષયક અંડાલપણું પોતામાં સાધવા ઉપરાંત બુદ્ધિવિષયક અંડાલપણું સાધવા માટે એમણે બંધકર આંતરયુદ્ધો જગાડ્યાં હતાં અને દરેક સિદ્ધાન્તને લગભગ કરી પોતાનાં અનુભવસાગરના અંશ તરીકે બનાવી શક્યા હતા, - જેને પરિણામે જ એમના શિષ્યો અનેક દૃષ્ટિઓ રૂપી પ્રવાહોના ‘મુખ’ને પોતાના સાગરમાં મેળવી સર્વવ્યાપક ‘અનેકાંત દૃષ્ટિ’ પ્રકટાવી શક્યા હતા. સ્યાહાદ અથવા અનંકાંતવાદ શિખનારે તર્કશાસ્ત્રના ગુલામ થવું ન જોઈએ. પોતામાં છીછરાપણાને સ્થાને ઉંડાણ, મર્યાદિતપણાને સ્થાને વિસ્તાર, અને મરેતેવા સ્વભાવવાળો ઝરો આવી બળે તેો પણ પોતામાં તે વિકાર ન ઉપજાવી શકે એટલા માટે પોતામાં ‘આરાશ’ પ્રગટાવી શકે તે જ અંતઃકરણ અનેકાંત બની શકે, અનેકાંત જીવી શકે-સહી શકે. જે અંતઃકરણ વિશાળ, ઉંડું, તળેથી શાન્ત અને સપાટીપર બંધકર મસ્તી કરતું, કોઈ પણ ભાવ અને સિદ્ધાન્તને આવી હજમ કરવાની તાકાદવાળું અને ‘ખાંડે’ નથી બન્યું ત્હને માટે સ્યાહાદ વિષ છે.

શ્રી મહાવીરના જન્મ સંબંધી ઘટના ‘આમર્થ’ રૂપ છે, -જો કે નહિ સ્હમજ શકાય તેવી તેો નથી જ. શાસ્ત્ર કહે છે કે, મહાવીર બ્રાહ્મણકુટુંબપુરસ્થાને ઋષ્યભદ્ર બ્રાહ્મણના ઘેર દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કુદૃષ્ટિએ ગર્ભ રૂપે આવી, બ્રાહ્મણકુટુંબપુરસ્થાનથી ઉત્તર આવેલા ક્ષત્રિયકુટુંબ પુરસ્થાનમાં કાર્યપગોત્રીય સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયના ઘેર વાસિષ્ઠગોત્રવાળી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી-દ્વારા જન્મ પામ્યા.*

બુદ્ધિ અને નીતિના સંસ્કાર તેો બ્રાહ્મણકુળમાં હોયજ પણ ક્રિયાશક્તિની વિશેષતા તેો ક્ષત્રિયમાંજ હોઈ શકે. બુદ્ધિવિકાસ અને સંયમનું Culture પામ્યા પછી ક્રિયાશક્તિની ખીલવટ, જનતાનો નવો ઘાટ ધડવાનું કામ જેને હાથે થવાનું છે તેવા જીવાત્મામાટે, આવશ્યક છે. ‘કેવળી’ અને ‘તીર્થંકર’ બન્નેમાં કેવલ્ય નો હોય છે જ, પણ તીર્થંકરમાં Kuler તરીકેની વિશેષતા હોય છે. એણે કાંઈ સજન કાર્ય કરવાનું હોય છે-અને સજન કાર્ય સંહાર કાર્ય પછી જ સંભવે છે. સંહાર અને સજન કાર્ય, ‘ધંધા’ કે ‘કર્તવ્ય’ તરીકે નહિ, અમૂર્તક નહિ, પણ ‘બાળકના ખેલવા’ માફક, વિલાસરૂપે, પોતાના આત્મિક આનંદની મસ્તી કે સ્પર્તિ તરીકે, કરી શકે એ પુરૂષ જ્ઞાન અને ક્રિયાશક્તિ બન્નેથી ભરપૂર હોવો જોઈએ. અને એટલાજ માટે શાસ્ત્રકારોએ આલેખેલા

* Superman-hood is generated by the consecration of Intellect and Will, the culture whereof must have commenced in the blood of parents and great-grand parents and brought to fruition by one's own victory over himself through constant self-imposed intellectual as well as physical discipline. બ્રાહ્મણકુટુંબપુરસ્થાન=the intellectual type. ક્ષત્રિયકુટુંબપુરસ્થાન=the ruling type, Note the names of the Gotras (moulds) which are કાર્ય અને વાસિષ્ઠ. કાર્ય is spiritual liquor, hence will-to-power, જ્ઞાનકેદ; કાર્ય is one who has drunk કાર્ય. વસિષ્ઠ was the guru of kings of the solar race.

મહાવીરના જન્મ પહેલાંના અને જન્મ પછીના સંસ્કારમાં જ્ઞાન તેમજ ક્રિયાશક્તિને લગતા સંસ્કારો નો સમાવેશ ઇચ્છવાળોગ હતો. જન્મ પહેલાં આદર્શ બ્રાહ્મણની છાપ અને આદર્શ ક્ષત્રિયની છાપ પડી હતી અને જન્મ પછીનો ઇતિહાસ બતાવે છે કે બાર વર્ષ સુધી બાલ્ય અને અભ્યંતર તથા વંદ પૂર્ણતા મેળવ્યા પછી અર્થાત્ આંતરસૃષ્ટિમાં સંહાર અને સ્રજન કાર્ય કર્યા પછી બાલ્ય સૃષ્ટિમાં જનતાને દિવ્યતા આપવાનું મિશન ઉઠાવ્યું હતું, કે જે મિશનમાં પણ કાંઈ કાંઈ સંહાર અને સ્રજન કાર્યો બજાવવાનાં હતાં.

ત્રીસ વર્ષની ઉંમર સુધી મહાવીરે ગૃહસ્થાશ્રમ સેવ્યો. સંતતીમાં હેમને માત્ર એક પુત્રી-પ્રિયદર્શના-હતી, કે જેને જમાળિ નામના રાજપુત્ર સાથે પરણાવવામાં આવી હતી. હેમની ૨૮ વર્ષની ઉંમરે માતાપિતાનો વિયોગ થયો. જ્યેષ્ઠપુત્ર નંદિવર્ધનના રાજ્યાભિષેક બાદ એક વર્ષ ગૃહવાસ સેવી મહાવીરે યોગવહન અર્થે ગૃહનો ત્યાગ કર્યો. તેમ કરવા પહેલાં એક વર્ષ સુધી ક્ષુદ્રે હાથે દાન દીધાં કર્યું. દાન એ રથૂલ યજ્ઞ છે અને યોગવહનની પ્રસ્તાવના તરીકે અર્થસૂચક છે.

યોગી કે શ્રમણ તરીકેના જીવનમાં પ્રવેશ કરવાની ક્રિયા, બીજાઓએ કરેલી ધામધૂમ બાદ કરતાં, ઘણી સાદી અને ટુંકી હતી. મસ્તકપરના બાલ, જમણા હાથે જમણી તરફથી અને ડાબા હાથે ડાબી તરફથી પોતેજ ખેંચી કાઢ્યા-એવો નિશ્ચય જણાવવા અર્થે કે આ ક્ષણથી હું કોઈને કે કશાને મહારા શિરપર સ્થાન લેવા નહિ દઉં. હું જ મહારો આરા કરનાર અને આરા ઝીલનાર બનું છું. સમજી 'ગુલામી'ઓનું હું ઉચ્છેદન કરીશ અને પૂર્ણ 'સ્વાતંત્ર્ય' મહારામાં પ્રગટાવ્યા બાદ જગજીવોને સ્વાતંત્ર્યનો માર્ગ હેમની યોગ્યતા અનુસારનો સૂચવીશ.

આભ્યંતર રિપુઓનો ક્ષય અને ઉપશમ જેમાં મુખ્ય છે એવા આંતરયુદ્ધરૂપ સામાયિક ચારિત્રને અંગીકાર કરતાંજ પ્રયત્ન બાવને પરિણામે મહાવીરને તે જ સમયે મનઃપર્યવ જ્ઞાન પ્રકટયું. વિશેષ પ્રગતિ

અર્થે બાર વર્ષનો Schooling નો નિશ્ચય કર્યો, જે Schoolingને શાસ્ત્રીય ભાષામાં 'તપ' કહે છે. બૂખ, થાક, ઉબગરા, બાધિ, પીડન, અપમાન આદિ દરેક સ્થિતિમાં પોતાને મૂકીને એ દરેક સ્થિતિ વચ્ચે સરેરાસ મનુષ્યને જે તકડાટ અવસ્થ થવા પામે છે તે પોતામાં થવાજ ન પામે એવી આંતરિક અડાલતા પ્રકટાવવા માટેની એ તાલીમ હતી, જેમાં કોઈ શાસ્ત્ર, શાસ્ત્રકાર, ગુરુ, સલાહકાર, કે કોઈ પ્રભુલિકા કે સિદ્ધાંતનું માર્ગસૂચન સ્વીકારવા જેટલું પણ દાસત્વ ન કરતાં પોતેજ પોતાપર નિત્યનવા અખતરા કરતા અને મનની ત્રિવિધ સ્થિતિઓ મધ્યસ્થભાવે-દૃષ્ટાભાવે અવલોકતા.

આ બાર વર્ષ, લયકર સંકટોનો સામનો કરવામાં અને આંતરસૃષ્ટિની જરાએ જરા જેટલી નિર્બંજતાને હાંકી કહાડવામાં ગુરુમર્યા બાદ તે વિનયપરંપરા એમને પરમેશ્વર 'ભૂમિકા'પર-કૈવલ્ય ભૂમિકા પર-લઈ જનાર થઈ. અને એ પ્રમાણે 'સમ્પૂર્ણતા' પ્રાપ્ત કર્યા બાદ જ- 'પોતાને તથા લોકને સમ્પૂર્ણતા અવલોકીને' પ્રથમ 'દેવો'ને અને પછી 'મનુષ્યો'ને અનુકૂળ ધર્મ ઉપદેશો. શિક્ષક, ઉપદેશક, નેતા કે પ્રોફેસર થવા પહેલાં પોતે પ્રોફેસીઅન્સી-પૂર્ણતા મેળવવી જોઈએ-અને ન્યાં સુધી અંદર પૂર્ણતા ન પ્રગટે ત્યાં સુધી બહારની દોડાદોડ રોકવા જેટલો આત્મનિગ્રહ-સંયમ અવશ્ય હોવો જોઈએ, એ પાઠ તો શ્રી મહાવીરના ચરિત્રપરથી આજના જમાનાને કિમતીમાં કિમતી વારસા તરીકે મળે છે. જે આટલુંજ માત્ર અનુકરણ થઈ શકે, જે તથ ન બને તો છેવટે પોતાના શિક્ષક કે નેતા બન્યા પહેલાં બીજાના શિક્ષક કે નેતા બનવાના મોહ પર નિગ્રહ કરવા જેટલી પણ શક્તિ આજના લોકોમાં કેળવાય, તો શિક્ષણ-વિષયક, શાસનવિષયક, ધર્મવિષયક તેમજ વાણિજ્ય-વિષયક અને વિજ્ઞાનવિષયક પ્રગતિ સંગીન થવા પામે. પણ તેમ થાય તો શરૂઆતમાં દુનિયાના દરેક દેશમાં અને ખાસ કરીને હિંદમાં પોલીટીશ્યનો, પત્રકારો, ધર્મોપદેશકો, ન્યાયાધીશો, તર્કાત્મકો ઇત્યાદિ 'જ્ઞાતિ'ઓમાં એક ટકા જેટલી પણ સંખ્યા ભાગ્યેજ રહેવા પામે! એક વાત તો ચોક્કસ છે કે, સમજા

રોગોનું મૂળ સંયમની ખામીમાં છે, - પોતા તરફની વફાદારીના અભાવે જ પોતાને અને જનતાને દરેક વ્યક્તિ પ્રતિક્ષણ હારે હાનિ કરી રહી છે. પ્રથમ સંયમ કેળવવો, પછી સંયમદ્વારા સ્થૈર્ય પ્રકટાવવું, અને સ્થૈર્ય પછી જ વિકસક્રમમાં જવું, અને વિકસિત થયા પછી જ પ્રાપ્તિઓ ઇચ્છવી: એ પ્રાપ્તિઓ ભોજનરૂપ કે ભયરૂપ નહિ થઈ શકે, એટલું જ નહિ પણ સહેલાઈથી દસ્તગત થશે. પ્રત્યેક વ્યક્તિએ, જ્યારથી હોને સ્થમનયું કે પોતા તરફની વફાદારી વગરજ આજ સુધીની પ્રવૃત્તિઓ થઈ છે ત્યારથી, નવો જન્મ શરૂ થયો માની પોતે પોતાના કાનુન ધડનાર, મેજસ્ટ્રેટ તેમજ જેલર બની પોતાપર સખ્તાઈ કરવારૂપ 'દિક્ષા' ચલાવુ કરવી જોઈએ. આ જાતનો પ્રયત્ન જ્યારે ત્યારે પણ આદર્શો સિવાય દુઃખના ડંખથી બચવાનું શક્ય જ નથી. એ ખરું છે કે, આ જાતના પ્રયાસને ગૃહસ્થાશ્રમ કરતાં ત્યાગી આશ્રમ વધુ સગવડભર્યાં અને વધુ સહાયક થઈ પડે. દેખીતી રીતે જો કે શારીરિક સગવડોની ન્યૂનતાને લીધે ત્યાગીપણું કષ્ટદાયક લાગે છે, પરંતુ શારીરિક અગવડો કરતાંય ગૃહસ્થજીવનની-અને ખાસ કરીને આ જમાનાના ગૃહસ્થજીવનની-કિંપાધિ વધુ મર્મભેદક અને શક્તિઓનો વ્યય કરાવનારી થઈ પડે છે એ ભૂલવું જોઈતું નથી. મનઘાત કે જેનામાં હજી સ્થૈર્ય અને દૈર્ઘ્ય કેળવાયાં નથી તેઓ હજી છેક જ બાલ્યાવસ્થામાં છે, - અત્રે ઉમર ગમે તેટલી હોય; અને બાલ્યાવસ્થામાં ગૃહસ્થજીવનનો ભોગે એની

નમાલી તાકાદનો બધો ભોગ લેતો હોવાથી પ્રગતિને અવકાશ જ મળતો નથી. ત્યાગી જીવનની હું પૂનઃ જીવન તરીકે ભલામણ કરતો નથી, પણ વિદ્યાથા જીવંતીની સારામાં સારી સગવડ તરીકે ભલામણ કરું છું. ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને જેઓ એ જાળ જીવ હોવાવા સાથેજ આંતરિક વિકાસ ક્રમશઃ કરી શકતા હોય એમને પણ સમપૂર્ણ એકાંતસેવનની સગવડ તો ત્યાગી જીવનમાં જ મળી શકે, કે જે એકાંતસેવન (Solitude and Deep Meditation) પૂર્ણ વિકાસ માટે અનિવાર્ય છે.

૩૦ વર્ષની ઉંમરે ગૃહસ્થાશ્રમ છોડ્યા બાદ ૪૨ વર્ષ સુધી ત્યાગી તરીકે સિંહની જ્યેષ્ઠ પૃથ્વીપર અમણ કરતા શ્રી મહાવીરે ૭૨ વર્ષની ઉંમરે સ્થૂલ દેહનો ત્યાગ કર્યો. એમના ગૃહસ્થજીવનની પ્રવૃત્તિ સંબંધીમાં શાસ્ત્રકારો પ્રાયઃ મૌન ધરે છે. ત્યાગી તરીકેના એમના જીવનનાં કેટલીક ઘટનાઓ તેઓએ અવશ્ય વર્ણવી છે, અને પુરાણશૈલિના રસિક પંડિતોએ કાંઈ કાંઈ રસિક પ્રસંગો પણ યોજ્યા છે. અહીં આપણે થોડીએક ઘટનાઓની નોંધ લઈશું. પણ આપણે એ ૪૨ વર્ષના ઇતિહાસને બે ભાગમાં - આપણા મનની ગરજો-બેઝી નાખીશું: (૧) શુદ્ધ સમય, અને (૨) અમલ સમય; અથવા (૧) આત્મ વિકાસકાળ અને (૨) સમાજ વિકાસકાળ; અથવા (૧) કેવલ્ય પહેલાંનો સમય અને (૨) કેવલ્ય પછીનો સમય. [શેષ આવતા અંકમાં.

—SHAW.

પ્રભુનાં તેજ.

મંગળ અખર તેજ-વિજ્ઞાસ,

પ્રભુનાં પ્રિયતમ પુણ્યપ્રકાશ—

દિવ્ય પ્રભામય દેવનણા દગ, છત્રકે સ્નેહ-સરિત !

પ્રસન્નવદન પરમાનંદ પ્રગટે ! લીલા રમ્ય લલિત;

પ્રભુનાં મુખપર મંદ સુહાસ—

તેજકિરણ વિલસે અવનિનજ સુંદર રંગ સુહંત

ચેતન ચાર-પ્રગટે ચૌદિશ-ઉખા અંગ અનંત

પ્રવૃત્ત પ્રાણ તણા સુવિકાસ—

—જયન્ત.

મગવાન મહાવીર.

(અંથ પૃ. ૨૮૦) લેખક બાણ કામતાપ્રસાદજી જૈન, પ્રકાશક મૂળચંદ કિસનદાસ કાપડિયા,

ચંદાવાડી, સુરત. મૂ. ૧-૧૨-૦

(સમાલોચક—પડિત બહેચરદાસ.)

આર્યાવર્તમાં આજ કેટલાયે કાળથી શ્રમણસંસ્કૃતિ અને બ્રાહ્મણસંસ્કૃતિ ચાલી આવે છે. બ્રાહ્મણસંસ્કૃતિમાં આમ તો કેટલાયે મહાપુરુષો થયા હશે પણ તેમાંના છેલ્લા ક્ષત્રિયવર કૃષ્ણ આત્યારે પ્રધાન પડે છે, એ પ્રમાણે શ્રમણસંસ્કૃતિના મહાપુરુષોમાં ભગવાન મહાવીર અને ભગવાન બુદ્ધનું નામ આત્યારે અગ્રસ્થાને છે. બાણ બંકિમે શ્રોકૃષ્ણનું ગવેષણાપૂર્ણ, ઐતિહાસિક એક ચુંદર ચરિત્ર લખીને સમાજ ઉપર સારી છાપ પાડવા સાથે ઇતિહાસ-સાહિત્યમાં એક સરસ ભરણું કર્યું છે. ભગવાન બુદ્ધ વિષે પણ અંગ્રેજ અને મરાઠીમાં ધણું મહત્વનું લખાએલું છે અને હવે અ. કૌશાંબીજી ભારત ગૂજરાતીમાં પણ લખાવા લાગ્યું છે. ભગવાન મહાવીર સંબંધે પ્રાકૃત અને સંસ્કૃતમાં તો ધણુંજ લખાઈ ગયેલું છે પણ લોકભાષામાં એ વિષે તદ્દન નહિજેવું લખાયું છે અને જે લખાયું છે તે પણ માત્ર ભક્તિની દૃષ્ટિએ, તેથી ઇતિહાસના આ જમાનામાં શ્રી મહાવીર વિષે કાંઈજ નથી લખાયું એમ કહેવાય.

ભાઈ સુશીલે ‘મહાવીરજીવનવિસ્તાર’ નામનું પુસ્તક લખેલું છે પણ હું ન જૂલતો હોઈં તો તેમાં તુલનાત્મકશૈલી કે ઇતિહાસને પ્રધાન સ્થાન નથી, મહાશય મશરૂવાળાએ ‘બુદ્ધ અને મહાવીર’ નામનું પુસ્તક લખેલું છે તે પણ માત્ર ગુણાનુવાદની દૃષ્ટિએજ.

વર્તમાનકાળના પાઠકો તો ‘મહાવીર કયા સંયોગોમાં થયા?’ ‘મહાવીર અને બુદ્ધના ઉપદેશોમાં કયાં કયાં સમાનતા છે?’ ‘મહાવીરને ધર્મચક્ર પ્રવર્તાવવાનું શું કારણ હતું?’ ‘મહાવીરના સમયમાં દેશ, કાલ, રાજપદ્ધતિ, સમાજપદ્ધતિ વગેરે કેવાં હતાં?’ એ પ્રકારના અનેક પ્રશ્નોના કચોટ પણ

પ્રામાણિક ઉત્તરો શોધે છે, આ માટે એકાદ એવું મહાવીરચરિત્ર લખાવું જોઈએ કે, જેમાં મહાવીરની વાસ્તવિક માનુષી સ્થિતિ બતાવેલી હોય અને સાથે તુલના અને ઇતિહાસને પણ ન વિસારેલાં હોય.

આચરિત્રના પ્રકાશક રા. કાપડિયા જણાવે છે કે, “ચોં તો સારી જૈનસમાજમેં કહ મહાવીર ચરિત્ર અનેક ભાષાઓમેં પ્રગટ હો चुके हैं-तो भी आज तक जिसके द्वारा अजैन समाज पर जैन धर्मकी प्राचीनता व उत्तमताकी छाप पड़े, व जैनधर्मका हिंददेश तो क्या विदेशमें भी प्रचार हो एसा कोई भी महावीर चरित्र उपलब्ध न होनेसे ऐसे ग्रंथकी बड़ी भारी आवश्यकता थी, *इस आवश्यकताकी पूर्ति हमारे मित्र बाबू कामताप्रसादजी जैन ने अतीव परिश्रम करके कर दी है-(निवेदन)

પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં ૩૪ પ્રકરણો છે, તથા પરિશિષ્ટો છે, તદુપરાંત શરૂઆતમાં નિવેદન, પ્રસ્તાવના, ભૂમિકા, વિષયસૂચી અને છેલ્લે શુદ્ધિપત્ર અપાએલાં છે. બાણ દેવેન્દ્રપ્રસાદજી જૈનને અંથનું સમર્પણ કરાએલું છે અને સામે તેમનું ચિત્ર પણ છપાએલું છે.

પુસ્તક તો દળદાર છે પણ વાંચતાં કંટાળો આવે એવું છે. છપાઈ રીક રીક છે પણ ઠેકઠેકાણે અશુદ્ધિઓ રહી ગઈ છે. વાંચતાં જણાય છે કે, જાણે કોઈએ જુનાં જનપુરાણોનો અને યુરોપીઅન પંડિતોના લેખોનો ફાવે તેમ અનુવાદ ન કર્યો હોય, જાણે લેખકને મન આત્યારે અદારથી સદી ચાલતી ન હોય—એથી જ એ કેટલીક અમાનુષી વાતોને લખતાં પણ અટક્યા નથી—જે એવી વાતો લેખકે લખી છે તે જો વેદમહાભારત કે પુરાણોમાં હોત તો આજ લેખક જરૂર કદાચ તેની સામે પણ થાત. પુસ્તકમાં આપેલા

ઉતારાઓ સંબંધે કેમ જાણે લેખક કાંઈ સમજ્યાજ ન હોય અથવા સમજતા છતાં જાણે તેમણે એ ઉતારાઓનો દુરુપયોગ ન કર્યો હોય. કોઈ પણ ઉતારાને પોતાના આશયને બંધબેસતો કરવામાં લેખક સિદ્ધહસ્ત લાગે છે. આ કામમાં એમણે એવી તો કળા વાપરી છે કે, કોઈ કાચો પોચો તો જરૂર વહેંચાઈ જાય. લેખકના માનવા પ્રમાણે વેદો, બધાં દર્શનો અને યુદ્ધ વગેરે પુરૂષો માત્ર એક જૈનધર્મની અસરનું જ પરિણામ છે એટલુંજ નહિ પણ જે કાંઈ સંસારમાં સાડે જણાય છે તે બધું જૈનધર્મને લખે છે. જૈનધર્મની પ્રાચીનતા અને તેમાંય દિગંબર પંથની સનાતનતા બતાવવા માટે લેખકે અજબ ગજબ પ્રયાસ કર્યો જણાય છે, - એ માટેજ આ ચરિતમાં લગભગ ૨૩ પુસ્તકોના પણ ઉપયોગ થયેલો છે. ‘ત્વમહીમાડસિ’ ‘ત્વામકકામાનમામિ’ વાક્યો સાંભળતાંજ કોઈ ભલો મુસલમાન કહી, નાખે કે હિંદુના ગ્રંથોમાં પણ મક્કા મદીનાનો ઉલ્લેખ છે તેમ નેમિરાજા, નિર્ગંઠો, નાતપુત્રો, રુચિતિ, ક્ષણકઃ, વિશ્વાસાઃ, વગેરે શબ્દો જોતાંજ લેખક ખુશીમાં આવી જાય છે અને એ હર્ષના આવેશમાં એનાથી કહેવાઈ જાય છે કે ‘મહાત્મા યુદ્ધે પણ ભગવાન મહાવીરની સર્વગતા સ્વીકારી હતી, અને પોતાના મતને ખોટો માન્યો હતો’ ‘વેદોમાં પણ જૈનતીર્થંકરોનાં નામો જાડી આવે છે’ અને ‘જૈન તથા જૈનેતર બધા ગ્રંથોમાં દિગંબર પંથનીજ ગીતિ ગવાએલી છે’ ઇત્યાદિ; એટલુંજ નહિ પણ કેટલાક જૈન ગ્રંથના ઉતારાઓને અને હકીકતોને લેખકે વગર સમજ્યાજ બંધબેસતા કરવાનું સાહસ પણ છોડ્યું નથી. જે વર્તમાન સમાજમાં સત્યગવેષણની શક્તિ ન હોત, સારાસારને ઓળખવાની યુદ્ધિ ન હોત અને આંધળિયાં કરવાની જ વૃત્તિ હોત તો જરૂર નિવેદક મહાશયના કહેવા પ્રમાણે આ પુસ્તક સારી છાપ પાડી શકત. પુસ્તક વાંચીને એમ તો નક્કી નથી જ કરી શકાતું કે, લેખકના મનમાં તટસ્થતા છે કે આગ્રહ, યુષ્ક્રેમ છે કે યુષ્ક્રેપ.

કોઈ પણ પુસ્તકમાં કાંઈ ગુણ નજ હોય એમ તો ન હોય, પણ આ પુસ્તકના ગુણને એમાં રહેલા

દોષોએ ઢાંકી દીધો છે. એ દોષો એટલા બધા અક્ષ-મ્ય છે કે જે તે વિષે કાંઈ નજ લખવામાં આવે તો ઉલટું અજૈન સમાજમાં રહેા સભો થોડો પણ જૈનધર્મ પ્રતિનો સહુભાવ કદાચ વેકાઈ જાય ખરો.

આ અવલોકનમાં જૈનધર્મની ખાસ વિશેષતા અંત ભગવાન મહાવીરની ઉત્તમતા વિષે કશો પ્રશ્ન જ નથી, પણ તે બંને પ્રામાણિક હકીકતોને સિદ્ધ કરવા લેખકે માત્ર જે અપ્રામાણિક પદ્ધતિને અખ-ત્યાર કરી છે તેની સામેજ સખત વાંધો બનાવવાનો છે. કોઈ પણ સાચા હિસાબને ગણવા શિષ્ટ મણિ-તશાસ્ત્રી કદી પણ ખોટી રીતના ઉપયોગ કરે ખરો? શિષ્ટોનાં આ જ ન્યાય છે કે, સત્ય સત્યેન સાધયેત.

ઉપલા આટલા લખાણની ચોક્કસતા માટે હવે પુસ્તકના કલેવરની પણ પૃથ્વર તપાસ કરીએ:

(૧) ‘મજ્જિમનિકાય’ (મોદ્ધગ્રંથ) ના ઉતારાઓનાં કરેલો વિપર્યાસ.

“एकं मे सुतं. एकं समयं भगवा सककेसु विहरति; देवदहं नाम सककानं निगमो. तत्र खो भगवा भिक्खू आमतेति: भिक्खवो ति. भदंते ति ते भिक्खू भगवतो पच्चस्सोसुं. भगवा एतद् अबोच: संति, भिक्खवे, एकं समणब्राह्मणा एवंवादिनो एवंविद्दिनो: यं किंचायं पुरिसपुग्गलो पटिसंवेदेति, सुखं वा दुक्खं वा अदुक्खमसुखं वा, सव्वं तं पुक्क-कतहेतु: इति पुराणानं कम्मनं तपसा व्यंतिभावा, नवानं कम्मनं अकरणा आयति अनवस्सवो, आयति अनवस्सवा कम्मकल्लयो, कम्मकल्लया दुक्कल्लयो, दुक्कल्लया वेदना-कचयो, वेदनाकल्लया सव्वं दुक्खं निज्झिणं भविस्सतीति. -एवं-वादिनो भिक्खवे निगंठा एवं-वादे हं, भिक्खवे, निगंठे उपसंक्रमेत्वा एवं वदामि: x x x

એ પ્રમાણે મેં સાંભળ્યું કે, એક સમય ભગ-વાન (યુદ્ધ) શાકપદેશમાં વિહાર કરતા હતા. ‘દેવદહ’ નામનો શાક્યોનો નિગમ છે. ત્યાં ભગવાને ભિક્ષુઓને

‘લિક્ષુઓ’ કહીને આમંત્રણ કર્યું. લિક્ષુઓએ ‘ભદ્રંત’ કહીને એ આમંત્રણને સ્વીકાર્યું. ભગવાન આ પ્રમાણે બોલ્યા: લિક્ષુઓ! કેટલાક શ્રમણ બ્રાહ્મણોનો એવો વાદ છે અને એવી દૃષ્ટિ છે કે, આ પુરૂષ પુરુષલ સુખ, દુઃખ, અદુઃખ કે અસુખ વગેરે જે કાંઈ પ્રતિસંવેદે છે તે બધું પૂર્વકૃતને લીધે છે-જૂનાં કર્મોના તપ દ્વારા નાશ થયે અને નવાં કર્મોની આવક બંધ થયે આયતિમાં અનાસ્ત્રવ થાય છે અને અનાસ્ત્રવ થવાથી કર્મક્ષય, કર્મક્ષયથી દુઃખક્ષય, દુઃખક્ષયથી વેદનાશય અને વેદનાતા ક્ષયથી બધું દુઃખ નિર્જીર્ણ થાય છે. લિક્ષુઓ! આ જાતનો વાદ નિર્જીથોનો છે. આ વાદને માનનારા નિર્જીથોની પાસે જઇને હું આ પ્રમાણે કહું છું. x x

કિં પુન તુમ્હે, આવુલો નિર્ગંઠા, જાનાથ: અહુવામપથ મયં પુઠ્ઠે, ન નાહુવમ્હાતિ ?

હે આયુધ્યમાન નિર્જીથો! તમે એમ જાણો છો કે, એમ પૂર્વે થયા હતા કે નહિ થયા હતા ?

નો હ હવં આવુલો.

કિં પન તુમ્હે, આવુલો નિર્ગંઠા, જાનાથ: અકરામ’પથ મયં પુઠ્ઠે પાર્પ કમ્મં, ન નાકરામ્હા તિ ?

હે આયુધ્યમાન અમે એમ નથી જાણતા

હે આયુસ્માન નિર્જીથો! તમે એમ જાણો છો કે, ‘અમે પૂર્વે પાપ કર્મ કર્યા હતા કે નહિ કર્યા હતાં ?

નો હ હવં આવુલો.

एवं बुद्धे, भिक्षवे, ते निर्गन्ठा मं एतद् अघोचुः निर्गन्ठा, आवुलो, नातपुलो सव्वज्ज सव्वहस्सावी अपरिसेसं ज्ञाणदंसणं पत्ति- ज्ञानाति: x x सोएवं आह: x x तं च पन अम्हाकं रुद्धति खेव खमति च तेन च अम्हा अत्तमना ति”-(मज्झिम निकाय भा० २, वेचवहसुत्त अं. १०१ पृ. २१४-२२८ (पालि-टेक्स्ट सोसाइटीનો आवृत्ति.)

હે આયુધ્યમાન! અમે એમ નથી જાણતા (શુદ્ધ ભગવાન કહે છે કે) મેં આટલી વાત કર્યા પછી લિક્ષુઓ! તે નિર્જીથોએ મને આ પ્રમાણે કહ્યું: (નિર્જીથો કહે છે કે)

હે આયુધ્યમાન! નિર્જીથ જ્ઞાતપુત્ર સર્વજ્ઞ, સર્વ-દર્શી અને અપરિશેષ જ્ઞાનદર્શનનો જ્ઞાયક છે. તે તે એમ કહે છે કે, (તપ કરવાથી જૂનાં કર્મોનો નાશ થાય છે અને છેવટે નિર્વાણ મળે છે) નિર્જીથ જ્ઞાતપુત્રનું આ કથન અમને (નિર્જીથોને) રૂચે છે, અમારે મારે એ કથન ક્ષમ છે અને એમ એમાં આત્મમન (દત્તચિત્ત) છીએ.”

ઉપર આપેલા મહિમનિકાયના પાઠનો અનુવાદ (પૃ. ૧૬૯) આપી લેખક નીચે જણાવેલા સાર તારવે છે.

“મગ્ગવાન મહાવીરકા પ્રભાવ મં બુદ્ધ-પર મો પઢા થા, ઓર ડનકી સર્વજ્ઞતા ઇવં ડનકે ધમ્મકો યથાર્થતા બુદ્ધકે x જાહોસે પ્રગટ હૈ, જિસમેં ડસને હન વાતોંકો સ્વી-કાર કિયા હૈ ઓર અપને ક્ષણિક તિહાંતમેં અબજ્ઞાકો મો પ્રગટ કિયા હૈ” (પૃ. ૧૬૮)

એ મહિમનિકાયના પાઠના અનુવાદને પોતાના મિત્રના પુસ્તકમાંથી લઇને લેખકે આ પુસ્તકમાં આપેલો છે અને એ ઉપરથી તેણે ઉપર્યુક્ત અર્કને ખેંચેલો છે; લેખકે આ પાઠને બરાબર સમજ્યા હોત તો તેઓ એનો આવો ખોટો ભાવ કદી પણ ન નીપજાવી શકત. પાઠમાં ભગવાન મહાવીર (નાતપુત્ર)ના નિર્જીથોએ-અનુયાયિઓએ-એમને સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી કહ્યા છે પણ મ. બુદ્ધે નથી કહ્યા. અને છેવટે ‘નાતપુત્રનું કહેવું અમને રૂચે છે, ગમે છે અને અમે એથીજ સંતુષ્ટ છીએ’ એ શબ્દો પણ એ નિર્જીથોજ બોલે છે પણ મ. બુદ્ધ નથી બોલતા. લેખકે તારવેલા આશય ઉપરથી સાદું જણાઈ આવે છે કે, એમણે નિર્જીથોએ બોલેલા શબ્દોને શુદ્ધના ગણ્યા છે અને એથીજ એ પાઠને આવા ખોટા આશયમાં મૂકવામાં આવ્યો છે; કદાચ તેઓ આ પાઠને સમજવાનો પ્રયાસ કરત તો જરૂર એ સમજાય તેવો સરલ છે. શું આવા વિપર્યાયથી જૈન-ધર્મની યથાર્થતા કે ભગવાન મહાવીરની સર્વજ્ઞતા સધાવાની છે? અને આવા વિપર્યાયોને કોઈ શિષ્ટ લોકો પ્રમાણરૂપે માનવાના છે? લેખકે એ પાઠના

शब्दोंमें कही पशु न जल्पाय ओवे। अपूर्व आशय
कहीने पोतानुं कौशल तो जल्पायुंन छे पशु पाठ-
कानी आंजे पाठा अंधाववानी नवी कणा पशु प्रकट
करी छे। आ अवलोकनमां आपेक्षे ओ भूण पाठने।
अनुवादन आ अंधुं अतावी शके ओम छे ओटवे
विशेष शुं लभवुं ?

प्रस्तुत पुस्तकमां आ कांछ ओकन विपर्यास नथी।
आवा भीन विपर्यासे पशु ठेकठेकावे थओवा छे:-
प्रस्तावनामां आवेखुं छे के,

“ बुद्धदेवके हृदयपर भगवानके केवल-
ज्ञानका ऐसा प्रभाव पड़ा कि वह बिल्कुल
मुग्ध हो गये और स्वयं यह विचार करने
लगे कि सर्वज्ञता किस प्रकार प्राप्त करें। ”
(भूमिका पृ० १०)

आ उल्लेखनी साप्तीतीमां भूमिका^१ लभनार
कथुंन नथी लभता पशु आ उल्लेखनी उपरनी
पंक्तिमांन भूमिकाकारे भज्जिमनिकायने संलारेवो
छे तेथी संलय छे के, लेखकनी जेम ओ पशु उप-
युक्त पाणिपाठने पोटा १५मां समन्या होय। भूमि-
काकार केछ विद्यार्थी नथी के अलुसभलु नथी, ओ
आरिष्टर छे अने वणी जैनधर्म विं प्रथे लभनारा
मनाय छे। न्यारे तेओ पशु आवा यकमां आवे
तो पछी भीननी शा पान करवी ?

वणी, ‘भज्जिमनिकाय’नुं नाम लघने लेखकना
कांछ मित्र परिशिष्ट नं. ३ मां जल्पावे छे के,

“ ‘सुत्तपिटक’ के पांच ‘निकाय’ व
अंग है, जिनमेंसे द्वितीयका नाम भज्जि
(जिह)म निकाय है। इसमें अनेक स्थानों
पर महारामा बुद्धका निर्ग्रंथ मुनियोंसे मिलने
और उनके सिद्धांतों आदिके विषयमें बात-
चीत करनेका उल्लेख आया है। इन उल्ले-
खोंसे सिद्ध होता है कि बुद्धकी भगवान
महावीरकी सर्वज्ञताका पता चल गया था

१. भूमिका लभनारनुं पूरे नाम वं पउशय जैन
आरिष्टर ओटवो। लगवान भट्टावीरना लेखके धले ठेकावे
तो आ आधवे लेखेमां पुस्तकानेन आधार अतावेवो छे।

और उन्हें उनके सिद्धांतोंमें रुचि उत्पन्न
हो गई थी। उदाहरणार्थ इन उल्लेखोंमेंसे एक
यही उद्धृत किया जाता है। बुद्ध कहते
हैं:—(आम लभाने अछी भज्जिमनिकायने पाठ
आपेवो छे अने ओ पाठने आवार्थ लभतां परि-
शिष्टकार लभे छे के)—इसका भावार्थ यह है:-
म० बुद्ध कहते हैं “ हे महानाम, मैं एक
समय राजगृहमें गृहकूट नामक पर्वतपर
विहार कर रहा था। उसी समय ऋषि-
गिरिके पास ‘कालशिला (नामक पर्वत)
पर बहुतसे निर्ग्रंथ (मुनि) आसन छोड़
उपक्रम कर रहे थे और तीव्र तपस्यामें
प्रवृत्त थे। हे महानाम, मैं शायंकालके
समय उन निर्ग्रंथोंके पास गया और उनसे
बोला ‘अहो निर्ग्रंथ ! तुम आसन छोड़
उपक्रम कर क्यों ऐसी घोर तपस्याकी
वेदनाका अनुभव कर रहे हो ?’ हे महानाम
जब मैंने उनसे ऐसा कहा तब वे निर्ग्रंथ
इस प्रकार बोले ‘अहो निर्ग्रंथ ज्ञातपुत्र
सर्वज्ञ और सर्वदर्शी हैं, वे अशेष ज्ञान और
दर्शनके ज्ञाता हैं’ हमारे चलते, ठहरते,
सोते, जागते समस्त अवस्थाओंमें सदैव
उनका ज्ञान और दर्शन उपस्थित रहता है
उन्होंने कहा है:—निर्ग्रंथो ! तुमने पूर्वजन्ममें
पापकर्म किये हैं, उनकी इस घोर दुष्पर
तपस्यासे निर्जरा कर डालो। मन, बचन
और कायकी संवृत्तिसे (नये) पाप नहि
बँधते और तपस्यासे पुराने पापोंका व्यव
हो जाता है। इस प्रकार नये पापोंके रुक
जानेसे और पुराने पापोंके व्यवसे आयति
रुक जाती है, आयति रुक जानेसे कर्मोंका
क्षय होता है, कर्मक्षयसे दुःखक्षय होता है,
दुःखक्षयसे वेदना-क्षय और वेदना क्षयसे
सर्व दुःखोंकी निर्जरा हो जाती। ” इस पर
बुद्ध कहते हैं “यह कथन हमारे लिये रुचि-
कर प्रतीत होता है और हमारे मनको
ठीक जंचना है”। (आवेन उतावे। पृ० १८८

માં-ટિપ્પણમાં છે.)

એસા હી પ્રસંગ ‘માઝ્ઝિમનિકાયમ્’ મેં મી
એક જગદ્દે અને આયા છે. P. T. S.
Majjhima Vol II PP ૨૧૪-૨૧૮ વહાંમી
નિર્ગથોને બુદ્ધસે જ્ઞાતપુત્ર (મહાવીર) કે
સર્વજ્ઞ હોનેકી વાત કહી અને ઉપદિષ્ટ
કર્મ-સિદ્ધાંતકા કથન કિયા. તિસપર બુદ્ધને
ફિર ઉપયુક્ત શબ્દોમેં હી અપની રુચિ અને
અનુકૂલતા પ્રગટ કી ॥

યહ મહાવાન મહાવીર અને તેને સિદ્ધાંત
તેંકે વિષયમેં કહે હુપ સ્વયં મહાત્મા બુદ્ધકે
વાક્ય છે! જનસે યહ મહી માંતિ સિદ્ધ
હોજાતા છે કે મં બુદ્ધ મહાવાન મહાવીરકે
સિદ્ધાંતોકા કેસા આદર કરતે થે. ઉન્હોને
ન કેવલ નિર્ગથોકે સિદ્ધાંતોકી સુનાહો થા
કિંતુ તેમેં અપની રુચિ અને અનુમતિ મી
પ્રકટ કી થી અને મહાવાન મહાવીરકી સર્વ-
જ્ઞતાકે વિષયમેં જો કુલ ઉન્હોને સુના ઉસે
જહે માવને અપને શિષ્યોંકી મી સુનાયા”
પૃ. ૨૭૫-૨૭૮.

પરિશિષ્ટ લેખકે તે ઉપર જણાવેલા પોતાના
આશયને પ્રમાણિત કરવા મજ્ઝિમ નિકાયના એકને
ખસે એ ઉતારા નોંધેલા છે, એમનો અર્થ મહાર
એ મૂળ પાઠની “નિગંઠો આવુસો નાતપુત્તો
સવ્વઙ્ગ સવ્વદસ્સાધી અપરિસેસં આણદ-
હસનં પટિજ્ઞાનાતિ” “તં ચ પનડ્દમાકં રુચ્ચતિ
ચેવ સમતિ ચ, તેન ચડ્દમા અત્તમના તિ”
આ એ પંક્તિઓ ઉપરજ રચાએલો છે અને તેથીજ
પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં આ અક્ષરોને બ્લેક કરીને મૂકાવેલા
છે. પણ એમણે લખવા પહેલાં વિચારવું હતું કે, આ
એ પંક્તિઓમાંથી તેઓ જે આશયને કાઢવા મથ્યા
છે તેને એક પણ મનસ્વી સ્વીકારશે ખરો? આ
ભાગનો મજ્ઝિમ નિકાયનો મૂળ પાઠ અને અનુવાદ
આ પ્રમાણે છે:

એકમિદા હં મહાનામ સમયં રાજગહે

આ પરિશિષ્ટના લખનારનું નામ હીરાલલ જૈન
અમ૦ એ૦ એલ૦ એલ૦ બી૦

વિહરામિ ગિજ્ઞકૂટે પવ્વતે ॥ તેને જો પન
સમયેન સંવહુલા નિગંઠા હસિગિલિપસ્સે
કાલસિલાથં ઉમ્મઠ્ઠકા હેંતિ આસનપટિ-
કિરવત્તા, ઓપકકમિકા દુક્ખા તિપ્પા
કટ્ટકા વેદના વેદિયંતિ ॥ અથ જો હં મહા-
નામ સાયણહસમયં પટિસહ્જાના વુટ્ઠિતો યેન
હસિગિલિપસ્સં કાલસિલા યેન તે નિગંઠા
તેનુપસંકર્મિ, ઉપસંકર્મિત્થા તે નિગંઠે પતદ-
વોચં-કિં નુ તુમ્હે આવુસો નિગંઠા ઉમ્મઠ્ઠકા
x x વેદના વેદિયથા તિ ॥

હે મહાનામ! હું એક સમય રાજગૃહ નગરના
ગૃહકૂટ પર્વત ઉપર વિહરતો હતો, તે સમયે ઋષિ-
ગિરિની સમીપે કટલાક નિર્ગથો કાળાશિલા ઉપર
ઉત્કટ આસને રહેલા હતા-એઓએ પોતાનું બેસવાનું
આસન દૂર કર્યું હતું-અને ઔપક્રમિક, દુખ, તીવ્ર,
અને કડવી વેદના વેદી રહ્યા હતા. મહાનામ!
સંધ્યાસમયે પટિસહ્જાનથી પરવારીને હું એ ઋષિ-
ગિરિ પર્વતની કાળા શિલા પાસે-જ્યાં એ નિર્ગથો
તપ કરતા હતા ત્યાં-ગયો અને એ નિર્ગથોને મેં
આ પ્રમાણે કહ્યું: હે ‘આયુષ્મન નિર્ગથો! તમે આ
રીતે ઉત્કટ આસને રહીને આવી તીવ્ર વેદના શ્વા
માટે સહો છો?

પરંતુ વુલ્લે મહાનામ તે નિગંઠા મં પતદ-
વોચું-નિગંઠો આડસો નાતપુત્તો સવ્વઙ્ગ
સવ્વદસ્સાધી અપરિસેસં આણદહસનં પટિ-
જ્ઞાનાતિ ચરતો ચ મે તિર્ઠિતો ચ સુત્તસ્સ ચ
જાગરસ્સ ચ સતતં સમિતં જ્ઞાણદહસનં પચ્ચુ-
પટ્ઠિતં તિ ॥ સો એવમાહ ‘અત્થિ જો જો
નિગંઠા પુલ્લે પાપં કમ્મં કરતં, તં હમાય
x દુક્કરકારિકાય નિજ્જરેય, x x તં ચ પનડ્દમાકં
રુચ્ચતિ ચેવ સમતિ ચ, તેન ચડ્દમા અત્ત-
મના તિ ॥

મેં આમ કહ્યા પછી હે મહાનામ! તે નિર્ગ-
થોએ મને આ પ્રમાણે કહ્યું:

(નિર્ગથો કહે છે કે) આયુષ્મન! નિર્ગથ જ્ઞાત-
પુત્ર સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી અને અપરિણેય જ્ઞાનદર્શનનો

જાતા છે, ચાલતા ઉભા રહેતા રથરત્નું, સૂતાનું અને જગતાનું એ બધું જાણે છે. તે એમ કહે છે કે, હે નિર્ગ્રંથો! તમે પાપકર્મને પૂર્વ કરેલાં છે, તેને આ કુબ્ધર તપદ્ધારા નિર્જાલું કરી નાખો.” x x x

જાતપુત્રનું આ કથન અમને (નિર્ગ્રંથોને) રૂચે છે, અમારે માટે એ કથન ક્ષમ છે અને અમે એમાં આત્મમન ધીએ. ”

અર્થ લખતી વખતે જો તેમણે કોઇ પાલિભાષાના જાણકારની સહાય લીધી હોત અથવા આ પાઠનો અંગ્રેજી અનુવાદ બરાબર ધ્યાનપૂર્વક વાંચ્યો હોત તો એક વકિલની કલમથી આવા વિપર્યાસ નજ થવા પામત અનુવાદ તો એમણે પ્રસ્તુત પુસ્તકના લેખકની અને ખેરિષ્ટર અંપનાયની સમજ પ્રમાણે સમજીનેજ કર્યો જણાય છે અર્થાત્ જે શબ્દો નિર્ગ્રંથોના પોતાના છે તેને આ ભાષા મં બુદ્ધના ગણે છે. વળી, મૂળ પાઠની છેલ્લી પંક્તિના અનુવાદમાં તો તેમણે હદ વાળી નાખી છે, મૂળ પાઠમાં “ નિગંઠો આવુત્તો નાતપુત્તો ” થી તે ઠેક છેલ્લી પંક્તિ સુધીના બધા શબ્દો નિર્ગ્રંથોના પોતાના છે અને નિર્ગ્રંથોએ મ. બુદ્ધને સંભળાવેલા છે, ત્યારે છેલ્લી પંક્તિનો અનુવાદ કરતાં આ નવાંજના લેખક એમ જણાવે છે કે, “ હવે પર બુદ્ધ કહેતે છે ‘યદ કથન હમારે લિયે હવિવકર પ્રતીત હોતા હું’ વગેરે પાલિભાષાના જાણનાર કોઈ વિદ્યાર્થી પણ આ વકિલને પૂછી શકે છે કે, ‘હવે પર બુદ્ધ કહેતે છે’ એ ભાવ એ પાઠના કયા શબ્દોના અર્થમાંથી ઉપગમવેલો છે? કદાચ વકિલ અહીં કોસ કરીને કોઈને મુંઝવવા ધારે તો પણ આ એવું દીવાળેવું છે કે અપસોકનમાં આ આખો પાઠ અને અનુવાદ પણ ઉપર આપેલો છે, જેને જોવાથી વાંચનાર એ પાઠના સ્પષ્ટ આશયને સમજી શકે એમ છે. જેથી છેવટ વકિલનેજ જોન રાખવું પડશે.

કોઇ પુસ્તકમાં આવા વિપર્યાસો થયેલા જોવામાં આવ્યા નથી તેમાં વળી પત્રના સંપાદક, ખેરિષ્ટર અને વકિલને હાથે વિપર્યાસ થાય એવો મોટી નવાઇજ કહેવાય.

લેખકે અને તેના સાથીઓએ ઉપર્યુક્ત રીતે

વિપર્યાસો કરવા છતાં જરા પણ હિંમત છોડી નથી અને બીજાં બીજાં પ્રકરણોમાં પણ તેઓએ કેટલુંય પ્રમાણ વિનાનું, મનઃ કલ્પિત અને જૈનધર્મના આધાર વિનાનું પણ લખેલું છે, એ શું એમની કાંઈ ઓછી હિંમત છે? વાંચનારાએ સમજવું જોઇએ કે આ નિહત્યા જમાનામાં પણ આવા જડવીરો મોજુદ છે.

હવે તો માત્ર લેખકના કેટલાક અપ્રામાણિક ઉલ્લેખોજ બતાવવાના છે પણ તે વિશે કશી ટીકા કરવાનું મન નથી.

(૧) “ વાર્ધ્વનાથકે ધર્મતીર્થંમં પિહિતા-શ્ચ નામક જૈન સાધુકે શિષ્ય બુદ્ધદેવ હુણ્ડા અને બુદ્ધદેવકા શિષ્ય મૌઘિલાયન હુઝા, જો સ્વયંમી પહિલે જૈન થા.-૫૦ ૧૬૦ આ ઉલ્લેખના સમયનમાં લેખકે ધરના જુવા અને ધરના ડાકલિયા જેવું કંઈ છે એટલે કોઇ પણ સમજદાર આ વાતને માની શકશે ખરા ?

(૨) “ ૨૨ મેં તીર્થંકરકં વિષયમેં હિંદુશાસ્ત્રોંકા અનુશીલન કરનેસે વહુત કુછ પ્રકાશ પા સક્તે હું ॥ યજુર્વેદ અધ્યાય ૧, મંત્ર ૨૫ મેં હુનેકે વિષયમેં હસ પ્રકાર ઇક શ્લોક અવરુપ દિયા હૈ x x

વાજસ્ય નુ પ્રસવ આવમંભ વેમા જ વિશ્વમુવનાતિ સર્વતઃ ॥

સ નેમિરાજા પરિચાનિ વિદ્વાન પ્રજાં પુષ્ટિર્વર્ધયમાનો ॥ અસ્મે સ્વાહા ”-૫. ૨૩.

જો યજુર્વેદના ભાષ્યકાર કે કોઇ વ્યાખ્યાકાર અહીં મૂકેલા ‘ નેમિરાજા ’ નો અર્થ બાવીશમાં તીર્થંકર કરતા હોય તો તો ઠીક, નહિતો લેખકના આ ઉલ્લેખ શિષ્ટોને હસાવે તેવો છે. યજુર્વેદનો અર્થ કાંઈ આપણે આપણી મનમાની રીતે કરીએ એ ન ચાલે એવો એમની પરંપરા અને ભાષ્યોને આધારેજ કરી શકાય. જો લેખકના મનમાં પ્રામાણિક રીતે પોતાનો ઇષ્ટ અર્થ સાધવાની અભિલાષા હોત તો જરૂર આ સ્થળે તેઓ ભાષ્ય કે કોઇ બીજા વ્યાખ્યાકારની સાક્ષી આપતા ન જૂલન. તેમણે એક

વીર ચરિત્રનાં સંસ્મરણો.

[સંસ્કારી જીવનનાં પ્રગતિમાર્ગો.]

[લેખક-રા. ભોતીચંદ ગીરધરલાલ કાપડીઆ સોલિસિટર.]

વર્તમાન યુગ ઉપર શ્રી મહાવીર પરમાત્માનો સીધો અને પરમ ઉપકાર છે. એમના વિવિધ પ્રકારના જીવનનાં જે સાધનો પ્રાપ્ત થાય છે તેને અંગે અનેક પ્રકારની ઘટના થઈ શકે છે અને તે અનેક દેશીય હોવાથી આપણા જીવન પ્રવાહને અંગે એ ખાસ આદરવા યોગ્ય છે, વિચારવા યોગ્ય છે અને સમજવા યોગ્ય છે. આપણા જીવનનો પ્રવાહ સામાન્ય રીતે સંસાર તરફ ધસડાતો જાય છે. પૂર્વ કાળમાં પણ મહામોહનું સામાન્ય વ્યક્તિ જીવનપર ઘણું હતું એમ અનેક ચરિત્રો વાંચવાથી લાગ્યા વગર રહેવું નથી, છતાં એ પ્રયત્ન શક્તિવાળા મોહાદિપર વિજય મેળવનાર પ્રયત્ન પુરૂષાર્થ કરનારા પુરૂષો તે વખતે લબ્ય હતા એ પણ અનેક ચરિત્ર ગ્રંથોમાં દેખાઈ આવે છે. અત્યારે જીવનકલહ આકરો થતો જાય છે તેવા સમયમાં સંસાર સાથેનો સંબંધ વધારે આકરો, વધારે પાકો, વધારે સુધક થતો જાય છે એવા વખતમાં આપણી સત્ય ભાવનાને આદર્શ તરીકે રાખવાનું પ્રયત્ન સાધન આવા અતુળ પુરૂષાર્થશાળી પુરૂષોનાં ચરિત્રો છે. એ ચરિત્રોને વિચારતાં આપણી ભાવના સુરુપ્ત થાય છે, આપણા વિચારો પરિપક્વ થાય છે અને એના પર જેમ જેમ વધારે વિચાર યોગ્ય આકારમાં અને યોગ્ય વાતાવરણમાં કરવામાં આવે તો આપણો માગ મીઠો સરળ અને સાધ્ય સમીપ થતો જાય છે.

ગમે તેવો સંસારનો પવન આવે તે પ્રમાણે જીવનને ચાલવા દેવું, જેની આવડત સમજાણ કે જ્ઞાન ન હોય તેવા વિષયમાં માથું મારતું, દીર્ઘ દૃષ્ટિના લાભ વગર અન્યના સુકાની થવાનો દાવો કરવો અને સમાજશાસ્ત્રનાં મૂળતત્ત્વના પણ અભ્યાસ કે અનુભવ વગર સમાજને દોરવવાનો દાવો કરવો એ જેમ આગળ ચાલવાનો દાવો કરનારો હાસ્યા-

સ્પદ બનાવે છે તેમ સામાન્ય જીવનમાં પણ આદર્શ વગરનું જીવન એ માત્ર વહીતરું છે. સવારથી સાંજ દોડદોડ કરવી અને અર્થ કે હેતુ વગરના જીવનને મંત્ર જેવું બનાવી મૂકવું એ જેમ નિરર્થક છે તેમ આજસ પ્રમાણમાં બેસી રહી કાંઈ વિશિષ્ટ ભાવનાની પોષણ ન કરવી અથવા પોતાની શક્તિઓ અનુકૂળતાઓ કે જ્ઞાનનો લાભ અન્યને ન આપતાં માત્ર હિંદ્રા-વેધી થવું અને ખંડનાત્મક પદ્ધતિએ કાર્ય કરી ટીકાકાર હોવાનો દાવો કરવો એ સ્વપરને નુકશાનકારક છે. વર્તમાન અતિ પ્રવૃત્તિવાળા યુગમાં પ્રત્યેક વ્યક્તિની ફરજ છે કે એણે પોતાનું ધ્યેય સ્પષ્ટ રાખવું, ચોક્કસ કરવું અને તેને વળગી રહેવું. આદર્શ વગરનું જીવન એ સુકાન વગરના વહાણ જેવું છે.

મહા પુરૂષોમાં ચરિત્રો આદર્શને પૂર્ણ પાડે છે અને તે રીતે એ ભૂતકાળનાં જીવનોની ધણી ઉપ-યોગિતા છે. એ મહાપુરૂષોનું જે ધ્યેય હતું તેજ જો આપણું ધ્યેય હોય તો તેમને પગલે ચાલવા પ્રયત્ન કરવો એ આપણો મુખ્ય ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ અને તે પ્રયત્ન આદર્શના ચોખ્ખા નિર્ણય વગર નિરર્થક થાય છે, નકામો થાય છે અથવા કેટલીકવાર અસ્તવ્યસ્ત થાય છે. કેટલાક પ્રાણીઓની તુલનાત્મક શક્તિ એટલી બગડી ગયેલી-ગંદી થઈ ગયેલી હોય છે કે તેઓ તો આવા ચરિત્રમાંથી પણ નકામો પરિણામો ઉપજાવી કાઢે. તેવા વિપરીત આદર્શવાળાને બાદ કરીએ તો બાકીની જનતાને મહાપુરૂષોનાં ચરિત્રો બહુ રસમય વાનગીઓ પૂરી પાડે છે અને સુંદર ભાવનાને સન્મુખ રખાવી તે દ્વારા બહુ લાભ કરનારી પરિસ્થિતિ ઉપજાવી કાઢે છે. અનેક વિવિધતાથી ભરપૂર શ્રી વીર પરમાત્માનું ચરિત્ર અનેક આદર્શોને પૂર્ણ પાડનાર હોય આપણે આજના પુણ્ય દિવસે એનું સંકીર્તન કરીએ, એ પવિત્ર નામના

ઉચ્ચાર સાથે જે વીરતા અંદરથી જન્મત થાય છે તેના સ્થાપીભાવો અતુલનીએ અને તેમ કરી આપણે આજનો દિવસ સફલ કરીએ.

સામાન્ય રીતે આવે પ્રસંગે વીર પરમાત્માના ગર્ભસ્તંભનનો પ્રસંગ લઈ તેમની માતૃભક્તિપર, આમલકી કિડાનો પ્રસંગ લઈ તેમની શારીરિક સુંદર તંદુરસ્તીપર, ઘેર ઉપસર્ગો લઈ તેઓની સહિષ્ણુતા પર, ઇંદ્રના આગમનનો પંડિત સાથેનો બાળકાળનો પ્રસંગ લઈ વિનયપર, ગૌતમ સ્વામીની દીક્ષાનો પ્રસંગ લઈ તેમના દાર્શનિક અદ્ભુત પ્રસંગ જ્ઞાન પર, ચંદનબાળાનો પ્રસંગ લઈ ભક્તિ વિનયદિ ગુણોપર, ગૌશાળાનો પ્રસંગ લઈ ભગવાનની વિશાળતાપર, સંગમનો પ્રસંગ લઈ ભગવાનની આર્દ્રતા પર-એમ એક એક પ્રસંગ લઈ તે પર વિવેચન કરી આદર્શ જીવનના પાયા દૃઢ કરવાના પ્રયત્ન થાય છે અને તે માર્ગ અતિ યોગ્ય છે. અન્ય અનેક ભેખડો અને વક્તાઓએ એ માર્ગે આપણને સુંદર આદર્શો પૂરાં પાડ્યાં છે તે આપણા લક્ષ્યમાં છે અને આપણામાંનાં કંઈકે એ કાર્યમાં શ્રેષ્ઠતા કે વક્તા થવાના પ્રસંગો લીધા છે તે જાણીતી વાત છે. મારે પ્રથમ તો એ રીતેજ પરમાત્માના ચરિત્રના એકાદ પ્રસંગપર લખવા વિચાર હતો પણ મને એક નવીન વિચાર સ્ફુરતાં મેં જુદી રીતે એ પરમ પવિત્ર પરમાત્માના જીવનને વિચારવાની રેખા દોરી છે. એમાં આપ પ્રવેશ કરો એટલું જણાવી આગળ ચાલીએ. પ્રત્યેક જીવનનો વિકાસક્રમ જુદા જુદા પ્રકારનો હોય છે. કેટલાક પ્રાણીઓ અનંતકાળ સુધી નિર્ગોદમાં રખડ્યા પછી વ્યવહાર રાશિમાં આવે ત્યાર પછી એ એકેન્દ્રિય અવસ્થામાં ધણી ભવો કરે છે, વળી તેમાં પણ સૂક્ષ્મ બાદર દશામાં ફરે છે અને એવી રીતે ધણી પ્રયત્ન અને રખડપાટા પછી જરા ઉપર આવે છે. ત્યાર પછી બે ત્રણ ચાર ઇન્દ્રિયો પ્રાપ્ત કરીને અવારનવાર એ ત્રણે જાતિઓમાં ઉપર નીચે જાય છે, વળી ત્યાંથી અનેક ભવો વ્યવહાર રાશિના એકેન્દ્રિય દશામાં કરી આવે છે અને એમ ધસડાતાં પછાડાતાં નદી ગોળ પાપાણુ ન્યાયે રખડપાટો કરતાં અકામ નિર્જરા કરતાં કોષ્ઠવાર પચેન્દ્રિય તિર્થંચ

દશામાં આવે છે. ત્યાં જળચર સ્થળચર અને ખેચર તરીકે રખડે છે, વળી પાછા ઉતરી જઈ બે ત્રણ ચાર ઇન્દ્રિયવાળા વિભાગોમાં પડી જાય છે, વળી પાછો ત્યાંથી એકેન્દ્રિયમાં પણ અનેક ભવો કરે છે અને એમ પચેન્દ્રિય તિર્થંચ સુધી ઉપર નીચે આવે છે.

આ વિકાસક્રમના સિદ્ધાન્તને અંગે એક વાત ખાસ વિચારવા યોગ્ય છે. ડાર્વિનની theory of Evolution વિકાસક્રમનો સિદ્ધાન્ત અને જૈન સિદ્ધાન્તમાં એક મોટો તફાવત એ છે કે પાશ્ચાત્ય તત્ત્વવેત્તાઓ એમ માને છે કે વિકાસ પામેલ વસ્તુનો અધઃપાત થતો નથી, evolution નો Involution થતો નથી, ત્યારે જૈન તત્ત્વજ્ઞો કહે છે કે એ વિકાસક્રમ ક્રમના અનિવાર્ય સિદ્ધાન્ત પર આધાર રાખે છે. વિકાસ પામેલો જીવાત્મા પાછો મોહ કપાયમાં પડી જાય, મહા પરિશ્રમ કે મહારંભમાં આસક્ત થઈ જાય તો એનો પાત થાય છે. ડાર્વિન વનસ્પતિ કેટિ, જનાવર કેટિ અને મનુષ્ય કેટિમાં ક્રમસર વિકાસ માને છે, વાંદરામાંથી મનુષ્ય થતાં માને છે. ત્યારે જૈન સિદ્ધાન્ત વિકાસ અને અધઃપાત ક્રમના અનિવાર્ય કાયદાને આધીન માને છે. ડાર્વીન તો પરબન માનતા હોય એમ જણાતું નથી, એ તો સૃષ્ટિના વિકાસને અંગે ધર્વોદ્યુશનની થીયરી ખતાવે છે, પણ થીઓસોરીસ્ટો વિગેરે જેઓ પરભવમાં માને છે તેઓ વિકાસ પછી પાતનો સ્વીકાર કરતા નથી.

જૈન શાસ્ત્રકાર એ સંબંધમાં જે હકીકત માને છે તે બહુ મનન કરવા યોગ્ય છે. વિકાસક્રમમાં આગળ વધેલો પાછો પડે તો ધણું ખર્ચ તે બ્રહ્મ થયેલ સ્થાન સુધી પાછો જલ્દી દોડી જઈ શકે છે, પણ કેટલીકવાર તેમ પણ થતું નથી. મોટા અભ્યાસી મુનિઓ એકાદ મહાપાપ કરી બેસે તો એકેન્દ્રિય સુધી પાછા ઉતરી જાય છે અને અનંત સંસાર વધારી મૂકે છે. આ જનનો વિકાસવાદ બહુ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ સમજવા યોગ્ય છે. અમુક પ્રકારની અનુકૂળતાએ આપણે અત્યારે મનુષ્ય થયા એટલે હવે આપણે જનાવરની કે જીવાતની અથવા જળ અગ્નિ વનસ્પતિની સ્થિતિમાં જવું પડશે નહિ એ ખ્યાલ

જેન સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે માન્ય નથી. સરોવરમાં ત્રીશ પુટ પાણી હોય તે ખાલી થતાં આઠ પુટજ રહે અને અનુકૂળ વર્ષાદ આવે તો ત્રીશ પુટ ભરાઈ જતાં વાર લાગતી નથી પણ ભરાશેજ એવો નિર્ણય સમજવો નહિ. અને ચઢેલાં પાણી ઓસરતાંજ નથી એ વાત તો માન્ય છે જ નહિ.

આવા વિકાસક્રમને અંગે એક વાત જણાય છે તે એ છે કે કેટલાક જીવો બહુ સપાટાખંધ વચ્ચેના ગાળાઓ ઝોળાંગી જાય છે અને અંતિમ સાધ્યે પહોંચી જાય છે ત્યારે ખીજાઓના જીવન વ્યવસાનો અને વિકાસ કલહ બહુ આકરો હોય છે, એટલે સખ્ત હોય છે કે એને એક એક પગલું આગળ વધવાના પ્રયાસ કરવા પડે છે. એક પ્રાણી પગથી-આના પગથીઆ કુદાવી જાય છે ત્યારે ખીજાને પ્રત્યેક પગથીયું ચઢવામાં મદાશ્રમ કરવો પડે છે. સુસાધ્ય અને કષ્ટસાધ્ય દશાના આ નિયમ વ્યક્તિગત આર્થિક વિકાસપર આધાર રાખે છે. એના દૃષ્ટાન્તમાં આદિનાથ ભગવાનની માતા મરદેવાનું દૃષ્ટાન્ત બહુ મનન કરવા યોગ્ય છે. એ જીવ અતિ સુસાધ્ય દશાવાળો ગણાય છે. એ અવ્યવહાર રાશિ-માંથી નીકળી વ્યવહારમાં આવી એક ભવ કરી, ઇયળ થયેલ અને લાંથી મરદેવા માતા થયા અને પુત્રની ઋદ્ધિ કાનથી સાંભળી ચોથી ભાવના ભાવતાં હાથીની અબાડીપર ખેડા ખેડા મોક્ષ ગયા. આવા સુસાધ્ય જીવો બહુ ઓછા હોય છે.

ધણા મોક્ષગામી જીવો કષ્ટસાધ્ય દશામાં હોય છે. તેઓનો પ્રગતિનો કલહ ધણે આકરો હોય છે અને એમાં પણ વિશેષતા ઉણતા વધતી ઓછી હોય છે. શ્રી વીર પરમાત્માનો જીવ આ વચ્ચા વર્ગની કાટિમાં આવે છે. એમણે નયસારના ભવ પહેલાં બહુ વખત સંસાર પરિભ્રમણ કર્યું એ વાત બાજુ ઉપર રાખીએ તો પણ નયસારના ભવ પછીનો તેમનો સાધ્યે પહોંચવાનો કલહ બહુ આકરો હતો એ એમના પૂર્વ ભવોનું ચરિત્ર વાંચતાં જણાય છે.

એ પૂર્વભવોના વર્ણનમાં એક હકીકત એ જણાય છે કે પ્રાણી ઉપર જે પ્રકારનાં સંસ્કારો પડી જાય છે તે જુસાવા બહુ મુશ્કેલ છે. જે પ્રાણીને એક

પ્રકારના એક ભવમાં સંસ્કાર પડ્યા તેમાં કદિ ફેરફાર થાય તો તે વિગતોનો હોય છે પણ એની જાતિમાં બહુ મોટો ફેર પડતો નથી અને એ સંસ્કારો દૂર કરવા માટે એને પ્રખળ પુરુષાર્થ વાપરવાની જરૂર પડે છે. આ હકીકત આપણે વધારે સ્પષ્ટ રીતે જોઈએ.

બાળવયમાં મરિચિને સંયમ લેવાની ભાવના થઈ, સંસારપર વિરાગ થયો એટલે દાદા આદિનાથ પાસે દીક્ષા લીધી પણ એના વૈરાગ્યનો પાયો કાઢ્યો હતો. એક વખત ગ્રીષ્મ ઋતુમાં શરીરે પરસેવો થયો, જમીનપર ચાલતાં પગે ગરમી લાગી, ભૂખ અને તરસથી શરીરે વ્યાકુળતા થઈ તેવા વખતે એને ચારિત્ર મોહનીયનો ઉદય થયો, સંયમ ભાર આકરો લાગ્યો અને પરિણામે પોતે શિથિળ વિચાર કરવા માંડ્યા. એક વખતે નરમ વાન થવા માટે એટલે પછી મનપરનો કાણુ ધટતો જાય છે એટલે એવી દશાના મરિચિએ ત્રિદંડીનો વેશ લીધો, કપડાં રંગવાળાં બનાવ્યાં, શરીરે ધરણીં ધારણ કર્યો, માથે શિખા રાખી અને પગમાં જોડાં પહેર્યા. ચંદનના તિલક વગેરે કરી નવીન વેશ ઉપગમી કાઢ્યો. છતાં એની સાધ્ય દૃષ્ટિ કાયમ રહી. સત્ય ધર્મ ક્યાં છે એ વાત એ ચૂક્યા નહિ, એણે પોતાની પાસે આવનાર મુમુક્ષુને એમજ કહ્યું કે સત્ય ધર્મ તો શ્રી આદિનાથ પાસે છે અને પોતે એ મહાવ્રતોનો ભાર વહન કરવાને અશક્ત છે. આ વાતમાં બે મુદ્દા પ્રાપ્ત થાય છે: એક તો એમનો નબળા પડવાનો સંસ્કાર અને બીજું વિશુદ્ધ સત્ય કથન અને ઉપદેશ. એમના ત્યાર પછીના જીવનમાં આ સંસ્કાર બહુ કાળ સુધી પહોંચ્યા તે સામાન્ય રીતે જણાય છે.

ત્રિદંડીપણના સંસ્કારથી એ ચોથા ભવમાં કૌશિક બ્રાહ્મણ થયા ત્યારે ત્રિદંડી થયા, છટ્ટા પુષ્પ મિત્રના ભવમાં પણ ત્રિદંડિ થયા, આઠમા અગ્નિયુદ્ધોત નામના બ્રાહ્મણના ભવમાં પણ ત્રિદંડી થયા. દશમા અગ્નિજૂતિ નામે બ્રાહ્મણના ભવમાં પણ ત્રિદંડી થયા, બારમા ભારહાજ નામના બ્રાહ્મણના ભવમાં પણ ત્રિદંડી થયા, ચૈાદમા સ્થાવર નામના બ્રાહ્મણના ભવમાં પણ ત્રિદંડી થયા. આઠલા ભવ સુધી આ

સંસ્કાર ચાલ્યા અને ત્યાર પછીજ ચારિત્ર મોહનીય પર વિજય થતાં સોળમા ભવમાં માર્ગ દેખાયો, સંચારિત્રનો રસ્તો પ્રાપ્ત થયો. આમ પ્રબળ પુરુષાર્થ વગર ગ્રહણ કરેલા સંસ્કારો છૂટતા નથી એ સ્પષ્ટ જણાય છે.

એમને વારંવાર શ્રાદ્ધણ કુલમાં જવાનું થયું એ પણ ત્રિદંડીપણના સંસ્કાર અને 'ગોત્રકર્મ'ના પરિણામે હતું, કારણ કે એક વાર સ્વીકૃત સંસ્કારો પર વિજય મેળવતાં ઘણી મુશ્કેલી પડે છે. એઓ શ્રી છેલ્લા ભવમાં થોડા દિવસ ઋષભદત્ત અને દેવાનંદાને ત્યાં ગર્ભપણે જાય છે એ પણ સંસ્કારનીજ વાતો છે.

સંસારની એક ખીણ વાત પણ આખા ચરિત્રમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. તેઓશ્રી નયસારના ભવથી ઘણા સાહસિક હતા એમ જણાય છે અને તેઓનું શરીર બળ ક્ષત્રિયને શોભાવે તેવું અને મોક્ષ પ્રાપ્તિના પ્રયાસમાં ટકી શકે તેવું હતું. માનસશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે મનની દૃઢતા માટે શરીરની મજબૂતી અતિ સુંદર પ્રકારની હોવી જોઈએ. બહુધા તંદુરસ્ત માણસોનેજ સુંદર વિચારો આવે છે અને એ વિચારોને અમલમાં મૂકવા માટે જે ધીરજ ખત યીવટ અને નિયમિતતા જોઈએ તે પણ શારીરિક તંદુરસ્તી પર પ્રાપ્ય: આધાર રાખે છે. નબળા શરીરવાળાથી ધર્મ અશક્ય છે એમ કહેવાનો આશય નથી પણ પ્રગતિના પ્રબળ સાધન તરીકે શરીરના સ્વાસ્થ્યની જરૂર છે એ નિર્વિવાદ વાત છે.

આમંચિતક નયસાર મહા વિશાળ જંગલમાં માણસો પાસે લાકડાં પડાવે છે ત્યારે એને સિંહ વાઘ કે વરૂની ખીક લાગતી નથી, એ તો એની ફરજના ખ્યાલમાં મસ્ત છે અને છતાં આદાર ભેવાનો વખત થાય છે ત્યારે ઉતાવળમાં પડી ન જતાં મુનિની-ચાચકની શોધ કરે છે. આવી હદયની સ્વસ્થતા ભયંકર અટવીમાં સંસ્કારવાળા તંદુરસ્તને જ હોવી સંભવે છે. અન્ય તો જરૂરી લાકડાં કપાવી રસ્તે ચઢે અને ખાય તો ઉપર ઉપરથી અર્ધું ખાધું ન ખાધું કરી ગામ તરફ પાછા ફરે છે ત્યારે આ મજબૂત શરીરબળ મનોબળવાળો જીવાત્મા ચાચ-

કની શોધ કરે છે, શોધીને આનંદ પામે છે, પામીને તેમને સંતોષે છે, સંતોષીને સાંભળે છે, સાંભળીને આદરે છે, આદરીને માર્ગ બતાવે છે અને દેખે છે. ભયંકર જંગલમાં આવું ધૈર્ય રાખનાર દૃઢ સંસ્કાર વાળો આત્મા બાળ ઉમરમાં મરિચિ તરીકે સંસારને છોડી દેછે, પણ એનાથી સંસાર રચિતો ત્યાગ થઈ શકતો નથી ત્યારે દંભ ન કરતાં પોતાની અલ્પતા બતાવનાર વેશ ધારણ કરે છે. આવી રીતે પોતાના વર્ગની ટીકા સહન કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી એ પણ દૃઢ સંસ્કાર અને પોતાના નિર્ણયની સ્પષ્ટતા બતાવે છે.

એની શારીરિક શક્તિનો અને માનસિક સ્વાસ્થ્યનો ખરો ખ્યાલ તો આગળના ભવોમાં આવે છે. રાજગૃહ નગરમાં એ રાજના નાનાભાઈનો પુત્ર વિશ્વભૂતિ નામે થાય છે ત્યારે ગાદી વારસ વિશાખાનંદી સાથેના એનો પ્રમંથ બહુ વિચારવા લાયક બાબતો પૂરી પાડે છે. એને ક્રોધ ચઢનાં એ ક્રોધાનાં ઝાડને એક મુઠ્ઠી લગાવે છે તો એના બળથી બધા ક્રોધાંએનો ઢગલો જમીન પર થાય છે, એજ બળનો સંસ્કાર એને ગાયના સંબંધમાં દીક્ષા લીધા પછી બતાવવાનો બને છે. ગાયને ઉપાડી આકાશમાં ફેંકનાર એ વિશ્વભૂતિનો જીવ ત્રિપુષ્ટ વાસુદેવ તરીકે કેવા અદ્ભુત પરાક્રમ કરે છે તે વાંચતાં સદર સંસ્કારની વાત દૃઢ થાય છે. વગર હથિયારવાળા સિંહની સાથે હથિયાર છોડી લડનાર, એને જડખામાંથી પકડી ચીરી નાખનાર અને ચંડવેગ દ્વંતો પરાભવ કરનાર એ પ્રતાપી વીર આજીવ જતાં વીર નામને શોભાવે છે, એવા દૃઢ શરીર સંસ્કારો એને દેવના તાડ સ્વરૂપ પર મુઠ્ઠી લગાડાવી શકે છે, અને ભયંકર ઉપદ્રવો સહન કરી શકાવે છે, શલપાણિ, સંગમદેવ અને ચંડ કૌશિકના વાંચતાં ત્રાસ ખેદ મય અને વિઘ્નજતા કરે તેવા ઉપદ્રવો એને ખમવાની શક્તિ અપાવે છે અને સાડાબાર વર્ષમાં માત્ર ૩૪૯ દિવસ પારણા કરી બાકીના વખતમાં ઉચ્ચ તપ તપવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરાવે છે.

શારીરિક દૃઢ શક્તિના સંસ્કારો આ જીવાત્માએ ગ્રહણ કર્યા. એનો સદુપયોગ અને દુરુપયોગ બન્ને

થઈ શકત, પણ એનું સાધ્ય પ્રથમથી સ્પષ્ટ હોવાને લીધે અને માર્ગની વિષમતા છતાં એકધારા નિર્ણયને વળગી રહેવાની એમની અચળ ચીવટને લઈને એ સંસ્કારનો લાભ મળ્યો, સંસારયાત્રાની સફળતા થતી આવી અને પ્રગતિનો માર્ગ પછડાતાં અક્ષ-ખાતાં સીધો અને સરળ થતો ગયો.

સંસારની અનેક અસરો પરમાત્માના ચરિત્ર ઉપરથી જાણાય છે. તેઓની પ્રકૃતિ પ્રથમથી સરળ પણ સત્યવક્તાની હોવી જોઈએ અને આદરેલ કાર્યને પહોંચી વળવામાં વિઘ્નોને લાત મારવાની હોવી જોઈએ એમ એમના જીવનના પ્રત્યેક પ્રસંગે વાંચતાં લાગ્યા વગર રહેતું નથી. એમનો ત્રિપૃષ્ઠના ભવનો શય્યાપાલક સાથેનો પ્રસંગ વિચારતાં એમ જાણાય છે કે એમના હુકમ ઉપર વિચાર કરવાનો હોય જ નહિ. એઓ જેમ કહે તેમ થવું જોઈએ. આ સંસ્કાર પણ નયસારના ભવથીજ દેખાય છે અને મરિચિના ભવમાં દહ નિર્ણય રૂપે દેખાઈ આવે છે. શય્યાપાળકે ગાયન સાંભળવાના રસમાં રાજ્યઆ-જ્ઞાને વિસારી તે કાંઈ આપણી નજરે ભયંકર ગુન્હો નથી લાગતો પણ દહ નિર્ણયવાળાની આજ્ઞા એવી સ્પષ્ટ હોય છે કે એનાં આજ્ઞાધારકને વિચાર કરવાનું સ્થાનજ હોતું નથી. શય્યાપાળકના જ્ઞાનમાં સીસું રેડવાનો હુકમ ભણે આકરો લાગે પણ એવા દહ નિર્ણયવાળા આત્માઓજ ચંડકાશીઆને માર્ગે સીધા ચાલ્યા જાય અને એવા સંસ્કારવાળા હોય તેજ ઈંદ્રને જવાય આપે કે તીર્થકરો ઈંદ્રની કે ચન્દ્ર દેવની મદદથી મોક્ષ સાધતા નથી, એઓ તો પોતાના બળ ઉપરજ આધાર રાખે છે અને એવી દૃઢતા આત્મનિર્ણય અને પ્રબળ પુરુષાર્થ એ એમને જન્મ સિદ્ધ હોય છે.

આ સંસ્કારની વાત આખા ચરિત્રમાં અનેક પ્રસંગે માલુમ પડશે. એમને નીચગોત્ર બાંધવાનો પ્રસંગ અને એનાં પરિણામો એમને સંસાર સાથે સંબંધ હોવા છતાં નયસારના ભવથી માંડેલી સહજ ઉદાસીનતા, એમનો ક્રમસર વધ્યો જતો લાગનો સંસ્કાર અને એમની આત્મિક વૃત્તિને વિશ્વાસભાવમાં દાખવે છે. એમણે સ્થૂળ અને અંતરંગ મહાન તપો કર્યા છે તે વાંચતાં વિચારમાં નાખે તેવાં છે અને

તે સંસ્કારની શરૂઆત પણ નયસારના ભવથીજ થાય છે. ત્યાગ ધર્મની શરૂઆત દાનથી થાય છે અને દાન માટે પર્માય શબ્દ 'ત્યાગ' વપરાય છે તેનો એજ આશય છે. પ્રાણીને પ્રગતિ કરવા માટે છેવટે સર્વ ત્યાગ કરવો પડે છે. પણ એની મીડી શરૂઆત પ્રથમ દાન દેવાથી થાય છે. ધન્ય કે ધાન્ય અથવા પોતાની બીજી માલકીની ચીજો ઉપરથી મોહ ઉતરતાં ઉતરતાં આખરે શરીર પરનો મોહ પણ છૂટી જાય છે અને પછી અંતરંગના રિપુઓ કામ ક્રોધાદિ પરનો મોહ જાય છે. ખૂદ મોહરાયના પાસમાંથી પછી છૂટાય છે અને એ રીતે પ્રગતિ થાય છે. આ સંસ્કાર આવી રીતે વિકાસ પામે છે. ત્યાગ-દાનથી શરૂ થયેલા સંસ્કાર આખા ચરિત્રમાં પ્રગતિ સાથે વિકાસ પામતો જાય છે તે પરમાત્માના ચરિત્રમાં ખાસ દેખાય છે.

વ્યક્તિગત સંસ્કારનાં અનેક દૃષ્ટાન્તો શ્રી મહા-વીર પરમાત્માના ચરિત્ર પરથી આપણને મળેલા થાય છે તે આપણે જોઈએ. પ્રત્યેક જીવનનો નો વિકાસક્રમ હોય છે તેમાં અમુક અમુક મનોવિકારને પ્રાધાન્ય મળે છે અને તે પ્રત્યેકના ચરિત્રમાં લાંબી નજરે જોઈએ તો જરૂર દેખાઈ આવે છે. એક ભવના કે વર્ષના પરિચયથી જે ખુલાસાઓ સમજાતા નથી અથવા ભૂલ ભૂલામણીમાં પડી જવાય છે તે આખા વિશાળ ભવચરિત્રમાં દેખાઈ આવે છે. અમુક દુર્ગુ-ણમાં પડેલા કે સમાજથી અલિખૂટ થયેલા કે થવા યોગ્ય પ્રાણીને સોનાની ચકલી ઉડાડતા જોઈ જે અન્યાય દેખાય છે તે જ્યારે તેનો પૂર્વ વૃત્તાંત જોઈએ જાણીએ ત્યારે ગળે ઉતરી જાય છે. વર્ત-માન સારી ખરાબ સ્થિતિની પાછળ લાંબો ઇતિહાસ રહેલ હોય છે અને તેની વિગત અને ન્યાયશીલતા સમજવા માટે શ્રી વીરપ્રભુનાં કે સમરાદિલનાં, પૃથ્વી ચંદ્ર ગુણુસાગરનાં કે શાંતિનાથ મહારાજનાં અદ્ભુત ચરિત્રો વાંચવાની જરૂર છે અને એનો નિયમસર અભ્યાસ કયાદારા શ્રી ઉપમિતિ ભવ પ્રપંચ કથા જેવા સમર્થ ગ્રંથો પૂરો પાડે તેમ છે. શ્રી વીર પરમાત્મા મેર પર્વતને જમણા પગના અંગુઠાથી દાખે અને પર્વત થરથરે એ બનાવનો મેળ એમના આગલા ભવોનાં વૃત્તાંત સાથે ખરાબર બંધ બેસતો આવે છે.

મારચિના ભવથી જોઈએ તો એમનામાં સ્વત્વવ્ય-
ક્તીકરણ પ્રકટ દેખાય છે. ત્રિપૃષ્ઠના ભવમાં એ બહુ
ઉંચાં ૩૫ લે છે અને એનો છેલ્લો પરિપાક મેરૂ
કંપનમાં નિશાળગરણા પ્રસંગે ગુરૂ પાસે વ્યાકરણના
પાઠો બોલી જવામાં અને ઈંદ્રને જવાબ દેવામાં પ્રકટ
થાય છે. સ્થૂળ હકીકત સૂક્ષ્મ થઈ છેવટે સારો
આકાર ધારણ કરતી જાય છે. સંસારમાં રખડાવ-
નારા મનોવિકારો પ્રથસ્ત માર્ગે દોરાતાં પુણ્ય સંચય
અને કર્મ નિર્જરાનાં કારણો બને છે અને છેવટે એ
આકરો આગ્રહ મોક્ષ સન્મુખ એ મહા પ્રતાપી
આત્માને લઈ જાય છે અને પછી સ્વવીર્યના જોરે
એ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. વીર પરમાત્મા ગર્ભમાં
સ્થીર રહે છે ત્યાં પણ એમનું વ્યક્તિત્વ આવિર્ભાવ
પામે છે અને જ્ઞાતમ ઇંદ્રભૂતિને વેદનાં વાક્યોથી માર્ગ
પર લાવે છે ત્યાં તો એ સાનંદાશ્ચર્ય કરાવે છે. વીર
પરમાત્માના પૂર્વ ભવ વિચાર્યા હોય તો તેઓ એજ
રીતે કામ લે એમ લાગ્યા વગર રહેશે નહિ: જે દહ
નિર્જીવથી એ સિંહને ડાચામાંથી પકડી ચીરી ફેંકી
દે છે તેજ નિર્જીવ અને ચીવટથી એ ધોર તપસ્યા
કરી શકે છે; જે પ્રેમથી એ નવીન ઉપદેશ પામે-
લાને ભગવાન સન્મુખ મોકલે છે તેજ પ્રેમથી એ
ભાષના આગ્રહે બે વર્ષ ધેર રહે છે અને તે પ્રેમ વિશિષ્ટ
સ્વરૂપ પામે છે ત્યારે એનો પરિપાક શ્રેણીકાદિના ઉપ-
દેશ અને જ્ઞાતમાદિના ફેર પાટલાનું કારણ બને છે.

પિતાથી પ્રદક્ષણ પામેલ એ ધીરસત્ત્વ જે જો-
રથી અને જૈનવથી અપટ્ટી વગાડે છે તેજ સંસ્કાર
એમના વિશ્વભૂતિ આદિભવોમાં પ્રકટ થાય છે.
એમની અથાક શક્તિ જેમ પ્રગતિ પહેલાં સંસારના
લાલ માટે થાય છે તેમજ તેમની એજ બાબત
છેવટે સંસારને જોરથી છોડવાનું કારણ બને છે.
ત્યાગ ધર્મની તેમણે જે શરૂઆત નયસારના ભવથી
કરી તે વિશ્વભૂતિના ભવમાં મધ્યમ દશાએ આવે છે,
નંદન મુનિના ભવમાં મધ્યમમાં ઉત્કૃષ્ટ દશાએ આવે
છે અને ચરમ ભવમાં પરિપૂર્ણ ઉત્કૃષ્ટ દશાએ આવે છે.

સંસ્કારી જીવન આવી રીતે આગળ વધતાં જાય
છે. એમને આગળ વધવાના પ્રસંગો એમના ઉપ-
સ્થિત કરેલા આજીવ્યાજીવના પ્રસંગોપર આધાર રાખે
છે પણ એ વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરનાર એમનો પ્રબળ

પુરૂષાર્થ છે. એ આવો કાર્યસાધક કારણસમાજ
કેવી રીતે ગોઠવાય છે અને કેમ વિપાક બતાવે છે
અને કેવાં પરિણામ નીપજાવે છે તે બહુ વિચારવા
લાયક પ્રશ્ન છે પણ અત્યારે અપ્રસ્તુત છે. એવા
વાતાવરણમાં પણ પ્રત્યેક વ્યક્તિનું વ્યક્તિત્વ જરૂર
દેખાઈ આવે છે, એમનાં બાળ કાળનાં વલણો તરી
આવે છે, સ્થૂળ બાબતો આધ્યાત્મિક રૂપકો લે છે, પણ
એમાં વ્યક્તિત્વ તો ચોક્કસ દેખાયા વગર રહેતું નથી.
કાઈ પણ ચરિત્રપર સામાન્ય વાંચકની દષ્ટિ વાર્તા
જનજીવની હોય છે એમાં કાંઈ ખોટું નથી. એ રીતે
જ પ્રગતિ થાય છે. પણ એથી વધારે આગળ વધ-
વાની અનુકૂળતા હોય ત્યારે ચરિત્રમાંથી રહસ્ય તા-
રવું અને પોતાના આદર્શ સાથે એ ચરિત્ર બંધ
બેસતું હોય તો તેનો સ્વીકાર કરવો. પ્રત્યેક ચરિત્ર
પ્રત્યેક વ્યક્તિ માટે, આદર્શભૂત હોતું નથી, પણ
સમજવા માટે અભ્યાસ માટે તે મજબૂત ભૂમિકા
પૂરી પાડે છે. અનુકરણ માટે પોતાના વલણને અ-
નુકૂળ ચરિત્ર હોય તેનીજ પસંદગી કરવી યોગ્ય
ગણાય છે. નિવૃત્ત વૃત્તિવાળો ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિ-
જયના ચરિત્રની વિચારણા કરે તો તેને અનુકરણીય
આદર્શ મળવો દુર્લભ થાય તેમ સમાજ સાધવાની
આવડત લાયકાત અને ભાવનાવાળો પુરૂષ આનંદ-
ધનજ મહારાજના ચારિત્રમાંથી ધણી અનુકરણીય
વાતો કદાચ ન મેળવી શકે તો તેમાં ચરિત્રનો દોષ
નથી પણ વ્યક્તિગત વલણના અને અધિકારભેદના
વિચિત્ર રૂપાંતરોની એ વાતો છે.

પણ આવી વિશિષ્ટ જીવન કરવાનો અધિકાર
સર્વને પ્રાપ્ય નથી અને પ્રાપ્ત થતો પણ નથી.
એવી બાબતમાં આદર્શ રૂપ, અંતરાત્માનો નિર્વિ-
કાર જવાબ અને લોકેષણા એાછી થઈ ગઈ હોય
ત્યારેજ આ બાબતના જવાબો અંદરથી મળે છે,
પણ એ નિર્જીવ માટે ધણી વિચારણા, બની શકે તો
અભ્યાસ અને ખાસ કરીને આત્મ નિરીક્ષણની
જરૂર છે. વ્યવહાર રીતે પરમાત્માનું સંસ્કારીજીવન
અનેક પ્રાણીને આદર્શ પૂરાં પાડે તેવું છે અને વિ-
ચારીને સમજવા યોગ્ય છે, સમજીને અનુકરણ યોગ્ય
છે, અનુકરણ કરીને જીવવા યોગ્ય છે, ભાવવા યોગ્ય
છે, વહેવા યોગ્ય છે.

માતીચંદ.

भगवान महावीरका जीवनचरित ।

[चम्बरका महावीरजयन्ताके उत्सव पर जैनहितैषाके सम्पादक श्रीशुत नाथूराम प्रेमीका एक व्याख्यान हुआ था, जिसका सार भाग यहाँ दिया जाता है।]

यह बड़ी ही प्रसन्नता की बात है कि भगवान महावीर तीर्थंकरका जन्मोत्सव मना-नेकी ओर जैनसमाजकी रुचि दिनों दिन बढ़ रही है और अब शहरोंके अनिरिक्त कसबों और ग्रामोंमें भी 'महावीर-जयन्ती' मनाई जाने लगी है। पर इस उत्सवके समय यह बात बहुत ही खटकती है कि जिनकी स्मृतिके लिए ये सारे आढम्बर रचे जाते हैं और जो जो इस उत्सवके मूल हैं, उन भगवान महावीरका अभी तक कोई ऐसा जीवनचरित नहीं लिखा गया है जो इस समयकी दृष्टिसे जीवनचरित कहा जा सके और जिसे पढ़कर लोग भगवानके कीर्तिकलापांका वास्तविक परिचय प्राप्त कर सकें। यह कभी उन समय और भी अधिक चुमती है, जब उत्सवके प्लेटफार्म पर आकर अच्छे अच्छे शिक्षित कहलानेवाले भी भगवानके विषयमें ऐसी ऐसी बेतुकी हाँक जाते हैं, जिन्हें सुनकर जैनधर्मका साधारण स्वरूप समझनेवालोंको भी हँसी आये बिना नहीं रह सकती। इसका कारण और कुछ नहीं, एक अच्छे जीवनचरितका अभाव है।

महात्मा गौतम बुद्ध भगवान महावीरके ही समयमें हुए हैं। वे एक तरहसे भगवानके प्रतिस्पर्धी थे। यद्यपि आज भारतमें बौद्ध धर्मके माननेवाले नहीं हैं, तो भी उसके प्रवर्तक बुद्धदेवके विषयमें यहाँवाले जितना

जानते हैं, उसका शतांश भी इस जीते जागते जैनधर्मके तीर्थंकरके विषयमें नहीं जानते। और तो क्या स्वयं जैनोंका शिक्षित समुदाय भी इस विषयमें अधिक जानकारी नहीं रखता। इसका कारण यही है कि आज संसारकी शायद ही कोई ऐसी श्रेष्ठ भाषा हो जिसमें बुद्धदेवके एकाधिक जीवनचरित न लिखे गये हों; परन्तु पृथिवीकी किसी भी भाषामें भगवान महावीरका एक भी ऐसा जीवनचरित नहीं है, जो गर्वांगपूर्ण हो और जिससे जैन अजैन सभी लाभ उठा सकें।

यही कारण है जो अभीतक संसार इस अद्वितीय महापुरुषकी वास्तविक महत्तासे अपरिचित है और उन महात्माओंकी नाम मालिकामें—जो युगप्रवर्तक कहलाते हैं, जिन्होंने संसारको कोई न कोई अपूर्व पाठ पढ़ाया है—इनका नाम बहुत कम शामिल किया जाता है। यदि हममें कुछ आत्माभिमान है, अपने मार्गप्रवर्तकके विषयमें हम कुछ आदर-बुद्धि रखते हैं तो हमारे लिए यह सचमुच ही लज्जाकी बात है।

मैं यह नहीं कहता कि अभीतक इस विषयमें कोई प्रयत्न ही नहीं हुआ है। नहीं, कुछ सज्जनोंने इस दिशामें कुछ प्रयत्न किया है और उन्हें थोड़ी बहुत सफलता भी प्राप्त

हुई हैं। इनमें 'महावीरजीवनविस्तार' नामक गुजराती पुस्तकके लेखक श्रीयुत भीमजी हर-जीवन परीख (सुशील) महाशयका नाम विशेष उल्लेखनीय है। आपने बड़े ही अच्छे ढंगसे, बड़ी ही गंभीरतासे भगवानके आन्तर चरित्रका विश्लेषण किया है और भगवानकी लोकोत्तरता पर बहुत ही प्रभावशाली प्रकाश डाला है। जैन कान्फरेंस हेरल्डके सम्पादक श्रीयुत मोहनलालजी देसाई बी. ए. एल. एल. बी. ने आपने पत्रके दो विशाल अंक (महावीर अंक) निकाल कर जीवनचरितसम्बन्धी सामग्रीका एक अच्छा संग्रह तैयार कर दिया है, जिससे भविष्यके लेखक बहुत बड़ी सहायता प्राप्त कर सकते हैं। 'लाइफ ऑफ महावीर' नामका एक अँगरेजी जीवनचरित खण्डवेके प्रसिद्ध वकील श्रीयुत बाबू भाणिकचंद्रजी जैनीने आजसे कोई १०-११ वर्ष पहले प्रकाशित किया था। इनके सिवाय और भी कुछ लेख और व्याख्यानादि समाचारपत्रोंमें प्रकाशित हुए हैं, जिससे भगवानके जीवनकी बहुत कुछ बार्त मालूम हो सकती हैं। परन्तु अभी तक ऐसा प्रयत्न एक भी नहीं हुआ है जो इस महान कार्यकी दृष्टिसे गणनीय समझा जा सके।

श्वेताम्बर सम्प्रदायके आचारांग सूत्र तथा कल्प-सूत्रमें और दिगम्बर सम्प्रदायके महापुराणादि ग्रन्थोंमें भगवानका थोडासा जीवनचरित मिलता है; परन्तु इस समयके लोगोंका उससे काम नहीं चल सकता। उनके लिए आधुनिक ढंगसे लिखा हुआ,

ऐतिहासिक प्रमाणोंसे परिपूर्ण बुद्धिगम्य चरित चाहिए और उसीकी ओर चित्त आकर्षित करना मेरे इस व्याख्यानका उद्देश्य है।

श्रमण भगवान महावीरके जीवनचरितको लिखनेका काम बहुत कठिन है। इसमें हर कोई हाथ नहीं डाल सलता। इसके लिए अश्रान्त परिश्रमशीलता, अध्यवसाय, विशाल ज्ञान, विस्तृत अनुभव, सच्ची श्रद्धा, और धार्मिक मर्मज्ञता तो चाहिए ही, साथ ही पक्षपात शून्य अन्वेषण और विश्लेषणकी शक्ति भी चाहिए। न इस कार्यको अन्ध श्रद्धालु कर सकते हैं और न केवल अनुभवहीन बुद्धिवादी। किसी कट्टर दिगम्बर या श्वेताम्बरका भी यह काम नहीं है। दिगम्बर-श्वेताम्बर और बौद्ध साहित्य-समुद्रका जब वर्षोंतक मन्थन किया जायगा, तब कहीं इस महर्घ्य रत्नका उद्धार हो सकेगा। एक दो आदमियोंका भी यह काम नहीं। अनेक विद्वानोंके एक ही ओरके सतत प्रयत्नसे इसकी सिद्धि होगी।

इस काममें हमें बौद्धग्रन्थोंसे बहुत ही मूल्यवान् सहायता प्राप्त होगी। इस सम्प्रदायके अनेक प्राचीन ग्रन्थोंमें 'निग्गण्ड नातपुत्त महावीर' का तथा और और मतप्रवर्तकोंका जिक्र है। उस समयकी धार्मिक परिस्थितियोंका और जैनधर्मके साथ बौद्धधर्मकी किन किन अंशोंमें समानता है तथा उस समानताके कारण क्या हैं, आदि बातोंका भी बौद्धग्रन्थोंसे बहुत कुछ ज्ञान हो सकेगा।

ब्राह्मणधर्मके उन पुराणोंसे भी-जो उस

समय या उससे पीछे बने हैं—बहुत कुछ सहायता मिल सकेगी।

अब हम कुछ ऐसी बातोंका वर्णन करेंगे, जो भगवानके जीवनचरितमें बहुत ही महत्त्व की हैं और जिन पर ध्यान देना चरितलेखकों के लिए बहुत ही आवश्यक है।

१—भगवानके जीवनमें सबसे अधिक विवादका विषय उनके निर्वाणका समय है। यद्यपि हम सब लोग—दिगम्बर श्वेताम्बर स्थानकवासी—आज निश्चित रूपसे यह मानने लगे हैं कि भगवानका निर्वाण विक्रम संवत्से ४७० वर्ष पहले हुआ था, अर्थात् आजसे २४४३ वर्ष पहले भगवान मोक्षको पधारे थे और इसी हिसाबसे हम उनके निर्वाणसंवत्का उपयोग भी करने लगे हैं। परन्तु वास्तवमें विचार किया जाय, तो अभी तक यह समय अच्छी तरहसे निर्णीत नहीं हुआ है। प्रायः सभी देशी और विदेशी विद्वानोंको इसमें संदेह है। अभी कुछ ही समय पहले श्रीयुत बाबू काशीप्रसाद जायसवाल एम ए. बार-एटला. ने पाटलिपुत्रमें लिखा था “ कि इस समय जैनोंमें जो निर्वाण संवत् प्रचलित है, वह गलत है। उसमें १८ और जोड़ना चाहिए। क्योंकि विक्रमके जन्म और राज्याभिषेकमें १८ वर्षका अन्तर है और जैनोंके यहाँ विक्रम संवत्की जो गणना है, वह राज्याभिषेकके समयसे मानी गई है। पर वर्तमान जैनोंने इस संवत्के हिमावमें उक्त १८ वर्ष छोड़ दिये हैं। बौद्ध ग्रन्थोंमें लिखा है, कि जब बुद्ध भगवान शाक्य भूमिको जा रहे थे, तब

उन्होंने देखा कि पावामें नात्तपुत्त महावीरका निर्वाण हो गया है। अर्थात् बुद्धदेवसे उनका निर्वाण पहले हो चुका था और बुद्धदेवका निर्वाण संवत् इस समय लंका, श्याम, बर्मा आदि देशोंमें २४६० माना जाता है। अतः यदि इस समय हम महावीरका निर्वाणसंवत् २४६१ न मानेंगे तो फिर यह सिद्ध होगा कि बुद्धदेवका निर्वाण जिनदेवसे पहले हो चुका था, जो कि ठीक नहीं है। ” प्रसिद्ध इतिहासज्ञ मि० विन्सेंट स्मिथ भी कहते हैं, कि महावीरका निर्वाण विक्रमसे ४७० वर्ष पहले मानना भ्रमपूर्ण है। चार्ल पेटियर नामके एक साहब अनेक प्रमाण देकर यह सिद्ध करते हैं कि महावीरका निर्वाण विक्रमसे ४१० वर्ष पहले हुआ था। प्रो० जैकोबोने भी कल्पसूत्रकी भूमिकामें इसी समयको ठीक माना है और इस विषयमें अनेक प्रमाण दिये हैं। आचार्य मेरुतुंगकी ‘ विचार श्रेणीके ’ अनुसार ४७० वर्ष ठीक होते हैं, पर इसका चार्ल पेटियरने इंडियन एण्टिक्वेरीके जून जुलाई और अगस्त (१९१२) के अंकोंमें बड़ी अच्छी युक्तियोंसे खण्डन किया है। डाक्टर हरनल भी उस समयको कल्पित मानते हैं। त्रैलोक्यसारकी एक गाथामें आचार्य नेमिचंद्रने भी, शक संवत्से ६०५ वर्ष पहले अर्थात् विक्रमसे ४७० वर्ष पहले भगवानका निर्वाण माना है:—

पण छस्सय वस्से पण मासजुदे गमिय
वीर णिव्वुयदो ।

सग राजादो कक्की चट्ठु णव तिय महिय
सग मासं ॥

अर्थात् महावीर भगवानके निर्वाणके ६०५ वर्ष और पाँच महीने पीछे शक (शालिवाहन) राजा हुआ और उसके ३९६ वर्ष ७ महीने पीछे कल्कि हुआ। गरज यह कि इस विषयमें बहुत ही मतभेद है और उसको मिटाकर—सब विरोधोंका परिहार करके एक मत स्थापित करनेकी बहुत बड़ी आवश्यकता है।

२-दिगम्बर और श्वेताम्बर सम्प्रदायमें भगवानके जो चरितग्रन्थ मिलते हैं, उन सबका तुलनात्मक पद्धतिसे अध्ययन करना चाहिए। ऐसी बहुतसी बातें हैं जो दोनों सम्प्रदायमें एक दूसरेसे विरुद्ध हैं। अवश्य ही इन दोनों सम्प्रदायोंकी मानताओंमें भेद होना अस्वाभाविक नहीं है; परन्तु कई बातें ऐसी हैं जिनका साम्प्रदायिक मानताओंसे कुछ भी सम्बन्ध नहीं है। जैसे दिगम्बर सम्प्रदायके ग्रन्थ कहते हैं, कि भगवान महावीर बालब्रह्मचारी थे, उनका विवाह नहीं हुआ और वे अपनी माताके अकेले पुत्र थे। परन्तु श्वेताम्बर सम्प्रदायके कल्पसूत्रमें लिखा है कि उनके नन्दिवर्धन नामके एक भाई और सुदर्शना नामकी एक बहिन भी थी। यशोदा नामकी राजकन्याके साथ उनका विवाह हुआ था और उससे उन्हें प्रियदर्शना नामकी एक कन्या हुई थी। मेरी समझमें यह ऐसा मतभेद नहीं है जो किसी खास साम्प्रदायिक सिद्धान्तके कारण हुआ हो। दिगम्बर सम्प्रदाय अपने अन्यान्य तीर्थ-करोंको विवाहित ओर सन्तानवान मानता

है। ऋषभदेवके दो पुत्रियाँ और भरत बाहु-बलि आदि पुत्र हुए थे, यह प्रसिद्ध ही है। तब इन्हींके विषयमें इन्कार करनेकी कोई आवश्यकता नहीं थी। अवश्य ही इसका और कोई कारण है। गर्भमें आनेके समय भगवानकी माताको स्वप्न होते हैं। ये स्वप्न श्वेताम्बर ग्रन्थोंमें चौदह और दिगम्बर ग्रन्थोंमें सोलह माने हैं। तेरह दोनोंके एकसे मिलते हैं। श्वेताम्बर सम्प्रदायमें 'ध्वजा' अधिक है और दिगम्बर सम्प्रदायमें मत्स्य-युगल, सिंहासन और नागेन्द्रभवन वे तीन अधिक हैं। श्वेताम्बर सम्प्रदायके अनुसार भगवानने दीक्षा लेनेके पहले ३८८ करोड़ ८० लाख स्वर्ण मुद्राओंका दान किया था। पर इसका दिगम्बर ग्रन्थोंमें उल्लेख नहीं है। श्वेताम्बर सम्प्रदायके अनुसार महावीर भगवानको दीक्षा लेनेके बाद बहुत बड़े बड़े कष्ट सहन करने पड़े हैं, पर दिगम्बर ग्रन्थ इस विषयमें मौन धारण करते हैं। इस तरहके और भी अनेक मतभेद हैं जिनके मूलका पता लगानेकी आवश्यकता है। कल्पसूत्रमें भगवान महावीरका जो जीवनचरित लिखा है, उसकी अनेक घटनाएँ गौतमबुद्धके चरितसे मिलती हैं। इसपर एक विदेशी लेखकने यह अनुमान किया है कि जैन लोग अपने तीर्थंकरके अधिकांश जीवनवृत्तांतको भूल गये थे। बहुत समयके बाद इन्होंने इसे बुद्धचरितके आधारसे गढ़ लिया है। इस अनुमानको दृढ़ करनेके लिए यह कहा जाता है, कि विक्रम संवत्के पहलेका एक भी जैन-

ग्रन्थ नहीं मिलता है। श्वेताम्बर सम्प्रदायके सूत्रग्रन्थ निर्वाणसे लगभग हजार वर्ष पीछे पुस्तकारूढ हुए हैं। मेरी समझमें भगवान् के चरितमें इस आक्षेपका सममाण समाधान किया जाना चाहिए।

३-जीवनचरितमें भगवान् के समयके सम्राटोंका, राजाओंका और धर्माचार्योंका अथवा दूसरे शब्दोंमें देशकी राजनीतिक, सामाजिक और धार्मिक परिस्थितियोंका परिचय अवश्य दिया जाना चाहिए। किसी जैन ग्रन्थके आधारसे मि० जायसवालने लिखा है, कि भगवान् के पिता मिद्धार्थ पंचायतीराज्य या गणराज्यके ठाकुर थे। आज कल जिसे प्रजासत्तात्मक राज्यप्रणाली कहते हैं, उसे ही उन दिनों गणतंत्र कहते थे। इस बातके और भी कई प्रमाण मिले हैं। कौटिल्य (चाणक्य) ने अपने अर्थशास्त्रमें इस शासनप्रणालीका उल्लेख किया है। जनसाधारणके सत्त्वोंकी रक्षा करनेवाली और एकहत्थी शासनकी विरोधिनी इस राज्यप्रणालीसे हम उस समयकी उन समता स्वाधीनताकी भाव-तरंगोंका अनुमान कर सकते हैं जो उस समयकी जनतामें लहराती थीं और जिन्होंने आगे चलकर संसारको भगवान् महावीर और बुद्धदेव जैसे महान् समतातत्त्व प्रचारक रत्न भेट किये। सिद्धार्थका मगधके प्रसिद्ध राजवंशसे सम्बन्ध था। श्रेणिक और कुणिक अर्थात् बिम्बसार और अजातशत्रु उस समय बहुत प्रसिद्ध राजा हुए हैं। इनमें कुणिक शायद

जैनधर्मका द्वेषी था। इसका उल्लेख बौद्ध ग्रन्थोंमें भी मिलता है। गणतंत्रसे जिस प्रकार यह अनुमान होता है कि उस समय राजक्रांति हुई होगी, उसी प्रकार कुछ प्रमाणोंसे यह भी मालूम होता है, कि उस समय धार्मिक जगतमें भी बड़ी भारी उत्क्रांति हा रही थी। पुराने ब्राह्मणप्रधान धर्मसे लोगोंको अरुचि हो गई थी और उसके विरुद्ध अनेक दार्शनिक विद्वांस खड़े हुए थे। दिव्यावदान आदि बौद्धग्रन्थोंसे पता लगता है कि उस समय महावीर और बुद्धदेवके समान और भी कई दार्शनिक अपने अपने सिद्धांतोंका प्रचार कर रहे थे। महावीरके समान ये सब भी अपनेको तीर्थंकर कहते थे। एक तीर्थंकरका नाम था 'मंखलि गोशाल'। श्वेताम्बर ग्रंथोंके अनुसार यह पहले महावीर भगवान् का शिष्य था, पीछे उनका विरोधी हो गया था। 'आजीवक' नामके एक नये मतका यह प्रवर्तक था। इसका शिष्यसमुदाय उस समय महावीर भगवान् के शिष्य समुदायसे भी अधिक था। सम्राट् अशोकने अपने शिलालेखोंमें भी इस मतका उल्लेख किया है। बुद्धदेवके साथ इसका एक बार विवाद हुआ था। यह भी जीवदयाका प्रचारक था और इसके साधु भी नग्न रहते थे। दूसरा तीर्थंकर 'पूरन कश्यप' था। यह भी नग्न रहता था। लिखा है कि इसके ५०० से अधिक शिष्य थे। दिगम्बराचार्य देवसेनने अपने दर्शनसार नामक ग्रन्थमें इन दोनोंका-मंखलि

गोशाल और पूरन कश्यपका—उल्लेख किया है।

सिरि वीरणाह तिल्ये बहुस्सुदो पाससंघ-

गणिसीसो ।

मकडि पूरणसाह् अण्णाणं भासए लोए॥२१॥

अर्थात् श्रीवीर भगवानके तीर्थमें, पार्श्वनाथ तीर्थकरके संघके शिष्य, बहुत बड़े विद्वान, मंखलि और पूरन नामके साधु हुए, जिन्होंने संसारको अज्ञानमें डुबाया ।

इन दोनोंके सिद्धान्तोंका भी 'दर्शनसार'में उल्लेख है, जिससे मालूम होता है कि ये पुनर्जन्म नहीं मानते थे, एक शुद्ध बुद्ध ईश्वरको जीवलोकका कर्ता मानते थे, और ब्राह्मणादि वर्णोंको माननेसे इन्कार करते थे।

तीसरा तीर्थकर 'अजित-केश कंबलि' था। यह एक वस्त्र पहिनता था और सिर मुँड़ाये रखता था। चौथे तीर्थकरका नाम 'पकुध कच्चाथव' था। जीवहिंसासे बचनेके लिए यह अपने शिष्योंसहित उष्णजलका पान करता था। पाँचवेंका नाम 'संजय बेलट्टि पुत्र' था। इन सब तीर्थकरोंके एक साथ होनेसे इस बातका अनुमान होता है कि उस समय यहाँके धार्मिक जगतमें कितनी बड़ी उथल-पथल मच रही थी। जान पड़ता है कि उस समयकी ब्राह्मणप्रधानता, यज्ञादि क्रियाकाण्डोंकी निरर्थकता, जीवहिंसाकी अधिकता और अन्धश्रद्धा लोगोंको असह्य हो चुकी थी और इन्हीं सब बातोंका विरोध करनेके लिए इन अनेक तीर्थकरोंका आविर्भाव हुआ था। भगवानके जीवनचरि-

तसे इन सब बातोंका घनिष्ठ सम्बन्ध है। उन सबके सिद्धान्त क्या थे, वे परस्पर कितनी भिन्नता रखते थे, उनमें ऐसी कौनसी झुटियाँ थीं जो उनके शासन लुप्त हो गये और भगवान महावीरकी शिक्षामें ही ऐसी क्या विशेषताएँ थीं, जिनसे उनका शासन आजतक जीवित है। इन सब बातोंकी चर्चा करनेसे भगवानके जीवन पर महत्त्वका प्रकाश पड़ेगा।

४—जैनग्रन्थोंके कथनानुसार भगवान महावीरके निर्वाणसे २५० वर्ष पहले पार्श्वनाथ भगवानका निर्वाण हुआ था। महावीर स्वामीके समयमें पार्श्वनाथकी शिष्यपरम्परा मौजूद थी। श्वेताम्बर सम्प्रदायमें इनकी नामावली मिलती है। स्वयं महावीर भगवानके मातापिता पार्श्वनाथ तीर्थकरके उपासक थे। दिगम्बराचार्य अमितगतिने धर्मपरीक्षामें लिखा है कि बुद्धदेवका शिष्य मौद्गलायन तपस्वी पहले पार्श्वनाथकी शिष्यपरम्परामें था। आचार्य देवसेनने बुद्धदेवको पार्श्वनाथके तीर्थमें होनेवाले पिहिताश्रव नामक जैनसाधुका शिष्य बतलाया है और मंगलिगोशाल तथा पूरनसाधुको भी पार्श्वनाथके संधका शिष्य बतलाया है। इससे यह मालूम होता है कि महावीर स्वामीसे भी पहले जैनधर्म था; परन्तु उसका क्या स्वरूप था और महावीर भगवानने उसमें क्या संस्कार-संशोधन या परिवर्तन किया, तथा उसमें ऐसी कौनसी जान डाल दी कि जिसके कारण वे तीर्थकर

कहलाये । इन बातोंपर प्रकाश डालनेकी बहुत बड़ी जरूरत है और इनका भगवानके जीवनसे घनिष्ठ सम्बन्ध है ।

५-संसारमें जितने धर्म हैं उन सबके इतिहाससे यह बात मालूम होती है कि देश-कालकी परिस्थितियोंके अनुकूल उन सबमें धीरे धीरे अनेक परिवर्तन होते रहे हैं । महात्मा बुद्धदेवके समयमें बौद्ध धर्मका जो स्वरूप था, वह इस समयके बौद्धधर्मसे बहुत भिन्न है । तब यह भी मानना पड़ेगा कि इन ढाई हजार वर्षोंमें जैनधर्ममें भी कुछ न कुछ परिवर्तन अवश्य हुआ होगा । अतः भगवानका जीवन-चरित लिखते समय हमें वर्तमान जैनधर्म पर नहीं, किन्तु उस समयके जैनधर्मपर दृष्टि रखनी होगी और मेरा विश्वास है कि उससे भगवानका महत्त्व और भी अधिक उज्ज्वल रूपमें दिखलाई देगा । अतएव इस बातकी खोज होनी चाहिए कि उस समयका जैनधर्म आजकलके जैनधर्मसे कितना भिन्न था । इस भिन्नता विषयक शंकाके अनेक कारण हैं । एक तो भगवानके समयके ग्रन्थोंका अभाव है । श्वेताम्बर सम्प्रदायके आगम या सूत्रग्रन्थ सुधर्मास्वामी और भद्रबाहुस्वामी आदिके रचे हुए बतलाये जाते हैं; परन्तु वे देवर्धिगणि श्रमाश्रमणके समयमें वीर नि० संवत् ९८० के लगभग पुस्तकारूढ़ किये गये हैं । इस लिए यह दृढ़तापूर्वक नहीं कहा जा सकता कि यह सुधर्मास्वामी आदिकी याथातथ्य रचना है और इसमें समयानुसार कुछ परिवर्तन नहीं किया

गया है । सबकी भाषा जुदा जुदा तरहकी है, रचनाशैलीमें भी अन्तर है और एक आगमसे दूसरे आगमकी बहुत सी बातें मिलती नहीं । जैसे ममवायांग सूत्रमें आचारांगसूत्रके अध्ययनोंकी जो संख्या और क्रम दिया है वह वर्तमान आचारांग सूत्रमें नहीं है । कल्पसूत्र श्रुतकेवला भद्रबाहुका बनाया हुआ कहलाता है; परन्तु उसमें जो स्थविरावली या गुरुपरंपरा दी है, वह भद्रबाहुसे लगभग आठ सौ वर्ष पीछे तककी दी हुई है । गरज यह कि उक्त आगम या सूत्रग्रन्थ भगवानके समयके धर्मके निश्चित प्रमाण नहीं माने जा सकते । इनके सिवाय जो जैनग्रन्थ मिलते हैं वे प्रायः विक्रमके बादके हैं । इसके पहले ५०० वर्षोंका कोई भा ग्रन्थ अभी तक उपलब्ध नहीं हुआ है । विक्रमके बादके जितने ग्रन्थ हैं उनमें श्वेताम्बरत्व या दिगम्बरत्वकी छाप लगी हुई है । क्यों कि उस समय इन दोनों सम्प्रदायोंका जन्म हो चुका था, इस लिए बहुत संभव है कि दोनोंके सम्प्रदाय मोहका प्रभाव उनकी रचना पर भी पड़ा हो । इसके सिवाय जैनधर्मने गत ढाई हजार वर्षोंमें न जाने कितने कितने दुःख सुख सहे हैं । कितनी कठिनाइयाँ पारका हैं और कितने संकटोंसे बचकर अपना अस्तित्व कायम रखवा है । अतः यह संभव नहीं कि इन सुखदुःखके समयोंमें इसके संचालकोंने इसकी रक्षाके लिए इसका थोड़ा बहुत रूप न बदला हो ।

क्रियाकाण्डोंकी विपुलता, यक्ष यक्षिणी क्षेत्रपाल पद्मावती आदि सैकड़ों देवदेवियोंकी

मानता, यज्ञोपवीत धारण, आहवनीय आदि अभिर्योकी पूजा, सन्ध्या, तर्पण आचमन आदि बातें मेरा विश्वास है कि मूल जैनधर्ममें न थी, ये शामिल की गई हैं। संभव है कि जाति पैंतिकी पद्धति भी जैनधर्मकी चीज न हो। जीवनचरितके लिखते समय इस भिन्नता और परिवर्तन पर अवश्य प्रकाश डाला जाना चाहिए।

६-भगवानके चरित्रमें ऐसा बहुतसी आश्चर्यजनक और अद्भुत घटनायें लिखी हैं जिन्हें आजकलकी बुद्धि स्वीकार नहीं करती। उसे उनमें तरह तरहकी शंकायें होती हैं। अतएव इन बातों पर नई अन्वेषक बुद्धिसे प्रकाश डालना चाहिए। जैसे शास्त्रोंमें लिखा है कि भगवानकी दिव्यध्वनिको देवता अर्द्ध-मागधी भाषामें परिणत कर देते थे और उसे प्रत्येक प्राणी अपनी अपनी भाषामें समझ लेता था। मेरी समझमें इसका अभिप्राय यह जान पड़ता है कि मागधी मगध देशकी भाषा थी और उन दिनों मगधके राजाओंका साम्राज्य था। अतएव मागधी भाषा सारे देशमें उसी तरह समझी जाती होगी जिस तरह आज कलकी हिन्दी। मागधी और अर्द्ध-मागधीमें थोड़ासा अन्तर होगा। अर्द्धमागधी मागधीसे भी सहज होगी और उसमें ऐसे शब्दोंका प्राचुर्य होगा जो देशके अन्य भागोंमें सरलतासे समझे जाते होंगे। और जो यह कहा है कि दिव्यध्वनि अक्षरात्मक नहीं होती थी, उसके खिरते समय भगवानके होठादि नहीं हिलते थे, सो संभव है कि यह अल-

ङ्कारिक कथन हो। श्वेताम्बर ग्रन्थोंमें भगवानके गर्भापहरणकी बात लिखी है कि सुनन्दा ब्राह्मणीके गर्भमेंसे भगवान त्रिशला क्षत्रियाणीके गर्भमें पहुँचा दिये गये, सो बड़ी अद्भुत है। कुछ लोग इसका अभिप्राय यह बतलाते हैं कि जैनधर्म ब्राह्मणप्राधान्यका विरोधी था, ब्राह्मणोंको वह नीच दृष्टिसे देखता था। इस कथामें ब्राह्मणोंकी वहा तुच्छता परोक्ष रूपसे दिखलाई गई है। यह व्यक्त किया गया है कि तीर्थंकर जैसे महा-पुरुष ब्राह्मणोंके घर जन्म नहीं लेते। इससे अल्पस्वल्प मन्तोष हो सकता है, परन्तु फिर भी इसे हृदय पूर्णरूपसे स्वीकार नहीं करता। यह शंका रह जाती है कि ब्राह्मणोंकी तुच्छता दिखलानेके लिए क्या इससे अच्छी और कोई घटना नहीं चुनी जा सकती थी? गर्भके छह महीने पहलेसे जन्म तक-१५ महीने तक-रत्नोंकी दृष्टि होना, जन्मोत्सवमें देवोंका आगमन, सुमेरु पर्वत पर सद्योजात जिनशिशुका १००८ विशालकाय कलशोंसे अभिषेक किया जाना, अंगुलीसे सुमेरुका हिलाना, विहारके समय देवोंके द्वारा भगवानके चरणोंके नीचे सुवर्णकमलोंका रचा जाना, समवसरणकी देवोंद्वारा रचना होना, भगवानका समवसरणमें चतुर्मुख दिखलाई देना, केवल ज्ञान हो जानेपर अहार निहार नहीं होना साँपके काटनेपर शरारसे दूध बहना, निर्वाण होनेपर शरीरका कर्पूरके समान उड़ जाना, मानस्तंभोंको देखकर बादियोंका गर्व खर्ब हो जाना आदि अनेक आश्चर्यजनक बातें

ऐसा हैं जिनका बुद्धिगम्य समाधान किया जाना बहुत आवश्यक है। ये बातें न तो यों ही गप्प कहकर उड़ा दी जानी चाहिए और न आँख बन्ध करके ज्योंकी त्यों मान ही ली जानी चाहिए। परिश्रम करनेसे और विचार करनेसे इनके रहस्योंका उद्घाटन हो सकती है।

७-भगवान्के जन्मस्थानका निर्वाण-स्थानका और उन्होंने जिन जिन आर्य अनार्य देशोंमें तथा स्थानोंमें भ्रमण किया था उन सब स्थानोंका निश्चय किया जाना चाहिए। इसकी बहुत आवश्यकता है। आप लोग यह जानकर आश्चर्य करेंगे कि अभी तक भगवान्के जन्म और निर्वाणस्थानका भी निर्णय नहीं हुआ है। वर्तमानमें जिस पावापुरीको हम निर्वाणस्थान मानते हैं, वह वास्तवमें 'पावा' है या नहीं, इस विषयमें बहुत सन्देह है। बौद्धग्रन्थों और जैनग्रन्थोंके वर्णनानुसार विशालीसे पश्चिम और गंगासे उत्तरमें 'पावा' होनी चाहिए। विशाला अथवा वैशालीको अब 'बस्सहर' कहते हैं, यह पटनेसे उत्तरकी ओर तिरहुतमें है। अभी कुण्डलपुर नामक जिस स्थानको भगवान्की जन्मभूमि माना है, वह भी वास्तवमें 'क्षत्रियकुण्ड' या 'कुण्ड-ग्राम' नहीं है। ऐसा मालूम होता है कि वैशालीके ही तीन मुहल्ले थे, १ ब्राह्मणकुण्ड, २ क्षत्रियकुण्ड और ३ वणिक्कुण्ड। इनमेंसे श्वेताम्बर ग्रन्थोंके अनुसार पहले जिस ऋष-भदत्त ब्राह्मणकी स्त्रीके गर्भमें भगवान् आये थे, वह 'ब्राह्मणकुण्ड'का रहनेवाला था, जिन राजा सिद्धार्थके यहाँ जन्म हुआ था वे दूसरे

'क्षत्रियकुण्ड' नामक मुहल्लेके रहनेवाले थे और वणिक्कुण्डमें भगवान्के बारह चौमासे हुए थे। मालूम नहीं लोगोंने वर्तमान कुण्ड-लपुरको 'कुण्डग्राम' कैसे समझ लिया है।

८-दिगम्बर सम्प्रदायके अनुसार भगवान्ने दीक्षा लेते ही वस्त्रोंका त्याग कर दिया था। उनके केवल दिशाओंका वस्त्र था। परन्तु श्वेताम्बर सम्प्रदायके कल्पसूत्रसे मालूम होता है कि एक वर्ष और एक महीनेसे कुछ अधिक समयतक तो वे देवदूष्य वस्त्र धारण करके रहे थे, इसके बाद उन्होंने उसका भी त्याग कर दिया था, अर्थात् पिछली अवस्थामें वे नग्न ही रहे थे। अन्य पार्श्वनाथ आदि तीर्थंकरोंके विषयमें लिखा है कि दीक्षा ग्रहण करते समय उन सबने देवदूष्य वस्त्र ग्रहण किये थे। मालूम नहीं, इस देवदूष्य वस्त्रका वास्तविक अभिप्राय क्या है? दिगम्बर और श्वेताम्बर सम्प्रदायके मूलका पता इसी विषयसे लगेगा। यह निश्चय होना चाहिए कि भगवान् नग्न थे या सवस्त्र। ऐसा जान पड़ता है (श्वेताम्बरी भाई क्षमा करें) कि महावीर भगवान् नग्न ही रहे होंगे और इस बातकी कल्पसूत्रमें स्वीकार भी किया है कि पीछे वे अचेलक (वस्त्ररहित) हो गये थे। भगवान्के समयवर्ती अजीवक आदि सम्प्रदायके साधु भी नग्न हो रहते थे। पीछे जब दिगम्बरी वृत्ति साधुओंके लिए कठिन प्रतीत होने लगी होगी और इस लिए जब देशकालानुसार उनके लिए वस्त्र रखनेका विधान किया गया होगा, तब यह देवदूष्यकी कल्पना की गई होगी। भगवान् रहते तो थे नग्न,

પર લોકોની વસ્તુસહિત હી દિશ્વલાઈ દેતે થે, શ્વેતામ્બર સમ્પ્રદાયકે ઇસ અતિશયકા ફલિ-
તાર્થે યહી હૈ કિ ભગવાન નગ્ન રહતે થે । સંભવ હૈ કિ મેરા યહ રહ્યાલ ગલત હો ઔર
સ્વોજ કરનેસે ઇસકે મૂલમ્ ઔર હી કોઈં બાત માલૂમ હો । કીસી કીસીકા કહના હૈ કિ
દિગમ્બર પાર્શ્વનાથકે તીર્થકે અનુયાયી હૈ—
ઔર શ્વેતામ્બર, મહાવીરકે તીર્થકે । ઇસકે
રહસ્યકા ખી પતા લગાના ચાહિય ।

સજ્જનો, ઇસ તરહકી અનેક બાર્તે હૈ જિનપર ભગવાનકે જીવનચરિતલેખકકો ધ્યાન
દેના ચાહિય । સખી બાર્તોકી આપકે સામને
ઉપસ્થિત કરનેકી આવશ્યક્તા નહીં હૈ । મેરા

અભિમાય ઇસ વ્યાખ્યાનસે ડસ સર્વોગપૂર્ણ
જીવનચરિતકે લિખે જાનેકે સાધનો ઔર
થોડીસી કઠિનાઈયોંકા આભાસ ખર કરા દેના
હૈ, જિસકે કિ લિખે મેં સમગ્ર જૈનસમાજકે
વિદ્વાનોંકે સમ્મુખ આગ્રહકે સાથ અપીલ કર
રહા હૂં । આશા હૈ કિ મેરા પરિશ્રમ વ્યર્થ ન
જાયગા । ચૈત્ર સુદી ૧૩ વિં ૦ સં ૧૯૭૪ । *

* પ્રત્યેકકો અપને વિચાર પ્રકટ કરનેકો
સ્વતંત્રતા હૈ । હમારે માઈયોંકો પરમ્પરાસે
માની હુઈં વાતોકે ચિરુદ્ધ કુછ પદ્ધતિ ઉત્તે-
જિત નહીં હોના ચાહિય । શાન્તિ સે વિચાર
કરના ચાહિય ઔર અનુચિત જ્ઞાન પદ્ધતિ
સમ્યક્તાસે ડસકા પ્રતિકાર કરના ચાહિય ।
(સમ્પાદક)

શ્રી મહાવીર ચરિત્રનું આલેખન અને સુજ્ઞ પુરૂષોને નિમંત્રણ.

(‘ મહાવીર ’-માધ્યમ શુ. ૧ વીરાત ૨૪૪૮ માંથી ઉદ્ધૃત)
વીર ચરિત્રનાં સાધનો.

(‘ વીર ચરિત્રનાં સાધનો ને તે કેવું લખાવું
જોઈએ ? ’ એ સંબંધી એક ટુંકા લેખ નિમંત્રણરૂપે
મેં નવેમ્બરમાં લખેલો તે ૨૫ મી ડીસેમ્બર ૧૯૨૧
ના જૈન પત્રમાં પ્રકટ થયેલ છે. તેના ઉત્તરમાં કે
તેમાંની વિનંતિના સ્વીકારમાં કોઈ તરફથી કંઈ પણ
પત્ર કે પૃષ્ઠા આવેલ નથી. હવે હું જરા વિસ્તારથી
બે લાગમાં તે સંબંધી લખી જાહેરમાં મૂકું છું.]

ભગવાન પર્ધમાન—મહાવીર એ જૈનોના છેલ્લા
તીર્થંકર-ધર્મપ્રવર્તક છે તેથી તે આસન એટલે નિક-
ટના ઉપકારી છે તે કારણે આપણુ જૈનોને તેમના
જીવન, કથન અને સિદ્ધાન્તો સંબંધી, આપણા
જીવન ઉચ્ચ કરવા માટે—વિકૃતિઓ દૂર કરી સં-
શુદ્ધિ કરવા અર્થે જોઈએ અને તેટલું વિશેષ જાણવાની

જરૂર છે. વર્તમાન શૈલીએ જેવાં ચરિત્રો શ્રી ગાંતમ
જુદ્ધ, શ્રીકૃષ્ણ આદિનાં લખાયાં છે, તેવું ચરિત્ર વીર
પ્રભુનું લખવા માટે કોઈ સમર્થ વિચારક અને તલ-
સ્પર્શી આલેખકની જરૂર છે; અને તેવા આલેખક
મળે ત્યાં સૂઝીમાં તેવા ચરિત્ર માટે સર્વ સાધનો
ઉપસ્થિત છે તે એકત્ર કરી અને તે એક શૃંગલા-
બદ્ધ વ્યવસ્થિત શ્રેણીમાં પ્રગ્ન સમક્ષ મૂકવાની
હાલમાં પહેલી જરૂર છે એ સૌ કોઈ સ્વીકારશે.

આ સાધનો શું છે અને તેપરથી વીર ચરિત્ર
કેવું લખાવું જોઈએ એ બાબતમાં જૂદા જૂદા વિદ્વા-
નોના અભિપ્રાય મેં પત્રદ્વારા તેમજ ૩૫૩ માંગ્યા
છે અને માંગતા રહું છું. કારણ કે હું વીર ચરિત્ર
લખવા પ્રવૃત્ત થયો છું તેમાં તે સર્વ ઉપયોગી થાય,

અને તે વીર ચરિત્રને વિશેષ આકર્ષક અને ઉપયોગી સ્વરૂપમાં યથાશક્તિ અને યથામતિ ચૂકવાની મારી ઉત્કટ અભિલાષા પાર પડે. જેજે વિદ્વાનો-સાધુ-આવકો, આ કાર્યમાં કહી-જણાવી શકે તેમ છે તે બધાને હું પહેંચી શક્યો નથી તેથી તે સર્વને પોતાનાં અભિપ્રાય જણાવવાની અને સાધનો તથા સૂચના મને પૂરાં પાડવાની વિનંતિ જાહેર પત્રદ્વારા કરું છું. અને ઇચ્છું છું કે કોઇને પછી કહેવાનું ન રહે. મને આશા છે કે તે વિનંતિ સ્વીકારી મને તથા પ્રજાને ઉપકૃત કરશે. હું આ ચરિત્ર લખી પ્રકટ કરાવવા માગુ છું, તેમાં મારો પોતાનાં કંઈ પણ આર્થિક સ્વાર્થ નથી એમ હું આથી જાહેર કરું છું.

હવે જે જે સાધનો વીર ચરિત્ર માટે મારી જાણ પ્રમાણે પ્રકટ અને ઉપલબ્ધ છે તેની સૂચિ આપવા ઇચ્છું છું:—

- (૧) આચારાંગ-શ્રુતસ્કંધ ૧ અધ્યયન ૯ મું (ઉપ-જ્ઞાન શ્રુત) કે જેમાં મહાવીર સ્વામીના વિહાર-વસતિ, પરિપાલ અને તપશ્ચર્યા જણાવી 'પરમ યોગી' સિદ્ધ કર્યા છે, તથા શ્રુતસ્કંધ ૨ જાની ત્રીજી ચૂલિકામાં અધ્યયન ૨૪ મું- (ભાવના) કે જેમાં પ્રભુનું ચરિત્ર તથા પાંચ મહાવ્રતોની ભાવનાઓ છે.
- (૨) સૂત્ર કૃત્તાંગ-વીર સ્તુતિ અધ્યયન, અને આદર્શ-કાવ્યયન.
- (૩) આવશ્યકની નિર્ચૂકિત (ભદ્રબાહુકૃત), જિનભદ્ર ક્ષમા શ્રમણનું જાણ્ય અને તેપર દરિદ્રમુશ્કિતની વૃત્તિ તથા ટિપ્પણ. નિર્ચૂકિત ગાથા ૧૪૬ થી ૧૪૯ પૂર્વભવ, ગા. ૧૮૨-૧૮૩ તીર્થકરનાં ૨૦ માં વિધાનો સ્પર્શ, ગા. ૨૦૯ થી ૨૧૩ સુધી, સર્વ તીર્થકરોની ચરિત્ર ભૂમિકા-તેમાંથી વીર સંબંધી ટુંક હકીકતો. ૩૨૩-૩૩૦ પ્રથમ પારણી કથાં ને કેને ત્યાં ૨૪ જિનોએ કર્યું. ગા. ૩૪૭-૩૭૧ મરીચિનોભવ. ૩૭૬-૩૯૦ ૨૪ જિનનાં નામવર્ણાદિ. પછી ટુંકમાં ગાથા ૬૫૯-સુધી.

- (૪) કલ્પસૂત્ર (ભદ્રબાહુકૃત)

- (૫) વિશેષાવશ્યકમાંનો ગણધરવાદ.
  - (૬) ઉપાસક દશાંગ-વીરના ૧૦ આવકો સંબંધી. ખાસકરી સપ્તમ અધ્યયન.
  - (૭) ભગવતીમાંના જૂદા જૂદા પ્રસંગો-દાખલા તરીકે ગર્ભસંક્રમણ. ગોશાલક, સોમિલ આશ્રમ, દેવા-નંદા-ઋષભદત્ત, જયન્તી-મૃગાવતી, માંગેય. કાલોદાયી આવક; હલ્લવિહલ્લનો અધિકાર, જમાલિ.
  - (૮) ઉત્તરાધ્યન-કેશી ગૌતમ સંવાદ, (અનાથી મુનિનું દ્રષ્ટાંત).
  - (૯) નેમિચંદ્રસૂરિકૃત પ્રાકૃતમાં મહાવીર ચરિત્ર. (પ્ર૦ આત્માનંદ સલા રચના સં. ૧૧૩૯ અથવા ૧૧૪૧ એટલે હેમચંદ્ર સૂરિનો જન્મ સં. ૧૧૪૫ માં હોવાથી તેનાં પહેલાનું.)
  - (૧૦) હેમચંદ્રસૂરિકૃત મહાવીર ચરિત્ર (ત્રિપદિ સલાકા પુરૂષ ચરિત્ર પર્વ ૧૦ મું)
  - (૧૧) Life of Mahavira by Manakchand Jain B. A. 1908.
  - (૧૨) મહાવીર ચરિત્ર-(દિ) સં. શીતલપ્રસાદજી, એક નાની ચોપડી.
  - (૧૩) મારા તંત્રીત્વ નીચે પ્રસિદ્ધ થએલ જૈન સ્વેતા-ચ્ચર કોન્ફરન્સ હેરૅલ્ડના-શ્રીમન્ મહાવીર સચિત્ર અંક એ નામના બે ખાસ અંકો ૧૯૧૪.
  - (૧૪) મહાવીર જીવન વિસ્તાર-રા. સુશિકૃત સં. ૧૯૭૧
  - (૧૫) ડૉ. જૉહાબીની આચારાંગ-ઉત્તરાધ્યયન વગેરે પરની પ્રસ્તાવનાઓ તથા ડૉ. હૉન'ગની ઉપાસકદશાંગ પરની પ્રસ્તાવના (અંગ્રેજીમાં).
- જે સાધનો અપ્રકટ છે તે 'જૈન-અન્યાવલિ' પરથી નીચેના હોવાનું જણાય છે:—
- (૧) મહાવીર સ્વામી ચરિત્ર-કર્તા ગુણચંદ્ર ગણિ સ્લો. ૧૨૦૨૫ કે જેનો ઉલ્લેખ ગૃહત ટિપ્પણિકામાં છે ને પાટણના ૧-૫ ભંડારમાં મળી શકે છે. હીરાલાલ પોતાના જૈન ઇતિહાસમાં ગુણચંદ્ર ગણિ ૧૧૩૯માં હોવાનું જણાવી તેણે મામધી બાપમાં મહાવીર ચરિત્ર

ખનાવ્યું છે એમ જણાવે છે. જે સાલવાર નોંધમાં ૧૧૩૯ માં ગુણચંદ્ર-ચંદ્રગણિએ વીર ચરિત્ર રચ્યું એમ જણાવે છે. (૨) મહાવીર ચરિત્ર પ્રાકૃતમાં ૪૧૦૦ ગાથાવાળું બૃહત્ ટિપ્પણિકામાં ઉલ્લેખિત છે ને પાટણ ૫ માં ભંડારમાં મળે તેમ છે (૩) પ્રાકૃતમાં ૩૦૦૦ ગાથાવાળું જેસલમીર ભંડારમાં તથા અમદાવાદના નગીનદાસવાળા ભંડારમાં હોવાનું જણાવેલું છે. આ ઉપરાંત નેમિચંદ્રવાળું પ્રકટ થયેલું લાગે છે કારણ કે તે પ્રાકૃતમાં ૩૦૦૦ ગાથાનું છે (૪) અપ્રભંશમાં જિનેશ્વર-મરિશિષ્યકૃત ઉક્ત નગીનદાસ ભંડારમાં ને (૫) દિગંબર કૃત છે તેનો ઉલ્લેખ પીટર્સનના ચોથા રિપોર્ટમાં કરેલ છે [એક મુનિશ્રી જણાવે છે કે:—પ્રથમાનુયોગમાં સંપૂર્ણ વીર ચરિત્ર હતું પણ પ્રથમાનુયોગ વિચ્છેદ ગયો છે તેનો એક અંશમાત્ર વસુદેવ દિંદી બાકી રહેલ છે પણ વસુદેવ દિંદીમાં માત્ર કૃષ્ણ પિતા-વસુદેવજીના ચરિત્રનો એક અંકિત ભાગ રહ્યો છે, વીર ચરિત્ર માટે કંઈ નથી. શીલાંકાચાર્યનું મહાપુરુષ ચરિત્ર છે જેમાં ૬૩ શલાકા પુરુષોનાં ચરિત્રો છે. આ ગ્રંથ મેં જોયો નથી પણ કેટલેક કેકાણે મળે છે.]

હવે સુત્ર સંજ્ઞાનો—વિદ્વાન મુનિવરો અને આવકો સર્વને મારી નાશ વિનંતિ છે કે:—

- (૧) ઉપરનાં પ્રકટ સાધનો જણાવેલાં છે તે ઉપરાંત ખીજા જે કંઈ હોય તે તેના મળવાના સ્થાન સહિત નામ નિર્દેશ સહિત જણાવવાં, યા પૂરાં પાડવાં.
- (૨) ઉપરનાં અપ્રકટ સાધનો જણાવેલાં છે તે અને તે ઉપરાંત ખીજા જે કંઈ હોય તે શું છે ને તે કેવી રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકે તે કોઈ જણાવશે અગર તે પ્રાપ્ત કરવા સહાયભૂત થશે તો તેમનો ઋણી રહીશ.
- (૩) સુત્ર-અંગોપાંગાદિમાં કયે સ્થળે વીર ચરિત્રનાં અંશો મળે છે તે જણાવવા વિનંતિ છે.

વીર ચરિત્ર કેવું લખાતું જોઈએ ?

શ્રમણ લગવંત મહાવીર પ્રભુનું ચરિત્ર સુન્દર, સરલ અને વર્તમાન શૈલીમાં લખવાની ધણી જરૂર છે, એમ ચારે બાબુથી કહેવામાં આવે છે. આ વિચારને અંગે અનેક તરફથી કહેવામાં આવ્યું છે, પરંતુ જેવું જોઈએ તેવું ચરિત્ર અખંડ રીતે લખવા માટે પ્રયત્ન અને સર્વતોચાલી પ્રયત્ન હજી સુધી થયો નથી. વીરપ્રભુનું ચરિત્ર લખવા માટેની પાત્રતા અ-હમ્બત પ્રનિભાશાલી સંતપુરુષમાં હોવાનું ઘણે અંશે સ્વીકારી શકાય, તે છતાં તેના આલેખક મળે ત્યાં સુધી આપણે વિરમવું જોઈતું નથી, તેથી તે ચરિત્રના અંશો જૂદા જૂદા લેખકો પાસેથી લેખો મેળવી પ્રગ્ન સમક્ષ મૂકવાનું મેં જન શ્રવે ૦ કો ૦ હે ૦ ના તંત્રી તરીકે તેનાજ બે ખાસ અંકો કાઢવારૂપે આ-રંભ્યું હતું. તે પ્રયત્ન ઘણા સંજ્ઞાનો તરફથી સ્તુત્ય ગણાયો હતો. કેટલાક સ્નેહી ભાષાઓ તેમનાં સમગ્ર ચરિત્ર લખવાનો મને ખાસ આગ્રહ કરતા રહ્યા છે અને એક બંધુએ તેના પ્રકાશક થવાનું સ્વીકાર્યું છે—આ સર્વથી પ્રેરાઈ તે મહાકાર્યનો મોટો ભોજો વહેવાનું માર્થ લઈ યથાશક્ત યતનીય શુભે એવા વિચારથી તે ચરિત્ર માટેનાં ઉપયોગી સાધનો મેળવવાનું, વાંચી જવાનું, તેની ‘ નોટ ’ નોંધ કરવાનું મારા અવકાશના સમયે ચાલુ રાખ્યું છે, અને તે સાધનોને એકત્રિત કેવા સ્વરૂપે કરવાં, તે ચરિત્ર કેવી રીતે કંવા આકારમાં કેવા ધોરણ ઉપર રચવું એ વગેરે સંબંધી અનેક વિચારો ઉદ્ભવે છે. આ સંબંધી જૂદા જૂદા સ્નેહી વિદ્વાનોના અભિપ્રાય લેવાથી આ મહત્કાર્યમાં ધણી સરલતા થશે એટલે તે માટે કેટલોક પત્રવ્યવહાર ચલાવ્યો છે. તેમાં કેટલાકે નીચેના જવાબો આપ્યા છે.

(૧) ‘ લખવાના અનેક પ્રકાર છે પણ લોકપ્રીતિ, પ્રકરણાદિ પાઠી તે લખાય તે ઉપર દેખાય છે. બાકી તો લેખકની કલમ ચાલે ચારે તેના રસ્તો (તે) કરી લેય છે, નમે તેના અનુભવી છે.

(૨) ‘ મેં મારા એક લેખમાં એમ લખવા ધાર્યું

છે કે-જૈન સૂત્રો સૂત્રની નિયુક્તિઓ ચૂંચિઓ, ભાષ્યો અને ટીકાઓ તથા ખીજા જૈન ચરિત્ર ગ્રંથ (મહાવીર ચરિત્ર અને અન્ય કથા ગ્રંથો) ને બૌદ્ધ સાહિત્ય-એ બધાં પુસ્તકોમાં જ્યાં જે જાતનું મહાવીર વિશે લખાયું છે તે બધું યુજરાતીમાં પ્રકટ કરવું-અને એ ઉપરથી મહાવીરના જીવન લખનારને તારણ અને પૃથક્કરણ કરવું સુગમ પડે. આ ધોરણ ઉપર સૌથી પ્રથમ આચારંગ સૂત્રમાં મહાવીર વિશે જે લખાયું છે તે મેં અનુવાદ્યું છે. અને પછી ક્રમવાર એ લખવું શરૂ કર્યું છે. ઐતિહાસિક સાધનોમાં મારી દ્રષ્ટિએ જે ગ્રંથો મેં ઉપર જણાવ્યાં છે તે છે. કૃષ્ણચરિત્ર (બકિમચંદ્ર કૃત) જેવું વીર ચરિત્ર લખાવું જોઈએ. હું તો અનુભવી રહ્યો છું કે, જે ચરિત્ર આચારંગમાં છે તે, તે પછીના ગ્રંથોમાં બધાં જમણું પુલતું આવ્યું છે ”

(૩) ‘ વીર ચરિત્ર લખવાનો ધરાદો ધણોજ ઉત્તમ છે. Edwin Arnold Light of Asia ની લાઇનમાં મહાવીર ચરિત્ર લખાય તો સાફ.

(૪) એક મુનિ જણાવે છે.—વીર ચરિત્ર લખના પહેલાં સુશીલ કૃત મહાવીર જીવન વિસ્તાર રહસ્યપૂર્વક સૂક્ષ્મ ભાવનાથી અવલોકન કરવું આવશ્યક છે. તેમાં કેટલેક રથો અપૂર્વ રહસ્યનું સત્ય, આશયની ગંભીરતાપૂર્વક રહેલું છે. મહાવીરના જીવનમાં કથાકારોની માફક કથાનક ભાવો અને અતિશયોક્તિથી વ્યાખ્યાઓનું વિવેચન વધારે કરવાથી મહાવીરના પરમ કારણ તરફ વિચારશીલ વર્ગની પ્રેમાકર્ષણતા અને અપૂર્વતા ગૌણ થઈ જાય છે; માટે તેમ ન થતાં આધ્યાત્મિક દ્રષ્ટિએ મહાવીર પ્રભુના જીવનનું કોઈ અદ્ભુત રહસ્ય વૈરાગ્ય ત્યાગ તત્ત્વજ્ઞાન ક્ષમા કારણ દશા વિગેરેનું હૃદયબેદક વર્ણન થાય તોજ પરિશ્રમની સફળતા છે.

(૫) એક પંડિતજી સાથેના વાર્તાલાપથી ધણો આનંદ થયો. તેમણે પદ્ધતિ સમજાવી કે, સાધનોમાં

એકની ટીપ કરી તે સાથે ખીજાની સરખામણી કરતાં જવી. અને આપણે રહ્યા બહિર્દ્રષ્ટિ એટલે પરમાત્માનું વર્ણન આપણે યથાસ્થિત કેમ કરી શકીએ ? સૌથી સુગમ માર્ગ એ કે જેમ ધર્માનંદ કૌસમ્બીએ બુદ્ધીશાસાર સંગ્રહ એ નામનું બુદ્ધ ચરિત્ર બૌદ્ધ ગ્રંથોમાંથી એકત્ર કરી સંગ્રહક તરીકે રચ્યું છે તેમ વીર ચરિત્ર સર્વ અંશોના એકત્રિત સમૂહ રૂપે મુક્યે જવું. બુદ્ધ તથા વૈદિક સાહિત્ય પણ જોવું-વિચારવું.

(૬) એકે સૂચવ્યું કે મહાવીર ચરિત્ર પર્યુષણ પર્વના દિનમાં વંચાય છે તો દરેક દિને વીર ચરિત્રનું એક પ્રકરણ વંચાય એ રીતે પ્રકરણો પાઠી લખવું કે જેથી તેનો પર્યુષણ દિનોમાં બરાબર ઉપયોગ થઈ શકે.

આમ થોડા અભિપ્રાય મળ્યા છે. અને તેથી મારા કાર્યની પદ્ધતિપર વિચાર કરવામાં મને સરલતા થોડે અંશે પણ થઈ છે. મારો પ્રયત્ન એવો છે કે જે કંઈ પ્રકટ થયું છે તે સર્વનો ખપજોગો વાપર કરવો અને જે કંઈ મૂકવા યોગ્ય છે તે વિસરી ન જવું. ચરિત્રના ત્રણ ભાગ કરવા તેમાં ૧ લામાં ૧ પૂર્વ ભાગ. ૨ જામાં વીર ચરિત્ર ૩ જામાં વીરોપદેશ. વીરોપદેશમાં સંવાદો તથા વીરવાક્યામૃતો મૂકવાં. વીર ચરિત્રમાં જૂદાં જૂદાં પ્રકરણ પાઠી ગર્ભ, અપહરણ, જન્મ, ગૃહવાસ, દીક્ષા, વિહાર—યોગજીવન, તીર્થંકરત્વ—દેશના, આદિ એક પછી એક જ્યાં જે સંબંધી ઉલ્લેખ હોય ત્યાંથી તે ઉલ્લેખ લઈ સર્વ એકઠાં કરી મૂકવું. તેમાં ચમત્કારો, દેવદેવતા ઇદ્રાદિનું આવવું વગેરે સર્વ આવી જશે. કેટલાકનું એમ માનવું હશે કે આવું આવું ચમત્કારિક વર્ણન કરવું એ કથાકારનો વિષય છે અને હાલના બુદ્ધિપ્રધાન જમાનામાં તેના વિષયને તિલાંજલિ આપવી ઘટે છે અને Critical એટલે વિવેચનાત્મક દ્રષ્ટિથી અને બને તો આધ્યાત્મિક દ્રષ્ટિથી લખવું. આના ઉત્તરમાં મારે મારી સ્થિતિ રપટ રીતે રજૂ કરી દેવી જોઈએ કે એક Critic ટીકાકાર થવા જેટલી મારામાં યોગ્યતા નથી તેમજ

આધ્યાત્મિક દ્રષ્ટિ મને પ્રાપ્ત થઈ શકી નથી કે જેથી એક મહાત્મા-ધર્મપ્રવર્તકનું ઉચ્ચ શિખરે પહોંચેલું આત્મચર્યાવાળું જીવન આલેખી શકું. મારે ભાગ્યે તો બહુ કરીને માંડમાંડ અને અતિ પ્રયાસે ખુબ મંથન કરતાં એટલું આવી શકે કે સર્વ સામગ્રીનું યથાશક્તિ અને યથામતિ સંયોજન બને.

આટલું હું દુકમાં માંડે વક્તવ્ય જણાવી સર્વ સુરા મુનિશ્રી અને શ્રાવક તેમજ અન્ય વિદ્વાનને પ્રાથુ' છું કે વીરચરિત એ જેમ સાગર છે તેમ વીરશપદેશ એ પણ રત્નાકર છે તો તે ચરિતના જે અંશે મહત્ત્વના હોય તે, જે જે સાધનો મળી શકે તેમ હોય તે તેમજ વીરશપદેશ માટે જે જે ભાગો સૂત્ર વગેરેમાં સંવાદરૂપે યા સૂત્રબદ્ધવાણી-વાક્યો રૂપે સુંદર, પ્રભાભર્યા અને અસરકારક જણાય તે તે સૂચવવા-પૂરા પાડવા વિનિત છે, તેમજ વીરચરિત કેવું લખાય તો ઉત્તમ એ બાબતમાં ઉપરના વિચારો જણી પોતપોતાનો અભિપ્રાય મને નીચેના સીરનામે આપવામાં આવશે તો ઉપકાર થશે.

તવાવાલા બિહિડંબ, } વિનિત
ત્રીજે માળે } મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ.
હુહાર ચાલ મુંબઈ. } બી. એ. એલ.એલ. બી.
૧૯૭૮ મકરસંક્રાન્તિ

૨

નવીન શૈલીથી વીરચરિત લખવા પ્રવૃત્ત થયેલા ઉત્સાહી સાક્ષર શ્રીયુત મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ બી. એ. એલ. એલ. બી. એ.એ.એ. 'જૈન' પત્રના તા. ૨૫-૧૨-૨૧ ના અંકમાં વીરચરિતનાં સાધનો સંબંધી ઉદ્દેશ્ય કર્યો છે, તેમાંથી (૧) અપ્રકટ સાધન ગુણચંદ્ર ગણિકૃત પ્રાકૃત મહાવીરચરિતની એક પ્રતિ અહિં પંચાસજી મહારાજ શ્રી મોહનવિજયજી ગણિના પુસ્તક સંગ્રહમાં છે. (૨) ૪૧૦૦ શ્લોક છપાયેલી બૃહદ્વિપનિકામાં નથી. પણ પાટણના ૫ મા ભંડારમાં હોવાનો સંદેહ છે. (૩) ૩૦૦૦ શ્લોક સંખ્યાવાળું પ્રાકૃત મહાવીરચરિત જેસલમેર અને નગીનદાસ (ખંભાત) ના ભંડારમાં છે, પરંતુ તે આત્માનંદસલા તરફથી છપાયેલ નેમિચંદ્રસૂરિનું છે, તેનાથી જૂઠું નથી.

એ લેખમાં જણાવેલાં સાધનો સિવાય નીચેનાં અપ્રકટ સાધનો પણ વીરચરિતને વિશેષ આકર્ષક અને ઉપયોગી સ્વરૂપમાં પ્રજ્ઞસમક્ષ મૂકવા માટે વિશેષ ઉપયોગી થઈ પડશે એમ હું ધારું છું.

(૧) ત્રિષષ્ટિમહાપુરુષગુણાલકાર-કર્તા પુષ્પ. દંત. શ્લોકસંખ્યા ૭૧૦૦ ઉક્તકૌલેજના ભંડારના લિસ્ટમાં અને તે ઉપરથી જૈનઅંથાવલીમાં નોંધ્યા છે. તેમાં અંથકારના સમય માટે વિક્રમની બીજી શતાબ્દીની સંભાવના કરી છે.

(૨) ચતુષ્પન્નમહાપુરિસચરિત્ય-કર્તા શીલાચાર્ય (નિવૃત્તિકુળના માનદેવસૂરિના શિષ્ય) બૃહદ્વિપનિકાકારે આ અંથનો રચના સંવત્ ૯૨૫ જણાવ્યો છે, આ પ્રાકૃત અંથની સં. ૧૨૨૭ માં કુમારપાળના રાજ્યકાળમાં પાટણમાં તાડપત્ર ઉપર લખાયેલી એક પ્રતિ જેસલમેરના ભંડારમાં છે. જેની શ્લોકસંખ્યા ૧૨૬૦૦ જણાવી છે. પાટણના ૪ થા ભંડારમાં અને અહિં જૈન જ્ઞાનમંદિરમાં-હંસવિજયજી મહારાજશ્રીના શાસ્ત્રસંગ્રહમાં પણ આ અંથની એકેકી પ્રતિ છે.

(૩) ત્રિષષ્ટિલક્ષણમહાપુરાણસંગ્રહ-કર્તા ગુણભદ્રાચાર્ય પિટર્સન રિપોર્ટ ૪ થામાં નોંધેલ છે, તેમાં રચના શકસંવત્ ૮૨૦ (વિ. સ. ૯૫૫) કાલવર્ષ રાજના રાજ્યમાં જણાવી છે.

(૪) કથાવલી-કર્તા ભદ્રેશ્વર. આ પ્રાકૃતઅંથના પરિચ્છેદનો ઉદ્દેશ્ય બૃહદ્વિપનિકાકારે કર્યો છે; તેમાં શ્લોકસંખ્યા ૨૩૮૦૦ જણાવી છે. પાટણના બીજા ભંડારમાં પ્રતિ હોવાનું જૈનઅંથાવલીમાં જણાવ્યું છે.

(૫) શ્રી જિનેન્દ્રચરિત્ર (પદ્માનન્દમહાકાવ્ય)-કર્તા પં. અમરચન્દ્ર. સર્ગ ૧૮ શ્લોકસંખ્યા ૮૧૯૧ સાથે બૃહદ્વિપનિકામાં નોંધેલ છે. સં. ૧૨૬૭ માં તાડપત્ર ઉપર લખાયેલી આ અંથની એક પ્રતિ ખંભાતના ભંડારમાં છે. પિ. રિ. ૧ માં નોંધેલ છે. પાટણના ૧ લા, ૪ થા ભંડારમાં તથા અહીં પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજશ્રીના શાસ્ત્રસંગ્રહમાં-જૈનજ્ઞાનમંદિરમાં પણ છે.

(૬) વર્ધમાન મિત્ર ચરિત્ર-કર્તા સકલકીર્તિ

૩૦૩૫ શ્લોકવાળા આ સંસ્કૃત ગ્રંથની એક પ્રતિ અહીં જૈન જ્ઞાનમંદિરમાં (કાં) છે.

(૭) **ઘોરચરિત્ર**—કર્તા જિનવલ્લભસૂરિ કંકત ૪૪ પ્રાકૃત ગાથાના સંક્ષિપ્ત કુલકરૂપ. આ ગ્રંથ પર સમયસુંદરગણિની વૃત્તિ પણ છે. એશિયાટિક સોસાયટીના રિપોર્ટમાં અને તે ઉપરથી જૈન ગ્રંથાવલીમાં નોંધેલ છે. પાટણના ૩ જા ભંડારમાં, અહીં સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાં તેમજ અન્યત્ર પણ પ્રાપ્ય છે.

(૮) **ત્રિષ્ટિ (ગણ)**—આ સંસ્કૃત ગ્રંથની તાડપત્ર પર લખાયેલી એક પ્રતિ જેસલમેરના ભંડારમાં છે. હેમચંદ્રાચાર્યના ત્રિષ્ટિના આધારે આ ગ્રંથની રચના જણાય છે.

(૯) **લઘુ ત્રિષ્ટિ**—કર્તા મેધવિજય. શ્લોક ૫૦૦૦ પિ. રિ. ૫ માં મુખાધ સરકારના સંગ્રહમાં અને ડેક્કન કોલેજના ભંડારના લિસ્ટ ઉપરથી જૈન ગ્રંથાવલીમાં નોંધેલ છે. બિકાનેર ભંડારમાં અને અહીં જૈનજ્ઞાનમંદિરમાં પણ છે,

(૧૦) **રાયમલ્લામ્બુદ્ધમહાકાવ્ય**—કર્તા પદ્મસુંદર કવિ રચના સંવત ૧૬૧૫ ખંભાતમાં છે, પિ.

રિ. ૩ જામાં નોંધેલ છે. જૈન ગ્રંથાવલીમાં આ ગ્રંથને મુદ્રિત જણાવ્યો છે.

(૧૧) **મહાવીર વિવાહલઘ**—જૂની ગુજરાતીમાં રચાયેલા આ ગ્રંથની સં. ૧૬૭૪ માં પાદશાહ સલિમશાહના રાજ્યમાં લખાયેલી એક પ્રતિ અહીં સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાં છે.

શ્વેતાંબર અને દ્વિગંબરોના રચેલા ઉપર જણાવેલ ગ્રંથો સિવાય ખીજા કેટલાક ગ્રંથોમાં અમુક અંશે મહાવીર ચરિત્ર મળી શકે છે. જેમકે—મેરુતું-ગસૂરિના **ઉપદેશશતવિવરણ** (મહાપુરુષચરિત્ર) સર્ગ ૪ થા માં, વિનયચંદ્રસૂરિ વિં ના દીપોત્સવ-કલ્પ, સર્વવિજય આદિની વર્ણમાન દેશના (દશ શ્રાવકચરિત્ર), ગણધરવાહ. તીર્થકલ્પ, સત્તરિસયદાણુ (આત્માનંદ સભાથી મુદ્રિત) વિગેરેમાંથી પણ કેટલીક સામગ્રી મળી શકે તેમ છે.

તા. ૪-૧-૨૨. } સાહિત્યોપાસક-
સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી, } લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ
વડોદરા. } ગાધી.
(જૈન ૫-૨-૨૨ માંથી ઉત્પન્ન)

“ ભગવાન મહાવીર અને બુદ્ધનો વાર્તાલાપ ”

(એક કાલ્પનિક સંવાદ.)

મગધદેશમાં જ્યાં માનવોના સંચાર નથી, જ્યાં સિંહ, ચિત્તા, હાથી, મહાસર્પોદિનું સામ્રાજ્ય છે, જ્યાં વિવિધ જાતનાં વનસ્પતિનાં કુળો, ઝરણાંઓ અપૂર્ણ આનંદ આપી રહ્યા છે એવા ઘટીલ ઝાડી યુક્ત ધોર જંગલમાં એક મહાત્મા પત્ની યોદ્ધા ભાગ્યવતી રણભૂમિમાં ઉભો રહી આન્તરીક શત્રુઓ સાથે ધોર યુદ્ધ કરી રહ્યો હતો; વિવિધ જાતના આત્મ ભાથામાંથી ધ્યાનાસ્ત્રો કાઢી શત્રુઓ ઉપર ફેંકી રહ્યો હતો; એક પછી એક શત્રુઓને જકડી નિર્મૂલ કરી રહ્યો હતો; ‘રખે ને આ શત્રુઓ મને પરાસ્ત ન કરી નાંખે’ એ વિચારને હૃદયમાં સ્થાન આપી પ્રતિક્ષણ

સાધવાન-સચેત રહેતો હતો; હાજુબર પણ પ્રમાદ કે રખલનાને આશ્રય આપતો નહતો. અરે ! તે વિચારથી તેણે ખાવું, પીવું, અને સુવું, પણ પ્રાય છોડી દીધું હતું. આવામાં મહાત્મા બુદ્ધ તે રસ્તા ભણી જતાં ધોર રણસંગ્રામમાં વિજય મેળવતાં આ વીર યોદ્ધાને જોયો એટલે મહાત્મા બુદ્ધ પ્રસ્તુત યોદ્ધાની મુલાકાતે આવ્યા.

ઘડીભર વિચિત્ર લક્ષ મહાત્મા બુદ્ધે વીર યોદ્ધાને સંબોધી કહ્યું કે હે આર્યપુત્ર ! હે દીર્ઘ તપસ્વીન ! હે શુરવીર સુભટ ! આ તમે કાયકષ્ટ કરી ધોર યુદ્ધ કેમ કરો છો ? ધોર તપશ્ચર્યા કરી દેહનું દમન શા

માટે કરેા છો ? આટલા કડક રસ્તે શા માટે પ્રયાણ કરેા છો ! ચાલોને હવે આપણે લોકોપકાર કરી જીવનને સાર્થક કરીશું. હજારો બ્રાહ્મણો ને રાજાઓને ઉપદેશ આપી હિંસા માર્ગથી મુક્ત કરીશું. મેં પણ તમારી જેમ કડક તપશ્ચર્યા કરી દેહનું દમન કરી આન્તરિક શત્રુઓને દમન કરવાનું કાર્ય આરંભ્યું હતું; પરંતુ તેમાં હું થોડા દિવસમાંજ અત્યન્ત અશક્ત થઇ ગયો,—હાર ખાઇ ગયો: આગળ વધી શક્યો નહિ તેથી હું હતાશ થઇ ગયો અન્તે મેં તે માર્ગને છોડી હવે મધ્યમ માર્ગને સ્વીકાર્યો છે. અને મેં નિશ્ચય કર્યો છે કે લોકોપકાર કરી જીવન વ્યતીત કરવું. કડક ત્યાગ કે તપશ્ચર્યા માટે હું લાયક નથી; આપના જેવા યુદ્ધ માટે હું યોગ્ય નથી.”

મહાત્મા જુદાનાં વચન સાંભળી ત્યાગ અને તપશ્ચર્યાની પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલા પ્રસ્તુત વીર યોદ્ધા હૃદયગ્રાહી જવાબ આપે છે:—આર્ય પુત્ર ! હે મહાભાગ્ય મહાત્મન ! લોકોપકાર કરવો સર્વ શ્રેષ્ઠ છે. એ તમારું કહેવું સાચુ છે. પરંતુ પોતાના આત્માને સર્વથા વિશુદ્ધ કર્યા વિના, દુઃખથી ભયથી અને વાસનાઓથી અત્યન્ત મુક્ત કર્યા વિના ખીઝના દુઃખ ભય કે વાસનાનો વિચ્છેદ કરી શકાતો નથી. અતએવ વાસ્તવિકે પૂર્ણ યોગ્યતાને મેળવ્યા વગર ઉપકાર થઇ શકતો નથી જેમકે જુદ્ધ કે ધનરહિત માણસ ખીજને વિદ્વાન કે ધની કરી શકતો નથી. માટે હે શાક્યસિંહ ! અગર તમે સાચો લોકોપકાર કરવા ચાહતા હો તો તપશ્ચર્યા અને ધ્યાનદ્વારા આન્તરીક

શત્રુઓ સાથે ઘેર યુદ્ધ કરી તમારા આત્માને પૂર્ણ પવિત્ર બનાવો. તમે સાચું કેવલ્ય (બ્રહ્મજ્ઞાન) પ્રાપ્ત કરો. હું પણ અખિલ સંસારને દુખથી મુક્ત કરવા ચાહું છું અને તેને માટેજ હું પહેલા મારા આન્તરીક શત્રુઓ સાથે ત્યાગ અને તપશ્ચર્યા દ્વારા ઘેર યુદ્ધ કરી આત્માને સર્વજ, પૂર્ણ વિજેતા-નિર્ભય બનાવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો છું. હમણાં તો હું મારા આત્મા સિવાય કોઇને પણ ઉપદેશ આપતો નથી. સંપૂર્ણ દશામાં પહોંચી આપણે પ્રત્યેક દેશનો અરે પ્રત્યેક પ્રાણીનો પણ ઉપકાર કરીશું—ઉદ્ધાર કરીશું, તેઓને સુખનો સાચો અને સરલ રસ્તો બતાવીશું; અંદરના અને બહારના દુઃખોથી સર્વથા મુક્ત કરી સાચો ઉપકાર કરીશું.” આવા વીર યોદ્ધાનાં વચનો જુદ્ધ મહાત્માના મનની અંદર તો પ્રવિષ્ટ થયા પણ શરીરની અંદર પ્રવિષ્ટ થઇ શક્યા નહિ અન્તે આવા કાર્યને પોતાને માટે અશક્ય જાણી પોતાની ન્યૂનતા બતાવી જુદ્ધ મહાત્મા વીર યોદ્ધાને અભિવાદન કરી લોકોપકાર કરવા જાણી ગયા.

વાચક મહાશય ! પ્રસ્તુત વીર યોદ્ધાનું શૌર્ય, ધૈર્ય, ગાંભીર્ય, અને પૂર્ણ ધ્યેયની ભાવના જાણી તને તેનું પવિત્ર નામ જાણવાની, તેને કોટીશઃ નમન કરવાની અને તેનું અનુકરણ કરવાની અભિકાંક્ષા અવશ્ય થઇ હશે. લે તે અભિકાંક્ષાની પૂર્તિ માટે કહું છું તેનું નામ ભગવાન મહાવીર.

હિમાંશુવિજય અનેકાન્તી.

શ્રી વીરપુત્ર વીરચંદ્ર.

[સદ્ગત વીરચંદ્ર શાશ્વત નામના સૌરાષ્ટ્રી જૈન ગ્રેન્યુએટે અમેરિકામાં ચીકાગોની સર્વ ધર્મ પરિષદમાં શ્રીમદ્ આત્મારામજી આચાર્યની પ્રેરણાથી જઈ એ કાર્ય જૈનધર્મના પ્રચાર અર્થે ત્યાં કાર્ય તે સર્વવિદિત છે. તેમણે જીવનચરિત્ર જૈન મ્વેં કો હેરલ્ડના ૧૯૧૪ ના એક શ્રી મહાવીર અંકમાં અમારા હાથે પ્રકટ થયું છે. તેમણે સુંબઈ છાડી ગયા ને ચીકાગો પહોંચ્યા પછી તુરતમાં જ ચીકાગોથી જે પત્ર બધી ખબર અંતરનો લખ્યો તે તેમના સ્વહસ્તનો જ મી. ખીમચંદ ભાવસાર તરફથી મળ્યો છે તે અતિ કૃપયોગી ખારી આ અંકમાં પ્રકટ કરનારાં અમને અતિ આનંદ થાય છે. તંત્રી]

ચીકાગો ના. ૨૯ જાન્યુઆરી ૧૮૯૪
રા. રા. મેહેરખાન શેઠ સાહેબ.

દયાચંદભાઈ યલુકચંદની સેવામાં.

મુંબઈ.

મુંબઈનું બાઈ તા. ૪ આગસ્ટ ૧૮૯૩ ના રોજ છોડ્યા પછી આપના ઉપર સવિસ્તર પત્ર હું લખી શક્યો નથી. કારણ માત્ર એજ કે આ દેશમાં કંઈ પણ સંગીન સ્તુતિપાત્ર કામ કર્યા પછી આપને પત્ર લખું તોજ આપને આનંદ પ્રાપ્ત થાય. આ શહેરમાં હું પાંચ મહીના થયા છું અને તે દરમિયાન આપ સંતાપ પામે એટલું કામ હું કરી શક્યો છું. માટે હવે આપને સવિસ્તર પત્ર લખું છું.

તા. ૪ આગસ્ટના રોજ સ્ટીમર પર જતા પહેલા મેસર્સ ટામસ ક્રૂઝ એન્ડસનની મુંબઈની પેટી તરફથી સ્ટીમરના કપતાન ઉપર એક પત્ર મેં લખાવી લીધો હતો તેની નકલ નીચે આપુ છું.

Bombay, 4th August 1893.

The Commanding Officers of the
S. S. Assam and the S. S. Himalaya.
DEAR SIRE,

The bearer of this Mr. Gandhi a Hindu gentleman of this city is en-route to Chicago and is going to observe Hindu rites and customs on board so as not to interfere with his caste. He will feel very much obliged if you will be so kind as to give

him a certificate on leaving your ships to the effect that he has not eaten food prepared by the ship's cook, but by his own cook. Thanking you in anticipation.

Yours faithfully,

Thos. Cook & Son.

ઉપર મુંબઈના પત્ર લખને હું સ્ટીમરપર ગયો. તેની સાથે પી. એંડ. એ. કંપની સાથે બંદોબસ્ત કર્યો હતો કે સ્ટીમરના પ્રલાયદા ભાગ ઉપર એક લોકાનો ચુલોરાખવો. એ ચૂલો માટે મેં સદરકુ કંપનીને એકસો રૂપિયા જૂદા આપ્યા હતા. એડનથી બીજી સ્ટીમરમાં જવાનું હતું અને એ ચૂલો પણ અમારે માટે ખાસ બીજી સ્ટીમર પર લઈ જવામાં આવ્યો હતો. એકલા ચૂલો માટે સો રૂપિયા મોટી રકમ છે પણ તેનો ખુલાસો પી. એ. કંપની નીચે પ્રમાણે આપે છે.

મારી સાથે મી. નથુ મંછાચંદ હતો અને રસોઈ વીગેરે કામ માટે તેની જરૂર હતી. એક બે દીવસ સુધી નથુને ફેર આવ્યો તેથી અમે રસોઈ કરી શક્યા નહીં. પણ અતે નંદુરસ્તી સારી રહેવા લાગી. પહેલા બે દીવસ સુધી અમારી સાથે મીકાઇ વીગેરે ખાવાના પદાર્થો લણ્યા હતા તેનાથી અમે ચલાવ્યું. ત્રીજા દીવસથી રસોઈ શરૂ કરી. એડન પછી દરીયા શાંત હતો તેથી રસોઈ કરવામાં અમને કશી અડચણ પડી નહી. એડનથી બીજી સ્ટીમર હીમાલય નામની હતી તેમાં અમે બેઠા. પહેલી સ્ટીમરના કપતાને અમને અમારા ખોરાક સંબંધી સરટીફિકેટ આપ્યું છે તેની

નકલ નીચે પ્રમાણે:—

Bombay, 3rd August 1893.

Messrs. Thos. Cook & Son,
Bombay.

DEAR SIR,

In reply to your letter of date I beg to inform you that a stove has been placed on board the "Assam" for the use of Mr. Gandhi and friend and I have written to the Commander of the connecting ship at Aden to see that it is kept for their exclusive use.

I note that they considered Rs. 100 a high charge but you will doubtless have explained to them that the stove is conveyed at some inconvenience to the ship and has to be transhipped at Aden, carried to London and brought back again.

Yours faithfully,
Superintendent.

Peninsular & Oriental Steam
Navn. Co.

S. S. Assam, Aden 11th August 1893.

I hereby certify that Mr. Gandhi, second saloon passenger on board this steamer has travelled from Bombay to Aden, during which time he has had no food prepared by any one on board but his own private cook.

T. F. Creery,
Commander.

એજ પ્રમાણે સ્ટીમર હીમાલયના કપતાને નીચે મુજબ સરડીરીફ્ટ આપ્યું છે.

S. S. Himalaya, 18th August 1893.

This is to certify that Mr. Gandhi embarked on board this ship at Aden

Ex Assam on the 11th August 1893 and disembarked at Brindisi on the 18th August 1893 during which time he only had meals cooked by his own cook, receiving nothing cooked by any of the ship's company.

Fred Buckland,
Purser.

તા. ૧૮ મીના રોજ અમે બ્રીડીસી પહોંચ્યા. સ્ટીમર પરથી ઉતરી અમે શેફરમાં ગયા અને લંડન પહોંચતા રેકગાડીમાં બે દીવસ ખેસી રહેવું પડે છે તેથી રસ્તામાં ખાવા માટે મેવો તથા ફળ ખરીદ કર્યાં. રસ્તામાં કેટલું જગાએ રોકાયા નહીં. ફક્ત ઇટાલીના ટ્યુરિન શેફરમાં અમારે ગાડી બદલવી પડી ત્યાં બે ચાર કલાક રોકાવું પડ્યું. તા. ૨૦ આગસ્ટના રોજ અમે લંડન પહોંચ્યા. બ્રીડીસીથી મારા એક મિત્ર ઉપર લંડનમાં મેં અગાઉથી તાર મુકી હતી ત્યાં બે અમારે માટે અત્રાયદુ એક મકાન ભાડે રાખે. લંડન પહોંચ્યા એટલે અમે ઘેર પહોંચ્યા એમ લાગ્યું. અમેરિકાની સ્ટીમર જવાને છ દીવસની વાર હતી તેથી અમારે તેટલા વખત સુધી લંડનમાં રોકાવું પડ્યું.

તા. ૨૬ આગસ્ટના રોજ અમે લંડનથી રવાને થઈ સાઉથામ્પટન ગયા અને ત્યાંથી "પારિસ" નામની સ્ટીમરમાં બેઠા. આ સ્ટીમરમાં અમારે સંગાથ ધણો સારો હતો. લંડનની થિયોસોફીકલ સોસાયટીની પ્રમુખ માસીસ એની બેસાંટ તથા સેક્રેટરી માસ ન્યૂલર, અલાહાબાદની કોલેજના ગણિત શાસ્ત્રના પ્રોફેસર મી. જાગેન્દ્રનાથ ચક્રવર્તી, તથા બ્રાહ્મ ધર્મ સલાના સેક્રેટરી મી. ધર્મપાલ, એ સવગા ચીકાગોની ધમસલા માટે પ્રતિનિધિ તરીકે જતા હતા. રસ્તામાં અમારે તેમની સાથે ઘણીજ સારી રીતે વાતચીત થઈ. તેમને જૈન ધર્મ સંબંધી કશી પણ માહિતી નહોતી પણ જ્યારે જૈન ધર્મના તત્ત્વો સંબંધી મેં તેમને ટુંકામાં વર્ણન આપ્યું ત્યારે આપું ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાન જૈનધર્મમાં છે એ જાણી તેમને અનન્યથી ઉત્પન્ન થઈ તેની સાથે તેઓએ

જણાવ્યું કે આવી ઉત્તમ ગ્રીલોસોફીના પુસ્તકો અંગ્રેજીમાં જૈની લોકો પ્રસિદ્ધ કરતા નથી એ ઘણી દીલગીરીની વાત છે. સાહિત્યપટન અને ન્યૂયોર્કની વચે સ્ટીમરમાં મીસીસ એની બેસાંટે બે વખત “કર્મ” એ વિષય ઉપર ભાષણ આપ્યા હતા. તા. ૨ સપ્ટેમ્બરના રોજ અમે સવારના આઠ વાગતા ન્યૂયોર્કના બંદરમાં આવી પહોંચ્યા. ગંભીર કદની સ્ટીમરો બંદરમાં દોડદોડ કરતી હતી. એક બાબુએ યુકલીન નામનું ન્યૂયોર્કનું પર હતું. બીજા બાબુએ ન્યૂજર્સી નામનું પર છે. વચનાં ન્યૂયોર્ક શહેર છે. આપણા દેશની કીનારા પર સફર કરનારી સ્ટીમરોમાં મુસાફરી કરનારા ઉતારઓને પોતાનો સામાન સાથે લઇ કીનારા ઉપર ઉતરવું પડે છે તેમ અહીં કરવું પડતું નથી. તમારી દરેક પેટી તમારું નામ લખી સ્ટીમરના માણસોને સામાન સોંપી દો એટલે તેઓ કીનારા ઉપર તમને દરેક ચીજ બનતી ઉતાવળથી સોંપી દેશે. અમારો કુલ સામાન અમે સ્ટીમરના માણસોને સોંપી દીધો અને અમે સ્ટીમર ઉપરથી અમારા દેશી પોશાકમાં કાંઠા ઉપર ઉતર્યા. કાંઠા ઉપર આપણી મુંબઈની જાણીતી ટોમસ કુકની પેટીની અંગ્રેની (ન્યૂયોર્કની):શાખાના પ્રતિનિધિ મી. હેમીલટન હાજર હતા. તેમણે ઘણા વિવેક સાથે અમને કહ્યું કે તેઓ અમારું કશું પણ કામ કરવાને સેવામાં હાજર છે. અમે અમારો સામાન તપાસી લીધો. ન્યૂયોર્ક યુનાઇટેડ સ્ટેટસનું બાઈ છે તેથી તરી જકાતનો કાયદો ખરાબ અમલમાં મુકવામાં આવે છે. તરી જકાતના દશ વીશ ઇન્ડેપેન્ડેન્સી ત્યાં હાજર હતા અને તેમને અમારો સામાન બતાવ્યા શીવાય અમારાથી જવાય તેમ નહોતું છતાં જેમ મુંબઈમાં ગ્રાંટરોડના સ્ટેશન ઉપર કસ્ટમ્સ ખાતાના સીપાઇઓ લોકોને અપમાન ભરેલી રીતે સતાવે છે તેમ અહીં નહોતું. તેઓએ અમને પુછ્યું કે જકાત આપવી પડે એવો સામાન અમારી પાસે હોય તો તેમને જણાવવું અમે કહ્યું કે અમારી પાસે તેવો કશો સામાન નથી. ઉપર ઉપરથી અમારો સામાન તેઓએ તપાસ્યો અને પછી અમને જવા દીધા.

ચીકાગોની ધર્મસભા તરફથી તેના સેક્રેટરી મી.

વીલીયમ પાઇપિ અમને લેવા માટે બંદર ઉપર આવ્યા હતા. એ ધર્મસભાની જનરલ કમીટીએ ખાસ અમારે માટે મી. પાઇપને ચીકાગોથી ન્યૂયોર્ક મોકલ્યા હતા. તેઓ અમને મળ્યા. મી. વીલીયમ પાઇપ ફક્ત ૩૨ વર્ષના ઉત્સાહી ગૃહસ્થ છે. શરીર અને તંદુરસ્તીની દરકાર કર્યા વિના તેઓએ “પાર્લામેન્ટ આફ રીલીજિયન્સ” માટે અચાગ મેહેનત લીધી છે. અમારો વિચાર ન્યૂયોર્ક શહેરમાં બીલકુલ રોકાયા શીવાય તરતજ ચીકાગો જવાનો હતો. પરંતુ મી. પાઇપે કહ્યું કે “તમે ૧૨૦૦૦ માઇલની મુસાફર કરતા અહીં આવ્યા છો માટે બે દીવસ અહીં આરામ લો અને આજે શનીવાર છે પણ સોમવારની સાંજના અહીંથી આપણે ચીકાગો તરફ રવાને થઇશું.” તેઓએ અમારે માટે મકાનનો અગાઉથી બંદોબસ્ત કર્યો હતો. મેં તેમને જણાવ્યું કે ખોરાકની બાબતમાં અમારા રીવાજ તમે જણાના નહી હો; અમે ઉત્તમ હિંદુ તથા જૈન લોકો શીવાય બીજા કોઇના હાથની રસોઇ જમતા નથી. મી. પાઇપે કહ્યું કે “તમારી જ્ઞાતિના રીવાજને અનુકુળ પડે તેવી રીતનો મરજી મુજબ બંદોબસ્ત કરીશું.” ફક્ત બેજ દીવસ ન્યૂયોર્કમાં રહેવાનું હતું તેથી અમે વિચાર કર્યો કે ફળપ્રલ ઉપર રહેવું વધારે ઠીક પડશે. મી. વીલીયમ પાઇપ ચીકાગોની ધર્મસભાને ખરચે અમારે માટે બધો બંદોબસ્ત કરવાને તૈયાર હતા. પરંતુ મેં વિચાર કર્યો કે જૈનધર્મની ઉન્નતિ માટે હું અહીં આવ્યો છું તેવે પ્રસંગે અમેરિકાના લોકોને મારે માટે ખરચ કરવો પડે એ જો કે તેમને પ્રશ્નનીય છે તો પણ મારી શક્તિવાન જૈનકોમને નામોથી ભરેલું છે તેથી મી. પાઇપને તેમના ઉત્તમ વિચાર માટે ઉપકાર ભરેલા શબ્દોથી ધન્યવાદ આપી જણાવ્યું કે મારો તમામ ખરચ હું પોતેજ આપીશ. મી. ‘પાઇપ’ ન્યૂયોર્કની પ્રખ્યાત જ્ઞ-સર્વીક હોટેલમાં ગયા અને હું તથા મી. નયુ બ્રાડવે સેન્ટ્રલ હોટેલના મેનેજરને મળવા ગયા. અને અમે મેનેજરને જણાવ્યું કે અમારે ફક્ત બે દીવસ ન્યૂયોર્કમાં રહેવું છે માટે અમને તેઓ એક ઓરડો ભાડે આપે તો ઠીક. અમને તેઓએ એક ઇલાયદો ઓરડો આપ્યો.

અમારો સામાન એ ઓરડામાં મુકી અમે બગરમાં ગયા અને સફરજન, કેળાં, દ્રાક્ષ, નારંગી, જમરૂપ વીગેરે ફળ ખરીદ કરી મકાન ઉપર આવ્યા. સાંજના પાંચ વાગતા ફલાહાર કરી મી. પાપપને મળવા માટે હું અન્ડીક હોટેલમાં ગયો. ધર્મસભા સંબંધી તેમની સાથે ઘણી વાતચીત થઇ. પાંચ સાત ન્યૂસ પેપરના રીપોર્ટરો ત્યાં હાજર હતા. તેઓએ જૈનધર્મ તથા જૈનકામ સંબંધી ઘણા ઘણા સવાલો અને પુછ્યા, ન્યૂયોર્કનું પ્રખ્યાત વર્તમાન પત્ર નામે “ધી વર્લ્ડ” મારે માટે નીચે પ્રમાણે કહે છે:—

Mr. Virchand R. Gandhi said he believed he was the first member of the Jain Society that had been allowed to visit outside of India within two thousand years. “It is a tenet of our order,” he continued, “that should a member break bread with Englishmen, he shall be excommunicated. The High Priest and a gathering of the society selected me as a delegate to the Religious Congress at Chicago. Other meetings denounced me for coming here. I am here and glad to be here.”—Gandhi is prohibited from touching meat of any kind. He does not know the taste of flesh. He is an exceedingly intelligent man and stands high in his order.

ખીજે દીવસે રવિવાર હોવાથી અમારે કશું અગત્યનું કામ નહોતું તેથી અમે શહેર જોવા નીકળ્યા.

અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટસનું પાયતખ્ત શહેર વોશીંગટન છે. તો પણ વસ્તી, ઉદ્યોગ, સાહસ, હુનર તથા સુધારાની બાબતમાં ન્યૂયોર્ક આ દેશમાં પ્રથમ દરજ્જે ધરાવે છે. આ શહેરનો વિસ્તાર ૪૨ ચોરસ માઇલ છે. અને વસ્તી સુમારે સત્તર લાખ છે. દુનીયાના દરેક ભાગના લોકો અહીં વસે છે. આયર્લેન્ડના ડબ્લીન શહેરમાં જેટલા આધરીશ લોકો રહે છે તેના કરતા વધારે આધરીશ લોકો ન્યૂયોર્કમાં રહે છે.

બરલીન શીવાય જર્મની દેશના હોઇ પણ શહેરમાં જેટલા જર્મન લોકો રહે છે તેના કરતાં વધારે જર્મન લોકો ન્યૂયોર્ક શહેરમાં વસે છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટસનું આખું રાજ્ય પ્રગ્નસત્તાક હોવાથી મોટા અમલદારો લોકોની ચૂંટણીથી નીમાય છે. ન્યૂયોર્કનો મ્યુનીસીપલ કારભાર બત્રીશ મેંબરો ચલાવે છે. એ બત્રીશ મેંબરોને લોકો ચૂંટે છે. શહેરની વાર્ષિક આવક સુમારે ત્રીશ કરોડ રૂપિયા છે. આ ન્યૂયોર્ક શહેરમાં ૨૬૦૦૦ કારખાના છે તેમાં સાડા ત્રણ લાખ લોકોને રોજ મળે છે. તેઓ દર વરસે ૨૩૦૦૦૦૦૦૦૦ રૂપિયાનો સામાન બનાવે છે. આ શહેરમાં ૪૩ દરરોજ પ્રસિદ્ધ થતા વર્તમાન પત્રો છે, ૯ અઠવાડીયામાં એ વખત પ્રસિદ્ધ થતા વર્તમાન પત્રો છે, ૨૨૧ અઠવાડીયામાં એકવાર પ્રસિદ્ધ થતા વર્તમાન પત્રો છે અને ૪૮ દર પખવાડીયે પ્રસિદ્ધ થતારા પેપરો છે. માસીક ચોપાનીયા ૩૯૪ છે. દર એ મહિને પ્રસિદ્ધ થતા ચોપાનીયા ૧૪ છે અને દર ત્રણ મહિને છપાતા ચોપાનીયા ૨૧ છે.

ન્યૂયોર્ક શહેરનું વર્ણન પત્ર મારફતે જેટલું લખું તેટલું ઓછું છે. ઘણું કરીને થાડા કિવસમાં ગુજરાતી અથવા મુંબઈ સમાચારમાં ન્યૂયોર્કનું વર્ણન હું લખી મોકલીશ.

તા. ૪ આગસ્ટ સોમવારની સાંજના “ન્યૂયોર્ક સેન્ટ્રલ ઝેંડ હડસન રિવર રેલરોડ”ની ટ્રેનમાં અમે ચીકાગો તરફ રવાને થયા. રસ્તામાં બાર કલાક સુધી નાયાગરાના ધોધ જોવાને મી. પાર્કપના કહેવાથી રોકાયા. તા. ૬ સપ્ટેમ્બરના રોજ અમે ચીકાગો પહોંચ્યા. તા. ૬ સપ્ટેમ્બરથી આજ દીવસ સુધી ધર્મ સંબંધી અગત્યના બનાવો બન્યા છે મેં ઘણી જગાએ બાપણો આપ્યા છે અને હજી આખું હું એ બધી હકીકત ઘણા વિસ્તાર સાથે આપના ઉપર લખવાની છે. આપ આટલો લાંબો પત્ર વાંચી કંટાળો પામશે ખારી વિશેષ હકીકત આવતા મેલમાં લખીશ. પરંતુ ચીકાગોમાં પાંચ માસ રહ્યા પછી અહીંના ન્યુસપેપરોનો તથા આગેવાન લોકોનો મારે માટે કેવા મત છે તે આ સાથેના યુકપોસ્ટ મારફતે મોકલેલા કાગળોથી આપ જાણશે. જૈન ધર્મ વિષે બાપણો આપવા હજી હું એક માસને આશરે અત્રે રહીશ. વિશેષ હકીકત આવતા મેલમાં લખીશ.

લી૦ આશાકિત સેવક વીરચંદ શાહવજી.

“ નિર્વાણ સમયની ચર્ચા. ”

લેખક:—શ્રી ૦ હીરાલાલ અમૃતલાલ શાહ.

આપણી ચાલુ માન્યતા મુજબ આજથી ૨૪૫૨ વર્ષ પૂર્વે શ્રી વીરપ્રભુ નિર્વાણને પામ્યા. તે વર્ષથી થોડા વર્ષોને અન્તરે હજવાન ઐતમણુદ નિર્વાણ પામ્યા. બન્નેએ આર્યાવર્તને પોતાના વિહાર અને વાણીથી પુનિત કર્યા; અને અઘાપિ પર્યન્ત અનેક-વિધ સ્વરૂપે ભારતવર્ષમાં અને તેથી પણ ઘણે દૂર તેમના જીવનની છાયા ફેલાઈ રહી છે. તેમના સમય પરત્વે જે જે અભ્યાસશીલ વિદ્વાનોએ લક્ષ આપ્યું છે તે યોગ્યજ છે. તેઓના અભ્યાસના પરિણામે જે મતભેદો ઉત્પન્ન થયા છે તેનો અહિં સંક્ષેપમાં ઉદા-પોદ કરીશું અને તેમ કરતાં તેમના લક્ષ બહાર કંઈ હકીકતો રહી જાય છે તેનો પણ વિચાર થશે.

આ લેખ મર્યાદિત ક્ષેત્રમાં છે એટલે અહીં મુખ્યત્વે વીરનિર્વાણની જ ચર્ચા થશે અને છુદ્ધનિર્વાણની ચર્ચા ગૌણભાવે રહી અન્તર્ગત થશે. વળી પ્રસ્તુત વિષયપર ઘણા વિદ્વાનોએ લખ્યું છે. પરન્તુ સર્વનો સમાવેશ ત્રણ વિદ્વાનોના લેખમાં થતા હોવાથી અન્યનો ઉલ્લેખ નહિ કરીએ. ત્રણમાંથી ડૉ. જેકોબી (ખૂંડ નામ ‘યકોબી’ છે) ના લેખનું તથા ડૉ. જર્લ આર્પેન્ડીઅરના લેખનું સંપૂર્ણ ભાષાંતર ક્રમશઃ “જૈન સાહિત્ય સંશોધક”ના ખંડ ૧, અંક ૨ પાનાં ૬૬-૬૭ માં અને ખંડ ૨, અંક ૨ પાનાં ૬૩-૧૨૮ માં આવી ગયું છે. ત્રીજા વિદ્વાન શ્રી. કાશીપ્રસાદ જયસ્વાલના લેખના મુદ્દાના ભાગનો સાર તેજ ત્રૈમાસિકના ખંડ ૧, અંક ૪ પાનાં ૨૦૪-૨૧૦ માં આવી ગયો છે. મૂળ લેખો માટે વાચકવર્ગે “S. B. E series, vol. 22, ‘Introduction to Jain Sutras’ (1884), ‘Indian Antiquary,’ vol. XLIII, June, July and August (1914), અને ‘Journal of the Behar and Orissa Research

Society,” September (1915) નંદ્ર લેવાં. આટલો પ્રસ્તાવ એટલા સાર કર્યો છે કે કોઈ પણ જ્ઞાતિ વાચક ચર્ચાના મુદ્દા સમજવા માટે મૂળ લેખો યા તેમના ભાષાંતરોને સહેલાઈથી પ્રાપ્ત કરી શકે; અને ચર્ચા વાંચ્યા પછી તે સર્વ ફરીવાર જોઈ કયા વિદ્વાન કયે માર્ગે જાય છે, તથા કઈ રીતે શા અનુમાન પર આવે છે તે બરોબર તપાસી શકે અને તેઓની વિચારશ્રેણીમાં સારાસાર સમજી શકે. શ્રી વીરનિર્વાણનો સમય ઇતિહાસ માટે ઉપયોગી છે કારણકે પટ્ટાવલિઓ દ્વારા તથા છૂટી છૂટી હકીકતો દ્વારા નિર્વાણ સમય હિન્દના અનેક સૈદ્ધાંતોના બનાવો સાથે સંકળાયેલો છે; અને વિશેષમાં, અત્યારના બે મોટા સંવત્સરો—વિક્રમ અને શક સંવત્સરો—પરત્વેનું તેની સાથેનું અન્તર ઘણીજ સ્પષ્ટતાથી સૂચવાયેલું છે. છુદ્ધનિર્વાણના વર્ણનું તેવું સાતત્ય નથી રહ્યું; છતાં ‘દીપવંશ’ અને ‘મહાવંશ’માં જે ઇતિહાસક્રમ છુદ્ધતા વર્ણમાં જળવાયો છે તે હિન્દના ઇતિહાસમાં શુભ રાગજોના સમયપર્યન્તનો વિચાર કરવામાં મદદગાર થઈ પડે છે. આ રીતે બન્ને નિર્વાણના સમય અને ખાસ કરીને વીરનિર્વાણનો સમય હિન્દનો પ્રાચીન ઇતિહાસક્રમ સ્થાપિત કરવામાં બહુજ અગત્યનું સ્થાન ભોગવે છે. પુરાણોની મૈથર્ પછીની વંશાવલિ સાથે આ સમયનો સમન્વય હજી સૂધી નથી થયો—અને તેમ કરવાનું અત્યારે પ્રયોજન અને સ્થાન નથી—પણ તેમ થતાં વીરનિર્વાણના સમય પર થતા ઉદાપોહની અગત્ય પ્રતીત થશે તેમાં સંદેહ નથી.

પ્રથમ ડૉ. જેકોબીની વિચારશ્રેણી તપાસીએ. તે મહાશય જેજ હકીકત પર વિશ્વાસ મૂકે છે. પ્રથમ માયવંશી રાજ ચન્દ્રગુપ્તની તારીખપર અને પછી તે રાજ અને વીરનિર્વાણ વચ્ચે હેમચંદ્રાચાર્ય ગણાવે

છે તેનાપર. ચન્દ્રગુપ્તનો સમય તે મહાશય ઈ. સ. પૂર્વે ૩૧૨ લે છે. હવે આ સમય એલેક્ઝાન્ડરની તારીખપરથી લે છે. પરંતુ તે તારીખ ઈ. સ. પૂર્વે ૩૧૨ નીજ છે એમ નથી! અનેક ફેરફારો તેમાં થયા પછી ડો. જોકોબીએ લખ્યું તે વખતે ઈ. સ. પૂર્વે ૩૧૨ આગળ આવીને ઉભી રહી છે. ઈ. સ. પૂર્વે ૩૧૫-૨૯૧ અને ઈ. સ. પૂર્વે ૩૨૦ નો પોતે નિર્દેશ કરે છે; અને ડો. ચાર્પેન્ટીઅર પોતાના લેખમાં ઈ. સ. પૂર્વે ૩૨૫-૩૧૨ સૂધીમાંની કહે છે!! આ પરથી એક વસ્તુ સ્પષ્ટ છે કે એલેક્ઝાન્ડરનો સમયક્રમ સૌ માની લે છે તેવો સ્થાપિત નથી થઈ ચૂક્યો પરંતુ ચન્દ્રગુપ્તની સાથે તેને સાતકુળ રાખવાની ત્રેવડ થાય છે. અને તેમાં વિલક્ષણતા આવવાનાં શા કારણે તે કાઈ જણાવતુંજ નથી! ચન્દ્રગુપ્ત સાથે મેળ મેળવવા માટે તેમાં ઉલટાચુલટી ફેરફાર તો નહિ થતા હોય? તે સંશય સહેજે ઉત્પન્ન થાય છે અને તે રીતે આ જગ્યાએ (argument in a circle) ચક્રાવામાં પડવાનો દોષ થાય છે કે નહિ તે કહી શકાતું નથી. અસ્તુ.

શ્રી. હેમચંદ્રાચાર્ય પરિશિષ્ટપર્વમાં (૮, ૩૩૯. પ્રસારક સભાનું) “વીરમુક્તિ પછી ૧૫૫ વર્ષે ચન્દ્રગુપ્ત રાજા થયો” તેમ કહે છે. ચન્દ્રગુપ્તનો સમય ઈ. સ. પૂર્વે ૩૧૨ લઈ ડો. જોકોબી તેમાં ૧૫૫ વર્ષ મેળવી દે છે એટલે વીરનિર્વાણનો સમય (૩૧૨+૧૫૫=) ૪૬૭ ઈ. સ. પૂર્વેનો આવ્યો; ને તે સિદ્ધ થયો તેમ પ્રતિપાદન કરે છે.

હવે આપણે શ્રી. જયસ્વાલના મુદ્દા તપાસીએ. હેમચંદ્રાચાર્યે ચન્દ્રગુપ્ત અને નિર્વાણ વચ્ચે ૧૫૫ વર્ષ કહ્યા તે સ્વીકારતા નથી ને તેમાં ભૂલ માને છે. (તેવીજ રીતે શુદ્ધનિર્વાણ પછી ૧૬૨ વર્ષે ચન્દ્રગુપ્ત થયો તે વાત પણ માન્ય કરતા નથી.) સ્થવિરાવલિ (મેરૂતુંગની) અને ખીજ સાધનોથી તે અન્તર ૧૫૫ નહિ પરંતુ ૨૧૯ વર્ષનો છે તેમ પોતે સ્વીકારે છે. ચન્દ્રગુપ્તનું રાજ્યારોહણ ઈ. સ. પૂ. ૩૨૬ લઈ તેમાં ઉપરોક્ત વર્ષના ૨૧૮ વર્ષ ઉમેરી ઈ. સ. પૂ. ૫૪૪ નો નિર્વાણ સમય ઠરાવે છે. આ તારીખ ઈ. સ.

પૂ. ૫૪૪) શકને વિક્રમ સંવત્સરો અને વીરનિર્વાણ વચ્ચેના અન્તર સાથે સાતકુળ છે; પરંતુ અહીં ૨૧૯ વર્ષનો, નિર્વાણ અને ચન્દ્રગુપ્ત વચ્ચેનો ખાંચો તેમણે સ્વીકાર્યો છે તે માનનીય નથી, ખોટો છે, અને ઇતિહાસક્રમ માટે અર્થહીન છે. તેમણે ૬૦ વર્ષ પાલકનાં અને ૧૫૫ વર્ષ નન્દનાં એમ ૨૧૫ વર્ષ છે એવી સ્થવિરાવલિની વાતપર ખૂબ વજન દીધું છે. ડો. કલાટે (Indian Antiquary, XI, P. 251; 1882) એક પ્રુટનોટમાં જણાવ્યું કે “તેજ વર્ષમાં ચન્દ્રગુપ્તે નવમા નન્દને માર્યો. આ નોટ (સ્થૂલભદ્ર વિષેની હકીકત આપી છે તેમાં) ૨૧૫ વીરાત્ સ્થૂલભદ્ર સ્વર્ગે ગયા તે ઉપર છે. નોટ પદ્માવલી અનુસાર છે કે ડાક્ટરની સાહેબની પોતાની ભૂલ છે તે કહી ન શકાય. (આચાર્ય સંભૂતિવિજય વીરાત્ ૧૫૬ સ્વર્ગે ગયા તે પરની આ નોટ તો નહિ હોય? લખવામાં ભૂલ થતાં નોટનું સ્થાનાન્તર થયું હોય તો નવાઈ નહિ.) પાને ૨૪૬ ઉપર સ્થૂલભદ્ર વીરાત્ ૨૧૯ વર્ષે સ્વર્ગે ગયા તેવો નોંધ છે. આ નોંધ ને ડાક્ટરની સાહેબની પ્રુટનોટ લઈ શ્રી. જયસ્વાલ રચના કરે છે કે વીરાત્ ૨૧૯ વર્ષે ચન્દ્રગુપ્ત ગાદીએ બેઠો. પરંતુ હેમચંદ્રાચાર્યના પરિશિષ્ટપર્વમાં (મર્ગ ૮-૯) સ્થૂલભદ્રનો ઇતિહાસ તપાસતાં અને આ પદ્માવલિનાં વર્ષો મેળવતાં ચન્દ્રગુપ્ત માટે વીરાત્ ૨૧૫ કે ૨૧૯ વર્ષો ખોટાં માલુમ પડે છે તે આ રીતે:—

પરિશિષ્ટ પર્વના ૯૪ ૧૧૨ અને ડો. કલાટના પા. ૨૪૬ અનુસાર.

(૧) શ્રી. ભદ્રબાહુસ્વામી વીરાત્ ૧૭૦ સ્વર્ગે ગયા.

(૨) આઠ કે વધુ વર્ષ તેમણે સ્થૂલભદ્રને પાઠ આપ્યા.

(૩) અને તે હકીકત બાર વર્ષનો દુકાળ પૂર્ણ થયા પછી બની. હવે આ ત્રણે ખીના ધ્યાનમાં રાખતાં વીરાત્ ૧૭૦ માંથી (૧૨+૮=૨૦) વીસ વર્ષ બાદ જતાં, અર્થાત્ વીરાત્ ૧૫૦ આસપાસ આ દુકાળ શરૂ થયો ગણાય. પરિશિષ્ટ, ૮, ૧૬૩ પ્રમાણે તે

વખતે આચાર્ય સંભૂતિવિજય (સ્થૂલભદ્રના ગુરુ) વિદ્યમાન હતા અને તે વખતે સ્થૂલભદ્રના ઓછામાં ઓછા બે ચોમાસા થઇ ચૂક્યા હતા (પરિશિષ્ટ ૮, ૧૦૬-૧૬૩). આચાર્ય સંભૂતિવિજય પદ્માવલી પ્રમાણે વીરાત ૧૫૬ સ્વર્ગે ગયા.

(૪) ચોથી હકીકત (૩૦ કલાટ પા. ૨૪૬)-સ્થૂલભદ્રે દીક્ષા વીરાત ૧૪૬ માં લીધી અને તે નવમા નન્દના રાજ્યમાં (પરિશિષ્ટ ૮; ૩-૬, ૮૨); વળી સ્થૂલભદ્રની દીક્ષા (મૃત્યુપર્યંત) રહી તેના ૬૯ વર્ષ ગણાવ્યા છે. આ હીસાબે નવમા નન્દનું રાજ્ય ૬૯ વર્ષ ઉપરાંત ચાલ્યું હોય અને નવમો નન્દ ને સ્થૂલભદ્ર બન્નેના અન્ત સાથે ચન્દ્રગુપ્તના રાજ્યનો આરંભ થયો હોય. પરંતુ શ્રી ૦ જમસ્વાલ નન્દોને (નવનન્દો હતા તેને બદલે થોડા દરાવીને એકંદર બધાને) ૪૦ વર્ષથી વધુ આપતા નથી તો પછી નવમા નન્દના ૬૯ ઉપરાંત વર્ષોની વાત ક્યાંથી રહે ? વળી ૨૧૫ વીરાત ચન્દ્રગુપ્ત ગાદીએ આવે તો વીરાત ૨૩૫ માં સંપ્રતિ ગાદીએ ક્યાંથી આવે ? ચન્દ્રગુપ્ત ને અશોકના મૃત્યુ વચ્ચે ૮૮-૮૯ વર્ષોનું અન્તર છે. ડૉ. કલાટ તેજ પાને સંપ્રતિ વીરાત ૨૩૫ ગાદીએ આવે છે તેમ કહે છે. ચન્દ્રગુપ્ત, ખ્રિસ્તસાર અને અશોકનાં ક્રમશઃ ૨૪+૨૮+૩૭=૮૯ વર્ષ જોઇએ. વીરાત ૨૧૫ અને ૨૩૫ વચ્ચે માત્ર વીશજ વર્ષનું અન્તર રહે જ્યારે ૮૯ ઉપરાંત વર્ષોનો સમાવેશ કરવો જોઇએ; અને તેમ કરીએ તોજ ઇતિહાસક્રમ સચવાય. અર્થાત્ ચન્દ્રગુપ્તના આરોહણ માટે વીરાત ૨૧૫ કે ૨૧૬ વર્ષ ખોટું છે તે પ્રતીત થાય છે. પરિશિષ્ટ ના ૮, ૩૩૭ માં લખ્યું છે કે “તે બાર વર્ષના કરાળ દુકાળમાં ચન્દ્રગુપ્તના નગરમાં આચાર્ય સુરચિત હતા.” જો ચન્દ્રગુપ્ત વીરાત ૨૧૫ માં ગાદીએ આવે તો વીરાત ૧૫૦ થી શરૂ થતા દુકાળમાં કષ્ટ રીતે તેનું નગર હોય ને તે પોતે પણ ક્યાંથી હોય ? પરિશિષ્ટમાંની હકીકતો વાંચીએ ત્યારે ૨૫૪ થાય છે કે ચાણક્ય, સ્થૂલભદ્ર ને ચન્દ્રગુપ્ત દુકાળમાં સમકાલીન હતા અને ત્યારપછી પણ હતા.

આ રીતે શ્રી. જમસ્વાલની રચના હુમ્મ થાય

છે ને નિર્વાણ સમયના ક્ષેત્રમાંથી ચન્દ્રગુપ્ત માટે વીરાત ૨૧૫ વર્ષ છુત થાય છે. તે જનાં જમસ્વાલ પાસે નિર્વાણ સમય સિદ્ધ કરવા પૂરતો આધાર નથી રહેતો એટલુંજ નહિ પણ શિશુનાક વંશની ગોઠવણ તેમણે કરેલી છે તે પ્રમાસ નિષ્ફળ જાય છે. (તેમની અન્ય વિસ્તૃત ચર્ચા સાથે અહિં સંબંધ નથી એટલે તેનો ઉલ્લેખ અહિં નહિ કરી શકાય.)

ડૉ. ચાર્પેન્ડીઅરના લક્ષ બહાર નથી ગયું કે દુકાળ પછી પણ ચન્દ્રગુપ્તને સ્થૂલભદ્ર વિદ્યમાન હતા. પણ ચન્દ્રગુપ્તનો સમય વિવિધ વર્ષોનો હોવાથી ત્યાંથી આરંભ કરવાની અત્યાર સૂધીની પદ્ધતિનો તે પોતે ત્યાગ કરે છે અને તેને સ્થાને નવીન પદ્ધતિ અપાત્યાર કરે છે; અને તે પદ્ધતિ અશોકના સમયથી ગણતરી કરવાની છે. તે કેવી રીતે છે તેનો પહેલાં નિર્દેશ કરી તેમાંથી અને સાથે બીજા મુદ્દાઓમાં નિષ્પજતા વિસંવાદો તપાસીશું.

અશોક પોતાના જગપ્રસિદ્ધ શિલાલેખમાં તેરમા વષ પરત્વે પોતે પાંચ વયન રાજ્યએનાં ઉલ્લેખ કરે છે. “અંતિયોક, તુરમય, અંતિકિન, મક, અને અલિકસુદર.”

અંતિયોક=એન્ડીઓકસ બીજો-થાઓસ, સીરીયાનો રાજ, ૨૧૬-૨૪૬ ઇ. સ. પૂર્વે;
તુરમય=ટોલેમાયોસ બીજો-ઇજીપ્તનો, મૃત્યુ ૨૪૭ ઇ. સ. પૂર્વે.

અંતિકિન=એન્ડીગોનોસ ગોનાટસ-મેસાડોનિયાનો-મૃત્યુ ૨૩૬ ઇ. સ. પૂર્વે;

મક=મગસ-સીરીનનો, મૃત્યુ ઇ. સ. ૨૫૮ પૂર્વે;

અલિકસુદર=એલેક્ઝાન્ડર-એપીસરનો, મૃત્યુ ૨૫૮ (આસપાસ) ઇ. સ. પૂર્વે.

આ પાંચ રાજ્ય જીવતા છે તેમ શિલાલેખનો ખતિ છે (તેમ સમગ્રયુ છે) એટલે દરેકની સાલ તપાસતાં બધા વચ્ચેનાં સામાન્ય વર્ષો ૨૬૧-૨૫૮ (ઇ. સ. પૂર્વે) આવે તેજ વર્ષો દર્મ્યાન શિલાલેખ અનુસાર અશોકનું અભિષેક પછીનું તેરમું વર્ષ હોય. અભિષેક પહેલાં ચાર વર્ષ બીજા ગયા હતા એમ

બૌદ્ધ ઇતિહાસ કહે છે; એટલે અશોક ગાદીએ આવે ત્યારે ઇ. સ. પૂર્વે ૨૭૬-૨૭૪ સુ. વર્ષ હોય ને તેને અભિષેક થાય ત્યારે ઇ. સ. પૂર્વે ૨૭૨-૨૭૦ સુ. વર્ષ હોય શકે. આ પ્રમાણે ડૉ. ચાપ્લેન્ડીઅર મહાશય નિર્ણય કરે છે. મૌ. સેનાર્ટ પ્રથમ નિર્ણય કરેલો છે; તે ઇ. સ. પૂર્વે ૨૭૩ લે છે.

પણ અહિં ડૉ. ચાપ્લેન્ડીઅર સુકાન ફેરવે છે ને ચન્દ્રગુપ્તનો સમય ઇ. સ. પૂર્વે ૩૧૨ નો લઈ, હેમચન્દ્રાચાર્યના ચન્દ્રગુપ્તને વીરનિર્વાણ વચ્ચેના ૧૫૫ વર્ષ સાથે મેળવી દેતાં અને તે રીતનો (૩૧૨+૧૫૫=૪૬૭) ઇ. સ. પૂર્વે ૪૬૭ નિર્વાણ સમય બરાબર છે તેમ જાહેર કરે છે ! અશોક અને ચન્દ્રગુપ્ત વચ્ચેનો ઇતિહાસક્રમ ગોઠવી શકતા નથી ને જોનો ત્યાગ કયો તેજ (ચન્દ્રગુપ્તનો) સમય સ્વીકારી લે છે. તેનો સંપૂર્ણ ત્યાગ નથી કરી શકતા કારણ કે ચન્દ્રગુપ્તને એલેક્ઝાન્ડર વચ્ચે છેલ્લું પડે તે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોને માન્ય નથી !

ચન્દ્રગુપ્તે ૨૪ વર્ષ અને બિન્દુસારે ૨૮ વર્ષ રાજ્ય કર્યું એટલે અશોક ગાદીએ આવ્યો તે પહેલાં ૫૨ વર્ષ ચન્દ્રગુપ્ત ગાદીએ બેઠો. અશોક ગાદીએ આવ્યો તેનાં વર્ષ ઉપર જણાવ્યા તેમ ઇ. સ. પૂર્વે ૨૭૬-૨૭૪ માં આ '૫૨' વર્ષ ઉમેરતાં ચન્દ્રગુપ્ત ૩૨૮-૩૨૪ ઇ. સ. પૂર્વે ગાદીએ આવ્યો તેમ નક્કી થઈ જાય છે. હવે આ વિસંવાદની છાયા દૂર રાખવા માટે ડૉ. ચાપ્લેન્ડીઅર એક ખીજ તારીખ લે છે. કલ્પસૂત્રમાં છેવટે બે તારીખો જૂદી જૂદી પ્રતમાં મળે છે. એક વીરાત્ ૯૮૦ ની ને ખીજ વીરાત્ ૯૯૩ ની. ડૉ. જોકોબીએ અભિપ્રાય એમ છે કે કે (કલ્પસૂત્ર.) S. B. E., vol. XXII, P. 270, foot-note, "આ તારીખો શેતે લગતી છે તે અનિશ્ચિત છે અને આ બેમાંથી એક તારીખ સાથે ગમે તેમ ખીજ લકીકતો દીકારો જોડી દે છે." મૂળ ગ્રંથમાં રાજનું નામ નથી પણ એક દીકામાંથી રાજનું નામ સ્વીકારી ડૉ. ચાપ્લેન્ડીઅર ફક્ત ૯૯૩ ની સાલ વીણી લે છે અને તે રાજને વલ્લભીના પહેલા ધ્રુવસેન તરીકે માની લઈ

તેના એક લેખની સાલ વલ્લભી સંવત ૨૦૭ તે આજ વીરાત્ ૯૯૩ એમ કલ્પી લે છે-પોતાના લખવામાં તે નક્કી કરેલું માની લખે છે. વલ્લભીસંવત્ ૨૦૭ એટલે ૨૦૭+૩૧૬=૫૨૩) ઇ. સ. ૫૨૩ અને ઇ. સ. ૫૨૩=વીરાત્ ૯૯૩ એટલે વીરનિર્વાણ બરાબર ઇ. સ. પૂર્વે ૪૬૭ આવી મળ્યું (૯૯૩-૫૨૩=૪૬૭) ! અને આ મેળ મળ્યો એટલે ઉપરની અશોક ઇ. સ. ૩૧૨ ને ડૉ. જોકોબીએ નક્કી કરેલી તારીખ સ્થિત થઈ ! આ સત્ય નહિ પણ સત્યાભાસ છે તેમ વિચારવેથી નિહાળનારને પ્રતીત થશે. વસ્તુતઃ ધ્રુવસેન પહેલા સાથે તેમણે મેળ મેળવ્યો તે માન્ય નથી. તેના કારણો:—

(૧) વલ્લભી ૨૦૭ એટલે વીરાત્ ૯૯૩ એમ માનવાને કોઈ જાતનો આધાર નથી.

(૨) એક દીકાકાર ધ્રુવસેન રાજનો નહિ પણ પશુ સ્કન્દિલાચાર્યની માથુરી વાંચનનો નિર્દેશ કરે છે. હવે સ્કન્દિલાચાર્યનો સમય મેરુતુંગની ચેરાવલ્લિ અનુસાર (સંશોધક ખં. ૨. અં. ૨, પાનાં ૧૩૫-૧૪૩; Journal of the Bombay Branch Royal Asiatic Society, vol. IX, P. 154.) વીરાત્ ૮૨૩ છે. ક્યાં ૯૯૩ (કે ૯૮૦) અને ક્યાં ૮૨૩ ?

(૩) ખીજ દીકાકારે ધ્રુવસેન રાજને આનન્દ પુરનો ગણાવ્યો છે. તેને વલ્લભીનો ધ્રુવસેન ડૉ. ચાપ્લેન્ડીઅર લે છે; તેજ કરવા જતાં આનન્દપુર ને વલ્લભી વચ્ચેની ભિન્નતા ભૂલી જાય છે. વલ્લભી વધારે પ્રસિદ્ધ ને રાજધાની હોયને જો વલ્લભીનો રાજ દીકાકાર જણાવવા માગતા હોય તો આનન્દપુર (=આણંદ કે વડનગર) ને સ્થાનજ નથી. તેવી ભૂલ સંભવેજ નહિ.

(૪) દીકાકારે જણાવ્યું છે કે રાજ માટે પુત્રશોકના નિવારણ સાથે ભરસલામાં કલ્પસૂત્ર વંચાયું. પણ વલ્લભીનો ધ્રુવસેન રાજ શિલાલેખોમાં (Corpus Inscriptionum Indicarum vol. III, P., 165, Fleet) "પરમ ભાગવ-

ત” ગવાયો છે. આ બિરુદ અનુસાર રાજા પરમ વૈષ્ણવ હોવો જોઈએ. જૈન તો નહિજ. અને શોક પ્રસંગે પોતાનાજ ધર્મનું વંચાવે કે બીજાના ધર્મનું? વળી પોતે બહુજ દુઃખ વિચારનો હોય પણ તેનું કુટુંબ તેવું માની શકાય નહિ ને શોકના પ્રસંગે તો રહીથી લાગવત જેવું વંચાતું હોય તેજ વંચાય. ત્યાં કદપસૂત્રને (ધ્રુવસેનની બાબતમાં) અવકાશજ નથી. હવે જો આ ધ્રુવસેન પહેલાંને ડૉ. ચાર્પેન્ટીઅર છોડી દે તો તેની સાલ (વલબી ૨૦૭) પણ છોડી દેવી પડે અને તેમ કરતાં તેનો અને વીરાત ૬૯૩ નો મેળ તેણે કદ્યો તે પણ અસોપ થઇ જાય છે ! પોતે ઇતિહાસક્રમ કોઇ રીતે ગોઠવી શકના નથી તેનો સ્વીકાર કરે છે તે આ શબ્દોમાં—“ But where the confusion lies is not easily ascertained ” (P. 171)—“ કયાં ગોઠાળો થાય છે તેનો સહેલાઈથી પત્તો નથી લાગતો,” ગોઠાળો ચન્દ્ર-ગુપ્તને અશોકના વચ્ચેના સમયનિર્ણયમાં વસ્તુતઃ ઉપરિચિત થયો છે પણ તે બંનેને સાચવવા જતા ચન્દ્રગુપ્ત પૂર્વના બૌદ્ધ ઇતિહાસમાં ગોઠાળો તેમને પ્રતિબિંબિત થાય છે ને તે માટે સંશયના ઇતિહાસક્રમ—‘દીપવંશ’ અને ‘મહાવંશ’—ને દોષ દે છે !!! વાચક એટલુંજ ધ્યાનમાં રાખશે કે,—

વીરાત ૧૫૫ ચન્દ્રગુપ્ત ગાદીએ—બુદ્ધથી ૧૬૨ વર્ષે,
વીરાત ૨૩૫ સંપ્રતિ ગાદીએ.

ચન્દ્રગુપ્તના ૨૪ વર્ષ. }
બિન્દુસારના ૨૮ વર્ષ. }

બુદ્ધથી ૨૧૮ વર્ષે અશોકને અભિષેક.

અશોકના ૪ વર્ષ—ગાદી પછી ને અભિષેક પહેલાં
અશોકના કુલ ૩૬-૩૭ વર્ષ, અને

વીરાત ૬૯૩ ને વલબી ૨૦૭ વાળા ધ્રુવસેન સાથે લેવાદેવા નથી તો ડૉ. ચાર્પેન્ટીઅરને લા-ગેલી અટપટી ચુંચવણોની પાર જઇ શકશે. નિર્વાણ સમયનો અભ્યાસ કરનાર કોઇ પણ મહાશયને ઉપ-રની તવારીખ નજર આગળ રાખવી જોઈશે અને વીરાત ૨૧૫ વર્ષ ચન્દ્રગુપ્ત માટે તો તદ્દન ખોટું છે તે બૂલવું નહિ જોઈએ. ડૉ. જોકેબી ચન્દ્રગુપ્ત

પછીનો ઇતિહાસક્રમ ગોઠવવાની જગ્યામાં નથી ઉતર્યા એટલે તે ચુંચવણથી મુક્ત રહ્યા છે; તેવીજ રીતે ચન્દ્રગુપ્ત પહેલાના ઇતિહાસને અડચા નથી એટલે ત્યાં પણ મુક્ત રહ્યા છે. ચાર્પેન્ટીઅર મહા-શય પછીનો ક્રમ ગોઠવવામાં ને શ્રી. જયસ્વાલબંને રીતનો ગોઠવતાં વમળમાં આવી ગયા છે અને શ્રી. જયસ્વાલની બાબતમાં વીરાત ૨૧૫ (કે ૨૧૬) આધાર દુબાવનારો નિકળ્યો છે.

ડૉ. ચાર્પેન્ટીઅર બીજી બૂલ કરે છે. વીરનિર્વાણ વખતે અવન્તિમાં રાજા પાલકનો અભિષેક થાય છે તે હકીકત હસ્તિપાલક રાજા માટે લેવામાં કરે છે. તે કદ્યે છે કે હસ્તિપાલકના ગામમાં વીરનું નિર્વાણ થયું ને કાળાન્તરે અન્યકારોની બૂલથી હસ્તિપાલકનું પાલક થઇ તેને અવન્તિના પાલક સાથે જોડી દીધું. (Charpentier, P. 122; ‘સંશોધક’ પા. ૬૭). આ કદ્યના અશક્ય છે કારણ કે વીરના નિર્વાણ વખતે હસ્તિપાલક રાજા ગાદીએ હતોજ. તેને કાંઈ અભિષેક થવાનો નહોતો જ્યારે ગાથા તો અભિષેકની વાત કરે છે. એટલે અપાપાનો, હસ્તિપાલક અને અવન્તિના પાલક વચ્ચે સંબંધ કે ગોઠાળો હોયો થતોજ નથી. જે ગાથાઓ અવન્તિના પાલકનો નિર્દેશ કરે છે તેજ ગાથાઓ ને સ્થવિરાવ-લિ મૌર્યનાં ૧૦૮ વર્ષ મૂકે છે ને કેટલેક ઠેકાણે નન્દોનાં ૧૫૫ વર્ષ મૂકે છે (હિમચંદ્રાચાર્ય નન્દોનાં ૫૦ વર્ષ મૂકે છે જ્યારે પુરાણો ૧૦૦ વર્ષ મૂકે છે) ગાથાઓની આ લિન્નતા તથા અવન્તિ, પાટલિપુત્ર ને ભર્ય ઇત્યાદિના રાજાઓનું એકીકરણ બહુજ વિચિત્ર છે તેમ કહેવામાં ડૉ. ચાર્પેન્ટીઅર યથાર્થ છે પરંતુ તેથી ગાથા જે આરંભને અન્ત મૂકે છે, સંવત્સર ને શકના વીરનિર્વાણ વચ્ચેનાં અન્તરો જણાવે છે, તે ખોટાં નથી પડતાં. માત્ર એટલુંજ પ્રતિપાદન થાય છે કે વચ્ચેની વિગતની બાબતમાં આ ગાથાઓ સન્માર્ગદર્શક નથી અને સંવત્સરો વચ્ચેનાં ખાડાં પૂરવાનાં તેમના પ્રયાસો કેવળ તાર્કિક છે અને તેથી તે વિગતો પર મદાર રાખી શકાય નહિ. શ્રી. જયસ્વાલ આ વિગતોનું અવલંબન બહુ લે છે ને

તેટલે દરજ્જે તે અટવાય છે તેમ તેમના લેખમાં સ્પષ્ટ તરી આવે છે.

ચાર્પેન્ટીઅર મહાશયનો પ્રયાસ એકરીતે સર્વાંગસુંદર છે, અને તે ગોશાળકની હકીકત લઈ વીર નિર્વાણ અને યુદ્ધ નિર્વાણના સમયનો પરસ્પરનો મેળ મેળવી આપવામાં છે. આમાં તેમણે જે સફળતા મેળવી છે તેને માટે અભિનન્દન આપીએ તેટલું એણે છે. સંક્ષેપમાં તેમનું પ્રતિપાદન આ પ્રમાણે છે:—

(૧) વીરનિર્વાણ પૂર્વે ૧૬વર્ષે ગોશાળક સ્વર્ગે ગયા;

(૨) ગોશાળકના અન્ત સમયે આઠ ચરમ-આઠ આદ્યુત-થયાં (જૂઓ “ઉવાસગદસાઓ.”) આ આઠ બનાવો સમયની ગણતરીએ નજીક નજીકનાં ન હોય તો તેમાં ચમત્કાર નથી રહેતો. આ આઠ ચરમોમાં છેલ્લું વૃત્ય (ગોશાળકનું) ને સેયનક હસ્તિનું યુદ્ધ ઇત્યાદિ છે.

(૩) નં. ૨ માં જણાવેલ યુદ્ધ અગતશત્રુ ગાદીએ આવતાં કરેલ છે તેજ છે. તેમાં સેયનક હસ્તિ મરાયો.

(૪) અગતશત્રુના આઠમા વર્ષે યુદ્ધનિર્વાણ થયું અર્થાત્ ગોશાળક પછી આઠમા વર્ષમાં (કે તેની આસપાસ) યુદ્ધનિર્વાણ થયું;

(૫) નં. ૧ અને નં. ૪ પરથી તુરતજ ફલિત થાય છે કે અગતશત્રુના સોળમા વર્ષે વીરનિર્વાણ થયું;

(૬) અર્થાત્ પહેલાં યુદ્ધ નિર્વાણ થયું અને પછી આઠ વર્ષમાં વીરનિર્વાણ થયું.

આ બીનાને મોટા ટેકા નીચેની બાળતનો છે. હેમચંદ્રાચાર્ય ચન્દ્રગુપ્તને ગાદીએ વીરાત્ ૧૫૫ લે છે. બૌદ્ધ અન્થો તેજ બનાવ માટે ‘દીપવંશ’-‘મહાવંશ’ માં યુદ્ધાત્ ૧૬૨ કહે છે. અર્થાત્ બન્ને વચ્ચે સાત વર્ષનો તફાવત છે; અને યુદ્ધનિર્વાણ વીરનિર્વાણથી સાત વર્ષ પહેલાં, (સાત કે આઠ-તેનો તફાવત ગણાય નહિં.

આ ઉપરથી એક વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે બૌદ્ધ અન્થોમાં શિષ્યની ખેંચતાણ થતાં યુદ્ધના પ્રસંગમાં આવી નાનપુત નિર્ગ્રન્થને લોકોની ઉલટી થઇ ને પરિણામે તેનું મૃત્યુ, થયું તે મહાવીર સ્વામીને લગતી હકાકત નથી (Charpentier, P. 127-8, ‘સં-શોધક; પા. ૧૦૩). અગર ત્યાં જે મહાવીર સ્વામી-નાજ નિર્દેશ અન્થકાર કરતા હોય તો તે અન્થકારનું લખાણ ઇતિહાસક્રમથી વિરૂદ્ધ હોઇ અસલ દરે છે ને ધર્મોપપણને અંગે દ્વેષપૂર્ણ મનોદશાનુંજ પરિણામ સૂચવે છે. વસ્તુતઃ યુદ્ધનિર્વાણ પછી સાત-આઠ વર્ષ મહાવીરસ્વામી વિચર્યા તેમ પ્રતિપાદિત થયું છે.

સંપ્રતિ માટે વીરાત્ ૨૩૫ વર્ષે મૂક્યા તે કઇ રીતના તે સમજાવું નથી (ડા. કલાટ, પા. ૪૬) વીરાત્ ૧૫૫ વર્ષે ચન્દ્રગુપ્ત આવે છે ને (૫૨ વર્ષ પછી અર્થાત્) વીરાત્ ૨૦૭ અશોક આવે છે. અશોકનાં વર્ષ ૩૬ ગણાય ને વાયુપુરાણ પ્રમાણે તેના પુત્ર કુણ્ડલના આઠ વર્ષ ગણાય ને પછી સંપ્રતિ વીરાત્ ૨૫૧ (૨૦૭+૩૬+૮=૨૫૧) માં આવે. આ મુજબ થતાં સોળ વર્ષનો અંતર પટ્ટાવલીમાં પડે છે ! પરિશિષ્ટપર્વમાં હેમચંદ્રાચાર્યનાં વર્ણન મુજબ કુણ્ડલનું રાજ્ય ન હોય તો વીરાત્ ૨૪૭ સંપ્રતિના વર્ષ આવે અને અશોકે જે પોતાનીજ હયાતી દમ્યાન અભિષેક કર્યો હોય (પરિશિષ્ટમાં તે મુજબ વર્ણન છે. અને અશોકનાં વર્ષ અભિષેકથી પણ ગણાય છે તે ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે) અથવા તેમ કરી પ્રાંતની સુઆગીરી આપી હોય તો “વીરાત્ ૨૩૫” વર્ષમાં કાંઈક અર્થ રહે છે-પણ આ વિષેનો નિર્ણય કરવાનું અન્ય કોઇ સાધન આપણી પાસે નથી, સંપ્રતિને ત્રિણિકથી સત્તરમો તે રથાને પટ્ટાવલીમાં કહો છે; જે કુણ્ડલને અન્તર્ગત કરીએ (રાજ્ય તરીકે કે વંશજ તરીકે ?) તેજ સંપ્રતિ સત્તરમો થાય. ભૂલ તો ઉભી રહે છે જ.

૧—ત્રિણિક

૨—અગતશત્રુ

૩—ઉદાયી

} જૂઓ બધે પરિશિષ્ટપર્વ.

૧૨—નવનન્દો

૧૩—ચન્દ્રગુપ્ત

૧૪—બિન્દુસાર

૧૫—અશોકથી

૧૬—કુણ્ડલ

૧૭—સંપ્રતિ

વીરનિર્વાણ સાથે બુદ્ધનિર્વાણની તારીખ રાજ ચન્દ્રગુપ્ત, ગોશાલકને અગ્નિશત્રુ (=કુણ્ડલ) એ ત્રણની દ્વારા સંકળાયેલી છે તે સ્પષ્ટ થયું. વીરનિર્વાણ તારીખ ચન્દ્રગુપ્તના પરન્વે (વીરાત્ ૧૫૫) સર્ધ તેજ વર્ષો પુરાણની વંશાવલિ નવેસરથી વિચારી ગોઠવતાં આન્ધ્ર રાગઓના વખતના (શક)સંવત્સરના શિક્ષાભેષો સૂધી પહેાચે તોજ તેનો વધુ વિચાર કરી શકાય. તેમ શક્ય છે તે અર્ધિ વિસ્તારભયના કારણે પ્રતિપાદન નહીં કરીએ; પણ તેના પરિણામમાં વીરનિર્વાણને શક વચ્ચે ૬૦૫ાા વર્ષોનું અંતર યથાસ્થિત ઉતરે છે તેમ જળ્યાવવામાં વાંધો નથી. વાચકે જોયું હશે કે આ ચર્ચામાં ચન્દ્રગુપ્તની એલેક્ઝાન્ડર મારફત આવતી ઈગ્રેજી તારીખ પ્રધાન સ્થાન ભોગવે છે અને એમ પણ સમગ્રય છે કે એલેક્ઝાન્ડરની તારીખ પહેલેથી એક સરખી સ્થિતિ ન રહેતાં ચન્દ્રગુપ્તને અનુક્રમ કરવાના પ્રયાસો થતા રહ્યા છે ! એલેક્ઝાન્ડરની તારીખ નક્કી કેવી રીતે થાય છે-તે પછી ચન્દ્રગુપ્ત માટે વર્ષોની હારની હાર અત્યાર સુધીમાં કેમ આવી તેના ખુલાસો હજી કોઈએ રજુ નથી કર્યો. અને તેમ થયા સિવાય હિન્દનો ઇતિહાસક્રમ રચવામાં થતો ગોટાળો એલેક્ઝાન્ડરની તારીખમાંજ ગણીએ તો જરાપણ ખાટું નથી, પણ આ વિષય યુરપની જૂતી ફેનોલોજનો-લાંના પ્રાચીન ઇતિહાસક્રમનો-છે તેથી આપણે માત્ર આંગણી ચીંધી મૌન સેવવું પડે તેવી અત્યારની પરિસ્થિતિ છે. આ સંબંધે નીચેની હકીકત પણ જાણવા જેવી છે:—“ Unfortunately for ancient chronology, there was no one fixed or universally established Era... and it was not until A. D. 532 that the Christian Ere was *invented* by

Dionysius Exiguus, a Scythian by birth and a Roman Abbot, who flourished in the reign of Justinian.” (“Hale’s “Chronology,” vol., I, P. 83.) “જૂના કાળના ઇતિહાસક્રમ માટે દુઃખની વાત એ છે કે પ્રતિષ્ઠિત કે સર્વમાન્ય કોઈ પણ સંવત્સર આગળ હતો નહિ.....અને જન્મથી સીધીઅન અને એક રોમન સાધુ પુરૂષ જે જસ્ટીનીઅનના રાજ્યમાં હતો અને જેનું નામ ડાયોનિસીઅસ એક્સીગુસ હતું તેણે ઇ. સ. ૫૩૨ માં ખ્રિસ્તનો સંવત્સર શોધી કાઢ્યો (પ્રચલિત કર્યો).”—હેલ્સની ફેનોલોજી. વૉ. ૧૬. પા. ૮૩.

ત્યાં કંઈ રીતે ઇતિહાસક્રમ રચાયા, તેમાં એલેક્ઝાન્ડર વિષે ને (અશોકવાળા) પાંચ યવન રાજા વિષેના સમયની રચના યથાસ્થિત છે કે દોષપૂર્ણ છે તે તપાસવાનું જ્યાં સૂધી આપણને ન મળે ત્યાં સુધી ચન્દ્રગુપ્તની (કે અશોકની) ખ્રિસ્તી તારીખ ભેવી તે જૂલ છે એટલુંજ નહિ પણ સંશોધન કાર્યને વિષાતક છે. અત્યાર સુધીના ધણા વિદ્વાનોની મહેનત ને પર થઇ છે તેમાં સંદેહ નથી પણ તે સર્વ પાછળ રહેલ મુદ્દા આપણી પાસે વ્યવસ્થિત રજુ થયા જોઇએ. તે વગર આપણે તે કુખ્યાલી ભેવા તપાસ્યા વિના ચલાવી ભેવા-તેનો અર્થ કાંઈ નથી. અને જ્યારે આપણાજ દેશના સાહિત્યમાં બુદ્ધ અને મહાવીરના બે ભિન્ન પંક્તિના ઇતિહાસક્રમો બુદ્ધ માટે સીલોતમાં ઈ. સ. પૂર્વે ૫૪૪ કહે છે ને અર્ધિ મહાવીર માટે ઇ. સ. પૂર્વે ૫૨૭ કહે છે (બન્ને વચ્ચેની દશ વર્ષની જૂલ છે તે પકડાઇ શકાય છે) ત્યારે ઉપરનું વક્તવ્ય લખાણ રૂપે કરવાનો વખત આવે છે.

ગોશાલકના ઇતિહાસ પરથી અને ચન્દ્રગુપ્તનાં જૈન અને બૌદ્ધ વર્ષો ખીજી એક અતિ મહત્વની વાત પ્રતીત થાય છે તે એ કે બન્ને નિર્વાણ વચ્ચે તફાવત સાત આઠ વર્ષ લગભગનો છે. એકાદ વર્ષનો ફેર કદી પડે પણ તેથી વધુ તો ચાલી શકેજ નહિ. અર્થાત્ કોઈ વિદ્વાન બુદ્ધનિર્વાણનું વર્ષ નક્કી કરે

તો તે વીરનિર્વાણનું કયું સ્વીકારે છે અને તેવીજ રીતે વીર નિર્વાણનું વર્ષ નક્કી કરનાર મહાશય શુદ્ધ નિર્વાણનું વર્ષ કયું સ્વીકારે છે તે તપાસવું પડશે અને તેમાં આઠ વર્ષ લગભગનો તફાવત નહીં રહેશે. સમજાય તો તે વર્ષો બૂલ ભરેલાં ઠરશે-અન્નેમાંથી એક પણ વિચારણીય નહિ રહે.

નિર્વાણ સમયમાં આ આઠ વર્ષ લગભગનો ફેર હવે સિદ્ધ થઇ ચૂક્યો છે અને તેથી નિર્વાણ સમયના અહિંના કે પાશ્ચાત્ય સંવત્સરમાં દર્શાવેલા વર્ષ ઉપર એક મહાન અંકુશ પડે છે, તેને વશ થઇને ઇતિહાસક્રમ આગળ વધી શકે છે તે વાતનો સાને સ્વીકાર કર્યા સિવાય છૂટકો નથી. અત્યાર સુધીમાં 'દીપવંશ'-મહાવંશ'ના શુદ્ધનિર્વાણથી ૧૬૨ વર્ષ અન્દ્રગુપ્ત માટેનાં છે તેની ધણી વિદ્વાનોએ અવગણ્યના કરી છે પણ ગોશાલકના ઇતિહાસ અને હેમચંદ્રાચાર્યના વીરાત ૧૫૫ (અન્દ્રગુપ્ત માટેના) વર્ષ પરથી તે હવે પ્રમાણ્યૂત અને વિશ્વસનીય ઠરે છે. (ડૉ. કાર્પેન્ટીઅર શુદ્ધનિર્વાણ ઇ. સ. પૂર્વે ૪૭૭ લે છે અને વીરનિર્વાણ ઇ. સ. પૂર્વે ૪૬૭ લે છે !)

નિર્વાણ સમયની ચર્ચામાં આ એક મહત્વનું ધ્યાન ખેંચવાર તરી આવે છે. અન્દ્રગુપ્તના શુદ્ધ નિર્વાણનાં ૧૬૨ વર્ષ લીધાં એટલે અશોકના અભિષેક શુદ્ધ નિર્વાણનાં ૨૨૮ વર્ષ લેવાજ જોઇએ તે નિઃસંદેહ છે. ૨૪ વર્ષ અન્દ્રગુપ્તનાં, ૨૮ વર્ષ સારના અને ૪ વર્ષ અશોકના ગાદીએ આવ્યાં ને અભિષેક પહેલાં એમ (૧૬૨ માં ૧૯૨ માં ૨૨૮ થયાં.

મૂળ અન્થોને લેખકોના લખાણમાંથી કરવાથી લેખનો વિસ્તાર ખડુજ થાય ને તારાથી પણ સફળતા ન મળે એટલે દલીલ પૂરતો સહજ નિર્દેશ કરી, પાનાં ઇલાદ દર્શાવી ચર્ચા કરવામાંજ લેખકે સંતોષ માન્યો છે વાચકને મૂળ લેખો જોવાનો, તેનું પૃથક્કરણ લેવાનું શ્રમ લેવો પડશેજ અને આ લેખમાંની ચર્ચા માર્ગ સુલભ ને સુગમ કરશે તો લેખકને મહેનત સફળ થયાનો સંતોષ પ્રાપ્ત થશે.

હીરાલાલ અમૃતલાલ

રંગ કાળો પણુ પરિણામ ઉજવળ,
સ્વાદ કડવો પણુ પરિણામ મીઠું.

શ્રાવિષ્યાત

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ વાપરો.

પેટ સાફ લાવશે, ભુખ લગાડશે, લોહી સુધારશે,
હાડમાં ચતી કળતર મટાડશે, ધાતુને વધારશે, બળવાન
બનાવશે, તુરત લાગી જતા થાકને દુર કરશે, અને
ઉદોગમાં મર્યા રહેવાના ઉત્સાહને પ્રગટાવશે.
જીંદગીની નિરાશાને દુર ફેંકી દે.

કિંમત—ગોળી ૩૨ બત્રીસની ડબી એકનો રૂપિયો ૧) એક.

મુંબઈ-પ્રાંચ.
કાલ્યાદેવી રોડ,
મુંબઈ.

વૈદ્યાશ્રી માણિશંકર ગોવિંદજી

આતંકનિગ્રહ ઔષધાલય,

જામનગર—(કાઠિયાવાડ).

માત્ર રૂપીઆ ત્રણમાં
એક ઘડીઆળ

જરા પણ અચકાશો નહિ
આજે જ ઓર્ડર મોકલો કારણ કે અમારું

ટીક-ટેક

TIC-TAK Regd. Wall clock

ઘડીઆળ નિયમિત ટાઈમ આપે છે.

— સર્વેની પસંદગી પામેલું છે —

અને તેમ છતાં ઘરનાં સુન્દર શણગાર રૂપ પણ છે.

— રૂક્ટા રૂપિયા ત્રણ :—

PETER WATCH Co., P. B. 27, MADRAS.

આ ઑફર
મફત!!

આ ઑફર
મફત!!

અમારા અઢાર કેરેક સેલ્ડગોલ્ડ તારા લીવર “રજીસ્ટર્ડ” ખીસા ઘડીઆળના ખરીદનારાઓને, અમારું “C” સી રજીસ્ટર્ડ ટાઈમપીસ મફત આપીએ છીએ. આ ઑફર માત્ર થોડા વખતની છે. હમણાં જ લખો. ખીસા ઘડીઆળ માટે તેના હાથલ પર બનાવનારાઓની પાંચ વર્ષની ગેરંટીની સ્ટેમ્પ આપવામાં આવેલ છે.

(કિંમત રૂ. ૫)

લખો:—

કેપ્ટન વૉચ કું.

પોસ્ટ બોક્ષ રફખ
મદ્રાસ.

CAPTAIN WATCH COY.

P. B. 265, MADRAS.

તમારી પાઠશાળા અને કન્યાશાળાના મેલાવડા
પ્રસંગે છોકરાં-છોકરીઓને
ઇનામ માટે કયાં પુસ્તકો પસંદ કરશો ?

જૈનસાધુઓએ, જૈનપત્રકારોએ અને જૈનવિદ્વાનોએ
જે પુસ્તકો પસંદ કર્યા છે તે આ રહ્યાં ! !

૧. કુમારિકા ધર્મ; ૨. કુમારિકાને પત્રો; ૩.
જૈનનીતિપ્રવેશ; ૪. જૈનકાવ્ય પ્રવેશ; ૫. જીવન ચર્ચા;
૬. જ્ઞાનપંચમી અને તેનું ઉચાપન. દરેકની છુટક
કીંમત રૂ. ૦—૪—૦ રાખવામાં આવી છે. સામટી
નકલો મંગાવનારને આ ભાવે પુસ્તકો મળશે:—
૧૦૦ નકલના રૂ. ૨૦; ૭૫ નકલના રૂ. ૧૫;
૨૫ નકલના રૂ. ૫. આ ભાવે ૨૫ થી ઓછી
નકલ મોકલાતી નથી.

તુરન આજેજ લખો:—

માવજી દામજી શાહ,
કામાલેઇન, ઘાટકોપર.

(રજીસ્ટર્ડ નં ૪૪)

વીર બામ

માથા તથા છાતીના દુઃખાવા, સંધીવા, ઈન્ફ્લુ-
એન્સા વિગેરે દરેક પ્રકારનાં દરદો ઉપર મસળવાથી
તુરનજ આરામ કરે છે.

વીર ઓઇન્ટમેન્ટ

ખસ ખરજવાનો અકસીર મલમ.

દરેક દવા વેચનાર તથા ગાંધી વી. રાખે છે.

પ્રો:—મોહનલાલ પાનાચંદની કું.

કે. વડગાદી, ભીખ ગલી-મુંબઈ ૩.

એજન્ટ:—મોરારજી રણછોડ.

કે. જુમામરજી, મુંબઈ ૨

TALISMANS AND CHARMS

For those People to Avoid all Sorts of
Misfortunes and enter the Gates of Success-
ful Life.

	Rs.	A.
For Honour, Riches, Learning and Greatness	7	8
For Health, Physical Strength, etc...	7	8
For Power of Eloquence, Speeches, etc.	7	8
For Success in any Under taking or Litigation, etc...	10	0
For success in Sport, Racing, Cards, Games of Chance, etc. ...	7	8
For Success in Spiritual and Religious Life	10	0
For Success in Trade and Business...	10	0
For Men's Love to Women	7	8
For Women's Love to Men	10	0
For Love of Opposite Sex, Attractive Power	7	8
For Agricultural Prosperity, Farming, Good Crops, etc. ...	7	8
For Success in Mining Plumbago, etc.	100	0
For Success in Gemming ...	225	0
Rabbi Solomon's Special Talisman for every success ...	15	0
Specially valued and worn by every successful Hebrew, 2nd quality ...	21	0
1st quality ...	30	0

NOTE:—A Money Order or G.C. Notes will bring the
Talisman to your door. One Extensive Life Reading
Rs.15, two Rs.25, three Rs.30 or more at a time at Rs.10
per reading. Remit with birth date. Always the full
amount should be remitted in advance. No. V.P.P.

Apply to:— D. A. RAM DUTH, Astrologer,
No.30&55 (T. Y.) Cheku Street, Colombo,(Ceylon).

નીચેનાં પુસ્તકો કૉનફરન્સ ઑફીસમાંથી વેચાતાં મળશે.

શ્રી જૈન ગ્રંથાવલિ	રૂ. ૧—૮—૦
શ્રી જૈન ડીરેક્ટરી બા. ૧-૨ સાથે	૧—૦—૦
„ „ બા. ૧ લો	૦—૮—૦
શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મંદિરાવલિ	૦—૧૨—૦
પાછ અલગ્નહીનામમાલા પ્રાકૃત કોશ	૧—૦—૦

આ માસીક સાથે હેન્ડબોલ વહેંચાવવા તથા
જાહેર ખખર માટે પત્રવ્યવહાર નીચેના સીરનામે
કરવો. એક બાંક માટે જાહેર ખખરનો ભાવ
રૂ. ૫-૦-૦ વધુ માટે લખો—

આસીસ્ટન્ટ સેક્રેટરી,

શ્રી જૈન શ્વે. કૉનફરન્સ.

૨૦ પાપધુની પોસ્ટ નં. ૩

મુંબઈ.

૩પીઆ પાંચનો અંથ ૩પીઆ અઢીમાં.

શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગુરુકુળ તરફથી મહાન લાભ
લઈ શકો તો હ્યો અને આપી શકો તો આપો.

વિવિધ પૂજાસંગ્રહ.

જૈન પત્રનો અભિપ્રાય.

તા. ૫-૬-૨૪.

સચિત્ર કિં. ૩. અઢી. જૈન બુકસેલર મેધજી હીરજી તરફથી વિવિધ પૂજાસંગ્રહના સાત ભાગનો દળદાર અંથ વિધિ તથા ચિત્રો સાથે ૩. પાંચની કિંમતમાં અપાય છે તેજ અંથ પાલીતાણાના શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગુરુકુળે સ્વર્ગસ્થ આચાર્ય શ્રી વીર-વિજયજી મહારાજના સ્મરણાર્થે અર્ધા કીંમતે આપવાને ગોઠવણ કરેલી લાગે છે આ અંથમાં પંડીત શ્રી વીરવિજયજી, રૂપવિજયજી, પદ્મવિજયજી, યશોવિજયજી, આત્મા-રામજી, બુદ્ધિસાગરજી, ગંભીરવિજયજી, વલ્લભવિજયજી, હંસવિજયજી વગેરે પ્રખર પંડીતોની રચેલી પ્રસિદ્ધ વિવિધ પૂજાઓનો સંગ્રહ છે; તેમજ અઢીસે અભિષેક મંગળાચાર જીનપૂજના દુહા, અમદાવાદ, પાટણના દેરાસરો તથા ઉપાશ્રયોની ટીપ વગેરેનો બહોળો સંગ્રહ કરવા ઉપરાંત પૂજની જુદી જુદી ઢાળોના અર્ચનો આદર્શ ખ્યાલ આવે તેવા ઉપજતાં ચિત્રો દોરાવીને તેના ફેટાઓ તથા અષ્ટપદજી, સમેત-શીખર, પાવાપુરી, કેસરીયાજી આદિ તિર્થોની પૂજામાં તે તિર્થના દર્શનની ફેટા સમ-વસરણ રચના, ચક્રશ્રી-પદ્માવતી આદિ દેવીઓ-પ્રભુ મહાવીર-ગોતુભ-સ્વામી વગેરે શાસનસ્થંભ પુરૂષો ચોવીશી નવપદજી આદિ ઘણાં ચિત્રો મુકીને આ અંથને આકર્ષક તેમજ દાર્શનિક બનાવ્યો છે. તો દરેક નાના મોટા ગામોના દેરાસરોમાં અને બની સર્વે તેમને ધરની લાયઞ્ઞેરીમાં રાખવા લલામણ છે. આવા ઉપકારક અંથનો અર્ધા કીંમતે પ્રચાર કરાવવા માટે શ્રી પાલીતાણાના યશોવિજયજી ગુરુકુળમાં સંચાલકોએ કરેલી ગોઠવણ સાહિત્ય પ્રચાર માટે પ્રશંસનીય છે. અઢી ૩પી-યામાં મેળવવા ઇચ્છનારે “શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગુરુકુળ ઓફીસ, ઠે. પાયધુની-ગોડીજીની ચાલમાં રોડ કેશરીચંદ ભાણુભાઈની પેઢી ઉપર. મુ. મુંબઈ” આ સિરનામે લખવાથી મળી શકશે.

તમે કાગળો વિગેરે ક્યાંથી ખરીદશો ?

અમારે ત્યાં પુસ્તકો, તથા સર્વે જાનના કાગળ, જેવા કે કીમલેડ, ચીકલુ કુલ્સકંપ, બેંકપોસ્ટ કાર્ડ અને ડેપી, ગ્લેઝ રંગીન લુટેલા, બાઈડીંગ કલેલ્થ, કટપીસ, વિગેરે દરેક જાતનો માલ શ્રીલાલ આવેથી મળી શકશે.

ટીટાગર મીલ્સના દેશી સર્વે જાનના કુલ્સકંપ તથા ગ્લેઝ; એન્ડીક અને બદામી પ્રીન્ટીંગ, બ્લોટીંગ, આઉન, કાર્ડ, ટાઇટલ પેપર વિગેરે મળશે.

લખો યા મળો:—

મહોમદઅલી હેબતભાઈની કું.

૧૫, મીરઝા સ્ટ્રીટ, પારસી ગલી, મુંબઈ ૩

નોટ— બહારગામના ઓર્ડરો ઉપર પુરતું ધ્યાન આપવામાં આવે છે.
‘જૈનયુગ’ માસિક વાસ્તે અમારા કાગળો વાપરવામાં આવે છે.
૨૫% ડીપોઝીટ મળેથી માલ વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે.

સર્વ કોમ અને દરેક વર્ગને અતિ પ્રીય થઇ પડેલું

અતિમનોરંજક વાર્તામાસિક

જેમાં પાંચથી સાત પુરેપુરી અતિ સુંદર વાર્તાઓ, મધુરાં કાવ્યો, દીવ બહેકાવનારા હાસ્યરસના લેખો અને કુનિયાજરના વિસ્મય પમાડે તેવા વિચિત્ર સમાચારો, દર માસે સચાસો પાનાનું વાંચન અને ત્રણસો પાનાનું જળદાર ઐતિહાસિક વાર્તાનું પુસ્તક બેટ, વાર્ષિક લવાજમ દિલમાં રૂ. ૪-૦-૦, પરદેશ માટે રૂ. ૫-૦-૦, બેટના પુસ્તકના દપાલખર્ચ માટે ૦-૮-૦ વધારે મોકલવા, છુટક મુલકના હ જાના. આજે જ સાત આનાની ટીકટી મોકલી નમુનો મંગલો. માલકે જનારને એ હ જાના મળરે મળશે.

વર્ધમાન એન્ડ સન્સ

પાલકની, મુંબઈ ૩.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ

પાયધુની મુબદ્દન: ૩

શ્રી સુકૃત ભંડાર ફંડ.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સની ઉપરોક્ત યોજના તેના આશયો અને પરિણામજન્ય અમલી કાર્યની જૈન સમાજ સમક્ષ ફુંકી પથુ રૂપરેખા જાહેર ખબરદારા અમર હેડબીલ્ડારા રજુ કરવી એ તદ્દન બિન જરૂરીઆતવાળું ગણી શકાય. સખ્ય આ યોજના જૈન ભાઈઓમાં સર્વમાન્ય અને જમજાહેર જ છે. આ યોજના એ સંસ્થાનું અને સમાજનું જીવન છે. જૈન જનતાના ભવિષ્યની રેખા દોરવા હિંમત ધરનાર જે કોઈપણ યોજના હોય તો તે સુકૃત ભંડાર ફંડ એક જ છે કે જ્યાં ગરીબ અને તવંગર વચ્ચે કોઈ જાતનો અંતર રહેતો નથી અને સમાનતા, બંધુત્વ વિગેરે ભાવનાઓ ખીસવી સમાજને સુશિક્ષિત બનાવી હિતકર કાર્યો કરવા આ સંસ્થાને જોશ અને જીવન અર્પે છે. આ ફંડમાં ભરાતાં નાણાંમાંથી ખર્ચ બાદ કરી બાકીનો અડધો ભાગ કેળવણીના કાર્યમાં વપરાય છે, અને બાકીના અડધા સંસ્થાના નિભાવફંડમાં લઈ જવામાં આવે છે કે જે વડે સમસ્ત સમાજને શ્રેયસ્કર કાર્યો કરી શકાય. આપણા સમાજમાં અનેક સ્ત્રી પુરૂષો ઉચ્ચ કેળવણીથી વંચિત રહે છે તે બનવા ન પામે અને તેમને કેળવણી ભેવામાં અનેક રીતે મદદરૂપ થવા આ સંસ્થા પોતાના પ્રયાસો કરી રહી છે અને તે આ ફંડની વિશાળતા ઉપર જ આધાર રાખે છે. તેથી પ્રત્યેક જૈન બંધુ પરસ દહાડામાં માત્ર ચર આનાથી સ્વચ્છિત અનુસાર મદદ અર્પી પોતાના અજ્ઞાત બંધુઓનું જીવન કેળવણીદારા સુધારી અમણિત પુણ્ય ઉપાર્જન કરી શકે છે. માટે સર્વે જૈન બંધુઓને આ ફંડમાં સારી રકમ આપવાની વિનંતિ કરવામાં આવે છે. ચાર આના પ્રત્યેક બક્ષિતએ દરવર્ષે આપવા એ મોટી વાત નથી. અઠવાડીયે એક પાઈ માત્ર આવે છે, પણ જે આખી સમાજ જગૃત થાય તો તેમાંથી મોટી સંસ્થાઓ નભાવી શકાય એવી સુંદર યોજના છે. “ટીપે ટીપે સરોવર બરાય” એ ન્યાયે ફંડને જરૂર આપ અપનાવશો અને આપની તરફના પ્રત્યેક નાના મોટા ભાઈઓ, બહેનો એનો લાભ લે, એમાં લાભ આપે એવો પ્રયત્ન કરશો. ખીજ કોમો આવી રીતે નાની રકમોમાંથી મોટી સંસ્થાઓ અભાવે છે તે આપ જાણો છો. તો આપ જરૂર પ્રયત્ન કરશો. આખી કોમની નજરે આપને કોન્ફરન્સની જરૂરીઆત લાગતી હોય તો આ ખાતાને ફંડથી ભરપૂર કરી દેશો. સુચને વિશેષ કહેવાની જરૂર ન જ હોય.

સેવકો,

મકનજી ભુક્ષણભાઈ મહેતા

આતીશંક ગિરમસ્લાલ કાપડીયા

ઓ. રે. જ. સેક્રેટરીઓ, શ્રી. જૈ. શ્વે. કોન્ફરન્સ.

આ પત્ર મુબદ્દન શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ માટે શ્રી કમલેશ્વર અમુનિશ્વરી ચિન્નીય મિશ્ર, અમલકાવડામાં પરીજાત દેવીલાલ જીવનલાલે લખ્યું અને હરિલાલ નારાયણ મહેતા જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ કમિટી, ૨૦ મુબદ્દનમાં પ્રસાર કર્યું.

॥ नमो तित्पस्स ॥

જૈન યુગ

[શ્રી૦ જૈન સ્વે૦ કાન્હેર-સતુ' માસિક-પત્ર]

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ત્રણ.

પુસ્તક ૪

અંક ૬-૭-૮

માહ-ફાગણ-ચૈત્ર

૧૯૮૫

માનક તંત્રી

મોહનલાલ દલીચંદ હેશાઈ

ખી. એ. એલએલ. ખી.

વહીલ દામકોટ, મુંબઈ

વિષયાનુક્રમ.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧ તંત્રીની નોંધ-૧ શ્રી મહાવીર જયન્તી વિષે કંઈક વક્તવ્ય ૨ માનદાનિનો ખટલો ૩ જૈન દવાખાનું ૪ હુલ્લડમાં જૈનોની દશા. ૨૨૯	૨૩૫	૧૮ જગદ્ગુરુ ઓ હીરવિજયસુરિ. ૨૯૬	૩૦૦
૨ સ્વીકાર અને સમાલોચના. ૨૩૫	૨૩૭	શ્રીશશિભૂષણ શાસ્ત્રી.	૩૦૧
૩ દક્ષિણમાં જૈન ધર્મ. સારસ્વે નોંધ. તંત્રી. ૨૩૭	૨૫૨	૧૯ જૈન કથાઓ અને પ્રાચીન સુભાષિતો. ૩૦૦	૩૦૨
૪ ખીમાકૃત ચૈત્ય પ્રવાડિ સ્તવન. સં. તંત્રી. ૨૫૨	૨૫૩	૨૦ સંઘના એક યાત્રાશુની સૂચનાઓ. ૩૦૧	૩૦૨
૫ અરણીક મુનિવર કાવ્ય. ૨૫૩	૨૫૬	૨૧ વીરસ્તોત્ર (અપભ્રંશનો ગૂ. અનુવાદ). ૩૦૨	૩૦૪
૨ા. સુંદરલાલ એ કાપડીઆ B. A.	૨૫૬	પંડિત લાલચંદ ભગવાનદાસ ગાંધી. ૩૦૪	૩૦૪
૬ સ્ત્રીઓના હકો વિષે સંવાદ. યોજક તંત્રી ૨૫૬	૨૫૬	૨૨ વિદ્યાર્થીઓને. ૩૦૪	૩૦૬
૭ જૈન ધર્મમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન. ૨૫૬	૨૫૬	શ્રી રેવાશંકર ભદ્રવજી ઉદાણી. ૩૦૬	૩૦૬
૨ા. પરમાનન્દ કુવરજી કાપડીઆ B. A. LL. B.	૨૫૬	૨૩ હિન્દુ મહાસભા અને જૈનોનું કર્તવ્ય. ૩૦૬	૩૦૬
૮ બ્રહ્મચર્ય. ૨૫૬	૨૫૬	૨ા. છોગમલ નોપાજી શાહ. ૩૦૬	૩૦૬
૨ા. પ્રાણજીવન મોરારજી શાહ. ૨૫૬	૨૫૬	૨૪ એક પ્રાર્થના શ્રી ગિરિધર શર્મા. ૩૦૬	૩૦૬
૯ જૈન સમાજમાં સ્ત્રીઓની કમીકા પ્રશ્ન (હિંદી) શ્રી માધુલાલજી જૈન B. A. ૨૫૭	૨૫૭	૨૫ પરિણય યાચના ૨ા. સુશીલ. ૩૦૬	૩૦૬
૧૦ એક અત્યંત આવશ્યક યોજના. ૨૫૭	૨૫૭	૨૬ ભાવનાસંધિ પ્રકરણ (અપભ્રંશ) ૩૦૬	૩૦૬
(૨ા. કુલચંદ હરિચંદ દોશી)	૨૫૭	-સં મુનિ ચતુરવિજય. ૩૦૬	૩૦૬
૧૧ લીલાવતી સતિ રાસ. ૨૫૭	૨૫૭	૨૭ શ્રી વાદિદેવસુરિ કૃત પ્રમાણુનય તત્ત્વાલોકા- ૩૦૬	૩૦૬
સંપ્રાદક મુનિ સંપતવિજય. ૨૫૭	૨૫૭	લંકાર:-મૂલ તથા ભાષાનર. ૨ા. મોહનલાલ ૩૦૬	૩૦૬
૧૨ સંસ્થાઓની હીરકટરી માટે જરૂરી નોંધ. ૨૫૭	૨૫૭	ભ. જવેરી સોલિસિટર. ૩૦૬	૩૦૬
૨ા. કુલચંદ હરિચંદ નોંધ. ૨૫૭	૨૫૭	૨૮ શ્રી હીરજિનસ્તવનમ્ (જયચમ્પ્રસૂ- ૩૨૫	૩૨૫
૧૩ ડા. ભાઉદાજીનાં સંસ્કૃત જૈન પુસ્તકોની વિગતવાર હકીકત ૨ા. જી. વિ. રાવલ. ૨૫૮	૨૫૮	રિક્ત)-મુનિ ચતુરવિજય. ૩૨૫	૩૨૫
૧૪ વીર સંનિવેશ (કાવ્ય). ૨૫૮	૨૫૮	૨૯ વંચનાની પ્રગતિ ચહ માનવજીવનની ૩૨૬	૩૨૬
૨ા. સુંદરલાલ એ. કાપડીઆ B. A. ૨૫૮	૨૫૮	અધોગતિ છે. ૩. શ્રી રમાપતિમિશ. ૩૨૬	૩૨૬
૧૫ વિદ્યાર્થી સંસ્થાને ચરણે. ૨૫૮	૨૫૮	૩૦ ધર્મગુરુઓનું જગતના કલ્યાણ માટે કર્તવ્ય. ૩૨૮	૩૨૮
૨ા. શાંતિલાલ મગનલાલ શાહ. ૨૫૮	૨૫૮	-એક વૈષ્ણવ. ૩૨૮	૩૨૮
17 Ahinsa Anuvrata 291	291	૩૧ ખેમરાજકૃત મંડપાચલ (મંડપગદ) ચૈત્ય ૩૩૨	૩૩૨
Mr. S. P. Badami B. A. LL. B.	291	પરિપાટી ૩૩૨	૩૩૨
		૩૨ ભાંગારિક નેમિચંદ તંત્રી. ૩૩૪	૩૩૪
		૩૩ હિંદુગદ ચૈત્ય પરિપાટી. ૩૪૧	૩૪૧
		૩૪ કાર્યસિદ્ધિનું રહસ્ય. ૩૪૩	૩૪૩
		(સ્વ. સાક્ષરથી મન:સુખલાલ કિ. મહેતા)	૩૪૩

જૈનયુગ.

卐

DEGRADATION OF RELIGION.

The aim of all education and progress is to develop the collective instinct in man; to teach him to co-operate with his neighbour; and to make him feel that his individual good depends on the good of society as a whole. Only thus can the selfish and individualistic instinct be suppressed and the energy of mankind be diverted from mutual competition to co-operation for the common good. Religion as practised to-day is, however, the greatest separatist force. It puts artificial barriers between man and man and prevents the development of healthy and co-operative national life. Not content with its reactionary influences on social matters, it has invaded the domain of politics and economics, and affects every aspect of our life. Its association with politics has been to the good of neither. Religion has been degraded and politics has sunk into the mire. Complete divorce of one from the other is the only remedy.

—Pandit Motilal Nehru's Presidential Address Calcutta Congress. 1928.

પુસ્તક ૪

વીરાત ૨૪૫૫ વિ. સ. ૧૯૮૫ માહ-ફાગણ-ચૈત્ર

અંક ૪-૫-૬

તંત્રીની નોંધ.

૧ શ્રી મહાવીર જયન્તી વિષે કંઈક વક્તવ્ય.

અર્હન સિદ્ધઃ પ્રજુદ્ધઃ પ્રકટગુણગણઃ,

પારગોઽનક્રમેવી

વીરો વિશ્વાધિનાથઃ કિશલયતુ સ વો

ઽ તુલ્યમાંગલ્યમાલામ ।

વ્યોમેવાયાપિ યસ્ય પ્રવિદિતમદ્વિમોહાસનં

શાસનં તત્

ચિત્રં સૂર્યાદ્યમપ્યુક્ત્વલસુશશિકુલં

ભાતિ નિસ્તારકં યત્ ॥

વર્દમાન જિનેશસ્ય વચનાથ નમોનમઃ

અજ્ઞાનઽધાન્તવિધ્વંસાદેવ દિવસાયતે ॥

—વિશ્વમિત્રવેણી.

—સૂર્યથી યુક્ત છતાં ઉભજવલ ચંદ્રકુલવાળું જે આકાશ નિસ્તારક ભાસે છે તેની પેઠે જેનું શાસન સૂર્ય ન છતાં હજી સુધી પ્રસિદ્ધ મહિમાના ઉદ્ધાસવાળું જણાય છે કે જે એક વિચિત્ર વાત છે, તે અર્હન, સિદ્ધ, પ્રજુદ્ધ, પ્રકટ ગુણના સમૂહવાળા, પારપામેલા, કામદેવને બેદનારા વિશ્વાધિનાથ વીરપ્રભુ તમારી માંગલ્યમાલા અતુલપણે વિકસાવો.

જે અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કરીને પોતેજ દિવસરૂપ થાય છે એવાં વર્ધમાન જિનેશના વચનને નમોનમઃ

ગંધીરચાહતરનામિસુરાંગનામિ,

રક્ષોમિ શોમિતશમ નં હિ યસ્ય ચેતઃ ।

પીયૂષપૂવ ધરવૃષ્ટિસમ સ્વદદિ,

મિષ્ટાં મયિ ક્ષિપતુ વીરજિનેશ્વરોઽસૌ ॥

—ગંભીર અને સુંદર નાભિવાળી દેવતાની સ્ત્રી-
ઓએ શમતાથી શાલિત એવા જેના ચિત્તમા ફાલ
કર્યો ન હતો—કામવિકાર કર્યો ન હતો, એવા શ્રી વીર-
પ્રભુ મારે વિષે અમૃતની વૃષ્ટિ સમાન પોતાની દષ્ટિ
આરોપણ કરો.

શ્રીવર્ણમાન: સ જિન: પ્રમૂત

વિમૂતયે સ્તાત્સુખકંદકંદ: ।

યદાગમ: સદ્દહદયંગમો ડચ

દીપાયતે તત્ત્વપથ પ્રકાશે ॥

—હૃદયને પ્રિય એવું જેનું આગમ—શાસ્ત્ર તત્ત્વ-
માર્ગને પ્રકાશ કરવામાં દીપક જેવું છે, અને જે
સુખરૂપ વૃક્ષના અંકુરરૂપ છે એવા શ્રી વર્ધમાન
પ્રભુ ધણી વિભૂતિને અર્થે થાઓ !

—સોમસૌભાગ્ય ૧-૫; ૩-૧.

હિંસા કે હિયે તે હરિ, દયા કે ભરે ભવ્યભાવ
જગમે જગાઈ જૈન જ્યોતિ જગમગન્તી હૈ.
માયા મહ લોભ મોહ રાગકે જટિલ જાલ
જપતે જરાય ધારી વિજય વૈજયન્તી હૈ.
પાહન સે હિયે હુ પ્રાપ્તિ અમૃત ઉપદેશનકે
દયારસ લીજે લહી મોક્ષ સુખવન્તી હૈ
હિંસા કે નિવારક વ્રત અહિંસાકે પ્રચારક
જૈનધર્મકે ઉધારક મહાવીરકી જયન્તી હૈ.

આવા શ્રીમન્પ્રભુ મહાવીરની જયન્તી તેના
વારસ તરીકે આપણે જગે જગે ઉજવીએ તેમાં તેમના
ચરિત્ર અને ઉપદેશના સ્મરણ કરવા ઉપરાન્ત કંઈ ન
કરીએ, તો ખરું અને મોટું ફલ કેમ પ્રાપ્ત કરીએ !
તે મહાત્મને પોતાના પુત્રનું કાર્ય ગણવું. માનવી
નાનાં વિનય ગુણથી ત્યાગી પત્યા—મમ્ત નિવ્રત્ય
થયા; ધર્મને નામે જડ નાખી ગેંડલી અનેક ગૂઢી—
પ્રપંચી પ્રથાઓ ઉખેડી ફેંકી દીધી, વિષમતાનું ઝેર
ઉતારી નાંખી શુકલ સમભાવની ધારા વહેંચાવી, એક
ચીજ સમાન ગણાતી સ્ત્રીની પ્રતિષ્ઠા અપરિત્રાદના
એક વ્રતમાંથી ચોથા અને પાંચમા એ બે વ્રત કરી
વધારી, સર્વ વર્ણોની ધર્મપ્રાપ્તિના સરખા ભક્ષ આપી
એક ‘સંઘ’ માં દાખલ કર્યો, હિંસાને તોડી શુદ્ધ
અહિંસાનો ધ્વજ ફરકતો કર્યો, અનેક પરિપક્વ વેડી
તે પરિપક્વો આપનાર પ્રત્યે ક્ષમા આપી એવા અનંત

ગુણોના ધારક શ્રીમન્ ભગવાન મહાવીરનું ચારિત્ર
અનેક ખોલપાડો આપણને આપે છે.

જાઓ ઉઠો જૈનિયો ! જગાય દો જનોમે જોશ
અખતો જગમાંહિ જાગિવે કો જીગ આયો હૈ.
આંખે ખોલિ ડારો નેક ઘરકી નિહારો દશા
ફૂટ પાપિનીને તુમપે શાસન જમાયો હૈ;
ફૂટકો સુફારિ પેટ ભેટ ભેટિ આપુસમે
સંગઠન સરાહો સંગઠનકો રાજ આયો હૈ.
ધર્મકી સુદોહ માંહિ મારો મીર ખાણ વીરો !
તખ તો હમ જાને આજ ‘સ્વર્ણદિવસ આયોહૈ’

શ્રી મહાવીરના જન્મ થયાને આપણી ગણનાના
હિસાબે ૨૫૨૭ વર્ષ થયાં છતાં તેમનાં જીવન અને
કથનને તેમના શાસને ન્યાં સુધી વીસાર્યા નથી ત્યાં
સુધી તેમનું શાસન અવસ્ય ચાલવાનું છે—આશ્વેજ
જવાનું છે. મહાન કાલચક્ર પોતાનું કાર્ય કર્યે જાય
છે, છતાં શ્રી વર્ધમાનના ઉપદેશને તેનો અનુયાયી
વર્ધમાન ન રાખે, તેમનો વાવટો—વિશ્વપ્રેમની ન્યોતિનું
નિશાન અણનમનું નહિ રાખે તો તે પોતાનું કે
અન્યનું કલ્યાણ સાધી નહિ શકે.

શ્રી મહાવીરના અનુયાયીઓને જીવંત પ્રજા
તરીકે રહેવું હોય તો તે પ્રજાના આદર્શોને અમલમાં
મકયા બેઠેછે, તે આદર્શ મહાત્મનની જયન્તીએ
ઉજવી સમાજમાં નવીન જાલ વર્ધમાન કરવું પડશે,
અને આપસ આપસની ફટ—સાધુઓ સાધુઓ વચ્ચેની,
આવક આવકો વચ્ચેની, સંપ્રદાય સંપ્રદાય વચ્ચેની—ફૂટ
કરી ઉધારતા, સહિષ્ણુતા અને અભેદવ્રત પ્રદણ કરવી
પડશે; ત્યાગી તેમની નિષ્કળતા ભાવના ફિલસૂફીના
વિસ્તાર વિવિધ પદ પર ફેલાવી રાકાશે. એ સુવર્ણદિન
આવ્યો છે. લાલ લ્યો. તથાસ્તુ !

૨ માનહાનિનો ખટલો—રાધણપુરના વાસી
અને મુંબઈમાં વ્યાપાર કરતા શેઠ જીવનલાલ પરતા-
પસી એક શ્રીમંત આગેવાન ગૃહસ્થ છે અને હમ-
ણાંજ પોતાની પ્રતિષ્ઠા પ્રમાણે શત્રુંજયનો સંઘ રાધ-
નપુરથી કાઢી સંઘપતિ બન્યા છે. આ સંઘ કાઢ્યા
પહેલાં વીસનગરના પ્રસિદ્ધ શેઠ મહાસુખભાઈ યુનિ-
લાલે સાંજવર્તમાનના તા. ૨૬-૬-૨૮ ના અંકમાં

‘દીક્ષા માટે દોડધામ’-પોતાના કામ માટે પારકાનું બળીદાન બીચારી ડોશીને મળી આવેલો ગુમ થયેલો દીકરો’ એવાં મથાળાંઓ નીચે એક લેખ પ્રકટ કરેલો તેમાંનું અમુક લખાણ પોતાને લાગુ પડે છે અને તેથી પોતાની માનહાનિ થઈ છે એ જાતની પોલીસકોર્ટમાં ફરિયાદ શેઠ જીવનલાલે શેઠ મહાસુખ-જાઈ સામે નોંધાવીને ૫૮૪-૧૯૨૮ નો સમન્સ ફેસ ના. ૩૧-૭-૨૮ ને રોજ માંડેલો અને ત્યાર પછી તેની ધારી સુનાવણીઓ થઈ અને આખરે બંને પક્ષકારોએ સમજુતી પર આવી ને ફેસની ધરમેજે માંડવાળ કરી છે તેથી અમે તે બંનેને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

તે સમજુતી એ રીતે થઈ હતી કે શેઠ મહાસુખજાઈએ નીચે પ્રમાણે લખિતવાર ખુલાસો કર્યો કે:-

Having been satisfied that the information about the Complainant having taken a bow to produce five ‘Chelas’ by Kartik Vad 5th and on his failure to do so, to become a **Sadhu** himself was not correct, the accused withdraws the allegations to that effect contained in the article and all comments based thereon. The allegations about “મનુષ્યદરણુ” and “હુટફાટ” contained in the last paragraph of the article in question were never intended by the accused to apply to any particular individual, but were by way of general criticism. If, however they were understood to apply to the complainant the accused withdraws the same. The accused says that he had no intention to injure the feelings of the complainant. Bombay 2nd November 1928.

—“ફરિયાદીએ કાર્તિક વદ ૫ સુધીમાં પાંચ ચેલા ઉત્પન્ન કરવાની-કરી આપવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, અને

તેમ કરવામાં નિષ્ફળ તે જ્ય તો પોતે સાધુ થવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે એવી ખબર સાચી નહોતી એમ યોવાને સંતોષ થયાથી જવાબદાર પોતાનાં લેખમાં તે જાતના કથન અને તે પર કરેલી સર્વ દીકા ખેંચી લે છે. ‘મનુષ્યદરણુ’ અને ‘હુટફાટ’ સંબંધીનાં તે લેખના છેલ્લા પાસામાં કરેલ કથનો કોઈ ખાસ વ્યક્તિને લાગુ પડે છે એમ કહીપણ જવાબદારે ઇચ્છેલ નહોતું પણ સામાન્ય દીકા રૂપ તે કરેલાં હતાં. છતાં પણ જો ફરિયાદીને તે લાગુ પડે છે એવો તેનો ભાવાર્થ થતો હોય તો જવાબદાર તેને ખેંચી લે છે. જવાબદાર કહે છે કે ફરિયાદીની લાગણી દુલ્લવવાનો તેનો ઇરાદો હતો નહિ. સુબઈ તા. ૨ જ નવેમ્બર ૧૯૨૮”

આ ખુલાસો એકે કર્યો અને બીજાએ સ્વીકાર્યો એ એકંદરે જોતાં સંતોષકારક બિના છે અને બંને પક્ષકારોએ કોર્ટ દરબારે જઈ વધુ ખર્ચો કરવાનું અટકાવી પોતાના દ્વંધનો સફૂપયોગ બીજી રીતેજ થઈ શકે છે એ બોધપાઠ પોતાને તેમજ જનતાને આપ્યો છે તે માટે અમે બંનેને મુખારકબાદી આપીએ છીએ. આ મુખારકબાદી આપવામાં અમે મોડા છીએ એ કમ્મલ કરીએ છીએ, છતાં જે વખતે ઉપરનો મુકદ્દમો ચાલતો હતો તે વખતની અને તે માંડવાળ થયો તે વખતની જે જાતની ગરમ દવા હતી, તે હવે દૂર થઈ શાંતિના વાતાવરણમાં તે આપવાથી તેની કદર વધુ થશે એ પણ સાથે સાથે અમે માનીએ છીએ.

ઉપરના લેખની પુનઃકૃતિ નથી કરતા-કરવાથી શાંતિનો ઉદ્દેશ સધાય તેમ નથી. આવા આવા લેખો તો થું છે, પણ હમણાં હમણાં બીનજોખમદાર વ્યક્તિઓ તરફથી અનેકગણાં તીખા અને ગલીચ લખાણો પ્રકટ થાય છે તેનો ઉપાય અમને તો તે પ્રત્યે તદ્દન દુર્વક્ષ આપવા સિવાય આ સમયમાં બીજો ઢાગનો વથી. આ માનહાનિના ખાટલામાંથી થું બોધ મળે છે ને આપણે ઠંડે પેટે હવે વિચારીએ. એકબાઈ બીજા માટે કંઈ લખે તેમાં થું ઉદ્દેશ છે ને તરફ પડેલાં લક્ષ રાખી ને ઉદ્દેશ વ્યક્તિગત અપમાન કરવાનો નહિ, પણ જાહેર હિતના સવાલ ચર્ચવાનો હોય તો, અને લખનાર કંઈ સમજુ હોય તો તેની ગેરસમજુતી દૂર કરવા માટેની અરરપરસ

તક આપવા લેવાથી ધણું સાઈ પરિણામ આવે છે. મુકદ્દમો માંડવાથી વિશેષ ગરમ વાતાવરણ થતાં લોકોમાં સારી છાપ પાડી શકાતી નથી, પરંતુ ધણી વખત ધારવા કરતાં જુદું જ પરિણામ આવે છે અને સંપ અને શાંતિને પોતાના ધર્મના સિદ્ધાંતથી ચાહવા અને અનુસરવા બંધાયેલી જૈન કોમમાં તેનો જુની જ નતનો પ્રત્યાધાત થાય છે.

યુવાનો હવે એ માન્યતાથી પ્રયાણ કરી રહ્યા છે કે સમાજ કે દેશનો ઉદ્ધાર ક્રાંતિ વગર, કષ્ટ સહન વગર, કુરબાની વગર થવાનો નથી. વિપ્લવ માટે-બંડ માટે આગળ ધાયેજ જવું, કોઈની મર્યાદા હવે રાખવાની જરૂર નથી કટોકટીનો સમય આવ્યો છે તેમાં કોઈના માન મર્યાદા સાચવવાના નથી. 'દાખ્યું દુખ્યું' ધણું રાખ્યું અને તેથીજ અવનતિ થતીજ ગઈ. હવે અવનતિની અવધિ છે, માટે હંકાર્યે જવું અને કોઈની શેહેમાં દબાવું નહિ કે મુકદ્દમાની બી-તિથી દીન બનવું નહિ, અને જે કંઈ તેનાં પરિણામો આવે તે કંઈપણ નમ્યા વગર સહન કરવાં. આ યુવાનોનો જોશ હવે ચાલ્યો આવે છે તે પર દુર્લક્ષ નહિ અપાય.

પણ સાથે તે યુવકોને નમ્રપણે કહીશું કે દરેક કાર્યમાં વિનય, વિવેક, સત્ય, અને સંયમ નમારે રાખ્યેજ છૂટકો છે. તમે સાગર માફક ધૃધવશો તો ભલે, પણ સાગર પણ પોતાની મર્યાદા મૂકતો નથી-સાગર રત્નો ખોતીઓ આપે છે તો રત્નાકર સમ બનેા. વાણીમાં, વિચારમાં, કાર્યમાં જરૂર સંયમ રાખી વર્તશો, તો 'એકા બળવા'રૂપ શાંતિમય પ્રગતિ કરી શકશો. અતિ ઉતાવળા થશો તો હારી જશો ને સંસારનૌકાને ખડક સાથે અથડાવી મારશો.

સત્ય સાથે સંયમ હોય, સંયમ સાથે બળ હોય, તોજ અને તોજ કોઈપણ સુધારક પોતાનું કાર્ય નિર્ભીકપણે સંગીનતાથી કરી વિજયધ્વજ ફરકાવી શકે છે. મહાસુખભાઈ યુવક નથી, છતાં યુવકનો જોશ તેમનામાં છે. જોશ છે, પણ સાથે તેને 'બ્રેક' માં રાખવા જેટલી પાકટ જુદી અને સમજ ધરાવે છે. તેમણે તે સમજ વાપરી જોષ લીધું કે પોતાને જે ખબર મળી હતી તે ખબર સંપૂર્ણ અંશે ખરા-

બર નહોતી તેથી તે ખબર પરથી કરેલાં કથનોમાં સંપૂર્ણ નથ્યતા નહોતી અને તે માટે એક સત્યનિષ્ઠ ગૃહસ્થ તરીકે તે ખબર સત્ય નહોતી એમ ખાત્રી થતાં તે તેમણે ખુલ્લે હૃદયે જાહેર કર્યું, અને તેમ કરવામાં તેમણે કંઈ ખોટું કર્યું નથી. વિશેષમાં તેમને એ પણ જણાયું હશે કે તેઓ જેના પર વધુ મસ્તાક રહી શકે તે પૈકીમાંથી શું સહાય મળી શકી? જોકે એવી સહાયપર તેમણે ખાસ મદાર બાંધ્યો નહોતો. શેઠ જીવાભાઈએ મુકદ્દમાનો અંત લાવવા માટેના તંત રાખ્યો નહિ એ માટે તેમને પુનઃ મુબારકબાદી આપીએ છીએ. મુકદ્દમો માંડવો જોઈતો નહોતો એવો મત અમે તેમને રૂખરૂ જણાવ્યો હતો અને હજુ પણ જણાવીએ છીએ. જાહેર જીવનમાં રહેતી વ્યક્તિઓ માટે અનેક કથનો સાચાં જૂઠાં, સનિષ્ઠા કે અસનિષ્ઠાથી જાણ્યે અજાણ્યે બીજાઓ કરે એવા પ્રસંગો વખતો વખત આવે છે અને તેની સામે આળી ચામડીને બદલે ગંડાના જેવી જાડી ચામડી રાખવી ઘટે, અને તોજ સતત જાહેર જીવન નિભાવી શકાય છે. જે કંઈ કરે છે તેનેજ માટે દુનિયા કંઈ ભલું બૂઝે કહે છે; અને લોકોને મોઢે ક્યાં ગળાણું બાંધી શકાય છે?—એ સમજી દેશનેતાઓ પોતાની ઉપર અનેક આક્ષેપો, કથનો, ગાળોથી લાદેલાં અપમાનો આવી પડે તોયે તેની સામે કંઈ ન કરતાં તે કરનાર પોતાનો દેશબંધુજ છે એમ સમજી તેની પ્રત્યે દુર્લક્ષ રહે છે; તેવીજ રીતે સમાજનેતાઓએ વર્તવાનું છે. નહિતો કોઈપણ સંજીન કાર્ય તેમનાથી બનવાનુંજ નથી.

છંવટે All is well that ends well—જેનું છેવટે સાઈ ને સર્વ સાઈ એ અંગ્રેજી કહેતી પ્રમાણે માનહાનિનો ખટલો સમાધાનીપૂર્વક સમાપ્ત થયો એથી અમને સંતોષ થાય છે.

૩ જૈન દવાખાનું—સં. ૧૯૮૫ ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ (તા. ૨૧-૪-૨૯) ના પવિત્ર દિવસે શ્રીમત મહાવીર પ્રભુના જન્મકલ્યાણક દિવસે મુંબઈમાં જૈન દવાખાનું મહુવાના પ્રસિદ્ધ ઉદારચિત શ્રીમંત શેઠ કશળચંદ કમળશીના પ્રમુખસ્થાને તેમના હાથથી ખાલવામાં આવ્યું છે, તેનો લાભ દરેક સંપ્રદાયનો

જૈન માત્ર એ આના જેવી નજીવી શીથી લઇ શકશે. આ સંસ્થા ભવિષ્યમાં જૈન હોસ્પિટલના રૂપમાં ફેરવાશે એવી આગાહી રહે છે.

મુંબઇ જેવા ગીચગીચ વસ્તીવાળા અને લગભગ વીસ હજાર જૈનોની વસ્તી ધરાવતા શહેરમાં અનેક જાતની મુશ્કેલીઓ છે. જૈનોમાં શ્રીમંતો તો થોડા છે પણ સામાન્ય મધ્યમવર્ગ અને તેથી પણ ઉત્તરતી આર્થિક સ્થિતિવાળો વર્ગ ઘણો છે. તેને માટેની મોટામાં મોટી જરૂરીયાત સરના ભાડાની સારી તંદુરસ્તી આપે એવી ચાલીઓનો છે. કપોળ વાળીઓ માટે કપોળનિવાસ, લુવાણુ માટે, ભાટીઓ માટે, પારસીઓ માટે સસ્તા ભાડાની ચાલીઓ, મુંબઈમાં છે, જ્યારે કંઈક સારા પ્રમાણમાં શ્રીમંતો અને સારા નાણાંવાળા ધાર્મિક સંસ્થાઓ ધરાવતી જૈન કોમના ગરીબવર્ગ માટે એવું કંઈ પણ સાધન નથી, તેથી તેમજ તખીખી સલાહ અને દવાની સગવડ નથી તેથી તેમજ ખીજાં કારણોથી જૈન કોમની સાંખ્યા દિનપ્રતિદિન ઘટતી જાય છે એ ખરેખર શોચનીય છે.

મુંબઈમાં છેલ્લી વખતે ઈન્ફલુએન્ઝાનો રોગ ફારી નીકળ્યો, ત્યારે કામચલાઉ જૈન હોસ્પિટલ ૨૫૦ શેડ માણેકલાલ પાનાચંદના હીરાખાગમાં ખોલવામાં આવી હતી તેમાં ૩૦ નાનચંદ કરૂરચંદ મોદીએ અગ્રગણ્ય ભાગ લઈ ખીજા ડાક્ટરોની સહાય પણ સાથે મેળવી તખીખ સારવાર પૂરી પાડી હતી અને જૈનોએ સારા પ્રમાણમાં નાણાંની રકમ કાઢી આપી હતી. તે રોગ દૂર થતાં તેમાંથી ખર્ચેલાં નાણાંનો ઉપયોગ શું કરવો તેની ગડમથલ ચાલતી હતી અને આખરે ઉપરના જૈન દવાખાનાની સંસ્થા કાઢવાનો નિર્ણય થતાં તે ખોલવામાં આવી. આમાં ખાસ કાર્યવ્યવસ્થા કરવા માટે ડૉ. મોદીને અતિ ધન્યવાદ ઘટે છે. તેમની નિઃસ્વાર્થસેવા તેમને માટેનું ઉમદા માનપત્ર છે.

ભાડાનું મકાન પાંચધુની જેવા મધ્યસ્થ લતામાં રાખવાની, તેમજ શ્રી મહાવીરના સર્વ અનુયાયીને—દિગંબરને, શ્વેતાંબરને, મૂર્તિપૂજક કે અમૂર્તિપૂજક સર્વ જૈનને માટે ખુલ્લી રાખવાની વ્યવસ્થા કરવા માટે તેના સંચાલકોને ધન્યવાદ ઘટે છે. આમાં અંગ્રેજ દવાજ વપરાશે એ અમને હૃદયમાં સાહે છે, તેથી આયુર્વેદની દેશી દવાઓનો ઉપયોગ દેશી વૈદ્ય રાખી ત્યાં કરવામાં આવે તો ધાણું સાફ એમ અમે કહીશું; પરંતુ

હાલ તે વ્યવહાર ન હોય તો ભવિષ્યમાં તે પર લક્ષ રાખવાનું કહીશું. કેટલાક તો દવાથીજ વિરૂદ્ધ છે અને નૈસર્ગિક સાધનો—સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી, સાદો ખોરાક, સાદી કસરત અને સ્વપ્નાં કિરણો અને દીધ શ્વાસની ક્રિયા પર તંદુરસ્તીનો આધાર છે એમ સ્વીકારે છે તેને માટે જુદી વાત છે, પણ જો દવામાં શ્રદ્ધા છે અને ખાસ કરી અંગ્રેજ દવામાં શ્રદ્ધા છે તેને માટે આ દવાખાનું જરૂર ઉપયોગી નિવડશે.

આ સંસ્થા એક અલગ સ્વતંત્ર સંસ્થા તરીકે રાખી તેને માટે વાર્ષિક સભ્યોના અમુક અમુક વર્ગો કરી તે દ્વારા ફંડ કાયમનું નિભાવવાની યોજના કરી છે, તેના કરતાં તેને મુંબઈમાં ચાલતી શ્રી મુંબઈ માંગરોળ જૈનસભા કે જૈન એસોસિયેશન એફ ઇડિયા જેવી ચાલુ વ્યવસ્થિત સંસ્થાના આશ્રય નીચે મૂકી તે દ્વારા તેનો વહીવટ ચલાવવાનું કરવું વધુ સુગમ, લાભકારક નિવડશે એમ કેટલાકનું માનવું છે. દરેક ચાલુ વ્યવસ્થિત સંસ્થામાં કાર્ય કરનારાઓ લગભગ એકના એક છે, વળી આ સંસ્થા માટે વ્યવસ્થાપક મંડળ અને ચાલુ વ્યવસ્થાનું ખર્ચ Establishment charges અલગ અલગ રાખવાથી કાર્યનું સંજોગપન ઓછું થશે. છતાં જુદી સંસ્થા તરીકે પોતાની પ્રગતિ વિશેષ સહાય તેમ છે એમ પણ ઘણા માને છે. તે પ્રમાણે આ સંસ્થા પ્રગતિ કરશે; વળી હાલ મુંબઈમાં વસતા અનેક જૈન ડૉક્ટરો છે તે પૈકી કોઈ કોઈ તો વિદેશથી નિજીયાત થઇ આવ્યા છે તે સર્વ આ સંસ્થાને સેવાભાવે મદદ કરશે, તો તેમની સહાય લેવાશે.

શસ્ત્ર ક્રિયા જરૂરી છે અને દરેકને—પછી તે પંચ-મહાવ્રતધારી સાધુ હોય કે પ્રતી અપ્રતી શ્રાવક હોય—સર્વને ખપ લાગે છે અને તે પૈકી અનેક તેનો લાભ લે છે. તેના લાભ ખાસ શસ્ત્રવૈદ્ય (Surgeon) પાસેથી લેતાં ઘણું ખર્ચ થાય છે તેથી તે પરવડતું નથી, માટે તેવા ડૉક્ટરનો લાભ સહેલાઈથી અને થોડા ખર્ચે કે બિન ખર્ચે મળી શકે એવી વ્યવસ્થા જાહેર હોસ્પિટલ દ્વારાજ થઈ શકે. ‘શ્રી મહાવીર જૈન હોસ્પિટલ’ની યોજના ડૉ. ટી. એ. શાહે વિલાયતથી અત્રે ‘સર્જન’ તરીકે આવ્યા પછી કરીને ખદાર પાડી હતી અને તે માટે પ્રયત્ન કરી જોયો હતો પણ લજુ સુધી તે પ્રયત્ન સફલ થયો નથી—અને એનાં સ્વમાં કળ્યાં વગરનાં રહ્યાં છે. પ્રમુખ સાહેબ શેઠ કશનચંદે તે હોસ્પિટલનું સ્વપ્નું કળતાં વાર નહિ

લાગે એવી ખાત્રી આપી હતી અને તે માટે પોતે પાંચ હજારની રકમ માંદાની પથારીઓ માટે આપવાનું જાહેર કર્યું એટલુંજ નહિ પણ હોસ્પિટલ કરવા માટે ખાસ સારા ગૃહસ્થોની સમિતિ તે વખતે નિર્માવી તેમાં પોતે એક સભ્ય થઈ તે માટે સર્વ કરવા વચન આપ્યું હતું તે માટે અમે તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. હોસ્પિટલનાં સ્વમાં ઝટ સફળ થાય અને સાથે સાથે સસ્તા ભાડાની ચાલીઓ જેનો માટે ઉભી થાય એમ કરવામાં સર્વ શ્રીમંત જૈનોને પરમાત્મા પ્રેરણા કરે એમ અમે ધૃષ્ટીએ છીએ. આણુ પનાલાલ પુનમચંદના નામથી ચાલતું જૈન દવાખાનું પણ આ યોજનામાં આવેજ થાય તો કેવું સાકં!

૪ હુલ્લડમાં જૈનોની દશા—મુંબઈમાં ગયા ફેબ્રુઆરીમાં જે કેમી હુલ્લડે થયાં તેમાં જૈનોની જે દશા થઈ હતી તે દયા અને ખેદ ઉપજાવે તેવી હતી. ‘અહિંસા’ના વાતાવરણમાં નિષ્પ્રાણ રીતે ઉછરેલી જૈન કોમ હુલ્લડ જેવા પ્રસંગની ખૂબ પડતાં કે હુલ્લડ થતું દેખવામાં આવતાં કાંપી ઉઠે છે, ચરચરી જાય છે અને તેના પ્રાણુ ઉડી જાય છે, ત્યારે હુલ્લડમાં સપડાઈ જતાં તે કેવલ અસહાય રહી કાંઈ પણ દાથપગ દલાવ્યા ચલાવ્યા વગર તેના ભોગ અને તે રહેજે સમજી શકાય તેવું છે. એમ કહેવાય છે કે આવી ગરીબડી માયકાંગલી કોમને માટે તેના આગેવાનોએ તે વખતે કંઈ જીવ જેવું કર્યું નથી, અને ભાડીઆ તેમજ અન્ય ગૃહસ્થોએ અને ભાડીઆ સ્વયંસેવકોએ ભાડીઆની મહાજનવાડી ખુલ્લી કરી તેમાં બીકના મારેલા સર્વને-જૈન જૈનેતર સર્વ હિન્દુઓને સંગ્રહ્યા એ માટે તેમને ધન્યવાદ અમે આપીએ છીએ. સ્થાનકવામી જૈન કુટુંબમાં ઉછરેલ રા. જગજીવન જિજ્ઞાસી તલસાળીઆએ ખાખી યુનિકર્મમાં બીજાઓની સહાયતા લઈ અનેક જૈન કુટુંબોને હુલ્લડના લત્તાઓ-માંથી મોટર લોરીઓ દ્વારા ખસેડી જાયમુક્ત કરેલ છે તેને માટે તે માન ખાત્રી ગયા છે.

જે પોતાનું રક્ષણ ન કરી શકે તે બીજાનું કેમ કરી શકશે? જે આગેવાનો પોતાની કોમના-સમાજના ભાઈબહેનોની જ્હારે ધાઈ આવા વખતમાં ન બચાવી શકે તે બીજાં લીલું યું કરી શકવાના હતા એમ ઘણા પ્રશ્નો ઘણાઓ હવે પૂછે છે; કોઈ એમ કહે છે કે ‘આપ આપકી સંભાલીઓ, મેં જેરી ફાડતા હું’ એ સૂત્ર પરજ બધાએ આધાર રાખ્યો હશે; ગમે તેમ, પણ સર્વ આગેવાનો તદ્દન સૂધ્ન રહ્યા હતા

એવું નથી. કેટલાએ પોતે મહાજનવાડીમાં જઈ ખબર અંતર પૂછી હતી, સહાય આપવાની માગણી કરી હતી, અને બીજી રીતે વ્યવસ્થા કરી હતી. જૈનોના સામાન્ય વર્ગમાં પણ બધો વર્ગ કાયર નહોતો બન્યો. તેમાંના કેટલાકે સ્વરક્ષણના ઉપાયો લીધા હતા એટલુંજ નહિ પણ અનેક સગાં સંબંધીઓ તેમજ સ્વ-ધર્મી જાનિ ભાઈઓ-ધર્મ ભાઈઓને તેમના કુટુંબ સહિત પોતાને ત્યાં લાવી તેમની ખાતર અરદાસ અને તેટલી કરી હતી. જૈન કોમ તદ્દન નિસ્તેજ ને નિષ્પ્રાણ છે એ પ્રકારના તે સમય કોમ પર નિંદામક આ-ક્ષેપ કરવા તે બહુ યોગ્ય નથી, છતાં એટલું તો કહેવું પડશે કે બીજી કોમો કરતા આપણે વધુ દીન, અને અસહાય છીએ તો હવે પછી વધુ કંઈ કરી બતાવીએ, વીરત્વ દાખવી શકીએ, ક્ષાત્રતેજનો વારસો પ્રકટ કરીએ તોજ આપણા ઉપરના ઉપલા આક્ષેપો નિર્મૂળ થશે.

આયામ લેવી, દંડ પીલવા, કુરતી કરવી, અખાડા ખેલવા આદિથી શરીરને મજબૂત બનાવવા ઉપરાંત મનની શિથિલતા ને દુર્બલતા દૂર કરી હિંમતે બહા-દૂર બનવું પડશે. બીજા કહે છે કે ‘હિંમતે મદદો તો મદદે ખુદા’ તે પ્રમાણે એક હિંમતવાન પાતળો માણસ પણ નાહિમત જડા માણસોના ટોળાને મહાત કરી શકે છે. આ મહાન ચળવળના સમયમાં-કેમી ખોટી દિલચાલોના પરિણામે ઝેરી મામલામાં આપણે સ્વરક્ષણ કરવા જેટલાયે પ્રાણવાન નહિ હોઈશું તો જૈન કોમ તરીકે જીવતા રહેવાનું કેમ બની શકશે?

શ્રી મહાવીરના સંતાન જૈનો! હવે નહિ એતો તો પ્ર્યારે ચેતશો? વીરના પુત્રા વીર હોય છે તે બતાવો. હિંમત કંઈ પણ મૌજીશા નહિ, અને મરણની બીન ટાળી નાંખશો. આત્મા તો કરી મરતો જ નથી, અને મનુષ્ય રૂપે ધરેલો દેહ એક વખત પડવાનો જ છે. માટે મવાલી બદમાશો કે જૂલમી સામે નિરૂર રહી બધી શક્તિઓના ઉપયોગ હિંમતપૂર્વક કરી તેમને હઠાવશો-પોતાનાં સ્ત્રી બાળકોની પહેલાં રક્ષા કરજો અને તેમ કરવામાં મરણ આવે તો તે વીરમરણને પ્રેમપૂર્વક ભેટશો. એથી સદ્ગતિજ થવાની છે. આ સલાહ આપણે સૌએ હૃદયમાં ધારી તેનો અમલ કરવાનો છે. હમણાં પણ પાછા હુલ્લડના પડધાઓ સંભળાય છે, છમકલાં થાય છે ને હવે પછી પણ થવાના હશે તો થશે, તો તે માટે તૈયાર રહી બ-દાદુરી અને હિંમત દાખવશો એ પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના!

સ્વીકાર અને સમાલોચના.

પ્રસ્થાન-નાટક અંક - ફાગણ ૧૯૮૫. તંત્રીઓ શ્રી રામનારાયણ વિશ્વનાથ પાઠક અને શ્રી રસિક-લાલ છોટાલાલ પરીખ. આ અંકની કિંમત એક રૂપિયા. માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. પાંચ. પ્ર. પ્રસ્થાન કાર્યાલય, અમદાવાદ.

પ્રસ્થાન નામનું માસિક નીકળ્યાં ને ૪ વર્ષ ને પાંચમો મહિનો ચાલે છે ને તે માસનો ખાસ અંક 'નાટક અંક' તરીકે બહાર પડ્યા છે. નાટક એ વિષય લેતાં નાટક, નાટક લખનાર, નાટક લખનાર-નટ, અને તે લખવાનું સ્થાન એટલે રંગ-ભૂમિ, -તેમજ નાટ્યકલા એ સર્વનો સમાવેશ થાય છે. નાટક તરીકે 'રાષ્ટ્રનો પર્વત' એ નામનું ચ. સર રમણલાલનું રચેલું નાટક લઈ તે પર સાક્ષર તંત્રી શ્રી રામનારાયણ પાઠકે સમીક્ષા-વિવેચન અતિ ઉંડી ગવેપણાપૂર્વક કર્યું છે, નાટક લખનાર તરીકે કવિ મૂલશંકર મૂલાણીને લઈ એક અજ્ઞાત લેખકે તેનાં રચેલાં કેટલાંક નાટકોમાંથી ઉતારા લઈ 'એમણે રંગભૂમિની ઉત્પત્તિ માટે કેટલો સતન, સખળ અને સખળ પ્રયત્ન કરેલો છે' તે સમજાવ્યું છે. સાથે સાથે તે આજળી ફરીઆદ કરે છે કે 'છતાં એ સાક્ષર વર્ગમાં એમની જાણ એ તરીકે કદર થઈ નથી. પણ સાક્ષરોથી એમની મૌન સેવા સાવ અગ્નળી રહી છે એમ તો નજ કહેવાય. સદ્ગત શ્રીયુત રણ-જીતલાઈએ એમના નાટકોમાંથી કેટલાંક ભાગો પ્રસિદ્ધ કરવાની માગણી કરી તો પાત્ર નવોગે ધોડા વખત પછી એ ભાષના સ્વર્ગવાસ થયો.' એવા સમભાવી નિષ્પક્ષી રસજ્ઞ રણજીતલાઈની ગૂજરાતી સાહિત્ય-કારોમાંથી હજુ સુધી કોઈએ ખોટ પૂરી નથી. આ કાઠિયાવાડી કવિ મૂલશંકરનાં નાટકોમાંથી મુંદર ચુંટણી કરેલા ભાગો પ્રસિદ્ધ થાય અને એ રીતે એની એટલી કદર થાય એમ સાહિત્યસંસ્થાએ કરે તો સાઈ. આ વખતે સ્વર્ગસ્થ ડાહ્યાલાઈ ધોળશાજી, સ્વ. વાઘજી આશારામ સ્વ. નથુરામ મુંદરજી પણ સારા નાટકકારો થયા છે તે યાદ આવે છે. તેમનું મૂલ્ય હજુ પૂરું અંકાયું નથી. તેમના સંબંધમાં પણ તે

પ્રમાણે થવું ઘટે. હરીન્દ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય કલાનિપુણ અને અંગ્રેજી આદિમાં મનોહર નાટક લખનાર છે, તેમના સંબંધી રા. પ્રાણજીવન પાઠકે આજી દષ્ટિ ફેંકીને ઘણું જાણુવા જેવું પૂરું પાડ્યું છે.

શ્રી ગજનન પાઠકે 'આપણી પ્રાચીન નાટક-શાળા' નો શ્રમ પૂર્ણ પુરાતત્ત્વના તત્ત્વથી યુક્ત લેખ લખ્યો છે તે લેખકની વિદ્વત્તા સાબીત કરે છે. પાઠક ભાઈઓની ત્રિપુરીને અમે અભિનંદન આપીએ બીજા વિદ્વાન તંત્રી રસિકલાલે 'ગાનગોચરી' માં નાટકનાં જૂઠાં જૂઠાં તત્ત્વો પર, તેમજ બીજી તે સંબંધી હકીકતો પર જૂઠા જૂઠા લેખકો-જૂના તેમજ નવા, પૌર્વાત્ય તેમજ પાશ્ચિમાત્ય-ના ગ્રંથોમાંથી યોગ્ય ઉતારાઓ લઈ પોતાના ઉંડા મનનપૂર્વક સ્વાધ્યાયનું ફલ વાંચકો પાસે રજુ કર્યું છે. અન્ય લેખો નામે સાક્ષરશ્રી 'અ. ક. ઠાકોરનો 'મિતાક્ષરી,' કૌમુદીના તંત્રીથી વિજયરાયનો 'આ રંગભૂમિ ક્યારે સુધરે?' ને 'કાલેજની કન્યા' એ નાટકના લખનાર રા. ગજેન્દ્રરાયનો 'આપણી રંગભૂમિ કેમ સુધરે?' રા. ડોલર-રાય માંકડનો 'નાટ્યનાં તત્ત્વો,' રા. ઠક્કરનો 'આ-પણી ગૂજર રંગભૂમિનાં વર્તમાન અધોગતિનાં કેટલાંક વિશિષ્ટ કારણો' ડૉ. મચ્છરનો 'તરંગીના તરંગ કે કાલેજની કન્યા,' શ્રી મેઘાણીનો એક પારસીનાટક મંડળાની હિન્દી રંગભૂમિ અને બીજી બંગાળી રંગ-ભૂમિ એ એ વચ્ચેનો 'એક મુકાબલો' સાક્ષર શ્રી દેરાસરીનો 'ગૂજરાતી રંગભૂમિ' અને રા. દિવાનનો 'રંગભૂમિ' એ સર્વ લેખો અને અને તંત્રીની એકેક નોંધ વાંચવાથી આપણા નાટક અને રંગભૂમિ સંબંધી ઘણું જાણુવા જેવું, આદરવા જેવું અને સમજવા જેવું મળે છે.

વર્તમાન ગૂજરાતી નાટકો અને રંગભૂમિનું ક્ષેત્ર જોતાં તેમાં ઘણો સુધારો કરવા જેવું છે; પરંતુ હલકી લાવના (tweak) વાળા પ્રેક્ષકોની અતિ સંખ્યા છે ને તેના પર કમાણી કરવાનું નાટકસમાજોના માલે-કોનું લક્ષ્ય છે અને સંસ્કારી શ્રીમંતોનું ઉત્તેજન નથી ત્યાં, શ્રી દેરાસરી કહે છે તેમજ થવાનું કે 'આવા માણસોને આનંદ આપવો અને જાંચી કક્ષાએ

પહોંચવું એ એકકાળે બને એમજ નથી. માટેજ આપણી હાલની નાટકમંડળીઓ, ઇચ્છા ન હોય તો પણ, દિવસાનુદિવસ ઊંચી તો નહિ પણ નીચી કક્ષાએ જતી જાય છે.' છતાંયે તેમના શબ્દોમાં 'સમગ્ર જનમંડળની ભાવનાઓ ઉચ્ચ થાય, શિક્ષણ વધે, તો બધી બાબતમાં તેમ નાટકોમાં પણ સુધારો થવાની આશા રખાય.'

આશા અંકો બહાર પાડવામાં સમગ્ર જનમંડળની ભાવના ઉત્તર કરવાનો હેતુ છે અને તે હેતુ થોડે ઘણે અંશે સફળ થશેજ એમાં શંકા નથી. આ માટે આ માસિકના કાર્યવાહકો-લેખકોને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

ગૂજરાતી માસિક-સાહિત્યમાં પ્રસ્થાનને અગ્રસ્થાને અમે મૂકીએ છીએ. તેનામાં ખાસ લક્ષણ એ છે કે તેમાં આવતા દરેક લેખ મુખ્ય વિષયને પરિશ્રમ પૂર્વક છણી તેના ઉંડા તત્ત્વમાં ઉતરી તેનું નવનીત આપતું સુસંસ્કારને પોષતું ગંભીર વાંચન પૂરું પાડે છે. આ માસિકને સર્વ સંસ્કારી જનો સર્વ પ્રકારનું ઉત્તેજન આપશે એમ તેમને અમે નમ્રપણે પણ આગ્રહપૂર્વક બહામણ કરીએ છીએ.

અર્પણ-લેખક રા. સુશીલ પ્ર. જૈન આર્કિસ ભાવનગર ૫. ૧૬+૧૪૫ કિંમત સવારૂપીઓ. આનંદ પ્રિ. પ્રેસ ભાવનગર.] જૈનપત્રની ઇસુ સન ૨૮ની બેટ છે ને તે આ વર્ષે સમાલોચના અર્થે મળી તેનો સાદર સ્વીકાર કરતાં અમને આનંદ થાય છે. રા. સુશીલ એક સિદ્ધહસ્ત લેખક છે એમાં કંઈ પણ શંકા નથી, પરન્તુ 'જૈન' પત્રના અગ્રલેખો અને તેની નોંધો લખતાં તે એટલા બધા થાકી જાય છે કે વિશેષ કંઈ કરી-કંઈ ચિરસ્મરણીય કરી શકવાનું બુદ્ધિસામર્થ્ય છતાં તેવું કંઈ કરી બતાવવાના હોશકોશ તેમને રહેતા નથી એમ કહેવાય છે. અમે તે પોતે કહે છતાં પણ તે માનવા તૈયાર નથી. તે પોતે અપરિણીત છે, મસ્ત છે. તેનામાં ઉલ્લાસ છે, વિનોદ છે અને સાથે મૌલિકતા છે. આ છતાં પણ જૈન સમાજને તેની પાસેથી કંઈ ન મળે તો અમે કહીશું કે તેમનો એક પ્રમાદજ તેમાં નિમિત્તભૂત છે. આટલું મર્મવચન સુહૃદના દાવે. તેમને કહીએ છીએ અને તેમાં સાક્ષર શ્રી ઝવેરચંદ મેઘાણી અ-

મેને આની પ્રસ્તાવનામાં લખીને ટેકો આપે છે કે:-

'આજે એમના જીવનના એ આગ્રહી ક્ષમમાં આ પુસ્તક એક અત્યંત આદરભર્યો અપવાદ નોંધાવે છે. સ્વતંત્રતા, મૌલિકતા અને ભાવ-માધાને બંધનયુક્ત પ્રવાહ આજે પહેલીજવાર આ લેખકના આત્માની નજીકની કોઈ કંદરામાંથી છલ ! છલ ! કરતો ફૂટ્યો છે. અને પ્રમાદનક પત્થરો કે મોજાલી પ્રકૃતિરૂપી રેતીનાં રણ જે આડે નહિ નડે તો થોડા સમયમાંજ આપણે આજના એ નહાના શા નિર્જરણાને, બંને કાંઠે ભરપૂર બની ગંભીરનાદે વહતા મહાનહનું સ્વરૂપ ધારણ કરવું નિહાળી શકીશું.'

આ કૃતિ તરફ વળીએ. જૈન કથાસાહિત્ય એક રત્નકાંઠા છે, તેમાં અનેક જાતનાં નાનાં મોટાં રત્નો પડ્યાં છે કે જેને કોઈ સર્જક લેખકની કલાવંતી કલમ પહેલ પાડી આપે, તો વિશેષ પ્રકાશવંતા થઈ અનેક આત્માઓના જીવનમાં સત્પથદર્શક નિવડે. આમાં દશ કથાખંડો લીધાં છે: તેનાં નામ ૧ ગૌતમ સ્વામીનો શિષ્ય ૨ નિઃશંક શ્રદ્ધા ( ) ૩ કદરૂપો નંદી-ખેણુ (નંદિખેણુ), ૪ સદાલસુત્રનો નિયતિવાદ, ૫ હરિબળ-માછી ૬ આદિકુમાર ૭ વાત્સલ્યધેલી માતા ( ) ૮ હરિકેશીબળ ૯ કાલકકુમાર ૧૦ મિથિલાપતિ ન-મિરાજ છે. આ મથાળાંના બે પ્રકાર જોવામાં આવે છે. ક્યાંક વાર્તાના નાયકનાં નામ પરથી, અને ક્યાંક વાર્તાના વિશિષ્ટ બોધપરથી. આમાં સર્વત્ર એકજ પ્રકાર અનુસર્યો હોત તો ઠીક હતું, પણ વધુ સારું તો તે બંને પ્રકારનું અનુસરણ દરેક વાર્તાના શીર્ષક આધવામાં રાખવું અમને લાગે છે. 'સદાલસુત્રનો નિયતિવાદ' એ એકજ મથાળામાં બંને પ્રકાર સચવાઈ જાય છે. વાત્સલ્ય ધેલી માતાને બદલે અર્હનકની વાત્સલ્યધેલી માતા યા ભદ્રા-વાત્સલ્યધેલી માતા એમ મથાળું રાખી શકાયું હત. વગેરે. આ એક માત્ર સૂચન રૂપે છે.

કથા કહેવાની શૈલી મનોરમ્ય છે અને સિદ્ધહસ્ત લેખક રા. સુશીલના હાથે જૈન કથાઓ લખાઈ બહાર પડી છે તે દરેક જૈન સત્કારશે. અમે ઇચ્છીશું કે તેઓ સમસ્ત જૈન કથાસાગરને ડાળી તેના મ-ન્યન રૂપે અનેક કથામૃત-ખંડુઓ કાઢી ગૂજરાત પાસે ધરશે અને એ રીતે પોતાની સંસ્મરણીય કૃતિ-ઓથી સાહિત્યના ફાળામાં ટાંક કરશે.

દક્ષિણમાં જૈનધર્મ.

[Jainism in South India]

પ્રસ્તાવ:—[Introductory]

દક્ષિણ ભારતે પોતાનું વ્યક્તિત્વ ધર્મ, સંસ્કૃતિ, રીતરીવાજો આદિપરતે આખા સાચવી રાખેલ છે. સાહિત્ય, કલા, ધર્મ વગેરે સંબંધે દક્ષિણભારતે ઉત્તર ભારત કરતાં વધુ ફાળો આપ્યો છે. ઉત્તર ભારતપર પરદેશીઓનાં જેટલાં અને જેવાં આક્રમણો થયાં છે તેટલાં ને તેવાં દક્ષિણ ભારત પર થયાં નથી, તેથી ઉત્તર ભારતની પ્રાચીન સંસ્કૃતિ, કલા, સંસ્થાઓ વગેરે સાચવી શકાઈ નથી, જ્યારે દક્ષિણભારતની ધણે અંશે રક્ષિત રહી શકી છે.

દક્ષિણભારતમાં આર્ય સંસ્કૃતિ દ્રાવિડ સંસ્કૃતિને પોતાનામાં લઈને આગળ વધી છે. આર્ય તરવજાનમાં વેદાન્તના સંબંધે દક્ષિણ ભારતનાજ સંતાનો શંકર, રામાનુજ, અને મધ્વની જગ્ગરી અસર ત્યાંથીજ ઉદ્ભવી, તેમ બૌદ્ધો મહાયાન પણ તેનાજ સંતાન નાગાર્જુને સ્થાપ્યો અને જૈનનો દિગંબર સંપ્રદાય શ્રીભદ્રબાહુ દક્ષિણમાં ગયા પછી વિસ્તૃત થયો. આ સર્વમાં જૈન વિદ્વાનોએ અતિ વિશાલ અસર પોતાની વિદ્વાતાના પ્રભાવથી દક્ષિણની સંસ્કૃતિ પર કરી છે એ નિઃશંક છે. દ્રાવિડ સાહિત્ય પણ જૈનોના આશ્રય નીચે વિસ્તૃત થઈ ફાટ્યું.

કાનડી, તામિલ, તેલગુ એ સર્વ ભાષાનું પ્રાચીન સાહિત્ય જોશો તો તેમાં મહાન કૃતિઓ-શિષ્ટ સાહિત્યકૃતિઓ-classics જૈન ગ્રંથકારોથી રચેલી જોવામાં આવે છે.

કલા અને ધર્મ એ બે વચ્ચે ગાઢ સંબંધ છે, જે Iconography-સિલ્પકળા જૈનો અને બૌદ્ધોએ દક્ષિણમાં દાખલ કરી તેનું અનુકરણ બ્રાહ્મણ સિલ્પકારોએ કર્યું છે. જૈનોના સુંદર અસ્તિઓ (જૈન મંદિરાનું વિશિષ્ટ નામ) રચવામાં જૈનો પ્રથમ હતા કે જેમનું અનુકરણ હિંદુઓએ-લિંગમત, શૈવ, વૈષ્ણવાદિએ પછી કર્યું. કચ્છસન કહે છે કે દક્ષિણ કચ્છી-

ટકમાં મુદ્દબિદ્રિનાં મંદિરો જેવા સિલ્પના નમુના આખા હિન્દમાં નથી. કદાચ તેને નેપાલની સિલ્પકળા સાથે સરખાવી શકાય.

પ્રકરણ ૧.

પ્રાચીનતા. મહાપ્રયાણ.

[Antiquity. The Great Migration]

પાટલિપુત્ર કે ઉજ્જનમાં મૌર્ય ચંદ્રગુપ્ત રાજ કરતો હતો ત્યારે બાર વર્ષનો દુકાળ પડશે એમ ભદ્રબાહુ શ્રુતકેવલીએ અગાઉથી ભાખ્યું. તે કારણે (૧૨૦૦૦) જૈનોનો મોટો સમૂહ દક્ષિણમાં ઉતર્યો કે જેમાં (ભદ્રબાહુ? સહિત) ધણા મરણ પામ્યા. આ બનાવ મહિસુરમાં શ્રવણ બેલગોલામાં બન્યો. ચંદ્રગુપ્ત ભદ્રબાહુની સાથે હતો.

મહિસુર શ્રવણબેલગોલાના શિલાલેખ આશરે ૬૦૦ ઇ. સ. ના છે તે બાનો ઉલ્લેખ કરે છે. હરિષેણનો ખૂબત કથાકોશ સન ૬૩૧ નો તેમજ બીજા પુસ્તક નામે ભદ્રબાહુ ચરિત પણ બાનો ઉલ્લેખ કરે છે. બાનો સ્મિથ સ્વિકાર કરે છે.

ભદ્રબાહુનું મરણ ૨૯૭ ઇ. સ. પૂર્વે થયું, ત્યારે જૈનો દક્ષિણમાં કયા ભાગ સુધી વધુમાં વધુ જઈ પહોંચ્યા હતા તે ચોક્કસ કહી શકાય તેમ નથી, પરંતુ તેની પહેલાં જૈનત્વ દક્ષિણમાં હોય કે નહોય પણ ભદ્રબાહુથી ને ત્યાર પછી જૈનત્વ દક્ષિણમાં વિશેષ ને વિશેષ વિસ્તાર પામતું ગયું એ નિર્વિવાદ છે.

પ્રકરણ ૨.

અશોક અને દક્ષિણમાં જૈનધર્મ.

[Asoka & Jainism in the South]

ચંદ્રગુપ્તજૈન-તેનો પુત્ર બિંદુસાર. તેનો અશોક.

દક્ષિણભારતમાં મહિસુરમાં તેના શિલાલેખ છે. તેના બધા શિલાલેખોમાં 'અમણ'નો અર્થ બૌદ્ધ તેમજ

જૈન સાધુ બંને થાય છે. અને બંનેનો જુદો જુદો ઉદ્દેશ્ય 'સંધ' અને 'નિર્ગ્રંથ'થી કર્યો લાગે છે. દક્ષિણના લેખમાં શ્રમણોનો ઉદ્દેશ્ય કર્યો છે ને તેમાં જૈનોનો સમાવેશ થાય છે. અશોકની દક્ષિણની રાજધાની સુવર્ણગિરિમાં હતી ત્યાં તેમજ ઉત્તરમાં તેના તરફથી ધર્મ-મહામાત્રો ખૌહ, બ્રાહ્મણો, આજીવકો, નિર્ગ્રંથો, અને બીજા સંપ્રદાયો પર દેખરેખ રાખવા રહેતા. આપરથી જણાય છે કે તે સર્વ ધર્મોપર સમદષ્ટિ રાખતો. અશોકનો પૌત્ર સંપ્રતિ શ્વેં આર્ય સુહસ્તિથી જૈન થયો હતો. બંનેએ અનુક્રમે ખૌહ અને જૈન ધર્મના પ્રચાર માટે ખૂબ પ્રયાસ કર્યો હતો. સંપ્રતિએ દક્ષિણમાં પણ જૈન પ્રચારકો મોકલ્યા હતા. આ પરથી દક્ષિણમાં શ્વેતાંબરીઓ તે વખતે હોવા જોઈએ અને ત્યાર પછી પણ થયા હશે એમ નિશ્ચિત થાય છે.

કથા પ્રમાણે ભદ્રબાહુના દિગંબરો ને સ્થૂલભદ્રના શ્વેતાંબરો. શ્વેતાંબરોમાં પણ વસ્ત્ર સંબંધી પ્રશ્ન હતો. આર્યમહાગિરિ જિનકલ્પ-નગ્નત્વના માટે, આર્યસુહસ્તિ સ્થવિરકલ્પ-વસ્ત્રધારિત્વ માટે હતા. આર્યમહાગિરિ પોતાના સિદ્ધાંતમાં ન ફાળ્યા એટલે દશાણુભદ્રમાં જઈ અનશન કરી પ્રાણત્યાગ કર્યો. આથી સંપ્રતિ શ્વેતાંબરના પ્રચાર માટે હતો એ નક્કી થાય છે. તેણે દક્ષિણમાં પણ તેનો પ્રચાર કર્યો હતો. ત્યાર પછી શ્વેતાંબરોનો પ્રચાર કાલિકાચાર્યે એક દક્ષિણના રાજ સાથે મુલાકાત લીધી તે પરથી જણાય છે. પૈઠળના રાજ-પંચજીવસૂત્રની કથા. પાંચમે ધર્મનો ઉત્સવ કરવાનો હોવાથી તે સિવાયનો દિવસ હોય તો પોતે વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવે માટે છદ્મનો દિવસ તે માટે રાખવો એવું રાજએ કહ્યું. આચાર્યે ભાદ્રપદ ૪ નો રાખ્યો. તે રાજએ કબૂલ્યું. આથી પાંચમને બદલે ચોથ.

અશોક પછી દક્ષિણમાં સાતવાહનો થયા. આમાંનો એક આ રાજ હશે. પહેલો સૈકો ઇ. સ. પૂર્વે.

અશોકના ફરમાન-શાસન મુજબ દરેક ધર્મ સાથે સહિષ્ણુતા રહી તેથી જૈનધર્મે પ્રગતિ પણ કરી.

પ્રકરણ ૩.

તામિલ શિષ્ટ સાહિત્યમાંથી પ્રકાશ.

(Light from the Tamil Classics.)

વિક્રમ સદીના પ્રારંભે દક્ષિણ હિન્દના જૈનોમાં સાહિત્ય અને ધર્મ સંબંધી ભારે હલચલ થઈ. મહા પુરુષો અનેક જન્મ્યા ને દક્ષિણ હિન્દનું સાહિત્યખાસ કરી તામિલ સાહિત્યનું નવનીત ઉત્પન્ન કર્યું. તામિલ ભૂમિમાંજ નહિ પણ ત્રણ સૈકા સુધી જૈન ધર્મે દક્ષિણમાં સર્વ સ્થળે સુગંધ ફેલાવી.

પછીના ત્રણ સૈકા સુધીમાં તો જૈનધર્મ દક્ષિણ હિન્દનું હૃદય કબજે કરી સમર્થ રાજકુલોનો રાજવંશી ધર્મતરીકે સ્થાપિત થયો. આ આખા ૫૦૦ વર્ષના કાળમાં તેના પર બીજી સમર્થ ધાર્મિક હિલચાલોએ હુમલો કર્યો છતાં તે વિઘ્નમાન હતો.

આનું કારણ તેનામાં જીવનનું પુષ્કળ તત્ત્વ હતું અને તેમાંથી અતિભાગ્ય સક્રિયતા જન્મી. સંસ્કૃતિમાં જૈન ધર્મનો ફાળો જુદા પ્રકરણમાં ચર્ચાશું. હાલ તત્કાલીન સાહિત્યમાંથી પડતા પ્રકાશ તરફ વળાએ.

મુખ્યત્વે તામિલ પ્રાંત ભૂમિમાં થયેલું સાહિત્ય હતું. બીજા પ્રાંતો પણ કંઈક કરી રહ્યા હતા. આંધ્ર રાજ-સાત વાહનનો હુલ્લ કે જેને ગાથા સમસ્યતિ પ્રાકૃત ગાથાઓ એકત્રિત કરી પુરતકાકારે મૂકી છે તે જૈન હતો એમ અગાઉ કહેવાયું છે. સામંતભદ્ર કે જે કર્ણાટકમાં થયા તેણે આત્મચિંતા રચી કે જેમાંનો સ્વાદવાદનો સિદ્ધાંત શ્રાવ્ય સમાન લેખાય છે. ડા. ભંડારકર કહે છે કે સામંતભદ્રનો અવતાર, 'marks an epoch not only in the annals of Digambar tradition, but also in the history of Sanskrit literature'

લોકોની ભાષાનો ઉપયોગ—તામિલ Classics નો સમય હજી જોઈએ તેવા નિશ્ચિત નથી થયો. તો પણ સંગમ સાહિત્ય (Classical period of Tamil literature સંગમ-મૂળ academy ના અર્થમાં) સંબંધમાં Scholars કંઈક

નિર્ણય પર આવ્યા છે. તેને ઈ. સ. ના પહેલા બે સૈકામાં તેઓ મૂકે છે.

જૈન Classic નામે સિલખપધિકરમ છે તેમાં ઉલ્લેખેલ સે-ગુથવન-ચેરા સીલોનના ગળખાડુ પ્રથમના સમકાલીન હતા એ પરથી ઉપરનો કાલ મૂક્યો છે.

આ યુગના સાહિત્યના મુગટરૂપ તો કુરલ-તિ-રુકુરલ (તિરૂ=પવિત્ર) નામનું તિરવલ્લુવરનું કાવ્ય છે. આ પહેલા સૈકાનું ગણાય છે. તેમાં દરેક ધર્મને લાગુ પડે તેવી બાબતો-ખોષ મૂકેલ છે. એક મહા-શય તો તેના ગુરુ કુંદકુંદાચાર્યનું રચેલ જણાવે છે, તે જૈન કૃતિ છે એ નિર્વિવાદ છે. તેમાં યજ્ઞોનો નિષેધ, હિંસાનો ત્યાગ વગેરે બતાવેલ છે ને તે સુખ મેળવવાનું એક શાસ્ત્ર છે.

ત્યાર પછી બે વીરરસ કાવ્યો નામે સિલખપધિકરમ અને મણિમેખલધિ આવે છે તે પૈકીનું પ્રથમ તે જૈન ઇલ્લંકા-અદિગલ કૃત છે ને બીજું કલવનિકન સત્તનર નામના બૌદ્ધ કૃત છે. બંને મિત્રો હતા અને જૈન કર્તા સજવંશી હતો. બૌદ્ધ કૃતિ જો કે પહેલી કૃતિ છે, છતાં તેમાં ઉક્ત જૈન કૃતિના નાયક અને નાયિકાનું ઉલ્લેખ પ્રકરણ આવે છે. આ બૌદ્ધ કૃતિમાં પણ જૈન ધર્મ સંબંધી પણ ઉલ્લેખ છે. જૈન કૃતિમાં તો નિર્ઐશ્ય અને તેમના મહોના પુષ્કળ ઉલ્લેખો છે. આ પરથી જણાય છે કે તે વખતે દક્ષિણ હિંદમાં જૈન ધર્મનો વિકાસ થયો હતો. આ વખતે બૌદ્ધ અને આજીવક પંથ પણ ચાલતા હતા. જૈન કર્તા પોતાના બાઇને રાજ્ય આપી નિર્ઐશ્ય સાધુ થયો. તે બાઈએ બ્રાહ્મણ ધર્મી હોઈ રાજસ્થાન થઈ ગયો અને પટ્ટનિ-દેવીનું મંદિર વંછમાં બંધાવ્યું. તે વખતે સીલોનનો બૌદ્ધ રાજા ગળખાડુ પ્રથમ (૧૧૦-૧૪૦ ઈ. સ.) હાજર હતો તે પરથી આ રચનાનો સમય નિશ્ચિત થાય છે. એક આબાપના પુત્ર તથા એક બીજા મિત્રો જુદા જુદા સંપ્રદાયમાં હોવા છતાં એક બીજા પ્રત્યે સ્નેહ, સહિષ્ણુતા રાખતા હતા એ આ જમાનાનો પ્રભાવ હતો.

પ્રકરણ ૪.

તામિલ ઇતિહાસનું બીજું પૃષ્ઠ.

(Another Page of Tamil History.)

મંગલ મગવાન ચીરો મંગલ મૌતમો મણિ:

મંગલ કુંદકુંદાચો જૈનો ધર્મોસ્તુ મંગલં ।

—જૈન પ્રાર્થના.

સ્કોલરો ગમે તેમ કહે, પણ હકીકતો પૂરવાર કરે છે કે પહેલા પાંચ સૈકાજ નહિ પરંતુ, બીજીથી તે ૮મી સદી સુધી જૈન ધર્મ એ દક્ષિણ ભારતમાં predominant faith-ધર્મ હતો. જ્યારે રાજઓનો-રાજવંશીઓનો તે કલધર્મજ નહિ, પરંતુ સાધારણ લોકોમાં પણ તે પ્રચલિત ધર્મ હતો. અને તે એટલો બધો પ્રભાવશાળી અને dynamic force વાળો વધીને થઈ ગયો કે સ્થિતિચુસ્ત હિંદુ ધર્મને બધાં resources તેની સામે થવાને વાપરવા પડ્યાં. અને તેમ ક્યાં છતાં પણ pyrrhic જીત મેળવી એટલે કે જૈન ધર્મના ખાસ આકર્ષક જે તરફ હતાં તે બધાં પોતાનામાં દાખલ કરી દેવાં પડ્યાં. આ પાંચસો વર્ષનો જૈન ધર્મનો પ્રભાવ હોવા છતાં તેને 'જૈનયુગ' ન કહીએ તો પછી મુગલ યુગ ને ખ્રિસ્તી યુગ પણ હિંદના ઇતિહાસમાં પાટી શકાય નહિ.

ચોથા પાંચમા સૈકાના સંબંધી records નથી મળતાં છતાં તામિલ ભૂમિમાં જૈન ધર્મ વધ્યો જતો હતો અને તેની સામે કોઇનો વિરોધ થયો નહોતો એ બાબતના પુરાવા મળે છે. આથી એક વિદ્વાન જે જણાવે છે કે બીજીથી ૧૧ મી સદી સુધીમાં રાજ્ય કરનાર મહિસુરના ગંગવંશી રાજાઓએ તામિલ ભૂમિમાં જૈન ધર્મના પ્રચારમાં સહાય કરી હોવી જોઇએ એમ ધારવું સ્વાભાવિક છે. તામિલ ભૂમિમાં કુંદકુંદ એ મહા પુરુષ થયા. તે Colossus છે. જે મહાચાર્યોએ જૈન ધર્મનો પ્રચાર કરી તેને યશસ્વતો કર્યો તેમાં કુંદકુંદ પ્રથમ શોભે છે. શ્રવણ બેલ-ગોલાના લેખમાં તેના સંબંધી ઉલ્લેખ જે છે તે જુઓ.

દિગંબરો ઉપલી પ્રાર્થના પણ કરે છે કે મંગલ મગવાન વીરો-તેમાં કુંદકુંદનો ઉલ્લેખ છે.

ભગવાન વીરે ધર્મ શિખવ્યો, ગૌતમે લોકોને સમજાવ્યો, અને કુંદકુંદે તેને પોતાના ગ્રંથોમાં મૂક્યો. તેના ગ્રંથો પ્રાકૃતમાં લખાયા. તે હવે પછી કહીશું.

તે વખતના શિવકુમાર મહારાજ નામના રાજાના આશ્રયે પોતે લખ્યા એમ કહેવાય છે. આ રાજાનું નામ ક્યાંય રાજવંશવૃક્ષોમાં દેખાતું નથી. કોઈ કુરુક્ષેત્રના કર્તા તરીકે કુંદકુંદ કહે છે. એક ગ્રંથ તામિલમાં લખે ને બીજા ગ્રંથ પ્રાકૃતમાં લખે તે શું. કહેવાય છે કે સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત બંને સાહિત્યનો નિષ્કાંડ કુરુક્ષેત્રમાં મૂકેલ છે તે કાંચીપુરમાં રહ્યા હશે. (પલ્લવોની પ્રાચીન રાજધાની).

પહેલી સદી (ઈ. સ. માં) પલ્લવના લેખા પ્રાકૃતમાં મુખ્યત્વે છે ને એકમાં શિવરકુંદ (કે જે ઉક્ત શિવકુમાર મહારાજ હોય તે) નો ઉલ્લેખ છે ને તેમાં સિદ્ધ છે તે જૈનત્વ સૂચવે છે—ચક્રવર્તિના કહેવા પ્રમાણે કુંદકુંદે સામાન્ય જન માટે કુરુક્ષેત્ર લખ્યો હોય ને વિકાનો માટે પ્રાકૃતમાં મળ્યું.

દ્વિગંધર દર્શનમાં કહ્યું છે કે દક્ષિણના મહુ-રામાં પૂજ્યપાદ સ્વામીના શિષ્ય વજ્જનંદીના વડપણ નીચે (સં. ૫૨૬ (૪૭૦ સન)માં 'દ્વિગંધર દર્શન') પ્રાવિઝ સંગ નીકળ્યો. આ સંગ-academy સાહિત્ય તથા ધર્મના પ્રચાર અર્થે હતી. તે જૈનધર્મના પ્રચાર અર્થે દક્ષિણ તરફ ગઈ. તેને રાજનો આશ્રય પણ હોવો જોઈએ.

કાંચી વિદ્યાધામ હતું. રાજસભામાં અનેક વાદો થતા હતા. સામન્તભદ્રે આવી શિવકોટી મહારાજને જૈન મુનિ બનાવ્યો કે જેનું શિવકોટિ મુનિ નામ છે ને સામંતભદ્રનો શિષ્ય ને પદ્મધર? થાય. ત્યાર પછી ૮મા સદીમાં (ઈ. સ.) અકલંકે ત્યાં આવી બુદ્ધોને હરાવ્યા ને રાજા હસ્તિમહલને(?) જૈન કર્યો.

આ પછીની સદીમાં તામિલપર કાનારીસ વંશ નામે કલકો? ચડી આવ્યા ને 'તેઓ ત્યાં આવ્યા કે જૈનધર્મ તેમણે સ્વીકાર્યો ને તેનાપર ત્યાંના અ-સંખ્ય જૈનોની અસર થઈ. તેમણે શૈવ સંતોપર

જુલમ કર્યો ને શૈવ દેવતાઓની પૂજા અપમાનિત કરી. બધું જૈન ધર્મનો પ્રચાર દબ કરવા માટે જૈનો-એજ બોલાવ્યા હોય નહિ. '—રામસ્વામી.

ગમે તેમ મહુરામાં રાજકરતા કાલબનો સમય અને તે પછીના સમયમાં તામિલ મહુમાં જૈનો ઉચ્ચ શિખરપર હતા એમ લાગે છે. આથી ઈર્ષ્યા બ્રાહ્મણ-ધર્મોમાં થઈ. આ વાતની એક સાબીતી છે કે જૈનોએ રચેલ સુભાષિત ગાથા સંગ્રહ નામે નલક્યાર તેમાં ૮૦૦૦ ગાથા હતી તે તે વખતના રાજાએ નદીમાં નાંખી અને ચમત્કારથી ૪૦૦ ગાથા સચવાઈ. આમ કંઈક ધાર્મિક જુલમ થયો હશે.

૩. કિસ્નાસ્વામિ ઐયંગર આવા જુલમમાં ઐતિ-હાસિક સત્ય હોવાની ના પાડે છે, પણ ૩. શામશા-સ્ત્રીએ શૈવના અનેક સંસ્કૃત, કાનરી અને તામિલમાં હસ્તલિખિત પુસ્તકો બહાર પાડેલ છે તેમાં ધાર્મિક અસહિષ્ણુતાના ઉભરા અનેક મળે છે. એકબીજા વચ્ચે અસહિષ્ણુતા રહે ને ઉભરા બહાર કઢાય એ બંનેમાં હોય છે. જૈન સર્વોપરી બનવા આહે ને બને તો બીજાની સાથે અથડામણમાં આવવું પડેજ. પણ જૈનો ને યોદ્ધા દક્ષિણમાં ભારતમાં ગયા તે પહેલાં શૈવ ને વૈષ્ણવની સ્થિતિ હતી તે વિષે કિંચિત્ બક્ષકે કંઈપણ જાણવામાં આવ્યું નથી. ૩. શામશાસ્ત્રી કહે છે કે જૈનો અને યોદ્ધાની મહત્વાકાંક્ષા લોકોને પોતાના ધર્મમાં લાવવાની હતી. આ તેમણે 'આહાર-અભય-લેપન્ય-શાસ્ત્રજ્ઞાન'થી એટલે પોરાક રક્ષણ દવા અને જ્ઞાનનું દાન કરી સિદ્ધ કરી જાણાય છે. તેજ શાસ્ત્રી કહે છે કે 'જૈન અને યોદ્ધા થવાની લાલચ લોકોને માટે એટલી બધી હતી કે શૈવ જો તેમની તે પદ્ધતિ ન સ્વીકારે તો શૈવ ધર્મ તત્કાલિન ભારે જોખ-મમાં હતો.'

બ્રાહ્મણોની pyrrhic જીત હતી એ કહેવાયું છે. પોતે બનેલા આ 'નાસ્તિકવાદીઓ' સામે થવાને પોતાને પોતાના નિયમ તજવા પડ્યા. કારણકે નાત-જાતનો સવાલ રાખ્યા વગર દરેકમાંથી જૈન અને યોદ્ધા પોતાના ધર્મમાં લેતા. તેથી શૈવોએ નાતિજેદ તળ્યો. મહુરામાં સુંદર ઉર્દે કુણ પાંડય અને કાંચીના

મહેન્દ્રવર્મન પલ્લવને પોતાના ધર્મમાં લીધા તે અને-કમાંથી મોટા બે દાખલા છે. રાજ ઉપરાંત હલકામાં હલકી વર્ણો નામે ચમાર અને મહારમાંથી શૈવ અને વિષ્ણુના ઉપાસકો તરીકે લેવામાં આવ્યા ને તેમને શૈવ અને વૈષ્ણવ ભક્તની માલામાં ચૂકવામાં આવ્યા.

પ્રકરણ ૫.

બ્રાહ્મણો સાથે ટક્કર.

(Brahmanism at Bay)

હુએન્સ્યાંગ ચિની યાત્રાળુ દક્ષિણ હિંદમાં ૬૪૦ ઇ. સ. માં ગયો. કાંચીમાં (જ્યારા પલ્લવોની રાજ-ધાની-પલ્લવોએ આખો દ્વિપકલ્પ લગભગ સર કર્યો હતો અને ચાલુક્ય રાજધાની વાતપિ યા બદામિ ફક્ત બે વર્ષ પછી કબજામાં લીધી હતી.) રહ્યા હતા. કાંચી પ્રાચીન કાળમાં ધર્મ ને વિદ્યાનું મુખ્ય કેન્દ્રસ્થાન હતું અને તે ચીની યાત્રાળુ જે હકીકત આપે છે તે પરદેશની (કે જેની રાજધાની કાંચી હતું) તે ખાસ જાણવા જેવી છે. પલ્લવ મુખ્યત્વે સ્થિતિચુસ્ત હિંદુ હતાં અને હજારો અનુયાયી વાળા બૌદ્ધના સેંકડો મઠો આ દેશમાં હતાં. પણ આગળ જતાં દક્ષિણમાં પાંડ્યદેશમાં તેમ નહોતું. ત્યાં બૌદ્ધધર્મ લગભગ નાબૂદ થઈ ગયો હતો. ખીજા બાળુએ 'દક્ષિણ હિંદના ખીજા ભાગોમાં' નગેનાજ દિગંબર જૈનોના સંપ્રદાયને ઘણા અનુયાયીઓ હતાં ન્યારે હિંદુ મંદિરો લગભગ ૮૦ હતાં.

તે ચીની યાત્રાળુને વધુ જોઈએ:—

યુલિય (ચોલાદેશ) નિર્જન જંગલ જેવું હતું. તેમાં થોડા વસ્યા હતા. લોકો તીર્થંકરોને માનતા બૌદ્ધમઠો પહી ગયા હતા તેમાં કોકમાંજ બૌદ્ધ વસેલા હતા. દેવમંદિરો થોડા દશ હતા અને દિગંબરો અસંખ્ય હતા.

તલોપિટુ (દ્રવિડપથ). રાજધાની કાંચીપુલો (કાંચીપુર) હતી. લોકો હિંમતવાન હતા ને વિદ્યાને ઘણો આદર આપતા. લિખિત અને બોલાતી ભાષામાં ઉત્તરહિંદથી જુદા પડતા. ૧૦૦ કરતાં વધુ બૌદ્ધ મઠો હતા ને તેમાં દસહજાર કરતાં વધુ બૌદ્ધો રહેતા. બધા સ્થવિર schoolના હતા. દેવમંદિરો ૮૦ ઉપર હતાં

અને majority belonged to the Digambaras. મોટો ભાગ દિગંબર સંપ્રદાયનો હતો.

મોલોકુટા (માલકુટ) દરિયાનાં મોતીની Depot હતું. આબોહવા ઉષ્ણ ને લોકો કાળા, મિશ્ર ધર્મના, સંસ્કૃતિથી બેપરવા ને વેપારમાં ફક્ત સારા. જૂના મઠોનાં ઘણા અવશેષો હતાં. ઘણા થોડા મઠો સચવાયા હતા અને તેમાં થોડા બૌદ્ધ ભાઈઓ હતા. દેવમંદિરો સેંકડો હતાં ને જુદા જુદા સંપ્રદાયના અનુયાયીઓમાં ખાસ કરીને દિગંબરો ઘણા અસંખ્ય-numerous હતા.

આ પરથી ઉમા સૈકાના મધ્યમાં દક્ષિણ ભારતમાં જૈનધર્મ અતિ પ્રધાન ધર્મ હતો એ સ્પષ્ટ છે. કાનરીસ અને દક્ષિણ મહારાષ્ટ્રમાં રાજ્યાશ્રયજ હતો એટલુંજ નહિ પણ તામિલ દેશના બે મહારાજાઓ નામે મહેન્દ્રવર્મ પલ્લવ અને સુંદર પાંડ્ય જૈનધર્મી હતા. આટલી ઉન્નતિ શૈવો ને વૈષ્ણવોને અસહ્ય થાય તે સ્વાભાવિક હતું તેથી છેવટે બ્રાહ્મણોથી જ્યારે જોસ-જુવાળ લાવી બંને પલ્લવ અને પાંડ્ય રાજાને હિંદુ બનાવ્યા. આ બંને રાજા વિદ્વાન અને રાજકીય જ્યારી સત્તા ધરાવનારા હતા. બ્રાહ્મણોને ઇર્ષ્યા થઈ પણ રાજકીય સત્તા વગર બોંદા પડ્યા હતા. ચોલા તરફથી વિપરીત અસર થઈ. ચોલા પણ જૈનધર્મને આશ્રય આપનાર હતા. પણ વખતમાં પરિવર્તન થયું. તે એક વખત રાજકીય ઉન્નતિના શિખરે પહોંચ્યા હતા. તેની સર્વોપરી સત્તા ગઈ ને પલ્લવો અને પાંડ્યોએ તે સત્તા ખુચવી એકબીજા વચ્ચે વહેંચી લીધી. ચોલા માટે કંઈ ચાન્સ નહોતો ? શામાટે ? બ્રાહ્મણો જૈનધર્મને રાજપ્રતિષ્ઠામાંથી ઉઠાડવા બધું કરી રહ્યા હતા. ચોલાઓ બ્રાહ્મણ સાથે મળ્યા. ચોલાની રાજકુમારી સુંદર પાંડ્યને પરણાવી હતી કે જે રાજકુમારી શૈવ હતી. મંત્રી કુલચિયારાઈ પણ શૈવ હતા. આ રાણી અને મંત્રીના પ્રયાસ થવા લાગ્યા.

કર્ણાટક કવિચકવર્તિના 'ત્રિપટિ પુરાતનચરિત્ર' માં જણાવેલ છે કે સુંદર પાંડ્યને સખ્ત તાવ આવ્યો. જૈન આચાર્યો-જિનસેન, નયસેન, શ્રુતકીર્તિ, વિશ્વા-ભકીર્તિ, શુભચંદ્ર અને સુવ્રતકીર્તિએ અનેક ઉપાય-

મંત્રાદિક કરતાં છતાં સાળે ન થયો પણ તિર-
જ્ઞાન સંબંધર નામે શૈવ સંતે સાળે કર્યો, આથી
આ અકસ્માતનો ઉપયોગ તેણે કરી રાજની શ્રદ્ધા
મેળવી શૈવ બનાવ્યો. તે વેદ વેદાંગમાં નિપુણ હતો
અને તામિલ સાહિત્યમાં અનુપમ હતો. જૈન અને
બૌદ્ધ પ્રત્યે કદો વિરોધ હતો. તે આખી તામિલ
ભૂમિમાં ફરી ગીતો ગાતો ને દરેક ગીતમાં શૈવ બન-
વામાટે આગ્રહ હતો ને તે દરેક ગીતની ૧૦મી કડીમાં
જૈનોની નિંદા હતી. રાજ શૈવ રાણી અને મંત્રી
શૈવ, અને આ શૈવ સંતના પ્રયાસથી શૈવ ધર્મને
ધણો વિજય મળ્યો.

આજ પ્રમાણે પદ્મવભૂમિમાં રાજ મહેન્દ્રવર્મ
પદ્મવ ભૂળ જૈન, તે અપ્પર શૈવ બની રાજને શૈવ
કર્યો. ને જૈનોને તે ભૂમિમાંથી કાઢ્યા. અપ્પર ભૂળ
જૈન હતો અને તેની બેન તિલકાવતિ શૈવ હતી
તેણીએ તેને પછી શૈવ કર્યો. વળી અપ્પર પશ્ચાત્તાપ
પામી જૈન બન્યો હતો-આથી શૈવોએ તેને મારી
નાંખ્યો-રખેને જે તેણે કર્યું તે ન કર્યું કરી નાંખે.

આ બે શૈવ મહાપુરુષો કરતાં બીજા પણ સંતો
મળી ૬૩ હતા. (આ સંખ્યા જૈનોના ૬૩ શલાકા
પુરુષો-મહાપુરુષોની સંખ્યા સાથેજ મળે છે તે જૈનોનું
અનુકરણ છે.)

આ બ્રાહ્મણોના reaction-પુનર્વિધાનથી તામિ-
લભૂમિમાં જીલમો થયા. કહેવાય છે કે સુંદર રાજાએ
૮૦૦૦ નિર્દોષ જૈનોને ફાંસીએ ચડાવ્યા. આ Zeal of
a convert. અર્કાટના ત્રિવતુરના મંદિરમાં અપ્રકટ
શિલાલેખોમાં આ ચિત્ર-કારેલું છે. સ્મિથ આમાં
અત્યુક્તિ હશે એમ કહે છે. આનો પરાખર કાલ મૂકી
ન શકાય કારણકે સુંદર એ પાંડવ રાજાઓનું સામાન્ય
નામ હતું. અને ચોલા રાજેન્દ્ર (સુંદરની વહુનો ભાઈ)
એક કરતાં વધુ થયેલ છે. અત્યુક્તિ હશે, કારણકે
ત્યાર પછી લણો વખત જૈનો, જોકે ગૌણ સ્થિતિમાં,
પણ વસવાટ કરી રહ્યા હતા. વળી જૈનાચાર્ય લક્ષ્મ-
ણસેન કુંદકુંડના મૂલ સંધનાએ આખા દેશમાં
ફરી જૈનધર્મના પુનરુદ્ધાર અર્થે પ્રેમ અને શાંતિના
સિધ્ધાંતોનો ઉપદેશ કરતા ફર્યા હતા. પોતાનું મિશન

પોતા પછી પણ ચાલુ રહે તે માટે ચાર પિતમ્
-ધર્મકેન્દ્રો સ્થાપ્યા તેમાં ત્રણ ભારત હિંદમાં-કોલ્હા-
પુર, પેન્ડકોડા અને જિન કાંજમાં હતાં. આ પૈકી
કાલાનુક્રમે અસ્ત પામ્યાં પણ છેલ્લું ચિત્તમુરમાં
દક્ષિણ આર્કાટ જિલ્લામાં લઈ જવામાં આવ્યું તે
હજી વિદ્યમાન રહ્યું છે.

સુંદરપાંડવનો સમય શામશાસ્ત્રી ૭૨૦ અને ૮૨૦
સન વચ્ચે મૂકે છે. કે જે સમય તેના કહેવા પ્રમાણે
નિરજ્ઞાન સંબંધર, અપ્પર, હરદત્ત અને બીજા શૈવ
સંતોનો છે, પણ Dnrenil ૬૪૦-૬૫૫ સન માં
સંબંધરને મૂકે છે તે કંઈક યોગ્ય લાગે છે. આચાર્ય
સુંદર પાંડવના વાર્તિકોનો ઉલ્લેખ શંકરાચાર્યની
બ્રહ્મસૂત્ર પરની ટીકામાં છે ને તે પાંડવ તિર...એ
શૈવમાં લીધેલો તે હોય તો શામશાસ્ત્રીનો નિર્ણય
સમય અશક્ય બને.

આતો ચોક્કસ છે કે સુંદર પાંડવ પછી જૈન-
ધર્મ તામિલમાં ધીમે ધીમે ફીણ થતો ગયો ને તે
શૈવ થયો ત્યાં સુધીની જે પ્રતિષ્ઠા-સત્તાને પ્રાપ્ત કરી
હતી તે કદી પણ પ્રાપ્ત ન થઈ. ઇ. સ. ૮મા સદીમાં
મહાન શંકરાચાર્ય પોતાના એકાન્તવાદથી જૈન
ધર્મના પાયા હલાવ્યા. ફિલસુફી સિદ્ધાંતો હવે પછી.
વૈશ્ણવ અલવરોચ શૈવ નયનરો સાથે મળી જૈનો સામે
invectives કાઢ્યા. આ જગ્યાએ છે કે જૈનો બધે
પ્રસરેલા હતા. નમ્મલવરના સમયમાં (કે જે વૈશ્ણવ
છેલ્લો saint હતો) જૈન ધર્મ લગભગ તામિલ ભૂમિમાં
મૃત્યુ વશ થયો કારણ કે જો તેના સંબંધી બહુ જ
થોડા ઉલ્લેખ કરે છે.

હરના દક્ષિણમાં રાજકીય સત્તા જૈનદેવી ચો-
લાના હાથમાં ગઈ. ચોલાએ વિરોધ જાખરો કર્યો.
મધુરા (પાંડવ રાજવાનીમાં) જૈનોની પડતી થઈ. પદ્મ-
વોની વિક્રમાદિત્ય ચાલુક્યના હાથે ઇ. સ. ૭૪૦ માં હાર
થઈ ત્યારપછી ચોલાનું જોર ધીમે ધીમે વધતું ગયું.

નવમી સદી લગભગ વિજયલયે ગાદી પર આવવી
૩૪ વર્ષ રાજ્ય કર્યું તેનો પુત્ર આદિત્ય ૮૮૦-૯૦૭
(ઇ. સ.) રાજ્ય કર્યું. અપરાજિત પદ્મને છત્તી પદ્મ-
વનો છેવટનો તદ્દન અંત કર્યો. તેના મહત્વાકાંક્ષી પુત્ર

ઉત્તરાધિકારી પરંથક પ્રથમની નીચે પાંડય રાજ-
ધાની મધુરા લઇ લીધી અને તેના રાજને દેશપાર
કર્યો. એક સદીમાં કુડલ સંગમની પ્રસિદ્ધ લડાઈ
(૧૦૬૨-૬૩ ઇ. સ.) કૃષ્ણા ને તુંગભદ્રા નદીના
સંગમ સ્થળે વીર રાજેન્દ્ર ચોલાએ ચાલુક્યોને હરા-
વ્યા. (ભાઇભાઇની લડાઈમાં એકને મદદ કરવા જતાં.)
આમ ૧૦ અને ૧૧મા સૈકામાં રાજકીય સત્તામાં
ચોલાને કોઈ હરીફ ન હતો. આથી તેમની સત્તાતળે
શૈવધર્મ વિસ્તાર પામ્યો એ સમજાય તેમ છે. કુલો-
દ્વંગ કે જેણે ૪૯ વર્ષ (૧૦૭૦ થી ૧૧૧૮) રાજ્ય
કર્યું તેણે વૈષ્ણવો પર પણ જીલ્લમ કર્યો અને ચિદ-
લ્લમમાં વિષ્ણુ મૂર્તિને દરિયામાં નાંખી. આ વખતે
વૈષ્ણવ આચાર્ય રામાનુજ થયો. (બીજા પ્રકરણમાં).
આ વખતે પણ તામિલમાં જૈનધર્મનો અસ્ત છેવ-
ટનો થયો ન હતો.

પ્રકરણ ૬.

વિસ્તારણું કેન્દ્રસ્થાન.

(Center of Radiation.)

મહિસુર-દિગંબરોની પહેલી જન્મભૂમિ. લદ્દખાડુ.
ચંદ્રગુપ્ત અવલુ બેલગોલામાં આવ્યું. ૨૦૦૦ વર્ષ
પૂર્વે. ત્યાંજ હમણાં પણ દિગંબરોનો head-મુખી
રહે છે. તે મહાતીર્થ (મક્કા, જેરુસલેમ જેવું) પહેલું આ
ને છેલ્લું refuge-આશ્રયસ્થાન પણ આ.

તામિલભૂમિમાં શું બન્યું તે જાણ્યું આંધ્ર અને
મહારાષ્ટ્રમાં પણ તેમને-જૈનોને બહુ સાઈ ન હતું.
જૈનોની પડતી થતી હતી ત્યારે કર્ણાટકમાં તેમને
સાઈ હતું.

આંધ્ર—અતિ પ્રાચીન વંશ શતવાહનોનો પ્રસિદ્ધ
થતો. પ્રાયઃ હિંદુ છતાં બૌદ્ધ અને જૈનોને સારો આ-
શ્રય આપતા. પણ આનો હુલાલ તે જૈનો પોતાનો
જૈન-વિદ્વાન રાજાઓ પૈકીનો માને છે. વળી બધા
રાજા જૈનને માન આપતા. પાસેના કલિંગ રાજ્યમાં
મહાવીરનો ધર્મ સ્થાપિત થયો હતો એમ ખારવેલ-
લના શિલાલેખો જણાવે છે. ખારવેલ પોતે જૈનધર્મ-
મોનુષ્યથી કુટુંબમાં જન્મ્યો હતો. કાર્પેન્ટર પ્રસાદે

જૈનધર્મ માટે તેણે ઘણો ઉત્સાહ બતાવ્યો કે જે
ધર્મ હુએન્સ્યાંગની માત્રા સુધી (૭મા સૈકાના મધ્ય
સુધી) વધતો રહ્યો. આંધ્ર દેશમાં જૈનધર્મ મોર્ચકાલ
ધહેલાનો હતો એમ શેપગિરિરાઓ ધારે છે. તેની પ્રા-
ચીનતા ગમે તેટલી હોય પણ એક સાંકળ પૂરી પાડે
છે. શાતવાહનની સત્તા દક્ષિણમાં પતન પામી અને ચા-
લુક્ય, ગાંગ, તથા પરિચ્છેદી પશુપતિઓ (કે જેઓ
વૈદિક ધર્મના પ્રચારક માટે હતા) નો પૂર્વ દક્ષિણમાં
ઉદ્ભવ થયો તે બે વચ્ચેનો ગાળો પૂરો કરે છે.

બ્રાહ્મણ ધર્મના ઉદ્ભવનાં પગલાં જૈનનાં જખરાં
કેન્દ્રસ્થાનોના નાશથી જણાય છે. 'આંધ્ર કર્ણાટ જૈન
ધર્મ' અને પુસ્તકમાં જૈન પદ્મ-જૈનાવશેષની અનેક
વાત છે. હમણાં જ એક અંગ્રેજ એંજીનીયરે એક
જૈન કેન્દ્રસ્થાન ગોદાવરી નદી પર જૈનગાવના ગા-
મમાં હોવાનું શોધી કાઢ્યું છે. ત્યાંથી ૭ મૈલ દૂર
રામચંડમમાં એક સુંદર મંદિરનું દ્વાર છે તે જૈન
લાગે છે, તેની સામેનું સિતારામ મંદિર પણ જૈન
લાગે છે. જૈનગાંવમાં અનેક જૈન મૂર્તિઓ મળી આવે
છે. કૃવા ઘણા સુંદર બનાવ્યા છે.

જૈનોનાં કલામંદિરો વગેરેનો, ૧૨ મા સૈકામાં
વરંગલ પર આક્રમણ કરનાર મુસલમાનોએ નહિ, પણ
હિંદુઓના કોઇ સંપ્રદાયના હાથથી નાશ થયો છે.
૧૧૬૨માં હનમકોન્ડાનું એક હજાર ચાંબલાના શૈવ-
મંદિરની શિલ્પકળા પરથી જણાય છે કે તે ૧૧૬૨
પહેલાં શૈવકલા ઉદ્ભવમાં આવી હતી.

આંધ્ર દેશમાં જૈન અસરના પતનનો પ્રારંભ,
રાજમહર્જીની રાજરાજ નરેન્દ્રના રાજ્યથી થયો એમ
સામાન્ય રીતે કહેવાય છે. તે ૧૦૨૨ સનેમાં ગાદીએ
આવ્યો તે વૈદિક ધર્મનો પહેલો પ્રચારક હતો
એમ નહિ પણ તે પહેલાંના રાજાઓ પણ વૈદિક
હતા, પરંતુ આપણને જણાય છે કે પંપા ને પોના
નામના બે મહાકવિઓ કર્ણાટકના થયા, તે પહેલાં
બ્રાહ્મણ ધર્મી હતા અને પૂર્વના ચાલુક્યોની રાજધાની
વેંઝીના હતા તે પછીથી કર્ણાટકમાં જન્મ જૈન થયા.
બીજા બાલુ નમ્મ જેવો કવિ બ્રાહ્મણ તેલગુ ભારત
સ્થાને આંધ્રની રાજધાનીમાં આશ્રય પામ્યો. તથા

સૈકામાં ફેરફાર ધીમે ધીમે થતો ગયો. કારણકે ૪૫૮ સનમાં શોકવિભાગ-દિગંબર જૈન વિશ્વ રચના પરનો ગ્રંથ કડ્ડોલરમાં રચાયો લાગે છે સિંહવર્મન-(બીજા) કાંચીના રાજાના રાજ્યમાં. જે સૈકા જતાં જૈન-ધર્મને જે આશ્રયદાતા હતા તે બદલાઈને તેઓ કાંચીના રાજાઓ તેના પર જીલમ કરનારા થયા.

આ પછી આંધ્ર દેશમાં જે કંઈ જૈનધર્મની સત્તા હતી તે કર્ણાટકમાંથી આવી. છેવટે પૂર્વ ચાલુક્યોના પહેલા રાજાઓ જૈનધર્મને આશ્રય આપતા હતા. એમના દાખલા:—

પૂર્વ ચાલુક્યવંશના વિષ્ણુવર્ધન (ત્રીજા)એ શક ૬૬૪માં કલિભદ્રાચાર્ય જૈનને એક ગામનું અપાયેલ દાન તાજી કરી આપ્યું.

કુખ્જ વિષ્ણુવર્ધન (૧)ની રાણીએ બિજવાડામાં જૈન અસ્થિતને એક ગામનું દાન કર્યું. આમા (બીજા) એ જૈન મંદિરોને દાન આપ્યાં વગેરે.

પછીના રાજાઓ આંધ્રના શૈવ હતા; તેથી પૂર્વ પ્રાંતોમાં જૈન ધર્મ ચાલુ ન રહે તેમ પ્રયત્ન થયા. ધાન્યકટકના કોટા (બૌદ્ધનો નાશ કરનાર) એ મૂળ બૌદ્ધ કે જૈન મંદિર હતું તેને અમરેશ્વર મંદિરમાં ફેરવી નાંખ્યું. પરિવ્રજેદી પશુપતિઓએ બેઝવાડામાં દુર્ગાની પૂજા સ્થાપી અને તેની પૂજાથી વૈદિક ધર્મ તરફથી યુદ્ધ કરતા ગયા. આ બધામાં જૈનો પરના જીલમો પૈકી ખાસ નોંધવા યોગ્ય તે વરંગલના કકટિય ગણપતિએ જીલમ કરેલ છે. પણ કર્ણાટકમાં આવું જોવામાં આવ્યું નથી. ત્યાં શાંતિ મૂળથી અનુભવાઈ છે. જે કે છેવટમાં લિંગાયત સંપ્રદાય જાગ્યો ને તેથી જૈન ધર્મ પર ફટકો પડ્યો. મહિસુર કે જે કર્ણાટકનું ખર્ડ હૃદય છે ત્યાં એક હજાર વર્ષ સુધી જૈન ધર્મની ચાલુ ઇતિહાસ પરંપરા આબાદ ચાલી આવી છે. રામાનુજની અસરથી બિટ્ટિ દેવ બલાલ ઉર્ફે વિષ્ણુવર્ધનનું ૧૨મા સૈકામાં ધર્માન્તરપણું થયું તેથી તામિલ અને તેલંગુ રાજ્ય કરતાં ઓછું ખરાબ પરિણામ આવ્યું. વિષ્ણુવર્ધન વૈષ્ણવ થયા પણ તેની રાણી ને મંત્રીઓ તો જૈન જ રહ્યા. શ્રવણ બેલગોલા એ જૈન કેદ્રસ્થાન તે રહ્યું.

પ્રકરણ ૭.

ગંગોનો સુવર્ણયુગ.

[The Golden Age of the Gangas]

બીજા સૈકાથી તે ૧૨ મા સુધીના ૧૦૦૦ વર્ષના ગાળામાં કર્ણાટકના છ મોટા રાજવંશો થયો. કદંબ, ગંગ, ચાલુક્ય, રાષ્ટ્રકૂટ, કલચુરી અને હોયસલા. આ પૈકી એએ મહિસુરમાં રાજ્ય કર્યું ને બાકીનાએ દક્ષિણમાં (મુંબાઈના Kanarese Districts) માં કર્યું આ ઉપરાંત કાંકણના શિલહરો, સૌદત્તિના રદ, અને દક્ષિણ કનરાના તુલુવ રાજાઓ જેવા નાના નાના અનેક રાજાઓ-રાજવંશો થયા. આ બધાએ રાજકીય સત્તામાં ભાગ ભજવ્યો છે છતાં અહીં તો ધાર્મિક વિષય હોવાથી તેને લગતું ચર્ચીશું.

કર્ણાટકના ઇતિહાસમાં આ એક નોંધવા લાયક બિના છે કે આ રાજાઓ પૈકી મોટા ભાગ જૈન હતા યાતો જૈન ધર્મના મોટા મિત્ર હતા. બીજા પ્રાંતોમાં, આપણે જોયું છે, જૈનોને આશ્રય આપનાર ધણા થોડા રાજા હતા અને જૈન ધર્મ સ્વીકારનાર રાજાઓના અપવાદ જેવા દાખલા છે.

કર્ણાટકમાં જૂનીજ વાત છે. દક્ષિણ હિંદમાં જૈનયુગ વર્તતો તો તે કર્ણાટકમાંજ વર્તતો હતો. ત્યાં બ્રાહ્મણ ધર્મી રાજાના યા જૈનધર્મ પર જીલમ કરનાર (?) રાજાના દાખલા અતિ વિરલજ મળશે.

મુંબઈ ઇલાકાના Kanarese Districts માં ક્યારે જૈન ધર્મ દાખલ થયો તે નક્કી થયું નથી પણ એતો કહેવું ઉચિત છે કે તેમાં શ્રવણબેલગોલાની અસર થઇ છે. બીજી સદીમાં દક્ષિણના સારી આસા આપતા રાજા નામે કદંબોનો તે ધર્મ થયો હતો. અને તે તે વંશના ઉત્તરોત્તર રાજાઓએ જૈન ગુરુ અને મંદિરોને અનેક દાન પત્રો કરી આપ્યો છે તે પરથી સિધ્ધ થાય છે. થોડા દાખલા:—

૧ કકુલ્લથ વર્મા (તે વંશનો પહેલો) તેના સેનાપતિ શ્રુતકિર્તિએ જૈનોને દાનપત્ર કર્યું.

૨ મુત્તેસવર્મા (કકુલ્લથનો પૌત્ર) એ પણ વૈશ્ય-તિના જૈનોને જમીનો આપી.

૩ હરિવર્મા (મૃગેશનો પૈત્ર). વીરસેનાચાર્યના સંધના ચંદ્રકાન્તને એક ગામ આપ્યું.

તદુપરાંત આ દાનોમાં ધણા જૈન આચાર્યો જેવા કે દમકીર્તિ, જયકીર્તિ, બંધુસેન અને કુમાર-દત્ત જણાવ્યા છે. 'વૃત્ત વિલાસ'ના 'જૈન ધર્મ પ્રકાશ'માં વૈજયન્તિ હલસિના જૂના કદંબોની નીચે જૈનોનું અગત્યનું ધામ-કેન્દ્રસ્થાન હતું એમ જણાવેલું છે. શાંતિવર્મા (કકન્દસ્થનો પુત્ર, મૃગેશનો પિતા) સમગ્ર કર્ણાટ ભૂમિનો અધિપતિ હતો ને રાજધાની પાલસિક (હલસિ) હતું. ૮મી સદી સુધીનો જૂનો પદ્મવ શિલાલેખ દન્તિદુર્ગનું લગ્ન કદંબવંશ સુગટ-મણિ એવા રાજાની પુત્રી વેરે થયું હતું. તેમ જણાવે છે. પરંતુ આ કાલ સુધીમાં તેઓની રાજકીય સત્તા દક્ષિણના બીજા જૈન રાજવંશ નામે મહિસુરના ગંગાએ ઝાંખી કરી નાંખી હતી. કદંબો ધર્મમાં પણ જૈન ધર્મથી વ્યુત થયા કારણ કે તેઓના પછીના ઉત્તરાધિકારીઓ પ્રાયઃ બ્રાહ્મણધર્મી હતા.

મહિસુરના ગંગો જતા વખતે કર્ણાટકમાં જૈન ધર્મના અનુયાયી તેમજ આશ્રયદાતા હતા. સ્થિત્ય કહે છે કે 'એક ખાસ નામીયો રાજવંશ ગંગોનો હતો કે જેમણે મહિસુરના મોટા ભાગ પર બીજીથી તે ૧૧મી સદી સુધી રાજ કરી મધ્યકાલીન જર્ણવી લડાઈઓમાં અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો. ધણા વખત સુધી કદંબોના હરીફ ને શત્રુ રહ્યા ને તેમનું પતન કરવામાં નિમિત્તભૂત થયા. જે કે વખતોવખત સમાધાની થતી જતી હતી. મધવબીવના લગ્ન કદંબના કૃષ્ણવર્મા (બીજા !) ની બહેન સાથે થયા. બીજી સદી સુધીમાં જઈએ તો તેઓ સેનપુથુવન ચેરાએ પ્રસિદ્ધ ઉત્તર હિંદમાં ચડાઈ કરી ભારે તેના મિત્રો હતા તે પરથી તેમનું મહત્ત્વ જણાય છે. અને પછી ૭મા સૈકામાં પણ ચાલુક્ય પુલકેશી બીજાએ પદ્મવ અને દક્ષિણના બીજા રાજ્યો સાથે લાંબી લડાઈઓ કરી તેમાં તે પુલકેશીના તેઓ મિત્રો હતા.

આ ગંગાના જૂના રાજ્યોનો સમય નિર્ણયિત થઈ શકે તેમ નથી છતાં એતો કહી શકાય તેમ છે કે ગંગ રાજ્યનો પાયો જૈનાચાર્ય નામે સિંહનંદીના

પ્રભાવથી નંખાયો હતો. આ વાત ગોમદ સાર અને કોન્ગ્રેસ-રાજકલ' પુસ્તકમાંથી મળી આવે છે. ચોથા થી તે ૧૨ મા સૈકાના અસંખ્ય શિલાલેખો એ વાત જણાવે છે કે જૈનમૂર્તિઓ, જૈન મંદિરો, જૈનગુફાઓ જૈન આચાર્યોને ગંગવંશીય રાજાઓએ દાન કરાવેલ, મા કરેલ છે. દાખલા-સિંહનંદીએ ગંગરાજને આ કહેલ કે:-જો કહેલું પાળો નહિ, જૈનશાસ્ત્રનથી જુદા પડો, વિષયાસક્ત બનો, નીચનો સમાગમ કરો, ગરીબોને દાન કરો નહિ, યુધ્ધમાંથી નાસી જાઓ-તો તમારો વંશ નાશ પામશે. બાહુબલિચરિત્રમાં જણાવ્યું છે કે સિંહનંદી એ આ રાજાના પ્રથમાચાર્ય હતા અને તે રાજા જૈનમતના અભિવર્ધક હતા. આના દાખલા-મરસિંહ બીજાએ અને રચમદલ ચોથાનો મહાન (Glorious) મંત્રી ચામુંડરાય છે. મરસિંહ બીજાએ એક મોટો રાજા પરાક્રમી અને અનેક લડાઈઓ જીતનાર થયો અને છેવટે સંલેખનાથી સ્વર્ગસ્થ થયા. તેણે ચેરા, ચોલા, પાંડ્ય અને પદ્મવોનો પર વિજય મેળવ્યો હતો. ૯૭૧ નો કારગડા શિલાલેખ જણાવે છે કે મરસિંહે ઉચ્છંગીના રાજાદિત્ય ચાલુક્ય પર જીત મેળવી હતી અને શ્રવણમેલગોલાના શિલાલેખ પરથી જણાય છે કે જૈન રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ધ્રુવ ત્રીજાનો રાજ્યાભિષેક મરસિંહે કર્યો હતો. આથી શિલાલેખોમાં મરસિંહ માટે ભારે બિરહો વપરાયાં છે જેવાં કે સત્યવાક્ય-કોંગુનિ-વર્મા-ધર્મમહારાજાધિરાજ, ગંગ ચૂડામણિ, ચલદત્તરંગ, મંડલિકત્રિનેત્ર, ગંગવિદ્યાધર, ગંગકદંપ, ગંગવજ્ર, અને ગંગસિંહ.

ચામુંડરાય. એ મરસિંહના પુત્ર રચમદલ સત્યવાક્ય ૪નાં (કદાચ મરસિંહનો પણ હશે) મંત્રી. તે 'રાય' એ ટુંકા નામથી શિલાલેખોમાં કહેવાયો છે. તે પરથી તે ઘણો લોકપ્રિય હોવો જોઈએ. તેનું સ્મરણ ઘણી રીતે થયેલ છે. ચામુંડરાય-પુરાણ છે કે જેમાં ૨૪ તીર્થકરોનાં ચરિત્ર છે ને સાથે તેના જીવનવૃત્તની હકીકતો છે. તેના કરતાં તરીકે તે કહેવાય છે, પણ તે તેના આશ્રય નીચે કોઈએ બનાવેલું વધુ સંભવિત છે. તેણે ચામુંડરાય અસ્તિ નામનું જૈન મંદિર બંધાવેલ છે. પરંતુ વધારે લગ્ય કાર્ય તો શ્રવણ મેલગોલામાં મોટી અદ્ભૂત મૂર્તિ ગોમદની

તેણે શ્રવણ બેલગોલામાં બનાવી છે કે જે જૈન કલાનું આશ્રય છે અને તેની જૈન ધર્મપ્રત્યેની લાગણીનું મહાસ્મરણ છે. હજારો યાત્રિકો ત્યાં જાય છે અને પૂજા કરે છે ને અનેક સુસાક્ષરો ત્યાં જઈ કૌતુકી બને છે. આ ઇજામતી-મીસરની સ્કૅફોલ્ડ કે પીરામીડ જેવું કૌતક ઉત્પન્ન કરે છે.

શ્રવણ બેલગોલાના અસંખ્ય શિલાલેખમાં ત્રણ મહાવ્યક્તિઓ દક્ષિણ હિંદમાં જૈન ધર્મના પ્રચારક તરીકે આપણી આગળ ખડી થાય છે:—

૧ ‘રાય’ (ચામુંડરાય) ઉપરોક્ત રજમદ્વ રાજાનો મંત્રી ૨ ત્યારપછી ગંગ (રાજ) તે હોયસાલ રાજા વિષ્ણુ (વર્ધન)નો મંત્રી ૩ ત્યારપછી દુલ્લ, તે હોયસાલ રાજા વૃત્સિહ દેવનો મંત્રી.

નેમિચંદ્ર ચામુંડરાયના આશ્રય નીચે દ્રવ્યસંગ્રહ નામનો જૈન સિદ્ધાંત વિષયક ગ્રંથ રચ્યો. તેજ કર્તાના ગોમ્મટસરની પર અભયચંદ્ર કરેલી ટીકાની પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યું છે કે તે ગ્રંથ ચામુંડરાયની ઇચ્છાથી જૈન સિદ્ધાંતો સમજવા માટે રચ્યો હતો. નેમિચંદ્રના ‘ત્રીજા ગ્રંથ ત્રિલોક સારની એક જૂની સચિત્ર પ્રતમાં ચામુંડરાય પોતાના અનેક દરબારીઓ સહિત નેમિચંદ્રનો ઉપદેશ સાંભળવા એકાં છે એવું એક ચિત્ર છે.

મહિસુરમાં ગંગોના મૂળથી તે અસ્ત સુધી તેના ઇતિહાસ કણ્ડાંટકમાં અવિરત વધે જતી જૈન ગ્રંથિનો ઇતિહાસ છે. ‘આંદ્રકણ્ડાંટ જનીઝમ’ ના કર્તા ૧૧૬ પૃષ્ઠે જણાવે છે કે ‘ઈ. સ. ચોથા સૈકાના આસપાસ ગંગાવદિ દેશમાં બ્રાહ્મણધર્મ પોતાની સત્તા જૈન ધર્મ કે જેની મદદથી રાજ્ય રચવાયું તેની સામે જમાવવા માગતો હતો.’ વળી તે કહે છે કે ‘માધવ (તૃતીય :) ની પ્રાપ્તિ ધણી વખતથી નષ્ટ પામેલા તેવા બ્રાહ્મણો પ્રત્યેના દાનને સચ્ચપન કર્યાથી ઘણી વધી. આ બરાબર યોગ્ય કથન બ્રાહ્મણધર્મની પ્રબલતા સૂચવવા માટે લાગતું નથી. કારણકે રાજાઓ દરેક ધર્મને માન આપતા આવ્યા છે તે પ્રમાણે દાન કર્યા હોય. જે વીસી પહેલાં માધવ બીજાએ દિગંબરોને દાન કર્યો. માધવ તૃતીયનોજ ઉત્તરાધિકારી અવિનિત (૪૩૦-૪૮૨ સને) નો ગુરૂ વિજયકીર્તિ

નામનો જૈનાચાર્ય હતો. બાકીના બધા રાજાઓ જૈન હતા. અવિનિતનો પુત્ર અને ઉત્તરાધિકારી દુર્વિનિત પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ગ્રંથકાર પૂજ્યપાદ સ્વામીનો શિષ્ય હતો. તેના પુત્ર મુસ્કર ચા મુખર નીચે જૈન ધર્મ ‘રાજધર્મ’ બન્યો હતો. ૮મા સૈકામાં શ્રી પુરુષની બક્ષીસોમાં ઘણા જૈન ગુરૂનાં નામોનો ઉલ્લેખ છે અને તેના પુત્ર શિવામરે જૂના ગંગ શિલાલેખ પ્રમાણે એક જૈન મંદિર બાંધ્યું હતું. ત્યાર પછી મરસિહ અને રચમદ્વ તેમના પ્રસિદ્ધ મંત્રી અને સેનાધિપતિ ચામુંડરાય સહિત આવે છે. ચામુંડના પુત્ર પોતાના પિતા સમાન ચાલુ રાખ્યું ને તેના ગુરૂ જૈનાચાર્ય અજિતસેન હતા. ૧૬૦૪ સુધીના સમયમાં નિમ્મરાજે (ચામુંડરાયના વંશજે) દક્ષિણ કનરામાં ચેનુરમાં મોટી વિશાળ જૈન મૂર્તિ (શ્રવણ બેલગોલા જેવી પણ તેનાથી ઘણી નાની) પ્રતિષ્ઠિત કરી. આ પરથી એકહજાર વર્ષ સુધી જૈન ધર્મને રાજ્યાશ્રય મળ્યો જ ગયો એ સ્પષ્ટ છે.

ગંગ પછી આવેલ હોયસલ વંશના વિષ્ણુવર્ધન હોયશાહનો ઉત્સાહી સેનાપતિ ગંગરાજ હતો તે તેના નામ પરથી ગંગવંશીય છે. પોતાનો રાજા રામાનુજનાચાર્યથી વૈષ્ણવ બન્યો હતો પોતે જૈન ધર્મને વળગી રહ્યા હતા. આ પરથી ગંગવંશીય રાજાને જૈન ધર્મ પ્રત્યેની ભક્તિ અને વફાદારી સંપૂર્ણ હતી એમ જણાય છે. એક શિલાલેખ અઘણ બેલગોલાનો નં. ૬૯ માં જણાવ્યું છે કે ગોપનદિએ પુનઃ જૈનધર્મની ઉન્નતિ ‘જેવી ગંગોના વર્ષાતમાં હતી તેવી’ કરી એ શુદ્ધો પરથી ઉપરની વાતને પુષ્ટી મળે છે.

આ પરથી નિર્વિવાદ છે કે કણ્ડાંટકમાં ગંગવંશીય યુગ ને દક્ષિણ હિંદમાં જૈનધર્મનો સુવર્ણયુગ હતો.

પ્રકરણ ૮.

મહાન ચાલુક્યો. Great-Chalukyas.

દક્ષિણમાં જે રાજવંશો થયા તેમાં ચાલુક્યોએ પોતાની ખ્યાતિ અને છાપ જેવી પાડી તેવી કોઇએ પાડી નથી. તેઓ ધર્મ અને કલાના આશ્રયદાતા હતા એ અજાંતાની ગુફા ને બદામીના મંદિરોપરથી

જણાય છે. અજંતામાં એક ચિત્ર પુલકેશી (બીળ) ને ધરિનનો ખુશર (બીળ)નો દૂત મળવા ગયો છે એમ જણાવ્યું છે. બદામીનાં મંદિરો વૈષ્ણવ હિંદુ ધર્મનાં ચાલુક્ય શિલ્પ કારો બતાવે છે. પરંતુ ચાલુક્યોએ બીળ હીંદુશાસક પેઠે સહિષ્ણુ બની જૈન અને શૈવ બંનેને આશ્રય આપ્યો.

તેના માંડલિકા પૈકી મોટા એવા ત્રણ-કાંકણના શિલ્પકરો, હલસિના કદબો અને મહિસુરના હોયશાલ-જૈનો હતા. ડા. ભંડારકરે બરાબર કહ્યું છે કે જૈન ધર્મ બદામીના જૂના ચાલુક્યોના સમયમાં અગ્રપદે આવ્યો. તે વખતે તેમને આશ્રય મળ્યો એ જૈન મંદિરોને કરેલાં દાનપત્રો પરથી જણાય છે. વૈદ્ય પણ એજ મતના છે કે જૈનો જૂના ચાલુક્ય વંશના પછીના રાજાઓના વખતમાં લોક અને રાજ્ય બંને તરફથી અગ્રપદ પામ્યો હતો. આમ બૌદ્ધ ધર્મ માટે નહોતું એ હુએન્સ્યાંગના તે પડતી દશામાં હોવાના કથન પરથી જણાય છે. પુલકેશી પહેલાંએ અશ્વમેધ કર્યો તે પરથી હિંદુ ધર્મનું પુનર્જીવન થયું જણાય છે છતાં તે રાજા પણ જૈનોને આશ્રય આપતો હતો. ચાલુક્યોએ બૌદ્ધ ધર્મને આશ્રય આપ્યો એવું એક પણ લેખ પરથી જણાતું નથી, વળી બીજી જાણ્યે હિંદુ યજ્ઞશાસ્ત્રોનું સાહિત્ય તેમના રાજ્યમાં દક્ષિણ હિંદમાં ઉદ્ભવ્યું. છતાં ચાલુક્યો સહિષ્ણુ હતા.

શ્રવણ બેલગોલાનો ૬૯ મો લેખ જણાવે છે કે ગુણચંદ્ર નામના જૈનાચાર્ય બલિપુરમાં મલ્લિકેતોદ શાંતિવ (ચાલુક્ય જયસિંહ ૧લાનું બિરુદ)ના ચરણે પૂજક હતા. વળી તેજ લેખ જણાવે છે કે વસુચંદ્ર નામના પ્રસિદ્ધ આચાર્ય ચાલુક્ય રાજાઓમાં ‘બાલ સરસ્વતી’ નામનું બિરુદ પામ્યા. તેજ લગભગ કાળના (૧૧૨૯ સન)ના લેખ પ્રમાણે વાદિરાજની ચાલુક્ય રાજાઓમાં પ્રસિદ્ધી થઈ અને તેને જયસિંહ પહેલાં એ આદરમાન આપેલું હતું. વાદિરાજે પોતાનું ‘પાશ્વનાથ ચરિત્ર’ ચાલુક્ય રાજસભામાં રચેલું એમ કહેવાય છે. આ પરથી જૈનોનો ચાલુક્ય રાજવંશ સાથે ગાઢ સંબંધ હોય તેમ જણાય છે. આ સંબંધ વધ્યો, તે જયસિંહના ઉત્તરાધિકારી પુલકેશી પહેલાંએ અલકત નગરમાં જૈન મંદિર બંધાવ્યું એ પરથી

જણાય છે. આ પુલકેશીએ અશ્વમેધ કર્યો છતાં આમ કર્યું ને તદુપરાંત એક જૈન દાનપત્ર તેણે કર્યું હતું કે જેમાં સિદ્ધનંદી, જિનનંદિ, અને નાગદેવ એ જૈનાચાર્યોનો ઉલ્લેખ છે.

પુલકેશી પ્રથમ પ્રબલ રાજા પોતાના નામધારી પૌત્ર પુલકેશી બીળ (કનોજના હર્ષનો સમકાલીન) પેઠે હતો. તેણે પલ્લવો પાસેથી વાતપિ લઈ ને પોતાની રાજધાની તેને કરી. પલ્લવોની રાજધાની કાંચીમાં જઈને તેમના પર હલ્લો કર્યો. આવા રાજાનો આશ્રય હોય તેથી જૈન ધર્મને લોક અને રાજ્યમાં વધારે બળ મળે તે સ્વાભાવિક છે.

પુલકેશી પ્રથમ પછીના ક્રીસ્તિવર્ષમાં પ્રથમના રાજ્યમાં તેવોજ રાજ્યાશ્રય જૈનધર્મને ચાલુ રહ્યો. તે રાજાના લેખોમાં પ્રભાચંદ્ર અને પરલુડના વિજયનંદી જૈનાચાર્યોનો ઉલ્લેખ છે. તે રાજાએ પોતાનો રાજ્યવિસ્તાર નલો, મૌર્યો અને કદબો પર જમાવ્યો. કદબ રાજ્યના ગર્ભમાં-ધારવારમાં જૈન મંદિરને સહાય કરી હતી. છતાં તે યુસ્ત વૈષ્ણવ હતો અને ત્રિષ્ણુના નિમિત્તે બદામીમાં ત્રીજી ગુફા કોતરાવી હતી.

ક્રીસ્તિવર્ષનુંનો ઉત્તરાધિકારી તેનો નાના ભાઈ મંગલેશ હતો કારણ કે તેનો પુત્ર સગીર હતો. મંગલેશના અનેક શિલાલેખો છે તે પૈકી એક પરથી જણાય છે કે પોતાના ભાઈએ આરંભેલી વૈષ્ણવ ગુફા બદામીમાં (૮૮૦૦ સન) પૂર્ણ કરી. પુલકેશી બીળે તેના પછી પ્રબલ રાજા થયો, કે જેણે જૈનોને આશ્રય આપ્યો. તેની નીચે રવિકીર્તિને સહાય મળી. તેનું બિરુદ ‘સત્યાશ્રય’ હતું. ઉત્તરના હર્ષનો તે સમકાલીન હતો.

આ પુલકેશી પછી તેના રાજ્યની છિન્નબિન્નતા શરૂ થઈ. તેના રાજ્યમાં પલ્લવો બળવાન થયા હતા. તેણે હલ્લો કર્યો. વાતપી ચાલુક્યની રાજધાની પડી. પુલકેશીના પુત્ર વિક્રમાદિત્યે પલ્લવોની રાજધાની કાંચીપર હલ્લો કર્યો પણ આખર તે ન ફાળ્યો, છતાં મુખ્ય રાજ્ય ગયું પણ ચાલુક્યો ૧૧મી સદી સુધી વેંગીના પૂર્વ ચાલુક્યો ને કન્યાણીના પશ્ચિમ ચાલુક્યો એમ બે શાખામાં પડી રાજ કરતા રહ્યા. જે કે

રાજસત્તા ઓછી થઇ ને વૈષ્ણવ ધર્મ પોતાનો હતો, છતાં તેમના રાજ્યમાં જૈનધર્મ વિસ્તરતો રહ્યો. જ્ય-સિંહ (તે નામનો બીજો)ને નિરવઘ પંડિત નામનો એક જૈન ગુરુ હતો. તેના ઉત્તરાધિકારીઓએ કરેલ જૈન દાનપત્રો મળે છે જેવા કે વિનયદિયે મળે સંઘના દેવગણને દાન કર્યું. તેણે પદ્મવો સુધાં બધા દક્ષિણના રાજ્યોપર જીત મેળવી ચાલુક્ય સત્તા પાછી મેળવી હતી. અને વાતપિને ફરી ચાલુક્ય રાજધાની કરી. તેના પુત્ર ઉત્તરાધિકારી વિજયાદિત્ય સત્યાશ્રમે તેજ સ્થિતિ કાયમ રાખી. તેણે પદ્મકલમાં સંગમેશ્વરનું હિન્દુ મંદિર બંધાવ્યું પરંતુ પોતાના પૂર્વજો પેઠે જૈન ધર્મનો આશ્રયદાતા બની રહ્યો. પ્રસિદ્ધ વૈયાકરણ ને વિદ્વાન પૂજ્યપાદના શિષ્ય ઉદયદેવ પંડિત ઉર્ફે નિરવઘ પંડિતને જૈન મંદિરના સાધન માટે એક આપું ગામ આપ્યું. આ જૈન ગુરુ જ્યસિંહના ધાર્મિક ગુરુ તરીકે અગાઉ જણાવેલ છે. વિજયાદિત્યના પુત્ર વિક્રમાદિત્ય બીજાએ જૈન મંદિરનો પુનરુદ્ધાર કર્યો ને વિજય પંડિત કે જેણે બધા વાદીઓને મૌન કર્યા અને જે ખાસ વાદી હતો તેને દાનપત્ર કરી આપ્યું. વિક્રમાદિત્ય જૈન કલંટક કે કહ્લડના શિલહર રાજાની પુત્રી ચંદ્રેખા પરણ્યો હતો.

તેના ઉત્તરાધિકારી કીર્તિવર્મા બીજાના વખતમાં ચાલુક્યોને રાષ્ટ્રકૂટોએ હાલના મુંબઈના કાનરીસ પ્રાંતોમાંથી હાંકી કાઢ્યા. બીજો સ્થળે ચાલુક્ય રાજા હતા ને તેમણે જૈનોને મદદ કરી હતી. જેવા કે વિમલાદિત્ય ચાલુક્ય (યશોવર્માનો પુત્ર અને બલવર્માનો પૌત્ર). 'જૈન ભારત'ના કર્તા પંપાએ અરિકેસરી ચાલુક્યનો ઉલ્લેખ કરેલ છે કે જે તે કવિનો આશ્રયદાતા હતો.

રાષ્ટ્રકૂટો બે સૈકા સુકી (૭૫૪-૯૫૪ સન) સત્તામાં રહ્યા. પછી છેવટના રાષ્ટ્રકૂટોએ પોતાની સત્તા જવાથી જૈનધર્મ પ્રત્યેની વધણ બદલી નાંખી હોય તે સંભવિત છે કારણ કે દક્ષિણમાં વીર-શૈવ ધર્મ જાગ્યો. તૈલપ બીજાથી માંડી કેટલાક રાષ્ટ્રકૂટોએ અતિ ચુસ્ત શૈવો રહી જૈનધર્મ પર જીલમ કર્યો કહેવાય છે છતાં ચાલુક્યના માંડલિકો જૈનધર્મને આશ્રય આપતાં બંધ નહોતા પડ્યા. સૌદત્તિ (બેલ-

ગામ પ્રાંત) ના એક જૈનમંદિરને તેમણે દાનપત્ર કર્યું હતું. તૈલપના પૌત્ર, જ્યસિંહ ત્રીજાએ પોતાની રાજધાનીઓ પૈકી પોદ્દલકેરે કે જે જૈન કેન્દ્રસ્થાન હતું તેને એક રાજધાની બનાવી હતી. એમ પણ કહેવાય છે કે આ રાજા વીરશૈવમાં તેની રાણી સુગલદેવીની અસરથી ગયો. પછી તેણે જૈનોપર કરેલા જીલમ બસવ અને ચન્નબસવ પુરાણોમાં બનાવ્યા છે, છતાં ત્યાર પછી થોડા વખતમાં જૈનોએ પોતાની પુનઃસત્તા જમાવી રાજ્યાશ્રય મેળવ્યો હતો. સોમેશ્વર પ્રથમ-ત્રૈલોક્યમલ્લે ઈદ્રકીર્તિ નામના જૈનાચાર્યને બક્ષિસ આપી હતી. તેમ કરવામાં લોકોને તેણે સમજાવવા પડ્યા હતા તે પરથી જણાય છે કે જૈનધર્મ સામે લોકમાં વિરોધ હતો.

શૈવ સંપ્રદાયનું મોજું ચાલુક્ય પ્રાંતોમાં જ નહિ પણ આખા દક્ષિણ હિંદ પર આ વખતે પસાર થતું હતું એમ જણાય છે. સોમેશ્વર પ્રથમના વખતમાં ચાલુક્ય દેશપર ચડાઇ કરનાર ચોલા રાજાએ પેરમાદિગંગા (?) એ બંધાવેલ પુલિગેરે કે લક્ષ્મેશ્વરનાં જૈનમંદિરો નાશ કર્યા કહેવાય છે. શ્રવણ બેલગોલાના ૬૭ મા લેખ પ્રમાણે 'શબ્દ ચતુર્મુખ' એ નામનું બિરુદ સ્વામી નામના જૈનાચાર્યે રાજા અહવમલ્લ (૧૦૪૨-૧૦૬૮) કે જે ચાલુક્ય સોમેશ્વર ત્રીજો હોવો જ જોઇએ તેના હાથથી મેળવ્યું. સોમેશ્વર બીજાના રાજ્યમાં તેના એક માંડલિકે ચોલા રાજાએ નાશ કરેલ પુલિગેરેનાં જૈનમંદિરોને સમરાબ્યાં. ને ત્યાર પછી લગભગ તરતજ જૈનધર્મ સામે દક્ષિણ હિંદમાં ભારેમાં ભારે વિરોધ થયો. તૈલ (ત્રીજા) ના રાજ્યમાં કલચુરી વંશના સેનાપતિ બિલ્લજે ચાલુક્ય સત્તા છીનવી લીધી. પોતે જોકે ચુસ્ત જૈન હતા છતાં તે ધર્મ સામેનાં બળો તેની રાજધાનીમાં જ જામતાં હતા અને જે વંશને સ્થાપવા માગતો હતો અને જે વંશ જૈનધર્મને રક્ષણ આપત તે વંશને તુરત નાશ કરવામાં આવ્યો. વીરશૈવધર્મની ભરતી ફરી વળી, રાજ્ય દરબારમાં પ્રપંચ વધ્યાં. આ પછી ચાલુક્યો સંબંધી વિશેષ મળી શકતું નથી. ઉત્તરના દેવગિરિના યાદવો અને દક્ષિણના દારસમુદ્રના હોયશાસો તેમને ગળી ગયા.

પ્રકરણ ૯.

રાષ્ટ્રકુટો અને કલિચૂરિઓ.

Rastrakutas & Kalichuries.

રાષ્ટ્રકુટોના સારા વખતમાં જૈનધર્મે દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર અને મહિસુરમાં સાહિત્યમાં ઘણું ઉત્તમ કાર્ય કર્યું એમ ડા. કિશ્ના સ્વામી કહે છે. છતાં સાહિત્ય પ્રદેશમાં જ નહિ પણ બીજી રીતે પણ પ્રગતિ કરી છે. ચાલુક્ય રાજ્યો પૈકી કેટલાકના ગુરુઓ જૈનાચાર્યો હતા, જનાં તે ચુસ્ત જનજ હતા એવું જણાતું નથી. પણ રાષ્ટ્રકુટોની વાત ગૂઢ છે. તેનો રાજા એક યા બીજો ધર્મ પાળતોજ. કૃષ્ણ બીજો જરૂર હિન્દુ હતો અને તેણે ઇશ્વરાના કૈલાસ મંદિરમાં કોતરણી ને શિલ્પકળામાં આશ્ચર્યચકિત કરે તેવી એક આખી ગુફા કરાવી હતી. ઇંદ્ર ચોથો ચુસ્ત જનજ હતો ને સંલેખનાપૂર્વક શ્વેતુ પામ્યો હતો. શૈવ અને જૈન એ બે ધર્મો લોકોમાં સમાન સત્તામાં હતા. આ રાજાઓની મંજૂઆ પરથી જો વિચારીએ તો મુખ્ય ભાગે તેમાં જૈનોની મંજૂઆ વધારે હતી. ન્યારે રાષ્ટ્રકુટોની પડતી પોતે કરી ત્યારે ચાલુક્યોએ લિંગાયત સંપ્રદાયને ટેકો આપ્યો છ તેમજ તેલ બીજાએ અને તેના ઉત્તરાધિકારીઓએ જૈનોપર ભુલમ કર્યા છે તે આ વાતને પુષ્ટિ આપે છે.

રાષ્ટ્રકુટોમાં જૈન હતા એમાં મહાપરાક્રમી બળવાન રાજા અમોઘવર્ષ પહેલો હતો. જોકે તેની પહેલાં ધણા રાજાઓએ પણ જૈનોને આશ્રય આપ્યો હતો. જેમકે જિનસેને હરિવંશ રચ્યું તે અમોઘવર્ષના પૂર્વાધિકારી ગોવિંદ બીજાના સમયમાં રચ્યું હતું; અમોઘવર્ષ પહેલાના પિતા ગોવિંદ ત્રીજાના મોટાભાઈ કંબે વર્ધમાન નામના જૈનાચાર્યને એક ગામ બક્ષિસ કર્યું હતું. ગોવિંદ ત્રીજાએ પણ ગંગવંશીય ચગિરાજના કહેવાથી શનિની અસર તોડવા વિજયકીર્તિના શિષ્ય અરિકીર્તિને બક્ષિસ આપી હતી. આ રીતે અમોઘવર્ષ પહેલાના પૂર્વજોની જૈનધર્મ પ્રત્યે વલણ થઈ ગઈ હતી. વીરાચાર્યના સારસંગ્રહ મંજિતમાં ધર્માન્તર કરી ઉક્ત અમોઘવર્ષ જૈન થયો

એમ કહેલું ચોખ્ખું નથી. જૈનના સંસ્કારો હતા ને જૈન થયો એમ કહેલું ચોખ્ખું થશે. તેણે પ્રત્યોત્તર-રત્નમાલિકા નામનો ગ્રંથ રચ્યો. તેને જિનસેનના શિષ્ય તરીકે તેના શિષ્ય ગુણભદ્રે પોતાના ઉત્તર પુરાણમાં જણાવેલ છે. આ જિનસેને 'પાર્શ્વબુદ્ધ' નામના કાવ્યમાં અમોઘવર્ષ લાંબું રાજ્ય કરે એવા આશીર્વાદ આપ્યા છે 'જયધવલ' નો મહાગ્રંથ પણ અમોઘવર્ષના રાજ્યમાં રચાયેલ છે. રત્નમાલિકામાં જણાવેલ છે કે અમોઘવર્ષે વૈરાગ્યને લીધે પોતાના રાજ્યનો ત્યાગ કર્યો. આ હકીકત બીજા શિલાલેખથી મળે છે. તેમ ન હોય તો સૌદત્તિના કૃષ્ણરાજ બીજાનો (શક ૭૬૭) નો લેખ અને અમોઘનો કાન્હરી શિલાલેખ (૭૬૬ શક), અને તારીખનું સમાધાન ન થઈ શકે. ૭૬૬ અમોઘવર્ષના રાજ્ય ત્યાગ પછી એ વર્ષે હોવી જોઈએ. અમોઘવર્ષે જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો હતો તે નિર્વિવાદ છે.

અમોઘવર્ષનો પુત્ર ઉત્તરાધિકારી કૃષ્ણ બીજો ચુસ્ત શૈવ હતો એ જરા વિચિત્ર છે. ને કૃષ્ણે ઇશ્વરાની કૈલાસમંદિરની શૈવ ગુફા કોતરાવી હતી. આ અશોકથી તે અકબરે બતાવેલી મતમતાંતર ક્ષમાની સાબીતી છે. તેના પૂર્વજોમાં પણ તેમ જણાય છે. ગોવિંદ પ્રથમના રાજ્યમાં બ્રાહ્મણોએ ધણા યજ્ઞો કર્યા કહેવાય છે. ગોવિંદ ત્રીજાએ રામેશ્વરના શિવમંદિરને દાન કર્યું કહેવાય છે. આ કેટલાક રાજાની શૈવ પ્રત્યેની વલણ છતાં જૈનધર્મ સામાન્ય લોકમાં પોતાની સત્તા જાળવતો ગયો. ડા. જાંડારકર કહે છે કે ધણા નાના રાજાઓ ને ઉત્તરતી વણુના લોકો ખાસ કરી વૈશ્યો તેના અનુયાયી હતા. દાખલા તરીકે કૃષ્ણ બીજાના માંડલિક પૃથ્વીવર્માએ સૌદત્તિમાં પોતાના રાજ્યાભિષેક વખતે (શક ૭૬૭) જૈન મંદિરને દાન કર્યું. માલગુડ (ધારવાર જિલ્લા)ના જૈનમંદિરના એક લેખમાં એક વણિક કે વૈશ્યે શક ૮૨૪ માં (કૃષ્ણ બીજાના રાજ્યમાં) આવું દાન કર્યું હતું.

મી. વૈશ્વ કહે છે કે છેલ્લો રાષ્ટ્રકુટ રાજા ઇંદ્ર ચોથો તે પશ્ચિમના ગંગની કન્ધારી કૃષ્ણ ૩ જાનો

પુત્ર હતો. તે ચુસ્ત જૈન હતો. સંલેખના લઈ પ્રાણ ત્યાગ કર્યો. (૯૮૨ ઈ.સ). રાજ્યો માત્ર જૈનધર્મ માનતા એટલું જ નહિ, પણ તપ આદિ આદરી પાળતા.

કલચૂરી—

તેમનું રાજ્ય થોડા વખત રહ્યું, પણ તે ઉપ-યોગી છે. વસ્તુતઃ તે જૈન અને લિંગાયત વચ્ચેના જીવન મરણની હોંસાતોસીનો સમય હતો. દક્ષિણમાં ચાલુક્યની પડતી થતાં ચોલાનો દૂરના દક્ષિણમાં ઉદય થતાં કલચૂરી, માદવો, અને હોયશાલા જેવી સ્વતંત્ર સત્તાઓ આગળ આવી. આમાં કલચૂરીઓ લાંડારકરનાં કથન પ્રમાણે એક વખત દક્ષિણ (Deccan) ના મોટા ભાગ પર અને પશ્ચિમ કિનારાથી તે ઉત્તરમાં લાટદેશ સુધી રાજ્ય કરતા હતા. તેઓ લગ્નની ગાંઠથી દક્ષિણ હિંદના રાજકર્તા રાજવંશો સાથે બંધાયેલા હતા. તે રાજવંશો પૈકી અગ્રપદ ધરાવતા રાષ્ટ્રકુટો પણ હતા. આવા સંબંધને પરિણામે અમોઘવર્ષ ૧ કે જે મહાનમાં મહાન જૈન ચાલુક્ય રાજા હતો તે એહિના કાલચૂરી રાજા નામે કોઝલ જિલ્લા નો પ્રપૌત્ર હતો. ચાલુક્ય મંગલેશના સમયમાં શંકરજીના પુત્ર જીવની સરદારી નીચે કલચૂરીઓને હરાવવામાં આવ્યા હતા. પણ પછીથી ચાલુક્યની સત્તા કલચૂરીએ તોડી અને કલચૂરીને સાથે દેવગિરિના માદવો, વરંગલના કાંકેટો, અને મહિસુરના હોયશાલા સામે લડતું પડ્યું હતું. મંગલેશનાં દાનો જણાવે છે કે જૂના કલચૂરીઓ શૈવ હતા યા વૈષ્ણવ હતા, પરંતુ તેઓ જૈન અને બૌદ્ધ અને ધર્મને આશ્રય આપતા હતા. તેઓ ક્યારે જૈન થયા તેનો સમય નિર્ણય થતો નથી, પણ બિજ્જલ કે જે ચાલુક્ય સત્તાનો નાશ કરનાર હતો તે જૈન ધર્મનો મહાન પક્ષ લેનાર હતો. જૈન ઉત્તરાધિકારીઓના વખતમાં થયેલ ઝઘડાનું વૃત્તાંત જ. રા. એ, સો. ૪, પૃ. ૧૯ કુટનોટમાં આપેલ છે.

બિજ્જલના રાજકીય સત્તા પ્રભાવની વાત એક બાળુ રાખીયું. ધાર્મિક આબતમાં તેણે લિંગાયતો પર કૃપા ત્યાં સુધી દર્શાવી હતી કે જ્યાં સુધી લિંગાયતો તેના તદ્દન વિરોધી થઈ ગયા. ને તેઓના હાથે

તેનો અંત આવ્યો. ફલીટ કહે છે કે બિજ્જલના વખતમાં જૈનધર્મ એ પ્રજાપ્રિય ધર્મ હતો કે જ્યારે અસવે શૈવ ધર્મનું લિંગાયત સ્વરૂપ સ્થાપ્યું. બિજ્જલ-લનના જીવનનું વૃત્તાંત જૈન ગ્રંથ નામે 'બિજ્જલ-રાય ચરિત' માં છે. તેનું મરણ સન ૧૧૫૪-૫ માં જૈન વૃત્તાંત પ્રમાણે થયું જ્યારે શિલાલેખના પુરાવા ધ્યાનમાં લેતાં ૧૧૮૭-૮ ગણાય. તેણે દશ વર્ષ રાજ્ય કર્યું ને પછી પોતાના ચાર પુત્રોને ગાદી સોંપી. તે પુત્રોએ ૧૦ વર્ષથી ઓછા સમય સુધી રાજ્ય કર્યું. તેઓનું પતન લિંગાયન નેના અસવ અને તેના અનુયાયીઓએ કર્યું. અસવે બિજ્જલના પગલે ચાલી પોતાની કારકીર્દી બિજ્જલના એક અમલદાર તરીકે શરૂ કરી અને છેવટે પોતાના માલેકના કુટુંબ સાથે રાજકીય ઉત્ક્રાંતિ કરી તેનો નાશ કર્યો. બિજ્જલનું મરણ એ લિંગાયતો માટે વિજયોત્સવ હતો જેને તેઓએ પોતાના ગ્રંથોમાં વર્ણવેલ છે.

ડા. કૃષ્ણ સ્વામી જણાવે છે કે વીર શૈવ સંપ્રદાયના એ સુધારકો નામે અસવ અને ચળઅસવનો ઇતિહાસ અંધારામાં છે, તેનાં પુરાણોમાં દંતકથાઓ જ છે. 'વિજ્જલરાય' ચરિત' નામના જૈન ગ્રંથમાં અસવે બિજ્જલને શોધી રાજધાની બહાર કાઢી કૂવામાં નાંખી મારી નાંખ્યો એમ જણાવ્યું છે. અસવ પછી તેના ભાણેજ ચન્નઅસવે તેનો ઝુંડો ઉપાડ્યો. પરંતુ રાજધાની કલ્યાણી જૈનધર્મનો કિલ્લો હોવાથી યા તો રાજવંશની અકૃપાથી લિંગાયતો માટે ભારે થઈ પડવાથી તેઓને રાજવંશના હાથ પહોંચે નહિ એવે સ્થળે પોતાના ધર્મને વિસ્તારવા જવાની ફરજ પડી. પરંતુ આ થોડા વખત માટે રહ્યું અને 'બિજ્જલના મરણ સાથે જૈનધર્મ કલચૂરીના રાજ્યમાંથી નિકળી ગયો.' બિજ્જલના પુત્ર સોમેશ્વર પછી કલચૂરી સત્તાનો અંત આવ્યો. ખરે ધા તો તેમને વિરખલ્લામ બીજની સરદારી નીચે હોયશલા નામના દક્ષિણના હરિફે તરફથી પડ્યો. પરંતુ આ બન્યું તે વિચિત્ર છે, કારણકે કલચૂરીની પેઠે હોયશલા પણ પ્રાધાન્યે જૈન હતા તેથી પોતાના સામાન્ય શત્રુ લિંગાયત સામે તો બંને સમાનધર્મી એકઠા થાય, પણ રાજકીય હરીફાઈ જ

એવી છે કે જે કોઈ પણ નિયમથી બંધાયેલી હોતી નથી.

મહિસુરમાં વૈષ્ણવ તરફનો પ્રત્યાધાત મળજીત થતો હતો. બિજ્જલનો ઉત્તરાધિકારી સોમેશ્વર પોતાના પિતાના ખૂની સિવાય બધા પ્રત્યે સહિષ્ણુ હતો. જેમકે તેણે બ્રાહ્મણોને તથા બેલગામના સોમેશ્વર મંદિરને દાન આપ્યા હતાં તે પરથી જણાય છે કે લિંગાયતોના પર આ વખતે થયેલા કહેવાતા જૂલમ જે સત્ય રીતે થયેલા હોય તો બારે પડતી ધાર્મિક વલણને લઈને હોય. સોમેશ્વરનું રાજ્ય ૧૧૦૦ માં પૂર્વે થયું અને કલચૂરી સત્તા ત્યાર પછી લગભગ ચાર વર્ષ ચાલી ગઈ. થોડા વખત ચાલુક્ય સત્તામાં આવ્યા પણ આખરે આખું રાજ્ય યાદવોએ લીધું અને યાદવો પાસેથી પછી મુસલમાને લીધું. યાદવોની રાજધાની દેવગિરિ-દોલતાબાદના કિલ્લામાં હતું જેનું મંદિરના અવશેષ છે કે જેમાંથી મૂર્તિભંજક ઔરંગઝેબે મસીદ પછીથી બંધાવી હતી. પરંતુ યાદવો જૈન ધર્મ પ્રત્યે પક્ષપાતી જણાયા નથી અને તેથી એ સ્વાભાવિક છે કે જૈન મંદિર અને બચેલી નગ્ન મૂર્તિઓ તે કલચૂરીઓ તરફથી થયેલી હોય.

કલચૂરિ રાજ્યમાં જૈન ધર્મનો નાશ એકાંત-રામચ્યા નામની વિચિત્ર વ્યક્તિને લીધે થયો એમ કહેવામાં આવે છે. ડા. કૃષ્ણસ્વામી કહે છે કે જૂના શિલાલેખનો પુરાવો એકાંત-રામચ્યા નામના બ્રાહ્મણને લીધે વીરશૈવ સંપ્રદાય જન્મ્યો એમ ટેકા આપે છે. ધારવારમા અજુર શિલાલેખ પ્રમાણે આ રામચ્યા પુરૂષોત્તમ બદનો પુત્ર હતો અને જૈનધર્મનો અંત લાવવા શિવની ખાસ કૃપાથી જન્મ્યો હતો. તેમાં જણાવ્યું છે કે 'ધર્મરતી સમક્ષ ખાનગી મુલાકાત લેવાનો હક્ક' તેને હતો. આના મનિલાસમાં ચમત્કારો ભર્યા છે. જેમકે એમ કહેવાય છે કે ઘણા વખત પોતાનું મસ્તક કાપી પોતાના પ્રભુ શિવની શક્તિ પોતાના સમકાલીન રાજાઓ પાસે બતાવી હતી. તેણે જેનોને આવ્હાહન કર્યું પરંતુ આવી જન-દુગરીથી દોરાવાની તેમણે ના પાડી. પણ જેમ વફને શિયાલની વાત છે તેમ પોતાનો વિજય જેનોપર થયો જણાવ્યો. એવાં પણ જ્ઞાંત છે કે એકો-રામે જેનોનો લખેલો કાગળ બિજ્જલ પાસે રજુ કરી જણાવ્યું કે જે જેનો પોતાનાં ૭૦૦ મંદિરોની હોડ

કરે તો તે બિજ્જલ પાસે ચમત્કાર ફરી ફરી બતાવે. આ પછી એમ કહેવાય છે કે બિજ્જલે એકો-રામને 'જલપત્ર' આપ્યું અને સોમનાથની પૂજા માટે એક ગામ અર્પણ કર્યું.

ડા. કૃષ્ણસ્વામી ટીકા કરે છે કે 'જે બસવ પહેલાં થોડો વખત પહેલાં રામચ્યા થયો કારણ કે બિજ્જલને રાજ નહિ પણ મહામંડળેશ્વર તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યો છે' તે એમ કહે છે કે અજુરના બ્રહ્મેશ્વરના મંદિરના શિલા લેખમાં રામનો આ ચમત્કાર કોતરવામાં આવ્યો છે પરંતુ તે અનિવાર્ય બિના હતી એમ અનુમાન કરવું વાસ્તવિક નથી. છતાં લિંગાયત કે જે બે બસવ પહેલાં થયેલા જણાવાય છે તેના ચાર સંતો પૈકી રામનું નામ છે વળી તેના વિવિધ પ્રસંગોમાં એવી પ્રથા લિંગાયતોમાં છે કે ચાર જલપત્ર ચારને (રેવન, માર્કલ, એકો-રામ અને પંડિત આરાધ્ય) ને અર્ધ્ય આપવા માટે વપરાય છે. તેથી ડા. કૃષ્ણસ્વામી કહે છે કે આ સંપ્રદાયને ખરી રીતે ઉત્પન્ન કરવામાં રામ હતો અને તે સંપ્રદાયના ઉપદેશને પદ્ધતિસર મુકવાનું કામ તેનાં વધુ પ્રસિદ્ધ ઉત્તરાધિકારીઓએ કર્યું.

લિંગાયત સંપ્રદાયના જન્મનો આ ટુંકો આલેખ ૧૨ મા ઇ. સ. ના સૈકામાં કાનરીઝ બેલતા પ્રાંતોમાં જૈન ધર્મ કેવી રીતે નષ્ટ પામ્યો, એટલું બતાવવા માટે પૂરતો છે. આ લિંદુ પુનર્જીવનની ચળવળથી વેપારી અને ખેડૂત વર્ગ કે જે જૈનધર્મના ખરા અનુયાયીઓ હતા તે તેમાંથી નીકળી ગયા ને જૈન મૂર્તિઓની બહલીમાં શિવ મૂર્તિઓ મૂકવામાં આવી. આજ પ્રમાણે વધુ દૂર દક્ષિણમાં પણ બન્યું. તામિલ અને આંધ્ર પ્રાંતોમાં નિરાશ થવા પછી અને સાથે સાથે દક્ષિણ (Deccan)માં લિંગાયત સંપ્રદાય સાથે ઝઘડા ઉપર જણાવ્યા તે કરીને ક્ષીણ પામતા જૈન ધર્મની છેલ્લી લડાઈઓ મહિસુર અને કનરા પ્રાંતોમાં લડાઈ. તંત્રી.

[આ એક બ્રાહ્મણ ગ્રેન્યુએટ રા. શર્માએ સમ-ભાવપૂર્વક લખેલા અંગ્રેજી નિબંધમાંથી ઉતારેલી ટુંક નોંધ છે. તેમાં બીજાં પણ પ્રકરણો છે. આ આખો નિબંધ દિગ્બરો તરફથી પ્રગટ થવાની ખાસ જરૂર છે અને તેથી તેમના ધર્મ પર જબરો પ્રકાશ પડે તેમ છે. તંત્રી.]

ખીમા કૃત ચૈત્ય પ્રવાહિ સ્તવન.

પલિકા પ્રણમું પ્રથમ નાથ, શ્રી આદિ જિણેસરઈ,
ખીન્ન અજિય જિણુંદ દેવ, વાંદું પરમે સરઈ. ૧

એ શ્રી સંલવ લવસમુદ્ર, તિહુ (અ)ણુનો ઉતારણુઈ
અલિનંદણુ નઈ સુમતિનાથ, હુલ હુરગત વારણુ. ૨

પદ્મપ્રભસિરિ સુપાસજિણું, સિરિ અંદમ્પલ સામિ,
પિલિ ઉઠિનઈ પણુમસું, જિમ હુવઈ નવઈ નિધાન. ૩

વિધિસુ વંદું સુવિધિનાથ, સીતલ સુપદામકઈ,
શ્રીઆંસ નઈ વાસુપૂજિ, જીવન જગિ દાયકઈ. ૪

વંદું વિમલ અનંત ધરમ, એ અચિંત ચિંતામણિ,
શાંતિકરણુ શ્રી શાંતિ કુંથુ, અર મદિલ સુગટમણિ. ૫

શ્રી મનસુવ્રત વંદસાં એ, શ્રી નમિ નેમકુમાર,
પાસ વીર નિત પ્રણમિય, જિમ હુય દરપ અપાર. ૬

ત્રિભુવનમાંલિં જે જઈન પ્રસાદ, સાસનાં ઉસાસનાં,
તે સવિ વંદું વરતમાન, હું અતીત અણાગતઈ. ૭

શ્રી સીમંદર વિદરમાન, તિલાં વીસ તીથંકરઈ,
અદિઆં દીપાં માલિ સાધુ, જે મલા મનીસર. ૮

તે સવિ વંદું ભગતિ ચરે, શ્રી જિણુ સાસણુ સાર,
અદનસિ જે આરાદસિં, તે તરસઈ સંસાર. ૯

શ્રી સેત્રુજઈ સિદર સ્વામિ, વંદું ઊજલગિરે,
અષ્ટાપદ સમેતસિખિરિ, વંદું ની(સ)દીસ રે,
ઘોઘે નવખંડ કુલ પાસ, જે જિણુ જગતારઈ,
જીવન સામિ જયુગાદદેવ વંદું સોપારઈ. ૧૦

ભાર્યચિ વંદું મણુસુવએ, થંભણુ પરશ્રી પાસ,
પાટણુ શ્રી પંચાસરઈ, તે પૂરઈ પ્રભુ આસ. ૧૧

હલિઉદરઈ શ્રી સંતિનાથ, હુલ હુરિય વિહંડણુઈ,
નવપદ્મવ જુદારૂં વીર, સાચ્યઉરે મંડણુઈ. ૧૨

ગહડી જીરાલિ પાસ, વંદું વરકાણુઈ,
કૃત્તિધિ રાવણુનઈ પ્રનાપ, સદ્ગુણ જગિ જાણુઈ. ૧૩

રાજગરિ વીભારગિરે, વંદું વીર જિણુંદ,
મુદર પાસ સ્વામી નમું, પામું પરિમાણુંદ. ૧૪

નલણી વિમાન સમાન, રાણુપર વંદું ચઉમખે,
નવપલવ નઈ ચિત્રંકાટ જે જન દિવં સિખ્ય. ૧૫

મંડવ વંદું શ્રી મુપાસ, મગસી નવસારી,
વિજનનગર ઇંડર જુપારિ, વડનગર જુહારિ. ૧૬

આરાસણિ અરમ્મદસિરે, વંદું વિમલવિહારિ,
નાણુઈ નઈ વલી નાંદિય, જીવન સામિ જુદાર. ૧૭

શ્રી સેત્રુજ સમાનિ દલ, દેવ દીહા લોટાણુઈ,
વંદું અંભણુવાડ વીર, જિણુવર જે ઘાણુઈ. ૧૮

અવર જ કે જઈ હામિ હામિ, જે સવિ હું જણાલે.
સીરોહી શ્રી આદિ પ્રમખ, વંદું ત્રિહું કાલે. ૧૯

ઈમ તીરથ ખીમઈ ભણુઈ, જે વદે એક ચિત્તિ,
તે અજરામર પદ લદઈ, પ્રામઈ સુખ અનંત. ૨૦

જિ કિંચ નામ તિલ્ય સગ્ગે પચાલે માણસે લોચ
જાઈં જિજિવિવાહ, તાજ સઢવાઈં ધંવામિ ॥૨૧॥

—છનિ શ્રી ચૈત્ય પ્રવાહિ તવન સ્તોત્રં.

—એક હસ્તાલિખિત પાના પરથી ઉતારેલી છે. તંત્રી.

‘અરણીક મુનિવર કાવ્ય.’

[કાવ્ય વિષે ટૂંક નોંધ:—અરણીક મુનિનું ખરું નામ ‘અર્હન્નક’ છે. તેમના માતાપિતા ધનિક ને ધર્મી હતા. પાછલી અવસ્થામાં તેમને સંતાન-મુખ જોવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો, અને તેજ કાવ્ય-નાયક અર્હન્નક. દંપતીએ કેટલાક કાળ પછી સંયમ સ્વીકાર્યો ત્યારે પુત્ર પ્રત્યેના સ્નેહને વશ થઈ પિતાએ, તેની લઘુવય છતાં પ્રવર્ણિત બનાવ્યાં. અર્હન્નકની વય બાળકની છતાં બુદ્ધિ ઉચ્ચ પ્રકારની હોવાથી અભ્યાસમાં તેણે ઠીક પ્રગતિ કરી. શાસ્ત્રમાં અવગા-હન કરી, આત્મા-કર્મ વિષેના ગ્રંથ બધાં કાપડાને ઉકેલવા લાગ્યો. પુત્રપ્રેમી પિતાએ એણે અધ્યયન અને સાધુ જીવનની ક્રિયા સિવાય બીજી આખતમાં નિષ્ણાત ન થવા દીધો. ગોચરી કેવી રીતે જવું? ક્યાં જવું? ક્યારે જવું? ઇત્યાદિ વિષયમાં તેની સ્થિતિ અગ્નિપ્રયા પથિક તુલ્ય રહી. કાળવશાત્ પિતા પંચત્વ પામ્યા. કેટલાક દિનો સુધી અન્ય સાધુઓએ ગોચરી લાવી આપી. એ પ્રથા લાંબી ન ચાલી. અજ્ઞાત એવા ‘અર્હન્નક’ જાતે એક વેળા સમય ઘડી જવાથી નિકળ્યા. તે વેળાના પ્રસંગથી કાવ્ય શરૂ થાય છે. મધ્યાહ્ન કાળનું વર્ણન એમાં ઠીક આલેખાયું છે. મુનિજીવનની રહેણી વિષેનો ચિતાર પણ છે. વસ્તી વિષે અજ્ઞાન એવા ‘અર્હન્નક’ વિલાસી લલનાથી વસાયલા એકાંત ભાગ પર આવેલા લતામાં આવી પહોંચે છે. આલ્મકાળથી પરાભવ પમાડવાની તક જોઈ રહેલ મોહરાજ લાગ આવ્યો. નિરખી શરસંધાન કરે છે. ગવાક્ષમાં રહેલ એક વિરહીણી વામા મુનિની દ્રષ્ટિએ પડે છે. ઉભયનાં હૃદય પુષ્પધન્વાની જાદુઈ અસરથી ધવાય છે. મોહક વહોરાવવાના મિષે દાસી આવી તેડી જાય છે. માદક પદાર્થ મિશ્રિત લાડુઓ ‘અરણીક’ના કિંમતી જીવનનો લાડવો વાળી નાંખે છે. સાધુજીવનથી પતિત બની સંયમી અર્હન્નક, વિલાસી ને વૈભવી બની મગ્ન હુંદતો વખત વીતાવે છે.

આ વાત પુત્રવત્સલ માતાને કાને પહોંચ

એના હૃદયના તાર ઝળુઝળી ઉઠે છે. સંસારને ગળી પીધેલા એવા પોતાના જીવનસહ પુત્રના જીવનને એકદમ સંયમ માર્ગે લઈ જવામાં થયેલ ઉતાવળ પ્રતિ માતાનું લક્ષ્ય જાય છે. છતાં થયું તે ન થયું થનાર નથી પણ ‘એક વાર મદલુ કરેલ પ્રતિજ્ઞાનું ખંડન જીવના ભોગે પણ ન કરાય’ એ ઉમદા સત્ય, અચળ નિશ્ચય નારીહૃદયમાં-સાધ્વી જીવનમાં મથાર્થ પળે ઉતરેલ હોવાથી પોતે ‘અરણીક’ની શોધમાં નિકળી પડે છે. નથી તે ક્ષુધા પિપાસાના પરિપક્વની દરકાર કરતી કે નથી તે જનતા પોતા પ્રત્યે કેવી નજરે નિહાળે છે તે તરફ લક્ષ આપતી. માત્ર દરેકને એકજ પ્રશ્ન કરતી કે ‘મારો અરણીયો દોડો છે’?

ખરેખર મોહરાજની અગમ્ય લીલાનો અહીં તાદૃશ ચિતાર રજુ થાય છે. એના પાશમાં વિંટા-વેલા શ્રીરામ જેવા નીતિજો ‘સીતા, સીતા’, કહી વનના પશુઓને અને જંગલના વૃક્ષોને શું પ્રશ્નો નહોતા ક્યો? નળની શોધમાં દમયંતીની પણ એજ દશા હતી. પ્રેમની ગતિ ન્યારી છે એ ઉપરના દ્રષ્ટાંતથી સહજ સમજાય તેમ છે.

ઝરખામાં લલના સહ વિહરી રહેલ ‘અર્હન્નક’ની અચાનક નજર માંડા સરખી ભમતી માતા પ્રત્યે પડી. અજ્ઞાન પડળ ખુલી ગયાં. પોતાની પહેલાની અવસ્થા નજર સન્મુખ ખડી થઈ. મોહમહિરોનો નિશો ઉતરી ગયો. પૂછવા પણ ન રહ્યો. તરતજ મંદિરના પગથીઆં ઉતરી માતાના ચરણમાં નમી પડ્યો. પોતાના અપરાધને ખમાવતો આચરેલ દુશ્વરિતને નિંદવા લાગ્યો. એમાંથી પુનિત જીવન જીવવાનો માર્ગ પૂછવા લાગ્યો. માતાએ વીર બની શ્રી વીરના સાધુજીવનને જીવવાનો માર્ગ જ બનાવ્યો. પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ પતિત અર્હન્નક પુનઃ સાધુ થાય છે, અને તપ્ત શિલા પર અનશન આદરી સ્વજીવનનું શ્રેય સાધે છે. માતાનું પ્રેમાળ હૃદય પતિતનો કેવો ઉદ્ધાર કરે છે તેનો પૂર્ણ ખ્યાલ લઘુ કાવ્ય ઉપરથી મળી આવે છે.

‘સુમન.’]

જામો મહાવીરાજં.

હરિગીત.

નિઃસીમ ક્રોધ કુરીત જાનુ, ગગનમંડળ ગજતો;
 ને અમિદાહક પૃથ્વ કરથી, વિશ્વ સધળું બાળતો.
 શત શત સહસ્રશરો થકી, સહુ હૃદય તો વિંધઈ ગયાં.
 રે પશ્ચિકજનતનપટ પરે, પ્રસ્વેદબહેણો વહી રહ્યાં.
 નભમંડળે નવ ખગ હતું, ચરતું ન ભૂમિપર પશુ;
 સહુ ક્રોધ વિશ્રાંતિ સુખદ આવાસને યાચી રહ્યું.
 વાણિજ્ય પ્રવૃત્તિવડે જનસમૂહ આકર્ષાય જ્યાં
 ત્યાં દિવસનાથ પ્રકોપથી એ ભાગ નિર્જન થઈ ગયાં.
 સૂરતાપ ઉષ્ણીકૃત વાલુકા બધે ધગધગી રહી.
 વિશ્વ ઉપાનહ જનનારને શાંતિતણી આશાય નહી.
 અવગણી ભાસ્વરદમનને શર એક ચાલી નીસર્યો
 સુકુમાલવદન પ્રસ્વેદસ્નાપિત નમ્રપાદ જતો હતો.
 શર તિક્કણ અધિક કર્યા સૂરે શાસનતણાં ભંજક ભણી
 વિશ્વ આતપત્ર-વિહીનમૂર્ધજ-શિર્ષ મુનિનું દીધું વિધી.
 સુકુમારમાલતી પુષ્પ સમ જે રાજતું મુખ જ્યોતિથી
 કરમાવ્યું ઉદ્ધતસરજે નિર્દય એને નિર્લજ્જ થઈ.
 તપ તપી અતપ્ય મુનીશ ગોચરી માટ મધ્યાન્હે જતાં
 વીરદેવસુવિહીતનિયમપાલન વીરપુત્ર ખરાં હતાં.
 આતો સમય સંયમતણાં વિશુદ્ધ પરિપાલન તણાં
 ભય હોય અરણિક મુનિને શું સર્થ કે સુરેશનો ?

(ભગભગ શંકરા ભરણ)

એમ એ મુનિવરા માર્ગમાં ચાલતાં
 એક પ્રાસાદની પાસે જિભા.
 જગતનાં દુઃખ સહુ ઊર વિચારતાં
 સંયમીના ગુણોને સમરતાં.
 વિભવપ્રેરીત વિલાસ આનંદનું
 કેન્દ્રસ્થળ એ હતું હર્મ્ય રૂડું.
 સમભૂમિકથી શોભતું, સ્પર્શતું
 મગનસમ્રાટ એ દિવસકરને.

શિખરિણી.

મવાક્ષસ્થા નારી જગતજન આકર્ષની હતી.
 તૃતીયા ભૂમિથી પશ્ચિક જનમન કૂર હતી.
 ચપળ ચક્ષુઓથી સકળદિશ અદ્દન કરી રહી.
 અધઃ જિભા રજાલા મુનિવર પરે દ્રષ્ટિ કરી.

સ્વરૂપ નિહાલીને સુરવદન મુનીશ્વર તણું
 મદનશર વિદ્ધ થયું ઊર તુરત એ માનિની તણું
 ઋષિપણ ભેદાયાં રમણી ચક્ષુ કામ શરથી
 ધડીક સ્થિર સ્થંભ્યાં રસિલીરસમાં લુપ્ત થઈ જઈ.

(ભગભગ શંકરાભરણ જેવો).

મુનિસુરૂપ મોહથી મુગ્ધ થઈ માનિની
 તૂર્ત આગા કરે કિંકરીને
 “જા, સખી, કાલ નવ વ્યર્થ ગૂમાવની
 “આણુ એ હૃદય આનંદકરને.”

ભૂમિકાને તપજી ઉતરી ગિતાવલી
 શ્રેષ્ઠિની ઉર્મિઓ ઊરકલ્પે
 અચિર આવી ઉભી ઋષિજી જ્યાં હતાં,
 વિદ્ધ દયિતાતણા દ્રષ્ટિઆણે.
 “ગૃહ પાવન કરો મુનિવરા ! મુનિવરા !
 “આજ અમ ભાગ્યવત્સવી ફલી છે”

એમ કહી કિંકરી ગોચરી કારણે
 ગૌરીઆવાસ મુનિજીને લાવે.
 ધન્ય ધન્ય ભાગ્ય હમારકાં ઋષિજી પધાર્યા
 પૂનિત કીધાં આજ સદનો હમારાં
 સારા સારા મોદકો પકવાનો તાળાં
 રસવતીઓ રસપૂર મેવાં મીઠાં.
 બ્હોરો બ્હોરો રાજ અનુગ્રહી દાસી ગણને
 જોને દરશનો લાલ નિત્યે હમને
 પૂરયોવનમાં દેવ ! ત્યજીને સુખદ મહેલો
 સંયમ ગ્રહીને કારમું કાયા શિદ્ધ બાળો.
 યૌવન જશે વ્યર્થ ફરીથી માગ્યું ન મળશે
 અનુભવો યૌવનસુમન રહો આવાસે
 રંગાઓ રસરાજ ! સ્નેહથી મોજ વિલાસે
 આજથી તમ અમ પ્રાણુ આનંદો ઉલ્લાસે.
 ચંદ્રવદની મનહારિણી મૃગાક્ષીથી લોભ્યો
 નિરૂતર થઈ ધડીક મુનિ તો થોભ્યો
 અંતે રમણીરાગ આકર્ષિત થઈ મોભ્યો
 ભવદુઃખતરણ-જહાજ-શુભસંયમથી ચૂક્યો.
 કંઈક ભવોમાં દુઃખ અસહ્ય સહીને
 કંઈક પુણ્યના પુંજ્યકી સમકિતને પામે
 કંઈક સમે સંયમની કાંક્ષા રાખી
 પુણ્યોદયથી આજ સુખડી આખી.

વીરતણા શુભ માર્ગ પરે સહભાવથી ચાલ્યો
પંચ મહાપ્રત યુક્ત ગોચરી જતો નિહાળ્યો
સંયમી ગુણ સુયુક્ત તપસ્વી એતો
માર્ગપતનસંદેહ દીલમાં નહોતો.

કૃપાણુ કેરી ધાર તિલ્લુ કદી નમ કરીને
તે પર નિશ્ચયયુક્ત શર કો ચાલી શકશે
મીન વિનિર્મિત દશન મુખમાં રાખી
ભોહચણુને ચાવી શકે શરવીર્ય કોઇ.
શિષ્ય તણો કરી છેદ કદીક કો પાછું સાધે
મેરનેય ઉખાડી અખિલ ભૂમંડળ ચાલે
સકળ જળધિને પીવે એક ધુટડે કો
તેથીય દુઃખતર વીરવિહીત સંયમને વહાવો.
દુષ્કર સંયમનેય સહેલથી જે પાલતો
દદ થઈ નિઃસંદેહ ગ્રમ પથમાં ગાલતો
વિધાયો પણ તેલ કામિની મદન શરૈથી
ભૂલ્યો અધુન લાન અને હાર્યો સંયમથી.
કદીક હોય એ સહેલ મદાવન લેવાં
નથી બાળના ખેલ પ્રતો અનુચરવાં
પતરક્ષણસંદેહ જેહને જરીયે નહોતો
તેવો અરણીક આજ પંથને ખોતો.
એક પતનથી જેમ પતન ગંગાનું
શતમુખ થયું તું તેમ થયું અરણીકનું
નયન કટાક્ષથી લુપ્ત વચનથી હાર્યો
૩૫ સાંદર્યથી મુગ્ધ મુનિ લોભાયો.

(લગભગ શંકરાભરણુ)

રમણી સાંદર્ય મુખ જનિત આહલાદમાં
નિશદ્દિન એ રહ્યો મુગ્ધ થઈને
કીડતો કામિની સાથ ઉલ્લાસથી
ભૂતને ભાવિને બૂલી જઈને.
દીલને ભાવતાં ભોજનો સ્વાદતાં
પ્રીતથી સાથ હિંચોળતાં.
વિલસતાં દિવસ કંઈ એમતો વહી ગયાં
ખખર શી રીત પડે રતિ કીડનમાં ?
પુત્રસંયમપતન વાત શ્રવણે થતાં
માતનું હૃદય તો ચૂર્ણ થઈ ગયું
રખડી રંજીતી સ્થાન પરસ્થાનમાં
એક બસ નામ મુખથી નિસરતું.
ખશિકને પૂછતી વણિકને પૂછતી

પૂછતી સર્વ પુરવાસીઓને
સર્વને પ્રશ્ન બસ એક એ પૂછતી
છે દીઠો અરણીકો માહરો કે ?
એમ રખડંતી આવી ચડી એક દી
પુત્ર વિલાસ કેરું સદન બ્યાં
રે ગવાલે ચહી સાથ લઈ માનિની
કીડનોન્મત થયલો કુંવર ત્યાં.
‘અરણીક’ નામ ઉચ્ચારને સુણીને
જેયું તો ભાળી નિજ માત દુઃખે
તૂર્ત આવાસ ત્યજ અથઃ આવી અને
સાન્નિયને નમ્યો માત ચરણે.
માત ! ઓ માત ! હું દુષ્ટ છું, નીચ છું,
શુદ્ધ સંયમ ત્યજ્યું વિપય માટે
કોટિ ધિક્કાર હો મુજને માદરું
સર્વ કર્યું નષ્ટ એ વાસનાયે.
ધિક્ક મુજ જીવનનં, વીરસંયમ ગ્રહી
ત્યજ દીધો ધિક્ક એ વાસનાને.
કઈ રીતે માત ! ગ્રહું વીરની વાટડી ?
લજ્જા આ અવિચારી કાર્યે.
વત્સ ! કોટિ ધણા પુણ્યથી જે મળ્યું
તેજ તરછોડીયું ક્ષણ મહીં ત્હેં
કીડન કંઈ એ નથી મૂક આલકતણું
કષ્ટથી પૂર્ણ વીરપંચ તો છે.
પાલવો પૂર્ણ અનિ દુઃખકર એલ છે
ફલ મહાશિવપુરી ધામ સાચે
ના ઘટે તેલથી ચૂકવું તાદરે
વીર થઈ માર્ગ ફરીથી ગ્રહી લે.
એમ સમજવીને કંઈક રીતો થકી
માર્ગમાં લાવી શકી માત સુતને
સદ્ગુરુ સમીપ આણી શકી એહને
સત્ય ઉપદેશની ખાલી પાઈ.
સુદઢ વૈરાગ્યવાસિત વૃત્તિ થઈ
પુનઃ સંયમ અનુસરણ કીધું
અમિ જ્વલતી શિલે અનશન આહરી
‘નલીન’ થઈ મુક્તિનું ધામ લીધું.

‘નલીન.’

મુંદરલાલ એ. કાપડીઆ. બી. એ.

અહમદાબાદ.

સ્ત્રીઓના હકકો વિષે સંવાદ.

[આ સંવાદ બાળુ ખંડિમચંદ્રના સમાનતાના લેખ પરથી ઘડવામાં આવ્યો હતો અને તે મુંબઈ માંગરોળ જૈનસભાની કન્યાશાળાની બાળકો-ઓએ લખવી ખતાવ્યો હતો.]

૧ શાન્તા—બધાં મનુષ્યો સરખા હક વાળાં છે. સ્ત્રીઓ પણ મનુષ્યો છે આથી સ્ત્રીઓ પુરુષના જેટલા જ હક વાળી છે. જે જે કામમાં પુરુષોનો અધિકાર છે, તે તે કામમાં સ્ત્રીઓનો અધિકાર હોય તે ન્યાય યુક્ત છે. કેમ ખહેનો ! તમને શું એમ નથી લાગતું ?

૨ કાન્તા—મને તો એમ લાગે છે કે સ્વાભાવિક રીતે સ્ત્રી અને પુરુષમાં અસમાનતા છે. પુરુષ બળવાન છે સ્ત્રી અબળા છે. પુરુષ સાહસિક છે અને સ્ત્રી ભીરૂ એટલે બીકણ છે; પુરુષ સંકટ સહવા સમર્થ છે અને સ્ત્રી કામળ પ્રકૃતિની છે.

૩ બાળા—જ્યાં આપું કુદરતી અસમાનપણું છે ત્યાં અધિકારની બાબતમાં અસમાનપણું રહે એ યોગ્ય છે કારણ કે જે બાબતમાં જે અશક્ત હોય તે બાબતમાં તે અધિકારી થઈ શકે નહિ. આનો ઉત્તર શાન્તાખહેન ! તમારી પાસે શું છે ?

૪ શાન્તા—તેના એક નથી પણ અનેક ઉત્તર છે. કુદરતી અસમાનતા હોય તેથી શું અધિકારમાં અસમાનપણું રાખવું તે ન્યાયયુક્ત છે ? એમ જો હોય તો સમાનતાનાં નત્વોનો નાશ થાય છે જુઓ તેનો દાખલો આપુ જેમ સ્ત્રી પુરુષમાં કુદરતી અસમાનપણું છે તેવું વિષમપણું અંગ્રેજો અને ભારતવાસીઓમાં પણ છે. અંગ્રેજો બળવાન છે અને ભારતવાસીઓ નિર્બળ છે. અંગ્રેજો સાહસીક છે, અને ભારતવાસીઓ ભીરૂ છે અંગ્રેજો સંકટ સહવા સમર્થ છે અને ભારતવાસીઓ કામળ પ્રકૃતિના છે. વગેરે. વગેરે. કુદરતી અધિકારમાં અસમાનપણું ન્યાયરૂપ હોય તો અંગ્રેજો અને ભારતવાસીઓનાં અધિકારનું અસમાનપણું જોઈને આપણે શી રીતે યોજાર કરી શકીએ ?

૫ ઉષા—હા ખહેનો ! શાન્તા ખહેન બરાબર કહે છે. જો સ્ત્રી દાસી છે અને પુરુષ પ્રભુ છે એજ વિચાર યોગ્ય હોય તો પછી ભારતવાસીઓ દાસ અને અંગ્રેજો પ્રભુ એ વિચાર યોગ્યજ ગણાશે.

૬ વિમળા—એ વિચાર તો યોગ્ય નથી. ભારતવાસીઓએ બળવાળા નિર્ભય અને સાહસીક થવું જોઈએ અને થશે પણ તે જ્યાંસુધી તેવા થાય નહિ ત્યાંસુધી અંગ્રેજોએ હિંદીઓને સમાન અધિકાર આપવામાં અટકાવ કરવો ન ઘટે.

૭ શાન્તા—સ્ત્રી પુરુષમાં બધી બાબતમાં જે અસમાનપણું દેખાય છે તે બધું સ્વાભાવિક નથી. પણ જે કાંઈ દેખાય છે, તે બધું સમાજના નિયમોના દોષોને લીધેજ દેખાય છે. એ બધી નિયમોનો સંશોધન કરવું. એ સમાનતાની નીતિનો ઉપદેશ છે.

૮ કાન્તા—બીજા દેશમાં સ્ત્રીઓ પુરુષોની દાસી છે. જે દેશમાં સ્ત્રીઓને પાંજરામાં પુરી રાખવાનો વહેવાર નથી ત્યાં પણ સ્ત્રીઓને પુરુષોનીજ આશ્રીત બનાવેલી છે અને બધી રીતે પુરુષની આસાધીન થઈ રહે એવી વ્યવસ્થા કરેલી છે ખંડેને ઉષા ખહેન !

૯ ઉષા—હા. આ રીત સર્વ દેશમાં અને સર્વ કાળમાં લાંબા કાળથી ચાલુ છે છતાં પણ અત્યારે અમેરીકા અને ઇંગ્લાન્ડ એક પ્રકારના સમાજ તત્વ-તેનાઓ તેનું વિરોધી છે. તેઓ સમાનતામાં માનનારા છે. તેમનો મન એવો છે કે સ્ત્રી પુરુષમાં સર્વ પ્રકારે સમાનતા રહેવી જોઈએ. જ્યાં જ્યાં પુરુષોનો અધિકાર છે ત્યાં ત્યાં સ્ત્રીઓનો અધિકાર હોવો યોગ્ય છે. પુરુષો નોકરી કરે વેપાર કરે તો સ્ત્રીઓ તે કેમ ન કરી શકે ? પુરુષો રાજસભામાં સભાસદ થાય તો સ્ત્રીઓ શા માટે સભાસદ ન થાય ? સ્ત્રીઓ પુરુષની પત્ની છે—અધીનના છે તે માત્ર દાસી શા માટે થાય ? આપણા પરાધીન દેશમાં શું સ્થિતિ છે ?

૧૦ બાળા—જે દેશ પરાધીન છે ત્યાં બધી જાતની પરાધીનતાનાં બી વેરાઈ, જોરથી જીતી નીકળે

એ બનવા નોગ છે. અહીંઆ જે રીતે પ્રજા રાજને આધીન છે તેમ બીજા દેશમાં નથી અહીં અશિક્ષિત લોકો જેવા આરાધીન છે તેવા આરાધીન બીજે ઠેકાણે નથી. અહીં શુદ્ધાદિક કેમો બ્રાહ્મણોની જેવી ચરણુરજ બનેલી છે, તેવી કોઈ પણ પ્રજા ધર્મચાર્યોને આધીન બનેલી નથી. અને તેજ પ્રમાણે અહીંઆ સ્ત્રીઓ જેવી રીતે પુરુષોની આરાધારી છે તેવી બીજા દેશમાં નથી. વિમળા બહેન ! તમારો શો વિચાર છે ?

૧૧ વિમળા—આપણી રમણીઓ તો પાંજરામાં પૂરેલી મેનાઓ જેવી દશામાં છે. જે બોલી પડાવે તે બોલી પડે છે અને જે આહાર કરાવે તેજ આહાર કરે છે, નહિ તો હિપવાસ કરે છે. આવી સ્થિતિમાં પતિ દેવતાસ્વરૂપ કાં ન હોય !

૧૨ શાન્તા—બહેનો ! આર્યોનો પતિવ્રતા ધર્મ ધણો સરસ છે એ નહિ જૂલના. એના વડેજ આર્યોનાં ધરો સ્વર્ગ જેવા સુખમય છે એ વાત સાચી છે. સમજી પતિવ્રતા ધર્મથી વિરુદ્ધ હોયજ નહિ. પરંતુ સ્ત્રી પુરુષની દાસી માત્ર છે અને સંસારના મોટા ભાગના કર્તવ્યોમાં તેમનો બીલકુલ અધિકાર નથી એટલીજ બાબતમાં મારો વિરોધ છે.

૧૩ બાળા—શાન્તા બહેન ! આપણી સ્ત્રીઓ તો ધરની રાણીઓ છે અને તેને ધરનાં કાર્યોમાં વિશેષતા આપી છે. તમે બતાવશો કે સ્ત્રીઓને શું અસમાનતાઓ છે અને તેથી તેમને શું અન્યાય થાય છે ?

૧૪ શાન્તા—બધી સમાજમાં મોટે ભાગે સ્ત્રી પુરુષમાં જે અસમાનપણું દેખાય છે તેમાં વડીલો-પાર્શ્વિક સંપત્તિના વારસાના નિયમો ભયાનક અને શોકજનક છે. દીકરો બાપની મીલકતનો સંપૂર્ણ હકદાર છે પરંતુ દીકરીને કશુંજ નહિ. પુત્રને પુત્રી બંને એકજ પિતા અને એકજ માતાથી જન્મેલાં હોય, બંનેને ઉછેરવામાં માતાપિતાને સરખોજ શ્રમ પડયો હોય તોપણ પિતાના મરણ પછી પુત્રને બાપની મેળવેલી કરોડો રૂપિયાની મીલકત મળે પરંતુ કન્યાને જરૂરના કામ માટે એક કુટી બઢામ પણ મળી શકે નહિ. બાનું શું કારણ ? આ શું ઓછો અન્યાય છે ?

૧૫ હિષા—આનું કારણ મને તો એમ લાગે છે કે હિંદુ શાસ્ત્રમાં એમ કહ્યું છે કે અપુત્રની ગતિ નથી. અને પુત્રજ શ્રાધ્ધ આપી શકે. શ્રાધ્ધનો જે અધિકારી તેજ સંપત્તિનો અધિકારી.

૧૬ વિમળા—આપણે જાનો તો તેવા સિધ્ધાંતો માનતા નથી. શ્રાધ્ધ શું ને અપુત્રની ગતિ ન થાય તે શું ? તે કાંઈ મુએલાને પહોંચતા દશે ? પુત્ર હોય કે પુત્ર ન હોય પણ જંવા કરણી કરે એવી ગતિ પામે એજ ખરો સિદ્ધાંત છે.

૧૭ શાન્તા—આડી વાત બાળુએ મુકો. શ્રાધ્ધનો અધિકારી તે સંપત્તિનો અધિકારી એ ફલીલ તદ્દન લુલી અને એટલી બધી ખોટી છે કે અત્યારે તે વર્ણુવર્ણુ નકામું છે. આવા કાયદાનું બીજું કંઈ કારણ હોય તો જણાવો.

૧૮ કાન્તા—એમ કહી શકાય કે સ્ત્રી તેના પતિની સંપત્તિમાં તેના પતિ જેટલીજ હકદાર છે. પતિને ઘેર ગૃહિણી થવાથી સ્વામિની સંપત્તિને ભોગવનારી છે. એટલે તેને પિતાની સંપત્તિમાં હકદાર થવાનું પ્રયોજન નથી.

૧૯ હિષા—જે વારસાના કાયદાનું આજ ખરું ખરું કારણ હોય તો પુછી શકાશે કે વિધવા પુત્રીનો સંપત્તિમાં હક થાય કે નહિ ? અથવા જે પુત્રી ગરીબ અને પરણાવેલી છે તેનો કાંઈ હક ખરો કે નહિ ?

૨૦ શાન્તા—હા બહેનો ! હિષા બહેનનું કહેવું ખરાખર છે.

૨૧ વિમળા—આપણે ત્યાં તો એવું છે કે સ્ત્રીએ પતિની ચરણુસેવા કરવી. પતિ દુષ્ટ હોય કટુભાષી હોય કે દુરાચારી હો પરંતુ બંધન સહન કરવું પડે છે. પુત્ર ગાંડો હોય કૃતધ્ન હોય કે દુષ્ટાત્મા હોય છતાં પુત્રની મરજી સાચવવી; નહિ તો સંપત્તિ સાથે સ્ત્રી જાતિનો કશો સંબંધ ન રહે !

૨૨ શાન્તા—હાથ, પતિ કે પુત્ર તાડન કરે તોપણ સ્ત્રી જાતિએ સહન કરવું. સહનશીલતા વિના તેની પાસે કશો ઇલાજ નહિ. સહનશીલતા સિવાય તેની બીજી ગતિજ નહિ. આ બાળુ પુરુષ સર્વજ હક-

દાર ગણાયો. સ્ત્રીનું ધન પણ તેનું ધન ગણાય. તેની મરણ થતાં તમામથી તે સ્ત્રીને અળગી કરી શકે. પુરૂષને સ્વતંત્ર હોવાથી કશીજ હરકત નહિ. આ અસમાનતા ન્યાય અને નિતી વિરૂધ્ધ છે.

૨૩ કાન્તા—અમને તો એમજ પઠાવ્યું છે કે હાલ જે વ્યવસ્થા છે તે અતિ ઉત્તમ છે. એ વ્યવસ્થાનેજ પ્રતાપે સ્ત્રીઓ સ્વામીને આધીન રહે છે અને તેથી જ ગૃહસ્થાશ્રમ સારો ચાલે છે.

૨૪ શાન્તા—હિંદુશાસ્ત્ર પ્રમાણે સ્ત્રી કદાચિત્ ધનની હકદાર થાય પણ તે ક્યારે કે પતિ અપુત્ર મરણ પામ્યો હોય ત્યારે! આટલી નાની નાની છુટો હોવાથી જ આર્યોનાં ધારાશાસ્ત્રોને કેટલાક અંશમાં હાલનાં સુધરેલાં યુરોપનાં ધારાશાસ્ત્રો કરતાં ઉત્તમ કહીને વખાણ્યાં છે. પરંતુ એમાં વડાદ બહુ થોડી લેવાની છે. સંપત્તિની હકદાર સ્ત્રી બલે રહી. પરંતુ દાન કરવાનો કે વ્યવવાનો તેનો કશોજ હક નહિ. કહો આ હક કેટલો છે? માત્ર પોતાનું ભરણ પોષણ કરી શકે એટલોજ. જીવન પર્યંત તે તેમાંથી કશું કોઈને દઈ શકે નહિ. પુત્ર પાપી થાય ને બધું વેચી મોજ શોખમાં ઉડાવી દે, તેમાં હિંદુશાસ્ત્રને કશો વાંધો નહિ. સ્ત્રી મહા ધર્મનિષ્ઠ હોય, છતાં પણ કોઈને પ્રાણરક્ષા અર્થે એક કટકો પણ જમીન આપવા શક્તિવાળી માની નથી.

૨૫ વિમળા—હિંદુ કાયદા પ્રમાણે સ્ત્રી કદાચિત્ ધનની હકદાર થાય પણ તે ક્યારે? પતિ અપુત્ર મરણ પામે ત્યારે. આટલી બધી હિંદુ શાસ્ત્રની વડાઈ છે.

૨૬ શાન્તા—હાલની જે વ્યવસ્થા છે, તે પુરુષોએજ કરેલી છે. તમામ બંધનો વડે સ્ત્રીઓનાં હાથપગ બાંધી તેમને કચરવામાં આવે છે. ભલે મરણ પ્રમાણે પુરૂષ તેને લાતો મારે, ગરીબ નારી

અવાજ પણ ન કરી શકે. સ્ત્રીઓના હાથપગ દોરીઓથી બાંધે છે. આ અધર્મ નહિ તો બીજું શું?

૨૭ કાન્તા—સ્ત્રી જાતિએ ઓછી અને અસ્થિર બુદ્ધિવાળી છે. સંપત્તિ સાચવવામાં અશક્ત છે. એક-દમ બધું છિન્નાભિન્ન કરી નાંખે છે. અને વારસ પુત્રા-દિકને હાનિ પહોંચાડે એટલે તેનાથી મિલકત બીજાને અપાય નહિ. એથી એવો કાયદો કરવાનું યોગ્ય મનાયું હતું.

૨૮ શાન્તા—આવાત હું સ્વીકારતી નથી. સ્ત્રીઓની બુદ્ધિ સ્થિરતામાં અને ચતુરાઈમાં કોઈ પણ અંશે પુરૂષો કરતા ઉતરે તેમ નથી. સંપત્તિ સાચવવા માટે જેટલી સમજણ જોઈએ તેટલી તેમાં નથી એ ખરૂં પરંતુ એમાં પણ પુરૂષોનોજ દોષ છે.

૨૯ ઉપા—હા પુરૂષોએજ પાંજરાપોળમાં દોર પુરે તેમ સ્ત્રીઓને પાંજરામાં પુરી રાખી આવી બાબ-તોથી તેમને અગ્નિ રાખી છે એટલે તેમનામાં એ બાબતનું જ્ઞાન હોય નહિ. પુરૂષોને અપરાધોજ સ્ત્રીઓ અશિક્ષિત છે અને તે છતાં અપરાધોનો દંડ સ્ત્રી જાતિના ઉપરજ નાંખવામાં આવ્યો છે.

૩૦ કાન્તા, બાળા, ઉપા ને વિમળા—પણ શાંતા બહેન! આનો કંઈ ઉપાય?

૩૧ શાન્તા—આનો ઉપાય શિક્ષા-કેળવણી એ એકજ છે. જે સ્ત્રીઓ સુશિક્ષિત થાય, તો ઘરમાં ધન દારી રાખવાની રીતી દૂર થાય. જેમ મુઠલ રકમ ધીરતાં વ્યાજ ઉત્પન્ન થાય, તેમ સ્ત્રીઓમાં વિશેષ શક્તિ આવે છે.

એવી રીતે આ દેશનાં તમામ સ્ત્રી પુરૂષો વિદ્યામાં સુશિક્ષિત થાય તો વિદેશી વેપારીઓ, અને વિદેશી કારીગરો અહીંથી દ્રવ્ય તાણી જઈ શકે નહિ. તાત્પર્યે સુશિક્ષા જ સામાજિક અહિત અટકાવવાનો મુખ્ય માર્ગ છે અને તેથીજ બધાને માટે રસ્તો ખુલેલો રહેશે.

જૈન ધર્મમાં સ્ત્રીઓને સ્થાન.

સ્ત્રીઓને સમાજમાં શું સ્થાન હોય શકે તે આજકાલ બહુ ચર્ચાનો વિષય થઈ પડ્યો છે. સ્ત્રી પુરુષથી હલકી છે, સ્ત્રી સેવક છે, પુરુષ સેવ્ય છે—આ ભાવનાએ જગતના લોકો ઉપર બહુ સાત્તાવ્ય ચલાવ્યું છે, અને વર્તમાન સંસ્કૃતિએ તે ભાવના સામે મોટો પોકાર ઉઠાવ્યો છે. સ્ત્રી વર્ગને અત્યાસુધી અપાયલા અન્યાયનું પુરુષવર્ગને ભાન થવા લાગ્યું છે અને કાર્યક્ષેત્રો ભિન્ન હોવા છતાં સ્ત્રી અને પુરુષ સમાન છે એ ભાવના પુરુષ વર્ગમાં પ્રચાર પામવા લાગી છે. જે ખાવા પીવાની કે સંસારમાં સુખ માણવાની એપણાઓ પુરુષવર્ગ અનુભવે છે, તેવીજ એપણાઓ સ્ત્રીઓ પણ અનુભવે છે; જે જ્ઞાનપ્રાપ્તિના, સમાજસેવાના, આધ્યાત્મિક ઉન્નતિના ઉદ્દેશ આશયો પુરુષ-હૃદયમાં ઉદ્ભવે છે તેવાજ મુદ્દિત આશયો સ્ત્રી હૃદયમાં ઉદ્ભવે છે, અને જે શક્તિ પરાક્રમ તથા ઉપયોગિતા પુરુષવર્ગ આ સંસારમાં દાખવે છે તેવીજ શક્તિ, પરાક્રમ તથા ઉપયોગિતા, જે અવકાશ તથા સગવડતા મળે તો સ્ત્રીવર્ગ પણ દાખવી શકે—આવા વિચારો, સ્ત્રી તેમજ પુરુષવર્ગના સહભાગ્યે, જનસમાજમાં સંચાર પામી રહ્યા છે અને સુભગ ભાવીની આશા આપી રહ્યા છે.

હિંદુધર્મનાં પ્રાચીન પુરાણો, સ્મૃતિઓ તથા કથાઓ વિચારીએ તો માલુમ પડે છે કે તેમાં સ્ત્રીઓને પુરુષ કરતાં ઉત્તરતું સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. પુરુષ કરતાં સ્ત્રીઓને હલકા ઓછા અને ફરજે વધારે—આ હિંદુ ધર્મનો સારાંશ છે. **જ સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યમર્હતિ** આ સૂત્રમાં પણ ઉપર્યુક્ત કથનનો ધ્વનિ છે. સતી થવાનો રીવાજ, ધર્મશાસ્ત્રોમાં વેદાધ્યયનનો સ્ત્રીઓને પ્રતિષેધ, સંસ્કૃત ભાષાના ઉપયોગની મના, સ્ત્રી સંન્યાસ લઈ ન શકે તેવી આશા, પુરુષ અનેક સ્ત્રીઓ કરી શકે તેવી પ્રચલિત રીત અને તેને સ્મૃતિની સંમતિ, વારસામાં પણ સ્ત્રીને માત્ર અરણ્ય પોષણનોજ હક્ક તથા ફરજિયાત વૈધ-

વ્ય—આવી અનેક બાબતો ઉપરથી હિંદુ ધર્મે સ્ત્રીઓને સમાજમાં શું સ્થાન આવ્યું છે તે સદજ સ્પષ્ટ થઈ શકે તેમ છે.

દયા અને ન્યાયના સિદ્ધાન્ત ઉપર રચાયેલ જૈન ધર્મે પ્રથમથીજ હિંદુ ધર્મની આવી ભાવનાનો પ્રતિપક્ષ કર્યો છે અને પ્રસંગેપ્રસંગે સ્ત્રી વર્ગને યોગ્ય ન્યાય આપવા પ્રયાસ કીધો છે. સ્ત્રીવર્ગ સંબંધી જૈન દર્શનની વિશાળ ભાવના અને હિંદુ ધર્મની સંકુચિત ભાવના વચ્ચે મહદ અન્તર રહેલું છે. પ્રથમ તો સ્ત્રી અને પુરુષને જૈન દર્શન સમાન ધ્યેય પ્રાપ્ત કરાવે છે અને તે ધ્યેયને સર્વ લભ્ય બનાવે છે. મોક્ષ—સર્વગત્ય—આત્મસાક્ષાત્કાર માત્ર પુરુષને નહીં પણ સ્ત્રીને પણ પ્રચન કરતાં સ્ત્રી-પણામાંજ પ્રાપ્ત થઈ શકે એવું જૈન દર્શન પ્રતિપાદન કરે છે, અને આના અનુસંધાનમાં સ્ત્રીઓને ચરિત્ર—સંન્યાસ અંગીકાર કરવાની અનુરૂપ આપે છે. જૈનોના ઓગણીસમા તીર્થંકર અસ્તીનાથ સ્ત્રી હોઇને, સ્ત્રીઓ તીર્થંકર—પદને પણ કવચિત્ પ્રાપ્ત કરી શકે છે—આવો વિચાર જૈન દર્શન પ્રગટ કરે છે. જે સ્ત્રીઓ ધારે તો સ્વતંત્ર રીતે સ્વપ્રયાસથી પુરુષોની માફક ઉંચામાં ઉંચી કોટિને પામી શકે છે—આ સિદ્ધાન્ત જૈન દર્શન સ્વીકારે છે એટલુંજ નહિ પણ ઉપદેશ છે. અંદનખાલાનું દર્શન પણ એટલુંજ મનોહર તથા ઉપર જણાવેલી બાબતનું સમર્થક છે. ભગવાન મહાવીરે જે તીર્થંકર સ્થાપન કર્યું, તેનું ભગવતી અંદનખાલાએ અંગીકરણ કર્યું; તે ભગવાન મહાવીરની પ્રથમ શિષ્યા થઇ, અને તેમના સદુપદેશનું પાન કરી, કેવળજ્ઞાન સાધી, મોક્ષ-પદને પામી.

સ્ત્રી વર્ગ સંબંધી જૈન દર્શન હિંદુ ધર્મથી બહુ જુદા તથા વધારે વિશાળ ખ્યાલો ધરાવે છે—તે વાત ‘સતી’ શબ્દનો પ્રત્યેક ધર્મમાં શું અર્થ થાય છે તે વિચારવાથી વધારે સ્પષ્ટ થશે. હિંદુ ધર્મ

પ્રમાણે જે સન્નારીઓને ‘સતી’ની કાટિમાં મૂકવામાં આવી છે તેમનાં ચરિત્રો ધ્યાનમાં લઈએ તો માલુમ પડે છે કે જે સ્ત્રીઓ અસાધારણ ધર્મ, સહન-શીળતા, તથા ધર્મશુદ્ધિથી પોતાના શિયણનું પરપુ-રૂપથી રક્ષણ કર્યું હોય તેને ‘સતી’ ગણવામાં આવે છે. સ્વપતિની વિચિત્રતાઓ જે સ્ત્રીઓ માત્ર મૌન ભાવે સહન કરી હોય અને ગમે તેવા સંયોગો વચ્ચે ‘હાય’ એવી ભુમ પાણુ જેણે પાડી ન હોય તેને ‘સતી’ તરીકે પૂજવામાં આવે છે. સારાંશ કે કાં તો અસાધારણ સંકટો કે લાલચો વચ્ચે શિયણસં-રક્ષણ કર્યું હોય અથવા તો સ્વપતિની વિટંબનાઓ, વિચિત્રતાઓ, તથા વિકૃતિઓ શાન્તિથી તથા મૌન ભાવે સહન કરી હોય તેવીજ સ્ત્રી હિંદુધર્મમાં ‘સતી’ પદ પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાળી થઈ છે. આ ભાવના ઉત્તમ છે તથા તેમાં ઉત્કૃષ્ટ તપ તથા આત્મભોગ રહેલાં છે. જૈન દર્શન સતીત્વપદપ્રાપ્તિ અર્થે આ ભાવનાઓ સ્વીકારે છે, પણ તેટલાથી સંતોષ પામતું નથી. જૈન દર્શન તેથી પણ આગળ વધે છે અને સતીત્વપ્રાપ્તિ અર્થે અનર્તદારો ખુલ્લાં કરે છે. શિયણ-સંરક્ષણને તો જૈન દર્શન પણ સતીત્વ અર્થે એટ-લુંજ આવશ્યક ગણે છે. પણ સતીત્વની પ્રાપ્તિ અર્થે શિયણની કંસાટી કરે તેવા અસાધારણ પ્રસંગો ઉત્પ-ન્ન થવાજ નેષ્ટએ એમ તે સ્વીકારતું નથી. અન્ય-ક્ષેત્રોમાં મહત્તા દર્શાવનાર સ્ત્રીઓને હિંદુધર્મ ‘સતી’ પદથી અલંકૃત કરતું નથી. જૈન ધર્મમાં જે સતીની નામાવલી રચવામાં આવી છે તેમનાં ચરિત્ર નિહાળતાં માલુમ પડે છે કે શિયણસંરક્ષણના વિકટ પ્રસંગો પ્રાપ્ત થયા ન હોય, પતિ સંબંધી બહુ સહન કરવું પડ્યું ન હોય તોપણ અન્ય ક્ષેત્રમાં મનુષ્યત્વને છાજે તેવાં પરાક્રમ કે મહત્તા દર્શાવ્યાં હોય તો તેને પણ ‘સતી’ તરીકે ગણવામાં આવી છે. દાખલા તરીકે બ્રાહ્મી, સુદરી, ચંદનબાળા, સુદર્શના, રાઝમતી, જયંતી, ઇલાદિ. આ દૃષ્ટિએ લીલાવતી, ચાંદબીબી, જોન ઝોફ આર્ક કે ફ્લોરેન્સ નાઇટગિલને પણ સતીની કાટિમાં મૂકી શકાય.

‘સતી’ શબ્દના પ્રયોગમાં આ પ્રમાણે ભેદ પડવાનું મૂળ કારણ અત્યેક ધર્મની ભાવનામાં રહે-

લી ભિન્નતાનું પરિણામ છે. હિંદુ ધર્મ પ્રમાણે સ્ત્રી સેવક છે, પુરૂષ સેવ્ય છે; સ્ત્રીને પતિ ઇશ્વર સમાન છે તથા આ જગતમાં સ્ત્રીને પતિ સમાન અન્ય કંઈ તરણુતારણુ નથી. જૈન સિદ્ધાન્ત અન્ય પ્રકારે કહે છે. જૈન દૃષ્ટિએ સર્વ આત્માઓ-પણી તે પુરૂષ-દેહી હો કે સ્ત્રીદેહી હો-સરખા છે અને પોતપોતાની ઉન્નતિ સાધવાને લક્ષ્યદાર છે. પુરૂષની ઉન્નતિ માત્ર સ્ત્રીને અધીન નથી; તેમજ સ્ત્રીની ઉન્નતિ માત્ર પુરૂષનેજ અધીન નથી. એક અન્યના ઇષ્ટદેવ હોવાને બદલે એકમેકના સહચારી-સહાયકારી-છે અને ઉભયના ઇષ્ટદેવ તો પરમાત્મા જ છે કે જેની ઉપાસના કરીને પરમ પદને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. પુરૂષના પરમ પૌરૂષની સિદ્ધિ માત્ર સ્વસ્ત્રીઅનુશીલ-નનેજ અધીન નથી, તેમ સ્ત્રીનું સતીત્વ માત્ર સ્વ-પતિ-અનુશીલનનેજ અવલંબનું નથી. ઉભયનું દંપતી જીવન માત્ર ઐત્રીભાવ ઉપરજ રચાવું નેષ્ટએ. કોઈ કોઈનું ગુલામ છે એવો વિચાર જૈન દર્શનને જરાપણ સંમત નથી. આ ઉપરથી નેષ્ટ શકાશે કે સ્ત્રીને જૈન દર્શન પુરૂષ જેટલુંજ સ્વાતંત્ર્ય બક્ષે છે અને જેમ પુરૂષને, જે સ્ત્રી પોતાના માર્ગમાં અયોગ્ય રીતે આડી આવે તો, સ્ત્રીની અવગણના કરવાનો અધિકારી ગણવામાં આવે છે, તેવીજ રીતે સ્ત્રીને પણ એવા અપવાદ-જનક પ્રસંગો વચ્ચે પુરૂષની અવગણના કરવાનો અધિકાર મળે છે. આના સમર્થનમાં સુદર્શનાનું દૃષ્ટાન્ત આપવું બસ છે. સુદર્શના ભગવાન મહા-વીરની પુત્રી થાય. તેનું લગ્ન જમાલી સાથે કરવામાં આવ્યું હતું. જમાલી ત્યારે ભગવાન મહાવીર પાસે દીક્ષા લીધી ત્યારે સુદર્શના પણ જમાલીની શિષ્યા થઈને તેની સાથે રહેતી. આગળ જતાં જમાલીને ભગવાન મહાવીર સાથે અમુક સિદ્ધાન્તના વિષયમાં જખરો વિચારવિરોધ ઉભો થયો. આ ઉપરથી જમા-લીએ ભગવાન મહાવીરના શાસનનો અનાદર કરી સ્વતંત્ર મત સ્થાપિત કર્યો. સુદર્શના કેટલોક વખત તો જમાલી સાથે રહી, પણ વિશેષ વિચાર, મનન તથા અવલોકનના પરિણામે ભગવાન મહાવીરના કથનમાં તેને સત્ય પ્રતીત થયું. આ ઉપરથી સુદર્શ-

નાએ જમાલીને બહુ સમજવવા પ્રયત્ન કરીયા તથા બન્નેએ ભગવાન મહાવીરના શરણે જવું એમ વિનંતિ કરી, પણ ત્યારે જમાલી પોતાના દુરાગ્રહથી કચ્છે નહિ ત્યારે સુદર્શનાએ જમાલીનો ત્યાગ કરીયા અને ભગવાન મહાવીરના શાસનને પુનઃ અંગીકાર કર્યું. આવી સ્ત્રીને હિંદુ ધર્મ કદાચ અસતી કહેશે. જૈન ધર્મ તેને સતી ગણે છે.

જૈન દર્શન સ્ત્રીઓને ફરજિયાત ગૃહસ્થાશ્રમનો આગ્રહ કરતું નથી. જૈન કથાઓમાં નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારિણીઓનાં દષ્ટાન્તો કાંઈ થોડાં નથી. આહી, સુદરી, રાજેમતી, અંદનબાળા, આદિ અનેક સતીઓ નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારિણી હતી.

કેટલીક જૈન સતીઓનાં દષ્ટાન્તો ખરેખર બહુ મનોહર તથા વિચારણીય માલુમ પડે છે, અને સ્ત્રીત્વની ઉત્કૃષ્ટતાને સમજવવામાં બહુ સહાય કરે છે. મદનરેખાનું દષ્ટાન્ત આલુંજ છે. મદનરેખા યુગબાહુની પત્ની થાય, યુગબાહુનો મોટો ભાઈ કેટલાક દુર્વિચારથી યુગબાહુને પ્રાણહર શસ્ત્રપ્રહાર કરે છે, અને તેથી તે મરણાવસાન દશામાં બહુ પીડાય છે. તે વખતે મદનરેખા પોતાના પતિને સંસારની વિનશ્વરતા તથા જીવનક્ષણભંગુરતાનો ઉપદેશ કરે છે તથા પરમાત્મચિન્તનમાં પ્રેરે છે. તેના પરિણામે યુગબાહુ શાન્તિ પામી, સમાધિમરણ અનુભવી સ્વર્ગ લોકમાં સીધાવે છે. હવે આગળ ઉપર અમુક વિદ્યાર્થી સહાયથી મદનરેખા નંદીશ્વરદીપની યાત્રાએ જાય છે, અને ત્યાં વસતા કોઈ જૈનાચાર્ય સમક્ષ બેસીને ધર્મ સાંભળે છે તેવામાં યુગબાહુ જે સ્વર્ગ લોકમાં દેવપદને પામેલ છે તે ત્યાં આવી ચડે છે અને પૂર્વભવની સ્વસ્ત્રીને જૈનાચાર્ય સમીપ બેઠેલી જોતાં, જૈનાચાર્યને પ્રથમ વંદન કરવાને બદલે પૂર્વ ભવની સ્વસ્ત્રી મદનરેખાને વંદન કરે છે. આવા અધટિત આચરણથી ત્યાં બેઠેલ વિદ્યાર્થી ચકિત થાય છે અને જૈનાચાર્યને આ બાબતમાં પ્રશ્ન પૂછે છે ત્યારે જૈનાચાર્ય તેના સંશયનું નિવારણ કરતાં કહે છે કે “આમાં યુગબાહુદેવે કાંઈ પણ અધટિત કર્યું છે એમ માનવાનું

કારણ નથી. જેનાથી પોતાને ધર્મપ્રાપ્તિ થઈ છે અને જે પોતાની સદ્ગતિનું નિમિત્ત બનેલ છે તેનેજ પ્રથમ વંદન થતે છે.” સ્ત્રી હલકી એટલે પતિને કદિ પણ નમન યોગ્ય થઈ ન શકે એ વિચારનો આ દષ્ટાન્તથી સર્વથા બહિષ્કાર થાય છે અને ગુણાઃ પૂજાસ્થાનં ગુણિષુ ન ચ લિજ્ઞં ન ચ વચઃ । એ ન્યાયપૂર્ણ સિદ્ધાન્તનું સચોટ રીતે સમર્થન થાય છે.

સતી થવાનો એટલે કે પતિ પાછળ બળી મરવાનો રીવાજ જૈન શાસ્ત્રથી સર્વથા અસંમત છે, અને તે માત્ર માનસિક નિર્બળતાનું પરિણામ હોઇને તેને ‘આપઘાત’નીજ ક્રોડિમાં જૈન શાસ્ત્ર મુકે છે. એક પણ જૈન સતી એવી નથી કે જેણે પતિમરણ પાછળ આવું આચરણ કર્યું હોય !

જ્ઞાનપ્રાપ્તિના વિષયમાં સ્ત્રીઓને પૂર્ણ અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે તે બાબત, બ્રાહ્મણો જેમ વેદને સર્વશાસ્ત્રોનું મૂળ ગણે છે તેમ જૈનોમાં ગણાતા સર્વ શાસ્ત્રોના મૂળ સમાન આગમો વાંચવાની જૈન સાધ્વીઓને છૂટ આપી છે તે ઉપરથી સમજી શકાય તેમ છે. અનેક જૈન શ્રેષ્ઠીઓની પુત્રીઓના કળાવિભવ તથા શાસ્ત્રપારંગતતાનાં સુંદર વર્ણનો જૈન કથાઓમાં બધાં ત્યાં દસ્યમાન થાય છે. જયંતી અને ભગવાન મહાવીરની પ્રશ્નપરંપરા સૌ કોઈને સુવિદિત છે. ભગવાન મહાવીરને અનેક વિદુષી તથા કેટલીક તો સર્વજ્ઞત્વને પામેલી સાધ્વી શિષ્યાઓ હતી તે વાત મશહૂર છે; એટલુંજ નહિ પણ વર્તમાન સર્વ વિદ્યાઓનો મૂળ પ્રચાર પ્રથમ તીર્થંકર ભગવાન ઋષભદેવે પોતાની પુત્રી આહીને અક્ષરવિદ્યા આપીને તથા સુદરીને અંકવિદ્યા આપીને કર્યો છે એ જૈનોમાં પ્રચલિત માન્યતા એટલીજ ઉપયોગી તથા રહસ્યપૂર્ણ છે. સૌશિક્ષણના વિરોધીઓને અથવા તો સ્ત્રીઓને બહુ સંકુચિત શિક્ષણ આપવાના પક્ષકારોને આ દષ્ટાન્તમાંથી બહુ ધડો લેવા જેવું છે.

સ્ત્રીઓને કોઈ કોઈ બાબતમાં તો પુરુષથી પણ ઉત્તમ પદવી આપેલી છે. સર્વ ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં

સ્વસ્તીને જન્મણું આસન આપવાની પદ્ધતિ જૈન દર્શને સ્વીકારી છે. આનું રહસ્ય વિચારવા લાયક છે.

લગ્ન સંબંધમાં જૈન દર્શને આગળ પડતું પગલું ભર્યું છે. રજસ્વલા થયા પહેલાં કન્યાને પરણાવી દેવાની સ્મૃતિકાર મનુ ભગવાનની આગ્રા વૈદ્યકીય નિયમથી વિરૂદ્ધ છે તથા બાળલગ્નાદિ અનેક હાનિકારક રીવાજોની મૂલક બનેલ છે. જૈનશાસ્ત્રમાં કન્યાની ઉમ્મર સંબંધી આવું કાંઈ પણ બંધન જોવામાં આવતું નથી. ઇચ્છાવરનાં તેમજ અન્ય અન્ય વર્ણો વચ્ચે થયેલાં લગ્નોનાં દષ્ટાન્તો કાંઈ જૈન કથામાં થોડાં નથી. આવી બીજી ઘણી બાબતો નહીં અજવાળું પાડે તેવી મળી શકે તેમ છે, પણ સ્થળ-સંકેતના કારણે વિશેષ ઉલ્લેખ થઈ શકે તેમ નથી.

આ સર્વ ઉપરથી એમ કહેવાનો આશય નથી કે જૈન દર્શનકારો સ્ત્રીઓની સંસારમાં શું પદવી હોઈ શકે તે વિષે વર્તમાન ભાવનાને સર્વોચ્ચ સ્વીકારે છે. સમયના બળે તથા પરિસ્થિતિના બળે જૈન શાસ્ત્રકારોએ પણ સ્ત્રીઓ સંબંધી કેટલીક સાધારણ બાબતોમાં અણુધટતા પ્રતિબંધો કર્યા છે અને પુરુષોને વિશેષ સ્વાતંત્ર્ય આપ્યું છે પણ ઉપરની સર્વ વાતો ઉપરથી એટલું તો ચોક્કસ છે કે જૈન ધર્મનું મૂળથી વલણ સ્ત્રીઓને અયોગ્ય બંધનોથી મુક્ત કરાવવા તરફ તથા સમાનતા તરફ રહેલું છે અને તે દિશામાં જૈન શાસ્ત્રકારો યથાશક્તિ પ્રયાસ કરતા

આવ્યા છે. જૈન ધર્મનું રહસ્ય આ પ્રકારે વિચારતાં જૈન સ્ત્રીઓની વર્તમાન હાલત ઉપર નજર મૂકી વિના રહેતી નથી. વર્તમાન વસ્તુસ્થિતિ તેથી તદ્દન વિપરીત છે. તે જોઈ કોઈ પણ સુસ્થ જૈન વિચારકને ખેદ થયા વિના રહે તેમ નથી. કન્યાવિક્રય, વૃદ્ધ-વિવાહ તથા વિધવાબહુલતાનો અત્યારનો જમાનો ક્યાં અને દીર્ઘદૃષ્ટિ ધરાવતા અને સમયને અનુકૂળ ફેરફાર કરતા જૈન પૂર્વજોનો જમાનો ક્યાં? સ્ત્રીઓને અગ્રાન અંધકારમાં સદા સડવા દેવી એવો આગ્રહ ધરાવનાર કેટલાક આપણા બંધુઓ ક્યાં અને ક્ષાહી, મુંદરી, અંદનબાળા, સેણા, વેણા, રેણા, જયંતી આદિ સર્વ વિદ્યાસંપન્ન સન્નારીઓનો યુગ ક્યાં? જો કોઈ પણ ધર્મ સ્ત્રીઓને પરાધીનતામાંથી મુક્ત કરવાના માર્ગમાં તથા પુરુષ સમાન ઉન્નતપદે સ્થાપવામાં સહાય કરે તેવો હોય તો તે જૈન ધર્મજ છે અને તે ધર્મનાજ અનુયાયીઓ આ વિષયમાં અમૂળી ન બનતાં હિંદુ બાઇઓની પાછળ પાછળ ચાલે અને તે પણ મંદતરગતિએ—આ જૈનોને ખરેખર શરમાવા જેવું છે. આશા છે કે જૈનો આ વિષયમાં સ્વશાસ્ત્રરહસ્યને યથાર્થ રીતે સમજીને વિશેષ પ્રગતિમાન થશે અને સ્ત્રી જીવનના ભાવી ઉદ્ધારમાં બહુ ઉપયોગી ભાગ ભજવશે.

તા. ૧૪-૮-૧૮. } પરમાનન્દકુંવરજી કાપડિયા.
ભાવનગર. } બી. એ. એલ્એલ્. બી.

અહમચર્ચ.

(વ્યાખ્યાતા—૨૧. પ્રાણજીવન મોરારજી શાહ, રાજકોટ.)

ત્રિયવાચક—જ્ઞાની મહાત્માઓએ થોડા શબ્દોમાં કેવું અમતકારી સ્વરૂપ બતાવ્યું છે તે અહમચર્ચના નવ પ્રકાર પર જેમ જેમ વિશેષ વિચાર કરીએ છીએ તેમ તેમ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. આ નવ પ્રકારને જૈનધર્મમાં નવ વાડ કહે છે; અને તે નવવાડો અધા ધર્મના ત્યાગી મહાત્માઓને લાગુ પડે છે; એમાં જરા પણ સંશય જેવું નથી—જેમ આંખના વૃક્ષને યરોબર ફળનો ફાલતો જેવાને રક્ષણ કરવાની જરૂર છે, જેમ રાજના ખજાનાને સાચવવાને કિલ્લાઓની જરૂર છે, તેમજ આ અહમચર્ચ રૂપ ઉત્તમ વૃક્ષને અને સાક્ષાત્ કલ્પવૃક્ષને સાચવવા સાર આ નવવાડ રૂપ નવ કિલ્લા છે અને એ કિલ્લાઓ આખા હોય તોજ એ અહમચર્ચરૂપ કલ્પવૃક્ષ ટકી શકે છે અને તોજ અમૃત રૂપી મોક્ષફળ મેળવી શકાય છે, અને આ ભવમાં જ્ઞાનમૂર્તિ બની અનેક સુગંધી ફેલાવી શકાય છે.

આ નવવાડો જે આપણે ગૃહસ્થની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો એમ નહીં કહી શકાય કે તે માત્ર સાધુ-ઓનેજ માટે છે. ગૃહસ્થને એમાંનો ધણોખરો ભાગ તદ્દન લાગુ પડે છે, માટે એક પત્નીવત પાળવા. તેમજ સ્ત્રીએ એક પતિવત પાળવા આ નવવાડોનું શરણુ લેવુંજ જોઈએ. નપુંસકનો સંગ—સ્ત્રી પુરુષોનાં બિભત્સ ચિત્રો જેવાં, ઢોરોના સંભોગો નિહાળવા, યુગ અંગોપર તથા વિકાર ઉત્પન્ન થાય તેવા ભાગો પર નજર સરખી કરવી, નાટકોના કૃત્તરિક દેખાવો, કૃત્તરિક ગ્રંથો, આજકાલ વધી પડેલા જ્યાં ત્યાં વીચને પાણી કરી નાંખનાર દેખાવો, બીજાનું પછી પણ મા, બેન, દીકરીના આસનપર એક સાથે બેસવું, જેના તેના વિષયભોગ સંભારી સંભારીને લવારો કરવો, અગર મનમાં નવા નવા વિચારવાયુના મહેલો રચવા, કુતર્કો કરવા, અતિપૌષ્ટિક ફવાનું ખોરાકનું મલ્લમાંસનું ને એવી બીજી બીજીને કવળ વિષયસુખ માટે, જાડા રાતા પાડા જેવા થવા માટે

સેવન કરવું, ખાનપાન ઊંધ—આરામમાં હલ વટી જવી અને શરીરનો પહેરવેશ, શણગાર, વાળ, ચહેરો વગેરેમાં થતી ટાપકીપ વગેરે ધણું ધણું અહમચર્ચ જળવવા માટે તજ દેવાની જરૂર છે, અને તેને બદલે વિવેકપૂર્વક ઉપરની નવવાડો સેવવાની—કરવાની છે.

ગૃહસ્થ પણ અમુક અંશે સાધુ છે, બાળ્યવ્યંની નજર આગળ, તેનો પિતા ને માતા છે તે સાધુ છે, તેમજ ગૃહસ્થ પણ કોઈ દિવસ સંપૂર્ણ સાધુ દશામાં આવનારો છે, વગેરે કારણો જોતાં પણ ગૃહસ્થે ઉપરની નવવાડો પોતાના અહમચર્ચ રૂપી અમૃત્ય રત્નના દાખાને જળવવા ને તેને કોઈ ચોર ચોરી ન બન્ય તે સાર ઉપરની વાડોથી સાચવવાની પૂરેપૂરી જરૂર છે. આજના ભાષણમાં એ સર્વસામાન્ય અહમચર્ચની વાડો લાવવાનો હેતુ પણ એજ છે.

અહમચર્ચનો ખરો આધાર કોના ઉપર છે ?

અહમચર્ચ એટલે શિયળ પળાવવાનો ખરો આધાર માથાપ પર છે. માથાપજ અહમચર્ચનો મૂળ પાયો છે. જે માથાપ, સુશીલ, સદ્ગુણી, નીતિને રસ્તે ચાલનારાં, હક્કનું ખાનારાં, પ્રબુપરાયણ અને આદાર વિહાર વ્યવહારમાં શાસ્ત્ર પ્રમાણે વર્તન કરનારાં હોય તો તેનાં ફરજદો અહમચર્ચના નમુનારૂપ ઉદ્ભવેજ. તેવાં બાળકો તેજસ્વી, પૂરેપૂરાં યોગ્ય અંગ ઉપાંગવાળાં, નિરોગી, રૂપુષ્ટ, પરાક્રમી અને સુશુદ્ધિમાન હોય છેજ. આપ તેવા બેટા ને વડ તેવા ટેટા એ કહેવત પ્રમાણે માથાપે પોતે ભવિષ્યની તમામ પ્રજાના સુખ સાર પ્રામાણિકપણે પોતાની જાંઘી ગાળવી જોઈએ. એક નાનામાં નાના વડના બીજમાં જેમ હજારો વંડો રહ્યા છે તેમ એક માતાના ઉદરમાં પિતાના સંસર્ગથી હજારો વંશ સમાયેલા છે. “બાળક એ પુરુષોનો પિતા પણ છે, ભવિષ્યની દુનિયાજ બાળક છે, દેશનું જીવતર દેશનું જીવન બાળક છે.” વગેરે મહાવાક્યો પર વિચાર કરવાથી

પણ માઆપોને અહમચર્યા પાળવાની કેટલી બધી જરૂર છે તે સિદ્ધ થાય છે. એક માઆપ બગડે તો હજારો કુટુંબો અરે હજારો દેશ પણ બગડે છે, અગર નાશ પામે છે. મનુષ્ય તરીકે ગણાવવાની સુખ્ય ફરજ બીજા ગુણો કરતાં આ અહમચર્યા ઉપર વધુ રહેલી છે; વધુ સગવડવાળાં અંગ ઉપાંગ મળવાથી કે મનુષ્યને પોટે જન્મવાથી કાંઈ મનુષ્યપણું હક થયું ગણાતું નથી.

જૈન શાસ્ત્રોમાં આણુંદાદિ ૧૦ શ્રાવકો, મુદ્દર્શન શેઠ, ૧૬ સતીઓ, વગેરેનાં જીવનચરિત્ર વાંચીએ છીએ તો સાદ્ જણાય છે કે તેઓ પોતાના શિયળગત-નમાં મેરની માફક અડગ હતા અને ગૃહસ્થ ધર્મનું પાલન પણ અહમચર્યાને પ્રથમ જાળવવાને ઉત્તમ પ્રકારે કરનારા તેઓ હતા. તેઓને અહમચર્યા જાળવવામાં ઘણી ઘણી મુશ્કેલીઓ પડી, લાલચો મળી તો પણ કેવળ મોક્ષના અહમચર્યા સુખને માટે તેમણે પોતાની દૃઢતા ચળાવી નથી. માટે માઆપોએ પોતાના સ્વાર્થની સાથે, ભવિષ્યની પ્રગતિના લાંબા કાળના સુખને વાસ્તે અહમચર્યાનો પાયો મજબૂત રાખવાની જરૂર છે. તેના જેટલો મજબૂત પાયો બીજો કોઈ પણ રોપી શકે નહીં; કારણ કે જગતમાં જે કંઈ મહાત્માઓ, સદ્ગુણો, ઉત્તમ વસ્તુઓ, ઉપદેશકો, શોધકો, વીરપુરૂષો, સતીઓ, અરે જાગવાનું ગુલ્મ ગણાયેલા પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ સર્વેનું મૂળ સ્થાન માતાનું હિર છે. અહમચર્યાનો પાયો રચવામાં સદ્ગુરુ, ઉપદેશક, મિત્ર, પુસ્તકો, દુઃખ, સત્સંગ વગેરે ઘણું કામ બજાવી શકે પણ તે સૌ માઆપથી ઉત્તરતાં સાધનો છે. માઆપ નામ ત્યારેજ શોભે છે કે ભવિષ્યનાં બાળકોનાં સુખને માટે પોતે મુશ્કેલીઓ વેડીને પણ સહાયર તેમણે પાળ્યો હોય.

સાધુજી મહારાજનો નંબર માઆપ પછી આવે છે; કારણ કે સાધુજીને અનુસરનારો ઘણો વર્ગ હોય છે માટે સાધુ દશાવાળા મહાત્માઓએ, પોતાના પરબોક્ષના કલ્યાણને વાસ્તે બીજા તમામ સાધુ મહાત્માઓને પણ દાખલો મળે તે સાર તેમજ શાસ્ત્ર-મર્યાદાને સત્ય ઠરાવવા ને અનુકૂળ રહેવા સર્વથા

અહમચર્યા પાળવાનું છે. જૈન ધર્મમાં તેવા સાધુ દશાવાળા સંપૂર્ણ અહમચર્યા પાળનારનેજ સંયમી, મુનિ-મહારાજ, પૂજ્ય, સંયમી, સ્વામી, ઈત્યાદિ અનેક ઉત્તમ નામો આપણે લાગુ પાડીએ છીએ. ખરૂં સાધુપણું તેમાં રહેલા ગુણોને લીધે છે, કાંઈ વેશ, કે શુષ્કક્રિયામાં નથી. માટે સાધુજીએ પોતાના, પોતાના સંવકોના ભવ પરભવના કલ્યાણ અર્થે ઉત્તમ સંયમી બનવું. તેનું ફરવું હરવું દરેક સ્થળે થતું હોવાથી, તેના ઉપર બીજાઓ સુધરશે કે બગડશે તેનો ધણો આધાર છે. એક માઆપ બગડે તો ઘણી પેઢીઓ બગડે છે તેમ એક સાધુ બગડે તો તેના સંસર્ગમાં આવનાર દેશ પરદેશ ગામના તમામ લોકો બગડે છે. કારણ કે લોકોનો ધણો ભાગ બોળો શ્રદ્ધાળુ ને ગાડરીઆ પ્રવાહ જેવો હોય છે માટે સાધુએ સ્ત્રી સંબંધી મન વચન કાયાએ સમાગમ વર્જવાનો છે. પોતાની ઈંદ્રિયો રહેજ પણ છકી જાય, મનમાં રહેજ પણ વિકાર થાય, તો તુરત ચેતી જઈ ઈંદ્રિય-દમન કરવા, ઉપવાસ, પૌષ્ટિક વસ્તુઓનો ત્યાગ, નારી સાથે બેઠકબેઠક વાતચિત પણ બંધ, દેહદમન, દ્રઢ પ્રતિજ્ઞાઓ, વગેરે અનેક પ્રયોગોનો અનુભવ લઈ ઈંદ્રિયો અને તેનો રાજ જે મન તેને મહાત કરી દેકાણે લાવવા ને સહજિપયોગમાં વાપરવા, પોતાના વીર્ય-બળ-પરાક્રમ-પુરૂષાર્થને આખા શરીરમાં વ્યાપ્ત-માન કરી તેનો ઉપયોગ, જ્ઞાન લેવામાં, ક્રિયા જાળવવામાં, ઉપદેશ વગેરેથી જગતને માટે પોતાના માટે કલ્યાણકારક થવામાં, અને ધ્યાન વગેરેથી આત્માની એકાગ્રતા કરવાનો છે. વિષયવાસનાનો રહેજ પણ ભલુકો અંતરમાં ન હોય તેવી દશામાં રહેવાનું છે. લોક કરતાં તેને પ્રભુપરાયણ રહી કુદરતના કા-ચદાથી વધુ ડરવાનું છે. જેમાં સૌ બહુ છે, જેને સૌએ રમાડ્યા છે, જેમાં સૌ ભોળવાણ છે, જેમાં સૌ ભમ્યા છે, તે નારી, તે વડી મોહની, તે મહા-માયા, તે વિષયપાશનો તો તેણે ધોળે દિવસે, ખૂબ સમજીને, ધરાધાપૂર્વક, ગાજતે વાજતે રથ વગેરેમાં પૂર્ણ ધામધુમથી બેસીને ત્રિવિધે ત્રિવિધે ત્યાગ કર્યો છે. મન વચન-કાયાથી તેનો સંગ કે ધ્યાન પણ

કરવું નહીં, કરાવવું નહીં ને કોઈ કરે તો તેથી પોતે રૂકું ન જાયવું એમ નવ પ્રકારે બરોબર સાગ કર્યો છે તો પછી જેમ ઉલટીનો કોષ આહાર કરે નહીં, અરે આડે નહીં—અરે નજરે નિહાળે પણ નહીં તેમ, વિજ્ઞાની સામે તિરસ્કાર છૂટે અને અહણુ કરે નહીં તેમ, મરેલાને જેમ કોઈ ઘરમાં રાખે નહીં તેમ, ખાળનાં પાણી કોઈ પીએ નહીં તેમ, સાધુએ નારી તરફ રહેવાનું છે. વિષયની ખરેખરી પ્રૌઢ મૂર્તિ, વિષયનો અખૂટ ખળનો, અને ફસાવનારી મહાજાળ રૂપી જે સ્ત્રી તેને સાધુએ કામવાસનાના લેશ પણ વિચારથી નિહાળવી નહીં, તો વાતચીત તો શાની થાય, સ્પર્શ તો બનેજ શી રીતે અને ભોગની તો વાતજ શી ?

માખાપને સાધુજીની માકક, અહમચર્ય બાળતને બોળે, મહાજનોપર, વડીલોપર, આગેવાન ગણાતા પર પણ રહે છે માટે તેવા કોષને કોષ રીતે આગળની હારમાં ગણાતા શેઠ, કે મહાજનોએ પણ પોતાના ને પોતાનો દાખલો લેનારાના સર્વોત્તમ સુખ વાસ્તે, પ્રમદાની જાળમાં ન ફસાઈને બધાં સુખનું મૂળ જે અહમચર્ય તેને બરોબર પાળી પોતે શુદ્ધ વ્યવહાર આચરનારા છે એમ સિદ્ધ કરી બતાવવું. મોટા થવું બાળું સહેલું છે, પણ મોટામનાં લક્ષણો, મોટાઈની સ્થિતિ જાળવી રાખવી બાળીજ અઘરી છે. નહીં તો ચતુરાઈ ચૂલે પડશે ને અકલમાં આગ ઉઠતાં મોટાઈરૂપી મૂડીનું દેવાળું પુંકાશે.

અમે શિયળ પાળવા રાજી છીએ પણ અમને સ્ત્રીઓ ફસાવે છે તેથી શું કરીએ ?

સ્ત્રી એજ ગુણ ને અવગુણની ખાણ છે, પર-સ્ત્રીઓ જેઓ પોતાના શરીર ને મન સંપત્તિઓનો દુરુપયોગ કરે છે, અને પોતાની સ્ત્રી પણ પોતાના પતિની વિષયવાસના તૃપ્ત કરવા અનેક રીતે દુઃખી કરે છે તે તમામ નરકની ને અવગુણની ખાણ છે એમ જરૂર કહી શકાય; સત્ત્વી-મહાસત્ત્વી-પતિવ્રતા-ભુજદંબા-ગંગા ભાગીરથી વગેરે ઉત્તમ નામોને જે લાયક છે, તે પોતાના પતિની ઈચ્છા પ્રમાણે વર્તી, કામવાસના ધર્મ અને ન્યાયપૂર્વક તૃપ્ત કરે છે, બાળીને અને આસપાસનાં સુધારે છે તથા ઉત્તમ સંતાન

રૂપ ફેટાઓ પોતાની પાછળ મૂકી જઈ અનેક રીતે જગતનું કલ્યાણ કરે છે. અને તેજ માતા જગતમાં વીરવિક્રમ, મહાવીર, ભરત, રામ, હનુમાન, વગેરે પેદા કરે છે. આવી માતાઓ જે દેશમાં હોય તે દેશમાં દળદર, રોગ, કુસંપ વગેરે નામમાત્ર પણ ન હોય, ત્યાંજ ચોથો આરો અથવા સત્યયુગ દેવ. કુલટાઓ અનેક રીતે નીકળે ચોગ્ય છે પણ તે ઉપરથી એમ નથી ઠરવું કે પુરુષોને તે રખડાવે છે. અહમચર્ય—ભગમાં, શિયળવતની શિયળતામાં તેવી કુલટાઓજ દોષિત છે એમ કહેનાર ખરેખર નિર્બળ છે. ‘એ સ્ત્રીઓ સુધરે તો જ જગતમાંથી વ્યભિચારનું નામ નિશાન જાય; અમે તો બાણ સહજુણી થવા ચાહીએ છીએ પણ એની સ્ત્રીઓજ અમને વ્યભિચારના કુવામાં ધકેલે છે’. આવી માન્યતા સાવ ખાટી છે. વ્યભિચાર કે ખરાબ રીતે કામતૃપ્તિમાં એકથી કોઈ કામ સરવું નથી તે રીતે સ્ત્રીએ ભાગીદાર છે પણ મૂળ દોષ પુરુષોનો જ છે. સ્ત્રીઓ કદાચ ખરાબ થઈ જાય પણ થાય કેની સાથે ? ને પુરુષો પરાક્રમી, બળવત્તર અને દઢ પ્રતિજ્ઞાવાળા હોય તો સ્ત્રીઓ એકલી બગડશે કેની સાથે ? સ્ત્રીઓને બીજે વખતે આપણે, નમાલી, ભેગમ, મૂર્ખ, રોક, ગમાર, પગની પેનીએ બુદ્ધિવાળી, નિર્બળ ગણીએ, અને આવા કામમાં એ જ કુલટાઓ અમને નિર્બળ બનાવી ફસાવે છે આમ બોલતાં શરમ નથી આવતી ? મહા સમર્થ અધિકાર તો શાસ્ત્રોમાં, વ્યવહારમાં, ધર્મમાં, ને કામકાજોમાં પુરુષોએ લીધો છે, છતાં ગમાર ચોર તોને બગાડે એમ બનેજ શી રીતે ? એતો સસલાને શીંગ આવવા જેવું, સિંહને હાથી હરાવે તેવું તથા ઘોડાથી ગધેડો આગળ જાય તેવું વિચિત્ર ને અસંભવિત છે. વિચાર તો કરો કે એવી બગડવા ચાહતી સ્ત્રીઓ, કંઈ આપણા પર ભુલ નથી કરતી, આપણને બાંધીને નથી લઈ જતી, માછલાની જાળ નથી પાચરતી, અરે એમ કરે તો સરકાર દરબારના કાયદા ખુલ્લા છે, પણ ખરી વાત તે નથી. આપણી મરજી જ ફસાવાની છે, આપણે નખળા-ઢીલા-સાંકે-ઢળી જઈએ એવા છીએ, જેમ દૂધને ચોડા એળવણી જરૂર છે તેમ આપણા

મનમાં ઘોળાતા એવા ખરાબ વિચારોને જરા યાનાની જરૂર હતી તે આપણે યોગતા પણ હતા; અને તેથી જ એમ થયું છે. દોષ સ્ત્રીઓનો નથી, આપણી નબળાઈનો છે. પતંગને દિવો ક્યાં તેડવા જાય છે? તે અંદર ઝપલાઈ પડે તો તેમાં દિવો શું કરે? ઘરમાં-શરીરમાં-મનમાં એવો ખળળો ઉછળી રહ્યો છે કે તેને બહાર કાઢવાની જૂઠી-પ્રાણુધાતક ઇચ્છાવાળા આપણે જ છીએ. વેળામાં આપણે મૂતરવાની મરજી જાણી જોઈને જ પેદા કરી છે. આથી જ આમ થાય છે. સ્ત્રીના પાશ કરતાં પુરુષનું પુરુષાર્થ એવું તો બળવાન છે કે તે સ્ત્રીના પાશના કડકે કડકા કરી નાંખે, પુરુષ-પુરુષાતનવાળા પુરુષને ફસાવવાની સ્ત્રીની સત્તા જ નથી. એને માટે પુરાવો જોઈએ તો જે માણસો કુલટાઓની જાળમાં ફસાયા છે, ધનથી રાંકે બન્યા છે, શરીરે ચાંદી, પ્રમેહ, ખોટી ગરમી, વિરોધાતક, નબળાઈ, ક્ષય, રક્તવિકાર વગેરેના ભોગ થયા છે, આખરમાં જેઓ પાયમાલ થયા છે તેઓને પૂછો. તેઓ તરત જવાબ દેશે કે ભાઈ અમે ત્યાં તણાઈને અમારી મેજે ગયા હતા, અમે નબળા હતા અને હજી નબળા રહ્યા છીએ. માટે સ્ત્રીઓનો દોષ છે એવાં યાનાં મૂકી દેવાં. પારકાનો જ વાંકે કાઢવો એ એક જનસમાજની સાધારણુ ટેવ ચર્ચિત છે. આપણે તે નરકકુંડ તરફ જવાની શોડી ધણી ઇચ્છા ધરાવતા હોઈએ તોજ તેમ અને છે. ખડ સળગે એવી તૈયાર સ્થિતિમાં છે તોજ અગ્નિની નાની ચીનગારી તેને યાળી ભસ્મ કરે છે પણ તેજ ચીનગારી પાણી કે પાણીને કાં ન યાળે? ઉલટી તે દરી જાય છે. માટે દોષ આપણોજ છે. આપણામાંના ધણીને બીજા રસ્તાઓ હોય છતાં એ કુલટાના ઘર પાસેથી નીકળવાનું મન થાય છે, તેમના હાવભાવ-નખરાં-ચાળા-ચહેરા જોવાના હાવ થાય છે, ચાલો રહેજો જોતા જઈએ એમ પ્રથમ તો એક ચમત્કાર એક આનંદ ખાતર બોલતાં તે તરફ મન વળે છે પણ પછી એ ચમત્કાર ભારે ખરાબી નીપજાવે છે. તમો ગમે તે કારણે પણ તે તરફ તેમને જોવાની મરજી બતાવો, તેને ત્યાં વિનોદ ખાતર બેસવા જાઓ તો પછી તે તો દુકાનદાર છે, તો તેઓનો માલ ખપાવવા તમને શામાટે

ધરાક ન બનાવે? બનાવેજ. તમે તમારી દુકાને શું કરો છો? તો તેની પણ એ એક દુકાન છે. તેના શબ્દોને વાકના અવાજ ગળીએ, તેના હાવભાવને ડાકણના ચાળા ગળીએ, તેના ચહેરાની રોશનીને સળગતી હોળી ગળીએ, અને તે તરફ નીકળીએજ નહીં તો તેણીનો શા ભાર છે કે આપણને ફસાવે. અશીષુ સુંધવાની ટેવ રાખો, અશીષુઆની દુકાને નબળું મન રાખી બેસવાની ટેવ રાખો ને પછી અશીષુ વળગે તેમાં અશીષુનો કે અશીષુઆનો દોષ શાનો? જમણ પારકું હતું પણ પેટ તો તમારુંજ હતું. માટે એવી કુલટા-વેસ્થા સ્ત્રીઓ, ગાંઠે દુકાન માંડી બેઠી હોય કે ગૃહસ્થની સ્ત્રી બનીને કંઈકને ખુવાર કરતી હોય, અગર તો મોટા શેઠ શાહુકારની સ્ત્રી હોય તો તેની ટાપટીપની, નખરાંની, નાણાંની શરીરની કે કામવાસના વગેરે કોઈ પણ લાલચમાં લપટાવાની રહેજો પણ બુદ્ધિ કરવી નહીં એ મનુષ્ય તરીકે-પુરુષ તરીકે આપણું મુખ્ય કર્તવ્ય છે-અને એમ અડગ રહેજો તો આ લોકની સ્ત્રી તો શું પણ દેવી-રંભા-અપ્સરા પણ તમોને ચળાવી શકશે નહીં. એમ જો સ્ત્રીઓ ચળાવે તો, સુદર્શન શેઠનું નામ કેમ લેવાતજ? લક્ષ્મણજી પ્રખ્યાત કેમ હોત? દુકાનમાં દોષ આપણા ઢીલા મનોબળોનોજ છે. એવાં સ્થળોને આપણે સર્પનો રાફડો છે, અંધારો ડુંગ છે, ઝેરના લાડવા છે, ત્યાં બાબરો ભૂત-માયા વિનાનો મામો કે ખતીસ કે ડાકણ કે ચૂંચેલ વસે છે, એમ ગણી બીવું ને ત્યાં જવુંજ નહીં. તેવી કુલટા સ્ત્રીઓ સાથે ગમે તે લાલ હોય તોએ પરિચય કરવો નહીં, વેપાર કરવો નહીં, ધંધો નોકરી પણ ન કરવી. તમામ લાભો જતા કરવા; કારણકે અધા લાભોના સરવાળાથી, અભિચયથી જે અપૂર્વ સુખ ને પરાક્રમ શરીરમાં રહે છે તેમજ આ દુનિયામાં ને પરલોકમાં જે અનંત સમૃદ્ધિ મળે છે તે ધણીજ વધારે છે. કુવામાં પડનારો, કુવાનો, અશીષુ ગાંજો, ભાંગ, દારૂ, ચંડુલ, કેકિન વગેરેને સેવનારો તે તે ચીજોનો દોષ કાઢે એ જેટલું હારીકારક છે તેટલુંજ વેસ્થા અમને ફસાવે છે એમ કહેનારને માટે છે; માટે જેમનું નબળું મન હોય

તેમણે અને જેમનું મળખૂત મન હોય તેમણે પણ તે સંગ છોડવો. તેની ગંધે પણ ન જવું.

શિયળ ભંગનાં નુકસાન.

શિયળભંગનાં, વ્યભિચારનાં નુકસાનો માટે તથા અહમચર્ચ પાળવાના અપૂર્વ લાભો માટે મહાત્માઓએ ઉપદેશકોએ અને ધરડાઓએ કહેવામાં, દાખલા દેવામાં આકી રાખી નથી. તેમજ પુસ્તકોનાં પુસ્તકો વિદ્વાનોએ લખ્યા છે, તેમ એવો એક પણ ગેરકાયદો નહીં હોય કે જે શિયળભંગમાં ન હોય. તેમ એવો એક પણ ફાયદો નહીં હોય કે જે અહમચર્ચમાં ન હોય તો પણ પ્રસંગને લઈને દુકમાં તે વિષે થોડું વિવેચન કરીએ.

આમચોરનો કોઈ વિશ્વાસ કરવું નથી.

શિયળરક્ષિતને-કાછડીછૂટને-આમચોરને ધરમાં-મંદિરમાં-દુકાનમાં કોઈ આવવા દેવું નથી. મિત્ર દાવે, ઉપરી દાવે, શેઠ દાવે, નોકર દાવે, એમ કોઈ રીતે તેના પર ભરોસો બેસતો નથી. તેવાઓને કોઈ મિત્ર કરવું નથી, તેવાઓને કોઈ નોકર રાખવું નથી, તેવાઓને કોઈ શેઠ પણ કરવું નથી. રાજદરબાર, બજાર, શરીમાં તે હાડહાડ થાય છે. તેના તરફ અનેક જાતની શંકા રહે છે. તે મોટે લક્ષ્યાધિપતિ હોય કે બજારમાં લાખોની હુડી લખનાર સ્વીકારનાર હોય તો પણ આપણે ઘેર તે કદી ન આવે તેવું ધ્વજીએ છીએ અને બોગ બોગે કદી આવે તો આપણે તેને ગૃહસ્થ ન લેખતાં એક ચોરની માફક નિહાળી તેની ચોરી કરીએ છીએ. એ એક જાતનો શકદાર છે. પોલીસ કદાચ તેને શકદાર ન ગણે પણ જનસમાજ તો કુદરતના કાયદા પ્રમાણે તેને દરામીમાં હરામી શકદાર ગણે છે. ધનચોર, દાણાચોર, કલમ ચોર, જેમ કહીએ છીએ તેમ તે માણસને વૃદ્ધાએ આમડાંચોર કહ્યો છે અને તે બીજા ચોરી કરતાં વધુ ગુન્હેગાર વધુ નીચ અને વધુ ભયંકર છે. તેના કામને આમચોરી કહે છે. આ શબ્દો અર્થસૂચક છે કારણકે એક અદ્વ્ય કાળના સુખને વારંતે વ્યભિચાર કરવામાં આમડાં સુથવાં એ સિવાય કંઈ નથી. એવા આમચોરમાંથી પણ ધનચોર-કલમચોર વગેરે બીજા ચોરી કરવાની કુટેવો પેસે છે ને તેથી તે તમામ

જાતની ચોરી કરનારો બની જાય છે માટે સામાન્ય ચોર કરતાં આ વ્યભિચારી ઘણોજ ભયંકર ને ધાતકી છે. તે આપણી હાજરીમાં આપણે ઘેર આવે તોયે આપણી આબરૂ જાય છે, માટે તેના પેસાની, તેના ઘરેણાંની, તેની વગની, કે બીજા મોટાદમમાં આપણે લોભાવું નહીં તેમ કરી જવું નહીં. પરવા પણ ન કરવી. આપણી ગેરહાજરીમાં તે આપણા ઘરમાં આવે જાય તો તો આપણી આબરૂના ખરેખર કાંકરા થાય છે, માટે એ ભંગીનાં, અરે ભંગીથી પણ નપાવટનો જરા પણ વિશ્વાસ કરવો નહીં.

વ્યભિચારીનું અકાળ મરણ થાય છે.

પકડાઈ જતાં-છીનાળું છતું થતાં આપધાન થવાના દાખલા આપણે ઘણા સાંભળ્યા છે, જોયા છે ને વાંચ્યા પણ છે. છીનાળાની વાપતમાં ઘણીએ સ્ત્રીનું, સ્ત્રીએ ધણીનું, પતિએ રાખેલાનું, એક સ્ત્રીએ બીજા સ્ત્રીનું, મદદગારીનું એમ ઘણાં ખુનો થયા છે. સ્ત્રીઓપર ખળાતકાર થવાથી શરમને માર્યે તેઓ કુવામાં પડી મરી ગઈ છે, ઘણીએ જીભ કરડી છે, ફાંસા ખાધા છે, અશીષુ ખાધાં છે વગેરે-આ બધાં અકાળ મરણો છે; અને એવી રીતે મરનારાંઓની મરણુટાણીની વાસના ઘણીજ કોધી-દુઃખી હોવાથી તેને નરક ચોનિમાં, નીચ ચોનિમાં ઘણો કાળ રખાવું પડે છે. આપધાત કરનાર સાત ભવ એવાને એવા કાઢે છે એ કહેવત ઘણી અર્થસૂચક છે-સાચી છે; મનુષ્ય જેવો ઉત્તમ ભવ તેઓને માટે ઘણોજ કઠણ થઈ પડે છે. કદાચ કોઈ એવા અકાળ મરણથી કે આપધાતથી નથી મરના તોપણ માંદગીમાં તેની એવી સ્થિતિ થાય છે, આખી જીંદગીનાં એવાં કુકર્મોથી તેની મરણુટાણીની અક્કલ ને વિચાર એવા તો બગડી ગયાં હોય છે તેનું શાંતિમાં મરણ થવું નથી. અનેક જાતની શારીરિક-માનસિક પીડામાં તે પીલાઈને, ઘણીજ ખરાબ વાસનાઓમાં મરે છે. આ મરણ પણ અકાળ મરણ જેવું છે-શાંતિ-મરણ નથી. આમ માંદો થઈ મરનાર પણ જન્મ-મરણમાં હલકી ચોની પામી રખડે છે ને ખુવાર થાય છે માટે શાંત મરણ થવા, સમાધિ મરણ થવા, એક પત્નીમાં સંતોષ રાખવો અને ત્યાગીએ સર્વથા ભીનો ત્યાગ કરવો.

કુશીળીઆ માથે ત્રણ ભતના કોપ.

આસપાસનાંઓનો કોપ-સગાંસ્નેહી પાડોશી, વ્યભિચારી તરફ અવિશ્વાસની સાથે તિરસ્કાર દ્રષ્ટિથી જુએ છે. કારણકે એવા વ્યભિચારીથી આમા કુળનું નામ બોળાય છે અને સૌને પોતાની આખરે પણ, આ પાપીના પ્રતાપે થોડી ઘણી ગધ એમ લાગે છે. સૌને નીચું જોવું પડે છે. નાતબળત-સગાં વેવાઈનાં મેણાં ખમવાં પડે છે ને છાતી કાઢી ચલાવું નથી. આથી આ બધાં સંબંધી તે વ્યભિચારીને અનેક રીતે ધિક્કારે છે. વ્યભિચારીને ત્યાં વિવાહ-સગપણ-મરણ-વગેરે અવસર હોય તો તથા તે રાજદરબારનાં કેએવાં કંઈ દુઃખમાં હોય તો કોઈ મદદ કરવું નથી અને એ રીતે તેની ટેવ સુધારવાને તેઓ કનડે છે. કેટલાક એના જેવા ખુશામતીઆ તેના ધનમાં અંગઈ મદદ કરે છે તો, તેઓને પણ ખરા હિંમતવાન સદા-ચરણી માણસો ધિક્કારે છે. તે વ્યભિચારીનાં બાળ બચ્ચાંને પણ સંસારમાં અનેક વિપત્તિઓ પડે છે-તેની પોતાની સ્ત્રીજ તેને ૨૪ કલાકમાં અનેક રીતે સમજાવીને અગર તો તિરસ્કારયુક્ત વચ્ચે કહીને વીંખી ખાય છે. ફિટકાર પણ આપે છે. કદાચ તે સતી હોય, અગર રાંક હોય તો તેનું અંતર બળે છે ને તે નિસાસાની અસર, તે તિરસ્કાર બતાવે ને મેણાં મારે તેથી પણ વધુ થાય છે. અંતે એ નિસાસાથી એ વ્યભિચારીનાં દરેક કામો નિષ્ફળ જાય છે. વ્યભિચારમાં તે તમામ ઉડાવી દે તો તેનાં બાલબચ્ચાંના નિસાસા પણ પડે છે. આ નિસાસાનું ફળ, તે સ્ત્રી કે બાળબચ્ચાં નથી માગતા તોએ તે વ્યભિચારીને લાગે છે. કારણકે કુદરત સાંખી શકતી નથી. ઘણી કોઈ રીતે ન સુધરે ને સ્ત્રી વગેરે મનનાં નિર્બળ હોય તો પછી સ્ત્રી, પુત્રી, બેન ને છોકરાં સૌ વ્યભિચારી બની નાત વધે છે. અને સૌ બગડી ભૂમિતિ પ્રમાણે બીજાઓને બગાડે છે. એ બગાડનાર ૩ હોય તો થોડા વખતમાં ૩x૩x૩x૩ એમ ત્રણ ત્રણ ગણો બગાડો બીજા માણસોમાં ફેલાય છે. વડીલો-આબાપો ને સ્ત્રી છાની રીતે તે પાપીને સુધારવા ઘણું ઘણું સમજાવે છે, લાલચ દે છે, છતાં તે સુધરતો નથી તો

તો પછી મરી ગયો છે એમજ માને છે, અને તે વ્યભિચારી સાવ ઉધળો જાય છે.

રાજકોપ-રાજ, રાજના નામને લાયક રાજ એવા વ્યભિચારીનો ખેદો છોડતો નથી. હરેક રીતથી તેમને પકડી પાડી સુધારે છે, દંડ લે છે, ધરખાર હરરાજ કરાવે છે, કેદમાં નાંખે છે, અને તેથી એ ન સુધરે ને ખરાબી વધુ નીપજાવે તો તેવાં તમામને બીજાં બાકીનાંઓનાં ભવિષ્યનાં સુખને માટે એક યા બીજી રીતે (ફાંસીથી-તોપને ગોળે ઉરાડી) મારી નાંખે છે. નાણાંનો દંડ, માર, કેદ, લદખાર, હોદ્દો હક છીનવવા, વગેરે અનેક શિક્ષાની અસર ન થાય તોજ મોતની શિક્ષા કરે છે.

દયાળુ રાજ રાંડ ને રંડવા બંનેને તકપર તક આપે છે, પણ ઘણા રાજઓ તો આ ચામચોરીના ગુન્હેગારને એવી તો સજા કરે છે કે તે માણસમાં રહ્યા છતાં માણસ તરીકે સદાને માટે તેને નાલાયક બનાવે છે. લાથ પગ જીભ કાન ઈંદ્રિ વગેરે કપા-વવાની શિક્ષા પણ આગળ થતી. આથી બીજાઓ પણ સુધરી જતા. દેશમાં ખરા વીર્યવાન પેદા કરવા, મનુષ્યત્વ જાળવી રાખવા, પરણેતર સ્ત્રીઓને સંતો-પવા, દુઃખ દરદોનો નાશ કરવાને, રાજઓએ એવા વ્યભિચારીઓનો નાશ કરવાની પૂર્ણ જરૂર છે. વ્યભિચારીઓમાં રહેલો દુર્ગુણ નાશ પામે એટલે તે નાશ પામ્યા છે એમ ગણવાનું છે પણ તેઓ જીંદગી સુધી અનેક તક આપ્યા છતાં, અનેક નાની સજાથી ન સુધરે તો પછી દેહાંત પણ ન છૂટકે કરે જ. રાજઓએ આવા હરામીઓને જરા પણ ઉત્તેજન આપ્યું તો ઘરમાં સાકરની ૧ કણી વેરાતાં હજારો કીડીઓ ઉભરાઈ જાય છે-ગમે ત્યાંથી ભેગી થઈ જાય છે તેમ હજારો રાંડ રંડવાઓ ભેગા થઈ જશે અને તેઓને લીધે હજારો દુર્ગુણો ને દુઃખ દરદો ઉપાધિઓ પણ જમા થશે. માટે રાજઓએ આવા કામ તરફ જરા પણ આંખમીંચામણું, બે-પરવાઈ, દયા રાખવાની નથી. પોતે કદાપિ તેવાં હોય તો પણ દયા રાખવાની નથી. પોતાની ફરજ ખરી રીતે તો રૂપતનાં છોકરાંને બેટાબેટી સમાન ગણવાની

છે. તો પોતે પણ શુદ્ધ ગૃહસ્થ થવું, નહીં તો ગમે તેવા સખ્ત કાયદા છતાં આ વ્યભિચારીઓનો દેહ-વાડો વધશે કારણ કે આ દુનીઆમાં, સૌ પ્રજા માથે મોટામાં મોટો દેખીતો ડર રાજનો છે, અને એજ ડરથી સૌ હદમાં-મર્યાદામાં રહે છે. કામદા પણ એવા આંધવા જોઈએ કે તેથી તેવા વ્યભિચારીને ઉત્તેજન ન મળે, ને ઝટ પકડાઈ જાય. નહીં તો પછી રાજેશ્વી તે નરકેશ્વી એ કહેવત પ્રમાણે, રાજને માટે નરકખાનું તૈયાર છે. રાજને જેમ સમૃદ્ધિ વધારે તેમ ફરજ પણ ઘણી મોટી છે. હજારો છોકરાઓનાં દુઃખ દરદો, મરીબાધ, નિરૂપાધિ-પણું, વગેરેની તપાસ કરી ફિકર રાખવાની છે. કાયદાની ખારીકીમાં ગુન્હેગાર લાગતા એવા વ્યભિચારીઓ છૂટી નજ જવા જોઈએ. ફરિયાદ કોઈ કરે તોજ કામ ચાલે એમ પણ તે ગુન્હા માટે નજ થવું જોઈએ. રાજને પોતે ફરિયાદી થઈને વ્યભિચારીનો નાશ કરવો, પોતાના રાજમાં એવા વ્યભિચારીની નાત ન વધવા દેવા, એક પણ દુકાન રાંડની કે ભડવાની કે ફૂટણીઓની થવા ન દેવી. એ ઉપરાંત કોઈ પણ બાળ, બાળા, સ્ત્રી, પુરૂષ, વિધવા, તેવા વ્યભિચારને રસ્તે કોઈ પાગ વખતે વળી ન જાય તેમજ પોતાના રાજમાં વાંઢાઓ કે વાંઢીઓ ઉભરાઈ ન જાય તેની ખારીક તપાસ રાખી ઉપાય કરવા. આને માટે શાસ્ત્રના સંપૂર્ણ જ્ઞાનવાળા, વ્યવહારમાં પૂરે જણનારા, ઉત્તમ આચરણવાળા તેમજ ખાસ કરીને અહ્યયર્થને માટે ખૂબ અભ્યાસ કરેલો એવા ઉત્તમ વડતાઓ બોલાવી પોતાના રાજના એક છેડાથી બીજા છેડા લગી હામ હામ શિયળનો મહિમા, અહ્યયર્થના લાભ, વ્યભિચારનાં કડવાં ફળો, શિયળ કેમ જળવાય વગેરે બાબતોનો બોધ કરાવવો જોઈએ. અને રાજના પૈસા તેમાં છૂટે હાથે વાપરી ઉપજ વધારવી જોઈએ. ખેડૂત કરજો નાણાં કાઢી પ્રથમ જમીન સુધારે છે પણ પછી ભવિષ્યમાં તે દેહું દઈ પોતે પૈસાદાર બને છે તેવીજ રીતે તો આવા ઉપદેશકોથી, વ્યભિચાર રૂપી કાંકરા-ખડ વગેરે કાઢવાથી રાજને લાભ થશે. બાળકને અટકાવવાં કે જેથી વિધવાઓ ધણે ભાગે અટકશે, વાં-

ઢાઓ શા માટે વધે છે તેનું કારણ શોધી રસ્તો કરવો અને દરેક નાતના પટેલીઆઓ સાથે મળી વ્યભિચાર થવાના જે જે સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ કારણો હોય તે દૂર કરવાં. કન્યાની અછત નાત વરા વહેવારના ખર્ચોને લીધે વાંઢાનો વધારો, વગેરે જે જે રિવાજો, હોય તે દૂર કરવાં. કન્યા વિક્રયને તો સખ્ત કાયદો આંધી દેશવટે મોકલવો. મોટી ઉમરની કન્યાઓ પૈસા સાથે માખાપ ન કરે, લોકરોનો વધારો ન થઈ જાય, દારૂખાનાં જુગારખાનાં, ચંદુલખાનાં, અને એવી એવી છીનાળાં કલબોનું નિકંદન કાઢવું, રાજના ખજાનાનો છૂટે હાથે ઉપયોગ કરવો ને લોકો ધર્મને રસ્તે વળી પછી રાજખુશીથી વ્યભિચારને નિંદે તેમ કરવું. આ કામને માટે રાજને ખજાનો ખાલી કરવાની સાથે લોકો સાથે હળી મળીને બાપ છોડીની પ્રમાણે રહેવાનું છે અને તોજ વ્યભિચાર રૂપ વ્રક્ષનું જડમૂળ ક્યાં છે તે જણાશે. અને પોતાનું રાજ સ્વર્ગપુત્ર-રામરાજપુત્ર થશે. દેશમાં ધર્મના ઉચ્ચ જ્ઞાન સાથે વિદ્વાનો વધારો કરાવવો. વાંચવા લખવાની જ ફક્ત વિદ્યા શીખવાથી કેટલેક ટેકાણે ઉલટાં દુઃખો વધે છે માટે લોકોને ધર્મપરાયણ કરવા અને તે પ્રયાસ કરવો. વિક્રમ, ભોજ, અશોક, ધર્મ, રામ વગેરે પંકાઈ ગયા અને હાલ પણ કાળજીમાં કોરાણા છે તેનું કારણ તેઓ રૂપાળા હતા તે નહીં પણ પોતાની પ્રજા એજ પોતાનું ખર્ચ જીવન, ખર્ચ તેજ, ખર્ચ બળ અને ખર્ચ ખજાનો તેઓ ગણતા ને તેઓના સુખે સુખી ને દુઃખે દુઃખી તેઓ રહેતા. અરે ખાતા પણ નહીં, ઊંધતા પણ નહીં. માટે હજી સંભારે છે. સમજાવવો માંઢાં-ધવાયેલો રોગી હોય ને પેટમાં પલાડવા ખાધા હોય તેથી લાભ શો ? જે બાપ ખાસે પુષ્કળ ધન, અને પુષ્કળ પરાક્રમ હોય પણ તેનાં છોકરાં, નિર્ધન, નમાયાં, લોકર, રોગી, અને નિસ્તેજ હોય તો બાપની સમૃદ્ધિ શા કામની ? માટે રાજને પોતાની પ્રજામાં વ્યભિચાર જેવા મહાન દુર્ગુણ પર સખ્ત કોપ કરવો, તે જડમૂળથી નાશ કરવો કે ફરી ન થાય. હાલના રાજનો તેવા થાય એમ મહુ

પાસે માગીએ છીએ, અને દેશમાંથી વેશ્યાઓ દરે થાય એ પણ માગીએ છીએ.

પ્રભુ કોપ, કુદરત કોપ કે કઈ કર્મનાં ફળ-રાશના કોપથી તે સૌથી મોટો કોપ પ્રભુનો થાય છે. પ્રભુના કોપને કેટલાક કુદરતી કોપ કહે છે, કેટલાક કર્મ પ્રમાણે શિક્ષા થવી જોઈએ એમ કહે છે. જેમ કહે તેમ પણ એ કોપ સૌથી મહાન છે. આ કોપ ધણેજ ચોક્કસ, નિર્દોષ અને પૂરેપૂરો છે. કારણ કેણે વ્યભિચાર કર્યો છે, કોણ મદદગાર છે, મૂળ ગુન્હેગાર કોણ છે, હાલ ગુન્હેગારો કોણ છે, નિર્દોષ કોણ છે, વગેરે તમામ વાત યરોબર ને ક્રમ પ્રમાણે જાણી શિક્ષા થાય છે. સાક્ષી પૂરાવાની જરા પણ જરૂર નથી કારણ કે ન્યાયાધીશ પોતે તમામ વાત પોતાની નજર આગળ બનતી જુએ છે. આ કોપમાં શરીરમાં અનેક જાતનાં દરદો, જેવાં કે ચાંદી, પરમા, ખદ, વિસ્ફોટક, રક્તપિત્ત, હાથ પગ આંખ વગેરેની ખોડ, નપુંસકપણું વગેરે થાય છે. વળી વાંઝીયાપણું, નરકનાં દુઃખો, અધમ યોનિમાં જન્મવું, પુત્ર વગેરે વહાલાંઓનાં મરણ, પોતાનાં ધરનાં પણ વ્યભિચારમાં લપટાયેલાં જેવાં, ક્રમોત્તે મરણ અથવા મરણ ટાળે :ખરાળ વાસના-ઓથી લપેટાતાં મરવું, વગેરે ધણાં દુઃખો આવે છે. સગાં ને રાજનો કોપ પણ આમાં લઈએ તો લેવાય છે. આ મહા સમર્થ પ્રભુના ડરથી જેઓ ડર્યા, જેઓ બીના, જેણે શંકે ખાધી, તેજ ખરેખરા અહમચર્યા પાળનારા થઈ શકે છે. જેકે લોકલાજથી, કુળ મરજદાથી, રાજથી થતા નુકસાનોની બીકથી, એક બીજના કરપથી, બહોળા કુટુંબની હાજરીથી તથા એકાંતવાસ ને સંજોગોની ગેરહાજરીથી અહમચર્યા જેઓ પાળે છે તેને લાલ છે પણ સર્વ શક્તિમાન પ્રભુના ડરથી, આ ભવ પરભવના ઉત્તમ સુખને વાસ્તે પોતાની ફરજ સમજી જેઓ અટકે છે અને અહમચર્યા પાળે છે, તેઓને જે લાલ થાય છે તેજ અનુપમ છે અને તેજ ઉત્તમ છે.

કામીનું ચિત્ત ચક્રોળે ચડે છે-હડકવા થાય છે-વ્યભિચારમાં પડેલા માણસની આતુરતા

લોભીઆને ધનની આતુરતા વધે છે તેમ દિન પ્રતિ દિન વધતીજ જાય છે. તેને પોતાને વિષય વાસનાની આતુરિ રહે છે-“ઝાઝો ભોગી તે ઝાઝો રોગી.” એ કહેવત આપણામાં સામાન્ય છે. પોતાની ખૂરી વાસના પાર પાડવા તેને મગજમાં અનેક કુતર્કો થયાં કરે છે, અનેક વિચારો નવા નવા રચે છે, ભાંજે છે ફરી રચે છે, આંહીથી આંહી ને ત્યાંથી ત્યાં એમ ઝાખરીમાં ઢોરની પેઠે અનેક બાનાંઓ કાઢી ન્યાં ત્યાં બેસતો ફરે છે, ન્યાં ત્યાં આંટા મારે છે, અને જેમ પારથી જંગલમાંના નિર્દોષ પ્રાણીને સપડાવા અનેક કપટ રચી ફસાવે છે તેમ કોઈ નિરપરાધી નિર્દોષ બાળાને આ કામી પોતાની વાસના તૃપ્ત કરવા અનેક કુતર્ક રચે છે. તે પોતાનો વખત નકામો કાઢે છે. વખતે વખતે તો એવી એવી યુક્તિઓ રચે છે કે તેવી યુક્તિઓ ને અક્ષલ તે પોતાના ધંધામાં વાપરે, પ્રભુ જનનમાં વાપરે, પ-રોપકારમાં વિદ્યાભ્યાસમાં નવી શાધમાં વાપરે તો બેડો પાર થઈ જાય.

કોહરો

જેસી પ્રીત હરામસે, એસી હરસેં હોય,
ચલા જાઓ વૈકુંઠમેં, પલા ન પકડે કોય;

પણ તે વ્યભિચારીને, તે કાછડીછટને પોતાના વ્યભિચારનાં ફાંફાં સિવાય કાંઈ સૂઝતું નથી. નથી ધંધો કરતો, ઘેર સૌ જુખમાં દુઃખમાં મરે છે તેની પણ પરવા નથી કરતો. માત્ર એકજ નિશામાં તે રથવાયો ફરે છે. શાસ્ત્રમાં આવા કામી પુરૂષને માટે જે ફૂતરાના કાનમાં જીવડા પડ્યા હોય છે ને તેની જેવી દશા થાય છે તેવી દશા વર્ણવી છે. કાનમાં જીવડા-વાળા સડેલા ફૂતરાને જરાપણુ વિસામો નહીં, જે કાન ફફડાવતો જ જાય, ન ખાવું, ન પીવું, ન જીંધવું, માત્ર રથવાયાની પેઠે અહીં તહીં આથડવું. ને પોતાનો જીવ માત્ર માથામાં ફેલીખાતા જીવડા-માંજ. તે પ્રમાણે આ કામીને માટે પણ સમજવું. તેનો જીવ પોતામાં સંક્રિત હોય ન હોય, પોતે માંદો હોય કે સાજો, આખર જાય કે રહે, તો પણ પરમી-માંજ ખ્યાન રહે છે અને હડકાયાની પેઠે ન્યાં ત્યાં

વળગીને આપરના, ધનના, બળના, મનુષ્ય પશુના કાંકરા કરે છે.

કામી પુરૂષ દેશને ભારરૂપ છે, સ્વર્ગનાં ભારણાં પણ તેને માટે બંધ છે—કામી પુરૂષથી સંતતિ થતી નથી. કારણ કે તેણે પોતાની જીવાનીનું તત્વ ગમે ત્યાં હદ કરતાં વધુ વાપરી નાંખ્યું હોવાથી તેનામાં વીર્યનું બીજ બળી જાય છે, અને વખતે પુરૂષાર્થમાંથી પણ જીવ નપુંસક—હીજડો બને છે. પછી અનેક દવાઓ, અનેક ખોટી જાગૃતિના ઉપાયો કરે છે, તેથી પણ તે ગયેલી શક્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી. આથી તેને ઘણો પશ્ચાત્તાપ થાય છે પણ તેવો પશ્ચાત્તાપ કાંઈ બધાને થતો નથી. તેવો પશ્ચાત્તાપથી હવે અવસર ગયા પછી શું વળે ! આવા કામી જનોને સંતાન હોતાં નથી; હોય છે તો નિર્બળ, રોગી, ને અધૂરે આવળે મરી જાય છે. આથી દેશમાં રોગી અને નબળાં માણસોનો વધારો થાય છે જેથી દેશમાં નવા નવા હુલ્લ મલાવી શકે તેવા શુદ્ધિશાળી માણસો દિવસે દિવસે બંધ થાય છે અને તેની જગ્યાએ શંકા, ખાયલા, બીકણ, શુદ્ધિશ-મ, કઠ્યાખોર, મા-આપ જેવાજ કામવાસના વાળા પેદા થતાં દેશ, પરાધીન થાય છે ને તદ્દન કંગાળ નિર્બળ થાય છે. પરદેશીઓ તેના પર રાજ કરી તમામ ચૂસી જાય છે. માટે એક પણ વ્યભિચારી દેશને ઘણો બોળરૂપ છે.

વળી એવા વ્યભિચારીઓથી પ્રભુ પણ દૂર રહે છે. ઘડામાં ન્યાં લગી પાણી ભર્યું હોય ત્યાં લગી તેમાં લી સમાઈ શકે નહીં તેમ કામી પુરૂષના મા-થામાં પરત્વીઓનાં, ટાપડીપનાં અને એવા અધર્મ વિચારોનાં વાદળાં હોય ત્યાં લગી જ્ઞાન, ધ્યાન, પ્રભુ-ભક્તિ પૂજા, સેવા, તમામ સુધ્ધિ જાય છે અને તેથી તે દિનપ્રતિદિન પ્રભુથી દૂરનો દૂર રહે છે. ધ્યાનમાં, માળામાં, દર્શનમાં, કથામાં, તેનું ચિત્ત ધરતું જ નથી. પરાણે ઠરે તો તે ફળદાયી થતું નથી. આવા મનુષ્યો જે દેશમાં હોય તે દેશમાં પ્રભુની અવકૃપા દરે કે કુદરતી કેપ હશે પણ દુકાળ-મરડી-શૂન્યમરો-કઠ્યા-લાદાઈ-ધરતીકંપ વગેરે આફતો વરસે છે કારણકે તે વિના એવા વ્યભિચારીઓનાં ઝુંડનાં ઝુંડને પૂરી

શિક્ષા થતી નથી. હજી એટલું સાફ છે કે આ દેશમાં સતપુરૂષો છે, સતી સ્ત્રીઓ છે, મહાત્માઓ છે; અને દેશનો ઘણો ભાગ લાજ-ભય-દંડ વગેરેથી પણ અહમ્મય પાળે છે. પણ હવે જો ખોટી ટાપડીપ, ખોટા ડોળ, આછકલાઇ, નહીં મૂકાય, ને અધર્મ, પહેરવેશ, વગેરેમાં સુધારો નહીં થાય તો તેવી આફતો વરસશે.

સંક્ષેપમાં—વિષય ઘણો લાંબો થઈ ગયો હોવાથી ટુંકામાં એમ કહેવાનું જ, વ્યભિચાર દોષમાં પારાવાર તુકસાન છે. માટે પરત્વીનો દરેક ગુહરથે ત્યાગ કરવો. અરે સિંહ જંગમીમાં એકવાર, કૃતરાં પણ પોતાની ઝડતુ આવ્યે જ, સ્ત્રી સાથે વ્યવહાર કરે છે તેમ આપણે પરત્વીનો તો ત્યાગજ કરવો પણ ધરની સ્ત્રી તરફ ઝડતુ સમયે જ વ્યવહાર કરવો તેમાં પણ સંતોષ રાખવો. દિવસે મૈથુન કરવું નહીં, પર્વની તિથિઓએ વિષય સેવવો નહીં, માંદગીમાં—મરણમાં, બહુ થાકેલ હોઈએ ત્યારે, વગેરે સમયે પોતાની સ્ત્રી પણ વર્જવાની છે. નહીં તો પોતાની સ્ત્રી સાથે પણ વ્યભિચાર કર્યાનો દોષ લાગે છે. અને આપણાં ધરની સ્ત્રીઓ, બાળકો, વગેરેને આવી લૂગડાંની ટાપડીપ, ઘણાં ગ્રીણાં વસ્ત્રો, નામના તકલીદી પહેરવેશ, વાળની ખોટી શોભા, જનત જનતાં ખોટાં ખાણાં પીણાં, નાટકોનાં બંધાણુ વગેરેથી દૂર રાખવાં, નહીંતો તેઓ મોટપણે વ્યભિચારી બનશે અને નાનપણમાં તમે તેની સંભાળ ન રાખી તેથી એ સ્થિતિ થઈ તેનું પાપ માખાપને લાગશે. આપણાં બાળબચ્ચાંની શરીર-સ્થિતિની બેશક સંભાળ રાખવી પણ કદાચ તેમાં ખામી લાગે તો હરકત નહોં પણ તેમનાં આચરણની તો પાક્કી દેખરેખ રાખવી અને ખાસ કરીને આપણાં ઝંઝાં પ્રકારનાં વર્તનથી તેમના પર છાપ પાડવી. ધરની સ્ત્રી કે દીકરી ગ્રીણાં લૂગડાં પહેરી માથે ૧ ઘણી છતાં હજારો પુરૂષોને પોતાનું મોં ને છાતી ને વાંસો ને ચોટલો લૂગડાંમાં છતાં દેખાડીને નખરાં કરતી જાય ને તે આપણે જાણતાં છતાં ન અટકાવીએ તો તે શમાટે વ્યભિચારી ન થાય. આવી ઘણી બહો આપણે નબળા-બાઈડીવલા થઈને ચલાવીએ છીએ તે ભારે ભયંકર છે—ધરડાંઓના સિંવાળેને

એકદમ તરછોડો માં. એ રિવાજોના રહસ્યને સમજો. નહીંતો વખર વિચારે એવા રિવાજો ધરડાના છે એમ જાણી તરછોડી દીધાથી, તે નાણુદ થઈ જશે ને નવા ખોટા, તકલાદી ચાલથી આપણને અને આપણાં સંતાનોને ભવિષ્યમાં પારાવાર નુકસાન થશે, તેનું પાપ આપણા પર છે વળી તે નુકસાન ભોગવવા ટાણુ ધરડાનો મૂળ રિવાજ તેને છોડી દીધાં ઘણા વખત થઈ ગયો હોવાથી જડશે નહિ માટે એતો ને ધરડાને પગલે ચાલો.

આપણા મુંબઈગિરાઓ માટે દેશમાં જઈએ છીએ ત્યારે એ કલંક ચાંટે છે. એક શેઠની ચોરી ને બીજી રાંડો સાથે વ્યભિચારની ચોરી. આ બંને ચોરી છે. આપણામાં ઘણા ભાઈઓ અંદર અંદર મિત્ર થઈ પછી વ્યભિચારે ચડી જાય છે, અંદર મિત્રની વફૂને, એન કે માના બરોબર ગણવાને બદલે, તેના પર કુદૃષ્ટિ નાંખી અનેક રીતે ગેર રીતે વરતે

છે ને મિત્રની આંખ આંજે છે. કેટલાક વ્યભિચાર સાથે જ દોરતો થાય છે અને પાછળથી જુગારમાં બંધાણમાં ચડી, શેઠની રોકડ ઉચાપત કરી ભાગી જાય છે ને દેશમાં જઈ, સોનાનાં બટન ને કડકડાટ વાળાં લૂગડાં પહેરી ફરે છે પણ પાછળથી ભોપાળું ફૂટતાં કેદખાને જાય છે. આ પ્રમાણે આપણી આ-બર પરદેશમાં તેમ દેશમાં બે પ્રકારે હલકી થઈ છે તે તે સાચું છે. ઘણા જણ તેમાં પાયમાલ થયા છે માટે આજનો શિયળનો મારો વિષય સાંભળી આપણા ભાઈઓમાં કાંઈક સુધારો થશે તો હું ઘણાજ રાજ થઈશ.

હવે છેવટે કહેવાનું કે મારા ભાણુમાં કાંઈ બૂઝ ચૂક હોય તો હું પ્રથમ કહી ગયો છું તેમ હું વિદ્વાન કે વક્તા નથી તેથી મારી આપી દરગુજર કરશો એમ બે હાથ જોડી કહી બેસી જાઉં છું.

જૈન સમાજ મેં સ્ત્રિયોં કી કમી કા પ્રશ્ન.

(લેખક:—શ્રીમાન માર્કટવાલજી જૈન બી. એ. આનર્સ સોનીપત.)

યહ બતાવે કી આજ કોઈ આવશ્યકતા પ્રતીત નહીં હોતી કિ જૈન સમાજ બડે તીવ્ર વેગ કે સાથ કમ હો રહા હૈ, ક્યોંકિ ઇસે આજ જૈન બચ્ચા ૨ જનતા હૈ । સમાજ ક્યોં કમ હો રહા હૈ, ઇસકે અનેક કારણ હૈં ઔર વે સખ કારણ પરસ્પર સખ-ન્ધિત (Inter-related) હૈં । વે સાદે simple) કારણ નહીં હૈં વરન વે એક દૂસરે કે આશ્રિત (complex) કારણ હૈં । એક કારણ કો દૂસરે સે અલગ કરના અત્યંત કઠિન હૈં । યહ બાત કોઈ જૈન-જન સંખ્યા સમસ્યા કે સાથ મેં હી નઈ નહીં હૈ, કિન્તુ જન સંખ્યા કી સમસ્યા હી એસી હૈ— એસા બડે ૨ વિદ્વાનોં કા મત હૈx અસ્તુ । ચૂંકિ

સખ કારણોં કે વિષય મેં એકદમ એક હી લેખ મેં લિખના અત્યંત કઠિન હૈ, મેં આજ ઇસ લેખ દ્વારા અપને ભાઈયોં કા ધ્યાન એક એસે કારણ કી ઔર આકર્ષિત કરતા હૂં જિસ પર આજ તક અચ્છી તરહ વિચાર હી નહીં હુઆ થાયું સમજિયે કિ જિસકી તરહ હમારા ધ્યાન પૂરી તરહ નહીં ગયા । કારણ જૈસા કિ લેખ કે શીષકસે જનના જનગા ' જૈનસમાજ મેં સ્ત્રિયોં કી કમી ' હૈ ।

અખ યહોં સંક્ષેપ સે ચાર પ્રશ્નોં પર બિચાર કરના હૈ—(૧) ક્યા જૈન સમાજ મેં સ્ત્રિયોં કમ હૈં ? (૨) યદિ વે કમ હૈં, તો ક્યા ઉસકા ફલ હમારા હાસ હૈં ? (૩) સ્ત્રિયોં કી કમી કે કારણ ક્યા હૈં ? ઔર (૪) ઉસ કમી કો કેસે પૂરા કિયા જ સકતા હૈં ? આઈએ પાઠક જણુ ! અખ ઇન પર બારી ૨ સે બિચાર કરે ।

* " This Population Problem is highly complex. "—" Population " by Wright. Page 117-118.

किसी समाज अथवा देश की जनसंख्या विषयक बातों के जनने के वास्ते हमारे पास वे, टेकर-ओक की विश्वासपूर्व्य (Reliable) साधन हैं और वह सरकारी मनुष्यगणना की रिपोर्टें हैं।

अतः इनकी ही सहायतासे हमें पहिले प्रश्न पर विचार करने पड़ेगा। इस समय मेरे सामने सन् १९११ और १९२१ की मनुष्य गणना की रिपोर्टें हैं, इनकी सहायता से मैंने नीचे वाला कोष्टक तैयार किया है।

—जन जनता—				प्रतिसहस्र	विधवाओं की संख्या कम करने पर प्र० सं० पुरुषों के पीछे स्त्रियों	
सन्	जनता	पुरुष	स्त्रियों	पुरुषों के पीछे स्त्रियों	विधवाओं	दोने पर प्र० सं० पुरुषों के पीछे स्त्रियों
१९११	१२४८१८२	६४३५५३	६०४६२६	६३६	१५३२६७	७०१५
१९२१	११७८५६६	६१०२७६	५६८३१७	६३१	१४३६६५	६६५

+ १९११ के वास्ते देखो—Census of India, 1911, vol.I part II, page 45 और १९२१ के वास्ते, Census of India 1921 vol.I, part II, page 47.

ऊपर के कोष्टक के पांयचों भागों का ध्यानपूर्वक देखने से यह स्पष्ट रूप से विदित हो जायगा कि नैनसमाज में स्त्रियों की असाधारण कमी है और वह कमी छन दश वर्षों में और भी गह गह है। और लविष्य में भी, यदि समाज की अवस्था ऐसी ही रही तो, स्त्रियों की संख्या गरावर कम की होती जायगी, क्योंकि प्रथम तो वह अल्प-अल्प रूपसे कम होती गिरती है और दूसरे उस कमी का रोकने के लिये नैनसमाज कुछ प्रयत्न ही नहीं कर रहा है। जन्म कि १९११ से १९२१ तक समस्त नैन समाज में ५.५७ प्रति शत के हिसाब से घास हुआ है वहाँ छन ही दस वर्षों में नैन पुरुषों में ५-१६८ प्रतिशत और नैन स्त्रियों में ६ प्रतिशत से कुछ अधिक घास हुआ है, अर्थात् पुरुषों से स्त्रियों अधिक कम हुआ है। यह तो कमी सभ्य आधुनिकों में हुई है। ० से ५ वर्ष तक के बच्चों की कमी के अंकों का सुनकर कौन सहृदय समाजजन्धु न काँप उठेगा। ० से ५ वर्ष के पुरुष बच्चों (Male children) में जन्म छन्दों दस वर्षों में १३.४७ प्रतिशत कमी हुई है तब इस

ही समय में छसही आयु के स्त्री बच्चों (Female children) में १३.५४ प्रति शत कमी हुई है। यद्यपि छन में कमी का अंतर (difference) बहुत अधिक नहीं है किन्तु जन्म हम इस बात पर विचार करते हैं कि हमारे देश में पुरुषों की अपेक्षा स्त्रियों अधिक भरती है उस समय यह अंतर बहुत बड़ा हो जायगा। अतः ऊपर के वि-वेचन से यह नतीजा लबी लांति निकाला नस-कता है कि हमारे समाज में लगभग ३०० पुरुष प्रति सहस्र सदा के वास्ते, विवशतः और अनि-वार्य रूप से, स्त्रियों की कमी के कारण कुंवारे-बी-गाँधी की अलखारी रहेगे और इनकी संख्या में दिन प्रति दिन वृद्धि ही होती है।

क्या स्त्रियों की छस कमी से समाज पर कुछ प्रभाव पडता है? क्या छसके कुछ कटु हल भी समाज को बचने पडते हैं? क्या नैनसमाज घास में छस कमी से भी कोई सहायता मिल सकती है? छत्यादि प्रश्न हमारे हृदय में उठे गिना नहीं रह-सकते। किसी समाज के ओक तिहाई भाग के लग-लग पुरुषों का कुंवारा रहना बड़ा ही बयंकर है। छससे नो छानिर्वां हम उठा रहे हैं, इनका विधना अत्यंत रोमाञ्चकारी है, हृदय काँप उठता है और आँषों से आँसू उगारन गिरने लगता है। किन्तु ओक हम हैं कि आपनो नन्द क्रिये बैठे हैं, और

अपने आप को सर्वथा सुरक्षित समझते हैं। मैंने अपने पिछले लेख में बताया था कि क्याविक्रय, अनमेल विवाह, आटा सौटा (मेटी का अहवा करके मेटा विवाहना) और वृद्ध विवाह स्वतः रोग नहीं वरन् एक लयंकर रोग के चिन्ह (Symptoms) हैं। वह रोग स्त्रियों की कभी है। इन कुप्रथाओं का और इनसे होने वाली हानियों का आज सभ्य जनते है कलना व्यर्थ है। उपरोक्त कुप्रथाओं द्वारा इस श्रेणी के पुरुष अधिकतया व्याहृत होते हैं जो अलसीन, संतान उत्पादन के सर्वथा अयोग्य और समाज के वास्ते कलंक रूपा होते हैं। इनके द्वारा कैसी संतान है और उस संतान के लोरोसे कयतक समाज का लविष्य छोडा न सकेता है। इस पर आप स्वयं विचार करें। इन महातुलावों की धर्मपतिनयें कितनी सुशीलायें हो सकती हैं, इसपर सिधना जनसमाज का कलंकभय परदा द्वारा करता है। और इन महातुलाओं का हाव न्ने इस प्रतिस्पर्धा (Competition) में अविवाहित रह-जते हैं, कुछ न पूछिये। इनका नैतिक जवन कितना पतित होना है उसके वास्ते दूर न्ने की आवश्यकता नहीं। आप अपने गली मोहल्ले और शहर के ऐसे आदमियों के आंतरिक जवन (Private life) से जनन सकते हैं। वे किस प्रकार लले धरो की अहू मेठियों की आपन भराण करते हैं, कैसे वेश्याओं के पवित्र (?) स्थानों की गुप्त यात्रायें करते हैं और किस प्रकार समाज के होने २ नव-युवकों के जवन को अपने दुश्चरित्र से पतिन करने हैं इसकी जवक भी आसानी से पाई सकती है। क्या कोई समाज ऐसी अवस्था में कल कल सकेता है? वह तो मिटा ही आहता है। हमारा समाज भी इस दशा को प्राप्त हो चुका है। इसके मानने को मैं हर समय तय्यार हूँ।

हरअेक कार्यका कुछ न कुछ कारण अवश्य हुआ करता है। हमारे यहाँ स्त्रियों के कम होने के भी कारण हैं। जनसमाज में स्त्री अय्ये (Female

children) कम पैदा नहीं होते। सन् १९११ में ५ वर्ष तक की आयुवाली लडकियाँ इसही आयु वाले प्रति सहस्र लडकों पीछे १०२३ थी और सन् १९२१ में १०१० से अधिक थी। अर्थात् दोनों अनुषंगगणनाओं में लडकियाँ लडकों से अधिक थी। और सभ्य आयुवाली स्त्रियाँ प्रति सहस्र सभ्य आयु वाले पुरुषों के पीछे इन दोनों अनुषंगगणनाओं में लडकियाँ लडकों से अधिक थी। और सभ्य आयुवाली स्त्रियाँ प्रति सहस्र सभ्य आयु वाले पुरुषों के पीछे इन दोनों अनुषंग गणनाओं में कम से ६३६-५ और ६३१ थीं जो अहृत काशी है। किन्तु वास्तविक अंतर (Real difference) विधवाओं के अंक निकाल देने पर पडता है जिनका काष्टक उपर दिया न चुका है। उपर के अंकों की सहायतासे मैं अपने विचारवान् पाठकों का से निम्नलिखित तीन नतीजों (Conclusions) पर ला सकता हूँ। प्रथम, जनसमाज मे लडकों से लडकियाँ अधिक पैदा होती हैं। दूसरे उनमें से ८५-८० प्रति सहस्र, अर्थात् आठ, साढे आठ प्रतिशत स्त्रियाँ पूरी अवस्था तक पहुँचते २ कम हो जाती हैं। और तीसरे वास्तविक कभी अत्यंत अधिक विधवाओं के हो न्ने से होती है। अथ दूसरे और तीसरे नतीजों पर विचार करने से हरअेक बुद्धिमान यह स्वीकार करने पर आधित किया न-सकता है कि स्त्रियों की कमी के कारण हमारी वर्तमान सामाजिक अवस्था में ही कहीं पाये न-सकते हैं। श्रीयुत जनकीनाथदत्त जी. अे. साहित्य जूषण ने सन् १९११ की ज्वालयर की अनुषंग-गणना रिपोर्ट में पृष्ठ ४७ पर स्त्रियों की कमी के जो कारण दिये हैं वे जनसमाज पर भी लागू होते हैं वे निम्नलिखित कारण होते हैं (१) लडकियों को भारदेन्नु (यह कहीं नहीं पाया जाता) (२) लडकियों का उचित पालन पोषण न होना, (३) आलविवाह और आलावस्थामें ही अय्ये पैदा होने का दुष्परिणाम, (४) अधिक अय्ये होना और अय्ये जनाने के पुराने दंग (५) स्त्रियों विशेषतया

વિધવાઓ કે સાથ કઠોર વ્યવહાર ઔર (૬) સ્ત્રીઓ સે સખ્ત કામ લેના । વિધવાઓ કી સંખ્યા વૃદ્ધિ કે કારણ વહી ચિરપરિચિત બાલવિવાહ કન્યા-વિક્રમાદિ કુપ્રથાઓ, અજ્ઞાન (Ignorance) ઔર સામાજિક હિતો કી વ્યક્તિગત હિતો (જો વાસ્તવ મેં હિત નહીં હોતે) કે સામને અવહેલના કરના હેં । મેં સમજતા હૂં કે સ્ત્રીઓ કી કમી કે ઇન કારણો કે અતિરિક્ત ઔર કોઈ પ્રધાન કારણ નહીં હેં ।

અબ હમ લેખકે વાસ્તવિક કેન્દ્ર પર અથવા વિચારસ્થલ પર આગએ । પ્રશ્ન તો યહી દે કે સ્ત્રીઓ કી ઇસ કમી કે કૈસે પૂરા કિયા જાય ? ઇસી વિષય મેં આપકી સમ્મતિ કી આવશ્યકતા હૈ—જિસ પર વિચાર કે લિએ આપ સે પ્રાર્થના કી જાતી હૈ । યહ પ્રશ્ન એક દોં સે નહીં યરન સબ સે હૈ । ઇસ પ્રશ્ન કા સમ્બંધ કિસી સમ્પ્રદાય અથવા જાતિ વિશેષ સે નહીં હૈ, વરન સબ સે હૈ । યદિ જૈનસમાજ વાસ્તવ મેં સંસાર મેં અપના અસ્તિત્વ ચાહતા હૈ, યદિ ઉસકે વર્તમાન કલ્યાણ વાસ્તવમેં ઉસે મૃત્યુ કે ગઢે સે બચાના ચાહતે હૈ, યદિ પ્રત્યેક જૈનધર્મીવલખ્યા કુછ વર્ષ અવિત રહને કા ઇચ્છુક હૈ તો ઉસે અનિવાર્ય રુપ સે ઇસ પ્રશ્ન પર વિચાર કરના પડેગા—આપો પર ડીકરી રખને સે કામ ન ચલેગા । સચ સમજના કે યદિ કિસી અન્ય જાત્ર દેશ મેં એસી બચકર સમસ્યા આ જાતી તો આકાશ પૃથિવી એક કર દિએ જાતે, ઔર સ્વતન્ત્ર રુપ સે ઉન કારણોકો ખોજને ઔર ઉનકે દૂર કરને કા પ્રયત્ન બડે જોર સે હોતા કિન્તુ એક હમ હેં કે એસે પ્રશ્નો પર બી ચુપ રહતે હેં, જ્યાન ખોલતે નહીં ઔર લેખની ચલાતે નહીં । અસ્તુ ।

યહ સબ જાનતે હેં કે કિસી કાર્ય કે કારણ કે હટા દેને સે વહ કાર્ય બન્દ હો જાતા હૈ—જેસે આપ કે બન્દ કરને સે રેલકા ચમ જાના । ઇસસે યહ કહા જાસકતા હૈ કે યદિ હમ ઉન કારણો કે દૂર કર દેં કે જિનસે હમારે સમાજ મેં સ્ત્રીઓ કમ હેં તો સમાજ મેં સ્ત્રીઓ કી સંખ્યા બહ સ-

કતી હૈ । કિન્તુ યહ કહે દેના જિતના આસાન હૈ ઉતના હી કરના કઠિન હૈ । ઇસ સમય-તક જૈન-સમાજ મેં ઇસ પ્રશ્ન પર કોઇ વિશેષ વિચાર નહીં હુઆ હૈ ઔર ઇસલિએ મેરે લિએ યહ બતાના કઠિન હૈ કે જૈન ૨ મહાતુલાવ ઇસ સમસ્યાકા ક્યા હલ દેતે હૈ । ઇસ પ્રશ્ન કે હલ કરને મેં મેં સ્વયં અસમર્થ હૂં ઔર કોઇ બી અમલી (Practical) ઉપાય નહીં સોચ સકા । ફિર બી જીસ નતીજે પર મેં વિદ્વાનો કે લેખ પઢને, લાખણ સુ-નને ઔર સ્વયં વિચાર કરને સે પહુંચા હૂં ઉનકા મેં ત્રુટિપૂર્ણ સમજતે હુએ બી, સમાજ કે વિચાર કે વાસ્તે, ઉસકે સામને ઉપરિચિત કરતા હૂં, ઔર સાથ હી ઉનકી ત્રુટિયાં બી લિખતા હૂં । પ્રથમ ઉપાય, ઇસ કમી કે પૂરા કરને કા, યહ હો સકતા હૈ કે સમાજ મેં સ્ત્રીઓ કે ઉચિત પાલન પોષણ ઔર સંરક્ષણ તથા જ્યેસે કારણો કે હટાને કા પ્રયત્ન કિયા જાના ચાહિએ જિનસે વિધવાઓ ન બનેં । ઇસકો રચનાત્મક (Construction) કાર્યક્રમ કહા જા સકતા હૈ । કિન્તુ ઇસમેં દોં બડી ર બાધાએ હેં—પ્રથમ યહ કે ઇસકે પૂરા હોને મેં ઇતના સમય લગેગા કે ઇતને સમાજ નષ્ટ બી હો ચુકેગા; ઔર દૂસરે યહ કે યદિ સમાજ બચા બી રહા, ઔર સ્ત્રીઓ કી સંખ્યા બહમુઠ તો જૈન-સમાજ કે ઉન કઠિનાઇઓ કા સામના કરના પડેગા જો કે આજ ઉન દેશો કે જહાં સ્ત્રીઓ પુરુષો સે અધિક હેં કરના પડતા હૈ, કયોંકિ વિધવા સ્ત્રીઓ કે અંક ઘિલા દેને સે ઉસ સમય જૈનસમાજ મેં બી સ્ત્રીઓ પુરુષો સે અતિ અધિક હોંગી । દૂસરા ઉપાય હૈ—વિધવા વિવાહ જિસકા નામ લેતે હુએ કાપતે હેં । ઇસકો મેં વિધાતક (Destructive) કાર્યક્રમ કહતા હૂં ।

યાદ રહે કે નામ લેના અથવા વિચાર કરના ધુરા નહીં હૈ । વિધવા નામ લેને સે અથવા હથેલી પર રખને સે કોઇ નહીં ભરતા, ભરતા હૈ ઉસકો ખા લેને સે । આજ હમ બી વિધવા વિવાહ કી ઉપ-યોગિતા ઔર ઇસસે હોને વાલી હાનિઓ પર ચિ-ચાર કરતે હેં, ઇસકો જારી કર દેને કા પ્રસ્તાવ

નહીં કરતે । કિન્તુ કયા વિધવાવિવાહ આસાની સે જમરી ક્રિયા જા સકતા હૈ ? કયા સમાજ હિત કે વાસ્તે સમાજ કી વિધવાઓં કેા ઉસ કાર્ય કે વાસ્તે પ્રાધિત કરના અથવા ઉસકી ઉનસે આશા કરના ઉચિત હૈ જસે યુરા ઔરે અપને આદર્શ કે વિપરીત સમજતી હૈ ? સમાજ કી વર્તમાન સ્થિતિ બી વિધવા વિવાહ કે અનુકૂલ નહીં હૈ । અતઃ મેરે વિચાર મેં ઉપર લિખે હુએ દોનોં હી ઉપાય શીઘ્ર ફલદાયક ઔરે અમલી (Practical) નહીં હૈ । ફિર કયા ક્રિયા જમ ? કયા કોઇ એસા માર્ગ હો સકતા હૈ જિસ પર ચલને સે સમાજ ઇસ વિપત્તિ સે નિકલ સકતા હૈ ?

અન્ત મેં મેં સખ વિચારવાન મહાનુભાવો સે નમ્ર નિવેદન કરતા હૂં કે વે ઇસ પર વિચાર કરેં ઔરે અપને વિચારોં કેા પત્રોં મેં પ્રકાશિત કરને

કે અનિરિક્ત, મુજે બી લિખ દેં ક્યોંકિ મેં એક પુસ્તક જૈન સમાજ કે વિષય મેં લિખારહાહૂં । મેં ચાહતા હૂં કે ઇસકે લિખને મેં ઇસ પ્રશ્ન કે વિષય મેં આપકે વિચારોં સે કુછ લાભ ઉઠાઉં । કિસી બી મહાનુભાવ કા નામ ઉનકી આશા ખિના પ્રકાશિત નહીં ક્રિયા જમયા । મેં ચાહતા થા કે કે ઇસ પ્રશ્ન કો એક જતા જમતા પ્રશ્ન ખનાહૂં કિન્તુ મેરે વર્તમાન સાધન ઔરે મેરી પરિસ્થિતિ ઇસકે અનુકૂલ નહીં હૈ । ફિર બી યદિ આપ સખ સંજ્ઞન ઇસ પર કુછ ર લિખેં તો કાશી આદોલન હોજમયા । મે પત્ર સંપાદકોં સે વિશેષ રુપ સે નિવેદન કરતા હૂં કે ઉનસે અમ્મો સહાયક ઇસ કામ મેં ઔરે કોઇ નહીં હો સકતા અતઃ વે અપને ૨ પત્રોં દારા અવસ્ય ઇસ પ્રશ્ન કો અપને પાઠકોં કે કાનોં તક પહુંચાએ ઔરે પાઠક મુજે અપને વિચાર લિખને કી કૃપા કરેં ।

એક અત્યંત આવશ્યક યોજના

એ તો સૌ કોઇ કમુલ કરશે અને તે પણ ગૌરવપૂર્વક કે જૈન સિદ્ધાંત, જૈન સાહિત્ય ને જૈન તત્ત્વજ્ઞાન અદ્વિતીય-સમૃદ્ધ અને વિશાળ છે. એવી કોઈ શાખા નથી, એવો કોઈ વિષય નથી, શું ન્યાય કે શું વ્યાકરણ શું વિજ્ઞાન કે શું અધ્યાત્મ, શું ઇતિહાસ કે શું ચરિત્ર, શું કથા કે શું નાટક, શું જ્યોતિષ કે શું વૈદ્યક, શું વિધિ વિધાન કે શું લ-જનાદિ કે જે વિષે જૈન સાહિત્યમાં પુસ્તકો નહોત. હજારો મહાન શાસ્ત્રવિદ્ધ ધર્મધુરંધર વિદ્વાનો વિધિ વિષયોનાં જૈન સાહિત્યના અમૂલ્ય ખજાનાઓ તેના સાચા અપને માટે ખુદ્વા છોડી ગયા છે. તે અમૃત રસ પીનારા તેને પચાવનારા તેનો અચાર કરનારા મળે તો દુનિયાના ખૂણે ખૂણામાં શુદ્ધ-પરમશાંતિમય-અહિંસાનો ગજનભેદી સંદેશ ને સત્ય-માર્ગનું જ્ઞાન પહોંચી શકે. પણ કયાં છે અભ્યાસકો, વિચારકો પ્રચારકો ?

આજે તો જૈનસાહિત્યને તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસકો શોધ્યા નથી જડના-દા, જે વિદ્વાનો આજસુધીમાં અમુક અમુક અભ્યાસ કરી સાહિત્ય સેવાના કામ કરે છે તે તો છેજ પણ નવા યુગના બાળકો-વિદ્યાર્થીઓને નવયુવકો-લવિષ્ણુના સાચા શહેરીઓને-આ ખજાનાના વારસોને સુગમ સર્વશુદ્ધ અને શુદ્ધિમય રસિક સાહિત્યને માટે આપણી જૈનસમાજની જૈનદાનવીરોની જૈન સંસ્થાઓની શું તૈયારીઓ છે ?

આજે તો કેટલીએ જૈન સાહિત્યના વિદ્વાનોની જરૂર છે તે જાણો છો કે ? શાંતિનિકેતન કે વિશ્વભારતી હિંદુ યુનીવર્સિટી કે મહાવીર વિદ્યાલય, પંજાબી જૈન ગુરૂકુળ કે પાટણ બોર્ડિંગ, લીબ્રેરી વિદ્યાર્થીલુવન કે જૈન બાળાશ્રમ-અધી સંસ્થાઓમાં જૈન સાહિત્યના ઉચ્ચ કોટીના વિદ્વાનોની જરૂર છે.

સમાજમાં તો મધ્યમ કોટીના વિદ્વાન કે નવીન પદ્ધતિએ શિક્ષણ આપનાર એકાદ બે ગણા જાંઘ્યા વિદ્વાનો સિવાય તે કામમાં ગીરકતાર રહીને પ્રેમપૂર્વક કામ કરનાર કોઇ નથીજ નથી.

સારામાં સારો પગાર અને ભવિષ્યની કારકીર્દી માટે આન્સ આપ્યા છતાં પણ નથી મળતા-નથીજ તેનું શું ?

આજસુધીમાં લાખો રૂપિયા સંસ્થાઓ પાછળ જૈન સમાજે આપ્યા છે છતાં આ સ્થિતિ છે તે ઓછું શોચનીય નથી.

જૈન સમાજના સહભાગ્યે લગભગ આ વર્ષમાં જ શ્રીયુત સારાભાઈ મોદીએ માધ્યમિક કેળવણી માટે શ્રી વિદ્યાલય હસ્તક અને પ્રાથમિક કેળવણી માટે શ્રી પાલીતાણા જૈન ગુરૂકુળ હસ્તક એક યોજના શરૂ કરાવી છે તે અત્યંત પ્રશંસનીય અને જરૂરી ગણાય-પણ તે સાથે દરેક સ્કોલર ને ધાર્મિક-વાંચન ફરજિયાત રાખી શકાય અને તે માટે ખાસ સ્કોલરશીપ રાખી હોત તો ખન્ને રીતે બહુજ સાઈ પરિણામ આપી શકે-જૈન સાહિત્યના સ્કોલરો-વિદ્વાનોને માટે સમાજના અનેક દાનપાત્રોમાંથી કોઇ ખીજ મોદી નહિ નીકળે શું ?

આવા અતિ ઉપયોગી કામ માટે એક સારામાં સારી રકમ કાઢયેજ છૂટકો-આ યોજનાના નજરે દેખાતાં ફળની કલ્પના કરતાં જૈન સમાજના દરેક હિતચ્છુ આ વધાવી ભેશે એમ મારી હાર્દિક પ્રાર્થના છે.

રૂપરેખા.

- ૧ પાંચ ગ્રેન્યુએટ (પાંચ ગ્રેન્યુએટ ન મળે તો બે અ-ડરગ્રેન્યુએટને યોગ્ય લાગે તો લેવા) ને જૈન સાહિત્યના તુલનાત્મક અભ્યાસ માટે પસંદ કરવા-
- ૨ દરેકને રહેવાનાં-ખાવા-પીવાનાં, અભ્યાસનાં સાધનો-પુસ્તકો વગેરેનાં સાધનો શ્રી આપવા-
- ૩ એ ઉપરાંત દરેકને માસિક રૂ. ૨૫) સ્કોલરશીપ આપવી,

૪ પૂરેપૂરા ત્રણ વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરવાને આ સ્કોલરોએ બંધાવું જોઇએ.

૫ તેઓની ભવિષ્યની કારકીર્દી વધારે ઉત્તમ બને તે માટે છેલ્લી પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થનાર દરેકને પાંચ વર્ષ સુધી માસિક રૂ. ૧૦૦) વેતન મળે તેવી ગોઠવણ કરી આપવી પણ તે માટે જે સંસ્થામાં કમીટી મોકલે ત્યાં કામ કરવાનું સ્વીકારવું પડશે.

૬ ગ્રેન્યુએટ પ્રસન્ના વખતનો ઉપયોગ કરી એમ. એ. ની પરીક્ષા આપી શકશે.

૭ ત્રણ વર્ષમાં દરેક વપની આખરે ખાસ પરીક્ષા લેવામાં આવશે અને છેલ્લી પરીક્ષામાં પાસ થનાર દરેક સ્કોલરને પ્રમાણપત્ર તથા જૈન-સાહિત્ય-રત્ન યા-Scholar of Jain Philosophy S. J. P. ની ડીગ્રી આપવામાં આવશે.

૮ આ માટેના પાઠ્યક્રમ જૈન વિદ્વાનોની એક સમિતી નક્કી કરશે ને તે પદ્ધતિસર અને તુલનાત્મક દ્રષ્ટિએ આપી શકાય તે માટે કમીટી બંદોબસ્ત કરશે.

અભ્યાસમાં મુખ્યત્વે-જૈન તત્ત્વજ્ઞાન-જૈન આગમ-જૈન સાહિત્ય-જૈન ઇતિહાસ-પ્રાકૃત-માગધી-જૂની ગુજરાતિ-હિન્દી વગેરે ભાષાજ્ઞાન-તુલનાત્મક દ્રષ્ટિએ જૈન ધર્મ-જૈન પૂરાતત્ત્વ વગેરેનો રહેશે-

પ્રસંગોપાત જૈન વિદ્વાનો તરફથી વ્યાખ્યાનો અપાવવાની ગોઠવણ રહેશે-તેમજ દરેકને અમુક નિબંધ અને વ્યાખ્યાનો તૈયાર કરવાના રહેશે.

રૂ. ૧૦૦૦૦) દસ હજારની રકમથી શરૂઆત થઈ શકે તેમ છે. અને ત્રણ વર્ષના અખતરાં પછી આ યોજના મારી માન્યતા પ્રમાણે એવી તો ફળવતી બનતી જશે કે તે કાયમ રાખવા માટે પૈસાની બીજ નહિ માંગવી પડે પણ તે ફળ પૈસાને ખેંચી લાવી શકશે. આમાં સ્કોલરોની ભવિષ્યની કારકીર્દી માટેના પ્રયત્ન પણ નિરાકરણ હોવાથી એક વધારે

સુખમતા છે. તેમ તેઓ બીજી રીતે સાહિત્યનાં પુસ્તકો લખી-સંશોધન કાર્ય કરીને પણ પોતાની પ્રતિષ્ઠા તેમજ આર્થિક સ્થિતિ વધારી શકે છે. તેમજ સારામાં સારા જૈન શિક્ષણોપદેશીઓ માનનીય હોદ્દા ભોગવી શકશે.

વળી સંજોગો અનુકૂળ મળી આવે તો બે એક સ્કોલરને જર્મની, કે અમેરિકા પણ એક વખત મોકલવાને તક લઈ શકાય.

સમાજને સંસ્થાઓને તેમજ સ્કોલરોને આમાં બધી રીતે હું પોતે તો સારામાં સારો લાભ જોઈ શકું છું.

આજે તો શ્રી મહાવીર વિદ્યાલય ધારે તો આ યોજના સ્વીકારીને અપનાવી શકે તેમ છે. અને તેનાં પાંચ વર્ષમાં વધારે સંજીન ફળ પણ આપણે જોઈ શકશું.

આશા છે કે શ્રી મહાવીર વિદ્યાલયના માનનીય સેક્રેટરી શ્રીયુત મોતીચંદલાઈ આ યોજના કમીટીમાં રજુ કરશે ને તેને પહેલામાં પહેલી તકે શરૂ કરવાના પૂરેપૂરા પ્રયત્નો કરશેજ કરશે.

કુલચંદ હરિચંદ દાશી.

લીલાવતી સતિ રાસ

સંપ્રાહ્લક મુનિ સંપતવિજયજી

૥૬૦૥ પહેલું લખો દરવીનવુંને સુડાઘો દગલીરલો વરવીર
સુદધુદિ દીઠ મુને નિરમલી, ગુણુસ્થાનક ગંબીર ૧
દેવ મહિસર કુલિહુવાને પારવતીનો પુત્ર
તમ સમરે શકિ પામીઈ અણુકલ્યાં ધરસત્ર ૨
પહિલું સમરે સારદાને એછે બાલ કુચારિ
બ્રહ્મા ઉદર કુલિ અવતરી ચ્યાર વેદ મુખમાંડી ૩
આદિનાથ સમરીએ ને અડવીયાં આધાર
ગુણુ તે ગાઉ લીલાવતી ને સરસો મુમતિ વિલાસ ૪
જંબૂદીપ માંહી લહુરે ભરતક્ષેત્ર અતિ સાર
કૈાસંબી નયરી બલી જોયણુ આર વિસ્તાર ૫
રાજ કરે તિહાં રાજ્યો કનકસેન બૃપાલ
મુખસુંદરી રાણી સમે ભોગવે ભોગ વિલાસ ૬
ઉજેણી અવંતીકા ને ચંપા નગરી જોએ
માયા ને મયૂરાંપુરી તે સમું નહી કામ એ ૭
કવિ કહે હું કિમ વરણુવું તે નગરતણો મંડાણુ
વાવ સરોવર છે ધણાં પ્રલપ્રલાં આરામ ૮
ચોરાસી ચોહટાં લલાં ને હાટતણો નહી પાર
વીસ સહિસ વિવહારીયાંમાં સેઠ સદાકલ સાર ૯
તસ ધણી અતિ શયડી ને સહિજલદે સુવિચાર
દાન પુને રે આગલી ઇદ્રાણી અવતાર ૧૦

દાલ
તેલ તણે ધરિ પુત્રજ એક, થોડે વરસે ધણો વિવેક:
નગર લોક રાજ બહુમાન, દીસંતો જાંણિ ગોકલ કાન્દ ૧૧
દેદ દિસે જિમ સોવનસલા, ચંદ તણીપરિ ચડતી કલા
થોડા બોલો અંગિ નવિરીસ, પૂરણુપુરણુ લક્ષણુ બત્રીસ ૧૨
નવમા વરસની પોહતી સીમ, સત્ર લણુવા મેહલો ધીર;
ભણુવે ગુણુવે અક્ષર લહે, ને ભણુવાની પાતિજ લહે ૧૩
વ્યાકરણુ એને હિયડે વસે, ચતુર વચણાં મન ઉલ્લસે;
રાણા માણુસ ચંપે પંથ, સને સને ભણીયા ગ્રંથ ૧૪
સાત સંધાતી સાથે ફરે, દીધા વન્યાં લાઈને કરે ગ્રહે
ચૂપા ચંદન કચોલા ભરી, સભા સાથી ટોલે મલી ૧૫
જવ કુંવર સેરી સાંચરે, ખેડી ગણિકા નિરક્ષણુ કરે
નારી પુછે સહીય વિભાસ, એ કહિયે કેહતો સુકમાલ ૧૬
ધવલગૃહે ધન ફરહરે, અણુ અવારીએ ધરિ વરે;
સદાકલ કૈાસંબી વાસ, તેહનો કુંચર મુમતિવિલાસ; ૧૭
નારી હમથે ન માએ રંગ, દીઠે હરિ વાલી સસંગ;
નાદે મોહો જિમ મગલો ફરે, જાતી વલતાં બાંહે ધરે; ૧૮
તકિ માયા નિત માંડિ ધણી, એ લક્ષમીનો સેઠ તું ધણી
અવર પુરણુ મુજ બાઈને બાપ, લીહલો હુંતો વરસિ સાપ;
આહું મહિલું ચંત નવિ ધરે, વિહવારીયો વરણુતે કરે;
જે બોલુ તે માને સાચ, જમણે હાથિ લીધી વાચ; ૨૦

ઢાલ

ખીજ એકકર સાહિને ફાલીયને વલી ખેંચ સાહી કેસર
સુકડના છાટનાં મસ્તક કુલ ભરીય ૨૧
ઢીલા તે સહીને ખોલડે ને રહેને સારી રાતિ
કુંચર કહે જુગતુ નહી જુએ સહુ ધરે વાટ ૨૨
મંદિર રહી વમાસીયું સંસારનાં સુખ એહ
કાંમસેનને ધરિ જઈ રહીને વિલસુ તેહ ૨૩

ઢાલ ત્રીજી

એહવાત જો મનમાં ધરિ જો ગણિકાને ધરિ સંચરે;
ગાંઠ ટંકાઉલનો હાર, મન વંછિત પહિયો સજુગાર; ૨૪
નિત લીલા નિત અધિકી કરો, સારસ પ્રીતે નિત સંવરો;
જિમ જલ બાંધો મછો રહે, નિર નહી જિમ પ્રાણિ દહે; ૨૫
અધિકો નેહ ગણિકાસુ, ધરે તાત વચન હાલાંહલ કરે;
સેઠ વિમાસે હિમડામાંહિ જઈ મહોલિ વીનવીયો રાય; ૨૬
સાવકસિરોમણિ બેઠો પાટ વસ્તે ગણિકા પાડે વાટ;
અલીયર દેશ તણો તું ધણી અમરા અવધારે ધણી; ૨૭
અમરાવતુ વિત મનિ ધરેઈ એહનારિ દેસાવડો કરઈ;
રાજ કહિતુ સાબલિ સેઠ ગોલવોહ એની કીજે વેઠ;
અરતા ફરતા જઈ બુધ પિમાપણુથી જઈ દુધ;
ઢોર પીચાઈ કરસણુ ચરે ન્યાય હીડતાં રાય સુ કરે; ૨૮
ઉલંબાની કેહી પેરિ ચાલો જઈએ એહને ધરિ;
નગરલોક બુપતિ બડરાય ગયા ગણિકાની તોરણુ આર; ૩૦
સામી આવી મલતું કરે ચાર પદકલીષ થાલી ધરે;
જેઈ બેટને ઠેલી ચાલ તુમ્હે કણે માગુ બૂપાલ; ૩૧
પ્રથવીસુ તુ માંડે પ્રીત એ કુચર કાઢે નવ નીત;
કેહનું કહું નવ માંનિ કેએ સરણુ ઉપરિસું દોહિલું હોઈ. ૩૨
રેઠો રાય જિમ સલી ધરે તે ઉપરિ કિમું દોહિ તું કરે;

દૂહા

કાંમસેન કહિ રાજી છોડો છુટયો કિમ થાય;
જિમ કાયા માહુ પ્રાણીજી તે કિમ અલગો થાય ૩૩
પાંચ દાહ મેઠલીને નારી હો પરદાન
વર પરણાવુ રે મનિશ્લી રૂડી ને ભાવે જાંણુ ૩૪

ઢાલ ચૌપાઈ

પાણીઅહણુ કરાવા બણી સેઈ જાન વલાવી ધણી
વાવલાટ ઉલંબા દેસ જઈ ઉતરીયા નગર નરેસ ૩૪

સામું સેઠ સામહિયું કરે હાથી ઘોડા રથ જોતરે
વિવાહીષ વેવાંધમાંન પ્રથવી દીધાં ફેફલપાંન ૩૫
બણીવા સાંભો કટક હુયાં, પાળ લાડઉ બહોલાં લીયાં;
વિવાહતણી કીરતિ વિસ્તરી, ધનધન્ય ફૂમરી એઅવતરી ૩૬
વિહવાઈ રલીઆઈતિ ફાર સરવે ઓચાર ખતે કરે
ચોરી બાંધી મંગળા રૂઢિયા પડંત ઉપવીત ૩૭
સહુ કોઇયે ન માર્છ રંગ વરને બાપે માટીડો જંગ;
ચાલી બણવી સામે રહી નગરલોક જમાવ્યાં સહી; ૩૮
તેજ દેસનો રાજ સુણી આવ્યો વરને જોવા બણી
મેહેલા ચાલિ દીધા માંન વર દીસે ઉમમતો બાણુ ૩૯
રાજ વચન ઇસુ ઉચરે રપે સેઠ મથાં ચિતે ધરે
એહવા વચનસુણીને વલી સહુ પહિરાવ્યહિ મન નીરમલી ૪૦
બહુવસુ પહિરાવી બણુ દેસ વિદેસે થાવું નામ
નીચા નમીન દીધા માંન બહુ રંગે ચાલાવી જાન ૪૧
વલતા સહુને કરે જુહાર
વસામુને (સુ) કરો જુહાર કુસલે ધરિ પોહચો વરરાય
મંદીર ઉભી દે આસીસ જીવે જમાઈ કોડિ વરીસ ૪૨
તણુ પીયાણાં (દહાડા) વાટે વહાં ચોથે દન કેસબી ગયાં ૪૩

દૂહા

કુચર પરણીને આવીયા વાંગા ઢોલ નીસાન
વર ગયો મંદિર પારકે નારિ વાદલ છાલો બાંણુ ૪૪
નારી નીકે દીહરડાં ને રથણાં ઝુરે બાલ
નાણું ફુધન લાવજી (ડી) તિહાં નહી નીર લગાર ૪૫
પીહરપનોતે સું કંઈ ને જિણિ સાસુપ નહોઈ
વસ્તે ઉજડ પેપીયે પ્રીતિતણે વિજોગ ૪૬

ઢાલ ચૌપાઈ

દનિ ઝુરતિ પીહરિ ગઈ વાત અસંભમ માને કહિ
એકજ બેટી જઈતુમ્હો કિસા પાપ કર્યાનાં અમ્હો ૪૭
કેવર મોડી દાડેમડાલ કેવર ફેડી સરોવર પાલિ
લક્ષણે લંપટ બણે નહી ઘોલું દીહિ દુધને સ્હી ૪૮
કે પ્રાણી ધન પીરાંયા હમી એ ભરતારને શી અવતર્યા
માય આપ ન જાંણે બેઠ બોલુ તો કુચર લહે પેદ ૪૯
કુચર હીયે દાવાનલ દહે જાતુ વલતું કરવત વહે
નાહની હતી તારે મા (ધ)રેઆલ તુમ્હો પંચાવી
ભાં પુસાલ ૫૦

કાંઈ દોહિલું અમ્હેને કહો બેટી પુત્ર સમાંણા રહેા
એણિ કુખડે વસુનું વેર ડસુસાપણિ થઈ ગણિયાને દસું
૫૧

દૂહા

સદાકલ સાજણુ જાણી બોલે મીઠાં બોલ.
કીહાં ઉગેા કીહાં આથિમેા વાત વિમાસી જૈએ પર
પેહલું તે આણું આવીઈ મન વોહણા માંન
કોહિલું કાજ આવે નહી જિમ નાગરવેલી પાંન પડ
ચૌપઈ.

આણું પાછઉ વાહું સહી સેટે નીસાસો મેહલ્યો વહી
કે ઉપરિયો કરી રીસ, ભાગણુગડણુ કરણુ જગ દીસ ૫૪
વલી સુ (છુ) મીને (મહીને) આણે જાય, પુછો વડુને
કિસો ઉપાય

રલતાં રલતાં સાંપડે ધનિ ભણુતાં ભણુતાં આવે શુદ્ધિ
સેવતાં સેવતાં વાલે મન રહિતાં રહિતાં પાંમઈ સુખ
એહવી વાત હીયામાંહિ ધરી ઉઠી (દા) મનસું ઉલ્લમ
કરી ૫૬

ધણા દિવસ જે ગયા પીહેર જઈ ગણિકાસું વાલુ વયર;

દૂહા

વરહે વરાસી જે નહી કુડો નહી કરતાર
દોસ કેહનઈ દીગઈ અક્ષર લહે લલાટિ ૫૭

દાલ.

સસાર (સાસર) વાસો સજ કયો માહરા, દાદાજી
અવધારે

પ્રાણનાથઈ પ્રીતરી જઈને માહું માય ૫૮
આણો ચીર પટોલડાં આછાં છાઓલ સાર
આરવા સઉ કા ચલી સીવી દેહ સમાણ ૫૯
મેહ મુંડી માડવ (જખ) ધણી વેગે લીટુ પીઠ
ભારશ્ય કેરી પાટડી (સાડી) લીલી તે સમસેણ ૬૦
વીટી તે વલિયા ૫૬ કીડીને હધડાં સોખિત હાર
જીવજીવ વેરી લેપવે વતતે દેન સાર ૬૧
પાંચ વચ પેહરાવીયા માહેરાં, સસરાજીને સાર
નવરંગ ડોઢો ઉડણો મોહે તે સોનાતાર ૬૨
માજ ૫૪ મુઝે બરી ગાદી (ઊ) ઊ ગહદ
દેહ કરમાન દીપતો જાણિ પુનિમ ચંદ ૬૩

વેહેલ ધોરી વેગડા કોટે ધુધરમાલ
સોવન ખોલી સીંગડે ચાલે પવનને ચાલ ૬૪
છંડી (છાડી) વે (ખે) વેહેલને સંચરી નગર તણે
ધરથી નીસરિ સાસરે [નરવેસ
નરવા નીસર સાસરે જેવઈ દેસ વિદેસ ૬૫

દાલ

પીહરડેચિ ચાલી પ્રથમ, સાહમી માલણી આય મલી
છાજ ભરી ચંપક તે જાય વેહલે બેડી વંદે નારિ ૬૬
જમણો હણમંત ડાખો પર સાસી નંદણુ માથો મોડ
ડાખા સારસ સંડ સીયાલ જમણે અંગે વરતા માલ ૬૭
ડાખી દુરગા દુરને ધડે જમણી મેહલાલી બેડી વડે
ડાખો વાયસકા-(કા) રવકરિ વલી જમણો વિસહર
ઉતરે ૬૮

માસે તેડા ખી માગી પરી, કુંભ સામો જિમણી ચીખરી;
તોરણુ બાંધો લીલો વાસ, વલી સુપનાંતર દોઢો હંસ; ૬૯
વલી વણાય જમણો જાણિ, સાચા સોહણા દલ નીર-
વાણિ;
એહવો સુદણો સદેવ છલહિયો, રણિ ભમંતો ધન્ય
પામીયો; ૭૦

ખાધઈ પાધઈ સકને સહુ બોલી થઈને પુછે વહુ
પંપ જાનિ પવન સું ફરે રાનિ દિવસ રણડે વસે ૭૧
એક ડાલી એક માલેવસું ભાલા સાવિજ કહિ છે
સસરો કહિ તું સાભણિ માય સહી આપણને તું રાય ૭૨
લેણું આપે લાપ સહલું, વે દીધા ભાંગે

ગણિકા નણુ

મુઠ મુરપિ જે અલીવર ભણિ વાંજ હોધ તે બેટો જણે ૭૩
તુસે દેવા હડસત નામ ગણુ વાદાં ઉપરિ અનાંમ
કાલા કુકર લોહની છરી ઉપરિ આપે કોડી પરી ૭૪
એહવે મુકને કટકિ ચઢે પેડું મુંડી રણુમાં ભડે
સામિ કાજ પોતાનું વેર તે કીપીને આવિ ઘેરિ ૭૫
જેહનો પ્રિહિ દીચઈ ગયો, ખાર વરસ પડ માસી રહેા
મંદિર જાણિ પોલો પલે રાતિદિવસિ રણું આણો રહે ૭૬
સખલ સાથી સકને સહી બેહુ જણાં આચ્યાં ધરિ વહી
એહવી વાત હિમાનું ધરે જમી કરીને શુદ્ધિ આદરે ૭૭
મનિ વીચાર કરી ઇમ સહી પેતહરાવઈ ગણિકા વહી ૭૮

ફક્કા.

સાસુ(મુ) તે સસરા મુજ બાળી વીનતડી અવધાર;
મેહ મુંચી છે મુજ ધણી નેહિ વસાવડિ ચાર; ૭૬

હાલ.

દુધદહીનો ચકે કરે કાંઠ તણી જે મટકી ભર
એહવી વાત રચી મનમાંહિ પેહેલુ નેટ વસાવડિ ચાર ૮૦
સેરમાંહ ને હોય સાર વલીય મનાવડિ રઠો નાહ
સાસરા ગતને શ્રવણે સુંણી ઉર થોડીને પાછલિ ધણી ૮૧
લાખે આચલે ચોટે ખાય દેખી નેહિ વખાણે રાય
નાહને સંગિ અતિ સાંમંલી પાતલચંબી ને

લાલલી ૮૨

વેસે દીલેકાંજલ સટી મહી માંપણને અતિ ચીકણી
નેય એહના ધર માંડણી નેય એહના ધરનો ધણી ૮૩
મુકી માને પુછેરે નણદ તું દેપાડે ને માહરો કંઈ (અ)
ગણિકામંદિર કેતે દૂર પ્રીતિ બેદુ ઉગમતે સૂર ૮૪
દાતન કરતાં દીઠો જસો સોલક સ-(સ) હરજસો
લોચણુ દીસઈ મૃગનાં જસાં હીરા વરય વદન મુપ
તસા ૮૫

ફક્કા.

વિણુ અપરાધિરે હું તજીને એકલડી નિરધાર
પણવરસા સોરે પહી ગયો સખાએ વિણુ ભરથાર ૮૬
પ્રિયવિણા નવ રહી સકું ને પેણુ વરસાસો ચાઈ
તુમ્હે વિચોએ નીસરી રહિવું કેહને સુહાય ૮૭
રે સજણુ તુજ ત્રલ થકીને દાંટે મોરે મન
શ્ય ફરિ તુજ પાપરિ ઉજલ ચરેરે મુનંગ ૮૮
સજણુ વલાં માધ વણડાં ને વલીય વિહડો પ્રાણ
ગયાં ને સાજણુ પાંપીયાં પ્રાણ તે વટે સમાન ૮૯
અસ કરણાં રો જાહતો તઉ પહિલું કાં માંડી પ્રીતિ
બોલે દેખને પાલટીય એ નહી ઉત્તમ રીત ૯૦
પાછી તે આવી ચોહવટે ને કરે વસાણું જેહ
દીઠે નાહ ન ઉલખે કરે નવલો વેસ ૯૧
અનોખમ ઉદણુડી ને મરકી મુલ લહંત
આજ થયા મહીયારડી પ્રીતિને બેટ કરંત ૯૨
ધોલી તે ધાખલ પિંહરણે ઉદણુ આજા ચીર
કંઠણુ પ્રીતિ કમપે મહો દીસઈ સકલ સરપ ૯૩
મહીયારડી મહી વેચતી ને સેરી પાડે સાદ
વેરણુ પેલા લવતણી તેમ કરવો પાદ ૯૪

ચાપાધ

જવ દીડી તવ બોલો અમું મુલ કહો મહીયારી કસું
મુલ કરંતા દીસઈ હીણુ સર નામાને બોલાઈ દીણુ ૯૫
મોહર એક ને મટકી લહે એ દીનારજ કાંઈ લહિ
આયો (છો) ધુધર પાછો પાંણુ વાત કરે ને માં(નાં)
મે આંણુ ૯૬

દેહ મોડેને વદને હસિ અધર રસજે દસણે ડસે

ફક્કા

દીડી નારી મન ઉલસુ મેઠો ઉચે કાંમ
કેહે મહીયારી કિલાં વસે કેહે સું તાહરે નાંમ ૯૭
જાતિ હીણુ ભરથારડી ને સીહ જહુંણી નાંમ
પાંતે પોટીરે કાંઈ ફરિ માહરે ધરે છે કાંમ ૯૮
પરછો તે લીધ નિ કાંઈ કિહિ ને મ કરવડે વેવીસાલ
અહાણુંયાંણી ગોરડી રાજપુરે મોરો વાસ ૯૯
હડાંલો હણુંવો જસાને વગડાં માંહિલું જૂન
તુ લાપેણીરે ગોરડી તો કિમ બાણુ ગુડ ૧૦૦
પગવ્યાગલિ પેપે નહી કરે પીયારી તાત
સ્ત્રી જાડી પ્રીતિ પાતલો અણુમલતો ધરવાત ૧૦૧
જાડી તે નારી સોહામણી મંદિર કેરે રૂપ
આછી નારી પાનલી નવિ માને કોઈ જૂપ ૧૦૨

ચોપાધ

કહિ રે મહીયારીનાહરા મહીતણુમુલ કાયાસકોમલ ચંપાપુલ
સંયસ પરે ઠોકુસાલનરે તુ આલિ સહુંણી નારિ. ૧૦૩
મોહર એક ને મટકી લહે ને મહીયારી વાસો રહે
દસકો લો દીનારજ નાહ તો વાસાનો કિસો વિચાર ૪
કામસેન ને પ્રીતિને કહિ અવલ વચન હીયાસું દહે
વધુ તારીરે કેહની મુદ એણી જણાં સમદરે નવિ વેચુ
દૂધ ૫
લપ પીયારી લીધા સહી પાઈ કોઈ એક ન પરચે કહી
મનગમતા પુરુષની નારિ સું પરચે કહીનો દીનારી ૬
ને મહિ તાનં ચલીચિત્ત ગમઈ કુરમતી ને તુમ્હસુંમમ
ધાંચણી મોચણી સઈ સૂતાર અડકી ઉડીને હાલો હારિ ૭
ભરયાડિ ને માલવણી ધોલો ડોલો મહી મોકલી
ને ધરિ બેસિ ન માડકે સું જાવે જીવિત બાપકું ૮
લલે સરજ ભરથારજ નાર દૂધ દહીનો અમોઝ સાર ૯

દૂહા

મન મલ્યું મહિયારડી ચતે ચાલુ જન્ય
આજ રહરે તુમ્હ સમી જન્ય સેસઇ દિય વિલાસ ૧૦
ચોર ચાકર આનાં ભલાંને પ્રગટ ન કીની પ્રીત
મુજ ભરતાર જાણિ રખે તુમ્હ ધરિવસ તેહ ૧૧

દાલ ચૌપદ

લિખમી તણી જે આવી હાર ન મલે તારે થી ભરતાર
ધણા દિવસિ એણિ પરિ ગયા આરવરસ પટ માસી

રહા ૧૨

જે ધરિ આવે સંવર દાન બેરી નાર ન પરચિં દ્રામ
એહ કણે છે મોહન વેલિ એણી દહી સાથે કરી

રૂપારેલિ ૧૩

વલી આવીને મટકી ધરી વેસ્યાએ દષ્ટિ વાંકી કરિ
નત આરું તું આવે કાય નરસગહિલી વાલે છાંદિ ૧૪

અંગ ઉધારે મટકી સાર મેહોતો છ માંગે સુવિચાર
પાછી વલીને પુછે નારિ જે મટકી કે લાવઈ આર ૧૫

જમણી મહીયારી ગત કાંકરે વર પોતાનુ હિયડે ધરે
ઉધારે લેખ પાઘ્યિ કિસુ ગાંઠિ ગર્થ ન લોકાં હસું ૧૬

એ મટકી છે રાઉલ રાય પપ હોધતો આવો આજ
ઉધારાનું કસું લેપવઈ એણિ મસિ મંદિર દેપવઈ ૧૭

રીસ ભરી નારી ડલજલી સું દેખો છા ધરમાં વલી,
એ સમી નહી દાડિમ દાપ, એહ સમી નહી આંખા

સાપ ૧૮

એ સવાદની જાણે પેરિ નિત દીવાલી તેહને ધરે
પેહરણ ચરણો ઉઠણ ધાટ લેધ પરણાંને લીધ સાથ ૧૯

મનમોહનસું આપી મુજ મહેતા આસપુરો સપિ મુજ

દૂહા

સાર જોવન વિદ્યસાયા ધન સીયાલા રાત
હધ્યાસુરંહો, તે કહુ જાતિ હીણુ ભર્યાહિ ૨૦

મે જાણું એ અવરકો મયામીનારો સાર
લાંવર ઉડણુ ઉધકે અવણીયાનો સાથ ૨૧

બોલે બીહો આપડો તો કિમ આવી ખાસ
લાજે કાપડુ પહિરીઈ કીરતિ દેસ વિદેસ ૨૨

લોક માહુ લજ વડી સાચુ કહિ મદીસ
ચતુર ચણુપક જે હતો વે સામાકા જાણુ ૨૩

પામ પટોલાં તેલીને પાંતે ઉદે સાન ૨૪

લીલાંરે કીધ કચને તેથી અધિકી જાણુ
તુ ગોવાલની ગોરડી તો સું કર વખાણુ

દાલ

ઉચી દષ્ટિ નારી જન્ય નીચી દષ્ટિ સાથિ નાહ
એમ સાથે નહી આવધ ઘાટ આહી અવલિ ન
ધરો દ્રષ્ટ ૨૬

એક એકમના તુમ્હો ચાલો વાટ ચિંતા ચિંતન કરો શેઠ
જે મહિતાજી વલ દમે એહનો પ્રીઉડો વનપાંડિ

ભમે ૨૭

તેહને તો થયા છમાસ છલાં રાપુ તીલાં રંહો આવાસ
અંગ અનોપમ કીધીપિર સામી આરસી સસી

ધરિ ૨૮

દાલ

ફરતી સંરિય ફેરવો અણો પટકી માહે
આધા પધારો ઉરડે સારી આવો કમાડ ૨૯

આજ અપૂરવ દીહડો હનુચો નાલી ધરે
હનુચો ગયો દોર ચારવા આજહુઆ છમાસ; ૩૦

સાચું તે પુછે સસુણુડી સુણો મહિતાજી વાત
કહે પરણી કે અણસરી કિલાં છે માયને આપ;

આજ ૩૧

દાસીને લાધો શાધતો તેસું લાગુ છધ વેર
આપરેસીલા આહેરડી કુણ જે કલહ મ માંડ ૩૨

અરથને ગરથ સવિ હણો તેહનો કેડો તું છોડિ
પરણી નારિ કાં પરહરી તેમ્ની સી છ રે પોડિ; આજ ૩૩

તેહને અહા તેડાવીઈ તુમ સરખા છે જોડ
સોરંગપુરનો સે ડીઉ તેહને આપું હુ દૂધ; આજ ૩૪

આછો છાહિલ પહિરીને દીહુ તુતતણુ મુધ
મહિતાજી કહિરે મહીયારડી આહા તેહનુ સુ કાંમ; ૩૫

જેહને દાહડો પાધરો તેહને દૂધડે છે આભ આજ ૩૬

દાલ ચૌપદ.

પરણીને ઉતારે ગયા કુર ચંપીને આગલિ થયાં
આપણુ બેહુઈ ધલહલ ચલાં હીલોલે તિહી ત્રિણિજન

કડાં ૩૭

ચોથે પાવસ બાધો દોર વણુ આબેકા ગાણુ મોર

તે પણ બોલાં સુંઝવ(વ) સદમે બાણુ પ્રીઠિ પડસે વાદ ૩૮
લખાં સંજોગ ને પડાં વજોગ કરમે મલીયાં સર્વ સંજોગ
અહવી વાત જો નમસે ગઈ નવિ બાણુ હુ પુ
વિસે થઈ ૩૯

ગણિકાને ધરિ આવત વહી નાહ સું બોણુ માણુસસલી
મે બાણુ પ્રીઠિ થોડો રહીસી બાણી ગણિકા અતિ
વિકરાલ ૪૦

માનો બોલ ઉચારે વઢી નાચ્યો નાહતો ઉટથી પડી
વેસ્થાના ધરિઆદ કોડિ વેરણે પાધ પ્રીઠિ તેડી ૪૧
વેસ્થા વીણુ ને વીજણો કરપસાઇ છે સુખ ઘણો

સુણિ મહિતાજી કહુધકિવાત દારે બેઠા જુરે તાન ૪૨
માતા મનસુ અતિ દુષ ધરે એકજ પુત્ર કહિ સાચું
નવિ કરમ

કરં છાંટણુ ઢોલું વાય મનને હેગે ચાપું પાય ૪૩
દુધ દહીનાં ગોરસ ભરં એહવો વિનય સદાએ કરં
ખાંડ ગોલનાં કરં પકવાન જિમ શરીરિ આવે વાન ૪૪

પહિલે પહુરિ બોજન કરો ઉપરિ બલા પાન વાવરો
દૂધો.

લીલાંવતી પુત્ર જનમીયો નામ લીધૂ વીરવિલાસ
અનુક્રમે તિલાં વધીયો હુયો બીજનો ચંદ ૪૫

સાત વરસ પરમાણુકુને મહિલો સુત નિસાલ
સુત નિસાલિ બણાવીઉં હુયો શાસ્ત્રો બાણુ ૪૬

જોબનવય હવે આવીયો પરણાવ્યો સુંદર નારિ
વીરવલાસ સુખ ભોગવે કોસંબી નયરી ઉદાન ૪૭

ધરમધોપ સમોસર આ કોસંબી ઉદાન
ખડુ પરવારિ પરવયો વાંદે સુમતિ વિલાસ ૪૮

સુમતિવિલાસ પરસ્ત પુછેયો સુનિ સામી અવધારિ
પ્રીઠિ ભરથાર વજોગડે કહો સું લાચું પાપ ૪૯

પોપટ ઘાલ્યો પાંજરે ઘડી વે સાઠી ખાર
તેડ તણે વિજોગડે તે તુમ લાચુ પાપ ૫૦

સુમતિવિલાસ સંયમ લીયો પાસિ મુદ્દ આચાર
કર્મ (કરમ) પપી મુક્તિ ગયા પામઇ સુખ અપાર

હુયો ને જ્ય જ્યકાર ૫૧

इति श्री लीलावती रास समाप्तः ॥

[આ રાસની મોકલેલી નકલ ઘણી અશુદ્ધ
અને યથાર્થ સમ્પ્રદીક્ષ કર્યા વગરની હતી તે અમે
અને તેટલી સુધારી અત્ર મૂકી છે. તંત્રી]

સંસ્થાઓની ડીરેક્ટરી માટે જરૂરી નોંધ.

૧ સંસ્થાઓમાં—

અ જૈન રહેલો (અંગ્રેજી ગુજરાતી), કન્યાશાળાઓ,
સ્ત્રી ઉદ્યોગ શાળાઓ.

બ છાત્રાલય—ગુરૂકુળ. બાળાશ્રમ—વિદ્યાર્થી ભુવન.
વિદ્યાર્થીઆશ્રમ વિદ્યાલય—વગેરે.

ક જૈન પાઠશાળાઓ—શ્રાવિકા શાળાઓ.

ઢ જૈન સ્વયંસેવક મંડળ—યુવક મંડળ—સાનોદ્ય
સભા—પુસ્તકાલયો.

જ પુસ્તક પ્રકાશન સંસ્થાઓ.....વગેરેનો સમા-
વેશ કરવો.

૨ મળી શકે તે બધાના રીપોર્ટ મંગાવવા—બાકી-
નાની નોંધ પ્રાંતપ્રાંતમાંથી મંગાવવી—

૩ એક ફોર્મ છપાવવું જે જૈનપત્રોમાં છપાવી દેવું
તે પ્રમાણે વીગત તથા હકીકતો લારીને દરેક

સંસ્થાના વ્યવસ્થાપકો મોકલી આપે) તેમજ
રીપોર્ટો પણ મોકલાવે—

૪ પહેલામાં પહેલી તકે એક નિરીક્ષણ સમિતિ
વધારેમાં વધારે ત્રણ થા જે સભ્યોની નીમીને
ઓછામાં ઓછા બે મહિના માટે મુંબઈ છલા-
કાથી શરૂ કરીને ન્યાં ન્યાં સંસ્થાઓ હોય ત્યાં—
મુંબઈથી ભાવનગર સુધી—આરવાડ—પી—પંજાબ
વગેરે જગ્યાએ ફરીને યોગ્ય નીરીક્ષણ કરી સં-
સ્થાની સ્થિતિ—જરૂરીઆત તથા સુધારો સૂચવે
અને તેનું તારણ રીપોર્ટ રૂપે રજુ કરે). આ
સમિતિ બીજી પણ ઘણી વિગતો મેળવી શકશે.

આ માટે શિક્ષણના કામમાં રસ લેનાર અને
યોગ્ય ગૃહસ્થોની નીમણુંક કરવી—સુસાક્ષરી ખર્ચ
બે સભ્યોનું કાન્દરન્સ આપે—નિરીક્ષણ સમિતિને એક

યાદી દરેક સંસ્થામાંથી કઇ કઈ ખાસ વીગતો મેળવવી તેની આપવી.

૫ આ ઉપરાંત કોનફરન્સની બેઠકની સાથે જ સંસ્થાઓના વ્યવસ્થાપકોનું એક સંમેલન બોલાવીને સંસ્થાઓનું સંગઠન કરવાને જરૂરી માર્ગ તેમજ શિક્ષણના પ્રશ્નો ચર્ચવા પ્રયત્ન કરવો—

(આમાં જ-જ બે વિભાગના વ્યવસ્થાપકોની જ મુખ્યત્વે જરૂરીઆત રહે).

આ રીતે જૈન સંસ્થાઓની ડીરેક્ટરીનું કામ હાથ ધરવામાં આવે તો જ વધારે સંગીન ને અમલી કામ થશે.

કુલચંદ હરિચંદ દોસ્તી.

જૈન-ડીરેક્ટરી.

સંસ્થા-વિભાગ.

- ૧ સંસ્થાનું નામ.
- ૨ સ્થાપના તિથિ અને જે સંજોગોમાં સંસ્થા શરૂ થઈ હોય તેની નોંધ.
- ૩ ઉદ્દેશ. (પ્રથમ નક્કી કરેલ અને હવે પછીનો) ને આદર્શ.
- ૪ સ્થાપી ફંડ—મકાન—તેમજ આજીવન સુધીમાં થએલ અંદાજ વાપક ખર્ચની નોંધ—
- ૫ સંસ્થાના આજીવન સુધીના કાર્યની ટુંકામાં ટુંકી રૂપરેખા—

(ખની શકે તેટલી સાચી ને માહિતીવાળા ખીના સહિત).

- ૬ મુખ્ય સંચાલક અને અન્ય કાર્યકર્તાઓ—(નાના નોકરો સિવાય).

ગામ. ૭ જરૂરીઆતો—ફંડ માટે યોજના, શિક્ષકો અધ્યાપકોને માટે તેમજ ખીજ કોઈ જાતની જરૂરીઆત. સૂચના—૧ નં. ૪-૫-૭ ને માટે ટુંકામાં ટુંકી અલગ વીગતો લખીને આ સાથે જોડવી—

૨ જરૂરી વીગતો રહી જતી હોય તો જણાવવી—

૩ છેલ્લામાં છેલ્લો રીપોર્ટ આ સાથે જરૂર મોકલવો.

ફોર્મ મોકલવાનું ટેકાણું.

કે. ડૉ. ભાઉ દાહનું સંસ્કૃત જૈન પુસ્તકોની વીગતવાર હકીકત.

(લેખક:—શ. છગનલાલ વિધારામ રાવલ—હુણવાડા)

આપણા પ્રાંતમાં કે. ડૉ. ભાઉ દાહનું નામ એક જુના શોધક તરીકે પ્રખ્યાત છે. તેમના પછી ભગવાનલાલ ઈન્દ્રજી અને તે પછી સ્તીરામ દુર્ગારામ મહેતાજીએ તે દિશામાં સારો પ્રયત્ન કર્યો હતો. રા-જકોટ વોટસન મ્યુઝીયમના ક્યુરેટર કે. વર્લ્ડજરાય હરિદત આચાર્યનો શોધ વખાણવા લાયક હતો તેમ હાલ તેમના ચિરં. ગિરિભસંકરભાઈ આચાર્ય એમ. એ. આ વિષયમાં સારો રસ લે છે પણ મુંઝાટના

મ્યુઝીયમમાં તેમને કાયમી રહેવાનું હોવાથી બહારના દુર દુરના ભાગમાં તેમનાથી નવીન શોધ માટે જઈ શકાય તેમ નથી. ફાર્ગસ અને કે. કવિ દલપતરામ ભાઈએ પણ આ દિશામાં ઘણી સારી મહેનત ઉઠાવી હતી. જેના કળ રૂપે રાસમાળાનાં બે મોટાં દલદાર ઐતિહાસિક પુસ્તકો આપણને ચારસા રૂપે મળેલાં છે.

ડૉ. ભાઉ દાહનું અવસાન સન ૧૮૭૪ના મેની

તારીખ ૨૬ મી એ થયું હતું તે વખતે તેમના પ્રાચીન શોધ માટે મરાઠી તેમ ગુજરાતી માસિક પત્રોએ તેમ અઠવાડિક ને દૈનિક પત્રોએ ધૂણી પ્રશંસા કરી હતી.

તેમણે પોતાનાં જીવન પુસ્તકો અને વસ્તુઓ માટે કે. વિશ્વનાથ નારાયણ મંડલિકને ટ્રસ્ટી નીમ્યા હતા. તેમ છતાં તેમના સંગ્રહનો થોડોક ભાગ મુંબઈના તે વખતના પ્રખ્યાત શુકસેલર કે. જેષ્ઠારામ મુકુંદજી પંડિત અને કે. મનઃસુખરામ સૂર્યરામ ત્રિપાઠી પાસે ગયો હતો તેમ સહજ ભાગ મુંબઈના પુરાતન વસ્તુઓના સંગ્રહસ્થાન માટે પ્રખ્યાત થયેલા રાન્મરત્ન શેઠ પુરષોત્તમ વિશ્રામ મહાવજી જે. પી. પાસે પણ હતો.

શેઠ પુરષોત્તમ વિશ્રામ મહાવજી જે. પી. નો સંસ્કૃત પુસ્તકોનો સંગ્રહ તપાસતાં તેમાંનાં (ડૉ. ભાઉ દાજના સંગ્રહમાંનાં) થોડાંક પુસ્તકો આ લેખકના જેવામાં આવ્યાં, તેમાંથી 'લેખપદ્ધતિ'નું પુસ્તક ધણું જીવું અને છાપવા લાયક જણાતાં તે કામ શેઠે કે. મોગરે બી. એ. નામના (પ્રખ્યાત મરાઠી કવિ મોગરેના ભત્રીજા) એક સંસ્કૃતના ચાતા ગૃહસ્થને સોંપ્યું હતું. પણ તે પ્રત પુરેપુરી શુદ્ધ કરતાં પહેલાં તેમનો ક્ષયરોગથી કાળ થયો.

પાછળથી વડોદરા સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીના ક્યુરેટર કે. કુડાલકર પાસે પણ આ પુસ્તકની એક પ્રત હતી તે છપાવવાની હોવાથી તેમણે શેઠ પાસેની પ્રત મંગાવી હતી પણ તે વખતે શેઠની પ્રત તેમની પાસે ન હોવાથી મોકલી શક્યા ન હતા. છેવટે તે મોકલી આપવા માટે દીવાન સાહેબ શ્રી મનુભાઈ સાહેબનો પત્ર આવતાં આ પ્રત મોકલવામાં આવી હતી. જેનું પાઠાંતર મેળવતાં સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીની પ્રત કરતાં શેઠની પ્રતમાં આરંભનાં દશ પાનાં વધારે હતાં, તે બંને ઉપરથી આ પુસ્તક છપાઈ પ્રસિદ્ધ થયું છે. આ પુસ્તકમાં વનરાજ આવડાના રાજ્યાભિષેકથી એટલે વિ. સં. ૮૦૨ ની સાલથી તે આશરે વિ. સં. ૧૪૬૦ સુધીની હકીકત આપેલી છે. પુસ્તકમાં સંસ્કૃત સાથે કેઈ કેઈ સ્થળે જીવી ગુજરાતી ભાષા પણ જેવામાં આપે છે.

શેઠ પુરષોત્તમ વિશ્રામ મહાવજી જે. પી. નો આ સંગ્રહ તપાસતાં તેમાંથી આશરે પાંચેક ઈંચ લાંબી અને આશરે ચારેક ઈંચ પહોળી બડા કામળની કાપલીઓની એક થોકડી હાથ આવી. જેને એક બી સુતરીના દોરે બાંધેલી હતી. આ દરેક કાપલી ઉપર સંસ્કૃત પુસ્તકનું અને તેના કર્તાનું નામ આપેલું હતું. એટલુંજ નહિ પણ શ્લોક સંખ્યા, રચ્યા ને લખ્યા સાલ તથા કર્તાની વિશેષ માહિતી પણ આપેલી હતી. તેથી તેને ઘણી ઉપયોગી જણી. આ લેખકે તેની ઉપરથી એક પત્રક બનાવેલું. જે આ સાથે સામેલ કર્યું છે. (પણ તે અત્રે સ્થાનાભાવે પ્રકટ કરેલ નથી. તંત્રી).

આ પત્રક ૨૫ તનસુખરામભાઈ મનઃસુખરામ ત્રિપાઠી બી. એ. ને જેવા આપેલું તે ઉપરથી તેમણે કહેલું કે "પત્રકમાં સેંકડે નેવું ટકા જૈન શ્લોકો-બરીનાં પુસ્તકો છે ને દશ ટકા દિગંબરીનાં છે વળી તેમણે કહેલું કે આ પુસ્તક તમે રા. રા. ડૉ. વિશ્વનાથભાઈ પ્રભુરામ વૈદ્ય. બી. એ. બારીસ્ટરને ખતાવશો તો ધણું ઉપયોગી થઈ પડશે.

આ ઉપરથી આ પત્રક તેઓને ખતાવતાં તેમણે વાંચીને કહ્યું કે "હાલ રાયલ એશિયાટિક સોસાયટી પુસ્તકોની નવેસરથી યાદી થાય છે, માટે તમે ત્યાં જઈ પ્રોફેસર એચ. ડી. વેલ્લયુકરને આપશો તો તે મદદમાં લેશે.

તે ઉપરથી ત્યાં આપવા માટે ગયો, પણ પ્રોફેસર સાહેબ, ન મળવાથી ત્યાંના લાયબ્રેરીયનને પત્રક આપ્યું. ને તેમણે પ્રોફેસર સાહેબને આપ્યું. ફરી તે લેવા માટે બે ત્રણ વખત (બે ત્રણ ત્રણ વરસના આંતરે) હું ગયો પણ તેઓ મળ્યા નહિ. છેવટે તેમના ઘરની તપાસ કરી ત્યાં ગયો ત્યારે તેમણે કહ્યું કે હજી કામ ચાલે છે તેથી પત્રકની જરૂર છે. કામ પૂરું થયે હું તમારી ઉપર રજીસ્ટર શુક્રપોસ્ટથી મોકલી આપીશ. તે પછી બીજો વરસે ૩૫૩ જઈ લઈ આવ્યો.

આ આપેલા પત્રકમાં બે જાતના અનુક્રમ નંબર છે. પહેલા અક્ષરવાર તે બીજા વરસવાર. અક્ષરવાર અનુક્રમમાં તો કોઈ જાણવા જેવું રહેતું નથી. પણ

વસ્તુવાર નંબર જોતાં તેનો આરંભ ૩૦મા નંબરથી થાય છે ને તે પુસ્તકની સાલ વિ. સં. ૧૦૪ કાર્તિક સુદિ ૧૪ આપેલી છે. તો તેના પહેલાંના એટલે ૧ થી ૨૯ મા નંબરનાં પુસ્તકો ક્યાં ગયાં તે કાંઈ સમજાતું નથી. બ્યારે ૩૦ મા નંબરનું વસ્તુ વિ. સં. ૧૦૪ નું આપેલું છે તો ૧ થી ૨૯ મા નંબરનાં વસ્તુ, તેની પહેલાંનાં હોવાં જોઈએ.

આ પત્રકનાં એક આસન (નવમું) ખાલી રાખ્યું છે તે જુદા જુદા જૈન બંડારો અને શોધકો તરફથી બરાબ આવે તો તે બધાં પુસ્તકોનો શોધ નક્કી થયે તે બધાં લોકસમૂહને કામ આવે. તેટલા માટે આ પત્રકની અલાયદી નક્કો છપાવી જુદે જુદે સ્થળે મોકલવાની જરૂર છે. આશા છે, કે આ કામ મુંબઈની રાયલ એશિયાટિક સોસાયટી, ગુજરાતી ફાર્મસ સભા, ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી, કે આનંદ કાવ્ય મહોદધિના મૌકિતક બહાર પાડનાર શેઠ જીવજીવંદ સાંકરચંદ કે તેવી કોઈ જૈન સંસ્થા અથવા જૈન ચૂર્જર કવિઓના ભાગ બહાર પાડનાર મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ બી. એ. એલ. એલ. બી. જેવા ઉત્સાહી વિદ્વાન ઉપાડી લેશે.

પત્રકનાં પુસ્તકો વાંચી જોતાં તેમાંનાં ઘણાં ખરાં પુસ્તકો જૈન ધર્મનાં છે. એટલે તે, તે ધર્મનાં લોકોને ઉપયોગી ગણાય. આ વાત ખરી, પણ તેવાં પુસ્તકો વિના પત્રકમાં અન્ય ધર્મનાં લોકોને પણ કામમાં આવે એવાં ઘણાંક છે. જેવાં કે વ્યાકરણ, પીંગલ, કોશ, નાટક, ને કાવ્યો. આ પુસ્તકો જુડે તો તેનાં ભાષાંતર થયાથી હાલના આપણા ગુજરાતી સાહિત્યમાં સારો વધારો થાય. ભાસ કવિનાં ૧૩ સંસ્કૃત નાટકો જડવાથી તેનાં ભાષાંતર થયાં છે તે પ્રમણે આ બધાંનાં થાય તો નિઃસંદેહ જનસમૂહને ઘણાંજ કામ લાગે.

આવાં પુસ્તકો ક્યાં ક્યાં છે તેની નંબરવાર યાદી આ નીચે આપવામાં આવી છે તેથી સહજ લક્ષમાં આવશે, કે પત્રકમાં જણાવેલાં પુસ્તકો ઘણાં જ કીમતી છે.

કોશ

છન્દ: કોશ. પ્રાકૃત (૧૪) ક્રિયા કોશ. (૭૩)

શારદી નામમાલા. (૧૨૦) પ્રલમ્બ કોશ. (૧૫૬) વિશ્વનામાવલી. (૧૬૭) અને શબ્દપ્રકાશ. (૩૪૪).

પીંગલ

છન્દ: શાસ્ત્ર (૩) વૃત્તપાદ (૪) છન્દ:પ્રકાશ. (૫).

અલંકાર શાસ્ત્ર

અલંકાર ચિન્તામણિ (૬).

વ્યાકરણ

બૃહજ્જૈનેન્દ્ર વ્યાકરણ. (૧૧) શબ્દમણિ દર્પણસ્વ ટીકા. (૪૮) પાણિનીય સૂત્ર વૃત્તિ (૬૦) પાણિની સૂત્ર વૃત્તિ કારિકા (૧૪૯) જૈનેન્દ્ર વ્યાકરણ લઘુ ટીકા. (૧૫૨) પ્રક્રિયાબદ્ધ જૈનેન્દ્ર વ્યાકરણ (૨૬૬) અને ચિન્તામણિવ્યાકરણ ટિપ્પણ. (૩૧૩)

નાટક

જીવંધર ચમ્પૂ: (૧૮) મહનપરાજય નાટક (૨૨) જ્ઞાનસૂર્યોદય નાટક પ્રાકૃત (૩૭) જ્ઞાનોર્કોદય નાટક (૩૯) જ્ઞાન ભાનુદય નાટક (૧૩૫) જ્ઞાન સૂર્યોદય નાટક (૨૫૫) શ્રીમતી કલ્યાણી નાટિકા (૩૧૨) વિકાન્તકૌરવ પૌરવીય નાટક (૩૩૬) સુભદ્રા નાટિકા (૩૩૯) અંજના પવનંજય નાટક (૩૩૮) સુલોચના નાટક (૩૩૯) અને મહનપરાજય નાટક. (૩૪૨).

કાવ્યો.

ગુણિસુવત કાવ્ય (૧૬) વર્ણમાન કાવ્ય (૨૦) પ્રાકૃત ગાથા (૪૨) કુન્દેન્દ્રપ્રકાશ (૫૫) ચંદ્રપ્રભ કાવ્યસ્વ ટીકા (૬૭) નેમિનિર્વાણ કાવ્ય ટીકા (૬૯) યશોધર કાવ્ય ટીકા (૭૦) પાર્શ્વ નિર્વાણ કાવ્ય ટીકા (૭૧) ચતુ: સંધાન કાવ્ય-ટીકા (૭૬) વિવેક વિલાસ (૮૧)

વિવેક વિલાસ બીજો (૮૨) પાર્શ્વબુદ્ધકાવ્ય ટીકા (૮૭) નેમિ નિર્વાણકાવ્ય પંજિકા (૯૧) નેમિ કાવ્ય (૯૨) દિસંધાન કાવ્ય ટીકા (૧૦૪) દિસંધાન કાવ્ય ટીકા (૧૨૫) નેમિદૂત કાવ્ય (૧૨૬) દિસંધાન કાવ્ય બીજું (૧૨૭) નેમિદૂત કાવ્ય (૧૩૧)

યશસ્તિલક કાવ્ય-ટીકા (૧૪૬) સમસંધાન કાવ્ય ટીકા (૧૪૭) દિસંધાન કાવ્ય ટીકા (૧૪૮) પંચા-

સ્તિકાય ટીકા (૧૭૧) આત્મ સંબોધન કાવ્ય (૧૭૩) ચતુઃ સંધાન કાવ્ય (૧૯૦) નામકુમાર કાવ્ય (૧૯૧) ધર્મશર્માબ્યુદય કાવ્ય (૧૯૬)

પ્રણમ કાવ્ય (૧૯૭) દ્વિસંધાન કાવ્ય ટીકા (૨૦૩) દ્વિસંધાન કાવ્ય ટીકા (૨૦૭) ધર્મશર્માબ્યુદય કાવ્ય ટીકા. (૨૧૫) પ્રણમ કાવ્ય ટીકા. (૨૧૬) નેમિ-નિર્વાણ કાવ્ય (૨૫૨) ક્ષત્ર ચૂડામણિ કાવ્ય (૨૫૬) જીવધર કાવ્ય (૨૫૭) દ્વિસંધાન કાવ્ય-ટીકા. (૨૬૭)

ચંદ્રપ્રભ કાવ્ય (૨૭૫) માલ માલી-દુ કાવ્ય (૨૭૭) ચતુઃ સંધાન કાવ્ય. (૨૯૩) નેમિ નિર્વાણ કાવ્ય પંજિકા (૨૯૮) પાર્શ્વાબ્યુદય કાવ્ય ટીકા.

(૩૨૧) માલ માલી-દુ કાવ્ય-ટીકા. (૩૨૮) યશસ્તિ-લક કાવ્ય (૩૭૦) અને રત્નમાલા કાવ્ય (૩૪૧)

આ પત્રકનો ઉપયોગ જૈન અને જૈનેતર વિદ્વાનો કંઈક પણ કરશે તો આ લેખક પોતાની લીધેલી મહેનત કંઈક સાર્થક થયેલી જોઈ ખુશી થશે.

અસલ પત્રક તૈયાર કર્યાની માતિ વિ.સં. ૧૯૭૬ ના ભાદરવા સુદિ ૨ તેમાં સુધારો વધારો કરી ફરી તૈયાર કર્યું. વિ. સં. ૧૯૮૪ ભાદરવા સુદિ ૬

ભૂષ્ટાવાડા.

સાક્ષરોનો

ચરણરજ સેવક

જગનલાલ વિદ્યારામ રાવળ.

વીર સંનિવેશ

જય શ્રી મોહન મહાવીર ॥

‘ઉપનતિ’ છંદ.

(૧)

રે વીર! તેં તો જીતી કામવાસના
જીતીશ શું હું નહીં એહને કદી ?
હું શિષ્ય તારો, કરું ભક્તિ તારી,
વિચરી રહો છું સુપંથ તારા.
નિસ્વાર્થ ભક્તિ નથી માહરી પ્રભુ !
નથી ક્રિયા માહરી અર્થહીન.
તું જેમ સ્વાર્થી હું છું ખરો વીર !
મુજ ભક્તિમાં એકજ સ્વાર્થ ગૂઢ.
તેં તે દિને જીતી લીધેલ કામને
તોડી, ભગાડી સહુ એની સેના.
અજેય થઈ તું જગમાંહી સંચર્યો
ને સાધ્યું એ દુર્જય તારું સાધ્ય.
છે એજ સાધ્યભણી સર્વ પ્રપન્ન મારા.
થાતું અજેય જગમાં તુજ જેમ વીર !
દેજે અરિહન ! બલ એ અતુલ
રે કામતું ને વલી આત્મ કેરું.
તેના વડે સજ્જ થઈ હું મુઢે
જીતીશ સહુ આંતર રીપુઓને

દુઃનાવી એ સૌ દલ કામ કેરું
તું જેમ દુર્જય થઈને પછી જાએ
સાધીશ એ અંતિમ સાધ્યને અને
આવી વસીશ હું તુજ પાસ વીર !

ઉપનતિ છંદ

(૨)

શત્રુ હતો એક મહાન વીર !
પિડ્યે જતો એ સહુને સમાન.
ફેલાવી સર્વ સ્થળ એની પાશ
સત્તાથી ઘેરેલું અખિલ વિશ્વ.
હતો અતિ કુશળ એની નીતિમાં
નિખળાત ને ક્રૂર સૌ કળામાં
એ મોહ સત્રાટનું સૈન્ય મોહું
એનાથી તો વિશ્વ બધું જ પહીતું.
સદાય રહેતું હતું શસ્ત્રસજ્જ
વલી હતાં સૈન્યપતિ ધણાં થર.
અનંત આકર્ષણ એહનાં હતાં
અસંખ્ય સુખોનીય આશ અર્પતાં.
લોભાઈને સુખથી તે કુંડાતાં
ને પાસથી બદ્ધ થઈ પિડાતાં

જીવે સહુ એમ પડ્યાં દુઃખોમાં
હા, મોહ ! તારી અતિવજ્ર કૂરતા.
ક્ષત્રિ ખરે સાંખી શકે નહીં કદી,
બળે કે બાળે બધી શક્તિ રાત્રીની.
જ્યહીં હજારોય થયા હતાશ
ત્યહીં થયો વિજયી તું જ વીર !
તેં તોડી ગ્રંથી બધી મોહજાળની
અન્યે આકર્ષણથી રહ્યો વલી.
ને મોહિનીના અભિમાન ઓસર્યા
સૌ કામસૈનિક હતાશ તેં કર્યા
લક્ષ્મી હતી, રાત્ર્ય હતું મહાન,
ચોષિત હતી સુરી થકીય રમ્યા,
યૌવન વલી ફાલતું, સુખ તારા
ઝંખી રહ્યાં સુર ત્યજી વિમાન.
તેં જાણ્યું દુઃખોનું ખરું નિદાન,
હતું દુઃખોનું સુખ જેમ ભાન—
જેને મૂઠો સુખજ નામ દેતાં
જેને વલી તેઓ અધિક સ્થાનાં.
જેનુંજ ધરતાં નિશ્ચિન ધ્યાન
હતું દુઃખોનું ખરું એ નિદાન.
યૌવન હતું મહાન અનર્થકારી
લક્ષ્મી હતી વિપથકામ ઝેરી
સત્તાભિમાની કુખનાં રવયં અને
કુખાવનાં મૂર્ખ અધ્યાય સાથને.
છે કામ તો સૌથીય દુષ્ટ દાનવ
થાતાં બધાં વીરવિહીન માનવ
પ્રભળી રૂહેતો બળ એ બધાનું
કાયા તણું ને વલી આત્મ કેરું.
ત્યજી બધુંએ ક્ષણમાંહી નિસર્યો
નિર્ગ્રંથ થઈ તું જગમાંહી સંચર્યો
સહ્યાં સહુ કષ્ટજ મોહ મોહક્યાં
તપો વલી ઉગ્ર ધણીય તેં તપ્યાં.
રે મોહની બાજી બધી ઉધી વલી

સેના થઈ નિર્બલ ભાગી નિસરી.
એ મોહસમ્રાટ થયો નિરાશ ને
શોધી રહ્યો કોઈક ગુપ્ત સ્થાનને.
તેં વીર ! એની હણી છેલ્લી આશા
સમરાંગણે ગર્જતી થઈ પતાકા.
તેં સત્યવસ્તુ કહી દીધ સર્વને
ને મુક્ત કીધા કંઠ પાશબદને.
પટલ વળાડીને જણાવી દીધો
મુમુક્ષુનો માર્ગજ શુદ્ધ સીધો
અનેક એ મારગ આવી નિકલ્યાં
ને વીર ! આવી તુજને પછી મલ્યાં.
રે વીર ! તે દિન હતો હું મૂઢ
સમળ્યો નહીં સત્યજ તારું ગૂઢ
અલો નહીં એ પથ દીવ્ય તારો
રહ્યો વલી મોહસુખે હું રાગ્યો.
આજેજ આવ્યું પ્રભુ ! ભાન મુજને
નિહાલી મારી બૂત મૂર્ખતાને.
માગ્યું એ તારી ઉદ્ધાર સ્થાયને
હતી દીધી તેં ધણી મોહજબને.
હા, દોષ સ્થારથી થયાં ધણાં હશે,
પાપો વલી દુષ્ટ કર્યો ધણાં હશે,
સર્વજ ! શું કરું ? તુંજ જાણતો બધું
ઓ નાથ ! ક્ષમજે હું ધણો દુઃખી છું.
દેજે દયાપૂર્ણ હૃદયે હવે મને
હે વીર ! તારું બલ હિમ. એને
હું પામી બેદીશ મહાન મોહના
બધાંય દુર્ગો-દુર્ગ્ય ભલે રહ્યાં.
નિર્ગ્રંથ થઈને પછી તુજ જેમ
હુંયે વરીશ મુક્તિ તણુંજ ધામ.

વસંત પંચમી,

અહમદાબાદ.

નહીન.

સુન્દરલાલ એ. કાપડિઆ.

ખીએ.

વિદ્યાર્થી સંસ્થાને ચરણે.

૧ અધ્યાપક

અધ્યાપક એટલે મહર્ષિ: સમાધિષ્ઠ યોગી—

તેના અંતરમાં સદા અખૂટ શાંતિ હોય: અપૂર્વ દૃઢતા હોય: સમાનતા—સમભાવ હોય: ગંભીરતા હોય: વિદ્યાર્થી ગમે તેવો જડ હોય, ગમે તેવો જુદો હોય, ધણીએ વાર શિખવ્યા છતાં ન આવડતું હોય છતાંય તે પોતાની ચિત્તસ્થિતિ ન ખુએ: શાંતિને ભંગ ન કરે: કંટાળે પણ નહિ: ફરી ફરી પ્રસન્નતા-પૂર્વક શિખવે:

અધ્યાપક એટલે પિતા:—

વિદ્યાર્થી ગમે તેનું ઉદ્ધત વર્તન ચલાવે, મર્યાદા મૂકે, છતાંય પોતાની ચિત્તસમાધિ ન ત્યાગે; શાંતિથી, દૃઢતાથી અને યુક્તિથી તેને પ્રસન્નતાપૂર્વક સમજાવે, માર્ગ બતાવે, માર્ગમાં લાવવા ચત્ન કરે: તેનું કર્તવ્ય સમજાવે; તેની પર ક્રોધ ન કરે, તેને મારથી અગર ખીકથી વશ ન કરે પરંતુ શાંતિ અને પ્રેમથી જીતે—વશ કરે, તિરસ્કારયુક્ત વચન ન કહે. પરંતુ અપૂર્વ શાંતિથી નીતરનાં બોધવચન કહે. પોતાના કોઈ દોષથી કે વાતાવરણના દોષથી—શાથી તેનું વર્તન ઉદ્ધત અને દુષિત બન્યું તે શોધે અને તે દોષને જડમૂળથી કંઈ રીતે નાશ થાય તે વિચારે અને તેને માટે પોતાથી બનતાં પગલાં લે:

અધ્યાપક એટલે માતા:—

કોઈ વિષય ફરી ફરીને શિખવ્યા છતાં બાળકને ન આવડે કંટાળે અને પોતાની અલ્પ શક્તિ અને જડતાનું જ્ઞાન થતાં તે નિરાશ થાય: તેનું અંતર રડે, તે વિષય પરત્વે અને પોતા પરત્વે પૂર્ણ કંટાળો આવે, દીશાશૂન્ય બની મૂંઝાય ત્યારે અધ્યાપક તેને સાંત્વના આપે અમીદશિથી નવરાવે: તેને આશ્વાસન આપવામાં માતા જેટલું સામર્થ્ય ધરાવે; તેની મુંઝવણ યુક્તિ પ્રયુક્તિથી દાળે: અંતરથી આશિષ આપે.

અધ્યાપક એટલે મિત્ર:—

વિદ્યાર્થીના પૂર્ણ વિશ્વાસ મેળવી લે: પ્રેમથી

વશ કરી લે: એવો મિત્ર અને સલાહકાર બની જાય કે વિદ્યાર્થી પોતાના જીવનની યુગ્મે પણ તેની પાસે મૂકે; પોતાની ખાનગીમાં ખાનગી વાતો પણ વિના સંકોચે તેમની પાસે મૂકે, અર્થાત્ તેમનાથી કંઈ પણ ખાનગી ન રાખે: યુગ્મવાડો ઉભો થાય ત્યાં સલાહ લે: અંતર ખોલી વાત કરે: જરૂર પડે તો હૃદય ખોલી રડી શકે અને પેટભરી હસી પણ શકે અને તે તે દરેક પ્રસંગે અધ્યાપક તેને એક સાચા મિત્ર તરીકે સાચા સલાહકાર તરીકે યોગ્ય માર્ગ બતાવે. અધ્યાપક એટલે માનસ શાસ્ત્રી:—

અધ્યાપક શિખવવાના વિષયમાં બરાબર રસ ઉત્પન્ન કરે: છોવટ સુધી રસ ટકાવી રાખવા ચત્ન કરે છતાંય તે વિષયમાં કોને કોને રસ નથી પડતો તે તરત શોધી કાઢે. રસ ન પડવાનાં કારણ શોધે. તે વિષયને બદલે તેને કયો વિષય વધુ પસંદ છે—તેનું સ્વાભાવિક વલણ કયા વિષય તરફ છે તે શોધે વિદ્યાર્થીને કંટાળો ન આવે અને તે નિરુત્સાહી ન બને તે ખાસ લક્ષમાં રાખવા ચત્ન કરે: કોને કોને ક્યાં ક્યાં કેટલો કંટાળો છે તે બરાબર સમજી લે.

વિદ્યાર્થીમાં અમુક અમુક શક્તિ ઓછી હોવાનાં કારણોની ખાંડીકાઈથી તપાસ કરે; અને તે તે શક્તિ ખીલવવા શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ પગલાં ભરે: જરૂર પડે ત્યાં વાલી, વૈદ્ય અગર મિત્રોની મદદ લે:

એ બધું કરવા જતાં પણ વિદ્યાર્થીને કદી એમ ન લાગવા દે કે તે પોતે અશક્ત, જડ, બુદ્ધિવિહીન અને ઠોઠ છે:

અધ્યાપક એટલે બાળક:—

વિદ્યાર્થીને જે વિષયમાં રસ પડે, જ્યાં જ્યાં વિદ્યાર્થી ડાલે ત્યાં ત્યાં તેની સાથે પોતે પણ ડાલે: વિદ્યાર્થીના રસમાં રસ પુરે:

એકંદરે અધ્યાપક પોતાનું જીવન બાળક જેટલું નિર્દોષ અને સરળ, સુવાન જેટલું ઉત્સાહી અને ઉજાળા મારતું અને વૃદ્ધ જેટલું યાની અને અનુભવયુક્ત બનાવવા ચત્ન કરે: વિદ્યાર્થીના જીવન

સાથે એકમેક કરી નાંખે: એઉનો સૂર એકજ નીકળે.
એક સરખાજ તાલ પડે: પછી એવા અધ્યાપક
તરફ વિદ્યાર્થીનિ ગુરુભક્તિ ન ઉપજે ? !

૨ શિક્ષકોને—

[મંદકાન્તા].

આવો માળી યુવક મનની વાડીના, ઉન્નતિનાં,
વાવો બીજો જીવનપટમાં દિવ્ય એ અર્ભકોનાં.
સંતિ તેને પ્રણયરસથી પૂર્ણ ભાવે તમારા,
અર્પો શક્તિ, આડગ વિરતા, ધીરતા સત્ય વાચા...૧
રોપી તેના વિમળ ઉરમાં, નિશ્ચલી આત્મશ્રદ્ધા,
આપો તેને અવલ નવલા પાઠ કર્તવ્યતાના;
ના ધૃષ્ટિ એ જીવન યુસતા શુષ્ક પાકો તમારા,
ના ધૃષ્ટિ એ જડ હૃદયના ડોળ ખાલી તમારા...૨
નાં ધૃષ્ટિ એ વચન તમ જે કોધથી ધુંધવાતા,
ના ધૃષ્ટિ એ ફળ વગરના માર કે' ચષ્ટિકાના,
તે ધૃષ્ટિ છે જીવન નવલું, હર્ષાલું વેગવન્તુ;
તે ધૃષ્ટિ છે જગ નિરખવા પૂર્ણ ને પ્રેમવન્તુ...૩
પેસે તેના હૃદયપટમાં મિત્ર સાચા બનીને,
જાણે ભાવો ઉર ઉછળતા, પ્રેમ તેના પ્રહીને;
પુરે જે કો જીવન ગુરુઓ અંતરે શિષ્ય કેરા,
'શાન્તિ' શાન્તિ અન્ય લહોને પાદ પૂજે ગુરુના...૪

૩ ગૃહપતિ—

—તેનું જીવન અને કર્તવ્ય—

ગૃહપતિ એટલે બાળકોની રગેરગ અને નસેનસ
જાણનાર હોંદીઆર હકીમ.

ગૃહપતિની પાસે બાળકો પોતાનાં હૃદય ખોલતાં
જરા પણ સંકોચ કે શરમ નજ રાખે.

ગૃહપતિ એટલે બાળકોનો સાચો મિત્ર, સાચો
સલાહકાર:

ગૃહપતિ બાળકોને ઉદ્ભવતા વિવિધ પ્રશ્નોનું
નિરાકરણ કરેજ:

ગૃહપતિની પાસે બાળકો પોતાની મુશ્કેલીઓ
જણાવતાં સંકોચ નજ પામે:

ગૃહપતિ એટલે આનંદપ્રદ:—

ગૃહપતિ એટલે વાધ તો નહિજ—તેને દેખતાં
બાળકો બકરાં જેવાં બની આગા ઉઠાવે તે બીલકુલ:

ચોખ્ખ નજ ગણાય: ગૃહપતિને દેખી બાળકો ત્રાસવાં
ન જોઇએ. કિંતુ તેનો દાસ્યપૂર્ણ ચહેરો દેખતાંની
સાથેજ બાળકોમાં માતાને દેખતાં ઉદ્ભવતા પ્રેમ
અને આનંદ ઉદ્ભવવાં જોઇએ: ગૃહપતિની આગાનો
ભયથી નહિ, પરંતુ પ્રેમથી અમલ થવો જોઇએ.
ગૃહપતિનો સ્વભાવ ઠરેલ અને મળતાવડો જોઇએ:

ગૃહપતિ એટલે સ્વચ્છતા અને વ્યવસ્થાનો આ-
દર્શ નમુનો:

ગૃહપતિથી પ્રમાદ નજ સેવાય: બેદરકારી પણ
નજ રખાય: તેણે પૂર્ણ સ્વચ્છ અને વ્યવસ્થિત
રહેવું જોઇએ, જેથી બાળકો તેનું અનુકરણ કરી શકે:

ગૃહપતિ એટલે માનસશાસ્ત્રી—બાળમાનસ-
શાસ્ત્રી:—

ગૃહપતિએ બાળકોના વિવિધ સ્વભાવો અને ખા-
શીયતોનું ખારીકાધથી પૃથક્કરણ કરવું અને અભ્યાસ
કરવો: ગૃહપતિ પોતાના સ્વભાવને લીધે બાળકને
નિરૂત્સાહી તો નજ કરે: બાળક અચ્છલહીન અગર
શક્તિવિહીન છે તેવું પણ તેને નજ કહે, અગર
તેને તેમ માનવા પણ નજ દે:

ગૃહપતિ એટલે આદર્શ બાળક: ગૃહપતિએ એક
આદર્શ બાળક બનીનેજ વિદ્યાર્થીઓ સાથે રહેવું
ધરે; પોતાની દરેક પ્રવૃત્તિમાંથી બાળકને નવા નવા
પાઠ શિખવે: બાળકોની દરેક પ્રવૃત્તિમાં રસ લઈશકે:
તેમાં રસ ઉમેરી શકે: દોષ ટાળી શકે: બાળકોની
પ્રવૃત્તિનું શાન્તિપૂર્વક નિરીક્ષણ કરી શકે અને તેને
નવા માર્ગ બતાવી શકે:

ગૃહપતિએ સવારથી સાંજ સુધી વિદ્યાર્થીઓની
વચ્ચેજ રહીને પોતાનું કાર્ય કરવું જોઇએ. ગૃહપ-
તિને માથે વિદ્યાર્થીઓની જવાબદારી સિવાય બીજો
ખાજો નજ લદાવો જોઇએ: ગૃહપતિના કાર્યમાં
બીજા કોઇએ તેમની મરજી અને સંમતિ સિવાય
આડે નજ આવવું જોઇએ. કારણ તેથી બાળકોપર
ખોટી અસર પડે:

ગૃહપતિ બાળકોને નોંધપોથી રાખવા સૂચવે
તેમાં બાળક આખા દિવસની પ્રવૃત્તિ, પ્રગતિ, નવા
નવા અનુભવો અને અવલોકનોની નોંધ કરે: નવી
સલાહ અને ધટિત સૂચના આપે: તેમાંથી તારવવા

જેવા નિયમો, સખલનાઓ, અને તેના ઉપાયો તથા તેની સારી આજુઓને તારવી કાઢી બાળ લાપામાં સુંદર રીતે લખીને સંસ્થામાં આલતા હસ્તલિખિત યા છપાતા માસિકમાં મુકે: અન્ય ગૃહપતિઓ બાળકો કે સંસ્થાઓને ઉપયોગી થઈ પડે તેમ લાગતું હોય તો કોઈ જાહેર માસિકમાં મુકે.

ગૃહપતિ વિદ્યાર્થીઓની રમત ગમત વિગેરેમાં બાળ લે: તેમની સાથે સાંજે ફરવા જાય, નવી નવી વાતો અને પ્રત્યેના ઉકેલ કરે. વિદ્યાર્થીઓની ખાનપાન રહેણી કરણી વિગેરેપર પણ પૂર્ણ ધ્યાન રાખે: સ્વચ્છતા ને વ્યવસ્થાના પાઠ પોતાનાજ વર્તનથી શીખવે:

વિદ્યાર્થીઓ જ્યારે વર્ગમાં રોકાયેલ હોય ત્યારે ગૃહપતિ સુંદર સુંદર પુસ્તકો વાંચે, સાયકોલોજીનાં પુસ્તકો પણ વાંચે: બાળ કેળવણીને લગતું સાહિત્ય પણ વાંચે તેમાંથી બાળકોપયોગી નોંધ કરે...સ્વયં સ્ફુરણા થાય તો બાળકોપયોગી કાંઈક લખે: બાળ સ્વભાવનું પૃથક્કરણ કરે: તેમાંથી નિયમો તારવે: અસ્પૃશ્યકિત, અસ્પૃશ્યુદ્ધિ અને અનઆવડનવાળાં બાળકોના વિકાસનો માર્ગ શોધે: ને સંબંધી વિચારણા અને પદ્ધતિસરની યોજનાઓ ધડે:

મોઢા વિદ્યાર્થીઓની માવજતની વ્યવસ્થા કરે: વિદ્યાર્થીઓ સ્વાશ્રયી, આત્મશ્રદ્ધાળુ, આત્મસંયમી,

સેવાશાવી અને નિડર અને તેવા દરેક ઉપાયો યોજે:

ગૃહપતિ વિદ્યાર્થીઓની વર્તણૂક અને ચારિત્ર માટે દિનરાત પૂર્ણ ધ્યાન રાખે, જણાતા દોષો દૂર કરે: તેઓનું ચારિત્ર ધડે:

ચારિત્ર બગડવામાં કારણભૂત ખાનપાન, નિવાસ, રીતભાત અને કાર્યક્રમ વિગેરેના દોષો ટાળે:

વિદ્યાર્થીઓને અસભ્ય ભાષા બોલતો અટકાવે, અને એમ બોલવાનો ફરી પ્રસંગ ન આવે તેવી યોજના ધડે: પરસ્પર બાતુલાવ કેળવાય તેવાં પગલાં લે.

વિદ્યાર્થીઓ પોતાના વિચારો સ્પષ્ટ મુદ્દાસર અને નીડરપણે જણાવી શકે તેવી વક્તૃત્વશક્તિ અને લેખનપદ્ધતિ તેઓમાં કેળવે. બની શકે તો ગૃહપતિ વિદ્યાર્થીઓના અભ્યાસકાર્યમાં પણ મદદગાર થાય: વિગેરે બાળ વિકાસનાં અનેક પગથીયાં ધડે અને બાળ વિકાસની આખી સીડી તૈયાર કરી પોતાનાં બાળકોને-વિદ્યાર્થીઓને તે પર ચડતાં શિખવે.

ગૃહપતિ વિદ્યાર્થીઓને પદ્ધતિસર તાલ સાથે ખુલ્લે સ્વરે ગાતાં પણ શિખવે. એકંદરે બાળકોનો આત્મા કચરાઈ ન જાય, તેઓની શક્તિ દબાઈ ન જાય તેવી રીતે બાળવિકાસનાં દરેક પગલાં ભરે.

શ્રી જૈન વિદ્યાભુવન રાધનપુર,

શાંતિલાલ મગનલાલ શાહ.

Ahimsa Anuvrata

or

Ahimsa to be observed by the Jain laity

In this article, I propose to say something on the question of Ahimsa which a Jain layman or house-holder, accepting the first out of the twelve vows-laid down for his observance, is enjoined to observe.

Jainism recognizes two distinct classes, viz (1) Sadhus i. e. Ascetics, and (2) Grihasthas, i. e. laymen or

house-holders. The final aim of both these classes is the attainment of Moksha or deliverance from the bondage of Karmas by treading the path laid down by Tirthankaras who have fought and conquered Death and destroyed the demon of Darkness.

This path mainly consists of observing five Vratas or vows. The

first of these five **Vratas** is what is known as **Ahimsa** i. e. abstinence from injuring living beings.

The **Sadhus** are enjoined to observe **Ahimsa** with respect to all living beings and from all points of view. The laymen are unable to keep pace with their more advanced brethren the **Sadhus**, in the observance of the **Vratas** or vows, and so the vows prescribed for **Sadhus** are reduced to a milder form with respect to laymen, the object being that by practising these milder vows, they would by degrees be able to reach their ideal which consists of the full vows of **Sadhus**. Rules of conduct laid down for the guidance of laymen are thus tempered to the capacities of their less evolved souls, though they are enjoined always to keep before their minds' eye as their ideal the necessity of observing the strict rules laid down for **Sadhus**, to have high regard for those rules, and to yearn for the day when they would be able to get sufficient strength of mind and body to observe those rules. The rules laid down for laymen are thus a stepping stone to the attainment of strength to observe strictly the rules for **Sadhus**. The **Vratas** of **Sadhus** are called **Mahavratas** and those of laymen **Anuvratas**. These latter are twelve in number, and **Ahimsa Anuvrata** is the first of them.

It may be stated at the outset that **Ahimsa** includes not merely

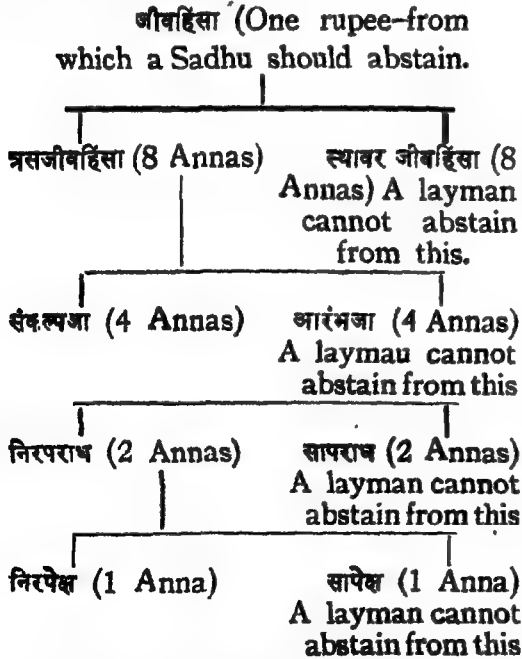
abstaining from taking away the life of a living being, but it includes abstaining from all sorts of injury that may be done to a living. In order to explain **Himsa** in all its aspects, several divisions and sub-divisions of it are mentioned in the **Shastras**. I refer to four divisions of **Himsa** here. They are these :—

- (1). **Dravya** and **Bhava Himsa** i. e. physical and mental **Himsa** i. e. the **Himsa** of a deer by a hunter who had made up his mind to do it.
- (2). Only **Dravya** but not **Bhava Himsa** committed by a **Sadhu** observing **ईशानमिति** i. e. diligence in all his movements to avoid doing injury to any living being.
- (3). Only **Bhava** but not **Dravya Himsa** i. e. mental though not physical **Himsa** e. g. (1) **Himsa** done by **Angarmardaka** (अंगार-मर्दक) who was treading over coals believing them to be insects with the intention of killing them or (2). **Himsa** of a rope taken to be a serpent owing to dimness of light.
- (4). Neither physical nor mental **Himsa** e. g. the action of a **Sadhu** perfectly pure in mind, speech and body.

A **Sadhu** is enjoined to avoid all **Dravya** and **Bhava Himsa** in all its three forms and by mind, speech and body. The three forms are:—

- (1) करवुं actual commission of the harmful act by oneself (2) करावुं its abetment when done by another (3) अनुमोदवुं the encouraging of those who have already committed it independently of oneself by expressing one's feeling or praise or satisfaction etc.

Compared to this vow of a Sadhu, the vow of a layman is milder and so the former is called **Maha Vrata**, while the latter is called **Anuvrata**. The scope of the former as compared to the scope of the latter is in proportion of a rupee to an anna. This proportion will be clearly understood from the following :—

From this table it appears at a glance that Ahimsa which a Sadhu can and is required to observe is one rupee, while that which can be observed by a layman is one anna only.

Jivas or living beings are divided into two main divisions, (1). Trasa Jivas i. e. those which can move or which possess 2, 3, 4, or 5 sense-organs and (2) Sthavara Jivas, i. e. those which cannot move or possess only one sense-organ viz that of touch. These Sthavara Jivas are subdivided into five parts (1) Prithvi Kaya Jivas i. e. lives in earth, (2) Apkaya Jivas i. e. lives in water (3) Tejask'aya Jivas i. e. lives in fire, (4) Vayu Kaya Jivas i. e. lives in air and (5) Vanaspati Kaya Jivas i. e. lives in vegetable world.

For a householder it is not possible to abstain from doing injury to **Sthavara Jivas** of the five sorts mentioned above. He is therefore enjoined to abstain from Himsa of Trasa Jivas. Thus out of the full rupee Ahimsa, only half remains for a layman. Eight annas are thus lost.

It should be stated at this stage that this does not mean that a layman is allowed full freedom to injure Sthavara Jivas. For doing Himsa of Sthavara Jivas, he has to suffer the necessary consequences. It is his own inability that comes in his way, and so he is expected to be always repentant for what he is unable to avoid and thus reduce to a minimum the consequences of his actions. The law of Karma is quite rigid and is no respecter of persons. All acts mental, physical, or vocal, have their

own effects on the soul. These effects vary according to the force with which the acts are done. So a layman should always in order to avoid the severest consequences of his acts be of a soft temperament and sorry for his inability, and have a desire to obtain sufficient strength to be able to observe full Ahimsa.

We have seen above that a layman on account of his inability is unable to abstain from Himsa of Sthavara Jivas and so loses half a rupee of Ahimsa. But this Sthavara Himsa, he is not able to avoid in all respects. This may be of two kinds. It may be done (1) with the object of injuring Jivas, or (2) without having a set purpose of doing so in the course of doing other actions. The first is called *संकल्पजाहिंसा* i. e. Himsa committed after a mental resolve to do it, while the second is called *आरंभजाहिंसा* i. e. Himsa which follows while doing other actions. In doing agricultural and other such work, it is possible that Himsa of lives having two or more sense-organs would be committed and without doing these acts it may not be possible for a layman to maintain one's body and family. A layman is thus unable to abstain from this *आरंभजा* Himsa. Out of half a rupee represented by *असजीव* Himsa, half represented by *आरंभजा* is lost, and the other half *संकल्पजा* only remains for consideration of a layman. Thus the rupee is reduced to four annas.

Again a layman is not able to abstain wholly from *संकल्पजा* Himsa. This Himsa is of two kinds. It may be (1) with respect to living beings who are *निरपराध* i. e. who have done or are likely to do no offence or (2) with respect to those who are *सापराध* i. e. who have committed an offence or are likely to commit an offence. A layman is not able to abstain from doing injury to *सापराध* Jivas. He is however enjoined to discriminate while doing Himsa or injury to these beings. The injury should not exceed the magnitude of the offence. It should be always in proportion.

A householder can thus abstain from *संकल्पजा असजीवहिंसा* only so far as *निरपराध* Jivas go and not in connection with *सापराध* Jivas. The four annas are thus reduced to two annas only.

Further *निरपराध* Jivas may be divided into (1). *सापेक्ष* and (2) *निरपेक्ष*. Those in regard to whom we have *अपेक्षा* i. e. necessity, or in whom we take interest are *सापेक्ष*, and those in regard to whom we have no *अपेक्षा* are *निरपेक्ष*. Even if a buffalo, a bullock, a horse or any like creature be quite *निरपराध*, one who has to take necessary service from it has to do some sort of injury to it as occasions arise. So also one has to chastise his children, pupils and others in whom he takes interest if they are found negligent or disobedient even though they may be *निरपराध*.

The only Himsa which a layman can thus avoid is *संकल्पजा असजीवहिंसा*.

with respect to નિરપેક્ષ નિરપરાધ. Jivas and not with respect to સાપેક્ષ નિરપરાધ Jivas. Out of the two annas, therefore half is lost, and the Ahimsa which a layman can observe is reduced to one anna only as compared with the rupee Ahimsa which a Sadhu can and is required to observe

It may be carefully observed again that a layman is not given a pass-port to commit Himsa other than સંકલ્પજા ત્રસજીવહિંસા with respect to નિરપેક્ષ નિરપરાધ Jivas, that he cannot do any Himsa with impunity and without being liable under the rigid law of Karma for his acts; and that therefore, in order that the liability may be as little as possible and such as could be removed with small efforts, he is asked to be always of a tender heart full of compassion in all his doings. He should keep himself away from all unnecessary Himsa even of Sthavara Jivas; while for the necessary Himsa which he has to commit on account of his circumstances and inability to avoid, he is to feel repentant and by such repentance to lighten as far as possible the effect in the form of Karma Bandh produced on his soul by that Himsa. He should keep the ideal of Mahavratas where full Ahimsa could be observed before his mind's eye, so that in any of his future births, if not in this, he would be so circumstanced as to attain that ideal, and finally Moksha i.e. the pure, and real position and state of his soul.

This finishes what I have to say about Ahimsa Anuvrata of a Jain layman. As already stated above the Vratas of a Jain layman are twelve in number and Ahimsa tops them all. It may however be added that the acceptance and observance of all these Vratas have as their foundation what is called in Jain terminology સમ્યક્ત્વ-Samyaktva which literally means right belief and is a stage in the development of a soul. Unless the Soul reaches that stage, it does not possess the true qualification of one who could accept and observe these Vratas. **Samyaktva** is called the basis or root of **Shravaka Dharma**. If it does not exist i.e. if the soul has not risen so high, the vows are almost like seeds sown in a barren land and bear no fruit or rather very scanty fruit. So it is necessary to make efforts to prepare the ground by developing the Soul at least so far that it reaches the stage which is known as Samyaktva.

In the end I may state that what I have said above is based on my very limited knowledge and so it is likely that there may have crept in it something which may not be quite in keeping with what is laid down in the Shastras. If this is so, it is due to my ignorance and I would tender my apology for it.

Ahmedabad.

Dated 31st March 1919. } S. P. Badami.

जगद्गुरु श्री हीरविजयसूरि ।

दया देवी के परम उपासक, जैनश्वेताम्बर सम्प्रदायके प्रभावक आचार्य श्री हीरविजय सूरि का नाम आजसमस्त जैनेतर समाजमें भी बड़े गौरव तथा आदर के साथ लिया जाता है । उनका जीवन सर्वतोभावेन ऐश्वर्यशाली तथा तेजोमय था । गुरु महाराज जी का ही प्रताप था कि अकबर जैसा मुगल सम्राट भी उनके धर्मों, नियमों तथा तपस्याओं को देखकर चकित हो गया था, और उसने सहर्ष उन्हें अपना धर्मगुरु बनाया था।

श्री हीरविजय सूरिजी महाराज की जीवन घटनाएँ अभी तक अविकल रूप से किसी भी पुस्तक पत्रिकादि में प्रकाशित नहीं हुई हैं । हम इस क्षुद्र लेखमें अपने पाठकों के सम्मुख उनके जीवन वृत्तांत को रखते हैं । आशा है सज्जनवृन्द इस से लाभ उठावेंगे ।

मुनिराज का सच्चा जीवनवृत्त मुख्यतया संस्कृत के तीन ग्रन्थों (१) जगद्गुरुकाव्य (२) हीरसौभाग्य काव्य (३) कृपारसकोश से मिलता है।

श्री हीरविजयजी महाराज का जन्म १५२६ में गुजरात देशके पालनपुर नगर में एक जैन के घर हुआ । अभी आप पूरातिया अपने पैरों पर भी खड़े न हुए थे कि एक विपत्ति-शैल आप पर दृढ़ा । माता पिता का प्रेममय सुख आपसे शीघ्र ही छिन गया । तेरहवर्ष की अवस्था में ही उनके माता पिता बालक को निःसहाय छोड़कर परलोक सिंघार गये । अब मातृपितृ विहीन बालक ने स्वयं अपना मार्ग बताया । माता पिता के वियोग-दुःख को भूलने के लिये श्री सूरिजी पाठन पढ़ने, जहां उनकी बहिन विवाहित थी । यहां पर भी वे बहुत दिनों तक न रहसके क्यों कि

वे एक अलौकिक जीवन की तैयारी कर रहे थे । संसार के आसार जीवन को देख कर आप इस क्षणभङ्गुर संसार से विमुख हुए । प्रबल वैराग्य का बीज आप की हृदय-स्थली में अङ्कुरित होने लगा । इसी सन् १५३८ में १३ वर्ष की अवस्था में ही संसार को त्याग कर श्री विजयदान स्वामी महाराज से निर्मल तप तथा संयम के भावों के साथ दीक्षा ली । इस जीवन में मुनिराज ने एकान्त जीवन चिताना प्रारम्भ किया और शास्त्रों के पठन पाठन तथा ध्यानमें ही वित्त लगाया । कुछ दिन पश्चात् 'देवगिरि' पहुंच कर उपाध्याय 'धर्मसागर'जी से न्याय शास्त्र का अध्ययन किया और उपाध्यायजी की कृपासे आप न्याय शास्त्र में प्रवीण हो गये । इसी सन् १५५१ में अपनी मातृभूमि में गुजरात में आए और यहीं पर आप 'बाबक' तथा 'सूरि' की पदवी से विभूषित किये गये ।

चन्दन की गन्ध छिपाने से छिप नहीं सकती । ठीक इसी प्रकार मुनि महाराजजी की ख्याति भी बहुत और फैलने लगी । बड़े २ यति, साधु, और महात्मागण उनके दर्शनार्थ दूरदूर से आने और उनसे अनेक प्रकार के उपदेशों को ग्रहण कर अपने जीवन को सफल बनाने लगे । भारतवर्ष के तात्कालीन सम्राट् अकबर ने भी उन की गुणगाथा सुनी और उनको बुलाया ।

अकबर यद्यपि मुसलमान था तथापि वह एक धर्मज्ञानसु पुरुष था । भारत के भिन्न भिन्न धर्मों का स्वाध्याय वह बड़े चावसे किया करता था अस्तु ! मुनिराज की धर्म महिमा का किस प्रकार अकबर को पता लगा । इस की भी एक कथा जगद्गुरुकाव्य में लिखी है, जिस को हम यहां उद्धृत करते

हैं। सम्राट् अकबर एकबार फतहपुर के शाही महलमें बैठे हुए राज मार्ग का निरीक्षण कर रहे थे। कि इतने में एक जुलूस उनके दृष्टि-गोचर हुआ। उस में एक स्त्री पालकी में सवार होकर जा रही थी। उसके सामने फल पुष्पादि के थाल रखे हुए थे। बादशाह की पूछने पर पता लगा कि वह स्त्री एक जैन आशिका है और आज अपने पर्वके दिन जैन मन्दिरों के दर्शनार्थ जा रही है। उस की तपोमयी मूर्ति को देखकर सम्राट् का कुतूहल बढ़ा और उस ने उस के जीवन के रहस्य जानने की प्रबल इच्छा प्रकट की। राजा ने उस आशिका को अपने महल में बुलाया और १३ महीने तक अपने पास रख कर उस के जीवन के रहस्यों को जानता रहा। अन्त में बादशाहने आशिका से पूछा कि 'हेमात'! तू इतना कठिनतप क्यों और कैसे कर रही है? तपस्विनी ने कहा 'महाराज' मैं अपनी दोषमयी आत्मा को शुद्ध करने के लिये यह तप कर रही हूँ। और यह धर्ममूर्ति, महात्मा हीरविजयसूरी जैसे धर्म गुरुओं की कृपा का एक मात्र फल है।

जैन आशिका के मुख से श्री हीरविजय-जी महाराजका पवित्र नाम सुनते ही उसके चित्त में उन से मिलने की इच्छा अत्यधिक जागृत हुई। उसी समय अहमदाबाद के सूबेदार शहाबुद्दीन अहमदखान के नाम एक फरमान पत्र लिखकर अपने दो कर्मचारियों को गुजरात भेजा। सम्राट् ने सूबेदार को आज्ञा दी कि महाराज हीरविजयजी की कीर्ति और शिक्षा से समस्त उत्तर हिन्दुस्तान गुंज रहा है उनको शीघ्र ही मेरे दरबार में भेज दो।

आज्ञा पाते ही अहमदाबाद के सूबेदार ने प्रधान प्रधान आशिकों को एकत्रित किया और श्री महाराज को उपस्थित करने की

प्रार्थना की। उस समय श्री सूरिजी महाराज गुजरात में न थे।

वे गन्धारबन्दर पर चतुरमास कर रहे थे। आशिक लोग यहीं पर पहुँचे और प्रार्थना की कि आप को सम्राट् अकबर ने बाद किया है। महाराज ने भी देरी नहीं की और चलने को तय्यार हो गये। गन्धारबन्दर से चल कर आप अहमदाबाद पहुँचे। यहाँ पर शहाबुद्दीन सूबेदारने उनका बड़ा आदर सत्कार किया और महाराज के सामने राज्य की बहुमूल्य वस्तुओं को रक्सा और ग्रहण करने की प्रार्थना की। सूरिम्बर ने संसार की इन समस्त चीजों से निःस्पृहता दिखाकर अपने उन्नत जीवन का परिचय दिया।

सत्य है जो मनुष्य संसार की माया के पीछे भागते हैं—माया उन से जल्दी ही परे हो जाती है और जो माया का त्याग करते हैं, माया उनके पीछे पीछे फिरती है। श्री स्वामी रामतीर्थजी ने ठीक ही कहा है—

भागती फिरती थी दुनिया,

जब तलब रकते थे हम।

जब से नफरत हम ने की,

वह ने करार आने को है।

कुछ दिन अहमदाबाद ठहर कर मुनी-राजने अपने शिष्यों सहित पैदल ही फतहपुर की तरफ प्रयाण किया और संवत् १६३८ के उद्देष्ट मास में अनेक कष्टों पर विजय पाते हुए फतहपुर पहुँचे। अकबर ने उनका आगमन सुनते ही अपने प्रधान सेवक अबुलफजल को महाराजका यथायोग्य आदर-सत्कार करनेकी आज्ञा दी। आदेश पातेही उसने मुनीम्बरजी को शिष्य सहित अपने महलमें ठहराया। अबुलफजल ने भी उसे एक उत्तम अक्सर समझकर महाराजसे 'सुबा' तथा 'कुरान' पर अनेक प्रश्न किये, जिन का महाराज ने निर्भयतासे खण्डनात्मक उत्तर दिया। अबुलफजल उसकी को सुनकर बड़ा प्रसन्न हुआ

और कहा कि 'आपके कथनसे यही सिद्ध होता है कि हमारे कुरान में बहुत सी तथ्येतर (असत्य) बातें लिखी हुई हैं।

अपने कार्यों से निवृत्त होकर सम्राट् अकबर दरबार में आये और महाराज को बुलाने के लिये अबुलफ़जल के पास नौकर को भेजा। सूरी महाराज को आता देखकर सम्राट् ने अपना आसन छोड़ कर नम्र भाव से प्रणाम किया।

पाठको! प्राचीन समय में धर्मगुरुओं, सम्पासियों तथा साधुओं के सामने बड़े बड़े राजा भी झुका करते थे। मर्यादा पुरुषोत्तम श्रीरामचन्द्रजी अपने धर्मगुरु जी के सम्मुख झुकने में अपना अहोभाग्य समझते थे—यह थी धर्मगुरुओं की प्रतिष्ठा। अजकल धर्मगुरु ही (archbishop) राजा के सामने नतशिरस्क होते हैं। राजदरबार में धर्म का कितना मान तथा सत्कार रह गया है यह इस से स्पष्ट है।

परन्तु अकबर के चित्त में धर्मगुरुओं के प्रति अपार भ्रष्टा व भक्ति थी। इस लिये वह ऐसे धर्मगुरुओं का यथायोग्य सत्कार करता था। अस्तु।

श्री महाराज का कुशलसेमादि पूछने पर अकबर ने उनकी यात्रा का हाल सुना और यह चकित रह गया कि महाराज ने इतने तपों से अपने शरीर को कैसे परिमार्जित कर लिया। उस समय मुनिराज के मुनि-व्रतों और त्यागमय जीवन को देखकर सम्राट् के आश्चर्य की सीमा न रही। मुनिजी से सुशिक्षाये ग्रहण करने की उत्कट लालसा उत्पन्न हुई। महाराज को अपने एकान्त भवन में ले गया और कई प्रकार अपने सन्देशों को निवृत्त किया। समयानुकूल सूरिकी ने उसे जैन धर्म के पांच व्रतों का उपदेश दिया जिन को साधु पालते हैं। वे व्रत यह हैं—

अहिंसा, सत्य, अचौर्य, ब्रह्मचर्य और अपरिग्रह। सम्राट् अकबर साधुओं के ५ व्रतों और ईश्वर, सुगुरु, सद्धर्म के विषयमें सूरिकी के विचारों को श्रवण कर बड़ा सन्तुष्ट हुआ। मुनिराज की विद्वत्ता, निःस्पृहता और पवित्रता की भूरि भूरि प्रशंसा की।

अब से उस के आत्मिक विचारों में हल चल पैदा हो गई और उस से जैन धर्म में अपनी असीम भ्रष्टा दिखानी प्रारम्भ की।

अकबर के मन में मुनि महाराज को भेंट में कुछ जैन साहित्य की पुस्तकें देने का विचार हुआ। कहते हैं कि अकबर के पुस्तकालय में जैन साहित्य की बहुत सी पुस्तकें थीं जो कि उसने किसी ऐसे ही महात्मा को भेंट करने के लिये रख छोड़ी थीं। सम्राट् ने मुनिराज से इन पुस्तकों को ग्रहण करने की प्रार्थना की पर मुनिराज ने अपने "अपरिग्रह" व्रत की तरफ संकेत करते हुए उन पुस्तकों को ग्रहण करने का निषेध किया। अन्त में अबुलफ़जल तथा सम्राट् के बहुत अनुपम, विनय करने पर सूरी महाराज ने उन को सादर स्वीकार किया। और उन पुस्तकों को तुरत ही आगरे आकर एक पुस्तकालय में "अकबरीय भाण्डागार" के नाम से रखवा दिया। यह था सच्चा मुनी-इश्वर का अपरिग्रह व्रत।

कुछ दिन फतहपुर ठहर कर मुनीइश्वर चातुर्मास करने के लिये आगरे पधारे उस के पश्चात् फिर फतहपुर आये। सूरी जी को शहर में आये हुए सुन कर अकबर ने पुनः उनके दर्शनों से लाभ उठाना चाहा। सूरी जी के दर्शन किये। भेंट में राज्य के बहु मूल्य वस्तुयें—हाथी, घोड़े, रत्नादि ग्रहण करने की प्रार्थना की पर महाराज ने इन सब को तृणवत् छोड़ दिया और कहा कि "हे राजन् ! यदि आप मुझे कुछ देना चाहते

हैं तो आप मेरे कहने से अपने सब कैदियों को और पिंजरो में बन्द किये हुए समस्त पक्षियों को मुक्त कर दें। हमारे पर्युषणों के पवित्र दिनों में आप के सम्पूर्ण राज्य में कोई भी पुद्गल किसी प्रकार के प्राणी की हिंसा न करे—येसे फरमान लिख कर आप मुझे दें। यही मेरे लिये भेंट है।”

अकबर ने इन आदेशों को सहर्ष स्वीकार किया। कैदी तथा पक्षी स्वतंत्र किये गये। और पर्युषणों के ही दिन नहीं पर उन के ४ दिन और भी बादशाह ने अपनी ओर मिलाकर १२ दिन तक जीववध न करने के फरमान लिख दिये।

मुनिराज के उपदेशों से अकबर के जीवन में एक आश्चर्यजनक परिवर्तन हुआ। उस ने महाराज को अपने ५ प्रकार के विद्वानों की भेणी में सिरमौर बनाया और महाराज को 'जगद्गुरु' की पदवी से सत्कृत किया।

महाराज के पीछे उपाध्याय भानुबन्धु, विजयसेनसूरि, शान्तिचन्द्रादि जैन साधुओं ने अकबर के जीवन को बहुत सुधारा। अकबर जैन धर्म से स्नेह करता था, इस का

कारण उसकी क्षणिक उत्तेजना नहीं थी। उस के जीवन का अन्तिम भाग ऐसे ही जैन साधुओं के उपदेशानुसार बीता था।

बादशाह का क्रियात्मक जीवन जैन ही था। अब इस में कोई भी सन्देह नहीं रहा है। इस की पुष्टि के लिये भाण्डारकर मेमोरियल (बोल्डूम प्रथम के २६६ पृष्ठ में प्रकाशित पट्टावलि को पढ़िये।

अकबर की राज्यपद्धति और फरमानों का अध्ययन करने से यही विदित होता है कि अकबर जैन धर्म का भक्तानी था। हमारे पास इतना यहाँ स्थान नहीं कि हम अकबर की कृतियों का उल्लेख कर अकबर की जैन धर्म श्रद्धा प्रमाणित करें।

अन्त में पाठक महोदयों से प्रार्थना है कि खरीजी के जीवन को बार बार पढ़ें और मनन करें।

सर्वे भवन्तु सुखिनः सर्वे सन्तु निरामयाः।

शशिभूषण साक्षी

संस्कृत अध्यापक श्री आत्मानन्द
जैन हार्स्कूल अंबालाशहर।

જૈનકથાઓ અને પ્રાચીન સુભાષિતો.

[લેખક:-શ્રી મંજુલાલ રણછોડલાલ મજમુદાર, બી. એ. એલએલ. બી. રિસર્ચ
સ્કોલર, મુંબાઈ યુનિવર્સિટી.]

કથાઓમાં બોધકહેતુ પ્રધાનપણે ઉપર તરી આવેલા ન જોઈએ. એમાંનો ઉપદેશ પારદર્શક ભલે રહે, પરંતુ તે પ્રત્યક્ષ તો નજ હોવો જોઈએ; તેમજ બ્યંબ હોય તે જ ઉત્તમ બોધ-તથા 'વાર્તાનો સાર કાઢવો એટલે વાર્તાનું વિષ કાઢવું.'-એવા એવા સિદ્ધાંતો શિષ્ટ સમાજના વાંચકો અને શ્રોતાઓ માટે સમજવાના છે. પરંતુ સમાજના મધ્યમ વર્ગને અને નીચલા થરને માટે તો ફાટીફાટીને ખુલ્લો ઉપદેશ ખતાવવામાં ન આવે તો તેમને તે શોધ્યો જડતો નથી. કારણ કે તેમનામાં, સંસ્કારી વાંચકના જેવી પરીક્ષણ શક્તિ તથા બોધ તારવવાની વિવેકશુદ્ધિ હોતાં નથી. તેથી તેવાઓને માટે સ્પષ્ટ ઉપદેશ આપવાની શૈલી કેટલાક લેખકો, ઉપદેશકો અને નીતિ-ધર્મના પ્રશંસકો સ્વીકારે છે. એકલો નયો બોધ તો વેદની આરાધના પેઠે કડવોજ લાગે. અને તેને ગ્રહણ કરનાર શ્રોતા મળવા પણ મુશ્કેલ; તેથી હિતકારક અને મનોહારી એવા ઉપદેશને વાર્તારસદારા પાછ દેવાની વૃત્તિ ધર્મચાર્યો અને સાહિત્યકારોએ યોગ્ય છે. તેથી જ વાર્તાકારો, વચમાં વચમાં જ્યાં તક મળે ત્યાં સુભાષિત દ્વારા ઉપદેશ આપવાનું ચૂક્યા નથી; કારણકે સમય અને પાત્રતાનો વિચાર કરી આપેલો ઉપદેશ ભાવિક છતાં અજ્ઞાની શ્રોતાના હૃદયમાં તરત ખૂંપી જાય છે.

બોધાત્મક (Didactic) શૈલીમાં કવિને કવિ મરી, વખત આવ્યે ઉપદેશક થઈ જવું પડે છે તે વાત સાચી છે. "રાસા" કાર જૈન સાધુઓનો-અથવા તો જૈન ધર્મના મિશનરીઓનો ઉદ્દેશ કેવલ વ્યવહાર હતો. ખાસ સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરવું અથવા તો સાહિત્યને સમૃદ્ધ કરવું એવો ધણા જૈન યતિઓનો ઉદ્દેશ નહોતો જ, એમ કહેતાં સંકેત પામવાનું કારણ નથી. તેમનો એકાંતિક હેતુ સાંપ્રદાયિક

ધર્મસાહિત્ય વધારવાનો હતો, જેમ હરિકીર્તન કરનારાઓ અને પુરાણીઓ તથા બીજા કથા કરનારાઓ અમુક પ્રસિદ્ધ પ્રસંગ-પૌરાણિક કે ધાર્મિક-પસંદ કરી, તેને પોતાની સન્મુખ એકઠા મળેલા શ્રોતાઓ આગળ વિવિધ રસની જમાવટ કરી, વિસ્તારે છે; અથવા તો જેમ એક અંગ્રેજ પાદરી બાઇબલમાંથી અમુક ભાગ, અમુક પ્રસંગ કે અમુક વાક્યખંડ પસંદ કરી, તેના ઉપર પોતાનો ઉપદેશ-sermon નિજ ધર્મોનો આગળ વાંચી સંભળાવે છે-તેની જ કોઈ પદ્ધતિને અનુસરીને આ સાધુઓ જિનશાસનમાંથી અથવા તો કોઈ પ્રચલિત લોકવાર્તા કે આખ્યાયિકા અથવા તો સમકાલીન ઇતિહાસને મદત્તવનો (તેમની ધર્મપ્રચારની દૃષ્ટિએ) પ્રસંગ લઈ પોતપોતાની શૈલી તથા શક્તિ અનુસાર પ્રબંધો અને રાસાઓ રચતા હતા. ગુજરાતમાં જ્યાં સુધી સંસ્કૃત સાહિત્યની મોહની રહી અને, સંસ્કૃત ભાષામાં લખેલું તે શાસ્ત્ર એમ મનાતું રહ્યું, ત્યાં સુધી જૈનોએ પણ કથાઓ અને પ્રબંધોને સંસ્કૃતદ્વારા સમાજમાં ફેલાવ્યાં; પરંતુ મૂળ ધર્મની ભાષા માગધી હોવાથી, અને સિદ્ધરાજના વખતમાં અપભ્રંશ એ ગુજરાતની રાજભાષા અથવા તો લોકભાષા તરીકે જાહેર સ્વીકાર પામી, ત્યારથી, એ ભાષામાં જૈન ધર્મનું સાહિત્ય ખીલવા માંડ્યું અને લોકગમ્ય થતું ગયું. પરંતુ ત્યારે સંસ્કૃતમાં કથાઓ રચાતી થઈ ત્યારે, પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ તેમજ અર્ધભાગધીમાં સુંદર, રોચક અને સચોટ લાગનારાં સુભાષિતોને તેમાંથી ખાતલ કરવાં તે હીક લાગ્યું નહી. એટલે એ લોકસાહિત્યની પેઠે ચલણી સીક્કા જેવાં બની ગયેલાં અપભ્રંશ અને જૂની ગૂજરાતી ભાષાનાં સુભાષિતો કથાઓની વચમાં વચમાં દાખલ કરવાનો પ્રયાસ ચાલુ રહ્યો. આ રીતે ગૂજરાતનું દસમા શતકથી તે પંદરમા શતક સુધીનું

લોકસાહિત્ય આવી જૈન કથાઓ, પ્રબંધો અને ચરિત્રોમાં સચવાઈ રહ્યું છે. તે ગુજરાતી ભાષા તેમજ સાહિત્યના વિકાસના અભ્યાસીને માટે ખૂબ કીમતી બનનાર છે.

આ ટૂંકા લેખ લખવાનો ઉદ્દેશ હવે જણાવી દઉં. જ્યારે આવા સુભાષિત સાહિત્યની આટલી બધી કીમત છે, અને એ સાહિત્યથી સામાન્ય-એટલે સાહિત્યને ઉત્પન્ન કરનારા નહીં, પણ સાહિત્યના રસનો ઉપભોગ કરનારા-સમાજને પણ ખૂબ લાભ થવા સંભવ છે તો મારી નામ સૂચના રજુ કરવાની આ તક હું લઉં છું કે દસમા શતકથી આરંભીને છેક સત્તરમા શતક સુધીના સંસ્કૃત પ્રાકૃત તેમજ ગુજરાતી જૈન ગ્રંથોમાંથી આવાં સુભાષિતોનો એક

“સુભાષિત રત્ન ભાંડાગાર” અથવા તો “સદુક્તિ કલ્પામૃત” કે “સુભાષિત સંગ્રહ” જેવો વિષયવાર, સંકલ્પાર અને ભાષાની દૃષ્ટિએ પ્રાચીનતા સાચવી રાખીને એક મોટો સંગ્રહ તૈયાર કરાવવાનું વિદ્યાપોષક જૈન સંઘ હાથમાં લે તો જૈનધર્મીઓ ઉપર તેમજ ગુજરાતી ભાષામાં રસ લેનાર, અને ગુજરાતી ભાષાને માતૃભાષા ગણનાર દરેક ગુજરાતી ઉપર ભારે ઉપકાર થયો કહેવાશે. તે માટે વિદ્વાન સાધુ મહારાજોનો, જૈન પંડિતોનો અને એવા જ બીજા નિષ્ણાત ભાઈઓનો સહકાર સાધવાની યોજના જૈન-શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ જેવી વગવાળી સંસ્થા ઉપાડી લે તો આ સૂચના કરનારનો શ્રમ કંઈક સાર્થક થશે; અને તેને પરમસંતોષ થશે.

સંઘના એક યાત્રાળુની સૂચનાઓ

છરી (છરી=ચટ્ટી) પાળતાં સંઘમાં ગયેલા એક યાત્રાળુની કેટલીક અંગત સૂચનાઓ:—
૧ અમદાવાદથી પાલીતાણે જતાં સામાન્ય રીતે સંઘોમાં ૧૮ મુકામ કરવામાં આવે છે.

૧૫ ઉમરાળા	૮
૧૬ સનોસરા	૮
૧૭ નવાગામ	૮
૧૮ જમનવાવ અગર પાલીતાણા	૧૦

	માઇલ.
૧ સરખેજ	૬
૨ મેરૈયા	૬
૩ બાવળા	૮
૪ ધનવાડા.	૮
૫ કોઠ	૧૦
૬ ગુંદી	૧૦
૭ ફેરો	૧૨
૮ ખડોળ	૮
૯ ધંધુકા	૪
૧૦ તમડી	૬
૧૧ પોલારપર	૫
૧૨ બરવાળા	૭
૧૩ મુળધરધ	૧૦
૧૪ વળા	૧૦

સદરહુ મુકામો પૈકી કેટલાંક મુકામો સાધુ સાધ્વી વિગેરેને લાંબાં પડે છે. તેથી ઓછામાં ઓછાં બે મુકામો વધારવાની જરૂર છે. કોઠથી ગુંદી મુકામ કરી ફેરો જવાની હવે આવશ્યકતા નથી, કારણકે ગુંદીનું દેરાસર ઉપાડી નાંખવામાં આવ્યું છે, તેને બદલે કોઠથી જવારજ, જવારજથી ઉતેલીઆ અને ઉતેલીઆથી ફેરો મુકામ કરવામાં આવે તો વધારે સગવડ લાગેલું છે. તેમજ બરવાળાથી વળા જતાં મુળધરધનું મુકામ કરવાને બદલે જો બરવાળાથી પાન્દવી અને પાન્દવીથી કાનપુર અને કાનપુરથી વચ્ચે પછેગામ દર્શન કરી વળે મુકામ કરવામાં આવે તો વધારે સગવડ થાય તેમ છે.

ખરી રીતે વળેથી પાલીતાણા જવાનો સીધો રસ્તો સોનગઢ થઈને છે. અને સોનગઢથી પાલીતાણા

સુધી સડક પહોં છે. પહોં દેરાસરોના અભાવે સનો-સરાના રસ્તે સંધો જાય છે. નવાગામથી પાલીતાણે સીધે ના જતાં જમણુવાવ મુકામ કરીને જવું તે વધારે સગવડ ભર્યું છે.

સંઘમાં ખાસ જશ અપયશનો આધાર ઉકાળેલા પાણીની સવડ અને સાધુ સાધ્વીને ઉતરવાના પાલ તંજુની સગવડ ઉપર ખાસ છે. અને ત્યાં સુધી સંઘવી સંઘવણુ તથા દેરાસર તથા સાધુ સાધ્વીઓને તરત આશ્રય મળે તેવા તંજુઓના ડબલ સટ રાખવામાં આવે અને એક દીવસ અગાઉ દરેક સટ ઠોકાય તો ધણી સગવડ રહે.

છરીમાં સચિત્ત પરીહારી વાળી રી સામાન્ય રીતે આવકો સાચવી શકતા નથી. જે કે એકલહારી (એકા-

સણા) કરનાર હોય છે પહોં સચિત્ત પાણી વીગેરેના ઉપભોગ કરાય છે. તે તરફ સાધુ સાધ્વીઓએ આવક શ્રાવીકાઓનું વિશેષ ધ્યાન ખેંચવું જોઈએ.

પાલ તંજુ ઠોકવાની પદ્ધતિ સંબંધી ખાસ ધ્યાન અપાતું નથી. અને ત્યાં સુધી સાધુ સાધ્વીના તંજુ અગર પાલોનાં પારણાં એક એકની સામે પડતાં ના ઠોકવાં જોઈએ. અને ત્યાં સુધી દરેકનું પારણું ઉત્તર તરફ એટલે પેસતાં દક્ષીણ તરફ રાખવામાં આવે તો દરેક રીતે વધારે સગવડ પડતું થાય.

ચાલી વાડકો દરેક યાત્રાળુ પોતાનો લાવે તો એકું નહિ જેવું રહેવાનો અને તેથી જીવદયા સચવાવાનો ખાસ સંભવ છે. તા. ૩૧-૩-૧૯૨૯

એક યાત્રાળુ.

વીર-સ્તોત્ર.

(અપભ્રંશ પરથી આધુનિક ગુજરાતીમાં અનુવાદ)

[અનુવાદક-પં. લાલચંદ્ર ભાગવાનદાસ ગાંધી.]

જૈનયુગ પુ. ૩, અં. ૮માં સં. ૧૯૮૪ ચૈત્રના મહાવીર જ્યંતી ખાસ અંક (પૃ. ૨૯૫)માં અપભ્રંશ ભાષામય એક મહાવીર સ્તોત્ર પ્રકાશિત થયેલ છે, તેની નીચે તંત્રીજીએ મહારા નામનો ખાસ નિર્દેશ કરી એ સ્તોત્રને ચાલુ ગુજરાતી ભાષામાં ભાષાંતર કરી મોકલવા સૂચન કરેલું, પરંતુ તે તરફ મહારં લક્ષ્ય બહુ મોકું ગયેલું અને એ પછી અન્યથા પ્રવૃત્તિને લીધે તેનું રૂપાંતર મોકલાવી શકાયું ન હતું. તે હવે આ વર્ષના ખાસ અંક માટે મોકલાયું છું. ત્રીશ ગાથા (કડી) વાળા એ સ્તોત્રના કતાં સંબંધમાં અથવા રચના સમય સંબંધી કંઈ સ્પષ્ટતા એ સ્તોત્ર પરથી થઈ શકતી નથી; તેમ છતાં એ સ્તોત્રમાં શ્વેતાંબર જૈનોની માન્યતા પ્રમાણે સંક્ષિપ્ત વીર-ચરિત્ર દર્શાવેલું હોવાથી એ સ્તોત્રના કતાં શ્વેતાંબર જૈન હોય તેમ જણાય છે. એ સ્તોત્રને

તંત્રીજીએ ક્યાંની કોની કેટલા વખતની જૂની પ્રતિ પરથી પ્રકટ કર્યું છે, એ પ્રતિમાં આવાં બીજાં સ્તોત્રો કોઈ છે કે કેમ? હોય તો ક્યાં ક્યાં કવિનાં અને ક્યાં ક્યાં સમયનાં? એ વિગેરે સંબંધમાં ખાસ કંઈ સૂચન કર્યું નથી; તેમ છતાં ભાષા પરથી વિચાર કરતાં એ સ્તોત્રની રચના તેરમી ચૌદમી સદીમાં કોઈ ગુજરાતના કવિએ કરી હશે એમ અનુમાન થાય છે. પ્રકટ થયેલ એ સ્તોત્રમાં પદચ્છેદ વિગેરે સંબંધી કેટલીક અશુદ્ધિઓ અને જણાય છે, મહારી મતિ પ્રમાણે તેમાં શુદ્ધ પાઠ કલ્પી મૂલ સ્તોત્રનાં પદો અને આશયને લક્ષ્યમાં રાખી ચાલુ ગુજરાતી ભાષામાં એજ પદોમાં એ અનુવાદ કરી મોકલ્યો છે; આશા છે કે સુગોને એ આનંદ આપશે.

લા. લ. ગાંધી.

વીર-પ્રજ્ઞામ.

ધરે સિદ્ધાર્થના જન્મ્યો જિન, ચોવીશમો જે વીર;
તે પ્રણમતાં ભવ્ય જનોનું, શીતલ ચામ શરીર. ૧
જસ કારણે સંગમ સુરો, પડિયો ભવ સંસારે;
પ્રણમો વીર મ રતિ કરો, મૂઢા ધર-વ્યાપાર. ૨

અવન.

અવતર્યો પુષ્પોત્તરથી, સ્વામી ચરમ જિનેન્દ્ર;
જ્ઞાહણ-કુલે કર્મના વશે, ચિંતે એમ સુરેન્દ્ર. ૩
ગર્ભાપહાર.

આદેશે સેનાધિપતિ, કુંડમામે જાળને;
તે ગર્ભથી અપહર્યો જિન, ત્રિશલા-ઉદરે મેલ્યો. ૪
આશ્ચર્યો.

સ્વામી ! તુઝ આશ્ચર્યો, મહીતલે થયાં એ ચાર;
પૂર્વકૃત કર્મના વશે, ન જ છૂટે સંસાર. ૫
તેમાં પહેલું ગર્ભાહરણ, પછી ઉપસર્ગ શતોય;
વીરના પ્રથમ સમોસરણે, ટેન પ્રતિજ્ઞા જ કોષ. ૬
ચંદ્ર સૂર્ય સ્વવિમાને ત્યાં, સહ સ્વપરિજન અવતીર્ણ;
અતિશયવંત જિનવરના, પ્રણમે પાય(દ) સુરેન્દ્ર. ૭
જન્મ.

નવ માસે આઠ દિને, જાણે (જન્મ્યો) ત્રિભુવન-નાથ;
પ્રસવી સિદ્ધાર્થની ગૃહિણી, ભવને મહોચ્છવ જાત. ૮
મેરુ પર.

હરિણૃગમેધી લઇને જિન, ત્રિશલા સ્વાપિની દઇને;
શક-ઉત્સર્ગે નિવેશિયો, મેરુ-શિખરે જઈને. ૯
શકની શંકા.

પેખી બાલ અતિ લઘુતનું, ચિંતે એમ સુરેન્દ્ર;
કેમ સહેશે જલ-નિવહ ?, એક કાચાએ પડંત. ૧૦
મેરુ-કંપન.

ચરણાંગુલે મેરુ પછી, જાણી શકેનો ભાવ;
બાલપણે ચલાવીઓ, ચિંતે નિજ-મન રામ. ૧૧
શંકા મારે શકેનો પશ્ચાત્તાપ.

પેખીને બાલ અનંતખલ, આશંક્યો સુરેન્દ્ર;
કુષ્ટ કુષ્ટ મેં ચિંતવ્યું, ફરી ફરી નમે સુરેન્દ્ર. ૧૨
અભિષેક-નામકરણ.

જિનને કરીને મન્જન, પછી જનની-ધર લઈ જાય;
સુરસ્વામી પરિવૃષ્ટ થઈ, વીર નામ તસ દેવ, ૧૩
ચુલવાસ-પ્રતિબોધ.

ત્રીશ સંવત્સર દેવ ! તેં, રાજવીલા પરિવૃક્તા;
પ્રતિબોધો દીક્ષા-સમય, લોકાંતિકા સંગ્રામ. ૧૪

ત્યાગ-દીક્ષા.

એક યશોદા વાલહી, અને પ્રિયદર્શના દુહિતા (પુત્રી);
નીકળ્યો મેલીને રાજશ્રી, વીરે દીક્ષા લીધી. ૧૫

ધંદની પ્રાર્થના.

સુર-રાયે વીનવ્યો જિન, તું તપ-ચરણ ચરીશ;
અતિ દારુણ ઉપસર્ગ ત્યાં, ખાર વરસ સહીશ. ૧૬

હું રહું તુઝ પાદ-તલે, તું પરિવૃક્ત નિઃસંગ;
સંગમાદિકથી થનારનો, જેમ હું ભાંગુ માર્ગ. ૧૭

પ્રણુનો પ્રત્યુત્તર.

નય ખોલે ત્રિલોક-ગુરુ, ઇન્દ્ર ! ન હોશે એમ;
અન્ય-નિશ્રાએ નહિ જીવ, કર્મ અપાવશે એહ. ૧૮

ઉપસર્ગ.

સહસ્રનયન સૌધર્મે ગયો, જિન વિહરવા લાગ્યો;
સ્વામી ત્યાં પ્રવેશ કરે, જ્યાં દેખે ઉપસર્ગ. ૧૯

અનગાર પરમેશ્વરના, પાયે રાંધી ખીર;
ગોવાલીઆચ્ચ સદીને, તે પણ સહે શ્રીવીર. ૨૦

પરમ ધ્યાન ધ્યાયતાં, ત્યાં આવ્યો આહીર;
બળદ બળાવ્યા જિનવરને, તે નવિ જોયા વીર. ૨૧

આપણ ચરવા તે ગયા, ફરી આવ્યો આહીર;
પૂછે બળદ ક્યાં ગયા ?, ઉત્તર દેવ ન વીર. ૨૨

તે અતિ રહ્યો નિજ મને, લઇને ખેરના ખીલ;
કાને ખોડે (ધાલે) જિનવરના, આહીર એ નિર્ધૂલ. ૨૩

નિશ્ચલતા.

કાને ખીલા ખોડતાં, વેદના ચર્ધ અલંત;
તે અધ્યાસે (સહે) વીરજિન, મન ન ચળે નખ માત્ર. ૨૪

ભાર સહસ્ર ચક્ર શિલા, સંગમકે એ મૂકી;
સરસવ માત્ર ન મન ચળ્યું, જેણે જાતું મહી ખુત્તાર. ૨૫

જિન રજની એકે સમે, વીશ સહે ઉપસર્ગ;
તે અધ્યાસી (સહી) વીરજિન, છેદે ચતુર્જાતિ-માર્ગ. ૨૬

કેવળજ્ઞાન.

પાપકર્મ છેદી જિન, પછી ઉપાડ્યું (ઉત્પાડ્યું) શાન;
લોકાલોક પ્રકાશિયો, ચતુદશ રજ્જુ પ્રમાણ. ૨૭

સમવસરણ.

ખાર જોજન પૃથિવી ગયો, મગધમાં ગોખર માત્રે;
દેવાએ રચ્યું સમોસરણ, ત્યાં ઉપવિષ્ટ (ખેડે) સ્વામી. ૨૮

ગણધર-પરિવાર.

અગીયાર ગણધર જિનના, અને ચાર સહસ્ર;
ચાર સોએ અધિકા વળી, વીરે દીક્ષા દઈ ક્યાં શિખ. ૨૯

ગૌતમ મોક્ષ.

પરક મોક્ષ જિનવરને, લાખ્યો ગૌતમ સિખ;
ખોધી મેદિની ભવ-જલધિ, સાચત સુખ સંગ્રામ. ૩૦

વિદ્યાર્થીઓને.

વ્યાખ્યાતા-શ્રીયુત રેવારાંકર બદવણ ઉદાણી.

[રાજકોટની શ્રી દશા શ્રીમાળી અને વણિક જૈન વિદ્યાર્થીશ્રવનતા તા. ૧૦-૩-૨૬ ને દિને ઇનામના મેળા-વડાના પ્રસંગે પ્રમુખપદે આપેલું ભાષણ.]

કુમાર સાહેબો, ગૃહસ્થો, ખેતો અને વિદ્યાર્થી ભાઈઓ,

આ સંસ્થાની કાર્યવાહક સમિતિએ આજના આ મેળાવડા માટે પ્રમુખપદ લેવા મને આમંત્રણ મોકલ્યું ત્યારે પ્રથમ તો હું અચકાયો. જેણે જૈન ભાઈઓની કર્શી સેવા સાધી નથી તેવાને પ્રમુખ થવાનો શો અધિકાર? પણ મેં મનને મનાવ્યું કે મારે મારા વિદ્યાર્થીઓ પાસે આવવામાં શું વાંધો! મેં તમારા આમંત્રણને વધાવી લીધું:—

૨. આજે આ બોર્ડિંગમાં પગ મુકતાં મારા બોર્ડિંગ-જીવનના દિવસો મારી આંખ આગળ આવે છે. નાનીશી એ બોર્ડિંગમાં અમે ત્યારે એક કુટુંબ માફક રહેતા. મારામારી કરતા. લડતા, રમતા અને હસતા. શ્રીયુત ઠાકરશીભાઈ ત્યારે અમારા બોર્ડિંગ મંત્રી હતા. શ્રીયુત પુરુષોત્તમભાઈ જેને અત્યારે સૌ કોઈ આ સંસ્થાના પિતા તરીકે ગણે છે તેનું સ્થાન તે વખતે પણ તેજ હતું. તે જુના સમયની એક વ્યક્તિ અને અત્યારે ખુબ યાદ આવે છે તે અમારો રસોયો તુલસી. અલગ છતાં પિતા જેટલું જ્ઞાન ખતાવી અમારી સંભાળ લેતો અને તે સેવાભાવી હતો.

૩. આવે વખતે શીખામણના વયનો બોલવાં એ એક જુનો શિષ્ટાચાર છે. મને તો તે ગમતું નથી. હું તમેને એવાં વયનો નથી કહેવા માગતો. આજ તો મારું હૃદય તમને જોધને આપણા ઉજ્જવલ ભાવીની આગાહી કરે છે.

૪. હું તમને જમતપર દષ્ટિ નાંખવા નથી કહેતો. હું તમને હિંદ પર દષ્ટિ નાંખવા નથી કહેતો, હું તો કહું છું, આપણી આસપાસ આ કાઠીઆવાડમાં ક્યાં અંધકાર ઝોછો છે! જરા આંખો ખોલો. જાનાનાથી

ધર કરી બેસેલ રૂઢિનાં બંધનો આજે આપણને કેદી બનાવી રહ્યાં છે. આજે આપણે રૂઢિચુસ્ત થઇ ગયા છીએ. પળે પળે આપણે તમારે, અને મારે, અત્યા-રના ઉછરતા યુવાનોએ મહાન ફેરફાર કરવાના છે.

૫. આટ આટલા યુવાનો 'છતાં આપણા જૈન ભાઈઓ બાળલમ કેમ કરી શકે છે? તમે તમારા ધરમાં કાં તોફાન નથી જગાવતા? આજે કન્ખાએ કેમ વેચાવા લો છો? યૌવનમાં ઉછરતી નિર્દોષ બાલિકાને “વિધવા” નામ આપી કાં જીવનભર રડાવો છો? આપણી પાસે ક્યાં ઝોછું કરવાનું છે? બાળ-લમ હરામ કરો, તમે લમની ઉમર ચોકસ કરો, અને એક નિશ્ચય ઉપર આવી જાઓ કે ન્યાં લગી તમે તમારા કુટુંબનું ગુજરાન ચલાવવા શક્તિમાન ન થાઓ ત્યાં સુધી સંસારની ધુંસરીમાં ન પડો. આપ-ણેજ આ કરવાનું છે. વિધવાનાં આસુઓ યુવકોએજ લુછવાનાં છે.

૬. તમારામાંના ધણા-લગભગ બધા-એ ચાર વર્ષોમાં પરણુશો. તમે ધરોમકાં પડ્યા રહો છો? તમે યુવાનો ખંડ જગાવશો તો ખીજઓની તાકાત નથી કે એ રિવાજે ચાલી શકે.

૭. આપણે સ્વરાજ્યની વાતો કરીએ છીએ, આપણા ધરનો તમે વિચાર તો કરો. જે જીવન પુરુષમાં એજ સ્ત્રીમાં. ત્યારે બેદ કેમ રાખો છો? આજે હજુ આપણે એમને સમાન હક ક્યાં આપ્યા છે? સ્ત્રીઓ ચેતન અને પ્રેરણા-દાતા છે. મને તો લાગે છે કે હિંદનું સ્વરાજ્ય સ્ત્રીઓની હથેલીમાં છે. પણ તમે એમને તક ક્યાં આપો છો? યુવાન ભાઈઓ, યાદ રાખજો કે આજે સ્ત્રીઓને સ્વાતંત્ર્ય નહિ આપો તો આવતી કાલે તેઓ ક્ષાંત પણ બનંકર

બળવો જગાડવાની છે. સૈકાઓના ફાયદા અને ગેર-ફાયદાના આંકડા મુકી પગલું ભરનાર ધરડાઓ આ બધા ફેરફાર કરવાના નથી. એ માન તો આપણેજ લઈ શકશું. આપણે ધારીએ તો કાચી કલાકમાંજ આખા કાઠીઆવાડને બદલી શકીએ.

૮. જમાનાઓની ધરેડમાંથી બહાર આવતાં હજુ આપણને આંચકો લાગે છે. મને લાગે છે કે તમે તોફાની થાઓ; અસત્ય, અસભ્ય એક પણ ચીજને સાંખતા નહિ. મુનિ મહારાજને ધારે તો મોટામાં મોટા સમાજ સુધારે કરાવી શકે પણ આજે એવા મુનિ મહારાજને ક્યાં છે? તેમને સંસાર સાથે સંબંધ નથી. આપણા જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો આજે જો કોઈ બીજા દેશ પાસે હોત તો તે જગતને કાંઈકે નવુંજ બળ બતાવત. આજે આપણો ધર્મ દેશને અને જાતિને રીખાવી બચાવવાનો છે. લાખોનાં ઉનાં આંસુઓ આપણે લુછવાનાં છે.

૯. પણ આજે તો આપણને શરીરજ ક્યાં છે? વીસ વરસનો જુવાન, આજે “જુવાન” શબ્દને લગવી રહ્યો છે. એના મોઢા પર પ્રાણ નથી, લાલાશ નથી, જીવનમાં આનંદ નથી; આપણે પહેલાં તો આપણાં શરીર ધડવાનાં છે. આપણે મારશું નહિ, પણ બચાવ માટે મારતાં શીખશું તો ખરાજ. લાકડી મારતાં નહિ પણ ફેરવતાં તો શીખોજ. તમે scout movemets માં ભાગ લ્યો. જગતની એ પ્રવૃત્તિ સાથે જળા, દૃષ્ટિબિંદુ વિશાળ બનાવો. તમને ખબર હશે કે નામદાર સરકારે વિદ્યાર્થીઓ રાષ્ટ્રફલની પ્રેક્ટીસ કરી શકે એવો ઠરાવ સ્વીકાર્યો છે. આજે હું રાજકોટના નામદાર ઠાકોર સાહેબને વિનંતિ કરું છું કે અહીંની શાળાઓમાં એવા પ્રયોગો થવા માંડે.

૧૦. આજે આપણે બાચલા છીએ; બીક પેસી ગઈ છે. બીકને લીધે પુરો શ્વાસ પણ લઈ શકતા નથી. મુશ્કેલ ધારી આપણે કામો નીચે મુકીએ છીએ. હું તો કહું છું કે તમે બીકની વાતજ ન કરતા. તમારી આંખમાં નિર્ભયતાનો તોર રાખજો અને ઉંચું માથું કરી જગતમાં ચાલજો. તમને પોતે નિર્ભય બનો કે નેથી બીજા નિર્ભયતાથી જીવતાં શીખો.

નિર્જાતના વિચારે બાચલા ન બનવું. જેને પોતાને માટે ખુમારી છે તે ખુમારી જન્માવી શકે છે. તમે પાણીદાર હશે તો જ્યાં જ્યાં તમારાં પગલાં પડશે ત્યાં ત્યાં પાણી પ્રકટશે.

૧૧. તમેને યુરોપના યુવકોની સહેજ ઓળખાણ અત્રે કરાવું તો અરથાને નહિજ ગણાય. ત્યાંના યુવક એટલે તે પ્રદેશની બાવિધ્યની આશા. તેવીજ નજરથી તેના વડીલો તેને જુએ છે, તે બધા વિષ-યોમાં નાનપણથી રસ લેતો થાય, તેવા પ્રયોગો તેના વડીલો આદરે છે. નાનપણથી તેના દેશ શું છે, તેનું તેને જ્ઞાન કરાવાય છે. સ્વદેશાભિમાની અને તથા સ્વદેશમાં બનતી ચીજો વાપરે, બધા કરતાં પોતાનો દેશ અને તેમાં રહેતાં પોતાના બાંધવો બીજા બધા દેશોથી શ્રેષ્ઠ છે તેવો ગર્વ તેનામાં પેદા થાય, તેના માટે વડીલો પગલાં લે છે. નિડરતાથી રહેવું તથા કોઈથી પણ ન દબાવું તેનો પાઠ તેને પહેલો શીખવવામાં આવે છે.

૧૨. તેના નિજાણના અને કોલેજના જીવનમાં તે ઉમંગભર રમત, ગમત, કસરત વિગેરેમાં ભાગ લે છે. Oxford, Cambridgeની કોલેજની ડીમેટિંગ સોસાયટીઓ અને વિદ્યાર્થીઓની તેને અંગે “Political”-રાજદારી કલખોમાંથી તો લાવિના રાજકર્તા અને અમલદારોની નિમણુંકો થાય છે. જાહેર જીવનમાં તે રસભર ભાગ લે છે. હંમેશા ન્યુસપેપરો ઉમંગથી વાંચી તેના દેશમાં તથા દુનીઆમાં શું શું થાય છે તેનું ધ્યાન રાખે છે. તેઓની પરીક્ષાઓ એટલે આપણી પરીક્ષાઓ જેવી મગજને ચુસી લેનાર નહિ, પરંતુ તેના General knowledge (સામાન્ય જ્ઞાન) તથા તે પોતાના પગ ઉપર ઉભી રહી શકે તેમ છે કે કેમ તેની પરીક્ષાઓ.

૧૩. ત્યાંના યુવક તે જાવી પ્રજાનો ઉત્તર હારિ. રાજ્યદારી બાબતમાં કે પોતાના દેશની સેવા કરવામાં ઉમંગથી અંપલાવવાવાળો. આપણો યુવક પણ આવો કાં ન બને? આપણા વડીલોના કહેવાથી દેશની સ્થિતિમાં કે રાજદારી પ્રજામાં કે સંસાર સુધારામાં ભાગ નહિ લ્યો તો આપણો ઉદાર કેમ થાય? હું કહું છું કે જે ભોંકે કહે છે કે યુવકોએ દેશની પરિ-

સ્થિતિ તથા રાજદારી પ્રશ્નોમાં રસ નહિ લેવો તેઓ આપણા હિતેચ્છુ નથી. યુવકો રાજદારી પ્રશ્નોમાં રસ નહીં લે તો દેશનું ભાવિ કોણ ધડશે ?

૧૪. હિંદના યુવકોએ હવે ખાસ કરીને રાજની કે સરકારની નોકરીઓ વાસ્તે ફાંફાં મારવા છોડી દઇને વેપાર ક્ષેત્રમાં ઝંપલાવવાની ધણીજ જરૂર છે. કાઠીઆવાડ એવો તો પ્રદેશ છે કે જેનો હજી વેપાર-દૃષ્ટિએ વિકાસ થયો નથી. કાઠીઆવાડમાં આજે એવી એવી લાઇન દોરીઓ પડેલી છે કે જેથી વેપારની વૃદ્ધિ થઇ શકે તેમ નથી. વેપારને ક્રિકેટની રમત સાથે સરખાવીએ તો ક્રિકેટમાં ચાલાકી ત્યાં એકાગ્રતાની જરૂર પડે છે અને જે તેનો વધારે ઉપયોગ કરે છે તે જીતી જાય છે, તેવીજ રીતે વેપારમાં પણ છે.

૧૫. વેપારમાં જેને પડતું હોય તેને ત્રણ જાતના યુલો મેળવવાની જરૂર છે-સખ્ત કામથી નડવાનું, સાચાઈ અને સીધાપણું અને ત્રીજું ધીરજ. જે માણસ આ ત્રણ જાણે છે તથા પોતાનો મીઠાજ મમે તેવા વિકટ પ્રસંગમાં આવી પડતાં છતાં ખોતો નથી તે છેવટે ફતેહમંદ થાય છે.

૧૬. આપણા જૂના રીત રિવાજો પ્રમાણે વેપાર હાલ થઇ શકે તેમ નથી. આથી જે હિંદુસ્થાનને આપણે સ્વરાજ્ય આપાવવું હોય તો પ્રથમ આપણે વેપારમાં સ્વરાજ્ય મેળવવાની જરૂર છે. તે આપણે જે પશ્ચિમ પદ્ધતિથી કામકાજ કરીએ તોજ તેમાં આગળ વધી શકીએ તેમ છીએ.

૧૭. હિંદુસ્થાનમાં અત્યારે એવા માણસોની જરૂર છે કે જે વિચારી શકે. જે બજારબાવમાં શું શું ફેરફાર થશે તે જાણી શકે. જે નફા તોટાનો હિસાબ બરાબર કરી શકે. જે પોતાની આબરૂ આંટ બરાબર જાળવી શકે. જે તમે તમારી નિરીક્ષણ શક્તિનો આવી રીતે વિકાસ કરી શકો તો તમે આ જગ્યા શા માટે ન લઇ શકો !

૧૮. કદી પણ સદો કરતા નહિં. સદો દેશને પામમાલ કરવાનું એક સાધન છે. ઉતાવળે પૈસા ભેગા કરવાને લલચાતા નહિં. જે કામ કરો તે કામ પાકા પાયા ઉપર કરજો. હળવે હળવે આગળ વધજો. તમારા

પોતાના પગ ઉપર ઉભાં રહેતાં શીખજો. હિંદુસ્થાનને અત્યારે મોટાં કારખાનાંની કે મોટી બેંકોની જરૂર નથી. કારણકે તેમ ચવાથી આપણે પરદેશો સાથે હરીફાઈમાં પહોંચી શકતા નથી, અત્યારે તો ખરી જરૂર જાત મહેનતથી જમાવેલાં નાનાં નાનાં કારખાનાંઓ અને ગામડે ગામડે શરાફોની જરૂર છે.

૧૯. જર્મન યુવકોની માફક તમારા રજના દહાડાઓમાં ગામડે ગામડે ફરતાં શીખજો અને ગામડાનાં રહેવાશીઓને સ્વચ્છતાથી રહેતાં શીખવજો. વાંચન તથા કેળવણીમાં રસ લેતા કરજો. દેશની પરિસ્થિતિથી વાકેફ કરજો. ‘ફર્ટ’ એઇડ’ના સિદ્ધાંતો શીખી તેનો અમલ કરી ગામડાનાં રહેવાશીઓને તે શીખવજો. તેઓનાં સુખ દુઃખના ભાગીદાર થવા પ્રયત્ન કરજો. તેઓનાં દુઃખો સમજી લઈ તે દુર કરાવવા પ્રયત્ન કરજો. રાજ મહારાજાઓને આવાં દુઃખોથી વાકેફ કરી તેઓને તેમના ધર્મનું ભાન કરાવજો. અને તેઓ હાલની પદ્ધતિ અનુસાર રાજ્ય કરે તેવાં યગલાં લેજો, પરંતુ જે રાજ મહારાજાઓ તહમારી વિનંતિને અનાદર કરે તો સાફ સાફ કહી દેજો કે હવે આપણીનો યુગ નથી.

મે. કુંવર સાહેબો !

આપ અત્રે પધાર્યા છો: ત્યારે જે શખ્તો આપણને પણ કહી લઉં: આપ થોડા સમયમાં ગાદીનશીન થશો, ત્યારે આપ આપશ્રીની પ્રજા પ્રત્યેની ફરજ બરાબર અદા કરજો. પ્રજા આપની બાળક છે. પ્રાચીન હિન્દમાં ચાલ્યા આવતા રિવાજ મુજબ પિતા પુત્રનો સંબંધ આપ ફરીથી અસલ હતો તેવો દાખલ કરજો. સેવાભાવી થજો: પ્રજાને દુઃખે દુઃખી, અને સુખે સુખી થજો. પરદેશ-ગમન, ગાદી ઉપર આવ્યા બાદ કરતાં ચુકજો નહીં. યુરોપ ઉત્તરાદી ફરી ત્યાં રાજ કેમ થાય છે તથા રાજધર્મ શું છે તે શીખી આવજો.

૨૦. તહમને-બધા યુવાન બાઇઓને જોઇને આજે માફ યુવાન લોહી ધગી ઉઠે છે. અને સર પ્રફુલ્લચંદ્ર રાયના હાકાના યુવકોને કહેલા શખ્તો બાદ આવે છે:-

‘ચીનની અપમાન ભરી દુર્દશામાંથી થોડાજ વખતમાં ત્યાં જે ઉત્ક્રમ થયો છે, તેનો બધો યશ

ત્યાંની યુવક પ્રવૃત્તિને ઘટે છે. જે સિદ્ધિ ત્યાંના યુવાનોમાં છે તે હિંદના યુવાનોમાં પણ છે. હિંદી વિદ્યાર્થી ચીની બંધુને પગલે ચાલે, ત્રણ વસ્તુ પાછળ પાગલ બને, તો કાલે જ ચીનમાં બન્યું તે આજે હિંદમાં બને, અને એ ત્રણ વસ્તુ કંઈ? વિદેશ જઈ અનેક વિદ્યાર્થી શીખવી, પરદેશી માલનો બહિષ્કાર કરવો, અને રાષ્ટ્રપણને જાગ્રત કરવો.”

“હવેલા ચીન અને જાપાનના યુદ્ધ પછી ત્યાંના હજારો ચીની વિદ્યાર્થીઓ અનેક યુરોપી દેશોમાં ઉપડેલા. હિંદીઓની માફક સિવિલિયન બનવાને નહિ પણ પાછા ફરી દેશનું પુનર્વિધાન કરવા. એ યુવાનોએ ચીનની જાહેર તોડી, અને આજે એ પ્રજા જગતમાં ઉન્નત મસ્તકે પોતાનો વિજય ગાઈ રહી છે.”

૨૧. યુવાન ભાઈઓ! કાઠીઆવાડને જાગૃત બનાવવો આપણા હાથમાં છે. મને તો કહેવાનું મન થાય છે કે આ વખતે મોરબીમાંજ તમે “કાઠીઆવાડ યુવક સંમેલન” શું કામ ન ભરો? આગળ ધસો અને જાગૃતિના ‘ડંકા’ ગજવો. કાઠીઆવાડને આંખણે તમે યૌવન-મંગળ વર્તવો; યૌવનમાં આશિર્વાદ છે—

૨૨. અને મુરખીઓ! આજે આ મોડિંગમાં વર્ષો પહેલાં હતો એજ બાળભાવથી આપને બેચાર વિનંતિ કરી લઉં. આપે વિદ્યાર્થીઓ માટે ગૃહ બાંધ્યા છે પણ અભ્યાસ પર પુરતું ધ્યાન આપ્યું છે? તમે બધા બેળા થઈ એક ક્ષાત્રાલય મંડળ સામાટે ન કાઢી શકો? આપની સલાહ-સમિતિમાં આપ ધારો તો જોતરતરે લઈ શકો; તેમ થાય તો ઉલટું કામ સુંદર થશે.

૨૩. વિદ્યાર્થીઓ સહુ, યૌવનના નિર્દોષ પંખીડા છે. એમની રમતોમાં આડે ન આવતા, એમનાં જીવનો ફાલવા દેજો. માનસિક શિક્ષણ આપવામાંજ નહિ રહેતાં. જીવનનું શિક્ષણ મળે એ જરૂરી છે. આજે બને તો કાઠીઆવાડમાં Technical Institute ની ખાસ જરૂર છે. આમ થાય તો યુવાનો પોતાના પગ ઉપર ઉભાં રહેતાં શીખે.

૨૪ અને મુરખીઓ! ખીજ એક પણ ભલામણ આપ રજા આપો તો કરી લઉં. મંત્રીજી તેના અહેવાલમાં સંસ્થામાં ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને માફી તરીકે નિભાવવા એ પ્રકારની યોજના હોવાનું કહી ગયા છે. પહેલી યોજના તે કાયમી નિભાવ ફંડમાં રૂ. ૨૦૦૦ ની રકમ જે દાતા આપે તેના નામ ઉપર એક સ્કોલર નિભાવવો અને ખીજી યોજના તે દર માસે રૂ. ૧૦ જેના તરફથી મહે તેના નામ ઉપર એક સ્કોલર નિભાવવો. મને તો ખીજી યોજના બહુ સુંદર લાગે છે કારણ ઝાઝે ભાગે મોટા કાયમી નિભાવ ફંડ ધરાવતી જાહેર સંસ્થાઓ પ્રગતિશીલ મટી કાંતો સ્થિતિચુસ્ત થઈ જાય છે અગર તો ઉલટાની નીચે જાય છે. કારણ મોટું ભંડોળ હોય ત્યારે ઝાઝે ભાગે કાર્યવાહકો લોકમતથી બેપરવા અને બિનજવાબદાર બને છે એટલે મારા અંગત અભિપ્રાય મ-માણે તો જાહેર સંસ્થાઓએ સાફ કાર્ય બતાવી લોકમત આકર્ષી તેને પરિણામે છુટક છુટક મળતી સલામ ઉપર નિભાવ ચલાવવો તે સંસ્થા માટે અતિ લાભદાયી છે. હું આપ મુરખીઓને જલ્દીનના ‘કન્યા મહા વિદ્યાલય’ ની ‘પોલિસી’ ટુંકામાં અત્રે દાખલ કરવા વિનંતિ કરું છું. ત્યાંના કાર્યકર્તાઓને તેમાં પણ લાલા હુંસરાજને જોઈએ તેટલા રૂ. કાયમી ફંડ વાસ્તે મળતા હતા. પરંતુ તેઓ તેને નહોતા સ્વીકારતા. અહીંના મિત્રો, શુભેચ્છકોને કહું છું કે, કાયમી ફંડ થવાથી અમે આજસુ બનશું. અમારું કામ જુઓ અને જો ચોખ્ખ લાગે તો દર વર્ષે અમારા ખર્ચ પેટે મદદ કરો. તમે જ્યારે તમારી કાર્યસમિતિમાં એવા ઉત્સાહી માણસો ધરાવો છો, ત્યારે તેવી પદ્ધતિ અત્રે દાખલ કેમ ન કરો.

૨૫. ભાઈઓ! મને એક વાત જણાવતાં ફુગ્ગ થાય છે:—આપણી યાત્રિ ધનાઢય હોવા છતાં જેટલો પૈસો ધર્મને નામે વપરાય છે તેટલો પૈસો કેળવણી પાછળ ખર્ચાતો નથી. હું યાત્રિના ઉદાર શ્રીમંતોને વિનંતિ કરું છું કે કેળવણી પાછળ બને તેટલો પૈસો ખર્ચો અને આજીવિકા-સાળા સ્થાપો, યાનમંદિરો

સ્થાપો, અખાડાઓ બાંધો તો પૈસો વપરાયો શોભશે.

૨૬. વિદ્યાર્થી ભાઇઓ ! માત્ર બોલી જવા માટે હું અહિં નથી આવ્યો. આપણે સૌ કાંઈક કરીએ એવી મારી ખાસ ઇચ્છા છે. આપણે આજથી જ સ્વદેશી ચીજો વાપરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈએ. કસરતથી

શરીર સુદૃઢ કરી આત્મ-રક્ષણની શક્તિ મેળવવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરીએ. તમે કાઠીઆવાડને તમારા ધૈર્ય નથી, આનંદથી, નિર્ભયતાથી, રંગી નાંખો અને સર્વત્ર સૌંદર્ય અને સૌરભ પ્રસરાવો એ મારી અંત-રની અભિલાષા છે.

હિંદુ મહાસભા અને જૈનોનું કર્તવ્ય.

લે. રા. છાગમલ નોપાણ શાહ, સુરત.

સુરત ખાતે મળેલી બારમી અખિલ ભારતીય હિંદુ મહાસભા વખતે હાજર રહેવાનો શુભ પ્રસંગ ગ્રામ થયો હતો. મહાસભાના ઠરાવો અને ઉદ્દેશો પરથી જે વિચારો ઉદ્ભવ્યા તે લખવા પ્રેરાયો છું.

હિંદુ મહાસભાની વિશાલ વ્યાખ્યા મુજબ 'હિંદુ ધર્મ' એટલે હિંદમાં ઉત્પન્ન થયેલો કોઈ પણ ધર્મ. તે ન્યાયે હિંદુ, બૌદ્ધ, જૈન અને શીખ એ ધર્મો હિંદુ ધર્મમાં સમાઈ જાય છે. હિંદુ મહાસભાનું કાર્ય પણ એ વ્યાખ્યા પ્રમાણે જ થાય છે. તેના બધા ઠરાવો એ બધા ધર્મોને બાંધક ગણી શકાય છે.

બધા ધર્મોના મુખીઓને હિંદુ મહાસભાની કાર્ય-વાહીમાં સરખોજ હજી છે. પછી તો મહાસભા માટે જે વધારે ભોગ આપે, મહાસભામાં જે વધારે રસ લે તેના હાથમાં તેની દોરી જાય એ સ્વાભાવિક છે.

મહાસભાની કાર્યવાહીમાં જૈનોનો આર્થ સમા-જીઓ જેટલોજ હજી છે છતાં આજે આપણે શું જોઈએ છીએ ? આજે મહાસભા આર્થસમાજીઓ ચલાવે છે એમ કહીએ તો ખોટું નથી. અને તેટલું જ સાચું એ પણ છે કે હિંદમાં હિંદુત્વના રક્ષણ ખાતર, વિધર્મીઓના જળરા ધસારાથી ખવાઈ જતી હિંદુ જાતિને અર્થે સમાજીઓ જેટલી આદરિતી બીજા કોણે આપી છે ? આર્થ સમાજે હિંદુત્વની ખાતર સ્વામી શ્રદ્ધાનંદનો અને 'રંગીલા-રસુલ'ના લેખક શ્રી. રાજવાલનો ભોગ આપ્યો, પંડિત માલવીયા અને ડા. કુંજે જીવને જોખમે હિંદુત્વનો હાસ અટકાવવા ખૂબ પ્રયત્ન કરે છે.

હવે આપણે જૈનોએ શું કર્યું ? જૈનો હિંદુ હોવાનો દાવો કરે છે, હિંદુઓની સાથે હળીમળીને રહેવા ઇચ્છે છે અને મહાસભા પણ તેમને પોતાના ઉદ્દેશમાં માનપૂર્વક જગ્યા આપે છે. ગોધરાના હુલ્લડ વખતે રા. પુરષોત્તમદાસ શાહનું મુસલમાન મવાલીઓના હાથે હત્યાનું ખુન થયું. શ્રી. શાહ હિંદુ સભાના પ્રમુખ હતા અને હુલ્લડ ગોધરાના જૈનોના વરધોડાના કારણે થયું હતું. ગોધરાના હિંદુઓએ જૈનોના વરધોડાને સમસ્ત હિંદુઓનો વરધોડો માન્યો, અને તોફાનમાં જૈનોને સહાય આપી. શ્રી. વામન મુકાદમ આદિજૈનેતરોએ પણ હુલ્લડમાં માર ખાધો, અને શ્રી. શાહે ગ્રાણ બચાવવા ખાતર નાસવાની કાયરતા ન કરતાં હસતે મુખે મવાલીઓના હાથે માર ખાઈને વીરશ્રી વજ્રાનું પસંદ કર્યું.

આ પ્રસંગથી હિંદુઓ અને જૈનો વચ્ચે રેહેલી સાંકળ મળ્યુંત બની. જૈનોને માલમ પડ્યું કે હિંદુઓ તેમના દોસ્તો છે. જૈનોને મુસલમાનોની જેમ Non-Hindus તરીકે જીવવામાં સ્થાણ નથી; અને તેઓએ હિંદુ શબ્દની વિશાળ વ્યાખ્યા પ્રમાણે હિંદુ ગણાવવામાં માન લેવું ઇચ્છે છે.

આટલું છતાં પણ દિલગીરીની વાત એ છે કે જ્યારે ગુજરાતને આંજણે મહાસભાનો મંડપ બંધાયો ત્યારે ગુજરાતના જૈનેતર હિંદુઓએ એમને ગોધરામાં સહાય કર્યાં છતાં પણ એક જૈન આગેવાન સુરતની હિંદુ મહાસભામાં જણાવ્યો નહોતો. નહોતો એક પણ જૈન આગેવાન કે નહોતો એક પણ સહાયકો.

સંદેશ પંચમથી પદ્મરાજ જૈન આવે પણ અમદાવાદ કે મુંબઈથી જૈન સદ્ગૃહસ્થ કોઈ ન આવે. મહાસભાના કાર્યમાં જૈનોનો ટેકો છે એવી લાગણી દર્શાવવાની આપણને પુરસદ નહોતી મળી. મી. પુર-પોત્તમદાસ શાહનું સ્મારક કરવા મહાસભા બલામણુ કરે પણ જૈનોને તેમના કુટુંબની સેવા કરવાની પરવા ન મળે. ક્યાં લગીની બેદરકારી-એકદરપણું !

હવે મહાસભાના ઠરાવો વિચારીએ. મહાસભાનો એક ઠરાવ એ હતો કે હિંદુ જરના હિંદુ, ખૌદ, જૈન વગેરે સધળા હિંદુઓએ સંગઠિત થઈ વિધર્મીઓના હુમલાથી હિંદુત્વનો થતો નાશ અટકાવવો.

ઠરાવોને જો મૂળ સ્વરૂપમાં જૈનો અમલમાં મૂકી શકે તો સારી વાત પણ જો તેટલી હૃદયની ખાલવટ ન હોય તો આપણા પોતાના સમાજ પૂરતો એનો વિચાર જરૂર કરી શકીએ. મહાસભાનો એકે એક ઠરાવ એવો છે કે જો આપણા આગેવાનો તેને ફક્ત સમાજના હિતની ખાતર પણ અમલમાં મૂકવા પ્રયત્ન કરે તો જૈન સમાજને ધણો લાભ થશે અને મહાસભાનો હિંદુ પણ પાર પડશે.

આપણે સમસ્ત હિંદુ સમાજના સંગઠનમાં ફાળો ન આપી શકીએ તો આપણો સમાજ આજે મુખ્યતઃ શ્વેતાંબર, દિગંબર અને સ્થાનકવાસી એ ત્રણ ફિરકાઓમાં વહેંચાએલો છે. એ ત્રણ ફિરકાઓ છિન્ન ભિન્ન અવસ્થામાં સડી રહ્યા છે. આંતરિક કલહો, તીર્થના અધડાઓથી આપણી શક્તિઓ તૂટત્રાય થઈ રહી છે. ન્યારે ચૂસ્ત હિંદુઓ પણ હસ્તિના તાઢ્યમાનોડપિ ન ગજ્જેજૈન મંદિરમ્ । ની સંકુચિત ભાવનાને છોડીને વેદને ન માનનારાઓ સાથે સલાહસંપ અને સહકારથી વર્તવા તૈયાર થયા છે, ત્યારે આપણે એકજ વીરના પુત્રો, એકજ વીતરાગને ભજનારા ત્રણે ફિરકાઓ શામાટે પરસ્પર સલાહ સંપથી ન વર્તીએ ? આપણી માન્યતાઓમાં એટલી ભિન્નતા નથી કે જેટલી વેદધર્મીઓ અને આપણામાં છે. અત્યારના ખારીક સમયમાં આપણી આવી નાની અને સસ્વહીન કેમ જો સંમહિત ન થાય તો *United we stand and divided we*

fall-એ ન્યાયે આપણી અસ્તિ ભયમાં આવી પડે તો નવાઈ નથી. એકજ ખુદામાં માનનારા મુસલમાનોમાં જેટલો સંપ છે તેટલોજ એકજ વીરમાં માનનાર જૈનોમાં કુસંપ છે. અંદર અંદર લઢી આપણે લાખો રૂપિયા વેડપીએ છીએ અને એ રીતે આપણી શક્તિનો દુર્વ્યય કરીએ છીએ. કહ્યું છે કે **संघशक्तिः कच्छि-युगे ।** માટે જો કેમ કેમ આ વખતે જીવવા માંગતી હોય તેણે સંઘબળ વધારેજ છૂટકો.

આપણે દર વર્ષે સેંકડાયંધ ધરીએ છીએ તેનો આપણે ક્યારે યે વિચાર કર્યો છે ? આપણા બાળ-મરણનું પ્રમાણ કેટલું છે ? આપણી શારીરિક સંપત્તિ કેટલી ગરીબ છે ? આ બધો વિચાર કરવો મૂકી આપણે બીજા દિશામાં શક્તિનો વ્યય કરીએ છીએ. એ વાત તો ચોક્કસ છે કે આપણે જગતમાં જૈન તરીકે જીવવું છે, જૈન ધર્મને જગતના ખૂણે ખૂણે પ્રસરાવવાના આપણા આદર્શો છે-આપણે સ્વનાં સેવીએ છીએ; તે બધું ક્યારે અને ? આમ અંદર અંદર લલવાથી જૈન ધર્મ દિગંતવ્યાપી થશે કે ? ના, ના, એમ કદી નહીં બને. ઉડીને જગવાથીજ સંઘબળ વધારવાથી સૌ થશે. વીરનું સંઘબળ જુઓ. ત્યારનો જૈન માત્ર 'જૈન' શબ્દ સાંભળીને હર્ષથી રોમાંચીત થતો, ત્યારનો જૈન સાધુ બીજા સાધુની ખાતર ગમે તેવાં જોખમો ખેડતો. આજે એ દશા છે કે ? મહાવીરનું સંઘબળ એટલું અબેલ હતું કે તેમના નિર્વાણ પછી સેકાઓ સુધી એમના દુર્ગમાંથી કાંકરીએ નહોતી ખરી.

બાણુ રમાનંદ એટરજી બારમી હિંદુ મહાસભાના પ્રમુખપણે સંગઠન વિષે બોલતાં કહે છે કે, "This would be possible if our social organizations were such as would make every Hindu, whatever his birth or lineage, proud of the Hindu name."

બાણુજીના વિચારો આપણા જૈનોને પણ હિંદુઓ જેટલાજ લાયક પડે છે. આજે આપણે 'જૈન' નામથીજ સંતોષ નથી થતો. આજે આપણને 'જૈન' શબ્દ પ્રત્યે તે પ્રેમ નથી કે જે અબેલ સંગઠનને જીવંત રાખે.

કરી શકે. આપણે તો પૂછીએ છીએ કે, ભાઈ તમે કાણ છો ?”

“જૈન.”

“કેવા જૈન.”

“શ્વેતાંબર.”

“પણ એસવાળ કે પોરવાડ ?”

“એસવાળ”

“કેવા એસવાળ ?”

“વીસા”

હા, એતો ‘વીસા’ એસવાળ છે. આપણે ‘દશા’ છીએ આપણે એની સાથે શું બેવા દેવા. એવી આપણી સ્થિતિ છે. એ સ્થિતિ ભાંડી લગી ન સુધરે ત્યાં લગી સંમતન અશક્ય જેવુંજ છે.

હિંદુઓનું સંખ્યાબળ વધારવા માટે મહાસભાએ શુદ્ધિની ચળવળને જોશ ભેર ઉપાડી લેવાનો ઠરાવ કર્યો છે.

જૈનોની સંખ્યા દિન પ્રતિદિન ઘટે છે એ તદ્દન દેખીતી વાત છે. કરોડોમાંથી આપણે લાખો પર આવ્યા છીએ. ભારે મહાસભામાં એ ઠરાવ આવ્યો ભારે બ્રહ્મચારી શીતળપ્રસાદજીએ (જૈન) એ ઠરાવને શાસ્ત્રના પુરાવા સાથે અનુમોદન આપ્યું હતું. ખુદ મહાવીર પ્રભુએ રજપુત રાજાઓને જૈન ધર્મનો ઉપદેશ દીધો છે. રત્નપ્રભ સુરિજીએ હજારો રજપુતોને જૈન બનાવ્યાનો દાખલો તદ્દન તાજોજ છે. અનેક આચાર્યોએ પોતાના શિષ્યો વિષયલપટ બન્યા છતાં-સાધુધર્મથી વ્યુત થયા છતાં શુદ્ધ બનાવી પાછી દિક્ષા આપી છે. શુદ્ધિ કરવી એટલે પ્રાયશ્ચિત્ત આપી શુદ્ધ બનાવવું. શુદ્ધિ તેનીજ કરીએ છીએ કે જે અશુદ્ધ છે-અપવિત્ર છે. દાખલા તરીકે એક કસાઇ છે, તેણે અનેક પાપો કર્યા છે; છતાં જો કોઇ મહાત્માના ઉપદેશથી તેનું હૃદય પલટો ખાય, તેને પોતાનાં કર્યો માટે તિરસ્કાર છૂટે અને પોતે જૈન બનવા માહે તો શું આપણે તેને જૈન ન બનાવવો ? તેને ચોખ્ખા પ્રાયશ્ચિત્ત આપી જરૂર જૈન બનાવી શકાય છે.

વિષયલપટ યતિને શુદ્ધ કરીએ, કસાઇને પણ શુદ્ધ કરીએ-શુદ્ધ થતી વખતે બંનેનાં હૃદય શુદ્ધ થતાં

છે. માટે બંનેને શુદ્ધ કરી શકાય. (હરિયલ માછીની બનકથા આ સંબંધે સુપ્રસિદ્ધ છે) મહાસભામાં એક સ્વામિજીએ કહ્યું હતું કે, “શાસ્ત્ર સાક્ષી આપે છે તેટલા ખાતર નહીં, ઇતિહાસ દાખલા પ્રશ્ન પાડે છે એટલા માટે નહિ પણ અત્યારના જીવનકલહના જમાનામાં ‘કાઈપણ સમાજનું’ જીવન ટકાવવા માટે શુદ્ધિની હીલચાલની જરૂર છે માટે હું તેની હિમાયત કરું છું.”

એજ પ્રમાણે આપણે પણ મોટા પાયા પર શુદ્ધિની ચળવળ ઉપાડી લઈ અનેક કહેવાતા હલકા હિંદુઓ જેઓ દિવસે દિવસે હિંદુ ધર્મ છોડી વિધર્મમાં જોડાય છે તેમને જૈનધર્મનું રહસ્ય બરાબર સમજાવી શામાટે જૈન ન બનાવીએ ? પણ દિલગીરીની વાત તો એજ છે કે આપણા વીર ધર્મના ઉપદેશકો વીરશાસનને ઉન્નત કરવાનો દાવો કરનારાઓ માહે માહેના ઝઘડા કરતાં પરવારતા નથી. એમને અંગ્રેજ મીશનરીઓની જેમ અનાયોના પ્રદેશોમાં જઈ કાર્ય કરવાની પુચ્છ નથી. પ્રભુ વીરે જેમ અનાય પ્રદેશમાં ઉપદેશ આપ્યો તેમ તેમની પાટ પર બેસનારા-તેમની ગાદી સાચવનારા નથી કરી શકતા.

એ બાબતમાં સાધુ કરતાં શ્રાવકોના દોષ ઓછા નથી. શુદ્ધિ કરવાની વાત તો દૂર ગઈ પણ જેઓ જૈનધર્મ પાળેજ છે-પ્રભુ વીરને પૂજે છે એવા લાડવા શ્રીમાળી અને ભાવસાહુ જૈન ભાઈઓને આપણે અત્યારે નથી અપનાવી શકતા. સુરતનો જૈન સંઘ સંઘ તથા સ્વામિવાત્સલ્ય જેવા પવિત્ર જમણવારોમાં એમને અસ્પૃશ્ય ગણી હડધૂતી કહાડે છે. ભાંડી સુધી સંઘ કે સ્વામિવાત્સલ્યનો ઉદ્દેશ ન સમજાય ત્યાં લગી તેમાં કરેલો દ્રવ્યવ્યય પૈસાનો ધૂમાડો છે. ભારે જૈન જૈનનેજ અસ્પૃશ્ય ગણી આશો બેસાડે ભારે એનાથી વધુ હલકું શું હોઈ શકે ? સુરતની જૈન ભોજનશાળામાં જમવા આવનાર લાડવા શ્રીમાળી ભાઈને દૂર બેસાડવામાં આવે છે એ સુરતના સંઘ માટે સરમાવાનું છે.

આપણી ઘટતી જતી સંખ્યા વખતે આપણી આવી વર્તણૂક જૈન સમાજનો ધ્વંસ કરનારી છે. જે લાડવા શ્રીમાળી ભાઈઓ લાખો વખતે અમલી

વર્તણૂક સહન ન કરી શકે અને જ્યાં તેમને સારું માનભર્યું સ્થાન મળે ત્યાં જાય તો એ કાંઈ નવાઈ ભર્યું ન કહેવાય, અને તેને માટે સુરતનો જૈન સંઘજળવાખદાર ગણાય. સુરત શહેરના કેટલાએ વૈષ્ણવ વણિકો થોડાજ વખત પર જૈન હતા. કેટલાએ ‘શાહ’ અટકધારી અત્યારે વૈષ્ણવ છે. હાંસોટના શ્રીમાળી-ઓએ થોડાજ સમય પર વૈષ્ણવ ધર્મ સ્વીકાર્યો છે. તેનું કારણ તેમની નાની સંખ્યા અને મળતું અપમાન.

મહાસભાનો એક એવો પણ ઠરાવ હતો કે હાલના હિંદુ યુવાનોની શારીરિક સ્થિતિ ધણી નબળી છે, અને તે સુધારા માટે ઠેકાણે ઠેકાણે અખાડા ખોલવા અને લાડી-છરા તથા રીવોલ્વરની તાલિમ આપવી.

આપણી સમાજના યુવાનોની શારીરિક દશાનું ચિત્ર દોરતાં કોઈપણ સહૃદયી માણસને આઘાત પહોંચ્યા વિના ન રહે. આજે વીરનો ધર્મ કાયરના હાથમાં જઈ રહ્યો છે. આજનો વાણીઓ એટલે મૂર્તિમંત કાયરતા. સાહિત્યમાં પણ વાણીઓ શબ્દ કાયરતા સૂચક થઈ પડ્યો છે. આપણને હજુ પણ શારીરિક બળની આવશ્યકતા જોટલા પ્રમાણમાં જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં નથી જણાઈ. આપણા ધર્મીઓ કસરતની આવશ્યકતા સ્વીકારતાં હજુ અચકાય છે. ગોધરાના હુલ્લડ વખતે શારીરિક બળ વધારવાની હિમાયત કરવાને બદલે મંત્રીભાવના ખીલવાનો ઉપદેશ અપાયો છે. હાલના જમાનામાં અને ખાસ કરીને મુસલમાન જેવી પ્રજા મૈત્રી ભાવનાથી કદીયે સુધરે એવી છે નહીં. દરેક પ્રજાએ પોતાના ધર્મના અને જાતના રક્ષણને અર્થે મજબૂત થયેજ છૂટકો.

વિધર્મીઓના હુમલાને પહોંચી વળવા માટે આપણે શારીરિક સંપત્તિ મેળવેજ છૂટકો. તે માટે ગમે ગામ યુવકમંડળો સ્થપાવાં જોઈએ અને અખાડામાં કસરત તથા લાડીનો ઉપયોગ શીખવવો જોઈએ તે પછી રાષ્ટ્રિય અને જ્ઞાના દાવનું શિક્ષણ પણ આપવું જોઈએ.

દરેક હિંદુ કારખાનામાં હિંદુઓજ રોકવા જોઈએ અને હિંદુઓએ પોતાની દરેક જરૂરીયાત હિંદુઓ આરક્ષે પૂરી કરવી જોઈએ એ બાબત પર મહાસભાએ ખ્યાન ખેંચ્યું હતું.

આપણે કસરતનો ઉપદેશ કરીએ; પણ કસરત સાથે સારા ખોરાકની પણ તેટલીજ જરૂર છે. અત્યાચારના યુવાનોમાં બેકારી (Unemployment)ને લીધે બરીબી પુષ્કળ વધી ગઈ છે. તેમને દૂધ, લી માટે પૈસા મળતા નથી. એ બેકારી દૂર કરવા માટે દરેકે દરેક જૈને પોતાના કોઈ પણ કાર્ય માટે જૈનનીજ પસંદગી કરવી જોઈએ. એમ કરવાથી અનેક જૈન યુવકો ધંધે વળશે. સેંકડો જૈન કુટુંબોને સુખે રોટલો મળશે. આપણા શ્રીમંત જૈનો ધણીયે મીલો અને ફેક્ટરીઓ તથા પેઢીઓ ચલાવે છે. તેમાં સેંકડો જૈનેતરો કામ કરે છે. જો જૈન શ્રીમંતો તેમની જગ્યાએ જૈન યુવાનોને બરાબર કેળવણી આપી રાખે તો તેમના કાર્યમાં ધણો લાભ થશે તે ઉપરાંત સાધાર્ણ બાઇઓને આશિર્વાદ મળશે. પહેલાં ઉમેદવારોને Apprentice-શિખાઉ તરીકે કાર્ય શીખવી પછી તેમને પગારબંધ નોકરી પર ચઢાવવા. એમ થાય તો બેકારી ધણી ઓછી થઈ જાય. પણ એ સર્વે ત્યારે બને કે જ્યારે ‘જૈન મારો બાઇ’ પછી ગમે ત્યાંનો હોય, કચ્છ, કાઠીઆવાડ કે મારવાડ. તેનું દુઃખ તે મારું દુઃખ.” એ ભાવના જ્યારે ખીલે-ખડે સાધાર્ણ વાતસલ્ય કરતાં આવડે ત્યારે.

હિંદુ મહાસભાનો એક ઠરાવ Intermarriages સંબંધમાં છે. તે ઠરાવ પ્રમાણે કોઈપણ હિંદુ કોઈ પણ દેશ અગર ધર્મની કોઈ પણ વ્યક્તિ સાથે તેને હિંદુ ધર્મમાં ફેરવીને લગ્ન સંબંધથી જોડાઈ શકે છે.

શું આ ઠરાવ આપણને લાભદાયી નથી? આપણી સમાજમાં ડોકીયું કરતાં માલમ પડશે કે હજારો યુવકો અપરિણીતાવસ્થા ભોગવે છે. તેને પરિણામે અનેક માનસિક પાપો અને છૂપા અત્યાચારો થાય છે. આપણી નાતો પેટા નાતો અને વાડાઓમાં વિલક્ષ્ણ છે. આપણે અમુક ગામોમાંજ કે અમુક ધરોમાંજ લગ્નવ્યવહાર કરી શકીએ. કચ્છનો ઓસવાળ ગુજરાતના ઓસવાળ સાથે લગ્ન સંબંધ ન જોડાઈ શકે. આવા કુરિવાજો અને કુરૂઢીઓ આપણા સમાજમાં ધર ધાલી બેઠેલ છે.

આમાટે લાહોરમાં રહેતો જૈન લોકમાં ન પસંદ

શકે? શા માટે શુદ્ધ ગ્રેમે બંધાયેલ એક જૈનયુવક એક નિર્દોષ હિંદુ કોમની છોકરીને તેને જૈન બનાવી ન પરણી શકે? એથી સમાજને ગેરલાલ શો? આપણું ક્ષેત્ર વિશાળ બનશે. છૂપાં પાપો અટકશે. સમાજના ભાવી નાયકો-યુવકોની દશા સુધારશે. સમાજમાં નીતિ અને ચારિત્ર વધશે.

દિવસે દિવસે ઘટતી જતી સંખ્યાના સમયમાં આવા વાડાઓમાં ગોંધાઈ રહેવાથી આપણે ખુલ્લી હવાના અભાવે ગુંગળાઈ મરશું. હવે આપણે આપણું ક્ષેત્ર વિશાળ બનાવી રાજમાર્ગે ચાલવું જોઈએ. આ કાર્ય યુવાનોજ કરી શકશે. ભલે વૃદ્ધો તમને ઠપકા દે; તેને તમે શાંતિપૂર્વક સમજાવો અને ન માને તો એમની સલાહ ન સાંભળો. એ વાડાઓ આપણે તોડીને ફેંકી દો. એમ કથેજ આપણે જીવી શકીશું.

મહાસભાએ ડો. મુંજેનો નીચેનો ઠરાવ પસાર કર્યો હતો.

‘જ્યાં સુધી મુસલમાનો નહેરિપોર્ટ છે તે સ્વરૂપમાં ન સ્વીકારે ત્યાં લગી હિંદુઓએ તે ન સ્વીકારવો.’

હિંદુ ભરના રાજકીય વાતાવરણમાં નહેરિપોર્ટ સૌથી વધારે ધ્યાન ખેંચે છે. હિંદુ ભરની નાની મોટી બધી કોમોએ એ રિપોર્ટ સંબંધે પોતાના અભિપ્રાય આપ્યા છે. ત્યારે જૈન કોમ એ વિષય પર ચર્ચાજ નથી કરતી; જાણે કે રાજકીય બાબતોમાં માથું મારવું એ જૈનોનો ધર્મજ ન હોય. મુસલમાનો પોતાને લઘુ-મતિમાં માની વધુ મતાધિકાર મેળવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. તે સમયે હિંદુઓ પોતાની સલામતી ખાતર તેમની સામે વાંધા ઉઠાવે એ સહજ છે. જે જૈનોમાં વાંધા ઉઠાવવાની શક્તિ ન હોય, જે મુત્સદ્દીપણું સુકાઈ ગયું હોય તો જૈનો એટલું તો જરૂર કરી શકે કે તેઓ હિંદુ મહાસભાને ટેકા આપે. હિંદુ મહાસભા કે જે સમસ્ત હિંદુ કોમના રાજ્યદારી ઠકેઠા માટે ઝૂઝે છે તેને કહેવું જોઈએ કે તમારી ઝૂંબે-શમાં અમારો ટેકો છે.

જે જૈનોના પૂર્વજો અમાત્યપણું વારસામાં મેળવતા, જેમણે કટોકટીના પ્રસંગે પોતાના મુત્સદ્દીપણથી મહા રાજ્યોનો બચાવ કર્યો તે જૈનોના વંશજોમાં અત્યારે રાજ્યદારીપણું ક્યાં છે?

જૈન કોમ તદ્દન નાની કોમ છે. તેજ પ્રમાણે શીખો પણ નાની કોમ છે. છતાં નહેરિપોર્ટમાં શીખો માટે સ્થાન હોય અને જૈનો માટે નહીંજ. એવું કારણ એજ કે આપણે રાજ્યદારી બાબતમાં એવું કંઈ કરી નથી બતાવ્યું કે જે દેશના નેતાઓનું ધ્યાન ખેંચે. આપણે ફક્ત નામધારી સમાજ તરીકે રહીએ છીએ. આપણામાં શીખો જેવું આત્મબળ નથી. દેશને માટે શીખો જેટલો ભોગ આપણે નથી આપ્યો. આ સમયમાં તો ‘બળીયાના બે ભાગ’ની નીતિ રાજ્ય કરે છે. લઘુમતિ કે બહુમતિનો સવાલ નથી. લઘુમતિમાં હોવા છતાં આત્મભોગ અને બળિ-દાન વધારે હોય તો આપણા હાથમાં સત્તા આવે એ સહજ છે.

વધુ વિસ્તાર ન કરતાં જો આપણે ઝઘડાના જમાનામાં એક જીવંત સમાજ તરીકે રહેવું હોય, જો આપણું અસ્તિત્વ લાંબો વખત ટકાવવું હોય તો આપણો ચીસો બદલ્યેજ છૂટકો. આપણે હિંદુ મહાસભા સાથે સહકાર કરવો જોઈએ. હું કદી પણ એમ નથી કહેવા માંગતો કે આપણે તેની દયા પર જીવવું. આપણને આપણું સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વ છેજ. પણ જે સંસ્થા સમસ્ત હિંદુ પ્રજાનું રક્ષણ કરવા તેની ખાતર લઢવા મથે છે, જે આપણને સંકટમાં મદદ કરે છે તે સંસ્થા સાથે આપણે સહકાર કરવો જોઈએ. એના ઠરાવો અમલમાં લાવવા પ્રયત્ન કરવા જોઈએ. મહાસભામાં આપણો અવાજ રહે એવું કાર્ય આપણે કરી બતાવજીવું. મુસલમાનોના તોફાન વખતે આપણું મંદિર બચે એવી આશા રાખીજ ન શકાય. એ લોકો તો શૈવ કે જૈન બન્નેનાં મંદિરો ભાંગવાનાજ. આવી સ્થિતિમાં આપણે હિંદુઓ સાથેજ રહેવામાં ફાયદો છે. કોઈ પણ હિંદુ દેવળ પર આક્રમક આવે ત્યારે આપણે તેમને મદદ કરવી જોઈએ. જૈનો હિંદુઓથી અલગ રહી શકેજ નહીં, માટે હું ફરીથી હિંદુ મહાસભાના ઠરાવોને અમલમાં ચૂકવા પ્રયત્ન કરવાની હિમાયત કરું છું. તેમ કરવાથી જૈન કોમને ખાસ અને હિંદુ સમાજને સામાન્યતઃ લાભ થશે. હું આશા વાળો છું કે આગેવાનો પોતાનું બનવું કરશે. પ્રબુ સૌને સદ્બુદ્ધિ આપો.

આમ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

એક-પ્રાર્થના.

શિખરિણી.

ભમ્યો છું ક્યાં ક્યાં હું
ખબર કંઈ એની નહિ, અને-
જવું છે ક્યાં તે એ
તમ મહિં કંઈ દેખીં ન શકું;
ન જાણે કો' પુણ્યે
મનુજકુલમાં હું અવતર્યો:
વિભો દોરો દોરો
શિવભણી મહાવીર મુઝને.

નવરત્ન સરસ્વતી લવન,
જાલરાપાટણ રાજપુતાના.

}

ગિરિધર શર્મા.

પરિણય-ચાચના.

(દોરી.)

લાલ હવે કમ કમ કરશે, કરી છળ કેમ છટકશે—
એક દિન સરસ વસન સમયમાં, જુવતિની સહુ વામા,
નેમ પ્રભુને પરિવારિ લલ ગઈ, લલિત લવંગ-લતામાં,
નેમજી કેમ નિસરશે ?—લાલ હવે—
કુંકુમ અભિર વતિ અતિ પ્રભુને, માનનીઓએ માયાં;
નેરભરી—જુવતિજન આગળ, હજીધર બંધુ હાર્યા !
હવે સ્થિર થઈ દીક કરશે—લાલ હવે—
કણુલ કરો, નટવર નાનડીઆ, વાત વિવાહની આગે;
નહીંતર બાંધી અમે અહીં રાખશું, મુંદરીઓની સમાજે !
છેવટ દોરી “હા” વદશે.—લાલ હવે—
મદન સદન સમ સહુ સ્યામાઓ, વિધિવિધ બહાલ
વધારે;
મન પ્રભુનું મન્મથવશ કરવા, રસભર રાગ ઉચારે !
રતિરસમાંલિ વિહરશે.—લાલ હવે—
સ્તિપતિ અંક નિવાસ છતાં પણ, રોમ નથી
રસવાળું,
તે પ્રભુ નેમ તણા નલીનીપદ, પ્રેમ ધરી ક્ષીર લાળું.
હૃદયમમ એ બળ લરશે—લાલ હવે—

મુશીલ [લીમજી હરજીવન]

॥ શ્રીઃ ॥

ભાવનાસંધિપ્રકરણમ્.

[એક અપભ્રંશ કાવ્ય]

પશુભવિ ગુણસાયર ભુયણ દિવાયર,
 જીણ્યકીસર્ધ ઇક્કમણિ;
 અપ્પ પડિમોહધ મોહ નિરોહધ,
 કોષ ભવ્વ ભાવણ વિસણ. ૧
 રે જીવ ! નિસુણિ ચંચલસહાવ,
 મિલ્હેવિણ્ણ સયલવિ વજ્જભાવુ;
 નવભેય પરિગ્ગહ વિવહનલ,
 સંસારિ અત્થિ સહુ ઇંદિયાણ. ૨
 વિય પુણુ મિત્ત ધરધરણિ જાય,
 ઇહલોધય સવ્વિ વસુહુ સહાય;
 નવિ અત્થિ કોઈ તુહ સરણિ મુકખ,
 ઇક્કલહિ સહસિ તહિ નરય દુકખ. ૩
 અન્નહિ તા દૂરણિય વરેગહુ,
 નિયદ્દહુ નવિ અપ્પણે એહુ;
 ઇણ કારણિ મન કરિ મૂઠ ! પાવુ,
 સિજી નિવ જીમ હોસિધ પત્થિયાણ. ૪
 મનરચ્ચરમણિ રમણીય દેહિ,
 વસમંસરહિર મલમુતગેહ;
 દદ્દેવિરતુ માલવુ નરિંદ,
 ગયરજ્જ પાણુદુય પુહવિચંદુ. ૫
 ઇકકેણુવિ આ સવિ પુરિસમણુ,
 અહ. પડિધ ઝત્તિ સિદ્ધિલેવિ ગણુ;
 પંચાસવ સત્તહિ જીનિજ હોધ,
 તસ કા ગધત્તિ નવિ મણુધ કોઈ. ૬
 પંચિદ્ધિય વિસય પસંગ રેસિ,
 મણુ વયણ કાય નવિ સંવરેસિ;
 તં વાહસિ કત્તીમલએ એસિ,
 જં અદ્ધકમ્મ નવિ નિજ્જરેસિ. ૭
 અહ સત્ત નરય તિરિ મર પંચ,
 અસંખ દીવ સાવરપવંચ;
 વારહ નવસગ્ગ પંચકિણ્ણત્તરાર્ધ,
 ઇહ લોચહ વિચર નયણ જાણિ. ૮

ચહિવિહ કસાય વિસહરણમંત,
 જીણવયણ સુણુધ જે પુન્નવંત;
 ધણુ પુલ્લય અંગમણિ સદ્ધંતિ,
 સિવલચ્છિ વચ્છિ તે હારહંતિ. ૯
 વરહરિ કરિ ભડ સજ્જણ પાવિજ્જ,
 ઇભ વિભાવિ ભુરિ ભજ્જ;
 નવિ લગ્ગમ્મ દુલ્લહિ પુણુ પવિત્તુ,
 અરિહંત દેવગુર સાહુ તત્ત. ૧૦
 ઇય ખારહ ભાવણ સુવણસુહાવણ,
 ભણુવિ હેવ જીવ ! હં સરિસહિ;
 દુલ્લહ મણુયત્તણુ ધમ્મપવિત્તણુ,
 દસદિંદ્વિતિલિ વજ્જરિસુ. ૧૧
 ઇઅ અણુયામિ સંસાર તમણુધઓ,
 આસિગોલેસુ કમ્મેહિ મુચ્છાધઓ;
 તો અણુતહિ કાલહિ પાવદ્ધિઓ,
 તં નિગોયાહિ ભવિયવ્વયા કદ્ધિઓ. ૧૨
 પુલ્લવિકાયાઈ ઇક્કાય કાયદ્ધિઓ,
 સંખ કાલંમિ પુણુ મરવિ તત્થદ્ધિઓ;
 તો અકામેણુ નિજ્જરિય કમ્મંસઓ,
 તસિ ઉપ્પન્ન કલ્લકલ્લવિ માણુરસઓ. ૧૩
 ચુલ્લયાધય દિહંત દસસ દુલ્લહ,
 જીવ સંપત્તિ મણુયત્તણુ વલ્લહ;
 જં જીણુધમ્મ સામગ્ગિ મુખંકરી,
 સજ્જણ તુહ જાય સગ્ગોવરો મંજરી. ૧૪
 પુણુવિ રે જીવ ! સામગ્ગિ એવંવિહા,
 અન્ન જમ્મમિ મન્નામિ તુહ દુલ્લહહા;
 તા પમાએણુ સા કીસ વિહલિજ્જએ,
 મણુયલવતરહ ધમ્મફલં લિજ્જએ. ૧૫
 દહધ ગોસીણુ સિરિખંડ ઇરક્કએ,
 જમલ ગહણુક મેરાવણું વિક્કએ;
 કપ્પતર તોડિ એરંકુ સો વવ્વએ,
 જીનિજ વિસએહિ મણુયત્તણુ હારએ. ૧૬

સુમિત્ર પત્તમિ રજ્જમિ સો મુચ્છએ,
સલિલ સંકંસસિ ગિન્હિલ વંછએ;
અવિય ખિત્તેસુ ધન્નાઈ સૌકંખએ,
જુલિજ ધરમેણુ વિણુ મુકખમાવિકખએ. ૧૭

કિં તુમં ધોસિ કિં વાવિ ધન્નરિઓ,
અહવ કિં સન્નિવાએણુ આહરિઓ;
અમીયસમ ધમ્મુ જં વિરૂવ્વ અવમન્તસે,
વિસયવિસ વિસમુ અમયં વ બહુમંનસે. ૧૮

તિન્નિજ તુહ નાણુ વિન્નાણુ ગુણુ ડંબરા,
જલણુ જલાસુ નિવડંતુ જય નિજ્જરા;
પયઈ વામેસુ કામેસુ જં રજ્જસે,
જેહિ પુણુપુણુવિ નરયાનસે પચ્ચસે. ૧૯

અસુરસુરરમણિ ભોગેહિ જં ન તુટ્ટઓ,
મણ્ણુવિસએહિ તાકિ હોસિ જય પુટ્ટઓ;
ધત્થ ધત્થમિ જુણુ બણિય સિદ્ધંતઓ,
સુણુહં ઈંગાલ દાહસ્સ દિટ્ઠંતઓ. ૨૦

જિમ તુહમણુ રિધિધિં વિસય સમુપ્પિદિ,
તિમ જઈ ધંમિવિ હોઈ જય;
તા સિવ ઉકકંઠિય કરયલસંઠિય,
સુરનરસુહ અણુ સંમિ હુય. ૨૧

સો ધન્નઉ ધન્નઉ સ્સલિલદ્ધ,
* * *
તે સરહં ભરહં સગરાઈ રાય,
ખચરિંદ નરિંદિહિં નમિય પાય. ૨૨

અપ્પેણુ વિ કારણિ ઝતિ જેહિં,
થેરગ્ગા ભરિય માણુસેહિં;
છંડેવિણુ ધરપુરરમણિ સત્થ,
ચઉ ગિન્હિય સાહિય પરમઅત્થ. ૨૩

તં પુણુ વિય પરભવ તાડિઓસિ,
દાહિદ્ધરોગ સયપીડિઓસિ;
નોગ્ગસિ ધહિલ્લ કુચ્છુરવ્વ,
જં અચ્છસિ ગહ્ઘા સ્થયવ. ૨૪

કિં ભોહઇ ધડિઉં હિયં તુજ્જ,
જનવિ મુણ્ણઇ તુહ તુણ્ણઉં મઠ્ઠુ;
જં પત્તઇ પિયમરણ્ણાઇ દુકિખ,
નત્તિ મુદ્ધં નવિ બદ્ધં મુકિખ. ૨૫

પંચાસવિ અઙ્ગિમ પઈજ દુકખ,
અણ્ણહવસિ તાઇ તવેવ તિકખ;
જણિ જીવિ કરંબઉ ખદ્ધએવ,
સહિસઈ સવિલબ્બ સમયમેવ. ૨૬

જં અંન જંમ કરણું રમંત,
પછ મારિય નિગ્ગણુ જંતુહંત;
તં રોગસોગ દુહ વિહુર દેહ,
અચ્છાલવિ વચ્ચસિ મુચ્ચગેહિં. ૨૭

જં કૂડકવડ પમડવિ અસાર,
પર વંચિય કિઉ દ્વવાવહાર;
તિણિ તુજ્જ જડસડિય જહ,
અતુદ્ધય દલિદ્ધી મળિઝ લીહ. ૨૮

નવ જીવણિ મયણુપરાવસેણુ,
પરદાર વિડંબિય તં નિજેણુ;
તં જમ્બ ઉઠ્ઠિણુ ગલિગતુ,
સોહઅશ્વલાઇન્નવત. ૨૯

ધરદાર પરિગ્ગહ વાવડેણુ,
પઈ ધમ્મ ચતુ ધણ્ણપડેણુ;
હિ નરયપડંતા તુજ્જ મૂદ!,
કા દેસઇ હત્થાલંથુ ગૂદ. ૩૦

આરંભ કરેવિણુ જીવ વિહેવિણુ,
વિવિહ વાહિ કિમ સહસિ જય!
સલસલંતા સંપઈ હિયડઉં કંપઇ,
વંકા પડિસિઇ ડંભ તુહ. ૩૧

અપ્પરોગેહિં કિં હોસિ જય! કાયરો,
જેણુ તુહ પાસ નિયમાય પિયભાયરો;
કિં ન સંભરસિ નિગ્ગોઅ પુઠવાઇયં,
દુકખમણુ હય પુવ્વંત એ છાઇયં. ૩૨

સમગમાહાર નીહાર કય વેયણુ,
જુગવ ઉસાસ નીસાસ નિચ્ચેયણુ;
તં નિગ્ગોએસુ અન્નુન ભવભીડિઓ,
આસિરે જીવ! સીય તાવ પરિપીડિઓ. ૩૩

અદ્ મૂલો અ સત્તાવરી પજ્જિરા,
ણુંતકાએસુ તં વિહિય સમજ્જિરા;
કિસલકલિ નવ વત્થલો સરણુ,
તિલ્લ તિલ્લિએસિ અદ્ધિએસિ કમપૂરણુ. ૩૪

તો સમુપન પતે ય તરસંગઓ,
મૂલકલ બિંદલ બીય પુખ્તઓ;
ને કુહાડેહિ નો વડુઓ અફઓ,
તાવ હિમ જલથુ જલાવલી દદુઓ. ૩૫

પુલવિકાય પીલિય પલિહોવલો,
લવણિમણિરમણુ હરિઆલ હમ હિંગુલો;
કુસમકુદાલહલ યુચ્યમયુન્નિઓ,
સપરસતથેહિ તિકખેહિ તં તત્થિઓ. ૩૬

નીરનીરેણુ તિકખેણુ ખારેણુ વા,
કુકુચકસાએણુ અંબિલેણુ મહુરેણુ વા;
સિસિર ઉન્હેણુ ઉન્હેણુ સિસિરેણુ વા,
પવણુ પવણેણુ નિસિણુ અલણેણુ વા. ૩૭

જલણુ સલિલેણુ અન્નેણુ વા ખિણુએ,
એવમિહ સપરસતથેહિ જમ બિણુએ;
ઇતથ ઉપ્પન્ન અન્નાણુ તં તાડિઓ,
રોમ લેસેણુ કિં મુઅસિ આરાડિઓ. ૩૮

કહવિ ખેઇદિ તેઇદિ અઉરિદિઓ,
તં જ નઓસિ અરસન્નિ પંચિદિઓ.
તત્થ સીય તાવચ્છુહ જલથુ સંતાવિઓ,
લેખહા જવ ! પંચતણુ પાવિઓ. ૩૯

અસણુપાણુમિ ખાઇમ તહ સાધમે,
તં જ દલિહિ તલિઓસિ ઉઆહિમે;
થેવ દુકખેહિ મનિ હોસિ જમ ! કાયરો,
તાસુ કાવિદ જે પીઇ કિર સાયરો. ૪૦

ધણુકંમિહિ છાઇહિ પાણિયામોઇ,
તહ કાલ મિચ્છત જમ;
જમિ નત્થિ હાઉં જવહ કાઉ,
જહિં ન હમ જંમણુ મરણુ. ૪૧

અહલુમ પારદી પુલવિપાલ,
મચ્છહિ અનુ મચ્છહિ યુત્તિવાલુ;
અહિ વચ્ચસીહ ચિહિ વિચિત,
મારેવિ જંતુ તં નરય પતુ. ૪૨

પનરહ પરહમિય તત્થ તત્થ હૂતિ,
તા ધાઇમિ દિસિ દિસિ કિલકિલંત;
ધહિયાલા મહિહિ તેહિ તેમ,
નસેર મનિહ અડહડિય જેમ. ૪૩

તે ખંડિય તકખણિ મિલિયખંડ,
પારમ જમ નારહુમ પિંડ;
ખર તાવ દાવ દહણેણુ દીણુ,
લૂણપિંડહિ જમ તાવ લીણુ. ૪૪

અસિપત્તિ મહિણિ આસીણુ જવ,
ઉવવિટ્ઠિ પહરણુ નિયરિ તાવ;
જ સરઈ જંતુ વેયરણિ સિંધુ,
તા વેલુય ભગ્ગઉગલિ મુહ. ૪૫

અનુદંકહિ જુત્તહિ તડહંત,
જતેહિ નિપીડિય કડમંત;
રહિ જુત્તહિ તુટ્ઠિ તડમંતુ,
વળ્લવલિ પચ્છહિ કહકહંતુ. ૪૬

કત્થય ધણુ મુગ્ગર મારિઓસિ,
ખર સિખલિ સ્લિય વિંધઓસિ;
કત્થ ય નિયમંસં ખાઇઓ સિ,
અન્નત્થ ય તઉઓ પાઇઓસિ. ૪૭

તહ ખંડો ખંડ વિખંડ ખંડ,
દિસિપાલહ વલિ કિય તં જ ભંડ;
ઇયિ કિત્તિ કલિનજઇ તરઈ દુકખ,
જં જવ ! સહિય પઈ અઇવ તિકખુ. ૪૮

વલવાહણુ બંધણુ તળજણાઇ,
ધુલ ઉન્હ તિન્હ દહણુકણાઈ;
આરંકુસ કુસલઇ તાડણાઇ,
સહિયાઈ જવ ! તિરિએસુ તાઈ. ૪૯

મણુએસુવિ દોહર રોમ સોગ,
દાલિદ પરાલવ વિપ્પઓગ;
ધણુહરણુ મરણુ ચારમનિરોહ,
સહિયાઈ પરચ્ચસિ વિવહદોહ. ૫૦

પરલવ પેસત્તણિ સુરદાસત્તણિ,
દેવત્તણિ પત્તઇ સહિય;
તા જિણુવર ધમ્મુ કુણુહ સુરમ્મુ,
જિય નવિ પામહ દુકખ જવ ! ૫૧

ધંમુ ન કરેસિ ચિતેસિ સુહ મુત્તિએ,
જિણુય વિકકેસિ વંછેસિ વરમુત્તિએ;
જં જ વાવિણુએ તં જ ખણુ લુણુએ,
લુણુએ જં જ ઉઆર તસ્સ કિણુએ. ૫૨

પુત્રવક્ર્ય કમ્બોસેણ વાહીમણો,
તા ન ધીરેણ દેયં વિસાએ મણો;
સુણિ સુણંકુમર ચક્ષિસ્સ અદિયાસિયા,
* * * ૫૩

સુણવિ સિરિ વીરજિણ સહિય ઉવસગગએ,
કીસ તુહ મૂઠ! ઉમ્મગ્ગિ મણ લગગએ;
સુહડચરિએણ સુણિએણ ધિહ કાયરો,
હોસિ ખણ જેણ સોડીર ગુણસાયરો. ૫૪

સુધ્ધ ઝાણેણ બહુ લહિય સિધ્ધાલઓ,
તહય સમરિજીએસુ ગયસુકુમાલઓ;
જસ્સ સિર જલિય જલણેણ ચિરરહયં,
અદૃધણકંમ કંતારમવિ દુટ્ટયં. ૫૫

ઝાણમદં ચ રહં ચ તાવજીએ,
જેણ જોગેસુ મણસુધિ સહિ તિજીએ;
ધતિય પુંડરિચ મરદેવિ હરહસરો,
પસંનચદો ચ દિટ્ટત સમણોહરો. ૫૬

જન ન રોગેહિં સોગેહિં વાહિજીસે,
જન ન જરમરણુરકંખેહિ ભકિખજીસે;
તવ મુણિધમ્મ ધરિચ હવ ગેહિવ્વએ,
ધરિ જ પલિત્તં મિ ખણિ સકધંકો દૂવએ. ૫૭

જનવ કરચરણે નયણેહિ તં સંજીએ,
તાવ જીય હોસુ આવસસએ ઉજ્જણો;
કદ્દલાવંમિ પુણ મલિસિ નિયહત્યએ,
તુદિ ગુણિ જેમ ધારણ કરણ મત્યએ. ૫૮

જંડિ ધરધરણિ સુય ભઈ ભત્તિજીએ,
દેહ દાણાણિ જીય! ધંમ સંચિજીએ;
એહિં સવ્વેહિં નવિ જમહ રિક્ખિખજીએ,
ધતિય દિટ્ટંત નદોવિ નિસુણિજીએ. ૫૯

સરહ જીણ સિધ્ધ મુણિધમ્મ ચઉસરણયં,
જેણ નવિ હોઈ મોહાહિ પુણ મરણયં;
સુહડ એગોવિ સરણાગયં રકખએ,
કિં પુણ બહુરે જીવ! રિહિણો જએ. ૬૦

દુકય નિદેસુ કરિ સુકય અણ્ણમોયણં,
સયલ જીવેસુ મિત્તીય સુણિ ચોયણં;
જેણ ભત્તણ સુરસુકખ નીસલ્લયં,
લહસિ કેવલ્લ કલ્લાણુ બાહુલ્લયં. ૬૧

નિમ્મલગુણુભરિહિં સિવહિવ સરિહિં,
પદમ સીસુ જયેહવસુણિ,
કિય ભાવણસંધી સિભાવુ સુગંધી,
નિસુણુઉ અન્નવિ ધરહ મણિ. ૬૨

—ધૃતિશ્રી ભાવના સંધિ પ્રકરણ.

[આઠ બાળુવાળા ચાર પાનાની એક પ્રત કે જેમાં દરેક બાળુમાં ૨૦ પંક્તિ છે અને દરેક પંક્તિમાં ૬૦ અક્ષર છે તેમાં ગુર્વાવલી રાસ ગાથા ૩૬, ભાવક વિધિપ્રકરણ ગા. ૨૨, પવનજા વિ-
દ્યાણ ગા. ૨૮, દાનકુલક ગા. ૨૦, શાંતિનાથ નમસ્કારાષ્ટક ગા. ૮, આરિત્ર મનોરથમાલા ગા. ૩૦
અને ભાવનાસંધિ ગા. ૬૨ એ સાત કૃતિઓનો સમાવેશ કરેલ છે. તે પૈકી અપભ્રંશ ત્રણ છે નામે
શાંતિનાથાષ્ટક, ગુર્વાવલિ રાસ અને ભાવનાસંધિ. આ છેલ્લી કૃતિ ઉતારીને મુનિમહારાજશ્રી અમરવિ-
જયજીના શિષ્ય ચતુરવિજયે મોકલી છે તે અત્રે મૂકી છે. બીજી તે હવે પછી અવસરે મોકલશે. આની
મૂળ પ્રત સાથે સરખામણી થઈ શકી નથી અને તેટલી શુદ્ધ કરવા લલ રાખ્યું છે. હવે પછી ક્રિષ્ણ
મુનિ મૂળ પ્રત સાથે પોતાની કરેલી નકલ તેના ગૂ. ભાષાંતર સહિત મોકલશે એવી જામણી વિનંતિ છે.]

તંતી.

શ્રી વાદિદેવસૂરિ કૃત પ્રમાણનયતત્વાલોકાલંકારઃ

અનુવાદકઃ—મોહનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરી સો.લિ.સિદ્ધર.

ગતીકં પૃ. ૨૦૪ થી ચાલુ.

સ ચતુર્દા પ્રાગભાવઃ પ્રધ્વંસાભાવ इतरेतराभा-
વોऽत्यन्ताभावश्च ।૫૮।

यन्निवृत्तावेव कार्यस्य समुत्पत्तिः सोऽस्य प्रा-
गभावः ।૫૯।

यथा मृत्पिण्डनिवृत्तावेव समुत्पद्यमानस्य
घटस्य मृत्पिण्डः ।૬૦।

यदुत्પત્તौ कार्यस्यावश्यं विपत्तिः सोऽस्य
प्रध्वंसाभावः ।૬૧।

यथा कपालकदम्बकोत्पत्तौ नियमतो विप-
द्यमानस्य कलशस्य कपालकदम्बकम् ।૬૨।

स्वरूपान्तरात् स्वरूपव्यावृत्तिरितरेतराभावः
।૬૩।

यथा स्तम्भસ્વभावात् कुम्भસ્વभावव्यावृत्तिः
।૬૪।

કાલત્રયાપેક્ષિણી હિ તાદાત્મ્યપરિણામનિવૃ-
ત્તિરત્યન્તાભાવઃ ।૬૫।

यथा चेतनाऽचेतनयोः ।૬૬।

उपलब्धेरपि द्वैविध्यमविरुद्धोपलब्धिविरुद्धां-
पलब्धिश्च ।૬૭।

તપ્રાવિરુદ્ધોપલબ્ધિવિધિસિદ્ધૌ ઘાંટા ।૬૮।

साध्येनाविरुद्धानां व्याप्यकार्यकारणपूर्व-
चरोत्तरचरसहचराणामुपलब्धिः ।૬૯।

તમસ્વિગ્ન્યામાસ્થાપમાનાદાત્રાદિફલરસાદેક-
સામશ્ચાનુમિત્યા રૂપાદ્યનુમિતિમમિમશ્ચમાનૈ-
રમિમતમેવ કિમપિ કારણં. હેતુતયા યત્ર
શકેરપ્રતિસ્થલનમપરકારણસાકલ્યં ચ ।૭૦।

પૂર્વચરોત્તરચરયોર્ન સ્વભાવકાર્યકારણભાવૌ
તયોઃ કાલવ્યવહિતાવનુપલમ્ભાત્ ।૭૧।

ન ચાતિક્રાન્તાનાગતયોર્જાપ્રદશાસંવેદનમર-
ણયોઃ પ્રબોધોત્પાતૌ પ્રતિ કારણત્વં, વ્યવહિ-
તત્વેન નિર્વ્યાપારત્વાત્ ।૭૨।

સ્વવ્યાપારાપેક્ષિણી હિ કાર્યં પ્રતિ પદાર્થસ્ય
કારણત્વવ્યવસ્થા, કુલાલસ્થેવ કલશં પ્રતિ ।૭૩।
ન ચ વ્યવહિતયોસ્તયો વ્યાપારપરિકલ્પનં
ન્યાય્યમતિપ્રસક્તેઃ ।૭૪।

પરમ્પરાવ્યવહિતાનાં પરેષામપિ તત્કલ્પનસ્ય
નિવારયિતુમશક્યત્વાત્ ।૭૫।

સહચારિણોઃ પરસ્પરસ્વરૂપત્યાગેન તાદાત્મ્યા-
નુપપત્તેઃ, સહોત્પાદેન તદુત્પત્તિવિપત્તેષ્ચ, સહ-
ચરહેતોરપિ પ્રોક્તેષુ નાનુપવેશઃ ।૭૬।

અભાવના ચાર પ્રકાર—એ (પ્રતિષેધ) પ્રાગ-
ભાવ, પ્રધ્વંસાભાવ, ઇતરેતરાભાવ (અન્યોન્યાભાવ),
તથા અત્યંતાભાવ એવા ભેદો વડે ચાર પ્રકારનો છે. ૫૮.

વિધિ-ભાવના પ્રકાર પૂર્વાચાર્યોએ બતાવેલા ન હોવાથી
સૂત્રકારે કહ્યા નથી અને નિષેધના બતાવેલા હોવાથી
દર્શાવેલ છે.

પ્રાગભાવ—જેની નિવૃત્તિ થતાંજ કાર્યની ઉત્પત્તિ થાય તે (પદાર્થ) એ કાયનો પ્રાગભાવ કહેવાય. ૫૯.

ઉદાહરણ—જેમકે માટીના પિંડા-ગોળાની નિવૃત્તિથીજ-મટી જવાથીજ લેખન થનાર ધડાનો, માટીનો પિંડા પ્રાગભાવ છે. ૬૦.

પ્રધ્વંસાભાવ—જે (પદાર્થ)ની ઉત્પત્તિ થતાં જે કાર્યની નિયમે કરીને સ્વરૂપદાનિ-મટી જવું થાય તે પદાર્થ આ (કાર્ય)નો પ્રધ્વંસાભાવ કહેવાય. ૬૧.

ઉદાહરણ—જેમકે કપાલસમૂહ-ટીંકરાના સમૂહની ઉત્પત્તિ થતાં અવશ્ય નાશ પામનાર ધડાનો એ કપાલસમૂહ પ્રધ્વંસાભાવ છે. ૬૨.

ઇતરેતરાભાવ—એક સ્વરૂપનું બીજાં સ્વરૂપથી જુદાપણું તે ઇતરેતરાભાવ (અન્યોન્યાભાવ) કહેવાય. ૬૩.

અત્ર સ્વરૂપનું જુદાપણું બિના સ્વભાવથી સમજાવે-
યોતાના સ્વરૂપથી જુદાપણું નહિ, કારણ કે તેમ તો સ્વ-
રૂપના અભાવનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે.

ઉદાહરણ—એમકે સ્તંભસ્વભાવથી કુંભસ્વ-ભાવનું બુદ્ધાપણું તે ઇતરેતરાભાવ (અપરનામ અન્યો-ન્યાભાવ). ૬૪.

ઇતરેતરાભાવને “અપોહ” પણ કહે છે.

અત્યંતાભાવ—શૂન્ય ભવિષ્યદ અને વર્તમાન એ ત્રણે કાળમાં પણ એકતા રૂપ પરિણામની નિ-શ્ચિત્તિ-એકસ્વરૂપ ન હોવું તે અત્યંતાભાવ. ૬૫.

ઉદાહરણ—એમકે ચેતન અને અચેતનનો અત્યંતાભાવ. ૬૬.

ચેતન અને અચેતન કદાપિ એકસ્વરૂપ ન હોવાથી તે બેનો અત્યંતાભાવ છે.

ઉપલબ્ધિના પણ બે પ્રકાર—અવિરુદ્ધોપ-લબ્ધિ અને વિરુદ્ધોપલબ્ધિ એ બે બેદને લઇને ઉપલબ્ધિના પણ બે પ્રકાર છે. ૬૭.

“પણ” શબ્દથી એમ સૂચવ્યું છે કે ઉપલબ્ધિ અને અનુપલબ્ધિ એવા બે બેદથી માત્ર હેતુનાજ બે પ્રકાર છે એમ નહિ પણ ઉપલબ્ધિના પણ બે પ્રકાર છે. અનુપ-લબ્ધિના પણ તેમજ બે પ્રકાર છે તે હવે પછી કહેવાશે.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય પ્રમાણુભીમાંસા—૧—૨—૨૨
સ્વભાવઃ કારણં કાર્યમેકાર્યં સમવાયિ વિરોધિ ચેતિ
પચ્છા સાધનમ્ । એ સૂત્રથી પાંચ પ્રકારનો હેતુ વર્ણવે છે. અત્ર બાધ્યા કહે છે કે ઉપલબ્ધિહેતુ માત્ર વિધિ-ભા-વનોજ સાધક છે, અને અનુપલબ્ધિહેતુ માત્ર નિષેધ-અભાવનોજ સાધક છે. સૂત્રકાર દરેક ઉપલબ્ધિહેતુ અને અનુપલબ્ધિહેતુ ભાવ તેમજ અભાવનો સાધક છે એમ સિદ્ધ કરે છે. તેમાં અવિરુદ્ધોપલબ્ધિહેતુ વિધિ-સાધક છે, અને વિરુદ્ધોપલબ્ધિહેતુ નિષેધસાધક છે; તથા અવિરુદ્ધાનુપલબ્ધિહેતુ નિષેધસાધક છે, અને વિરુદ્ધા-નુપલબ્ધિહેતુ વિધિસાધક છે. પરીક્ષામુખકાર આ મઠે ખાસ સૂત્ર આપે છે:—ઉપલબ્ધિર્વિધિપ્રતિષેધયોરનુપલબ્ધિશ્ચ ૩-૫૮ । તેજ પ્રમાણે આ ગ્રંથકારે આજ પરિચ્છેદમાં ૫૬ થી સૂત્ર રચ્યું છે.

અવિરુદ્ધોપલબ્ધિના છ પ્રકાર—ઉક્ત બે પ્રકારની ઉપલબ્ધિમાંથી અવિરુદ્ધોપલબ્ધિ ભાવરૂપ નિશ્ચયમાં (કારણશૂન્ય હોઇ) છ પ્રકારની છે. ૬૮.

અવિરુદ્ધોપલબ્ધિ બેદ નિર્દેશ—સાધ્યથી

અવિરુદ્ધ એવા વ્યાખ્ય, કાર્ય, કારણ, પૂર્વચર, ઉત્તર-ચર, તથા સહચરની ઉપલબ્ધિ એમ અવિરુદ્ધોપ-લબ્ધિના છ પ્રકાર છે.

વ્યાખ્યાવિરુદ્ધોપલબ્ધિ, કાર્યાવિરુદ્ધોપલબ્ધિ, કારણા-વિરુદ્ધોપલબ્ધિ, પૂર્વચરાવિરુદ્ધોપલબ્ધિ ઉત્તરચરાવિરુ-દ્ધોપલબ્ધિ તથા સહચરાવિરુદ્ધોપલબ્ધિ એવાં એ છનાં નામ બંધુવાં. અહિંયાં “શબ્દ પરિણામ ધર્મવાળો છે કારણ કે પ્રયત્નજન્ય છે.” એવા અનુમાનમાં સાધ્ય તે શ-બ્દનું પરિણામિપણું તેનાથી અવિરુદ્ધ વ્યાખ્ય તે (નીચે વર્ણવેલા સ્વરૂપનું) પ્રયત્નાન્તરીયકત્વ અર્થાત્ પ્રયત્નજન્યત્વ તેની ઉપલબ્ધિ તે વ્યાખ્યાવિરુદ્ધોપલબ્ધિ. અત્ર બીધ્યા કહે છે કે ભાવરૂપ નિશ્ચયમાં સ્વભાવ અને કાર્યહેતુ જ યોગ્ય છે પણ કારણરૂપ હેતુ ઠીક નથી, શાથી જ, કાર-ણમાં અવરય કાર્ય ઉત્પન્ન કરવાપણુંનો અભાવ છે, દાખલા તરીકે એકાચલા અથવા નદી થયલા ધ્રુમાકાવાળો પણ અગ્નિ જોવામાં આવે છે; એવો અગ્નિ (કારણ) ધ્રુમાકા (કેમ કાર્ય)ને ઉત્પન્ન કરતો નથી. બીધ્યા પ્રતિપક્ષીને કહે છે કે જો તમે કહેશો કે અપ્રતિબલ્લ સામર્થ્યવાળો તથા ઉત્તર સામગ્રીવાળો હેતુ સાધ્યનો બાધક થાય છે, તો એમ કહેવું તો ઠીક છે, પણ એવો નિશ્ચય બાલ દષ્ટિથી થઈ શકે નહિ. સૂત્રકાર નીચેના સૂત્રથી એનો ઉત્તર આપે છે.

કારણાવિરુદ્ધોપલબ્ધિનું ઉદાહરણ વડે સમર્થન—અંધારી રાત્રિમાં ચખાતા આમ્રાદિક્ષ્ણના રસ પરથી (તેને ઉત્પન્ન કરનારી) અમુક સામગ્રીની અનુભૂતિથી કરીના રૂપની અનુભૂતિ સ્વીકારનારા બીદોને પણ કોઈ એક કારણ હેતુ તરીકે અભિમત છ જેમાં શક્તિની રૂપલના ન થવાનો (અપ્રતિબ-ન્ધનો) તથા અપર કારણમાં અપૂર્ણતા ન હોવાનો નિશ્ચય થાય છે. ૭૦.

આ રીતે બીધ્યાએ ઉઠાવેલો વાંધો ટપી શકે એમ નથી, અને કારણાવિરુદ્ધોપલબ્ધિનો બુદ્ધો નિર્દેશ ચથાર્થ છે.

પૂર્વચર-ઉત્તરચરના અન્ય પ્રકારના હેતુમાં અતર્લાવની અશક્યતા—પૂર્વચર તથા ઉત્તર-ચર (હેતુ) સ્વભાવ કે કાર્યકારણ (હેતુ) રૂપ નથી કારણ કે સ્વભાવ તથા કાર્યકારણભાવ બિનકાળમાં-સમયને આંતરે હોઈ શકતા નથી. ૭૧.

સરખાનો પરીક્ષાશુભ ૩-૬૧ સૂત્ર, કે જેમાં કહે છે કે સાધ્ય સાથે પૂર્વચર-ઉત્તરચર હેતુનો તાદાત્મ્ય કે નદુત્પત્તિ સંબંધ નથી, કારણકે સમયને આંતરે તે જે કોઈ હોય શકતા નથી, (અને પૂર્વચર-ઉત્તરચર હેતુ તો સમયને આંતરે જ હોય છે.) એ રીતે પૂર્વચર તથા ઉત્તરચર હેતુનો આંતર્યાવ સ્વભાવ હેતુ કે કાર્યકારણરૂપ હેતુમાં થઈ શકતો નથી. અત્ર યોધ્યો કહે છે કે સમયનો આંતરો હોય ત્યાં પણ કાર્યકારણભાવ હોય છે, જેમકે આગામી-ભવિષ્યમાં થનારું મરણ અરિષ્ઠ-અપશુકનનું કારણ હોય છે, તથા અતીત ભૂતકાળનું જ્ઞાન ઉંધીને ઉઠતાં થતા જ્ઞાનનું કારણ હોય છે. ઉત્તર એ છે કે ઉક્ત ઉદાહરણોમાં કાર્ય-કારણ ભાવજ નથી, સાચી જો, તે કાર્યકારણભાવ કારણમાં વ્યાપાર-ક્રિયાની અપેક્ષા રાખે છે જે અદિષ્ટાં નથી. મરણ હજી નથી તો તેનો વ્યાપારજ ન સંભવે; અને ભૂતકાળનું જ્ઞાન જ્યારે નહીં થયું ત્યારે તેનો પણ વ્યાપાર ન સંભવે. એજ વાત ઉદાહરણ સાથે સૂત્રકાર નીચેનાં બે સૂચથી કહે છે.

સમયના આંતરે કાર્યકારણભાવનો અસંભવ—અતીત જગદ્દેશાનું જ્ઞાન તથા અનાગત મરણ ક્રમે (ઉંધીને ઉઠતાં થતા) જ્ઞાનનું તથા ઉત્પાતનું કારણ નથી કારણકે સમયનો આંતરો પડતો હોવાથી તે એક (જગદ્દેશાનું જ્ઞાન અને મરણ) વ્યાપાર-યુક્ત-ક્રિયાયુક્ત નથી. ૭૨.

કાર્યકારી થવામાં કારણને વ્યાપારની અપેક્ષા—પદાર્થમાં કારણપણાની વ્યવસ્થા (એવી છે કે) પોતામાં ક્રિયાની અપેક્ષા રાખે છે, જેમકે ઘડારૂપ કાર્ય કરવામાં કુંભારમાં ધડો અનાવવા રૂપ ક્રિયાની અપેક્ષા રહે છે. ૭૩.

ભિન્ન સમયવર્તી પદાર્થમાં વ્યાપાર માનતાં અતિવ્યાપ્તિ—ભિન્ન સમયવર્તી તે બન્નેમાં વ્યાપારકલ્પના યોગ્ય નથી, નહિ તો અતિવ્યાપ્તિનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે. ૭૪.

અતિવ્યાપ્તિદર્શન—પરંપરાથી ભિન્ન એવા અન્ય પદાર્થોમાં પણ તેવી કલ્પના કરનાં રોકી શકાશે નહિ. ૭૫.

ઉક્ત હેતુઓમાં સહચરહેતુના આંતર્યાવની અશક્યતા—તાદાત્મ્યમાં પરસ્પર સ્વરૂપ-ત્યાગ થતો હોઈ સહચારીઓમાં તાદાત્મ્ય ધટતું ન

હોવાથી, અને સહચારીઓની ઉત્પત્તિ એકી સાથે થતી હોવાથી નદુત્પત્તિ સંબંધ ધટતો ન હોવાથી સહચરહેતુનો ઉક્ત (સ્વભાવ કે કાર્યકારણ) હેતુમાં અન્તર્યાવ થઈ શકતો નથી. ૭૬.

ધ્વનિ: પરિણતિમાન પ્રયત્નાનન્તરીયકત્વાત્, ય: પ્રયત્નાનન્તરીયક: સ પરિણતિમાન, યથા સ્તમ્ભો, યો વા ન પરિણતિમાન સ ન પ્રયત્નાનન્તરીયકો, યથા વાન્ધવેય:; પ્રયત્નાનન્તરીયકઃ ધ્વનિસ્તસ્માત્પરિણતિમાનિતિ ક્યાવ્યસ્ય સાધ્યેનાવિરુદ્ધસ્યોપલબ્ધિ: સાધ્યર્થેણ વૈધર્મ્યેણ ચ ૭૭।

અસ્ત્યગ્ર ગિરિકુલે ધનજયો ધૂમસમુપલ-
મ્માદિતિ કાર્યસ્ય ૭૮।

મવિષ્યતિ વર્ષ તથાવિષવારિવાહવિલોકના-
દિતિ કારણસ્ય ૭૯।

ઉદેષ્યતિ મુહૂર્તાન્તે તિષ્ઠ્યતારકા: પુનર્વલ્લદ-
યદર્શનાદિતિ પૂર્વચરસ્ય ૮૦।

ઉદ્ગુર્મુહૂર્તાત્પૂર્વ પૂર્વફલગુન્ય ઉત્તરફલગુનીના-
મુદ્ગમોપલબ્ધેરિત્યુત્તરચરસ્ય ૮૧।

અસ્તીહ સહકારફલે રૂપવિશેષ: સમાસ્થાષ-
માનરસવિશેષાદિતિસહચરસ્ય ૮૨।

વિરુદ્ધોપલબ્ધિસ્તુ પ્રતિવેધપ્રતિપક્તૌ સત્પ્ર-
કારા ૮૩।

તત્રાષા સ્વભાષવિરુદ્ધોપલબ્ધિ: ૮૪।

યથા નાસ્ત્યેવ સર્વથેકાન્તોડનેકાન્તસ્યોપલ-
મ્માત્ ૮૫।

પ્રતિવેષ્ય વિરુદ્ધવ્યાપ્તાવીનામુપલબ્ધય: જટા ૮૬।

વિરુદ્ધવ્યામોલબ્ધિર્યથા નાસ્ત્યસ્ય પુંસસ્તસ્વે-
ષુ નિશ્ચયસ્તત્ર સમ્બેદાત્ ૮૭।

વિરુદ્ધકાર્યોપલબ્ધિર્યથા ન વિષતેડસ્ય ક્રોધા-
શુપશાન્તિર્ધનવિકારાદે: ૮૮।

વિરુદ્ધકારણોપલબ્ધિર્યથા નાસ્ત્ય મહર્વેરસત્થં
વચ: સમસ્તિ રાગદ્વેષકાલુષ્યાડકલક્ષિતજ્ઞાન

સંપન્નત્વાત્ ૮૯।

વિરુદ્ધપૂર્વચરોપલબ્ધિર્યથા મોદ્ગમિષ્યતિ મુહૂર્તા-
ન્તે પુષ્યતારા રોહિણ્યુદ્ગમાત્ ૯૦।

વિરુદ્ધપૂર્વચરોપલબ્ધિર્થથા નોદગામ્યુદ્ધર્તાત્પૂર્વ મૃગશિરઃ પૂર્વફલગુન્યુદયાત્ ૧૯૧।

વિરુદ્ધ સહચરોપલબ્ધિર્થથા નાસ્ત્યસ્ય મિ-
થ્યાજ્ઞાનં સમ્યગ્દર્શનાત્ ૧૯૨।

વ્યાખ્યાવિરુદ્ધોપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—ધ્વનિ શબ્દ પરિણતિવાળો—પરિણામધર્મવાળો છે [પ્રતિજ્ઞા], કારણ કે પ્રયત્નજન્ય છે [હંતુ], જે પ્રયત્નજન્ય હોય તે પરિણતિવાળો હોય [અન્ય વ્યાપ્તિ], જેમકે સ્તંભ [સાધર્મ્ય દૃષ્ટાંત], અથવા જે પરિણતિવાળો ન હોય તે પ્રયત્નજન્ય ન હોય [વ્યતિરેક વ્યાપ્તિ], જેમકે વંધ્યાપુત્ર [વૈધર્મ્ય દૃષ્ટાંત], અને ધ્વનિ પ્રયત્નજન્ય છે [ઉપનય], તેથી પરિણતિવાળો છે [નિગમન]; આ વ્યાપ્તિની સાધ્યથી અવિરુદ્ધની ઉપલબ્ધિ સાધ-
ર્મ્ય તથા વૈધર્મ્યથી છે.

કાર્યાવિરુદ્ધોપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—આ પર્વ-
ના નિકુળમાં અગ્નિ છે, કારણકે ધૂમાડાનો યથાર્થ
બોધ થાય છે; આ (સાધ્યની સાથે) કાર્યની અવિ-
રુદ્ધોપલબ્ધિ છે. ૭૮.

કારણાવિરુદ્ધોપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—(આજે)
વરસાદ પડશે કારણ કે તેવાં વાદળો દેખાય છે: આ
(સાધ્યની સાથે) કારણની અવિરુદ્ધોપલબ્ધિ છે. ૭૯.
'તથાવિધ' એટલે વરસાદ વરસે એવાં આસ શુભ્રાણાં-
અતિશયબુક્ત.

પૂર્વચરોપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—મુહૂર્ત
પૂરું થતાં પુખ્ત નક્ષત્ર ઉગશે કારણ કે પુનર્વસુનો
ઉદય નજરે પડે છે; આ (સાધ્યની સાથે) પૂર્વચરની
અવિરુદ્ધોપલબ્ધિ છે. ૮૦.

ઉત્તરચરોપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
મુહૂર્ત પૂર્વે પૂર્વફલગુની નક્ષત્ર ઉગ્યું, કારણ કે ઉત્તર
ફલગુનીનો ઉદય નજરે પડે છે; આ (સાધ્યની સાથે)
ઉત્તરચરની અવિરુદ્ધોપલબ્ધિ છે. ૮૧.

સહચરોપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—આ
આશ્રમમાં વિશિષ્ટ રૂપ છે, કારણકે વિશિષ્ટ રસનો
આસ્વાદ આવે છે; આ (સાધ્યની સાથે) સહચરની
અવિરુદ્ધોપલબ્ધિ છે. ૮૨.

પ્રતિવેધ જ્ઞાનમાં વિરુદ્ધોપલબ્ધિના સાત
પ્રકાર—અભાવરૂપ પ્રતીતિમાં વિરુદ્ધોપલબ્ધિ તો
સાત પ્રકારની છે. ૮૩.

પરીક્ષામુખકાર માણિક્યનંદી ૭૭ પ્રકાર કહે છે,
સ્વભાવવિરુદ્ધોપલબ્ધિ દર્શાવતા નથી.

પહેલી સ્વભાવ વિરુદ્ધોપલબ્ધિ—તેમાં
પહેલી સ્વભાવવિરુદ્ધોપલબ્ધિ છે. ૮૪.

પ્રતિવેધ પદાર્થનો જે સ્વભાવ-સ્વરૂપ તેની સાથે
સાક્ષાત્ વિરુદ્ધ તેની ઉપલબ્ધિ તે સ્વભાવવિરુદ્ધોપલબ્ધિ.

સ્વભાવ વિરુદ્ધોપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
જેમકે સર્વથા એકાન્ત નથીજ, કારણકે એકાન્ત-
અનુભવમાં આવે છે. ૮૫.

સર્વથા એકાન્ત અને એકાન્તનો ભાવ અને અભાવ
જેવો સાક્ષાત્ વિરોધ સ્પષ્ટ છે. “જે કંઈ પ્રતિવેધ છે
તે બધો અનુપલબ્ધિથી સિદ્ધ થાય છે” એવું વચન
હોવાથી આ અનુપલબ્ધિરૂપ હેતુ છે એમ કહેવામાં આવે
તો તે અજ્ઞાનમૂલક છે, કારણ કે અહિંયાં ઉપલબ્ધિભાવ
હેતુ તરીકે ચોક્કસ નથી. હવે જો એમ કહેવામાં આવે કે
વિરુદ્ધ એવા સર્વથા એકાન્ત અને એકાન્તનો વિરોધ વનિહ
અને શીતસ્પર્શની જેમ પ્રથમ સ્વભાવાનુપલબ્ધિથી મા-
લમ પડે છે, તેથી અનુપલબ્ધિમૂલક હોવાથી સ્વભાવ-
વિરુદ્ધોપલબ્ધિનું અનુપલબ્ધિપણું ચોક્કસ છે, તો અમે
કહીશું કે સાધ્યધર્મી પર્વત તથા સાધનરૂપ ધૂમાડો પ્રત્યક્ષ
જોવાથી એ અનુમાન પ્રવર્તે છે તેથી પ્રત્યક્ષમૂલક હો-
વાથી તેને પણ પ્રત્યક્ષ કેમ ન કહેવાય? આ રીતે પૂર્વોક્તિ
કથન યુક્તિચલ્ય હોવાથી સ્વભાવવિરુદ્ધોપલબ્ધિ અનુપ-
લબ્ધિરૂપ નથી પણ સ્વતંત્ર છે એમ સિદ્ધ થયું.

બાકીની છ વિરુદ્ધવ્યાપ્તિઓમાં ઉપલબ્ધિ-
આજે પદાર્થનો નિષેધ કરવાનો છે તેથી (સાક્ષાત્)
વિરુદ્ધ વ્યાપ્તિ વગેરેની (બાકીની) છ ઉપલબ્ધિઓ છે.
૮૬.

૧ વિરુદ્ધવ્યાપ્તોપલબ્ધિ, ૨ વિરુદ્ધકાર્યોપલબ્ધિ, ૩
વિરુદ્ધકારણોપલબ્ધિ, ૪ વિરુદ્ધપૂર્વચરોપલબ્ધિ, ૫ વિરુ-
દ્ધઉત્તરચરોપલબ્ધિ, ૬ વિરુદ્ધસહચરોપલબ્ધિ એ નામની
છ કૃત સ્વભાવ વિરુદ્ધોપલબ્ધિ સાથે મળી સાત વિરુદ્ધો-
પલબ્ધિઓ છે.

વિરુદ્ધવ્યાપ્તોપલબ્ધિ ઉદાહરણ—વિરુદ્ધ
વ્યાપ્તોપલબ્ધિ જેમકે આ પુરૂષને નત્વનો નિશ્ચય
નથી કારણ કે તેમાં (તેને) સન્દેહ છે. ૮૭.

છવાડિ તત્ત્વવિષયક નિશ્ચય પ્રતિષેધ્ય છે, તેથી વિરુદ્ધ અનિશ્ચય તેથી વ્યાપ્ત સન્દેહની ઉપલબ્ધિ તે વિરુદ્ધવ્યાપ્તોપલબ્ધિ.

વિરુદ્ધકાર્યોપલબ્ધિ ઉદાહરણ—વિરુદ્ધ કાર્યોપલબ્ધિ જેમકે આને કોષાદિનો ઉપશમ નથી, કારણકે મુખવિકાર (માલમ પડે) છે. ૮૮.

‘મુખવિકાર’ તે મોંપર લાલાશ. ‘આદિ’ શબ્દથી હોઠનું ફફડતું લેવાયું છે. આદિયાં પ્રતિષેધ્ય ક્રોધોપશમ, તેથી વિરુદ્ધ અશાંતિ, તેનું કાર્ય મુખવિકારાદિની ઉપલબ્ધિ છે તે વિરુદ્ધકાર્યોપલબ્ધિ.

વિરુદ્ધકારણોપલબ્ધિ ઉદાહરણ—વિરુદ્ધ કારણોપલબ્ધિ જેમકે આ મલામાનું વચન અસત્ય નથી, કારણ કે તે રાગદ્વેષ રૂપ કાલુષ્યથી અકલંકિત જ્ઞાનવાળા છે. ૮૯.

પ્રતિષેધ્ય અસત્યથી વિરુદ્ધ સત્ય, તેનું કારણ રાગ દ્વેષરૂપ કાલુષ્યથી અકલંકિત જ્ઞાન, એ પ્રકારનું જ્ઞાન કોઈ સારી ક્ષતિથી સિદ્ધ થતાં, સત્યને સિદ્ધ કરે છે, અને તે સિદ્ધ થતાં અસત્યનો નિષેધ કરે છે.

વિરુદ્ધપૂર્વચરોપલબ્ધિ ઉદાહરણ—વિરુદ્ધ પૂર્વચરોપલબ્ધિ જેમકે મુહૂર્ત પૂર્વ થતાં પુખ્ત નક્ષત્ર ઉગશે નહિ કારણકે રોહિણીનો ઉદય થયો છે. ૯૦.

આદિયાં પ્રતિષેધ્ય પુખ્ત નક્ષત્રનો ઉદય છે, પુખ્તોદય વિરુદ્ધ મૃગશીર્ષોદય, પુખ્ત નક્ષત્રનું પૂર્વચર પુનર્વસુ અને મૃગશીર્ષનું પૂર્વચર રોહિણી; તેથી, વિરુદ્ધ એવાં મૃગશીર્ષનાં પૂર્વચર રોહિણી નક્ષત્રની ઉપલબ્ધિ તે વિરુદ્ધ-પૂર્વચરોપલબ્ધિ.

વિરુદ્ધોત્તરચરલબ્ધિ ઉદાહરણ—વિરુદ્ધોત્તર ચરલબ્ધિ જેમકે મુહૂર્ત પૂર્વે મૃગશીર્ષ નક્ષત્ર ઉગ્યું ન હતું કારણકે પૂર્વાશ્વિનુનો ઉદય થયો છે. ૯૧.

પ્રતિષેધ્ય મૃગશીર્ષોદય છે, તે મૃગશીર્ષોદયથી વિરુદ્ધ મધોદય; મૃગશીર્ષનું ઉત્તરચર આર્દ્રા અને મધ્યનું ઉત્તરચર પૂર્વાશ્વિનુ; તેથી વિરુદ્ધ એવાં મધ્ય નક્ષત્રના ઉત્તરચર પૂર્વાશ્વિનુની નક્ષત્રની ઉપલબ્ધિ તે વિરુદ્ધોત્તરચરોપલબ્ધિ.

વિરુદ્ધ સહચરોપલબ્ધિ ઉદાહરણ—વિરુદ્ધ સહચરોપલબ્ધિ, જેમકે આને મિથ્યાજ્ઞાન નથી કારણ કે (એને) સમ્યગ્ દર્શન છે. ૯૨.

પ્રતિષેધ્ય મિથ્યાજ્ઞાનથી વિરુદ્ધ સમ્યગ્જ્ઞાન, તેનું સહચર સમ્યગ્ દર્શન. તે સમ્યગ્દર્શન છવદયા વગેરે એકાદ હેતુથી સિદ્ધ થતાં સહચર સમ્યગ્જ્ઞાન સાધે છે, અને તે સિદ્ધ થતાં મિથ્યાજ્ઞાનનો નિષેધ કરે છે.

આ સાતે પ્રકારની વિરુદ્ધોપલબ્ધિ સાક્ષાત્ વિરોધ આશ્રિ છે, પરંપરાથી વિરોધ આશ્રિને તો તે અનેક પ્રકારની સંભવે, પણ તે સર્વેનો ઉક્ત પ્રકારોમાંજ અન્તર્ભાવ કરવો, જેમકે કાર્યવિરુદ્ધોપલબ્ધિ, વ્યાપકવિરુદ્ધોપલબ્ધિ, કારણવિરુદ્ધોપલબ્ધિ-એ ત્રણેનો અંતર્ભાવ સ્વભાવવિરુદ્ધોપલબ્ધિમાં તથા કારણવિરુદ્ધકાર્યોપલબ્ધિ આદિને વિરુદ્ધકાર્યોપલબ્ધિમાં કરવો.

અનુપલબ્ધેરપિ દ્વૈરુપ્યમ્, અવિરુદ્ધાનુપલબ્ધિ-વિરુદ્ધાનુપલબ્ધિ ૧૯૩।

તત્રાવિરુદ્ધાનુપલબ્ધિઃ પ્રતિષેધાવબોધે સત્ત-પ્રકારા ૧૯૪।

પ્રતિષેધ્યેનાવિરુદ્ધાનાં સ્વભાવવ્યાપકકાર્ય-કારણપૂર્વચરોત્તરચરસહચરાણામનુપલબ્ધિઃ ૧૯૫।

સ્વભાવાનુપલબ્ધિર્યથા નાસ્ત્યત્ર મૂતલે કુમ્ભ-ઉપલબ્ધિલક્ષણપ્રાપ્તસ્ય તત્સ્વભાવસ્યાનુપલ-મ્ભાત્ ૧૯૬।

વ્યાપકાનુપલબ્ધિર્યથા નાસ્ત્યત્ર પ્રદેશે પનસઃ પાદપાનુપલબ્ધેઃ ૧૯૭।

કાર્યાનુપલબ્ધિર્યથા નાદ્યુત્પાદપ્રતિહતશક્તિકં ઘીજમકુરાનવલોકનાત્ ૧૯૮।

કારણાનુપલબ્ધિર્યથા ન સન્ત્યસ્ય પ્રશમમમુ-તયો ભાવાસ્તત્ત્વાર્થમ્જ્ઞાનાભાવાત્ ૧૯૯।

પૂર્વચરાનુપલબ્ધિર્યથા નોદ્રમિચ્યતિ મુહૂર્તાન્તે સ્વાતિનક્ષત્રં ચિત્રોદયાદર્શનાત્ ૨૦૦।

ઉત્તરચરાનુપલબ્ધિર્યથા નોદગમત પૂર્વમગ્રપદા મુહૂર્તાત્પૂર્વેમુત્તમગ્રપદોદ્રમાનવગમાત્ ૨૦૧।

સહચરાનુપલબ્ધિર્યથા નાસ્ત્યસ્ય સમ્યગ્જ્ઞાનં સમ્યગ્દર્શનાનુપલબ્ધેઃ ૨૦૨।

વિરુદ્ધાનુપલબ્ધિસ્તુ વિધિમતીતૌ પચ્ચ ૨૦૩।

વિરુદ્ધકાર્યકારણસ્વભાવવ્યાપકસહચરાનુપલ-મ્મમેવાત્ ૨૦૪।

વિરુદ્ધકાર્યાનુપલબ્ધિર્યથા શરીરિણિ રોગા-
તિશયઃ સમસ્તિ, નીરોગવ્યાપારાનુપલબ્ધેઃ

૧૨૦૫।

વિરુદ્ધકારણાનુપલબ્ધિર્યથા વિચિતેઽવગ્રાણિણિ
કદમિદ્ધસંયોગાભાવાત્ ૧૨૦૬।

વિરુદ્ધસ્વભાવાનુપલબ્ધિર્યથા વસ્તુજાતમનેકા-
ન્નાત્મકમેકાન્તસ્વભાવાનુપલબ્ધાત્ ૧૨૦૭।

વિરુદ્ધવ્યાપકાનુપલબ્ધિર્યથા અસ્ત્યત્રચ્છાયા,
ઔણ્યાનુપલબ્ધેઃ ૧૨૦૮।

વિરુદ્ધસહચરાનુપલબ્ધિર્યથા અસ્ત્યસ્ય મિથ્યા-
જ્ઞાનં, સમ્યગ્દર્શનાનુપલબ્ધેઃ ૧૨૦૯।

॥ કૃતિ સ્મરણપ્રત્યાભિજ્ઞાનતર્કાનુમાનસ્વરૂપ-
નિર્ણયોનામ તૃતીયઃ પરિચ્છેદઃ સમાપ્તઃ ॥

અનુપલબ્ધિના પણ બે પ્રકાર—અનુપલ-
બ્ધિના પણ બે ભેદ છે; . અવિરુદ્ધાનુપલબ્ધિ અને
વિરુદ્ધાનુપલબ્ધિ. ૯૩.

જે પદાર્થનો પ્રતિષેધ કરવાનો છે તેથી અવિરુદ્ધની
અનુપલબ્ધિ-અભાવ તે અવિરુદ્ધાનુપલબ્ધિ, અને પ્રતિ-
ષેધથી વિરુદ્ધની અનુપલબ્ધિ તે વિરુદ્ધાનુપલબ્ધિ.

પ્રતિષેધમાં અવિરુદ્ધાનુપલબ્ધિના સાત
પ્રકાર—તે બે ભેદમાં અવિરુદ્ધાનુપલબ્ધિ, પ્રતિષેધ-
અભાવ સ્વરૂપ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં સાત પ્રકારની છે. ૯૪.

સપ્ત પ્રકાર નિર્દેશ—જે પદાર્થનો પ્રતિષેધ
કરવાનો છે તેથી અવિરુદ્ધ જે સ્વભાવ, વ્યાપક, કાર્ય,
કારણ, પૂર્વચર, ઉત્તરચર, સદચર તેની અનુપલબ્ધિ
ઉક્ત સાત પ્રકારની છે. ૯૫.

અવિરુદ્ધસ્વભાવાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
સ્વભાવાનુપલબ્ધિ જેમકે:—આ ભૂતલ-જમીન
પર ઘટ નથી કારણ કે ઉપલબ્ધિ-જ્ઞાનના કારણભૂત
ચક્ષુ આદિ ઇન્દ્રિયના વિષયની ચોખ્ખતાને પ્રાપ્ત થયેલ
તેનો સ્વભાવ (સ્વરૂપ) માલમ પડતો નથી. ૯૬.

સરખાવો શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય સ્તબક ૫ શ્લોક ૩
ઉપલબ્ધિલક્ષણપ્રાપ્તોર્કર્ણોયન્નોપલબ્ધયતે । તત્ત્વાનુપલ-
બ્ધયૈવ, તદ્માલોક્યસીયતે ॥

જ્ઞાન કારણ ચક્ષુ વગેરે સામગ્રી હોવા છતાં ઘટાદિ
પદાર્થ આલમ પડતો નથી તેથી એમ અનુપલબ્ધિથીજ

તેનો અભાવ સિદ્ધ થાય છે. સરખાવો પ્રમાણમીમાંસ
સૂત્ર ૧-૨-૨૨ ની ટીકા “ નાત્ર ઘટો દ્રષ્ટું ચોમ્યસ્યાનુ-
લબ્ધેઃ ” ।

અવિરુદ્ધ વ્યાપકાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
વ્યાપકાનુપલબ્ધિ જેમકે:—આ પ્રદેશમાં પનસ (વૃક્ષ-
વિશેષ) નથી કારણ કે કોઈ પણ વૃક્ષ નથી. ૯૭.

અત્ર પ્રતિષેધ પનસથી અવિરુદ્ધ વ્યાપક વૃક્ષની
અનુપલબ્ધિરૂપ હેતુથી પનસરૂપ વ્યાખ્યાનો નિષેધ કરવામાં
આવે છે.

અવિરુદ્ધકાર્યાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
કાર્યાનુપલબ્ધિ જેમકે અણુહણુર્ધ શક્તિવાળું બીજ
નથી કારણ કે અંકુર માલમ પડતો નથી. ૯૮.

“ અપ્રતિહતશક્તિઃ ” એટલે કાર્યની પ્રતિ કારણનું જે
અણુશક્તિયક્ષા સામર્થ્યનું હોવાપણું તે. આ વિશેષણથી
અંકુર ન હોવાથી બીજ માત્ર ન હોવાનું અનુમાન કરતાં
જે અભિચાર થાય તે અટકે છે.

અવિરુદ્ધકારણાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
કારણાનુપલબ્ધિ જેમકે:—આ પુરુષમાં પ્રશમ-શાંતિ
આદિ ભાવો નથી કારણ કે એને તત્ત્વાર્થમાં શ્રદ્ધાનો
અભાવ છે. ૯૯.

“ પ્રશમઆદિ ” એટલે પ્રશમ, સંવેગ, નિવેદ, અનુકંપા,
આસ્તિક્યરૂપ છવના પરિણામવિશેષ. ‘ તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન ’
એટલે સમ્યગ્દર્શન, જેનો અભાવ ટીકાકાર કહે છે કે દેવ-
દ્રવ્યલક્ષણ આદિ પાપકર્મથી સિદ્ધ થતાં તેના પરથી
તેના કારણરૂપ પ્રશમ આદિના અભાવનો બોધ થવો એ
અવિરુદ્ધકારણાનુપલબ્ધિ.

અવિરુદ્ધપૂર્વચરાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
પૂર્વચરાનુપલબ્ધિ જેમકે:—મુહૂર્ત પૂરું થતાં સ્વાતિ
નક્ષત્રનો ઉદય નહિ થાય કારણ કે ચિત્રા (જે હંમેશ
સ્વાતિ પહેલાં ઉગે છે) તેના ઉદય નજરે પડતો નથી.
૧૦૦.

અવિરુદ્ધઉત્તરચરાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
રણ—ઉત્તરચરાનુપલબ્ધિ જેમકે:—પૂર્વાભાદ્રપદા નક્ષત્ર
મુહૂર્ત પૂર્વે ઉગ્યું ન હતું કારણકે ઉત્તરભાદ્રપદા
(જે નિયમથી પૂર્વાભાદ્રપદાનું ઉત્તરચર-પછી ઉગનારું
છે) તેનો ઉદય નજરે પડતો નથી. ૧૦૧.

અવિરુદ્ધસહચરાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
સહચરાનુપલબ્ધિ જેમકે:—આને સમ્યગ્ જ્ઞાન નથી
કારણ કે સમ્યગ્ દર્શન માલમ પડતું નથી. ૧૦૨.

આ સાતે પ્રકારની અનુપલબ્ધિ સાક્ષાત્ અનુપલ-
ભ્યથી કહી છે. પરંપરાથી પણ તે સંભવે છે, તેથી
તેના તેવા અનેક ભેદનો આ સાતમાં અંતર્ભાવ કરવો
પરંપરાથી થતી આપકાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ જેમકે એ-
કાંત નિરન્નય દ્રવ્ય નથી કારણકે ક્રમાક્રમની અનુપલબ્ધિ
છે. અત્ર અર્થક્રિયારૂપ જે નિરન્નય તત્ત્વકાર્ય છે તેનું
વ્યાપક જે ક્રમાક્રમ છે તેનો અનુપલબ્ધ છે તેથી તેનો
આપકાનુપલબ્ધિમાં અંતર્ભાવ થાય છે.

ભાવાત્મક જ્ઞાનમાં વિરુદ્ધાનુપલબ્ધિના
પ્રકાર—વિરુદ્ધાનુપલબ્ધિ ભાવાત્મક પ્રતીતિમાં તો
પાંચ પ્રકારની છે. ૧૦૩.

પરીક્ષામુખકાર ત્રણજ પ્રકાર કહે છે. તેઓ વિરુદ્ધવ્યા-
પકાનુપલબ્ધિ તથા વિરુદ્ધસહચરાનુપલબ્ધિ એ બે પ્રકાર
દર્શાવતા નથી.

વિરુદ્ધાનુપલબ્ધિ પ્રકાર નિર્દેશ—(વિધેય
પદાર્થથી) વિરુદ્ધતાં કાર્ય, કારણ, સ્વભાવ, વ્યાપક,
તથા સહચરની અનુપલબ્ધિ (એમ પાંચ પ્રકાર છે.)
૧૦૪.

વિરુદ્ધકાર્યાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—વિરુદ્ધ-
કાર્યાનુપલબ્ધિ જેમકે:—આ દેહધારી-પુરુષને રોગનો
અતિશય છે, કારણ કે (તેનામાં) નીરોગી પુરુષની
ચેષ્ટા-ક્રિયા માલમ પડતી નથી. ૧૦૫.

વિરુદ્ધકારણાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—વિરુદ્ધ-
કારણાનુપલબ્ધિ જેમકે:—આ પ્રાણિને કષ્ટ છે, કારણ
કે (એને) ઘટિ સંયોગનો અભાવ છે. ૧૦૬.

વિરુદ્ધ સ્વભાવાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
વિરુદ્ધ સ્વભાવાનુપલબ્ધિ જેમકે:—વસ્તુ માત્ર અને-
કાંતસ્વરૂપ છે, કારણકે (વસ્તુનો) એકાંત સ્વભાવ
પ્રતીત થતો નથી. ૧૦૭

વિરુદ્ધવ્યાપકાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
વિરુદ્ધવ્યાપકાનુપલબ્ધિ જેમકે:—અહિંયાં છાયા છે
કારણ કે ગરમી માલમ પડતી નથી. ૧૦૮.

અહિંયાં વિધેય છાયાથી વિરુદ્ધ તરફ તેની વ્યાપક
ગરમી તેની અનુપલબ્ધિ હોવાથી વિરુદ્ધવ્યાપકાનુપલબ્ધિ
થાય છે.

વિરુદ્ધસહચરાનુપલબ્ધિનું ઉદાહરણ—
વિરુદ્ધસહચરાનુપલબ્ધિ જેમકે:—આ (પુરુષ)ને મિથ્યા-
જ્ઞાન છે, કારણ કે એનામાં સમ્યગ્દર્શન માલમ
પડતું નથી. ૧૦૯.

વિધેય મિથ્યાજ્ઞાનથી વિરુદ્ધ સમ્યગ્જ્ઞાન તેનું સહચર
સમ્યગ્દર્શન તેની અનુપલબ્ધિ હોવાથી વિરુદ્ધસહચરા-
નુપલબ્ધિ થાય છે.

॥ इति प्रमाणनयतत्त्वालोकालंकारगुर्जरभाषा-
नुवादे स्मरणप्रस्थभिक्षानतर्कानुमानस्वरू-
पनिर्णयोनम तृतीयः परिच्छेदः समाप्तः ॥

बृहत्पागच्छीय श्रीदेवसुन्दरसूरिशिष्य-भोजयचन्द्रसूरिविरचितं साधुचरितं
समस्यास्तवापराभिधानं

श्री वीरजिनस्तवनम् ।

(१)

तव गुणकणजुत्थां वीरतीर्थेश ! वाच-
स्पतिमतिरपि वक्ष्यां देव ! कुण्ठत्वमेति ।
निबिडजडिमभाजोऽप्यत्र बन्धे प्रवृत्तिः
प्रभवति स दृढस्ते भक्तिभूयोऽनुभावः ॥

(२)

सकलमन्त्रकलज् भीषण ! पञ्चशयाण्डो-
दरगतमिह विश्वं येऽन्यवृथया यथार्थम् ।
अवितथतममेतत् तीर्थनेतस्तदेषां
“ तिलतुषतटकोणे कीटिकोष्टं प्रसूता ॥ ”

(३)

दशशतशतमानं योजनैर्लीलया त्वं
सुरगिरिमन्त्रिकपास्तद्दिनप्राप्तजन्मा ।
इति मुरवमपि नेतर्नाषटन्ते न जाने
“ तिलतुषतटकोणे कीटिकोष्टं प्रसूता ”

(४)

अवितथपथनाथाऽपमयः सप्रथ त्वं
भुवनहितविधित्सुर्वा इयां देवबन्धः ।
जिनवर ! मयि नित्यं सा समानानुभावा
“ तिलतुषतटकोणे कीटिकोष्टं प्रसूता ॥ ”

(५)

जनजनितविवादाः शाक्यसाङ्ख्याक्षपादा
मलितसकलशस्ता अथ वृथं समस्ताः ।
विलसति जिनराजे युष्मदुन्मन्त्रहेतौ
“ तिलतुषतटकोणे कीटिकोष्टं प्रसूता ॥ ”

(६)

इतमद ! भवदीयज्ञानदुष्टौ निविष्टं
सकलमपि सङ्गर्जावर्ण्यनिर्वर्ण्य ! विश्वम् ।
सरमसमिद्वृषुः कौतुकाक्रान्तचित्ताः
“ तिलतुषतटकोणे कीटिकोष्टं प्रसूता ॥ ”

(७)

त्रिदशपतिपुरम्भवस्तत्पुरः सान्द्रद्वेषाः
सरसविविधमङ्गणा नाटयमसाधुरीश ! ।
इदमपि किल काचित् भक्तिमुन्वाऽत्र चक्रे
“ तिलतुषतटकोणे कीटिकोष्टं प्रसूता ॥ ”

(८)

तव पदपरिवस्यासुस्थितानां जगानां
गतनृजिन ! समस्ता लब्धयः स्युः प्रशस्ताः ।
अपि रचयितुमेतद् यद्वशादुत्तमं नो
“ तिलतुषतटकोणे कीटिकोष्टं प्रसूता ”

(९)

कुमतमयन ! जन्मन्यन्यतीर्थास्त्वदीये
विविधिमिदमदर्शनेवमुत्पातजातम् ।
उषलवनलमलत्काञ्चप्रविम्बादपतं-
“ तिलतुषतटकोणे कीटिकोष्टं प्रसूता ”

(१०)

प्रणमदमरनेतर्नैव चेतः प्रवृत्ति-
जंगदुपकरणार्थं जायते त्वत्पदेवाम् ।
इति जगति कदाचिद् दृश्यते केनचित् किं
“ तिलतुषतटकोणे कीटिकोष्टं प्रसूता ”

(११)

अवगतगजनामां संस्तुतौ स्वदुग्धानां
विशदमति समेतास्तेऽपि नालं सुदेष्टाः ।
विलसति जिन ! तेषां शक्तिदेवं विधातुं
“ तिलतुषतटकोणे कीटिकोष्टं प्रसूता ”

(१२)

श्रेयःसर्जनसज्ज सज्जनमनो विज्ञानकल्पधुमं
भक्त्येति प्रतिवासरं जिनवर ! त्वां ये
स्तुवन्ति भुवम् ।

कज्ञानमृदेवसुन्दरयशः सङ्गीर्णविश्वजवा-
ऽमीषामीश ! दधीयसी न भवदी निःशेषशेषकलः ॥

॥ इति समस्यास्तवः । सिद्धज्ञानगजिना

लिखितः ॥

—भुनि यदुर्विभवम्—

श्री:

॥ वंचनाकी प्रगति यह मानवजीवनकी अधोगति है ॥

मुझे जहां तक विश्वास है वहां तक यह कहनेका अधिकार है कि वञ्चनाकी प्रगति यह मानव जीवन की अधोगति है। वञ्चनाको प्रवीणता कहना यह मानव जीवन का अपमान करना है। मानव जीवनकी सफलता या उत्कृष्टता उसकी बुद्धिमत्ता पर अवलम्बित है। बुद्धिमान वही है जिसके कुल व्यवहार निर्दोष होनेके कारण ऐहिक या आमुष्मिक बन्धनके कारण नहीं बनते। बुद्धिमान मनुष्यका यह धर्म नहीं है कि वह अपने व्यवहारोंको कलुषित रहने दे यह मानकर कि हमारी युक्ति दुर्गम है दूसरों के साथ वञ्चनाका प्रयोग करे। किसी की युक्ति दुर्बोध नहीं होती है। देश और काल निरवधिक पदार्थ हैं प्रकृतिके उदरमें बड़े बड़े बुद्धिमानोंका अस्तित्व संस्कार रूपसे विद्यमान है। ऐसा भी समय आता है कि वह दुर्बोधसे दुर्बोध विषयको सुबोध बना देता है आडम्बरका भण्डा फोड़ देता है वंचकको वंचक सिद्ध कर देता है उसकी कीर्तिको विपरीत रूपमें परिणत कर देता है। समयको भी पराधीनता ने अपना दास बनाया है उसको यह अधिकार नहीं है कि किसीके अनुरोधसे किसी पदार्थके संकोच-विकासमें स्वतन्त्ररूपसे कारण बन सके—

किसीको यह सन्देह न होना चाहिये कि वञ्चना-प्रधान नीतिके अज्ञान दशामें व्यवहार-दशाकी दुर्गति होगी। वञ्चनाप्रधान नीतिके ज्ञानका नाम वञ्चना नहीं है। वंचकोंसे बचनेके लिए इस नीतिका ज्ञान आवश्यक है। वंचनाके प्रयोगसे इष्टको सिद्ध करना वञ्चना है। व्यवहारके अस्तव्यस्त होने जानेपर परमार्थका आश्रय लेना यह भी वंचनाही है।

वंचनासे सरलतासे कार्यकी सिद्धि होती है “सर्वैरुपायैः फलमेव साध्यम्” तो वंचनाकी प्रगति निन्द्य क्यों मानी जाय ? इस प्रगल्भ सन्देहका उत्तर यह है कि वंचना की प्रगतिसे विश्वासका अस्तित्व नामशेष हो जाता है। प्रत्येक व्यक्तिको अन्यव्यक्ति वंचकही मालूम होने लगते हैं। पदे पदे सन्देहको स्थान मिलने लगता है। विन्ताका साम्राज्य अजेयरूपसे वृद्धिगत हो जाता है। प्राणि मात्र चिन्तित होनेके कारण दुःखी बन जाते हैं उनके लिए सुख दुर्लभ हो जाता है। मानव जीवनका कर्तव्य सदाके लिए विस्मृत हो जाता है। अतः यह मानना कि वञ्चनासे सरलतासे कार्यकी सिद्धि होती है सर्वांशमें भूल है। जिसकी प्रबलतासे अपना स्वभाव अविश्वासु बने, माता पिता गुरु आचार्य पुत्र पत्नी आदिसे भी शंका बनी रहे, उस वंचनानीतिसे सुखकी आशाकरना निजकी विक्षिप्तता बताना है। ‘सर्वैरुपायैः’ इस वचनका यह आशय है कि किसी या सर्ववैध उपायोंके द्वारा कार्यको सिद्ध करकेना चाहिये न कि अवैध नीतिसे। इस नीति वाक्यका लक्ष्य भी समष्टिका हित है व्यष्टिका नहीं। समष्टि-हितके ग्रन्थके उपस्थित होने पर कभी कभी वैधवैधका विचार विकट रूप धारण करता है—

प्राकृतिक सामग्रियोंके अधिक २ विकसित होने परभी आज जो प्राणि मात्र व्यग्रतामें पड़े हैं, बड़े बड़े वैज्ञानिक अपने जीवनकी राक्षसी बना रहे हैं, देव तुल्य दुर्धनीय राजे महाराजे भयसे घरसे बाहर निकलने में डरते हैं, पण्डित महात्म्य अमिद्ध भूत पाकण्डी कहे जाते हैं, पुत्रवत् पाकणीय भ्राता

भांतिभांतिके उपायोंसे निर्धन बनाई जाती है, पापी स्वार्थ के उद्देशसे शिष्यगण पारस्परिक निन्दा स्तुतिके प्रचारक बनाए जाते हैं, बलालोंकी सहायतापर प्रसिद्धि अवलम्बित है, सत्यानृतका ज्ञान अलभ्य हो रहा है। इन सब अनर्थों का कारण एक मात्र वंचनाकी वृद्धि है। यह भी वञ्चनाहीका फल है कि उद्देशके समान होने परभी धार्मिक जनता परस्पर द्वेष भावसे वर्तती है, रागद्वेषके परिणामसे निश्चिन्त हो जाती है। तत्त्वदर्शनोंके विषयोंसे नितान्त अपरिचित, ग्रन्थोंके नाम मात्र से भी अज्ञात व्यक्ति दार्शनिक बनने का साहस करता है—

वञ्चना नाम है वशीकरण के उपायका। निजके भावोंको छिपाने, दूसरों को अनुकूल बनाने के लिए उसके स्वभावसे परिचित होकर अपने स्वभावको भी अल्प समय के लिए तदनुकूल परिवर्तित कर देना और सिद्ध साधक भावसे अग्रसर बनना इस व्यवहारका नाम है वशीकरणका उपाय।

वंचनाका मूल दूरगामी हो गया है सहसा इसका अभाव होना संभावनासे बाहर है, इसका सर्वथा अभावतो असाध्य है तभी इसके बढ़ते वेगकी स्थिति कर देना साध्य और समयसंगत है ॥ मुझे विश्वास है कि जनता जीवनको सार्थक बनानेके उद्देश से देशान्तर से आई हुई उच्छृङ्खलताके दुष्परिणाम पर दृष्टिपात करने लगेगी तो वंचनाका वेग स्थगित हो जायगा। प्रत्येक भारतवासीको यह जानने के लिए आशुत होना चाहिये कि भारतका स्वर्गीय जीवन दिनों दिन उच्छिन्न क्यों होता जाता है। अभय और सत्त्वसंशुद्धि इन दोनोंका साहचर्य नित्य है इस सिद्धान्तसे हम भारतवासी दूर क्यों होते जाते हैं। जहां वंचना रहती है वहां भय अवश्य रहता है अर्थात् भय और वंचना

का साहचर्य भी नित्य है इस सिद्धान्तको क्यों नहीं सादर अपने विचार में हम स्थान देते हैं। ?

हिन्दु जनता आजभी संसारके सर्व जातीय जनतासे अधिक सुखी सुसन्तुष्ट है, उसका कारण यही है कि अन्य देशोंकी अपेक्षा वहां (भारतवर्षमें) वंचनाका वेग न्यून है। गरीब भारतवासी भी कुटुम्बी हैं, एक दूसरे से सात्त्विक हार्दिक सहानुभूतिकी समर्थक नीतिको पसन्द करते हैं। अन्य देशवाले भीमान और सभ्य कहानेके मिथ्या सम्मान से विभूषित होने परभी अधिकांशमें कुटुम्बी नहीं हैं, उनका ग्राम्यव्यवहार वेश्याओंसे और भोजनव्यवहार होटलोंसे निर्बहता है, ये विदेशी शास्त्री “पल्लवग्राहिपाण्डित्यं क्रयक्रीतं च मैथुनम्। भोजनं च पराधीनं तिष्ठः पुंसां विडम्बनाः” में जोतप्रोत हो रहने परभी वंचनानीतिके समर्थनमें संलग्न हैं स्वयं क्लेशसागरमें पड़े हैं दूसरों को पड़नेके लिए बाधित करते जाते हैं। भारतवासी जनसमुदाय विशेष कर जैन समुदायको सावधान कर देना आवश्यक मालूम होता है कि आपलोग श्री मल्लीनाथजीके इतिहास पर विशेष रूपसे ध्यान दीजिए। उक्त तीर्थङ्कर महाशयकी वंचनासे विशेष भयावह न होने परभी उनको श्री शरीर प्राप्त करने लिए बाधित कर दिया। श्री शरीर तीर्थङ्कर हो सकता है कि नहीं इस विचारवैषम्यको उपस्थित कर वह छोटी वंचना भी जैन जनतामें सिद्धान्त भेद उपस्थित करादी। अन्य भारतवासी समुदायों में भी मतभेद अलगत होते हैं उनमें भी किसी न किसी महा पुरुषकी वंचना ही हेतु है। वर्तमानकाल में भी जो जनता भावशून्य बन रही है इस अनर्थ में भी किसी न किसी अग्रगामी पुरुषकी या पुरुषोंकी वंचनाही

કારણ છે. શુદ્ધ હૃદય સે વર્ણવે ગય વિદ્યા-
રોસે થના સિદ્ધાન્તમેદ કેવલ વિદ્વાનોં મેં
રહતા હે વહ પામરોંકો નહોં વિભક્ કરતા ।
इनको अलग करनेवाली केवल वंचना है

अतः सप्रमाण कहा जा सकता है कि वञ्चना
की प्रगति यह मानव जीवनकी अधोगति है ॥

शुभम्

रमापति मिश्र

मोहनलालजी पाठशाला-अध्यापक.

ધર્મગુરુઓનું જગત્ના કલ્યાણ માટે કત્તંબ્ય.

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ।
स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥

શ્રી. મ. ગીતા. અ. ૩, શ્લોક ૨૧.

—જે પ્રમાણે શ્રેષ્ઠ પુરૂષો આચરણ કરે છે, તે
પ્રમાણે બીજા માણસો આચરે છે. મોટા પુરૂષો જે
કરે છે તે પ્રમાણ ગણાય છે, અને લોકો તે પ્રમાણે
વર્તે છે.

હરકોઈ સંભળન એટલું તો સ્વીકારશે કે શ્રેષ્ઠ
પુરૂષોની ગણતરીમાં ધર્મગુરુઓ પ્રથમ પંક્તિમાં અને
તે પછી પ્રથમ સ્થાનમાં આવી શકે; અને શ્રીમદ્ભ-
ગવદ્ગીતાના ઉપર જણાવેલા વચનાનુસાર ધર્મગુરુ-
ઓનાં આચરણ પ્રમાણે તેઓના સેવકો આચરણ
કરે, એ નિર્વિવાદ છે. માટે ધર્મગુરુઓ જેઓ જગ-
તના ઉદ્ધારક કહેવાય છે તેઓનું વર્તન સર્વ રીતે
અનુકરણીય, નિર્મળ, પવિત્ર, નિષ્પાપ, નિર્દોષ, સરળ
અને આહવા લાયક હોવું જોઈએ. જેવા ધર્મગુરુઓ
હશે તેવાજ સમાજ પેદા થશે, તેથી કોઈ પણ સ-
માજના કોઈ પણ પ્રબળ કલ્યાણ કે અકલ્યાણનું
જોખમ ધર્મગુરુઓના વર્તન ઉપર રહે છે. જેના
વર્તન ઉપર આટલું બધું જોખમ રહે છે તેવા ધર્મ
ગુરુઓની લાયકાત કેવી હોવી જોઈએ તે માટે આ-
પણે પ્રથમ ‘ધર્મગુરુ’ શબ્દની વ્યાખ્યા વિચારીએ.
‘ધર્મગુરુ’ શબ્દનો અર્થ—

‘ધર્મગુરુ’ એ ધર્મગુરુ એ બે શબ્દો સમાસ
છે. તેમાંથી ‘ધર્મ’ શબ્દ સંસ્કૃત ‘ધાર્મ’ (ધારણ
કરવું) ઉપરથી થયેલો છે તેથી ‘ધર્મ’ એટલે ‘ધારણ
કરનારો’ અથવા ‘ઉદ્ધાર કરનારો’ અર્થાત્ જે પાપથી
ઉગારે અને દુર્ગતિથી ઉદ્ધારે તે ‘ધર્મ’ કહેવાય.

‘ધર્મ’ની બીજી વ્યાખ્યા એ થઈ શકે કે:—

यतोऽभ्युदयनिःश्रेयससिद्धिः स धर्मः ।

(વૈશેષિક દર્શન.)

—જેનાથી ઉન્નતિ અને પારલૌકિક કલ્યાણની
સિદ્ધિ થાય તે ‘ધર્મ’.

વળી ત્રીજી વ્યાખ્યા એ પ્રમાણે થઈ શકે કે:—

यं तु आर्याः कियमाणं प्रशंसन्ति स धर्मः ।

यं तु गर्हन्ते सः अधर्मः ।

(અપસ્તંબ ધર્મસૂત્ર.)

જે આચરણને આર્ય પુરૂષો વખાણે તે ‘ધર્મ’;
અને જેને આર્ય પુરૂષો નિંદે તે ‘અધર્મ’.

ચોથી વ્યાખ્યા એ થાય છે કે:—

आरंभाद् न्याययुक्तो यः स हि धर्मः इति स्मृतिः ।

(શ્રીમદ્ભારતમાંતર્ગત વનપર્વ.)

—આરંભથીજ જેમાં ન્યાય નીતિ હોય તેનું નામ
‘ધર્મ’.

વળી પાંચમી વ્યાખ્યા એવી થાય છે કે,
વેલો પ્રણિહિતો ધર્મ. વેદમાં કલ્યા પ્રમાણે આચરણ
કરવું તે ‘ધર્મ’, અથવા The service of the
humanity is ધર્મ.

આ પ્રમાણે ‘ધર્મ’ શબ્દની વ્યાખ્યા કર્યા પછી
હવે આપણે ‘ગુરુ’ શબ્દની વ્યાખ્યા કરીએ.

गु शब्दस्त्वन्बकारोऽस्ति ह शब्दस्तच्चिरोऽक्षः ।

‘ગુ’ એટલે ‘અંધકાર’ અને ‘રુ’ એટલે ‘નાશ
કરનાર’ અર્થાત્ ‘અંધકારનો નાશ કરે તે ગુરુ’. મત-
લબ એ કે શિષ્યના અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો જે સખ
આપી નાશ કરે તે ‘ગુરુ’. ગુણતિ તત્ત્વમીક્ષિ ગુરુઃ । જે
તત્ત્વનો ઉપદેશ કરે તે ‘ગુરુ’ કહેવાય.

સંસ્કૃતૈઃ પ્રાકૃતૈશ્ચ ગદ્યપદ્યશ્ચરૈસ્તથા ।

શિષ્યં ચો દેશભાષામિર્બોધયેત્સ ગુરુઃ સ્મૃતઃ ॥

અર્થાત્ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાનાં ગદ્યપદ્ય વાક્યોથી તથા દેશી ભાષાથી જે શિષ્યને ઉપદેશ કરે તે ‘ગુરુ’ કહેવાય અર્થાત્ ગુરુને સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને દેશી ભાષાનું પણ સંપૂર્ણ જ્ઞાન હોવું જોઈએ. ધર્મગુરુ કોને કહેવો ?

ધર્મગુરુની વ્યાખ્યા એક પ્રાસ્તવિક શ્લોકમાં આ પ્રમાણે આપેલી છે;—

વિદલયતિ કુબોધં બોધયત્યાગમાર્થ ।

સુગતિકુગતિમાર્ગો પુણ્યપાપે વ્યનક્તિ ॥

અવગમયતિ કૃત્યાકૃત્યંમેદં ગુરો યઃ ।

અવજલનિષિપોતસ્ત્વં વિના નાસ્તિ કશ્ચિત્ ॥

ભાવાર્થ—કુબોધને દૂરે છે, આગમના રહસ્યનો ભોધ આપે છે, સન્માર્ગ અને કુમાર્ગ, પાપ અને પુણ્યનો વિવેક કરાવે છે, કરવા અને કરવા યોગ્ય કૃત્યોનો ભેદ દર્શાવે છે. એવા હે ગુરુ ! ભવ તરવાની નૌકા તારા વિના કોઈ નથી.

ઉપર પ્રમાણે આ બંને શબ્દના મૂળ ઉપર વિચાર કરતાં ધર્મગુરુમાં કેવી જગ્યાએ લાયકાત હોવી જોઈએ, તે સ્પષ્ટ થાય છે. લોકો હજી એટલા બધા અજ્ઞાન દશામાં છે કે, ધર્મનો આવો નીતિયુક્ત વિશાળ અર્થ નહિ કરતાં તેના ટીલાં ટપકાં, માળા, સ્નાન ઇત્યાદિ બાહ્યપચારમાંજ સમાવેશ કરી દે છે, પરંતુ ઋષિમુનિઓ અને આર્ય વિદ્વાનોથી સ્થાપિત થયેલી ‘ધર્મ’ અને ‘ગુરુ’ શબ્દની ઉપર દર્શાવેલી વ્યાખ્યાઓથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જેમાં કંઈ પણ અંધાધુંધી કે અનીતિ હોય તે ધર્મ કહેવાય નહીં અને જે કોઈ અનીતિનો વા અનાચારનો ઉપદેશ કરે તે ધર્મગુરુ કહેવાય નહીં; પરંતુ જેનાથી શિષ્ય વર્ગનું આ ભોક અને પરભોકનું કલ્યાણ થાય તેવા નૈતિક, ધર્મિય માર્ગ તે ધર્મ કહી શકાય અને ઐહિક અને પારલૌકિક સાધનો સંપાદન કરવાને જે ખરો માર્ગ બતાવે તે ‘ધર્મગુરુ’ કહેવાય. વળી જેને જાહેર રસ્તામાં હજારો માણસોની વચ્ચે અથવા એક અંધારા ખુણામાં પણ શુદ્ધ અંતઃકરણથી અને નિર્મળ

ભાવથી આચરી શકાય તે ‘ધર્મ’ અને એવા નિર્દોષ ધર્મને દર્શાવનાર તથા શિષ્યોને એવા ધર્મ દોરનાર ‘ધર્મગુરુ’ કહેવાય. અજ્ઞાનથી માણસો અનેક લાલચોમાં સપડાય છે; અજ્ઞાનથી માણસો અનેક કુટિલ ધંધા આચરે છે; અને અજ્ઞાનથી માણસો અત્યંત નિર્દય કામો કરે છે. તેવા અજ્ઞાનમાંથી શિષ્યને સદુપદેશથી જે છોડાવે તે ‘ધર્મગુરુ’ કહેવાય. અજ્ઞાનમાં પડેલા લોકો ભૂત, પ્રેત, પિશાચ આદિ, તથા જાદુ, મંત્ર તંત્રના વહેમમાં સપડાઈને શાસ્ત્રમાં કહેલા ઇશ્વર અને જગત્પિતાનો આશ્રય ભેવાનું છોડી અનેક મ્હેંચ વાંછનાવાળા ભૂત પિશાચોને નિર્દોષ પ્રાણીના ભોગ ધરાવે છે, તેવા વહેમી અજ્ઞાનીઓ અને પાપાત્માના અંતઃકરણમાં એકજ જગત્પિતાનો આભાસ ઉત્તમ સત્ય તત્ત્વના ઉપદેશથી પ્રગટ કરી તેઓને ઇશ્વર પ્રત્યે જે વ્યક્તિ દોરે તે ‘ધર્મગુરુ’ કહેવાય.

પરંતુ સેવકો પાસેથી ધન એકઠું કરી મોજમજ કરવી, નાચ તમાસા અને ખેલ જોવા, ઇન્દ્રિયોની દુર્વૃત્તિ સંતોષવી અને એવાજ ખીજા અનાર્થ માર્ગ આચરવા, એમાંજ જે કોઈ ધર્મગુરુઓ પોતાનું કર્તવ્ય સમાજેકું સમજે અથવા એવાજ અનિષ્ટ માર્ગમાં પોતાની સત્તાનો દુરપયોગ કરે તો તો તેને કોઈ પણ રીતે ‘ધર્મગુરુ’ કહી શકાશેજ નહિ. ધર્મગુરુઓને પરમેશ્વર ! એવે આડે રસ્તે ન વાળો ! જે તેઓ એવે આડે રસ્તે વળે તો જગત્ પણ હુંધું વળે, એ નિર્વિવાદ છે. ધર્મગુરુઓ પોતાને ભગવાનના અવતારરૂપે મનાવા ઇચ્છે છે, અને ખરા ધર્મગુરુઓ ભગવાનના અવતારરૂપજ છે, બધકે એથી વિશેષ પણ છે એમ કહી શકાય. પરંતુ પોતે અવતારરૂપે મનાવા માગતા હોય છતાં પ્રભુના અવતારના જેવા ગુણો પોતાનામાં લેશ પણ ન હોય અને કેવળ અવતારના નામે જગતને ભોળવી છેતરી ખાવા જેવું કર્મ કરે તો તેઓ પોતાના ધર્મગુરુ પદને પાત્ર રહેતા નથી. જે ધર્મગુરુઓ સદ્ગુણ, સદ્ધર્મ, અને સદ્વર્તનથી બહિર્મુખ થયેલા હોય તે કાન ટુંકાને શિષ્યો સ્થાપે તો તેમના હિલમાં સદ્ધર્મ અને સહચારની કેવી છાપ પડે, તે દરેક જણ વિચારી શકશે.

ધર્મગુરુઓમાં કેવા ગુણ હોવા જોઈએ ?

ધર્મચાર્યોનું જીવનવૃત્ત તે સ્ફટિક જેવું નિર્મળ અને ચંચાળ જેવું પવિત્ર હોવું જોઈએ. ધર્મગુરુઓ સત્યવક્તા, જીતેન્દ્રિય, દયાળુ, નિઃસ્પૃહ, સરળ વૃત્તિના અને ધર્મની શ્રુતિરૂપ હોવા જોઈએ. ધર્મગુરુઓમાં શ્રી રામચન્દ્ર જેવું સહૃદયતાનું, સીધું, હૃદયમાન કે હૃદયમય જેવું અહમકાર, ગુરુ શ્રી દત્તાત્રય જેવા સમભાવ, શુધિષ્ઠિર જેવું સત્ય, વસિષ્ઠ જેવી શાન્તિ (ક્રોધનો અભાવ), વ્યાસ જેવી વિદ્વત્તા અને રાજર્ષિ જનક વિદેહી જેવું તત્ત્વજ્ઞાન હોવું જોઈએ. ટુંકમાં ધર્મગુરુનું જીવન સર્વ રીતે પવિત્ર અને અનુકરણીય હોવું જોઈએ.

ધર્મગુરુઓની તુલના (સરખામણી)—

ધર્મગુરુઓમાં પણ અન્ય માણસોની પેઠે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર આદિ વાસો કરતાં હોય તો પછી તેમનામાં અને સામાન્ય મનુષ્યોમાં શો તફાવત રહે છે ? નિર્મળ દર્પણનું પ્રતિબિંબ જેમ ઉજ્જવળ અને નિર્મળ પડે છે, તેમ સહૃદયતાનથી ધર્મચાર્યોની પવિત્ર રહેણી કરણીની છાપ શિષ્યોના અંતઃકરણમાં શુદ્ધ સ્વરૂપમાં પડે છે, અને સ્વાભાવિક રીતેજ શિષ્યવર્ગની તેવા ધર્મગુરુઓ પ્રત્યે પૂજ્ય શ્રદ્ધ થાય છે તથા તેઓ કૃતાર્થ થઈ અંતે ભવસાગર તરી જાય છે. એથી ઉલટું જેમ મલિન દર્પણનું પ્રતિબિંબ મલિન અને નિસ્તેજ પડે છે તેમ દુર્વાસનાથી ભરેલા ધર્મગુરુની છાપ પણ શિષ્યોના અંતઃકરણમાં મલિન રૂપમાં પડે છે તેથી શિષ્યોના ઉદ્ધાર થવાને બદલે તેઓ સદાકાળ દુર્માર્ગની ખાડ-ખોળ રીંખાયાં કરે છે, અને ચોર્યાસીના ફરામાં અટવાયાં કરે છે. જ્યાં સુધી ધર્મગુરુઓમાંથી રાજ (કામ ક્રોધાદિકના વેગ) ન જાય ત્યાંસુધી તેઓ લાયકાતના ટકા ધન્યજ્ઞ લેખાય અને ત્યાંસુધી તેઓ હરકોઈ સામાન્ય મનુષ્ય જેવાજ લેખાય. ઇશ્વર ધર્મગુરુઓને ખરા ગુણ આપી સાચેસાચા દેવાંથી બનાવે ! કહ્યું છે કે—“નિવૃત્તરાગસ્વ ગૃહં તપોવનમ્ । જે મનુષ્યને રાજ શાંત થઈ ગયો છે, તેનું ઘરજ તપોવન છે.” અર્થાત્ તે જાતેજ તપસ્વી જેવો છે. જે સામાન્ય મનુષ્યમાંથી કામક્રોધાદિ જતાં તે તપસ્વી

જેવો બની શકે છે, તો પછી ધર્મગુરુઓમાંથી કામ ક્રોધાદિ નીકળી જાય તો તેઓ સાક્ષાત્ દેવ કેમ ન બની શકે ? પરંતુ—

ગુરુવો બહુવઃ સન્તિ શિષ્યવિત્તોપહારકઃ ।

ગુરુવો વિરલા સન્તિ શિષ્યવિત્તોપહારકઃ ॥

“શિષ્યનું વિત્ત હરણ કરી લે એવા તો જગતમાં ગુરુઓ પુષ્કળ છે, પરંતુ શિષ્યનું ચિત્ત હરણ કરી લે તેવા ગુરુઓ વિરલ છે.”

વિત્ત હરણ કરવાનું કામ તો દરેકને આવરી શકે, પરંતુ ચિત્ત હરણ કરવાનું કામ પુણ્યશીલ ગુરુઓનેજ લાગ્યે આવે છે. શિષ્યનું ચિત્ત હરણ કરવાનો મુદ્દામંત્ર એજ છે કે પોતે જાતે સહગુણ અને સહધર્મના શ્રુતિરૂપ બની નિરંતર પ્રમાદ વિના સેવકોને સત્ય તત્ત્વોનો એટલે ખરા જ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્યા કરવો. સત્ય વસ્તુના ઉપદેશથી હરી લીધેલાં છે ચિત્ત જેનાં એવા શિષ્યા પોતાના ધર્મગુરુને ઇશ્વર રૂપજ ગણે છે, અને મહા પુરુષોનું વાક્ય છે કે “ગુરુ અને ગોવિંદની એકતા થવાનો ખરો આધાર ગુરુના સહૃદયતા ઉપર છે.”

ધર્મગુરુઓનો ત્યાગ—

ધર્મગુરુએ ખાસ કરી કાયામોહ, કનક અને કાન્તાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, કોઈ પણ અન્ય ધર્મની નિંદાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ટુંકમાં પરદ્રવ્ય, પરદાર અને પરદ્રોહથી ધર્મગુરુઓએ નિરંતર છંટા રહેવું જોઈએ કહ્યું છે કે—

વેદા દ્વેષા ઋષં ચક્રે કાન્તાસુ કનકેષુ ચ ।

તાસુ લેખ્યવાનાસક્તઃ સાક્ષાદ્ગૌ નરાકુતિઃ ॥

એટલે કે વિદ્યાતાએ કાન્તા અને કનકરૂપી બે જાતના મોહપાશ રચેલા છે. તે બંનેથી જે વિરક્ત રહે છે તે માણસના આકારમાં રહેલો દેવ છે. આ વાત હરકોઈ મનુષ્યને પણ લાગુ પડે છે અને જે નિરંતર આ ઉમદા શિખામણ પ્રમાણે વર્તે છે, તે ત્રણે કાળે સુખી રહે છે, અને દેવતાની માફક જગતમાં પૂજ્ય છે. જે સામાન્ય મનુષ્ય પણ આ બે વસ્તુના ત્યાગથી આટલી ઉંચી કોટીએ પહોંચી શકે, છે તો ધર્મગુરુઓ તે બંનેના ત્યાગથી સાક્ષાત્ દેવોજ બની શકે અને સાક્ષાત્ દેવોનુંજ કામ કરી શકે. બદલે દેવથી પણ વિશેષ કામ કરી શકે, કારણ કે

જેવો બની શકે છે, તો પછી ધર્મગુરુઓમાંથી કામ ક્રોધાદિ નીકળી જાય તો તેઓ સાક્ષાત્ દેવ કેમ ન બની શકે ? પરંતુ—

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર એ ત્રણે અનુક્રમે ઉત્પત્તિ રિથિતિ અને લય પૂરતું કામ કરી શકે છે, પણ ખરા ધર્મગુરુઓ તો પ્રાણીઓને સદુપદેશ વડે તત્ત્વજ્ઞાન આપી ધર્મરત્ના દિવ્ય સ્વરૂપમાં જોડે છે. ધર્મરત્ન એ પ્રાણીઓની નજરમાં રહેલા અગોચર દેવ છે પરંતુ ખરા ધર્મગુરુઓ તો દષ્ટિગોચર દેવ છે. વર્ગી અવ્યક્ત કરતાં વ્યક્તથી કાર્યની સાધના સહેલાઈથી થાય છે, તે ઉપર શ્રીમદ્ ભગવત્ગીતા સાક્ષી આપે છે કે અવ્યક્તા હિ ગતિર્દુશ્વમ્ । પરંતુ ધર્મરત્ન અવ્યક્ત સ્વરૂપ ધર્મગુરુના વ્યક્ત સ્વરૂપથી જાણી શકાય છે, માટે દુનિયાની હજારો ધાંધલ, હજારો ધમાલ, કરોડો વિદ્યાર્થીઓ, અને કોટયાવાધિ આપત્તિ, વચ્ચે આ લોક અને પરલોક શોધી શકાય એવો શ્રેયસ્કર માર્ગ બતાવનાર સદ્ગુરુઓને હજાર હજાર વાર પ્રણામ હો ! ધર્મગુરુઓમાં બીજા નાના ગુણો ધણા હોય પરંતુ પરદાર પ્રત્યે જે પોતાની ભગિની, પુત્રી અથવા માતા સમાન તેમની દષ્ટિ ન હોય તો તેમના અનેક નાના ગુણો આ એક મોટા દોષમાં ઢંકાઈ જાય છે.

અમીતગુણોઽપિ પદાર્થો દોષેણેકેન નિવિતો ભવતિ ।

નિશ્ચિત્તરસાયનસહિતો ગંધોનોમેજા લજ્જન દ્વ ॥

અર્થાત્ ‘લસણ’ જે કે અનેક રાસાયણિક ગુણોથી ભરપૂર છે, પરંતુ માત્ર એક દુર્ગંધના મોટા દોષથી તળાય છે તેવી રીતે ધર્મગુરુમાં અનેક ગુણો હોવા છતાં જે આ એક મોટો દોષ હોય તો તેઓ નિંદાય છે-તળાય છે-હલકા થાય છે, અને દુર્ગતિમાં જાય છે.

પરિહરતુપરાજ્ઞાનપયં દ્વમતિજીવિતમસ્તિ વક્ત્રમં ચેત ।

હરિહરિ હરિણીદશો નિમિત્તે દશદશકંધરમૌલ્યો હ્રંતિ ॥

“જે તમને તમારું જીવિત વહાલું હોય તો તમે પરાંજનાનો સંગ તજી દો. કારણ કે દુષ્ટ બુદ્ધિથી સતી સીતાને મેળવવાનો પ્રયાસ કરતાં દશકંધરના (રાવણના) દશ માથાં અરેરે અહીં તહીં રખડ્યાં.”
કુમારપાળ અને સિદ્ધરાજનું દષ્ટાંત.

માટે પોતાનું કલ્યાણ ધૃષ્ટતા ધર્મચાર્યોએ તેમ જ સર્વ અન્ય પુરુષોએ પરસ્પરી પ્રત્યે પવિત્ર, સહોદર ભાવ નિરંતર રાખવો જોઈએ.

તે વિષે એક આખ્યાયિકા બતાવે છે: એક વખતે કુમારપાળ નામના રાજાએ પોતાના પૃથ્વી મં-

ત્રિઓને પૂછ્યું કે “મારા અને સિદ્ધરાજના ગુણદોષનો મુકાબલો કરો.” પૃથ્વી મંત્રિઓએ કહ્યું કે, “મહારાજ ! અમે આપને જણાવીએ તે પૂર્વે અમને આપે અભય-વચન આપવું જોઈએ.” કુમારપાળે અભયવચન આપ્યું, એટલે પૃથ્વી મંત્રિઓએ કહ્યું કે, “મહારાજ ! સિદ્ધરાજનાં અઠાણું ગુણ અને માત્ર બેજ દોષ હતા અને આપમાં માત્ર બેજ ગુણ અને અઠાણું દોષ છે.” આ જવાબ સાંભળી કુમારપાળે એકદમ પોતાની કટારી ખેંચી. મંત્રિઓ ગભરાયા, પરંતુ તેમને તેણે કહ્યું કે, તમારે ડરવાનું નથી હું પોતેજ મરવા ધૃષ્ટિ છું. કારણ કે હું મારી રહેણી કરણી સિદ્ધરાજ કરતાં ધણે દરજ્જે સારી રાખવા યત્ન કરું છું, છતાં તમે કહો છો કે સિદ્ધરાજનાં અઠાણું ગુણ અને માત્ર બેજ દોષ હતા, અને મારામાં અઠાણું દોષ અને માત્ર બેજ ગુણ છે. આ સાંભળી મંત્રિઓએ કહ્યું, “રાજાધિરાજ ! અમારું કહેવું ખરું છે, પણ આપ તેનું રક્ત્ય સમજ્યા નથી. સિદ્ધરાજનાં અઠાણું ગુણ અને બે દોષ હતા પણ તે બે દોષ એવા મોટા હતા કે તેથી તેના એ અઠાણું ગુણ ઢંકાઈ જતા, કારણ કે સિદ્ધરાજ પરસ્પરીપદ તથા રણમાં પાછો હઠનાર હતા, અને આ બે દોષ પૈકી પહેલો દરેક માણસ માટે અને બીજો ખાસ ક્ષત્રિય માટે બહુ નિંદ છે. પણ પરસ્પરી સાથે સહોદર ભાવ તથા રણમાં શૈર્ય, એ બે આપના ઉત્તમ ગુણોથી આપના બીજા નાના અઠાણું દોષ ઢંકાઈ રહે છે.” અર્થાત્ તમે સિદ્ધરાજ કરતાં જોઈ છો. તાત્પર્ય એ છે કે માણસમાં અનેક ગુણ હોય તથાપિ વ્યભિચાર જેવો એક ભયંકર દોષ જેનામાં હોય તો તે સર્વથા નિંદાય છે. આ વાત દરેક રાજાએ અને ખાસ કરીને ધર્મગુરુઓએ સર્વદા પ્રત્યેક ક્ષણે ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ.

ત્યાં સુધી અમી દષ્ટિથી નિરખશે લોકો બધાં સ્નેહથી, ત્યાં સુધી ચિત્તમાં અખંડ રમશે આનંદ, ઉદાસથી; કાર્તિવંત સુશીલ, ધીર નર તે લેખાય છે ત્યાં લગી, જ્યાં સુધી પરદારસંગરસમાં લેવાય ના તે જરી. ૧

આ નીતિનું ધર્મગુરુઓ સર્વદા પાલન કરતાં રહેશે તો તેઓ પોતે તરી પોતાના સેવકોને પણ અવસર તારી શકશે.

એક વખતે

ખેમરાજકૃત મંડપાયલ (માંડવગઢ) ચૈત્યપરિપાટી.

માલવામાં માંડવગઢ એ સુપ્રસિદ્ધ છે. ત્યાં મંડનમંત્રી થઈ ગયા ને તેણે અનેક સંસ્કૃત ગ્રંથો રચ્યા. જૈન શ્રીમંતો ત્યાં અઢળક સંપત્તિ વાળા, અને સારી સંખ્યામાં વસતા હતા. ‘માંડવગઢનો રાજાઓ નામે દેવ સુપાસ’ એ ઋષ્યભદ્રાસના સ્તવનમાં આપણે બોલીએ છીએ. ત્યાં જે જે જૈન ચૈત્યો અને બિંબો હતાં તેની પરિપાટી કરનારે સ્તવન સોમધ્વજગણિના શિષ્ય ખેમરાજગણિએ રચેલું, તેની એક ત્રણ પાનાની પ્રત મળેલી તેમાં આગળ પાછળ ટૂંકા સ્તવનો ને વચમાં આ સ્તવન પાનાં બે અને ત્રણ પર છે તેની નકલ મુનિ પુણ્યવિજયે કરેલી, તે બંને શ્રી જિનવિજય પાસે પોતે કરેલા સંગ્રહમાં હતી તે અમારી પાસે આવી. તે મૂળ સાથે પુનઃ જોઈ સુધારી અત્ર મૂકી છે. તેમાં બાવીસ દેહરાનો-મૂલનાયક બોવીસ જિનની પ્રતિમાના અને તેમાં સર્વ મળી કુલ ૫૬૨ જિનબિંબોનો ઉલ્લેખ છે. તે ઉપરાંત જાવડે કરાવેલ રૂપાનાં, રત્નમય અને સુવર્ણનાં બિંબો બંડારમાં મૂકેલાં હતાં તેનો પણ ઉલ્લેખ છે. આ જાવડ તે કોણ તેનો પતો હજી લાગ્યો નથી, પણ તે ઐતિહાસિક વ્યક્તિ થયેલ જણાય છે. ૨૨ દેહરામાં (૧) હું મોટામાં મોટા દેરાસરનું વર્ણન છે. તેમાં મૂલનાયક પાર્શ્વનાથ છે. તે ઉપરાંત ઋષભ, શાંતિ, અષ્ટાપદ અવતાર, સમવસરણ, બીજી બાજુ પાર્શ્વ, સુપાર્શ્વ, અજિતનાથ, નંદીશ્વર અવતાર છે. રળિયામણો રંગમંડપ છે કે જેમાં ઘંટ વાગ્યાં કરે છે વળી તેમાં રેવગિરિ (ગિરનાર), અને પુંડરિક ગિરિના અવતાર, વીરબ્રહ્મા કલ્યાણક, અષ્ટાપદ, પાશ્વ કુમારના દશ ભવ, નેમિનાથ ભગવાનની જન વજ્રેનાં ચિત્રો બીંત ઉપર ચીતરેલાં છે. એ ઇદ્રવિમાન સમા જિનભુવનમાં પાર્શ્વનાથને નમવાનું છે. ૧૫૪ જિનબિંબ બીજાં છે. (૨) માં સુપાર્શ્વનાથની શ્યામ મૂર્તિ છે. ને ૯૫ જિનબિંબ છે. (૩) માં શાંતિનાથ (૪) માં સંભવનાથ (૫) માં આદિનાથ, (૬) માં સુપાર્શ્વનાથની મૂર્તિ છે. આ રીતે મૂલબિંબ ખાનપુરામાં છે. (૭) માં સીમંધર સ્વામી (૮) માં શાંતિનાથ (૯) માં ઋષભનાથ (૧૦) માં પણ ઋષભનાથ અને બીજાં ઘણાં બિંબો (૧૧) માં નેમિનાથ (૧૨) માં ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ (૧૩) માં સુમતિનાથ અને ૨૪ જિન સહિત અષ્ટાપદ (૧૪) માં છરાવલી પાર્શ્વનાથ (૧૫) માં શાંતિનાથ (૧૬) માં પાર્શ્વનાથની શ્યામ મૂર્તિ (૧૭) માં શાંતિનાથ, (૧૮) માં અજિતનાથ (૧૯) માં શાંતિનાથ, (૨૦) માં ઋષભનાથ અને મહાવીરની મૂર્તિ છે. કત્તેપુરી-કત્તેપુરામાં (૨૧) માં શાંતિનાથની મૂર્તિ છે અને (૨૨) માં હુસંગાખાદમાં નેમિનાથની પ્રતિમા છે. આમ ૨૩ દેહરામાં ૨૪ મૂલ બિંબ છે. સર્વ બિંબોની સંખ્યા ૫૬૨ છે. કાવ્ય ફાગળમાં રચ્યું છે. દૂદા સિવાય બીજા છંદો રેખતાની પેરે ગાઈ શકાશે. [તંત્રી.]

ફાગ-દાહ.

પાસજિણેસર પય નમિય, કામિય ફલ દાતારો;
ફાગ બંધિ હઉં સથુણિસુ, જિણુવર બિંબ અપારો. ૧
અહે મૂલવદેસ મઝારિસાર મંડવગઢ સોહધ,
જિહિં જિણુહર ઉતુંગવેગ ભવીઅણુ મન મોહધ;
નિર્મલ સીતલ વહઈ નીર નીઝરણુ અપારો,
ફલીમ ફલીમ અઢારબાર વનસપતી સારો.

મૂલ ભવણિ શ્રી પાસનાહ અભિનવડે વસંતો,
ચારહ માસ સુહામણુઈ સંજમ સિરિકંતો;
સુંદરિ કરિ સિંગાર ફાર જિણુભવણિ હિ આવઈ,
કાઇલ જિમ અતિ મધુર કંઠિ જિનવરણુ ગાવઈ. ૩
ભાસ.

રિસહેસર સિરિશંતિજિણુ, અષ્ટાપદ અવતારો,
૨ રચિજિમ તેજહિં ઝિગમિઝઘ, સમવસરણુ અપારો, ૪

અહે ઉલિહિં પાસસુપાસ અનિયનિજ્ય મંડિય દીસઈ,
નંદીસરી આવન્ન દેવત્રિયું(૯૬) ભવણિ સલીસજઈ;
રંગમંડપિ રલીયામણુ ઉ જ્યધંટ નિનાદો,
જાણે કિરિ જિજ્ઞાસવણુ કરઈ સરગહ સિઉં વાદો. ૫
રેવયગિરિ સિરિ પુંડરિક ગિરિવર અન(વ)તારો,
કલ્યાણિક જિજ્ઞા વીરતણા અષ્ટાપદ સારો;
દસ ભવ પાસકુમાર નેમિજિજ્ઞા જન જોધજઈ,
બીતિ લિખી ચિત્રામ દેખિ જિહિં મન મોહીજઈ. ૬

ભાસ.

એરિસ ઈંદ્રવિમાળુ સમા, જિજ્ઞાસવણિહિં જ્યવંતો;
પાસજિજ્ઞાસર ગુણનિલક, નમિસ્તું દરખિ દસતો. ૭
અહે કેસર ધનધનસાર સારચંદન ધસિલેસો,
ધકસઉ ચઉપન ધિંય સહિય પ્રભુ પૂજ કરિસો;
કસુમ માલ સુચિ સોલ કરી જનકંઠિ દેવેસો,
નામિય ગાધય વિવિહ ંદિ ભાવન ભાવેસો. ૮

ભાસ.

ખીજઈ જિજ્ઞાસરિ હરિખ ભરિ, વંદિ સુસામિ સુપાસો;
સુરતજનિમ અતિસય ગુણહિં, જગ જન પૂરઈ આસો. ૯
અહે દીસઈ મુરતિ સામલીએ સોભાગિહિં ચંગી,
ઝખઝખ ઝખકઈ રતનજડિત જસુ ંગિહિં ંગી;
રાસ ભાસ ઉલ્લાસ ધરી નારી ગાવંતી,
જસુ ભવણિહિં પ્રભુ પૂજકાજિ સોલઈ આવંતી. ૧૦
સાલ પદીય સતીય સીત મૂરતિ જસુ થાપી,
દેસ વેદેસિહિં ધસીય સામિકીરતિ જગિ બ્યાપી;
પંચાણુવઈ જિજ્ઞાંદ ધિંય પરિવાર મનોહર,
કુસમકરંડ ભરેવિ રંગિ પૂજિસુ પરમેસર. ૧૧

ભાસ.

સંતિનાહ તીજઈ ભવણિ, ચઉથઈ સંભવ સામિ;
આદિજિજ્ઞાસર પંચમઈ, પ્રભુમઉ સુભ પરિણામિ. ૧૨
અહે છઠઈ જિજ્ઞાસરિ શ્રીસુપાસ આસા મન કેરી,
પૂરઈ ચૂરઈ દુષ્પરસિ વાળઈ જસ-ભેરી;
ખા(વા)નપુરિ હિં જિજ્ઞા મૂલધિંય ધણિપરિ જોહારઉ,
દ્રવ્ય ભાવ ખિહુભેટિ પૂજ કરિ દુરિય નિવારઉ. ૧૩
ધરમધુરધર ધાર માંહિં સીમધર સામી,
સત્તમ જિજ્ઞાસરિ કણુલવન સેવઈ નિતુ ધામી;

ઉરિ મુગતાકૃત દાર સાર ખિહુ કાનિહિં કુંડલ,
સિરિવર જગ વિમાલભાલ સોલઈ ભામંડલ. ૧૪

ભાસ

અહમ જિજ્ઞાસરિ સંતિજિજ્ઞા, નવમઈ રિસઈ જિજ્ઞાદો;
ભાવિક ચકોરહ રંજવઈ, જસુ મુખ પૂનિમચદો. ૧૫
અહે દસમઈ દેઉલિ મલિય માણુ મરદેવાનંદણુ,
ખડુય ધિંયસંઉ નમિસુ દેવજાણુમણુઆણુદણુ;
ધગ્યારમઈ રમઈ અપારમતિ નેમિકુમારો,
ચાદવકુલસિંગારહાર રાજલ-ભરતારો. ૧૬
પારમ જિજ્ઞાસરિ હરિષ પૂરિ ચિંતામણિ પાસો,
ગાધસુ ગરૂઈ રંગિ ંગિ આણી ઉલ્લાસો;
સુમતિ તણુઉ દાતાર સુમતિ તેરમઈ જુહારઉ,
અષ્ટાપદિ ચઉવીસ દેવ સેવા નિતુ સારઉ. ૧૭

ભાસ.

ચઉદસમઈ જિજ્ઞાસર જ્યઉ, જિરાવલિ પ્રભુ પાસો,
પનરસ જિજ્ઞાસરિ સંતિજિજ્ઞા, સેવઉ મહિમનિવાસો. ૧૮
અહે સોલમજિજ્ઞાસરિ પાસનાહ સલહીયઈ અપારો,
સામલવન્ન પસન જ્યઉ અસસેણુમલ્હારો;
સંતિજિજ્ઞાસર સતરમઈ એ નિય મણિ સમરેવઉ,
પૂજ્ય અનિય અદારમઈએ જાનિય ફલ લેવઉ. ૧૯
એગુણુવીસમ દેવભવણિ સંતીસર વંદઉ,
રિસહ દિલાવરિ વીસમઈ એ અરચીય વીર નંદઉ;
સુપરિ કૃતેપુરિ સંતિનાહિ ધકવીસમ જિજ્ઞાસરિ,
નમિય હુમંગાખાદિ નેમિ ગાધસું મધુરઈ સરિ. ૨૦
જગિ જ્યવંત જુહારીયઈ, મૂલધિંય ચઉવીસ;
ભાવ ભગતિ પૂજ કરી, પૂરિસુ મનહ જગીસ. ૨૧
અહે સયલધિંય સયપંચ અનઈ ખાસકૃતિ નખીજઈ,
લંગારિહિં જે અછઈ દેવસેવા નિતુ કીજઈ;
રૂપરચણુ સોવન્ન ધિંયશ્રી જાવડકારીય,
નમિસુ અનેરી સયલ તિથ નિયમણિ સંભારીય. ૨૨
ધણિપરિ ચૈત્યપ્રવાડિ રચી મંડવગઠિ હરિસિહિં,
સિંચીય મુકૂતલંગાર સુગુર સોમધજગણિ સીસિહિં,
કાગખંધિ જે પુન્યવંત નારી નર આવઈ;
એમરાજગણિ ભણુધ તેષ યાત્રાહલ પાવઈ. ૨૩

॥ હતી બીમજ્ઞપાચલચૈત્યપરિપાટી સમ્પૂર્ણા ॥

ભાંડાગારિક નેમિચંદ્ર.

આ પરમશ્રુત શ્રાવક હતા. તેમણે પછીશત યા પછીશતક પ્રકરણ લખેલું છે કે જે પ્રાકૃત ભાષામાં ૧૬૦ ગાથામાં બદ્ધ છે અને જેનું નામ તે ગાથાની સંખ્યા પરથીજ અપાયું છે. આ ગ્રંથ હજુ સુધી આ નામથી અને શુદ્ધ છપાયો નથી, એમ નેતી મૂળ પ્રત જેવાથી જણાય છે. (હાલમાં પંડિત હીરાલાલ હંસરાજ નરહથી છપાયો છે.) તેની હસ્તલિખિત પ્રત મુંબઈની શ્રી મોહનલાલજી મેંટ્રલ લાઇબ્રેરીમાં તે સંબંધે મારા મિત્ર શ્રીયુત નાથુરામ પ્રેમાને જોઈતી હતી તેથી પૂછપરછ કરતાં મળી આવી. તેમાં છેલ્લી ગાથામાં **एवं भंडारियणेमिचंद्र रक्षया विकरुद्धि गाढा** એટલે એ રીતે ભંડારિક નેમિચંદ્રે રચેલી કેટલીક ગાથાઓ એ કથન મળી આવે છે, તેથી તેના સમયનો નિર્ણય થઇ શક્યો નથી. પરંતુ તેની અવચૂરિ તપાસતાં નીચે પ્રમાણે માલૂમ પડ્યું:—

एवं पूर्वोक्तं युक्त्या भंडागारिकः स वासौ नेमिचंद्रश्च सज्जनसुतः श्री जिनेश्वरसूरिपिता च तेन रचिताः कतिचिद् गाथाः १६० ॥
मानाः विधिमांगरता भव्याः पठंतु सूत्रतो ज्ञानं स्वयं परिज्ञानेन ततश्चैतत्पाठया ।

કે નેમિચંદ્ર ભાંડાગારિક (ભંડારી)ના પિતાનું નામ સજ્જન હતું પણ તે કેવી રીતે જિનેશ્વરસૂરિના પિતા થઈ શકે તે સમજાયું નહિ એટલે મંગલાચરણ પર દ્રષ્ટિ ફેંકતાં એવું જણાયું કે:—

“ **इह प्राप्तसकलमानुष्यादिसामग्री-केन पुंसा ज्ञातचारित्राधारभूतेष्वी सङ्गकस्व एव प्रयतितव्यमित्याकलय्य नेमिचंद्र नामा आचकस्तदुपदेष्टुगीतार्थं संविन्नं गुरुं परीक्ष्यन् चिरात् परितन्म्य तत्कालकर्त्ति संवीमगीतार्थं सुमित्रनामण्य श्री जिनेपतिसूरि सुगुरुं लब्ध-वान् । ततस्तेभ्यो ज्ञातशुद्धदेवाधितस्वपराङ्ग देवाधितस्वेषु दृढयमिदं प्रकरणं चक्रे ॥ ”**

જિનપતિ સૂરિ નામના સુગુરને પ્રાપ્ત કરી શુદ્ધ ગુરુ, દેવ અને ધર્મના સંબંધી આ ગ્રંથ લખેલો છે.

અને આ અવચૂરિ શ્રી જીવલચંદ્ર ગુરુના કોઈ શિષ્યે લખેલી—રચેલી જણાય છે.

स्वस्मृति बीजकमेतत् बह्वीशितप्रकरणस्य सद्रूपेण ।

अखिललोककवयं शिष्यः श्री भवलचंद्र-गुरोः ॥

હવે જિનપતિસૂરિ સંબંધી કલાટની ખરતર ગચ્છ પદાવલિ તપાસી તો જણાયું કે:—

તે ૪૬ માં પાટે હતા. તેમનો જન્મ સંવત્ ૧૨૧૦ ચૈત્ર વદિ ૮, પિતાનું નામ શાલ યશોવર્દન, માતાનું નામ સુલવંદની; દીક્ષા સંવત્ ૧૨૧૮ ના ફાલ્ગુન વદિ ૮ ને દિને દિલ્લીમાં લીધી. સંવત્ ૧૨૨૩ ના ભાદ્રપદ વદિ ૧૪ ને દિને મુખ્ય પદ્ધતિ જિનચંદ્રનો સ્વર્ગવાસ દિલ્લીમાં થવાથી તેમને સૂરિપદ મળ્યું. ત્યાર પછી કાર્તિક શુદ્ધ ત્રયોદશીએ તેમનું પદસ્થાન જયદેવાચાર્યે કર્યું અને સંવત્ ૧૨૭૭ માં ૬૭ વર્ષની વયે પાલણપુરમાં સ્વર્ગવાસ કર્યો. આના પદ્ધતિ જિનેશ્વર (૪૭ માં) થયા કે જેનો જન્મ મરોટમાં સંવત્ ૧૨૪૫ માર્ગશીર્ષ શુદ્ધ ૧૧ ને દિને થયો હતો. પિતાનું નામ **ભાંડાગારિક નેમિચંદ્ર** અને માતાનું નામ લક્ષ્મી હતું. મૂળ નામ અમ્મડ, દીક્ષા ખેડા નગરમાં સં. ૧૨૫૫ માં લીધી અને વીરપ્રભ નામ આપ્યું. સં. ૧૨૭૮ ના માઘ શુદ્ધ ૬ ને દિને સર્વદેવાચાર્યે તેમનું જલોર નગરમાં પદસ્થાપન કર્યું સંવત્ ૧૩૩૧ ના આશ્વિન વદિ ૬ ને દિને સ્વર્ગવાસ કર્યો. [આ આચાર્યના હાથથી સંવત્ ૧૨૯૯ માં શ્રાવક લાચનને લાણવા માટે તાડપત્ર પર લખેલી હરિભદ્રસૂરિ રચિત સમરાદિત્ય ચારિત્રની પ્રતિ હાલ પણ ખંભાતમાં મોજૂદ છે. વળી આ આચાર્યે ચંદ્રપ્રભ સ્વામિ ચરિત્ર નામના ગ્રંથ પર વિષમપદ વૃત્તિ રચી છે. આ આચાર્યના શિષ્ય અભયતિલક ગણિએ દયાશ્રય કાવ્ય પર તથા દયાશ્રયકોષ પર શ્લોકબદ્ધ દીકાઓ રચેલી છે.]

આ બે પદ્ધતિનો ઇતિહાસ જોતાં તુરતજ જણાયું કે ૪૭ માં પદ્ધતિ જિનેશ્વરસૂરિના પિતાનું જે નામ

હવે સને ૧૮૯૮માં જયચંદ્ર સંતારામ શ્રાવણે નામના વર્ધા નિવાસી સૈતાવલ જૈને 'શ્રીમાન્ બંડારી નેમિચંદ્ર આચાર્ય' વિરચિત ઉપદેશ સિદ્ધાંત રત્નમાલા' નામનું પુસ્તક માથાના મરાઠી હીંદી અર્થે અને વિવેચન સહિત બહાર પાડ્યું છે તેની પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યું છે કે "અનુમાન હોતા હૈં કિ કિસી સમય રક્તામ્બર સ્વેતામ્બર દિ મિથ્યા ભેષધારી પાખંડિયોને જૈનસમાજકા બહકાકર અપના વ રાગદ્વેષી કુદેવો કે ભક્તવના જિનમનસે ઉલ્ટે માર્ગમેં લગા દિયા ઉનપર દયા દષ્ટિ કરકેં શ્રીમાન્ પંડિતવર્ધા નેમિચંદ્ર બંડારીનેં ચલ ઉપદેશસિદ્ધાંત રત્નમાલા નામકે ગ્રંથ રચકર ભોલી ભાલી જૈનસમાજકા બહુત ઉપકાર કિયાહૈ. વર્તમાન સમયમેં બી અનેક ભેષધારી પાખંડી હમારી જૈનસમાજમેં દેખે જતે હૈ. જે કિ અપને કો ગુરૂ મનાકર ભોલે બાધયોસે પાવ પૂજા કર ધનાદિક કમતે ફિરતે હૈં ઔર જિનમતસે ઉલ્ટે માર્ગપર ચલા કર કુદેવોં કે ભક્ત બના અચાનાંધકાર મેં ડમે દિયા હૈં. જ્યેસે બાધયોં કો સુદંવ કૃદેવ સુગુર કુગુર સમજાનેકે લિયે ચલ ગ્રંથ અતિશય ઉપયોગી સમજ હમારે મિત્રવર્ધા પંડિત પન્નાલાલજી બાકલીવાલ સુબ્બણ્ણગ નિવાસીને શ્રીમાન્ પંડિતવર્ધા જયચંદ્રજી કૃત વચનિકા ટીકા કે સહારેસે સરલ હિન્દી બાષામેં અનુવાદ કર પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ કે છપા દેનેમી પ્રેરણા કરી...

સ્વ. પંડિત ભાગ્યંકે નિષ્કર્ષ રૂપે જે સર્વથા
ખનાવ્યો છે તે આ ગ્રંથને છેવટે આપેલ છે કે:—

આમાં કુચર શ્વેતાંબરાદિ વસ્ત્રધારી મુનિઓને જણાવ્યા છે અને તેથી તે પર આક્ષેપ કર્યો છે એ સ્પષ્ટ છે, અને વસ્ત્ર રહિતને નિર્મથ કહી તેને સુચર તરીકે જોય ગણ્યા છે તેથી પોતાના પક્ષને ટેકા આપ્યો છે એ પણ સ્પષ્ટ છે. પરંતુ મૂળ ગ્રંથ શ્વેતાંબરી હોવા છતાં તેને દિગંબરી ગણાવી તેના પર આવાં કથનો કરવાં તેને બદલે કોઈ દિગંબરી ગ્રંથ પર ટીકા કરતાં એવાં કથનો કાઢ્યાં હોત તો કદાચ ક્ષાંતવ્ય ગણાત. આ ઉપરાંત શ્વેતાંબર ગ્રંથની મૂળ ગાથાનો અર્થ કરતાં ન્યાં ન્યાં ‘સુચર’ શબ્દ આ-વેલો છે તેનો અર્થ પોતાનો પક્ષ સિદ્ધ કરવા નિર્મથ ચુર, બાહ્યાભ્યંતર પરિઅરૂ રહિત સુદ ચર એવા

કરેલા છે. જુઓ ગાથા ૨૩ નો અર્થ, તેમજ બીજી ગાથાઓ દાખલા તરીકે:—

**સર્વો ચિત્રદેવો સુગુરુ ગુરુમણિ જામમાસેજ ।
તે સિ સરુપ સુદયં પુણ્યવિહૂણાં જ પાવંતિ ॥૩૩॥**

હિંદી અર્થ—અર્હત દેવ ઔર નિર્ગન્થ ગુરુ ઇસ પ્રકાર તો સભાનામ માત્ર કહતે હૈ પરંતુ ઉનકા યથાર્થ સ્વરૂપ બાગ્યહીન જીવ હૈ વે નહિ પાતે. **ભાવાર્થ**—નામ માત્ર કરે તો અર્હત દેવ નિર્ગન્થ ગુરુ શ્વેતામ્બરાર્દિક બી કહતે હૈ પરંતુ યથાર્થ સ્વરૂપ નહિ જનતે. ઇસ કારણ જિન વાણીકે અનુસાર અર્હન્તાદિકકા સત્ય સ્વરૂપ અવસ્થાની નિશ્ચય કરના ચાહિયે.

આમાં ખરો અર્થ એ છે કે વીનરાજ દેવ અનંત સુગુરુ સર્વે નામ માત્ર કહે છે, પરંતુ તેનું સ્વરૂપ-સોભાઅ પુણ્યવિહીન જનો પામતા નથી; છતાં તેને મારી મચીને કેવો ખોટો ભાવાર્થ ખેસાડી દે છે ! આમ કરવાથીજ બંને સંપ્રદાયો વચ્ચે વિશેષ ને વિશેષ વિરોધ રહે તેમાં નવાઈ શું છે ?

આવીજ રીતે એક ટેકાણે કુગુરુનો ભાવાર્થ કરતાં શ્વેતામ્બર સામે વિરોધમાં લખ્યું છે કે જે વાંચી વિવેચનકાર માટે ખેદ થાય છે.

**જઈ કેઈ સુકુલ વહુજો સીલં મહાલંત લિતિ
કુલનામં ॥**

મિચ્છત માચરંત ચિવહંતિ તહ સુગુરુકેરસં ॥૭૨॥

હિંદી અર્થ—જેસે કુલવધૂ અપને શીલકા તો મલિન કરે—વ્યભિચાર સેવે ઔર કુલકા નામ ક્ષેપ કહે કિ હમ કુલીન હૈ, તેસેલી કુગુરુ હૈ તે મિથ્યા-ત્વકા આચરણ કરતે સન્તે બી કહે હમ સુગુરુનકે શિષ્ય હૈ. **ભાવાર્થ**—ઇસ કાલમે શ્વેતામ્બર-ક્રામ્બર આદિ જૈનમતમે બી ભેષી હો ગયે હૈ; જાગવાનહી આસાકે વિરૂદ્ધ વસ્ત્રાદિ પ્રતિબંધ ધારતે હુયે બી અપને બહારક આચાર્યાદિ પદ માનતે હૈ ઔર કહતે હૈ કિ હમ ગણધરાદિકે કુલકે હૈ ઉનકે કહા ગયા હૈ કિ અન્યથા આચરણ કરેગા વહ મિથ્યાદિ હી હૈ કુલસે કુછ સાધ્ય નહિ હૈ જેસે બડે કુલકી

બી સી હૈ ઔર વ્યભિચાર સંવેગી તો વ્યભિચારિણી હી હૈ, કુલીન નહી હૈ.

(દૂંઢીઆઓ કે જે મૂળ લેખકના સમયમાં વિદ્યમાન હતાજ નહિ તેને પણ વિવેચનકારે પોતાની ચુંગાલમાંથી છોડ્યા નથી. જુઓ વિવેચન ગાથા ૬૯.)

પોતાના દિગંબરી ગુરુ જે માટે ખગાઈ લાંકવા માટેનો અર્થ એવો ધુસારી દીધો છે કે જે પર હાસ્ય આવ્યા વગર રહે નહિ.

**અજ્ઞાવિ ગુરુજો ગુણીજો સુદા દીક્ષન્તિ તદયદા
કેચિ ।**

**પહુજિજવલ્લહ સરિસો પુજો ચિ જિજવલ્લહો
લેખ ॥૧૦૭॥**

“ હિંદી અર્થ—ખાહ્ય લિંગરહિત, જિન-રાજહી હૈ. પરમ ઇષ્ટ જિનકા જિનેન્દ્ર ભગવાનહી સદશ નમ્ર દિગમ્બર એસે પવિત્ર ગુણોકે ધારક કોઈ કોઈ ગુરુ અથ બી દેખનેમે આવે હૈ.

ભાવાર્થ—ઇહાં પર કોઇ મિથ્યા ભેષધારી કહે કિ ઇસ સમય ઇસ ક્ષેત્રમે યુનિ તો દીખતેલી નહી એસા ખચન કેમ કહા ? તો ઇનકો ઉત્તર હૈ કિ યદ ખચન રૂક્ત તુમારીહી અપેક્ષા નહી હૈ પરંતુ સખકા અપેક્ષા હૈ સો કિસીન કિસીકે પ્રત્યક્ષ હોં યહી હોંગે ક્યોંકિ દક્ષિણમે અખારલી યુનિયોંકા સદ્ભાવ શાસ્ત્રમે કહા હૈ. ” (દિગ્મ્બર શાસ્ત્ર !)

શ્વેતાંબરીય ગ્રંથ હોવાનાં આંતરિક પ્રમાણો.

આ ૧૦૭ મી ગાથાનો અને આની પછીની ગાથા કે જે નીચે પ્રમાણે છે:—

**જયજે ચિ સુગુરુ જિજવલ્લહસ્ત કિર્તિજ ઉલ્લ-
સર્ સમ્મં ।**

**અહ કહ દિનમણિ તેયં ઉલ્લુચળં દરદ અંધલે
॥૧૦૮॥**

તેને સામટો અર્થ એ છે કે:—“ અઘપિ પણ કંટલાક ગુણી અને શુદ્ધ ગુરુઓ જોવામાં આવે છે, પરંતુ જિનવસ્ત્રહીન સમાન તો જિનવસ્ત્રભરણ સરિજ છે; પરંતુ જિનવસ્ત્રહીન વચ્ચેથી જો કોઇને સમ્યક્ત્વ ઉલ્લસાવમાન આવ નહિ તો તેમાં તેનો શું દોષ ?

જેવી રીતે સૂર્યનું તેજ ધ્રુવનું અંધારું હરણુ ન કરે તેમાં તેનો શું હોય ?

આ પર સંસ્કૃતિ ઇતિ આપેલી છે કે—“અસ્મિન્નપિ કાલે ગુરુઓ ગુણિનો જ્ઞાનાવિયુક્તાઃ શુદ્ધાઃ શુદ્ધરૂપકાઃ સાક્ષાદ્ વીક્ષ્યન્તે, તદ્વચ્ચલિતિ દેવશ્યત્વાત્ક્રિયાકઠોરાઃ કેપિ ક્રિયન્તોઽપિ, પરં જિનવલ્લભસદૃશઃ પુનરપિ જિનવલ્લભ ઇવા સદ્ધિ જિનેશ્વરાચાર્યવીક્ષિતોઽપિ ચૈત્યકાવાસં સકદુષ્પાકં મત્વા સંવેગાત્સુવિહિત શિરો-મણિ બ્રીમદ્ભયદેવસૂરિ પાર્શ્વેષુપસંપન્ન વચ્ચ-નાત્સુગુરુ જિનવલ્લભસ્યાપિ કેવાંચિત સમ્ય-કત્વં ઉલ્લસતિ । અત્ર વૃષ્ટાન્તમાહ । અથેતિ પશ્યાન્તરે દિનમણિનેજ ઉલ્લુકાનામશ્વત્વં કયં કેન પ્રકારેણ હરતિ ॥”

આમાં આ ગ્રંથ શ્વેતાંબરી હોવાનું આંતરિક પ્રમાણ મળી આવે છે કે જિનવલ્લભસૂરિએ પ્રથમ ચૈત્યવાસી જિનેશ્વરસૂરિ કૃત્યપુર ગચ્છના પાસે દીક્ષા લીધી હતી, પરંતુ ચૈત્યવાસ એટલે સાધુઓને જિન-મંદિરમાં વાસ કરવાનો મત અયોગ્ય સમજી પરમ સંવેગી સુવિહિતશિરોમણિ શ્રીમદ્ અલ્પયદંવસૂરિની પાસે ઉપસંપદા-બીજી દીક્ષા લીધી હતી (અને પાછળથી તે તેમના પટ્ટધર ૪૩ માં પાટે થયા હતા.)

આ રીતે જિનવલ્લભના અર્થ જિનરાજ, જિન જેને વલ્લભ છે એવા કરી વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે, પરંતુ ગાથાનું સ્વરૂપ જોતાં ઉપરના અર્થ-ઐતિ-હાસિક શ્વેતાંબરી સૂરિ જિનવલ્લભ સિવાય બીજો અર્થ છેજ નહિ. આનો બીજો ઉલ્લેખ ગાથા ૧૩૫

× અલ્પયદંવસૂરિ—(ખ૦ ગચ્છના ૪૨મા પટ્ટધર) તે ૪૧ મા જિનચંદ્રના હધુ ભાઈ હતા. પિતાનું નામ ધારન નગરીના એકી ધન અને માતાનું નામ ધનદેવી હતું. મૂળ નામ અલ્પયદુભાર હતું. અતિશય આત્મપીડન કરવાથી તેને કોઈ મથો હતો. હાથ વૂટી પડયા હતા તે ચમત્કારથી સાજા કરી સર્વ રોગ નાથ પમાડયો હતો. તેમણે સ્વ-ભનક (ખંભાત) પાસે પાર્શ્વપ્રતિમાને ન્યતિકુલ્યુ સ્તો-ત્રથી પ્રાર્થના કરી હતી તેમણે નવ અંગર દીક્ષા લઈ અને શુભર દેશમાં કપડવણી (કપડવંજ) ગામમાં મૃત્યુ પામ્યા. (પરંતુ પદ્મવલ્લિ) સ્વર્ગવાસ સમય સંવત્ ૧૧૩૫ (બીજાં ૧૧૩૬ જુલાઈ છે) —(તપમજ્જ પદ્મવલ્લિ).

માં કરેલ છે કે જે ગાથા આ લેખને અંતે આપેલ છે. આ ઉપરાંત બીજું પણ આંતરિક પ્રમાણ છે કે જે ખતાવી આવે છે કે આ શ્વેતાંબરીય ગ્રંથ છે, તે આ પ્રમાણે:—

સિરિ ધમ્મવાસગણિના રાજ્ય ઉપપત્ત-

માલસિદ્ધંતં ।

સથેયિ સમણ સદ્ધામણમિતિ પઠમ્મિ પાઠય-
ન્તિ ॥૧૧॥

હિં-અર્થ:—શ્રી ધર્મદાસજી આચાર્યકર ઉપ-દેશકી હે માલા જિનમે એસા યદ સિદ્ધાન્ત રચ ગયા હે તિસકો સમસ્ત હી મુનિ વ શ્રાવક શ્રદ્ધાન-પૂર્વક માનતે હે, પઢતે હે. ભાવાર્થ:—યદ ઉપદેશ પહિલે ધર્મદાસજી આચાર્ય મહારાજને રચા હે સો હી મૈને કહા હે. કોઇ કપોલકલ્પિત નહી હે. ઇસી કારણ યદ પ્રમાણભૂત હે ઔર સમ્યક્વાદિક કે પુષ્ટ કરનેમે કલ્યાણકારી હે.

આમાં ધર્મદાસ ગણિ કે જેને શ્વેતાંબર આચાર્ય પ્રમાણે પ્રભુ મહાવીરના હસ્ત દીક્ષિત શિષ્ય ગણવામાં આવે છે તેમણે રચેલી ઉપદેશમાલા કે જે શ્વેતાંબરમાં સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ અને માનનીય ગ્રંથ છે, તેના ઉલ્લેખ ઉક્ત ગાથામાં સ્પષ્ટ રીતે કરવામાં આવ્યો છે, છતાં તેને ઉડાવી દેધ યા તો તે સમ-જમાં ન આવતાં ઉપદેશ જેમાં માલા છે એવું સિદ્ધાંતનું વિશેષણ ખતાવી અર્થ કરવામાં આવ્યો છે. વળી ધર્મદાસ ગણિ (આચાર્ય નહિ) શ્વેતાંબર સંપ્રદાયમાં પ્રસિદ્ધ છે, જ્યારે તેવા નામના કોઈ આચાર્ય દિગંબરમાં થયેલા જાણવામાં નથી.

આ રીતે ખરું શ્વેતાંબર પ્રમાણ સમજવામાં આવ્યું નથી, અને સમજવામાં આવ્યું હોય તો તેને ઉડાવી દીધું છે. આ એમાંથી પાછલું વધારે યોગ્ય કોઈને લાગે અને તે એ રીતે કે શ્વેતાંબરમાં ઉપદેશ-માલા નામનો મુનિશ્રાવકને હિતશિક્ષા રૂપે અતિ ઉત્તમ, માન્ય અને પ્રમાણભૂત ગ્રંથ ગણાય છે કે જેના પર સં. ૬૬૨ માં વિજ્ઞમાન સિદ્ધર્ષિ (ઉપ-મિતિ ભવપ્રમંથ કથાના રચનાર) જેવા મહા વિદ્વાને દીક્ષા રચી છે, અને તે ઉપરાંત બીજા અનેક

દીકાઓ લખાઈ છે. તેવો અંથ શ્વેતામ્બરમાં હોય તો દિગમ્બરમાં શામાટે ન હોય? માટે તે બતાવવા (બદાતકા) આ અંથનું મૂળ નામ (પછીશતક) પણ ઉડાવી દઇને તેનું નામ તે નામનેજ મળતું ‘ઉપદેશ સિદ્ધાન્ત રત્નમાલા’ એ આપી દીધું, એટલુંજ નહિ પરંતુ આ અંથના લેખક શ્વેતાંબરી શ્રાવક નેમિચંદ્રને આચાર્ય નેમિચંદ્ર બનાવી તેને પોતાના દિગમ્બરી મહાપુરુષ ગણાવી દીધા, પરંતુ નક્લી ઢોળાવ ક્યાં સુધી ટકે? અસત્યતાના કેટલા દોષો થાય છે તે આ પરથી સમજી શકાશે.

આ પુસ્તક લખવાનો હેતુ-અમરચિત્તિ.

આ પુસ્તક લખનારના સમયમાં દેશની ધણી અસ્તવ્યસ્ત રિચિત્તિ હતી; તેનો ઇતિહાસમાં નોંધેલો ચિતાર વિચારતાં એમ જણાય છે કે જૈન મુનિઓનો ભ્રમણકાળ અનેક વિધ્નોથી પરિપૂરિત હશે, શ્રાવકો સીધાચેલા, ભાગતા નાસતા, અને જનમાલના રક્ષણ માટે દુઃખી અને ધર્મહીન ગાળતા હશે; અને તેથી ધણું દુઃકમાં ઉપદેશમાલાની ધાટી પર આ પુસ્તકનું નિર્માણ કરવું લેખકને ગોચ્ય લાગ્યું હશે. દેશ-ચિત્તિ સંબંધે જોઇએ તો:—

“ આ વખતે હિંદુસ્તાનના રાજાઓને માથે તેઓની મારી દશાનું કાળચક્ર ફર્યા કરતું હતું, તેથી તેઓ પરસ્પર નજીવા કારણોથી ચાતરફ વેર પાથરી બેઠા હતા; પોતાના દેશના અને ધર્મના કદા શત્રુ મુસલમાન લોકો તેઓને માથે ઝુમી રહ્યા હતા; તેઓને અટકાવ કરવાને સર્વ એકત્ર થવાને બદલે ઉલટા શત્રુઓને એક બીજા સામે તેઓ મદદ કરતા; પણ આખર અમારી પણ એજ દશા થવાની છે

● પોતે શ્રાવક હતા તેથીજ ૧૫૬ મી ગાથામાં આ-ભનિનાથી પોતે જણાવ્યું છે કે—

જં જીવિયમસં પિહુ ધરેમિ ગામંપિ સાવયાળં ચ ।

તં પિયહુ મહાબુજં રૂઢ વિસમે દૂસમે કાલં ॥

આ વિષમ પંચમ કાલમાં જે હું જીવિતમાત્ર ધારણ કરું છું અને આવકલં નામ ધારણ કરું છું તે હે પ્રભો ! મહા આશ્ચર્ય છે !

વળી પોતાની અડક બંડારી આપી છે છતાં તેને આશ્ચર્ય કેમ કહેવામાં આવ્યા એ પણ મહા આશ્ચર્ય છે !

એમ કાંઈને સુઝતું નહિ.”—ગુજરાતનો પ્રાંત ૪૦ ઇ. ૨૦૫.

આ વખતે ગુજર દેશમાં અણહિલપુર પાટણમાં પ્રખ્યાત બોળો ભીમદેવ રાજ્ય કરતો હતો. તેણે આશુના પરમાર રાજા પર તેની કુંવરી ઇચ્છાંતીને માટે આક્રમણ કરી તેને હરાવ્યો અને પછી અજમેરના ચાહાણ પર ચડ્યો, ત્યાં તે હકયો. વળી ફરી ચડ્યો અને પૃથ્વીરાજના પિતા સોમેશ્વરને માર્યો. આથી પૃથ્વીરાજ અને ભીમ વચ્ચે વેર બંધાયું. ગુજર દેશમાં બંને વચ્ચે યુદ્ધ થયું. પૃથ્વીરાજની જીત થઈ. ત્યાં તો શાહસુદીન મદમદ ગોરી ગિઝનીની સત્તા હાથમાં લઈ ફોજ લઈ આવ્યો. પ્રથમ દિલ્લી. અજમેર, કનોજ વગેરે તાબે કર્યા અને છેવટ ગુજરાતનો વારો આવ્યો. ઇ. સ. ૧૧૯૧ (વિ. સં. ૧૨૪૭)માં પૃથ્વીરાજે તેને હરાવ્યો, પણ બે વર્ષ પછીની લડાઈમાં પૃથ્વીરાજ હાર્યો. શહાસુદીન ગોરી પછી અજમેર ગયો અને ત્યાં પણ ફર રીતે ધણા હિંદુઓને મારી નાંખ્યા, પછી તે દેશ હુંડતો હુંડતો ઘર તરફ ચાલ્યો. પાછા બીજે વર્ષ (ઇ. સ. ૧૧૯૪) ફરી આવી જમના કાંઠે કનોજ તથા બનારસ શહેર લઈ ત્યાંની મૂર્તિઓ ભાગી નાંખી હિંદુ ધર્મ ઉપર ધણો જીલમ કર્યો. પછી તુરતજ ગુજરાતમાં તેના સરદાર કુતલુદીન અણહિલવાડ પાટણ ઉપર કોજ લઈ ભીમનો સરકાર જીવણરાય મરતાં અને તેથી તેનું લશ્કર વિખરાતાં જીત મેળવી. ભીમ રાજ્ય મૂકી નાશી ગયો. પાછા ઇ. સ. ૧૧૯૬ માં (વિ. સં. ૧૨૫૨) નાગોરના અને બીજા હિંદુ રાજા સામે લડાઈ કરી, પહેલાં હાર્યો, પછીથી બીજા ફોજ લઈ અજમેર પાસે તે ગુજરાતની સેનાને હરાવી કુતલુદીન વાપી અને નાંદાલના કિલ્લા તાબે કરી પાટણ આવ્યો. પાછી વાલીન અને ધારાબરજ, પાટણના રાજા સાથે જાવણી કરી સિરોહી પ્રાંતમાં આશુગઢ પાસે પડ્યા છે અને ગુજરાતમાં પેસવાના રસ્તાનું રક્ષણ કરે છે. એ વાત સાંભળી ત્યારે કુતલુદીને ત્યાં જઈ તેમને હરાવી મોટી લૂંટ મેળવી ગુજરાતમાં પાછા આવી દેશને ઉજડ કર્યો. આખરે પાટણમાં થાણું બેસાડી કુતલુદીન અજમેર થઈ

દિલ્લી પાછો ગયો; પરંતુ આ થાણું થોડા વખતમાં ઉઠાડી મૂક્યું હશે અથવા કાઢી મૂક્યું હશે, કારણ તે રથું હોય એમ ખીજે કોઈ ફેંકાણે લખેલું જણાતું નથી.

વળી આ મામલામાં દેવાશ્રયો, મંદિરો વગેરે ભાંગી-ફેરવી તેમાં મસીદા કરવામાં આવી અને મૂર્તિ-ઓને તોડી નાંખવામાં આવી. વગેરે વગેરે વર્ણન જોતાં તેવા સમયમાં જૈન સમાજની સ્થિતિ કેવી દુઃખદાયક, અને શિથિલ થઈ હશે તે સહેજે કલ્પનામાં આવી શકે તેમ છે.

આ વખતે જૈનોમાં ચૈત્યવાસી સાધુઓનો કેવો દોર હતો તે સંઘપટ્ટક નામના છપાયેલા ગ્રંથને મન-નપૂર્વક વાંચવાથી સ્પષ્ટ સમજી શકાય તેમ છે.

જિનવાણીથી વિરૂદ્ધ આચાર-મિથ્યાત્વનો તીવ્ર ઉદ્ધય હશે ક્યાં ? જ્યાં શુદ્ધ ઉપદેશ પણ વૃથા જતો હશે (ગા. ૧૭), મોદથી અસિત થઇ પુત્રાદિક સ્વજનોમાં અસ્ત, ગૃહવ્યાપારના પરિશ્રમથી ખિન્ન થઈ પેટ ભરતા અને સ્ત્રીમાં વિશ્રામસ્થાન લેતા, લોક હશે (ગા. ૧૯, ૨૦), ધનનો વ્યય સુકાર્યમાં નહિ કરતાં વિષયભોગોમાં થતો હશે. (૩૧). ગુરૂ ભટ્ટ-ભાટની માફક પૈસો રાખતા હશે-જેમ ચૈત્યવાસી પાછળથી કરતા હતા અને હાલ જનિઓ કરે છે તેમ (ગા. ૩૧) પરિવ્રજાધારી અને મિથ્યાદષ્ટિઓને ગુરૂ માનવામાં આવતા (૩૪-૩૫), આવા ગુરૂ બાહ્ય વેષ દેખાડી બોળા જીવોને નરકમાં નાંખે છે. (૪૦), પટકાય જીવોની રક્ષા થતી નહિ (૪૩) સમયના જાણુનાર જ્યાં અસમર્થ હતા અને સમયના જાણુકાર નહિ એવા સમર્થ હતા. (૪૬-આમાં શ્રાવક શબ્દ અર્થકારે ઘોંચી દીધો છે), આડંબર, કીર્તિ, ખાતર ઉત્સુત્ર ઉપદેશ અને તેથી ધર્મની હાંસી, અને મિથ્યાદષ્ટિઓના વિપરીત આચરણની પ્રશંસા, (૫૫-૬૧), હે ભાઈ! જ્યાં ગૃહવ્યાપારરહિત મુનિઓમાં પણ સમ્યક્ત્વ નથી તો ગૃહવ્યાપારમાં તત્પર એવા ગૃહસ્થોની તો વાતજ શું કરવી ? (૬૪) જિનવચનથી વિરૂદ્ધ આચરણ થાય તો પછી તપશ્ચરણાદિ વૃથા થતા હશે. (૬૫) લોકપ્રવાહ (અર્થકારની લોકમૂલતા) રૂપ ઉત્કટ પવનની પ્રચંડ લહેરોથી દહ સમ્યક્ત્વ મહાવળરહિત થાય છે અને ભારી

પણ લક્ષ્મી પામે છે-એટલે લોકપ્રવાહનું પ્રયોગ વર્ણ છે. (૬૮) કેટલાક કુલકેમમાં આસક્ત છે. જેવા કે પાપનવમી (દશરા) વગેરે. જે પાપનવમીને દિન (દશરાને દિન) લાખો પશુ પાડાનો હોમ થાય છે તે પાપી નવમીને જે પોતાને શ્રાવક કહેવડાવે છે એવા પૂજે છે તે સદા વીતરાગ દેવની નિંદા કરાવે છે. (૭૫-૭૬) એટલે કુંડા ચતુર્થી, (ચૈત્ર ચોથ), નવમી (ગોગા નવમી), બારસ (વચ્ચ બારસ) શ્રાદ્ધ-પિંડદાન વગેરે વગેરે કે જેમાં મિથ્યાત્વ કષાયની ઉન્નતિ છે તેમાં સમ્યક્ત્વ નથી. આમ મિથ્યાદષ્ટિ દિસામય પર્વોનું પાલન શ્રાવકોમાં થતું હતું. (૭૮) યથાર્થ જિનપૂજા નહોતી થતી-કુચરૂ સેવન થતું હતું-લોક રીતિ દૂર કરી અન્ય દેવોનું પૂજન ત્યામ કરી વીતરાગની પૂજા અને સુગુરૂ સેવન કરવાં યોગ્ય છે. જે જે જિન આરા વિષે કહેલું છે તે તેને માને અને લોક પ્રવાહમાં તત્ત્વ નથી એમ જાણે તેજ તત્ત્વ-જ્ઞાની છે. (૯૦-૯૧-૯૨) જિનદીક્ષાનો હેતુ મંસાર પર વૈરાગ્ય અને પોતાથી અતિરિક્ત એવું શુદ્ધ આત્મા રૂપી પરમ તત્ત્વનું ધ્યાન છે. (૯૫) આમમ રહિત તપશ્ચર્યાદિ ક્રિયાનો આડંબર કરવામાં આવતો હતો. (૧૦૦) આ મારો ગુરૂ, આ ખીજનો એવું મમત્વ હતું-શ્રદ્ધાની જીવો-શ્રાવકોને આ મારો આ પરાયો ગુરૂ એવું કદી હોતું નથી. જિનવચન રૂપ રત્નોના આભૂષણથી કર મંડિત છે જેના તે સર્વ સુ-ગુરૂ છે આમ મમ્મમત્વ, ગુરૂ મમત્વનો ત્યામ કરવા સમ્યક્ છે (૧૦૫) આમાં અઘ્રાવીસ મૂલ ગુણ ધારક ગુરૂ તે સુગુરૂ એવું વિવેચનકારે લખેલું છે.) વળી શ્રાવકોમાં સંસારાસક્તિ બધું હતી. મરેલાં માટે હૈયે સ્વરે રોવું, અસ્તક છાતી ફૂટવાં એ બધું હાલની પેઢે પણ તે સમયે હતું, તો તે તાબ્ય છે. (૧૧૦) મૂળ લેખક પોતાના સમય માટે કહે છે કે આ દુઃખમકાલમાં ધર્મીયો સુગુરૂ અને શ્રાવક ફલિ છે અને રાગદેષ સહિત નામ માત્રના ગુરૂ અને નામ માત્રના શ્રાવક ધણા છે (૧૧૨) શુદ્ધ ચિત્તવાળા જિનવચનના યાતાઓ (કહે છે કે) એકજ મહાદુઃખ છે અને તે એ છે કે અનેક મૂઢ જન ધર્મનું નામ લઈ પાપ સેવન કરે. (૧૧૪) ખરૂં જોતાં સમ્યક્ત્વ વખરો આ

ધર્મ ઘટાટોપ છે. (૧૧૬) હમણાં પણ જે અતિપા-
પિષ્ટને શુદ્ધ ગુરૂ તરીકે જિનવર સમાન માને છે તે
પવિત્ર ધર્મથી વિમુખ છે. (૧૨૦) જેમાં શ્રેષ્ઠ દુઃખી
છે અને દુષ્ટોનો અભ્યુદય છે એવા આ પંચમકા-
લના દંડ સહિત લોકમાં જે ધન્યપુરુષોનું સમ્યક્ત્વ
ચલાયમાન થતું નથી તેને હું પ્રણામ કરું છું. (૧૩૩)
હાલ જે ગુરૂ જેવામાં આવે છે તેની પૂજા શાસ્ત્રની
પરીક્ષા કરીને કરવામાં આવતી નથી. પુનઃ એક
શ્રદ્ધા કરવી કઠિન છે તો ચાવજીવ ચરિત્ર ધારણ
કરવું એનું તો પૂછવું શું? (૧૩૬) માટે એક
યુગપ્રધાન-આચાર્ય-ગુરૂને મધ્યસ્થ, મનથી
શાસ્ત્રદષ્ટિથી લોકદષ્ટિ-પ્રવાહ છોડી સમ્યક્ પરીક્ષા
કરીને નિષ્ણીત કરવો યોગ્ય છે. (૧૪૦-આમાં શા-
સ્ત્રને કિંગ્ડરી રત્નકરંડ શ્રાવકાચારનું વિવેચનકરે
નામ આપી ઓળખાવેલ છે) આ દુઃખમકાલમાં
સંપ્રતિ નામપર્યાયમાત્રથી જનોમાં મોહ જનિત થયો
છે તેથી નિપુણ પુરુષો શુદ્ધ ધર્મથી ચલાયમાન થાય
છે તો બહુ જનપ્રવાહનું શું? (૧૪૧) જગતમાં સુવર્ણ
રત્નાદિ વસ્તુઓનો વિસ્તાર તો સુલભ છે, પરંતુ સુ-
ભાગમાં પૂતનો મેળાપ નિત્યમેવ અતિ દુર્લભ છે.
(૧૪૩) પ્રભુ પૂજા અને ગુરૂ સ્તવનમાં પણ માન
સમજવામાં આવે તે પાપનો ઉદય છે (૧૪૪) અન્ય
લોકાચાર સેવવામાં આવે છતાં પોતે જૈન કહેવાય
એ શું? (૧૪૫-૮) સાધર્મી બંધુ પર જોઈએ તેવો
ખિલકુલ પ્રેમ નહિ પણ ઉલટું વૈર-જેને સાધર્મી
બાધઓથી અહિત છે અને બંધુ, સુતાદિથી અનુ-
રામ છે તેને સિદ્ધાંતના ન્યાયે સમ્યક્ત્વ નથી. (૧૪૭)
જે જિનેન્દ્રને માનનાર તે ઇતર દેવને પૂજે છે તે
મિથ્યાત્વ છે. (૧૪૮) હવે જિનદ્રવ્ય સંબંધી બાહ્ય
ઉપયુક્ત કથન લેખક કરે છે તે ગાથા સહિત અહીં
આપવું યોગ્ય છે:—

યગો સુગુહ યગો વિ સાવગો વૈદ્યાદિ વિવિદ્યાણિ
તત્ત્વજં જિજ્ઞાસુ પરપરંતં જ વિષયંતિ

॥૧૬૦॥

સેવ શુદ્ધો સદાજ પૂડહોદ તે દિ જિજ્ઞાસી હી ।
સદાજ મોદ દિર્ઘ સાજ જહ સમયજિજ્ઞાસી ॥૧૬૧॥

અર્થ—સદગુરૂ તે એક છે, શ્રાવક પણ એક
છે, અને વિવિધ ચૈત્યો પણ એક છે, તો તે ઠેકાણે
જે જિનદ્રવ્ય પરસ્પર તે કાવ્યોમાં ખર્ચતા નથી તે
ગુરૂ નથી તેમ શ્રાવક નથી અને તેણે જિનેન્દ્રને
પૂજ્યા પણ નથી. આવી તે મૂઢની મિથ્યા પરિણ-
તિ-મોહ સ્થિતિ સમયનિપુણ-શાસ્ત્રમાં કુશલ પુરુષો
પાસેથી જાણી શકાય છે.

સો જ ગુરુ જુગપવરો જસ વયળમ્મિ વદ

પ મેહ ।

ચિયમવળ સઠુગાળં સાહારણ વઘ્વ માર્જીન ॥૧૬૨॥

—જેના વચનમાં ચૈત્યભુવન-જિનમંદિર, શ્રા-
વકો, અને સાધારણ દ્રવ્યઆદિમાં બેદ વર્તે છે તે
યુગપ્રધાન ગુરૂ નથી.

[આ ઉપરથી એમ શું સમજાવું નથી કે જિન
દ્રવ્ય મંદિર, શ્રાવક, અને સાધુ માટે વાપરી શકાય
તો તે શાસ્ત્રાધાર છે?—આ સંબંધી વિદ્વાન મુનિ-
મહારાજઓએ ખુલાસો કરવો યોગ્ય છે તેમને તેમ
કરવાની વિનંતિ છે.]

છેવટે શ્રી મન્નેમિયંદ્રના શબ્દો અહીં ઉતારી
આ લેખ પ્રેરે કરું છું:—

વિદ્વાચિ કેચિ ગુરુણો દિયપ જ રમંતિ

મુનિયતસાળં ।

કેચિ પુણ્ણા અવિદ્વાચિ રમંતિ જિજ્ઞાસુહો જૈમ

॥૧૨૧॥

તહ વિદુનિય જડયાપ કમ્મ ગુરુતસ્સજેવ

વીસલિમો.

જળ્ણાણ કયલ્યાણં સુદ્ધ ગુરુ મિલ્લહ પુણ્ણોજ

॥ ૧૩૬ ॥

અહવં પુણ્ણોઠ્ઠસો તાજહપસો ચરણ પસોચ ।

તહવિદુસો મહસરણં સંપહ જો જુગ પહાજ

ગુરુ ॥ ૧૩૬ ॥

—કેટલાએક ગુરૂ દષ્ટિમાં આવ્યા છતાં તત્ત્વ-
જ્ઞાનીના મનમાં રમતા નથી, અને કેટલાક વળી
એવા ગુરૂ છે કે જે દષ્ટિમાં નથી આવ્યા છતાં જિન-
વસ્થા સૂરિની પેટે હૃદયમાં રમી જાય છે.

આ રીતે-તથાવિધ પરીક્ષા કર્યા છતાં કર્મના તીવ્રોદયથી અજ્ઞાનતાના કારણે-ગુરુનો વિશ્વાસ પડતો નથી પરંતુ ધન્યવાન કૃતાર્થ પુરુષોને શુદ્ધ ગુરુ પુ-
રોદયથી મળી જ રહે છે.

જે ગુરુ પુણ્યસ્વરૂપ, લાગથી યુક્ત અને ચારિ-

ત્રથી સંયુક્ત હોય તેવા યુગ પ્રધાન ગુરુ માર્ગે શરણુ સંપાદન થાઓ એટલે તેજ ગુરુ માર્ગે શરણુ છે.

પ્રિન્સેસ રટ્ટીટ,
મુંબઈ
તા. ૨૭ સપ્ટે-
મ્બર ૧૫.

મોહનલાલ દલ્દીચંદ દેશાઈ.
બી. એ. એલ. એલ. બી.

ઇડરગઢ ચૈત્યપરિપાટી.

ઇડર (સં. ઇલાહુર્ગ)નો ગઢ પ્રખ્યાત છે. 'ઇડરી-
ઓ ગઢ જીલા' એ લોકગીત-ગીત ગૂજરાતમાં
જાણીતું છે. તેનો ઇતિહાસ ટૂંકમાં અમોએ લખેલો
તે જૈનયુગમાં અંકમાં પણ પ્રકાશિત થઈ ગયો છે.
આ ઇડરની એક ચૈત્યપરિપાટી રચેલી તે પણ પ્રકટ
થઈ ગઈ છે આ બીજી ચૈત્યપરિપાટી તપાચચ્છના
પ્રસિદ્ધ આચાર્ય સોમસુંદરસરિના શિષ્ય પરંપરાના
સુધાનંદન સરિના શિષ્યે સં. ૧૫૩૩ માં લક્ષ્મી-
સાગરસરિએ લાં પ્રતિષ્ઠા કરી તે પછી પુરતમાંજ
રચેલી જણાય છે.

ઇડરમાં ભાણુરામ રાજ્ય કરતો હતો. તેના મઠની
તલેટીમાં પાર્શ્વનાથનો પ્રાસાદ હતો. પછી 'અમણ
વસહી' આવતી, ને આગળ આદિજિન મંદિર હતું.
તે મંદિર કુમારપાલ નરેશ્વરે બંધાવી તેમાં આદિના-
થની પ્રતિમા સ્થાપિત કરી હતી. તેથી તે 'રાયવિ-
હાર' (રાજ્યએ કરાવેલ વિહાર એટલે મંદિર) કહેવાતું.
એસ વંશના સોની ધનરાજને સીતૂ નામની ભાર્યાથી
ઉત્તમ ત્રણ પુત્રો નામે સોની એવિંદ, સોની ખતરાજ,
અને સોની ઇશ્વર થયા. તે ત્રણેએ સંઘસહિત તીર્થ-
યાત્રા કરી. વડનગરમાં (ઋષ)લની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.
આ ત્રણ પૈકી સોની ઇશ્વરને જિનપ્રાસાદ કરાવવાની
હોશ થતાં ઇડરગઢમાં 'કુમાર વિહાર'ની પાસે સં.
૧૫૩૦ માં દેવમંદિર બંધાવવાનો આરંભ કર્યો. કેર-
ણીવાળા ને તોરણવાળા સ્થંભ યુક્ત મંડપ તેમાં કરા-
વ્યો અને આખું ધવલમંદિર ધણું ઉચું કરાવ્યું.
તેમાં મઝ્જાણી આણુમાંથી (આરાસણ પાસેની) એક
ફલક લાવી તેમાંથી સુંદર અનિતનાથની પ્રતિમા

ધોળા દૂધ જેવી ધવલ કરાવી સં. ૧૫૩૩ માં તેની
પ્રતિષ્ઠાનો મહોત્સવ તેણે કર્યો. અમદાવાદથી ગાયકોને
બોલાવ્યા. લક્ષ્મીસાગર સરિએ તે અનિતનાથના
બિંબની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ રીતે સોની ઇશ્વરે પોતાના
કુલમાં આગળ નરસિંહ શાહે આવાં કાર્યો કર્યા છે
તેને અજવાળ્યાં.

છવટે (તપાચચ્છના) લક્ષ્મીસાગર સરિ, સોમ-
દેવ સરિ, સુધાનંદન સરિ, સોમજ્ય સરિ, સુમતિ-
સુંદર સરિનાં નામ ગણાવી કર્તાએ આ સ્તવન પૂરું
કર્યું છે. કર્તા આ સરિઓ પૈકી સુધાનંદન સરિના
શિષ્ય લાગે છે.

આ સ્તવનની હસ્તલિખિત પ્રત નવીન છે, તે
અને તે પરથી મુનિ પુણ્યવિજયે કરેલી નકલ શ્રી
જિનવિજય પાસેથી મળેલી તે અને સરખાવી નકલમાં
ચથાચોઅ સંશોધન કરી અત્ર તે પ્રકટ કરીએ છીએ.

તંત્રીઃ—

સરસતિસરસ ને વયણુ દિહિ, મઝ સામિણિ સામિણિ;
ચિતિઅપૂરણુકપ્પ વેલિ, વરગય વરગામિણિ. ૧
ગાઇસ તાઇસ આઇસ લહીઅતાસ, ઇડરગઢ કેરી;
એત્ર પ્રવાડિ કરઉ રસાલ, આણુદિ ન ચોરી. ૨
પોલિ પગાર વિસાલસાલ સોહઈ અહિ ફેરી,
કૂઆવાવિ આરામદામની જરણુ નિ ફેરી;
વાજઈ ગાજઈ બાર માસ જિહાં મેષાડંબર,
ગોર કોંગારવ કરઇ નાવ અવલોઈ અંબર. ૩
તસ તલહડી અતિવિસાલ, જણે કિરિ કાસી;
ધરમ ધનવંત અચ્છ, જિહાં લોક નિવાસી. ૪

ગઢ મઠ મંદિર વરતવાલ જલ ખારઠં માસીઃ
પોલિ વિપુલ અતિહાટ, ઓલિ ચટ્ટાં ચઠિરાસી. ૫
રાજ કર્મ તિહાં ભાણુરાય, જપતિ સપદાણુઠિ;
આણુ ન ખંડછ તસતણી એ, કોષ રાષ ન રાણુઠિ. ૬
વ્યવહારી બહુલા વસઈ એ, વ્યાપારી મહંતા;
વરણુ અદારઠ વિવિધ જાતિ, ધરમઈ ગહગહતાં. ૭
તલહદાઈ શ્રી પાસનાહ, પ્રાસાદ નિહાલઠિ;
પૂજ્ય પણુમીય પાસમાસિ, પાતગ સવિ ટાલઠિ. ૮
'અમણુ વસહી' ચેપિ હરખિ ગિરિસિરિ વરિવડીઆ;
આગલિ આદિ જિણુંદ, ભવણુ દીસઈ પાવડીઆ. ૯
ગઢ જપરિ ગિરિસમીસુધ. પ્રાસાદ કરાવીઃ
કુમર નરસરિ આદિનાહ, પડિમા સંઠાવી. ૧૦

જાણુ અજાણુ સહ કોઈ,
'રાય વિહાર' વિહાર કંતિ ધણિ કારણિ કહીઈ. ૧૧
ચંપક વેલિ ગુલાબ ફૂલ, જાસૂલ અનોપમ;
જાઈ જૂહી મચકંદ કંદ, મંદાર મનોરમ. ૧૨
પાડલ પરિમલ મહમહંત, બહકંતઠિ વાલઠિ;
વાલઠિ એવડી કેવડી એ કરિ લેઈ નિહાલઠિ. ૧૩
વહિલસિરી બિસરીય માલ, મરૂઠિ અનઈ દમણુઠિ;
સેવત્રી સોવન્ન જાઈ જોહ પરિમલ બિમણુઠિ. ૧૪
ફૂલ અમૂલિક ઇસિઆ વેલિ, આદીસર પૂજઈ;
મનહ મનોરથ તેહ તણા સવિ સંપદ પૂજઈ. ૧૫

વસ્તુ.

કુમર નરવરઠ કુમર નરવરઈ, ગુરુઅ વિહાર,
ગિરિ જપરિ કારવીઆ, આદિનાહ જિણુબિંબ ઠાવિઅ;
સંધ આવઠ દહદિશિ તણા, ભવિઅ લોક બહુ ભાવિ
ભાવિઅ,
નિરમલ ઘોવિ કરી અનઈ, પૂજઈ આદિ જિણુંદ;
મનહ મનોરથ તાહં, ફૂલ પામઈ પરમાનંદ. ૧૬

કુમરનરિંદ વિહાર પૂઠિ પાસાય પઠકિઅ,
અજિઅ જિણુસર વન્નવેસુ અવ્વજ્જુઅ તિહિઅ;
સિરિ જિઅશત્રુ નરસવંસ ગયણુંગણુ ભાસણુ,
ભાણુ સમાણુ સમાણુ લોકમન્નિઅ બહુ સાસણુ;
સોવન કંતિઈ ઝલકંતઠિ, ગયવર લંછન જાસ,
સો સામીઅ કામીઅ કરણુ, નિરમાલડીએ નિરમલ

નાણુ પમાસ. ૧૭

ઓસ વંસ વરકમલ વિમલ કલહંસ સમાણુ,
માણુ ન આણુઈ નિયમિત જિણુ મન્નઈ આણુ;
નિયકલકંરવ કમલખંડ ઉલ્લાસણુ રાજ,
ધમ્મકર્ણિ બહુ શુદ્ધિ શુદ્ધિ સોની ધનરાજ;
સીતુ ધરણી તસતણી સીલઈ સીતાચાર,
વિનયવિવેક વિચાર પણુઠ નિર લચ્છિ તણુઠિ અવતાર. ૧૮
તાસ ઉચરિ અવતરિઆ તિન્નિ કુંઅર ગુણવંતા,
ધરમવંત ધનવંતપણુઈ દિનિ દિનિ ઉદયવંતા;
ગોવિંદ ગોષ્ઠ પરિકરઠએ સોની ખતરાજ,
ઈસર અલવિ ઉદારચિત મનઈ નરરાજ;
કાજ કરઈ પુણ્યહ તણાં મહુતિ મેર સમાણુ,
દાણુ માણુ દિઈ અતિ ધણાએ નિરં

જાણુઈ જાણુ અજાણુ. ૧૯

વસ્તુ.

તિણિ બંધવ તિણિ બંધવ કરઈ શુભ કાજ,
સંધ સહિત તીરથ તણી કરઈ જાત્ર સનાત્ર અનુપમ;
કલિયુગ કૃતયુગ પરિ કરઈ, વસ્તુપાલ તેજપાલ સમ,
વડનગરિ જિણુ (અષ)ભની, કરાવઈ પઈઈ;
વિત વેચઈ આદરણુ, ઉત્સવં કરઈ ગરિહ. ૨૦
જિણુ પ્રાસાદ કરાવિવા તુ ભં, સોની ઇસર મનિરંગ;
અભંગ દામ અવનિ અછઈ, તુ ભં ઇડરગઢ ગિરિ-
શુંગ. ૨૧

તિહાં પ્રાસાદ કરાવિહિ તુ ભં, કુમરવિહારહ પાસિ;
અનુપમરૂપ નિહાલતાં તુ ભં ચાઈ મનિ ઉલ્લાસ. ૨૨
સંવત પનર ત્રીસોત્તરઈ તુ ભં કીધઈ જસ આરંભ;
મંડપિ જનમન મોહિઈ તુ ભં કોરણિ તોરણિ થંભ. ૨૩
ધવલપણુઠ અતિ ઝલહલઈ તુ ભં, ઉચપણુઠ કૈલાસ;
જસ રમણિ મચિત કીધ તુ ભં, સુરસુંદરિ રમઈ રાસ.

૨૪

અમ્માણી ખાણી તણી તુ ભં, આણી એક ફલહી સાર;
અજિતનાથ પ્રતિમા ઘડી તુ ભં ધવલ ચપ્પઈ દુહ
ધાર. ૨૫

પનર તેત્રીસઈ સંવત્સરિ તુ ભં ઉત્સવ કરઈ અપાર;
ચિહુ દિશિ આવઈ સંધ ધણા તુ ભં ગણુતાં ન
લહઈ પાર. ૨૬

ઈકિ વાહિણિ વાહિણિ ચડિઆ તુ ભં ઇકિ ઘોડે અરવાર

અહમ્મદવાદ થિઆ સંચરઈ તુ ભ૦ ગાયણ જ્યજ્ય
કાર. ૨૭
લક્ષ્મીસાગર સ્પરિ સુહમ રે તુ ભ૦ કીચઈ ણિય પછદ;
ધન લોચન તીણુધ તણા તુ ભ૦ જેહે ઉત્સવ દીદ. ૨૮
સંગ ભગતિ પહિરામણી તુ ભ૦ મડિસાવટૂચ સુરંગ;
મગ્ગણ કણ્ય કયાહિ દીધ તુ ભ૦ ઈડર ગદિ બહુ જંગ. ૨૯
ઇસિઆ પુણ્ય ઇણિ કુલિ આગઈ તુ ભ૦ કીધા નરસિંગ
સાહિ;
તે સધલાં અજૂઆલિઆં તુ ભ૦ ઈસરિ અધિક ઉત્સાહિ. ૩૦
અજિતનાથ થિર થાપિઆ તુ ભ૦ કારિઅ ગુરુઅ વિહારી;
ઇડરગદ બપરિ તુ ભ૦ મહિ મહિલા ઉરિ હાર. ૩૧
આદિ જિણેસર વીનવું એ માં વીનવડિ અવધારિ;
કરમિ વિગોયઉ અતિધણુએ માંસામી તું સાધારિ. ૩૨

ચિદ્ કપાએ ધણુકે રોલવિહિ એ માંલાખ ચહિરાસી યોનિ;
અરહટધટિકા પરિ ભમી એ માંપામી માણસ યોનિ. ૩૩
તું દાકુર તિહાં પામીધ, માં કલ્પતર(ર) અવતાર;
મનવંછિત ફલ પૂરવહિ એ માં સેવકની કરહિ સાર. ૩૪
લક્ષ્મીસાગરસ્પરિ સહગરએ માં સોમદેવ સુરિરાય;
સુધાર્નદનસ્પરિ ગુરુપવર માં નરવર સેવઈ પાય. ૩૫
સિરિ સોમજ્યસૂરોસર એ માં સુમતિસુંદર સૂરીસ;
ધન ધન તે નરનારિ વર માં જે વદઈ નિસિદીસ; ૩૬
ઇણિ પરિબહુ ભગતિ કરી એ માંએ કર કાગિ નિલાડિ;
ઈડરગદ ગિરિવર તણી માં કાધી ચેત્ર પ્રવાડિ. ૩૭
ભણુઇ ગુણુઇ જે સંભલણ એ માંઅન્નઇ જે નિસુણુતિ;
તીલંધરિ રિદ્ધિ ત્રિદ્ધિ સંપન્ન એ માંવંછિત ફલ પામંતિ. ૩૮
इति श्री चैन्यपरिपाटी समाप्तः ।

ૐ

કાર્યસિદ્ધિનું રહસ્ય.

સ્વ૦ સાક્ષરશ્રી મનઃસુખલાલ કિરતચંદ મહેતા.

પુરુષાર્થનું પ્રાબલ્ય.

"Men, be up and doing."

"કાલો સદ્વાચ નિર્ઘઈ, પુલ્કવકયં પુરિસકારેણ પંચ।

"સમવાય સન્મતં, યગંતે હૈઈ મિચ્છતં ॥

શ્રી સમ્ભતિ તર્ક.

અનેકાંત શૈલી—સ્વાહવાદ અપર નામ અનેકાંતવાદ સદા જ્યવંત છે. વીતરાગ પરમાત્માએ ઉપદેશલ અનેકાંતવાદનું જ્યાં સુધી જીવને જ્ઞાન નથી, ત્યાં સુધી એની સિદ્ધિ નથી. એકાંતને ભગવાન મિથ્યાત્વ કહે છે; સાપેક્ષ દષ્ટિએ ભગવાન સમકિત કહે છે. એકનો એક પુરુષ પિતા હોય, પુત્ર હોય, કાકા હોય, મામો હોય, પૌત્ર હોય, પ્રપૌત્ર હોય, દાદો હોય—આમ એક વ્યક્તિ અનેક સંબંધ અનેકાંત શૈલીને અવલંબી ધારે છે. કોઇ આવી શંકા કરે કે, અરે! એમ કેમ બને? એકજ જન પિતા પુત્ર, પૌત્રાદિ કેમ હોઈ શકે? આ એકાંતવાદી અજ્ઞાનને લઈ આવી શંકા કરે છે; પણ જ્યારે તેને સમજૂપૂર્વક અપેક્ષાએ સમજાવવામાં આવે,

ત્યારે તેને ખાતરી થાય છે, કે અનેકાંત શૈલીજ તત્ત્વ પામવાને કુચીરૂપ છે. હવે ઉપર બતાવેલ શંકા કરનારને ન્યાયપુરઃસર સમજાવિયે કે, ભાઇ! એકજ પુરુષ તેના પુત્રનો પિતા ખરો કે નહિ? તેજ ફરી તેના પિતાનો પુત્ર ખરો કે નહિ? તેના ભત્રિજાનો કાકા ખરો કે નહિ? તેના ભાણેજની અપેક્ષાએ મામો કહેવાય કે નહિ? તેના દાદા તરફ દષ્ટિ કરતાં તેના પૌત્ર ગણાય કે નહિ? તેના આપના બપાવા તરફ જોતાં તેનો પ્રપૌત્ર ગણાય કે નહિ? તેના પૌત્રની અપેક્ષાએ દાદો ખરો કે નહિ? તેના નાનાભાઇનો મોટાભાઈ ખરો કે નહિ? તેના મોટાભાઇથી નાનાભાઇ ખરો કે નહિ? આમ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ લઈ સમાધાન કરવામાં આવે તો જવાબમાં અનેકાંતવાદથી 'હા' જ કહેવાય, તેમજ વસ્તુ માત્રનો જુદો જુદો અપેક્ષા, જુદા જુદા નય, જુદાં જુદાં પ્રમાણ, જુદા જુદા ભંગ, જુદા જુદા નિર્દેશા ધ્યાનિ જુદો જુદો ચિત્રવિચિત્ર પણ સંબંધ રીતિએ જ્ઞાનીઓએ નિર્ધાર કર્યો છે; આને અનેકાંત કહેવામાં આવે છે; આ સ્વાહવાદ નામે ઓળખાય છે; આ સાપેક્ષશૈલી.

સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોના હૃદયમાં આ શૈલી રમી રહેલી હોય છે. જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના પ્રબળ ક્ષયોપશમવાળો સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ હોય, અને તેનો વચનયોગ સતેજ હોય તો તેના મુખકમળમાંથી જે જે વચનામૃતો ઝરે છે, તેના પવિત્ર કરપક્ષવથી જે જે પવિત્ર અક્ષરો ધવળપત્ર પર આલેખાય છે-તે બધાં અપેક્ષાયુક્ત હોય છે. જ્ઞાનાવરણીયનો ક્ષયોપશમ મંદ હોય, છતાં સમ્યગ્દષ્ટિ જીવની ક્રિયા પણ સહજ સ્વભાવે અપેક્ષાયુક્ત હોય છે. સમકિતી જીવોના આ બધા, -વિચાર, ઉચ્ચાર, આચાર-મન, વચન, કાયાના યોગ, તેનાં કાર્યો સહજ સ્વભાવે સાપેક્ષ હોય છે; આમાં કારણભૂત તેઓનું સમ્યક્ત્વ છે. અનેકાંત શૈલીને ઓળખનાર કે આચરનાર, ઓળખનાર અને આચરનાર સમકિતી હોય છે. સમકિતી અનેકાંત-શૈલીને ઓળખે છે કે આચરે છે; ઓળખે છે અને આચરે છે. આ બધા નય, બધી અપેક્ષા પરત્વે દષ્ટિ ક્યાં વિના વસ્તુનું યથાર્થ જ્ઞાન થતું નથી; માટે જ્ઞાનિઓ અનેકાંતને અવલંબે છે.

ભગવાન સિદ્ધસેન દિવાકર શ્રી સમ્મતિત-
કર્મમાં કાર્યસિદ્ધિનાં પાંચ સમવાય-
પંચસમવાય. કારણો દર્શાવતાં પ્રકાશે છે કે:—

“ (૧) કાળ (૨) સ્વભાવ, (૩) નિયતિ (૪) પૂર્વકૃત અને (૫) પુરૂષકાર-આ પાંચ સમવાયનો સ્વીકાર તે સમકિત; આમાંથી એકજનું માનવું તે મિથ્યાત્વ” સમવાય એટલે ચત્સમચત્તે કાર્યમુક્ષયત્તે ”-જેના મળવાથી કાર્યનિષ્પત્તિ થાય, તે સમવાય. ત્યારે શું મળવાથી કાર્યનિષ્પન્ન? (૧) કાળ, (૨) સ્વભાવ, (૩) નિયતિ, (૪) પૂર્વકૃત, (૫) પુરૂષાર્થ:-આ પાંચ મળે તો કાર્ય નિષ્પન્ન. માટે એ પાંચને સમવાય કહ્યાં. આ પાંચમાંના કોઈ એકથી, બેથી, ત્રણથી, કે ચારથી કાર્ય સિદ્ધિ થાય, એમ માનવું નહિ; એમ માનનાર એકાંતિક છે; એકાંત ત્યાં મિથ્યાત્વ છે. કાર્યસિદ્ધિમાં પાંચેની પરમ આવશ્યકતા છે. આ વાત આપણે આજે વિચારિયે છીએ; અને એ આપણને વાસ્તવિક અને ન્યાયયુક્તજ ભાગશે.

થોડા અંધ નેત્રવાળાઓને એક હાથિનો સમાગમ થયો. તેમાં એકને હાથિના પગનો સ્પર્શ થયો; બીજાને સુંઠનો સ્પર્શ થયો; ત્રીજાને કાનનો થયો, એમ જુદાં જુદાં અંગોનો જુદા

જુદા અંધ નેત્રિયોને સ્પર્શ થયો. પછી હાથિના સ્વરૂપ વિષે પરસ્પર વિવાદ થતાં જેણે જેવું જોયું હતું, તેવુંજ હાથિનું સ્વરૂપ તેણે પ્રકાશ્યું. એક કહે હાથિ થાંભલા જેવો હોય; બીજા કહે નહિ, તે તો કેળના સ્થંભ જેવો; ત્રીજા કહે નહિ એતો મુપડા જેવો હોય; ચોથો કાંઈ જુદુંજ કહેવા લાગ્યો, આમ દરેક પોતાપોતાની વાતને ખેંચતાં લડવા ઉપર આવી ગયા. એટલામાં એક નિર્દોષ દષ્ટિવાળો ભાઈ ત્યાં આવી ચડ્યો; તેણે કજીઆનું કારણ સમજી લઈ, તેમને સમજાવ્યા, કે ભાઈઓ! હાથિની આકૃતિ તમારામાંના કહેવા મુજબ નથી. એતો તમે કહો છો એવી જુદી જુદી આકૃતિના પિંડવાળા જુદા જુદા અવયવોનો અનેકો અનુભવ ભારે પ્રાણી છે. તમારી પ્રત્યેકની દષ્ટિમાં દોષ હોવાથી તમને દરેકને હાથિના જે અવયવનો સ્પર્શ થયો, તે મુજબ તેના સ્વરૂપની તમે કલ્પના કરી લીધી. હાથિને પગ છે; સુંઠ છે; કાન છે; ઇત્યાદિ અનેક અંગોપાંગ છે; તેમાંના એકજ અંગોપાંગને લઈ હાથિની આકૃતિની પરિકલ્પના કર્તવ્ય નથી. આ સદોષ દષ્ટિવાળાની લડાઈનું સમાધાન નિર્દોષ દષ્ટિવાળાએ કરી આપ્યું.

સારખોધ-એકાંત છે ત્યાં ખુદારી છે, ખુદારી છે ત્યાં મિથ્યાત્વ છે, તે ટાળવા વિવેક ખ્યાતિની પરમ આવશ્યકતા છે. પરમ પુણ્યયોગે, સદગુરૂની એવાથી, વીતરાગનાં વચનપર દ્રઢશ્રદ્ધાથી, વીતરાગની ભક્તિથી, સત્સમાગમે એ વિવેક જાગૃત થાય છે, જ્ઞાનિયો એને સમ્યગ્ દષ્ટિ કહે છે, એને દિવ્ય નેત્ર કહેવાં યોગ્ય છે; એની નિર્વિકાર, નિર્દોષ, નિષ્પક્ષ-પાત, નિર્પક્ષ દષ્ટિમાં ગણના થાય છે. આપણને એ દષ્ટિ આરાધનીય છે; તે પ્રાપ્ત કરવા તેને અત્યુચ્ચ સાધનો, સત્સમાગમ, સત્સેવા, વીતરાગ, ભક્તિ, પુણ્યોપાર્જન સતત કર્તવ્ય છે. આપણને પ્રાપ્ત થએલ અમૂલ્ય મનુષ્ય ભવનું પરમ સાર્થક એ છે.

વસંત ઋતુ આવી; વૃક્ષો નવ પલ્લવિત થઈ ફળપ્રદ થયા. મધુમાસ આવ્યો. સમવાય વિ- સહકારને સુંદર મોરો બેઠી હતી; વેચન. તેમાંથી ધીમે ધીમે મિષ્ટ આગ્ર- (૧) એકાંત ફળ પાક્યાં. આવો ગ્રીષ્મનો મહિમા. કાળ કારણ. શીતળ રૂતુમાં આંખા પાકે છે? ના. માટે ઉન્હાળોજ આંખાનું કારણ; કાળજ કાર્યનું કારણ. વરસાદ ઉન્હાળામાં આવે છે? ના, તે તો તેને વખતે તેની રૂતુએ આવે છે. કાળે કષણ; કાળે જનમ; કાળે મરણ; કાળે ગર્ભ; માટે કાળજ કારણ. કાળનેજ લઈ બધી વસ્તુ થાય છે.

વર્ષા રૂતુ આવી; પર્વતપરની ઔષધિઓ ફાલી ફળી; ખીચારું “જવાસા” નું વૃક્ષ (૨) એકાંત સૂકાઈ ગયું. કારણ? ખીજ ઔષ- સ્વભાવ કા- ધિઓનો જલસિંચનથી ફાલીપુલી રણ. નીકળવાનો સ્વભાવ; ખીચારા “જ- વાસા” માં એમ ફાલીપુલી નીક- ળવાપણનો અભાવ માટે અમને તો સ્વભાવ કા- રણ લાગે છે, લીંબડો વાવિયે તો આખો થાય! ના લીંબડાથી લીંબડો, આંખાથી આંખો; કારણ કે લીં- બડામાં લીંબડાનો સ્વભાવ લીંબડાપણું, આંખામાં આંખાપણું છે. સ્વભાવનેજ લઇને બધી વસ્તુઓ થાય છે. ઝુલા તળે હાંડલીમાં મગ બાફવા મૂક્યા; મગ બફાઈ ગયા, પણ મગ સાથે રહેલા “કેરકું” ગમે તેવા ઉબણ આંધણ છતાં કેરાને કેરા. કારણ? તાપ તપે ઉબણોદકમાં મગનો ચડવાનો સ્વભાવ, કે- રકું સ્વભાવેજ એવા કે ગમે તેટલો વખત પચાવે, સીઝાવે, પણ સીઝેજ નહિ. માટી પાણીમાં નાંખી. એકદમ પલળી ગઈ; પાપાણુ (કાળમિંદ પાપાણુ) નદીમાં રાત દિવસ ધણા વરસ રહ્યો, પણ એની એ સ્થિતિ; કઠણને કઠણ. મીઠું પાણીમાં નાંખ્યું; ઓ- ગળી ગયું. સાકર પાણીમાં નાંખી; સાકરનું પાણી થઈ ગયું; પાણી સાથે એક એક થઈ ગઈ. આ બધી વસ્તુના જુદા જુદા સ્વભાવ; તે તે સ્વભાવે તે તે કાર્ય થયું; માટે સ્વભાવજ કાર્યનું કારણ છે.

યોગાનુયોગ, યોગ પણ એવો બન્યો કે-મારા

(Professor) શિક્ષાગુરુએ મને (૩) એકાંત બહુ સારી રીતે જે પ્રશ્નો આવ- નિયતિ કારણ. વાના હતા, તેજ સમજવી દીધા હતા; લાયબ્રેરી આદિનાં પુસ્તકોની યોગવાઈ પણ બહુ સારી મળી ગઈ હતી; ખીજને આ સહાય નહોતી. આ નિયત કારણથી-આ યોગ- વાઈથી હું મારી B. A. ની પરીક્ષામાં પાસ થયો. માટે હું તો માનું છું; કે જે કંઈ થાય છે, તે નિ- યન ભાવિને લઇનેજ થાય છે, થવા યોગ્ય તે થાય છે; ભાવિવશે એવી યોગવાઈ મળી જાય છે. મેં વાત પણ સાંભળી છે, કે એક પક્ષીનું યુગલ વૃક્ષપર બેઠું હતું. તેનો શીકાર કરવા શિકારી બાણ તાકી હેઠળ ઉભો છે; એ પક્ષિઓની ઉપર ઉંચે બાજ પક્ષી ઉડી રહ્યો છે. આ પંખીના જોડકાં બચવાનો સં- લવ નથી; કેમકે નીચે શીકારી છે; ઉપર બાજ છે; એટલે આ પક્ષીયુગલે જીવિતવ્યતી આશા તો છોડી એટલામાં યોગાનુયોગ, તેઓનું નિયતભાવિ, થવા કાળ તે કાંઈ અમેાધ વિષયે શિકારીને ડસ માર્યો; ડંખ લાગતાંજ શિકારી પ્રાણ રહિત થઈ જમિપર લાંગે પડ્યો; તાકેલું બાણ સરકી જઈ ઉંચે જઈ બાજને લાગ્યું; બાજ મરણસરણ થયો; અને પક્ષીનું જોડકું ભાવિના ગુણ ગાતું, ભવિતવ્યતાથી બધી જઈ, ઉડી ગયું. આવા તો અનેક પ્રસંગો શ્રુત થયા છે; માટે મને તો નિયતિજ કાર્યનું કારણ લાગે છે.

કાંઈ માણસને અયોગ્ય વર્તનથી શરીરમાં ગરમી વિકાર ઉભરી આવ્યો. યોગ્ય વૈદ્યક (૪) એકાંત પૂ- અભિપ્રાય મુજબ ઘટતા ઉપચાર વિકૃત કારણ. કરવા માંડ્યા; રૂતુ શીતળ હતી; એટલે વિકારને સામાન્ય રીતે શા- મક હતી; તે માણસ ઔષધપાન યથાવિધિ લેતો; પથ્ય પણ વૈદ્યની આજ્ઞાપૂર્વક પાળતો. છતાં શારી- રિક વિકાર ઉપસ્યમવાને બદલે ઉલટો પ્રાણુધાતક થયો. આમાં તેનું કર્મ, પૂર્વકૃત, પ્રારબ્ધ તેને ચતુર્નું કારણ થયું માટે અમે તો પરિકલ્પીએ છીએ કે પૂર્વકૃતજ બધાં કાર્યનું કારણ છે. પૂર્વકૃત અનુકૂળ હોય તો

તરત કાર્ય સિદ્ધ થાય છે; પ્રતિફળ હોય તો વિલંબ લાગે છે, અથવા નથી પણ થતું; આવા અનેક દાખલા સાંભળ્યા છે; માટે પૂર્વકર્મજ્ઞ કારણ લાગે છે.

હું હમણા M. A. L. L. B. થયો. હાલ મને ૨૪ વરસ થયાં. મેં એ ઉપાધિ (?)

(૫) એકાંત વહોરી; હીઝી મેળવી. એમાં શું પુરૂષકાર કા- નવાઈ? મેં પુરૂષાર્થ કેટલો કર્યો? રહ્યું.

રાત્રિ-દિવસ મહેનતજ કરી ત્યારે પાસ થયાયું. ભાઈ! પુરૂષાર્થ વિના કાંઈ રેહું પડ્યું છે? માટે પુરૂષાર્થજ બધાં કાર્યનું પરમ શાસ્ત્રિક કારણ છે. પુરૂષાર્થ કરનારનો જય થયો છે; પ્રમાદી નિષ્ફળ થયા છે. આવા અનેક દાખલા મેળુદ છે. માટે ઉદ્ધમ કારણરૂપ છે.

આમ પાંચે જણ પોતે માનેલા કાર્યસિદ્ધિના કારણનેજ એકાંત કારણ કહી હઈ સમવાય શો- કદાપ્રદમાં મેંઆય છે, પણ તે અ-ધન, અનેકાંત જ્ઞાનમૂલક છે. તેઓ બધાએ કલ્પેલાં નિરૂપણ. બધાં કારણો ને એકત્ર થાય તો કાર્યસિદ્ધિ સહજ છે; જુઓ!

આગળ સમજાશે.

આંખો ગ્રીષ્મઋતુમાં પાકે છે, એ સત્ય વાત છે.

પણ તેથી આપ કહો છો કે ગ્રીષ્મ-

(૧) એકાંત ઋતુજ એનું કારણ, એના પરિપા-કાળ કારણ કનું કારણ, એતો બંધબેસતી વાત માનનારનું સ- નથી. તમે એમ કહો કે ગ્રીષ્મકાળ માધ્યાન. પણ આંખાને પાકવાનું એક કારણ

છે, કાળે કરીને ખેતી, વરસાદ, જનમ, મરણ, ગર્ભ આદિ થાય છે, તો તે હીક; પણ તમે કહો કે ગ્રીષ્મકાળજ આત્રના પરિપાકનું કારણ છે, અથવા વસ્તુ માત્રને ઉપજવાનું કારણ કાળજ છે, તો તે નહિ માની શકાય; તે કથન મિથ્યા છે, કાળ સિવાય બીજાં, જ્ઞાનિઓએ જ્ઞેયેલાં અને આપણને બોધેલાં, અને હવે આપણને પણ સહજ સિદ્ધ થતાં નીચેનાં કારણો મળ્યાં, તેથી આંખો પરિ-પકવ થયો, વરસાદ થયો, ખેતી પાકી, ગર્ભ રહ્યો, જનમ થયો, મૃત્યુ થયું, એમ કહેવું યોગ્ય છે, જુઓ

તે કારણ આ છે. આંખામા આંખાપણું ન હત, તેની ગોટલી વંધ્યા-વાંઝણી હત તો આંખો પાકત કે? બીજ વાળું. પણ તે દુઃખબીજ હોય તો અંકુરો ફૂટે કે? બીજમાંથી બીજપણું, તેમાંનો બીજ સ્વભાવ, તેની ઉત્પાદક શક્તિ નાશ પામી હોય તો તે ઉગે કે? નજ ઉગે, વસ્તુ માત્ર વસ્તુ સ્વભાવે થાય છે. વંધ્યા સ્ત્રી પુત્રને જન્મ આપશે? નહિ આપે. યદ્યપિ અનુ-કૂળ કાળ હોય, અનુકૂળ રૂતુ હોય, જોઈતો વખત હોય, તથાપિ જો વસ્તુ નિપજવા માટે તે વસ્તુમાં સ્વભાવપણું ન હોય તો તે કદી નિપજેજ નહિં. ખેતી, જન્મ, મરણ, ગર્ભ આદિ માટે આમજ સમ-જવું. ગમે તેટલી ગ્રીષ્મઋતુ જાય. પણ લીંબોળી વાવી હોય તો તો તે પાકે કે? ગ્રીષ્મ છતાં કેરકાનું વૃક્ષ કેમ પાકતું નથી? કારણ કે તે કાળે તેનો ફળ-પ્રદ સ્વભાવ નથી; માટે પ્રિય ભાઈ! સ્વભાવ પણ કાળ સાથે મળ્યો ત્યારે આંખો પાક્યો. આંખો પાક-વાને તથાવિધ નિયતિ મળી હતી; તથાવિધ પાણી સિંચન. રૂતુની અનુકૂળતા, ભૂમિની અનુકૂળતા આદિ જોગવાઈ મળી હતી, એ જોગવાઈ ન મળી હત, તો તો ગમે તેવો આંખાને પાકવાનો સ્વભાવ છતાં, ગમે તેટલાં વસંત, મધુમાધવી પસાર થયા છતાં તે પાકત નહિં. ગર્ભધારણને યોગ્ય નવથૈવના સ્ત્રી હોય, પણ ગર્ભોત્પાદક શક્તિવાળા પુરૂષની નિયતિ ન હોય તો તે સંતતિરૂપ ફળ કેમ આપે? ખેતી આદિ માટે પણ આમજ સમજવું. માટે કાળ, સ્વભાવ અને નિયતિ આ ત્રણે સાથે થયાં. હજી પણ બે બાકી રહ્યાં છે. આંખો એકેન્દ્રિય સ્થાવર વનસ્પતિકાય જીવ છે. પૂર્વે એવું કર્મ ઉપાનર્યું છે, કે આંખારૂપે, એણે, એ જીવે, સ્થૂલદેહ ધારણ કર્યો. એ પૂર્વ કર્મ ન હત તો આંખારૂપે જન્મતજ નહિં; માટે પૂર્વ પ્રારબ્ધ પણ એના પરિપાકમાં તેમજ ગર્ભ આદિમાં કારણભૂત સમજવાં. જીવે જે પૂર્વ પ્રારંભેલું હોય, પ્રારબ્ધ હોય-તે તેને ઉદય આવી જુદા જુદા વિપાકનું કારણ થાયજ થાય. આમ આંખાના પરિપાકમાં, તેમજ ગર્ભ, જનમ, મરણ, કર્મણ આદિમાં કારણરૂપે કાળ, સ્વ-ભાવ, નિયતિ અને પૂર્વકૃત મળ્યાં. એતો હીક છે, પણ સ્થાવર એકેન્દ્રિય સ્થૂલ જીવ છતાં પાણી આ-

હિન્દી જે જે જોગવાઈ એને મળી હતી તે લેવામાં અવ્યક્ત પુરૂષાર્થ પણુ જો એ જીવે, એ જુલે, ન ફેરવ્યો હત, તો મારા વ્હાલા ભાઈ! તમે શું એમ ધારો છો કે, એ પૂર્વે કહેલાં ચાર કારણુ એકત્ર જતાં આ મિષ્ટ ફળ આપત ? નહિંજ. ભલેને કાર્યપ્રાપ્તિ-ને અનુકૂળ કાળ હોય, વસ્તુમાં કાર્ય નિપજવવાનો સ્વભાવ હોય, તે કાર્યનિષ્પત્તિ માટે બીજી અનુકૂળ જોગવાઈ મળી હોય, તે માટેનું પૂર્વ પ્રારબ્ધ પણુ અનુકૂળ હોય, જતાં ત્યાં સુધી તે માટે તથા-વિધ પુરૂષાર્થ ન થાય, ત્યાં સુધી તે કાર્ય પરિણામ નજ પામે. આપણા હાથમાં આવવાનું પડયું છે, અથવા મોઢામાં પણુ પડયું છે; મોઢામાં ક્યારે મુકાશે, અથવા પેટમાં ક્યારે ઉતરશે? હાથમાંથી મોઢામાં મુકવારૂ અથવા મોઢામાં પડેલ ચાવી ગળે ઉતારવારૂ પુરૂષાર્થ ન થાય ત્યાં લગણુ એ ધાર્યું નહિંજ કરે. માટે મારા પ્રિય બંધુ! આપે વિચારવું જોઈએ, અને વિચારી નિર્ધારવું જોઈએ, કે આત્રના પરિપાકની નિષ્પત્તિ, અથવા કર્મણુ, ગર્ભાધાન, જન્મ, મરણાદિ એકલા કાળનેજ લાઇને નથી, પણ આપને નિવેદન કરેલાં પાંચે કારણોના મળવાથી ચાય છે; આથી હું ધારું છું કે તમારા મનનું સમાધાન થશે.

મારા વ્હાલા બંધુ! તમે કાર્ય માત્ર સિદ્ધ થવા-

માં સ્વભાવનેજ કારણુ માની જોસો

(૨) એકાંત છો. અને બીજને મનાવવા હઠ કરો સ્વભાવ માન- છો, એ તમારી માનિનતા મને નારનું સમા- અસમજસ અને હઠ અગ્રાનરૂપ ધાન.

લાગે છે. આંખો પાક્યો, કારણુ કે

તેમાં આંખાપણું હતું, આંખારૂપે પાકવાનો સ્વભાવ હતો; મીઠું પાણીમાં ગળી ગયું; કારણુ કે તેમાં તે પ્રકારે પરિણામ પામવાનો ગુણ હતો; માટી પાણીમાં ભીંજાઈ ગઈ, કારણુ કે તેમાં દ્રવત્વ ગુણ હતો;—એ આદિ પોતપોતાના સ્વભાવને લઈ તે તે વસ્તુઓ સ્વભાવયોગ્ય પરિણામને પામી, એતો ખરૂં, અને સ્વભાવને લઈ એ કાર્ય થયાં એમ તમે કહો તો તે પણુ ખરૂં; પણ તમે એમ કહો છો કે સ્વભાવનેજ લઈ એ કાર્ય નિપજ્યાં, અને સ્વભાવજ અધા કાર્યમાં કારણુજૂત છે, તો તે જોડું-મિથ્યા

છે. આંખાપણું હતું તે દીક, પણ તે પાકવાને તથા-રૂપ કાળ ન હત તો પાકત કે? વાવ્યો કે તરત ઉગત કે? પાણી આદિ, અનુકૂળ ભૂમિ આદિ જોગવાઈ ન મળી હત તો ઉગત કે? આંખારૂપે જન્મવાનું, સ્થૂલ એકેદ્રિય વનસ્પતિકાય રૂપે જન્મવાનું પૂર્વકૃત ન હત તો તે ઉગત કે? ફળ આપત કે? પ્રમદાએ પુત્ર રત્ન જાઓ, કારણુ કે તે અવંધ્યા હતી; અમુક સ્ત્રીમાં પુત્ર આપવાનો સ્વભાવ હતો, માટે તેણે પુત્ર પ્રસવ્યો; પુત્રપ્રસૂતિનું એકાંત કારણુ તે બાઈનું અવંધ્યત્વ: આમ કહો તો ચાલે કે? નહિંજ. પુત્ર પ્રસવવા યોગ્ય ગમે તેવો તે બાઈનો સ્વભાવ જતાં, આકાળે અથવા અરૂપ કાળે, અથવા પ્રતિકૂળ કાળે તે પ્રસૂતા થાય કે? નહિંજ. નિર્બાળ, અથવા શુષ્કબીજ, અરૂપબીજ અથવા ચેનકેન પ્રકારેણુ રોગીષ્ટ પતિની સેવારૂપ યોગ મળ્યો હત, એવા પતિની નિયતિ થઈ હત તો ગમે તેવી (Prolific) પુત્રદા સ્વભાવવાળી જતાં તે સ્ત્રી ગર્ભ ધારત કે? નહિંજ. વાર, કાળ-સ્વભાવ ભવિ-તવ્યતા અનુકૂળ જતાં પૂર્વકૃત પ્રતિકૂળ હતતો તે ગર્ભ ધારણુ કરત કે? એ પણુ અનુકૂળ સતે, તેમાં પુરૂષ-કૃત ઘટતો ઉદ્ભવ તેમજ શુક-શોણિતને ધારી રાખવારૂપ અવ્યક્ત ઉદ્ભવ ન થયો હોય તો ગર્ભ ધારણુ થાય કે? નહિંજ. આમ સ્વભાવ જતાં, બીજનું કાળ, નિયતિ, પૂર્વકર્મ, ઉદ્ભવરૂપ કારણો એકત્ર ન મળે તો મારા બંધુ! કાર્ય નિષ્પત્તિ ન થાય. હું ધારું છું, તમે આ વાત અંગીકાર કરશો; અને આ પાંચે સમ-વાય સ્વીકારી હઠ ત્યજશો. કાંઈ વિશેષ પણુ હું કહું છું. એકામ ચિત્તે શ્રવણુ કરો.

શ્રીમણુ ભગવાન મહાવીર નિર્વાણુ પામ્યા. ક્યારે?

મોક્ષપ્રાપ્તિ ક્યારે થઈ? (૧) કાળ-

શ્રી મહાવીર- લગ્નિધ થઈ ત્યારે; કાળ પરિપાક નું નિર્વાણુ. થયો ત્યારે; તથાવિધ કાળ આવ્યો

ત્યારે. અનંતા જૂતકાળમાં તથાવિધ-

કાળ તેમને કોઈ વખત નહિં મળ્યો હોય? મારા બંધુ! અનંતા જૂતકાળમાં મોક્ષ આપે એવો અનુકૂળ કાળ એમને અને આપણને પણ અનંતીવાર મળ્યો દશે, પણ બીજાં કારણોના ઉત્પત્તિ નહિં થઈ હોય. તમે અસલી દેશી ફેશન (Fashion) ની અથવા હાલનાં

ઇચ્છે કૃશનનાં એક જાતનાં નાળાં જોયાં છે ? તે તાળાં લાંબાં ગોળ હોય છે, અને તેની સીલીડર ઉપર ફરતાં ચાર, પાંચ કે વધારે ઓછાં એક બીજાને અડોઅડ ચક્કર હોય છે; તેમાં દરેકપર જુદા જુદા અક્ષર પાડેલા હોય છે—અમુક સાંકેતિક અક્ષરો જ્યારે સીધી લીટીમાં આવે ત્યારે તે તાળું ખોલી શકાય અથવા બંધ કરી શકાય, ત્યારે તે તાળાનું પાંખીયું ખેંચી શકાય અથવા અંદર નાંખી શકાય—આવી એમાં ગોઠવણ કરેલી હોય છે જેમકે:—એવા એક તાળામાં એવી યુક્તિ છે કે તેમાં બીજા ઘણા અક્ષરો છે પણ “ગૌ-તમ” એ ત્રણ અક્ષરો સીધી લીટીમાં આવે, ત્યારે તે તાળું ઉઘડી શકે છે, અથવા ખીટી શકાય છે. જો કે આંકા પાડેલ સીધી લીટીમાં “ગૌ” અનેકવાર આવે, પણ “ત” અને “મ” તેજ વખતે (Simultaneously) તેજ લીટીમાં આવ્યા વિના તે તાળું ઉઘડે અથવા ખીટાય નહિ; તેમજ “ગૌ” અને “મ” અથવા “ગૌ” અને “ત” અથવા “ત” અને “મ” આમ એક અથવા બે પણ અનેક વખત સીધી લીટીમાં આવ્યા હોય, પણ જ્યાં સુધી એ ત્રણે એકી વખતે સાથે ન આવે ત્યાં લગણુ જેમ તાળું ઉઘડે થા ખીટાય નહિ, તેમજ મારા બંધુ ! એક, બે, ત્રણ, કે ચાર કારણો લભે ભેગાં થયાં હોય પણ પાંચ જ્યાં લગણુ ભેગાં ન થાય ત્યાં લગણુ કાર્યસિદ્ધિ ન થાય. **શ્રામ-મહાવીરને** અનેક વખત નિર્વાણયોગ્ય કાળ પ્રાપ્ત થયો હશે. તેઓ લબ્ય હતા; અર્થાત્ તેઓનો સ્વભાવ લબ્યત્વ (મોક્ષ પામવા યોગ્ય) હતો; લબ્ય નેજ નિર્વાણ પ્રાપ્ત થાય. આમ લબ્યત્વ અનાદિકાળનું હતું, પણ તથાસ્પયોગવાદી, સદ્દેવ, સદ્ધર્મની પ્રાપ્તિ જ્યારે થઇ ત્યારે સમક્ષિત પ્રાપ્ત કરી તેઓએ મોક્ષનું નિયત કારણ ઉપાન્યું. પૂર્વકર્મ પણ પ્રારબ્ધ પણ, મોક્ષ પ્રાપ્તિ પ્રથમનું પૂર્વકૃત પણ, તીર્થંકર નામ કર્મરૂપ હતું; અર્થાત્ પૂર્વે અપૂર્વ ભાવદયા પરિણામે મોક્ષ આપે એવું પ્રારબ્ધ સંચ્યું હતું; એવું પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ઉપાન્યું હતું—જ્યાં સુધી પૂર્વનું પ્રતિકૂળ પ્રારબ્ધ પ્રબળ હતું ત્યાં લગણુ મોક્ષ ન પામ્યા; અને પ્રતિકૂળ પ્રારબ્ધ સતે પ્રબળ પુરૂષાર્થથી, ઉપશમ બળથી, વૈરાગ્યથી, શાંતિથી, ઉપસર્ગ પરિ-

સહ સમભાવે વેદા ત્યાર અનંતી અનંતી ધાતિ કર્મની નિર્જરા કરી પરમસિદ્ધિ વર્ધા.

આમ બંધુ ! એઓને પણ પાંચે કારણ પ્રાપ્ત થયાં, ત્યારે તેઓ શીઘ્ર સિદ્ધ થયા. આપણને પણ, વિચારિયે તો, કાળ-અનુકૂળ છે.

આપણું ક- આપણે એજ પરમાત્મા મહા-તિવ્ય, વીરના શાસનની શીતળ, પવિત્ર, અનુપમેય છાયા તળે છિએ; એજ

(એ પવિત્ર શાસનમાં હોવા રૂપ) આપણને પરમ અનુકૂળ કાળ છે. પંચમ આરો દુષ્પમ કાળ છતાં આ આરાના છેડા લગણુ એ પવિત્ર શાસન, એ પવિત્ર “ધર્મઆરા” એ પવિત્ર ધર્મરાજ્ય, જયવંત વર્તવાનાં પરમ જ્ઞાનિયોનાં વચન છે. તેવા પવિત્ર કાળમાં આપણું હોવાપણું આપણને પરમ કલ્યાણનું કારણ છે. લબ્યત્વ (મોક્ષ પ્રાપ્તિની યોગ્યતા) એ આપણો સ્વભાવ છે, કેમકે નહિતો આપણને આવા પ્રશ્નોત્તર ઉદ્દભવતજ નહિ. અથવા તો હું લવ્ય છું, કિંવા અલવ્ય છું ? એ સવાલજ લવ્ય હોવાનું પ્રાયઃનિરાકરણ કરે છે. વાર દેવ, ગુરુ, ધર્મ, દયામય ધર્મ, દયામય ઉત્તમકુળ, આર્ય ક્ષેત્ર, ઉત્તમ આર્ય આચાર વિચારાદિ રત્નત્રયીનાં અમોઘ કારણોની નિયતિ થઇ છે, પૂર્વ કર્મ પણ શુભ છે. ફક્ત આપણે યથાવિધિ અપ્રમત-પણે પુરૂષાર્થ કર્તવ્ય છે; અશુભ કર્મનો ઉદય લાગતો હોય તો વિશેષ વિશેષ પુરૂષાર્થ કર્તવ્ય છે, આમ આપણને પણ પાંચે કારણો સિદ્ધ થાય એમ છે. ઉપર જણાવેલ તાળાના સાંકેતિક અક્ષરો એકજ લીટીમાં વખતો વખત સહેજે આવી પણ જાય છે; ફક્ત પાંખીયું ખેંચવા રૂપ પુરૂષાર્થ કર્તવ્ય છે. આ કાળે પણ આપણને એવી યોગવાદઓ છે, તેનો લાભ વ્હાલા વીર ! આપણે પુરૂષાર્થ ફેરવી લેવો યોગ્ય છે—આપણને મળેલ આ અમૂલ્ય, દુર્લભ મનુષ્યભવનું, આ સમવાય કારણો જાણ્યાનું, ચર્ચાનું, શ્રી સિદ્ધસેન સૂરિનાં પવિત્ર વચ્ચેનું, એઓશ્રીએ પ્રણીત પવિત્ર-પ્રસાદીરૂપ સમ્મતિતર્કના પ્રારંભમાં લખેલી ગાથા વાંચ્યાનું સાર્થક ત્યારે છે. મારા વ્હાલા બંધુ ! તમે કે હું, કે આ વિષયના વાંચનારા, ચર્ચનારા બધાએ ચોક્કસ સમજવાનું છે, કે આ પાંચ સમવાયનો વાદ

વાદ કરવા માત્ર હેતુએ કરાયો નથી; જીવને એ પાંચ સમવાય સુલભ છે કે દુર્લભ ? એ પાંચમાંથી પોતે તત્કાળ કયા સાધી શકે એમ છે ? એ બધાં કેમ ભેગાં થાય ? પોતાના હાથમાં હોય તે તો તેણે ભેગાં કરવાં, બાકીના માટે સાધ્ય દૃષ્ટિથી ચોક્કસ રીતે સાવધ રહેવું. અનેક વખત આ કારણે ભેગાં થઈ જાય છે, પણ તેમાં વીચરપુરણા ન હોવાથી તે નકામાં થઈ પડે છે. અરે ! એવું સાંભળેલ છે કે, કંઈક કંઈક મુનિઓએ તીર્થંકર નામકર્મ ઉપજાવ્યા બાદ દળાયાં ભેગાં કરેલાં, પણ તેમાં વીચરપુરણા ન હોવાથી, તેમાં (ભાવ રૂપ) રસ ન હોવાથી, તે બધાં પ્રમાદરૂપ વાયરાથી વિખરાઈ ગયાં. અરે ! આપણે પણ અનંતકાળની ઉપેક્ષાએ કદાચ એ અનુભવ થયો હશે ! મારા બહાલા બંધુ ! પુરુષાર્થ તો આપણા હાથમાં છે, તેથી કાર્ય સહજ સિદ્ધ થાય છે, ઉપર જણાવેલ તાળાના સાંકેતિક અક્ષરો એક લાઠીનાં લાવવા આપણે પ્રયાસ કરીએ છીએ. એક અક્ષર મળતાં તેના પર ચોક્કસ સાવધ રહી, જેમ બીજા અક્ષરો સાવધપણે શોધીએ છીએ, અને બધા અક્ષરો સીધી લીટીમાં આવતાં જેમ એકદમ સાવધાનીથી પાંખીયું ખેંચી આપણે તાળું ઉઘાડીએ છીએ, તેમજ આ પાંચે સમવાય કારણો જાણી, તે પ્રમાણે તે પ્રાપ્ત કરવાં, તે ભેગાં કરવાં, સાધક બાધક ટાળી, સાધક મૂલી, તે સાધ્ય કરવાં, તે ભેગાં થતાં જોવાં, તે ભેગાં થએ તેનો તરત લાભ લઈ લેવા આપણે સાધ્ય દૃષ્ટિ રાખવી યોગ્ય છે. મારા બહાલા બંધુ ! આપણી

સાધ્ય દૃષ્ટિ, સાવધપણું, એજ આપણો પુરુષાર્થ. જેમ લાડુ કરવા માટે બધા જુદાં જુદાં પુરુષોનો સંચય થાય, પણ તેમાં ચીકણ ન હોય તો બધા પુરુષોની વીખરી જાય, તેમ કાર્યસિદ્ધિ માટે પાંચે સમવાય ભેગાં થાય, પણ ભેગાં થવાની સાથે પ્રબળ પુરુષાર્થ રૂપ આત્મજાગૃતિ ન હોય તો કદી કાર્ય સિદ્ધિ ન થાય. આપણને આ સમવાયો જાણવાનો પરમ હેતુ, તેનું પરમ સાર્થક એજ છે, કે આપની અનંતકાળથી થએલ સંસરજાતિનો છેડો આવી આપણે સિદ્ધિ પામીએ. આ જો ન થાય તો પાંચ

સમવાય જાણ્યા ન જાણ્યા બરોબર છે, ચચ્યાં ન ચચ્યાં બરોબર છે, મિથ્યા કાળક્ષેપ, વાગાડંબર, અને માનકષાય સેવવારૂપ છે. મારા બહાલા બંધુ ! કદાચ એમ કહીએ, કે અનુકૂળ કાળ નથી, તો તેથી એમ નથી કરવું કે બીજાં કારણો પ્રતિ અલક્ષ રહેવું. બીજાં કારણો પર તો ધ્યાન આપી તે સાધતા જઈએ, ત્યાં કાળ પરિપાક થશે; કાળલબ્ધિ પણ થશે અને દૃષ્ટિ સાધ્ય હશે, તો સહેજે સિદ્ધિ થઈ જશે. મારા બહાલા વીર ! મુક્તિ પામવી એ રાધાવેષ સાધવાથી પણ વિશેષ કઠણ છે. શ્રી અહાવીર ભગવાને કેટલી બધી સાધ્ય દૃષ્ટિ રાખી હશે ? અરે ! એમ કહેવાય છે, કે કૈવલ્ય પામ્યા પહેલાં ભગવાન સાડા બાર વરસ સુધી કળટ, તપ, સમ્યક પ્રકારે સેવના રહ્યા; તેમાં નિદ્રા માત્ર અરધો કલાક લીધી ! અને તે પણ શારીરિક પ્રકૃતિને લઈ, શારીરિક ધર્મના યોગે, આવી ગઈ ! તેમાં વળી પલાંડીવાળીને તો પ્રભુએ કદી સુખવૃત્તિ (?) કરીજ નથી. નિદ્રા આવી ગઈ તે પણ કાયોત્સર્ગ મુદ્રાએ, અથવા ગોદોહાસને; બહાલા બંધુ ! કાર્ય સિદ્ધિ માટે, નિર્વાણપ્રાપ્તિ માટે, આત્મસાધન માટે, ભગવાનને આવી સળગર અપ્રમત સાધ્ય દૃષ્ટિ રાખવી પડી છે; તેવા પુરુષાર્થે એ તો કૈવલ્યથી વર્ષો તેવોજ બલકે તેથી વિશેષ પુરુષાર્થ આપણે કર્તવ્ય છે.

“જથ્થ લગ નેનમે નિંદ ન આવે,
“નર તખ્તિજ નારાયણ પાવે.”

સુંદરદાસ.

ભગવાને જે જરાપણ પ્રમાદ કર્યો હત, તો તેઓને પણ કોણ નોંધે કેટલો કાળ વધારે ભમવું પડત ? એ દૃષ્ટાંત આપણે વિચારવા યોગ્ય છે.

વેદાંતમાં ચોરાશીલાખ ભવ ફેરા કહ્યા છે. તેમાં એમ કહ્યું છે કે, ચોરાશીલાખ ફેરા ફરતાં વચ્ચમાં ભીંતમાં એક સૂક્ષ્મદાર આવે છે વેદાંતનું દૃષ્ટાંત ત્યાં જે સ્પર્શે તે તરી જાય છે, તેને મોક્ષ મળે છે. હવે જોવાનું છે કે એ સ્પર્શ થવો કેટલો બધો મુશ્કેલ છે. પ્રબળ સાધ્ય દૃષ્ટિ હોય તોજ એ સ્પર્શ થાય. જીવ જાણે

કે ઓચિંતો મળી જાય તો ઠીક છે. કાણુ જાણે કયા કાલે ક્યારે એ દારનો સ્પર્શ થાય? માટે આખો ચીંચી ખાઓ, પીઓ, મળ કરો, આમ કર્યે કદી પણ એ દારનો સ્પર્શ ન થાય. દાર આવે ત્યાં તો મેહના પાટા આંખપર આડા આવી ગયા હોય, આમ અનંતીવાર ચોરાશીલાખ યોનિ ભમવું પડેજ. માટે મારા બહાલા બંધુ! આપણે જાત્રાત અવસ્થા રાખવી યોગ્ય છે. ચાતક જેમ વર્ષારતુની મોં ફાટી રહ્યું જેવું બેસે છે, તેમ આપણે પુરુષાર્થપૂર્વક સાધ્ય દષ્ટિથી કાળપરિપાકની રાહ જોવી ઘટે છે. પુરુષાર્થ હશે, જગૃતદશા હશે, તો પાંચ કારણો સહજ ભોગાં થઇ જશે. બંધુ અત્રે શ્રી આનંદધનજીનું પદ ચાક આવે છે.

‘કલ્પલક્ષ્મિ કલ્પ પંથ નિહાળીશું,
એ સ્મારણ અવલમ્બ;
‘જો જન કલેરે જાતજી બાલુબેરે,
આનંદધન સતિ અપ્પ.’

અહો! શ્રી આનંદધનજીનો કેટલો બધો પ્રબળ પુરુષાર્થ હશે? તેઓશ્રીના સ્તવન મુજબ તેઓએ આમાં કારણો હાથતળે રાખી મુક્યાં હાથે છે; અર્થાત્ હમે તો તેઓ ચાતક વસ્ત્રાદિ માટે જેમ, તેમ મહોં ફાટી સાવધ થઇ બેઠા છે. કલ્પલક્ષ્મિ, કાળ પરિપાક થાય અને મોહમાં અમૃત પડે! શ્રીધ્ર મોક્ષ પધારે! અર્થાત્ હવે તેઓએ કાળપરિપાક સિવાય બીજા કશાની વિશેષ આવશ્યકતા ગણી નથી; તેઓએ તો તથાસ્પ કાળ પ્રાપ્ત થયે સતે સિદ્ધ થવાનું નીર્ધાર્યું છે. શ્રી આનંદધનજીનું એ પવિત્ર ચરિત્ર બહાલા વીર! આપણને પુરુષાર્થનો બોધ આપે છે.

અત્રે એક બાબતનો ખુલાસો કર્તવ્ય છે. સાધ્ય દષ્ટિમાંજ કદ્યત્ આયુ કર્મ પૂર્ણ થયે દેહ પડી જાય, અને કર્મવશાત્ એકાદ બે જાવ કરવા બાકી હોય તોપણ જે કારણો સાધ્યાં હોય છે, તે તો કાર્યપ્રાપ્તિમાં સહાયકરૂપ રહેજ છે; કેમકે નાશ થયો તેતો દેહનો; કારણ પરત્વે દષ્ટિ રાખનાર, તેનો વિવેક કરનાર, તે પ્રતિ સાવધ રહેનાર તો અવિનાશી સદા ઉપયોગી ચૈતન્યાત્મક આત્મા છે. માટે એમ ન સમ-

જવું કે આ દેહમાં સાધેલાં કર્મ અથવા કારણ આ દેહ સાથેજ લય પામશે. જેટલા સહાયકારો તરીકે ગયા છે, તે બધા કાંઈ એકજ ભવતા પુરુષાર્થથી તરીકે ગયા છે એમ નથી; બધાઓને બધા બધા ભવ સુધી પ્રબળ પુરુષાર્થ કરવો પડ્યો. પણ છે; કેમકે પૂર્વકૃત પ્રબળ હોય તો તે સામે પુરુષાર્થ-જગૃતિ પણ પ્રબળ પ્રબળ બેઠાં. કાળાનુસાર હાલ પરમ યાનનો વિચ્છેદ છે; તેમજ જાતિસ્મરણ યાન પણ ઓછું જણાય છે; નહિતો આપણને આપણા પૂર્વ ભવના પુરુષાર્થ આદિ સહેજે યાદ આવી જાય. મતિયાનથી તથાપ્રકારની નિર્મળતા આપણામાં નથી. છતાં પરમકૃપાળુ વીતરાગદેવ પ્રતિ, તેઓનાં પવિત્ર વચન પ્રતિ અદ્વા ભક્તિથી આપણને કંઈ શીતલ આત્માદિ થાય છે! કાંઈ કાંઈ મહાનુભાવ મહાપુણ્યશાલીઓને અનુભવ પણ થતો હશે; તેઓ ધન્ય છે. નસ્વર દેહની અપેક્ષા કર્યા વિના આપણે તો સતત રૂડો ઉલ્લસ કર્યે જવો એ કહેવાના સંબંધમાં આ પ્રસંગ થયો.

હવે બંધુ! એક વ્યાવહારિક દૃષ્ટાંત લખ્યો. આપણે B. A. ની પરીક્ષામાં પાસ થવું છે. તે માટે બધાં કારણો મળ્યાં છે. પણ પરીક્ષાનો કાળ હમે આવવાનો છે, ત્યાં સુધી સાધ્યમણે બીજાં કારણોમાં દષ્ટિ રાખી અભ્યાસ કરતા રહી પરીક્ષાના કાળે પરીક્ષા આપિયે, તો નહીં કંતેહ પાસીયે. બીજાં બધાં કારણો પ્રાપ્ત કર્યાં છતાં પરીક્ષાનો કાળ અસાવધપણે નીતિ જવા દઇએ તો જેમ વળી બીજા કાળીતા આગમન માટે શોધ કરતાં બેસી રહેવું પડે અને તે કાળ દરમિયાન પણ જો વાંચવાનો અભ્યાસ ન રાખિએ તો જેમ વાંચેલું કટાઇ જાય અને પરીક્ષાનો કાળ આવ્યે તેમાં ભેસતાં કદાચ નાપાસ પણ થવાય, તેમ આપણી સિદ્ધિ માટે સમજવાનું છે. પ્રત્યેક કારણ ઉપર આપણે લક્ષ રાખવાનું છે; મારા બહાલા બંધુ! એકાંત સ્વભાવ કારણ આનંદારાના સંબંધમાં તમારા મનનું સમાધાન કરતાં આ વિસ્તાર થયો, પણ આથી તમારું સમાધાન થશે. અને મારા બહાલા વાંચનારાઓ પુરુષાર્થ બણી વળશે; આ ભેખની સાદૃશ્યતા ગશે; અને ભેખકને પુણ્ય તથા નિર્જરા પણ હાંસલ થશે.

કેમકે તેણે નિસ્વાર્થવૃત્તિથી, એકાંત હિતચુદ્ધિથી જેવું તે સમજ્યો છે તેવું આ લખ્યું છે, તેથી એ પોતા ઉપરાંત બીજાનો પુણ્ય તથા નિર્જરાનો કારણિક છે. મારા બહાલા વાંચનારાઓ! તમે પણ સ્વપરને નિર્જરા તથા પુણ્યનાં કારણરૂપ થાઓ! પુણ્યાર્થ કરો, સંસાર તરી નજાઓ.

મારા એકાંત નિયતિપ્રરૂપક વીર! પ્રત્યેક કાર્ય-સિદ્ધિમાં યોગવાદ, નિયતિ, ભવિ-
(૩) એકાંતનિ-તબ્બતાની જરૂર છે, એ સાચીવાત; અતિ આનંદ-અને એવો યોગાનુયોગ સાધી, રત્ન સમૃદ્ધિ પામી તમે પરીક્ષા પસાર કરો એ સાચીવાત; સૌઆણીનું યુગલ પણ એવું “યજ્ઞ યોગ્ય” પામી બાધને થયેલ સર્પ દંભના ભાવિયોગે, તત્કાળ તો મૃત્યુથી બચી જવું-પણ તમે કેમ લુલી નજા છો? કાળના પરિપાક વિના તમે પાસ થાત? તમે નાના હતા, ત્યારે ઝટ લઇ પાસ થઇ જાત કે? નહિજ. તમારૂં યોગ્ય વય, અભ્યાસમાં ગાજેલ ક્રિયિત્વ પણ કાળ, આ પણ તમારી B. A. ની સાક્ષ્યતામાં કારણરૂપ છે. તમે પાસ થાઓ એવો સ્વભાવ તમારામાં હતો; જે વિના તમે ખચીત નાપાસજ થાત. નિયત ભાવિ તો તમે કણલ રાખો છો. તમારા પૂર્વ ઉપાજ્ઞન ક-રેલ કમયોગે B. A. માટેનું સાખ્ય થયું- કાં તમે વેપારી બા બીજા ધંધાથી ન થમા? આમાં તો અમે પૂર્વકર્મ પ્રબળ માનિયે છીએ. એટલે બધું ઠીક; પણ બધી સામગ્રી મળ્યા છતાં તમે અડગ-ધારાથી અભ્યાસ ન કર્યો હત, તો તમે પાસ થાત? નહિજ. નહિજ માટે મારા બહાલા બાધ! તમારે એકલ માન્યું કે તમારી ફતેહનાં કારણમાં ફક્ત નિયતિજ નથી; પણ તે સાથે બીજા સમવાયિ કારણો પણ છે. હવે તમારૂં મન શાંત થયું? તમને સંતોષ થયો?

બહાલાબાધ! તમે કેમ નવ્યું, કે તેના વર્તન તેના પ્રાણ લીધા? તેનો દેહ પ-
(૪) એકાંત ક્યો, તે પ્રથમ ધણો વખત થયાં પૂર્વકર્મ એવું વર્તન ચલાવતો હતો. પણ

માનનારનું સ-ભ્યારે કાળ પરિપાક થઇ તેના વ-
માધાન. તર્તનની અવધિ આવી રહી ત્યારે તે રોગ થયો, મારા બહાલા વાંચ-નારાઓ! આપણા વર્તનનાં ફળ આપણને તત્કાળ મળે છે; કવચિત કાલાંતરે મળે છે. આપણે અયો-ગ્ય ચર્ચા કરિયે તેવું ફળ, પુણ્યજન ભેગા થઈ પાકવા ઉપર આવે, તે કાળે દારણ્ય વિપાક આપે છે. હા-લતો આપણે અજ્ઞાનયોગે વિષયાદિમાં આનંદ મા-નતા રહિયે પણ પરિણામ દારણ્ય છે. આ scien-
tific truth (પદાર્થ વિજ્ઞાનથી સિદ્ધ થતું સત્ય) છે, (બહાલા બંધુઓ! આ માટે આપણે કમકા-ચાદિ દ્રવ્યાનુયોગ વિષય ખાસ અભ્યાસ કરવો જોઈ) તેમજ આ ભાધને કાળપરિપાક થયો. સ્વભાવ વિ-કાર યોગ્ય હતો. સામગ્રી, ખાનપાન, વિષયભોજ, એવાં પ્રાપ્ત થયાં, જોગવાઈ એવી મળી કે, બીજા સહકારી કારણો મળ્યે સતે તેને શારીરિક વિકાસ થાયજ. પૂર્વ પ્રારબ્ધ પણ એવાં કે એ વિષયાદિનું ભાજન થયે. જોછામાં પુરૂં અનાચાર સેવવા રૂપ એવો અશુભ ઉચ્ચ આહાર કે એ તેને શાંત મૃ-ત્યુનું કારણ થયો, આમ પાંચ કારણ મળતાં તેનું મૃત્યુ થયું.

બહાલાબાધ! તમે તો મને બહુ પ્રિય બાઈ છો. તમારો સદા જ્ય છે. આ-
(૫) એકાંત પણ બધાના હાથમાં કાર્યસિદ્ધિ-ઉચ્ચ માન્ય-અર્થે કેાઈ પણ સ્વાધીન કારણ નારતું સ-હોય તો તે પુરુષાર્થ છે. પણ અધર્મનું બહાલા વીર! એકલા ઉચ્ચ કાર્ય-સાધક નથી. તમારો પૂર્વનાં બીજા ચાર બાધનાં મનનું સંમોધન કરેલ છે; તે ત-મારા ધ્યાનમાં આવ્યું હશે. એટલે મને ખાતરી છે, કે તમે તમારો હક છોડી દેશો. કાર્યસિદ્ધિનાં કાર-ણોમાં ઉચ્ચને પ્રધાન પદ આપવું યોગ્ય છે. છતાં એ એકજ કારણ છે, એમ નથી, કાર્યની નિષ્પત્તિ માટે પાંચ સમવાય જે ઉપર વિસ્તારથી જણાવ્યાં છે, તેની ખાસ જરૂર છે.

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરજીની આ વિષયના મુખપૃષ્ઠપરની ગાથાનો વિવેક થયો. ઉપસંહાર એ ગાથા બરાબર જાણી, તેને કંઈ વિશેષ. લક્ષમાં લઈ, તેનો ઉપયોગ આપણા શ્રેયાર્થે આપણે કરિયે તો આપણું પરમ કલ્યાણ થાય એમ છે. શ્રી શ્રેણિક મહારાજે બધી સામગ્રી મેળવી હતી; પણ પ્રબળ ચારિત્ર મોહનો ઉદય હતો. શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવ ભગવાન નેમનાથજીની સ્તુતિ કરતાં ઉદ્દગાર કાઢે છે કે:—

“ચરણ વિરાધી ઉપન્યો એ,
હું નવમો વાસુદેવ,
“તિથે મન નવિ ઉદ્દસે એ,
ચરણ ધરમની સેવા”
“હાથી જેમ કાદવ કળયો એ,
જાણું ઉપાદેય હેય,
તોપણ હું ન કરી શકું એ,
દુષ્ટ કરમનો ભેય” (સોઠ).

શ્રી કૃષ્ણને પણ બધી સામગ્રી તૈયાર હતી; પણ પ્રબળ ચારિત્ર મોહના ઉદયથી લાચાર થઈ પડ્યા. અંધુ ! ખરેખરો પુરુષાર્થ ન્યારે તેમણે કરવા માંડ્યો, ખરેખર સમ્યગ્ જ્ઞાન ન્યારે તેમને થયું. ત્યારે તેમને જણાયું, કે તેઓના પુરુષાર્થને હઠાવે એવાં કેવાં તીવ્ર કર્મો તેમને ઉદય આવ્યાં છે. શ્રી શાલિભદ્રજીને પણ બધી સામગ્રી હાજર હતી; પણ તેઓનાં પુણ્યની રાશિ ખપી ગયેલ નહિ હોવાથી તેઓ તહબલ મોક્ષ ન પામ્યા. આ બધા, પૂર્વકૃત થોગે તેજ ભવે સિદ્ધ ન થયા, પણ દષ્ટિ સાધ્ય હોવાથી, શુદ્ધોપયોગવંત હોવાથી હવે શીઘ્ર સિદ્ધ થશે. એમ અનેક પુરુષરત્નો અનેક મહાત્માઓ સિદ્ધશે, પણ તે બધાં પાંચ કારણો પામીને. શ્રી પ્રસન્નચંદ્ર

રાજર્ષિને બધી સામગ્રી પ્રાપ્ત થઈ હતી; અને મોક્ષનાં વિશ્લેષીત સાતગી નર્કનાં દળિયાં ઉપાભ્યાં હતાં; પણ પ્રબળ પુરુષાર્થે સમય માત્રમાં શુકલ ધ્યાનરૂપ સાધ્ય દષ્ટિએ તે દળિયાં વિખેરી નાંખી અનુપમ દિવ્ય કમળાને વર્યા; શ્રી દદમહારીનું પણ તેમજ જાણવું. આપણે પણ પરમ પુરુષાર્થે સાધ્ય દષ્ટિ હશે, તો ગમે તેવાં અંતરાયભૂત કર્મ છતાં વેલા મોડા મુક્તિ વરસું. અંતરાયભૂત કર્મ છે કે નહિ, તેઓ શિથિલ છે કે નિકાચીત છે, તરતમાં ઉદય આવેલા વેદી શકાય એમ છે કે નહિ, ચારિત્ર મોહ ટળવા દે એવાં છે કે નહિ, ચારિત્ર મોહ છે કે નહિ, છે તો કેવો છે,—એ આદિ આપણે જો પુરુષાર્થ કરિયે તોજ આપણને ખબર પડે. અભ્યાસ કરનારજ પ્રભાતર કરી શકે; મુશ્કેલીઓ કાર્યસાધકનેજ જણાય, પ્રમાદીને શું ખબર પડે ? અંધુઓ ! આપણે આ માટે પુરુષાર્થ કર્તવ્ય છે. તથાસ્તુ !

અંધુઓ ! આ પાંચ સમવાય કહેવાયાં, વ્યવહારમાં કે પરમાર્થમાં, સંસાર વૃદ્ધિ માટે કે મોક્ષ હેતુ એ, શુભ ગતિ માટે કે અશુભ ગતિ માટે, સુકાર્ય સિદ્ધિમાં કે દુષ્કૃત સિદ્ધિમાં—ગમે તેમાં આ પાંચ સમવાય કારણો મળે તોજ સિદ્ધિ છે. દાકતર, બારિષ્ટર, ગમે તે ધંધાર્થી થી માંડી, શુકલ ધ્યાનમાં સ્થિત પરમગુરુ સુધી દરેક કાર્યસાધનમાં આ સમવાયો સહકારી છે. આમ કાર્યસિદ્ધિનું રહસ્ય કહેવાયું. પ્રકારાંતરે પરમ રાહસ્યિક કારણ પુરુષાર્થ ગણાયો. તો અંધુઓ ! ચાલો આપણે પણ પુરુષાર્થ કરિયે ! સાધ્ય દષ્ટિ સાધિયે ! તેથી આપણને અનુપમ દિવ્ય લક્ષ્મી સાંપડશેજ. તથાસ્તુ !

શ્રી મોહમયી
માંડવી

ચૈત્ર વદી ૧૩
મંગળવાર.

લી. હમામમણ ચરણ સેવક.
મનમુખ વિ. કીરતચંદ મહેતા.

નીચેનાં પુસ્તકો વેચાતાં મળશે.

શ્રી ન્યાયાવતાર	રૂ. ૧-૮-૦
જૈન હીરકટરી ભાગ ૧ લો.	રૂ. ૦-૮-૦
જૈન હીરકટરી ભાગ ૧-૨	રૂ. ૧-૦-૦
જૈન શ્વેતામ્બર મંદિરાવળી	રૂ. ૦-૧૨-૦
જૈન અંથાવળી	રૂ. ૧-૮-૦
જૈન ગુર્જર કવિઓ (પ્ર. ભાગ)	રૂ. ૫-૦-૦
પાદઅલચ્છી નામમાલા (પ્રાકૃત કોષ)	રૂ. ૧-૦-૦

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ

૨૦, પાયધુની મુંબઈ ૩

જૈન ગ્રેન્થુએટો તથા સંસ્થાઓ પ્રત્યે.

જૈન ગ્રેન્થુએટો અને સંસ્થાઓનું એક રજીસ્ટર ગત કન્વેન્શન વખતે થએલા ઠરાવ અન્વયે આ સંસ્થાની ઓફીસમાં રાખવામાં આવ્યું છે, જેથી વિનંતિ કરવાની કે પોતપોતાના નામો વિગત સાથે સત્વરે ઉક્ત રજીસ્ટરમાં નોંધાવવા માટે નીચેના સીરનામે લખી જણાવવું.

એક્સિટન્ટ સેક્રેટરી,

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ.

૨૦, પાયધુની મુંબઈ ૩

અમારા અમદાવાદના એજન્ટ:-

રા. જગશીભાઈ મોરાર

કે. અંબાલાલ હીરાલાલ પટેલના ઘર પાસે,
માદલપુરા-અમદાવાદ.

આ માસિક અમદાવાદમાં તેમના મારફતે આહોને પહોંચાડવા ગોઠવણ કરવામાં આવી છે. અમદાવાદના અમારા આહોને તેમજ અન્ય બંધુઓને જણાવવાનું કે નીચેના પુસ્તકો પણ તેમની પાસેથી વેચાતા મહી શકશે.

“જૈન ગુર્જર કવિઓ” (પ્ર. ભાગ), “જૈન શ્વેતામ્બર મંદિરાવળી”,

“જૈન હીરકટરી” ભાગ ૧-૨, “જૈન અંથાવળી”, વિગેરે.

અમદાવાદના આહો પ્રત્યે વિગતિ:- જાપનું લવાજમ હતું સહી મોકલાયું ન હોય તો સત્વરે અમારા એજન્ટને આપી પહેંચ લેશે.

—વિના વિલંબે—

વાંચો વિચારો અમલ કરો.

શ્રી શત્રુઞ્ચ જાગે ખાસ અધિવેશન ભરી તે સમયે શત્રુઞ્ચ પ્રચાર કાર્ય સમિતિ નીમી, સલાઓ ભાષણો પત્રિકાઓ દ્વારા, ઉક્ત સમિતિના સભ્યોના સતત પ્રવાસ દ્વારા કોન્ફરન્સ-કોમર્સ ઑફ, જોષ અને ચેતન ટકાવી રાખવા પ્રયાસ કર્યા છાયાઓ દ્વારા તેમજ ટપાલ દ્વારા દેશ વિદેશમાં આ પ્રશ્નને બાળીતો કરી પ્રગતિ-માન કરવા સતત કાર્ય કર્યું તે કોન્ફરન્સના અસ્તિત્વનેજ આભારી છે.

—કોન્ફરન્સનું અસ્તિત્વ ચઢાતા હોતો—

એજ ખાસ અધિવેશનનો નીચેનો ઠરાવ વાંચો.

૧૩ “શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સનું આ ખાસ અધિવેશન સમસ્ત હિંદના જૈન સંઘને સુકૃત ભંડાર ફંડમાં પૈસા ભરવા આગ્રહ પૂર્વક બલામણુ કરે છે.

વિશ્લેષિ. આ ઠરાવ વાંચી આપ સંઘની સલા યોલાવી ૬૨ વર્ષે આપના સંઘનો ફાળો તુરણજ એકઠો કરી મોકલી આપો, અને પ્રતિવર્ષ મોકલતા રહો.

કેળવણી આદિ અનેક કાર્યો આ ફંડ ઉપરજ આધાર રીંજે છે. જરૂર પુણ્ય કાર્ય કરે.

નોટ. આ ફંડની ઉત્પન્નમાંથી ખર્ચ જતાં અર્ધા નાણાં કેળવણીમાં ખર્ચાય છે. બાકીના અર્ધા નાણાં ટે. નિભાવ ફંડમાં લઈ જવામાં આવે છે જેમાંથી સમાજ હિતના અનેક કાર્યો થઈ શકે.

શ્રી જૈન શ્વે. કોન્ફરન્સ.
૨૦, પામધુતી, મુંબઈ ૩.
તારનું સ્થાન—
Hindsangh.

લી. સેવકા,
શ્રીનુલાલ લાલલાલ શાહ.
એ. રેસીડેન્સ જનરલ સેક્રેટરી.

શ્રી જૈન મેતાંબર એજ્યુકેશન બોર્ડનું

વિશાળ કાર્યક્ષેત્ર.

- ૧ સદરફ્ટ બોર્ડ નવી તેમજ ચાલુ પાઠશાળાઓને મદદ આપી પચાસ કરે છે.
- ૨ જે વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ આગળ વધારવા માગતા હોય પણ નાણાની સમસ્યા ના હોય તેમને સ્કોલરશીપો આપી ઉચ્ચ કેળવણી અપાવે છે.
- ૩ બાલકો, બાલીકાઓ, સ્ત્રીઓ તેમજ પુરૂષોની હરીફાઈની ધાર્મિક પરીક્ષા દરવર્ષે ડીસેમ્બરમાં લે છે. અને લગભગ રૂ. ૧૦૦૦નાં ધનામે દરવર્ષે વહેંચી આપે છે.
- ૪ ઉચ્ચ કેળવણી માટે ખાસ સમસ્યા કરી આપે છે.
- ૫ વાંચનમાળાઓ તૈયાર કરાવરાવે છે.
- ૬ બીજા પરચુરસ કામો પણ કરે છે.

આ ખાતાના લાઇફ મેમ્બરો અને સહાયક મેમ્બરોની આર્થિક મદદથી ઉપરનાં કાર્યો ચાલુ છે. આ ખાતાને રકમો મોકલવી તે પોતાની જાતને ચેતન આપવા બરાબર છે.

—: મેમ્બરો માટે :—

લાઇફ મેમ્બર થવાને રૂ. ૧૦૦) એકી વખતે સહાયક મેમ્બર થવાને દર વર્ષે રૂ. ૨૦ પાંચ જ આપવાના છે.

૨૦ પાંચધુની,
સુબર્ષ ઉ.

}

ઓન. સેક્રેટરીઓ,
શ્રી જૈન મેતાંબર એજ્યુકેશન બોર્ડ.

રાજ્ય મહારાજાઓ

નવાબ સાહેબો, નામદાર સરકારના ધારાસભાના ઓનરેબલ મેમ્બરો, સેશન્સ જજો, કમાન્ડર ઇન ચીફ બરોડા ગવર્નમેન્ટ, જનરલો, કર્નલો, મેજરો, કેપ્ટનો, નામદાર લેટ વાઇસરાયના લેટ ઓનરરી એ. ડી. સી., પોલીટીકલ એજન્ટો, સરકારી યુરોપીયન સીવીલીયન ઓફીસરો, યુરોપીયન સીવીલ સર્જન્ટો, એમ. ડી. ની ડીગ્રી ધરાવનારા મોટા ડાક્ટરો તથા દેશી અને યુરોપીયન અમલદારો અને ગૃહસ્થોમાં બાહ્યશાહી ચાકુતી નામની જગજગદેર દવા બહુ વપરાય છે એવું તેની ઉપયોગીતાની વીરાની છે—ગવર્નમેન્ટ હોસ્પિટલીમાં આ રુવાંદી દવા એનાલાઈઝ થયેલ છે.

બાહ્યશાહી ચાકુતી

અમે તે કારણથી યુગાવેલી તાકાત પાળી લાવે છે. પુરુષાત્તન કાયમ રાખે છે. આ રાજવંશી ચાકુતી વીર્ય વીકારના તમામ બ્યાધી મટાડે છે અને વીર્ય ધક્કે બનાવી ખર્ચ પુરુષાત્તન આપે છે. ખરી મરદાઈ આપનાર અને નબળા માણસને પણ જીવાનની મારફત જોશવર બનાવનાર આ દવાનો લાભ સેવા અમારી ખાસ લામણ છે. આ દવા વાપરવામાં કોઈપણ જાતની પરેશની જરૂર નથી. ૪૦ ગોલીની ડબી એકના રૂપિયા દસ.

ડાક્ટર કાલીદાસ મોતીરામ. સબકોટ-કાઠીયાવાડ.

દરેક પુસ્તકાલયનો રાણગાર

ગાંધીવે પ્રગટ કરેલાં પુસ્તકો.

ઐતિહાસિક

ભોમ્બાયનું અંગાળા	૧)
હામ આસામ	૧)
કલકત્તાનો કારાયુગ	૧૧
પંજબનું પ્રચંડ કાવતર	૦૧૪
નિહલિરટોના પંજમાં	૦૧૧૧
કાળું ગુલામ (કુમા)	૧૧૧
આનંદમઠ (અંકિમ)	૧૧૧
મનોરંજક	
બ્રહ્માંડનો ભેદ	૩૧૧
અમૃતનો ખાસો	૦૧૧૪
નામ વિનાની નવલકથા	૧૧૧
ગાંધીજીકૃત	
જેઘનેા અનુભવ	૦૧૧
નીતિધર્મ	૦૧૧
પ્રકીર્ણ	
રાષ્ટ્રીય મર્યાદણી	૦૧
ગીતાંબલિ (સચિત્ર)	૧૧
કરચુધેલાનું કળાવિધાન	૦૧
પાંડવ યુદ્ધનિવાસ	૦૧૧૧

બાળસાહિત્ય

ટાલરટોપની ૩ વાતો	૦૧૪
બકુલ	૦૧૪
બીરબલનો બન્ધુ	૦૧૧
મૂરખરાજ	૦૧૧
નીલમ	૦૧૪
બીજમ	૦૧
બાળાવહાર	૦૧૧૧
જય અનરંગ	૦૧૪
વાધોનું વન	૦૧
બહુધ હાર	૦૧
બરરીપુરી	૦૧
સોનાકુમારી	૦૧
તોફાની ટીપુડો	૦૧૪
ધૂપસળી	૦૧
બાળવિહાર (૨)	૦૧૪
મોતીના દાણા	૦૧૪
કેરીનાં બજાયાં	૦૧૪
એક હનો કૃતરો	૦૧
નવનીત	૦૧૪
મેધધનુષ	૦૧

એકે એક પુસ્તકાલય માટે આ પુસ્તકો અનિવાર્ય છે.

“ ગાંધીવ ”

ગુજરાતમાં હામ હામ પ્રચાર પામેલું આ પત્ર તેની મર્યાદા અને રસિક શૈલી માટે ખાસ વખણાયું છે. ચાર રૂપિયાના વાર્ષિક લવાજમમાં કોઈ પણ સ્થળે ધેરબેઠાં મળી શકે છે. માત્ર ચાર આનાની ટિકીટ બીડી એક મહિનાના નમુના મંગાવો. એક વાર વાંચસો એટલે એ તમને જરૂરીન લેશે. જેન ચર્ચા કર ચર્ચા હોય છે.

આ ઉપરાંત સારા લેખકોનાં તમામ પુસ્તકો અમારે ત્યાંથી કિફાયત દરે મળશે. અમારાં સર્વ પુસ્તકો વડોદરાના પુસ્તકાલય સં ૨૦ મંડળમાંથી પણ મળી શકે છે.

ધુળાધામાં,
દરેક બુકસેલર આ
ગોપડીઓ વચે છે.

ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિર,
કેળાંપીઠ, સુરત.

ચડતી જીવાનીમાં થતી ભયંકર ભૂલોથી બચવા માટે

પ્રજ્ઞાત પુસ્તક

કામશાસ્ત્ર

— અવશ્ય વાંચવા લાયક છે. —

તેણે લાખો જીવાનોની જીંદગીને પાચમાલ થતી અટકાવી છે.

કિંમત કે પોસ્ટે ખર્ચ કાંઈપણ નહિ.

...માત્ર તમારૂં સરનામું મોકલ્લી મંગાવી લ્યો...

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવીંદજી,

જમનગર-કાઠિયાવાડ.

અખૂટ કૌવત અને કાયમની તન્દુરસ્તી રાખવા માટે

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ.

એક અકસીર ઇલાજ છે.

હસ્તની કબજાઆત દૂર કરી, પાચન શક્તિને સતેજ કરે છે. લોહી સાફ કરી, તેમજ વીર્યને વધારી, શરીરને બળવાન બનાવે છે. સ્વપ્નમાં જતી ધાતુને અટકાવે છે. અને યાદદાસ્તને વધારી, યુદ્ધિ બધા તેમજ શારીરિક બળ આપી, જીંદગી સુધારી આપે છે.

કિંમત ગોળી ૩૨ ની કબી ૧ નો રૂ. ૫ એક.

આતંકનિગ્રહ ઔષધાલય

કુમાર આનંદ
કાલ્યાણકેરી રોડ,

જમનગર-કાઠિયાવાડ.

તદન મફત.

સંતતિ તથા સંપત્તિ મેળવવાના સરળ નિયમોનું જ્ઞાન કરાવનાર તથા ઉછળતી વયમાં અજ્ઞાનતાનું લીધે પ્રાણધાતક જીવોમાં રૂપાંતર બચાવનાર

વૈદ્યવિદ્યા

નામના દળદાર પુસ્તકની લાખો નકલો જન સમાજનાં હિત માટે તદન મફત આપવામાં આવે છે, આ ઉપયોગી પુસ્તક હવે તમે એ વાંચુ ન હોય તો આજે જ તદન મફત મંગાવી લો.

મદન મંજરી ફાર્મસી

હિંદ આફ્રીમ જામનગર (કાઠીયાવાડ)

જગ મશહુર-

(રજીસ્ટર્ડ નં ૪૪)

વીર બામ.

સંધીવા, માથા તથા છાતીના દુઃખાવા, ઈન્ફ્લુએન્ઝા, દાઢ પગનું જલાહ જવું વિગેરે દરેક પ્રકારના દરદો ઉપર મનગવાથી તુરંત જ આરામ કરે છે.

વીર ઓઇન્ટમેન્ટ

દરાજ તથા ખરું પડેલાં બાંધાં અકસીર મલમ. રે. ના દરેક દવા વેચનાર તથા ગાંધી વી. રાંધે છે.

સોલ મેન્ટ -

શા. માહનસાલ પાનાચંદ દવાવાળા.

ટે. ખત્રાસી ચક્રેલા, મુંબઈ નં. ૩.

અદાર ગામના ઝાંઝારે વી. પં. થી રવાન કરીએ છીએ માં કમ્પા.

તૈયાર છે !

સત્વરે મંગાવો !

“જૈન ગુર્જર કવિઓ.”

આશરે ૧૦૦૦ પૃષ્ઠનો દસદાર ગ્રંથ.

ગુર્જર સાહિત્યમાં જૈનોએ શું ફાલો આપ્યા છે તે તમારે જાણવું હોય તો આજે જ ઉપરનું પુસ્તક મંગાવો.

“જૈન ગુર્જર કવિઓ” એટલે શું? ગુર્જરની ભાષાના આદિ કવિ કોણ? યુગ પ્રવર્તમે કોણ? જૈન સાહિત્ય એટલે શું? ગુર્જરની ભાષાના વ્યવસ્થિત અને વિકાસ કેવી રીતે થયા?

આ પુસ્તક જૈન સાહિત્યની મહાનાગર છે કે જેમાં મેલેલા અનેક જૈન કવિ રત્નોને પ્રકાશમાં લાવી ગુર્જર જિનની વિશ્વનકમ આયોજના તેના સંપ્રદાય અને પ્રયાજક શ્રીયુત માહનસાલ દલીચંદ દેશાઈએ અપ્રમય પરિચય લીધો છે, તેમાં અપ્રમય સાહિત્યનો તથા પ્રાચીન ગુર્જરની ખતીલાસ, જૈન કવિઓના અનિવાર્ય અને ઉપયોગી મંગલાચરણ તથા અતિમ પ્રશસ્તિઓ, તેમજ અગ્રગણ્ય કવિઓના કાવ્યોના નમૂનાઓ આપવામાં આવ્યા છે. દરેક કવિની સ્વ કૃતિઓનાં-કલ્પા તથા સમય નિર્દેશ કરવામાં આવ્યા છે. કિંમત રૂ. ૫-૦-૦ પ્રથમ ભાગ-માત્ર જુજ પ્રતો હોષ દરેક પોતાનો ઓડર તુરંત નોંધાવી મંગાવવા વિનંતિ છે.

કમ્પા: -

૨૦ પાવકુત, ગોધાડનીયાલો }
પરેલે દાદરે
મુંબઈ નંબર ૩.

એસીસ્ટન્ટ સેક્રેટરી શ્રી. જૈન. સ્વે. કૉન્ફરન્સ.

જાણીતા યુકસેલરો પાસેથી પણ મલી શકશે.

દશિણામૂર્તિ બાલસાહિત્યમાળા

સંપાદક : ગિજુભાઈ અને તારાબેન
દરેકનો દોઢ આનો

ગણપતિ આપા	તિરંદાજ
ચેલચેા	ગામડામા મળજો
કિજુ હતું બાબું હતું	બાળ પ્રવાસો
હજમડી	મારા ગોહીયા
કબાટ	જરા હસો
બાળકોનો બિરબલ	ક્યાંથી આવ્યાં ?
ગોપીચંદ	મકનો ને રાક્ષસ
બાળ નાટકો	ભંડારમાંથી
હસ અને હંસા	ટપાલની પેટી

બાલમિત્ર પ્રકાશન

કુમાર વીરસેન (ચંદ્રસંકર)	૦-૬-૦
ચાર બાલસંવાદો (")	૦-૩-૦
સિદ્ધાદ શેઠ (")	૦-૭-૦
બાલમિત્રની વાતો ભા. ૧	૦-૮-૦

એક આના બાલસાહિત્યમાળા

અંચુદિયાભાઈ (ચંદ્રસંકર)	
કમળા અને જુગજુલ (ગિજુભાઈ)	
વીર કથાઓ ભા. ૧ (ચંદ્રસંકર)	
રામો (")	
કાનો બરવાડ (")	
રંગની પેટી (ગિજુભાઈ)	
ધરમાં રમવાની રમતો	

ગાંડીવ બાલસાહિત્ય

તોફાની ટીપુડો	૦-૬-૦
ધૂપસળા	૦-૪-૦
કચુંબર	૦-૩-૦
બાલપિહાર ભા. ૨	૦-૬-૦

ગોલીનાં દાણાં

૦-૫-૦

એક હતો કુતરો

કેરીનાં ભજ્યાં

૦-૨ શેર

ગૂજરાત સાહિત્ય મંદિર અન્થાવલી

સુંદર વાતો (ગિજુભાઈ)	૦-૬-૦
ભેર (ત્રિ. અને જી. ૦)	૦-૬-૦
પડ્યા (ધૂમકેતુ)	૦-૫-૦
દેવકથાઓ (ચંદ્રસંકર)	૦-૬-૦
શકુન્તલા (મે. ઘીબેન)	૦-૫-૦
લોકગીત સંગ્રહ ભા. ૨ (ગિજુભાઈ)	૦-૬-૦

પરચુરણ બાલોપયોગિ સાહિત્ય

બાલ પંચતંત્રની વાતો	૦-૪-૦
ધરમા રમવાની રમતો	૦-૫-૦
સુદામા ચરિત્ર	૦-૮-૦
સદુપદેશ	૦-૧૦-૦
બાલ ભાગવત	૦-૧૦-૦
એડવર્ડનું જીવન ચરિત્ર	૦-૧૨-૦
નીતિશાસ્ત્રનાં જૂળતત્ત્વો ભા. ૧-૨	૦-૧૧-૦
સતી મદિમા	૦-૩-૦
બાલ વાગો	૦-૩-૦
બાલવીર	૦-૮-૦
ધરમાં અને બહાર રમવાની રમતો	૦-૧૨-૦
મયુરધ્વજ આખ્યાન	૦-૪-૦
ભીમચાતુર્ય	૦-૪-૦
બાળ સંગીતમાળા ભા. ૧	૦-૩-૦
એક્લવ્ય અને ધ્રુવ	૦-૪-૦
કુંવરબાઇનું મામેરું	૨-૦-૦
વીર અભિમન્યુ	૦-૮-૦
અલાદીન અને દેવતાઇ દીવો	૦-૬-૦

એસ. જી. શાહ, ગુજ્જર અન્થરજન કાર્યાલય : માહલપુર : અમદાવાદ

મહાવીર જીવનનો મહિમા ભેટ

જૈન દર્શન

જૈન દર્શનનો પરિચય કરાવનાર એક અતિ ઉત્તમ પુસ્તક છે. હરિભદ્ર સૂરિના પદ્ધર્શન સમુચ્ચયમાંથી છૂટું પાડી વિસ્તૃત વિવેચન સાથે લખવામાં આવેલ છે. પ્રસ્તાવનામાં શ્રી. હરિભદ્ર સૂરિના સંબંધમાં શ્રીમાન સ્માગરાનંદ સૂરિએ ઉઠાવેલી શંકાનો જ ઉદ્ધાપોદ કરવામાં આવેલ છે.

કિંમત રૂ. ૨-૦-૦

સામયિક સૂત્ર

સંપાદક મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ. વિસ્તૃત માહિતી અને તેના બાવાર્થ સાથે, હાઈસ્કૂલો તથા કોલેજોમાં પાઠ્યપુસ્તક થઈ શકે તેવું પુસ્તક. વિશેષ માહિતી માટે પત્રથી ઉત્તર માગો.

૦-૧૦-૦

મહારાષ્ટ્રના વિદ્વાન પં. સાતવળેકરનાં ઉત્તમોત્તમ પુસ્તકો :

આસન (આસનને લગતું ઉત્તમ પુસ્તક)	૨-૦-૦
બ્રહ્મચર્ય (બ્રહ્મચર્યની સુંદર મીમાંસા)	૧-૪-૦
મહાભારતની સમાલોચના (સ્વર્ગનરકની મીમાંસા ભાગ બે)	૧-૦-૦
આસનકા ચિત્રપત્ર	૦-૩-૦
વેદમેં ચર્ખા	૦-૮-૦
અર્થવેદ સુબોધ બાળ્ય ભાગ બે. ફરેકના	૨-૦-૦

આ સિવાય જૈનધર્મનાં નેમજ ગુજરાતી સાહિત્યના, કોઈ પણ સંસ્થાનાં જેવી કે વિદ્યાપીઠ, દક્ષિણામૂર્તિ, મૌર્યાદિ, નવજીવન, પુરાતત્ત્વમંદિર, ગાંધીય, પ્રમબક્ષિ ગ્રન્થમાલા અને સંસ્કૃતનાં કોઈપણ પુસ્તક માટે લખો :
વિસ્તૃત સૂચિપત્ર મફત.

એસ. જે. શાહ.

ગુજર ગ્રન્થરત્ન કાર્યાલય,

માહલપુર : અમદાવાદ.

સર્વોપયોગી નવીન સાહિત્ય

વીર વલ્લભભાઈ:

લેખક : મહાદેવ દેશાઈ.

બારડોલીની લડતના સરદારનું દુકું જીવનવૃત્તાંતઃ એમનું બાળપણ, વિદ્યાર્થી તરીકેનાં તોફાનો, વકીલાત સમયનાં પરાક્રમો, વિલાયતગમન, ધોરસદ, નાગપુર અને બારડોલીની લડતના પ્રસંગો, એમનાં પ્રાસંગિક ઉદ્ગારો વગેરે લેખકની પ્રાસાદિક શૈલીમાં. ત્રણ સુંદર ચિત્રો, પૃષ્ઠ સં. ૬૪ છતાં કિં. માત્ર ૦-૨-૬.

વસન્ત રજત મહોત્સવ અંક

આચાર્ય આનંદશંકર ધ્રુવને 'વસન્ત' ના પચ્ચીસ વર્ષ પૂરાં થતાં અર્પણ થયેલો અન્ય. ગુજરાતના તેમજ ઉત્તર હિંદુસ્તાનના પ્રસિદ્ધ સાક્ષરોની કલમથી એમાં ગુજરાતી ઉપરાંત હિંદી, સંસ્કૃત અને ઇંગ્રેજી વાનીઓ પીરસા-યેલી છે. કિં. માત્ર રૂ. ૪-૦-૦.

દ્વિરેશની વાતો

અ. રામનારાયણ વિશ્વનાથ પાઠકે 'યુગધર્મ' તથા 'પ્રસ્થાન' માં લખેલી દુકી વાર્તાઓનો આ સંગ્રહ છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં આ એક અમોલ્ય અદ્વિતીય પુસ્તક છે. પૃ. સંખ્યા ૨૨૦, એન્ટીક કાગળ, પાકું છોટનું પુકું છતાં કિં. માત્ર રૂ. ૧-૪-૦.

કિરીટ અને ખીજ વાતો

શ્રી બચુભાઈ રાવતના હસ્તે કુમારો માટે નવીન શૈલીમાં લખાયેલી અફસુત અને પ્રેરક વાતો. એક વાર હાથમાં લીધા પછી છોડવાનું મન નહિ જ થાય. કિં. રૂ. ૧-૪-૦.

એસ. જે. શાહ, ગુજર્મન્ય કાર્યાલય : માદલપુર—અમદાવાદ

શ્રી ઘોડો કેશવ કવેનું અભિનયનિર્મિત

ભા. ૧ રૂ. ૩-૦-૦; ભા. ૨ રૂ. ૦-૧૨-૦

“આખરે ઉપર સુસરકાર પાડવાને અભિ-
લાષી દરેક માણસ અને નિકાળે આ પુસ્તક
લેવું જ જોઈએ.”

અરજીનાં

રાજપુત જીવનસંદેશ ૧-૦-૦

મહારાષ્ટ્ર જીવનપ્રભાત ૧-૮-૦

“રસેશ્વર દત્ત જેવા સમર્થ એના જીવ
લેખક અને પેલા જીવવિખ્યાત જેરીનાદીનું
ચરિત્ર લખવા માટે જેલ મથેલા મુર્જરવિખ્યાત
શ્રી. નરસિંહભાઈ પટેલ એને યુગરાત્રીમાં
ઉત્તરનાર-આદર્શ આકર્ષણ એ પુસ્તકો વાંચવા
માટે જોઈએ છે ?”

કુમાર

આદી નિર્મલ ૧-૦-૦

આદી મોટેની વેદાનથી માંડીને આજ
મુખીની ઐતિહાસિક વસ્તુ જાણવા માટેનું
ઉત્તમોત્તમ પુસ્તક

આવું કેમ સૂચવું ? ૦-૮-૦

ટાઈટલની એક સુંદર નવલિકા.

આખ્યાયિકાઓ ૦-૮-૦

(લે. નૃસિંહપ્રસાદ ભટ્ટ)

મહાભારતની કેટલીક ઉત્તમ કથાઓ શ્રી.
ભટ્ટે પોતાની આજરવી કલમથી લખી છે.

જાતક કથાઓ ૦-૮-૦

લેખક હરભાઈ. બૌદ્ધ સાહિત્યની ઉત્તમ
ખાસોખોશી કથાઓ

કાવ્ય સમુચ્ચય ભાગ ૨ ૧-૮-૦

સં. રામનારાયણ પાઠક

કાવ્યપરિચય ભા. ૧-૨

સંપાદક: રામનારાયણ પાઠક

નમીનદાસ પારેખ

પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન કવિઓનાં કાવ્યો-

માંથી પસંદગી. દરેકના ૦-૧-૦-૦

કવિઓ: મોહન નરહરિભાઈ ૦-૧૦-૦

પૂલેશભા અને ભીખા કાવ્યો ૧-૪-૦

ઘોરશા હરપત્ત ૦-૪-૦

પ્રભાતનાં રંગો (વિજયરાય વેલ) ૨-૪-૦

યુરોપનાં સંસ્મરણો ૧-૮-૦

લેખક મોતીચંદ ગીરધરલાલ કાપડીઆ

સોશીસિટર. યુરોપને ભ્રમતી લગભગ દરેક

માહિતીથી આ પુસ્તક ભરચક છે. વાંચવા

ચોખ્ખું છે અને સંપ્રદાયોગ્ય છે.

ચુંકડી (મેધાણી) ૦-૧૦-૦

હાલરડાં (") ૦-૪-૦

સેરડી બહારવટીઆ ભા. ૧ ૦-૮-૦

" ભા. ૨ ૦-૮-૦

હંમેરીનો તારણકાર ૦-૮-૦

વેણીનાં ફુલ (ખીજ આરતિ)

આ ખીજ આરતિમાં આસમાની શાહીની

સ્વચ્છ છપાઈ, મોટા અક્ષરો, મનોહર રૂપરંગ.

"કહે છે કે ચોપડી બહાર પડવાને તો

થોડા દિવસે નહોતા થયા અને આ ગીતો-

સમુદાયને કંઈ ચડી ગયાં" સાબરમતી.

કવિશ્રી ન્હાનાલાલ કૃત

શકુન્તલાનું સંભારણું ૧-૪-૦

યુગપણટો અને મહારાજસેન ૧-૦-૦

ઉદ્યોધન ૧-૮-૦

અર્ધશતાબ્દિના અનુભવ ભાવ ૧-૦-૦

સંસાર મન્થન ૧-૮-૦

વિશ્વ ગીતા ૧-૮-૦

ઇકુકુમાર અને ૩ ભે ૧-૮-૦

કેટલાંક કાવ્યો. ભા. ૧ (ખીજ આરતિ) ૧-૦-૦

વસન્તોત્સવ (ખીજ આરતિ) ૧-૦-૦

જન્મ-ગયન (ચોવી આરતિ) ૧-૦-૦

ન્હાના ન્હાના રસિ ભા. ૧ ૦-૧૨-૦

(કડી આરતિ)

શ્રી. એ. ના સંસ્કૃતના વિદ્યાર્થીઓ માટે સુંદર તક.

ન્યાયાવતાર.

(શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર વિરચિત.)

ડૉક્ટર પી. એલ. વૈદ્ય. એમ. એ, ડૉ. લોટ. (પેરીસ) સાંગલી વિલિંગ્ડન કોલેજના સંસ્કૃત અને અર્ધમાગધીના વિદ્વાન પ્રોફેસરે તૈયાર કરેલ અંગ્રેજી વિવેચન અને પ્રસ્તાવનાવાળું કૌમિત રૂ. ૧-૮-૦ માત્ર ટપાલ ખર્ચ ભુલું.

આ આવૃત્તિમાં સંસ્કૃતમાં બે ટીકાઓ અને મૂળ શ્રુત અને સુંદર રીતે છાપવામાં આવ્યાં છે. ઉપરાંત ૪૦ પૃષ્ઠ થી વધારે પ્રસ્તાવના ડૉ. વૈદ્ય લખેલી છે કે જેમાં શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરની પહેલાંનો 'ન્યાય'નો ઇતિહાસ તેમની અન્યકૃતિઓ, સમય, વગેરેનો નિર્દેશ સુંદર રીતે કરવામાં આવ્યો છે, મૂળનું પદ્ધતિસર અને સંપૂર્ણ પૃથક્કરણ અને તેના પર અંગ્રેજીમાં વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. આ ઉપરાંત પ્રસ્તાવનામાં જે વિષયો ચર્ચવામાં આવ્યા ન હોય તેના પર નોંધ અને વિવેચન પણ આપવામાં આવ્યું છે. ડૉ. વૈદ્યના બાદ અને હિંદુ ન્યાયના ગાઢ પરિચયને અંગે તેમણે શુચિવણવાળા સઘળાં બિંદુઓ ઉપર સારું અજવાળું પાડતાં ચોક્કસ અર્થ નિર્દેશ કર્યો છે. જૈન ન્યાય ઉપરની ટીકાઓ અને તુલનાત્મક વિવેચન સંસ્કૃતના વિદ્વાનોને પણ લાભદાયી અને રસપ્રદ નિવડે તેમ છે.

પુસ્તક મળવાનું ફોર્માટ:-

ગોરીજીની ચાલ
ર૦. પાપકુની મુંબઈ ૩.
શ્રી જૈન શ્રેતાંગર કોન્ફરન્સ.

પ્રગટ કરનાર,

શેઠ ચીનુભાઈ લાલભાઈ, સોલીસીટર

ગ્રાઉન્ડ જનરલ મેનેજરી,

શ્રી જૈન શ્રેતાંગર કોન્ફરન્સ.

ડૉ. પી. એલ. વૈદ્ય, સાંગલી કોલેજ—સાંગલી.

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય

શ્રી સારાભાઈ મગનભાઈ મોદી લોન-સ્કોલરશીપ ફંડ.

આ ફંડમાંથી જૈન શ્વેતાંબર મુનિપુત્રક સ્ત્રી કે પુરુષ વિદ્યાર્થીને નાનું જણાવ્યા મુજબ અભ્યાસ કરવા માટે આર્થિક સહાય લોન રૂપે આપવામાં આવે છે.

- (૧) માધ્યમિક ટેલરશી અગ્રેજી એથા પ્રિન્સીપલ અગ્રેજી સાતમા ધોરણ સુધીના અભ્યાસ માટે.
- (૨) ટ્રેડનર્સીંગ સ્કૂલ અથવા પ્રેસેન્ટમાં અભ્યાસ કરી ટ્રેડનું શિક્ષક થવા માટે.
- (૩) મિડવાઈફ કે નર્સ થવા માટે.
- (૪) હિસાબી જ્ઞાન Accountancy સ્કૅપ સર્ટીફિકેટ, શોર્ટહેન્ડ વિગેરેનો અભ્યાસ કરવા માટે.
- (૫) કળાકૌશલ્ય એટલે કે પેઇન્ટીંગ, ડ્રોઈંગ, ફોટોગ્રાફી, મજબૂતી દિવજીની દત્તાદિના અભ્યાસ માટે.
- (૬) દેશી વૈદ્યની શાળા કે નેશનલ મેડિકલ કોલેજમાં અભ્યાસ કરવા માટે.

લોન તરીકે મદદ લેનારે મુદ્દર કરેલ ધાર્મિક અભ્યાસ કરવો પડશે તથા લિખિત કરાર પત્ર કરી આપવું પડશે અને કપાવાની શરૂઆત થતાં જે મદદ લીધી હોય તે તેના મોકલવાના ખર્ચા સહિત વગર વ્યાજ પાછી વાળવાની છે. વિગેરે જરૂરી વિગતો માટે તથા અરજી પત્રક માટે સેક્રેટરીને ગોવાલીયા ટેંકરોડ-આંટરોડ-મુંબઈ લખો.

જોડોએ લેખીન કરારપત્ર કરી આપવાનું નથી, વળી ટ્રેડનું શિક્ષક થનાર પુરુષે તેમજ જોડો માત્ર ધાર્મિક, સંસ્કૃત યા પ્રાકૃતનો અભ્યાસ કરી તે બાધમાં પુરેપુરા નિષ્ણાત થવા માગશે તેઓએ પણ કરારપત્ર કરી આપવાનું નથી. એટલે કે આ બન્નેએ પૈમા પાછા આપવા કે નહિ તે તેમની મુનસરી ઉપર રહેશે.

જૈન વિદ્યોત્તેજક સહકારી મંડળ લીમીટેડ,

સને ૧૯૨૫ ના સાતમા એક્ટ પ્રમાણે તા. ૧૩-૧૨-૨૬ ને રોજ રજીસ્ટર થયેલી.

હેડઓફીસ:-ટાઉન હોલ સામે-મુંબઈ.

ધાપણ રા. ૫,૦૦,૦૦૦ દરેક રા. ૨૫) ના વીસ હજાર શેરોમાં વહેંચાયેલી બરાબેલી ધાપણ ૬૪૬૦૦ વસૂલ આવેલી ધાપણ ૫૪૬૪૦ દરેકે રા. ૫) અરજી સાથે રા. ૧૦) એલોટમેન્ટ વખતે, અને રા. ૧૦) ત્યાર પછી.

ઉપરોક્ત મંડળમાંથી દરેક હાલમાં અર્કિં તેમજ પરદેશમાં અભ્યાસ કરવા માટે લાલ તુરત મુંબઈ છલાકાના ચંચળ યુદ્ધિના શ્વેતાંબર મુનિપુત્રક જૈન વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ દરમિયાન છ આનાના વ્યાજે તથા ત્યારપછી આઠ આનાના વ્યાજે યોગ્ય જામીનનીરીથી અને વીમો ઉતરાવી લોન આપી સદાય કરવામાં આવે છે. વિગેરે હકીકત માટે ઓનરરી સેક્રેટરીને જલ સામે, કોટ, મુંબઈ લખવું.

શેર બરનારાઓને વધુમાં વધુ ચાર ટકા વ્યાજ આપવાનો નિયમ છે, શેર લેવા હચ્છનારે ઉપરના સરનામે લખવું.

આ પત્ર મુંબઈની શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્વેન્સ સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૬ થી હાયમંડ ન્યુઝિલી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, અમદાવાદમાં પરીખ દેવીદાસ હગનલાલે છાપ્યું અને હરિલાલ નારદલાલ માંકડે જૈન શ્વેતાંબર કોન્વેન્સ આફીસ, ૨૦ મુંબઈમાંથી પ્રગટ કર્યું.

॥ नमो नित्यस ॥

જૈન યુગ

[શ્રી૦ જૈન શ્વે૦ કાન્કર-સનુ' માસિક-પત્ર]

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ત્રણ.

પુસ્તક ૫

અંક ૧૧-૧૨

આપાઠ-શ્રાવણ

૧૯૮૬

માનદ તંત્રી

મોહનલાલ દલીપ'દ હેશાઈ

ખી. એ. એલએલ. ખી.

એડવોકેટ હાઇકોર્ટ, મુંબઈ

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
મહાત્માજીને સમજાવે ને તેમના વચ્ચારોને જ્ઞાન-		જૈન ધાતુ પ્રતિમા લેખ સંગ્રહ ...	૪૬૭
પૂર્વક અનુસરો. ...	૪૨૧	માનવિજ્ઞપ્રકૃત અને ભાવવિજ્ઞપ્રકૃત નેમિસ્તવન.	૪૭૨
રેડીયાની સગાય ...	૪૨૩	સં. ૧૫૩૫માં લખાયેલાં પ્રાચીન કાવ્યો ...	૪૭૩
એક મહાન સંત ...	૪૨૫	ખ. જ્ઞાનચંદ્ર સૂરિને અકબર આદર્શાહનું દરમાન	૪૭૮
અમારો જ્ઞાન પ્રવાસ-૧ ઝીઝવાડા ...	૪૨૭	સાત ક્ષેત્રો ...	૪૮૦
શ્રીલિંગચંદ્રકૃત ચાર વ્રત રાસ ...	૪૩૦	કવિ સોમકૃત મેઘજી-હીરજી સંવાદના સવૈયા...	૪૮૨
જેસલમેરના ભંડારોના જૂના ગ્રંથોના ફોટા	૪૩૫	સમય સુંદરકૃત આજી તીરથભાસ ...	૪૮૪
વસ્ત્રમકૃત વીશ વિહરમાન જ્ઞાન રાસ ...	૪૩૮	હંસરાજકૃત હીરવિજયસૂરિ ચતુર્માર્ગ લાભ-	
નવાં મંદિરો ...	૪૪૦	પ્રવલણ સંગ્રહાય ...	૪૮૫
નવસૂરિકૃત અર્ચુદ્ધ વ્યત્ય પ્રવાડી ...	૪૪૪	પ્રાચીન ચેરાક્ષી ...	૪૮૬
આપણી મંદ્યાઓ ...	૪૪૬	જયસોમ ઉપાધ્યાયકૃત શ્રી કર્મચંદ્ર વંશાવલી	
જર્મનીના પત્રો ...	૪૪૯	પ્રબંધ ...	૪૯૦
શ્રી શાશિવેદ્ય સૂરિકૃત પ્રમાણનયતરુષા-		જૂનું નવું ને જાણવા જેવું ...	૪૯૬
લોકાલંકાર: ...	૪૫૩	સમાલોચના ...	૫૦૧
વિવેકતર્પકૃત હીરવિજય સૂરિ (નિર્વાણ) રાસ	૪૬૦	પિતા મહાવીર પુત્રાને!	૫૦૨
		બનારસ હિંદુ યુનીવર્સિટીમાં જૈન ચેર	૫૦૩

સૂચનાઓ.—

- ૧ આ પત્રમાં પ્રકટ થતા લેખો માટે તે તે લેખના લેખકો જ સર્વ રીતે જોખમદાર છે.
- ૨ અભ્યાસ, મનન અને શોધખોળના પરિણામે લખાયેલા સર્વ લેખો, વાર્તાઓ અને નિબંધોને પ્રથમ સ્થાન મળશે.
- ૩ લેખકોએ તેમજ અવલોકન માટે પુસ્તકો મોકલવા ઇચ્છતા સભ્યોનોએ તંત્રી સાથે પરખારો પત્રવ્યવહાર કરવો.
- ૪ કોઇપણ લેખ પૂર્વે જાતે કે બીજાએ અન્ય સ્થળે પ્રસિદ્ધ કર્યો હોય તો તે કૃપા કરી ન મોકલવો.
- ૫ લવાજમ સંબંધી તેમજ જૈનયુગ મંગાવવા કે ન પહોંચ્યાની ફરિયાદ કરવા વગેરે સર્વ બાબતોનો પત્ર-વ્યવહાર જૈન શ્વે. કૉન્ફરન્સ ઑફિસ, ૨૦ પાયધુની મુંબઈ નં. ૩ એ સરનામે કરવો. તે માટે તંત્રીને તરફી આપવી નહિ, તેમ તે પર તંત્રી ધ્યાન આપી શકશે નહિ.

મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ, B. A. LL. B.

એડવોકેટ, લાઇકેટ લોહારચાલ, મુંબઈ, માનક તંત્રી.

પ્રાપ્તિસ્થાન ને પત્રવ્યવહાર.

જૈન શ્વે. કૉન્ફરન્સ ઑફિસ, ૨૦ પાયધુની મુંબઈ.

[The page contains extremely faint, illegible markings.]

‘હું નિર્ભય થવા અને રહેવા પ્રયત્ન કરું છું; બૂલથી ભરેલો’ છું, બૂલ સુધારવા તત્પર છું. આ જગતમાં એવું મારું કંઈજ નથી કે જે હું છૂપાવવા ઇચ્છું છું. જે વિચારો અને સૂત્રો છે તે હું તુરત જાહેર કરું છું. પણ હું અતિશય વિચારપૂર્વક કામ કરનારો હોવાથી મારો મત એકાએક છોડી શકતો નથી. આથી મને મારા સાથીઓ પણ ‘આપખુદી’ માનતા હોય તો નવાઈ નથી. હું ‘આઈઝેક’ નથી એવી મારી નજ્ર માન્યતા છે. આપખુદ માણસ બીજાનું સાંભળવાનું ઇચ્છતો નથી. મને તો એવાં જ સ્મરણ છે કે હું બાળકોનું પણ સાંભળું છું, અને

જૈનયુગ.

ક્ર

ઉન્નત વિચાર માનથી અહમચર્યનું પાલન તદ્દન શક્ય ને સહેલું છે. વાંચનાર ધરીભર અંતરિક્ષમાં શાંત ચિત્તે વિચારે ને અહમચર્યખંડનની મહિનતાનો પૂરો ચિતાર પોતાની આંખ આગળ ખડો કરે તો તેને ચીતરી નહિ ચડે ? પણ જ્યારે મનુષ્યને મેલા વિચાર આવે છે ત્યારે તે ઘેલો બને છે; તે શરણ પીધા વિના મૂર્છિત થાય છે ને જોલાન સ્થિતિમાં મેલી ક્રિયામાં સુખ માને છે, ને ક્ષણિક સુખ ભોગવ્યા પછીનો કડવો અનુભવ ભૂલી જઈ પાછો તેનો તેજ બને છે.

અહમચારી દુર્બળ હોયજ નહિ. તેનું મન, તેનું શરીર, તેનો આત્મા ધાર્યું કામ આપે છે. અહમચારીને પશુ-બળની આવશ્યકતા નથી. ધણા એમ માનતા જણાય છે કે અહમચારી એટલે પશુબળવાળો, અહમચારીનું શરીર થાકતું જ નથી એમ કહ્યાંએ તો ચાલે. એવા અહમચારી જ્વલેજ જોરામાં આવે છે.

—મહાત્મા મોહનદાસ. ૧૨: ૨: ૨૨:

પુસ્તક ૫ વીરાત સં. ૨૪૫૬ વિ. સં. ૧૯૮૬ આપાઠ-આવજી અંક ૧૧-૧૨

મહાત્માજીને સમજોને તેમના વિચારોને જ્ઞાનપૂર્વક અનુસરો.

‘હું ધર્મધર્મમાં દેશને પણ હોમવા તૈયાર થાઉં એવી ભારી ભાવના છે. માફે સ્વદેશાભિમાન ધર્માભિમાનથી મર્મોદિત છે; તેથી જો દેશહિત ધર્મહિતનું વિરોધી હોય તો દેશહિતને જતું કરવા હું તૈયાર થાઉં. અત્યજને અસ્પૃશ્ય ગણવામાં હું અધર્મ માનું છું, ને અધર્મ આચરીને દેશહિત કરવાની મારી લેશ શક્યા નથી. મારી દૃઢ માન્યતા છે કે દેશમાં જ્યારે ખરી ધર્મ જગૃતિ થશે ત્યારેજ સ્વરાજ મળશે. એવી જગૃતિનો સમય આવ્યો જણાય છે. .... (૭૨૨)

‘મેં જો કંઈપણ વસ્તુનું આ જગતમાં અનન્ય દૃઢતાથી સેવન કર્યું હોય તો તે અહિંસાનું, સત્યનું ને અહમચર્યનું તે ત્રણેનું પાલન કેટલું કઠિન છે એ મારો આત્માજ જાણે છે, ત્રણેનું કાપિક વાચિક પાલન મેં સારી રીતે કર્યું છે એમ મારી માન્યતા છે. મનમાં કોષ નથી આવ્યો એમ કહું તો અસત્ય સાપણ થાય; મનમાં વિધવવાસના નથી જાયેલી એમ

કહું તો પાપી બનું. છતાં, આ ત્રણે વસ્તુનું સર્વાંશે પાલન કરવાની પૂર્ણ શક્તિ મારામાં આવી ગઈ હોય તો જે સંશય રાગ.....ને ઉદ્ભવ્યો છે તે ન જ ઉદ્ભવત, એવો એ ત્રણ વસ્તુના કાપિક, વાચિક ને માનસિક પાલનનો પ્રભાવ છે એમ માનું છું. (૭૫૪)

‘હું નિર્મળ થવા અને રહેવા પ્રયત્ન કરું છું; બૂલથી બરેસો છું, બૂલ સુધારવા તત્પર છું. આ જગતમાં એવું માફે કંઈજ નથી કે જે હું છૂપાવવા હચ્છું છું. જે વિચારો મને સહે છે તે હું તુરત જાહેર કરું છું. પણ હું અતિશય વિચારપૂર્વક કામ કરનારો હોવાથી મારો મત એકાએક છોડી શકતો નથી. આથી મને મારા સાથીઓ પણ ‘આપખુદી’ માનતા હોય તો નવાઈ નથી. હું ‘આર્ટાકેટ’ નથી એવી મારી નમ્ર માન્યતા છે. આપખુદ માણસ બીજાનું સાંભળવાજ હચ્છતો નથી. અને તો એવાં જ સ્મરણ છે કે હું બાળકોનું પણ સાંભળું છું, અને

તેમની પાસેથી ધણુએ શીખ્યો છું. મેં બરવાડો, ખેડૂતો પાસેથી ધણુએ જ્ઞાન મેળવ્યું છે.

‘મેં કોઇને ધર્મગુરુનું પદ આપ્યું નથી. મને પોતાને હું તે પદને સારૂ લાયક ગણતો નથી. જ્યાં સુધી મનથી, વાચાથી ને કાયાથી હું યમનિયમાદિનું વ્રત સંપૂર્ણપણે પાળવાની શક્તિ નથી મેળવી શક્યો ત્યાં સુધી અનેક જુલોને પાત્ર છું. તેવા માણસથી કોઇને શિષ્ય બનાવાય જ નહિ. એક જ મિત્રને તેના આગ્રહને વશ થઈ શિષ્ય ગણવાની થોડાં વર્ષો પહેલાં મેં જૂલ કરેલી; તેમાં હું ડાંખાયો. માફ ગુરુપણું ચાલીજ ન શક્યું. મારી પરીક્ષા ખોટી હતી. (૭૫૫)

‘આ યુગમાં કોઇને ગુરુ બનાવવા અથવા કોઇએ ગુરુ બનવું એ બહુ જોખમકારક ગણ્યું છું. ગુરુમાં આપણે પૂર્ણતા કશીયે છીએ. અપૂર્ણ મનુષ્યને ગુરુ બનાવી આપણે અનેક જુલોમાં પડીએ છીએ. તેથી જ મેં ધરિદ્રાપૂર્વક કહ્યું છે કે મારા વિચારના અનુયાયી મને પસંદ છે; અનુયાયી હું ઈચ્છતો નથી. વિચારોને અનુસરવામાં યાનતી આવશ્યકતા છે. મનુષ્યને અનુસરવામાં શ્રદ્ધા પ્રધાન છે. હું મારી શ્રદ્ધાભક્તિ માગતો નથી; મારા વિચારોની ભક્તિ આવશ્યક માગ્યું છું. તે તો જ્ઞાનપૂર્વક જ હોય. એમ છતાં હું જાણ્યું છું કે અત્યારે અનેક માણસો મારી ઉપર મોહિત હોવાથી મારા વિચારોને અનુસરે છે. તેમનું પાપ હું નહિ વહોરું, કેમકે તેઓને હું મારા અનુયાયી નથી ગણતો. મારા અનુયાયી ને મારા વિચારના અનુયાયી વચ્ચે એટલો તફાવત છે જેટલો ઝેડફટને એક માણસને મૂખ કહેવાને તેના વિચારોને મૂખ કહેવામાં બતાવ્યો હતો.

‘ચરણરૂપશથી ને જયશ્રોણથી હું બહુ અકળાયેલો છું, બાપ....તે ચરણરૂપશથી પ્રહારથી મને બચાવવા હમેશાં બારે પ્રયત્નો કરે છે, ધણા સ્વયંસેવકો પણ તેમાં શેઠાયલા રહે છે. પણ તેમાંથી હું સાવ બચી શક્યો નથી. તેની સામે અપવાસ કરીને અમર લોકોની સામે અમેલાનું વ્રત લઈ સત્યાગ્રહ કરવાની મારામાં હિંમત નથી, મને ઈચ્છા નથી. જયશ્રોણથી હું એટલો અકળાઉં છું કે મારા કાનમાં હું ધણીવેળા ખરેખર રૂનાં પુમકાં મુકું છું, પૂળથી જુઝાવામાં ન પડવાની ને તિરસ્કારથી માફ કર્તવ્ય ન છોડવાની હું રાગ....ને ખાતરી આપું છું. (૭૫૬)

‘અહિંસા ધર્મનો સંપૂર્ણ પાળનારો જ સંપૂર્ણ મરદાની બતાવી શકે. એક માણસ પણ અહિંસા જીવન સંપૂર્ણપણે પાળવાને તૈયાર હશે તો દુનિયાને વશ કરી શકશે. હું નમ્રતાથી કહીશ કે આજે મારા આ જર્જરિત દેહે પણ આટલી ભારે લડત ઉઠાવવાની મારી કંઈક શક્તિ છે, તેનું કારણ માફ અહિંસાધર્મનું પાલન છે. અને હિન્દુ પોતાના ધર્મને ઓળખી તેને માનશે તો પોતાની છાપ જગતમાં પાડશેજ. હિન્દુસ્તાન જે દિવસે હિંસા ધર્મને પ્રાધાન્ય આપશે તે દિવસે માફ જીવન ધન્યરૂપ થઈ પડશે.

‘આ ધર્મમંદિરમાં હું મારી પાસે એટલું જ માગ્યું છું કે આત્મવિકાસના આ યુદ્ધમાં મને ઈશ્વર આરોગ્ય અને સન્મતિ આપે, દોષ અને કાયરતાથી મને સદાય વેગળો રાખે એવી તમે પ્રાર્થના કરો.’ (૫૧૧)

—ગાંધીજી.

રેડિયો

‘રેડિયો નિરૂપણો તો નથીજ, પણ તે દરેક ધરની આવશ્યક અને જેના વિના ન ચલાવી શકાય તેવી ધરવખરી છે. દેશની યશસ્વતી અને દેશની યુક્તિનું તે ચિન્હ છે. દુનિયાના દેશોને દ્રેષ્યો નહિ પણ પ્રીતિનો અને સ્વામ્યનો સંદેશો તેના મીઠા ગંભીર સ્વરથી તે સંભળાવે છે. કરોડોના એક એટલા નિમ્નચની તેને જરૂર છે કે આશાજ ધરમાં આજે જેમ અમે આશા કુટુંબ માટે અજ રાંધી લઈએ છીએ તેમ આશાજ ધરમાં અમે આશા કુટુંબને માટે સુતર કાંતી લઈશું. મારી ધણી બલચુકા માટે હું અવિચ્છની પ્રભના શાપને પાત્ર બસે હોઈ, પણ રેડિયોને સજીવન કરવાની સલાહ આપવા સારૂ તો તેઓ મને આશિષજ આપશે એવો આશો અચળ વિચાર છે. તા. ૧૮-૧૨-૨૧. ગાંધીજી.

રેંટીઆની સઝાય.

પ્રથમ નમું મરહેવી મસ્તાર, જે જિન બેતારિ બવપાર,
કલિ કલિ બાવો બાવના, લાલ ધણા હોધ તેહના. ૧
આવકનિ ધરિ હોઈ સંતાન, કંઈ ખેટો કિ ખેટિ જાણિ,
સરિખિ ધરમ વંશ વિવાહ, કરિ ધરી નિજ મન
ઉછાહ. ૨

માખાપિં વર જેઉ બસો, સહ સમ સખિ! પરણુ નાહલુ,
જાણુતું સુખ સરજું હસિ, પરણિ મૂઠે પનોતો તસિ. ૩
જિણિ જિમણો દીધો હાથ, તિણિ બરતારિ મેહલુ
સાય,

તવ આદ્યો સુગુણુ રતનસી, તેહસું પ્રીતિ જ
ગાઠી વસી. ૪

કહીઈ તે નવિ અલગો રહિ, ધરનો બાર સહ નિરવહિ,
હાથિ હાથ ન મેલિ કદા, નિત નાચિ વાત કરિ સદા. ૫
રતનસીનો રડો સાથ, ધરસૂતાઈ એહનિ હાથિ,
કહિઈ પાસુ મેહલિ નહી, કહું કરમ સુકલીણો સહીદ
એ બધાઆ સમ અવર ન કોઇ, પેટાકીડી એહથી
હોઈ,

વિધવા સધવા સહ આદરિ, કલિયુગ પેટ બરાધ કરિ. ૭
પાંચ સાત મલિ ગાઈ ગાન, રતનસીને કરો કલ્યાણુ,
કુવચન કલંક તણો બચ ધરો, તો એ રતનસી આદરો. ૮
એ રહિટીઉ મહકરયો કોઇ, હીઆ આગલિ રાખો સોઈ,
ધણીઆણી સુશ્રુષા કરિ, રતનસી રખે વીસરઇ. ૯
પ્રથમ દુખ જે સ્ત્રી અવતાર, બીજી દુખ જે મુઠિ
બરતાર,

ત્રીજું દુખ જે નહીં સુત રતન, ચોથું દુખ જે નહિં
ધર ધન. ૧૦

પાંચમું દુખ જે કરવું પાપ, છઠું દુખ જે નહિં માવળાપ,
ગરબ ધરો તો વહિવો બાર, બહુલાં દુખ તણો
બંડાર. ૧૧

કમ બહી આરિઝ આદરો, નહિંતરિ સધો સંવર કરો,
જિજી દુટો સો વેહક મરી, કાઠો જઠ સધલી પાપરી. ૧૨
દુખ ધણાં સુખ મોડાં કોઇ, જિનવર વચન વિચારી એહ,
એ મોડાર મોડો બાણી, કાલકલિજ દુખ માણ્યો.

ઇતિશ્રી અરટીયા સઝાય.

(આ લાલવિજય તે શુભવિજયના સિખ્ય થાય,
જુઓ જેન ગૂર્જર કવિઓ પ્રથમ બામ નં. ૨૩૦
પૃ. ૪૮૭)

સાર—પ્રથમ મરહેવીના પુત્ર શ્રી ઋષભનાથને
નમી તે જિન, બવનો પાર ઉતારનારા છે એવી બા-
વના કલિકાલમાં બાવવાથી ધણા લાલ થાય છે.
આવકોને ત્યાં પુત્ર પુત્રી આદિ સંતાન થાય છે અને
સરખા ધરમીના વંશમાં વિવાહ. તેઓ ઉત્સાહપૂર્વક કરે
છે. માખાપે મારા માટે સારો વર જેવો, નાથને પરણું
ને જાણું કે સુખ સરજું હશે, પણ પરણ્યા પછી
પનોતો નાથ મૃત્યુ પામ્યો. જેને જમણો હાથ અધો
હતો તે બતારિ સાથ મૂકી દીધો—સંસાર તણુ ચાલી
ગયો. એટલે સુગુણુ રતનસી (રેંટીઆ)ને આદ્યો
અને તેની સાથે ગાઠ પ્રીતિ બંધાઇ. તે કદિપણુ અ-
ળગો રહે નહિ અને આખા ધરનો બાર નિભાવે.
હાથ પકડી હાથ કદિ મૂકતો નહિ, હમેશાં નાચ કરે
ને સદા વાતો કરે. આવો રડો સાથ રતનસી
(રેંટીઆ)નો થયો. આખું ધરસૂત તેના હાથમાં હવું,
માઈ પડખું મૂકે નહિ અને તે એટલો બધો સુકલીન
—ખાનદાન કે માઈ કહું કરે. એ ભેષા (ભાઇ) જેવો
બીજો કોઇ મળે નહિ, એનાથી પેટીઉ પૂડે પડતું.
આનો આદર વિધવા કે સધવા સહુ કરતી અને
કલિયુગમાં તેનાથી પેટબરાધ કરતી. પાંચ સાત
(સ્ત્રીઓ) મળીને તેનું ગાન ગાતી કે રતનસીનું કલ્યાણુ
થજો; ખોટાં વચન અને કલંકનો બચ હોય તો તે
દૂર કરવાને રતનસીના આદર કરજો. એ રેંટીઆને
મૂકશો—તજશો નહિ અને તેને હેવા આગળ રાખજો.
ધણી આણી—લાવી ચાતો ધણીઆણી જેવી તે સુશ્રુષા—
ચાકરી કરે છે તો રખેને તે રતનસીને વિસરતા.

પહેલું દુઃખ સ્ત્રી અવતાર છે, બીજું દુઃખ
પ્રતિનું મૃત્યુ છે, ત્રીજું દુઃખ રતન જેવા પુત્રનો અ-
ભાવ, ચોથું દુઃખ ધરમાં ધનની ખામી, પાંચમું દુઃખ
તે પાપ કરવું પડે તે છે, છઠું દુઃખ તે માણાપ ન

હોવાં એ છે. મનુષ્યે ગર્ભ ધર્યો તો પછી સંસારનો ભાર વહેવાનો છે જ અને તેમાં ધણાં દુઃખ સહન કરવાંજ પડે. આ જાણી ચારિત્ર દેવો એટલે સંસારનો ત્યાગ કરો, તે ન બને તો શુદ્ધ સંવર કરો-કર્મનિરોધ કરો, કે જેથી સ્ત્રીમતિમાં આવવું ન પડે અને સમ્પન્નાં પાપની જડ જાય. જિનવરનું પચન છે કે આ સંસાર એવો છે કે તેમાં ધણાં દુઃખ અને થોડાં સુખ છે માટે લાલચિન્ય કહે છે કે દુઃખ આણુશો નહિ.

રતનખાત્રની રેંટીઆની સગ્રાય પ્રસિદ્ધ થઇ ગઈ છે તેમાં એક રેંટીઆથી કેટલું બધું થઇ શકે છે તે જાણવું છે. આ સગ્રાય એક વધારો છે. કર્તા લાલચિન્ય એ એક સાધુ-મુનિ છે અને તેમણે બતાવી આપ્યું છે કે સધવા વિધવાનો ખાસ તારણહાર આ રેંટીઓ છે. આવો ઉપદેશ આપનાર ત્યાગી પુરૂષનો દાખલો હાલના ત્યાગીઓ લેશે કે ? તેમણે-અપવાદ સિવાય સર્વેએ આ યુગમાં લેવોજ ઘટે.

શ્રીમન્ મહાવીર પ્રભુના પહેલાથી-કહો કે ઋષ્ય-ભદેવ પ્રભુના વારાથી કાંતવાની કળા ચાલી આવે છે અને તેથી તે ઋષ્યભદેવને પહેલાંજ આ કવિએ નમસ્કાર કરેલ છે. આમાં ચંત્રપીલનનું કર્મદાન નથી. શ્રી મહાવીર પ્રભુનું દેવદૂધ વસ્ત્રનું અર્ધું એક યાચક બ્રાહ્મણને તેમણે આપ્યું, પછી ઝાંખરામાં ભરાયેલું બીજું અર્ધું વસ્ત્ર તે બ્રાહ્મણ પાછળ પાછળ ભરીને લઈ ગયો અને તે બંનેને તંતુવાય-તૂણનાર પાસે તૂણાવીને-સરખું કરાવીને આપ્યું બનાવી શક્યો એ વાત શ્રીહેમચંદ્રસૂરિના મહાવીરચરિત્રમાં આવે છે.

શ્રી હરિભદ્રસૂરિ ઉપદેશપદમાં વણુકર અને તૂણનારની બુદ્ધિને કર્મજી બુદ્ધિ તરીકે જણાવતાં કહે છે કે:-
એવે કોલિગોવિદુ પુંજા માણાઈ અવિગલં મુણઈ ।

× × × ×

તુણાણ પુણ તુણહ મણાયસંધિં કુર્યચેવ ॥ ૨૫ ॥

ટીકા-એ વસિ-એવમેવ કોલિગો વિદુસિ-કોલિ-કોડપિપુંજાત સૂત્રપિંઢરૂપાત દષ્ટાદ્વસ્તગ્રહીતાદ્વા માનાદિ-માનં તંતુપ્રમાણં આદિ શબ્દાત તન્નિઃપાઘપટપ્રમાણં-ચ અવિકલં-અવ્યભિચારિ મુણતિ-જાનીતે.

× × × તુણાણે રૂપિ તુણાવાયઃ તુટિતવચ્ચાદિસં-

ધાનકારો પુનઃ તુણણતિ તુણણં-વચ્ચસંધાનં અજ્ઞાતસંધિં પરેરુપ લક્ષિતવિમાગં દ્રુતં-ચૈવ શીઘ્રમ્ એવ અભ્યાસાત્ કરોતિ યથા ભગવતા સ્કંધવચ્ચસ્ય.

તથાહિ-ભગવાન્ મહાવીરઃ સાંવત્સરિકદાનપૂર્વે પ્રતિપન્નવતસ્તત્કાલમેવ લાકારોપિતસ્કંધપ્રદેવાદેવદુણ્યઃ કુંડપ્રામાદ્ બહિર્દેશે વિહરન્ દાનકાલાસન્નિહિતગૃહસ્થપ-ર્યાયમિત્રબ્રાહ્મણેન આગત્ય પ્રાર્થનયોપરુદ્ધઃ સન્ તસ્મૈ દેવદૂધ્યાદ્ દદૌ । સાધિકવર્ષાન્તે ચ સુવર્ણવાલુકાનરીતટ-પ્રરુદ્ધવૃક્ષ-કંટકાક્ષેપાત્ ભૂમૌ પપાત દ્વિતીયમર્ધ્ધ । ગૃહીતં ચ તત્તેનૈ વ પૃથ્લમેન બ્રાહ્મણેન । સમર્પિતં ચ લેખ-દ્વિતયમપિ તુજવાયસ્ય । તેનાપિ તથા તદજ્ઞાતસંધિં યો-જિતં યથા લઙ્ગપ્રાચ્યલક્ષપ્રમાણમૂલ્યં સંજાતમિતિ ॥

મૂળગ્રંથ-એ પ્રમાણેજ વણુકર પણ સૂત્રની દહીથી તેનું બરોબર માપ જાણી દેવે છે. × × તેમજ સાંધો માલમ ન પડે તે રીતે ઝટવારમાં કપડું તૂણવું તે કર્મજી બુદ્ધિ છે.

ટીકા-એજ રીતે કોલિક એટલે વણુકર પણ પુંજ એટલે સૂત્રની દહી જેઈ અથવા હાથમાં લઇ તે ઉપરથી તેનું માન એટલે કેટલાં તાંતણાં થશે તેનું માપ તથા ‘આદિ’ શબ્દથી તેમાંથી કેટલું કપડું વણાશે તે બરોબર જાણી દેવે છે.

× × × તેમજ તૂણનાર બીજાને સાંધાની બબર ન પડે તેમ વસ્ત્રને ઝટ સાંધી આપે છે જેમકે ભગવાનના ખાંધ-ખલાનું વસ્ત્ર સંધાયું હતું તેમ.

તેની એમ વાત છે કે ભગવાન મહાવીર સંવત્સરી દાન દઇ દીક્ષિત થયા તે વખતે ઈંઠે તેમના સ્કંધપર દેવદૂધ્ય મૂક્યું (ને) તેઓ કુંડપ્રામાથી બહાર વિહરવા લાગ્યા. હવે (સાંવત્સરી) દાનના વખતે ગેર-હાજર રહેલ એક બ્રાહ્મણ કે જે ગૃહસ્થપણમાં ભગવાનનો મિત્ર થતો હતો તેણે ભગવાનને ખૂબ પ્રાર્થના કરી એટલે તેમણે તેને દેવદૂધ્યમાંથી ફાડી આપ્યું આપ્યું. બાદ એક વર્ષ કરતાં કંઈકે અધિક સમય જતાં સુવર્ણવાલુકા નદીના કાંઠે ઊભેલા ઝાડના કાંટાથી ખેંચાઇને બીજું અર્ધું (દેવદૂધ્ય) જમીન પર પડી ગયું તે પણ પૂઠે ફરતા તે બ્રાહ્મણે લઇને એ અર્ધી કાંઈ તૂણનારને આપ્યાં. તેણે તે કાંધને સાંધાની

ખબર ન પડે તેમ સાંધ્યા તેથી તે વસ્ત્ર પ્રથમ પ્ર-
માણે લક્ષમ્ભ બન્યું.

અનેક આરંભ સમારંભ થાય છે, સંસારમાં
રહેતા ગૃહસ્થને અવસ્ય કરવા પડે છે, સાધુ મુનિને
ઉપકરણો એટલે વસતિ, શયન, આસન, ભક્ત-
ભોજન, ભેષજ-ઔષધ, વસ્ત્ર અને પાત્ર-વાસણોને
વાપરવા વગેરેની ક્રિયામાં અલ્પ પણ ક્રિયાજનિત કર્મ
બાંધ્યા વગર છૂટકો થતો નથી. સંસારીઓને કરવા

પડતા વ્યવસાય ધંધા આદિની પ્રવૃત્તિમાં રેડિયાની
પ્રવૃત્તિ અન્યની અપેક્ષાએ ઓછા આરંભવાળી છે.
તેનાથી થતા સૂતરની વણવાની ક્રિયા, થયેલ કાપડને
બરાબર તૂણી સાંધવાની ક્રિયામાં કર્મજન સુદ્ધિ-કળા
રહેલી છે. આ સર્વ કળાવાળી ક્રિયાઓ સાધી પો-
તાનો, દેશનો ઉદ્ધાર કરવામાં-દેશની ચકતી કળા
કરવામાં ફાળો આપવો એ આજના યુગમાં દરેક
ગૃહસ્થનો પરમ ધર્મ છે. તંત્રી,

એક મહાત્મા સંત.

(અંગ્રેજીમાં લેખક:-મહાત્મા ગાંધીજી)

અનુવાદક રા. ચંદુલાલ એસ. શાહ B.A.L.L.B.

(નોંધ:-મોડર્ન રીવ્યુ માર્સીકના જુન ૧૯૩૦ ના અંકમાં પહેલો લેખ નીચેનો મહાત્મા ગાંધીજીનો
લેખ પ્રગટ થયો છે. તે લેખ ઉપર તે પત્રના તંત્રીજી બાબુ રમાનંદ ચેતરજીએ એક લાંબી નોંધ લખી છે.
તે નોંધ વાંચનારને ઉપયોગી થશે એમ ધારી તેનો અનુવાદ પણ નીચે આપ્યો છે.

[મોડર્ન રીવ્યુના અધિપતિની નોંધ:-મહાત્મા
ગાંધીના આ ન્હાના લેખ પાછળ કાંઈક ઇતિહાસ છે. દર
પંદર વર્ષ પહેલાં મહાત્માજીના એક લખાણમાં મેં વાંચ્યું
કે આધુનિક સમયના જે ત્રણ મહાપુરુષોએ તેમના જીવન
ઉપર ઈંડી છાપ પાડી છે તેમાં ગુજરાતનાં કવિ રાજવંદ્ર
અથવા રાજવંદ્રનાઈની અસર બીજાઓ કરતાં વિશેષ હતી.
આ વાંચીને મહેં ગાંધીજીને લખ્યું કે તેમણે શ્રીમદ્ રાજ-
વંદ્ર ઉપર એક લેખ અને લખી આપવા મહેરબાની કરવી.
તેમણે અને લેખ આપવા વચન પણ આપ્યું હતું, પણ
છેલ્લાં કેટલાક વરસથી તેઓ પ્રવૃત્તિમાં ધણા રોકાયેલ
હોવાથી મેં તેમને યાદ દેવડાવવા પત્રો પણ ન લખ્યા
અને તેઓ પણ આ બાબત વિસરી ગયા. ગયા વરસમાં
એક નાનો લેખ મોકલવા મેં તેમને વિનંતિ કરી અને
તેમના વચનની પણ યાદ દેવડાવી. જવાબમાં ડીસેમ્બરની
સોલમી તારીખે તેમણે વધારી નીચેનો પત્ર લખ્યો:-

“ તા. ૨૬-નવેમ્બરનો તમારો પત્ર આજેજ મસ્થો.
તમે એક હબર શબ્દોનો લેખ મળ્યા છે પણ હાલમાં તે
હબર જીવતા ઈંત ખેંચી કાઢવા બેઠેલું મુશ્કેલ છે. અને
તમારે આ લેખ તૈયારના અંક મટે જોઈએ તો તે માટે
તો ધણું જ મોડું થયું છે અને મોડું ન હોય તોપણ તમે
મસ્થો છે તેવડો લેખ લખવા મારે માટે યત્ન નથી.
મારી પ્રત્યેક મિનિટ અત્યાર અગ્રહણીય રોકાઈ ગઈ છે.

તમને આપેલ વચન હું સાવ વીસરી ગયો છું. પણ
જન્યુઆરીમાં હું ચરોડાના આશમગૃહમાં ન હોઈ અને
તમે મને યાદ દેવડાવો અને ત્યાં સુધી રાહ જોઈ શકો
તો હું ઘણી ખુશીથી માફ વચન પૂરું કરીશ.”

મહાત્માજીની દરેક દરેક પળ માનવ ભૂતિના ઉદ્ધારના
કામમાં રોકાયેલી હતી તેથી તેમને મેં ફરી પત્ર લખી
આ બાબત યાદ દેવડાવી નહિ. પણ તેમને પોતાનું વચન
પાળ્યું ? અને તે પણ પોતે અમાલથી ધારેલું તે મુજબ
ચરોડામાં મુકયા પહેલાં આ લેખ તેમણે ઈંડી જતાં
રસ્તામાં લખ્યો હશે છે કારણકે તે વખતના તેમના સેકે-
ટરી શ્રીયુત ખારેલાલ અને લખે છે કે તમને અગ્રહ આપેલા
વચન પ્રમાણે મોડર્ન રીવ્યુ માટે ગાંધીજી શ્રીમદ્ રાજવંદ્ર
ઉપર લખેલો લેખ રજીસ્ટરથી અમારી ઈંડીની કૃપ દરમ્યાન
તા. ૧૫ થી માર્ચના અરસામાં રવાના કર્યો છે.

તંત્રી મોડર્ન રીવ્યુ]

કવિ રાજવંદ્રનો જન્મ કોડિયાવાડના વવાણીઆ
ગામમાં થયો હતો, સને ૧૮૮૧ માં હું વિદ્યાવતથી
પાછો આવ્યો ત્યારે ડા. પી. જે. મહેતાને ત્યાં
મુંબઈમાં મારો તેમની સાથે પ્રથમ મેળાપ થયો.
હું તેમને હમેશાં કવિ કહેતો. તેઓ ડા. મહેતાના
નજીબના સંબંધી હતા. યાતાવધાની એટલે એક

સામટી થતી સો વાતો માદ રાખી શકનાર પુરુષતરીકે તેમનો અને પરિચય કરાવવામાં આવ્યો. તે વખતે કવિની ઉમ્મર મારા જેટલીજ એટલે એકવીસ વરસનીજ હતી, પણ તેમણે પોતાની અસાધારણ શક્તિ-

ઓનો જાહેર પરિચય આપવાનું બંધ કર્યું હતું અને ફક્ત ધાર્મિક વિષયોમાંજ રસ લેતા. તેમની સાદાઈ અને સ્વતંત્ર તુલના શક્તિનો મારા ઉપર સારો પ્રભાવ પડ્યો. તેમનામાં બંધ પક્ષપાત બીલકુલ નહતો.

તેમણે ધંધાનો ધર્મ સાથે વ્યવહારમાં સમન્વય કર્યો તેની મારા ઉપર ખાસ છાપ પડી. તેઓ ધર્મના સિદ્ધાંતોના સતત અભ્યાસી હતા અને પોતાની માન્યતાઓ પ્રમાણે વર્તન કરવાનો પ્રયત્ન કરતા. તેઓ જૈનધર્મી હતા છતાં બીજા ધર્મો તરફ તેમની સહિષ્ણુતા ધણીજ હતી. વિલાયત અભ્યાસ કરવા જવાના તેમને સંયોગો અનુકૂળ હતા પણ તેઓ ન ગયા. ઇંગ્લેન્ડ પણ ન શીખ્યા. તેમની કેળવણી પ્રાથમિક હતી. પણ તેઓ એક મહાન પ્રતિભાશાળી પુરુષ હતા. તેમને સંસ્કૃત અને માગધીનું તથા હું ધાંઈ છું કે પાલી બાપાનું પણ જ્ઞાન હતું. ધાર્મિક સાહિત્ય તેઓ ધણુંજ વાંચતા અને ગુજરાતી પુસ્તકોદ્ધારા તેમણે ઇસ્લામ, ખ્રિસ્તિ અને પારસી ધર્મનો પણ પોતાના અપ જોવા સાધારણ પરિચય મેળવી લીધો હતો. આ

પુરુષે ધાર્મિક બાબતોમાં માંડે હલ્લ જીતી લીધું અને હજી સુધી કોઈ પણ માણસે મારા હલ્લ પર લેવો પ્રભાવ પાડ્યો નથી. મેં બીજે સ્થળે કહ્યું છે કે માંડે આંતરિક જીવન ધડવામાં કવિ સાથે

રચિકન અને ટ્રાન્સ્ટ્રાંયનો ફાળો છે, પણ કવિની અસર મારા ઉપર વધુ ઊંડી છે કારણકે હું કવિના (પ્રત્યક્ષ) ગાઢા પરિચય અને સહવાસમાં આવ્યો હતો. ઘણી બાબતમાં કવિનો નિર્ધન-તુલના મહાન અંશ

રાત્રીમાં-મારી નૈતિક ભાવનાને ખૂબ સમાધાનકારક થતો. કવિના સિદ્ધાંતનો મૂળ પાયો નિઃસંદેહ "અહિંસા" હતો. અપંગ દોર અને ઝીણી જીવાત બચાવવામાંજ જેમનું ક્ષેત્ર મર્યાદિત હોય છે તેવા અહિંસાના કહેવાતા અનુયાયીઓના જેવી નિઃસત્વ અપકવ અહિંસા તેમની ન હતી. પણ કવિની અહિંસાના ક્ષેત્રમાં ઝીણામાં ઝીણા જંતુથી માંડીને આખી મનુષ્ય જાતિનો સમાવેશ થતો હતો.

આમ છતાં હું કવિને એક પૂર્ણ પુરૂષ માની શક્યો નથી. પણ જે બધાં માણસોને મેં જાણ્યાં છે તેમાં કવિ સૌથી વિશેષ પૂર્ણ સ્વરૂપની નજદીક હતા એમ મને લાગ્યું છે. ખેડની વાત છે કે તેઓ તેત્રીસ વર્ષની બહુજ નાની વયે-જે સમયે કવિને લાગ્યું કે તેઓ ખાત્રીપૂર્વક સત્યનો પ્રત્યક્ષ સાક્ષાત્કાર કરશે-તેવા સમયે તેમનો દેહાન્ત થયો. તેમની પાછળ તેમના બકતો ધણા છે પણ તેમના ખરા અનુયાયીઓ બહુ થોડા છે. તેમનાં લખાણો, જે મોટે ભાગે મુમુક્ષુઓને લખેલા આત્માનુ અંતર્દર્શન કરાવતા પત્રોના રૂપમાં છે તેમના સંગ્રહરૂપે પુસ્તકાકારમાં છપાયાં છે. તેના હિંદી અનુવાદ કરવાનો પ્રયત્ન થાય છે. અને હું જાણું છું કે તેનો ઇંગ્રેજી અનુવાદ સક્રમ છે. તેમનાં

લખાણો માટે હૃદયના અનુભવ ઉપર રચાયેલાં છે-નાપા-તા. ૧૮-૩-૩૦.

[મહાત્મા ગાંધીપર એક જૈન ફિલસૂફનો પ્રભાવ કેવો પડ્યો છે તે આ ટૂંક લેખમાં તેમણે પોતેજ ડાંડી સુધીની કૃત્ય દરમ્યાન અધ્યાત્મ પરિશ્રમ અને અવકાશભાવ પોતાને રહેતા હોવા છતાં લખેલા આ ટૂંકા લેખમાં વ્યક્ત કરેલ છે. ગૂજરાતી ભાષામાં તેમણે જે લખેલું તે 'રાયચંદભાઈનાં કેટલાંક સ્મરણો' એ નામથી જૈન સાહિત્ય સંશોધકના ખંડ ૩ અંક ૧ માં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. જૈનધર્મની ઓખી અને સુરેખ અસર મહાત્મા મોહનદાસના અંતરાત્મા પર અહિંસા અને સત્યની ઉડી ઝીણવટપૂર્વક થઈ છે તેનું ખરૂં માન શ્રીમદ્ રાજચંદ્રને છે એમ જણાય છે. મહાત્માજીની આત્મકથામાં પોતે તેમના સંગ્રંધી જણાવ્યું છે. તેમના જીવનચરિતનો-અક્ષરદેહનો પરિચય વિશેષને વિશેષ સમાજમાં થતો જાય છે એટલુંજ નહિ પણ હિંદી અને અંગ્રેજીમાં અનુવાદ થઈ બહાર પડતાં અખિલ હિંદમાં અને તેની બહારના જગતને થશે, અને તેના પર જહાપોહ થતાં ઘણું જાણવાનું મળશે.

તંત્રી જૈનશ્રી.

અમારો જ્ઞાનપ્રવાસ-૧ ઝીંઝુવાડા.

(ગતિક ૫. ૧૧૧ થી)

૪૭ ઉપર અને ખાસ કરી કરેલા મોટા દરવાજાના પથ્થરોમાં જ્યાં ત્યાં મહં શ્રી કદલ એવા અક્ષરો પુષ્કલ કાતરેલા છે. એકાદ સ્થલે બીજા અક્ષરો નજરે પડ્યા છે તે એ છે કે 'મહં શ્રી જમા; મહં શ્રી હરપાવ(લ), મહં શ્રી મવળસી. વળી એક ઠેકાણે ૧૧૧૩ મહં શ્રી કદલ રાજપાદ માતાની પાસેના કોટપર ચડતાં કોટરેલું જણાયું છે. વળી પથ્થરોના બેલાં પર હા એમ મુકી તેવી પાસે ૨, ૬ વગેરે અનેક આકાશી પાણનાળા છે. આ હા એ મુકી એમ છે તે કોઈ સમજાવશે ?

જઠને ચાર મોટા દરવાજા છે કે જે દર્શનીય અને કારિગિરિના નમુનારૂપ છે. બે દરવાજા વચ્ચેનું ઉપજી પા પા ગાઉનું છે. આ જઠનો ખાસ કરી દરવાજાઓનો ફોટો લેવા યોગ્ય છે.

રાજપાદ માતાની પાસેના કોટની ઉપર બેઠક છે ત્યાં મોટો સિંચાલેખ છે તેનું ખાસ રખીય કરી સંપૂર્ણ ઉકેલવા યોગ્ય છે. બાંધ્યું તટ્યું જણાયું તે એ છે કે:-

૧ સંવત ૧૬૮૨ મર્ગે વાવળ માસે શુકલ પંચમી તારીખે

૨ સ્તવ્ય શંકુવાદા માંહો અમરવ્વમે નરપતી રાઝ-
મક(વા)ળા

૩ વસસ.....રાજા

૪ વકળનો કાઠીયા પામા કરાવો આઠમળી રાવ્વનો...

૫ જીળાહ આ રાહી સેન કરાવ્યો જીળકોટનાથી...

૬ રાજી...સરચૌ ડગમળા રાંવ્વ ડચી કરાવી ગઢ

૭ માંહે કરાવ્યો...વેઠક રા મહા મકરાવાકો દેવાયો.

આ પરથી જણાય છે કે ગઢની રાંગ સરખી કરાવી. જીળકોટ સમરાની ઉગમણી રાંગ ઉચી કરાવી ને તેમાં ખર્ચ કર્યો તે સં. ૧૬૮૨ માં મકવાણાના રાજ્યમાં થયું.

દેરાસરની ઉપર પહેલે માળે એક છૂટો પથ્થર પાડુકાનો છે તેમાં બે પાડુકાદય છે તેમાં ચારે બાજુ થઇને નીચે પ્રમાણે કોતરેલું છે:—

॥ કલ્યાણક વખૂવ

॥ ૧૦ ॥ સંવત ૧૭૩૪ વર્ષે શાકે ૧૫૯૯ પ્રવર્ત્ત-
(માને) વા શ્રી હીરરત્નસૂરીશ્વરસ્ય પદોધર મદારક શ્રી
જયરત્નસૂ...સ્ય શ્રી માવરત્નસૂરિણા શ્રી ગુરુણાં પાડુકા
પ્રતી(ષ્ટિતા) ॥ સંવત ૧૭૩૫ વર્ષે માર્ગસિર માસે...ઉદ
સિંધ હવિ.....

॥ સંવત ૧૭૩૫ વર્ષે શ્રી વ...ધિકારજી-મદારક શ્રી
હીરરત્ન સૂરીશ્વરસ્ય...(અહુ ધસાઈ ગયું છે ચારે બાજુ)

ત્રીશાણુંદ પાસે જૂતી એક નાની દેરી છે તેમાં
પાડુકા મૂકી છે ને તેમાં કોતરેલું છે કે:-મદારકશ્રી
હીરરત્નસૂરિ પાડુકા. આ દેરી જ્યાં તે સૂરિનું શય ત્યાં
બાળવામાં આવ્યું હોય ને ત્યાં કરાવવામાં આવી હોય
એમ લાગે છે. તે દેરીમાં ચાર નાના થાંભલા છે.

આની પાસેના સ્થળમાં જે પાળાઆ હતા તે
જેવા તો એકમાં સંવત ૧૬૨૫...ખીજમાં 'શ્રી
ગંગા માય નમઃ સંવત ૧૬૬૫ વર્ષે વૈશાખ વદ ૧
સુધે કવેઃ મગદસત ગમ્મ હસકમ માણુથય બઅ
અતા...' ત્રીજામાં 'સંવત ૧૬૮૫ જ્યેષ્ઠ માસ'
કોઇનું મરણ થયાના હતા. કોઇમાં ધોડેસ્વાર, કોઇમાં
ઉડેસ્વારનાં ચિત્ર હતાં. આ પૈકી સં. ૧૬૨૫ ને
૧૬૬૫ ના પાળાઆ ચુડાવાળા હાથ ખભા પડીના

કાટખુણે મુકેલ હતા તે સીના જણાય છે. ને તે
સતી થયાના હોય વા રાજવંશી સીઓના દાહસ્થાન
હોય એમ લાગે છે.

તળાવપર દેરી છે તેમાં ચાર પાડુકાદય છે. તેમાં
ચારે બાજુ નીચે પ્રમાણે કોતરેલ છે.

૯૦। સંવત ૧૮૯૦ ના શાકે ૧૭૬૫ ના
જેઠ સદ ૧૨ પં. રામરત્નજી કેવળત થયા.

॥ ભ૦ શ્રીમત્ શ્રી કીર્તિરત્ન સૂરીશ્વર
પાડુકા

તત્ શિષ્ય પં. મયારત્નજીની પાડુકા

તત્ શિષ્ય પં. સૌભાગ્યરત્નજીની પાડુકા

તત્ શિષ્ય પં. શ્રીપ રામરત્નજીની પા-
ડુકા છે.

સં. ૧૯૦૨ શાકે ૧૭૬૬ પ્રવર્ત્તમાન માહા
વદ ૬ વાર ગુરૂ।

પં. શ્રી રામરત્નજી પાડુકા સ્થાપન કરી
છે. એલા તેજરત્નજી.

કાઠિયાવાડ સર્વ સંગ્રહ પૃ. ૪૧૦ થી ૪૧૨ માં
જણાવ્યું છે કે:-“ઝીંઝુવાડા-અમદાવાદના સુદ્ધ-
તાનોના રાજ્યના આરંભમાંજ આ તાલુકો સુદ્ધતા-
નોના તાબામાં આવ્યો. પછી જ્યારે અમદાવાદે
ગૂજરાત જીતી લીધું ત્યારથી અહીં મુગસોનું એક
થાણું રહેતું. અરાદમી સદીમાં મુગસ રાજ્ય પડી
બાંધ્યું ત્યારે કોળાઓએ તાલુકો જીતી લીધો ને તેમની
પાસેથી હાલના તાલુકદારોના પૂર્વજ કુંભોજીએ
ખુંચવી લીધો. એ તાલુકદારો કોળા ઠાકરડા છે. તે
કહે છે કે તેઓ પહેલાં ધ્રાંગદાના કોષ કોળા કન્યા
વેરે પરણ્યાથી તેને નાતબહાર કાઢ્યો હતો. એ તા-
લુકદારોની બે શાખા છે: (૧) રાસાણી ને (૨) મેલાણી.
મુળપુરુષ કુંભોજીના પૌત્રના પૌત્ર રાયસિંગજી (રા-
સોજી) તથા મેત્રોજી ઉપરથી એ શાખાઓનાં નામ
પડ્યાં છે. ઝીંઝુવાડાના કુળમાં એ શાખાઓના ઘણા
વંશજો છે. ધ્રાંગદાના રાજસાહેબ અમરસિંગજીએ
ઇ. સ. ૧૮૧૪માં તે જીતી લીધું ને તેનો બે વર્ષ
સુધી વહિવટ કર્યો. પણ ઇ. સ. ૧૮૧૬માં માયક-

વાડ સરકારને ખંડણી આપી નહિ શક્યાથી તે સર-
કાર તરફથી એ તાલુકાનો વહિવટ વિકુચરાવ દેવાજી
એ ઇ. સ. ૧૮૧૮-૧૯ સુધી ચલાવ્યો. પછી ઇ. સ.
૧૮૨૦-૨૧ સુધી એ તાલુકો ઈંગ્લેન્ડે આપવામાં
આવ્યો હતો. ઇ. સ. ૧૮૨૭ ની આખરે અમદા-
વાદના કલેક્ટરે એ તાલુકો ઉપર જમી મૂકી; પણ
ઇ. સ. ૧૮૩૬માં એને કાઢીઆવાડ એજન્સીની
હુકમતમાં સોંપ્યો તે હાલ સુધી છે. દસાડના ચાણુના
તાબામાં એ હતો પણ તાલુકદારો કરજમાં ડૂબી
ગયલા હોવાથી તે એજન્સી તરફના એક સરકારી
કામદારના હવાલામાં સોંપાયો. લેફ્ટનન્ટ ઇ. એલ.
વારડને એ તાલુકો વિરુદ્ધના દાવાઓનો નિકાલ કર્યો
ત્યારથી તે આજ સુધીમાં તાલુકાનું ધણું ખર્ચ કરજ
ફેડાઈ ચૂક્યું છે ને થોડાંક વર્ષમાં આ આખા તાલુકો
ઝણમુઝા થશે. (હવે સુધી આ એજન્સીની નીચે છે)

“ ઝીંજુવાડા કચ્છના નાના રણના પૂર્વ કિના-
રાથી એક મૈલ અંદરના ભાગ તરફ આવેલું છે.
અગાઉ આ તાલુકામાં ઝીંજુવાડા, ફતેહપુર ને ઓડુ
એ ત્રણ ગામોમાં મીઠાના અગર હતા; પણ હાલમાં
એ બંધ થયાને બદલે બ્રિટિશ સરકાર તરફથી તાલુ-
કદારોને દર વર્ષે અમુક રકમ નુકસાની દાખલ મળે છે.
ઝીંજુવાડામાં સુરોખાર થાય છે.

“ તાલુકામાં સત્તર ગામ છે. સૌથી મોટું ઝીંજુ-
વાડા (વસ્તી ૭૭૭૦) ખારધોડા રેલવે સ્ટેશનથી સોળ
મૈલ ઉત્તર તરફ આવેલું છે. એ ધણું પુરાતન ગણાય
છે ને સુંદર દેખાવડું કિલ્લાવાળું હોઈ તેમાં પત્થરે
ખાંધેલું એક તળાવ છે. બહારની કિલ્લેબંદીના દર-
વાજા હિંદુ લોકોના ખાંધકામના સારા નમુના છે.
કિલ્લાના ધણાખરા પત્થરો ઉપર મહાન શી ઉઠેલ
એ અક્ષરો કેતરેલા છે.

‘ દંતકથા એવી છે કે પ્રસિદ્ધ સિદ્ધરાજ જય-
સિંહે એ કિલ્લો તથા તળાવ બંને બંધાવ્યાં હતાં ને
ઉઠેલ તે સિદ્ધરાજનો મંત્રિ હતો. કહે છે કે
સિદ્ધરાજનો જન્મ ઝીંજુવાડામાં થયો હતો. કરચુની
રાણી મીનબેવી ગર્ભવતી હતી ત્યારે ઝૂંઝો રખારી
જેણે ઝીંજુવાડા વસાવ્યું, કહેવાય છે તેણે રાણીને

ઝીંજુવાડાના બાવાની સહાય માગવા કહ્યું હતું ને તેની
મદદથી સિદ્ધરાજનો પ્રસવ થયો. આથી જ્યારે સિ-
દ્ધરાજ પાટણની ગાદીનો અધિપતિ થયો ત્યારે ઝૂંઝો
રખારી ઉપર તેની ધણી મહેરબાની હતી.

‘ ઝીંજુવાડા એ નામ પાડવાનો સંભવિત ખુલાસો
એ લાગે છે કે આ ગામ રણને મોખરે આવ્યાથી
અહીં ઝંઝવા ધણું થાય છે તેથી એ નામ પડ્યું હશે.

‘ ઝીંજુવાડામાં એક નિશાળ ને પોસ્ટ ઓફીસ છે.
ઝીંજુવાડાથી ઉતરતું ગામ આદિઆણા (વસ્તી અને
૧૮૭૨માં ૧૭૮૧) ઝીંજુવાડાથી ઈશાને છ મૈલ ઉપર
છે. એમાં એક તળાવ છે. પાસેના રણનો ધણોક
ભાગ ઝીંજુવાડા તાલુકાનો છે. એ ભાગમાં ધણું બેઠ
છે જેમાંના મુખ્ય ઝીંજુવાડ છે.

‘ ઝીંજુવાડા એ નામની ઉત્પત્તિ આવી કે ઝીંજી
એટલે કુંડ ને આનંદ એક રાખતું નામ. એ રાખને
રક્તપીતનો આગર હતો. એ સોમનાથ પાટણની
જતરા કરવા જતો હતો તેવામાં આંકુંડમાં તેણે સ્નાન
કર્યું તેથી તેનો કેહોડ જતો રહ્યો ને તેથી એ કુંડ
એના નામથી ઝોળખાવા લાગ્યો. અહીં બાદરવા વદ
અમાસને દહાડે જતરા ભરાય છે. એ ટાપુ નવ દશ
ચોરસમૈલ વિસ્તારનો છે અને તેમાં કેટલાંક નાનાં
તળાવ તથા બિના પાણીના બોટવા (ઝરણુ) છે.

ઝીંજુવાડાના તાલુકદાર મરી જાય છે ત્યારે તેને
સ્મશાને લઈ જતી વખતે તે આ પાપી દુનિયામાંથી
છૂટયો તેનો આનંદ જણાવવાના હેતુથી તાસાં વગાડે
છે ને બંદુક ફેડે છે. વળી બીજો રીવાજ એ છે કે
તાલુકદારની વહુઓ પોતાની સાસુની પણ લાજ
કાઢે છે.”

આ ઝીંજુવાડાનું બારીક નિરીક્ષણ કરતાં એમ
લાગે છે કે તે પહેલાં બંદર હશે. મોટા મોટા પાણી
કિલ્લા પાસે હતા તેમાં લોહાનાં કડાં પણ હતાં કે જે
સાથે વહાણ નાંચરવા માટે દોરડાં બાંધવા વપરાતાં હોઈ
શકે. ઉપરના ઝીંજુવાડની મુઝાકાત અમે લીધી અને
ત્યાં હીરતલસરની પાકુકા તથા પાણીના વગેરેની
હરીફત જણાવી ત્યાંથી બોટવો જોયો. તેનું પાણી
નિર્મલ સ્વદિક જેવું અને સ્વાદે જરા બાંબડું છે.

ત્યાંથી આણખંખા, નજેશ્વર ને ગાયની ખરી એ નામથી ઓળખાતાં ઝરણો જોયાં. ‘અહીંથી વાછડા સોલકીનો કુંડ છે તે પશ્ચિમમાં રણમાં સાત ગાઉ ઉપર છે. તેનું પાણી પીવાથી હડકવા દૂર થાય છે એમ કહેવાય છે.

આ ઝીંજુવાડામાં વાણીઆનો મોટો ભાગ પશુ છે. તેમાં વીસા શ્રીમાળીનાં ૪૦ અને દશાશ્રીમાળીનાં ૬૦ ધર છે. બાપામાં ૩ નો ચ (ક્યાંને બદલે ચ્યાં), સનો હ (લેસો ને બદલે લેહો) એમ બોલાય છે. આ ગામથી વડગાંમ પાંચ ગાઉ દૂર છે ત્યાં જઈ ત્યાંના જૂના દેરાસરમાં આદિનાથની પ્રતિમાનાં દર્શન કર્યાં. આ ગામથી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ આઠ ગાઉ છે કે જેમની યાત્રા અમે પૂર્વે કરેલી હતી અને સમય નહોતો તેથી ત્યાં ન જવાયું. પંચાસર (વનરાજના પિતા જયશિખરીની રાજધાની) પશુ બીજી બાજુ આઠ ગાઉ છે. ઉપરીમાળું ગામ ૧૩ ગાઉપર રેશન છે, અને ત્યાંના દેરાસરની પ્રતિષ્ઠા સ્વ. વિજયધર્મ-સૂરિએ વધારી ને તેની વર્ષગાંઠ ફા. શુ. ૮ છે. અહીં પશુ ન જવાયું.

ઝીંજુવાડાના તળાવનું સેહેસર નામ અપાય છે ને તે જૂંઝા રચારીના બાઈ સેહેસાના નામથી સિદ્ધરાજે

કરાવ્યું એમ કહેવાય છે. વાવનું નામ સમજવાય છે તે ઘણી સુંદર અને પ્રાચીન છે ને તેમાં બેસવાના ગોખો મૂકેલા છે. ફોટો લેવા યોગ્ય છે. તેને ખૂટલની વાવ પણ કહે છે ને તેની એક દંતકથા કહેવાય છે. વસ્તી અંદર જ્યાં વસેલી છે તેને રાજગદી કહેવામાં આવે છે ને તે માટે એમ કહેવાય છે કે સં. ૧૮૬૮ ના દુકાળમાં ઠાકોરો-તાલુકદારોએ પોતાની રાજગદી છોડી ઉજળી વસ્તીને અંદર રહેવા દીધી ને પોતે બહાર જઈ વસ્તીનું રક્ષણ કર્યું. હીરરત્નસૂરિના વંશજો-યતિઓ અહીં રહેતા ને તેઓ આ ગામને સૂર્યપુર કહીને લખતા. યતિવર્માના લખેલાં પુસ્તકો મળ્યા આવે છે અને તે ઉમેદ-ખાંતિ ચાનમંદિરમાં રખાયાં છે. તે યતિમાં એક મંત્રતંત્ર વાદી જતી થઈ ગયો એવી તેની દંતકથા પણ આજે છે હાલ કોઈ પણ યતિ નથી. હાલના વિજયદાન-સૂરિની અને એક મુનિ પુણ્યવિજયની જન્મભૂમિ આ ઝીંજુવાડા છે.

પાઠક મતિકીર્તિના શિષ્ય સુમતિસિંધુરે ‘તિડો-તર સંવત સતરઘ આવણુ વહિ નવમી દિનઘ’ અ-ઠોતર પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર આઠ કડીનું રચ્યું છે તેમાં ઝીંજુવાડામાં પાર્શ્વનાથનું મિય હોવાનું જણાવ્યું છે કે:- કાકર વીસલનગરમઈ, ઘાઘ નયરિ સિર સામિ; ઝીંજુવાડે પદાદવઘ, રાણુપુર ભિન્નમાલ સામિ.

શ્રી વિનયચંદ્રકૃત

વારવ્રત રાસ

સં. ૧૩૩૮

.....ધીચકૂતીયડાં સમસતીઢ સજ્જરા ઘીછી મમરા ।
 દિવ પંચિવિય ઘનિસડં । જલચર કછવ માછા મગરા ॥ ૧૦ ॥
 થલચર ઝંઘિર નડલ ઘિઢાલા । સપ્પગોહ કઢિઢ ઘિરોલા
 લડંકડ મંકડ સસ હરિણ । ગયવર વસઢ તુરંગમ વેસર ।
 પંખિ જાતિ આગાસચર । ઘિઢી કાગ ઘગલા ઘાંતી તોર ॥ ૧૧ ॥
 નર સુર નારય સચિ પંચિવિય । નિરપરાઘ નચિ મારડ ઝીય ।
 નિરવયવંઘનું લંઘણડં । ઝીવ વઢાવડ મ અતિભાર ।
 અંકળછેયણ મત કરડ । ગોરુ છોરુ મુપિયાં સાર ॥ ૨૨ ॥
 અગલિં પાળી કહવિ મ ચાલડ । અણસોધિડં ફંધણ મ પ્રજાલડ ।
 પૂલિઢ અગાસી મત કરડ । ઘંઢડ પીસડ સોધિડં ધાનુ ।
 પૂંજડ મ ઘઢ જુઢારીયપ । હિપણિ મૂંપણિ જવણ પ્રધાન ॥ ૨૩ ॥

जे पुण निरवय जीव वहेते । कालस्यवर जिम नरयह जंते ।
 कोवि जीव जि संहरे । कु(प)रिसराम जिम नरयह जंते ।
 अकराकर पुण जे करे । लोढा जिम बहु दुख सहते ॥ १४ ॥
 भूषीयां त्रिसियां बाहरे जे पुण । ढंढणकुमार जेम कुहभायण ।
 जे पुण पाले जीवदया । तांहे हुंति इंग्रिय सवि पुरा ।
 पुत्र कलत्र बंधव सहित । चिर जीवई नीरोगसरीरा ॥ १५ ॥
 संतिनाहि पारेवउ राविउ । नेमिहिं अभयदानु पुस दाविउ ।
 राविउ कुंभु मेया(र)ज रिति । कुमरराइ हेमसुरि उपदेवि ।
 चऊव वरिस अम्मरि किय । व्यसन निवारिय सातइ देसिहिं ॥ १६ ॥
 छहं दरिसण छन्नवइ पसंडह । सयल लोयह अनुमहंडह ।
 जीवदया विणु धम्म नवि । सुणि हिव बीजउं व्रतु जिम होय ।
 जूठउं वयणु न बोलीयप । सचइ समु न धम्म जि कोय ॥ १७ ॥
 बसु जिम कूडी सावि न दीजइ । आल न सीता जिम भासीजइ ।
 मंत्रभेदु मसिभेदु नवि । राउल देउल तति निवारउ ।
 कूड कपट बेसासघन कृतघनपणइ म बोइ जमारउ ॥ १८ ॥
 गाइ भूमि कम्नालि म भासउ । परनिवउ मत आप प्रसंसउ ।
 मा हरवाई बोलि मनइ सामिप्रोहु मित्रप्रोहु न कीजइ ।
 हसियई तर किं वयर परे पंडव कौरव जिम विणसीजइ ॥ १९ ॥
 जूठा बोला कोइ न धीरइ । मुख दुर्गंधु जीभ अर हीरइ ।
 काला मूयला बोवडा । सच परिया हरिचंदु राओ ।
 तुरमणि पुरि कालिगसुरि जाउ । सचमूल सवि धम्म जगउ ॥ २० ॥
 बीजउं व्रतु सुणि अवसावाणु । परिहरि कूडतुला कूडमाणु ।
 नवि तृण मानू चोरीयप । मत लइ पडिउं बुडिउं बीलरियउं ।
 लेकई ब्रांस न कीजईय नवि । ओलविणइ थापणि यवियउं ॥ २१ ॥
 चोरहसउं संसर्ग न कीजइ । चोराहउं नहि लीजइ दीजइ ।
 चोरइ पैवइ पातगीय । परधनु चोरइ नरगिसु जाय ।
 भवि भवि दासु जि दालिग्रिय । तसु बेससइ न बापु न माय ॥ २२ ॥
 धूक समउं जो परधनु पेकइ । प्रभव जेम भवदुःख न देखइ
 रोहिणीउ जिम निस्तरप । चउयउं व्रतु मैथुनपरिहारो ।
 ब्रह्मचर्यु परिपालीयय । नवलक जीवई रावि संहारो ॥ २३ ॥
 बेसा संगिहिं बे भव जंते । सातिहिं व्यसनहिं ते वृद्धेते ।
 न गुद न देव न बंधुजणु । माइ बहिनि जिम परकी मजउ ।
 परकीय लगि दस वयण विवजउ । चंद्रवयोतु सुबंधोवओ ॥ २४ ॥
 पुण्यवंत जो पालइ सील । सेकई देवासुर पयमूल ।
 सेठि सुदंसण सीलवरो ॥ २५ ॥
 अबाहसीलु बुकिमत्र मुनिराओ । वयरसामि अनुमणइरसओ ।

चवणबाल महासईय । सीलवनि(ती) रायमइ पविती ।
 रहनेमि जिणि प्रतिबोधीयउ । नवभव नेमि अबड नवि चित्ती ॥ २६ ॥
 बंभी सुंदरि सीय दवदंती । अंजनसुंदरि सुमत्रा कूती ।
 अखलीयसील कलावईय । वंशइ ना पुण निय भत्तारो ।
 धरणइ भज्जा लच्छि जिम सा बोहागिणि भमइ संसारो ॥ २७ ॥
 राणी संकलि हणिय विगुसी । भीठलु छंडिउ चोरहरन्ती ।
 बोहवि चुल्ल सीयाल जिम । सुकुमाली मारिउ भत्तारो ।
 पंगुलु माथइ किउ वडप । हिव सुणि नारि कुलीण आचारो ॥ २८ ॥
 देवइ जिम भत्तार मणीजइ । सासुससरा भगति करीजइ ।
 नीलज वयणु न बोळिवउं । नीचइ सउं नालापु संभासो ।
 सउकियि नवि अपमानोयष । नणइ भगति गुरुजण संवासो ॥ २९ ॥
 करि आवर्जन सयल परिवारइ । बंधव गोरु भूषियां सार ।
 अजमि वरहिं ति जिमइ नवि । एकले वारे न गणीजइ ।
 वीण अणाइ दुत्थियइ । हुंता मानि विशेषिइ दीजइ ॥ ३० ॥
 पंचम व्रतु परिग्रहपरिमाणू । धण धन दुपय चउण्य माणू ।
 रूपउं सोनउं वेसु घरो । वरवक्खर सह परिमिणु कीजइ ।
 सुलु संतोषइ समु नदीय । विणु संतोषइ लोभु न छीजइ ॥ ३१ ॥
 सगर राउ नवि बेटे तृपतउ । कुचकनु सेठि न गोधनि सपत्तउ ।
 व्रव्यइ तृपतउ नंदु नवि । कण संग्रहि नवि तृपतउ तिलको ।
 लोभ मूल सबि पालकइ । लोभिं पामिउ कोणी नरको ॥ ३२ ॥
 लोभिं न गणइ वापु न माया । लोभिं विहडइ सोदरभाया ।
 जिम भरथेश्वर बाहुबलि । लोभिं कणयकेति सुत विनडिय ।
 पत्तउ मारिउ चाणकइ । लोभिं अतिरा पडिआ पंडिअ ॥ ३३ ॥
 अभयकुमार जिम लोभु न कीजइ । राजु तिजोउं विरइमकु लीजइ ।
 वक्रवइ सनतकुमार जिम । दसाणमग्रिहि छांडिउं राजो ।
 पूरीय इग्रिहि सउं अडप । वीर पासि लिउ संजमराजो ॥ ३४ ॥
 सोना लव कजु कोडि न निठिउ । कपिलु संतोषिहि केवलि परिठियउ
 चोरइ बोधिय पंचसइ । बलवत्ति निउ त्रिउ चित्रमाओ ।
 वक्रवत्ति पदु भोगवओ । सो संतोषि सिद्धि जाओ ॥ ३५ ॥
 कलिग देसि रायाकरकंडू । विरतउ देवीउ गोकुलि सइ ।
 जातिसमरणि व्रतु लियउं पंचालाहिब दुम्मुहराओ
 रिद्धि अरिद्धि इग्रज । बीजउ प्रत्येकबुद्ध सुजाओ ॥ ३६ ॥
 मिथिलविदेहाधिपु नमि राया । दावउवरि तसु वेयण जाया ।
 कंकण शवदि बोधीयओ । नगइ पुव गंधारनरिदु ।
 अंबय रिद्धि अरिद्धि लशु । सो प्रतिवृत्तीउ इउ मुणिदु ॥ ३७ ॥ ठवणि ॥ १ ॥
 छठउ व्रतु करि दिसिहि माणु । न चडेवउं प्रवहणि ।
 जोअण सउ चहु दिसिहि गिरिहि चडिआ दो जोयण ।

सातममति भोगोपभोगि परिहरि महु मज्जइ ।
 मदिरा जाववकुल प्रलओदधि बारम्भइ ॥ ३८ ॥
 परिहरि पीपल चढ पिलंपडं ऊंवर कालुंवर ।
 मूला खरण लहसण कंददिस आदां गज्जर ।
 खयर बल्लगलोय वंस कर लइ सत्तावरि
 कोमल अंबिलि अमृतवेलि खिल्लुडा थोहरि ॥ ३९ ॥
 गिरणय किसलइ लूण लोढ आलू पिंडालू ।
 नीली हलप्र कचूर मोथ पल्लंक कुंमारी ।
 आमिषु मंषणु कुहिय अन्न वित हिम करमट्टी ।
 रीगण वयंगण घोळवणय अत्याण पंपुट्टी ॥ ४० ॥ ठबणि ॥ २ ॥
 रयणि भोयणु रयणि भोयणु जे करइ म्हा ।
 ताहि कीडीय मति हणइ वमण मसि ज्यह जलोवर ।
 बीछी फोडइ तालुंडं कुठरोगु कोलिउ असुवर ।
 अन्न भवंतरि तेहवहं अहि घूयड मंजार ।
 वायस रक्स रयणि चरभुंड गिरोल सीयाल ॥ ४१ ॥ वस्तु
 मंस वसणि सोदास राय जिम नरणि गमोजइ ।
 अणजाण्यं फल वंकचूल जिम नीमु करीजइ ।
 नितु चीतबीह बिगइ द्रव्य सखिस प्रमाणु ।
 ग्हाण विलेपण सयण जाण मेहुण पचखाणु ॥ ४२ ॥
 म करि तलारउं कूरकमुं लीहय ईटवाउ ।
 चूडउ भाड उगरकम्म तरबल्लीछेउ ।
 गाढां घडविमवी कणउ मत भांडइं वाहउ
 खाणि म मंडउ कूब वावि सरभूमि म फोडउ ॥ ४३ ॥
 आगरि मत छिउ खमर दंत नख लाख गुलीतइ ।
 बहुरि म मंसण मधु मदिर बंदां अनु चउपय ।
 बीकणि मत विसु इत्थियाह तिलदंड म पीळउ
 देव महालिम नास विधि मत रइ पालतउ ४४ ॥
 पोसि म कुकूड चुणइ मोर सुया सालहिवा ।
 मत चवइ बडु मत सोसि सिंधु ग्रह कूब तलाया ।
 प्रति आठम्मइ अणवदेहि अटझीणु न कीजइ
 बिणु दाखी नह पाप कर्म उपदेसु न बीजइ ॥ ४५ ॥
 आदथ अणि न आपिईं झोळण हींडोळा
 साधि म औचध मंत्र येन परिहरि कलि-हगडा ।
 जलि उ चि जड न खेळिय प जलि हारिउ राजी
 कूब पलाइय जाइ भरिउ पंडव वनमाली ॥ ४६ ॥ ठबणि ॥

જનમંત્રં વ્રતુ પરિપાલિ ચંદ્રવતંસક રાય ત્રિમ
 સામાયકુ વિહુ કાલિ કોઢિ સુવન્નહ વાન સમુ ।
 દસમ્ દેશાવગાસિ દિસિ સંકોઢિ પા(પ)ચલ્લ
 ચાણુકુ દિસિ સંગ્યાસિ અણસણુ લેવિણુ સગિ ગયડ ॥ ૪૭ ॥
 કામદેવ જિમ પાલિ પૌષધ વ્રતુ રંગ્યારમંત્ર
 પાપારંભ સંત્રિ ટાલિ આઠમિ ચઠ્ઠસિ પલ્લ તિથો ।
 ચારમ વ્રતિ સંવિભાડ સ્વસતુ વીજઈ મુણિવરહં
 જિમ ધનુ સારથવાહ તીથંકર ઘૃતવાનિ હૃડ ॥ ૪૮ ॥
 ધણિ ધણવઈ સંજ્ઞતિ મુણિવર પાળી પાદ્યડ
 નવ ભવ હૃઈ વિભૂતિ નેમિનાહુ અનુ રાયમપ ।
 મોદક વિહુ નયસાર, મારગિ મૂલા મુણિવરહ
 સો તીથંકર સાર, ચીર જિજેસર વન્નિયપ ॥ ૪૯ ॥
 મુંણિ પરમન્નુ જુ દેઈ, સાલિભગ્ર કયવન્ન જિમ
 ઉત્તમ ભોગ લહેઈ, નંદિસેણ અદ્યકુમર ।
 ચિરુપડં જો મુણિ દેઈ, નાગસિરિ દુર્ગંધ જિમ
 સો સંસાર મમેઈ, જિમ દપિણિ મવિ પાછિલપ ॥ ૫૦ ॥
 ઔષધ વાન પ્રધાનિ, જિમ રિસહેસર વિડજ મવે
 ચીરહ ઔષધવાનિ, રેવઈ દોસિઈ તીથયરો ।
 પંચસઈ વેયાવણિ, મરહેસર હૃડ ચક્કધરો
 ચીસામણા પંચવિ, વાહુલિ વલ્લવંતુ જને ॥ ૫૧ ॥
 અવ્યંતીસુકુમાલુ, વસતિ-વાણિ નલિણિહિં ગયડ
 ધમ્મોજ્જગરણ સયલ, સુરવર મુનિ જિમ આપીયપ ।
 જિણવરવિવ મરાવિ વિવપ્રતિષ્ઠા પુસ્તકઈ
 ચડવિહ સંઘહ માવિ, સાત સ્ત્રેત્રિ ધનુ વાલીયપ ॥ ૫૨ ॥
 તેરસઈ આઠ ત્રીસિ, સાવય ધમ્મુવપલ સવિ
 રયણસિહ સ્થરિ સીસિ, વિનયચંદ્ર સ્થરિ ઉદ્ધરીય ।
 પાલ જિણિદ પસાઈ, સાનિધિ સાસણદેવિ તળઈ
 જે ઉપદેસ કરાઈ, તે મળવંછિય સુહ લહઈ ॥ ૫૩ ॥

ઈતિ ચારવ્રત રાસઃ સમાપ્તઃ સંવત્ ૧૪૮૦ વર્ષે આશ્વિન શુદ્ધિ નવમ્યામ્ ॥છા॥ પત્રાંક ૨ ॥

આની પ્રત લીંબડી સ્થાનકવાસી નાગજી સ્વામી પાસેથી પ્રાપ્ત થતાં સાક્ષર મુનિશ્રી પુષ્પવિજય અને
 મુનિશ્રી જશવિજયે ઉતારી લખને તેમને પાછી આપી હતી. તે લીંબડી સ્થા. ઉપાશ્રમમાં હોવી ધટે.
 ઉતારેલ નકલ પરથી અત્ર કાળજીથી પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. આ રાસના કર્તા વિનયચંદ્ર તે સં. ૧૪૨૫ માં
 પચ્ચણા કલ્પસૂત્ર પર નિષ્કા રચનાર વિનયચંદ્ર છે. આ રાસના કર્તા વિનયચંદ્રસરિ રત્નસિંહસરિના
 શિષ્ય છે. તેમણે નેમિનાથ ચતુષ્પાદિક રચી છે. જુઓ જૈન ગૂર્જર કવિઓ. અથમ ભાગ પૃ. ૫ તે
 ઉપરાંત આનંદસંધિ રચી છે કે જેમાં આનંદઆવકનો સંબંધ જૂની ગૂર્જરાતીમાં છે. (લીંબડી જાંઘર)
 ૧૪ મા શતકની પ્રાચીન ગૂર્જરાતીનો નમુનો આ કૃતિ પૂરી પાડે છે.

જેસલમેરના બંડારોના જુના ગ્રન્થોના ફોટા

(વિવેચન સહિત)

સાહિત્યના વર્ધન અને રક્ષણ માટે મધ્યકાલ-માં મારવાડે ઘણીજ સારી નામના મેળવી છે. તેમાં પણ જેસલમેરનું નામ આ કાર્યમાં મોખરે ચડ્યું છે. અનેક વિષયના સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, માગધી, અપ-ભંશ, શૌરસેની, પાલી, ગુજરાતી, મારવાડી અને હિન્દી ભાષાના જુના ગ્રન્થો તાડપત્ર-કાગળ વગ્યાદિ ઉપર સુન્દર ચતનાપૂર્વક લખેલા આજસુધી પણ જેસલમેરના પુનીત બંડારોમાં ઉપલબ્ધ છે. અજૈન ગ્રન્થો પણ જે અન્ય રથસે નથી મળતા તેવા ગ્રન્થો પણ અહિંના બંડારમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે. પહેલા તો દરેકની જેમ જેસલમેરના બંડારાધિકારીઓ અત્યન્ત સંકુચિત ચિત્તવાળા હોવાથી તે પવિત્ર ગ્રન્થોના દર્શન કરવા પણ સાહિત્ય સેવીઓને દુર્લભ હતા. પરંતુ જમાનાની હવાથી તે સંકુચિતતા જુજ થતી જાય છે. તેથી હજારો માધલ દૂરથી યૂરોપી-યનો અને ભારતીય વિદ્વાનો મારવાડ જેવા શુષ્કપ્રદેશમાં મુસાફરીની વિડંબના વેડીને પણ જેસ-લમેર, ઉત્કંઠા અને નત્રતા ભર્મા હૃદયે આવીને ગ્રન્થોના આદર્શો, પ્રસરિત સાહિત્યગ્રન્થ, ગ્રન્થકર્તાના નામો વિગેરે લખીને તેના ઉપર સાહિત્યના સુન્દર લેખો લખે છે. સાહિત્યસેવી ગાયકવાડ ઓરિ-ચન્દ્રલ સિરીઝને પણ આતું કાર્ય અત્યાવર્યક લાગ્યું. તેથી તે સંસ્થા તરફથી સાહિત્યના મહાન વિદ્વાન શ્રીયુત આવક ચીમનલાલ દલાલ M.A. ને જેસલમેર મોકલી કેટલાક ગ્રન્થોની સુન્દર નોંધ કરાવી હતી, તે પછી તેમના અકાલ મૃત્યુથી સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીના જૈન પંડિતવર્મા આવક લાલચંદ બગ-વાનદાસ ગાંધીએ આ નોંધોને વ્યવસ્થિત કરી તે ઉપર પોતાનું સંસ્કૃત ભાષામાં દતિહાસોપયોગી ટિપ્પણ લખી તૈયાર કરી તે પછી ‘જેસલમેરમાળાગારીય-ગ્રન્થાનાં સૂચી, નામથી ઉપયુક્ત સિરીઝે ૨૧ મા ગ્રન્થ તરીકે સન ૧૯૨૩ માં સુન્દર રીતે તે સૂચી-પત્ર બહાર પાડ્યું છે; જેસલમેરના તાડપત્ર ઉપર

લખાએલા ગ્રન્થો પૈકી ૧૧ ગ્રન્થો (જે અત્ય-ન્ત જીર્ણ થઈ ગયા છે.) ના કેમેરા દ્વારા ફોટા ઉતારાયા છે. ફોટોગ્રાફર લાઈ બગવાનદાસ હરજીવનદાસ ભાવનગરી છે. આ બધા (૧૧) ગ્રન્થોના ફોટાઓનાં દર્શન અને મુંબઈના ચાતુ-ર્ભાસ દરમ્યાન (ઇ. સન ૧૯૨૭માં) શ્રી મોહન-લાલજી જૈન સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાં થયાં. બધી થઈને ફોટાની પ્લેટો ૨૫૪ છે. કીમત રૂ. ૩૦૦ની છે. અક્ષર સાફ દેખાય છે. આમાં નીચે લખેલ નામના ૧૧ ગ્રન્થો છે.

૧. વ્રવ્યાલંકારકૃતિ.

શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યના શિષ્ય પ્રમુદશતકર્તા મહાકવિ રામચન્દ્ર અને ગુણચન્દ્રની પ્રસ્તુતકૃતિ ન્યાય અને સિદ્ધાન્ત વિષયની છે. આ કૃતિને તા-ર્કિકોએ તથા સૈદ્ધાન્તિકોએ પ્રામાણિક ગણી છે. સ્વાદ્વાદમંજરી, આદિ ગ્રન્થોમાં ‘તથા ચ વ્રવ્યાલંકારકારૌ’^૧ ઇત્યાદિ વાક્યોથી આ ગ્રન્થ-કારોનો તથા ગ્રન્થનો ઉલ્લેખ આવ્યો છે. પ્રમેયના વિષયમાં આ ગ્રન્થ સારો પ્રકાશ પાડે છે. પરંતુ દુઃખની વાત છે કે આ ગ્રન્થના ત્રણ પ્રકાશો પૈકી પહેલો પ્રકાશ જેસલમેરના બંડારમાં પણ નથી. છેલ્લા બે પ્રકાશો ત્યાં છે. સાહિત્ય સેવીઓને મારી તો નમ્ર પ્રાર્થના છે કે ‘તેઓ આ કીમતી ગ્રન્થના ઉપલબ્ધ ભાગને પણ છપાવી મહા-પુણ્ય હાસીલ કરે’ આ ગ્રન્થનો છેલ્લો ભાગ મેં ઉતાર્યો છે, બીજા પ્રકાશના છેડે આ પ્રમાણે છે—

રૂપં ચ સર્વ=(સ્વ) મયવાદિવિદૈર્બલુત-મિત્યં યદા^૨ સ્થિતિમનીચતપુદ્ગલાનામ્ । તન્મા કદાચિદપિ પુદ્ગલનાથમીનો^૩ (?) સંદીદમ્ન

૧. નવમ્થોકની સ્વાદ્વાદમંજરી કીમતમાં રૂ. ૬૩ ૥ ૨ જેસલમેર લાંડાગારીય ગ્રન્થોનાં સૂચીમાં “ચક” ખાંડ લવાયો છે ૥ ૩ “પુદ્ગલનાથમીનો” ખાંડ જે. ભા. સૂચીમાં લખ્યો છે.

યદિ મલ્લિતમમ્(માં) કૃતજ્ઞાઃ ॥

इति श्रीरामचन्द्रगुणचन्द्रविरचितायां स्वो-
पज्ञप्रव्यालंकारटीकायां द्वितीयपुद्गलप्रकाशः
समाप्तः ।

ત્રીજી પ્રકાશના અન્તે નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે.
નોત્રેશ્વારહુમાનતો ન જ પરસ્પર્ધાસમુદ્ધાસતો
નાડપોન્દુરુતિનિર્મલાય યશસે નો જા કૃતે
સંપદઃ ।

આવાખ્યામયમાદતઃ કિમુ બુધા દ્રવ્યપ્રપંચશ્રમઃ
સંદર્ભાંતરનિર્મિતાવનયમપ્રજ્ઞાયર્કર્વચ્ચિયે ॥

इति श्रीरामचन्द्रगुणचन्द्रविरचितायां स्वो-
पज्ञप्रव्यालंकारटीकायां तृतीयोऽंकप्रकाश
इति संवत् १२०२ सहजिगेन(ना) लिखि ।

૨. પ્રમાણમીમાંસા.

સર્વવિધાનિષ્ણાત આચાર્યશ્રી હેમચન્દ્ર-
સૂરિશ્ચ રચિત આ ગ્રન્થ ગૌતમકૃત ન્યાયભાષ્યની
પદ્ધતિનો છે. પાંચ અધ્યાયમાં આ ગ્રન્થ પૂરો કરેલો
હોવો જોઈએ એમ પ્રમાણુમીમાંસાના પ્રારંભના
'આદિકલમ્પ્રહાર્મકૈઃ પદ્ધભિરધ્યાયૈઃ શાસ્ત્ર-
મેતદ્વરચયદાચાર્યઃ, (સ્વયં શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિઃ)
ઉલ્લેખથી જણાય છે, આ ગ્રન્થ પૂરો હજી ઉપલબ્ધ
થયો નથી જેસલમેરની પ્રતિના અન્તે 'સમાસ-
પરીક્ષાનામપ્રકરણ' છે આહર્તમત પ્રભાકર
મંડલ પૂનામાં ૧૧ અધ્યાય 'ન વિપ્રતિપત્ય-
પ્રતિપત્તિમાત્રમ્ ॥૨।૧।૩૪॥ સૂત્ર સુધી મૂલ,

૧. યદપિ ઉપલબ્ધ ત્રણ આદિક (૧૧ અધ્યાય)માં
પ્રમેયનું વર્ણન આપ્યું નથી. પરંતુ ગ્રન્થકારે ચોતેજ
(શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યે) પ્રારંભમાં કહ્યું છે કે—તેન ન
પ્રમાણમાત્રસ્ત્વૈવ વિચારોડગ્રાચિકૃતઃ કિન્તુ તદેકદેશમૂ-
તાનો દુર્નયનિરાકળદ્વારેણ પરિશોધિતમાર્ગાણાં નયાનામપિ ।
“પ્રમાણનયૈરધિગમઃ” इति हि वाचकमुक्त्यः ।,
(ફર્નંચ અને નયોનું વર્ણન પણ ૧૧ અધ્યાયમાં આપ્યું નથી.)
સકલપુરુષાર્થેષુ મૂર્ધાભિષિકસ્ય સોપાનસ્ય સપ્રતિપક્ષસ્ય
મોક્ષસ્ય જ । (વિચારોડગ્રાચિકૃતઃ) । एवं हि पूजितो
विचारो भवति । प्रमाणमात्रविचारस्तु प्रतिपक्षनिरा-
करणपर्यवसायी वाक्यलहमात्रं स्यात् । 'प्रमाणु मीमांसा

અને જ શાવિક્ષાતસ્વરૂપં પરપત્રં મેનું શક્ય-
મિત્યાદુઃ ॥ (પૃષ્. ૧૦૮) ટીકા સુધી, છપાણો છે.
એટલે કે મુદ્રિતભાગ કરતાં જેસલમેરમાં થોડો
વધુ ભાગ છે. આખો ગ્રન્થ (પાંચ અધ્યાયનો)
ઉપલબ્ધ થાય તો ઘણા વિદ્વાનોને નવું જાણવાનું
મળશે, અનુમાન કરતાં આખો ગ્રન્થ લગભગ
૫૦૦૦] શ્લોકોનો હોવો જોઈએ એમ લાગે છે,
જેમાં પ્રમાણુ અને છવાદિ^૧ પ્રમેયનું વિસ્તારથી
વર્ણન હશે. ?

સાહિત્યપ્રેમી સંસ્થા અથવા ગૃહસ્થોએ રસમન્ત-
લદ્વાશ્રમની જેમ આ ગ્રન્થ માટે સાઈ ઇનામ
કાઢી અથવા ગમે તે ઉપાયોથી આ ગ્રન્થ ન્યાં હોય
ત્યાંથી તેનો પત્તો લગાડવો અત્યાવશ્યક છે. પૂજ્ય
મુનિરાજેએ પણ આ ગ્રન્થની હરેક બાંડારોમાં શોધ
કરવી જોઈએ. જો વધારે ભાગ ન મળે તો જેસલ-
મેરના ઉપલબ્ધભાગને સારી રીતે શુદ્ધતાપૂર્વક છપા-
વવો જરૂરનો છે. આહર્તમત પ્રભાકરની આ-
વૃત્તિ ઘણી અશુદ્ધ છપાણી છે. આ ગ્રન્થ કલકત્તા
યુનીવર્સિટીની જેન. શ્વે. ન્યાયતીર્થ પરીક્ષામાં છે.

૩. કુશલયમાલા ।

મુખ્યતઃ પ્રાકૃત અને અપભ્રંશ ભાષામાં
રચેલી આ કથા ભાષાના ઇતિહાસમાં સારો પ્રકાશ
પાડનારી છે. થોડાજ બાંડારોમાં આની પ્રતિઓ છે.
યૂરોપીઅન સ્કોલરો આની બહુજ પ્રતીક્ષા

સૂત્ર ૧. ૫. ૪ આહર્તમત પ્રભાકરની આવૃત્તિઃ ॥ તેમો
જણાય છે કે આ પ્રમાણુમીમાંસામાં નય, ફર્નંચ, આસન,
સંવર, નિર્જશ, મોક્ષાદિનું વર્ણન પણ તત્ત્વાર્થની જેમ
હશે ? તેમજ પૃથ્વીમચાદિ છવની સિદ્ધિ પણ વિસ્તાર-
થી હશે. એ પણ ૫. ૨૮ સૂત્ર ૧-૧-૨૨ ના
(પૃથ્વીશીનાં જ પ્રત્યેક જીવલસિદ્ધિરે વક્ષયતે । ઉલ્લેખથી
અનુમાન કરાય છે. । પ્રમાણસ્ય વિષયો દ્રવ્યપર્યાત્મકં વસ્તુ ॥
૧-૧-૩૧ સૂત્રથી તો સામાન્ય પ્રમેયનું જ લક્ષણ છે તેનો
પ્રમાણુ લક્ષણ પણ પહેલા આદિકમાં આવી ગયું છે.

૨ દિલ્લીના સમન્તલદ્વાશ્રમસે હુમપ્રાચ જૈન (દિ-
ગંબર જૈન) ગ્રન્થોનો પત્તો લગાડવા ૨૭ માર્ચ માટે
૧૫૦૦ રૂપિયાનું ઇનામ પ્રદત્તું છે. વિશેષ પ્રતિષ્ઠા આ
બુકો અનેકોના આંક ફાલ્ગુન (૪) ૧૯૮૬ ના

કરી રહ્યા હતા. પુરાતત્વમંદિર આને પ્રકાશિત કરવા વિચાર કરે છે. રચનાકાલ ૧૨૦૦ વર્ષ જીનો છે. અપભ્રંશ ભાષામાં કથાનો આવે જીનો ખીજે ગ્રન્થ મારા ધારવા પ્રમાણે હજી મળ્યો નથી.

૪. સાવગધમ્મ (શ્રાવકધર્મ) (પ્રાકૃત)
૫. કર્મવ્રજ્જિનિટિપ્પણ (સંસ્કૃતમાં)
૬. હરિવંશ
૭. વિલાસવર્ણકહા (વિલાસવતીકથા)

પ્રસિદ્ધ આચાર્યરત્ન શ્રી હરિભદ્રસૂરિ વિરચિત સમરાજ્ઞકહા (સમરાદિત્યકથા)ના ભાષને લખને ૧૧ સંધિ (વિભાગો)માં અપભ્રંશભાષાની આ કથા હજી સુધી ક્યાંય પણ છપાણી નથી ગ્રન્થ કર્તાએ પોતાનું નામ 'સાધારણ' લખ્યું છે અને તો લાગે છે કે તેમનું ઉપનામ 'સાધારણ' હશે ? જેમ 'સન્મિત્ર' 'વીરપુત્ર' 'ભિક્ષુ' 'બંસી'. તેમનું મૂલ નામ તો સિદ્ધસેનસૂરિ હતું. તેઓ કેાલિકગણના અપભ્રંશસૂરિના સમુદાયમાં થયા છે એવો ઉલ્લેખ કરે છે. તેનો છેલ્લો ભાગ આ પ્રમાણે છે.

કહ વિલાસવદ્દ પદ સમાણિય નિયજુજિદિ મં
જારિસ જાણિય ।
પદ કહ નિસુણેવિણુ સાહ મુણેવિણુ સયલપ-
માયઈ પરહરહુ ॥
અસુહદં મણુ અંચહુ જિણયર અંચહુ સાહરણુ
ધિરમણુ વરહુ ।
—હહ(અ) વિલાસવદ્દકહાપ યગારસમા સંધી
સમતા । સમતા । વિલાસવદ્દકહા ॥

૮. ધર્મોત્તરટિપ્પણ.

બૌદ્ધાચાર્ય ધર્મપાલના શિષ્ય ઇસ્વી સાતમી શતાબ્દના પૂર્વોર્ધમાં મએલ બૌદ્ધ ધર્મકીર્તિ રચિત ન્યાયભિન્દુ ઉપર બૌદ્ધ ધર્મોત્તરઆચાર્ય ૧૮૬૧ રચી, તે ટીકા ઉપર શ્રી મહાવાદિ જૈનાચાર્યનું પ્રસ્તુત ટિપ્પણ સુન્દર રહસ્યોચિત છે. ધર્મોત્તરનો સમય આગળકાલના કેટલાક શોધકો ઇસ્વી આઠમી શતા-

૧ પ્રસ્તુત ટીકાસહિત 'ન્યાયભિન્દુ' હરિભદ્રસૂરિ મનાક્ષરમાં છપાઈ છે.

બ્દીનું પૂર્વાર્ધ અને કેટલાક ઇસ્વી ૦ નવમીનું પૂર્વાર્ધ માને છે. તો પછી પ્રસ્તુત ટિપ્પણના કર્તા મહાવાદિનો સમય ક્રમમાં ક્રમ ઇસ્વીની આઠમી અથવા નવમી શતાબ્દી હોવો જોઈએ. નયચંદ્રવા-લના કર્તા પ્રચણ્ડ તાર્કિક મહાવાદિથી આ ટિપ્પણકાર મહાવાદિ ભિન્ન હોવા જોઈએ કેમકે જૈનપરંપરા પ્રમાણે નયચંદ્રવાલ ના કર્તાનો સમય ઇસ્વી ચોથી શતાબ્દીનો છે. આ ટિપ્પણ ને ગાયકવાડ ઓરીયન્ટલ સિરીઝ છપાવે તો સાફ થાય.

૯. સર્વસિદ્ધાન્તપ્રવેશ.

સર્વદર્શનસંગ્રહની પદ્ધતિનો 'આ ગ્રન્થ જૈના-ચાર્યનો હોયો જોઈએ. કેમકે આના મંગલાચરણમાં શ્રી જિનેન્દ્રને નમસ્કાર કર્યો છે. આમાં નૈયાયિકાદ સાત દર્શનોનું મુખ્યત્વે વર્ણન કર્યું છે તેનો છેલ્લો ભાગ ત્રીજે પ્રમાણે છે.

લોકાયતિકાનાં સંક્ષેપતઃ પ્રમેયસ્વરૂપમિ-
તિલોકાયતરાજ્ઞાંતઃ સમાપ્તઃ । સર્વસિદ્ધાન્તપ્ર-
વેશકઃ સમાપ્તઃ । નૈયાયિકવૈશેષિકજૈનસાંખ્ય-
બૌદ્ધ મીમાંસકલોકાયતિકાત્કમતાનિ સંક્ષેપતઃ
સમાચર્યાતાનિ ॥

૧૦. સંયમારુચાનક

૧૧. પ્રકીર્ણ

ઉપર્યુક્ત ૧૧ ગ્રન્થો પૈકી 'દ્રવ્યાલંકારવૃત્તિ', 'કુવલયમાલા', 'વિલાસવર્ણકહા', 'ધર્મોત્તરટિ-પ્પણુ' અને 'સર્વસિદ્ધાન્તપ્રવેશ' આ પાંચ ગ્રન્થો તો પ્રકાશમાં સત્વર લાવવા આપણી કહેવાતી સાહિત્યસેવી ધનસંપન્ન સંસ્થાઓ અથવા આનંદજી કલ્યાણજીની પેઠી (જ્ઞાનખાતાના અદ્યક્ષ દ્રવ્યમાંથી) યથાશક્ત્ય પ્રયત્ન કરશે એવી આશા રાખી હું વિરમું છું. શ્રી મોહનલાલજી જૈન સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી સુબધની હસ્તલિખિત ઉપ-ચોગી પ્રતિઓની મેં નોંધ કરી છે તે સંખની સમય મધ્યે વિવેચન સહિત લખવા પ્રયત્ન કરીશ.

સિવપુરી:

ન્યાયતીર્થ સુનિ

હિમાંશુવિજય અતેકનતી,

તંત્રીની નોંધ—‘ પ્રમાણ્યમીમાંસાના મુદ્રિત ભાગ કરતાં જેસલમેરની પ્રતમાં થોડો વધુ ભાગ છે ’ એ વાતની અમને શંકા છે. જે ની પ્રતની અંતે ‘ સમાસ પરીક્ષા નામ પ્રકરણ ’ છે એમ લેખક જણાવે છે તો તેવું પ્રકરણ વ્યાકરણના સમાસનું હોય એમ સંભવે છે, રા. મોહનલાલ ઝવેરીએ મુંબઈની શ્રી મોહનલાલજી જૈન સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાંના ઉલ્લિખિત ફોટાની નકલ છે તે જોઈ હતી ને હમણાં પુનઃ જોઈ તો તેમનું કહેવું મુદ્રિત ભાગ જેટલુંજ જેસલમેરની પ્રતમાં છે એવું થાય છે. છતાં પણ લેખક જે થોડો ભાગ જે પ્રતમાં વધુ હોવાનું જણાવે છે તે થોડો ભાગ લખી મોકલાવશે તો અમારી શંકાનું કારણ નહિ રહે, એટલુંજ નહિ પરંતુ અમે તે પ્રસિદ્ધ કરીશું. આર્હતમતપ્રભાકરનો પ્રમાણ્ય મીમાંસા ધણી અશુદ્ધ છપાણી છે એવું લેખકનું કથન અમે સ્વીકારતા નથી; છતાં પોતાના ઉક્ત કથન માટે પ્રમાણ્યો લેખક લખી મોકલાવશે તો તે પણ પ્રકટ કરીશું.

વસ્તિગદ્ધત વીશ વિહરમાન જિન રાસ.

રમ્યા વિક્રમ સંવત ૧૩૬૮ માઘ શુદ્ધ ૫ શુક્રવાર.
સં. તંત્રી.

વિહરમાન તિત્થયર પાય કમલ નમેવિય,
કેવલધર દુન્નિ કોડિ સવિ સાધુ નમેવિઅ ॥ ૧
જિણ્ય ચઉવીસઈ પાય નમેસો,
ગુર્યાં સહિ ગુર ભતિ કરેસુ
સમરિય સામિણિ દેવિ,
પદિસિઉ જિણ્ય વીસઈ સંખેવિ. ૧
સંવત તેર અઠસઠઈ માહ મસવાડઈ
પાંચમિ હુઈ શુક્રવારિઈ પહિલઈ પખવાડઈ
તઉ આરંભિઅ અગિનવ રાસો
જિમ હુઈ કામણ્યમરણ્યવિણ્યસો,
મુઝ મૂરખ નવિ બોલવા ઠાઉ
પુણ્ય ગુર્યાં શ્રી સંધ પસાઉ ॥ ૨
મઝ મનિ બપનઉ બાઉ હઉ અજાનહ હોઉ
સહિગુર તણુઉ પસાય, એ પ્રભાવ હોઈ ॥
આગમ માહિ એહ કહીએઉ સારો ।
એ નર કર્મબૂમિ તણુઉ વિચારો ।
સંખેપિઈ લવ એક કહીજઈ
પસાઉ કરી બવિઆ નિસુણીજઈ ॥ ૩
અહઈ દીપ મઝારિ કર્મબૂમિ બણીજઈ
જેઅણ્ય લખ પંચ તાલીસ વિસ્તાર જાણીજઈ ।
તેહ વિચિ જંખુ દીપ બણીજઈ,
જેઅણ્ય લખ એક નિસુણીજઈ ।

લવણ્યસમુદ્ર છઈ વિસયાકારે
દુન્નિ લાખ જેઅણ્ય વિસ્તારે. ૪
પાછલિ ધાતકીખંડ લખ આરિ જાણીજઈ
કાલોદધિ સમુદ્ર લખ આઠ બણીજઈ ।
પુખ્યર વર દીવ અર્દહ હોઈ
આઠ લાખ જેઅણ્ય હુઈ સોઈ ।
એ જેઅણ્ય દેવકા બણીજઈ
એક જેઅણ્ય સઈ આરિ જાણીજઈ ॥ ૫
સાઠ બાવીસ લાખ પૂરવ દિસિ બાગે
અણિ પરિ થાકઉ અર્દ પાછિમ દિસિ લાખેઈ ।
તે વિચિ ગુરઉ મેર બણીજઈ
જાચઉ લાખ જેઅણ્ય સુણીજઈ
પૂરવ પશ્ચિમ દિસિ બેઈ જેએ
દુન્નિ દુન્નિ મેર પાખલિ હોઈ
મેર મેર ત્રિણિ...બણીજઈ
ઐરાવત પંચ પંચ મહાવિદેહ જાણીજઈ ।
ક્ષેત્રિ ક્ષેત્રિ વિજ્યા બત્રીસ
પંચક્ષેત્રિ વિહરઈ જિન વીસ
સસસ(મ) કાલ વિશેષિઈ જેઅ
વિજ્યા વિજ્યા તિત્થકર હોઈ ॥ ૬
પંચક્ષેત્રિ સઉ સાઠ જિનવર વિહરંતા
દસઈ ક્ષેત્રિ દસ હોઈ । સઉ સતરિ મિલંતા ।

સસમતણુજે જોઅ પ્રભાવો
નિસુણુધ શ્રી સંધ કરીય પસઉ (પસાઉ)
હુઆ નવ કોડિ કેવલધર દિનકર
નવમ સહસ કોડિ મુનિ આરિતધર ॥

૭

(વસ્તુ)

અવધારિ સામિઅ અવધારિ સામિઅ શ્રી સીમંધર
સ્વામિ
તુમ્હ ફરસણિ વિણુ હીંડીઉં, અનંતકાલ બહુદુખ
પામિય ।
ભમ ભમંતમ લધુ મધ યુર સુસાધુ જિનવર સુસામિઅ
ભરતક્ષેત્ર થઉ વીનવર્ધ, સામિઅસું અવધારિ
ભમ ભમંતઉ જિમનઉ, ભમણુ મરણુ નિવારિ
ભમ ॥ ૮ ॥ ૨
હિવ પુણુ દ્વસમ બળીપએ । એવડઉ અંતરિ
નિહાલિ

પંચ મહાવિદેહિ વીસ જિણુ વહરઈ સંપદ કાલિ ૧
દુન્નિ કોડિ કેવલહધરહ ॥ પંચ ક્ષેત્ર વિહરંતિ
દુન્નિ સહસ કોડિ મુણિ રચણુ નિર્મલ આરિત
પાલંતિ ॥ ૨

પહિલમ ક્ષેત્ર મહાવિદેહે જંબુદીપ મઝારિ
વિહરમાન તિત્થંકરહં વંદિસુ જિનવર આરિ । ૩
ત્રિશુવનતિલક સુસામીય એ, શ્રીઅ સીમંધર સ્વામિ
શ્રી યુગમંધર આહુ સુઆહુ, જાઇ પાપ લિઇ નામિ. ૪
ત્રિહુઅ યોનેસિયં અવધારિઅ, ઇંદ્રિહિ કંક (?) જાઓ
પૂરવલાઅ ચઢિરાસીયહ, આક્રિપઉ જમનાહ. ૫
સામિઅ રૂપ સુવન્નમધ એ, પાંચસઈ ધનુષ પ્રમાણિ
દેવ રચઇ સમોસરણુ યોજન વાણિ વખાણિ. ૬
બારઇ પધંદિ બઇસઇ તિહાં બધસઈ સુરવધ ઈંદ્ર
અમિઅવાણિ દેસણુ સુણુઇ એ અમૂલઇ ભવકંદ. ૭
સુરનર પન્નમ શુવનપતે જોઈસી દેવ મિલંતિ
અસંખ્ય કોડિ દેવહંતણુઅ સામિઅ સેવ કરંતિ
ધનુ તે ધનુ તે નરનારિ. ૮
જે તુમ્હ પાપકમલ નમઇ સામિઅ સલાં જિણુંદ
સમોસરણુ દેસણુ સુણુધ, સુરપન્નમ ઈંદ્ર. ૯
તે નર ધન સવળણુ જે તુમ્હ સેવ કરંતિ
મુમઇ નામિ જે નમઇ, તે સંસાર તરવિ. ૧૦

ધાતકીએ ખંડ મઝારિ, આઠ તીથંકર વિહરમાન
સામિઅ એ સંસાર, તારંતિ સઇ પ્રભુ મપલ હઉ
નમઉ. ૧

જિણુવર એ આણુંત વીર, દિધ સુખ અણુંતા એ
નિમલુએ કરઉ સરીર, ધરઉ ખ્યાન સામી તણું એ. ૨
લોજમ એ નામ ઉચ્ચાર, સુર દેવો વિશાલ જિન
તારમ એ ભવ સંસાર, વિજયધરો ચંદ્રાનનુઅ. ૩
સામિઅ એજી કરઇ વિહાર, દેવકમલ સંચારઇ એ
જીપરિ એ ઢલઇ છત્ર, આગલિ ચમરં ઢલંતયા એ. ૪
સરસીય એ દેવહં કોડિ આંગ ઉલગ સામીયં કરઇ એ
રાખજી એ ભવ ભમડત, વલીય વલીય તે ધમ
ભણુઇ એ. ૫

આતિસય એ હુધ ચઉત્રીસ, વિહરમાન તિત્થંકરહં
તહિ મેર (?) એ ધન તે દીસ, પાપકમલ સામી
નમઇ એ. ૬

(વસ્તુ)

ધનુ જુમિય ધનુ જુમિય સાહુ સુપવિત
ધન નરવધ ધન દેસ તહિ, જિણું જિનવર વિહરંતિ
સમોસરણુ દેસણુ સુણુઈ નિતુ નવા ઉચ્ચવ કરંતિ
વિહરમાન તિત્થંકરહં, સામિઅ વીસ જિણુંદ
ત્રિશુવન તુમ્હ સેવા કરઇ આવધ ચઉસદિ ઈંદ્ર. ૭
સેવક વીનવર્ધ તુમ્હ તણુજ, સામિ વીનતી અવધારિ
આઠ જિણુસર વિહરમાન પુષ્પરદીપ મઝારિ
વંદઉ સામી ય ચંદ્રપહો, વંદઉ જુગંગદેવ
કુસુમલ પાપહ છોડવઉ એ, કરઉ સંસારહ છેહ
ધા(સા)મીયં ઇસર પ્રણુમઇએ, સામીયં મુગતિ હાતાર
સમરઉ સામિઅ નેમિપ્રભો, જિમ પામઉ ભવ પારો
ત્રિધા શુદ્ધિ જે નમઇ એ, સામિઅ મુગતિ હાતાર
પંચમ ગતિહિ તે ગમઈ એ, છંડઇ એહ સંસાર. ૪
પંચમ ક્ષેત્ર મહાવિદેહ, નરે સ્થાં, વંદિસુ જિનવર આરિ
વગરસેન સામિઅ ગાયસિઉ એ નરે

સામિઅ તિહુઅણુનાહ. નરે

મહાપ્રભો જિનવર અજઇએ નરે સામિઅ દેવાધિદેવ
દેવપરો સામી નમું એ નરે હેડલઇ બાઉ ધરેવિ. ૫
અજિતવીર જિણુ વંદિઅસિઉ
છંડવિ દુખ સંસારતણુ નરે જિવ શિવ નપરીયં જોઇ

સપરિવાર પ્રભુ વાદિસિલ્લ એ નરેં સામિથ વીસ
જિલ્લિદ
દિંઈ સુખ સિદ્ધિ પણા નરેં ત્રોડે સો ભવકંદ. ૩
માન પ્રમાણુ સિવહં સમાં, નરેં સરિણુ બેધ સમાચાર
સંસારસમુદ્ર તારણુ તરડો નરેં સામિથ ગુણુહ
આપાર. ૫
સિંહાસણુ સામિથ સમોસરણુ નરેં અમીયં વાણુ
વરસંત
ભવદહ દાહ જિ અલ્લહવધ એ નરેં શિવપુરિ લેધ
મૂકંતિ. ૬
કાલકં ગહિલકં વીનવકં એ નરેં તુમ્હચકિ સેવક હોધ
મૂરપિ પઠી આશાતના એ નરેં તે સહ ક્ષમા કરેક. ૭
લોટા ગણુ વસ્તિગ ભણુધ એ નરેં સામિથ
વીનતી અવધારિ

કર્મ નટાવર્ધ નચાવીક એ નરેં ચઢિદહ રજજહ
મઝારિ. ૮
તે ભવ ખીલતકિ વીનવકં એ નરેં સામિથ કરકે
પસાયકિ
એતલકિ માગકિ લાડનકિ નરેં દિકે અમરાપુરિ ઠાકે. ૯
વીસ જિણેસર ગાયસિલ્લ એ નરેં લેસિલ્લ નામ ઉચ્ચાર
ચિદ્ગતિ મીડકિ વાલિ એ નરેં છૂટિસુ ભવસંસાર. ૧૦
તારામંડલ જા અછઈ એ નરેં અનય સુરિજઅંક
તેમ એક નંદકિ સુરિગુરો, નરેસથા ચકિવિહ સંધ
આણુક. ૧૧

—ઇતિ વિશતિ વિહરમાન રાસ સમાપ્તા ॥૭॥

પત્ર ૨-૧૩

મુદ્રિત જશવિજય સંપ્રદેશ.

નવાં મંદિરો

આપણે નવા જમાનાના લોકો પહેલાં જેટલો
મંદિરોનો ઉપયોગ નથી કરતા. મંદિરોમાં જવું આ-
પણને લગભગ નકામો વ્યાપાર લાગે છે. કોઈ ખાસ
ઉત્સવ હોય અને જવું પડે તો વાત જુદી. નહિ તો
મંદિરો હવે અશિક્ષિત શિશુઓ, ડોસીઓ, વિધવા-
ઓ અને દક્ષિણાર્થી ગૌર બ્રાહ્મણો માટે જ છે, એવી
આપણી લાગણી થઈ ગઈ છે. કોઈ મંદિરની મૂર્તિ
ખાસ રૂપાળી હોય અથવા વિશેષ શણગાર પહેરતી
હોય તો એ મોહકતા જેવા મન લલાચાય ખરૂં. પણ
દશન માટે ભેળા થયેલા અસંસ્કારી લોકો પોતાના
કોલાહલથી ક્યાંયે મોહકતા અને કાવ્ય ટકવા દે ત્યારે
ને! ગૌર લોકો, પંડાઓ અને માગણો આપણને
એક મિનિટનીયે શાંતિ મળવા ન દે. મૂર્તિનું ધ્યાન
ધરવા એક ક્ષણુ ઊભા રહીએ ત્યાં તો ‘ચરણુતીર્થ’
લો અને દક્ષિણુ આપો’ ની ઊધરાણી શરૂ થઈ જ
સમજવી.

કેટલાંક મંદિરોના દેવો ગર્ભશ્રીમંત રજવાડા જેવા
હોય છે. રજવાડામાં જેટલાં ભોગવિશાસ અને વ્યસનો
હોય તે બધાં એ દેવોને મળવાં જોઈએ. એક મં-

દિરમાં તો મેં વેશ્યાઓને મંદિરનાં પગથિયાંની પગ-
ચંપી કરતાં જોઈ છે. આ દેવોના રણવાસમાં અનેક
દેવીઓ પણ હોય છે, અને રજવાડાની પેઠે રાણી-
ઓને મળવાના વાર પણ નક્કી કરેલા હોય છે. ઇશ્વર
જેવા ભકનો જે દિવસે થશે તે દિવસ સુદિન. પણ
ત્યાં સુધી ઇશ્વરને પોતાના લીંગ જેવા થવું પડે છે
એ વાત સાચી છે. મતસરી પ્રજાના દેવો પણ મતસરી.
જેલુકમીથી ટેવાયેલી પ્રજાના દેવો પણ ધડીકમાં
રહીમ અને છે ને ધડીકમાં કહાર અને છે. આપણા
કેટલાક દેવો શીશુકોપી છે, કેટલાક રુધિરપ્રિય છે.
અને આ સ્વભાવ આખરે પૂજનવિધિમાં પ્રગટ થાય છે.

જેમ આપણા ધર્મિકો મેળવેલી સંપત્તિ પેઢી-
ઊતાર ચાલે એટલા માટે એનું સ્થાવર જમીનમાં
રૂપાંતર કરે છે તેમ જ જેને કંઈક પૂજનો વિધિ
સૂચ્યો તે તરત તેને સાત્તની આગાનું સ્વરૂપ આપી
તેને ચિરંતન કરી ચૂકે છે. દરેક મંદિરની પૂજાપ્રણા-
લિકા જુદી, પણ એક વાર ચાલી એટલે એમાં ફેર-
ફાર ન થાય. સરકારની જાગરૂકથી અથવા સંકર-

ચામ જેવાની શિરઝેરી આગળ જે ફેરફાર થાય તે ખરો.

આપણાં મંદિરોની સંપત્તિ અને એનો થતો ઉપયોગ કોઈ પણ માણસને અસ્વસ્થ કરી મૂકે એવાં છે. છતાં એની વ્યવસ્થામાં ઊતરીને કંઈક સફુપયો-મનુ કાર્ય કરાય એ આશા લગલગ ફેગટ છે. શીખ લોકોએ પોતાનાં મંદિરોમાં સુધારો દાખલ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો ત્યાં તો ખૂનામરણી સુધી વાત આવી. દક્ષિણમાં મંદિરોની આવક પર સમાજનો કે સરકારનો કાણુ ખેસાડવાનો કાયદો ધડવાની હીલચાલ ચાલે છે. જ્યાં સુધી સરકારને મહાયુદ્ધ જેવા પ્રસંગે મંદિરોની સંપત્તિમાંથી વૌર-ઝાડને સાટે પેસા મળે છે ત્યાં સુધી સરકાર પણ શા માટે મંદિરોની વ્યવસ્થામાં દાખલ કરે ?

‘મંદિર એ સંસ્થા જડતાથી ઘેરાયેલી છે. એમાં કશો સુધારો થવાનો નથી. એની મેળે જ્યારે એ જીજ્ઞૃંસ થશે ત્યારે થશે.’ એમ માનનારા ઘણા હશે. પણ હમણાં હમણાં અમરેલી તેમજ દાહોદ જેવે ઠેકાણે સમાજસેવકોએ પોતે જ ‘મંદિરો સ્થાપ્યાં છે ત્યારે એ સંસ્થા નિષ્પ્રયોજન નથી થઈ એમ જ કહેવું પડે છે.

આપણી નવી ભાવના, નવી આધ્યાત્મિક જૂખ અને નવા સામાજિક સવાલો અને નવા આદર્શોનો વિચાર કરીને જ આપણે નવાં મંદિરો સ્થાપીએ અને નવા નિયમો ધરીએ. આજે નવાં મંદિરો ભલે રમકડાં જેવાં હોય. એ મંદિરો સ્થાપવામાં મદદ કરનાર મધ્યમ વર્ગના લોકોનાં મનમાં ભલે મંદિરો વિષેની આરથા અને શ્રદ્ધા મોળી હોય. અજ્ઞાન લોકોને આધ્યાત્મન આપવાની ‘લોકસંમૂહ’ની દાનતથી જ ભલે આવાં મંદિરો સ્થપાતાં હોય. પણ જો એમની આસપાસ ધાર્મિક શુદ્ધિ કરેલી સમાજસેવાનું તપવૃક્ષે તો એ મંદિરો ભવિષ્યકાળમાં જનગૃહ રચાનો તરીકે ભેખાશે, અને હજારો અને લાખો લોકો એ મંદિરોને સેવશે. તેથી અત્યારથી જ એ મંદિરોની સ્થાપના, તેમની રચના, અને પૂજાઅર્ચના વિધિ ભવિષ્ય તરફ દૃષ્ટિ રાખીને આપણે નક્કી કરવાં પડે છે.

આપણાં જૂનાં મંદિરો નાનાં હોય કે મોટાં મુખ્ય દેવની મૂર્તિ તો અંધારામાં જ રહેવાની. ઋષિ-ઓએ જ નહોતું ગાયું એ પુરાણપુરુષ ‘ગુહાયાં પ્રવિષ્ટ’ છે ? અંધારાની મદદથી મૂર્તિ વિષે ભય અને મૂઠ ભાવ પેદા થાય છે; અને બારણે ખેંઠેલા વ્યવસ્થાપક કે ગેર મહારાજનો આવક નિશ્ચિત થઈ જાય છે. ઇતિહાસની દૃષ્ટિવાળો માણસ કહેશે કે મૂર્તિ કોઈ નોડી ન નાંખે, મૂર્તિને કોઈ લૂંટી ન લઈ જાય એટલા ખાતર તેને આમ સુરક્ષિત અંધારામાં સંતાડવામાં આવે છે. સંસ્કૃતિની રચાભાવિકતા તપાસનાર લોકો એમ પણ કહે કે પ્રખર તાપવાળા આ દેશમાં જાડા જાડા પથરાનાં શીતળ મંદિરોમાં ખૂબ ઊંડાણમાં અર્ધ અંધકારવાળી શીતળ ઓરડીઓમાં બપોરનો વખત ગાળવો એ જ લોકોને સુખાવહ અને શાંતિપ્રદ હોય છે; તેથી પૂજનાં રચાનો આવાં જ બંધાય.

એ ગમે તેમ હો, પણ હવે પછીનાં મંદિરો દેવોને અંધારામાં ન જ ખેસાડે એ જરૂરનું છે. જોહુકમી બાદશાહનું દર્શન ભલે દોઢાં હોય, પ્રજાનાયક તો બધાની વચ્ચે જ શોભે. હવે પછીનાં આપણાં મંદિરો ચારે બાજુથી ખુલ્લાં હોય. મજબૂત ચાંબકા ઉપર શિખર ચણવામાં આવ્યું હોય તો શોભામાં જરાયે ઊણપ ન આવે. એવા મંદિરમાં જો મૂર્તિ જોયા ઝોટલા પર સ્થાપવામાં આવે, અને ઝોટલાની આસપાસ પૂરતી જગા છોડી કંઠેડા કરવામાં આવે, તો મૂર્તિયે સુરક્ષિત અને દર્શન પણ સહેલું. દર્શન કરવા આવનાર લોકોની સંખ્યા જો અમર્યાદ હોય તો કેટલાંક જૈન અને જૈણ મંદિરમાં હોય છે તેમ મંદિરના મધ્યમાં ચાર દિશામાં જોતી ચાર મૂર્તિઓ ખેસાડી દેવી, અને જો મૂર્તિ એકમુખી જ હોય તો એના રક્ષણને અર્થે પાછળની બાજુ એક નાનકડી શિલા ઊભી કરી હોય તોયે ખસ છે.

મંદિર ભલે નાનકડું હોય, પણ એની આસપાસ પૂરતી ખુલ્લી જગા હોવી જોઈએ. આપણાં કેટલાંયે મંદિરો ચારે બાજુ લીચ વસ્તી કરીને આપણે બગાડી મૂક્યાં છે. પ્રજા સમક્ષને મંદિરની આસપાસ ખુલ્લી

જમણી જરૂર જણાય તો તેવી જગ્યાએ મેળવવી એ અધર્મ નથી, અધર્મ તો યાત્રાળુઓની સમગ્ર ખાતર નાનાં મોટાં છાપરાં ચારે બાજુ ઊતારવાનો મોહ જતો કરવો એ છે. પ્રથમ મંદિરની આસપાસ મંડપો બંધાય છે, પછી ધર્મશાળાઓ આવે છે, અને આગળ જતાં ભાડાનાં લોભથી તેની દુકાનો બની મંદિરનું વાતાવરણ જ હણાય છે. મંદિરમાં કે આસપાસ જે કોઈ દીવાલ બાંધે છે તે તે દિશામાં દર્શનની સમગ્ર રોકવાનું પાપ કરે છે.

મંદિરની બાબતમાં કરવા જેવો મુખ્ય નિયમ તો નૈવેદ્ય અથવા ભોગ વિષેનો છે. હિંદુધર્મને પરદેશીઓ 'યુલાધર્મ' અથવા 'રસોડાધર્મ' કહે છે. ત્યાં રાંધેલી રસોડોનો સવાલ આવ્યો ત્યાં ન્યાતમતના અને આલડછેટના બધા જ સવાલો આવે છે. આપણા ઋષિઓએ કંદમૂળ અને ફળ એટલી જ વસ્તુઓ પવિત્ર ગણવામાં બારે ડહાપણ વાપર્યું છે એમાં શક નથી. આપણાં મંદિરોમાં સૂકાં કે લીલાં, કાચાં કે પાકાં ફળો જ ભોગ તરીકે લઈ જવાય એવો નિયમ કરવો અત્યંત જરૂરનો છે. બહુ બહુ તો સાકર, દૂધ, માખણ અને દૂધમાંથી તૈયાર થતી તાજી મીઠાઈ એટલું જ નૈવેદ્ય માટે યોગ્ય ગણાય. આપણી હોજરી અને આપણો સ્વાદ કૃત્રિમ, તેથી આપણે અનાજ બારીને અને જાતજાતના મસાલાથી બનાડીને ખાઈએ છીએ. નિત્યતૃપ્ત ધર્મરતે એવો જ ખોરાક ધરવાની શી આવશ્યકતા? વાંદમીકિએ કહ્યું છે ખરું.

૧ યદજ્ઞઃ પુરુષો મવતિ તદજ્ઞાસ્તસ્ય દેવતાઃ ।

માણુસ જેવો ખોરાક ખાય છે તેવો જ દેવાને અર્પણ કરે છે. એ જ રીતે અનાર્થ દેવો અને દેવીઓ ઘેટાંબકરાં અને પાકાનો ભોગ માગતાં થયાં. આપણે જો પરિશુદ્ધ હિંદુધર્મના દેવાની ઉપાસના કરવા માગતા હોઈએ તો પરમપાવન ઋષિઓએ હવિષ્ય ગણેલાં, કંદમૂળ, ફળ અને મીઠાનું જ નૈવેદ્ય ધરાવવું ઘટે છે. ઋષિપંચમીને દિવસે બળદની સેવાથી ઉત્પન્ન થયેલું કશું ન ખાવાનો નિયમ હોય છે. સ્વાર્થને લીધે પશુઓ પર આપણે જે જીલમ ગુમરીએ છીએ તેનું બાન એ જ નિયમ કરાવે છે. માણુસજાત હમેશને માટે

એ નિષ્પાપ ખોરાક ભેટી થાય એ આપણું સંતમયુગ માટેનું સ્વપ્ન છે. આપણા પૂજાવિધિ દ્વારા એ આશા પોષાય એ કંઈ ઓછો લાભ નથી.

જૈનોમાં પ્રભુ પાસે અતિ નિષ્પાપ ચીએ ધરવામાં આવે છે, છતાં તેને નિર્માલ્ય ગણી તે પોતે જમતાજ નથી-પ્રમાદ તરીકે હિંદુઓ માફક સ્વીકારતા નથી તેમાં હેતુ આ લેખમાં જણાવ્યો તેવો હોવો ઘટે.

પૂજામાંથી યુલાધર્મનો છેદ ઊડાડ્યા પછી પુરાણકારની નીચેની ભગમણ સ્વીકારતાં આપણા લોકોને ઝાઝો વાંધો નહિ આવે :

કૃણાલયસમીપસ્થાન્ કૃણસેવાર્થમાગતાન્ ।

ચાંદલાન્પતિતાન્નાસ્થાન્ સ્પૃષ્ટાન્ સ્નાનમાચરેત્ ॥

આપણા પૂજાવિધિમાં કર્મકાંડ અને તંત્રને આપણે વધારે પડતું સ્થાન આપ્યું છે. પૂજામાં તો હૃદયધર્મની ઉત્કટતા અને સાદાઈ હોવી જોઈએ. ધર્મરતે માણુસ જેવી બધી હાજરો હોય છે એમ કહીને પોડસ ઉપચારનો આડંબર વધારવા કરતાં ધર્મરતે કશાની જરૂર નથી એ ઋષિઓનું વચન યાદ રાખી આપણી ભક્તિ અને આપણી પૂજા આપણા હૃદયને સતોષે એ જાતની ગોઠવીએ તો ઘણી ઉપાધિમાંથી આપણે બચી જવાના. ધર્મરતની પૂજા એ ભાવપ્રધાન હોવી જોઈએ. રસાયણશાસ્ત્રના પ્રયોગો અણુવા વૈદ્યોકોના દવા બનાવવાના વિધિઓ જેવી ધર્મરતપૂજા કર્મકાંડી બનાવવાની કશી જરૂર નથી. ઔષધની ભરમ તૈયાર કરવામાં જીલ થઈ તો તે ઝેર થઈ જાય છે, એ જ રીતે પૂજાવિધિમાં જરાક જીલ થઈ તો મહાદેવ કે માતા આપણને ભરમ કરી નાંખશે એવી બીક કેળવવાથી સકામ ભક્તિમાં ભલે ઉત્કટતા આવી હોય, પણ પાર્થિવતા દહ થાય જ છે એમ ન કહી શકાય. પૂજાવિધિ સાદો અને ઉત્કટ ભક્તિવાળો હોવો જોઈએ.

એવી પૂજા કરવા માટે કોઈ ખાસ ગોર, બાહ્યજી કે તરોધન, બાવા કે મુખિયાજી રાખવાની જરૂર નથી. ધંધાદાર પૂજારી રાખ્યો એટલે એની પાછળ અસંખ્ય બદીઓ આવવાની જ. જૂનાં મંદિરોની વાત આપણે અહીં નથી કરતા. એમને એમનાં

બધા અટપટા સવાલો સુબારક હો. નવાં મંદિરોમાં તો આપણે ચોખ્ખા રહીએ. જેમને મૂર્તિપૂજનો વિરોધ નથી એવા બધા લોકો-પછી તે ગમે તે ધર્મના હોય-મંદિરમાં દર્શનને અર્થે આવી શકે છે. એમણે મંદિરની મર્યાદા જાળવવી જોઈએ એટલો નિયમ હોય એટલે બસ. અને પૂજામાં તો એ મંદિરમાં માનનાર હરકોઈ હિંદુને માન્ય વિધિ પ્રમાણે પૂજા કરવાની છૂટ હોવી જોઈએ. પુરુષ હોય કે સ્ત્રી, નહાઈને, ઘોષેલાં સ્વચ્છ કપડાં પહેરીને જુએ પોટે પૂજા કરવા મંદિરમાં જાય. એમાં ન્યાતજાતનો ભેદ ન હોય. સ્ત્રીપુરુષનો પણ ભેદ ન હોય. જે લોકોએ મળીને મંદિર બંધાવવાનો ઉપક્રમ કર્યો હોય તે સા પૂજાના વારા બાંધે. પૈસાથી મંદિર બંધાવવાની અને ચલાવવાની સગવડ જ્યારથી લોકોને સુઝી ત્યારથી હિંદુસમાજમાં જરૂર કરતાં વધારે મંદિરો બંધાયાં. ભક્તિને પોષવા અર્થે નહિ પણ અમુક લોકોની હેંશ અથવા પ્રતિષ્ઠાની લાલસા તૃપ્ત કરવા ખાતર મંદિર ચલાવવાનું ખર્ચ જાણું ન જ હોવું જોઈએ. જેઓ મંદિર બંધાવે તેમણે જ મંદિર ચલાવવાનું ખર્ચ જાપાડવું જોઈએ.

દર્શન કરાવવા માટે દક્ષિણા લેવાનું તો હોય જ નહિ. દર્શન કર્યા પછી કોઇને કંઈ આપવાનું મન હોય તો તે બંધે લેવાય; પણ આવી રીતે ભેગું થયેલું ધન મંદિરના માલિકો, ચાલકો, પૂજારી (જે દુર્લાભ્યે હોય તો) કે મંદિરના દેવની માલિકીનું ન ગણાય. જે સમાજમાંથી એ દ્રવ્ય આવે છે તે સમાજની બાવના પ્રમાણે સમાજસેવાના કોઈ પણ યોગ્ય

કાર્યમાં એ ધન વપરાય. પણ એ સ્વતંત્ર વિષય થયો. એની ચર્ચા સ્વતંત્ર કરવી ઘટે છે.

હિંદુઓના મંદિરોમાં હજારો કે લાખો લોકો ભલે ભેગા થતા હોય, પણ પૂજા તો ઘણે ભાગે વ્યક્તિગત જ હોય છે. સામુદાયિક ઉપાસના ભાગ્યે જ ભેગામાં આવે છે. આને કારણે મંદિરોમાં સંગીતને બદલે જ્યાં ત્યાં અવકળા જ દેખા દે છે. મંદિર એ મુખ્યતઃ સામાજિક સંસ્થા છે. ધર્મનું સામાજિક સ્વરૂપ એમાં ખીલે એ તરફ દુર્લભ ન થવું જોઈએ. શુદ્ધ, સાત્ત્વિક, પવિત્ર અને કલારસિક આગેવાનોએ મંદિરની સંસ્થાનું બધું તંત્ર યોજવું જોઈએ. પૂજા-વિધિ પણ એને અનુસરતો જ હોય.

જેમ મંદિરમાં વપરાતા અથવા ધરાવાતા ખોરાક વિષે ચોખવટ કરી તેમ પૂજામાં કે મંદિરમાં વપરાતાં વસ્ત્ર વિષે પણ ચોક્કસ નિયમ હોવા જોઈએ. પરમાત્મા ‘દીનદુઃખહરણ’ છે, પતિતપાવન છે. એને રાજવિલાસ કે વૈભવના શણગાર ન હોય. શુદ્ધ ખાદીનાં કપડાં જ એને શોભે. સિંહાસન પર બેઠેલા રામ કરતાં અહમ્મ્યાનો ઉદ્ધાર કરનાર, શુદ્ધકને ભેટનાર, અને શબ્દીનાં ખોર ચાખનાર તપસ્વી કે વનવાસી રામની જ મૂર્તિ મને વધારે અનુકૂળ લાગે છે.

આવી રીતે સમાજના બાવિષ્કાળને પોષક એવી મંદિરોની રચના કર્યા પછી સમાજના ઐહિક અને પારલૌકિક કલ્યાણને માટે એ મંદિરોનો શી રીતે લાભ લેવાય એ વિચારવા યોગ્ય વસ્તુ છે.

નવજીવન ૧૫-૪-૨૮

દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ કાલેલકર.

તંત્રીની નોંધ:—આ લેખ કાઢી સાહેબે જોનેતર મંદિરોને ઉદ્દેશીને લખ્યો છે અને તે સંબંધી લખતાં જોનમંદિરોની કેટલીક મહત્ત્વ કરવા લાયક બાબતો પણ જતાવી છે. આપણે આ લેખમાંથી જે સારી યોગ્ય સૂચનાઓ લાગે તે સ્વીકારી લઈએ છીએ અને તેટલા માટે આ બોધક લેખને અગ્ર આપ્યું છે.

નન્નસૂરિકૃત અર્ચુદયૈત્યપ્રવાહી.

સં. ૧૫૫૪

શ્રીય અરણ્યક ગિરિવર જોષ્ઠઅણુ આર,
જિહ્વાં આરધ પાજધ આરધ ગામ ઉદાર,
આરધ ગામ વસધ જસુ ઉપરિ, પગિ પગિ નીરપ્રવાહ,
કોષલિ વાસિધ મોર કીગાધ નાચધ દુરિ ઉચ્છાહ
અંપક કેતકિ કરણી કરમદી, નારિંગા સહકાર,
ધમ દેખી કાસદા પાજિધ ચડતા હરખ અપાર. ૧
અચલહ ગદિ સહસા સુરતાણી પ્રાસાદિ,
અઉમધિ પીતલમધ ચોદા ચ્યારધ આદિ.
આદિ નમી ઉરડીધ અં(વં)દઉં કુંથુનાથ મનખતિ,
કુમરવિહારમાલા ગિરિ ઉધરિઉ તિહાં પ્રણમઉં શ્રીશાંતિ.
ધારાવરધ પરમાર મહિષસિંહ, તટિ મંદાગિનિ કુંડ,
અચલિંગ અચલેસર આગલિ પીતમધ વરસંડ. ૨
હિવ હુંખડ દેઉધ, દેઉધવાડધ ગામિ,
પ્રણમી તિહાં આદિલ અઉમુધિ નવકણુ સ્વામિ;
અઉમુધિ સંધપતિ મંડલિક કેરધ આરિ પાસ નિહાલિધ,
તેર ચ્યાસીધ કારીય જિણુહર ઝંઝણુદે શ્રીમાલિ,
તિહાં પીતલમધ આદિજિણેસર થાપિઉ જગત્ર વખાણુધ
તે પણિ કુંભલમેરિ ગદિ આણિઉ સમધર કુંભધરાણુધ
મંત્રિ ગદધંકવિઉ આદિલ વલિ પનરહપંચવીસધ,
સયમણુ પીનલમધ પરિગરસિંહ તિહાં દિસિ,
દીસધ હુણુસીહ હિવ વસહી નેમિનાથ ગુણુરાસી,
પુત્રનામિ તેજલિધ કરાની વચ્છરિ આરસત્યાસી,
વિવિધભાતિ કોરણીય અપૂરવ પાછલિ દસહતિ સાલ,
જાયા સામિ પજૂન પાસ નમિ જે કુંખી પોસાલ. ૪
દસ અઠ્યાસી કધ મુહંતધ વિમલ કરાવી,
અઠ(દ)સુતજે વિસહી રિસહ નમઉ તિહાં આવી.
આવી તિહાં બાવન દેહરીએ જિણુવર કરઉ જુહાર,
આગલિ સમોસરણુ દસ કુંજર વિમલમંત્રિ અસવાર,
વિમલબંધવ સંતાનિધં દયારથે આરહસધં પંચિતાલધં
પુરગ સહિત હથિસાલ કરાવી ધન ધન તેજિ નિહાલિ. ૫
અછધ અરણ્યકદે દેવી વિચરિહિં વિણુ આધારિ,
રસિ રસિઉ જલઉ શ્રીમાતાનધં બારિ.
શ્રીમાતા દેખી રિધિ વિશિએ અહિતા(હા)ણુ,

તિહાં પાદહુણુ પરમાર પીતલમધ ગૌતમ વડઉં પ્રધાન,
છણિપરિ અરણ્યક ચૈત્રપ્રવાહિનિ કીજધ આણુદ પુરિ
પનર અઉપનધં જાણુધ મનરંગિધ કોરંટ ગચિ
નન્નસૂરિ. ૬

“શ્રી અરણ્યકવૈત્યપ્રવાહિ”

કર્તા નન્નસૂરિ કોરંટમચ્છના હતા, ને સર્વદેવ-
સૂરિના શિષ્ય હતા. તેમની ગૂજરાતી ભાષાની કૃતિઓ
સંબંધી ને પ્રતિભાલેખો સંબંધી જુઓ મારો જૈન-
ગૂજર કવિઓ પ્રથમ ભાગ પૃ. ૯૬ થી ૯૮ કે જે
શ્રીમતી જૈન શ્વેં કોન્દર-સે બહાર પાડેલ છે.

આ કૃતિ સં. ૧૫૫૪ માં રચાઇ છે ને તેમાં
આળુ ગિરિપરનાં મુખ્ય જૈન મંદિરોની પરિપાટી
આપી છે, ‘આળુ બાર જોજનનો, અને તેની બારે
પાળે બાર ગામ છે, તેનાપર નીરપ્રવાહ વચ્ચાં કરે છે,
કોયલ વસે છે, મોર ઉત્સાહભર નાચે છે. અંપક
કેતકી કરેણુ કરમદી નારંગી આંબાનાં વૃક્ષો ઝૂકેલાં
હોય છે ને તે કાસદાની પાને ચઢતાં જોઇને આનંદ
થાય છે.

અચલમદમાં ૧૬૬૬ સુરતાણીના પ્રાસાદમાં
ચોમુખ પીતલમધ પ્રૌઢ ચાર પ્રતિમા આદિનાથની
છે. આદિનાથને વંદી કુંથુનીય ને પછી કુમારવિહારના
ઉદારેલા મંદિરમાં શાંતિનાથ છે. (આ શ્રી શાંતિ-
નાથવાળું મંદિર કુમારવિહાર હશે અને તેમાં ચૂળ
મહાવીરની પ્રતિમા હતી ને તેનો જીર્ણોદ્ધાર થતાં
ત્યાં શાંતિનાથની પ્રતિમા બેસાડી હશે એ મુનિ
જયંતવિજયની ‘આળુ’ પૃ. ૧૬૮ પરની કદખના
સત્ય છે.)

૧ મુનિજયંતવિજયના ‘આળુ’ નામના પુસ્તકમાં પૃ.
૧૫૮ માં જણાવ્યું છે કે સહસો ચોરવાડ સંધરી સાહિ-
ગનો પુત્ર ને અચલમદવાસી હતા તેણે ચોમુખજી
મુખ્ય મંદિર બંધાવ્યું ને તેમાં ઋષભનાથની ચોટી પ્રતિમા
તપાજ્જના જયમંદ્યાણુ સૂરિ પાસે સં. ૧૫૬૬ માં
કરાવી એમ જણાવ્યું છે પણ આ કૃતિ ૧૫૫૪ ની છે.તો
તે વખતે આ મંદિર થઈ ગયું હતો.

ધારાવર્ષ પરમારે પીતલનું અચલલિંગ-અચલે-શ્વર મંદિરમાં મંદાકિનિકુંડના તટ ઉપર મહિષ સાથે કરાવ્યું છે, તે આખતનો લેખ કે જે પૂરા હાલ ઉકલતો નથી તે હોવો જોઈએ (જુઓ આખૂ પૃ. ૧૭૩. તેમાં લેખનું વર્ષ સં. ૧૪૯૪ થી કાંઈક પહેલાંનું છે તેમાં ૧૪૯૪ ને બદલે ૧૨૯૪ જોઈએ એમ જણાય છે.)

હવે દેવલવાડા ગામમાં હુબડ (દિગંબર)નું દેવલ છે. (આખૂ પૃ. ૧૪૧) ત્યાં આદિનાથને વંદી પછી ચોમુખમાં નવકણા સ્વામીને વંદ્યા. આ ચોમુખમાં ચાર પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ સંધપાતિ મંડલિકે કરાવી (સં. ૧૫૧૫ આખૂ પૃ. ૧૪૧.) અને ઝંઝણુદે શ્રીમાલીએ સં. ૧૩૮૩ માં એક જિનગૃહ કરાવ્યું તેમાં પીતલમય આદિ જિનેશ્વરની મૂર્તિ સ્થાપી અને તે પણ કુંભલગેર ગદમાંથી કુંભારાણાએ આણી. (સં. ૧૫૧૮ આખૂ પૃ. ૧૫૮) એનાં વખાણુ બધાં કરે છે.

વળી (ત્યાં) સં. ૧૫૨૫ માં મંત્રિ ગદાએ સો મણુ પીતલમય પરિકરવાળી આદિનાથની પ્રતિમા સ્થાપી. (આખૂ પૃ. ૧૩૩-૧૩૧ માં પૃષ્ઠપર વિ. સં. ૧૩૭૩ ને ૧૪૬૪ વચ્ચે આ મંદિર બન્યું હોવું જોઈએ એમ જણાવ્યું છે પણ હવે સં. ૧૩૮૩માં બીમાશાહે નહિ પણ ઝંઝણુદે શ્રીમાલીએ બંધાવ્યું એમ આમાં જણાવ્યું છે તો સં. ૧૩૮૩ ચોક્કસ મળે છે. તે કરાવનાર બીમાશાહ કે ઝંઝણુદે-અગર બંનેએ કરાવેલ મંદિર એક કે જૂદા એ સંબંધી 'આખૂ'ના કર્તા વિશેષ તપાસ કરી બીજા ભાગમાં જણાવશે.)

પછી હવે લૂણસીહ વસતિ કે જે તેજલે (તેજપાલે) સં. ૧૨૮૭માં કરાવી કે જેમાં વિવિધ ભાંતિની કોરણી અપૂર્વ છે. પછી દશ હાથીની શાળા છે. અને જ્યાં સ્વામી પ્રહુમ્ન, પાર્શ્વનાથ, નમિનાથ (ની મૂર્તિવાલી) પોશાલ (પોષધશાલા) છે.

પછી સં. ૧૦૮૦ માં વિમલમહેતાએ કરાવેલી અદ્વૈત ત્રયલ વસતિ છે ત્યાં આવીને નમે. ત્યાં આવન દેહરીઓ છે તેમાંના જિનવરોને સ્તુકારો.

આગળ સમેસરણ રચના છે. દશ હાથી ને વિમલ-મંત્રી (ધોડાપર) અસવાર થયા છે. વિમલમંત્રીના બાંધવ-ભાઇના સંતાનિક દશરથે સં. ૧૨૪૫ માં ધોડા સહિત હાથીઓની શાલા કરાવી છે (વિમલના ભાઈ નેહનો પુત્ર ધવલ-આનંદ-પૃથ્વીપાલ તથા મહિન્દુના પુત્ર હેમરથ અને દશરથ બે ભાઇઓ. આ બે ભાઇઓએ સં. ૧૨૦૧ માં વિમલવસતીની અંદર ૧૦ માં નંબરની દેરીનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો વગેરે 'આખૂ' પૃ. ૨૧ પર જણાવ્યું છે ને પૃથ્વીપાલ મંત્રીના પુત્ર મંત્રી ધનપાલે પોતાના મોટાભાઇ જગદેવના અને પોતાના નામથી ઝેલ્લા ત્રણ હાથીઓમાંના બે હાથીઓ સં. ૧૨૩૭ માં કરાવ્યા છે, ત્રીજા હાથી ઉપરનો લેખ ખંડિત થઈ ગયો છે, પરંતુ એ ત્રીજો હાથી પણ મંત્રી ધનપાલેજ કરાવ્યો હશે એમ જણાય છે. આ ધનપાલે પણ પોતાના પિતાના પગલે ચાલીને આ વિમલવસતી મંદિરની કેટલીક દેરીઓનો જીર્ણોદ્ધાર સં. ૧૨૪૫ માં કરાવ્યો છે'—એમ 'આખૂ' પૃ. ૨૨ પર જણાવ્યું છે, પણ આ કૃતિમાં ચોખ્ખું જણાવ્યું છે કે તુરંગસહિત હાથીઓ ધનપાલે નહિ પણ દશરથે સં. ૧૨૪૫ માં કરાવેલ છે એટલે ત્રીજા હાથી પરનો ખંડિત થયેલ લેખ દશરથનો સં. ૧૨૪૫ નો હોવો જોઈએ) ૫.

અર્ચુદ્ધેવી વિણુ આધારે વિચરે છે (તેને લોકો અધર દેવી પણ કહે છે. 'આખૂ' પૃ. ૧૮૧) અને શ્રીમાતા (કન્યાકુમારી)ના મંદિરની બહાર રસિઓ ઉભો છે (રસિયા વાલમની મૂર્તિ છે.) 'આખૂ' પૃ. ૧૮૦)

શ્રીમાતાને જોઈને પછી ઋષિ વિશિષ્ટનું અધિ-શાન આશ્રમ આવે છે. ત્યાં પાશ્વણુ (પ્રહલાદન) પરમારની પિતલની મૂર્તિ છે (તેને કોઈ હિંદની અને કોઈ આખૂતા રાજ પરમાર ધારાવર્ષની હોવાનું બતાવે છે—આખૂ પૃ. ૧૬૫, પણ ખરી રીતે આ કૃતિના સમયમાં તે પાશ્વણુની મૂર્તિ ગણાતી) પછી ગૌતમ વડો પ્રધાન (એટલે ગૌતમાશ્રમ) આવે છે.

આ રીતે અર્ચુદ્ધે (આખૂ)નાં ચેત્યોની પરિચાલિ

આનંદ પૂરીને કરવી ઘટે એમ કેરંટગચ્છના નન્ન-
સરિ મનના રંગેથી સં. ૧૫૫૪માં કહે છે. ૬.

આ નાની કૃતિ છે છતાં તે અને સોળમા
સેકાના મધ્યની હોઈ જૂની છે ને ઘણી વાસ્તવિક
હકીકતો પૂરી પાડી કેટલાંક સંશયોને નિવારે છે.
આશા છે કે આને પ્રકટ કરી તેનો આધાર લઈ
'આખૂ'ના બીજા ભાગમાં મુનિશ્રી જયંતવિજય તેનો
યોગ્ય ઉપયોગ કરશે. મને જે જણાયું તે ઉપર સાર

રૂપે 'આખુ'ના પહેલા ભાગમાંથી ઉતારા ટાંકી સંદેહ-
સ્થાનો પર લક્ષ્ય ખેંચી જણાવી દીધું છે.

આ કૃતિ શ્રી જિનવિજયે પોતાનાં ઐતિહાસિક
સાધનો પ્રસિદ્ધ કરવા માટે ઉતારાની હતી અને તે
ઉપલબ્ધ થતાં અત્ર મૂકી છે તો તેમનો ઉપકાર
અત્ર સ્વીકારું છું.

તત્રી.

આપણી સંસ્થાઓ.

કોઠારી મગનલાલ ભુરાભાઈ જૈન શ્વેત મૂર્તિપૂજક વિદ્યાર્થીલવન, લીંબડી.

કોઈપણ રાષ્ટ્ર કે સમાજના નવસૃજન માટે
જે કોઈ પણ પ્રથમ કર્તવ્ય હોય તો તે લોકશિક્ષ-
ણજ છે. કોઈપણ રાષ્ટ્ર કે સમાજની અવનતિ જેમ
તેની અજ્ઞાનતાને આભારી છે તેમ તેનો ઉત્કર્ષ તેના
શિક્ષણ-પ્રચારને આભારી છે. આજ અનુભવે કેળ-
વણીના પ્રચાર દ્વારા પ્રત્યેક રાષ્ટ્ર અને સમાજે પોતાની
ઉન્નતિ સાધી છે. છેલ્લી પચાસીમાં આવેા પ્રચાર
કેળવણીની સંસ્થાઓથી થયો છે.

એ કેળવણીની સંસ્થાઓમાં ઝાલાવાડ (કાડી-
માવાડ)ના લીંબડી શહેરમાં જૈનતત્વનું અપૂર્વ ભાન
કરાવતી, કાડીમાવાડ અને ખાસ કરીને ઝાલાવાડમાં
ગાનની નવનયોત ફૂંકનાર-ઝાલાવાડનું 'નુર' ગણાતી
“કોઠારી મગનલાલ ભુરાભાઈ જૈન શ્વેતા-
મ્બર મૂર્તિપૂજક વિદ્યાર્થીલવન” નામની
જૈન સંસ્થા છે તેનો હુંક પરિચય જૈન સમાજને
આપવો અસ્થાને નહિજ ગણાય.

આજથી પંદરેક વર્ષ પૂર્વે સુપ્રસિદ્ધ જૈના-
ચાર્ય શ્રીમદ્ વિજય ધર્મસુરિજીનું આગમન
લીંબડીમાં થયેલું ત્યારે તેમણે લીંબડીના જાગૃત જૈન
નાયકોને ધડી આપેલી એક યોજનાના પરિણામે આ
સંસ્થાનો જન્મ થયો છે. તેનું સુકાન લીંબડીના
આગેવાન અને અગ્રગણ્ય શહેરીઓ શેઠ કેશવલાલ
લાલચંદ દોસી અને શેઠ ઉમેદચંદ નાનચંદ

પરિખને સોંપાયું. તેમનો સતત પરિશ્રમ અને બહોળી
લાગવગથીજ આ સંસ્થાનું નાનું વૃક્ષ બન્યું. કમ-
ભાગ્યે જ્યારે સમાજ આ વૃક્ષનાં ફળો આપી રહ્યું
છે ત્યારે આ સંસ્થાના એ આત્માઓ સ્વર્ગસ્થ થયા
છે એ આ સંસ્થાને તો શું પણ સારાય લીંબડી
શહેરને ન પુરાય તેવી ખોટ છે.

સંવત ૧૯૭૨ ની વસંત પંચમીએ માત્ર આઠ

દશ વિદ્યાર્થીઓ અને અદ્ય

સ્થાપના.

સાધનોથી એક નાનકડા મ-
કાનમાં થઈ. કમશઃ આઠ દશ

વિદ્યાર્થીઓમાંથી ત્રીશ અને ત્રીશમાંથી પચાશ એમ
કરતાં આજે એ સંસ્થા દોઢસો દોઢસો વિદ્યાર્થીઓનું
ભારી ઘડી રહી છે એજ તેની પ્રગતિનો પુરાવો છે.

આવી પ્રગતિ એ સંસ્થાના વ્યવસ્થાપકોનું સુનિ-
યંત્રિતપણું અને ખારિક તપા-

વ્યવસ્થા.

સનું ફળ છે. સંસ્થાની જરૂ-
રીયાતો મુજબ સામાજિક

સહકાર મળતો ગયો. સંસ્થાને પોતાનું સ્થાયી મકાન
છે. સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓ માટે ભવ્ય જિનમંદિર છે.
આથી કોઈ એમ ન સમજે કે સંસ્થાને હવે સહ-
કારની જરૂર નથી. સંસ્થાની હજુ ઘણી મુશ્કેલી છે,
જરૂરીયાતો પણ તેટલીજ છે તેથી હજુ પણ સર્મા-
જના વધુ સહકારની સંસ્થાને અપેક્ષા છે.

વિદ્યાર્થીઓને મહત્તા લાભ.

આપણી કેટલીક સંસ્થાઓમાં છે તેમ બધાજ વિદ્યાર્થીઓને વગર લવાજમે તમામ સગવડ પુરી પાડવાની પ્રથા આ સંસ્થામાં નથી અને એવી પ્રથા નભાવી લેવા જેવી નથી. દરેક સમજદાર વ્યક્તિ સમજી શકે છે કે જે વસ્તુની કિંમત ખર્ચમાં આવતી નથી તેની કિંમત સમજતી નથી અને એમજ કેળવણીને અંગે પણ છે. જ્યાં ખર્ચ લેવાતો નથી ત્યાં વાલીઓનો સંપૂર્ણ સહકાર મેળવી શકાતો નથી. પણ ખર્ચ થતાં સ્વાભાવિક રીતેજ વાલીનું લક્ષ્ય પોતાનો આગ્રિત થું કરી રહ્યો છે, તે સંસ્થા તેની થું પ્રગતિ કરે છે, સંસ્થામાં કેટલી ઉજ્જવો છે, કેટલી જરૂરીયાતો છે તે જોઈ શકે છે, સમજી શકે છે અને દૂર કરવા બનતો સહકાર આપે છે. એટલે 'પેઈંગ', 'હાફપેઈંગ', અને 'ફ્રી' વિદ્યાર્થીઓ રાખવાની અને બાકીનું ખર્ચ વિદ્યાર્થીઓનું નૈતિક ઝણ ગણવાની પ્રથા આ સંસ્થામાં રાખી છે ને તે ઇચ્છિત થોડું છે. કોઈ વિદ્યાર્થી એમ ન સમજે કે 'હું ગરીબ છું' વિદ્યાર્થીમાં એ ગરીબાઈની ભાવના જ ન રહેવી જોઈએ. એ ભાવનાથી પેદા થતી નિર્માસ્યતા અને કંગાલીયન સમાજના અધઃપતનનું કારણ બને છે. જ્યારે વિદ્યાર્થી સમજતો હોય કે 'માફ જીવન કોઈ પર નથી નબળું, મહારે પગલાર રહેવું જોઈએ' ત્યારે જે સ્વાભિમાન અને સ્વતંત્ર જીવનની ભાવના ઉદ્ભવે છે તે એમના જીવનમાં કોઈ અનેરૂં પ્રેરણાબળ રહે છે.

આજનો બાળક ભવિષ્યની સમાજનો સ્થંભ છે; એ માંવકાંઝલો અને નિર્માસ્ય શારીરિક વિકાસ નજ હોઈ શકે. આપણી સમાજમાં શારીરિક પરિસ્થિતિ શરમાવનારી છે એ વિષે બેમત છેજ નહિ. શારીરિક વિકાસ એ કેળવણીનું મહત્વનું અંગ છે. એ પ્રત્યે આ સંસ્થા બેદકાર નથી. આ સંસ્થાએ એક ભવ્ય અખાડો અને બાધામશાળા સ્થાપ્યાં છે. ઉપરાંત દેશી વિદેશી રમત ગમતનાં સાધનો તો ખરાંજ, એ આ સંસ્થાની વિશિષ્ટતા છે.

માનસિક વિકાસ અર્થે એક સુંદર પુસ્તકાલય કે જે 'દોશી કેશવલાલ માનસિક વિકાસ લાલચંદ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય' નામે ઓળખાય છે તેની વ્યવસ્થા કરી છે. તેમાં સર્વ જાતનાં પુસ્તકોની સારી સંખ્યા છે અને સંસ્થાના આત્મા-રૂપ સ્વ. શેઠ કેશવલાલ લાલચંદ દોશીનું કામગીરી સ્મરણ આ સંસ્થા સાથે જોડાયેલું રહે તે માટે આ પુસ્તકાલય માટે સુંદર રકમ આપી તેમના સુપુત્ર બાઈ બાપાલાલે આ પુસ્તકાલયને સમૃદ્ધ કર્યું છે એ પણ આ સંસ્થાની સંગીત પ્રવૃત્તિ છે.

આ ઉપરાંત સુંદર વાંચનાલય પણ છે તેમાં યુવાનજીવન ધડતાં સર્વ પત્રો મગાવવામા આવે છે, તેનો પણ સારો લાભ લેવાઈ રહ્યો છે. વિદ્યાર્થીઓ પોતાની વક્તૃત્વ શક્તિ ખીલવી શકે છે અને જહોરમાં પોતાના વિચારો અને મંતવ્યો રજૂ કરી શકે એ હેતુથી 'ડીમેન્ટોંગ સોસાયટી' જેવું વાદવિવાદ મંડળ ચાલે છે. ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓ પોતાના વિચારો લખી શકે અને ભવિષ્યમાં સાહિત્યક્ષેત્રમાં ફાળો આપી શકે એવી તાલીમ આપતું "વિદ્યાર્થીબન્ધુ" નામક હસ્તલિખિત માસિક પણ આ સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓ તૈયાર કરે છે. વિગેરે માનસિક વિકાસની ત્રિધવિધ પ્રવૃત્તિઓ છે.

સંગીત એનો જીવનમાં ઉત્તમ બેટ છે આપણાં સંગીત વર્ગ સ્તવનો, સઝઝોયો, રાસાઓ, કાન્થો તેની ઉપયોગીતા સમજાવે છે. આ સંસ્થાએ સંગીતવર્ગ પણ ચાલુ કરેલ છે જેનો લાભ વિદ્યાર્થીઓ લઈ રહ્યા છે.

પ્રવાસ પણ શિક્ષણનું અંગ છે. મોટી રમત-ઓમાં આપણાં પવિત્ર તીર્થોમાં પ્રવાસ અને નાની રમતોમાં આસપાસનાં ગામડાંઓમાં પ્રવાસ થાય છે. વિદ્યાર્થીઓની રસવૃત્તિ ખીલે અને તેમને વનસ્પતિશાસ્ત્રનું યાન પ્રત્યક્ષ મળે એ માટે આ સંસ્થામાં ન્હાના ન્હાના બગીચાઓ

ખનાવવામાં આવ્યા છે. તેમાં જુદા જુદા સારાં પુખ્તોના છોડો ઉપરાંત આપધની કેટલીક વનસ્પતિઓ ઉગાડવામાં આવે છે. આ ઉદ્યાનો સંસ્થાની શોભારૂપ છે.

ધર્મભાવના અને તદ્દમય જીવન

ધાર્મિક શિક્ષણનો અભાવ એ વર્તમાન સરકારી કેળવણીની મોટી ઉણપ છે. જૈન સમાજમાં રથજે રથજે આજ્ઞતી પાઠશાળાઓ એ ઉણપ દૂર કરવા માટે જૈન સમાજે સ્થાપી છે, તેમાં જે કે ધાર્મિક શિક્ષણ ખરી શિક્ષણપદ્ધતિ પર યોજાયું નથી, તેને ભગતાં પાઠ્યપુસ્તકો નથી એ શોચનીયતા છેજ; છતાં વર્તમાન સાધનોથી આપી શકાય તેટલી રીતે આ સંસ્થા નિયમિત ધાર્મિક શિક્ષણ આપે છે અને તે દ્વારા વિદ્યાર્થીઓનું ધર્મમયજીવન ધડાધ રજીં છે. ક્રિયાકાંડ, આવશ્યક અનુષ્ઠાનો અને તત્ત્વજ્ઞાનને ભગતા શિક્ષણની ગોઠવણ આ સંસ્થાએ કરી છે. સવારસાંજ પ્રભુપ્રાર્થના, દરરોજ પ્રભુપૂજા, દરરોજ બે વિદ્યાર્થીઓનું આચળીલ, પર્વતિયિએ એકાસણા ઉપવાસ, પંચતિથિ પ્રતિક્રમણ, દેવદર્શન અને ગુરુવંદન, દર રવિવારે સામાયિક, આદિ કાર્યોથી વિદ્યાર્થીઓ પોતાનું ધર્મમય જીવન ધડી રજી છે. આ વ્યવસ્થા જરૂર પ્રશંસાપાત્ર લેખાશેજ.

સંસ્થાના મકાનમાંજ 'શેઠ ખેનસી ખીયસી જૈન દેવાલય' નામે ભવ્ય જિન મંદિર છે. સંસ્થાની આ અત્યુત્તમ શોભા છે એટલુંજ નહિ પણ વિદ્યાર્થીઓની ધાર્મિક ભાવના, અને તદ્દમય જીવનનું રક્ષણહાર પવિત્ર રથજ છે.

આ ઉપરાંત જૈન સાહિત્યનો અભ્યાસ વધારવા જૈન શિક્ષકો અને ઉપદેશકો ઉત્પન્ન કરવા 'જૈન-સાહિત્ય અભ્યાસકે મંદિર' સ્થાપવામાં આવેલ હતું પણ તેનો લાભ જનતાએ ન લીધો તેથી કાલ તે ઉપયોગી કાર્ય અટક્યું છે. આવી ઉપયોગી યોજનાનો જનતા લાભ ન ઉઠાવે એ ઓછું ચર-માવનારું નથી. જ્યારે આજે કેળવણીનો આદર્શ નવો ધડાયો છે ત્યારે આવી ઉપકારક યોજનાનો લાભ જનતા જરૂર લેશે.

આ બધી યોજનાઓનો લાભ સુંદર રીતે લેવાઈ રહ્યો છે. અને વિદ્યાર્થીઓ કળપ્રાપ્તિ પોતાના જીવનમાં પ્રગતિ સાધી રજી છે. કાર્યવાહકોના

ઉત્સાહ અને સતત પરિશ્રમથી ફાલી ફૂલીને વૃક્ષ બનેલી આ સંસ્થાનાં મીઠા ફળો પણ સમાજ ચાખી રહી છે. આ સંસ્થામાંથી નિકળેલા સ્વતંત્ર જીવન ગુજારતા ચર્ચ ગયા છે. સંસ્થામાંથી લાભ પામેલા વિદ્યાર્થીઓ તેનો લાભ સેવામંડળો જેવી સંસ્થાઓ સ્થાપી સમાજને આપી રજી છે. સમાજના દુષ્ટ અને જીવશૈલ્ય કુરિવાળે રહ્યાં મોરચો માંડનાર પોતાનાજ ઘેરથી શરૂ કરી સામાજિક તિરસ્કરણીય રૂઢીઓને દંડનાવનાર યુવાનો પણ સંસ્થાએ આપ્યા છે. આજે ચાલતા રાષ્ટ્ર યયમાં પણ ફાળો આપનાર ભાષ રસિકલાલ ઉમેદચંદ તથા ત્રીકમલાલ મણીલાલ અને સાંતિલાલ બીખાભાઈ કોઠારી જેવા યુવાનો સાબર-મતીમાં મહેમાન બની ચુક્યા છે, અને નંદલાલ ચત્ર-જીજ્ઞાસ ધરોડા જેલમાં આનંદ કરી રજી છે, આવા આ સંસ્થાએ આપ્યા છે. આમ હુંકે સમય-માં આ સંસ્થા સમાજને જરૂર ફળદાયી નિવડી છે, સાચેજ ઉપકારક બની છે.

અત્યારે પણ આ સંસ્થાને પ્રગતિમાન બનાવી રહેલા લીંબડીના આગેવાન સંસ્થાના કાર્યવાહકો શહેરીઓ શેઠ ભગવાનલાલ પ્રત્યે, હરખચંદ તથા ફુલભજી ઉમેદચંદ પરિખ તથા સં-સ્થાની લગભગ શરૂઆતથી આજસુધી સંસ્થાને ધર માની બેઠેલા ગૃહપતિ દલપતરામ વિદુલદાસ મહેતા અને એવા અન્ય કાર્યવાહકોની સેવા વિસરી શકાય તેમ નથીજ.

ખીજી શાળાઓમાં અપાતા શિક્ષણમાં અનેક ગુટિઓ અને તેમાં હુન્નર ઉદ્યોગના શિક્ષણના અભાવ જેવી મોટી ઉણપ આ સંસ્થામાં રહેવી ન જોઈએ તેથી ટાઇપરાઇટિંગ, જુકીપિંગ, ભરતનું શિક્ષણ દાખલ કરી એ ઉણપ દૂર કરવાની શરૂઆત કરી છે. હજુ પણ એવા ધણા ઉદ્યોગો છે કે જે સંસ્થામાં દાખલ કરી શકાય, અને સંસ્થાને મોટી જરૂર તો આ બધી

યોજનાઓ અમલમાં લાવી શકાય એ માટે સ્વતંત્ર શિક્ષણ મંદિરની છે જે દ્વારા ઉદ્યોગોનું શિક્ષણ આપવા સાથે રાષ્ટ્રભાવના, ધર્મભાવના અને સેવા-ભાવના ખીલવી શકાશે, જ્યાં સ્વાભિમાન, ધર્મોભિ-માન અને સ્વદેશાભિમાન જાગૃત કરી શકાશે. ઉપયોગી સમાજનું અણુમોલ ધન, સાચું જૈનત્વ

પ્રસરાવતી 'ઝાલાવાડનું' ગુરુ સમાજ પ્રત્યે. એવી આ સંસ્થા પોતાની બધી યોજનાઓ અમલમાં લાવી શકે એ માટે તેને નાણાંની, સહભાવનાની અને સાચા સહકારની રહેજે અપેક્ષા રહે અને જાગૃત જૈન સમાજ તેમ કરતાં નહિજ ચૂકે.

જર્મનીના પત્રો.

હામ્બુર્ગ, તા. ૨૨-૮-૨૮

દ્વિતીય આવણું સુદ ૭, શુક્રવાર, સં. ૧૯૮૪.

પ્રિય

કુશળ હશે. હું નમ્રમાં છું. ગયા પત્રમાં લખ્યા પ્રમાણે હું હવે રીતસર અભ્યાસમાં જોડવાઈ ગયો છું. દરરોજ ૪-૫ કલાક જર્મનીનો અભ્યાસ ચાલુ છે.

x જોતની કોન્ટ્રેસમાં જવાનું તો માંડી વાળવું પડ્યું. જવા આવવામાં વધુ ખર્ચ અને અભ્યાસમાં ખસેલ એ બે દષ્ટિએ તેમ કરવું પડ્યું. હમણાં તો હવે ૩-૪ મહિના કેવળ ભાષાના અભ્યાસમાં જ ગાળવાનો નિશ્ચય કર્યો છે અને તેથી અહિં હામ્બુર્ગમાં પણ ક્યાંએ ખાસ જવા આવવાનું યોજ્યું કર્યું છે.

ખારડોલીના સમાધાનની ટુંકી ખબર લંડનના છાપાઓમાં વાંચી છે. વિગત હજી કશી જાણવામાં આવી નથી. નવજીવન અને અમદાવાદનું પ્રભાવંશુ એ છાપાં મને નિયમિત મળ્યાં કરે તેવી જોડવણી કરશે. સૌરાષ્ટ્ર અને ગૂજરાતી અહિં ભાષ્ય શિક્ષકોત પાસે આવે છે. x x

આ કાગળ મળશે ત્યારે તો પચુષણ બેસી ગયાં હશે. વર્ષા ફેરીક પડે છે ? અહિં તો ઝડપુ ધણીજ અનિયમિત રહે છે. અઠધો દિવસ વળી નિરભ આ-કાશ દેખાય તો વળી ધડીક વર્ષાદ આવે, ધડીક ધુમ્મસ આવે. ખરી રીતે મને તો આ ઝડપુ કંટાળા બરેલી લાગે છે. પણ અહિંના લોકોને તો ભણે ઝડપુની કશી અસર નથી ન હોય તેમ તેઓ પો-

છે. રાત અને દિવસ, સિઆળો અને ઉનાળો એ બધા એમના માટે સરખાજ છે અને સર્વ બ્યવહાર સદા એકસરખો ચાલ્યાં કરે છે. બહુ પુરુષાર્થી પ્રજા છે. ઇંગ્રેજો અને જર્મનીના સ્વભાવમાં ધણો ફરક છે. આ લોકો ખૂબ પુદ્ગા મનના અને અતિ ઉ-લોગી છે. મને તો કાંઈક ભારતીય ભાવ પણ એમના જીવનમાં દેખાય છે. x x

અહિં દર મેલે કાગળ ન મળે એટલે જરા ક્ષોભ થાય. દરેક કાગળ બખ્ખે ત્રણ ત્રણ વાર વાંચીને અઠવાડીયાની પૂર્ણાહતિ કરવામાં આવે અને ખીન્ન મેલની વાટ જોવાય. મનુષ્ય સ્વભાવની આ નિર્બળતા દૂર થવી જોઈએ એમ જાણીએ છીએ છતાં હજી દૂર કરી શકાતી નથી.

ક્યારેક ક્યારેક રાત્રે ઉંઘ આવતી નથી અને જીવનના ધણા ધણા પ્રસંગોની સારી-નરસી સ્મૃતિ થઈ આવે છે. ગઈ રાત્રે બહુ ઓછી ઉંઘ આવી તે જે રૂમમાં અને જે પથારીમાં અને જે જગ્યામાં સુવા બેસવાનું થાય છે તેની તુલના ભૂતકાળની અનેક જગ્યાઓ સાથે થવા લાગી અને મનમાં ભાર દાંડ જામ્યું. રૂપાહેલીનું ઘર યાદ આવ્યું, ગુરુવર્ષ દેવીહંસજીનો ઉપાશ્રય યાદ આવ્યો. વાનેશ્વનાં ખેતરો યાદ આવ્યાં, સ્થાનકવાસિઓનાં સ્થાનકો યાદ આવ્યાં. ઉજ્જૈનનો સિપ્રાકાંડો યાદ આવ્યો. વળી જે કુખ્યામાં નાસી છૂટતાં ઝંખલાયા હતા તેનું સ્મરણ થયું એમ એક પછી એક અનેક વિવિધ અનુભવવાળી રાત્રીઓ અને જગ્યાઓનાં વિચિત્રચિત્ર સ્મરણો થયાં કર્યાં અને

છેવટે હાથયુગ્મના આસ્તર સરોવરના કાંઠે આવેલા લોહમાનના પેન્સન હાઉસના નંબર ૬ વાળા રૂમમાં શરીર થોડીક ઉંચ લઈ એ બધાં સ્મરણોનો જે ઉપસંહાર કરતું હતું ત્યાં આવીને વિશ્રાંતિ મળી.

જનવિજય.

હાંથુર્ગ, તા. ૫ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૨૮

દ્વિતીય આવણુ વદ ૬, યુધવાર. સં. ૧૯૮૪.

પ્રિય,

x x અહિં યુરોપમાં ડાંસ (dance) એ મનુષ્ય જીવનની ખાવા પહેરવા જેટલીજ અગત્યની વસ્તુ છે. જેને ડાંસ ન આવડે એ અહિં મનુષ્ય અને પ્રાણી એ બેની વચ્ચેની કોટીનો કોઈ જીવાત્મા હોય એમ દેખાય છે. આપણે તો એમાંજ ખપવાના નહિ.

બારડોલીના વિજયના સમાચાર વાંચી હૈયું ગ્રહગ્રહ થયું. સ્વાધીન પ્રજાને આવા પ્રસંગે કેટલો આનંદ અને ઉત્સાહ થતો હશે તેની કલ્પના તો અહિંજ થઈ શકે. તેમજ પ્રજાને સ્વાધીન થવા કે રહેવા માટે કેવી શક્તિ અને ચેતનતા મેળવવી જોઈએ તેનો ખ્યાલ હિંદુસ્થાનમાં બેઠે કે હિન્દી પ્રજાને જોયે કિંચિત્ પણ આવી શકે તેમ નથી. આપણા સ્વભાવ અને સામર્થ્યની દૃષ્ટિએ બારડોલીનો પ્રસંગ અદ્ભુત લાગે પણ બીજાજ ક્ષણે આ દેશોની પ્રજાની સામર્થ્યની જ્યારે સરખામણી કરીએ—અને તે પ્રતિક્ષણે આંખ આગળ તરતી હોવાથી ક્યાં વગર છુટકો નહિ—ત્યારે ભારતના મહાત્મા દુર્લભનું મદચ્ચિત્ર આંખ આગળ આવીને ઉભું થાય છે અને દિલ ભરાઈ જાય છે. ગયા માસની ૧૧ મી તારીખ એ જર્મન રીપબ્લીકની સ્થાપનાનો દિવસ હતો. અહિંની પ્રજાએ એ દિવસ ખૂબ આનંદથી ઉજવ્યો તે જોવાનો પ્રસંગ મળ્યો. હાંથુર્ગના મુખ્ય નગરજીવન આગળ બપોરના અને રાતના એમ બે પોત્રામ હતા. રાતનો પોત્રામ જોવા હું પણ પ્રેક્ષકોની વચ્ચે ત્રણ કલાક ઉભો રહ્યો. એ ત્રણ કલાકમાં મને કોઈ ત્રણસો વાર રોમાંચ થયા અને હૃદયબેદના ઉચ્છવાસ-નિઃશ્વાસ આવ્યા. એ વખતે સ્વાધીન પ્રજાની સાચી ચેતનતાનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થયું. કોઈ એક લાખ સા-

ણસોની મેદિનીએ એમાં ભાગ લીધો હતો. શહેરના સર્વ ભાગોમાંથી હજારો માણસોની સ્ત્રીઓની ને પુરુષોની સેંકડો ટુકડીઓ લશ્કરી ઢબે, દશ દિશા-ઓના રસ્તાઓ પરથી, એક સેકન્ડ કે એક પગ-લાનો પણ કમલંગ કર્યા શિવાય આવીને હાજર થઈ. દરેકના હાથમાં બળતી મશાલો, દરેક ટુકડી આગળ લશ્કરી વાળનું અને જર્મન રાષ્ટ્રનો ધ્વજ અને દરેકના મુખમાં એકજ સૂરે ગવાતું જર્મન રાષ્ટ્રગીત. એક લાખ માણસોને એકજ સૂરમાં જ્યારે પોતાનું રાષ્ટ્ર ગીત, જે અઘડ રીતે ગાતા સાંભળવામાં આવે ત્યારે હિંદુસ્તાનના વંદેમાતરમ્ ગીતને ૧૦ માણસો પણ બેહુદી રીતે ગાતા સાંભળવાનું દુઃખદ સ્મરણ કેટલું બધું સામે? એક લાખ માણસો વચ્ચે પણ કેટલી નિઃસ્તબ્ધતા! કોઈનું નરકોઈ સુધાં હાલે નહિ. અને આવી આવી તો અનેક બાબતો જે મને ડગલે ડગલે રોમાંચ કરાવતી હતી. આ જોવાથી કલ્પના આવી કે પ્રજાએ કેટલી તાલીમ લીધેલી છે અને પ્રસંગના મહત્વને સમજવાની કેટલી ખંત રાખવામાં આવેલી છે. અસ્તુ

જનવિજય.

આવણુ સુદ ૧૩, યુધવાર સંવત ૧૯૮૪.

તા. ૨૬, ઓગષ્ટ, ૧૯૨૮

દિવસના બાર વાગે—હાંથુર્ગ,

પ્રિય

પ્રો. યાકોબીને મળ્યાની વાત આગળના પત્રોમાં લખી છે. બોનની સલાના સમાચાર જાણવા ઉત્સુકતા દર્શાવી પણ તે તો બની શક્યું નથી. જવા આવવામાં વધુ હેરાનગતિ હતી તેથી મનને વાળી રાખવું પડ્યું. તેમજ અહિંની વિદ્યવત્પરિપક્ષે કાંઈ આપણા દેશની સાહિત્યસભાઓ જેવી કાઠમાઠવાળી કે ધામધૂમવાળી ન હોય. એક ઠેકાણે માત્ર ૧૦-૧૫ વિદ્વાનો ભેગા થાય અને કાંઈ નવા નિર્બંધો કે નવી ચર્ચાઓ વાંચે વિચારે. કોઈ હોટેલ કે રેસ્ટોરાના રૂમમાં એ સભા બેસે અને વેરાઈ જાય. આખા જર્મનીમાં અત્યારે ૧૫-૨૦ માણસો આ કોન્ફરન્સમાં ભાગ લઈ શકે એવા છે. ઓક્સ-

ફર્ડમાં જે પરિપક્વ મળવાની છે, તેમાં જરા વધારે માણસો એટલે ૩૦-૪૦ પડિતો ભેગા થવાના. ડૉ. યોકોબી કે શુશ્રીંગ વગેરે કોઇ નથી જવાના.

હું તો અત્યારે અહિં જ રિથર થઇ ગયો છું. અભ્યાસની અનુકૂળતા બધી રીતે સારી મળી ગઇ છે અને કામ દીક્રા ચાલે છે. અકવારીઆમાં ૩ કલાક એક જર્મન ટીચર આવે છે અને તેની પાસે જર્મન શીખું છું. રોજ લગભગ ૮ કલાક કામ કરું છું. જર્મન અને ઇંગ્રેજ બંને સાથે ચાલુ છે. અભ્યાસ રમરણશક્તિ ઉપર ભાર તો ખૂબજ પડતો હોય એમ લાગે છે. જેટલો ઉત્સાહ છે તેટલું મગજ કામ નથી કરતું.

રમરણશક્તિ ધણી ધસાઇ ગઇ છે. આ ઉમરે આવો નવી ભાષાના અભ્યાસનો ઉત્સાહ અહિંના લોકોને પણ કુતૂહલ ઉપજાવે છે. ભાષા જો કે ખાસ તેવી કંઈ નથી-મને તો તેવી નથીજ લાગતી; કેટલેક અંશે ઇંગ્રેજ કરનાં અને તો એ દીક્રા ફાવે છે. ઇંગ્રેજમાં વ્યાકરણ વિષયક માથાફેડ ધણી ઓછી છે પણ સ્પેલિંગ અને ઉચ્ચારની વિવિધતા ધણી મોટી છે. જર્મનમાં સ્પેલિંગ અને ઉચ્ચારની કઠિણતા ઓછી છે અને વ્યાકરણની જટિલતા ધણી છે. સંસ્કૃતની જેમ અનેક વિભાજિતઓ અને અનેક રૂપોની ખૂબ જ ભાંજગડ છે. પણ ત્રણેક મહિનાના ચાલુ અભ્યાસથી કેટલોક પ્રવેશ થઇ શકશે એમ લાગે છે.

પરમ દિવસે, યુનિવર્સિટીનું મકાન અને ઓરિ-એન્ટલ ફેકલ્ટીની લાઇબ્રેરી જોઇ આવ્યો. ડૉ. તવા-ડીઆ તેડી ગયા હતા. લાઇબ્રેરી તો બહુજ નાની છે અને થોડાંક જ પુસ્તકો છે. પણ અહિં એવી વ્યવસ્થા છે કે જર્મનીની કોઇ પણ લાઇબ્રેરીમાંથી કોઇ પણ જાતનું પુસ્તક યુનિવર્સિટી માર્દત અભ્યાસીને વગર ખર્ચે અને સુગમતાથી મળી શકે છે. તેમજ દરેક ફેકલ્ટી માટે જુદી જુદી લાઇબ્રેરીઓ હોય છે. યુનિવર્સિટી અને સહૃદની બીજી લાઇબ્રે-રીઓ ધણી મોટી છે. અત્યારે તો રમરનો સમય હોવાથી પ્રોફેસરો વગેરે અધાનહાર મેળેલા છે. પ્રો.

શુશ્રીંગે મારા માટે યુનિવર્સિટીમાં બેસવા કરવા માટેની ગોઠવણ પહેલાંથી જ કરી રાખી છે અને રમની કુંચી પણ મને મોકલાવી દીધી છે. તેમની સાથે કામ કરનાર બીજા એક ડૉક્ટર છે તે ગયા અઠ-વાડીઆમાં મને મળ્યા આવ્યા હતા અને અપે-ક્ષિત વસ્તુ માટે પૂછા કરી ગયા હતા. એ લાઈ આક્ષરકર્તની કોન્ફરન્સમાં ગયા છે.

કાશ્મીર જવાનું મન થાય છે તે જાણીને અતુ-મોદન તો કરું છું પણ મને મુશ્કેલી એકલા જવામાં તમને તેના પુરો આનંદ નહિ મળે, માટે જો ધૈર્ય હોય તો વર્ષ-દોઢ વર્ષ થોભી જવું. અહિં ડગલે ને પગલે કાશ્મીર તો નહિ પણ ફાઈર્લોંગ કે નેની-તાલ જેવાં દરેકો નજરે પડ્યાં જ કરે છે પણ તે જોઇને મને કાંઈ અપૂર્વ આનંદ નથી જ આવતો. કારણ રોહનો સહચાર નથી. આખું અને અંબા-જના ટેકરાઓમાં રખડતાં જે આનંદ મળ્યો હતો તેનો થતાંશ પણ અહિં નથી મળતો. કેટલીક વખતે તો ઉલટાં એ દરેકો મનને વિષાદ પણ ઉપજાવે. માટે જો ધૈર્ય રખાય તો રાખવું. નહિ તો જવામાં કરો વાંધો નથી. અહિં આવ્યાં પછી મારી તો જોવાની ઉત્સુકતા તો ધણી મંદ થઇ ગઇ છે માત્ર અભ્યાસની ઉત્સુકતા તીવ્ર થઇ રહી છે.

વિદ્યાપીઠના ઉત્કર્ષના સમાચાર જાણી હર્ષ વધે છે. લંડનથી નીકળતી વખતે એક પાર્સલ કાકાના નામે મોકલ્યું છે તે પહોંચ્યું હશે. x x

હાંબુર્ગ તા. ૨૪-૧૦-૨૮

વિજયાદશમી સુધવાર. સંવત ૧૯૮૪

મિત્ર

x x મારવાડની હવામાં નહાઇને પડિતજ સારી પેઠે હલકા અને પ્રુસ્થીત થઇને પાછા આવ્યા જ હશે. અરવલ્લીનું નામ માદ આવતાંજ દિલમાં અનેક જાતના જૂના-નવા તરંગો ઉછળવા લાગે એ સ્વાભાવિકજ છે. હિમાલય તો હજી સુધી જોયો જ નથી એટલે તેના વિષે કંઈ કહી શકાય તેમ નથી. ખાકી, સલાદિ અને વિંધ્યની પર્વત માળા ધણી વાર જોઇ છે પરંતુ માઈ આકર્ષણ જેટલું એ અરવલ્લીની પર્વતમાળા

તરફ રહેતું આવ્યું છે તેટલું એ બીજીએ તરફ નથી. મને એ પર્વતમાળા સદા સુંદર અને ભવ્ય લાગ્યાં કરી છે. અરવલ્લીનું નામ લેતાં જ આશુથી લઇ અજમેર સુધીની આખી પર્વતમાળા આંખ આગળ જાણે આવીને ખડી થઇ જાય છે અને તેનાં શિખરો પર રહેલા દુર્ગો એક પછી એક આંખ આગળથી જાણે પસાર થઇને ચાલ્યા જતાં હોય તેમ લાસ થઇ આવે છે. આજે વિજયાદશમી છે ને સ્વાધીન ભારતના દિવસોમાં આજના દિવસે એ પર્વતમાળાના એકે એક શિખર અને એકે એક તળમાં વિજય અને આનંદના ધનધોર નિનાદો થયાં કરતા હતા. પણ આજે તો જાણે એ બધા પ્રાણ-વિહીન શય જેવા લાગે છે. અરતુ.

x અભ્યાસ ઠીક ચાલે છે. શરીર પણ પાછું ઠીક થયું છે. ગયે ગુરુવારે અહિંની એક સારી ગણતી સ્કૂલ જેઈ આવ્યો. શિક્ષકોની શીખવવા વગેરેની પદ્ધતિનો સારો ખ્યાલ આવ્યો. બધા અધ્યાપકો પણ એક ઠેકાણે બેગા થયા અને ચહા કોશીનું પાન કરાવ્યું. હિંદુસ્થાનને લગતી ઘણી ઘણી વાતોચીતો થઇ. અધ્યાપકો સારી પેટે બહુશ્રુત અને જિજ્ઞાસુ જણાયા. અહિંના રીવાજ પ્રમાણે ગઈકાલે રાત્રે મેં પણ એ મુખ્યાધ્યાપકને પાછા ચહાપાન માટે નોતર્યા. અહિંની નોતરવાની અને ચહા વગેરે પીવા-પીવડાવવાની રીતો ઘણી જ રમુજ અને રસવાળી હોય છે. બધી વિગતો તો આજે લખાય તેમ નથી. આવા અતિથિને આમંત્રવા આદિ માટે અહિં ખાસ સાર્વજનિક સ્થાનો પસંદ કરવામાં આવે છે જેને અહિં કાફે હાઉસ કહેવામાં આવે છે. એ કાફેહાઉસોમાં સેંકડો માણસોને બેસવાની ને ચહાપાનાદિ કરવાની બવસ્થા હોય છે. એક બાજુએ સંગીત પાર્ટી બેઠેલી હોય છે જે સતત સંગીતવાદન કરતી હોય છે. બોકો પોત-પોતાના રેનેહિઓ મિત્રો વગેરેને લઈને આવે અને યોગ્ય લાગે તે જગ્યાએ બધા બેસી જાય. દરેક પાર્ટી માટે અકેકું ટેબલ વચ્ચે પડેલું હોય અને તેની

આસપાસ પાંચ-છ ખુર્ચીઓ પડેલી હોય. બેસનારાઓ બેસી ગયા બાદ તરત નોકર આવે અને પીવા કરવા માટે શી વસ્તુ જેમણે તે પૂછે. એટલે જે મંગાવતું હોય તેનો ઓર્ડર અપાય. બે ત્રણ મિનિટમાં બધું આવીને હાજર થાય એટલે બધા બેઠા બેઠા કલાકોના કલાકો સુધી પીધાં કરે અને વાતોચિતો કર્યાં કરે. સાંજના ૮ થી તે ૧૨ વાગ્યા સુધી અહિં આવે કમ ચાલે છે. અમે પણ રાત્રે એજ કમને અનુસર્યાં. અતિથિને ૮૧૧ વાગે નોતર્યા હતા. તે બરાબર ૮-૩૦ મીનીટ આવીને હાજર થયા. બે પુરુષો અને બે સ્ત્રીઓ એ હતાં. હું ને મી. ભાઈલાલ પટેલ એમ ૬ જણાં હતાં. લગભગ ત્રણ કલાક બેસીને વાતો કરી. એ લોકોની જિજ્ઞાસા, એમનો વિનોદ, એમની રસવૃત્તિ, એમની ક્ષિપ્તતા એ બધી વસ્તુઓ ઘણી મનોરંજક અને આકર્ષક હતી.

મ. ગાંધીજીના વિષયમાં પણ ઘણી વાતો નીકળી. ખાસ કરીને સ્ત્રીઓને એ બાબતની બહુ જિજ્ઞાસા હતી કે સ્ત્રીઓના વિષયમાં ગાંધીજીના કેવા વિચારો છે અને હિંદુસ્થાનની સ્ત્રીઓના વિકાસ માટે તેઓ શું ઈચ્છે છે. ઈત્યાદિ. મહાત્માજીની ફેાડુ જેવા માટે પણ એ મહિલાઓએ ખૂબ ઈતેજારી બતાવી. પરંતુ મારી પાસે તો તે છે નહિ એટલે શુદ્ધિગને ત્યાંથી લાવીને બતાવવાનું કહ્યું છે.

પરમ દિવસે શુદ્ધિગને જ્યાં ગયો હતો. ત્યાં પણ ત્રણ કલાક ગાળ્યા. શુદ્ધિગને સંગીતનો બહુ શોખ છે એટલે તેમણે પોતાનો વગાડયો અને જર્મનસંગીત વિષે કેટલીક માહિતી આપી. તેમની પત્નીને આપણું સંગીત સાંભળવાની બહુ ઇચ્છા થઇ એટલે મારે પણ જેમ તેમ બેચાર સર કાઢવા પડ્યા.

નવાવર્ષના મંગલમય પ્રભાતમાં બધા પ્રભુ-પ્રાર્થના કરવાનું અને ભગવાનની પૂજા કરવાનું બૂલરો નહિં. એજ.

તમારો
જિનવિજય.

શ્રી વાદિદેવસૂરિકૃત પ્રમાણનયતત્વાલોકાલંકારઃ

અનુવાકઃ—મોહનલાલ લગવાનદાસ ઝવેરી સોલિસિટર.

ગત વૈશાખ નેહનો અંક પૃ. ૪૧૨ થી આણુ.

સાધર્મ્યેણ દૃષ્ટાન્તાભાસો નવપ્રકારઃ । ૫૮ ।

સાધ્યધર્મવિકલઃ, સાધનધર્મવિકલઃ, ડમયધર્મવિકલઃ, સન્દિગ્ધસાધ્યધર્મા, સન્દિગ્ધ-
સાધનધર્મા, સન્દિગ્ધોમયધર્મા, અનન્વયો, પ્રદર્શિતાન્વયો, વિપરીતાન્વયએતિ । ૫૯ ।

તત્રાપોરુષેયઃ શબ્દોઽમૂર્તત્વાદ્ બુઃસ્વવદિતિ સાધ્યધર્મવિકલઃ । ૬૦ । ૧।

તસ્યામેવ પ્રતિજ્ઞાયાં તસ્મિન્નેવ હેતો પરમાણુવદિતિ સાધનધર્મવિકલઃ । ૬૧ । ૨।

કલશવદિત્યુમયધર્મવિકલઃ । ૬૨ । ૩।

રાગાદિમાનયં વક્તૃત્વાદેવદત્તવદિતિ સન્દિગ્ધસાધ્યધર્મા । ૬૩ । ૪।

મરણધર્માઽયં રાગાદિમત્વાન્મૈત્રવદિતિ સન્દિગ્ધસાધનધર્મા । ૬૪ । ૫।

નાયં સર્વદર્શી રાગાદિમત્વાન્મુનિવિશેષવદિતિ સન્દિગ્ધોમયધર્મા । ૬૫ । ૬।

રાગાદિમાન્ વિવક્ષિતઃ પુરુષો વક્તૃત્વાદિષ્ટપુરુષવદિત્યનન્વયઃ । ૬૬ । ૭।

અનિત્યઃ શબ્દઃ કૃતકત્વાદ્ ઘટવદિત્યપ્રદર્શિતાન્વયઃ । ૬૭ । ૮।

અનિત્યઃ શબ્દઃ કૃતકત્વાદ્, ઘટનિત્યં તત્ કૃતકં ઘટવદિતિ વિપરીતાન્વયઃ । ૬૮ । ૯।

સાધર્મ્યવાળા દૃષ્ટાન્તાભાસના નવપ્રકાર-
સાધર્મ્યથી થતાં દૃષ્ટાન્તના આભાસ૩૫-દૃષ્ટાન્તાભાસ
નવ પ્રકારનો છે. ૫૮.

આ ગ્રંથના ત્રીજા પરિચ્છેદના ૪૩-૪૮ માં
સૂત્રોમાં દૃષ્ટાન્તનાં લક્ષણ તથા સાધર્મ્ય અને વૈધ-
ર્મ્યથી થતાં બે પ્રકારે ઉદાહરણો સહિત આપ્યા છે.
હવે તેજ પરિચ્છેદના ૩૩-૩૪ માં સૂત્રોમાં દર્શાવ્યું
છે કે “દૃષ્ટાન્તકથન કંઈ અન્યને નિશ્ચય કરાવી
શકતું નથી કારણ કે તે નિશ્ચય કરાવવામાં તો પક્ષ
તથા હેતુના કથનનીજ પ્રવૃત્તિ નજરે આવે છે, તેમ-
જ હેતુની અન્યથાનુપપત્તિનો પણ તે નિશ્ચય કરાવી
શકતું નથી.” વળી દૃષ્ટાન્તકથન વ્યાપ્તિસંબંધ-
અવિનાશાવના સ્મરણ માટે પણ કાર્યકારી નથી,
અને એક દૃષ્ટાન્ત જે આપણે પ્રયોગમાં આવશ્યક
માની સ્વીકારીએ તો વિવાદ થતાં બીજું અને ત્રીજું
અને એમ ઉત્તરોત્તર નવાં નવાં માનવા પડે અને
એ રીતે અનવસ્થા દોષ પ્રાપ્ત થાય છે; છતાં તેજ
પરિચ્છેદના ૪૨ માં સૂત્રમાં ગ્રંથકાર મંદમતિ અર્થે
આજીવિજીવિમાં દૃષ્ટાન્ત, ઉપનય, તેમજ નિયમન

પણ યોગવા એમ કહી તેનો સ્વીકાર કરે છે, તેથીજ
અત્ર ગ્રંથકાર દૃષ્ટાન્તાભાસ વણવે છે અને આગળ
૮૦મા સૂત્રમાં ઉપનયાભાસ અને નિગમનાભાસ પણ
વણવશે. ત્રીજા પરિચ્છેદના ૫૩ માં સૂત્રમાં પક્ષ,
હેતુ, દૃષ્ટાન્ત, ઉપનય, નિગમન એ પાંચે અવયવ
કહેવાય છે એમ વણવ્યું છે. વૈદિકનૈયાયિકા એ
પાંચેના પ્રયોગ૩૫ પંચાવયવી ન્યાયવાક્ય અનુમાન
માટે આવશ્યક માને છે. બૌદ્ધનૈયાયિકામાં પ્રાચીન
આચાર્ય દિક્ષનાથાદિ પક્ષ હેતુ અને દૃષ્ટાન્ત એ
ત્રણને અનુમાન માટે-અપ્રતીત અર્થના પ્રતિપાદન
માટે આવશ્યક માનતા પરંતુ બૌદ્ધાચાર્ય ધર્મકીર્તિએ
દૃષ્ટાન્તનું પૃથક્ કથન અનાવશ્યક છે એમ સિદ્ધ
કર્યું અને પાછળના બૌદ્ધ નૈયાયિકા ધર્મકીર્તિને અ-
નુસરે છે. જૈનોની પ્રાચીન પરંપરા એક બેથી માંડી
દસ અવયવ સુધી અધિકારી પ્રમાણે પ્રયોગ કરવાનું
કહે છે અને ઉક્ત પાંચ અવયવો અને તે દરેકની
શુદ્ધિ સાથે દસ અવયવ હોઈ શકે એમ દર્શાવે છે,
અને તેથીજ ત્રીજા પરિચ્છેદના ૫૩મા સૂત્રની ટી-
કામાં તે તે શુદ્ધિઓને પણ અવયવ સંજ્ઞા આપી છે.

પ્રમાણુમીમાંસાકાર પણુ કહે છે કે “ન દષ્ટાન્તોન્નુમાનાજ્ઞમ્ ।” ૧-૨-૧૮ પૃ. ૬૯ છતાં દષ્ટાન્તનું “સ વ્યાપ્તિદર્શનમૂલિઃ ।” એવું લક્ષણુ ૧-૨-૨૦ સૂત્રમાં આપે છે. પ્રમાણુમીમાંસાની સ્વોપનુ રીકામાં એ વિષયની ચર્ચા કરતા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય કહે છે કે દષ્ટાન્તથી પ્રતીત થતી બહિર્વ્યાપ્તિના બલથી કોઈ પ્રમાતાને પણુ અન્તર્વ્યાપ્તિની પ્રતીતિ થાય છે. તેથી દષ્ટાન્ત સ્વાર્થોન્નુમાનમાં ઉપયોગી છે તેમજ બોધ્ય પુરૂષની આપેક્ષાએ પણુ દષ્ટાન્તપ્રયોગ જરૂરી થાય છે. તેથી દષ્ટાન્ત ઠીક છે કે નહિ એ પરીક્ષા આવશ્યક હોય સૂત્રકાર સાધર્મ્ય અને વૈધર્મ્ય દર્શાવના જેવા પણુ તે નહિ એવા બે પ્રકારના દર્શાતાભાસોનું ઉપબેદો સહિત વર્ણન કરે છે. વળી બધાજ દષ્ટાન્તાભાસો કંઈ હેત્વાભાસનેજ લક્ષને ચતા નથી; સમ્યક્ હેતુ હોય તો પણુ દષ્ટાન્તાભાસો સંભવે છે, તેથી પણુ દર્શાતાભાસોનું વિવરણુ આવશ્યક છે.

દર્શાતાભાસો એટલા માટે દર્શાવના આભાસો કહેવાય છે કે તેમાં હેતુની અન્યથાનુપપત્તિ અર્થાત્ સાધ્ય સાધનો અવિનાભાવ સંબંધ દર્શાવી શકતો નથી.

બૌદ્ધાચાર્ય ધર્મકીર્તિ ન્યાયબિન્દુ ત્રીજો પરિચ્છેદ પૃ. ૧૩૧-૨ ૫૨ દષ્ટાન્ત અને દર્શાતાભાસોની નિરર્થકતા વિષે આમ કહે છે કે:—

“નહોર્મિદષ્ટાન્તામાસિદ્ધંતોઃ સામાન્યલક્ષણં સપક્ષં યદ્ સર્વં વિપક્ષં ચ સર્વજ્ઞાસત્ત્વમેવ નિશ્ચયેન શક્યં દર્શયિતું વિદ્યોપલક્ષણં વા । તદર્થોપસ્યેપાં નિરાસો વેદિતવ્યઃ ।”

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર ન્યાયાવતારમાં પૂર્વવર્તી ન્યાયવિદોની પરંપરા પ્રમાણુ સાધર્મ્ય અને વૈધર્મ્યથી ચતા બનને પ્રકારના દર્શાતાભાસોના છ છ ઉપબેદો વર્ણવે છે. વેશેષિક સૂત્રના પ્રશસ્તપાદ ભાષ્યમાં પણુ તેજ પ્રમાણુ છ ઉપબેદો વર્ણવ્યા છે. બૌદ્ધાચાર્ય દિગ્નાગ ન્યાયપ્રવેશ સૂત્રમાં પાંચ પાંચ પ્રકાર દર્શાવે છે, પરંતુ ધર્મકીર્તિ ન્યાયબિન્દુમાં નવ નવ પ્રકારો વર્ણવે છે. એજ પ્રમાણુ પ્રસ્તુત ત્રંચકારે નવ નવ પ્રકારો વર્ણવ્યા છે. પરંતુ પ્રમાણુમીમાંસાકાર શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે બનને પ્રકારના અનન્વય

અને અવ્યતિરેક નામના એકેક ઉપબેદ છોડી દધ માત્ર આઠ આઠજ ઉપબેદો માન્યા છે, કારણુ કે તે બે ઉપબેદોનો અંતર્ભાવ તેઓ બીજા ઉપબેદોમાં કરે છે. જુઓ પ્રમાણુમીમાંસા ૨-૧-૩૩. ન્યાયાવતારમાં સાધ્યવિકલ, સાધનવિકલ, ઉભયવિકલ, સંદિગ્ધ-સાધ્યધર્મ, સંદિગ્ધસાધનધર્મ, અને સંદિગ્ધોભયધર્મ એમ સાધર્મ્ય દર્શાતાભાસના છ ઉપબેદો, અને સાધ્યાવ્યાવૃત્ત, સાધનાવ્યાવૃત્ત, ઉભયાવ્યાવૃત્ત, સંદિગ્ધ સાધ્યવ્યતિરેક, સંદિગ્ધસાધનવ્યતિરેક, અને સંદિગ્ધો-ભયવ્યતિરેક એમ વૈધર્મ્ય દર્શાતાભાસના છ ઉપબેદો વર્ણવ્યા છે. બૌદ્ધાચાર્ય દિગ્નાગકૃત ન્યાયપ્રવેશસૂત્રમાં સાધર્મ્ય દર્શાતાભાસના સાધનધર્મસિદ્ધ, સાધ્યધર્મસિદ્ધ, ઉભયધર્મસિદ્ધ, અનન્વય અને વિપરીતાન્વય એમ પાંચ, તથા વૈધર્મ્ય દર્શાતાભાસના સાધ્યાવ્યાવૃત્ત, સાધનાવ્યાવૃત્ત, ઉભયાવ્યાવૃત્ત, અવ્યતિરેક અને વિપરીતવ્યતિરેક એમ પાંચ ઉપબેદો માન્યા છે. પ્રશસ્તપાદભાષ્યકારે ન્યાયપ્રવેશમાં માનેલ ઉપબેદો ઉપરાંત આશ્રયાસિદ્ધ નામનો એક વિશેષ ઉપબેદ સાધર્મ્ય દર્શાતાભાસના તેમજ વૈધર્મ્ય દર્શાતાભાસના ઉપબેદોમાં માન્યો છે.

દિગંબર જૈન નૈયાયિક પરીક્ષામુખકાર બૌદ્ધ ન્યાયપ્રવેશકારે માનેલ બેઉ પ્રકારના દર્શાતાભાસોના પાંચ પાંચ ઉપબેદોમાંથી અનન્વય અને અવ્યતિરેક એમ એકેક છોડી દધ ચ્યૂર ચારજ માને છે. તેથી આ બે ઉપબેદો જેમને માન્ય હોય એવા પ્રસ્તુત ત્રંચકાર તથા ધર્મકીર્તિ અને ન્યાયપ્રવેશકારજ છે એ સ્પષ્ટ થાય છે.

આ દર્શાતાભાસોના વિવિધ રીતે કરવામાં આવતા બેદોપબેદ, શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર, બૌદ્ધ નૈયાયિકા દિગ્નાગ અથવા ધર્મકીર્તિની અસર તળે આવ્યા હતા એવી પાશ્વિમાત્મ વિદ્વાનોની માન્યતાની કસોટી કરવાના એક સાધન તરીકે હોઈ એમ માનવાને ગ્રેરે છે કે ઉક્ત માન્યતા બાન્તિપૂર્ણ છે, કારણુ કે શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરે કરેલું દર્શાતાભાસોનું વર્ગીકરણુ તથા નિરૂપણુ સ્વતંત્રજ છે એ સ્પષ્ટ છે. કંઈક સામ્ય હોય તો માત્ર સંખ્યા સંબંધી પ્રશસ્તપાદભાષ્યકારે

કરેલા વર્ગીકરણ સાથે છે, પણ ખમેએ માનેલા ઉપ-
ભેદો ચોખ્ખી રીતે જુદા પડે છે. શ્રી સિદ્ધસેન
ને પ્રાચીન પરંપરા માન્ય કરી પોતે વર્ગીકરણ
ક્યાનો ઉદ્દેશ્ય કરે છે તે કઈ હતી એ નિશ્ચયથી
કહેવું ને કે શક્ય નથી, પણ પૂર્વગામાંસામાંથી થયેલ
ન્યાયસાસ્ત્રની ઉત્પત્તિ ધ્યાનમાં લેતા કોઈ પૂર્વગા-
માંસકોની પરંપરા લક્ષી એ ઉદ્દેશ્ય હોય એ ખનવા
નજ છે.

સાધર્મ્ય દર્શતાભાસના નવ પ્રકારોનો
નિર્દેશ—સાધ્યધર્મવિકલ, સાધનધર્મવિકલ, ઉભય-
ધર્મવિકલ, સન્દિગ્ધસાધ્યધર્મ, સંદિગ્ધસાધનધર્મ,
સંદિગ્ધોભયધર્મ, અનન્વય, અપ્રદર્શિતાન્વય, તથા
વિપરીતાન્વય (એ સાધર્મ્ય દર્શતાભાસના પ્રકારો છે.)

સાધ્યધર્મવિકલનું ઉદાહરણ—શબ્દ અ-
પૌરુષેય છે, અમૂર્ત હોવાથી, જેમકે દુઃખ—એ સા-
ધ્યધર્મવિકલ છે. ૧૦. (૧)

અત્ર દુઃખ સાધ્યધર્મવિકલ દર્શતાભાસ છે કારણ કે
સાધ્યધર્મ અપૌરુષેયત્વ તેમાં નથી. ને કે અમૂર્તત્વરૂપ
સાધનધર્મ છે.

સાધનધર્મવિકલનું ઉદાહરણ—તેજ પ્રતિ-
ગામાં અને તેજ હેતુ હોય ત્યારે, જેમકે પરમાણુ
(એવું દર્શાત યોગ્ય)—એ સાધનધર્મવિકલ છે. ૧૧. (૨)

પરમાણુને નૈયાયિકો અપૌરુષેય માને છે તેથી પર-
માણુમાં સાધ્યધર્મ અપૌરુષેયત્વ તો છે, પરંતુ પરમાણુ
મૂર્ત હોવાથી તેમાં અમૂર્તત્વરૂપ સાધનધર્મ નથી તેથી
સાધનધર્મવિકલ નામનો દર્શતાભાસ થાય છે.

ઉભયધર્મવિકલનું ઉદાહરણ—(તેજ પ્રતિ-
ગામાં અને તેજ હેતુ હોય ત્યારે) જેમકે કલસ (એવું
દર્શાત યોગ્ય)—એ ઉભયધર્મવિકલ છે. ૧૨. (૩)
કલસમાં અપૌરુષેયત્વરૂપ સાધ્યધર્મ તેમજ અમૂર્ત-
ત્વરૂપ સાધનધર્મ બન્ને નથી તેથી ઉભયધર્મવિકલ
દર્શતાભાસ થાય છે.

સંદિગ્ધસાધ્યધર્મનું ઉદાહરણ—આ રાગ-
વાળો છે, વકતૃત્વ હોવાથી, જેમકે દેવહત—એ સંદિગ્ધ
સાધ્યધર્મ દર્શતાભાસ છે. ૧૩ (૪)

અત્ર દેવહતમાં સાધ્યધર્મ રાગાદિનું હોવું તથા ન હોવું

બન્ને સંદિગ્ધ છે, કારણ કે પરના મનના ભાવો પરોક્ષ
છે અને રાગાદિ સાધ્ય સાથે કોઈપણ અવ્યભિચારી
લિંગ માલમ પડતું નથી; તેથી સંદિગ્ધસાધ્યધર્મ નામે
દર્શતાભાસ થાય છે.

સંદિગ્ધસાધનધર્મનું ઉદાહરણ—આ મર-
ણ્યધર્મવાળો છે, કારણ કે રાગાદિ રહિત છે, જેમકે
મૈત્ર—એ સંદિગ્ધસાધ્યધર્મ નામે દર્શતાભાસ છે. ૧૪ (૫)

મૈત્રમાં રાગાદિમત્તરૂપ સાધનધર્મ સંદિગ્ધ છે તેથી
સંદિગ્ધસાધનધર્મ નામનો દર્શતાભાસ થાય છે.

સંદિગ્ધોભયધર્મનું ઉદાહરણ—આ સર્વ-
દર્શી નથી, રાગાદિવાળો હોવાથી, જેમકે અમુક મુનિ
એ સંદિગ્ધોભયધર્મ છે. ૧૫ (૬)

સર્વદર્શિન્ય અને રાગાદિમત્તરૂપ સાધ્યધર્મ અને
સાધનધર્મ મુનિવિશેષમાં સંદિગ્ધ છે, કારણ કે તેને સિદ્ધ
કરનાર અવ્યભિચારી લિંગ—હેતુ માલમ પડતું નથી.
તેથી સંદિગ્ધોભય ધર્મ નામનો દર્શતાભાસ થાય છે.

અનન્વયનું ઉદાહરણ—વિવક્ષિત પુરુષ રાગ-
યુક્ત છે, વકતૃત્વ હોવાથી, જેમકે ઈષ્ટ પુરુષ—એ
અનન્વય છે. ૧૬ (૭)

ને કે ઈષ્ટ પુરુષમાં રાગાદિમત્તરૂપ તથા વકતૃત્વરૂપ
સાધ્યસાધન ધર્મો છે તોપણ વકતૃત્વસાથે રાગાદિમત્તરૂપનો
નિયત સહચાર—વ્યાસિસંબંધ સિદ્ધ ન હોવાથી અનન્વય
નામનો દર્શતાભાસ થાય છે.

અપ્રદર્શિતાન્વયનું ઉદાહરણ—શબ્દ અનિ-
ત્ય છે, કૃતકત્વ હોવાથી, જેમકે ઘટ—એ અપ્રદર્શિ-
તાન્વય છે. ૧૭ (૮)

ને કે અદિંયાં ખરી રીતે તો કૃતકત્વ સાથે અનિત્ય-
ત્વનો વ્યાસિસંબંધ છે. તોપણ વક્તાએ વચનદ્વારા
પ્રકરણ નથી તેથી અપ્રદર્શિતાન્વય નામનો દર્શતાભાસ
થાય છે. અદિંયાં વાસ્તવિક કંઈ પણ હોય નથી તોપણ
પ્રાચીનગ્રંથમાં વચનના ગુણુદોષ અનુસાર વક્તાના ગુણુ-
દોષની પરીક્ષા કરવાની હોવાથી આ પ્રયોગ દુષિત છે.
એજ પ્રમાણે વિપરીતાન્વય, અપ્રદર્શિતવ્યતિરેક તથા
વિપરીતવ્યતિરેકમાં પણ સમજાવેલું, અર્થાત્ વચનની
ન્યૂનતાને લીધે પ્રયોગ દુષિત સમજાવેલો.

વિપરીતાન્વયનું ઉદાહરણ—શબ્દ અનિત્ય
છે, કૃતકત્વ હોવાથી, જે અનિત્ય હોય છે તે કૃતક

હોય છે જેમકે ૫૮-એ વિપરીતાનવ્ય છે. ૧૮ (૬)

પ્રસિદ્ધ વસ્તુધર્મના અનુવાદથી અપ્રસિદ્ધ વસ્તુધર્મનું વિધાન હોય છે, અહિંયાં હેતુરૂપે યોગવાથી કૃતકત્વ પ્રસિદ્ધ છે અને સાધ્યરૂપે નિર્દેશ થયેલા હોવાથી અનિત્યત્વ અપ્રસિદ્ધ છે. તેથી પ્રસિદ્ધ કૃતકત્વનો અનુવાદ સર્વનામ “જે” થી ઉલ્લેખ થોવ્ય છે, નહિ કે અપ્રસિદ્ધ અનિત્યત્વનો; તેમજ અનિત્યત્વનો વિધિ સર્વનામ “તે” થી ઉલ્લેખ થોવ્ય છે, નહિ કે કૃતકત્વનો.

વૈધર્મ્યેનાપિ વૃદ્ધાન્તાભાસો નવધા ૧૬૧।

અસિદ્ધસાધ્યવ્યતિરેકો, ડસિદ્ધસાધનવ્યતિરેકો, ડસિદ્ધોમયવ્યતિરેકઃ, સન્દિગ્ધસાધ્યવ્યતિરેકઃ, સન્દિગ્ધસાધનવ્યતિરેકઃ, સન્દિગ્ધોમયવ્યતિરેકો, ડવ્યતિરેકો, ડપ્રદર્શિતવ્યતિરેકો, વિપરીતવ્યતિરેકઃ ૧૭૦।

તેણે આન્તમનુમાન પ્રમાણત્વાદ્ યત્પુનર્ઞાનં ન ભવતિ ન તત્ પ્રમાણં યથા સ્વપ્રમાણમિતિ અસિદ્ધસાધ્યવ્યતિરેકઃ, સ્વપ્રમાણાદ્ આન્તત્વસ્યાનિવૃત્તેઃ ૧૭૧।

નિર્વિકલ્પકં પ્રત્યક્ષં પ્રમાણત્વાદ્ યત્તુ સવિકલ્પકં ન તત્પ્રમાણં યથા લૈકિકમિત્યસિદ્ધસાધનવ્યતિરેકો લૈકિકાત્પ્રમાણત્વસ્યાનિવૃત્તેઃ ૧૭૨।

નિત્યાનિત્યઃ શબ્દઃ સત્ત્વાદ્ યત્તુ ન નિત્યાનિત્યઃ સ ન સંસ્તદ્યથા સ્તમ્ભ इत्यસિદ્ધોમયવ્યતિરેકઃ સ્તમ્ભાભિત્યાનિત્યત્વસ્ય સત્ત્વસ્ય આધ્યાવૃત્તેઃ ૧૭૩।

અસર્વજ્ઞોડનાતો વા કપિલોડક્ષણિકૈકાન્તવાદિત્વાદ્ યઃ સર્વજ્ઞ આતો વા સ દ્વણિકૈકાન્તવાદી યથા સુગત इति સન્દિગ્ધસાધ્યવ્યતિરેકઃ સુગતેડસર્વજ્ઞતાનાસત્ત્વયોઃ સાધ્યધર્મયોગ્યવૃત્તેઃ સન્દેહાત્ ૧૭૪।

અનાદેયવચનઃ કશ્ચિદ્વિચક્ષિતઃ પુરુષો રાગાદિમત્ત્વાદ્ યઃ પુનરાદેયવચનઃ સ વીતરાગસ્તદ્યથા શૌલ્કોદનિરિતિ સન્દિગ્ધસાધનવ્યતિરેકઃ શૌલ્કોદનો રાગાદિમત્ત્વસ્ય નિવૃત્તેઃ સંશયાત્ ૧૭૫।

ન વીતરાગઃ કપિલઃ કરુણાસ્પદેષ્વપિ પરમકૃપયાડનર્પિતનિજપિશિતશકલત્વાદ્ યત્તુ વીતરાગઃ સ કરુણાસ્પદેષુ પરમકૃપયા સમર્પિતનિજપિશિતશકલસ્તદ્યથા તપનબન્ધુરિતિ સન્દિગ્ધોમયવ્યતિરેક इति તપનબન્ધૌ વીતરાગત્વાભાવસ્ય કરુણાસ્પદેષ્વપિ પરમકૃપયાડનર્પિતનિજપિશિતશકલત્વસ્ય ચ ધ્યાવૃત્તેઃ સન્દેહાત્ ૧૭૬।

ન વીતરાગઃ કશ્ચિદ્વિચક્ષિતઃ પુરુષો વક્તૃત્વાદ્ યઃ પુનર્વીતરાગો ન સ વક્તા યથોપલક્ષણં इत्यવ્યતિરેકઃ ૧૭૭।

અનિત્યઃ શબ્દઃ કૃતકત્વાદાકાશવદિત્યપ્રદર્શિતવ્યતિરેકઃ ૧૭૮।

અનિત્યઃ શબ્દઃ કૃતકત્વાદ્ યદ્કૃતકં તત્તિત્યં યથાડકાશમિતિ વિપરીતવ્યતિરેકઃ ૧૭૯।

વૈધર્મ્યવાળા દષ્ટાન્તાભાસના નવ પ્રકાર-વૈધર્મ્યથી થતાં દષ્ટાન્તા આભાસરૂપ દષ્ટાન્તાભાસ નવ પ્રકારનો છે. ૬૬

વૈધર્મ્ય દષ્ટાન્તાભાસના નવ પ્રકારનો નિર્દેશ—અસિદ્ધસાધ્યવ્યતિરેક, અસિદ્ધસાધનવ્યતિરેક, અસિદ્ધોમયવ્યતિરેક, સંદિગ્ધસાધ્યવ્યતિરેક, સંદિગ્ધસાધનવ્યતિરેક, સંદિગ્ધોમયવ્યતિરેક, અવ્યતિરેક, અપ્રદર્શિતવ્યતિરેક તથા વિપરીત વ્યતિરેક (એ વૈધર્મ્ય દષ્ટાન્તાભાસના નવ ઉપભેદો છે). ૭૦

અસિદ્ધસાધ્યવ્યતિરેકનું ઉદાહરણ—તે (ઉપભેદો)માં અનુમાન આન્ત છે, પ્રમાણ હોવાથી, અને જે આન્ત નથી હોતું તે પ્રમાણ નથી હોતું, જેમકે સ્વપ્રમાણ—એ અસિદ્ધસાધ્યવ્યતિરેક છે; કારણ કે સ્વપ્રમાણમાંથી આન્તત્વ અનિવૃત્ત છે. ૭૧ (૧)

અસિદ્ધસાધનવ્યતિરેકનું ઉદાહરણ—પ્રત્યક્ષ નિર્વિકલ્પક છે, પ્રમાણ હોવાથી, જે સવિકલ્પક છે તે પ્રમાણ નથી, જેમકે અનુમાન—એ અસિદ્ધસાધનવ્યતિરેક છે, કારણ કે અનુમાનમાંથી પ્રમાણત્વ અનિવૃત્ત છે. ૭૨ (૨)

અસિદ્ધાભયવ્યતિરેકનું ઉદાહરણ—શબ્દ
નિત્યાનિત્ય (કથંચિત્ નિત્ય, કથંચિત્ અનિત્ય) છે, સત્તારૂપ-અસ્તિત્વરૂપ હોવાથી, જે નિત્યાનિત્ય નથી તે સત્તારૂપ-ભાવરૂપ નથી જેમકે સ્તમ્ભ-એ અસિદ્ધો-ભયવ્યતિરેક છે. ૭૩ (૩)

સન્દિગ્ધસાધ્યવ્યતિરેકનું ઉદાહરણ—
કપિલ અસર્વશ અથવા અનામ છે, ક્ષણિક એકા-
ન્તવાદી ન હોવાથી, જે સર્વશ કે આમ હોય તે
ક્ષણિક એકાન્તવાદી હોય, જેમકે સુગત-શુદ્ધ-એ
સન્દિગ્ધસાધ્યવ્યતિરેક છે, કારણ કે સુગતમાંથી
અસર્વશતા અને અનામત્વરૂપ સાધ્યધર્મોની વ્યવૃત્તિ
સંદિગ્ધ છે. ૭૪. (૪)

આ ખરી રીતે તો અસિદ્ધસાધ્યવ્યતિરેકનું છે,
કારણ કે ક્ષણિક એકાન્ત પ્રમાણુ બાધિત હોવાથી ક્ષણિક
એકાન્તવાદી અસર્વશ અને અનામ કરે છે; પરંતુ ક્ષણિક-
એકાન્તવાદને પ્રતિક્ષેપ-ખડન કરનારા પ્રમાણનાં મહાત્મ્યની
વિચારણા વગરના પ્રમાતાઓને સન્દિગ્ધસાધ્યવ્યતિરેક
તરીકે ભાસે છે તેથી જોમળ વર્ણવ્યો છે.

સન્દિગ્ધસાધ્યવ્યતિરેકનું ઉદાહરણ—
કોષ વિવક્ષિત પુરુષ અનાદેયવચન (નહિ માનવા
યોગ્ય વચનવાળો) છે, રાગાદિવાળો હોવાથી, અને જે
આદેયવચન હોય તે વીતરાગ હોય, જેમકે શુદ્ધેદન
પુત્ર શુદ્ધ-એ સન્દિગ્ધસાધ્યવ્યતિરેક છે, કારણ
કે શુદ્ધેદનમાંથી રાગાદિમત્ત્વની નિવૃત્તિ વિષે સંશય
છે. ૭૫ (૫).

જે કે યોગદર્શનાનુરાગિઓને શુદ્ધનું આદેયવચનત્વ
પ્રસિદ્ધ છે, તોપણ રાગાદિમત્ત્વવાળા તેના નિશ્ચાયક
પ્રમાણને અભાવે સન્દિગ્ધ છે.

સન્દિગ્ધાભયવ્યતિરેકનું ઉદાહરણ—
કપિલ વીતરાગ નથી, કારણ કે કર્ણપાત્રને પણ
પરમ કૃપાથી પોતાના માંસના કટકા આપેલા નથી,
પણ જે વીતરાગ હોય તેણે પરમ કૃપાથી પોતાના
માંસના કટકા કર્ણપાત્રને આપ્યા હોય છે,
જેમકે તપનબન્ધુ-શુદ્ધ-એ સન્દિગ્ધાભયવ્યતિરેક છે,
કારણ કે તપનબન્ધુમાંથી વીતરાગપણાના અભાવની
તથા કર્ણપાત્રને પણ પરમકૃપાથી પોતાના માંસના
કટકાના અનર્થજની વ્યવૃત્તિ સંદિગ્ધ છે. ૭૬ (૬)

વેધર્થ દુષ્યન્તભૂત તપનબન્ધુ રાગાદિવાળો છે કે
વીતરાગ છે તે તથા તેણે કર્ણપાત્રને પોતાના માંસના
કટકા આપ્યા હતા કે ન હતા તે બંનેથી રાગદ્વંદ્વ નથી કારણકે
તેનો નિશ્ચય કરાવનાર કોઈ પ્રમાણુ માલુમ પડતું નથી.
તેથી સાધ્યધર્મ તેમજ સાધનધર્મોનો વ્યતિરેક સંદિગ્ધ
હોવાથી સંદિગ્ધાભયવ્યતિરેક થાય છે.

અવ્યતિરેકનું ઉદાહરણ—કોષ વિવક્ષિત પુરુષ
વીતરાગ નથી, વક્તૃત્વ હોવાથી, જે વીતરાગ હોય
તે વક્તા ન હોય, જેમકે પત્થરનો કટકો-એ અવ્ય-
તિરેક છે. ૭૭ (૭)

જે કે પત્થરના કટકામાંથી સાધ્યધર્મ તેમજ સાધન-
ધર્મ વ્યવૃત્ત છે, તોપણ વ્યાસિદ્ધાર વ્યતિરેક સિદ્ધ થતો
ન હોવાથી અવ્યતિરેક થાય છે.

અપ્રદર્શિતવ્યતિરેકનું ઉદાહરણ—શબ્દ
અનિત્ય છે, કૃતક હોવાથી, જેમકે આકાશ-એ અ-
પ્રદર્શિત વ્યતિરેક છે. ૭૮ (૮)

અહિંયાં જે અનિત્ય ન હોય તે કૃતક પણ નથી
હોતું એમ વ્યતિરેક વિશ્વમાન હોવા છતાં તેને વાદીએ
સ્વવચનવડે પ્રકટ કર્યો નથી તેથી અપ્રદર્શિતવ્યતિરેક
થાય છે.

વિપરીતવ્યતિરેકનું ઉદાહરણ—શબ્દ અ-
નિત્ય છે, કૃતક હોવાથી, જે કૃતક ન હોય તે નિત્ય
હોય, જેમકે આકાશ-એ વિપરીતવ્યતિરેક છે. ૭૯ (૯).

વેધર્થ પ્રયોગમાં તો સાધ્યાભાવ સાધનભાવથી
આકાન્ત-આમ દર્શાવેલો જોઈ શકાય. એમ અહિંયાં દર્શાવ્યો
નથી તેથી વિપરીતવ્યતિરેક થાય છે.

ઉક્કલક્ષણોલ્લખનેનોપનયનિગમનયોર્વચને
તદામાસૌ ૧૮૦

યથા પરિણામી શબ્દઃ કૃતકત્વાદ યઃ કૃતકઃ
સ પરિણામી યથા કુમ્મમ્મ હત્યત્ર પરિણામી ચ શબ્દ
હતિ કૃતકકમ્મ કુમ્મમ્મ હતિ ચ ૧૮૧

તલ્લિલેષ મયોગે તસ્માત્ કૃતકઃ શબ્દ હતિ તસ્મા-
ત્પરિણામીકુમ્મમ્મ હતિ ચ (વા હતિ પાઠાંતરમ્) ૧૮૨

અમાસવચનમયમર્થ જ્ઞાનમાનમમાસમ્ ૧૮૩
યથા મેકલકમ્મકાયાઃ કુલે તલ્લહિતા-

લયોર્મુલે સુલભાઃ પિણ્ડસ્વર્ગરાઃ સન્તિ ત્વરિતં
ગચ્છત ગચ્છત શાવકાઃ ! ૮૪।

પ્રત્યક્ષમેવેકં પ્રમાણમિત્યાદિ સંખ્યાનં તસ્ય
સંખ્યાડ્ડાસમ્ ૮૫।

સામાન્યમેવ, વિશેષ ઈવ, તદ્વચ્ચ વા સ્વ-
તન્ત્રમિત્યાદિસ્તસ્ય વિષયાભાસઃ ૮૬।

અભિજ્ઞમેવ મિજ્ઞમેવ વા પ્રમાણાત્કલં તસ્ય
તદાભાસમ્ ૮૭।

॥ इति फलप्रमाणस्वरूपाद्याभासनिर्णयो
नाम षष्ठः परिच्छेदः समाप्तः ॥

ઉપનયાભાસલક્ષણુ તથા નિગમના
ભાસલક્ષણુ-ઉપનય તથા નિગમનનાં કહેવાઈ
ગયેલ લક્ષણોનું ઉલ્લેખન કરતાં ઉપનય તથા નિગ-
મન દર્શાવનાર વચન તે ઉપનયાભાસ તથા નિગમ-
નાભાસ ૮૦

ત્રીજી પરિચ્છેદના ૪૨ માં સૂત્રમાં જણાવ્યા પ્રમાણે
મન્દમતિ આત્રિ દૃષ્ટાન્ત ઉપનય અને નિગમનનો પ્રયોગ
કરવાનો છે, બાકી પરપ્રતિપત્તિમાં તે અસમર્થ છે,
કારણ કે પરપ્રતિપત્તિ તો પક્ષ અને હેતુપ્રયોગથીજ થાય
છે. ઉપનય તથા નિગમનનાં લક્ષણુ ત્રીજી પરિચ્છેદનાં
૪૬ માં તથા ૫૨ માં સૂત્રમાં આમ આપ્યાં છે:—
“હેતુનું પક્ષમાં ફરીથી કથન કરવું તે ઉપનય,” અને
“સાધ્યરૂપ ધર્મનું પક્ષમાં કથન કરવું તે નિગમન”-પક્ષ
એટલે સાધ્યધર્મી.

આ લક્ષણોમાં દર્શાવેલી રીતથી બિજપણે ઉપનય
કે નિગમનનો પ્રયોગ થાય ત્યાં ઉપનયાભાસ તથા
નિગમનાભાસ સમજવા.

ઉપનયાભાસનું ઉદાહરણુ-જેમકે શબ્દ પરિ-
ણામી છે, કૃતક હોવાથી, જે કૃતક હોય તે પરિણામી
હોય, જેમકે કુંભ-આ પ્રયોગમાં “અને શબ્દ પરિ-
ણામી છે” અથવા “અને કુંભ કૃતક છે” (એવું
ઉપનય વચન)-એ ઉપનયાભાસ છે. ૮૧

આ ઉપનયાભાસ થાય છે કારણ કે એક દાખલામાં
સાધ્યધર્મનું પક્ષમાં અર્થાત્ સાધ્યધર્મીમાં કથન છે; અને
બીજી દાખલામાં સાધનધર્મનું દૃષ્ટાન્તધર્મીમાં કથન છે,
ન્યારે ખરી રીતે તો હેતુનું-સાધનનું સાધ્યધર્મીમાં-

પક્ષમાં કથન હોવું જોઈએ એટલે “અને શબ્દ કૃતક છે”
એવું ઉપનયવચન થાય છે.

નિગમનાભાસનું ઉદાહરણુ-તેજ પ્રયોગમાં
“તેથી શબ્દ કૃતક છે” અથવા “તેથી કુંભ પરિણામી
છે” એ નિગમનાભાસ છે. ૮૨.

આદિમાં “તેથી શબ્દ પરિણામી છે” એવું નિગમન
કરવું જોઈએ તેને બદલે એક દાખલામાં સાધ્યધર્મીમાં-
પક્ષમાં સાધનધર્મનું કથન છે અને બીજી દાખલામાં
દૃષ્ટાન્તધર્મીમાં સાધ્યધર્મનું કથન છે. ખરી રીતે સાધ્ય-
ધર્મનું સાધ્યધર્મીમાં કથન તેજ નિગમન છે.

પાંચે અવયવોની પદ્યશુદ્ધિ આદિ જે પાંચશુદ્ધિઓ
છે તેનો જ્ઞાન્તિથી વિપરીત પ્રયોગ થાય ત્યારે તે તે
શુદ્ધિના આભાસ થાય એ કહી લેવું.

આજ પરિચ્છેદના ૨૩ માં સૂત્રમાં પ્રમાણના સ્વરૂપા-
ભાસ, સંખ્યાભાસ, વિષયાભાસ અને ફલાભાસનો ઉલ્લેખ
કરી સ્વરૂપાભાસનું વર્ણન ત્યાર પછીનાં સૂત્રોમાં કરવામાં
આવે છે. સામાન્યતઃ સ્વરૂપાભાસ વર્ણવી વિશેષતઃ વર્ણ-
વતાં એક પ્રકારના પ્રત્યક્ષાભાસ વર્ણવી પરોક્ષાભાસના
પ્રકારોમાં સ્મરણાભાસ, પ્રત્યક્ષિજ્ઞાભાસ તથા તર્કાભાસ વર્ણવી
અનુમાનાભાસ વર્ણવતાં પક્ષાભાસ, હેત્વાભાસ, દૃષ્ટાન્તા-
ભાસ, ઉપનયાભાસ ને નિગમનાભાસ વર્ણવે છે, હવે
આગમનાભાસ વર્ણવી પરોક્ષાભાસનો પાંચમો પ્રકાર પૂરો
કરી પ્રમાણના સ્વરૂપાભાસનું વિવરણુ પૂરું કરશે, અને
ત્યારબાદ બાકીના ત્રણ સંખ્યાભાસ વિષયાભાસ અને
ફલાભાસ વર્ણવી આભાસોનું વિવરણુ અન્યકર સમાપ્ત
કરશે. આ સૂત્રથી અનુમાનાભાસની સમાપ્તિ થતી હોવાથી
અનુમાનાભાસ કરવાવાળા મુખ્ય ત્રણ આભાસો પક્ષાભાસ,
હેત્વાભાસ અને દૃષ્ટાન્તાભાસનો સમાવેશ હેત્વાભાસમાં
કરી શકાય એ અગ્ર દર્શાવીશું. અનુમાન દુષિત કરનારા
પક્ષાભાસોનો મુખ્યત્વે આશ્ચર્યાસિદ્ધ કે સ્વરૂપાસિદ્ધમાં અંત-
ર્ભાવ થઈ શકે, અને દૃષ્ટાન્તાભાસો વ્યાસિદ્ધોષ હોય ત્યાંજ
ખરી રીતે અનુમાનાભાસ કરતા હોઈ વ્યાખ્યાત્વાસિદ્ધમાં કે
અનેકાંતિકમાં અંતર્ભૂત થઈ શકે-જુઓ આશ્ચર્યનો તર્કસંગ્રહ
૫. ૩૨૧.

આગમનાભાસ લક્ષણુ-અનાતના વચનથી
થતું જ્ઞાન તે આગમનાભાસ. ૮૩

ચોથા પરિચ્છેદના ૪મા સૂત્રમાં આસનું સ્વરૂપ આમ
વર્ણવ્યું છે:—“કહેવાની વસ્તુને જેમ હોય તેમ જે જાણે
તથા જેવી જાણે તેવી કહે તે આમ” તેથી વિપરીત જે
અનાત તેના કહેલાં વચનથી જે જ્ઞાન થાય તે આગમનાભાસ.

આગમાભાસનું ઉદાહરણ—જેમકે મેકલ-કનકાનદીના તીરે તાલ અને હિન્તાલ વૃક્ષોના શૂલમાં ખજૂરફો સુલભ છે, (માટે) હે પશુઓ ! જાઓ ! જલદી જાઓ ! ૮૪.

કોઈ રાજયુક્ત અનાસ પુરુષ પોતાના વિનોદ માટે ખીજું કંઈ નહિ મળતાં પશુઓની સાથે પણ રમવાને તૈયાર થઈ આ વાક્ય કહે છે, તેમી રાજદેશરહિત આસ-પુરુષ, જે યથાસ્થિત વસ્તુ જાણીને જેવું જાણે છે તેવુંજ કહે છે, તેનાં વચનની માફક હજી વાક્ય વિશ્વસનીય ન હોઈ આગમાભાસનું ઉદાહરણ છે. આ રીતે સ્વરૂપાભાસનું વિવરણ પૂરું થયું, હવે સંખ્યાભાસ કહે છે.

સંખ્યાભાસ વ્યાખ્યા—પ્રત્યક્ષજ એક પ્રમાણ છે ઇત્યાદિ સંખ્યાકથન તે તે (પ્રમાણ)નો સંખ્યાભાસ છે.

જેનો પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ એમ બેજ પ્રમાણ માને છે, તેથી ઉલટી રીતે જે ચાર્વાક એકજ માત્ર પ્રત્યક્ષ માને છે. વૈશેષિક અને જૌદ અનુમાન સાથે બેજ માને છે, સાંખ્ય, યોગી, તથા ધર્મશાસ્ત્રી શાબ્દ સાથે ત્રણજ માને છે, નૈયાયિકા ઉપમાન સાથે ચારજ માને છે, પ્રભાકર અર્થાપત્તિ સાથે પાંચજ માને છે, કુમારિલ ભટ્ટ અનુપલબ્ધિ-અભાવ સાથે છજ માને છે, પૌરાણિકો સંભવ અને ઐતિહ્ય સાથે આઠજ માને છે, નવમું ચેષ્ટા તાંત્રિકોજ માને છે, કશયું પરિશેષ અમુક મીમાંસકોજ માને છે, અને અગિયારમું પ્રાતિભ કોઈ માને છે—તે માન્યતાઓ પ્રમાણનો સંખ્યાભાસ છે. ખીજી પરિચ્છેદના ૧૬૫ સૂત્રની ૮૧૩માં આ અર્થોવિસ્તારથી આપી છે જુઓ પૃ. ૪૭ થી ૫૦. ૬૦૬માં અનુમાન અને આગમ અર્થોત્તશાબ્દ જેનો—એ માનેલ પરોક્ષના પ્રકારજ છે, ઉપમાનનો અંતર્ભાવ પરોક્ષના એક પ્રકાર પ્રત્યક્ષિજ્ઞાનમાં થાય છે, અર્થાપત્તિનો અનુમાનમાં અંતર્ભાવ થાય છે, અભાવનો પ્રત્યક્ષ કે

પ્રત્યક્ષિજ્ઞાન, કે તર્ક કે અનુમાન કે આગમમાં યથા-સંભવ અંતર્ભાવ થાય છે, સંભવનો અનુમાનમાં અંતર્ભાવ થાય છે, ઐતિહ્ય અપ્રમાણ ન હોય તો આગમમાં અંતર્ભાવ થાય છે, ચેષ્ટાનો આગમમાં—શાબ્દમાં અંતર્ભાવ થાય છે, પરિશેષનો અનુમાનમાં અંતર્ભાવ થાય છે, અને પ્રાતિભનો પ્રત્યક્ષ કે અસ્પષ્ટ અનુમાનમાં અંતર્ભાવ થાય છે.

વિષયાભાસ વ્યાખ્યા.—(પ્રમાણનો વિષય) સામાન્યમાત્ર, વિશેષમાત્ર, અથવા સ્વતંત્ર રીતે તે બંને છે ઇત્યાદિ (કહેવું તે) ખરી રીતે તો પ્રમાણનો વિષયાભાસ છે. ૮૬.

પ્રમાણનો વિષય સામાન્યમાત્ર છે એમ સત્તાદૈતવાદીઓ માને છે. વિશેષમાત્ર છે એમ જોષ્ઠો માને છે, સ્વતંત્ર-રીતે બંને છે એમ નૈયાયિકો માને છે. તેમની આવી એકાન્ત માન્યતા પ્રમાણનો વિષયાભાસ છે. સૂત્રમાંના આદિ શાબ્દથી નિશ્ચય કે અનિશ્ચય કે સ્વતંત્ર રીતે નિત્ય અને અનિત્ય પ્રમાણનો વિષય છે એમ કહેવું પણ એકાન્તરૂપ હોઈ વિષયાભાસ છે. જૈન મત તો પરિચ્છેદ ૫ માંનાં સૂત્ર ૧૬૫માં કહ્યા પ્રમાણે છે:—“પૂર્વોક્ત પ્રમાણનો વિષય સામાન્ય વિશેષાદિ અનેકાન્ત સ્વરૂપવાળો વસ્તુ છે.”

ફલાભાસ વ્યાખ્યા—પ્રમાણથી તેનું ફલ બિન્નજ અથવા અભિન્નજ છે—એ તે (પ્રમાણ) નો ફલાભાસ છે. ૮૭.

જોષ્ઠો પ્રમાણથી તેનું ફલ અભિન્નજ માને છે અને નૈયાયિકો બિન્નજ માને છે. પ્રમાણથી તેનું ફલ જુદુંજ છે અથવા અભિન્નજ છે એવા બંને એકાન્ત અધોગ્ય છે તે આજ પરિચ્છેદના ૬ ક્ષાથી ૨૨મા સુધીનાં સૂત્રોથી કહેવાઈ ગયું છે.

॥ इति प्रमाणनयतत्वालोकालंकारगुर्जरभाषानुवादे फलप्रमाणस्वरूपाध्यामासनिर्णयो नाम षष्ठः परिच्छेदः समाप्तः ॥

વિવેકહર્ષકૃત હીરવિજય સૂરિ (નિર્વાણ) રાસ

પંડિતશ્રી ૫ શ્રી અમરવિજય ગણિ ગુરુઓ નમઃ

રાગ સામેરી

ધર્મ ચિંતી મનહ મઝારિએ, પાટણથી કરઈ વિહાર એ
ગણધાર એ, રાજનગરિ પધારીઆ એ. ૧
શાહયા(ળ)દઉં શાહ મુરાદ એ, હીરનઈ વંદઈ અતી
આત્માદ એ પ્રસાદ એ, મગઈ હીરજની દુઆ
ધણી એ. ૨

બગસીસ કરઈ સંભારણી એ, સહ સહિર સડી ન
મારણી(એ), જગતારણી રે, જુહિ હીરજની દેશના એ. ૩
શ્રી શત્રુંજય ગિરિવાટ એ, હીરજ અતિ મહગાટ એ,
ધાટ એ, મુગતા કીધા મજધણી એ. ૪
અનુક્રમઈ પાલીતાણુઈ એ, પુહતા મજપતિ મંડણા એ,
સુભણ એ, યાત્ર કરઈ તીરથતણી એ. ૫
તિહાં પુહતા હીરજ સાંભલી, ઠામિ ઠામિના સંધ
આવઈવલી, મનરલી, ધાવર જંગમ ભેટવા એ. ૬
ઈક શત્રુંજય મુગતો હવો, વલી તિરથ ત્રિણ સંગમ
નવો, ચિતિ દિન પુન્યઈ મિલઈ એ. ૭

સંધ પાટણનઉં સામટઉં, અમદાવાદી અતિ બલટયઉં,
ધુંસટયઉં ધોંગ ખંભાવતનો વલી એ. ૮
માલવનઉં સંધ આવઈ એ, મનમોહન મોતી
વધાવઈએ, રચવા એ, અંગ પૂજ આભરણરચું એ. ૯
લાહર સંધ સુહામણુઉં, મરમંડલનઉં પણિ અતિ ધણુઉં
દીવતણુઉં સંધ અતીહિં રલીઆંમણુઉં એ. ૧૦
સૂરતિ ભરુઅચ સંધ એ, વીજપુરનઉં કરઈ રંગ એ,
જંગ એ, કાંઈવ હખણુનઉં કરઈ એ. ૧૧
તિહાં ખરચ તણા નહી પાર એ, સંધવીએ કરચે
ઉધાર એ, અપાર એ, લોક લેખઈ નહી એ. ૧૨

દુહા

સંધ સખલ ખંભાઈતનઉં. કરઈ વીનતી હેવ,
પૂજ્ય ચઉમાસિ પધારિઈ, જુહારઉં થંભણુ દેવ. ૧૩
પૂજ્ય કહઈ વધરાગિઉં, આતમ સાધન હેવ,
પાલીતાણુઈ રહી કરી, કરચું તીરથસેવ. ૧૪
દીવતણુઉં સંધ લઈ કરઈ, નિત્ય પ્રણુ યુજરાતિ,
પ્રણુ દુપ્રાપ અલે લહિઉં, મરધર અમૃત વેલિ. ૧૫

કૃપા કરો અહમ ઉપરિ, અતિ આગ્રહ અવધારિ,
ઉના નયર સમોસર્થો, ચોમાસું ગણધાર. ૧૬

રાગ મલ્હાર, ઢાલ

દીવ તણુઉં પુણ્ય પાધરું, આવ્યઉં આવ્યઉં રે
તપગજરાય,
વૂઠઉં વૂઠઉં રે અમૃત મેહ, તું મનમોહન હીરજ,
આવક મોર અતિ મહમલા, અતિ નાચઈ રે મહ-
માચઈ રે,

ધરી આ સનેહ, તું મન મોહન હીરજ-આંચલી. ૧૭
માનઈ વાજિત્ર નિરધોસ સું, તિહાં વાગાં રે (૨)

નવલાં નીસાણુ, તું.
ધવલ સુધારસ મેહલઉં, હીર જોવા રે (૨) આવઈ
રાણો રાણિ, કે તું. ૧૮

હવઈ ઉપદેસ સુધારસિં, વરસઈ રે (૨) અમોઘ ધારતું.
બવ દુખ તાપ સમાવીઆ, પ્રતિયોધ્યા રે (૨) વરણ
અદાર, તું. ૧૯

રમણાયર વ્યાપારિઆ, અતિ મોટા રે (૨) આવક
જોડિં, તું.

સાત ખેત્રિ વિત વાવરઈ, બહુ વાવરઈ રે (૨) દ્રવની
કોડિ, તું. ૨૦

હીર આવઈ આનંદ હવા, ધણું વૂઠી રે મહિઅલિ
મેહ, તું.

પ્રવહણુ આવ્યાં પાધરાં, જોહના હૂતા રે ધણા
સંદેહ, તું. ૨૧

તિહાં પારેખ મેઘ આવક વડઉં, અતિ મોટઉં રે (૨)
મેરસમાણિ, કે તું. ૨૨

પ્રવહણુપતિ વ્યવહારિઉં, જસ ધરણિ રે (૨) લાડડી
જાણી બહુ ગુણની ખાણિ. તું. ૨૨

પ્રગટ પ્રતિષ્ઠા જિન તણી, મંડાવઈ રે (૨) સખલ
મંડાણિ, તું.

સંધ મલઈ તિહાં સાંમટા, જંગ જોવા રે (૨)
આવઈ રાણો રાણિ, તું. ૨૩

કરઈ પ્રતિષ્ઠા હીરજ, મેઘ ખરચઈ રે (૨) દ્રવ્ય
લાખ, તું.

અપર શ્રાવક જે ખરચીઆ, દ્રવ્ય કહિવા રે (૨)
કિમ સકિ મુઝ બાખડું. પું. ૨૪
મઠા હુંતુ ફરિ આવિલ, આરહિલિલ રે (૨)
આજમખાંન, પું.
પ્રથમ નમઈ હીર પાલિલે, આબ્ધ (૨) રે ઉંના
ગામ, પું. ૨૫
ખાંન બાણઈ ગુરુ! સુણુલ, અખ મઈળણિલ રે (૨)
અકખરસાહિ, પું.
વીર યાતી વડ વીર તું, જિણિં પિછાવયો રે (૨)
ફુનિઆંમઈ તું બડા ફરીર પું. ૨૬
પેસકસી ગુર આગલિ, ખાંન ઢોવઈ (૨) રે મહુર કે
હજાર, પું.
સુગુર કહઈ અહ મનિ કાંકરા, બંધ છોડયો રે (૨)
ઈણિ દ્રવ્ય અપાર, પું. ૨૭
બાણસાલી અખળ બસો, ગુર વંદઈ રે (૨) જામ
રામ જોડી, પું.
મહુર અઢારસઈ અંગની, કરઈ પૂજા રે (૨) ખરઅઈ
દ્રવ્ય કોડિ, પું. ૨૮
હિંસક મ્લેછ મહાહી, અતિ મોટઈ રે (૨)
મુંહમદખાંન કે પું.
તે પ્રતિભોખઈ હીરળ, ખાંન માનઈ રે (૨) લાડી
અહિન સમાનિ પું. ૨૯
ફોહો.
ગુર દર્શનનઈ અલજયો, ગુજરધરનો સંધ,
વિનતી વલીવલી મોકઈ પ્રભુ, પૂરો અહ મનિ રંગ. ૩૦
રામ માલો
પ્રભુ! ગુજરધર નીકી ચિંત કરી, આયો આયો
નિં લટક લટક ફરી,
પ્રભુ! તમસું જો દિલ કઠિન કરઈ, તજી નિજ સેવક
મનુ કિંકર તરઈ,
અલિહારિ જાલં અલિહારિ રે. ૩૧
પુમ્હ દેખનકું મનમોહી રહે, જિલં અંતરતાપ ન જઈ
કિંદરે,
ટુક દેખું નઈ તું જલ્લ મધ વિહુરી, રહી કયું ખસ કઈ
મધમઈ વિહુરી. અલિ. ૩૨
તસખી તમ્હ લાલ બહુ લહઈ, તેણઈ તલ 'જગયુર'
નિરહ કહઈ,

અખ કયા તો તમ્હલંકાં મોહ રહે, પુમ્હકું નહી રહણ
એકુ મહઈ. અલિ. ૩૩
પરપીડનકે લાંજન હીરળ હો, સુણી ખીનતી
કહાઇસઈ અપ રહો,
નિગુણે ફનિ બલત આરિયું, નિજ દાસ ટુકળી ચીતારિ
ઇયું, અલિ. ૩૪
હમસે પ્રભુ ચૂદ સદાસું નહી, તોળી ખાર ધરજી
સાહિબ પુમ્હી,
અખ આજ ન આદિ નિહોર કરે, ટુકમાંન હુ ખીનતી
પાલં પડે. અલિ. ૩૫
ઇતનુ કહાયોર મરીયુ પરિં, તેરિ બાટ દેખતહઈ
ભોગ ખરે,
અખ ગુજરદેશ પધારિ ઇયું, મુનિ બિવેકલક્ષ્મી
બધારિ ઇયું. અલિ. ૩૬
ઇતની ખીનતી ચિનમાં ધરીનઈ, જવ ચાલઈ
ગુરરાજ
રાખઈ શ્રીકેક દવે નાચલી, કહી પ્રતિષ્ઠા કાજ. અલિ. ૩૭
ઢાલ રામ સામેરી
મનમોહન હીરળજી એ, જેણુ મોલો અકખર સાહિ રે
પું તજી સુવિહિત સાધુ સિરોમણિ રે, પુઝ હરિસન
મોહનમાર રે
હીરળ જેહ નિરખિં, જગત્રપતિ હરખિલ એ જગત્ર ૦ ૩૮
હીર તઈ વેશાખ સુદિમાં, વલી પ્રતિષ્ઠા કિંદ,
ઉંના નયર મંડાણુ મોટા, હવાં જગત્ર પ્રસિદ્ધ
ચેત્ર સુદિ આઠમિ મઠી, પુઝ હવી ચલન-અસકિત,
તજીલિ પણિ પુઝ તીર્થયાત્રા, વિમલચિરિ વરિં
ભકિત સું. જમ ૦ ૩૯
સંધ વીનતી કરઈ પ્રભુ, કિમ આવસ્યઈ ધમ ખંધ
પાલખી પાવન કરો, પાવન કરજી અહ ખંધ
સુગુર પબણુઇ પૂર્વ મુનિષ, મન કીધઈ માહંતિ
તજી એ પરંપરા કિમ કીજઇ, નવી રીતિ ન બલિ
સું. ૪૦
ચજીમાસિ વલી ઉંનઈ રહા, બાધા તણુઇજ વિશેષિ
લાહુર લાણી માણસ અલાખ્યાં, દેઈ નિજ કર લેખ
આવતું પ્રલિ દષ્ટ કાગધ, પૂછી અકખર સાહ
શી વિજયસેન સુરિંક પુલો, મિલન અતિહિ ઉછાહ.
સું. ૪૧

લેખ દેખત હીરજના, વિજયસેન સરિંદ
સાહિ અકબરકું કહઈ, અતે દેઉં બિદા નરિંદ,
હીરવિજય સરિંદકું કબહુ હઈ દરદ દુક ગૂઢ,
સુણિ શાહિ હઈ કયા ખુદા કહઈ, ભએ અતિ દિગમૂઢ.

સું ૪૨

શાહિ જંપઈ સુમુરકું; સુખ હેતિ છુ ખધરાતિ,
ધક માસકી અમારિ યુનિ, ફરમાઉ સકલ બિભાતિ,
તુલ બી બિદાકી સૂખડી, આહુ સુ દેઉં સમાધિ,
સુમુર જંપઈ સાહિ બગસઉ, જમઈ આધો આધિ.

સું ૪૩

દાણુ સખહી હયુડાઈ પ્રમુખ, કરી જગત આસાન,
અદ વિજઈ અબીગ્રહ મહી, આવઈ હઈ હીરપટભાસન,
શ્રી હીરવિજય સરિંદ ચરણે, આબ્યા તેહવા લેખ,
તે સુણી સંતોષ પામ્યા, જગમુર સવિશેષ. સું ૪૪
રાતિ દિવસ અંતિવઈ, હીરવિજય જગતપતાત,
કમારિ શ્રી આચારજ મિલસઈ, તિમ કહું મનનિ વાત,
મજા વિશેષઈ બલાની, કીજઈ અણુસણુ સાર,
પણિ દુરિ પંચિ કિહાં કિહાંથી આવઈ, જો ન સરયું

કિરતાર. સું ૪૫

અનુકમઈ આબ્યાં પળસણાં, જાંણા સમય વિશેષ,
સંલેખના ઉપવાસ અદૂમદૂમઈ કરઈ વિશેષ,
મોકલઈ કામલ રાજનગરઈ, તેડવું અવધારિ,
ઉવજામ શ્રી કલ્યાણવિજયનઈ, શાસનિ(નિ)જ સં-
ભારિ. સું ૪૬

રાગ મારણી દુહા.

ધણિ અવસરિ દશમી દિનિ, ભાદ્રવ સુદિ દશમી દિનિ
જવ આવિ માત્રમ રાતિ, જમવઈ તવ સહુ સાધનઈ. ૪૭

ખોલાવઈ ગુર હીર, વડવધરાગી હીર
સુરહયોરે મુનિવરા, હીરજ જગત વિખ્યાત. ૪૮
વિમલહર્ષ વાયક તથા, વાયક સોમવિજય સુવજર,
આદિ દેષ સદ્ સાધનઈ, અતે અણુસણુ લેઉં છું હેવ. ૪૯
ભવ ચરિયું પચખી કરી, ચારે આહાર પચખી કરી
તિહાં સાખી જિનવર દેવ, ૫૦

વજ્રાત સમસુણિ વચન. વિલંપતો સોમવિજય
તિહાં સીસ,

ઈસું વચન ધણિ જનમિ કાં, સંભલાણું જમદીસ. ૫૧

કાલ.

કાઈ વારો રે (૧) હીરજનઈ અણુસણુ કરતાં વારો
કાઈ ખાણિરે ભવસમુદ્ર જિહાજ, અણુસણુ કરતાં વારો
રે. ૫૨

હીરવિજય તુઝ વિણુ કહણુ હઈ, અહા મનિ પ્રાણા
ધારો રે કાઈ જિનશાસનજી આધારો રે,

શીલ સંયમ વાનગી, અહા કુણુ દેખાડણુહારો રે

તુઝ વિણુ કુણુ દેખાડણુહારો રે. ૫૩ કાઈ

તપ સંયમ ગુણુ ગરીબનઈ, કુણુ તુઝ વિણુ તારણુહારો રે
તુહા ચરણે વલગા અહો, તસ કુણુ સમજાવણુ

હારો રે. ૫૪ કાઈ

સંધ ચતુરવિધ નમણુમાં, કિમ ઠરસઈ વિણુ પ્રભુચંદોરે
તુઝ વિણુ કુણુ પ્રતિબોધસઈ, સાહ અકબર સરીખો
નરિંદો રે. ૫૫. કાઈ

હવદયા ગુણુવેલડી, તસુ કુણુ જગિં સીસણુહારો રે
જિજિઆ પ્રમુખ છોડાવવા, જમની તુઝ વિણુ કુણુ
કરઈ સારો રે. ૫૬ કાઈ

દાણુ મહીઅલિ માંડવી, તુઝ વિણુ કુણુ ઉડાઈ રે,
તુઝ વિણુ કુણુ વૃપ ખૂઝરી, બંદા (દી) લાખનઈ
બંધથી કુણુ કાઢઈ રે. ૫૭ કાઈ

કલિ કાલિં મુગલાઈમાં કુણુ, તુઝ વિણુ ગોવધ વારઈ રે,
શૈતુજય ગિરિનારિના દેવ, વિણુ કરિ જગત જૂહારઈ રે
એહવું કહઈ કુણુ સરીનઈ વારઈ રે. ૫૮ કાઈ

અકબર શાહઈ જે ઠંભઈ, નામ 'જમતગુર' માહરોરે,
તે કહી કહનઈ ખોલાવઈ રે, તુઝ વિણુ જમદાધારો
રે. ૫૯ કાઈ

આજ જિનશાસન જગિ જગમઈ, તુઝથી તે સવિ
સારો રે,

જનમ લગી ચાકરી અતે તે કાંઈ આજ સમારો રે.
૬૦ કાઈ

અહા ગરીબનઈ વિલવિલઈ, જહા મનિ મહિરમાન
આંણોરે,

તઉ શ્રી વિજયસેન સરિંદજ, જવ નાવઈ તિહાં લગઈ
તાંણો રે.

કાંઈ તેહવઈ મનમાંહિ આંણો રે. ૬૧.

રામ આ(શા)હીરી સિધુદે, દુહા.
શ્રીગુર જ'પથ મુનિવરા રે, કાં ધરઉ મનિ વિષવાદ,
સાહસનઉ આ સમય ઇઈ, તુલ્ય શ્રુતજલધિ અગ્રાધ ૬૨
જે અહો સમરાસકે ગુણ, રમણાચર મૂખકંઠ,
મઈ તુલ્ય થાપી આપીઆ, શ્રી વિજયસેન સુરિદ. ૬૩
જિણિ જિનશાસન મુઝ છતઈ, બારયું જિમ દિલુંદ
તેહથી મુઝ ચિતા નહોં, તુલ્યનધ પરિ આણુંદ,
મજનઈ પણિ જિનશાસન આનંદ. ૬૪
પણિ તે મુઝનઈ નવિ મિલ્યા, હવઈ તુલ્યે ધાઉં સુર,
કાલિ જોયો જે રમું હસઈ, મુઝ અણસણુ મારી અસર ૬૫
ધન્ય ધન્ય 'જમગુર' હીરજી, જિણિ જાણિઉં નિજ
નિર્વાણ,
પંચમ આરધ કેવલી, હીરજી ત્રિભુવનભાણુ,
કરઈ અણસણુ હીરજી જાણુ. ૬૬

દાહ.

સુપ્રભાતિ સહ સંધ મિલ્યા, સુણિ રાતિની વાત નઈ
જાણિનિ નિણુંય વલી નિર્વાણનઉ એ;
ધક આચરય ધીજી દુખિ ભયો, અતિ મહભયો હિઅ-
૫૪ (૨) નઈ સુણિ અણસણુ ચક્રવિહારનઉ એ. ૬૭
શ્રી ગુર સંધ પ્રતિ બાણુઈ. સુણો માનવી આણુનઈ (૨)
શાસનપતિ જિન વીરની રે,
મુઝ આણું જસ વાલહી, તિણિ પાલવી આણુનઈ (૨)
શ્રી આચાર્યની સહી એ. ૬૮
અંત પૂજ સહ સંધ કરઈ, સુપ્રભાતિથી માંડીનઈ
માંડીનઈ રૂપ કનક મુદ્રા ધણી એ,
અઢી પુહુર જિહાં દિન ચઢઈ એ, કોઈ બાવિક વહા-
વઈનઈ (૨)
મુક્તાશ્લિ કરી મજધણી એ. ૬૯
મુખ સમાધિ નિર્વૃતિ ધણી, સોવન તણી કાંતિનઈ (૨)
ઝલકઈ અંગ સુહામણું એ,
મંડાણા સખલ મંડાણુ એ, તિહાં આવઈ રાણોરાણિ એ,
રાવરાણુએ નિરખઈ મુખ હીરનું તણું એ. ૭૦
જિનશ્રી વીર જિને, દેશના મઈ દિવસની દીધીનઈ (૨)
જિનશાસનિ હિત અર્તિ બણુ એ,
નિમ લેખાનું પડિકમણું સહ આંજન
સંધઈ (૨) કરાવઈ રમ્ય તપમજ્જણુ એ. ૭૧

જુદે તપ તેજ ગુર હીરનું, કાંઈ ચઢત લઈ વાંનજી
ખાનઈજી બઠા પડિકમણું કરી રે,
મણુઈ નુકાર તે પડવડા પદમાસન પૂરીનઈ,
પૂરીનઈ ખ્યાન કીમધિર અનુસરી રે. ૭૨
બાદવ સુદિ અગ્રારસિ શુભ ગુરવાર યોગિજી,
સિદ્ધિ યોગિજી શ્રવણુ નખ્યત સોહામણુઈજી,
રતિ ધરીઆ પાંચ જાતઈ, નઉકરવાલી પાંચમી (૨)
માંડતાં 'જમગુર' ઈમ બાણુઈજી. ૭૩
વરતુ

હીર જ'પઈ હીર જ'પઈ અંત્ય ઉપદેશ
રે મજવાસી મુનિવરા ! સુણુઈ અંત્ય હિતશીખ મોરી,
અહાઈ પરભવિ પંથી હવા, તુલ્યે હુયો હવિ ધમધારી,
જિનશાસન દી(પા)વયોરે, સાધયો કહ પરસોક,
ધમ કહી નોકરવાલી પાંચમીઈ, હીર પોહોતા સુરભોક ૭૪

દાહ

જમનઈવાહાસો રે હીરજી, હુંકે જીવતાં જૈનનઉ જન રે
ફલ તે દેખાડીઈ જમત રે. ૭૫ જમ
હીરજી નિર્વાણુ જાણી કરી, આખ્યાં દેવવિમાન રે
મહોચ્છવ કરઈ રે નિર્વાણુના, કલિમાં અચેરા સમાનરે ૭૬
વિમાન તે નજરિં દીઠડઈ, સોંમલેસર વાસી બદ રે,
સુત(૨) પણિ દેખઈ પરમદ રે,
વાંણી રે હવી આકાસમાં, તે પણિ સુણિ ઉલ્ભદ
રે. ૭૭ જમ
રાત્રિ વલી અંગજ પૂજાઈ, ભ્યાહરી અઢીઅ હનર રે
માંડવી ઢોઈ ઉદાર રે,
કરી કથીપા પ્રગુખરયું, તિહાં બઠી ભ્યાહરી એક
હનર રે. ૭૮ જમ
માડવી નીપજી જવ રહી, તવ રહી રતિ ધરી આર રે
તવ રે મંદાનાદ વાજી, જેહવો છદનઉ સાર રે
સુણિજી તેવણું અદારરે, પછઈવામાં સાત ઉદારરે. ૭૯ જમ
જવ ચિતામાંહિ પોહાડિઆ, જિહાં લમઈ દીડું
કાંઈ અંગ રે,
તિહાં લમઈ પૂજાઆ પૂજયજી, રૂપા નાંણુઈ મન-
રંજ રે. ૮૦ જમ
પનર મણુ સુહડિ બલી, અમર તે ત્રિણિ મણુ જાણિરે,
કપૂર તે ગીણુ સેર તિહાં મિલિઈ, ચૂકે સેર પાંચ
મમાણુ રે,

કસ્તુરી બિ સેર આણિ રે, કેસર ત્રિણુ સેર
 વખાણિ રે. ૮૧ જ૦
 ધણિ પરિ હીર અંત સંરકરિઉં, જમલિ ભ્યાહરી
 સાત હજાર રે,
 તિણિ વાહી જે ઝર લાઈઆ, તેહજ મોર્થા સહકાર રે,
 અદ્ભૂત એ અપાર રે ૮૨ જ૦
 ખારખ મેઘઈ કરાવિઉં, થૂલ તિહાં અભિરામ રે,
 તિહાં રાત્રિ આવઈ છઈ દેવતા, કરઈ હીરના યુણ્ણામરે
 નાટિક હોઈ છઈ તામ રે, વાંજિત વાજઈ તિણિ કામિ રે
 પ્રસિદ્ધ હવું આખિ ગાંમરે. ૮૩ જ૦
 તિહાં ખેત જે વાસો વસઈ, વાણિકે નામર ભાતિ રે
 તિણિ તિહાં જઈનઈ નેઈઉં, ઉલ્લાસ વનમાં ન માત રે
 કાનિ સુણઈ ગીત ગાંન રે, વાંજિત દેવતા
 વાત રે. ૮૪ જ૦
 ધણિ પરિ હીરજી નિર્વાણના, આવ્યા પાટણુ લેખ રે
 તે શ્રી આચાર્યઈ સાંભલી, કૃપ કીધઈ સવિશેષ રે
 તે વિરહની વાત અલેખિ રે, મુજિ ચઢઈ તેહ દયાદ
 હીર પેખી રે. ૮૫ જ૦

રાગ પરવી

હીરજી ગુર કહનઈ કહીઈ, વિજયસેન સુરિદ મોલઈ
 કહું દેવદયાલ રે, હીરજી ગુર કહનઈ કહીઈ. ૮૬
 દુર દેસ પિહાર કીધો, કાં જગત્રય તાત રે
 વીરની પરિ હીર જાતઈ, કરી સખલી વાત રે
 મુઝ કિઉં ગૈાનમ ભાતિ રે. ૮૭ હી૦
 સિદ્ધરસ રસકુંપિકા, કારકા રૂંદની રસ પારસા,
 ધાતુ રૂપનઈ કનક સાધઈ, નહીઅ તું ધાતુ
 કેનકરસા. ૮૮ હી૦
 શુદ્ધમતિ આતિ મુઠ મતિ જા, જેહ નિપટ અજન રે,
 અયોગ્ય પણિ તે યોગ્ય કીધો, યુણ્ણઈ આપ સમાન રે
 સખી હીર અધિકઈ વાનિ રે. ૮૯ હી૦
 દુર દેશથી દરિસન રસઈ, કાં કૃપાલ કૃપા ન કીધી,
 એકવાર દરિસનઈ. ૯૦ હી૦
 સીખ હિત મતિ કહિણુ દેસઈ, ધુને વિના નિજ સાસનઈ,
 જમત્રગુર હીરજી ધુઝ વિણુ, કહું કણુ સૂરી સનઈ
 ૯૧ હી.

રાગ મેવાડો ધન્યાસી

શ્રી હીરજી ગુર કિમહિં ન વીસરઈ, જેહનો પરમ
 ઉપકારોજ
 જિણિ જિનજાસનિ જગત્ર જગવીઉં, ધમ કહઈ
 હીર પટોધરજી દર શ્રી૦
 અકગર સાહના રે ધર્મસંદેસઉં કહઉં હવિ
 કિહનઈ કહેસયુંજી,
 હિત આસીસ ને કૃપા નજરિ મિલી, ધુઝ વિણુ
 કુણ્ણથી લહેરયુંજી. ૯૩ શ્રી૦
 નિર્વાણુ ઉજિવિ આયા દેવતા, જિમ તીર્થેકર વીરોજી,
 ગૈાતમ જિમ મુઝ વિરહ દેખાડિઉં, તિમ કીધું
 ગુર હીરોજી. ૯૪ શ્રી૦
 અંત્ય સમય જિહાં મુઝ સંભારિઉં, ધન્ય હીરજી
 ગુરોજી જી,
 પણિ મઈ ચરણુ તે નવિ ભેટી શક્યાં, એ કાંઈ
 મુઝ અંતરાયો જી. ૯૫ શ્રી૦
 સંધ સહ મિલિ ગુરનઈ વીનવઈ, મ કરો હીરનો
 વિષવાદોજી,
 જિણિ તુલ્લ અભનઈ રે આપીઆ, હીરનો મહા-
 પ્રસાદો જી. ૯૬ શ્રી૦
 શોક નિવારો રે સાસન-રાજીઆ, પ્રતિપાલો
 સહ સંધોજી,
 અતિ આગ્રહ અવધારિ મહાધણી, કરઈ જિન
 સાસનઈ રંજોજી.
 વિવેકહર્ષ જમ જંજોજી. શ્રી હી૦ ૯૭
 રાગ ધન્યાસી ઢાલ
 જમઉંજમઉં જમગુરપટધરો, શ્રી(હીર)વિજય ગણધારજી
 સાહ અકગર દરગાહ (ખાર)માં, જિણિ પામ્યો જમ
 જમકારજી. ૯૮ જમઉં૦
 જિહાં લગિ મેર મહીધરો, જિહાં લગિ ગિરવરની રાજીરે
 ચિરજી પ્રતપજી ગુર અમ્મધણી, શ્રી વિજયસેન
 સૂરીસજી રે. ૯૯ જમ૦
 હીર પટોધર ઉજિઉં, પ્રગટ પ્રતાપી સુ(ર) જી રે
 કુમતિ તિમિર દૂરઈ કરઈ, અવિઅણુ સુખ ભરપૂરજી
 રે. જમ ઉ. ૧૦૦

વીળપુર વર નયનમાં પાંડવ નયન વરીસ ૭ રે
હૃદયઆલુદ વિચુધ તણો, સીસ દીર્ઘ આસીસ,
વિવેકહર્ષ કહઈ સીસજી રે. ૧૦૧ જય૦

—ધૃતિ શ્રી હીરવિજયસૂરી જગગુર રાસ
સંપૂર્ણ. પંડિતોત્તમ પંડિત શ્રી પ શ્રી અમર-
વિજયગણિ શિષ્ય મુનિ ગુણવિજય ક્ષિપિકૃત શ્રી
વિલાપુરે પુરોપકારાય. ૬-૧૫ (મારી પાસે છે).

આ કૃતિ પાંડવ નયન (પર) એટલે સં. ૧૬૫૨ માં
હીરવિજયસૂરિના સ્વર્ગવાસના વર્ષમાંજ તપગચ્છીય
વિવેકહર્ષે વીળપુરમાં રચી છે અને ત્યાંજ આની
પ્રત લખાઈ છે. જુઓ જૈનગૂર્જર કવિઓ ભાગ
૧ લો નં. ૧૭૮ પૃ. ૩૧૧. તેઓ પોતે હૃદયઆલુદના
શિષ્ય હતા. અને હીરવિજયસૂરિની શિષ્ય પરંપરામાં
થયેલા અને તેમના પદધર વિજયસેનસૂરિની આ-
ગામાં રહેલા. વિવેકહર્ષ પ્રતાપી હતા. તેમણે કચ્છના
રાજા રાવ ભારમદ્દને (ભારમદ્દ પહેલા સં. ૧૬૪૨ થી
૧૬૮૮ આત્મારામ કૃત કચ્છનો ઇતિહાસ) પ્રતિ-
બોધ્યો હતો. તેના સંબંધીની કચ્છની હકીકત કચ્છની
મોટી ખાખરના શત્રુંજયવિહાર નામના જૈનમંદિરની
અંદરનો એક મોટો શિલાલેખ છે તેમાં આપેલી છે
(તે શિલાલેખ પંચાસશ્રી હંસવિજયજી કૃત પ્રત્નો-
ત્તર પ્રબંધમાલા નામના પુસ્તકના પૃ. ૧૫૫ માં અને
જિનવિજય ૨, નં. ૪૪૬ માં છપાયો છે.)

આ લેખનો સાર શ્રી જિનવિજય આપે છે કે-
સં. ૧૬૫૬ માં તપાગચ્છના આચાર્ય વિજયસેન
સૂરિની આગાથી પં. વિવેકહર્ષગણિએ કચ્છ દેશમાં
વિહાર કર્યો અને એક ચાતુર્માસ જુજ શહેરમાં અને
બીજું રાયપુર બંદરમાં કર્યું. તે દરમ્યાન તેમણે તાકા-
લીન કચ્છના રાજા ભારમદ્દજીને પોતાની વિદ્વતાથી
રંજિત કરીને તેની પાસેથી કેટલાક વિશેષ દિવસોમાં
જીવહિંસા બંધ કરાવાનો અમારિ પડહ વજડાવ્યો;
તથા રાવ ભારમદ્દજીએ જુજ નગરમાં ‘રાયવિહાર’
નામે એક સુંદર જૈનમંદિર પણ બંધાવ્યું. જુજથી
વિહાર કરી પં. વિવેકહર્ષ ગણિ કચ્છના જેસલા
નામે મંડળ (પ્રાંત)માં ગયા ત્યાં ખાખર ગામના
મેંકડે આશવાલોને ધર્મોપદેશ આપી શુદ્ધ આવકના

આચાર વગેરે શિખડાવી પૂર્ણ શ્રદ્ધાવાન થયાં. તે
વખતે ત્યાં સા. વપરસીએ તપાગચ્છના યતિઓને
રહેવા માટે એક નવીન ઉપાગ્રય કરાવ્યો, તથા ગૂ-
જરાતમાંથી સલાટોને બોલાવી કેટલીક જિન પ્રતિ-
માઓ તૈયાર કરાવી. સં. ૧૬૫૭ ના માધ્યમ સુદિ ૧૦
સોમવારના દિવસે પં. વિવેકહર્ષગણિના હાથે તેમની
પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

આ લેખ પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે વિજયહર્ષ
ઉપાધ્યાયે આઠથી સો સુધી અવધાન કરીને મહા-
રાષ્ટ્ર કેંકણના રાજા જુહાનશાહિ, મહારાજશ્રી રામ-
રાજા ખાનખાના તથા નવરંગખાન આદિ અનેક
રાજાઓ પાસેથી લીધેલા જીવો માટેના અમારિ પટહ
તથા ધણા કેદીઓના છુટકારા આદિ સુકૃત્યો કર્યા
છે. મલકાપુરમાં મુલા નામના મુનિને વાદમાં જીત્યા,
પ્રતિષ્ઠાન (પેઠણ) પુરમાં યવનોને મોઢે જૈનધર્મની
સ્તુતિ કરાવી તથા બ્રાહ્મણ બટ્ટોને યુક્તિવડે જીત્યા,
અને ઘોરિદપુરમાં કેવળ નામના વાદીને જીત્યો.
વળી જૈન ન્યાયથી દક્ષિણના જાલજી નગરમાં દિ-
ગંબરાચાર્યને હરાવી કાઢી ચૂકાવ્યા, રામરાજની
સભામાં આત્મારામ નામના વાદીને જીત્યો.

આ ઉપાધ્યાયે કચ્છ દેશમાં સં. ૧૬૫૬ ને ૫૭
માં ત્યાંના રાજા ભારમદ્દને (સં. ૧૬૪૨-૧૬૮૮)
પ્રતિબોધ્યો ને તેના પરિણામે તેણે લેખ કરી આપી
પોતાના દેશમાં જીવહિંસાનો નિષેધ કર્યો કે ‘હમેશાં
ગાયની બિલકુલ હિંસા થાય નહિ, ઋષિપંચમી સ-
હિત પર્યુષણના આઠ મળી નવે દિવસોમાં, શ્રાદ્ધપ-
ક્ષમાં, સર્વ એકાદશીઓ, રવિવારો, અમાવાસ્યાઓના
દિનોમાં તથા મહારાજના જન્મદિવસ અને રાજ્ય-
દિને સર્વ જીવોની હિંસા ન થાય.’ વળી તે રાજાએ
જુજનગરમાં ‘રાજવિહાર’ નામનું ઋષભનાથનું જૈન
મંદિર કરાવ્યું સં. ૧૬૫૮. ને તપાગચ્છના સંઘને
સ્વાધીન કર્યું કે જે હાલ મોજૂદ છે. આ મુનિએ
કચ્છના ખાખર ગામમાં આશવાલોને પ્રતિબોધી આ-
વક ક્રિયાઓ સમજાવીને ત્યાં સં. ૧૬૫૭ માં ત્રણ
મોટી પ્રતિમાની અંજનશલાકા કરી સં. ૧૬૫૬માં
ત્યાં શત્રુંજયાવતાર નામના તૈયાર થયેલા ચૈત્યની
પ્રતિષ્ઠા કરી (જિ. ૨ નં. ૪૪૬).

તેમણે (પોતાના ગુરુભાઈ) ધરમાનંદ, મહાનંદ, (પોતાના શિષ્ય) ઉદયહર્ષ સાથે જહાંગીર બાદશાહને વિનંતિ કરી કે 'જે સમગ્ર રક્ષણ કરેલા રાજ્યમાં અમારા પવિત્ર બાર દિવસો-ભાદરવા પશુસણના દિવસોમાં હિંસા કરવાની જગ્યાઓમાં કોઈપણ જાતના જીવોની હિંસા કરવામાં નહિ આવે, તો અમને માન મળવાનું કારણ થશે. અને ઘણા જીવો આપના હિંસા અને પવિત્ર હુકમથી બચી જશે. તેમ તેનો સારો બદલો આપના પવિત્ર-શ્રેષ્ઠ અને ગુપ્તારક રાજ્યને મળશે'—આથી બાદશાહે ધરમાન આપું કે:-મજકૂર બાર દિવસોમાં દરવર્ષે હિંસા કરવાની જગ્યાઓમાં તમામ રક્ષણ કરેલા રાજ્યની અંદર પ્રાણીઓને મારવામાં આવે નહિ.' (જુઓ સૂરીશ્વર અને સત્રા-દ્માં પરિશિષ્ટ ૪) વળી તેમણે પરબ્રહ્મ પ્રકાશ નામનો ગ્રંથ ભાષામાં પદ્યમય બનાવ્યો છે.

આ કૃતિમાં મુખ્યત્વે છેલ્લું ચોમાસું જાનામાં હીરવિજયસુરિએ કર્યું તેનું વર્ણન છે. પાટણથી અમદાવાદ પધાર્યા ત્યારે શાહજહાં મુરાદ ત્યાં સૂએ હતો. (અકબરે પોતાના શાહજહાં સુલતાન મુરાદબક્ષને આહમો સૂએ સન ૧૫૬૨ થી ૧૬૦૦ સુધીમાં નીચેના ને તેના દિવાન તરીકે મહમદ સાદિકખાનને નીચેના જુઓ બાંચે એક્ટિઅર વો. ૧ ભાગ ૧ પૃ. ૨૭૨) તે મુરાદ પાંચે પઠી હીરસુરિની દુઆ માંગી. ત્યાંથી શત્રુંજયની યાત્રા કરવા પ્રયાણ કર્યું. પાલીતાણા પહોંચ્યા (સં. ૧૬૫૦ માં) ચેત્રિ પુનમે મોટી યાત્રા કરી. તે વખતે પાટણ, અમદાવાદ, ખંભાત, માલવ, લાહોર, મરમંડલ (મારવાડ), દીવ, સુરત, ભરૂચ, વીજપુર, દક્ષિણ કાનડાના સંધે આવ્યા. તે તે સંધના સંધવીઓએ ઘણું ખર્ચ કર્યું, ખંભાતના સંધે ચોમાસું ખંભાતમાં કરવાની વિનંતિ કરી પણ પૂન્યે જણાવ્યું કે આતમસાધન પાલીતાણામાંજ રહી કરશું ને સાથે તીથસેવા બનશે. દીવના સંધે આમહપૂર્વક જણાવ્યું કે ગુજરાતમાં આપ બહુ રક્ષા પણ આ મહાભૂમિમાં આપની અમૃતવેલિ દુર્ભાષ્ય છે. આપહને વશ થઈ જતાં જાનામાં આવ્યા ને ત્યાં ચોમાસું કર્યું (નિર્ધારિત થયું)

(પહેલાં દાઠા-મહુવા વગેરે થઇને દેલવાડા અને ત્યાંથી અનંતરા પાર્શ્વનાથને વંદી પછી) દીવ જઈ ઉપદેશ આપ્યો. ત્યાંના વેપારીઓ સમુદ્રના સફરી હતા.

જેમનાં વહાણો પાછાં ફરવાનો સંદેહ હતો તેમનાં પાછાં ફર્યા આથી આનંદ થયો. આગેવાનોમાં પારેખ મેધજી હતો કે જેને લાડકી બાઈ નામની સુશીલ પત્ની હતી. ત્યાં પ્રતિષ્ઠા હીરસુરિએ કરી ને તેમાં મેધજી પારેખે લાખ દ્રવ્ય ખર્ચ્યું.

આ વખતે મકે હજ કરી આજમખાન પાછો ફરતાં જાનામાં આવી આચાર્યને નમ્યો અને હજાર મહોર આગળ ધરી. ગુરુ પોતે નિષ્કંચન છે એમ જણાવી તે દ્રવ્યનો અસ્વીકાર કર્યો. જમનગરના જમસાહેબ સાથે (વજીર) અખજ બણશાહીએ (ના. ૨. નં. ૧૭૮૨) સુરિની અંગપૂજા અઢારસેં મહોરથી કરી, ત્યાંના ખાન મહમદખાન હિંસક હતો તેની પાસે હિંસા છોડાવી ને તેણે લાડકીબાઈને પોતાની બહેન કરી. પછી ગૂજરાતમાં પધારવાની વિનંતિ થઈ. આચાર્યે જાનામાં વૈશાખમાં પ્રતિષ્ઠા કરી. આચાર્યની ચાલવાની અશક્તિ થઈ તેથી પાલખીથી વિહાર કરવાની વિનંતિ થતાં ગુરુપરંપરાથી તેવી રીતે વિહાર કરવો એ ખરી રીતિ નથી તેથી જાનામાંજ આતુ-મૌસ કર્યું.

તબીયત બરાબર નહોતી તેથી લાહોરમાં વિજયસેન-સુરિને લેખ લખી માણસ મોકલ્યો કે અકબરશાહની સંમતિ લઈ દેખત કાગળે ચાલી નિકળજો. વિજયસેન સુરિએ અકબરશાહની રજા માંગી ને જણાવ્યું કે આ-ચાર્યની તબીયત બરાબર નથી એટલે શાહે દિલ્હીર થઈ આચાર્યની ખેરાત ખાટે વળી એક માસની અમારિનું દરમાન વિદાયની સુખડી તરીકે તેમને આપ્યું. તે વિજયસેનસુરિ દાણ છોડાવી ષટ્ વિગયના ત્યાગપૂર્વક અભિગ્રહ લઈ હીરસુરિને મળવા એકદમ આસ્થા. એવામાં પશુસણ આવ્યાં એટલે હીરસુરિએ રાજનગરથી કંથ્યાણવિજય ઉપાધ્યાયને બોલાવ્યા.

જાનામાં ભાદ્રપદ સુદિ દશમીને દિને મધ્ય રાત્રે હીરવિજયસુરિએ વિમલહર્ષ અને વજીર સોમવિજય વાચકને બોલાવી પોતે અનંતન લે છે એમ જણાવ્યું. વિજયસેનસુરિ આવે ત્યાંસુધી ખેંચી પછી અનંતન થ્યો તો સાફ એમ તે મુનિઓએ કહ્યું એટલે સુરિએ જણાવ્યું છે કે તે વિજયસેનસુરિને મચ્છનાથક તરીકે મેં સ્થાપ્યા છે તેથી તેઓ આવે નહિ તો ચિંતા નથી. પોતે ચારે જાતના આહાર વિહારને તથા અ-

લુપ્ત કરી પછી દેહ તણ દીધો. બાદવા શુદ્ધ ૧૧ ગુરવાર સિદ્ધિયોગ અવલુ નક્ષત્રે.

જૈનનો છત્રપતિ ગયો. દેવવિમાન આવ્યાં ને મહોત્સવ થયો. સિંહલેસરના એક વિષ્ણુ તે વિમાન નજરે દીધું. અંમની પૂજા કરી અઢી હજાર લાહરી ખર્ચા. શખને માટે માંડવી કથીપાના વસ્ત્રની કરાવી ને તેમાં એક હજાર સ્વાહરી બેઠી. તે તૈયાર થઈ એટલે ચાર ધડી રાત રહેતાં જેથી ઘંટાનાદ થયો તે બધાએ સાંભળ્યો. અગ્નિસંસ્કાર કર્યા પહેલાં ચિતા પર શરીરને મૂકતાં દેખાતા દરેક અંગની પૂજા રૂપા નાણે લોકોએ કરી. અગ્નિ સંસ્કાર વખતે ૧૫ મણુ સુખડી, ૩ મણુ અગર, ૩ શેર કપૂર, ૫ શેર ચૂઓ, ૨ શેર કરતુરિ, ને ત્રણ શેર કેશર વાપરવામાં આવ્યાં. અગ્નિસંસ્કારમાં કુલ સાત હજાર સ્વાહરી ખર્ચ થયું. જે વાડીમાં સંસ્કાર થયો ત્યાં આંખાને મોર આવ્યા. પારેખ મેધણ (ઉક્ત દીવવાસી)એ ત્યાં સ્તંભ કરાવ્યો. રાત્રે દેવતા આવી હીરણના ગુણગાનને આનંદનાં નાટક કરતા એમ લોકોમાં પ્રસિદ્ધ થયું.

ત્યાં વસતા નાગર વાણીઆએ કાને દેવવાજીત્ર સાંભળ્યા હતા.

હીરવિજયજીના સ્વર્ગવાસના ખબર લેખ દ્વારા

પાટણ મળ્યા. વિજયસેનસૂરિને દુઃખ થયું ને શોક કર્યો. તેમને બધા છેવટે વિનંતિ કરવા લાગ્યા કે, 'શોક નિવારણે સાસનરાજીઆ, પ્રતિપાલો સદ્ધ સંધ અતિ આગ્રહ અવધારિ ગજધણી, કરો જિનસાસને રંગ.'

કર્તાના ગુરુ હર્ષાણુંદ તે આણુંદવિમલ સૂરિના શિષ્ય ઋષિ શ્રીપતિના શિષ્ય હતા, અને કર્તાની શિષ્ય પર-પરામાં તેના જ્ઞાનંદ ગણિ, તેના ગજનંદ ગણિ, તેના રૂપાનંદ ગણિ ને તેના પ્રેમાનંદ ગણિ થયા કારણકે કલ્પ-સૂત્ર પરના આજ્ઞાવબોધની એક પ્રત ખેડામાં જોઈ હતી તેમાં લેખકપ્રશસ્તિ એ છે કે આણુંદવિમલ સૂરિ-ઋષિ શ્રીપતિ-હર્ષાનંદ ગણિ-મહા ઉપાધ્યાય વિવેક-હર્ષ-જ્ઞાનંદ ગણિ-ગજનંદ ગણિ-રૂપાનંદ ગણિ-પ્રેમાનંદગણિ વાચનાર્થ.

વળી આ વિવેકહર્ષનો સં. ૧૬૬૭નો પ્રતિમાલેખ નીચે પ્રમાણે ઉપલબ્ધ છે:—

"સં. ૧૬૬૭ વ૦ ઉ૦ ૩૧૦ જડિયા ગો. સં૦ હોલા પુત્ર સં. પૂરણમસ્થ પુત્ર સં. ભૂપતિના શ્રી વિમલનાથ બિંબ મહોપાધ્યાય શ્રી વિવેકહર્ષ ગણ્યપદેશાત્ કા૦ પ્ર૦ તપા ગચ્છેન્દ્ર ભ૦ શ્રી વિજ-યસેન સૂરિભિઃ" (ના૦ ૧, નં. ૧૨૦)

જૈનધાતુપ્રતિમાલેખ સંગ્રહ

(૧-૪) માર્ચ ૧૯૩૦માં પાટણમાં વડોદરા રાજ્ય પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદમાં બાગ લેવા તેમજ ત્યાં સામરગચ્છના ઉપાશ્રયે વિરાજતા પૂજ્ય પ્ર૦ શ્રીમન્ કાન્તિવિજય અને મુનિશ્રી જશ્વિજય કે જેમની પાસે ગુર્જર સાહિત્યના હસ્તલેખોની પ્રતિઓ પુષ્કળ છે તેમનો લાભ લેવા ગયો હતો ત્યારે મણિયાતી પાડામાંજ શેઠ ખુબચંદ હીરાચંદને ત્યાં ઉતર્યો હતો. તે પાડામાંના મંદિરમાં તથા નગરશેઠના ગૃહ દેરાસરમાં પૂજા કરવા જતાં તે તે મંદિરની પ્રતિમાઓના લેખો ખાંસ મહે-નત કરી અવકાશ લઈ ઉતારી લીધા હતા. નગરશે-

ઠના મંદિરમાં સહસ્રકૃત પિત્તલમય પ્રતિમાના લેખ લેવામાં મારા મિત્ર પંડિત લાલચંદ ભગવાનદાસ ગાંધીએ મદદ કરી હતી. વળી સાક્ષર મુનિ શ્રી પુણ્ય-વિજય અને તથા પંડિતજીને પંચાસરા પાર્શ્વનાથ મંદિરમાં વનરાજની મૂર્તિ નીચેનો લેખ પુનઃ ઉકે-લવા લખ ગયા હતા ત્યારે તે મંદિરમાંના બીજા કેટલાક લેખ મેં ઉતારી લીધા તે અત્ર આપેલ છે. વનરાજની મૂર્તિ નીચેનો લેખ જેટલો સીની મહેનતથી ઉકેલાયો તે મેં સંસ્કૃત ચંદ્રમલચરિતની મારી પ્રસ્તાવનામાં આપ્યો છે એટલે અત્ર મૂક્યો નથી. પાટણમાંના

કેટલાક લેખો સ્વ. બુદ્ધિસાગરસૂરિ પ્રયોજિત જૈન પ્રતિમા લેખ સંગ્રહ ભાગ ૧લામાં પૃ. ૩૯ થી ૬૬માં અપાયા છે, પણ તે સિવાયના એટલા બધા-પુષ્કળ લેખો અપ્રકટ રહ્યા છે કે તેનો સંગ્રહ કરવાની અતિ આવશ્યકતા છે. આ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઠી મુનિશ્રીઓના વિદ્વાનોદ્વારા આ બધી સામગ્રી એકત્રિત કરાવી પ્રકટ કરવાના પ્રયત્ન સેવે તો ઇષ્ટ થશે.

(૪) કાઠિયાવાડમાં કાઠીના જેતપુરના (૫) થાન-લખતર તાબેના (૬) ગોંડલના-દેરાસરોમાંના લેખો ત્યાં ત્યાં જવાનું થતાં ઊતારી લીધા તે અત્ર મૂક્યા છે. તંત્રી.

(૧) પાટણ-મણિયાતી પાડાંના દેહરાસરમાં. ૧ સં. ૧૪૬૯ વર્ષે ઉકેશ જાતીય સં. આલ્હલ્યસી ભા. (શું) ગારદે પુત્રાભયસિંહ બાર્યા શ્રે. તિકુણા ધરણુ પુત્રા લલિતાદેવ્યા સ્વપતિશ્રેયાર્થે શ્રી મુનિસુવત અતુર્વિશતિ પદ્મકઃ કારિતઃ પ્રતિદ્વિ-નશ્ર (ધિતશ્ર) શ્રી ગુણુરત્નસૂરિભિઃ

૨ ૧૪૮૩ વર્ષે ફા. શુ. મોઢ જાતીય શ્રે. વીર-પાલ ભા. સુહગલ સુતા શ્રા. રતન નામ્યા સ્વ-શ્રેયસે સ્વપતિ શ્રે. હીરા શ્રેયસે ચ શ્રી કુંથુનાથ મિત્ર કારિતં પ્ર. શ્રી સૂરિભિઃ શ્રી જ્ઞાનકલસ સૂરિ ॥

૩ સં. ૧૪૯૧ આ. વ. ૭ શ્રી શ્રીમાલ વંશે વડલી વાસ્તવ્ય સં. સાંડા ભા. કામલદે સુત સં. કાલાકેન ભા. માકું સુત માંધઆ જૂયર પ્રમુખ કુટુંબ સહિતેન શ્રી ધર્મનાથ મિત્ર કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રી સોમસુંદર સૂરિભિઃ ॥

૪ સં. ૧૫૦૭ વર્ષે ફાલ્ગુ શુ. ૪ મૂળિંગ પુરવા-સિ શ્રીમાલ જાતિ મં. જેસા ભા. જસલદે પુત્ર મં. પર્વત ભા. બલી સુત રત્નાકેન ભા. જસપુત્ર માંકા લલુ બ્રાત્ર ઘૂસાદિ કુટુંબયુતેન સ્વ પિતામહ શ્રેયસે શ્રી કુંથુનાથ મૂલનાયકાલ કૃતશત્રુવિશતિ પદ્મકઃ કારિતઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ શ્રી સૂરિભિઃ

૫ સં. ૧૫૧૮ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૩ વાર શનૌ શ્રી પત્તન વાસ્તવ્ય શ્રી શ્રીમાલ જાતીય સા. ક. રત્ના બાર્યા મૂંજી સુત સા. વસ્તા ભા. ફફે

સુત રીડા યુતેન સુભાર્યા ફફે શ્રેયસે શ્રી શીત-લનાથ મિત્ર કારિત પ્રતિ. શ્રી મલધારિ ગચ્છ શ્રી ગુણુસુંદર સૂરિભિઃ ॥ શ્રી.

૬ સંવત્ ૧૫૩૧ વર્ષે વૈશાખ સુદિ શ્રે. કાકુરસી ભા. ટળૂ પુત્ર હીરાકેન ભા. માણિકદે લલુ બ્રાત્ર ધીરા ભા. લખી પુત્ર લાલાદિ યુતેન શ્રી શાંતિનાથ મિત્ર કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં તપાશ્રી જ-દમીસાગર સૂરિભિઃ મહીજ ગ્રામે ॥

૭ સંવત્ ૧૫૪૪ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૩ સોમે ૧ શ્રી ઉમેસ વંશે ॥ વ્ય. દેવા બાર્યા સખી પુત્ર સોની આણંદ સુશ્રાવકેણ ભા. અમરાદે બ્રાત્ર આના અર્જન બ્રાત્રવ્ય વસ્તા જગપાલ સહિતેન માતુઃ પુણ્યાર્થે પીપલગચ્છ શ્રી રત્નાસાગર સૂરિભિઃ શ્રી વાસુપૂજ્ય મિત્ર પ્રતિષ્ઠિતં ॥

૮ સં. ૧૫૫૫ વર્ષે ફાલ્ગુ શુદિ ૨ સોમે પ્રાગ્વાદ જાતીય સં.-દરાજ ભા. જીવિણ પુ. સં. કર-પાલેન ભા. કપૂરાધ પુત્ર શ્રીરંગ શ્રીવજ્ર શ્રીપતિ પ્રમુખ કુટુંબ યુતેન શ્રેયાર્થે શ્રીનમિનાથ મિત્ર કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં વૃદ્ધ તપાપદ્મે બદા. શ્રી ઉદ-યસાગર સૂરિભિઃ ॥

૯ સં. ૧૫૭૯ વર્ષે માગશર શુ. ૧૦ શુક્રે શ્રીમાલ જાતીય વિદ્યાપુરીય ગાંધિક સં. હોદા ભા. લા-ડિકિ પુત્રા સા. સહસકિરણ બાર્યા માકું નામ્યા સ્વપુણ્યાર્થે શ્રી શ્રી શીતલનાથ મિત્ર કારિતં પ્ર. શ્રી પૂર્ણિમાપદ્મેલીમપદલીય ભ. શ્રી મુનિચંદ સૂરીજામુપદેશેન પાત્ર વાસ્તવ્ય.

૧૦ સંવત્ ૧૬૦૦ વર્ષે વૈશા. વદિ ૧૦ શુક્રે શ્રી શ્રીમાલ જાતીય દોસી કુઝા બાર્યા ટલિફ સુત દોસી ધના બાર્યા અપરાદે સુત શવા ૧ લક્ષ્મીદાસ ૧ મંગા કર્મદાસ ॥ દોસી લક્ષ્મીદાસ બાર્યા જીયાધ સ્વ આત્મ કુટુંબ શ્રેયાર્થે શ્રી સંભવનાથ દિવ્યતુર્વશતિ પદ્મકઃ કારાપિત ૧ શ્રી પૂર્ણિમાપદ્મે પ્રધાનશા-ખાયાં શ્રી કમલપ્રભસૂરિ પદ્મે શ્રી પુણ્યપ્રભ-સૂરિ પ્રતિષ્ઠિતં વિધિના પત્તન વાસ્તવ્ય મણુ-હી પાદકે શ્ર.

(૨) પાટણ-પંચાસરા પાર્શ્વનાથના મંદિ-
રમાં પાપાણ મુર્તિઓ. (૧૬-૩-૩૦)

૧ સં. ૧૬૬૨ વર્ષે વૈશાખ શુદ્ધ ૧૫ સોમે પત્તન
વાસ્તવ્ય વૃદ્ધ સાખીય પ્રાગ્વાદ ગાતીય દો. ચંકર
ભા. વાહલી નામ્યા સુત દો. કુઅરજી આતુવ્ય
દો. શ્રીવંત ભા. અગ્રાધ સુત દો. લાલજી પુત્ર
રતનજી પ્રમુખ યુતયા સ્વએપોર્થમ બહુસ્તપા
અગ્રેશ શીલાદિગુણધારક ભા. હેમવિભલ
સુરિપદબુપણ ભા. શ્રી આણંદવિભલસુરિ પદે
પ્રભાવક શ્રી વિજયદાન સુરિ પદાલંકારાણાં સ્વદ-
વી રંજિત શ્રી અમકબ્જર પાતિસાહ વિહિત સર્વ
જવાબદારાનપ્રવર્તન શ્રીશત્રુંજયાદિકરમોચનાદિ
વિહિતયશસાં હુપાકમતેશ ઋ. મેષજી નામ્યા
દત્તદીક્ષાણાં બદારકા શ્રી હીરવિજય સુરીયાં
મુર્તિ: કા. પ્રા. ચ તતપદાલંકારકારિભિ: પાતિસાહ
શ્રી અમકબ્જરસભાલબ્ધજયવાદમનોહારિભિ: ગો-
વૃષભમહિષીમહિષવધમૃતધનાદાન બંદ મહણ નિવા-
રક કુરમાન ધારિભિ: બદારકાશ્રી ૬ શ્રીવિજયસેન
સુરિભિ:

મહોપાધ્યાયશ્રી સોમવિજયગણિપરિવૃત્તે: પત્ત-
નાદિ મહં અમજી પ્રમુખ સકલ સંધેન વંદમાના ચ
નંદતાત્ ।

૨ ૬૦ સંવત્ ૧૬૬૪ વર્ષે ફાલ્ગુન શુદ્ધ ૮ ચતુ-
પત્તન વાસ્તવ્ય વૃદ્ધ સાખીય પ્રાગ્વાદ ગાતીય
દોસી ચંકર ભા. વાહલી નામ્યા આતુવ્ય દો.
શ્રીવંત ભા. અગ્રાધ સુત લાલજી સુ. રતનજી
પ્રમુખ કુટુંબ યુતયા સ્વ એપોર્થ તપાગચાધિરાજ
શ્રી હીરવિજય સુરીયર પદે પ્રભાવક બદારકા શ્રી
શ્રી શ્રી વિજયસેનસુરિ પદે પૂર્વાચલ સહભકરા-
નુકારિ શીલાદિગુણધારાલંકૃતગત્ર બદારકાપુરંદર
સંપ્રતિ વિજયમાન સુવરાજપદ ધારકાચાર્ય
શ્રી ૫ શ્રી વિજયદેવ સુરીયરાણાં મુર્તિ:
કારિતા પ્રતિષ્ઠાપિતા ચ ગીતાર્થ: ।

મં. અમજી પ્રમુખ સંધ બદારકેણ વંદમાના
ચિરંજીવાદિતિ બદ.

એટલે આજ વર્ષના સાથે સાથે હીરવિજય સુરિ,
વિજયદેવસુરિની મુર્તિ એકજ જગે
કરવામાં આવેલા છે.

(૩) પાટણ-નગરશેઠનું ૬૨ ફેહરાસર-મણિ-
યાતી પાડો તા. ૧૬-૩-૩૦

૧ સં. ૧૫૦૭ વર્ષે જ્યેષ્ઠ સુ. ૧૦ સોમે પત્તન
વાસ્તવ્ય શ્રી ઉસવાલ ગાતીય સુરે. સિવા ભા.
સિંગારદે સુત સા. જયસિંહ ભાતુ સા. ડાહા
ભા. મરમદિ નામ્યા પિતૃ સાહ લીખા ભાયા
માતૃ સુતયા નિજભતૃ સા. ડાહા એપસે એ.
યાંસનાથ ચતુર્વિંશતિપદ્ધ કારિત: પ્રતિષ્ઠિત:
શ્રી પદલીવાલ ગચ્છે શ્રી યશોદેવ સુરિભિ:
૨ સંવત ૧૫૧૫ વર્ષે ફા. ૧૦ વ. ૨ સોમે શ્રી શ્રીમા-
લ ગાતીય ૫૦ સીવા ભા. અધૂં સુ. પાસા.
કેન ભા. સાહાસિણિ સુ. દેવાદિ કુટુંબ યુતેન
સ્વભાતુ જીવિતસ્વામિ શ્રી સંભવનાથ મિખં
શ્રી પૂર્ણિમા પક્ષે સહગુરુયામુપદેશેન પ્રા.
વિધિના શ્રી પત્તને

૩ સંવત ૧૫૩૨ વર્ષે ચૈત્ર વદિ ૨ ગુર ઉસિવાલ
ગાતી તાતહક ગોત્રે સા. સાજણ ભા. લાંછિ
પુત્ર સા. સવા ભા. રમ્યાહી પુ. સા. શ્રીવંતેન
સા. ગજર સા. કમ્ભા આતુયુતેન શ્રી શાંતિનાથ
મિખં કારિત પ્રતિષ્ઠિત શ્રી ઉપકેશ ગચ્છ
કુકુદાચાર્ય સંતાન શ્રી દેવગુપ્ત સુરિભિ: શ્રી:

૪ સંવત ૧૬૨૪ વર્ષે ફાગણ શુદ્ધ રવૌ શ્રી શ્રી-
માલ ગાતીય એષ્ટિ ગોધા ભાયાં બાહીરાષ. પુત્ર
એષ્ટિ રતના ભાયાં બાહરી બાષ પુત્ર એષ્ટિ રાયમલ
ભાયાં બા. મગાધ એષ્ટિ રાયમલકેન પિત્ર
એપોર્થ શ્રી એયાંસનાથ મિખ કારિત તપા
ગજ શ્રી હીરવિજયસુરિભિ: પ્રતિષ્ઠિત:
પત્તન વાસ્તવ્ય ।

૫ સહભકુટ પ્રતિમાઓ જેના પર રહે છે તેની
નીચે લેખ છે કે:-

સંવત ૧૭૭૪ વર્ષે જ્યેષ્ઠ સુદિ ૮ સોમે પત્તન
મધ્યે । શ્રી શ્રીમાલી ગાતીય વૃદ્ધિ સાખાયાં દો । શ્રી
વીરા સુત । દોસી । શ્રીશિવજીસુત । દો. । શ્રી મેષજી
ભાયાં સહિત વહ સુત । દો. । શ્રી જયતસીભાયાં રામ
વહ સુત । દોસી શ્રી તેજસી ભાયાં દેવઆધ સુના પૂજા ।
સુત ગુલાબ । દિ. ભાયાં રાધા વહ સુતા લ ।
હર્ષા । મહુકચંદ પ્રમુખ સપરિવાર યુત: દો । શ્રી

તેજસીદેન સુખશ્રેયોર્થાં શ્રી પાર્થનાથાદિ બિંબ સહસ્રે પિત્તલમય કોષ્ટઃ કારિતઃ પૂર્ણિમા પક્ષે । બ । શ્રી ભાવપ્રભ સરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ ॥ શ્રી મહિમાપ્રભ સરિસ્ તત્પદે । બ । શ્રી ભાવપ્રભ સૂરીણામુપદેશાત્ કૃતમહોત્સવેન પ્રતિષ્ઠાપિતં શ્રી ઠંઢેરપાટક સંબંધિના ॥

૫૬-નીચેનો ભેખ કિનારી પરનો છે:-સં. ૧૭૭૪ જ્યે. ૧ સુ. ૮ દો. શ્રી તેજસી ભાર્યા દેવ વહ્ન સુતા પૂજ્ય સુત ગુણામ । દિ. ભાર્યા રાધા સુતા લ. હીરકી સુત મલક પ્રમુખ સપરિવાર-યુતેન શ્રી તેજસીદેન સુખ શ્રેયોર્થે શ્રી પાર્થ-નાથાદિ બિંબ સહસ્રે પિત્તલમય કોષ્ટઃ કારિતઃ; શ્રી પૂર્ણિમા પક્ષે । બ । શ્રી મહિમાપ્રભ સરિસ્ તત્પદે । બ । ભાવપ્રભ સરિણામુપદેશાત્ કૃતમહોત્સવેન પ્રતિષ્ઠાપિતં શ્રી ઠંઢેરપાટક સંબંધિના ।

૬ સં. ૧૭૭૪ જ્યે. ૮ સુ. ૮ દો. આણુંદળ

ભાર્યા રતન વહ્ન કારિત । શ્રી વાસુપૂજ્ય બિંબ પ્ર. ૪ જેતપુર-કાઠીનું-કાઠિયાવાડના ઢેહરાસરમાં (તા. ૧૬-૪-૧૯૩૦)

૧ સં. ૧૫૧૬ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૧૧ શુક્રે શ્રી શ્રીમાલ જાતીય શ્રે. ૭ કહલા સુ. ૭ શ્રી હરીયા ભા. ૦ રત્ન સુ. ૦ સાલિગેન ભા. ૦ આસુ યુતેન । માતૃપિતૃ શ્રેયસે શ્રી કુંથુનાથ બિંબ કારિતં (વ) બ્રહ્માણુ ગચ્છે પ્રતિષ્ઠિતં શ્રી વિમલ સરિભિઃ ॥ શ્રીઃ ॥ જયતપુરે ॥

૨ સંવત્ ૧૫૩૩ માધ વદિ ૧૦ ગુરૌ શ્રી કૌરંદ ગચ્છે શ્રી નનાચાર્ય સંતાને શ્રી ઉસવંશે વૃદ્ધ શાખીય શ્રેષ્ઠિ નરીઆ ભા. ૦ નામલદે પુત્ર બીકા ભાર્યા વની પુત્ર સાહ મૂંધા પસવીરા-બ્યાં ભાતૃ વીરપાલ નિમિત્ત શ્રી સુમતિનાથ બિંબ કારિતં શ્રી કલ્લસરિ પદે શ્રી સાવદેવ સરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતં અહમદાવાદ નગરે ॥ શ્રી ॥

૩ સંવત ૧૬ ( ) ૧ વરુણે શાંતિનાથ વિજયસન પ્રતિષ્ઠિતં.

૫ સરધારના દેરાસરમાં (૧૧-૫-૩૦)

૧ સંવત ૧૬૩૨ વર્ષે દ્વિતીય જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ ચતુર્થી તિથૌ ગુરવારે મવાનપુરે શ્રે. ૦ રાણા ભાર્યા રમાદે સુત શ્રે. ૦ રાજપાલેન એ કુંડુપયુતેન શ્રી

સુત(મ)તિનાથ બિંબ પ્રતિષ્ઠાપિતં પ્રતિષ્ઠિતં ચ શ્રી તપાગચ્છે । શ્રી હીરવિજય સરિભિઃ શુભં ભવતુ

૨. સં. ૧૮૨૬ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૨ શુક્રે ઉસવાલ જાતીય શા શ્રી પમાધુ તત્ ભાર્યા બાઇ લાસુ ૨ સિદ્ધચક્ર કારાપિતં શ્રી વિજયધર્મ સરિભી પ્રતિષ્ઠિત શ્રી તપાગચ્છે

૩ ॥૬૦॥ સંવત ૧૯૨૧ના વરુણે શાકે ૧૭૮૬ પ્રવર્તમાને માગ માસે શુકલપક્ષે સપ્તમી તિથૌ શ્રી ગુરવારે શ્રી અમ્યલગચ્છે પૂજ્ય ભટારક શ્રી રત્નસાગર સૂરીશ્વરાણામુપદેશાત્ શ્રી કછદેશ । શ્રી શાધ્રાણુનગર વાસ્તવ્ય ઉસવશે લઘુ શાખીય શ્રી લોડાદ્રયા ગોત્રે । સા તેજસી હીરજી તદ્ ભાર્યા સારબાઇ । તત્પૂત્ર સા । માંડણુ તન્નામના જિનબિંબ શ્રી યુનિસુવ્રત સ્વામીજી (કારા) પીતઃ ॥

ત્રણ પાપાણુ પ્રતિમા છે. મૂળનાયકની પર નીચેનો ભેખ છે.

૪ શ્રી ૧૯૨૨ મા શુદ્ધ ૭ ગુરવારે શ્રી સરધારના સંધ સમસત શ્રી આદિનાથ બિંબ ભરાપિતં શ્રી સિદ્ધજેત્ર.

૫ શ્રી ૧૯૨૧ શ ૧૭૮૬ પ્ર. માધ શુદ્ધ ૭ ગુર-વારે શાશ્રી આણુંદળ કથ્યાણુજી શ્રી સિદ્ધ-ક્ષેત્રે શ્રી શાંતિજીન બિંબ સર્વ સરિ પ્રતિ । (પ્ર. ૦=પ્રવર્તમાને) બીજામાં એજ પ્રમાણે આરસની લીંતમાં તખતી.

૬ આ શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીનું જિનાશ્રય તથા તેની પાસેની ધર્મશાળા શ્રી જૈનધર્મો મૂર્તિપૂ-જક આવકાના ઉપયોગ વાસ્તે, શ્રી જામનગરના વતની માટે વીશાઓસવાળ આવકો શા. લીલાધર કલ્યાણુજી તથા વોરા અજરામર હરજી એઓએ રાજકોટ જીલ્લાના ગામ શ્રી સરધાર મધ્યે પ્રતિષ્ઠા મુદ્દત્ સંવત ૧૯૩૭ ના ફાગણ શુદ્ધ ૭ સોમવારે કર્યું છે.

(૬) થાન (લખતર તાબે) ના ઢેહરા-સરમાં. (૧૩-૫-૩૦)

૧ ઈ સ્વસ્તિ સંવત ૧૩૪૩ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૧૫ મુહૂર્તીયાણુ જાતીય સા. ૦ મના ભાર્યા બ. ૦ ધાંઇ સુત સા. ૦ રત્નસીદેન ભા. ૦ સી. ૦ વાંજી યુતેન

સ્વપુષ્પાર્થ શ્રી પાર્શ્વનાથમૂર્તિ શ્રવણિશિત
પદ્મઃ કારિતઃ ॥ શ્રી જિનવર્દ્ધન સૂરીયા
મુપદેશેન । શ્રીઃ ॥

૨ સંવત્ ૧૫૦૫ કાતિ. વ૦ ૫ પ્રાં સાં વ્ય૦
છાડા સુ(ત) ધરણ્યા ભાં દેગે સું દોં હીરાકેન
ભાં ટાણુ ગા(ગૌ)રી પું સિવદાસ હેમા
પુશાલબી બ્રાત્ર મં વેલા બ્રાં દંબિંએ ।
શ્રેયસે શ્રી શાંતિનાથ બિંબં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં
શ્રી સાધું શ્રી પુણ્યચંદ્ર સુરિભિ ગુરુપદૈઃ ॥
અહમ્મહાવાહ વાં

૩ સં. ૧૫૩૩ વ૦ પોસ સુ. ૧૫ સોં સિદ્ધ-
પુરે ઉસવાલ સાં સાં મા...સુત જિણ્ણદાસ-
કેન સ્વ શ્રેયસે શ્રી ધર્મનાથ બિંબં કાં પ્ર-
તિષ્ઠિતં શ્રી વૃદ્ધતપાપદ્મે શ્રીજ્ઞાનસાગરસુરિપદે
શ્રી હિંદયસાગરસુરિભિઃ ॥ શ્રીઃ ॥
(છ પાપાણુની પ્રતિમા છે, અને તેમાંની કોઈ પર
લેખ નથી)

(૭) ગાંડલના દેહુરાસરમાં. (૨૫-૫-૩૦)

૧ સં. ૧૧૦૬ આસાદ સુદિ ૧૦... (પાર્શ્વનાથ) પરિકર
તુરેસો.

૨. સં. ૧૪૪૨ વર્ષે વ૦ સું ૧૫ શની ઉપકેશ
જાતીય વ્ય૦ પાપર ભાં જલ્લણ દેવે સું
ગૂંગડેન પિત્રે શ્રેયસે શ્રી કુંથનાથ બિં. કાં
પ્ર૦ ખરતર પક્ષે શ્રી જિનરાજસુરિભિઃ ॥

૩. સંવત્ ૧૫૧૬ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૧૧ શુકે ઉશ-
વાલ જાતીય ૫૩૫૩ ગોત્રે વદ્ધમાન શાખીય સાં
વસ્તા પું સાં કાન્હડ ભાં લપમાઇ પું સાં
સહદેવેન ભાં બઈ સોભાદે પું સાં ગોરા
શ્રેયસે શ્રી શ્રી અનંતનાથ બિંબં કારિતં શ્રી ધ-
ર્મધોષ ગછે ભટ્ટારક શ્રી વિજયચંદ્રસુરિ પદે પ્રતિ-
ષ્ઠિતં શ્રી સાધુરત્નસુરિઃ ॥

૪ સંવત્ ૧૫૨૮ વર્ષે પૌષ વદિ ૫ શુકે શ્રી
શ્રીમાલી જાતીય ઠક્ક૦ લાડા સુત ઠં માંડણ
ભાર્યા રૂપા સુત ઠક્ક૦ દેવાકેન ભાર્યા લાડિહિસુત
આંબાયુતેન શ્રી શાંતિનાથ બિંબં કારાપિતં । પ્રતિ-
ષ્ઠિતં શ્રી પૂર્ણિમા પક્ષે ભટ્ટાં શ્રી સાધુસુંદર
સુરિભિઃ ॥ માંગલ્યપુર વાસ્તવ્ય ॥ શ્રી શ્રીસ્તુ ॥
(ચતુર્વિંશતિપદ) ॥

૫. સંવત્ ૧૫૩૧ વર્ષે આસાદ સુદિ ૫
શુધે ઉસવાલ જાતીય નાહર ગોત્રે સાં તુડા
ભાર્યા નાહરી પું રત્ના ભાર્યા રત્નાદે આત્મપુન્યાર્થે
શ્રી ચંદ્રપ્રભ બિંબં કારાપિતં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રી
ધર્મધોષ ગછે ભં શ્રી પાસમૂર્તિસુરિ । શુભં ॥
ધાતુના સિદ્ધચક્ર.

૧ સંવત્ ૧૮૩૧ વર્ષે માહ વદિ ૫ સોમવાસરે
શ્રી ગુડલ નગરે ભં શ્રી શ્રી વિજય ધર્મ
સૂરીશ્વરજી પ્રતિષ્ઠિતઃ ॥

૨ સંવત્ ૧૮૭૮ વર્ષે વૈશાખ માસે । શુક્લપક્ષે ।
૧૫ તિથે ગુરુ વાસરે । પોરવાડ જાતિય । વોરા ।
તલકસી રાધવજી । સુત મોહનજીકેન । શ્રી
સિદ્ધચક્રજીભરાપિતં । ભા । શ્રી શ્રીવિજયજિનેંદ્ર
સુરિભિ પ્રતિષ્ઠિતં ॥ શ્રીમત્તપાગચ્છે ॥
શ્રીસ્તુ ॥ : ॥

૩ ૬૦૦૦ બિંબં સં. ૧૯૧૧ માધ શુદિ ૧૦ કા રાજ
ધનપતિસિંહ બાદુરેન પ્રસિદ્ધ સિરિ બેગદેસે.
મંદિરના પથરના થાંલલામાં તખતી.

॥ સ્વસ્તિ શ્રી સંવત્ ૧૮૪૪ વર્ષે । શકે ૧૭૧૦
પ્રવર્તમાંને । માશાતમ માસે । વૈશાખ માસે કૃષ્ણપક્ષે
૫થી તિથે । સોમવાસરે । શ્રીમત્તપાગચ્છે । ભં શ્રી
વિજયજિનેંદ્રસુરિ । શ્રી ગુડલ નગર મધે રાજ
કુંભાજી રાજ્યે અણીહલ્લપુર પત્તનાદી સંધેન નવીન
જિનપ્રાસાદ કારાપિતં પ્રાસાદ મધે પુરાણ જિન
પડિમા પુર્વ સુરિ પ્રતીષ્ઠિતં । ચંદ્રપ્રભજિનબિંબ
સ્થાપિતં ચણનાર કડીયે બીમજી ॥

પાપાણુપ્રતિમા—મૂલનાયક ચંદ્રપ્રભપર લેખ
નથી.

સં. ૧૯૨૧ શા. ૧૭૮૬ પ્રા. શુ. ૭ દિન ગુરે
અંબલગછે કછ દેં કોઠારાના વા. ઉશવા લધુ
શાખાયા ગાધે (?) મોહોના ગોત્રે સાં શ્રી નાયક
મણસી ભાં હીરમાઇ પુત્ર શ્રી કેશવજી શ્રી પાદ-
લિપ્તન સિદ્ધજેત્રે શ્રી મહિંદનાથ જિનબિંબં ભં
ગજનાયક ભં શ્રી રત્નસાગરસુરીજી પ્રતિષ્ઠિતઃ

બીજી બે પ્રતિમા નમિનાથ ને પાર્શ્વનાથની
પણ ૧૯૨૧ ની સાલની છે.

સં. ૧૫૪૮ ની નાની પાપાણુ પ્રતિમા છે પણ
તે અંધારામાં છે ને મહેનત કરતાં ઉઠેલાતી નથી.

માનવિજયકૃત અને ભાવવિજયકૃત નેમિસ્તવન.

કોઈ કહેરે નેમજીને વાતડીરે, ઇમ બોલે રાજુલ નારિરે
વયલુ સુણા(વિ) મૃગલોચણીરે, ઇમ જંપે વયલુ ઉદારે
કોઈ૦

ખખર કંઈ સ્વામિ નેમિનીરે, જોવા ચાલી તે તતકાલરે,
ભમત ભમતાં શુદ્ધિ લહીરે, સખી આવી વેગે ચાલિરે.
કોઈ૦ ૨

મઠ ગિરનાર નેમિજીરે, પુહતા જણી રાજુલ નારિરે,
કરજોડી સંદેશો પાઠવેરે, સ્વામિ! તું મુજ હીયાને હારે.
કોઈ૦ ૩

રાત ચંદ્રે કરી ઉજલારે, વચે બિછાઇ સોવનખાટરે,
ગોખ સવાલખિ પોઢીએરે, વેગે આવો જોઈં તુમ્હ વાટરે.
કોઈ૦ ૪

સેજ બધી સોવનતણીરે, આપણુ રમરમું રંગ રસાલરે,
વિરહ દાવાનલ ટાલસ્યુરે, નવલવ નેહ સંભાલિરે.
કોઈ૦ ૫

રાતદિવસ તુઝને જપુરે, તુમ્હ વિષુ ધડીમ ન જયરે,
દિન ગમું વાતે કરીરે, રાત વધી દોહલી ચાયરે.
કોઈ૦ ૬

સેજ બિછાઇ રાજીમતીરે, બેડી ઝુરે મનહિ અપારે,
આંસુડે બીજે કંચુએરે, નેમિ! અળલાની કર સારે.
કોઈ૦ ૭

નેમિ સંદેશો લહી કરીરે, પ્રતિબોધી રાજુલ નારિરે,
હાય વધી માથે ઠવીરે, રાજુલ થાપી મુગતિ મઝારિરે.
કોઈ૦ ૮

તપગઢ માંહિ સુંદરે, શ્રી દેવવિજય ઉવગાયરે
માનવિજય કહે ઇણીપરેરે, જિમ મનવંછિત ચાયરે૦
કોઈ૦ ૯

ભાવવિજયકૃત નેમિનાથસ્તવન.

રાગ મહાર

સરસતિ માત પસાઉલેરે, શુણ્ડસ્યુ નેમિજિણ્ડ,
સમુદ્રવિજય કુલચંદ્રેરે. જેણે જીયો ગોવિંદ
ચાંદરાય જઈ રહ્યો, મઠ ગિરનારે.

નારિ તજ જેણે સુંદરે, વારિ પશુઆ-મારિ-ચાંદવ૦
બાલ બલમારિ સુહામણેરે, શિવાદેવી માતમહાર.
સંખલંચન સ્વામિ સામલેરે, સૌરીપુર અવતાર.

ચાંદવ૦ ૨

તોરણથી જવ પ્રભુ વળ્યોરે, મન આણી વૈરાગ,
તવ રડતી રાજીમતીરે, ઇમ બોલે ધરી રાગ. ચાંદવ૦ ૩
પિયુઝા કહે કુણુ કારણેરે, તેં આણિ મન રીસ,
વિષુ અપરાધેં કામિનીરે, કંઈ છાંડો જગદીશ.
ચાંદવ૦ ૪

વસ્ત્રલ વેગે પધારીને, મુઝ ધર ધરિ ઉચ્છાહ,
જો જણી હું છાંડવીરે, તો કાંઈ માન્યો વિવાહ. ચાંદવ૦ ૫
એહ ચોરી એહ માંડવોરે, એહ મંદિર એહ વેશ,
સુણુ સુણુ તુજવિષુ નાહવારે, સુખ ન દિયે લવલેશ. ૬

મેં જપ્યા તુઝ બેલકારે, મયગલ દંત પ્રમાણુ,
તે સાજન તું કાંઈ કરેરે, કાજમ કોટિ સમાન. ૭
તુમથી પારેવાં બધારે, પ્રેમતણું અધિકાર,
ગગન ભમતાં ભોંય પડેરે, જવ દેખે નિજ નાર. ૮
વાહલા વેહસો આવિનેરે, પડોચાડો મન રંગ,
વિરહદાવાનલ પરજલેરે, ઠારો માંડ અંગ. ચાંદવ૦ ૯
એહવા રાજુલ બોલડેરે, જો ન અથો વડવીર,
સંખ લેઈ મુગતિ ગયોરે, અમરથ સાહસ ધીર. ૧૦

કલશ

ઇમ મયણુભંજણુ મોહમંજણુ ભુવનજનમનરંજણુ,
શિવાદેવીનંદન દુઃખનિકંદન શુણ્ડો સાહિય આપણુ.
નકુલાઈ નયરી સમીપ સુંદર ધરણીધર શિરમંડણુ,
મુનિવિમલ વાચક શિષ્ય નિત નિત નમે ભાવધરી બણુ.

[ભાવવિજય માટે જુઓ જૈનગૂર્જર કવિઓ
—પ્રથમ ભાગ નં. ૨૭૩ ૫. ૫૮૧ તંત્રી.]

સં. ૧૫૩૫માં લખાયેલાં પ્રાચીન કાવ્યો.

સીંહાકૃત જ'બૂસ્વામી વેલ.

લખ્યા સં. ૧૫૩૫ વૈ. શુ. ૬ અભયપ્રબળચિના.

॥ ૬૦ ॥ ૧

સમુદ્ર શ્રી પ્રિયપતિ બણુધ, હંઉં જલ તું રત્નસારલિ
બગ કરિ સુગજ કંચુ વણુ, ફલિયા મન ઉનમૂલિ
ગડમંડકક સગધ બિહુ ચૂકિસિ, કામ ભોગ સુખ મૂલિ, ૧

નાહ ન બૂલીયધ.

નવ પરણીય વર નારિ, હેલિ ન મેલિયધ.
યુગતા યુગત વિચારિ, દયા ધરમ પાલિયધ,
કદલ કમલ વન મેલિહ, કનક ન રાચિયધ,
ચંદન પાચ મ ઠેલિ, અંગિ વિલેપિધ, આંચલી.
હથિ કલેવર ત્રીમતણુઉં, નઉં હઉં વાયસ નારિ;
વિષય લણુધુ સોતહિ રહિઉં, મહા સમુદ્ર મઝારિ,
દસ દિસિ પેખધ પાર ન પામધ, તિમ ન પડિસુ સંસારિ,
નારિ ન બૂલિયધ.

રમણુ અમૂક મેલિહ, કામિ ન રાચીધ,
મૂંકિ ફલિહ સહકાર, કઈંબિ ન જૂઝિયધ,
બરિઉં સરૌવર મેલિહ, કાદમિ (ન) ખૂચિયધ,
બૂલી મુધિ ગમારિ, વિરહ ન બોલીયધ, આંચલી
પદમસેના બણુધ નાહ સુણિ, પ્રાણનાથ અવધારિ,
ધકુ વાનર ધક વાનરી, તર વિશેષિ નર નારિ,
લોભ લગધ નર વાનર હૂઉ, તિમ તઉ બેડમ હારિ, ૪
નાહ ન બૂલીયધ

જ'બુ બણુધ પદમસેના સુણિ, ધકુ નર દહધ અંગાર,
ત્રિસિતું સોપધ સ નદી, સુતઉ સુપન મઝારિ,
ત્રિપતિ નહીં તિણિ ખાર બિહુલે તિમ એકવિ વિષય
સંસારિ. ૫
નારિ ન બૂલિયધ.

પદમશ્રી બણુધ જ'બુ સુણિ, નરિહ નારિ અવધારિ;
રામ મેલિહ જુયગિ લગી, જુયગુ મેલિહ રત ચોરિ.
મજ મેલિહ સીમાલ, આમિષ જિમ તિમ ધર્મ

ચૂકિસિ સાર. ૬ નાહ ન બૂલીયધ.

ચિન્નજરિ માતંગધુય, પરણી વિન્નજરેસિ,
ધકુ વિલા સાધવિ ગમઉ, ધકુ રહિમઉ પરદેસિ,
હૂઉ વિન્નજ માલતણી પરિ ન કરિ સુવસુ, સુ નહીં
ચિહવાસ. ૭ નારિ ન બૂલિયધ.

કનકસેના બણુધ મ કરિ પ્રિય દ્રમક તથરિ
ગહ સંખ પૂરિત તણિ બજે ગમ્ય, તિમ તઉ મહારિ,
વિષય ભોગ ભોગવિ સુખ પહિલઉ, પછધ મુકતિ
વર નારિ. ૮ નાહ ન બૂલીયધ.
જ'બુ બણુધ તં નારિ સુણિ, વાનરવનદં મઝારિ,
તિહં પ્રતિ મલિઉ, ધકુ આવીયઉ, તિડિયા બેઉ
તિણિ વધરિ.

ભાગજી ત્રિપા લાવસિ, ખૂતઉ તિમ ન પડિસુ
સંસારિ. ૯ નારિ ન બૂલિયધ.
નભસેના બણુધ નાહ સુણિ, સિધિ શુધિ ખરી,
યસ લોભ;

ધન કારણુ જરુકુ પૂજિયઉ, સમા સમા વર લાધ,
એકધ એક નયણુ જઉદધ, ઉ બીજુ હુધય રિંધ. ૧૦
નાહ ન બૂલીયધ.

જ'બુ કુમર કથા કહધ, મુંદરિ સુણિ ધરી બાઉ,
જીતીય સુંદર તુરિય ધકુ, મહતા સમ પયરાઉ,
ધરમ તણુધ જલિ ચોર નિહલુ ભય ઉતિમ તુમ્હિ
વિલખ મ થાહુ. ૧૧ નારિ ન બૂલીયધ.
કનકવતી બણુધ મ કરિ પ્રિય, જિણિ તિણિ
કાઉ ગમારિ,

વિલગજી રાસબ પૂંછડઈ, પડિયા દંત બિ ચારિ,
અબજ બાલ અમ્હ સંચહુ કરિ કરિ પ્રિય,
મન મૂકિ નિરધાર. ૧૨ નાહ ન બૂલીયધ.
જ'બુકુમર કથા કહધ, સોલઉ કુણુ'યા લુહ.
થોડી મરી વેસ્થા હુધ, ઉ હૂઠેરખ રખવાલ.
સહધ અપમાન તસુ નારિ તણા નિતુ,

તિમ ન કરિસિહું બાલ. ૧૩
નારિ ન બૂલીયધ.

કનકશ્રી બણુધ સુણિન પ્રિય, ધકુ પંચિયા વિચાર,
વાધા તણુધ મુખિ મંસુ તે લેયધ, અવર કહધ વવહાર.
માસાહસ તણી પરિ મ કરિસિ, લાગિસિ તું બરતાર ૧૪
નાહ ન બૂલીયધ.

જ'બુકુમર બણુધ, નારિ સુણિ, તિ નિમત્ત, અવધારિ
એકુ દાનિ ન તુ પોષિધ, એકુ પવં તિથિ વારિ,
એક જુહાર મિતુ જ'બ સરિસઉ, અબજ ન સગલ
સંસારિ. ૧૫ નારિ ન બૂલીયધ.
જ'બતિશ્રી બણુધ, બેડિવિ હર મ બણિસિ વારધવાર,

ખાણીયુ ધૂમ કલ્પિત કથા, કોઇ કહ્યું કર્યું વાર.

૧૬. નાહ ન બુધીયમ.

જ'શુકુમર ભણ્યું તં નારિ સુણિ, તરલ લતંગ કુમાર,
સંચરઈ વિપયલખધુ, ધાલિઉ નરક મઝરિ, પંચ પ્રકારિ,
વિધુ વિરતુ વિષ ભણે, સુહૃં નારિ. ૧૭

નારિ ન બુધીયમ.

નવાણ્યમ કોડિ, કનક તજ જ'શુકુમર આઠ નારિ,
વીરજિણુંદ મુદ્રા લઈ, વિરતઉ ઇણિ સંસારિ,
અનુદિતુ ચતુવિધ, સયલ સંધ મુનિ, અણુદિણુ

સીહા સ્વામિ. ૧૮

—ઇતિ શ્રી જ'શુસ્વામિ । વેલિ સમાપ્તઃ ॥ છ.

સીહાકૃત રહનેમિ વેલ.

લ. સં. ૧૫૩૫ વૈ. શુ. ૬ અભયપ્રભાશિના.

પ્રિય વંદણુ પરપતિ ચરી, વરિસઇ ગહિર ગંભીર,
ભાનઉ કંપલ કંચુક, મુખ ગોમડું સરીર,
દેખી ગજઆમિનિ ગયવર ગહિ ગહિઉ, જિમ કમલિણિ
મધુકાર, વેલિ પરાલી.

નેમિનાથ કેરી આણુ, ચલણુ ન પામીઇ,
સીમલ સખલ રખિવાલ, વન અતિ રમડું
સદમ તજઇ ગજ હોઈ, સુંડિ સંભાલીઇ,
રહનેમિ બૂલિ મ બૂલિ, નયણુડે ચાઇ(લી)ઇ, આંચલી
બહુત દિવસ દુહર કરી, રાણી તમ્હ લગઇ રેસ
તીણુકલિ હઉ મેલાવડું, ઊતરે આવ મ દેસિ. ૨
વેલિપરા.

ઇસે વચનિ તપ સંજમ દહેસ ઋષિ, નરગિ
પીઆણુઉં દેસિ,
વેલીરે કરહા મન આલિ કરિ, સંજમ ભાર વહેસિ,
દેખી પીઆરાં રામ વન મન પસરત મ મલ્હિ
(મેલ્હિસિ) ૩ વેલિ.

ધરિ તોય મનિ પંચ ઇદ્રિય વસિકરિ, અવધડ
મારગિ મ ચાલિ,
સરસવ તુલ્લી હુંજિ મૂનિ, તું ગિરિ મેર સમાન,
ગજાદ કાંઇ ખરિ ચડઇ, ગંજ અપ્પાણુ. ૪ વેલિ.
મ પડિ મ પડિ મન દુગયા ગમન કરિ, ચારિતરયણુ
મત હારિ.

પરત્તી દેખિ વિરાગ મુખ, તે વરલા સંસારિ;
લણુ વિગૂ(તા) સાંભલા, જે રતા પરનારિ. ૫ વેલિ.

ઇઆ દેખી કુર ખઇ ગઇ, હીમમેન જૂઝારિ,
રૂપ સરિધિય દેખિ કરિ, ક્રીયક મનિ અભિધાપ,
પવનનંદન સમારકરિ, જમત્રિ રહાવી રેખ. ૬ વેલિ.
શત બંધ વિસિઉં અગનિ પ્રજલી નલઇ, સ્ત્રીકારણિ
મન બૂલિ,

સુદ્ર સખાઇ લંક ગદ, રાવણુ ધણી નિસંક
પરત્તી કરણિ ગંજિઉ, ત્રિભુવન માલિજ વંક. ૭
વેલિ પ્રી.

સતી સીતા દેખી રામે રમાયણુ, જગિ જાણીઇ વિદીન.
કનકમેર ગિરિ જઉ ચલઇ, અગનિ કિ સીતલ હોઇ,
દિણુયણુ પછિમ ઊગમઇ, સીક ન લોખું તોઇ.
ભણુતિ રાજલિ રહનેમિ સુણિન ઋષિ, બલવંડ

દેલ ન હોઇ. ૮ વેલિ.

આદિ લોકિ પરકાસિઉ, એ બ્યવહાર સોદ્ધ,
અમ્હ તમ્હ સરિસું તિમ કર, કરિ પસાઉ મુખિ ખોલિ.
મ ભણિ મ ભણિ મન દુગય ગમન કરિ,
મિથ્યાત વચન મ ખોલિ. ૯ વેલિ.

રહનેમિ ખરચયાતુઅ, ફૂરી સાટ કરેસિ,
રતન રાસિ મોતી વડઇ, ગુંજ હલ કિમ લેસિ,
જે તું રે પઠિત મૂરખ અચાણુ ઋણિ(ખિ) બલવંડ
સ્ત્રી ન હોઇ.

અષ્ટ ભવંતર હું ફિરી, તુજા બંધવ સિઉં નારિ,
તે પ્રતિપન્ન ન પાલડું, હું પરિહરી સંસારી. ૧૧ વેલિ.
તીણું હઠિઈ સંજમ ભનાર વરિસ ઋષિ, વસિસુ
તમ્હારડઇ ખારિ,

રાગી પ્રતિ વચરાગિણી, મઝ સિઉં કિસી રહાડિ,
ધરિ સંતોષ મનિ આપણુઈ, જિમ રખકે નારિ. ૧૨ વેલિ.
સુકિ અમ્હારડી અવર પુરણિ રાયઇ, મુગતિ રમણિ
વર નારિ.

ખેદન ખેદી મનિ રહિઉ, સતી કિમઇ ન પતીઆઇ,
તવ હોડઇ સંતાપીઉ, ધાઇ લગ્ગુ પાય. ૧૩ વેલિ.
હું અનિગ અનઇ, બહુલ પાપ ઋષિ, ખમિન ખમિન
મોરી માઇ.

સીક સુવન સુણિ રાય મય, લગ્ગી મુણિવર પાય.
અમ્હ સાગી તુમ્હ વીરહય, તસ પાય જઈ અવસોઇ.
૧૪ વેલિ.

કુકૃત સુકૃત કરિ, વા સમરથ, તુમ્હિ ગુર આકર
પસ હોષ,
ચલણિ લાગી મુનિ ગહિયરિઉ, સામી કિકિ અપરાધ,
હં અ જિ તુમ્હરપ કિમ કહઉ, તમ્હિ જાણુઉ
જગનાહ. ૧૫ વેલિ૦
વધરિ તમ્હારડપ, સંત્રામિ ગોત્ર ભડ, રાખિ
જાદવકુલનાથ,
સંધદાસ સીહું બણપ, ભવિ ભવિ નમિ પાયચપ,
રહનેમિ રાજલિ ચરિત સુણિ; પાય પણાસપ દરિ.
૧૬ વેલિ૦
પ્રસન અતુવિંધ સંધ, સયલ મુનિ અતુદિન સીહાયા
સામિ. વેલિ૦

—છતિ શ્રી રહનેમિ વેલિ સમાપ્ત. ॥ ૭. ॥

કુંગરકૃત નેમિનાથકાવ્ય. (આરભાસ)

લ. સં. ૧૫૩૫.

અહે તોરણિ વાલંભ આવિઉ, યાદવકુલ કેરકે અંદ.
અહે પસુઅ દેખિ રથ વાણિઉ, દિલિ દિસિ હૃદિ છવિદ. ૧
અહે નિશિ અંધારી એકલી, મધુર મવાસિસિ મોર,
વિરહ સંતાવધ પાપિઓ, વાલંભ હિધ કંટોર. ૨
અહે ધુરિ આસાઠહ જનપઉ, ગોરીને ગુણનેહ,
ગાઠઈ ગાળિમ પાપિઉ, છાનઉ વરિસિ ન મેહ. ૩
અહે શ્રાવણુ વરિસપ સરવડે, મેહ ન ખંડપ ધાર,
મનમથિ મોઈ મન વ્યાપિઉં, પ્રીયકે કરઈ ન સાર. ૪
અહે ભાદ્રવડો ભરિ જીવટઈ, સરોવર લહડે જાપ,
કાયા સરોવર અમ્હ તણુઉં, સામીય વિણુસી દાપ. ૫
અહે રાજહંસ પરબતિ ચડી, કિમઈ ન આવધ હેદિ,
માનસરોવર પરિહરી, છીલરિ ઉપરિ દ્રેદિ. ૬
અહે આસો આસા બંધડી, હૂ મેહી ધણુ કતિ,
મધુકરિ માલતિ પરિહરી, પારિધિ પૂઠિ ભમંતિ ૭
અહે જિમ જિમ મહીયર સાસરઈ, જાતી દેખૂં માપ,
તિમ તિમ મોઈ મન આવટઈ, કિમઈ ન થાહરપ ઠાઈ. ૮
અહે કાતી માસિ મેલાવડઉ, નેમિ ન કીધકે આજ,
છપનકોડિ જાદવધણી, હૂ મૂકી કુણુ કાજિ. ૯
અહે વિશ્વવંતી મેહી ગયઉ, ગર્યા ગણુપ ન ગોત્ર,
જીવ દયાલુ જપ કિમઈ, માણુસ રૂપિય રોઝ. ૧૦
અહે આગસર મઝ મેલવપ, એઅ સગુણુકે નાહ,
જાણુ જિમ તીણુપ પાલવિઉ, બલતાહ કેરકે નાહ. ૧૧

અહે હંસ બણી મપ હેલઉ, સુર બગલાનું કીધ,
અંત્ર બણી મપ સેવિઉ, ફલ લીંગોલી દીધ. ૧૨
અહે પોસમાસિ જહિ પ્રિય મિલપ, તકે મનવંછિત હોધ,
બણુપ રાણી રાધમપ, નેમિ ન મેલપ કોપ. ૧૩
અહે કરડી કીધકે મપ વહિઉ, વાર વિસહર જાણિ,
દૃષ્ટિ વસઈ મઝસિ ગયઉ, દેખિતિ રાણો રાણિ. ૧૪
અહે માહિ મહારઠ ટાઢડી, ગાઢી લાગપ અપ,
નેહ-સાલ હીયડલપ, નેમિ ન જાણુપ દૂપ, ૧૫
અહે હરણા હેજિઈ પરિભમપ, પાખલિથી સવિવાર,
હરણુકે હીપ કંટોરકે, ચરતે આક મહાર. ૧૬
અહે ફાગુણુ ફાગ મપ ગમપ, દમઈ તે મપણુ સરીર.
કામણુગારો કંટકે, ગમપ તિ સામલ ધીર. ૧૭
અહે કરકુ સલિજિ કુણુધીઉ, મુલવાહઈ કરીરિ,
ફલી દ્રાપ પરિહરી, કંટક લાપ સરીરિ. ૧૮
અહે ચેત્રિ ન ચેતપ કંટકે, સુવિ ફલી એ વણુરાય,
પાડલ પરિમલ બહિકતાં, મૂરિપ મેહી જાપ. ૧૯
અહે કહીપ ધસર કૂડિઓ, ગંચા વહપ સિરિ કીધ,
તં હ પાહિ તૂં આગલઉ, દાહ અધિકેરકે દીધ. ૨૦
અહે વૈશાખે લૂઅ વાપસિપ, પરબત જપરિ નાહ,
આગઈ દુખિ દિન નીમમઈ, એ અ અધિકેરકે નાહ. ૨૧
અહે આરહ માસહ માહિલઉ, જેઠ વડે વર હોઈ,
પલણુઈ રાણી રાધમઈ, નેમિ ન મેલપ કોઈ. ૨૨
અહે કિમ બણુઈ સુણિ રાધમઈ, મિલિસીપ તોરત્ર સામિ.
અષ્ટ ભવંતર પ્રીત, સિદ્ધિલિ જપ ઠામિ, ૨૩
અહે જાણુ યાદવ કૂડીઉ, હૂ આગઈ મનમાહિ,
સોલ સહસ ગોપી ધણી, માપ વાતડીય મવાહિ. ૨૪
અહે તપ જપ સંજમ આદરી, કીધી નિરમલ કાય,
નેમિ પહેલી રાધમઈ, રાખે શિવપુરિ જાપ. ૨૫
અહે રાજમતિ(?) સિઈ રાધમઈ, પુહુતી સિદ્ધિ શકાય.
કુંગરવામી ગાપતાં, અદૃષ્ટાં ફલપ તાહ. ૨૬
—છતિ શ્રી નેમિનાથ કાવ્ય સમાપ્ત. ૭.

ઉદયવંતકૃત નવકાર મહામંત્ર ગીત.

લ. સં. ૧૫૩૫,

અક્ષર સપત જપત પદિ પહિલપ, બીજપ બીજપ પંચ
બીજપ સાત સાત અઉથઈ દ્રવ, નવ પંચમપ પ્રપંચ. ૧
સુગુણી ગુણીપ નવકારો, અઉદહ પૂરવ સારો,
નવ સ્વપદ પદ આહ આહ સહિ અક્ષર અક્ષર કારો. આંચલી.

છઠ્ઠું સિદ્ધં સાતમર્ધ આઠમર્ધ, પદિ અક્ષર આઠાઠ,
નઉમધ નવવિધ એવંકારધ, અઠસદિ અક્ષર પાઠ. ૨ સુ.
અઠદશ કમથ હૃદય જપ જપીધ, જપીધ આઠધકરમ,
ધુરિ લધ પદિ વિદ્યાધર વિદ્યા, નાણી જાણુધ મરમ.

૩ સુગુણી

સમલીઅસમલિ આવિ હાર, ભરઅચ્ચિ સહ
કોષ જાણુધ,
નઉકાર લગધ નાગ નાગપતિ, નાગલોકિ સુખ માણુધ.

૪ સુગુણી

પલિંદ પલિંદી નઉકાર ગુણુતાં, કુણુતાં વનિ મુનિ સેવ,
રાજ બોગવી રાજસિંધ નર્ધ, રતનવતી ધ્યાં દેવ.

૫ સુગુણી

મારી તે અશોક શેખરિ, એ સમરિજી મંત્ર પવિત્ર.
તં નિસુણી રણિ વીરસેન તીહં, શિત્ર શીડી થયે મિત્ર.

૬ સુગુણી

ધારવ જંગમ વિષમ મહા વિપ, ગરડ સગરક સમાણુ.

૭ સુગુણી

મહેસરી ધરિ પરણી તુરણી, આવક કુલની આશા;
નઉકાર વડધ ધડધ ચિકુ થયે, સરપ પુષ્કમાલા.

૮ સુગુણી

સેઠિ તણા બેટા ખેઇ બેટિલ, હમવા એક પાખંડી,
નઉકારિ કરી સો સોનાતુ, પુરસકે બયલે ત્રિદંડી.

૯ સુગુણી

જે ફલ તાવડિ કાવડિ લીધે, અઠસદિ તીરથ કાધે,
તેહતુ આઠ ગણુલે એહ આઠ સદિ, વરણે કરણે પીધે.

૧૦ સુગુણી

બગતિ સંત્ર એ મંત્રરાજ જે, વિધિપુરવ આરાધધ,
લાખ જાપતે પાપ પખાલી, તીથંકર રિદ્ધિ સાધધ.

૧૧ સુગુણી

નવ અંગે નવપદ નવકાર, નવગ્રહ ત્રિગ્રહ વારધ

અભિનવ વયર પંજર સર રક્ષા, નવજાવમાહિ

શિવકારધ. ૧૨ સુગુણી

એ નવકાર અખર અપૂરવ, આલમાલ ઝણી જાણુલે,
પૂરવધર ગણુધર એ આઇ, સકલ મંત્રકે રાણુલે.

૧૩ સુગુણી

પરમબ્રહ્મ પાંચધ પર મિટ્ટી, સમરિઈ અમરધ પાવ,

કિં બહુણા સુરતરે ચિતામણિ, નવનિધિ અધિક પ્રભાવ.

૧૪ સુગુણી

તપાગચ્છ નાયક ગુરઆ, સોમસુંદર ગુર રાયા,
તાસ પસાઇ ઉદ(ય)ત એ, પરમ મંત્ર અમ્હિ પાયા,

૧૫ સુગુણી

વૈરાગ્યકુલં.

લ. સં. ૧૫૩૫.

જીવતણી ગતિ જોઇએ, હિમલધ કાંધ અ ન થાઇરે,
કરમબંધનિ જીવ અવનરધ, કર્મનિ બંધકે જાઇરે. ૧
અજીઅ ન ચેતઇ કાંધ જીવડા, એવડા બ્રમણુ ન જાઇરે.
સુગુર વચન કાને સાંભલાં, સાંભલાં કાંધ ધમ હારિરે.

૨ આંચલી.

અરે જીવ તાહરકે કોષ નથી, તું કહિનકે નથી જાણિરે.
ધડીધં વરસાસકે પુદચિસિધં, હુધસિધ હાણિ

વિહાણિરે; ૩ અજીઅ.

અકિરાસી લાખ જાનિ જીવતણી, અનંતગણીવાર જોઇરે,
બમત બમત બપ પ્રામીકે, હવ ન કરઈ કસ ધોઇરે.

૪ અજીઅ.

પુદગલપરાવતં તઈ કરિયાં, ભરિયાં રાજ અસં-

ખ્યાતી વારરે.

તહુઅ ન તુઝ ધર્મ સાંભરધ. આવાગમણુ દુખ સારરે.

૫ અજીઅ.

માસ દસ ગર્ભવાસતણા, તે દુખ કાંધ ન સંભારઇરે,
નરમ સાતઈ જિહાં એકડા, જી દીઠા લખવારરે.

૬ અજીઅ.

ગર્ભવાસ તકે વજ્રકે પણિ એતલકે કરકે,

વલી ન આવકે તિમ સમાચરકેરે,

પાપ પવન સિરિ પ્રવેસ હૂકે, તેતલઈ તુઝ કાંધ

વીસારકેરે ૭. અજીઅ.

માહરકે તાહરકે હીડધ છધ, ખત્ર અખત્ર કાંધ ન જાઇરે
મરીઅનધ જાસિધ એકલકે, આપણુપકે કા

વિગોઅઇરે. ૮ અજીઅ.

પાંચધ ઇદ્રી વસિ કરજે, ચારિ કપાય કિંમ દમેસિરે,
જકે તું સંજમ ન પસઈ, તકે ગુરપાએ અણુસરે.

૯ અજીઅ

પાણી જાણી રાખિજે, રાખે બહુ ગુણાયકરે,
જઈ તું મેહિલસિ મોકલઉં, અવગુણ અંગિઅ ન
માઈરે. ૧૦ અજઅ.

મનસા દષ્ટિ બિ બહનડી, એકધ એકજિ જાણિરે,
વાચા તેહ દારિ દાસડી, એ રાખે નિરવાણિરે.

૧૧ અજઅ.

સંસાર સાગર મહિ મોહ બિરિ, કામ ક્રોધ લોભ કપાયરે,
અભંગ જન ધર્મ બંડલી, સુગર સરતિ સુવાયરે.

૧૨ અજઅ.

કૂડ કપટ દૂહ વંચપણુકે, તેહતણા ફલ દેખિરે,
કુષ્ટી કુખજ નઈ પાંગલાં, અંધ વલી વસેખિરે.

અજઅ. ૧૩

ધન જેવન સુખ તાં લગઈ, ભં હુધ પોતધ પુણ્યરે
તે હય પુણ્ય વિહુણા, કેતા દીસઈ વિક્રમરે. અજઅ. ૧૪
જેતાં સર્વ અનંત દીસઈ, દીસધ જિનધર્મ સારરે,
કરમસી ભણુધ અરે જીવડા, દુધર છાંડેવઉ ભવભારરે.

અજઅ. ૧૫

—છતિ વૈરાગ્યકુલ.

શાંતિસૂરિકૃત શેત્રુંજય ભાસ

લ. સં. ૧૫૩૫

કરિ કવિ-જાણુ પસાઉ,
હંમઈ સરસતિ સરસતિ ઈઈ મૂં વયણુલાંએ,
ગાયસતી રમરાઉ,
હંમઈ શેત્રુંજ સેત્રુંજ ભવસાગર તણુકે એ; ૧
નાભિ નરિંહ મન્દાર,
હંમઈ નિસિ નિસિ ધરીય ન વીસરધએ;
ભમાહડઉ અપાર,
હંમઈ અલજઉ અલજઉ અંગિ ન ભર તરધએ. ૨
જાણું જાડી જાઉં,
હંમઈ ગિરિવરિ ગિરિવરિ સિહિર સોહામણુંએ;
રિસહેસર ગુણુ ગાઉં,
હંમઈ અહનિસિ અહનિસિ એહજ મૂરલીએ. ૩
આંબલડા રસ ક્રોધ,
હંમઈ ક્રોધલિ ક્રોધલિ મન લાગી રહુંએ;
જે પાણિ લદઈ ન સોાધ,
હંમઈ તોાધ ન તોઈ ન જોઈ ન સામહું એ. ૪

માન સરોવર માહિ,
હંમઈ જે જલિ જે જલિ નિરમલ નાહીધએ;
અવર બલેરડઈ ઠામિ,
હંમઈ તે કિમ તે કિમ હંસ રમલિ કરધ એ. ૫
કેતકિ પરિમલ કેતિ,
હંમઈ જોધ ન જોઈ ન ફલ ફલડાં એ;
એ સરસ નાથી અનેથિ,
હંમઈ ભૂલિ મ ભૂલિ મ ભોલા ભમરલા એ. ૬
જલહર તણુકે સગણુ,
હંમઈ પાણીય પાણીય ચાતકિ ચાખિઉ એ.
સરવર નદી નિવાણિ,
હંમઈ ચાંચનઈ ચાહ હપ આપણી એ. ૭
જે સેત્રુંજ ગિરિ જઈ,
હંમઈ જગગુર જગગુર રિસહ ભુહારિવા એ;
કહિ કિમ તીહ સુહાઈ,
હંમઈ તીરથ તીરથ ચિતિ અનરડું એ. ૮
આદિઅ અવલી રીતિ,
હંમઈ સગપણુ સગપણુ કેરી તાહરઈ એ;
આપલ્લ વધ મઝ ચિતિ,
હંમઈ મૂપણુ મૂપણુ ચાહર નવિ દીધ એ. ૯
તહમહ દરસણુ દેસિ,
હંમઈ હૂં હિવ હૂં હિવ હઉઅ ઉતાવલઉ એ;
કહીધ પસાઉ કરેસિ,
હંમઈ દરસણુ દરસણુ દાખિ ન આપણુકે એ. ૧૦
દૂરિ ચિકકે નહી દૂરિ,
હંમઈ જધ કિ મનધ કિમ જનમ જાપજધ એ;
ધમ જોલધ શાંતિસૂરિ,
હંમઈ સેત્રુંજ સેત્રુંજ હધ ધરિ આંગણુધ એ. ૧૧

—છતિથી શેત્રુંજય ભાસ: સમાપ્તા: ॥છા॥ મૈવત
૧૫૩૫ વર્ષે પુરઓદ મહાનગરે, અભયપ્રભચણિના
લિખિત ॥

एकाहारी भूमिसंस्ता (र) कारी । पद्भ्यां चारी
शुद्धसम्यक्त्वधारी ॥

यात्राकाले सर्वं सचित्तपरिहारी ।

पुण्यात्मा स्यात् सत्क्रिया ब्रह्मचारी ॥ १ ॥

वद् री श्लोकः ॥ श्री संधरथ शुभां भवतु ॥छा॥

ખ૦ જિનચંદ્રસૂરિને અકબર બાદશાહનું ફરમાન.

અકબર બાદશાહે ખરતરગચ્છના જિનચંદ્રસૂરિની પ્રાર્થનાથી જે ફરમાન આપ્યું હતું તેની એક નકલ 'સરસ્વતી' હિન્દી માસિકના તંત્રી શ્રી મહાવીરપ્રસાદ દિવેદીની પાસે કાશીના મુનિવર ઇન્દુ (? ઇદ્ર) વિજયે મોકલી હતી. તે ફારસીમાં છે ને તેનાપર શાહી મોહરતી નકલ છે. તેનું અક્ષરાન્તર તે તંત્રીજીએ પોતે 'C' (એટલે સાં સાક્ષર શ્રી ચિમનલાલ ડાલાલાઇ દલાલ) એ એક અંગ્રેજી લેખ નામે Hiravijaya Suri or the Jainas at Court of Akbar લખ્યો હતો (પ્ર૦ જૈનશાસન વીરાત્ સં. ૨૪૩૭નો દીવાળી અંક) તે પરથી 'હીરવિજયસૂરિ' નામનો હિંદી લેખ લખી સરસ્વતીના જુન ૧૯૧૨ના અંકમાં પહેલાં પ્રથમ પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો તેમાં નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવેલ છે:—

“ ફર્માન જલાલુદીન મોહમ્મદ અકબર બાદશાહ ગાળ—

હુક્કામ કિરામ વ જાગીરદારાન વ કરોરિયાન વ સાયર મુત્સદ્દિયાન મુહિમ્માત સૂચે મુલતાન વિદાનંદ ।

“ કિ ચૂં હમગી તવજ્જનેહ ખાતિર ખેરદેશ દર આસુદગી જમહૂર અનામ બલ કાફરએ જાંદર મસરફ વ માવુરેત કિ તબકાત આલમ દરમહાદ અમન બૂદા બકરાજે બાલ બધબાદત હજરત એનિદ મુતઆલ હસ્તબાલ નુમાયંદ । વ કબ્લે અજી મુરતાજ ખેરઅંદેશ જૈનચંદ સૂર ખરતરગચ્છ કિ ખડેજે મુલાજિમત હજરતે મા શરફ હખતિસાસ ચાફતા હકીકત વ ખુદા તલખી ઓ બજહૂર પૈવસ્તા બૂદ । ઓરા મશગૂલ મરાહિમ શાહંશાહી ફરમૂદેમ્ । મુશારન્ પહેલે પલતિમાસ નમૂદ કિ પેશ અજી હીરવિજયસૂરિ સાગર શરફ મુલાજિમત દરિયાફતા બૂદ । દર હર સાલ દોવાજહલ રોજ હસ્તદુવા નમૂદા બૂદ કિ ફરાં અખ્યામ દર મુમાલિકે મહરસા તસલીખ જાંદરે ન શવદ । વ અહદે પૈરામૂત મુર્ગ વ માહી વ અમસાલે ઓ ન ગરુદદ । વ અજરૂય મેહરબાની વ જાં પરવરી મુલ્તમસે જી દરજે કબૂલ ચાફત । અકબર ઉમ્મેદવારમ્ કિ ચક હકીકત દીગર ઈ દુવાગોષ મિસ્સે ઓ હુકમે આલી શરફ સૂદર ચાબદ । બિનાબર ઉમૂમ

રાફત હુકમ ફરમૂદેમ્ કિ અજ તારીખે નૌમી તા પૂરનમાસી અજ શુકલ પછ અરબદ દર હર સાલ તસલીખ જાંદરે ન શવદ । વ અહદે દર મકામ આજર જાંદર.....મેરે ન મરહૂદ । વ અરલ ખુદ ઓનસ્ત કિ ચૂં હજરતે ખેચૂં અજ બરાએ બાદમી ચંદો જબામતહાલ ગૂનાગૂં મુહયા કરદાઅસ્ત । દર હેય વકત દર આજર જાનવર ન શવદ । વ શિકમે ખુદરા જોર હૈવાનાત ન સાબદ । લેકિન બ જેહત બાજે મલાસહ દાનામાન પેશ તજવીજ નમૂદા અંદ । દરોવિદા આચાર્ય જિનસિંહ સૂરિ ઉર્ફ માનસિંહ બ અરબઅશરફ અકફસ રસાનીદ : કિ ફરમાને કિ કબ્લ અજ બશરહ સદર અજ સૂદર ચાફતા બૂદ ગુમ શુદા । બિનાબરો મુતાબિક મજમૂન હુમા ફરમાન મુજહૂદ ફરમાન મરહમત ફરમૂદેમ્ । મે બાબદ કિ હરખુલ મસ્તૂર અમલ નમૂદા બ તકદીમ રસાનંદ । વ અજ ફરમૂદહ તખલ્લુફ વ ઇનહિરાફ નવરજંદ । દરો બાબ નિહાયત એહતમામ વ કદમન્ અજમ લાજિમ દાનિરતા તગઇયુર બ તખલ્લુફ બકવાબદ ઓ રાહ ન ફિહંદ । તહરીરન્ શીરોજ રોજ સી વ ચક્રમ માહ ખુરદાદ ઇલાહી સન્ ૪૯ ।

(૧) “ બ રિસાલએ મુકર્રુલ હજરત સ્તુકતાની ફૈલતખાં દર ચૌકી (ઉમદે ઉમરા)

(૨) “ જુબદ તુલ આયાન રાય મનોહર દર નૌખત વાકયા નવીસી ખાજ લાલચંદ ”

આનો હિંદીમાં અનુવાદ જાંદપુર નિવાસી (હાલ સ્વ.) મુંશી દેવીપ્રસાદજીએ નીચે પ્રમાણે કર્યો છે તે ત્યાંજ છપાયો છે:—

ફરમાન અકબર બાદશાહ ગાળકા ।

“ સૂચે મુલતાન કે બડે બડે હાકિમ, જાગીરદાર, કરોડી ઓર સગ મુત્સદ્દી (કર્મચારી) જાન લેં કિ હમારી ચહી માનસિક ઇચ્છા હૈ કિ સારે મતુખ્યો ઓર જીવ-જન્તુઓં કે સુખ મિલે, જિસસે સગ લોજ અમન ચૈનમેં રહ કર પરમાત્માકી આરાધનામેં લગ રહેં । ઇસસે પહેલે શુભમિન્તકે તપસ્વી જયચન્દ (જિનચંદ) સૂરિ ખરતર (ગચ્છ) હમારી સેવામેં રહતા થા । જળ ઉસકી લગવદ્બક્તિ પ્રકટ હુકમ તખ

હમને ઉસકો અપની બી બાદશાહીકી મહેરબાનિયોં મેં મિલા લિયા । ઉસને પ્રાર્થના કી કિ ઇસસે પહલે હીરવિજય સૂરિને સેવામેં ઉપસ્થિત હોનેકા ગૌરવ પ્રાપ્ત કિયા થા ઓર હર સાલ ૧૨ દિન માંમે બે, બિનચંદ્ર બાદશાહી સુદ્ધામેં કોઇ જીવ મારા ન જાવે ઓર કોઈ આદમી કિસી પક્ષી, મજ્જી ઓર જીન જેસે જીવોંકા કષ્ટ ન હે । ઉસકી પ્રાર્થના સ્વીકાર હો મજ થી । અબ મેં બી આસા કરતા હૂં કિ એક સપ્તાહ કા ઓર વૈસાહી હુકમ ઇસ શુભચિન્તક કે વારતે હો જાય । ઇસ લિએ હમને અપની આમ દયાસે હુકમ ફરમા દિયા કિ આપાદ શુકલપક્ષકી નવમી સે પૂર્ણમાસી તક સાલમેં કોઇ જીવ મારા ન જાય ઓર ન કોઇ આદમી કિસી જાનવરકો સતાવે । અસલ ખાત તો વહ હે કિ જાન પરમેશ્વરને આદમી કે વારતે કૌંતિ કૌંતિ કે પદાર્થ ઉપજાયે હે તથ વહ કપ્પી કિસી જાનવર કો દુઃખ ન હે ઓર અપને પેટ કો પશુઓંકા મરઘટ ન બનાવે । પરંતુ કુછ હેતુઓં સે અમલે શુદ્ધિમાનેને વૈસી તજવીજ કી હે । ઇન દિનોં આચાર્ય બિનચંદ્ર સૂરિ આનંદસિંહને અર્જ કરાઇ કિ પહલે જે જાપર લિએ અનુસાર હુકમ હુઆ થા વહ જો ગયા હે । ઇસ લિએ હમને ઉસ ફરમાનકે અનુસાર નવા ફરમાન ઇનાયત કિયા હે । ચાહિએ કિ જેસા લિખ દિયા ગયા હે વૈસાહી ઇસ આગ્રાકા પાલન કિયા જાય । ઇસ વિષયમેં બહુત બી કોશિશ ઓર તાકીદ સમજ કરે ઇસકે નિયમોંમે ઉલટ ફેર ન હોને હે । તા. ૩૧ ખુરદાદ ઇલાહી, સન ૪૯ ।

હજરત બાદશાહ કે પાસ રહને વામે દેહલતખાં કે હુકમ પહુંચાને સે, ઉમદા અમીર ઓર સહકારી રાય મનોહરકી ઓકી ઓર ખવાબ લાલચંદકે વાકિયા (સમાચાર) લિખનેકી બારીમેં લિખા ગયા ।”

આ ફરમાનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે હીરવિજયસૂરિને ખાર, દિવસો માટે જીવહિંસા ન કરવામાં આવે એ

૧ દેહલતખાન ખંલાતના રાય કલ્યાણનો આકર હતો. જુઓ મિશરે બેહમદીના યુગચાલી અનુવાદનું પ. ૧૪૮. તે અને આ દેહલતખાં એક કે લિખ લવા તે કહી સમગ્ર નથી. (જુઓ સૂરીશ્વર અને સમ્રાટ પ. ૨૨૫ની નોંધ).

વિષયમાં તો ફરમાન મળ્યું જ હતું. આની પછી બિનચંદ્રસૂરિને પણ એક સપ્તાહ (સાત દિન)ને માટે ફરમાન મળ્યું હતું.

બિનચંદ્રસૂરિ સંબંધી કાવ્ય.

સમે મૃગ નમન ચલે મુરવંદન છૂટિ માનુ મજરાજ બટા કર કંકણુ નેવર હાર બપૃયો ગલ માલતિ બીચ છૂટ જતા ગોરી ગાવત ગીત સુહાગિન પૂરત મોતિયાં ચોક છટા બટારક તો બિનચંદ્ર બટારક ઓર બટારક પેટ લતા. ૧ એજ નિર્મલ પંચ મહાવતધારક લંબિત કામ કઠોર બટા ગાનનૈં બ્યાન મહી શ્રુતસાગર વાગુ વિનિર્જિત વાદ બટા ભૂપતિ શૂરિ ચલે મુરવંદન દર્શન નાશત દૂર વટા બિનસાસન બિનચંદ્ર બટારક ઓર બટારક પેટ નટા. ૨ મસૂર પઠાન ગર્વ કિયો લેયા વાદ વદૂં કોઇ પંડિત જામે શાહ સસેમ બોલાય શ્રી પુજકું મેય બરોસો ચંદન બામે બટુ હાર ગયો ઇક ચોટ ચળકી જીત બધ ઉજન કેતામે બાદ જિત્યો બિનચંદ્ર બટારક યું પાતસાહ હિલીપતિ આમે. ૩

—શ્રીભંવરલાલ નાહટા—વીકાનેરસે પ્રેષિત.

કર્મચંદ્ર સંબંધી કાવ્ય.

આચાર્ય બિનચંદ્ર સૂરિ કે લાહોર જાને પર યુગપ્રધાન પદ ઓર બિનચંદ્રસૂરિ કે આચાર્ય પદ કે અવસર પર કર્મચંદ્ર બખાવત કી દિયા હુવા દાન વર્ણન.

નવ હાથી દિયા નરેશ સુતો મદસે મતવાલો નવે ગાંવ બગસીસ લોટ નત લાવત હાલો બૈરાવી સૌ પાંચ સો તો જગ સગસો જાણે સવા કોડ કો દાન મદલકો સમ્ય બખાણે કોઇ રાવત રાણી કર સકે શ્રી સંપ્રામ રાય જી કિયા યુગપ્રધાન કે નામ સે કર્મચંદ્ર ઇતના દિયા.

આચાર્યસીકી સ્વાગત.

ધડી પન્નો મદ ગયન શીશ સિંદૂર સંવારે ચંવર પ્રમેા લખ આર સ્વામરા ચાંચરા સુધારે ધણી નાદ વીરધંટ ધણી ઉપર અંબાડી ધૂધર પાખર પેખતાં જી ચરહરાયે બારી પરતિખ ખવળ ફર નિજ ઇમ સામેલે સંચરે બિનચંદ્ર સૂરિ આયાં જુગત ઇમ કર્મચંદ્ર ઉલાવ કરે.

—શ્રીભંવરલાલ નાહટા—વીકાનેર સે પ્રેષિત.

સાત ક્ષેત્રો.

સાત ક્ષેત્રોમાં ધનરૂપી બીજ વાવવું જોઈએ એ વાત શાસ્ત્રકારે કહી છે અને તેથી બાવિક જૈનો પોતાનું વિત્ત સાત ક્ષેત્રમાં વાપરે છે અને કેટલાક પોતાના વસિયતનામાં પોતાનાં નાણાં સાત ક્ષેત્રમાં વાપરવાં યા સાતક્ષેત્રમાં જે સીદ્ધાંત ક્ષેત્ર લાગે તેમાં વાપરવાં એમ પોતાના દ્રુસ્ટીઓને બલામણુ કરી જાય છે. પછી તે સંબંધી કેસ ઉત્પન્ન થતાં કોર્ટમાં જજ સાહેબને સાત ક્ષેત્ર એટલે શું તે સમજાવવાની જરૂર પડે છે. આવી એક સ્થળે જરૂર પડવાથી અગોને તે સાત ક્ષેત્ર સંબંધીનાં જૂનાં પ્રમાણો શોધી આપવાનું કહેવામાં આવતાં આ સાદી વાત શોધતાં પણ પ્રયાસ સેવવો પડ્યો. તેને પરિણામે નીચેની સાંપડેલી હકીકત જાણવીએ છીએ:—

[કપૂર પ્રકરણમાં સાતે ક્ષેત્રનું વર્ણન છે અને તે નીચે જણાવેલ સિંદુર પ્રકરણથી જૂનું છે. તે જૈન કથારત્ન કેષ બાબ પાંચમાં બીમસી માણેક તરફથી પ્રકટ થયેલ છે તેમાંથી જોઈએવું. આ વાત આ ભેષ લખાયા પછી જણાતાં તેનો વિસ્તારથી અત્ર ઉલ્લેખ કરી શકાયો નથી.]

વિક્રમ તેરમી સદીમાં કુમારપાલ રાજના સમયમાં થયેલા સોમપ્રભાચાર્યે સિંદુરપ્રકરણ નામનું ઓળખાતું એક શ્લોક શ્લોકનું કાવ્ય રચ્યું છે કે જેનું બીજું નામ સંક્રિતમુક્તાવલિ પણ છે. તેનો ૮૦ શ્લોક દાનપ્રક્રમ સંબંધી એ છે કે:—

તત્ત્વાસન્ના રતિરનુચરી કોર્તિરત્કંઠિતા શ્રી:
સ્તિંગ્ધા હુદ્ધિ: પરિચયપરા ચક્રવર્તિત્વઋદ્ધિ:
પાળૌ પ્રાપ્તા ત્રિવિષ્કમલા કામુકી સુક્લિસમ્પત્ત
સત્તક્ષેત્ર્યાં વપતિ વિપુલં વિસલીજં નિજં ય:
॥ ૮૦ ॥

—જે મનુષ્ય પોતાનું વિપુલ વિત્તરૂપી બીજ સાતક્ષેત્રોમાં વાવે છે તે પુરૂષને રતિ સમીપવર્તી થાય છે, કીર્તિ દાસી થાય છે, શ્રી એટલે સંપત્તિ મળવા ઉત્કંઠિત બને છે, શુદ્ધિ સિંગ્ધ-સ્નેહવતી રહે છે, ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિ સુપરિચિત થાય છે, સ્વર્ગની

કમલા એટલે શ્રી હસ્તગત થાય છે, મુક્તિરૂપી સંપત્ત-સિદ્ધિ કામુકી એટલે સાહિલાષ બને છે.

સત્તક્ષેત્રો ક્યાં તે સંબંધી આ ઉપર ટીકા કરનાર હર્ષકીર્તિ કે જે વિક્રમ ૧૮મા સતકમાં થયા તે જણાવે છે કે સત્તક્ષેત્ર્યાં જિનમુવન વિમ્બ પુસ્તક ચતુર્વિધસંઘમકિતરૂપાયાં એટલે સાત ક્ષેત્રોમાં અર્થાત્ જિનભુવન-બિંબ-પુસ્તક-ચતુર્વિધ સંઘની ભક્તિરૂપી સાત ક્ષેત્રોમાં. (ચતુર્વિધસંઘ એટલે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા).

આમ મૂળ ગ્રંથકારે ‘સાત ક્ષેત્ર’નો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને ટીકાકારે તે સાતનો નામનિર્દેશ કર્યો છે. ટીકાકાર ૧૮મી સદીના હોધ મૂળ ગ્રંથકારની અપેક્ષાએ ધણા અર્વાચીન ગણાય.

આ મારે એક અગ્રાત કવિએ સં. ૧૩૨૭ માં ‘સમક્ષેત્ર રામુ’ રચ્યો છે કે જે ગાયકવાડ ઓરિયેન્ટલ સીરીઝમાં નં. ૧૩માં પ્રકટ થયેલ પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્યસંગ્રહમાં પૃ. ૪૭ થી ૫૮ મધ્યે છપાયેલ છે તેમાં ઉપર્યુક્ત સાતે ક્ષેત્રોનું વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે:—

સમક્ષિમૂલ વ્રતુ પારમ્પ ગહિયધરમિ પાલેવડ,
સમક્ષેત્ર જિનભણિયા તિહ વિતુ વાવેવડ. ૧૭

—સમ્યક્ત્વમૂલ પારે વ્રત મુહસ્થ ધર્મમાં પાળો, અને સાત ક્ષેત્રો જોને કહેલાં છે તેમાં વિત્ત વાવો-વાપરો.

પહિલડે ક્ષેત્ર સુ જિણહણુવણુ કરાવડે ચંગુ
છે મહિમા કરધ સહુ શ્રી ચઉવિહમંદુ. ૨૦

x x x x

બીજાં ખેતુ સુજિનહ બિંબુ તે ઇહાં વિચારો
મણિમય રચણુ સુવણુમંદો બિંબ રૂપમ કારો. ૨૮

x x x x

ત્રીજાં ક્ષેતુ સુ સંભલકે એ વરભોયણુ ! જાં ભણિઉં
વીચારા

ગુણ ગંભીર સો જિજ્ઞાસુ વચણું મુગધોયણે ! તસુ
નવિ ભપમ કાંધ. ૫૬

x x x x

હિવ અમણસંઘ ભત્તિ, કરઉ જીવ તુમ્હિ યથા સકિત.
પહિલઉ કીજઇ તોઇ પાવયણા અનીય વિશેષિહિ
આચરિય ઠવણા ૭૦

x x x x

પ્રસંસીધ મુની જિહિ ગુણિ સહિયા,
તે ગુણ જિજ્ઞાસુવરિ અમણી કહિયા
એક વિશેષુ પુણુ અમણી દીસઇ,
વહઇ ઉપગરણુ તોઇ પંચવીસઇ. ૭૬

x x x x

હિવ તોઇ આવકતણુઉં ક્ષેતુ ભવી કહીસઇ
જઉ જિજ્ઞાસાસણુ તણી ભૂમિ અતિભલઉં કહીસઇ. ૮૬

x x x x

જે પુણુ આવક તણા ભવિય કહીયઇ જિનસાસણિ
તે ગુણુ જિજ્ઞા ભણુઇ આવિય હુ જણેવા નિયમા. ૧૦૦

આ પ્રમાણે જિનભવન, જિનખિખ, જિનવચન
એટલે સિદ્ધાંત-પુસ્તક, અમણુ-સાધુ, અમણી-સાધ્વી,
આવક અને આવિકા એ સાત ક્ષેત્ર ખતાવ્યાં છે અને
તે દરેક માટે શું શું કરવું તે પણ કહી ૨૦ થી ૧૧૨
કહીમાં વિસ્તારથી જણાવ્યું છે. પછી રાસકાર કહે છે:-
ઇહ સ્નાતક ક્ષેત્ર ઇમ ભોલીયા આગમ અણુસારે
પુણુ તુમ્હે વાવીયં ભલીય પરિ વિત આપણુરે. ૧૧૩

એટલે આ સાતે ક્ષેત્ર આ પ્રમાણે આગમ
અનુસારે કહ્યા છે તો તમારે પોતાનું વિત સારી
રીતે વાવવું-વાપરવું. આમાં 'આગમ અનુસારે' એમ
ખાસ જણાવ્યું છે તો કોઇ પણ આગમમાં આ સંબંધી
ઉલ્લેખ, નિર્દેશ કે પરિચય કરાવેલો હશે. કોઇ આગ-
મનો યાતા તેના પ્રમાણુ સહિત જણાવશે તો સાત-
ક્ષેત્રની પ્રશ્નપણા આગમ જેટલી પ્રાચીન ગણાયશે.
અભિધાન રાજેન્દ્રમાં ખિત કે ખેત એ બંને શબ્દો
જોયા, પણ તેમાં આ સાત ક્ષેત્રનો ઉલ્લેખ નથી તો
પછી તેનાં આગમ પ્રમાણુ કે ખીજાં પ્રમાણુનો ઉલ્લેખ
ક્યાંથી જ હોય ?

આ રાસનો કરનાર પોતાના નામનો ઉલ્લેખ કરતો
નથી પણ તે સંબોધન પોતાની પત્નિને કરતો

ન હોય તેમ વરલોયણે, મુગધોયણે (જુઓ ઉપર
ટાંકેલી કહી પદ્યો) વાપરે છે એટલે તે આવક હોવો
જોઇએ, યા તો વરલોયણે એ એક દાળમાં મૂકનારો
શબ્દ છે અને ખરતર એ શબ્દ મુનિના સંબંધમાં
વિશેષણ તરીકે સાધુ ક્ષેત્રની વાત કરતાં નીચે પ્રમાણે
વાપરે છે:-

જે જિનવરિ મુનિ કહિયા આગમિ,
ક્રિયા સાર અનઇ ખરતર સંજમિ. ૭૧

તેથી તે ખરતર ગમ્મનો હોવો જોઇએ એમ
લાગે છે. પોતે મૂખ છે પણ સુગુરના પ્રતાપથી સં.
૧૩૪૭ ના માહમાસની પહેલા પખવાડીઆ-શુકલ-
પક્ષની દશમી તિથિએ ને ગુરવારે રાસ રચ્યો છે એમ
પોતે જણાવે છે:-

મૂં મૂરખ તોઇ એ કુણુ માત્ર પુણુ સુગુરપસાઉ
અનઇ જ ત્રિભુવન સામિ વસઇ હિયડઇ જગનાહો
તીણિ પ્રમાણિધ સાતક્ષેત્ર ઇમ કીધઉ રાસો
શ્રી સંધુ દુરિયહ અપહરઉ સામી જિજ્ઞા ખાસો. ૧૧૭
સંવત તેર સરતાવીસઈ માહ મસવાડઇ
ગુરવારિ આવી ય ઇસમિ પહિલઇ પખવાડઇ
તહિ પૂર હઉ રાસુ સિવ સુખ નિહાણું

જિજ્ઞા અઉવીસઇ ભવીયણુહ કરિસિધ કલ્યાણું. ૧૧૮
પંદરમા શતકના અંતે થયેલા મુનિચંદ્ર સૂરિ
પોતાના અખ્યાત્મકસ્પદ્રુમમાં દ્રવ્યમત્તાભોચન વિષે
લખતાં ક્ષેત્રોમાં વિત વાવવાનો ઉપદેશ કરે છે:-
ક્ષેત્રેષુ નો વપસિ વત્સલપિ સ્વમેતદ્
યાતાસિ તત્પરમથે કિમિદં વૃદ્ધિવા ।

તસ્યાર્જનાદિ જનિતાષ્વજાર્જિતાસે
માલી કથં નરકદુઃખમરાજ મોક્ષઃ ॥ ૬૩

-જે પાસે હોય તે પોતાના દ્રવ્યને ક્ષેત્રોમાં ન
વાવો તો આ દેખાતું ધન લગ્ને પરભવમાં શું જઈ
જાય ? તેના ઉપાજન આદિથી ઉત્પન્ન થયેલા પાપ
સમૂહથી ઉત્પન્ન થયેલ નરકના દુઃખના સમૂહથી મુક્તિ
તારી કઇ રીતે થશે ?

આની ટીકા હીરવિજયસૂરિના શિષ્ય કલ્યાણ-
વિજય ઉપાધ્યાયના શિષ્ય ધનવિજય ઉપાધ્યાયે અધિ-
રાહિણી નામની ટીકા રચી છે તેમાં ઉપરનો શબ્દ
'ક્ષેત્રોમાં' આ રીતે સમજાવે છે:-

ક્ષેત્રેષુ જિનમંથનચિન્મયપુસ્તક સાધુસાધ્વી
આવક આવિકારૂપેષુ સતસુ પ્રતિષ્ઠા તીર્થયાત્રા
સહિતેષુ નવસુ ચા ।

ક્ષેત્રમાં એટલે જિનભવન-જિનમિથ-પુસ્તક-
સાધુ-સાધ્વી-આવક-આવિકા રૂપી સાતમાં, અથવા
પ્રતિષ્ઠા અને તીર્થયાત્રા ભેગાં કરીએ તો નવમાં.
આમાં વિકલ્પે વળી બે ઉમેર્યા છે પ્રતિષ્ઠા અને તીર્થ-
યાત્રા-આ બંનેનો સમાવેશ જિનભવન અને જિન-

મિથમાં થઇ શકે.

પદ્યસામરે સં. ૧૬૪૬ માં હીરવિજયસુરિ સંબંધી
જગદ્ગુર કાવ્ય રચ્યું છે તેમાં એક શ્લોક છે કે:—

દેશે ઘન પુરેષુ ચેષુ વિહૃતિ ચક્ર સ્થિતમે સ્વરચઃ
સતક્ષેત્રધનવ્યયો ધનિકૃતસ્તત્રાઽમલેષુ ચા ૩૧॥

—જે દેશ અને જે શહેરમાં આ સુરિએ વિહાર
કર્યો તે દેશ અને પુરમાં ધનિકોએ સાત ક્ષેત્રમાં ધનનો
વ્યય કર્યો. તંત્રી,

કવિ સોમકૃત મેઘજી-હીરજી સંવાદના સવૈયા.

હું'કા ગજનાયક મેઘ કહેં ગુર હીર! તપ ગજ લીજ્યેંજી
તજું પદ મે હિ આચાર્ય'કા હીર! દેષ દિખ્યા સિધ્ધ

કીજ્યેંજી

નંદી પ્રત્યમા જિનભવનમેં હીર રચના ડંક દીજ્યેંજી
સખાઈ સશિધ્ધ કરેં વિનતી સોમ હીરજી નાઉ ન
કીજ્યેંજી (ના ન પાડશો)

હીર કહે સંતીમે મેઘજી! તુન્હ ચે સેં તપ ગજ
કેસેં સહોગે

દીજેં દીખ્યા ફિરકે ગુરકે ક્યં ચોમ ખરો ખટ વહોગે
ઉશાં હિં તુઠારે આચારજ્ઞપકો પદ ધ્યાં શિધ્ધકે શિધ્ધ
હોયે રહેગે,

સોમ કહેં નનંદને જિનકું વનપકું ઋષજી તુલ
તારક હોગે. ૨

હું'કે કરો જીં કરિ મેઘજી ઋષ ઓ અપનો ગચ્છ-
નાયક તાયેં

સિદ્ધાંતમેં મેઘ કહિં પ્રતિમા તપ હોનેં ગિતારથ
પંડિત સાથેં

શતાવીસ શિધ્ધ અને મેઘજી ઋષ્ય લેષ દિખ્યા ફેર
હીરકે હાથ

આયો આચાર્ય મેઘ ન પામે તપ સત્ય પરી સોમ
હું'કાને માથેં. ૩

કહા કહું કુંભતિ મત કિ જિનકી પ્રતિમા મહા
મૂઠ ન માનેં
ઠોર હી ઠોર લિખિ પ્રતિમા હોમ કિર્ગ પેરિ સિદ્ધાં-
તકે પાનેં

કિ...હું ભાવ ભાવિ પ્રતિમા નન્યહે પ્રતિમા ચંદ
સૂર ન માનેં

લોપે ગુરદેવ તજિ પ્રતિમા ગચ્છ દુર ભયે સોમ
દેવકે રાને. ૪

જિનમંદિરકુંજ આરંભ કહોં વો ઉપાસરિ પત્થર
કાહેં ધરોરે,

સામિ જિમાઉ સમહિઈ કરો ઉર કાહેકું દેસમેં
બ્યાર ફરોરે

એક પાંણીકેં બિંદ અસંખ જીઆ તપ ઓ નદીઆં
તુલ ક્યાંધ તરોરે

પોકારો દયા દયા સોમ કહેં તુલ પોથીકે વિગણ
કાહેં કરોરે. ૫

વિજયદાનસુરિ સમયમાં સાધુસ્થિતિ.

૧. સંવત્ ૧૬૧૯ વર્ષે માર્ગશીર્ષે અશિત પક્ષે
૧ દિને શ્રી વિજયદાનસુરિભિ લિખતિ ॥ આજ પછી
પરંપરાગત સામાચારી કેણુઈ આવી પાછી કરવી
નહી । નવું વિચાર મછ વિરૂદ્ધ કેણુઈ પ્રકાશવઉ નહી ।
કોઈ નવો વિચાર મછ વિરૂદ્ધ પ્રકાશઈ તેહનઈ મછનઉ
હયકઉ ॥ સહી સહી સહી ॥

અત્ર આચાર્યશ્રી હીરવિજયસુરિ મતં ।
ઉં સકલચંદ્ર ગણિ મતં ।
ઉં શ્રી ધર્મસાગર ગણિ મતં ।
ઉં શ્રી રાજવિમલ ગણિ મતં ।
પં. કુશલહર્ષ ગણિ મતં ।
પં. શ્રી શ્રીકરણ ગણિ મતં ।
પં. વિમલદાન ગણિ મતં ।
પં. સુરચંદ્રગણિ મતં ।
પં. સંયમહર્ષ ગણિ મતં ।
પં. કુલહર્ષ ગણિ મતં ॥છા॥

૨-॥ ૬૦ ॥ સંવત્ ૧૬૨૧ વર્ષે રામધનપુરે શ્રી
વિજયદાનસુરિભિ લિખતં ॥ આજ પછી કિણુઈ સાત
અધિક નિહવ ન કહઈવા, જોકો કહઈ તેહનઈ મછ-
નઉ હયકો. પ્રતિમા આશ્રી જિમ આલિઉ આવઈ
છઈ તે તિમજ ચલવવઉ ॥

અત્ર શ્રી હીરવિજય સુરિ મતં ।
ઉપાધ્યાય શ્રી સકલચંદ્રગણિ મતં ।
ઉં શ્રી ધર્મસાગરગણિ મતં ।
પં. વિજયહંસગણિ મતં ।
પં. રૂપકરણિગણિ મતં ।
શ્રી કુશલવર્દનગણિ મતં ।
પં. શ્રીકણ્ઠગણિ મતં ।
પં. વાનરગણિ મતં ।
પં. સુરચંદ્રગણિ મતં ।
પં. દી(હા)પાગણિ મતં ॥

મહં. મહા યોગ્યં એ લેપ ચિહ્ન જણે મહીનઈ
મહં. મહાનઈ મોકલ્યો છઈ ॥

૩ સ્વસ્તિ શ્રી આદિજિનં પ્રણમ્ય । શશિન-
પુરતઃ શ્રી હીરવિજયસુરિ, ઉં સકલચંદ્રગણિ, ઉં
ધર્મસાગરગણિ । પં. વાનરગણિભિ લિખતં શ્રીમતિ
અહમ્મહાવાદે મહં. મહા યોગ્યં । ધર્મલાભ જણુયો ।
અપરં સાત અધિક નિહવ શાસ્ત્ર નથી પુલે તિમ
સદહયો । પ્રતિમા આશ્રી પૂર્વઈ જિમ આલિઉ
આવઈ છઈ તિમ સદહયો ધતિ મંગલં ॥

૪ આ વિજયદાન સુરિભિલિખિતં

૧ દિગંબરનાં ચૈત્ય યતી શ્રાવકનઈ વાંદવા,
યોગ્ય નહી.

૨ એકજા શ્રાવક ગૃહસ્થનાં પ્રતિષ્ઠાં (જ્યાં) ચૈત્ય
વાંદવા યોગ્ય નહી.

૩ અભિનિવેશ મિથ્યાત્વીનું ધર્મકર્તવ્ય અનુ-
મોદવા યોગ્ય નહી.

૪ ઉત્કટ ઉત્સૂત્રભાષીનું ધર્મકર્તવ્ય અનુમોદવા
યોગ્ય નહી.

૫ દ્રવ્યલિંગીના દ્રવ્યઈ પ્રાસાદ પ્રતિમા નીપના
હુઈ તે વંદનીક નહી.

૬ સ્વપંખીના ધરનઈ વિષઈ અવંદનીક પ્રતિમા
હુઈ તે સાધુનઈ વાસકેપઈ વંદનીક હઈ.

૭ સાધુની પ્રતિષ્ઠા શાસ્ત્રઈ છઈ.

૫ સ્વસ્તિ શ્રી શાંતિજિનં પ્રણમ્ય ॥ તિરવાડા
નગરતઃ પરમચર શ્રી વિજયદાનસુરિ સેવી ઉં શ્રી
ધર્મસાગર ગણિ ત્રિપતિ સમસ્ત નગરે સાધુસાધવી
શ્રાવકશ્રાવિકા યોગ્ય ॥ આજ પછી અમ્હે પાંચ
નિહવ ન કહઈ પાંચ નિહવ કલા હુઈ તે મિજામિ
દુક્કડં ॥ ઉત્સૂત્ર કંદુકાલ મંથ ન સદહઈ, પૂર્વઈ
સદહઈ હુઈ તે મિજામિ દુક્કડં ॥ પદ્મપરવી । અતુ-
પરવી આશ્રી જિમ શ્રી પૂજ્ય આસિ (આદેશ)
લઈ છઈ તે પ્રમાણ ॥છા॥ સાત મોલ જિમ ભગ-
વન્ આસિ લઈ છઈ, તે પ્રમાણ ॥ અતુવિંધ
સંજની આશાતના કીધી હુઈ તે મિજામિ
દુક્કડં ॥ ચૈત્ય પાંચનાં ઉપાધ્યાં હુઈ તે મિજામિ

દુક્કડં ॥ આજ પછી પાંચનાં ચૈત્ય વાદવાં ॥ તિર-
વાડા માહિ શ્રી પૂજ્ય પરમગુરુ શ્રી વિજયદાનસુરિ
નંદ મિછામિ દુક્કડં ॥ દીધઉં છંદ સંધ સમક્ષ એ
ખેલ આશ્રી જિણુઇ પોટઉં સદક્ષઉં હુઇ તે મિછામિ
દુક્કડં દેખ્યો ॥છા॥

૬ સ્વસ્તિ શ્રી વીરજિનં પ્રણમ્ય ॥ શ્રી ડીસા
સ્થાને પરમગુરુ ગજનાયક શ્રી ૬ શ્રી વિજયદાનસુરિ
ચરણાન્ ॥ ચરણસેવક શિવા લિખતં શ્રી પત્તન
નગરે સમસ્ત સાધ સાધવી આવક આવિકા યોગ્યં
તથા પરપક્ષી સમસ્ત, શિવર્ષ જે અર્યો આજપછી
પાંચ નિહવ કલા હતા તેહનઉં મિછામિ દુક્કડં

॥છા॥ ઉત્સવ કંદકુદાલ અંધની સદહણ્યા પૂર્વિછે હતી
સદહકતા તે મિછામિ દુક્કડં ॥ પોટી પ્રરૂપી તે બણી
શ્રી પૂજ્ય આશાતના તે બણી અણાસ્તા તિમ ખોલ્યા
જિમ શ્રી પૂજ્ય આસિ છંદ તે તિમ પ્રમાણુ ॥
ચતુર્વિધ સંધની આશાતના શિવઇ કીધી ॥ તે
મિછામિ દુક્કડં ચૈત્ય પાંચનાં ઉથાપ્યાં હુઇ તે મિછામિ
દુક્કડં ॥છા॥ આજ પછી પાંચધનાં ચૈત્ય વાદઉં ॥
ડીસા માહિ શ્રી પૂજ્ય પરમગુરુ શ્રી વિજયદાનસુરિ
નંદ મિછામિ દુક્કડં દીધાં ॥ સંધસમક્ષ એતલા
આશ્રી જે પોટાં સદક્ષાં હુઇ તેહનો મિછામિ દુક્કડં ॥છા॥
(મુનિશ્રી જશવિજયના સંગ્રહમાંથી)

સમયસુંદરકૃત આખૂતીરથભાસ.

આખૂ પરખત રમડઉં, આદીસર,
જેંચઉં ગાઉ સાતસે, આદીસર દેવ,
પાજઈ ચડતાં દોહિલઉં, આ૦
પણિ પુણ્યની ધણી વાતરે. આદીસરદેવ. ૧
આખૂતી યાત્રા કરી આ૦ સદ્દલ કીચઉં અવતારે. આ.
આખૂતી યાત્રા કરી. આદી. આંકણી.
પહિલા આદીસર પૂજ્યા આ. વિમલ વસહી
સુજગીસરે. આદી.
દેવ જીહાર્યા દેહરી આ. અસ(ચ)ચડયા વિમલ
મંત્રીસરે. આદી. ૨
શ્રી નેમીસર નિરખાયા આ. સામસરતિ સુકમાલરે. આ.
કુણુ મંડપની કોરણી આ. ધન વસતપાલ તજપાલરે.
આદી. ૩
લીમ લૂણુગ વસહી ભલી આ. ખરતર વસહી
જિણુંદરે. આ

સગલા ઝિંખ જીહારિયા આ. દૂરિ ગયઉં દુખદંદરે.
આદી. ૪
અચલમઠઈ પછઇ આવીયા આ. ચઉંમુખ પ્રતિમા
ચારરે. આ,
શ્રી સાંતિનાથ કુંથનાથની આ. પ્રતિમા પૂજ
અપારરે. આદી. ૫
આખૂતી જાત્રા કરી આ. આબ્યા સીરોહી ઉલાસરે. આ.
દેવ અનઈ ગુરુ વાંઘાં તિહાં આ. સહુની પૂગી આસરે.
આદી. ૬
જાત્રા કરી અઠચોતરઈ આદી. શ્રી સંધ પૂજ
સનાતરે. આ.
સમયસુંદર કહઇ સાસતી આદી. ભાસ ભલા હુયઇ
જાત્રરે. આદી. ૭
—ઇતિશ્રી આખૂતીરથ ભાસ.

હંસરાજકૃત હીરવિજયસૂરિ ચતુર્માસ લાભપ્રવહણ સજ્ઞાય.

(૬૬૬)

પ્રથમ જિજ્ઞેસર મનિ ધરે, સમરે સરસતિ માય,
ગુણ માર્ગે તપમહાપતી, જસ નામિ સુખ થાઇ. ૧
સુખસાગર શ્રી જિનવર, નાભિરાય કુલિ ચંદ,
મરદેવિકુંભર જમતગુર, પ્રણમું ઋષ્યભ જિનંદ. ૨
ઋષ્યભ અજિત સંભવ પ્રભુ, અભિનંદન જિનદેવ,
સુમતિ પદમપ્રભ સુપાસ જિન, અંદ્રપ્રભ કરે સેવ. ૩
સુવિચ સીતલ શ્રેયાંસ જિન, વાસુપૂજ્ય અરિહંત,
વિમલ અનંત ધર્મ જિન, શાંતિનાથ ભગવંત. ૪
જેણુ જનમિ મંગલ બહુ, શાંતિ દુષ્ટ જમમાંહિ,
કમલાનિધિ લીલાપતી, સોલસગો જિનરાય. ૫
શાંતિ કુંથુ અરનાથ એ, ચક્રવર્તિ અનંત અરિહંત,
છપ રાજ પ્રતિભોધીઆ, અલ્પિનાથ ગુણવંત. ૬
સુનિસુપત નમિ નેમિ જિન, ચાંદવકુલિ સિંહગાર,
બ્રહ્મચારી શિરોમણિ સહી રાજમતી ભરતાર. ૭
કમલ હડી મદ માલીક, પગજ કાઠિ ધરણ્દિ,
ચાંદવ દલ જીવાલીક, જય જય પાસ જિણુંદ. ૮
શંભુ પાસ ત્રંબાવતી, સુખ સંપતિ દાતાર,
શાસનપતિ અલ્પીસમુ, વીરજિન કરે જીહાર. ૯
અતીત અનાગત વર્તમાન, બિહુતારિ જિનવર બાણ,
એ ચિહ્ન તીરથ અવરવર, તે સવિ જિણુ વહું આણ. ૧૦
રાગ દેશાખ મહાર.

આવિહિ (૨)રે આબ્હિ માસ વસંત સહી,
વનસપતીરે મુહરી રમ સવિ સંપદ લહી;
મોહિઆ માલતીરે, ભમરા ગુંગરવ કરમ,
ભિલીઆચલ તણુકેરે, પવન ચિહ્ન દિશિ વિસ્તરમ. ૧૧
વિસ્તરમ પરીમલ સુગંધ કુસુમહ કુંકુમ ચંદન છાંટણાં,
એક કરમ કીડા નારિ પ્રીયડા ખંડાખલીએ ઝીલણાં;
મધુ માસ માછ વેણુ વાઇ કુસુમ ધરિ સલ ભરમ,
તિહાં મયણુ રાજ રતિ અંતેહરી સેનસ્યું લીલા કરમ. ૧૨
છાણુ અવસરિરે, આવિહિ તપમહાજી,
ત્રંબાવતીરે, ત્રિભુવન મહિમા ચાણુંદ;
શંભુ પાસજીરે, આમમ મધુ માધવ રમ્યા,
તિ ગુ મનિ ધરિ, શ્રીપૂજ્ય પ્રણુ ચરણે વચ્ચા. ૧૪

પ્રણુ નમ્યા ચરણે યુદ્ધા વચણે, અમૃતનયણે નિરખતાં,
સીમંધર અરિહંત ભગવંત વંદન હીરજી હરખતાં;
કંસારી શ્રી પાસ જિનવર, સકરપુર ચિંતામણિ,
મહિસુંદ પુરિ સુલતાનપુરિ જિન,

આલીમાહિં ત્રિભુવન ધણી. ૧૫

જૂલિ અમ્હ ગુરે, વસંત રમમ રલીયામણુંદ,
નંદનવનરે, પ્રવચન પરિમલ તિહાં ધણુંદ,
ઉપસમરસરે, મનોહર ભરીઅ ખંડાખલી;
ઝીલજ હીરજીરે, સંપમશ્રીસ્યું મનિ રલી. ૧૬
મનિ રલીઅ ઝીલજ દુરિત ઠેલઈ,

ચંદન ગુર ગુણ છાંટણાં,

કોકિલા કરંડિ કામિની તિહા, ગીત ગાઇ ગુર તણાં;
ખન્ન મન્ન મોરા સહી ચકોરા,

મધુકર પરિ સુગુર ચલણુ કમલિ રમમ,

ગુર ખ્યાન સરોવર લહિરિ શીતલ

પાપ તાપ તે નીગમઈ. ૧૭

મુનિ ભૂપતિજી, રૂપિ મયણુ મદ માલીક,
દીપ્પા-રાણીરે, રતિ તણુકેરવ ટાલીક;
સુવાસનારે, આચાર ઉત્તમ દીપીક,
હેલા માહિરે, કર્મતણાં દલ જીપીક. ૧૮

જીપીક વધરી કર્મકેરા, સેતોય સેજઈ સુખ લહમ,
કુસુમ પરિમલ કાંતિમાલા, સુગંધ વચ બહુ મહમહમ;
દેસના વાજિત્રનાદ સુણે ભવિ, જિન પૂજા નાટિક કરમ,
જૂલિ વસંતકીડા માહરા પૂજ્ય કેરી, મુગતિ સુંદરી

મનિ ધરમ. ૧૯

દાલ-રાગ સામેરી.

જમજવન પર ઉપગારી, આવિહિ પૂજ્ય મહાવ્રતધારી,
દેખી સંધનમ હર્ષન માવજ, મંડાણિ ગુર પંધરાવજ. ૨૦
મોટા આવક સાહ આરંગ,

સંધરી જયવંતનમ મનિ રંગ,

સાહ જીવક સોની સહસધીર,

સંધરી ઉદયકરણુ મંબીર. ૨૧

સાહ જયવંત નઈ સાહ રાજ,

કરઈ ધર્મતણાં બહુ કાજ,

જૂડ ઉદયકરણુ ભંડારી,

કરધ ભગતિ સહિયુરની સારી. ૨૨
દોસી વછા ઝીલા ભાકરાજ,
સાહ પતીઆ પરિખ કીકરાજ,
ગુહરા જયરાજ સાહ સહિપાલ,

એહવા શ્રાવક અહુત દયાલ. ૨૩
જિમ મંદિર ગુર પધરાવધ, ભરી માણિક મોતી વધાવધ,
સોહાગિણિ મંગલ ગાવધ,

ધમ ખંભાવતિ રૂપકુ ભાવધ. ૨૪
સાગોટધ ઉપાસરધ સોહધ,

શ્રીપૂજ્ય અધકા ભવિ પડિમોહધ,
નિતિ ઉછવ ધરિધરિ દીસધ, ગુર દેખી હીયકું હીસધ. ૨૫
હૂહા

મિત્રપ્રતિષ્ઠા જિનતણી, જિનશાસનિ મંડાણુ,
સીતલ જિનવર થાપીઆ, વાજધ ઢોલ નીસાણુ. ૨૬
મિત્ર મિસધ પનર અવર, સુરનર જોધ મુનિવંદ,
વાસખેપ અંજન ઠવે, શ્રી હીરવિજય સુરીદ. ૨૭
હાલ એહજ.

સુણી વાંણી શ્રી મુનિરાજ,
ધ્યન તે નર કરધ એહવાં કાજ,
સંધવી ઉદયકરણુ ભાકરાજ,

ભાવિં વંદિ શ્રી ઋષિરાજ. ૨૮
જધ વીનતી કરી પૂજ્ય પાસધ,

લાલ જાંણિ રહી ચહિમાસધ,
જેઠોડી પડહણુ ભરીયા, રૂઝ વાય સુવાઈ તરીયાં;
મયા ચોર કઠોર હીનોરા,

તે તુ ચરણપ્રસાદ ગુર તોરા. ૨૯
રાગ ભીમમહાર.

અનોપમ માસ આપાદ કે, આસા સહ લહીરે,
કધ આસ સહ લહીરે,
ગગનિ ધડૂકયા મેહ કિ, વીજ ઝળૂકધ સહીરે (૨) ૩૦
મેરા કરધ કધગાર કે, બાપી પીઠિ કરધરે (૨)
તેણુઈ સમધ પીઠિ પરદેસિ કધ,

કામિની મનિ ધરધરે (૨) ૩૧
એહલું જાણી પૂજ્ય પેખતાં, ભગતજન મન ઠરધરે,

કધ ભગત
મેહ વરસધ અખંડધાર, નહી પૂરધ સર ભરધરે (૨) ૩૨

પુન્યક્ષેત્ર સીંચધ નીરિ, વાણી ઋષિરાજનીરે (૨)

મુખિ મીઠા પૂજ્ય વેલા ધ્યન આજનીરે (૨) ૩૩
રાગ ધવલ ધન્યાસી.

આ ભવસમુદ્ર સુભર ભર્યોએ, જિનધર્મ અવિહડ વાહણુ
જિણુંદ નીપાધઉં એ,

તારધ તારધ કુંઅરાજ કુંઅરનુ વાહણુ, ભલી પરિધએ.
તારધ (૨) કું. આંકણી.

જગતના લોકનઈ તારવા એ, ધડિઉં વિશ્વકર્મા એહ,
સયલ દુખ વારવા એ, તારધ ૩૪

સુકિત ક્રિયાણું સુભર ભરિયા એ, ભેધ આવિઉં સાધુ કૃપાલ,
સગલ થયા પુણ્ય તણા એ. તારધ ૩૫

ત્રિભોવન લોક સુખી થયા એ, ઇહ લોક નધ પરલોક,
ભલધ ગુર આવીઆ એ. તારધ ૩૬

સમકિત દઢ સઠ દીપતો એ, સત્ય વચન તેહાં તેમ,
આગા થંભ રોપીઉં એ. તારધ ૩૭

કોરતધજ જસ લલકતી એ, સદ્વહણુ નાંગર દોર,
માલિમ તિહાં મુનિવર એ. તારધ ૩૮

અનુકંપા સુંદર છત્રી એ, પ્રમતું અતિહિં ઉદાર,
ખિમા જૂલિ અતિ ભલી એ. તારધ ૩૯

મિથ્યાત્વ ફૂંઝરડા જલવધ એ, કુમતી ચોર પ્રચંડ,
હેલામાં છપીઆ એ. તારધ ૪૦

પુણ્યકરણી ગુણુ ડાગડા એ, આઠિલાં વ્રત પચખાણુ,
હયા દાન નોર ભલો એ. તારધ ૪૧

સંતોષ પંતાસ રૂડિ રાખીધ એ, સંવેગ રસ જલ સાર,
અલવંત મુનિ ખલાસીઆ એ. તારધ ૪૨

વાજિત નાદ સઝાયના એ, સાંભલધ શ્રીય મુનીદ્ર,
માલિમ વર નાખૂઉં એ. ૪૩

ધનદત્ત શેઠ પરિવાર શં એ, સલામત આવિઉં ખંભાતિ,
ક્રિયાણું સભર ભરી એ. ૪૪

દાન શીલ તપ ભાવના એ, ન્યાન દરિસન આરિત્ર,
વધારધ વસ્તુ ભલી પરિધ એ. ૪૫

શ્રાવક પુહરતિ આવીયા એ, વિજય કરી માગઈ વસ્તુ,
ઉત્તમ ગુર અમહ દીઉં એ. ૪૬

રાગ સોરડી.

ક્રિયાણું રે પેણુ માહરાં પૂજ્યનાં, ન્યાન દરિસન આરિત્રે,
અમુલિક રચણુ એ સીઅલસું જાચા

હીરામાણિક નવતત્ત્વ રે. ૪૭

આસ પુહતી રે માહારા મન તણી, પેખતાં પૂજ્ય દીદારરે,
સુકૃત ક્રિયાણાં ભરી આવીઈ, ફલિયા ફલિયા ધર્મ

વ્યાપાર રે. આસ પુહતી રે. આંકણી. ૪૮

હીરજી ગુણ દાણા મોતી નિરમલાં પાવિતે ભાવના આરરે,
અમુલિક રત્ન મહાવ્રત ધરધ, ઉપદેશ જવહિર

આચાર રે. આસ. ૪૯

પોત સરાસર જાણીધ, માસખમણુ દોઈ વીસ રે,
મકબલ સતરના પદ ખિસઈ, સમેસરણુ થયા સુ-

ત્રીસ રે. આસ. ૫૦

પાખખમણુ પેટી હીરની, અપૂરવ દોષ સિઈ સાત રે,
સંસારતારણુ વીસ થાનિક, અઢીસઈ એ સુદ શક-

લાત રે. આસ. ૫૧

અઠૂઈ તે આરસઈ ચોલીયાં, ઉપધાન દ્રાખ બરપૂર રે,
આખાઠ બદામ પોસા સામાયક, નવપદ ખારિક

ખજૂર રે. આસ. ૫૨

કલપ અઠૂમ ઉપવાસ રંગિઈ, આંખાલિનીવી ખીજ
તપ સાર રે,

નમજાં પરતાં શ્રીફલ પૂગીફલ, એહ-નુહરતાં લાભ
અપાર રે. આસ. ૫૩

સરસ અસાઠ સફલિં ફલઈ, ભરી આવિઉ પૂજ્ય
વડૂં વાહણુ રે,

સાનિધ્ય કરધ શાસન દેવતા, રખવાલ વાહણુની
જાણુ રે. આસ. ૫૪

કુસુમમાલા સુગંધ ભાવના, પરિમલ સુખ વલી લાભ રે,
જિન ગુણ ગીત ગાધ તિહાં,

દેસાઉરના આબ્યા ધરિ લાભ રે. આસ. ૫૫

રાગ ધન્યાસી.

આવણુ માસ તે સરવડે, વરસધ લાદવડે ભર મેહ,
શ્રીપૂજ્ય વાંણી એણીપરિ વરસઈ, વાખ્યા ધર્મ સનેહરે. ૫૬

ભવીઆં પ્રણયું પર ઉપગારી, ગુરૂ હીરજી મહાવ્રતધારી,
ફઉ બાલપણુષ બલ્યાંરી, જાનિ મોટો એ વ્યાપી

જેણે તારિયાંબહુ નરનારીરે ભવીઆં આંકણી ૫૭
જમત સુખી થયુ પૂજ્ય પધારધ, ઉત્સવ નિતિ મંડાણુ,

સમેસરણુ રચધ સંધવી,
ઉચ્ચકરણુ પ્રણયમધ ગછપતિજાણુરે. ભવીઆં. ૫૮

પરવ પજીસણુ રંગિ ડીજજ, ફલીઆ ધર્મવ્યાપાર,
વસ્તુ અપૂરવ બહુમલ આવધ,
ખામણુકો કરધ સારરે. ભવીઆં. ૫૯

હરમજી વાહણુ બખાઠ આવ્યાં, હૂઆ લાભ અનંત,
આસ ફલી આસો મસવાડજ, પુણ્ય સગાલ હવા

સંતરે. ભવીઆં. ૬૦

શ્રીપૂજ્ય વાંણી સફલઈ ફલી, ન્યાન દરિસણુ ચરિત્ર,
કાર્તિક માસ તે કરસણુ પાકાં, દેસવૃત્તિ સર્વવૃત્તિરે.

ભવીઆં. ૬૧

દેસ દેસના સંધ પધારધ, કાગલ ગુરૂતણુ ભ્યાવધ,
ઉજવ મહોત્સવ કરધ વધાવા, પ્રભાતના સંધ કરામધરે.

ભવીઆં ૬૨

ઉપધાન માહારોપણુ મહાવ્રત, ચઉથાં વ્રત વડી ખાર,
ખિમપ્રતિષ્ઠા અને અનશન, બહુન હૂઆ લાભ

અપારરે. ભવીઆં. ૬૩

શ્રી ગુરૂ હીરવિજય મરીસર, સ્કલચંદ ઉવગાય
પંડિત શ્રી જયવિમલ મુનીસર, ગણિ વિલાધર નમું

પાયરે. ભવીઆં. ૬૪

ગણિ રૂડા ગણિ કૃષ્ણવિજય ગણિ, લક્ષ્મીવિજય
ગુરૂ સંગિ,

ધર્મવિજય ગણિ મેધવિજયગણિ, મુનિવિજય ઋષિ
સી(સા)રંગરે. ભવીઆ. ૬૫

પદ્મવિજય ઋષિ સૂરવિજય ઋષિ, જયવિજય ઋષિ
ન્યાનહર્ષ,

ભાવવિજય ઋષિ દેવવિજય ઋષિ, સેવંતા હુધ
સુખરે. ભવીઆ. ૬૬

ગણિ કુલધર ઋષિ મોટો તપશી, ગણિ જિનકુશલ
વધરાગી,

કરધ વયાવચ મુનિવરકેરાં, સંયમરથું લય લાગીરે.
ભવીઆં. ૬૭

ચાહુ ઋષિ ખેમકુસલ રિષિ, નાગજી વિવેકવિમલ
કૃપાચંદ,

ભાવકુસલ રિષિ ભીમ, લખ્મિવિજય નાનડીઉ
રતનચંદ. ભવીઆં. ૬૮

સાધ્વી પ્રણુશ્રી લાલશ્રી સાહિબશ્રી, માણિકસુમતિ
રેતજ,

ચારિત્રસુમતિ શ્રી વિનયશ્રી, ન્યાનસુમતિ એ ધન્યરે.
ભવીઆં. ૬૯

ચંચકશ્રી કનકશ્રી લાલસુમતિ એ, વધરાગશ્રી
ગુરૂ પાસધ,

આલીસ ઠાણુ ધ્રી ખંબનગરમાં, હીરજી રહિયારે
ચલિમાસધ. ભવીઆં. ૭૦
ખંબનગરનું સંધ વધરાગર, પંચવિધ દાન દાતાર,
કનક ચીર સોનહરી ગઠાડા, વરસધ જિમ જલ
ધારરે. ભવીઆં. ૭૧

જિહાં જિહાં ગુરની આગા વરતધ, તિહાં તિહાં
ઉત્સવ થાધ,
દિન દિન ચઢતધ રંગ સોહાવધ, હુંસરાજ ગુણ
ગાવાધરે. ભવીઆં. ૭૨

—ધર્મિ ધ્રી હીરવિજય સુરીચર ચતુર્માસક
સંબંધી લાભપ્રવહણું સંપૂર્ણ મિતિ શ્રેયઃ । લિદિમ ।
શુભં ભવતુ ॥ મંગલં લેખકાનાં ચ પાઠકાનાં ચ
મંગલં । મંગલં સર્વ જૈનાનાં સાધુ સાધ્વીતિ
મંગલં ॥ ૧ ॥ સંવત ૧૬૮૫ વર્ષે માર્ગશીર્ષ
શુ. ૧૦ થુલો તદા લિખિતમિદં દેવપત્તને ॥ શુભં
ભવતુ ॥ ૭ ॥ શ્રીરસ્તુ । ૭ । ૪-૧૨ મારી પાસે.

(આમાં કેટલેક રથજે સુંદર કાવ્યત્વ છે. હીર
વિજયસુરિ ખંભાતમાં ચાતુર્માસ કરે છે તે વખતનું
વર્ણન છે તેમાં ખંભાતનાં પરાં, મંદિરો, મોટા
આગેવાન આવકો વગેરેનું પણ વૃત્તાંત જોઇ શકાય
છે. તે વખતે સુર સાથે ૪૦ ઠાણું-શિષ્ય શિષ્યાઓ
હતાં, તેમણે શીતલનાથની પ્રતિષ્ઠા કરવા સાથે ૨૧૫
જિનબિખોની અંજનસલાકા કરી હતી. સુર
વહાણરૂપ છે ને તેથી શું શું લાભ થાય છે તે
ખતાવી આ કૃતિનું નામ લાભપ્રવહણુ આપેલું છે,
અને તેમાં વહાણુ સાથે સંબંધ ધરાવતાં નામો
(nautical terms) આપ્યાં છે તે ગૂજરાતના
વહાણુવટાના અભ્યાસીને ખાસ જાણુત્રા જેવાં છે.
આ કૃતિ રચનાર હુંસરાજે મહાવીરસ્તવન સુંદર
પદ્યમાં રચેલ છે ને તે આચાર્યના સમકાલીન છે.

આ સત્રાયનું નામ પ્રવહણુ સત્રાય છે એટલે
પ્રવહણુ એટલે વહાણુ રૂપી ગુર હીરવિજયસુરિ છે કે
જે દારા સંસારરૂપી સમુદ્ર તરી શકાય છે. કર્તાએ
પ્રથમ સરસ્વતી અને પછી ૨૪ વર્તમાન જિનની
સ્તુતિ કરી છે અને ત્રંબાવતીના મંજુ પાશ્વર્નો
પણ ઉલ્લેખ કરી ખતાવ્યું છે કે હીરવિજયસુરિ
વહાણુરૂપે ત્રંબાવતી એટલે ખંભાત વસ્ત્રંતમાસમાં
પ્રધાન ત્યારે ત્યાંનાં મંદિરો જેવાં કે સીમંધર, હંસારી-

પાશ્વર્, સકરપુરનું ચિંતામણિ (પાશ્વર્નું) અને મહમદ-
પુર તથા સુલતાનપુરનાં મંદિરોમાં જઈ દર્શન કર્યા.
આ માસનું સુંદર વર્ણન આમાં કર્યું છે.

સંધમાં સાહ સારંગ, સંધવી જયવંત, સાહ
જાવડ, સોની સહસધીર, સંધવી ઉદયકરણુ, સાહ
જયવંત, સાહ રાજ (રાજ્યો હશે) ઉમંડારી ઉદય-
કરણુ, દોસી વછા, ઝીલા, ભાકરાજ, સાહ પતીઆ,
પરિખ કીકરાજ. વોહરા જયરાજ, સાહ મહિપાલ
વગેરે શ્રીમંત આવકો હતા. પૂજ્યશ્રી સાગોટાના ઉપા-
સરે ગિરાજતા હતા. તેમણે શીતલનાથની પ્રતિષ્ઠા
કરી ને તે સિવાય ૨૧૫ બિખોની અંજનસલાકા કરી.
(આ સમય સંવત ૧૬૩૮ ના માહ શુ. ૧૩ હોવાં
થો. જુઓ નાહર ૧ નં. ૬૦૫, ના. ૨ નં. ૧૨૧૫,
શુ. ૨, નં. ૨૫૫, ૧૧૦૦, ૧૧૨૩ કે જે પૈકી ૧૧૦૦
માં ખંભાતવાસી ઓસવંશીય સોં વચ્છાનું નામ
આવે છે; ઉપર દોસી વચ્છા કહેલ છે તો દોનું સોં
ઉક્ત લેખમાં જુલથી વંચાયું હોય; અને લેખ નં.
૧૧૨૩ માં ખંભાતવાસી ઓસવંશીય સા. ઉદયકણુનું
નામ આવે છે.)

પછી સંધવી ઉદયકરણુ અને ભાકરાજે પૂજ્ય-
જીને વિનંતિ કરી કે ચોમાસું ખંભાતમાં કરવાની
કૃપા કરો ને તેથી તેઓ લાભ જણી ત્યાં ચોમાસું
રહ્યા. (હવે આપાદ માસનું વર્ણન આપી કુંરાના
કુમાર-હીરવિજયને વહાણુનું રૂપ આપી આપું રૂપક
કવિ કાવ્યમાં ઉતારે છે) આપાદનું એ રીતે વિસ્તારથી પૂરું
વર્ણન કરી આવણુ-ભાદ્રપદમાં પશુસણુ પર્વ આવ્યાં
ત્યારે સંધવી ઉદયકણુ સમોસરણુ રચ્યું. આસો ને કાર્તિક
ટૂંકમાં પતાવી તેમના ચોમાસાથી થયેલ લાભ જણાવી
શિષ્ય પરિવારમાંથી સકલચંદ ઉ, જયવિમલ, વિદ્યા-
ધર, કુણ્ણવિજય, લક્ષ્મીવિજય, ધર્મવિ. મેધવિ. મુનિવિ.
સારંગ, સુરવિ. પદ્યવિ. જયવિ. ભાવવિ. દેવવિ. કુલ-
ધર, જિનકુસલ, ચાહુ, ખેમકુસલ, નામજી, વિવેક-
વિમલ, ભાવકુસલ, ભીમ, લાખર્ણવ, નાનો રત્નચંદ્ર
એ સાધુઓનાં નામ આપે છે પછી સાધ્વીઓ નામે
પ્રભુ-લાલ-સાહિબ-આશુક-સુમતિ-રત્ન-ચારિત્ર-સુ-
મતિ-વિનય-જ્ઞાન-સુમતિ-એષક-કનક-લાલ-સુમતિ
શીઓ મળી ૪૦ ઠાણું ત્યાં ખંભાતમાં હતાં. આ પ્રસાદે
ચોમાસાની સત્રાય કવિ હુંસરાજ પૂરી કરે છે. તંત્રી,

પ્રાચીન થેરાવલી.

॥૧૦॥ સુહર્મં અગિવેસાણં જંબૂતામં ચ કાસવં ।
 પમવં કિષ્કાયણં વંદે વચ્છં સિજ્જમવં તદ્દા ॥૧॥
 જસમહં તુંગિયં વંદે સંભૂયં ચેવ માઠરં ।
 મદ્દાહું ચ પાદન્નં થૂલમહં ચ ગોયમ ॥૨॥
 યલાવચ્છસ્સ ગુત્તં વંદામિ મહાગિરિં સુહરિં ચ ।
 તત્તો કોસિયં ગુત્તં બહુલસ્સ સરિવયં વંદે ॥૩॥
 હારિય ગુત્તં સાહં ચ વંદિ મોહારિયં ચ સામન્નં ।
 વંદે કોસિયગુત્તં સંઢિલં અજિય જીયવરં ॥૪॥
 તિસમુદ્ધં ક્ષાય કિત્તિ ધીવસમુદ્ધે સુગહિય પાયાલં ।
 વંદે અજ સમુદ્ધં અન્હમિય સમુદ્ધાંમીરં ॥૫॥
 મળગં કરુણં ડરુણં એભાવગં નાણદંસણધરાણં ।
 વંદામિ અજ મળગં સુયસાગર પારગંમીરં ॥૬॥
 વંદામિ અજ્જધમ્મં વંદે તત્તો ય મદ્દગુત્તં ચ ।
 તત્તોય અજ્જધમ્મરં નવ નિયમગુણેહિ વયરસમ ॥૭॥
 વંદામિ અજ્જદેસિય ચ્ચણેરસિય ચરિત્ત સવ્વસો ।
 રયણકરંઢગમ્મુદ્ધ અણુયોગોરસિય જેહિં ॥૮॥
 નાણેમિ દંસણેમિ ચ તવવિણય નિચ્ચકાલમુજ્જંતં ।
 અજ્જાનંદિલ સ્સમણં સરિસા વંદે પસન્નમણં ॥૯॥
 વજ્જો વ્યાયગવંસો જસ વંસો અજ(જ) નાગહત્તીણં ।
 વાગરણ કરુણમણિય કમ્મપયલી પદ્ધાણાણં ॥૧૦॥
 જક્ક જણધાઠ સમપ્પહાણં મુલીયકુલયનિહાણં ।
 વજ્જો વ્યાયગવંસો દેવદ્ધ નિચ્ચેત્ત નામાણ ॥૧૧॥
 અવલપુરાનિચ્ચેત્તે કાલીયસુઅણોગે ધીરે ।
 વંમ ધીવગ સહિણ વ્યાયગપય મુત્તમં પતે ॥૧૨॥
 જે સમે અણુગે પયરે અજ્જાવિ અદ્ધુ મરહંમિ ।
 વજ્જુયર નિગમયા જસ્સ તં વંદે સ્સંદિલારીણ ॥૧૩॥
 તત્તો હેમવંત મદ્દંત વિક્રમે ધીયપરિકમ્મે મળંતે ।
 સજ્જાયમળંતપરે હેમવંત વંદિમો સરિસા ॥૧૪॥

કાલીસુઅણુગસ્સ ધારે ધારે પુવ્વાણં ।
 હિમવંત સમાસમણે વંદે નાગજિનારીણ ॥૧૫॥
 મીઠ મદ્દવસંપન્ને અણુપુલ્લિં વ્યાયગુત્તણં પતે ।
 અહો સૂયસમાયરે નાગ જિણવાદ્યં વંદે ॥૧૬॥
 ગોવિંદાણં પય નમો અણુગેવિઠલ ધારણં દાણં ।
 નવ સંતિ દયાણં પરોવણે દુલભિંદાણં ॥૧૭॥
 તત્તો ય મૂયદિન્નં નિચ્ચં ત વ સંજમે અન્નવિહર્ણં ।
 પલીજણસામન્નં વંદામિ સંજમવહન્નં ॥૧૮॥
 વરકણગતવિયન્નંપગ મિમલવરકમલ ગમમુરવન્ને ।
 મવિય જળહીયદણ દયાગુણ વિસારણ ધીરે ॥૧૯॥
 અઢ મરહપાણે વહુવી સજ્જાય સમયપ્પહાણે ।
 અણોગે વરવસમે નાદ્ધલ કુલવંસ નંદિકરે ॥૨૦॥
 મૂય અપ્પગમે વંદે હં મૂદ્ધિન્ન સારીણ ।
 મવમય વોલ્લેકદે સીસે નાગજિનારસીણં ॥૨૧॥
 સમણિ નિચ્ચાનિચ્ચં સમણી સતત્ત્યધારે અનિચ્ચં ।
 વંદે હં લોહચ્ચં સમાવ માવણાણિ ચ ॥૨૨॥
 અત્થ મહરવાણં સુસમણવણાણ કહાણ નિચ્ચાણં ।
 પીણ મોહરવાણિ પઠ પળમામિ સુસગણ ॥૨૩॥
 તવ નિયમસચ્ચસંજમ વિણય અજ્જવસંતિ સુદ્ધવરયાણં ।
 સીલગુણ મંઘીયાણ અણુગે જગપદ્ધાણાણ ॥૨૪॥
 સુકમાલ કોમલતલ્લે તેસિં પળમામિ લક્ષપસયે ।
 પાવય પાવણેણં પાંઠત્તય સણ પળવીણ ॥૨૫॥
 જે અન્ને મગવંતે કાલીય સૂઅ અણોગે ધીરે ॥
 તે પળમીરણ સરસા નાણસ્સ પરુવણં તુત્થં ॥૨૬॥

—इति थिरावलीया समतं ।

[સુતિ જશવિજયસંગ્રહઃ ૨ પત્રાંકપ્રતિઃ]

નોંધ—હિમવંતની સ્થળીસાવલિ પ્રાપ્ત થઈ છે એમ જણાવી તે પછી થોડે ક્ષણે ચક્રવર્તિ ખારવેલું કેટલુંક વર્તણૂક પડેલું હોયલાલ હંસરાને પૂજાતીમાં અંચલમચ્છની મોટી પદ્મવલીના પુસ્તકમાં આપું છે અને તે સર્વ મૂલ સ્થળીસાવલિ પછી નિષ્પત્ત થઈ હોય તે પછી ઐતિહાસિક પ્રમાણ પામી શકાય તેમ છે; પરંતુ હુમાંએ થોડાની હમેશની રીતિ મુજબ પંડિતજી એ મૂલ હિમવંતની સ્થળીસાવલિ આપી નથી, ને પંડિતજી સ્વર્ગસ્થ થઈ ગયા છે. આ સ્થળીસાવલિ એક અંકારમાંથી પ્રાપ્ત થઈ હતી તેથી ત્યાંથી મળી શકે એવું જણાવવામાં આવતાં તે આટલે પ્રમાણ સાક્ષર કુનિશી સ્થળીસાવલિ અને પંડિત મુજબાલજી મરી રહેલ છે. તે મળશે કે નહિ એ મોટા

સવાલ છે, પણ મૂળ પરથી હીરાલાલ પંડિતે લખેલું છે એમ સ્વીકારી મુનિશ્રી કલ્યાણવિનયજીએ મોટા હોદ્દા લેખ લખી નાગરી પ્રકારિણી પત્રિકા માં પ્રગટ કરેલ છે. હિમવંતનું નામ અહીં આપેલી ચેરાવલીમાં ગાથા ૧૪ અને ૧૫ માં આવે છે; તેજ હિમવંત પંડિત હીરાલાલ જે હિમવંતની સ્થવિરાવશ્રી જણાવે છે તે હોય કે ન હોય તેનો નિશ્ચય તે પ્રાપ્ત થાય તો થાય. આ પ્રાચીન ચેરાવલી તેમાં કંઈક પ્રકાશ નાંખી શકશે એમ ધારી આ બેકે સંપૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપમાં નથી છતાં બને તેટલી શુદ્ધ કરી અત્ર આપી છે. તંત્રી.

જયસોમ ઉપાધ્યાયકૃત શ્રી કર્મચંદ્ર વંશાવલી પ્રબંધ.

પ્રસિદ્ધ મંત્રી કર્મચંદ્રની વંશાવલીનો આ સંસ્કૃત પ્રબંધ ઐતિહાસિક છે ને તેમાંથી ઘણી ઐતિહાસિક વિગતો મળી આવે છે. મૂળ પ્રબંધ સંસ્કૃતમાં રચનાર અરતરંગચંદ્રમાં શ્રી જિનકુશલામ્નાયમાં ક્ષેમ-કીર્તિશાખામાં ક્ષેમરાજશિષ્ય પ્રમોદમાણિક્ય ગણિના શિષ્ય જયસોમ ઉપાધ્યાય છે. તે સર્વ મળી ૫૩૬ છંદમાં છે. તેની પર સંસ્કૃત વૃત્તિ તેમના શિષ્ય શુશ્રુવિનય ઉપાધ્યાયે રચી કે જેની આદિમાં નીચે પ્રમાણે છે:—

શ્રી ફલવર્દિકપાર્શ્વે, પ્રણમ્ય રમ્યશ્રિયં
શુભપ્રસવં ।

પ્રસવં શ્રી જિનકુશલં, કુશલં વદતં ચ
મક્કાનાં ॥૧॥

પ્રૌઢપ્રતાપ તપને, શ્રી જિનચંદ્રં ગુરં કવિપ્રણુતં ।
બુધકૃતમંગલલીલં, કોઢોકૃત સાધકં દયાત્વા ॥૨॥
શ્રી જિનસિંહમુનીન્દ્રં, ચંદ્રપ્રતિમં કુમુદવિકા-
સકૃતે ।

સમુપશ્લોક્ય કૃપાનું, પ્રણમદ્ મૂપાલધૂપાલં ॥૩॥
પાઠકપદપ્રધાનાન, શ્રી જયસોમાન ગુરુમનસિ
ધૃત્વા ।

પ્રાપ્ય તદાદેશમહં, વિવૃણોમિ વિભાવ્ય નિજ-
બુદ્ધ્યા ॥૪॥

સ્વગુરુકૃતમંત્રિરાજ, શ્રીમદ્ વંશાવલીમિમાં
સુગમાં ।

અપિ હંસગામિની, ઘરપ્રસાદ વિકસન્મતિઃ
સરસાં ॥૫॥

અથ પ્રન્યે કતિચિલ્ લૌકિક રૂઢ્યાપિ સંતિ
નામાનિ ।

ન ચ તત્ર શબ્દશાસ્ત્રા, -પેક્ષાર્થે દાર્દ્રમત્ર કવે ॥૬॥

લાલિત્યં ગ્રન્થકૃતા, બાલાનાં વૌધનાય ચદ-
વિદ્યે ।

શ્રી મંત્રિરાજભાવા, તુગામિતા હેતુરિદ્ તત્ર ॥૭॥

આ પર ટીકાકાર પોતે વળી ટીકા કરે છે કે:—

इह निर्विघ्नं स्ववचनरचनासूत्रसंगत्या
चिकीर्षित श्री मंत्रिराजवंशावलीमुक्तावली-
समारचनमिच्छुभिः स्वच्छमतिभिः श्री गुरुभिः
श्री जयसोमोपाध्यायै रादौ शिष्टाचारप्रति-
पालनायेष्टदेवता नमस्काररूपं वाचिकं मंगल-
मारभ्यते । तच्च त्रिधा कायिकं वाचिकं मा-
नसिकं च । तत्राद्ये फलं व्यभिचरतः । क्वापि
क्वापि पूर्वग्रन्थादौ तयोः सद्भावेपि समा-
तेरदर्शनात् अन्यस्य तु नमस्कारस्य निश्च-
यिकफलकत्वान्नायं करणं । तथापि त्रिवे-
णीयोगवन्मानसिकं नमस्कारसंबन्धे ते द्वे अपि
यथाकृतपूर्णफलनिष्पादके । तत्रापि कायिकस्य
तस्य ग्रन्थकर्तृ शिरोनमनांजलि करणादि
कायव्यापाररूपत्वेन तत्क्षण एव जातत्वान्न-
परेषामसन्निहितत्वादध्यक्षेणावगमः । मान-
सिकस्य तु तस्य मनोभवत्वेन नानतिशायि
ज्ञानिभिः परिच्छेदः कर्तुं शक्यते । अतोत्र
यद्वाचिकं नमस्कारनिदर्शनं तच्छिष्ठव्यत्र
शिष्यानुशिष्यार्थं । तद्वष्ट्वा स्ववन्दया अपि
शिष्या ग्रन्थादौ तत्समारभेरग्निति ॥

इक्षोधी पार्श्वનાથ અને જિનકુશલસુરિને પ્રણુમી જિનચંદ્રસુરિનું ધ્યાન ધરીને જિનસિંહસુરિના શ્લોક-
કાનુવાદ કરીને પાઠક જયસોમ નામના ગુરુને મનમાં ધારી તેમનો આદેશ લઈ મારી શુદ્ધિથી આ પર વૃત્તિ રચું છું. સ્વશ્રુએ કરેલી કર્મચંદ્ર મંત્રીશ્રીની

વંશાવલી સુખ છે છતાં તે પ્રસાદવાળી હંસ મામિની જેવી રસિકને થાય તેવી છે. આ પ્રથમાં લૌકિક શક્તિ કેટલાંક નામો આવે છે તેમાં શબ્દશાસ્ત્રની અપેક્ષાએ કવિનું હાર્દ જોવાનું નથી. પ્રથમકર્તાએ બાલકોના બોધ માટે જે લાલિત્ય આપેલ છે તેમાં મંત્રિરાજના ભાવને અનુસરી ચાલવાનો હેતુ છે.

આ પ્રથમ ૭ આર્યામાં રહી પછી ગદ્ય દીકામાં દીકાકાર ગુણવિનય કર્તાના આદિ મંગલાચરણુ શ્લોકો સંબંધમાં પ્રથમ મંગલાચરણુનો હેતુ જણાવે છે.

મૂળ પ્રબંધકાર જયસોમ ઉ૦, આદિમાં ઋષભ-દેવ, શાંતિનાથ, નેમિજિન, પાર્શ્વજિન, અને વીર પ્રભુની સ્તુતિ કરી પછી ગૌતમ, સુધર્મા, પછી નવાંગ વૃત્તિકાર અભયદેવસૂરિ, શ્રુતદેવતા, જિનદત્ત ને જિનકુશલનું સ્મરણ કરી જિનચંદ્રસૂરિની ગિરા-વડે કર્મચંદ્ર મંત્રીની વંશાવલી શરૂ કરે છું એમ જણાવે છે:—

શ્રી યુગાદીશ્વરં દેવં તં વંદે મહિમાદ્ભુતં ।
વૃષો પિ યત્પ્રભાવેણ સિદ્ધાસનમશિશ્રિયત ॥૧॥
શ્રી શાંતિ શાન્તિકર્તારં ભસ્તરિમનુયાયિનાં ।
યત્પ્રત્યાસત્તિતો ભેજે કુરંગોઽપિ સુરંગતાં ॥૨॥
શ્રી યાદવકુલોત્તસં જૌમિ નેમિ નિરંજનં ।
યદાશ્રયેણ મંજાતઃ શંભોદ્યાપિ નિરંજનઃ ॥૩॥
પાર્શ્વઃ પાર્શ્વલિચ્છયક્ષેણ કૃતરક્ષેણ સેવિનાં ।
સંસ્તુતઃ સંસ્તુતૈર્યસ્ય નાગો નાગેન્દ્રતાં યયૌ ॥૪॥
શાસનાધીશ્વરો વીરઃ સમીરઃ પાપપાંસુષુ ।
સેવ્યો ચત્સેવનાઝ્ઞાતઃ સિદ્ધોપ્યષ્ટાપદાસનઃ ॥૫॥
ઝીયાદ્ગોતમગોત્રીયો વાહવેયો ગણાગ્રણીઃ ।
ચિત્રં ગૌરસદાનેન યઃ પ્રીણાતિ સ્મ માનસં ॥૬॥
ક્ષેત્રેષુ યઃ પ્રશસ્ત્રેષુ સુગુપ્તેષ્વપિ સત્સુ ।
સંચારયતિ ગાં ગોપઃ સ ઝીયાત્ પંચમો
ગણી ॥૭॥

સમજાનિ પુન નૈવાંગો યઃ શ્રી વામેયસાઞ્ઞ-
સાંનિધ્યાત્ ।
અકૃત ચ પુનર્નવાંગી વિવૃત્તિ સમુદેસ્ત્રવમ્ય-
દેવઃ ॥૮॥
અત્ત્વા દેવાન્ગુરુસર્વાન સ્મૃત્વા શ્રી શ્રુત-
દેવતાં ।

સાન્નિધ્યાન્ જિનદત્તસ્ય ગુરોઃ શ્રી કુશલસ્ય
ચ ॥૯॥

વૃદ્ધસ્થરતરસ્થચ્છ ગચ્છ શોભાવિધાયિનઃ ॥
શ્રી ચન્દ્રગચ્છ સૂરીન્દ્ર જિનચંદ્ર ગુરોર્ગિરા ॥૧૦॥
વર્ણયામિ ચતુર્વર્ણ વર્ણનીય યશસ્તતેઃ ।
મંત્રીશ્રી કર્મચન્દ્રસ્ય વંશશ્રેણિ યથાશ્રુત ॥૧૧॥
ત્રિમિઃ કુલકં ।

છેવટે મૂળ પ્રબંધકાર પોતાની ગુરૂપરંપરા, રચના-સમય વગેરે જણાવે છે:—

દેવમકો ગુરોર્મકઃ સંઘમકોઽતિથિમિયઃ ।
ચિરંજીયાન્મહામંત્રી કર્મચન્દ્રઃ સસન્તતિઃ
॥૫૦૧॥

x x x x
શ્રી વર્દ્ધમાનતોર્યે સધર્મ્મે સૌધર્મમગધરામ્નાયે ।
ઉદ્યોતનસૂરિ ગુરુર્જ્ઞે શાસનકૃતોદ્યોતઃ ॥૫૦૨॥
શ્રી સૂરિમંત્રશુદ્ધિર્વૈવિદ્યે સુવિહિતાગ્રિમૈરઘ્યા
ધરણાધિપસાન્નિધ્યાત્ તત્પદે વર્દ્ધમાનાસ્તે
॥૫૦૩॥

વસતિનિવાસઃ પ્રાદુષક્રે વૈશ્વૈત્યવાસિનોપાસ્ય ।
જાતાસ્તતો જિનેશ્વરગુરવો દુર્લભનૃપતિસદસિ
॥૫૦૪॥

તત્પદે સંશ્રુતાઃ શ્રીજિનચંદ્રા વિકાશિ મુલ્લ-
ચન્દ્રાઃ ।

સંવેગરંગશાલા પ્રકરણકારાઃ સદાકારાઃ ॥૫૦૫॥
ચૈરભિનવા નવાંગો વિવૃત્તિ ત્રિવિદ્યે વિશુદ્ધધી
નિધિમિઃ ।

શાસનસુરી પ્રસાદાદ્ દેવા અમયાદિમાસ્ત-
વનુ ॥૫૦૬॥

શ્રી જિનશલ્લભસૂરિ સ્તતોઽભવદ્ વ્રતધુરૈક-
ધૌરેયઃ ।

ચળદાપિદિ ચામુળદા યત્સાન્નિધ્યાદ્ચળદાઽ
શ્રુત ॥૫૦૭॥

તત્પદે મુલ્લતુલ્યદિ યોગિનીનાં પ્રસાધકઃ ।

યુગપ્રધાનતામાતઃ સૂરિઃ શ્રી જિનદત્તરાદ્ ॥૫૦૮॥

શ્રુતમેત તદ્વિદ્યાલલેતાલાદિ મયાન્યપિ ।

અન્નાન્ના નિમ્નતાં યાન્તિ મક્કા નામિદ્

સાંપ્રતં ॥૫૦૯॥

नरमणिमेडित भालास्तत्पट्टे नमदनेकभूपाळाः।
जिनचन्द्रा गणपाळा वांछितदाने विबुध-

छाळाः ॥५१०॥

श्री जिनपतिगुहपादाः षट्त्रिंशद् बावळच्छ
जयवादाः।

स्थापित गणमर्वादास्ततोऽप्रमादाजयंत्या-
द्व्याः ॥५११॥

तदनु जिनेश्वरगुरवस्समभूवन्नेमिचन्द्र
कुलचन्द्राः।

तदनु प्रबोध सूरिप्रवरा स्तत्पट्टसवितारः
॥५१२॥

कलिकालकेवलीति ख्यातिं प्राप्तास्ततश्च
जिनचन्द्राः।

बोधितभूपचतुष्टयकृतसेवा राजगच्छाख्याः
॥५१३॥

श्री जिनकुशलमुनीन्द्रा स्तत्पट्टे विघ्नकरटि-
पारीन्द्राः।

विषमपथे जनमार्गित जलदानप्रथितपृथु-
यशसः ॥५१४॥

तत्पट्टपद्ममधुव्रतकल्या जिन पद्मसूरिनामानः।
अवधानकरा राजत्कुर्वाळसरस्वतिबिह्याः

॥५१५॥

श्री जिनलब्धियनीन्द्रा लब्धिनिधानप्रधान-
गुणकलिताः।

श्री जिनचन्द्रा गुरवस्तदनु जयन्ति प्रतापा-
द्व्याः ॥५१६॥

कृत जैनशासनोदयविभवाः श्रीमज्जिनी
दयास्तदनु।

श्री जिनराजगणोदितमार्गैरता स्तदनु जिन-
राजाः ॥५१७॥

श्री जिनभद्रयतीन्द्रा स्ततो विरेजुः किवासु
निष्णाताः।

तत्पट्टोदयभूधरसूरा जिनचन्द्र नामानः ॥५१८॥
सद्गुणराशिसमुद्राः समुद्रसूरीश्वरास्ततो

जाताः।

तत्परजकमलदंसा श्री जिनदंसा लसद्-
वंशाः ॥५१९॥

श्रीमज्जिनभाणिक्याः सूरिवराः प्राप्त सुगु-
णभाणिक्याः।

प्रभाजनगुरवो भम संजाता स्तदनु विख्याताः
॥५२०॥

तत्पट्टपूर्वावल्लूकिकारविः
सपत्नशैलावलिपक्षस्तत्पविः।

जगज्जनामोदकदाननच्छविः
सम्यग्ग्यशो वर्णन सारवाक्कविः ॥५२१॥

युगप्रधानत्वपदप्रदानाज्जलालदीसाहिवरेण
सत्कृतः।

प्रौढप्रतापो जिनचन्द्रसूरि विरामते सद्बु-
जयो महीतले ॥५२२॥ युग्मं

तत्परणाम्बुजदंसाः श्रीजिनसिंहाः प्रतापजिन-
दंसाः।

दीप्यते शुचिवंशाः समस्तजनपूरिताशंसाः
॥५२३॥

श्री जैनशासनधुरा धरणाथ धुर्यं
सत्येकतः प्रबलसारयुगप्रधाने।

मन्येऽन्यतोऽपि युगकौटिधृतौ समर्थः,
श्रीसाहिना सुषटितो जिनसिंहसूरिः ॥५२४॥

श्री जैनचन्द्र सुगुरो राज्ये विजयिनि विषय-
बलजयिनि।

कमतो नृप विकमतः खभूद्धरसशशिमिते
(१६५०) वर्षे ॥५२५॥

विजयदशम्यां विजया जयादि विबुधावली-
मिदपचरितं।

पार्श्वे मानसविषयं कृत्वा विजये मुहूर्तेऽ
स्मिन् ॥५२६॥

श्री जिनकुशलाम्नाये श्रीमच्छ्री क्षेमकीर्ति
शास्त्रायां।

श्री क्षेमराज शिष्य प्रमोदभाणिक्यगणशिष्यैः
॥५२७॥

श्री जयसोमिर्विहिता श्रीसखवंशावलीगुरो-
र्वचसा।

श्लोकेः प्राथमकल्पिकमतिविभव इतथे मृदुभिः
॥५२८॥ युग्मे

યદધિકમત્રામિહિતં ન્યૂનં વા ઘર્ણિતં મયા
વિહિતાત્ ।

તત્ર મનાગપિ નાગો યસ્માદન્યોક્તમિદ
લિખિતં ॥૫૨૯॥

રક્તમતિર્વદતિતરાં યસ્માદધિકં કૃતાદપિ પ્રાયઃ ।
દ્વિષ્ટં કૃતમપિ સકલં ન ધદતિ યદપલપના-
કુલિતઃ ॥૫૩૦॥

પૂર્વજાનામકૃષ્ટવાદ્ રાગદ્વેષો ન તેષુ મે ।
દૃષ્ટાન્તાં તુ યથા દૃષ્ટં ઘર્ણના વિદધે મયા ॥૫૩૧॥
વંશાવલી વાચક પુણ્યસાર

સુખાચયા ખાવિ તથા વિવિચય ।
અસ્માભિરવ્યાદરસારચિત્તે

લિંબીકૃતેડયં કૃતિનાં સુખાયા ॥૫૩૨॥
યદ્રામસ્યત્પ્રમાદાદ્ વા રસિકત્વેન વા મયા ।
ન્યૂનં તથાધિકં જાતા કૃત તદ્દુઃકૃતં મૃષા ॥૫૩૨॥
સુકૃતાનુમોદનાતો યદર્થિતં પુણ્યમદ્ભુતં મયકા ।
તેનાસ્થિલોડપિ લોકો મથતુ સુખી ધર્મનિરતઃ
॥૫૩૩॥

સાહિ શ્રીમદ્કલ્પરાજ્યદિનાદલિલલોક-
સુખહેતોઃ ।

અષ્ટત્રિંશો વર્ષે લામકૃતે લામપુર નગરે ॥૫૩૫॥
નંદાદ્ વંશાવલીગ્રંથો પ્રથિતોડયં પ્રમોદકૃત ।
આવંબ્રાજ્ઞે શુભો વર્ક સત્સમ્યક્ ચ વર્ણયન
॥૫૩૬॥ યુગ્મં

ટીકાકાર ગુણવિનય છેવટે પોતાની પ્રશસ્તિમાં
જણાવે છે કે:—

—ઈતિ આ ક્ષેમશાસ્ત્રાયાં વાચનાચાર્ય શ્રી
પ્રમોદમાણિક્યગણિ શિષ્યરત્ન શ્રી જયસોમો-
પાધ્યાય શિષ્ય વાચનાચાર્ય શ્રી ગુણવિનયૈ-
ર્મંત્રિરાજ શ્રીકર્મચંદ્રવંશાવલીકૃતિઃ સમ્પૂર્ણ
ષક્રે ॥

શ્રીગુરુરાજકૃતાનાં શ્લોકાનામિદ શુભાર્થચટિ-
તાનાં ।

પુણ્યાનાં શ્લોકાનાં કાપિ વ્યાખ્યા મયા વિદધે ॥
ન ચ દોષલ્લો પ્રાપ્નોડનુગૃહ્ય મે તત્ર યદ્વિમર્શ-
કૃતૌ ।

વ્યામોદઃ સુધિયામપિ કા ગણના મયિ કરાકેડત્ર ॥

ગંભીરાર્થાનામપિ કૃતાનાં યદ્વિચારણે પ્રગુણા ।
મન્દાપિ મન્મતિરભૂત સા મહિમા શ્રીગુરોર્જ્ઞેયા ॥
શ્રીકર્મચંદ્રમંત્રો ધન્યો યસ્યાદ્ભુતા ગુણશ્રેણિઃ ।
સ્વમુખેન શ્રીગુરુભિર્યાત્રયાતા દક્ષતાનિધિભિઃ ॥
રસવાણ દર્શનેન્દુ પ્રમિતે ઘર્ષે વ લક્ષ મધુપક્ષે ।
વિક્રમનૃપતોડષ્ટમ્યાં જ્ઞાનિવાસરે પુણ્યનભષ્ટ્રે ॥૫૪॥
શ્રીતોસામપુરે વરવાંછિતદાન પ્રધાનસુરવૃક્ષે ।
શ્રીમંત્રિરાજકારિત જિનકુશલસ્તૂપકૃતરક્ષો ॥૫૫॥
શ્રીકર્મચંદ્રાગ્રહેણ સદનુગ્રહેણ કુશલગુરોઃ ।
કુશલાર્થ સાર્યસંવાદનાથચાર્યામિધસ્ય ગુરોઃ ॥
શ્રી જયસોમગુરુણાં સાહિસમાલબ્ધવિજયકમ-
લાણાં ।

શિષ્યેણ વાચકશ્રી ગુણવિનયેનૈશ્યસદ્ગ્રંથાન્ ॥
રચિતા નિચિતા સૂક્તેર્મણિચિતામુદ્રિકે ચ
દૈમીયં ।

સદ્વર્ણાં સગુણાપિ ચ કૃતિર્માન્યા કુઠૈર્જાદમ્ ॥૯॥
—ગ્રંથાર્થ ૩૧૫૧ । અક્ષર ૧૯ ॥

આ સમૃત્તિ ગ્રંથની સુંદર અક્ષરમાં નકલ શ્રીયુત
પૂરણચંદ નહાર M. A. B. L. કલકત્તા પાસેથી
અમને જોવા મળી હતી. તે આખી જોઈ જતાં તેમાંથી
કેટલીક જાણવા યોગ્ય હકીકતો મળે છે, પણ તે
ઉતારી લખએ તે પહેલાં તે તેમને પાછી કરવાની
જરૂર આવી પડી, તેથી તે અત્ર મૂકી શકાઇ નથી,
માત્ર ગ્રંથનો કંઈક ભાસ થાય તેટલા પૂરતું નોંધી
રાખેલું તે અત્રે રજુ કરવામાં આવેલ છે. પરંતુ
અમારા મિત્ર શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ વર્માજી પાસેથી પણ
એક હસ્તલિખિત અત પ્રાપ્ત થઇ છે તે પરથી હવે
પછી કેાઇ વખત અવકાશ સાધીને ઉપયોગી બિના
રજુ કરવાની નકલ મળે. અમો રા. નાહર તથા
વર્માજી બંને મહાશયનો ઉપકાર માનીએ છીએ. ગ્રંથના
સં. ૧૬૫૦માં કર્તા ખરતરગચ્છના જ્યોત્સોમ ઉપાધ્યાય
છે ને તેના પર સં. ૧૬૫૬માં ટીકા કરનાર તેમનાજ
શિષ્ય ગુણવિનય ઉપાધ્યાય છે. (કે જે સંબંધી જુઓ
જેનગૂજરે કવિઓ પ્રથમ ભાગ પૃ. ૩૨૬) તે ગુણ-
વિનયે આ સંસ્કૃત ગ્રંથ પરથી ગૂજરાતી ભાષામાં
કર્મચંદ્ર મંત્રી પ્રબંધ રચેલ છે કે જે શ્રી જિનવિ-
નયજી સંપાદિત જૈન અંતિહાસિક રાસ સંચયમાં
પ્રસિદ્ધ થયેલ છે. વાસ્તવિક રીતે સંસ્કૃત અને ગૂજ-

રાત્રીમાં બહુ ફેર નથી, છતાં કેટલેક ઠેકાણે ગૂંજરાતી કૃતિમાં રહી ગયેલ અસ્પષ્ટતા વગેરે સંસ્કૃત અંથની સહાયથી દૂર થાય છે. અકબર આદિશાહના સમયમાં તપામગ્નના હીરવિજયસૂરિ આદિ સાધુઓએ અને ચાનસિંહાદિ શ્રાવકોએ જૈનશાસનની સેવામાં મોટા ફાળો આપ્યો છે; તેમજ ખરતર ગચ્છના જિનચંદ્ર-સૂરિ આદિ સાધુઓએ અને કર્મચંદ્ર મંત્રી આદિ શ્રાવકોએ પણ સારો ફાળો આપ્યો છે. તંત્રી.

ખમાવો !

લાવણ્યસમયકૃત પાક્ષિક ચાતુર્માસિક
સાંવત્સરિક ગીત.

રાગ ધન્યારી

સમક્રિત સરિખાં રચણા ન રાખ્યાં,

સત્ય વચન નવિ બાખ્યાં

પરનારીસિદ્ધ રંગિણ રમીઆ, પસ્યઅ પરાણિધી

દમીઆરે

ખમાવઉ રે ખમાવઉ હેવ ચિત ચોખધી રહીએ

વરસ દિવસનાં ધાતક ઘોઈ, નરવર નિરમલ ચર્ધએ રે.

૧ ખમા૦

જીવ વતન સૂધાં નવિ કીધાં, આલ અયુગતાં દીધાં,

ગુર ગુરણીના વિનય ન કરીઆ, દેવતણાં દ્રવ્ય

હરીઆ રે. ૨ ખમા૦

આણુજાણુતાં અખોલા કીધા, પરધન ચોરી લીધાં

આર વ્રતના નિયમ વિરાધ્યા, સદ્ગુર વચન ન સાધ્યારે.

૩ ખમા૦

ઈંદ્રી પંચ અલીલાં (દીલાં) મેહલ્યાં, દાન પુણ્ય જેડેલ્યાં
લાખ ચુરાસી યોનિ પ્રસિદ્ધી, તેહની દહવણુ કીધી રે.

૪ ખમા૦

કુંભકાર ધરિ ચેલઈ કુંભ જિ કાકરિ કાણાં કરીઆં,

ક્ષણિ ક્ષણિ મિછાં દુક્કડ દેતાં બિહુના કાજ ન સ-

રીઆં રે. ૫ ખમા૦

અંદનઆલ અનર્ધ મરવાવિઈ, તીણુઈ જેમ ખમાવિઈ

દૂડ કપટ જી મનથી ટાલિ, તુ કેવલ કરિ આવિઈ

રે. ૬ ખમા૦

ખમા ખમાવી ઉપશમ આણુઈ, જી જિનશાસન બાણુ

મુનિ લાવણ્યસમયચી વાણી, ક્ષમા મુગતિ-પટરાણી

રે. ૭ ખમા૦

(મુનિ જશવિજય સંગ્રહ. એક પત્ર).

વર્તમાન વીતરાગધર્મ વિમુખતા.

(ભીમપલાસ રાગમાં)

વીતરાગ ધર્મવિમુખ અંધ લોક બહુ દિસે

લેતો કાલ ઉગ્રરૂપ વિષમતા બધે વસે—વીતરાગ૦

જ્ઞાન શાંતિનો ન મેળ, દષ્ટિરાગ સેળમેળ

કચણી રહેણી હેરફેર, ધામધૂમમાં ધસે—વીતરાગ૦

વક્તા વિચરે ઉલટ પંથ, મોહનીય કર્મ બંધ

ચુડે ચુડાડે લોક અંધ, મૂળમાર્ગથી ખસે—વીતરાગ૦

પુરુષાર્થ ના ઉલ્લાસમાન, મળે ન કાંઈ ભેદજ્ઞાન

કરે ન શાસ્ત્ર-સમાધાન, જ્ઞાનીઓને બહુ હસે—વીતરાગ૦

કલેશ મતાભિનિવેશ, એકતા ન એક લેશ

મળજે જ્ઞાણા ક્રોધાવેશ, જ્ઞાન ગળપીડે બસે—વીતરાગ૦

એવા દુર્જનોથી દૂર, પામવા જ આત્મ-નર

મોક્ષ સાધે મરત થર, શુદ્ધ રસ નસે નસે—વીતરાગ૦

તંત્રી.

રાગદ્વેષનો ક્ષય એજ મોક્ષનો ઉપાય છે.

સાધુવિહાર—મુનિકર્તવ્ય.

કિં बहुणा हह जह जह रागद्वेषो लहं

बिलिज्जंति ।

तह तह पयद्वियब्धं यत्ना आणा जिणिदाणं ॥

—યશોવિજયજીકૃત ધર્મપરીક્ષાની ઉપાંત્ય ગાથા ૧૦૭

—વિશેષ શું કહેવું ? આ સંસારમાં જે જે પ્રકારે રાગ અને દ્વેષ શીઘ્ર નાશ પામે તે પ્રકારે પ્રવ્રત થવું એ આજ્ઞા જિનેન્દ્રોની છે.

આવું કથન આગમના જ્ઞાતા જૈન તર્કના સ્વ-યંજૂ સત્રાટ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે પોકારી પોકારી કહ્યું છે. ‘જે જે અંશે નિરૂપાધિપણ્ય તે તે અંશે ધર્મ’ એવું મહાન સૂત્ર તેમણે સમાજ પાસે ટૂંકાક્ષરી-માં રજી કર્યું છે તે પર લક્ષ સમાજ નહિ આપે તો તે કારણે સમાજની ઉત્તરોત્તર પડતી ચર્ધ છે ને થતી જશે.

જ્યાં જ્યાં સાધુઓ વિહાર કરે ત્યાં ત્યાં તેઓ સંધમાં પડેલી દુટો, તડાંઓ, પક્ષો, કલેશો વગેરેના નિહાન

કારણમાં ઉતરી તેનો સમાધાનકારક ફેંસલો કરે, નવાં તડાં પડવામાં પોતે લેશ માત્ર પણ નિમિત્ત કારણ ન બને, અને જ્યાં એવું બનવાના સંયોગ ઉપસ્થિત થાય ત્યાં થયેલ ઝઘડાનું સમાધાન ન થાય તો ત્યાંથી વિહાર કરી ચાલ્યા જવું એ એક ઉત્તમ માર્ગ છે.

યશોવિજય અધ્યાત્મમતપરીક્ષામાં પણ ઉપરની ગાથા ઉપાંત્ય ૧૮૩ શ્રી તરીકે મૂકે છે ને તેની ટીકામાં અર્થ કરે છે કે:—

અહીં ખરે રાગ અને દ્વેષ સંસારનું કારણ છે, તન્મૂલક પ્રવૃત્તિથી ઉત્પન્ન થયેલ ધર્મ અને અધર્મથી જાણે અપરાપર શરીર સંતાનરૂપ સંસારના ઉત્પાદનથી, તેનો વિલય થતાં એટલે તેની અનુપપત્તિ થતાં ભોકોનો પુનર્ભવ-પુનર્જન્મ સંભવતો નથી એ નિર્વિવાદ છે; વળી જેઓ: તત્ત્વજ્ઞાનથીજ મુક્તિ છે એમ કહે છે તેઓએ પણ તત્ત્વજ્ઞાનથી-મિથ્યાજ્ઞાન આદિના નાશકમથીજ તે તત્ત્વજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થતી હોવાથી રાગદ્વેષના નાશનું હેતુપણું તેનું હોવાથી તેને અવશ્ય આદરવું. વળી જેઓ કર્મનાજ પ્રાધાન્યથી મુક્તિહેતુ જાણાવે છે તેઓ પણ તે કર્મનો નાશ-એટલે રાગદ્વેષનો નાશ થવાથી મુક્તિની ઉત્પત્તિ સ્વીકારે છે, હેતુના ઉચ્છેદમાં પુરૂષનો વ્યાપાર-પુરૂષાર્થ થાય છે માટે; વળી સ્વાહવાદ રૂપી અમૃતના પાનથી પુલેલા હૃદયવાળા જ્ઞાનકર્મના સમુચ્ચયથી મોક્ષનું કારણ બતાવે છે તેઓ પણ તે જ્ઞાન અને કર્મ વડે રાગદ્વેષના નાશથી વીતરાગપણાની પ્રાપ્તિ વડેજ તેની-મોક્ષની ઉત્પત્તિ જાણાવે છે. આથી તે એ (રાગ અને દ્વેષ)ના ક્ષયથી મોક્ષોત્પત્તિ છે એમ સર્વેની અનુમતિ છે-એકવાક્યતા છે. અને તે પ્રકારે જ તે રાગ દ્વેષના પર વિજય કરવાના ઉપાયમાંજ પ્રવર્તવું ધટે-પછી તે જ્ઞાનનિષ્ઠતાથી કે ક્રિયાનિષ્ઠ-

તાથી કે તપોનિષ્ઠતાથી, એકાકીપણે કે અનેકાકીપણે કે ગમે તે પ્રકારે કહો-જેજેથી માધ્યસ્થભાવના જીવની જનગતી આવે તે તેજ ઉપાય સેવવો ધટે. અત્ર તે માટે વિશેષામહ કરવાની જરૂર નથી કારણ કે હાથમાં લીધેલા કાર્ય માટે ઇષ્ટ દેશ પ્રતિ જવા ઇચ્છનારો હાથી ન હોય તો તે ઉપર ચડીને જવા માટે તે આવે નહિ ત્યાં સુધી પ્રતીક્ષા કરતો નથી, ઘોડો હાજર હોય તો તેના પર ચડીને જતો નથી એવું કંઈ નથી. માટે આજ ભગવાનની પરમ આરાધના છે તે જાણીને તેની આરાધના કરવી જોઈએ. તેનાથીજ સર્વ અર્થની સિદ્ધિ છે એમ અધું જાણવું.

આવી રીતે પોતાનું ભાવ્ય મૂકીને પછી સંસ્કૃતમાં અંતિમ પ્રશસ્તિમાં તે જાણાવે છે કે—

યતાં વાચમુવાચ વાચકવરો વાચંયમસ્થાવ્રજો
રસ્યા યથ ચ માધ્યકૃતપ્રવૃત્તયો નિષ્કર્ષમાતેનિરો
યતામેવ વહન્તિ ચેતસિ પરબ્રહ્માર્થિનો યોગિનો
રાગદ્વેષપરિશ્લવાદ્ ભવતિ યન્મુક્તિર્ન હૈત્વન્તરૈઃ ॥
લાવણ્યોપચયો યથા મૃગદુશઃ કાન્તં વિના
કામિનં

મૈષજ્યાનુપશાન્તમસ્મકરજઃ સદ્મધ્યમોગો
યથા ।

અપ્રજ્ઞાલ્ય ચ પંકમંકસિચયે કસ્તૂરિકાલેપનમ્
રાગદ્વેષકષાયનિગ્રહમૂતે મોઘપ્રયાસસ્તથા ॥૨॥
આત્મચ્યાનકથાર્થિનાં તનુશૃતા મેતા ગિરઃ

શ્રોત્રયોઃ

શ્રીમજ્જૈનવચ્ચોડમૃતામ્બુધિસમુદ્ભૂતાઃ સુધા-
વિન્દ્યઃ ।

યતા યથ ચ નાસ્તિકલ્પ નિતરામાસ્તિક્ય-
જોવાતલઃ

સન્તસત્રપુસંભવપ્રવમુઃ પીઠાકૃતઃ કર્ણયોઃ ॥૩॥
તંત્રી.

જૂનું નવું ને જાણવા જેવું.

૧ જૈનયુગવિષે કૌમુદીકારનો અભિપ્રાય.

‘કૌમુદી’ પત્રના વિદ્વાન તંત્રી શ્રી વિજયરાય કલ્યાણરાયે ૧૯૩૦ ના માર્ચના અંકમાં આ પત્રના ગત બાદરવાથી કાર્તિકના અંક માટે ‘ડાયરીમાંથી’ એ મથાળા નીચે પૃ. ૧૬૭ માં જણાવેલું છે કે:—

‘જૈનયુગ’ (બાદરવાથી કાર્તિક)

તા. ૨૨ મી: જ અઠવાડિયાં પર આવેલ આ અંક આજે જ કેંક નિવૃત્તિથી જોઈ શકાયો. તેનાં સવાસોથી પણ વધુ પાનાંમાં મોટે ભાગે તો જૈનો-પયોગી કે પ્રાચીન સાહિત્યના અભ્યાસીઓને ઉપયોગી વિદ્વાતા ભરચક ભરી છે. મિત્રદાવે માફ પહેલું ખ્યાન તો ગુજરાતના ગણતર તરુણ વિદ્વાનોમાંના એક ચીમનલાલ જે. શાહના ઉત્તર હિંદમાં જૈનધર્મ વિશેના એમના નિબંધની અનુક્રમણિકાએ ખેચ્યું. આટલા પરથી જ લેખકની મહેનત ને ઝીણવટ એટલી બધી દેખાય છે કે આખું પુસ્તક પ્રગટ થયે એ વિષયના વાઙ્મયમાં કીમતી ઉમેરો થવાનો જ. આજ કથન તંત્રોચિત ‘જૈન સાહિત્યનો ઇતિહાસ’માંથી વસ્તુપાળ તેજપાળના યુગની સાહિત્ય-પ્રવૃત્તિનું પ્રકરણ પ્રસ્તુત અંકમાં અપાઈ છે, તેને વિશે કરી શકાય. શો જીવન પર્યંત કર્યો જ કરેલો સાહિત્યસંચય ! મોહનભાઈ સામે ‘કાષ્ઠ’ પણ વાજખી ફરિયાદ હોય તો એ જ હોઈ શકે કે પોતાનાં સાધન શક્તિનો લાભ આજ પહેલાં જુજ પ્રમાણમાં તેઓ આપતા હતા; હવે વધુ આપે છે, પણ હજી પૂરતા પ્રમાણમાં કદાચ નહીં. વસ્તુપાળ તત્કાલીન આંતર-પ્રાંતીય પ્રતિષ્ઠાવાળા કવિ અને વિદ્વાનોપક હતા, તેમણે ૩. ૧૮ હજાર (જે એ વાતમાં ખાસ અત્યુક્તિ ન હોય તો) માત્ર લાયબ્રેરીઓ પાછળ જ ખર્ચેલા તેથી એઓ તો સંવત તેરમા સૈકાના ગુજરાતી કાવ્યો જેવા, આ બધું મને તો આ લેખે જ પહેલીવાર શીખવ્યું. જિનવિજયજીના લાંડન અને હાંચુ-ગર્ના પત્રો પણ સામાન્ય વાચકને રસ પડે તેવા,

એમની લાક્ષણિક, સાદી, સાવ સાદી છતાં અરસિક નહીં, એવી શૈલીના નમૂના છે. અગાઉના તેમ આ પત્રોમાં પણ પરદેશીઓનાં જે ચારિત્ર અને બ્યવસ્થાશક્તિનાં એમણે વખાણ કર્યા છે, તે અત્યારે તો આપણામાં નજેવાં જ છે ને? એ વધશે ક્યારે? વધવામાં અંતરાયરૂપે આજની આપણી સર્વ-દેશી-સાંસ્કારિક, આર્થિક, રાજકીય-પરાધીનતા પણ ભાગ ભજવતી જ હશે ને ?

૨ ન્યાયાવતાર અને જૈન ગુર્જર કવિઓ ભાગ ૧ સંબંધી પ્રસિદ્ધ વક્તા શ્રી ચારિત્ર વિજયજીનો અભિપ્રાય.

શ્રી મહાવીરચારિત્ર રત્નાશ્રમ સોનગઢ તા. ૨૨-૧૧-૨૯

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સના સેક્રેટરીઓ જોગ-મુંબઈ; આપના તરફથી ન્યાયાવતાર શ્રી સિદ્ધ-સેન દિવાકર વિરચીત તેમ જ જૈન ગુર્જર કવિઓ પ્રથમ ભાગ એમ બન્ને પુસ્તકો મળ્યા છે. તે હર્ષ સાથે સ્વીકારું છું અને તેના સંબંધમાં અભિપ્રાય લખવા જેવો છે જ નહીં કેમકે વસ્તુ સ્થિતિ રપ૯ છે. ન્યાયાવતાર પુસ્તક રકુશો અને કોલેજોમાં બહુનાર વિદ્યાર્થીઓ માટે તેમજ બીજા જીરાસુ સાધુ સાધ્વિ વિગેરે માટે ઘણું જ ઉપયોગી છે અને તેવી જ શૈલીથી છપાયેલ છે. આવા ન્યાયના જૈનપુસ્તકો બહાર પાડવાથી કોન્ફરન્સે અત્યુત્તમ કાર્ય કર્યું છે એમ હું કહું તો તેમાં બીલકુલ અતિશયોક્તિ નથી.

જૈન ગુર્જર કવિઓ પ્રથમ ભાગ-સંકલિત કરવામાં મોહનલાલ દલીયંદ દેશાઈએ અતિ પરિશ્રમ સેવી જૈન ઇતિહાસની અને જૈન સાહિત્યની ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સેવા બજાવી છે. હાલમાં સગ્રામ સ્તવનોના છપાતાં અનેક પુસ્તકોમાં જે દ્રવ્યનો ગેરઉપયોગ થાય છે તેના કરતાં વિદ્વાનોના હાથે આવા સ્વરૂપમાં જૈન ગુર્જર સાહિત્ય બહાર પાડવામાં આવે તો જૈનોને ઘણું જ જાણવાનું અને શીખવાનું મળે. કોન્ફરન્સે અમુક અંશે જે પ્રયત્ન સેવ્યો છે તે આ-

વકાર દાયક છે અને જૈનોએ કૉન્ફરન્સને આવા પુસ્તકો બહાર પાડવામાં દ્રવ્યની સહાય આપવી જ જોઈએ એમ હું ધ્વિષ્ટું છું.

શ્રી. મુનિ ચારિત્રવિજયના ધર્મલાલ.

૩ ડૉ. હર્મન જેકાબીનો અપભ્રંશ કાવ્ય-
ત્રયી સંબંધી અભિપ્રાય.

Bonn, 30th April 1929

59 Niebuhrstrasse.

Dear Sir,

I am in respect of your letter dated 8th April 1929 and of the complimentary copy of No. XXXVII (Aparbhramsakavyatrayi) of the Gaekwad's Oriental Series and beg to offer my best thanks for either, I have gone over the greater part of this book with the most lively interest. The introduction is an admirable piece of scholarship giving an exhaustive information on the author of the 3 Kavyas, his life etc. With such materials as the Jain Pandit possesses it would be possible to give a substantiated account of the literature and the general culture of Oriental Gujarati during its palmy days. The original texts as well of the main edition as in the appendix are as far as I have been able to examine them as yet carefully edited. On the whole the volume leaves a most favourable impression.

With kind regards.

Yours faithfully,

Sd. Prof. Hermann Jacobi,
Jeheimer Regierungsrat.

‘વહાલા સાહેબ-તમારી તા. ૮ એપ્રિલ ૧૯૨૯નાં પત્ર મળ્યો અને તે સાથે ઉપહાર તરીકે ગાયકવાડ પૌર્વાત્ર્ય ગ્રંથમાલા નં. ૩૭ (અપભ્રંશ કાવ્યત્રયી) ની એક નકલ મળી. બંને માટે હું અત્યંત ઉપકાર માનું છું. તે ગ્રંથનો મોટો ભાગ અત્યંત જીવંત રસ સહિત જોઈ ગયો છું. પ્રસ્તાવના એ વિદ્વાતાની સ્તુત્ય વાનગી છે અને તેમાં ત્રણે કાવ્યના કર્તા, તેનું જીવન વગેરે સંબંધી સંપૂર્ણ હકીકતો આપી છે. આવી સામગ્રીઓ જૈન પંડિત ધરાવે છે તેથી જૂની ગૂંજરાતીના ભવ્ય કાળમાં તેની સામાન્ય સંસ્કૃતિનો અને તેના સાહિત્યનો પ્રમાણપૂર્વક અહેવાલ આપવાનું શક્ય બને. ગુપ્ત આવૃત્તિના મૂળ ભાગો તેમજ પરિશિષ્ટો અત્યાર સુધી તેમનું બારીક નજરે નિરીક્ષણ કરી શક્યો છું ત્યાં સુધી કાળજી પૂર્વક સંશોધિત કરવામાં આવ્યાં છે. એકંદરે આ પુસ્તકથી અત્યંત અનુકૂળ છાપ પડે છે. પ્રીતિભર્યા આદર સહિત આપનો વિદ્યાસુ હર્મન જેકાબી.’

આ અપભ્રંશ કાવ્યત્રયીના સંશોધક આપણા સાક્ષર પંડિત શ્રી લાલચંદ ભગવાનદાસ ગાંધી છે અને તે સંબંધી રા. મહુસૂનભાઈનું વક્તવ્ય પણ આ પત્રના ગતિકમાં આવી ગયું છે.

૪ શ્રીમદ્ હરિભદ્રસરિના કાલ સંબંધી ૩૦
હર્મન જેકાબીનો અભિપ્રાય.

“.....I have just finished reading the Sanskrit Kuvalayamala Katha which makes one desire for the original Prakrit work. If another mss, of the original should come to light, the Prakrit text should be edited as there are but very few old Prakrit works accessible. From the introduction of the Kuvalayamala Katha and from Jinavijaya's paper on the date of Haribhadra I see that I was wrong in my surmise that Haribhadra was the actual *guru*, and not the પરંપરાગુરુ of Siddharshi...’ Bonn 7-9-20.

—“...સંસ્કૃત કુવલયમાલા કથા મેં વાંચી હમણાંજ પૂરી કરી. તે વાંચીને તેના મૂળ પ્રાકૃત ગ્રંથની ઇચ્છા થાય છે. જો તે મૂળ ગ્રંથની બીજી હસ્તપ્રત પ્રકાશમાં આવે તો તે પ્રાકૃતના મૂળ ભાગનું સંશોધન થાય કારણ કે ઉપલબ્ધ થતા જૂના પ્રાકૃત ગ્રંથો ઘણા થોડાજ છે. દુવલમાલા કથાની પ્રસ્તાવના અને જિનવિજયના હરિભદ્ર સૂરિના કાલનિર્ણયપરના નિબંધ પરથી મને જણાય છે કે હું સિદ્ધર્ષિના પોતાનાજ ગુરૂ તરીકે અને નહિ કે પરંપરા ગુરૂ તરીકે હરિભદ્રને ગણવાના મારા વિચારમાં હું ખોટો હતો. જાન. ૭-૯-૨૦.

૫ ‘જૈન સાહિત્યમાં વિકાર થવાથી થયેલી હાનિ’ પર પ્રો. ઠાકોરનો અભિપ્રાય.

રા. રા. ભાષા બેચરદાસ,

“જૈન સાહિત્યમાં વિકાર થવાથી થયેલી હાનિ” એ તમારો નિબંધ હું વાંચી ગયો છું. ઘણાજ આનંદ થયો. (૧) વાલ્મીકી વાચના લગી નેતાઓમાં સંયમ અને આખા સંધ પ્રતિ કર્તવ્યશુદ્ધિ અને આખા ભરતખંડને જૈન બનાવવાની આશા ટકેલાં, તે પછી તેમાં પડતી થઇ તે હરિભદ્રસૂરિ જેવા કેટલાક “અભાવકો” એ ફરી ફરીને બનતો પ્રયત્ન કરેલો તથાપિ મટાડી શકાઇ નહીં. અને ઘણીજ દુઃસહ થઈ ગઇ છે; (૨) બૌદ્ધ ધર્મ તેવાનાં ઇતિહાસ અને વારા-ફેરાની સીધી તેમ આડકતરી અસર જેમ પૌરાણિક હિંદુ ધર્મ ઉપર થઇ તેમ તે જ અરસામાં એટલે ઇ. પૂ. ૫૦૦ થી ઇ. સ. ૫૦૦ લગીની સહસ્ત્રાબ્દિમાં જૈન ધર્મ ઉપર પણ થઈ છે; (૩) હાલ જેમ હિંદુ-ધર્મને નામે પ્રવર્તતો અધર્મ અને મુસ્લિમ ધર્મને નામે પ્રવર્તતો અધર્મ હિંદુ મુસ્લિમોની અધોગતિને જ વેગ આપી રહ્યો છે તેમ જૈન ધર્મ અને જૈન સમાજની પણ દુર્દશા જ છે:—એ ત્રણ વાત તમારા નિબંધમાંથી કોઇ પણ સમદર્શી અને ઇતિહાસ પદ્ધતિના વાંચનાર ખુલ્લી નેઇ શકે છે.

તમને ખબર નહીં હોય કદાચ, પણ સંસ્કૃત બૌદ્ધ વાઙ્મય સ્થાપત્ય અને કલાઓમાં મહા પડિ-તોમાંથી કેટલાક, અત્યારે (ક) પૌરાણિક દેવદેવીઓના

હાલનાં સ્વરૂપો બૌદ્ધ અને તાંત્રિક બૌદ્ધની પૂજ્ય મૂર્તિઓનાં જ રૂપાંતર છે. (ખ) મૂર્તિપૂજ્ય શુદ્ધિર્વાણુ પછી અને કદાચ અશોકના સમય પછી જ હિંદમાં થઇ, જોરદાર બની તો નિઃસંશય તે પછી, (ગ) આ-ગલા શુદ્ધો અને બોધિસત્ત્વોનાં કલ્પનો પરથી જ હિંદુ વિચારમિનારમાં દશાવતાર અને ચોવીશ અવ-તારની કલ્પનાઓ પેડી, વગેરે અનુમાનોને દહાવવા મથી રહ્યા છે.

શહેરો મોટાં થાય છે અને દેશભરમાં વિચાર-વિનિમયનાં સાધનો જેવાં કે તારટપાલ છાપાં આગ-ગાડી આદિ વગેરે છે તેમ તેમ અગ્ર જગ્યાની સ્વસં-રક્ષણ શક્તિ (જે માત્ર જિજીવિષાની મૂલ ગ્રેરણા instinctનું અર્વાચીન રૂપ છે તે) પણ પુંજીભૂત થઇ પુરાણોમાં વર્ણવેલા રાક્ષસોની માયાવી કલાઓ ધારણ કરે છે. સ્થિતં પરિપાલયેત રૂપ આ ભૂત (અર્વાચીન=માત્ર રૂઢ)પરસ્તી જ conservatism નો પાયો છે; તે વટવૃક્ષનાં મૂલ જેવાં ઉંડા ઉતરી ગયેલાં અને પહાણ સાથે પાધાણીભૂત થઇ ગયાં હોય છે. હાલના સુધારકોને સમાજનો ઉદ્ધાર કરવાનું કર્તવ્ય ધણું જ વિષમ પડી જાય છે આને લીધે. તેમણે વધારે ત્યાગ દૃઢતા અને ચારિત્રબલથી એની સામે ઝઘડવાનું છે, તેમાંના વધારે વધારે એ માયાવી રાક્ષ-સની દંડાઓમાં બહિરૂપે આનંદથી હોમાવાનું છે. પોપધર્મનો રિછેદ અનેલોસેક્સન સમાજોમાં, અલી-શાધર્મનો ઉચ્છેદ હાલના ટકરો અને ઇજિપ્તમાં આવા સુધારક શહીદોની પરંપરા વડે જ સંધાયો. હિંદમાં હજી લગી રિચિતિ શંકાસ્પદ છે. મોહનભાઈ ગાંધી જેવાની એકંદર અસર હિંદમાં મધ્યકાલને દૃઢાવવાની જ થવાની કે અર્વાચીન કાળની પ્રસૂતિને વેગ દેવાની થવાની એ હજી તો નથી સમજાતું. અને કાલિ, જેમાં અંધ અગ્ર પરંતુ સામે મોઝે લડી શકાય નહીં એવાં ધાડાંનું ઘોઠાપંથી સાંત્રાન્ય ધરીબર જલપ્રલ-યની માફક બધે ફરી વળી ઘણો ઘણો વિનાશ જ કરી નાખે છે, તે ઝપાટાબંધ ચડતી જાય છે. આમાંથી કેવું બાવિ ધડાશે તે જોવાની મારી તો શકિત નથી.

આ નિબંધમાં તમે તમારા બીજા નિબંધો વિશે

સૂચનો કર્યા છે. (૧) વીર જીવન ઉપર (૨) જૈન-શ્રુત ઉપર (૩) શ્વેતાંશર દિગંથરના ઇતિહાસ ઉપર વગેરે ચાર પાંચ નિબંધો કે વ્યાખ્યાનો તમે લખો છો લખવાના છો એને જ તમે તમારી પરમસેવા ગણી રહ્યા છો વગેરે આ વ્યાખ્યાનમાં દરેક યોગ્ય રથને આવે છે. તો આ વ્યાખ્યાનોમાંથી કે નિબંધો-માંથી ક્યાં પ્રકટ થયાં છે અને ક્યાં મળી શકે છે તે જણાવવા કૃપા કરશો.

જનવિજયજીનો પ્રાચીન ગુજરાતી ગદ્યસંદર્ભ એ ગ્રંથ ખહાર પડી ગયો? કે હજી પ્રસ્તાવના આદિ કતાં જર્મનીથી મોકલાવે ત્યારે ખહાર પડશે? જર્મનીથી એમના સારા સમાચાર જ આવતા હશે.

પાંડિત સુખલાલજીને પ્રણામ. તમારું મહત્કાર્ય (magnam opus) ક્યાંલગી આવ્યું વાર? છેલ્લું વાલ્યુમ ક્યારે બહાર પડી જશે? મદનગ્રંથે વડોદરા તા. ૩૦-૧૧-૨૯

અબજંતરાય ઠ. ઠાકોરના સલામ.

જૈન ઇતિહાસ વાંચમય વિચારણા પરિભાષા સંકેતો આદિ વિષે એટલો તો અગ્ર ધું તમારા નિબંધમાંથી મારે તમને ઠેકાણે ઠેકાણે પૂછવું પડે એમ છે. પરંતુ એતો પાછો જ્યારે મળવાનો યોગ્ય થાય ત્યારે?

૬ મહાકવિ વાગ્મદેવે જૈનગ્રંથકી વ્યાખ્યાના મેં ગઢવઢ-આ નામનો એક લેખ મુનિશ્રી હિમાંશુવિજયે લખેલો જૈનયુગના એક ગતાંકમાં પ્રકટ થયો હતો. આ સંબંધમાં તેના પ્રકાશક મોતીલાલ બનારસીદાસ પંજાબ સંસ્કૃત શુક દીપો લાહોર સાથે પત્રવ્યવહાર કરતાં તીચેનો તા. ૧૪-૧૨-૨૯ નો પત્ર મળ્યો હતો તે ઉક્ત મુનિશ્રીએ અમને યૂરો પાડતાં પ્રકટ કરીએ છીએ:-

પ્રકાશક પુસ્તક કે ટીકાકારસે (વાગ્મદેવ)કાર જૈન ગ્રંથકી પ્રાચ મનોરંજની ટીકા કે લીખને વાલે શ્રીયુત પ્રો. ઇશ્વરીદત શાસ્ત્રીસે) સહમત નહીં, ઔર જો જૂલે હો ગઈ હૈ વે અમલી આવૃત્તિમે ઠીક કરા દી જવેંગી !!

૭ પંજાબના સર્વ જૈન પુસ્તકોની ટીપ કરવા આખત-આણુ કીર્તિપ્રસાદજીનો તા. ૧૩-૮-૧૯૩૦ નો પત્ર જૈન કોન્ફરન્સ પર તીચે પ્રમાણે આવ્યો હતો ને તેના પર કોન્ફરન્સની કાર્યવાહી સમિતિની તા. ૧૮-૮-૩૦ ની બેઠકમાં જે ઠરાવ થયો હતો તે પણ અમે તીચે આપીએ છીએ, કે જે પરથી દ્રવ્યની સહાયના અભાવને લીધે આવું ઉપ-યોગી સાહિત્ય-કાર્ય અટકી પડે છે તે ખેદનો વિષય છે. જૈન શ્રીમંતો કે જૈન સાહિત્યપ્રકાશની સંસ્થાઓ કે હમણાં અમદાવાદમાં બરાનાર જૈન સાહિત્ય પ્રદર્શનની સમિતિ આ કાર્ય ઉપાડી લેા દ્રવ્યની મદદ કરે, તો આ મહત્કાર્ય ટુંકામાં સારી રીતે કરાવી શકાશે. અમે તેમનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ ને બલામણુ કરીએ છીએ કે તેઓ આ કાર્ય ઉપાડી લે.

આણુ કીર્તિપ્રસાદજી લખે છે કે:-પંજાબ મેં બહુતસે જૈન પુસ્તક બંડાર હૈ ઔર ડા. બના-સાંદાસ Ph. D. Research scholar સે પતા લગા હૈ કે ઉન બંડારો મેં બહુતસે પ્રાચીન હસ્ત લિખિત ગ્રંથ હૈ જો આપકે છપી હુઈ ગ્રંથાવલીમેં નહીં હૈ. વહ યદબી કહતે હૈ કે અગર કરીખ એક હજાર રૂપીઆ કે ચાની હો સાલ તક ૪૦ રૂ. માસિક કે હિસાબસે પંજાબ યુનિવર્સિટીકો દીયા જવે તો ડાકતર સાહબ કોશીશ કરેકે પંજાબ કે સખ જૈન ગ્રંથો કી બાકામદ મકુમ્મલ ફેહરિસ્ત તૈયાર કરાકર ૨ સાલ કે અંદર Punjab University કી તરફસે છપવા દેવે. યહ કામ બહુત જરૂરી હૈ ઔર કામહી મારે જૈન સમાજકો હોનેકે કારણુ કોન્ફરન્સ કો રૂપીઆ ૧૦૦૦ દેનેકી ઉદારતા દિખવાની ચાહીયે આશાહૈ કે ઇસ કામમેં આપ પુરી કોશિશ કરેકે ઇસ રકમકી મંજૂરી જરૂર જઈ઼ બેજે... ઇસલિયે અખ યહ મોકા હૈ. કે ઇસ કામમેં મદદ કરતે પંજાબી બાઈચેકો સંતુષ કરે..."

તા. ૧૮-૮-૩૦ ની કાર્યવાહી સમિતિનો ઠરાવ એ છે કે- પંજાબમાં આવેલા બંડારોનું લીસ્ટ કરવા માટે રૂ. ૧૦૦૦ ની મદદ થવા આખત શ્રી કીર્તિપ્રસાદજી ગુજરાનવાલાનો આવેલ પત્ર રજુ થતાં

કરાવવામાં આવ્યું કે હાલ એ ખાતામાં ફંડ ન હોવાને કારણે તેવી મદદ કરવાનું બની શકે તેમ નથી'

૮ કવિવરસમયસુંદર-આ સંબંધમાં સાહિત્યપ્રેમી શ્રીમાન્ અગરચંદ ભંવરલાલ નાહટા નીચે પ્રમાણે વિરમિ પત્ર પ્રકટ કરવા જણાવે છે:-

‘સર્વ પૂજ્ય વર્ગ અને ઇતિહાસપ્રેમી બાઇઓને વિદિત હો કે અમારો વિચાર કવિવરસમયસુંદરજીની જીવની સહિત તેમની કૃતિઓ પ્રકાશિત કરવાનો છે, માટે અમે એ અદીવર્ષથી તે સંબંધીના વિચાર સફલ કરવા યથાશક્ય પ્રયત્ન કર્યો છે, અને હજુ પણ કરી રહ્યા છીએ. આ કાર્યમાં અમને શ્રીમાન્ મોહનલાલ દ્વીચંદ દેશાધના ‘કવિવર સમયસુંદર’ નામના નિબંધની પૂર્ણ સહાય મળી છે. આ માટે તેમના આભારી છીએ. હવે નીચે લખેલ વિષયોને જે જાણતા હોય તેઓ અમને તે સૂચિત કરવાની કૃપા કરે.

૧ સમયસુંદરજીના જન્મસંવત્ ને મિતિ ૨ તેમના સ્વર્ગવાસના સંવત્ ને તિથિ ૩ તેમના ગુરુ સકલચંદ્રજીનો સ્વર્ગમનકાળ ૪ સકલચંદ્રજીની કૃતિઓ અને જીવની ૫ સમયસુંદરની નાની મોટી અપ્રસિદ્ધ કૃતિઓ અને તેમનું જીવન ૬ તેમની શિષ્યપરંપરા અને તેમના ગ્રંથ ૭ જિનદત્તસૂરિ જન્મતિથિ ૮ અકબર પ્રતિબોધક જિનચંદ્ર સૂરિજીના પદા પરવાના અને જીવન ૯ ખરતર મચ્છ સં. ૧૦૮૦ માં દુર્લભરાજ સમક્ષ જિનેશ્વરસૂરિથી થયો તે માટે અકાટ્ય

પ્રમાણ તથા ઉપર લખેલ વિષયોનો ઉત્તર સપ્રમાણ દેવાની કૃપા કરે તેમનો આભાર; નિવેદક-અગરચંદ ભંવરલાલ નાહટા, C/O દાનમલ સંકરદાન નાહટા નાહટોંકી ગવાડ મુ. વીકાનેર.

૯ એક પ્રાચીન લેખ-પાટણથી આઠ માઉ ઉપર મણપુર ગામ છે ત્યાં શ્રાવકોનાં બાર ઘર છે. ત્યાં દેરાસર છે તેમાં મૂળનાયક વર્તમાન ચોવીશીના ૮ મા તીર્થંકર ચંદ્રપ્રભુ પરિકર સહિત છે. તે પરિકરમાં નીચે પ્રમાણે બે સ્થોકો છે:-

શ્રીમાલ (ધ)ર્કકટામ્નાયે વડરાત્મજોજ્વલઃ ।

યથાર્થો વિશલઃ શ્રાદ્ધઃ સુધી ધર્મપરાયણઃ ॥૧॥

ચારાપદ્વીય સંતાને મંકાસ્થાને જિનાલયે

પિતુઃ પુણ્યાય તેનેયં પ્રતિમા કારિ સુંદરા ॥૨॥

સંવત્ ૧૧૬૬ વૈશાખ વદી ૧૦ શનિ દિને

આની નકલ જૈનયાત્રક (બોજક) મોહન ગિરધરે મોકલી તે સુધારી અત્ર મૂકી છે. આવા અનેક પ્રાચીન શિલાલેખો અંધકારમાં પડ્યા છે તેનો ઉદ્ધાર થવાની જરૂર છે. હજીયે શ્રી આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના અવસ્થાપકો અને જુદાજુદા એક સ્થાનથી ખીજે સ્થાને ભ્રમણ કરનારા-વિહાર કરનાર વિદ્વાન્ સાધુઓ એતશે ! તેઓ ધારે તો ધણું કરી શકે. વળી હમણાં બહાર આવેલી જૈન સાહિત્યપ્રદર્શનની સમિતિ આ કાર્ય માટે ખાસ પ્રયત્ન કરવા કટિબદ્ધ થાય એમ ઇચ્છીશું. તાંત્રી. ૯

સમાલોચના.

૧ કદપતર કક્કાવલિ અથવા રમણિક બાલગીતા-પ્રથમ ભાગ. પ્રયોજક રા. વેલચંદ્રનજી મુબઈ ૪, પ્રકાશક હિમ્મતલાલ અને અનન્તરાય તે શેઠ ઝવેરભાઈ બાઈચંદના પૌત્રો, ભાવનગર. કિ. અમૃત્યુ] આમાં કે થી માંડી ૪ સુધી અને આથી તે અઃ સુધીની કક્કાવારી-માતૃકા 'મારા બન્ધુ, સ્વરાજ લેવું રહેલ છે' એ રાહમાં બાલકોને આનંદ પડે તે સાથે વ્યવહાર અને અધ્યાત્મનો બોધ મળે એ રીતે ગોઠવેલ છે. તેના નમુના તરીકે:-

આતે મ છે કેવો ? મન બન્ધ મુક્તિ કર એવો

મારા બન્ધુ અભ્યાસે આનંદ થાય છે...

આતે ય છે કેવો ? યોગી પથ અનુભવ લેવો-
મારા બન્ધુ.

આમાં કેટલાક શબ્દો (દાખલા તરીકે ઉપલા નમુનામાં મનબંધમુક્તિ, યોગીપથ અનુભવ) બાલકોનાં મગજમાં ઉતરી શકે તેમાં અમને શંકા છે; છતાં બીજી રીતે પ્રયાસ સ્તુલ છે. આવા પ્રયાસો વધારે થઈ બાલકોચિત સાહિત્ય વધુ પ્રકટ થાય એ ઇષ્ટ છે. માતૃકા ચોપઈ આદિ પ્રયત્નો પૂર્વ કવિઓએ કર્યા છે, શ્રી જુહિસાગર સુરિની કક્કાવાળી પ્રકટ થઈ છે. પણ કક્કા કેવડો આદિથી કક્કાવારી શિખનાર પૂર્વનાં બાલકોને આવી કક્કાવાળી વધારે ઉપયોગી થઈ પડશે. બે પૈસાની ટીકીટ મોકલવાથી શાહ ઝવેરભાઈ બાઈચંદ રાધનપુરી ભાવનગર, ચા મસજીદઅંદર રોડ, મુબઈ ૩ ને ત્યાંથી વિનામૂલ્યે મંગાવી શકાશે.

૨ આખૂ-પહેલો ભાગ લેખક મુનિશ્રી જ્યન્તવિજય પ્ર. યશોવિજય ગ્રંથમાલા સં. ૧૯૮૫ મૂલ્ય એક રૂ. ૫. ૮+૨૦૬ લુહાણામિત્ર સ્ટીમ પ્રિં. પ્રેસ) આખૂ પર લાંના અને તેટલા શિલાલેખો તથા પ્રતિમા-લેખો ઉતારી આ પુસ્તક લખવામાં ઘણી કાળજી લઈ આખૂના સંબંધમાં અગત્યનું જે જે જાણવાજોગ છે તે આ ગ્રંથમાં આપ્યું છે. દરેક હકીકત પ્રમાણ વગર ન કહેવાય એ ઐતિહાસિક દષ્ટિ સતત નજર સમીપ રાખી વિષયને બહુ ટુંકમાં ગ્રીણવટથી છણી ઐતિહાસિક બનાવ્યો છે તે માટે કર્તાને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ. એકજ ફોટો બ્લોક દેવ-

વાડાના જેન મંદિરાની ઉત્તમ કારીગરીનો નમુનો ખતાવવા આપ્યો છે. વિશેષ ફોટાઓ બીજા ભાગમાં અપાય તો સારું.

દાખલા તરીકે પૃ. ૪૨ પર વિમલ વસહીમાં આચાર્ય મહારાજ ઉપદેશ આપતા એકા છે તેની નીચે ચાર ખંડોમાં ત્રણ સાધુઓ ત્રણ સાધ્વીઓ ત્રણ શ્રાવક અને ત્રણ શ્રાવિકાઓ ઉમાં છે તેનો ફોટો અપાય તો તે વખતના વેશ પરિધાનનો ખ્યાલ આવી શકશે. બધાં મુખ્ય દેહરાઓના પણ અપાય તો પુસ્તકની અંતરંગ કિમ્મતમાં વધારો થશે.

બીજા ભાગમાં જિનપ્રભસુરિનો આખો અર્જુન-

કદપ, જૂરી જૂરી ચેત્ય પરિપાટીઓ, આ ભાગનાં બધાં પ્રમાણે! વિસ્તારપૂર્વક, સર્વ શિક્ષાલેખો ને પ્રતિમા લેખો (પિતે તેમજ મુનિશ્રી કથાણુવિજયજી એ એકઠા કરેલા તેમજ સરકારી શોધબોજા ખાતાના રીપોર્ટોમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા) વગેરે સત્વર બહાર પડે અને તેથી આ તીર્થનો સંપૂર્ણ ઇતિહાસ પ્રમાણપૂર્વક એકત્રિત થયેલો મળે એમ ઇચ્છીશું. આવા ઇતિહાસ દરેક તીર્થના લખાવી તૈયાર કરાવી છપાવવાનું કામ તે તે તીર્થના વહીવટદારોનું છે અને તે સંબંધી શ્રી આણંદજી કથાણુજીની પેઢીનું ધ્યાન અમે ઘણી વખત ખેંચ્યું છે પણ તેણે કંઈપણ ધ્યાન આપ્યું હોય તેમ જણાવું નથી અને તે છતાં આવા સ્વતંત્ર પ્રયાસો થઈ બીજી સંસ્થાઓ બહાર ચૂકે છે તે માટે તે સંસ્થાને ધન્યવાદ ઘટે છે. કંઈ ન બને તો આવા પ્રયાસોને આર્થિક મદદ આપવાની ઉત્તેજના પેઢી દાખવી ન શકે ? વિદ્વાનો અને ગ્રંથ સંગ્રહકારો આખૂ સંબંધી જે જે સામગ્રી જાણતા કે ધરાવતા હોય તે સર્વે આ ગ્રંથકર્તાને જણાવીને તેનો ગ્રંથ બને તેટલો સંપૂર્ણ અને ઐતિહાસિક બનાવવામાં સદાય આપવી ઘટે છે. અમે ગત અંકમાં અને આ અંકમાં એક એક એમ બે અર્જુન ચેત્ય પરિપાટીઓ પ્રસિદ્ધ કરી છે તે કર્તાને ઉપયોગી થશે. હમણાં અમદાવાદમાં બરાનારા જેન સાહિત્ય પ્રદર્શનની સમિતિ આવા કાર્ય પ્રત્યે પ્રયાસ અને દ્રવ્ય વ્યય કરશે તો જીગી નીકળશે.

પિતા મહાવીરના પુત્રોને !

લેખક—પંડિત બહેચરદાસજી, અધ્યાપક ગુજરાત વિદ્યાપિક, અમદાવાદ.

મિત્તી મે સવ્વ મૂણસુ

વિદેશી કાપડની સુવાળપમાં કરોડો પશુઓના

પ્રભુનું આ વાક્ય તો હમેશા ગાઇએ છીએ પણ લોકી રેડાય છે.

આચરશું ક્યારે !

જૈન સંઘ કહે છે કે:—

બધા પ્રાણીમાં મારી મૈત્રી છે.

—: તો :—

શું એ પ્રાણીઓમાં જૂએ મરતાં દેશઅંધુઓ નથી સમાતાં !

શું એ પ્રાણીઓમાં જોય જીવાન પણ બેકાર થયેલા લોકો નથી આવના !

શું એ પ્રાણીઓમાં મારી, મીકું કે શાક પાનજ આવે છે !

શું એ પ્રાણીઓમાં કીડી, મંકોડી કે માંકડ ચાંચડજ આવે છે !

શું એ પ્રાણીઓમાં બેકામ બનેલાં ખોડાં ઢોરજ આવે છે !

શું મિત્તી મે સવ્વ મૂણસુ ના રટણને ખરું કરવું છે!

પ્રાણી માત્રમાં મનુષ્ય સર્વોત્કૃષ્ટ છે

અને તેમાં પણ દેશઅંધુ

તેની સાથેની મૈત્રીમાંજ એ વાક્યની સાર્થકતા રહેલી છે.

અમારી એટલે શું ?

મારી = મારવું ❧ અમારી = અચાવવું

વિદેશી કાપડના ઉપયોગને લીધે ભારતના લાખો મનુષ્યો જૂખમરો વેદે છે.

વિદેશી કાપડના મોહને લીધે ભારતનાં કરોડો મનુષ્યો બેકાર રહે છે.

વિદેશી કાપડની મમતાથી જગતને કચરી નાખનારો મુડીવાદ બળવાન બને છે.

વિદેશી કાપડના વપરાશથી ભારતના બેકાર મનુષ્યો આજસુ ઘણ અનીતિના માર્ગે ચઢે છે.

વિદેશી કાપડના વ્યવહારમાં મધપાન, વ્યભિચાર અને અનેક કુદુંબોનો નાશ રહેલ છે.

એવું વિદેશી કાપડ વાપરવું એ

મારી છે કે અમારી ?

ભગવન્ત શું કહે છે ?

[અહિંસા, સૈજમ અને તપ એજ માફે શાસન છે.]

શુદ્ધ સ્વદેશી કાપડથી ભારતનાં જૂખ્યા લાખો મનુષ્યો અજ બેગા થાય છે.

શુદ્ધ સ્વદેશીની ભાવનાથી દેશઅંધુઓની બેકારી દૂર થાય છે.

શુદ્ધ સ્વદેશીના વ્યવહારથી દેશઅંધુઓનાં આજસ અને અનીતિ ઊડી જાય છે.

શુદ્ધ સ્વદેશીના પ્રચારથી આડંબરને સ્થાને સાદાઈ આવે છે.

શુદ્ધ સ્વદેશી વસ્ત્રના ઉપયોગમાં સંયમ અને તપ કેળવી શકાય છે.

શુદ્ધ સ્વદેશી વસ્ત્રના ઉપયોગથી કરોડો પશુઓને અભયદાન મળે છે.

શુદ્ધ સ્વદેશીમાંજ સમસ્ત રાષ્ટ્રની આખાદી અને આઝાદી રહેલ છે.

ઝીણાં અને સુવાળાં કપડાં

સાધુઓનાં અલચર્યાનો નાશ કરનારાં છે

માટે ભગવાન કહે છે કે:—

સાંધુઓએ સદા અપરિમિતી રહેવું એટલે વસ્ત્રો ન રાખવા એ મુખ્ય માર્ગ છે જ્યારે

બીજો માર્ગ જીર્ણ:—ફાટેલાં, તુટેલાં, વસ્ત્રોથી ચઢાવી લેવાનો છે

દેશમાં કરોડો માણસો વસ્ત્ર વિના રડવડે છે, ત્યારે મુનિ મહારાજો હવે કેટલો કાળ વસ્ત્રનો શોખ મારશે ?

—: કેમકે :—

યંત્રોમાં બનતું કાપડ મનુષ્ય જાતનો ધાણ વાળી રહ્યું છે.

યંત્રોમાં બનતું કાપડ સેંકડો કતલખાનાંઓ નિભાવી રહ્યું છે.

યંત્રોમાં બનતું કાપડ કુટુંબોના નાશ કરનારા મઘને લાવે છે.

—: તો :—

જગવાનની આગ્રા માનવી કે યંત્રમાં બનતાં ત્રીણાં અને સુવાળા મલમલને વથ થવું ?

તીર્થંકરોની જન્મભૂમિ

જે ભૂમિમાં તીર્થંકરો જન્મ્યા છે,

જે ભૂમિમાં તીર્થંકરો વિચર્યા છે,

જે ભૂમિમાં તીર્થંકરોએ અહિંસા ધર્મનો પ્રચાર કર્યો છે,

જે ભૂમિમાં આનંદ, કામદેવ, જેના ગૌપાલક આવકો થયા છે,

તે ભૂમિ હાલ કેવી બેહાલ બની છે ?

કે ભયાં

મનુષ્યને ખાવાને પુરતું અન્ન નથી,

પહેરવાને પુરતાં વસ્ત્રો પણ નથી,

અને

જીવવાને કોઈ પ્રવૃત્તિ નથી

તે ભૂમિની સેવા માટે

તીર્થંકરોના અનુયાયીઓ કશું પણ નહીંજ કરે ?

શું તીર્થંકરોના અનુયાયીઓ પોતાની આંખે

એ પવિત્ર ભૂમિના થતાં અપમાનો જોયાંજ કરશે કે ?

[શ્રમ કરે તે શ્રમ-મ-ણ]

જગવાનના સંઘમાં મચ્છીમાર હરીબળ, ચંડાલ હરિકેશી અને મુનિ મેતારજ, કુંભાર સદાલપુત્ર, મહા ખેડૂત આણંદ એ બધાને એક સરખુંજ સ્થાન છે.

પ્રત્યક્ષ મહિમા સંયમ, તપ અને શીલનોજ છે; પણ કોઈ જાતિવિશેષનો નથી;

માટેજ જગવાન કહે છે કે.—

“આલેખપણું, ક્ષત્રિયપણું, વૈશ્યપણું અને શૂદ્ર-પણું જાતિમાં નથી પણ પ્રવૃત્તિમાં છે”

મુંડન માત્રથી કંઈ શ્રમણ થવાતું નથી. જેઓ શ્રમણ થઈને બધી જાતની સગવડો ભોગવે છે, અને પોતાનો સમય પ્રમાદમાં ગાળે છે, તેઓને જગવાને પાપ-શ્રમણો તરીકે ઓળખાવ્યા છે.

બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં જૈન ચેર:—

આ યુનિવર્સિટીમાં જૈન તત્ત્વજ્ઞાન અને ન્યાયની એક ચેર ડૉ. ચાલીસ હજાર (સિક્કયોરિટી ડૉ. ૫૨૦૦૦ ની ફેસ વેલ્યુની) આપી સ્થાપવામાં આવી છે. આ સંબંધમાં થયેલ છેવટનો પત્રવ્યવહાર નીચે પ્રમાણે છે:—

No. 4037

To,

The Vice-chancellor,

Benares Hindu University.

BENARES.

Dear Sir,

Re: Endowing a Jain Chair.

We beg to draw your attention to

our proposal for endowing a Jain Chair of Logic and Philosophy in the Benares Hindu University which you have, by virtue of the resolution of your Council dated the 31st March 1930, accepted on the terms and conditions embodied in the resolution No. 5 of the meeting of the Council

dated the 21st August 1926.

We suggest that in case the interest from the funds endowed by us be not sufficient for maintaining the said Chair, the income may be complemented by such amount as may be necessary for the purpose from the general funds of the Benares Hindu University.

We further suggest that in making selection of the Professor for the Jain Chair preference should be given to a Jain Candidate if possessing requisite qualifications for the post.

In case the terms and conditions mentioned are not or can-not be carried out by the Benares Hindu University for any reason whatsoever the income of the said fund shall be utilised in giving scholarships to Jain students prosecuting their studies at the Benares Hindu University.

In connection with the above suggestions we had an interview with your goodself and Pandit Govind Malaviya and thank you for your acceptance of these terms.

We herewith forward the proposed amount invested in 3½ Government papers. The details of the said investment are as under :—

No. B100440,1854-55

Rs. 25,000/- One piece.

No. B100441,1854-55

Rs. 25,000/- One piece.

No. B129827,1900-1

Rs. 1,000/- One piece.

No. B103463,1900-1

Rs. 1,000/- One piece.

Yours faithfully,

Sd. શા. રણછોડભાઈ રાયચંદ ઝવેરી.

Resident General Secretaries.

Jain Swetamber Conference.

અનુવાદ:-તા. ૨૧-૮-૧૯૨૬ ના રોજ મલેહી કાઠ્ઠીસોલની સમાના ઠરાવ નં. ૫ માં સમાવેલી શરતો અનુસાર તમારી કાઠ્ઠીસોલની તા. ૩૧ મી માર્ચ ૧૯૩૦ ના ઠરાવથી બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં ન્યાય અને તત્ત્વજ્ઞાન માટે જૈન ચેર સ્થાપવા માટેની આપવા માટે નક્કી થયેલી રકમવાળી અમારી માંગણી તમોપ સ્વીકારી છે તે તરફ આપનું ધ્યાન સંબોધ છીય.

અમે સુચવીપ છીય કે સર્વહુ 'જૈન ચેર' નું સર્વ નીમાવવા માટે અમારા તરફથી આપવામાં આવતી રકમ પૂરતી ન થઈ પડે તેથી પ્રસંગ આવે ત્યારે બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીના સામાન્ય મંડોલમાંથી સુટતી રકમ તમારે ઉમેરવી.

બહી વધારામાં વધી સૂઝના કરીય છીય કે ઉક્ત 'જૈન ચેર' માટે પ્રોફેસરની નીમણુંક કરતી વખતે જરૂરી લાયકાત ધરાવનાર જૈન ઉમેદવાર મલે તો પહેલી પસંદગી તેની કરવી.

કોઈ પણ સંજોગોમાં નિર્ણિત થયેલી શરતો બનારસ યુનિવર્સિટી અમલમાં મુકી ન શકે તો સર્વહુ ફંડની ઉત્પન્ન બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરતા જૈન વિદ્યાર્થીઓને સ્કૉલરશીપ આપવામાં સર્વથી.

ઉપરની સૂચનાઓ સંબંધે આપ સાહેબ (પં. મદનમોહન માલવીયા વાઈસ ચાન્સેલર) તથા પંડીત ગોવિંદ માલવીયા સાથે અમોપ

રૂબરૂ મુલાકાત લીધી હતી અને આ શરતો સ્વીકાર્યા બદલ આપનો આભાર માનીય છીય.

સાઢાત્રણ ટકાની સરકારી લોનમાં રોકેલી સદર્હુ રકમ આ સાથે અમે મોકલીય છીય જેની વિગત નીચે મુજબ છે.

રૂ. ૨૫૦૦૦ નો ટુકડો પક નં. બી. ૧૦૦૪૪૦-૧૮૫૪-૫૫, રૂ. ૨૫૦૦૦ નો ટુકડો પક નં. બી. ૧૦૦૪૪૧-૧૮૫૪-૫૫, રૂ. ૧૦૦૦ નો ટુકડો પક નં. બી. ૧૨૧૮૨૭-૧૯૦૦-૦૧, રૂ. ૧૦૦૦ નો ટુકડો પક નં. બી. ૧૦૩૪૬૩-૧૯૦૦-૦૧, ૫૨૦૦૦ કુલ રૂપીયા બાબત હમાર.

Office of the Benares Hindu University.

No. P/872 Benares, Sept. 17, 1930.
IV (B)-88

To,

The Resident General Secretaries,
Shri Jain Swetamber Conference,
BOMBAY.

Dear Sir,

I am directed to forward herewith a copy of the resolution No. 73 of the meeting of the Council of the University held on the 23rd of August 1930, for your information and necessary action.

Yours Sincerely,
S. C. DE.

For Assistant Secretary
to the Council.

Copy of the resolution No. 73 of the meeting of the Council held on the 23rd of August 1930.

"Read letter No. 4037 dated the 18th of August 1930, from Resident General Secretaries, Shri Jain Swetamber Conference re: the proposal of endowing a Chair in Jain Philosophy and Logic and forwarding 3½% Government Promissory Note of the face value of Rs. 52,000/-.

Resolved that the thanks of the Council be conveyed to the Secretaries to the Conference for forwarding the donation in G. P. notes for the endowment of a Chair in Jain Philosophy and Logic.

Resolved further that the Secretaries be informed that a lecturer in Jain literature and philosophy will be appointed.

Resolved further that the Secretaries of the Conference be informed that the Council is not in a position to supplement the amount accruing as interest from the fund from its own treasury towards its salary.

Resolved further that as is suggested by the Secretaries in making selection of a lecturer, preference will be given to a Jain candidate possessing the requisite qualifications for the post; and that in case a lecturer is not appointed, the amount will be utilized in giving scholarships to Jain students prosecuting their studies in the Benares Hindu University."

નીચેનાં પુસ્તકો વેચાતાં મળશે.

શ્રી ન્યાયાવતાર	રૂ. ૧-૮-૦
જૈન હીરેકટરી ભાગ ૧ લો	રૂ. ૦-૮-૦
જૈન હીરેકટરી ભાગ ૧-૨	રૂ. ૧-૦-૦
જૈન શ્વેતામ્બર મંદિરાવળી	રૂ. ૦-૧૨-૦
જૈન ગ્રંથાવળી	રૂ. ૧-૮-૦
જૈન ગુર્જર કવિઓ (પ્ર. ભાગ)	રૂ. ૫-૦-૦

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ

૨૦, પાયધુની મુંબઈ ૩

જૈન ઐજ્યુએટો તથા સંસ્થાઓ પ્રત્યે.

જૈન ઐજ્યુએટો અને સંસ્થાઓનું એક રજીસ્ટર ગત કન્વેન્શન વખતે થએલા ઠરાવ અન્વયે આ સંસ્થાની ઓપ્રીસમાં રાખવામાં આવ્યું છે, જેથી વિનંતિ કરવાની કે પોતપોતાના નામો વિગત સાથે સત્વરે ઉક્ત રજીસ્ટરમાં નોંધાવવા માટે નીચેના સીરનામે લખી જણાવવું.

એસીસ્ટન્ટ સેક્રેટરી,

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ.

૨૦, પાયધુની મુંબઈ ૩.

અમારા અમદાવાદના એજન્ટ :-

૨૧. જગશીભાઈ મોરાર

કે. અંબાલાલ હીરાલાલ પટેલના ઘર પાસે,
માદલપુરા-અમદાવાદ.

આ માસિક અમદાવાદમાં તેમના મારફતે આહોકોને પહોંચાડવા ગોઠવણ કરવામાં આવી છે. અમદાવાદના અમારા આહોકોને તેમજ અન્ય બંધુઓને જણાવવાનું કે નીચેના પુસ્તકો પણ તેમની પાસેથી વેચાતા મલી શકશે.

“જૈન ગુર્જર કવિઓ” (પ્ર. ભાગ), “જૈન શ્વેતામ્બર મંદિરાવલિ”,

“જૈન હીરેકટરી” ભાગ ૧-૨, “જૈન ગ્રંથાવલિ”, વિગેરે.

અમદાવાદના આહોકો પ્રત્યે વિનંતિ:-આપનું લવાજમ હજી સધી મોકલાયું ન હોય તો સત્વરે અમારા એજન્ટને આપી પહોંચ લેશો.

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર ઐજ્યુકેશન બોર્ડ.

૨૦, પાચધાની મુ'બઈ ૩.

આ સંસ્થાની સ્થાપના પુના ખાતે ઈ. સ. ૧૯૦૬ માં મળેલી આપણી જૈન કોન્ફરન્સ વખતે થયેલી છે અને ત્યારથી આ સંસ્થા પોતાનું કાર્ય યથાસંયોગે કર્યું જાય છે. અને તેના કાર્યક્રમમાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થતી રહી છે.

આ સંસ્થાનાં મુખ્ય ત્રણ કાર્યો છે. (૧) ધાર્મિક પરીક્ષા લેવાનું અને તેમાં ઉત્તીર્ણ થતા વિદ્યાર્થીઓને ઉત્તેજનારું ઇનામો તથા પ્રમાણપત્રો આપવાનું. (૨) જૈન પાઠશાળાઓને મદદ કરવાનું. (૩) માધ્યમિક તથા ઉચ્ચ શિક્ષણ લેતા અને ધાર્મિક સંસ્થાઓમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓને શિષ્યવૃત્તિઓ આપવા વિગેરેનું છે.

પરીક્ષાનાં સ્થળો હાલ વધતાં જાય છે, એટલે પાંચ દસ સ્થળોમાંથી હાલ ૫૧ જગ્યા સંખ્યા પહોંચી છે. અને પરીક્ષામાં બેસનારા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ૧૦૦-૧૫૦ માંથી વધતાં હાલ ૧૨૦૦ સુધી ગઈ છે. કન્યા-સ્રી-બાળ-પુરૂષ વિગેરે મળી ૨૬ વિભાગીય ધોરણોની પરીક્ષા લેવાય છે. એટલે બોર્ડનું કાર્ય એક ન્હાની સરખી વિદ્યાપીઠ (Miniature University) જેવું છે, અને હજુ આ પરીક્ષાનાં કેન્દ્રો તથા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા વધવાનાં છે. તે બધાને પહોંચી વળવા બોર્ડનાં સાધનો અને આવક વધારવાનું પડશે. જૈન કોમની વયલા વર્ગની સ્થિતિ જોતાં અને ઉચ્ચ શિક્ષણ લેનારા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા વધતાં આર્થિક મદદ માટે સંખ્યાબંધ અરજીઓ આવે છે. પરંતુ સંસ્થાનું ભંડોળ જોતાં બધાને લાભ આપી શકાતો નથી.

આ બધા ઉપરથી આ કાર્યની ઉપયોગિતા જોઈ શકાશે અને તેથી જૈન બંધુઓને આગ્રહભરી વિનંતે કરવામાં આવે છે કે આપ સ્થિતિસંપન્ન હો તો એકી સાથે રૂ. ૧૦૦) સો અથવા નધારે રકમ આપી આજીવન સભ્ય થસો અને નહિ તો ઓછામાં ઓછ વાર્ષિક રૂ. ૫) પાંચ આપી સંસ્થાના સહાયક સભ્ય થસો અને સંસ્થાના કાર્યમાં આપનો સહકાર આપી આભારી કરશે.

વીરચંદ પાનાચંદ શાહ.

સૌભાગ્યચંદ ઉમેદચંદ દોશી.

ઝાનરરી સેક્રેટરીઓ.

ચડતી ભુવાનીમાં થતી ભયંકર ભૂલોથી બચવા માટે

પ્રખ્યાત પુસ્તક

કામશાસ્ત્ર

— અવશ્ય વાંચવા લાયક છે. —

તેણે લાખો ભુવાનોની જીંદગીને પાયમાલ થતી અટકાવી છે.

કિંમત કે પોસ્ટ ખર્ચ કાંઈપણ નહિ.

...માત્ર તમારૂં સરનામું મોકલી મંગાવી દેયો...

વૈદ્ય શાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવીંદજી,

જામનગર-કાઠીયાવાડ.

અખૂટ કૌવત અને કાયમની તન્દુરસ્તી રાખવા માટે

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ.

એક અકસીર ઇલાજ છે.

હસ્તની કબજાઆત દુર કરી, પાચન શક્તિને સતેજ કરે છે. લોહી સાફ કરી, તેમજ વીર્યને વધારી, શરીરને બળવાન બનાવે છે. સ્વપ્નમાં જતી ધાતુને અટકાવે છે. અને યાદદસ્તને વધારી, બુદ્ધિ બળ તેમજ શારીરિક બળ આપી, જીંદગી સુધારી આપે છે.

કિંમત ગોળી ૩૨ ની ડબી ૧૫ નો રૂ. ૧ એક.

આતંકનિગ્રહ ઔષધાલય

મુંબઈ પ્રાન્ત
કાલ્યાણદેવી રોડ, }

જામનગર-કાઠીયાવાડ.

